

B. PETRICEȚCU-HASDEU.

ETYMOLOGICUM MAGNUM
ROMANIÆ.

ETYMOLOGICUM MAGNUM ROMANIÆ

DICTIONARUL
LIMBEI ISTORICE SI POPORANE

A

ROMÂNILOR

LUCRAT DUPĂ DORINȚA ȘI CU CHELTUIELA

M. S. REGELUI CAROL I

SUB AUSPICIELE

ACADEMIEI ROMANE

DE

B. PETRICEȚU-HASDEU

Membru al Academiei Române, al Academiei Imperiale de Științe dela St. Petersburg, al Societății de Lingvistică din Paris, al Societăților Academice din Belgrad și Sofia, al Syllogului filologic ellenic din Constantinopole etc.; Director general al Arhivelor Statului; profesor de Filologia comparativă la Universitatea din Bucuresci.

Măntinem dar aceste frumoase expresiuni întrebuițate de străbuni, și nu ne temem de cuvinte cari au capetat de vécuri împămintenirea...

CAROL I.

... mari și nede socotéle etimologhicești, adecă tâlcuitóre de cuvinte.

Cantemir-voda (Ohron. I, 84).

TOMUL I.

BUCURESCI

STABILIMENTUL GRAFIC SOCEC & TECLU

96. — Strada Berzei. — 96.

1887.

P R E F A Ț A

Deschidând sesiunea generală a Academiei Române din 1884, M. S. Regele a rostit următoarele cuvinte :

„Având onorul de a fi membri ai acestei adunări, Regina și „Eă venim tot-d'a-una cu bucuriă în mijlocul D-vóstre, spre a asculta discuțiunile sciințifice, pe cari le urmărim cu un interes neîn-cetat. Și cum póte să fie alt-fel, când lucrările de căpeteniă ale „Academiei sînt istoria și limba, temeliele existenței nóstre naționale? Țera datoresce astăđi Academiei un șir de documente istorice, „ascunse pînă acum, și cari aă fost scóse din întuneric prin ostenelele neobosite ale membrilor ei, răspândind ast-fel o nouă lumină „asupra trecutului némului românesc. Nu mai puțin însă trebuie să „ne ocupăm și de viitor.... de limba nóstră, care s'a păstrat neatinsă în câmpiele roditóre ale Dunărei, în plaăurile mărețe ale „Carpaților, aceste ținute încântátóre, descrise cu măestriă și în o „limbă așa de curată de poetul nostru popular V. Alexandri. Ce „sarcină mai dulce póte avé Academia decât a lua sub paza sa „acéstă limbă veche, pe care poporul o înțelege și iubesce? Măntinem dar aceste frumoșe expresiuni întrebuintate de străbuni, și „nu ne temem de cuvinte cari aă căpétat de vécuri împămîntenirea.

„Superflua non nocent.

„Ce limbă are norocul de a dispune de patru cuvinte pentru „o însușire care trebuie să fie mândria fie-căruī popor, care trebuie „să fie scrisă pe stégul fie-cării armate: voinică, vitejiă, bravură,

„eroism? Să ne ferim însă de o inbelșugare de expresiuni mo-
 „derne, care, ne punând o stavilă la timp, va înstrăina poporul
 „limba sa.

„Am fost îndemnat a rosti aceste câte-va cuvinte prin dra-
 „gostea care am pentru frumoasa și bogata limbă română și fiind
 „încredințat că dorința mea—îndrăsnesc a țice și a Academiei—
 „nu rămâne un *pium desiderium*.

„Supun dar la chibzuiala D-vóstre, dacă nu ar fi folositor de a
 „face un fel de *Etymologicum magnum Romaniae*, conținând tóte
 „cuvintele vechi, cari altmintrelea vor fi pierdute pentru generațiu-
 „nile viitoare.

„*Verba volant, scripta manent.*

„Spre a sprijini acésta întreprindere, pentru care patru, cincă,
 „șese ani vor fi trebuincioși, pun în fie-care an modesta sumă de
 „șese mii lei la dispoziția Academiei.

„Intr'adevăr, lucrarea acésta este foarte întinsă, póte chiar ne-
 „mărginită; să ne amintim însă cuvintele lui Horațiu: *Est modus*
 „*in rebus sunt certi denique fines*, și sint convins că opera Acade-
 „miei, care își va ridica șie-și un monument neperitor, va fi încó-
 „ronată de o isbândă fericită“.

Chibsuind asupra dotațiunii Maiestății Sale, Academia Română
 a bine-voit a'mi încredința mie îndeplinirea Augustei dorințe, primind
 tot-o-dată următorul prospect, pe care mă cređusem dator a i'l su-
 pune spre aprobare :

„Lucrarea care se va executa din dotațiunea M. S. Regelui nu
 va avé în vedere anume limba română literară de astăzi, ci mai
 ales limba cea veche și graul actual al poporului cu divergințele
 sale dialectale.

„Pentru limba cea veche vor servi ca fântáne :

„1. Texturile vechi române tipărite și manuscrite;
 „2. Cuvinte saũ locuțiuni române de prin vechile documente
 scrise slavonesce saũ în altă limbă străină;

„3. Actele vechi, publicate saũ inedite, scrise românesce;

„4. Vechile dicționare și glosare române manuscrite.

„Pentru graul actual al poporului cu divergințele sale dialectale vor servi ca fântáne :

„1. Scriitorii moderni foarte populari, precum Alexandri, Costachi Negruzzi, Anton Pann etc., și unii scriitori de pe la începutul secolului;

„2. Dicționarele și vocabularele române, mai ales acelea din prima jumătate a secolului, dar toate cernute prin excluderea neologismilor;

„3. Poesiile poporane, basme, ȳicetori, locuțiunii proverbiale etc. publicate sau inedite;

„4. Arhaismi și provincialismi adunați de-a dreptul din gura poporului, intru cât graul viu conservă pină astăȳi elemente dispărute din limba literară;

„5. Terminologia tehnică vulgară din istoria naturală și din viața industrială.

„Pentru inavuțirea ultimelor doę rubrice, a patra și a cincea, se vor consulta învățatorii sătesci, preoți și alte persoane de prin sate din toate provinciile locuite de Români, cărora li se va adresa un cestionar ad-hoc, tipărit într'un mare număr de exemplare sub titlul de: *Dotățiunea Carol I. Programă pentru adunarea datelor privitoare la limba română*. Răspunsurile la acest cestionar, după ce vor fi utilizate, se vor depune în original în arhivul Academiei.

„Stabilită pe aceste baze, lucrarea va da, după putința pentru fie-care cuvânt, pe lângă traducerea sensului general în limba latină sau în cea francesă, următoarele rubrice:

„a) Forma cea mai răspândită și formele dialectale vechi și noue;

„b) Diferitele accepțiuni cu citarea exemplelor din fântănele indicate mai sus;

„c) Filiațiunile istorico-etimologice.

„Spre a fi inlesnit în sarcina curat materială, autorul având o neapărată trebuință de cel puțin trei tineri cari să lucreze sub direcțiunea sa, primind o modestă retribuțiune, guvernul va fi rugat din partea Academiei Române să ia cu acest scop o măsură ce va crede de cuviință.

„Opera întręgă urmând a fi terminată în interval de 6 ani, în fie-care an autorul va prezenta Academiei o parte din lucrare, însoțită de un raport despre mersul ei ulterior. Tipărirea definitivă se va pute începe în sesiunea generală din anul 1885, după ce Academia va fi luat cunoscință de un specimen al operei.“

VIII

Indată după acésta, prin intermediul maî ales al revisorilor scolarî și al protopopilor, am răspândit în țeră următorul Cestionar:

1. În ce cuvinte anume poporul de acolo rostesc curat pe *a* cel neaccentat, fără a'l trece în *ă*, bună oră *malaïu*, iar nu *mălaïu* și altele?

2. În ce se cuprinde pe acolo, în chipul de a rosti al poporului, deosebirea între sunurile *ă* (⤵) și *i* sau *â* (⤵)?

3. Carî sînt cuvintele unde se aude maî bine sunul ⤵?

4. Se ȝice ore: *sară*, *fată*, *masă* etc., ori *séră*, *fétă*, *mésă* și altele?

5. Sînt ore cuvinte, în carî poporul rostesc curat pe *o* cel neaccentat, fără a'l trece în *u*, bună oră *dormim* pentru *durmim*, *Român* pentru *Rumân* etc.?

6. Se ȝice ore *umblu* ori *înblu*? *umghiu* ori *inghîu*? sau cum alt-fel se ȝice?

7. Sînt ore cuvinte, în carî *ni* nu s'a muțat în *i*, precum *intâni* pentru *intâiu*, *cunîu* pentru *cuîu*, *stranîu* pentru *straiu*, *călcâni* pentru *călcâiu* etc.?

8. Sînt ore cuvinte, în carî *li* nu s'a muțat în *i*, precum *talîu* pentru *taîu*, *pulîu* pentru *puîu*, *liepure* pentru *iepure*, *ureclîe* pentru *urechîe* și altele?

9. Se aud ore pe acolo în chipul de a rosti al poporului vocale lungî, adecă *a* lungit ca *aa*, *o* ca *oo* etc.?

10. Se întimplă ore, ca poporul să rostescă întreg pe *u* dela sfîrșitul unui cuvînt fără articlu, precum *omu* în loc de *om*, sau la verburî cu *facu* în loc de *fac* etc.?

11. Nu cum-va se rostesc cîte o dată întreg *i* dela sfîrșitul cuvîntului, bună-oră *omeni* pentru *omenî*, *faci* pentru *facî* etc.?

12. Se ȝice ore *cuvente*, *mente*, *mormente*, *vene*, *mene* etc. în loc de *cuvinte*, *minte*, *morminte*, *vine*, *mine*?

13. Diftongul *oa* se rostesc el curat, adecă așa ca să se audă de o potrivă *o* și *a*, ori se aude maî mult numai una din ele, și care anume?

14. Diftongul *ea* se rostesc el așa ca să se audă bine *e* și *a*, ori se aude maî mult ca *ia*?

15. Sînt ore cuvinte, în carî poporul rostesc *é* sau *ea* acolo unde limba noastră literară de astăȝi pune pe simplul *e*, de ex. *plăcére* pentru *plăcere*, *lége* pentru *lege*, *mérge* pentru *merge* etc.?

16. Sînt óre cuvinte, în cari se rostesc simplul *e* acolo unde limba noastră literară de astăzi pune pe *é*, de ex. *șese* pentru *șése*, *ire* (voesce) pentru *vrea*, și altele?

17. Ce alte particularități, străine limbei noastre literare de astăzi, se observă în privința vocalelor în graul poporului de acolo?

18. Poporul de acolo cunósce el numai sonul *z*? ori că decesebesce pe *z* de *dz*?

19. *Z* în *Dumnezeu* se rostesc el tot așa ca *z* în *praznic*, ori alt-fel cum-va?

20. Cari sînt anume cuvintele, unde se aude *dz* în loc de *z*?

21. Poporul de acolo rostesc el óre pe *r* în doș feluri, deosebînd adecă pe un *r* virtos, ce-va ca *rr*, de un *r* móle?

22. În cari cuvinte anume se aude *rr*?

23. Poporul de acolo preface el óre pe *f* în *h*, de exemplu *hie* pentru *fie*, *hîer* pentru *fier*, *hîerbe* pentru *fierbe* etc.?

24. Sînt óre cuvinte, în cari *fie* sau *fi* nu se preface nici o dată în *hîe* sau *hi*?

25. Sonurile *fie* sau *fi* nu se rostesc óre ca *ș* sau chiar ca *ι*, bună-óra *șer* sau *cer* pentru *fier*?

26. În ce cuvinte preface poporul de acolo pe *v* în *h*, de ex. *hulpe* pentru *vulpe*, *râlmire* pentru *râvnire* etc.?

27. Sciți óre cuvinte, în cari *h* se preface în *v*?

28. Poporul de acolo nu rostesc el óre de o potrivă, fără a simți deosebirea de sonuri, *fie* și *hie* sau *vulpe* și *hulpe*?

29. În ce cuvinte poporul preface pe *v* în *g*, de ex. *ghiú* în loc de *viú*, *ghie* pentru *vie* etc.?

30. Nu se rostesc óre *jiú* sau chiar *giú* pentru *viu*, și altele de asemenea?

31. Un *v* la începutul cuvintului nu pierc el óre câte o dată, rostîndu-se bună-óra *in* în loc de *vin*?

32. În cuvintele *stéua*, *điua*, *réua* etc. nu se aude óre *va* pentru *ua*, adecă *stéva*, *điva* și altele?

33. Deosebesc óre bine poporul de acolo pe *j* de *đ* (*v*), ori că le pune pe una în loc de alta, đicînd de exemplu *điur* pentru *jur* sau *đinere* pentru *ginere*?

34. Poporul de acolo rostesc el óre pe *bi* ca *ghi*, de pildă *ghine* pentru *bine*, *cerghî* pentru *cerbî*, *corghî* pentru *corbî* etc.?

35. Poporul de acolo rostesc el pe *pi* ca *ki*, de ex. *kîept* în loc de *pîept*, *kicîor* în loc de *picîor* și altele?

36. Nu cum-va se rostesc chiar *cept* sau *cicior* în loc de *piept* și *picior*?

37. Cum se rostesc pluralul dela *lup* și dela *popă*, adică: *lupî*, *lukî*, *lupkî*, *lupci* sau cum alt-fel?

38. *Mie* și *mîel* cum ore se rostesc, adică *nie*, *nîel*, ori *mnîe*, *mnîel*, sau cum alt-fel?

39. Poporul de acolo rostesc el în același chip *mie* (1000) și *mîe* (pentru mine) în frasa: „mî-a dat mie o mie de lei“?

40. În ce cuvinte poporul de acolo preface pe *n* între vocale în *r*, bună-ora *piră* în loc de *pînă* și altele?

41. În ce cuvinte poporul de acolo preface pe *r* în *n*, bună-ora *fănină* pentru *fărină* etc.?

42. Poporul de acolo nu amestecă ore pe *j* cu *ș*, întrebun-țând pe unul în loc de altul?

43. Nu amestecă ore pe *s* cu *z*?

44. Nu amestecă ore pe *cî* cu *gî*?

45. Carî sînt exemple de tôte aceste schimbări de consone în gura poporului, și de alte schimbări de aceeași fire ce se mai observă pe acolo?

46. Rostesc poporul pe acolo *fluerarin* ori *fluerar*, *mîncătoriu* ori *mîncător*, *ajutoriu* ori *ajutor*, *cuptoriu* ori *cuptor*, și alte vorbe de acest fel?

47. Are poporul pe acolo obiceiul de a ȳice: *l'am vȳdu-tu-l*, *te-aũ bătutu-te*, *ȳ-am datu-ȳ*, *ne-am întălnitu-ne*, *le-aũ arȳtatu-le*, — cu pronumele repetit? ori ȳice numai: *l'am vȳdut*, *ȳ-am dat*, *ne-am întălnit* etc.?

48. Are poporul pe acolo obiceiul de a ȳice: ómenii *merge*, copiii *dórm*, muierile *tace*, în loc de ómenii *merg*, copiii *dorm*, muierile *tac*?

49. ȳice poporul pe acolo *mănile*, *mănule*, *mănurile*, ori într' alt-fel? se întrebunțȳază numai o formă? și care? ori se întrebunțȳază mai multe, și anume carî?

50. Carî sînt cuvintele, puțîn întrebunțate pe aĩurî sau necunoscute, privitóre la climă, adică la iarnă, primăvară, vară, tómnă, zăpadă, ghiață, poleiu, arșită etc.?

51. Carî sînt cuvintele, puțîn întrebunțate pe aĩurî sau necunoscute, privitóre la pozițunea locurilor, bună-ora la:

mare, noian, toiu, riũ, păriũ etc.?

munte, movilă, măgură, dălmă, gruiũ etc.?

codru, pădure, rediu etc.?

stan, lespede, stincă, cărșă etc.?

vale, văgăună, grópă, vizuină etc.?

52. Cară sînt pe acolo numirile locale cele măi neobicinuite pe aură, și cum își explică saú cum tálmacescé poporul acele numiră?

53. Cară sînt cuvintele, puțin întrebuintate pe aüră saú necunoscute, privitóre la minerale, adecă: pétră, bolovan, cotrónță, aur, argint, fer, cositor, plumb, păcură etc.?

54. Cară sînt metaforele, figurele saú aseménările luate de popor din lumea minerală, adecă: ce fel de lucruri saú de însușiră se asemenéză cu aurul, ce fel cu argintul, cu ferul etc. și cu ce cuvinte anume?

55. Cară sînt cuvintele, puțin întrebuintate pe aüră saú necunoscute, privitóre la vegetațiune, adecă părțile arborului saú plantei una câte una, crescerea plantei etc.?

56. Cară sînt numirile cele măi neobicinuite pe aüră ale arborilor sélbateci: stejar, fag, ulm, mestécán, anin, brad etc.?

57. Cară sînt numirile cele măi neobicinuite pe aüră ale arborilor roditori: pěr, măr, prun și altele?

58. Cară sînt pe acolo diferitele numiră de strugură, cu descrierea pe cât se póte măi pe larg a fie-cării varietăți?

59. Cară sînt pe acolo cuvintele privitóre la viiă și la lucrarea ei saú la cules?

60. Cară sînt pe acolo numirile feluritelor vinură și cele privitóre la culórea vinului, la gustul lui, la tária etc.?

61. Cară sînt pe acolo numirile feluritelor gráne: grău, orđ, ovăs etc. și dacă sînt vre-unele numiră neobicinuite pe aüră?

62. Cară sînt pe acolo numirile, puțin întrebuintate pe aüră saú necunoscute, ale legumelor: bob, mazere, fasole etc.?

63. Sînt óre pe acolo numiră de arboră, de plante, de gráne saú legume, cară se întrebuintéză și pe aüră în țéră, dar cu un alt înțeles?

64. Cară sînt pe acolo, într'un număr pe cât se póte măi mare și cu o descriere pe cât se póte măi lámurită, numirile diferitelor buruieni, ierbură și floră?

65. Cară sînt metaforele, figurele saú aseménările luate de popor din lumea vegetală, adecă: ce fel de lucruri saú însușiră se asemenéză cu arborul cutare, cu flórea cutare, cu buruiana cutare etc.?

66. Carī sînt pe acolo numirile, puşin întrebuiņate pe aľurī saű necunoscutē, ale feluritelor fiare şī dobitoce?

67. Carī sînt pe acolo cuvintele în priviņța caluluī: felurile luī, vrīsta luī, culórea şī altele?

68. Carī sînt pe acolo cuvintele în priviņța bouluī şī vacēi: felurile, vrīsta, culórea şī altele?

69. Carī sînt pe acolo cuvintele în priviņța berbeculuī şī oieī: felurile, vrīsta, culórea şī altele?

70. Carī sînt pe acolo cuvintele în priviņța capreī şī a porculuī: felurile lor, vrīsta, culórea şī altele?

71. Carī sînt pe acolo cuvintele în priviņța cāineluī: felurile, vrīsta, culórea şī altele?

72. Carī sînt pe acolo cuvintele în priviņța pisiceī?

73. Cum se numesc pe acolo deosebitele felurī de şóreci?

74. Cum se numesc pe acolo deosebitele felurī de vermī?

75. Cum se numesc pe acolo deosebitele felurī de insecte?

76. Carī sînt pe acolo cuvintele despre gāscă, raşă, lebedă, porumbel saű turturică, cocoş şī găină, şī altele?

77. Carī sînt pe acolo cuvintele privitóre la albină şī la creşcerea albinelor?

78. Carī sînt pe acolo cuvintele despre urs, lup, vulpe, cerb saű ciută şī căprioară, vidră, iepure, veveriţa etc.?

79. Carī sînt pe acolo cuvintele privitóre la vultur, uliű, coroiu, şóim şī alte pāseri rāpitóre de acest fel?

80. Carī sînt pe acolo cuvintele privitóre la bufniţa saű cucucae?

81. Carī sînt pe acolo cuvintele privitóre la corb şī cíoră?

82. Carī sînt pe acolo cuvintele privitóre la mīerlă, sturű, ciocărlă, rindunică, vrabiă, cuc, pătirniche etc.?

83. Carī sînt pe acolo cuvintele privitóre la cocor şī la barűă saű cocostirc?

84. Carī sînt pe acolo cuvintele privitóre la bróscă şī felurile ei, la ariciű, la vīezure etc.?

85. Carī sînt pe acolo cuvintele privitóre la şópiră cu felurile ei şī la şerpī cu felurile lor?

86. Carī sînt pe acolo cuvintele privitóre la melc saű culbec, la scoică, la rac, la pāianjen, la omidă, flutur, lăcustă, grier, furnică, lipitóre etc.?

87. Carī sînt pe acolo numirile felurişilor pesci?

88. Carī sint metaforele, figurele saū asemnările luate de popor din lumea animală, adecă: ce fel de lucruri saū însușiri se asemnază cu fiara cutare saū cu dobitocul cutare?

89. Cum se chiamă pe acolo sonul saū glasul ce scot felurile fiare saū dobitóce, bună-órá boul muge, rața mácăesce și așa mai incolo pentru tóte animalele, în privința cărora se află în popor câte o vorbă deosebită?

90. Carī sint pe acolo cuvintele privitóre la vînátóre?

91. Carī sint țipetele saū strigátele ce obicínuesc vînátórii, fie în privința vînatului, fie în a cãinilor de vînát?

92. Ce fel de numi se dá pe acolo cãinilor de vînát?

93. Carī sint pe acolo cuvintele în privința pescáriei?

94. Carī sint pe acolo cuvintele privitóre la cïobaniă, bună-órá felurile de locuința cïobánescă, uneltele obicínuite de cãtră cïobani, vorbe despre pășiuine, despre brînzeturi și lápturi cu felurile lor și cu chipul de a le face etc.?

95. Ce fel de numi dáu cïobanii vitelor ca să deosebescă pe una de alta?

96. Ce fel de numiri se dá pe acolo cãinilor cïobánesci?

97. Ce deosebire fac cïobanii între un dulău, un mosoc saū un alt-fel de cãine de stánă?

98. Cum împărțesc cïobanii ȓiua și cum se chiamă la ei fiecare parte a ȓilei?

99. Carī sint metaforele, figurele saū asemnările întrebuintate de cãtră cïobani în privința deosebitelor lucruri saū însușiri?

100. Aū óre cïobanii cuvinte, pe carī nu le întrebuintază ceil'alți sãteni?

101. Carī sint pe acolo cuvintele, puțin întrebuintate pe ațuri saū necunoscute, privitóre la plugăriă?

102. Cum se numesc deosebitele feluri de cãmp, lucrat și nelucrat?

103. Cum se numesc deosebitele unelte saū scule de plugăriă?

104. Cum se numesc, una câte una, deosebitele părți ale plugului?

105. Cum se numesc, una câte una, deosebitele părți ale cãruței?

106. Cum se numesc, una câte una, deosebitele părți ale mórei?

107. Cum se numesc deosebitele meșteșuguri saū meserie cunoscut pe la țeră?

108. Cum se numesc uneltele de dulgheria, materialul și apucăturile la lucru ale dulgherilor?

109. Cum se numesc uneltele de ferăria, materialul și apucăturile la lucru ale ferarului?

110. Cum se numesc uneltele de zidăria, materialul și apucăturile la lucru ale zidarului?

111. Cum se cheamă deosebitele feluri de țesături țărănesce, covóre, pânzeturi etc.?

112. Cum se cheamă deosebitele unelte de tors, țesut și cusut?

113. Care sînt pe acolo cuvintele, puțin întrebuințate pe așuri sau necunoscute, privitoare la plutire, precum luntre, vislă etc.?

114. Cum se cheamă deosebitele arme, cu care se servesc sătenii?

115. Ce fel de cuvinte s'au păstrat printre săteni despre armele obișnuite la Români în trecut?

116. Care sînt pe acolo cuvintele, puțin întrebuințate pe așuri sau necunoscute, privitoare la ale casei, precum la: zid, acoperiș, poartă, ferestre, vatră, beciu, curte sau ogradă, puț, pat, scaune sau lavițe, mese, oale etc.?

117. Oare se întrebuințează același cuvint, când este vorba că mănâncă un om și când este vorba că mănâncă o fiară sau un dobitoc, ori alt-fel se numesc mîncarea de om și alt-fel mîncarea de animal?

118. Care sînt pe acolo, una câte una, numirile hainelor la săteni, fie bărbătesce, fie femeiesce?

119. Care sînt pe acolo numirile podóbelor femeiesce, precum : salbă, brățări, inele etc.?

120. Care sînt pe acolo numirile mai deosebite ale mîncărilor?

121. Care sînt pe acolo numirile deosebite ale băuturilor?

122. Care sînt cuvintele privitoare la înrudire, adică despre părinți, frați, veri și alte rude, trupesci și sufletesci?

123. Care sînt cuvintele privitoare la căsătoria, începînd dela logodnă pînă la săvîrșirea nunteii?

124. Ce fel de jurăminte întrebuințează poporul de acolo?

125. Ce fel de ocări întrebuințează poporul de acolo?

126. Ce fel de jocuri copilăresce, cu cuvintele privitoare la ele, cunósce poporul pe acolo?

127. Cum se numesc vasele pentru gătirea bucatelor, pentru punerea lor pe masă și pentru ducerea lor la cîmp?

128. Carī sînt pe acolo cuvintele cu privire la gătirea bucatelor și la tot ce se ține de acesta?

129. Cum se numesc deosebitele feluri de cîntece ce le cîntă poporul pe acolo?

130. Carī sînt pe acolo cuvintele privitoare la jocul de cărți?

131. Ce fel de danțuri, cu cuvintele privitoare la ele, cunósce poporul de acolo?

132. Cum se numesc pe acolo deosebitele instrumente de muzică, cu părțile fie-căruia?

133. Carī sînt pe acolo cuvintele privitoare la înmormîntare?

134. Face poporul vre-o deosebire între suflet de om și suflet de dobitoc, și cum se numesce a-parte fie-care din ele?

135. Este óre vre-un cuvînt deosebit cînd se vorbește despre mórte de dobitoc, bună-óra: omul móre și dobitocul ciclesce?

136. Carī sînt credințele poporului în privința cugetului, a minții, a gândirii etc.?

137. Cum înțelege poporul frumosul, și carī sînt, după părerea lui, lucrurile cele mai frumoase în lume?

138. Care este părerea poporului în privința stelelor, despre natura lor, scopul etc.?

139. Cum se chîmă la popor, una câte una, deosebitele stele, și ce se țice despre fie-care din ele?

140. Cum se chîmă partea cea albiciósă a cerului de nópte, pe care unii o numesc calea lui Troian, și ce se povesteste despre ea?

141. Cum privesce poporul eclipsa orî întunecarea sórelui său a lunei, și ce povesteste despre acestea?

142. Ce sînt Vircolaciī după credința poporului și cum se mai chîmă?

143. Cum înțelege poporul așa numitul *diochiru* și ce povesteste în acéstă privință?

144. Ce fel de đini și đine cunósce poporul, cum îi numesce pe toți unul câte unul, și ce povesteste despre ei?

145. Ce se povesteste despre đina Cosândana sau Sândana și ce alt nume i se mai dá?

146. Cunósce óre poporul vre-o đină cu numele de „Filma“?

147. La nunți sau în alte întămplări se cîntă óre despre „Lada“ și „Mana“, și ce sînt acestea?

148. Ce povesteste poporul despre Drăgaica?

149. Ce povestesc despre Strigoii său Strigoie și despre Stafie, și prin ce se deosebesc aceste ființe unele de altele?
150. Ce povestesc despre dracul și cum îl descrie?
151. Ce povestesc despre Ursite și cum le mai numesc?
152. Ce povestesc despre Iele său Dinsele și despre Iezme și cum le mai numesc?
153. Ce povestesc despre Joimarița și cum o mai numesc?
154. Ce credințe și obiceiuri are poporul în privința Țilei sântului Ión Botezătorul?
155. Ce este Papaluga său Paparuda și cu ce fel de obiceiuri e însoțită?
156. Ce povestesc despre Sburător și cum îl mai numesc?
157. Cunoșce ore poporul de acolo vre-un obicei său vre-o credință cu numele de Turcă său Țurcă?
158. Ce este Brezaia?
159. Ce sînt Borbósele?
160. Cum se petrec pe acolo Colindele?
161. Ce povestesc despre Pricoliciu său Tricoliciu și cum îl mai numesc?
162. Ce însemnătate au în basmele și credințele de acolo Zmeii și Balaurii și cum sînt descriși de către popor?
163. Poporul de acolo povestesc el ce-va despre „Ómenii roșii“, și ce anume?
164. Ce obiceiuri sînt pe acolo în privința vrăjilor?
165. Cărî sînt pe acolo cuvintele în privința bólelor de om?
166. Cărî sînt pe acolo cuvintele în privința bólelor de vite?
167. Care este, după părerea poporului de acolo, pricina frigurilor, a epilepsiei, a holerei, a cîumei etc.?
168. Cum povestesc poporul de acolo despre sântul Petru?
169. Cum povestesc poporul de acolo despre sântul Ilie?
170. Ce alți sfinți sînt mai socotiți de către popor și pentru ce anume sînt mai socotiți?
171. Cum împărțesc poporul ziua și nóptea, necunoscînd împărțirea precisă în ore său césuri?
172. Dacă pe acolo ȝioa d'întaiú a fie-cărîi lune nu pórtă o numire deosebită, bună-óra: *Sân-vásia lui Faur*, a lui *Mărțișor*, etc.?
173. Ce ȝice poporul despre fie-care ȝi a sêptémânei, adecă

le socotesce pe tóte de o potrivă, orî face între ele vre-o deosebire ?

174. Ce povestesc poporul despre Sânta Miercuri, Sânta Joî, Sânta Vineri, Sânta Duminică etc.?

175. Ce fel de dobitóce saũ pãseri socotesce poporul de acolo ca mai plãcute lui Dumneđu ?

176. Sînt óre locuri, ape, pãduri, movile saũ alt ce-va, pe cari poporul le privesce ca sfinte ?

177. Poporul privesce el óre ca sfinți pe Sórele și pe Luna ?

178. Ce sînt, dupã pãrerea poporului de acolo, Zorilã și Murgilã ?

179. Este óre pe acolo vre-un blãstem cu pomenirea Dunãrii, bunã-óra : batã-te Dunãrea ! saũ alt-fel cum-va ?

180. Cari sînt prejudecãțile poporului de acolo în privința vîntului ?

181. Cum se numesc pe acolo deosebitele vînturi ?

182. Cunósce óre poporul de acolo niscai-va rugãciuni afarã de cele bisericesci ?

183. Cum își explicã poporul cãderea stelelor ?

184. Ce înțelege poporul prin *faptș*, — *punerea cuțitului și darea de argint viu* ?

185. Ce este și cum se face *legarea saũ deslegarea ploiei* ?

186. Ce este *Mama pãdurii* ?

187. Ce este *Ciurica* și ce sînt *Circovii* ?

188. Ce credințe și obiceiuri are poporul asupra *anului nou*, a *bobotezei*, a *lãsatului de sec* ?

189. De ce scot babele ochii la sfinții zugrãviți pe bisericã ?

190. Ce sînt *paserile cu ciocul de foc* ?

191. Ce este *vîntul turbat* ?

192. Ce înțelege poporul prin *tóca din cer* ?

193. Ce crede poporul despre *curcubeu* ?

194. Ce este *rodul pãmîntului* ?

195. Ce e *mãnicãtórea* ?

196. Ce e *focul lui Sãn-Medru* ?

197. Ce e *iarba férelor* ?

198. Ce sînt *pocînđeii* și *colãcerii* ?

199. Ce e *césornicul casei* ?

200. Ce credința are poporul despre Raiu și despre Iad ?

201. Ce înțelege poporul când đice : „pe cel-alt tãrim“ ?

202. Ce se înțelege prin *Craiă-nouă* ?
 203. Cum își explică poporul *eșirea cu plin*, — *eșirea cu sec* ?
 204. Ce este *Spiridușul* ?
 205. Ce sînt *căpcăuni* sau *cătcăuni* și cum alt-fel se mai chîmă ?
 206. Ce crede poporul despre *Vremea d'apoi* ?...

În acest Cestionar predominesc două puncturi de vedere nouă, pe cari mi le împunea starea actuală a Științei limbii și cari sînt cu totul străine lexicografiei de școlă clasică : 1° fonetica poporană, temelia Dialectologiei; 2° credințele cele intime ale poporului, obiceiurile și apucăturile sale, suspinele și bucuriile, tot ce se numesce astăzi — în lipsă de un alt cuvînt mai nemerit — cu vorba engleză *Folklore*. Voiam să cunosc pe Român așa cum este dînsul în toate ale lui, așa cum l'a plăsmuit o dezvoltare treptată de opt-spre-șeci vécuri, așa cum s'a străcurat el prin mii și mii de înfriuri etnice, topice și culturale.

În interval de un an, mi-aă sosit tencuri de respunsuri de pe la preuți și mai ales de pe la învătători sătesci : vr'o câte-va adevărat prețioșe, unele fôrte bune, multe bunicile, aprópe nici unul din care să nu se tragă o brumă de folos. Dela primele pagini ale Dicționarului — ori-unde indic în parentesi numele corespondentului și localitatea — se vede modul în care m'am putut servi de acele respunsuri. În casuri dubioșe sau puțin lămurite, trimiteam o cartă-postală cu întrebări suplimentare, și mi se respundea prin scrisori, așa că s'aă mai grămădit un nou tenc din epistole primite, pe lîngă cari unii mi-aă împărtășit plante și chiar minerale în natură, împreună cu nomenclatura.

Dicționarul unei limbii trebui să fie pentru un popor o enciclopediă a traifului seă întreg, trecut și presinte. În limbă o națiune se privesce pe sine însăși într'o lungă galeriă de portrete din epocă în epocă, unele ce-va mai șterse de vechime sau de împregiurări, dar în cari totuși ea își recunósce pe deplin individualitatea : cum a fost din légën, cum a crescut, cum a mers înainte și éráși înainte, cum a ajuns acolo unde este. Grațiă Cestionarului meă, cele mai învechite din acele portrete vor căpeta un colorit de viață ; cele mai nouă, vor puté chiar să vorbescă, fie-care cu timbrul seă propriu.

B. P. H.

IN LOC DE INTRODUCERE.

I. CE ESTE ETIMOLOGIA? — II. CUM SE AMESTECĂ LIMBILE? —
III. IN CE CONSISTĂ FISIONOMIA UNEI LIMBI?

I.

Ce este etimologia?

Termenii tehnici în genere ar trebui tot-d'a-una să'si întindă accepțiunea în măsură cu treptata lărgire a acelei sfere științifice sau artistice, din care ei fac parte. Dacă la cei vechi *ἀνατομή* însemna o simplă disecțiune, ba încă foarte neperfectă, de aci nu urmează ca același sens îngust să aibă *anatomia* actuală. Ei bine, într'o contradicțiune flagrantă cu imensul progres în studiul limbei, *etimologia* mai păstrează pînă astăzi accepțiunea cea rudimentară, pe care o avusese cu sute și chiar cu miî de ani înainte de nascerea Linguisticii.

Romaniî explicaî pe greul *ἐτυμολογία* prin: „quae verborum originem inquirunt.“¹⁾ Acésta resumă cât se póte de bine aplicațiunea cea tradițională a termenului, care la Romaniî, ca și la Greci, ca și la noi toți pînă acuma, are a face numai cu *verbum*, numai cu cuvîntul și iarăși cu cuvîntul. Prin perifrasă, *etimologia* este „derivațiunea unei vorbe“. De ce însă nu orî-ce derivațiune lingvistică? Cum să numim óre, de exemplu, derivațiunea unei construcțiuni sintactice?

Menționăm anume cazul sintactic, căci el încurcase în secolul

¹⁾ Quinctil. *Inst.* I. 6. 28.

trecut pe unul din ómenii cei mai geniali, care ghicise de pe atunci aprópe tot ce distinge metoda lingvistică contimpurană. Nemuritorul Turgot a scris, între cele-l'alte, o scurtă bucată intitulată: „Etymologies et fragments sur les langues“, compusă din șese numere, dintre cari primele trei se referă la originea unor cuvinte latine, iar restul la originea unor construcțiuni sintactice ebraice. Pe cele de'ntăiu, el le numesce „étymologies“; pe cele din urmă, negăsind nici un termen propriu, se vede silit a le boteza „fragments“, expresiune pe care ar fi putut aplica mult mai bine la o grămadă de petre saú de gîamuri sparte!¹⁾

O derivațiune sintactică este etimologia cu același drept ca și o derivațiune lexică. Când Weil probéză, că construcțiunea englesă: *The king's eldest son has given a feast to the citizens* derivă din amestecul construcțiunii franceze: *Le fils aîné du roi a donné une fête aux citoyens* cu construcțiunea germană: *Des Königs ältester Sohn hat den Bürgern ein Fest gegeben*, astfel că dacă vom exprime ordinea cuvintelor în cea francesă prin: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, vom avé atunci în cea germană: 4, 5, 3, 2, 6, 10, 11, 8, 9, 7, iar în cea englesă: 4, 5, 3, 2, ca la Germani, și apoi: 6, 7, 8, 9, 10, 11, ca la Francesi,²⁾—el ne dă o etimologia întocmai ca și când ar explica pe englesul *useful* prin francesul *user* și anglo-saxonul *ful*. Etimologia sintactică, în cazul de față, se resumă în următórea equațiune: *The king's eldest son has given a feast to the citizens*=*Des Königs ältester Sohn+a donné une fête aux* (=à les) *citoyens*, care nu diferă intru nimic de etimologia lexică: *useful*=*use+ful*.

Pe același temeiu, dacă este etimologia de a dice că cuvintul frances *charme* „ce-va ce ne atrage prin plăcere“ vine din cuvintul latin *carmen* „cântec“, atunci tot etimologia este de a constata că sonul frances *ch-* vine din sonul latin *c-*; și iarăși etimologia este de a arăta că semnificațiunea „cântec“, grațiă semnificațiunii intermediare de „fermec prin cântare“, póte să trecă la semnificațiunea de „ce-va ce ne atrage prin plăcere“;³⁾ în fine, va fi tot etimologia dacă, mergënd mai departe, vom descompune pe latinul *carmen*, sub forma cea veche *casmen*, în radicala *cas* și sufixul *men*.

¹⁾ Turgot, *Oeuvres*, Paris, 1844, t. 2, p. 754—6.

²⁾ Weil, *De l'ordre des mots dans les langues anciennes comparées aux langues modernes*. Paris, 1869, p. 47.

³⁾ Cfr. Littré, *Etudes et glanures*, Paris, 1880, p. 9.

Maî pe scurt, derivațiunea sintactică, ca și cea fonetică, ca și cea ideologică, ca și cea morfologică, tóte sînt de o potrivă etimologică.

Pină la nascerea Linguisticii, sonurile nu aveaî pentru sciință nici o genese hotărită: „les voyelles ne font rien, et les consonnes fort peu de chose“, după faîmósa glumă a lui Voltaire; formele gramaticale se expuneaî atunci în paradigme, regulate saű neregulate, dar fără nici o analiză genetică; regulele sintactice constituiaî de asemenea un fel de codice dogmatic; doctrina semnificațiunilor nu exista de loc; a deriva dară o vorbă dintr’o altă vorbă. saű—cel mult—a o deriva din óre-carî elemente constitutive înțelese în modul cel maî confus, iată tot ce făcea și tot ce putea face *etimologia*. Astăđi însă, când Linguistica derivă nu numaî cuvintele, ci încă sonurile, formele gramaticale, construcțiunile sintactice, semnificațiunile, orî-ce alt ingredient al limbei, se cuvine óre ca „etimologia“ să maî remănă închisă nestrămutat în cercul cel strîmt al „cuvintelor“?

Și totuși anomalia nu încetéză.

Curtius începe clasică sa operă prin aceia că: „etimologia este „sciința menită a urmări originea cuvintelor și filiațiunile lor „recipróce.“¹⁾ Pentru Pott, etimologia este: „descompunerea cuvintelor în radicale și elemente formative“.²⁾ Când cităm pe un Pott și pe un Curtius, ajunge. În fond, tot așa înțelegeaî etimologia Ménage și chîr Cicerone.

Hovelacque a scris un paragraf întreg, întitulat: „Pericolele etimologiei“, în care ne spune, între cele-l’alte, cum-că există o „etimologie filologică“ (*étymologie philologique*) și o „etimologie lingvistică“ (*étymologie linguistique*), ambele fórte primejdióse. El aduce ca specimen de cea de’ntăiu derivațiunea lui *cadaver* din *caro data vermibus*, iar ca specimen de cea a doua pe latinul *forma* din

¹⁾ Curtius, *Grundzüge der griechischen Etymologie*, ed. 3, Leipzig, 1869, p. 3: „Denn „unabweislich ist trotz alles Zweifels und Spottes das Streben dem Ursprung der Wörter „und ihrer Verwandtschaft unter einander nachzuspüren, oder wie es der Name unsrer „Wissenschaft so treffend bezeichnet, das *ἔτυμον*, das seiende, den wahren und eigentlichen Gehalt derselben, zu ergünden...“—Cfr. Tobler, *Versuch eines Systems der Etymologie*, în *Zeitschr. f. Völkerpsych.*, t. 1, p. 355.

²⁾ Pott, *Etymologische Forschungen*, ed. 2, t. 2, part. 1, Lemgo, 1861, p. 185: „die „Etymologie, d. h. die Lehre freilich nicht bloss von den Wurzeln, sondern auch von „den Bildungselementen, die zu ihnen, und es fragt sich, unter welcherlei Bedingungen, hinzutreten...“

grecul *μορφή*¹⁾). Ceia ce speriase atât de mult pe Hovelacque și i-a produs chiar un fel de confuziune în spirit, se pare a fi tocmai identitatea cea fundamentală, pe care am constatat-o noi mai sus în rolul cel mărginit al „etimologiei“ la cei vechi și la cei noi. La cei noi și la cei vechi de o potrivă, scopul este derivațiunea unui cuvânt; totă deosebirea consistă în procedură. Un Pott sau un Curtius, negreșit, întemeiază o derivațiune lexică pe fonologie și pe ideologie, ba încă mai recurg nu o dată la sintaxă, urmărind întrebuințarea cuvântului în frază; dar derivațiunea sonului și derivațiunea sensului, în orî-ce cas, îi preocupă abia pe un plan secundar, numai ca un instrument, ca un mijloc metodic de a ajunge la țintă.

Nedomerirea trebuî curmată o dată. Dacă *etimologia* este derivațiune, atunci ea nu formeză o știință separată și nu face parte dintr'o singură ramură a științei, ci aparține Linguisticii întregi. Ori-unde lingvistul nu se mulțumesc de a înregistra un fapt, ci caută a stabili raportul între o cauză și un efect, fie pe terenul sonurilor, fie pe al formelor gramaticale, al sintaxei, al semnificațiunilor, al cuvintelor etc., iar generalmente cauzele și efectele se împletecesc pe toate aceste terenuri, une-ori abătându-se chiar peste sfera Linguisticii,—el face etimologie.

Să luăm pe francesul *dirai*. Aceste două silabe se descompun în *dire-ai*, derivând din latinul *dicere habeo*. Transițiunea lui *dicere habeo* în *dirai* constituă: o etimologie fonetică prin *r* din *cr=cër*—etc.; o etimologie morfologică, prin scăderea lui *habeo* la un simplu sufix, întocmai ca *-bo* în *dicebo* sau *-σω* în *λέξω*; o etimologie ideologică, de vreme ce sensul de presinte se schimbă în sensul de viitor; o etimologie lexică, fiind-că *dirai* este un singur cuvânt; am mai pute adăuga încă o etimologie tonică, căci pierderea lui *ce* în *dire=dicere* se datoresce conservățiunii accentului pe prima silabă latină, ca și'n reducerea lui *habeo* la *ai*. Dacă e atât de omnilaterală derivațiunea disilabicului *dirai*, apoi cu cât mai virtuos ne va fi imposibil de a mănținé etimologiei un caracter numai lexic, când ne vom apuca de mexicanul *notlazomahuizteopixcatatzin*, care, deși nu e decât un cuvânt, se traduce totuși prin: „prêtre vénérable que je chéris comme mon père“! ²⁾

¹⁾ Hovelacque, *La linguistique*, p. 18—9.

²⁾ A. Humboldt, *Essai politique sur le royaume de Nouvelle Espagne*, p. 81, ap. Pott, *Wurzel-Wörterbuch*, t. 5, p. XXII.

În scurt, Fonologia se ocupă cu *sonuri*, Morfologia cu *forme gramaticale*, Lexiologia cu *cuvinte*, Ideologia sau Sema-siologia cu *semnificațiuni* etc.; cât se atinge însă de Etimologie, ea reprezintă în genere *derivațiunea* în oricare ramură a științei limbii. Cu același temei, cu care un dicționar poate fi etimologic, poate fi etimologică și o gramatică. Este un fel de contradicțiune, când Brachet, de exemplu, intitulază o carte a sa: „Dictionnaire *étymologique* de la langue française“, iar o altă carte: „Grammaire *historique* de la langue française“, deși ambele cărți sînt absolutamente de aceeași direcțiune derivativă. Vrînd cine-va să-și explice originea francesului *fais* din *facio*, n'o găsesce în „Dicționarul *etimologic*“, ci trebuie să alerge la „Gramatica *istorică*“!

Etimologia actuală, cea adevărat științifică, cată nu numai să îmbrățișeze un câmp fără asemănare mai vast decât etimologia cea empirică din trecut, care se închidea ore-cum ermeticesce în cercul lexic, dar tot-o-dată trebuie să tindă a fi reconstitutivă, adică a găsi pentru fie-care fenomen, întru cât el este diferențiat în mai multe exemplare, câte un prototip comun, rezultând din corelațiunea divergințelor.

Pott nu reconstruesce nici o dată prototipurile lexice. El constată, bună oră, că latinul *sex*, grecul *ἑξ*, sanscritul *ṣaṣ*, zendicul *kṣvas* etc., sînt forme colaterale; dar nu le urcă prin comparațiune la un părinte comun *ksvaks*, din care trebuia să se fi născut toate. Școala lingvistică germană cea numită nouă, cu Brugman în frunte, se arată une-orî chiar ostilă reconstrucțiunii, dar iarăși numai pe terenul lexic.

Să examinăm.

Orî-cine respinge în Lingvistică o reconstrucțiune de un fel, este dator a respinge tot-o-dată orî-ce altă reconstrucțiune, căci nu se poate invoca în favoarea unei singure specii de reconstrucțiune nici un argument, care să nu militeze în același timp pentru reconstrucțiunea în genere.

Ei bine, toți lingviștii pînă la unul admit reconstrucțiunea fonetică: din corelațiunea sanscritului *bh* cu grecul φ , cu goticul *b*, cu latinul *f* etc., se reconstruesce, de exemplu, prototipul *bh*.

Cuvintele însă fiind compuse din sonuri, reconstrucțiunea fonetică duce necesarmente la reconstrucțiune lexică, ceea-ce se poate

demonstra tocmai asupra școlii lui Brugman, care se pare căte o dată a fi atât de ne'mpăcată în această privință. ¹⁾

Din acea împregiurare că sanscritul *am* în *áçvam* corespunde grecului *ov* în *ἰππον*, pe când sanscritul *am* în *pádam* corespunde grecului *α* în *πόδα*, Brugman conchide că prototipul lui *am=ov* diferă de prototipul lui *am=α*. Tot așa prin *an=ov* în *bháranti=φέρουσι* față cu *an=av* în *asánti=ἄντι* el reconstruesce doă prototipuri diverse pentru posteriorul *an*. Avem astfel patru nasale, pe cari să le formulăm prin m_1 , m_2 , n_1 , n_2 , lipsindu-ne semnele tipografice întrebuințate de Brugman. In același chip, mai departe, prin comparațiunii foarte ingenioase, el reconstruesce r_1 , r_2 , a_1 , a_2 ; iar îndrăznețul seú urmaș Saussure merge la „foneme“ cu mult și mai complicate ca $a_1\varnothing$ sau $a_2\varnothing$. Vine însă întrebarea: cum de se ăicea *pádam=πόδα* și cele-l'alte în epoca lui m_2 , n_2 , a_1 , a_2 etc.? Iată că școla lui Brugman, vrënd-nevrënd, din cauza reconstrucțiunii fonetice se vede d'o dată împinsă la reconstrucțiune lexică—ba încă ce fel de reconstrucțiune!—dându-ne nesce prototipuri curat inexprimabile, precum este bună-óră pentru *quatuor*: $k_2a_1twAa_2ra_1s$. ²⁾

Să mai vorbim óre de reconstrucțiunea ideologică, de care se isbesce mereú ori-ce linguist, de vreme ce i se presintă la tot pasul, în graiurii congenere sau chiar în aceeași limbă, o vorbă cu doă sau mai multe semnificațiuni diverse, fiind dator a le reduce la un punct de plecare comun, la o sorginte de unde să se desfășóre treptat divergințele?

Să luăm cuvintul *brav*, unul din cele mai norocóse, care in scurt timp a reușit a se respândi din Occidente în limbile cele mai eterogene din Europa și din America. După Diez, Littré ăice: „Français *brave*; provençal *bravi* (féminin *brava*), dur, méchant, brave; catalan

¹⁾ Brugmann-Osthoff, *Morphol. Untersuch.*, t. 1, p. IX: „nur derjenige, welcher „sich für immer lossagt von jener früherhin weit verbreiteten, aber auch jetzt noch „anzutreffenden Forschungsweise, nach der man die Sprache nur auf dem „Papier betrachtet, alles in Terminologie, Formel wesen und „grammatischen Schematismus aufgehen lässt etc.“ — Cfr. Leskien, *Die Deklination im Slavisch-litauischen und Germanischen*, Leipzig, 1876, p. 39: „Man hat „sich nach dem ganzen Entwicklungsgange dieser Disciplin (der Sprachwissenschaft) „daran gewöhnt, bei den einzelnen Formen der Einzelsprachen immer zunächst an die „Ursprache zu denken etc.“

²⁾ De Saussure, *Mémoire sur le système primitif des voyelles*, Leipzig, 1879, p. 21 .— Cfr. Kruszewski, *Lingvističeskija zamétki*, Warszawa, 1880, p. 1—13.

„*brau*; espagnol et italien *bravo*; bas-latin *bravus*, sauvage. Le „sens primitif est sauvage, dur, fougueux, d'où on passe facilement au sens de vaillant, courageux. Mais d'où vient celui de beau, „bien habillé? Sans doute de vaillant on est venu à habile (*bravo* „en italien a cette acception), puis bon, beau, bien habillé...“¹⁾ Când noi auzim la Operă strigându-se *bravo* în loc de „fôrte bine“, sau chiar *bravissima* în semn de cea mai deplină mulțumire sufletească pentru arta unei gingașe cantatrice, nu ne gândim, negreșit, la sensul primitiv de „selbatec“, care este o reconstrucțiune ideologică aprôpe tot atât de îndrăsnită, iar în orice cas de aceeași natură, ca și un $k_2a_1twAa_2ra_1s$ pentru *quatuor*!

Reconstrucțiunea lexică, care nu se pôte despărți de cea morfologică, cuprinde în sine pe cea fonetică și implică pe cea ideologică. Admițând dar pe una din ele, admitem *eo ipso* pe toate. De aceia însuși Pott, deși nu reconstruesce nici o dată cuvintele, nu contestă totuși legitimitatea reconstrucțiunii linguistice în genere, cerând însă, cu multă dreptate, ca ea să fie pe cât se pôte mai metodică, să nu amestece cele sigure cu cele nesigure, să se întrebuițeze atunci când trebui său acolo unde trebui, și să resulte numai din date positive.²⁾ Cam tot acésta, în fond, o doresce școla lui Brugman, insistând anume asupra pericolului unor reconstrucțiuni pripite.³⁾

¹⁾ Littré, *Dict.* I, p. 412. — Cfr. Diez, *Etymologisches Wörterbuch*, Bonn, 1861, t. 1, p. 83.

²⁾ Pott, *Wurzel-Wörterbuch*, t. 3, p. 119: „Auch habe ich nichts dawider, dass „man, so weit dies möglich, auf Ermittlung derjenigen Urzustände Bedacht nehme, „in welchen sich die Sprache, sei es nun als unserem gesammten Indogermanischen „Sprachstamme vorausgegangenem allgemeine Urmutter, oder als Ahnin bloss einzelner Familien innerhalb desselben befunden haben mag. Es wird aber dringend nötig sein, dass man mit enthaltamer Bescheidenheit verfare, und nicht, wie leider „noch so oft geschieht, Gewisses mit Ungewissem oder gar Falschem, nicht thatsächlich Gegebenes und bloss Erschlossenes oder wohl gar nur leichtsinnig Ersonnenes „und Geheischtes mit wilder Haft und ohne Unterscheidung beständig durcheinander „rüttele und schüttele.“

³⁾ Brugman, *Nasalis sonans*, în Curtius, *Studien*, t. 9 (1876), p. 320 nota: „Wer die „Sprachformen, ehe er an die Ursprache denkt, immer zuerst darauf ansieht, ob sie „nicht analogische Neubildungen sind, begeht bei weitem nicht so leicht folgenschwere „Irrtümer wie ein solcher, der sich immer erst durch den unmittelbaren und offenkundigen Augenschein so zu sagen darauf stossen lässt, an Associationsbildung zu denken, und im Uebrigen alles, was sich lautgesetzlich aus einer denkbaren ursprachlichen Form herleiten lässt, sofort auch daraus herleitet. Denn wer irrig eine „Associationsbildung statuiert, irrt nur insofern, als er eine einzelne Form oder eine „Reihe von Formen noch nicht an der richtigen Stelle untergebracht hat, wer dagegen „von den historischen Formen aus sogleich zur Ursprache überspringt und mit Hülfe

Cel întâiu, fără îndoelă, care emisese principiul reconstrucțiunii în Linguistică, mai în speciă a reconstrucțiunii lexică, a fost Chavée ¹⁾; cel întâiu însă, cărui i se datorește aplicațiunea acestui principiu pe o scară vastă, este Schleicher ²⁾. Cu toate acestea, Ascoli probază într'un mod irrefragabil că: „Reconstrucțiunea în stare latentă e cuprinsă în orice comparațiune stabilită pe criterie rigurose. Când Bopp, combinând formele și elementele diverselor limbi ario-europene, ne arată mereu, cum ele, când una, când alta, reprezintă mai bine cutare sau cutare condițiune originală, astfel că toate se completează oarecum reciprocamente, el lucrează în fapt la o neînțelegere a reconstrucțiunii, deși nu se încercă a ne da rezultatele acestei operațiuni sub o formă lexică expresă. Așa, de exemplu, alăturându-se costă la costă acești trei nominativi: sanscritul „*ag'an*”, grecul *ἄγων* și latinul *agens*, față cu tulpinele lor respective: „*ag'ant-ἄγων-agent*”; apoi fiind constatat că vocala cea primitivă se păstrează mai bine în sanscrită, că consóna guturală în greacă și în latină e mai veche decât consóna palatală în sanscrită, și că din grupul *t+s*, adică finalul tulpinei și desinința casuală a nominativului, sanscrită n'a mântănit nimic, greacă a compensat pierderea totală prin lungirea lui *o* în *ω*, pe când în latină a rămas *s*, iată că avem dela sine reconstrucțiunea *agant-s...*“ ³⁾

În dezvoltările ce preced, din toate ramurile Linguisticii noi n'am atins numai sintaxa, în privința căreia, de asemenea, etimologia cată să tindă a fi reconstructivă.

Reconstrucțiunea poate fi expresă ca în Schleicher, în Fick și în ceil'alți, ori subînțelesă ca în Bopp și în Pott; reconstrucțiunea cea expresă, la rîndul ei, poate fi concretă, ca în cazurile de mai sus, ori abstractă. O reconstrucțiune abstractă este aproape singură posibilă pe terenul sintactic, unde ne interesează într'o măsură mai puțin cuvintele cele întrebunțate decât modul distribuirii categoriilor gramaticale sau a celor logice, ori-care ar fi altminterea expresiunea lor cea concretă. Astfel, bună-ora, luându-se dicala:

„dieser Formen Grundformen erschliesst, die nie bestanden, irrt nicht bloss in Hinsicht auf jene einzelnen historischen Bildungen, sondern auch in Hinsicht auf alles Weitere, was er auf den erschlossenen Grundform aufbaut.“

¹⁾ Chavée, *Lexiologie indo-européenne*, Paris, 1849, p. XI-XII.

²⁾ Pentru prima oară, ca o încercare „ipotetică“ (mutmassliche Grundform), în *Formenlehre der kirchenslawischen Sprache*, Bonn, 1852, p. V.

³⁾ Ascoli, *Studj critici*, II, Torino, 1877, p. 9.

Rom. A cumpăra măța în sac;
Ital. Comprare la gatta in sacco;
Fr. Acheter chat en poche;
Germ. Die Katze im Sacke kaufen;

nu ne trebuî și nu sîntem în stare de a da o reconstrucțiune concretă a frazei romanice față cu cea germană, ci ne ajunge vre-o formulă abstractă, din care să se vedă pe de o parte ceea-ce este comun sintaxei romanice generale în opozițiune cu cea germană, de exemplu pozițiunea verbului, iar pe de alta să se arate divergențele între sintaxele romanice cele speciale, de exemplu la întrebuintărea articolului.

Un S+A este o reconstrucțiune sintactică abstractă pentru un graiu în care norma cere punerea substantivului înainte de adjectiv; un A+S, pentru o normă contrariă; un $\frac{A}{S} + \frac{S}{A}$ pentru o normă indiferentă. Un S+A este pentru *om bun, cal alb, mână dreaptă* etc. o etimologie sintactică întocmai cu același drept, cu care latinul *auricula* este o etimologie lexică pentru rom. *ureche*, ital. *orecchia*, fr. *oreille*, provenț. *aurelha* etc., ambele dobândite prin reconstrucțiunea unui prototip comun din comparațiunea faptelor omogene pozitive.

Să ne întrebăm acum: care este valoarea reconstrucțiunii în Linguistică? în ce anume se cuprinde utilitatea ei, și chiar necesitatea? cari sînt marginile sferei sale de acțiune?

O reconstrucțiune etimologică corectă, întemeiată pe un material suficiente, nu este *ipotetică*, dar iarăși nici *exactă*, ci tot-d'a-una *aproximativă*. Ipotesă se chiamă o presupunere la mijloc între două observațiuni: prima observațiune, accidentală, dă naștere presupunerii; a doua observațiune, intențională, verifică presupunerea. O presupunere o dată verificată încetază de a fi ipotesă, devenind fapt. Verificarea pôte fi completă, ori numai aproximativă. Aproximațiunea nu răpescă faptului caracterul seî științific pozitiv. În Mecanică, de exemplu, așa numita lege a lui Mariotte, cumcă „temperatura fiind egală, forța elastică a unui gaz variază în rațiunea inversă a volumului pe care-l ocupă“, conservă o deplină valoare, de și Regnault a demonstrat că ea nu este decât aproximativă ¹⁾. În Linguistică, sute de experimente confirmă construc-

¹⁾ Naville, *La logique de l'hypothèse*, Paris, 1880, p. 7.

țiunea ario-europeului *bh* din grecul φ — sanscritul *bh* — latinul *f* — goticul *b* etc. Totuși nu este nici ea exactă, ci aproximativă. În loc de *bh* poate să fi fost *ph*, sau ce-va intermediar între *bh* și *ph*. Argumentul că $\varphi = ph$ se află numai la Greci nu e decisiv, după cum nu e decisiv contra primitivității lui *a* într'un grup de cuvinte ario-europene cazul când îl păstrează numai sanscrita. Aproximațiunea *bh*, explicând o mulțime de fenomene, fără a fi în disarmonie cu vre-unul din ele, servă în Linguistică tot așa de bine ca legea lui Mariotte în Mecanică.

Aproximațiunea are graduri. Etimologia, în opera sa de a reconstrui prototipurile, ajunge la un grad de aproximațiune cu atât mai înalt, cu cât comparațiunea cea metodică se exercită asupra unui număr mai mare de fenomene înrudite. Să reluăm, ca exemplu, cuvântul *ureche*. Comparându-l cine-va numai cu italianul *orecchia*, ar trebui să reconstruască un prototip special italiano-român *orechia*, care ar fi de tot greșit față cu macedo-românul *urécle*, după cum se mai dicea încă și'n Moldova nu mai departe decât în secolul XV, ¹⁾ și față cu italianul colateral *oreglia*. Pe de altă parte, dacă vom compara numai formele occidentale: span. *oreja*, portug. *orelha*, reto-rom. *ureiglia* și franc. *oreille*, vom imagina un prototip special franco-spano-portuges *orelia*, pentru care am găsi, ca paraleluri fonetice, pe fr. *merveille* = port. *maravilha* = reto-rom. *marveiglia* din *mirabilia*, pe sp. *paja* din *palea* etc. Cam de felul acesta sînt inchipuitele prototipuri speciale greco-italice, slavo-letto-germanice etc., pe cari le reconstruesce mereu cu atîta facilitate Schleicher, și mai cu deosebire Fick. Nu acésta ne trebuie! Pentru ca o reconstrucțiune să fie adevărat științifică, însușind un înalt grad de aproximațiune, cată să ne urcăm dela formele cele sigure, dela nesce fapte bine constatate, d'a-dreptul la o concluziune, la un prototip comun, care astfel să resulte imediat dintr'o realitate așa dicînd concentrată, totală, întrégă, iar nu bucătită. Dacoromânul *ureche* cu forma cea veche *urécle*, macedo-rom. *urécle*, ital. *orecchia* și *oreglia*, formele sarde *orija*, *origa* și *orecla*, fr. *oreille* cu formele dialectale *areille*, *airoaille*, *oraile* și altele, sp. *oreja*, portug. *orelha*, reto-rom. *ureiglia*, provenț. *aurelha* etc. reconstruesc tóte la un loc prototipul comun romanice aproximativ *orecla* — *aurecla* „ureche“, corespunđător deminutivului latin *auricula* „urechióră“, care deja la Romani șovăia spre *oricula*. Tot așa sanscritul *ahis*,

¹⁾ Hasdeu, *Archiva istorică*, t. 1, part. 1, p. 140.

zend. *azhi*, gr. *ἄχις*, lat. *anguis*, litv. *angis*, vechiu-germ. *unc*, vechiu-slav. *ѡмъ* etc. ne dau un prototip comun ario-europeu *aghis—anghis* „șerpe“, ce-va de cea mai înaltă aproximațiune, a cărei valoare scade cu desăvîrșire prin trunchierea materialului în prototipurile cele intermediare ale lui Fick. Un pretins prototip leto-slavic *aman* „nume“ alături cu un pretins prototip greco-italic *gnōman* „nume“ în loc de un singur prototip ario-europeu *gnāman—nāman*, este—mai repetăm încă o dată—întocmai ca pretinsul prototip romano-italic *orechia* lângă pretinsul prototip franco-spano-portuges *orelia* în loc de un singur prototip romanic *orecla—aurecla*.

Unii linguiști susțin, că fără prototipuri intermediare parțiale n'ar fi cu putință a reconstrui un prototip definitiv total. „Fără o „tréptă mijlociă greco-italică *feronti* — țice Leo Meyer — nici gre-„cul *φέρουσι*, nici latinul *ferunt* nu se reduc la prototipul *bhāranti*.“¹⁾ Este o invederată eróre. Când ni se înfățișeză nesce forme positive ca gr. *φέρουσι* cu doricul *φεροντι*, latinul *ferunt*, sanscritul *bhāranti*, zendicul *bārenti*, vechiu-slav. *берѡтъ* (=berontî) etc., ne ajunge a sci din fonologie că $\varphi=f=b$ represintă un son primitiv transcris prin *bh*, pentru ca să reconstruim d'a-dreptul, fără nemic intermediar, un prototip comun ario-europeu aproximativ, care însă nu este *bhāranti*, ci *bhēronti*, sau cel puțin ambele împreună.

Reconstruind un prototip în doă fețe, bună-óră *aghis—anghis*, noi sîntem departe de a-i micșura aproximațiunea, de vreme ce orî-ce graiu, fie cât de primordial, cuprinde deja în sine divergințe dialectale. Pe lângă *aghis—anghis* n'ar fi de mirare să mai fi existat o nuanță *aghus—anghus*, prin care ni s'ar explica latinul *anguis*, căci lat. *pinguis*=*παχύς*, lat. *brevis* din *breguis*=gr. *βραχύς*, lat. *tenuis*=gr. *τανύ-*, lat. *suavis* din *suaduis*=sanscr. *svādus*, lat. *gravis* din *garuis*=scr. *gurus*=gr. *βαρύς*, lat. *levis* din *leguis*=scr. *laghus*=gr. *ελαχύς* etc., corespund tóte unor prototipuri cu *-us*.

„Reconstrucțiunea — țice Delbrück — nu ne procură nici un „material nou, dar servă a da o expresiune plastică rezultatului „cercetărilor nóstre. Ea jócă în Linguistică același rol ca curbele „și alte procedimente intuitive analóge în Statistică. Este un mij-„loc de expositiune fórte util, pe care cată a nu'l nesocoti. In ace-„lași timp, indemnul de a reconstrui formele fundamentale silesece

¹⁾ L. Meyer, *Vergleichende Grammatik der griechischen und lateinischen Sprache*, Berlin, 1861, t. 1, p. 22.

„pe linguist a sta pururé la cumpănă pentru a nu lua cum-va o „formațiune modernă drept o formațiune primitivă; și mai ales, il „impedecă de a trece cu ușurință peste dificultăți fonetice și de „altă natură, a căror deplină învingere e necesară pentru ca să „pótă reuși într'o reconstrucțiune.“¹⁾

Paralelismul între reconstrucțiunea lingvistică și curbele din Statistică nu e corect. Dacă este în Statistică ce-va asemănat cu reconstrucțiunea în Linguistică, apoi numai dóră *termenul-mediú*, care resumă un șir de expresiuni cifrice diverginți de aceeași ordine. Un exemplu. O moșă a adus proprietarului ei în curs de cincă ani următorul venit :

Anul	I	_____	fr. 4500
„	II	_____	„ 4620
„	III	_____	„ 2800
„	IV	_____	„ 4718
„	V	_____	„ 5000

Venitul anual în termen-mediú este dar de fr. $4327\frac{3}{5}$, o cifră aproximativă cătră care convergesc tóte cifrele cele concrete, diferențiate prin concursul unor împregiurări speciale explicabile: secete într'un an, abundență într'un alt an etc. Cu cât expresiunile cifrice sînt mai numeroșe, cu atât și termenul-mediú, scos din ele, este de o aproximațiune mai înaltă. Fără termen-mediú, Statistica n'ar puté să reducă diferite ordine de fenomene la câte o unitate colectivă, pe care lesne s'o compare apoi cu altele obținute pe aceeași cale. Prin reconstrucțiune, Linguistica capétă și ea unități colective, cari o ajută în comparațiunea ulterióră, și tot-o-dată — după cum a observat'o fórte bine Delbrück — pînă la un punct o controléză. Lipsa de orî-ce construcțiune, fie dis în parentesi, este aceia care face atât de anevoios controlul grupurilor etimologice în operele lui Pott și mai cu sémă ale lui Diefenbach.

Cuvîntul reconstrucțiune pe terenul lingvistic nu e tocmai fericit. El s'a luat din paleontologiă, ca și când linguistul ar fi și el un fel de Cuvier reconstruind ființele cele ante-deluviane.²⁾ Inșă între reconstrucțiunea etimologică și reconstrucțiunea paleontologică nu se află în fapt nici o asemănare. Paleontologului

¹⁾ Delbrück, *Einleitung in das Sprachstudium*, Leipzig, 1878, p. 53.

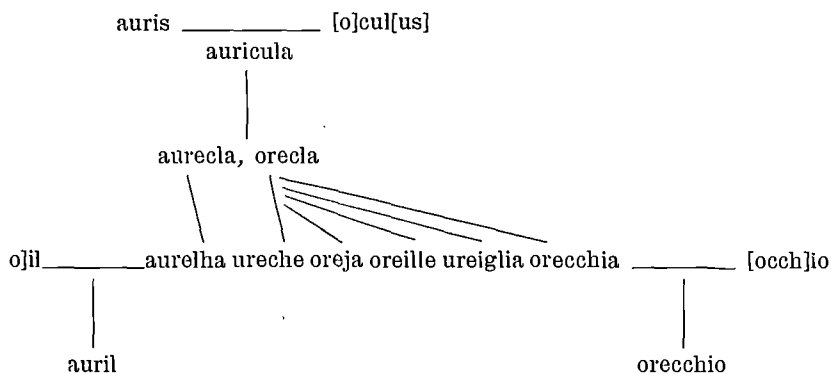
²⁾ Cfr. Sayce, *Introduction to the science of language*, London 1880, t. 1, pag. 346.

i se dau nesce fragmente de óse, pe cari să le figurăm prin : *t, n, a, s, d, o*; el le coordonă într'un schelet neisprăvit : *-astod-n-*, de unde apoi, studiând lacunele și completându-le cu *m, o, t*, reconstruesce pe : *mastodont*. Óre tot așa procede etimologia în ceia ce se chiamă „reconstrucțiune”? Din *ureche — oreja — oreille* etc. linguistul nu potrivește un singur corp lipit bucată cu bucată într'o ordine óre-care determinată, după cum face paleontologul, ci extrage prin analiză din întreaga seriă un termen-mediú, prin care o caracterisă în totalitate și de care se apropiă ori-ce membru al ei în parte, deși nici unul póte să nu coincidă exactamente cu acea expresiune generală aproximativă.

Particularitatea cea distinctivă a „termenului-mediú” în Linguistică, de unde ȳ-a și venit numele de „reconstrucțiune”, este de a fi privit ca isvor al grupului omogen de elemente concrete, cari tóte împreună il implică. Isvorul totuși e fórte șovăitor în fluiditatea sa. Ast-fel termenul-mediú pentru formele romanice *ureche — oreja — oreille* etc. se clatină nu numai între *orecla* și *aurecla*, dar mai admite încă probabilitatea masculinului *oreclu — aureclu — auriclu*, represintat prin italianul *orecchio* și provençalul *auril*. Tocmai acest exemplu însă ne arată reversul medaliei în reconstrucțiunea etimologică în genere. Forma masculină, care ar corespunde unui latin *auriculus*, póte fi de o provenință posterióră, născându-se la Italieni și la Provențali prin analogiă cu „ochiú”, italianesce *occhio*, provențalesce *oil*, masculiní în tóte graiurile romanice. Intima corelațiune între *ochiú* și *ureche*, ca doé părți ale capului și ca organe ale celor doé sensuri principale, ¹⁾ va fi adus mai târđiú uniformarea lor sub raportul genului în Italia și'n Provența, fără ca acesta să se fi întâmplat și pe ałuri, deși lesne putea să se întâmple ori-unde pe o cale independinte. In acest mod *orecchio* după *occhio* fiind specific italian și *auril* după *oil* fiind specific provençal, noi nu avem dreptul de a le căuta un prototip romanic. Ce-va mai mult. Prin aceeași corelațiune, „ochiul” se pare a fi exercitat o influință lingvistică asupra „urechií” încă la Romani, dar nu în schimbarea genului, ci în

¹⁾ Cfr. Haase, *Vorlesungen über lateinische Sprachwissenschaft*, Leipzig, 1874—80, t. 1, p. 48: „Die Analogie der Wahrnehmungen durch Gesicht und Gehör zeigt sich sehr häufig; z. B. *hell* wird von der Farbe gebraucht, aber das Ursprüngliche ist ein heller Ton von *hallen*. In der Malerei spricht man von Farbentönen. *Clarus* wird sowohl bei *clara vox* als *clara lux* gebraucht etc.“

modificarea sensului. Romanicul *orecla*—*aurecla* înseamnă „ureche“, iar nu „urechioră“ ca latinul clasic *auricula* sau *oricula*, deminutiv dela *auris*. Prototipul ideologic pentru „ureche“ să fie ore „urechioră“? Póte da, însă póte și nu. La Romani „ochiu“ este *oclu*, clasic *oculus*, deminutiv dela un perdut *ocus*, dar cu o nuanță deminutivală despărută cu desăvîrșire deja în cea mai veche limbă latină cunoscută. Corelațiunea între „ochiu“ și „ureche“, între *oculus* și *auris*, va fi împins graiul poporului roman la uniformarea sufixului, sau mai bine a terminațiunilor, fără a se atinge diferența genurilor, așa că *auris* „ureche“ a trecut d'a-dreptul în *auricula* „ureche“, nu „urechioră“, prin simpla analogie cu *oculus* „ochiu“, nu „ochișor“, în care poporul a luat drept sufix pe *-culus*, ca în *homin-culus*, *pauper-culus*, *arti-culus* etc., deși *c* în *oculus* aparține tulpinei. În acest caz, reconstrucțiunea ideologică: „ureche“ din „urechioră“ ar fi o greșelă, de vreme ce romanicul *orecla*—*aurecla* nu va fi avut nici o dată vre-un sens deminutival, ci numai își va fi adaptat un sufix feminin corespunzător terminațiunii masculine devenite incolără din *oculus*. Iată dară că'n loc de un prototip, de o reconstrucțiune, de un termen-mediū, ori-cum s'ar numi, noi căpătăm o genealogie foarte complicată:

În această genealogie, forma cea reconstruită *aurecla*—*orecla* este prototip pentru *ureche*—*oreja* etc., dar nu și pentru *auril*, la nașterea cărui s'a amestecat *oil*, și nu pentru *orecchio*, născut prin amestec cu *occhio*.

Utilitatea metodică a „reconstrucțiunii“ în Linguistică apare dară chiar acolo unde, ca în cazul de mai sus, tragerea unui termen-mediū este împedecată de factori etimologici de altă natură. În adevăr, numai prin reducerea grupului întreg la un singur pro-

totip *aurecla*—*orecla* ese la ivélă cu o deplină plasticitate în formele cele nereductibile *auril* și *orecchio*, o abatere interesantă, pe care lingvistul ar fi dispus altfel a o trece cu vederea ca ce-va de tot indiferente. Nu mai puțin simțite sînt serviciile procedimentului reconstructiv în cea-l'altă ramură a filologiei comparative, în cea-ce se chiamă Etno-psicologiă saŭ *Folklore*, unde aprópe în același mod, printr'o rigurósă alăturare a literaturilor poporane saŭ a obiceielor, se pot reconstrui prototipurile lor, după cum ne-am încercat de a o face noi înșine, bună óră, în privința baladei „Cucul și turturica“ și a „Povestii numerelor“. ¹⁾

Reconstrucțiunea este, ca să đicem așa, instrumentul cel mai perfecționat al filologiei comparative în genere, și mai ales al Linguisticii; un instrument prin care etimologia contimpurană, aplicată la totalitatea limbei, iar nu numai la cercul curat lexic, se depărtéză de etimologia cea trecută mai mult de cum se depărtéză în științele fizice și biologice observațiunea microscopică de observațiunea cu ochiul gol. Acéstă prețiosă unéltă, precum am vedut în cele ce preced, nu se adaptéză însă la tóte fenomenele linguistice. În multe cestiuni, sîntem siliți a o întrebuița numai în parte; în altele, cată să n'o întrebuițăm de loc. ²⁾ Și acésta nu e tot. Fórte adesea trebuî să ne abținem dela orî-ce etimologiă, adecă dela orî-ce derivațiune lingvistică, mărginindu-ne a constata faptul, a-l trece în registru ca un simplu material, saŭ ca o problemă a cării explicațiune să remănă în sarcina viitorului.

Turgot, pe care l'am citat la începutul acestei introducțiunii, a spus de de-mult, că cea ce e mai de căpeteniă în etimologiă, este de a sci unde să se opréscă. „Le grand objet de l'art étymologique — adaugă el — n'est pas de rendre raison de l'origine de tous les mots sans exception, et j'ose dire que ce serait un but assez frivole. Cet art est principalement recommandable en ce qu'il fournit à la philosophie des matériaux et des observations pour élever le grand édifice de la théorie générale des langues: or, pour cela, il importe bien plus d'employer des observations certaines, que d'en accumuler un grand nombre.“ ³⁾ Aprópe tot aceea đice Curtius: „Scopul științei nu este de a satisface cu

¹⁾ *Cuvenle den bătrâni*, t. 2, p. 501—608.

²⁾ Cfr. exceleentele observațiuni ale lui Johannes Schmidt, *Die Verwandtschaftsverhältnisse*, p. 28—31.

³⁾ Turgot, op. cit. p. 744.

„riositatea saŭ de a găsi loc pentru jocul unor presupunerî mai „mult saŭ mai puţin ingenioŭse, ci de a mări sfera adevăru- „lui ŝi de a restrînge cercul erorii.“¹⁾

A pretinde cine-va că a găsit derivaţiunea a tot ce se află într'un graiu, fie chiar numai a tuturor cuvintelor în sensul cel îngust al etimologiei din trecut, este o pré-multă uşurinţa în privinţa subiectivă ŝi un bogat repertoriu de greşeli sub raportul obiectiv.

Din cele ŭise rezultă că :

1°. Prin etimologia se înţelege în Linguistică orî-ce derivaţiune, fie fonetică, fie morfologică, fie lexică, sintactică, ideologică ;

2°. Etimologia, în generalitatea operaţiunilor sale, tînde a se servi mai cu sémă de reconstrucţiunea unui prototip pentru fie-care grup omogen de fenomene, întru cât condiţiunile particulare ale fenomenelor n'o sîlesc a recurge la alte procedimente ;

3°. Sînt multe casuri rebele nu numai la reconstrucţiune, ci chiar la etimologia în genere, linguistul mărginindu-se d'o cam dată a descrie faptul aŝa cum este.

II.

Cum se amestecă limbile?

Mai întăiŭ de tôte, să ne înţelegem bine asupra punctului în desbatere.

Un Engles, Cresswel Clough, a publicat nu de-mult o carte în-trégă întitulată: „Despre existenţa limbilor amestecate“, în care el declară cu tăria, că pretinsa axiomă, susţinută de cei mai mulţi linguişti, cum-că: „o limbă amestecată este o imposibilitate“ trebui întórsă pe dos: „imposibilitate este o limbă neamestecată“²⁾,

Pentru a demonstra acéstă tesă, autorul plécă dela principiul, că într'o asemenea problemă cată a fi considerate nu numai gram-matica unei limbî, dar încă vocabularul ŝi pronunţia; apoi,

¹⁾ Curtius, *Grundz.*³⁾ p. 44 : „Die Wissenschaft hat nicht den Zweck die Neugier „zu befriedigen oder für mehr oder minder geistreiche Muthmaassungen einen Spiel- „raum zu gewähren, sondern das Reich der Wahrheit zu mehren und das des Irrthums „in engere Gränzen einzuschliessen.“

²⁾ James Cresswell Clough, *On the existence of mixed languages*, London, 1876, pref.

în aplicarea principiului, el pe gramatica o înlătură mai cu desăvirșire, ba chiar recunósce că: „acolo amestecul nu e tocmai prémare“, ¹⁾ și — alunecând pe ici pe colea asupra pronunțiațiunii — se ține aprópe exclusivamente în sfera vocabularului.

Ca ce fel înțelege Cresswel Clough „limba amestecată“, o putem judeca după următorul ș-f despre graiul românesc:

„Românii au trei stiluri: stil purist saũ latin, stil tânăr românesc saũ frances și stil vechiu românesc saũ conservativ. Așa „puristul va ȓice: *m'am obligarisit*; francesomanul: *m'am engajarisit*; conservatistul: *m'am îndatorit*. Temelia limbei române e latină, de ex.: *apă=aqua*, *așteptare=expectare*, *bun=bonus*, *cap=caput*, *copt=coctus*, *domn=dominus*, *doftor=doctor*, *épă=equa*, *fíũ=fílius*, *frate=frater*, *lapte=lac*, *masă=mensa*, *muma=mater (!)*, *tată=pater (!)*, *pínzã=pannus*, *pept=pectus* etc., unde se vȓd unele schimbări consonantice curióse, precum *ct* în *pt* și *ft*, *qua* în *pa*, *p* în *t (!)*, *m* în *t (!)*, iar în dialectele sudice (*sic*) încă *p* în *k* și *ct* în *p (!)*, de ex. *keptu=pectus*. Presintele indicativ este latin: *cântu=canto*, *cântũ=cantas*, *cântã=cantat* etc. și gramatica în genere e tot așa de romanică ca și cea francesă, italiană, spaniolă saũ portugesă. În vocabularul român se află o sémã de elemente slavice, precum *smãntãna=rus. (?) smãetana*, *verigã=rus. veriga*, *bob=rus. bob* etc. Invecinații Ungurii stãnd în același raport cãtrã Austria ca România cãtrã Turcia (!) și popórele cele subjugate gravitãnd tot-d'una unul cãtrã altul (!?), nu e de mirare cã literatura și cugetarea maghiarã (!) n'au fost fãrã influinȓã asupra Romãniei. Așa *ponos=ung. panasz*, *muncã=munka*, *poruncã=parancsolom*, *oșel=aczel* etc. Mai este încă un element strãin. Creștiniã Romãniã fãcẽnd adesea causã comunã cu Grecii contra Turcilor (?), mai multe vorbe neogrece s'au introdus în limba romãnã, precum *drum=δρόμος* și *zamã=ζουμι*.“ ²⁾

Negreșit, nu printr'o asemenea procedurã se póte sgudui categorica aserȓiune a unui Max Müller cã: „limbile nu sînt nici o datã amestecate“. ³⁾ Tótã lumea scie fórte bine și nimeni nu s'a indoit în vecii vecilor, cã orĩ-ce popor împrumutã cuvinte dela alte popóre; nu acẽsta însã avea în vedere ilustrul linguist dela

¹⁾ Ibid. p. 4: „Grammar, then, can be mixed, and is often found so, though not to any very great extent.“

²⁾ Ibid. p. 48, cfr. p. 39.

³⁾ M. Müller, *Lectures*, 1-t series, ed. 1866, p. 77: „languages are never mixed.“

Oxford, când a contestat existența „limbei amestecate“, ci anume gramatica și iarăși gramatica, pe care o numește „sângele și sufletul limbei“. ¹⁾

De asemenea Papillon: „Studiul lingvistic nu arată nici o urmă „de un *aparat gramatical* amestecat într'una și aceeași limbă.“ ²⁾

Hovelacque se rostese și mai lămurit: „Jamais on ne parvient „drait à créer une langue mixte. On ne saurait imaginer une „langue indo-européenne dont la *grammaire* soit en partie slave, en „partie latine. Il n'y a pas, il ne peut y avoir de langues „mixtes. L'anglais, par exemple, chez lequel se sont introduits un „si grand nombre d'éléments étrangers, notamment d'éléments fran- „çais, n'en demeure et n'en demeurera pas moins jusqu'à son ex- „tinction une vraie langue germanique...“ ³⁾.

Cel de'ntăiu lingvist, care a supus cestiunea „limbei amestecate“ unui studiu mai pe larg, a fost Sayce, consacrandu-i un capitol întreg în „Principiele de filologia comparativă“.

Impărtășind și el credința, ca să nu dicem prevențiunea, că „o gramatică amestecată e peste putință“, ⁴⁾ Sayce stabilește însă unele reserve, cari în fond distrug această teorie; bună-ora: „Ve- „cinătatea a două limbi face că o parte din populațiune e bilingvică; „și dacă o asemenea bilingvitate iese o întindere însemnată, atunci „se întâmplă adesea schimb de idiotisme între ambele dialecte, iar „împreună cu idiotisme se deschide o uscioră pentru introducerea „nouelor forme gramaticale“. ⁵⁾ Ca exemple, Sayce aduce genitivul și dativul engles al pronumelui personal *of me, to me*, care este o imitațiune a francesului *de moi, à moi*, în loc de forma anglo-saxonă *min, me*; întrebuintarea unui articol postpositiv, trecut dela Românii la Bulgarii: *člěk-ăt=omu-l*, deși fenomenul e de tot străin familiei lingvistice slavice, etc. ⁶⁾ Și totuși el conchide, aprópe tot așa ca Max Müller sau Hovelacque, că: „în teasă generală, realitatea „confirmă negațiunea cea absolută, pe care Linguistica o opune vechii „noțiunii despre amestecul formelor gramaticale.“ ⁷⁾

¹⁾ Ib. p. 78: „the grammar, the blood and soul of the language.“

²⁾ Papillon, *A manuel of comparative philology*, London, 1877, p. 18.

³⁾ Hovelacque, *La linguistique*, p. 10.

⁴⁾ Sayce, *Principles*, London, 1874, p. 173: „we cannot have a mixed grammar“.

⁵⁾ Ibid. p. 174.

⁶⁾ Ibid. p. 175 sq.

⁷⁾ Ibid. p. 177: „On the whole, therefore, the evidence before us will confirm the „absolute denial which Glottology gives to the old notion of a mixture of grammatical „forms.“

O apărare atât de elastică a curentului celui la ordinea Țilei a fost menită, negreșit, mai mult a sdruncina decât a întări pretinsa axiomă.

Citând pe Sayce, un alt linguist engles observă : „Doctrina cea „predomnitore despre imposibilitatea gramaticăi amestecate p ó t e „fi adevărată, dar probele aduse despre acésta nu mi se par a fi „pe deplin mulțumitóre.“ ¹⁾

Tot atât de păzit, profesorul Delbrück, a cărui carte este cea mai nouă introducere generală la Linguistică, declară că „limba amestecată“ este încă o problemă, mai adăogând că despre acéstă problemă nu s'a scris d'o cam dată nici o lucrare temeinică. ²⁾

Alți linguști, fără a desbate măcar cestiunea, admit posibilitatea amestecului gramatical al limbilor ca ce-va care nici că s'ar fi contestat vre-o dată. Așa face Schuchardt în clasicul „Vokalismus“ și 'n lucrările posterioare; așa face Miklosich în studiile sale asupra Țiganilor; ³⁾ așa face Ascoli în ceia ce el numesce „la riazione etnologica“ saũ resistința limbei cucerite contra celei cuceritóre; ⁴⁾ așa fac mulți dintre cei mai de frunte. Dar ce ȓic ! Insuși Sayce, precum vom vedé îndată mai la vale, pare a fi renunțat mai târȓiũ la dogma „neamestecabilităȓii.“

Este curios, că un adevărat amestec de gramatică figurézá tocmai în frasa, prin care Max Müller négă radicalmente un asemenea amestec. El ȓice: „*Languages are never mixed*“. Ei bine, „languages“ este un franțusism nu numai lexic, dar și gramatical tot-o-dată. Nici un dialect germanic nu formézá pluralul prin -s, pe când în limba englesă acéstă forma-

¹⁾ Le Marchant Douse, *Grimm's Law*, London, 176, p. 19.

²⁾ Delbrück, *Einleitung in das Sprachstudium*, p. 121 nota: „An dieser Stelle wären auch die Mischsprachen zu erwähnen gewesen, wenn bis jetzt eine gründliche Behandlung dieses Problems vorläge.“

³⁾ Cfr. de exemplu: Miklosich, *Ueber die Mundarten und die Wanderungen der Zigeuner*, part. 12, Wien, 1880, p. 49, despre expresiunea timpului viitor la Țiganii de pe peninsula balcanică și la cei din Rusia.

⁴⁾ Ascoli. *Studj critici*, t. 2, Torino, 1877, p. 17, 19, 20, 64 etc., — cfr. Ascoli, *Una lettera glottologica*, Torino, 1881, p. 43: „così lo Schuchardt pensi di continuo alle ragioni celtiche delle trasformazioni per le quali si determina il galloromano, o il Miklosich scruti, con quella serena larghezza che gli è propria, le ragioni autotone che agiscono sulla riduzione della parola latina in parola rumena, seguito ora, con molto zelo, anche da un valoroso indigeno, l'Hasdeu. Nessuno però ha affermato, con maggior coraggio e maggior nitidezza, la riazione celtica sul latino, di quello che facesse il Nigra: Celticae gentes, latinam linguam magna ex parte mutuati sunt et proprio ingenio usuique accomodaverunt.“

țiune eminentă francesă, cu totul necunoscută Anglo-saxonilor, este cea normală, altoită acolo prin influința franco-normandă. ¹⁾

Un adânc cunoscător al limbei engleze în dezvoltarea ei istorică, Americanul George Marsh, protestă cu multă elocință contra teoriei așa numitului neamestec gramatical, dându-ne în același timp următorul frumos specimen despre modul, cum se petrec lucrurile în realitate și cum se pot surprinde asupra faptului:

„Anglo-saxonii formați gradurile de comparațiune prin schimbarea terminațiunii sau a inflecțiunii, iar nu prin nesce adverbii, cu sens de *magis* și *maxime*; Franco-normanții le formați prin acești adverbii; Englezii au primit ambele metode, întrebându-se pe cea franco-normandă mai cu preferință la adjectivii cei lungi. Relațiunea posesivă sau cea genitivală între numi se exprima la Anglo-saxonii printr'un posesiv regulat sau prin desiniența casuală a genitivului; la Franco-normanții, în genere, numai prin prepozițiune; Englezii întrebunțază ambele moduri. Anglo-saxonii nu aveau nici o prepozițiune de'naintea infinitivului, ci infinitivul lor era o formă verbală specială, foarte analoagă cu gerundiul latin și privită de către unii ca un cas dativ al infinitivului; Franco-normanții obicinuiau de'naintea infinitivului o prepozițiune; Englezii de'ntăiu au supras caracteristica terminațiune gerundială, căpătând astfel un curat infinitiv, pe care apoi, când nu este unit cu verbul auxiliar, îl preced de o prepozițiune, amalgamând sau, mai bine, confundând funcțiunile celor două forme. Aceste și alte cazuri de aceeași natură sînt exemple de combinațiuni gramaticale străine, substituite unor inflecțiuni natale, sau — cu alte cuvinte — sînt specimene de amestecul a două gramatice *pro tanto*. În adevăr, ele nu sînt pre-mulțe sau pre-importante pentru ca să schimbe caracterul general al sintaxei engleze, care în foarte mare parte rămâne anglo-saxonă; sînt de ajuns însă pentru a proba, că doctrina imposibilității radicale a amestecului gramatical este o generalizațiune de tot pripită, și că întinderea amalgamării sintactice nu este în fapt decât o cestiune de dosă relativă.“ ²⁾

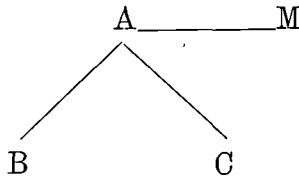
Din dată ce cade închipuita axiomă despre neamestecul gramatical al limbilor, deschidându-se astfel un vast câmp pentru

¹⁾ Earle, *Philology of the english tongue*, 2-ded., p. 350—2, citat de Le Marchant Douse, op. laud. p. 20 nota.

²⁾ Marsh, *The origin and history of the english language*, London, 1862, p. 48; cfr. p. 74—5 și p. 84.

desbaterea ne'mpedecată și nepărtenitoare a problemei, este bine a se indica câte-va criterie preliminară, câte-va prolegomene pentru acest nou studiu.

Amestecul între limbi, fie gramatical, fie de altă natură, poate fi de două feluri: primar și secundar. Numim „amestec *primar*“ pe acela cărui i se datorește născerea unei noue limbi din două graiuri diverse; numim „amestec *secundar*“ împrumuturile cele posterioare, pe cari le face o limbă, fără ca fenomenul să fi fost preces sau să fie însoțit de contopirea popórelor. Graiul *A* s'a născut din amestecul graiurilor *B* și *C*, amestecându-se apoi prin împrumut cu graiul *M*:

Numai amestecul cel primar, adevă în liniă verticală, nu și cel secundar sau în liniă orizontală, este de o însemnătate genealogică, clătinând óre-cum continuitatea dialectală cea ne'nteruptă. Lui mai cu sémă, dacă nu exclusivamente, Linguistica va ajunge, credem noi, a'î atribui o particularitate fórte bine observată de Humboldt în privința dialectelor romanice: „Noi sîntem în stare a urmări di- „feritele ordini de schimbări, pe cari le-a îndurat limba latină în „scăderea și disparițiunea ei; sîntem în stare a mai adăoga cătră „acestea amestecul ulterior al elementelor străine; și tot încă ne „e peste putința a ne da sémă de încolțirea simbului celui viu, „care se desvóltă d'o dată sub diverse forme în organismul lim- „bilor celor din nou înflorite. Un principiu intern, lipsit mai 'nainte, „îată că cuprinde edificiul cel descompus, reconstruindu-l în fie-care „din limbile cele derivate într'un alt mod...“¹⁾ Aci noi vedem o născere în tótă puterea cuvîntului, și—orice ar dice Fuchs—este o metaforă permisă, ba chiar necesară prin claritatea imaginii, de a considera în rezultatul unei asemenî născeri pe un copil produs de doi părinți, cu cari il légă filiațiunea, dar de cari il desparte individualitatea.²⁾

¹⁾ Humboldt, *Werke*, t. 6, p. 33-4.

²⁾ Cfr. Steinthal ap. Pott, *Ungleichheit menschlicher Rassen*, Detmold, 1856, p. 214: „Eine Tochtersprache ist eine Sprache, welche von einem andern Volke, als dem „sie ursprünglich angehört, oder auch von letzterem, aber mit fremden sehr einfluss- „reichen Stämmen vermischten Volke, nach einem neuen Principe entwickelt, d. h. „umgeformt worden ist.“

Amestecul secundar p \acute{o} te \acute{s} i el s \acute{a} se \acute{i} nr \acute{a} d \acute{e} cineze \acute{i} nr' o limb \acute{a} ; generalmente \acute{i} ns \acute{a} este ca o m \acute{o} d \acute{a} , pe care un popor o \acute{i} mbr \acute{a} ti \acute{s} ez \acute{a} \acute{s} i o p \acute{a} r \acute{a} sesce cu o de o potriv \acute{a} u \acute{s} ur \acute{i} ni \acute{t} \acute{a} ; cel mult, el ne apare ca o b \acute{o} l \acute{a} extern \acute{a} , ca un fel de abces, pe care, dac \acute{a} ne sup \acute{e} r \acute{a} , \acute{i} l putem st \acute{i} rpi, f \acute{a} r \acute{a} ca desfi \acute{i} ni \acute{t} \acute{a} rea lui s \acute{a} trag \acute{a} dup \acute{a} sine vre-o consecin \acute{t} \acute{a} grav \acute{a} sau durabil \acute{a} . Amestecul primar, din contra, face parte din \acute{i} ns \acute{a} și natura limbei, \acute{i} n care se ramific \acute{a} \acute{i} n a \acute{s} a fel \acute{i} n t \acute{o} te direc \acute{t} \acute{i} unile, \acute{i} nc \acute{a} t \acute{i} n cele mai multe casuri nu e chip de a' l \acute{i} nl \acute{a} tura f \acute{a} r \acute{a} a distruge prin ac \acute{e} st \acute{a} violin \acute{t} \acute{a} \acute{i} nr \acute{e} ga economi \acute{a} a organismului. ¹⁾

Amestecul cel primar se oper \acute{e} z \acute{a} \acute{i} n diferite propor \acute{t} \acute{i} uni de num \acute{e} r \acute{s} i de cultur \acute{a} . Un A p $\acute{o$ te s \acute{a} rezulte din $\frac{1}{2}$ B + $\frac{1}{2}$ C, din $\frac{1}{4}$ B + $\frac{3}{4}$ C, din $\frac{1}{3}$ B + $\frac{2}{3}$ C. Num \acute{e} rul pr \acute{e} -covir \acute{s} itor sau cultura pr \acute{e} -superi \acute{o} r \acute{a} a unu \acute{i} a din cele do \acute{e} ingrediente \acute{i} i vor \acute{i} nesni, firesce, o hot \acute{a} rit \acute{a} predomnire \acute{i} n amalgam \acute{a} .

\acute{I} n na \acute{t} iu $\acute{n$ ea engles \acute{a} , de exemplu, elementul anglo-saxon \acute{s} i elementul franco-normand se contrabalant \acute{a} u sub raportul cultur \acute{e} i; \acute{i} ns \acute{a} cel de'ntai \acute{u} \acute{i} ntrecea de sute \acute{s} i mi \acute{i} de ori pe cel-alt \acute{i} n privin \acute{t} \acute{a} num \acute{e} rului. \acute{I} n na \acute{t} iu $\acute{n$ ea bulgar \acute{a} , elementul turanic cel venit dela Volga, or \acute{i} -c \acute{a} t era de vit \acute{e} z, stetea f \acute{o} rte jos fa \acute{t} \acute{a} cu elementul indigen slav \acute{i} c de peste Dun \acute{a} re, at \acute{a} t prin num \acute{e} r c \acute{a} t \acute{s} i prin cultur \acute{a} . Elementul vechiu roman, or \acute{i} -unde se a \acute{s} ez \acute{a} : \acute{i} n Gallia, \acute{i} n Spania, \acute{i} n Dacia, era mult mai mic prin num \acute{e} r dec \acute{a} t popora \acute{t} \acute{i} unile autoctone, dar \acute{i} n acela \acute{s} i timp se r \acute{a} dica d'asupra lor ca un gigant prin m \acute{a} -rimea cultur \acute{e} i. Este \acute{o} re de mirare, c \acute{a} elementul anglo-saxon la Tamisa, cel slav \acute{i} c \acute{i} n Balcani, cel latin \acute{i} n \acute{t} \acute{e} rrile romanice, a \acute{u} cople \acute{s} it elementele antagoniste? Am fi \acute{i} n drept a ne mira mai cur \acute{a} nd, c \acute{a} cople \acute{s} irea totu \acute{s} i n' a fost nic \acute{a} iri complet \acute{a} .

Ar fi interesant, mai cu deosebire, de a observa amalgamarea lingvistic \acute{a} a do \acute{e} triburi selbatece de aceia \acute{s} i for \acute{t} \acute{a} numeric \acute{a} \acute{s} i cultural \acute{a} . C \acute{a} t privesce do \acute{e} pop \acute{o} re de o potriv \acute{a} \acute{i} naintate \acute{i} n civiliza \acute{t} \acute{i} une, acolo \acute{s} i numai acolo un asemenea fenomen este apr \acute{o} pe imposibil. Roma cucerise Elada \acute{s} i a st \acute{a} p \acute{a} nit' o \acute{i} n curs de secol \acute{i} ; nici Grecii \acute{i} ns \acute{a} n' a \acute{u} devenit Latin \acute{i} , dar nici Latinii Greci.

\acute{I} n studiul limbei amestecate la selbateci, un \acute{i} nceput f \acute{o} rte remarcabil se datoresce eminentului lingvist frances Lucian Adam.

Se sciea de de-mult c \acute{a} la Caraibii de pe insulele Antille b \acute{a} r-

¹⁾ Cfr. *Cuvente den b \acute{a} tr \acute{a} ni*, t. 2, p. 648-56.

bații și femeile vorbesc două graiuri diferite; ¹⁾ această bilinguitate însă, așa zicând sexuală, citată din timp în timp ca o curiositate, n'a fost urmărită pînă acum într'un mod științific. Comparând cele două limbi, de'ntăiu în relațiunile lor reciproce, apoi în raportul lor comun către alte dialecte americane, Lucian Adam aruncă cel de'ntăiu o lumină pozitivă, *à-posteriori*, asupra procesului general al formațiunii „limbei amestecate”. Aci nu mai sînt raționamente sau probabilități, ci fapte.

Graiul bărbătesc și graiul femeesc al Caraibilor sînt ambele produsul acelorași elemente constitutive, luate însă în proporțiunii diverse, fie-care din cele două graiuri fiind compus din elementul galibi și elementul arruac, cu acea deosebire totuși că elementul galibi predominesce în graiul bărbătesc, iar elementul arruac în cel femeiesc. Cum s'a întîmplat óre acest ciudat fenomen, care ne aduce a-minte din chimie formațiunea substanțelor atât de diferite în aparință ca protoxidul de azot, acidul azotos, acidul azotic etc. din același azot și din același oxigen luate în cîtîmî variate?

Sînt acum câți-va secolî, insulele ocupate mai în urmă de Caraibi aparțineau unui trib de Arruaci, venit de pe continentul american, unde remase și mai rămîne pînă astăzi grosul triburilor arruace. Un trib de Galibi, deslipindu-se de asemenea de restul triburilor galibi de pe continent, a năvălit să cucerească acele insule, exterminând întreaga populațiune bărbătésă și apucând pe femeile celor măcelăriți. De aci bărbații vorbău într'o limbă: dialect galibi, iar femeile într'o altă limbă: dialect arruac, — două dialecte eterogene. Copiî crescău cu ambele aceste graiuri, fiind însă oprit băieților de a vorbi în limba mamelor, rezervată numai pentru fete. Dar a fost cu neputință de a mîntîni mult timp separațiunea cea aristocratică între ambele graiuri, astfel că cu încetul fie-care din ele a început a revêrsa câte ce-va în cela-l'alt. Amestecul e nu numai lexic, ci mai cu sémă gramatical. Bărbații Galibi au luat, bună-órá, dela femeile Arruace unele pronumî, distincțiunea genurilor, desinința viitorului, augmentul *a* la infinitiv, o formă posesivă, verbul causativ etc.

Lucian Adam conchide: „Il est remarquable que dans cette „fusion du galibi et de l'arrouague *qui a donné naissance au caraïbe*, „l'influence prépondérante ait été exercée par l'idiome des vaincus.

¹⁾ Cfr. Sayce, *Principles*, p. 80.

„et que ce soit *particulièrement dans la sphère des relations qui constituent la grammaire* que les forts aient subi la loi des faibles. Ce „renversement des rôles tient sans doute à ce que les femmes des „Caraïbes étaient exclusivement chargées de l'éducation des enfants „des deux sexes jusqu'à l'âge de neuf à dix ans; j'incline néanmoins à penser que la supériorité grammaticale de l'arrouague sur „le galibi n'a point été un facteur indifférent. Quoi qu'il en soit, „*la science saisit sur le vif, dans le double parler caraïbe ramené à ses origines, le phénomène instructif de la formation d'une langue „par l'effet d'une conquête* qui, d'une partie des hommes de la nation conquérante et d'une partie des femmes de la nation vaincue, „fait une nation nouvelle. Comme les populations américaines ont „été soumises durant des siècles à la loi de l'exogamie, qui a dû „produire pacifiquement les mêmes effets sociaux que le droit de „la guerre pratiqué à outrance, *on est en droit de se demander si „le nombre des nations et des langues de l'Amérique n'a pas été accru „considérablement par des causes identiques ou analogues à celle qui „a produit la nation et la langue des Caraïbes.*“ ¹⁾

Alăturându-se acum rezultatele studiului lui Lucian Adam asupra graiului Caraibilor cu observațiunile lui Marsh despre englesă și cu unele reserve ale lui Sayce, urmăzând că o „limbă amestecată“ rezultă generalmente, dacă nu chiar tot-d'a-una, dintr'o îndelungată bilinguitate a unei populațiuni compuse din două nemeuri pe cale de a deveni un singur popor. Până la deplina identificare a celor două graiuri, fie-care din ele mai întâiu se modifică treptat din ce în ce mai mult în sensul celui-l'alt, mărindu-se astfel proporțiunea puncturilor comune între ambele. În acest chip, dacă graiul *A* consista la început din *a, b, c, d, e, f*, iar graiul *M* din *g, l, n, p, r, s*, va sosi un moment așa dicând mijlociū, când *A* va primi dela *M* pe *g* și *l*, dând lui *M* pe *b* și *c*, încât vom avé:

$$\begin{aligned}
 A &= a + d + e + f \\
 &\quad + b + c + g + l \\
 M &= n + p + r + s
 \end{aligned}$$

Vom mai adăoga că succesiva amalgamare a două asemenea graiuri înmulțesce numărul puncturilor comune nu numai în-

¹⁾ Adam, *Du parler des hommes et du parler des femmes dans la langue caraïbe*, în *Revue de linguistique*, t. 12 (1879), p. 275 - 304.

tr'un mod absolut, ca în ecuațiunea de mai sus, dar și într'un mod relativ, făcând ca unele puncturi divergenți să dispară cu desăvîrșire din ambele limbi, de exemplu d din A și p din M , adică:

$$A = a + e + f \\ + b + c + g + l \\ M = n + r + s$$

Acum o nouă cestiune.

Amestecul cel primar putend a se întâmpla între limbi eterogene sau între limbi omogene, ș'apoi omogene și eterogene în *plus* sau în *minus*, ar trebui să ne întrebăm, dacă este vre-un grad de eterogenitate, unde o amalgamare a doă limbi să fie radicalmente peste putință.

Am spus mai sus, că Sayce pare a fi renunțat la prejudecata contra amestecului gramatical al limbilor. În a doua sa operă el nu mai atinge acastă cestiune pe terenul teoretic, dar probéză într'un mod așa dîcînd practic adevărul teoriei opuse, dând pe șése pagine „specimene de graiuri amestecate“, și anume: maltes, negro-daneso-olandes din India, negro-engleso-olandes dela Surinam, negro-spaniol dela Curaçao, olando-portugeso-indic dela Ceylan și negro-frances dela San-Domingo.

Unele din aceste graiuri sint vorbite de câte o populațiune de peste 100,000 suflete.

Despre cel negro-daneso-olandes, Sayce observă că: „n'are genuri, numere, declinațiune și conjugațiune“; despre cel negro-engleso-olandes, că: „este aprópe lipsit de gramatică“; despre cel olando-portugeso-indic, că: „a perdut casurile, sufixurile verbale etc.“¹⁾ Dar tóte acestea, în termeni atât de generali, óre nu s'ar puté dîce și despre limba englesă? Și ea n'are genuri; și ea în mare parte, mai ales dacă o alăturăm cu cele-l'alte graiuri germanice, n'are casuri, sufixuri verbale etc.; și ea a fost acusată adesea, uneori lăudată, de a fi „aprópe lipsită de gramatică“.

O limbă, din dată ce servă ca mijloc de înțelegere mutuală pentru o comunitate umană, nu póte să nu aibă gramatică, de óră-ce ea trebuî cu orî-ce preț să exprime într'un mod, fie cât de neperfect, acele relațiuni fără cari o înțelegere mutuală ar fi peste pu-

¹⁾ Sayce, *Introd.* t. 1, p. 219–25.

tință. Gramatica, consiste ea în forme speciale, în regula pozițiunii cuvintelor în frază, în varietatea intonațiunii, în orî-ce altă procedură, este tot gramatică.

În dialectul negro-frances dela San-Domingo, un pasagiū din Evangeliul St-lui Ioan (IV, 7—9) sună așa :

„Yon femme, gens Samarie, vini haler dleau. Jésis die li : „Bâ-moèn boèr. Discipes li étant té aller nans bouq la gagnèn po-
„visions. Alosso, femme Samaritaine la die li : coument fair ous,
„qui yon Juif, ca mander dleau pou boèr nans lamain moèn, qui
„yon femme Samaritaine ? pâce Juifs pas ca méler épis gens
„Samarie....“

Aci gramatica, neapêrat, nu este nici negritenă, nici francesă, ci parte negritenă, parte francesă, parte *sui generis* ; dar în orî-ce cas este gramatică. Limbile creolice, studiate de cât-va timp în speciă de Adam, de Coelho, mai cu deosebire de Schuchardt, revêrsă lumină din ce în ce mai viuă asupra acestei probleme.

Consecința este dară, că o „limbă amestecată“, se pôte nasce, printr'un deosebit concurs de împregiurări, din fusiunea graiurilor celor mai eterogene. Cu cât mai virtos din cele omogene !

Fie însă omogene, fie eterogene, recunoscerea proveninței precise a elementelor constitutive într'o „limbă amestecată“, mai ales a celor gramaticale, nu este ușoră. Limbile cele eterogene produc în mare parte prin fusiune ce-va care nu sémănă cu nici una din ele ; limbile cele omogene, din contra, produc prin fusiune, iarăși în mare parte, ce-va care sémănă pré-mult cu ambele. Dar dificultatea cea mai serioasă e de o altă natură.

Orî-ce limbă este un tot armonios, în care tóte se află în cea mai strinsă corelațiune.¹⁾ Amestecul primar al limbilor, după cum am mai vèdut, se începe prin întrebuițarea în același timp a doè limbii diferite de cătră o poporațiune compusă din ingrediente etnice diverse. Bilinguitatea în mersul seū cătră unilinguitate inzeștréză pe limba cea nouă, ce se desfășură din ea, cu mai multe forme disparate, cari se obicînuesc una lingă alta în concurență, pină ce totalitatea limbei, prin neconținute frămîntări așa đicînd equilibristice ale elementelor sale constitutive, capêtă o expresiune caracteristică u n a. De aci încolo,

¹⁾ Cfr. Humboldt *Ueber das vergleichende Sprachstudium*, in *Werke*, t. 3, p. 252 : „Es giebt nichts Einzelnes in der Sprache, jedes ihrer Elemente kündigt sich nur als Theil eines Ganzen an.“

orî-ce nu se împacă cu acest tip normal, se înlătură sau se modifică în sensul cel predominant. Cu fie-care pas înainte, devine din ce în ce mai greu a supune unei analize rigurose pe acest complex atât de solidar, atât de nedisolubil, atât de corelativ.

În fine, încă o observațiune.

Sub raportul „limbei amestecate“ s'a vorbit mult despre fonetică, despre lexică, despre gramatică; nimic însă sau mai nimic despre semnificațiune.

Dacă e adevărat, precum rezultă din toate dezvoltările de mai sus, cum-că doă graurî nu se contopesc într'unul singur decât în urma unei prelungite bilinguități a doă némurî întrunite, atunci numai prin amestec primar, nici o dată prin cel secundar, o semnificațiune, o simplă ideeă sau asociațiune de idei, desbrăcată de cuvîntul în care fusese întrupată, pôte să trecă dintr'o limbă într'o altă limbă.

Să ne explicăm.

S'a constatat de-mult — ca să dăm un exemplu — că francezul *contrée* și italianul *contrada* derivă din latinul *contra* prin imitațiunea germanului *Gegend* „țără“ din *gegen* „contra“. ¹⁾ Dacă cuceritorii germani într'o parte a Franciei și la nordul Italiei nu s'ar fi amestecat cu poporațiunea indigenă de acolo, într'un mod ast-fel încât un dialect teutonic și un dialect latin să se vorbescă cât-va timp tot-o-dată de cătră ambele némurî puse în contact, o asemenea imitațiune ar fi fost absolutamente imposibilă, căci ea presupune că acela care a ținut cel de'ntăiu *contrée* din *contra* sciea că nemțesce *Gegend* vine din *gegen*, adică sciea nemțesce.

Nemții erau în Franția și'n Italia un pumn de ómenî față cu miliónele de indigenî, cari mai pe d'asupra, după cum am mai spus'o, îi întreceau departe prin cultură. Cu toate astea, fie într'o proporțiune cât de mică dintr'o parte, între ambele elemente s'a întamplat totuși un adevărat amestec primar, caracterizat, pe o întindere teritorială mai mult sau mai puțin însemnată, printr'un interval de bilinguitate, ale cării urme destul de vederóse s'au păstrat după secolî în francesă și'n italiană de astăzi.

Exemplul Franciei, mai cu sémă, ne arată că o limbă pôte fi rezultatul mai multor amestecurî primare, distanțate prin lungi

¹⁾ Cfr. M. Müller, *Ueber deutsche Schattirung romanischer Worte*, in Kuhn, *Zeitschr.* t. 5, p. 11—24, unde însă trebui făcute multe reserve.

perioade. Unii linguiști nu încetază a bănui, că ginta celtică, ca sânge și ca limbă, se născuse dintr'o amalgamă ante-istorică a unui trib ario-europeu cu un trib turanic; ¹⁾ au venit apoi să se amalgameze Romanii cu Celții; în fine, s'au mai amalgamat Germanii. O asemenea multiplă amalgamare ar fi trebuit să spulbere cu desăvârșire continuitatea cea ne'nteruptă dialectală ario-europeă în genere și pe cea romanică mai în speciă. Faptul însă desminte această aparință. Pe de o parte, amestecurile au fost pré-disproporționate prin număr și prin cultură tot-o-dată; pe de alta, legea corelațiunii, pe care am atins'o mai sus, a făcut ca elementul covârșitor, cel latin în ultima instanță, să devină, prin echilibrarea succesivă a părților totului, din ce în ce mai forte în limba francesă, chiar după ce Latini propriu șiși de de-mult despăruseră de pe scenă.

III.

In ce consistă fisionomia unei limbi?

În economia politică, circulațiunea are două sensuri: de'n-tăiu, sensul vulgar de trecerea unui lucru din posesiune în posesiune, sau mai bine din loc în loc; al doilea, sensul adevărat științific de mișcare productivă a valorilor.

Circulațiunea în Linguistică se apropie pînă la un punct de ambele aceste sensuri.

Prin multă circulațiune materială, o monetă sau o marfă iute se învechese, se șterge, perde lustrul. Și nu e necesar ca acest fel de circulațiune să se petrecă prin mai multe mâni: copilul el singur, sucind și resucind mereu jucăria, o strică mai de grabă și mai lesne decum s'ar strica ea călătorind dela New-York pînă la București. În acest înțeles, circulațiunea în economia politică nu e alt ce-va decât o neastîmpărată locomoțiune, fie prin concurs colectiv, fie prin mijloace individuale.

În Linguistică, un cuvint, o formă gramaticală, o semnificațiune,

¹⁾ Benloew, *Aperçu général de la science des langues*, Paris, 1872, p. 139-45. — Pott, *Etymologische Forschungen*, t. 2, Lemgo, 1836, p. 478, și *Indogermanischer Sprachstamm*, în Ersch u. Gruber, *Encykl.* 2-te Sekt., t. 18 (1840), p. 37: „Noch immer aber gebe ich zu bedenken, dass sich im Celtismus auch eine dem Sanskritismus fremdere Seite zeigt...“ — Cfr. Ascoli, *Studj critici*, t. 2 p. 20.

orî-ce alt element al limbei, se deteri3ră tot așã printr'o d3sã întrebuintãre. Acestã s'a observat de de-mult și s'a spus de mai multe ori. Ceia-ce a scãpat însã din vedere linguștilor, este cã întrebuintãrea cea d3sã nu trebui sã fie neap3rat colectivã, adecã nu trebui neap3rat sã se exercite în totalitatea graiului unui popor. Pentru ca francesul *Pierre* sã se metamorfozeze în vr'o do3-sute de forme, pe cari le enum3rã Robert Mowat; ¹⁾ pentru ca *Ioan* sã devine la Romãni *Ion, Iancu, Ioniã, Ionașcu, Niã, Ionel* etc.; pentru t3te acestea ajunge acțiunea cea desmierdãt3re acãtor-va familie, în cari se aflã cãte un *Pierre* sãu *Ioan*, chîiar dacã în sinul națiunii ar fi puține asemeni familie.

Mult mai important, fie în economia politicã, fie în Linguisticã, este cel-l'alt fel de circulațiune: mișcarea productivã a valorilor, în puterea cariî do3 lucruri, identice sub orî-ce raport, represintã totuși nesce valori f3rte disproporțiionate, astfel cã din doi *m* unul face 12, pe cãnd altul numai 1 sãu chîiar *zero*.

Precum în economia politicã m3neta este mijlocul universal al circulațiunii tuturor bunurilor, tot așã în Linguisticã graiul este mijlocul universal al circulațiunii ideilor și impresiunilor. Și fãrã monetã, bunurile ar circula, dar cu mult mai greoiu; cu mult mai greoiu ar circula de asemenea, deși tot ar circula, ideile și impresiunile fãrã graiu.

Acest paralelism o datã stabilit, sã lãsãm acum textualmente sã vorb3scã economistul cel mai competente în materia circulațiunii.

„Supposons — dice Skarbek — qu'une pi3ce d'un franc soit „remise dans la matin3e de la premi3re journ3e par un habitant „de la capitale à une laiti3re en 3change du lait qu'elle apporte au „march3; que celle-ci l'emploie tout de suite à acheter une aune „de toile; que le marchand de toile fasse avec cette m3me pi3ce „de monnaie sa provision de viande dans la boucherie; que le bou- „cher la d3pense dans la boutique d'un marchand de vin; que ce- „lui-ci l'emploie à l'achat de bouteilles; que le marchand de verre- „ries la d3pense en pain, le boulanger en bois, et que le marchand „de bois la retienne pour une d3pense à venir et la laisse sans „emploi dans le courant de la journ3e suivante. La diff3rence des „services rendus par cette pi3ce de monnaie dans le courant des „deux journ3es est tr3s sensible, et peut 3tre exprim3e par des chiffres, car elle est comme sept à un. Dans la premi3re journ3e,

¹⁾ *Les noms familiers*, în *M3m. de la Soc. Linguistique*, t. 1, p. 297—9.

„la pièce d'un franc a fait la fonction de sept francs, parce qu'elle „a servi à faire sept achats consécutifs, au lieu que dans la se- „conde journée elle n'a représenté qu'une unité dans les mains du „marchand de bois. Si celui-ci n'en fait point usage dans le cou- „rant de la seconde journée, on peut même dire avec raison que, „pour la société en général, la différence des services rendus par „la même pièce de monnaie dans les deux journées *est comme sept à zero*, parce que, étant restée inactive dans les mains du „marchand de bois, elle n'a point rempli sa fonction comme instru- „ment d'échange, et l'effet est le même que si elle n'eût point „existé. Sa valeur, dans la première journée, est égale en services „rendus à celle de sept francs, et il est facile de s'en convaincre „en rassemblant tous les produits qui ont été achetés par son mo- „yen : car en évaluant la valeur du lait, de la toile, de la viande, „du vin, des bouteilles, du pain et du bois achetés consécutivement „avec la même pièce d'un franc, on se convaincra aisément qu'il „faudrait dépenser sept francs pour pouvoir acheter toutes ces cho- „ses simultanément.“ 1)

Resumând și completând această particularitate în două cuvinte, un alt economist observă: „Cu cât mai des o monetă trece din „mână în mână, cu atât mai multe bunuri și servicii se pot cum- „păra cu ea, și cu atât mai puțin numerar se va cere pentru în- „tréga circulațiune dintr'o țară.“ Cu această ocaziune, el citează un fapt foarte instructiv. Pe la jumătatea secolului trecut, comandantul unei cetăți asediate nu avea la dispozițiune decât 7000 florini, cari i-ar fi ajuns abia pe o săptămână pentru plata garnisónei. El a susținut totuși asediul în curs de șapte săptămâne, plătind regulat soldaților seși, cari cheltuiau apoi banii pe la cărcimari, iar cărcimarii împrumutau mereu aceiași bani comandantului. 2) În acest chip 7000 de florini aș reprezintă valoarea de 49,000 !

Intocmai în același mod, din două lucruri lingvistice de o valoare intrinsecă identică, unul poate să aibă o valoare utilă îndecită și chiar însutită decât cel-l'alt, dacă în graiul comun al poporului circulază de deosebi sau de o sută de ori mai mult în același interval de timp.

1) Skarbak, *Idée générale de la circulation*, ap. Coquelin, *Dict. de l'Econ. politique*, ed. 1854, t. 1, q. 367-8.

2) Rau, *Corso di economia politica*, trad. Conticini, Genova, 1855, p. 370-1.

Autorul unei scrieri despre fusiunea limbei franco-normande cu limba anglo-saxonă și-a dat ostenela de a distribui după provenință respectivă cele peste 40,000 de cuvinte din dicționarul engles al lui Robertson, de unde a rezultat că limba englesă posedă 13,330 cuvinte germanice și 29,854 cuvinte romanice, și anume după litera inițială a cuvântului :

	<i>Germanic</i>	<i>Romanic</i>
A.	392	2230
B.	1210	846
C.	680	3630
D.	637	2757
E.	297	1810
F.	853	1171
G.	594	679
H.	729	613
I.	250	2608
K.	165	13
L.	500	636
M.	555	1412
N.	244	375
O.	478	594
P.	171	1545
Q.	163	169
R.	499	1926
S.	1973	2411
T.	697	1107
U, V.	1332	3221
W.	834	81
Y.	61	" "
Z.	16	20
	<hr/> 13330	<hr/> 29854 ¹⁾

Muncă colosală, fără rezultat serios! Important este de a cunoște mișcarea cea productivă a valorilor, iar nu de a socoti cu d'a-măruntul întregul număr dintr'o țără, clasificându-l după diferețele efigie ale suveranilor, dar uitând a distinge mai pe sus de toate moneda care circulă în realitate, care concurge la avuția națiunii, care este o adevărată utilitate, de cătră moneda cea îngropată fără folos în pământ sau ascunsă în lățile cător-va sgîrciți.

¹⁾ Thommerel, *Recherches sur la fusion du franco-normand et de l'anglo-saxon*, Paris, 1841, p. 102-3.

L

Dacă Thommerel, în loc de a despuia un dicționar, în care cuvintele întrebunțate o dată pe an figurază alături cu cele întrebunțate în toate zilele, ar fi luat mai bine un text engles poporan, un basm sau un cântec, el s'ar fi încredințat că aproape toate vorbele de origine germanică se bucură acolo de o circulațiune dublă, triplă, decuplă, decât vorbele de origine romanică. Prin urmare, cele 13,000 de germanisme din Robertson represintă o valoare, o utilitate națională, de mai multe ori mai mare decât cele 30,000 de romanisme. Prin neconțință întrebunțare, germanismele din limba englesă nu numai s'aū ros, s'aū tocit, s'aū redus generalmente la monosilabe, pe când romanismele sînt mai toate lungi, dar încă pe de o parte s'aū ramificat în numeroase familie etimologice, iar pe de alta s'aū diferențiat fie-care într'o mulțime de semnificațiuni, astfel că verbul *to get*, de exemplu, are peste patru-deci de sensuri diverse, adecă corespunde cu peste 40 de cuvinte deosebite! Nu este 6re curios de a pune pe germanicul *to get*, repetat la tot momentul, în aceeași cumpănă cu vre-o raritate ca *dissembarrassment* sau *imprescriptibility* ori *jactitation*, ca și când ar fi 1=1, de 6ră ce în dicționar ele apar fie-care ca o unitate egală?

Un dicționar—dice Steinthal—este „o statistică a limbei“. ¹⁾ Ar fi trebuit să adauge, că este anume o statistică foarte vițiosă, un fel de recensiment unde poporațiunea se împarte după origine sau după religiune, dar nu se arată de loc rolul fie-cărui individ în societate, așa că cetățenul cel mai folositor, cel mai căutat de cătră toți pentru neconținetele sale servicie, e pus pe aceeași liniă cu un vagabond desprețuit sau cu un călugăr ce-și sc6te nasul din chiliă abia la zile mari, ba și atunci numai d6ră pentru biserică. Dicționarele, așa cum s'aū făcut pînă astădăi, nu ne dau circulațiunea limbei; și tocmai ac6sta este punctul cel esențial.

Aceiași er6re ca Thommerel, dar pe o scară mai întinsă, a comis-o Cihac în privința limbei române, asigurându-ne că :

„L'élément latin de la langue roumaine ne représente guère „aujourd'hui qu'un cinquième de son vocabulaire, tandis que l'élément slave y entre pour le double ou pour $\frac{2}{5}$ à peu près...“

Și mai departe :

¹⁾ Steinthal, *Abriss der Sprachwissenschaft*, p. 35.

„Les éléments turcs — presque un cinquième du vocabulaire roumain...“¹⁾

Cu alte cuvinte, limba română se compune, după Cihac, din o $\frac{1}{5}$ latină, o $\frac{1}{5}$ turcă și $\frac{2}{5}$ slavice, afară de o $\frac{1}{5}$ eterogenă.

E mai pe sus de orî-ce îndoelă, că nicăiri ca în Dobrogia Româniilor n'a fost expuși la o mai mare influință slavică și turcă tot-o-dată, locuind acolo, în curs de câți-va secolii, într'un strîns contact cu Bulgarii și cu Otomanii. Ei bine, nici chiar în Dobrogia aritmetica lui Cihac nu se potrivește.

Iată o scurtă doină română dobrogiană, culésă de neobositul Teodor Burada :

Vara vine, érna trece,
N'am cu cine mai petrece;
Și cu cine am avut,
Văi de mine, l'am perdut!
L'a mîncat negrul pămînt,
La biserică 'n mormînt!²⁾

Luăm primul tom din dicționarul etimologic al lui Cihac, cuprîndător de „elemente latine“, și găsim acolo: *vară=ver, veris; vin=venio; érnă=hibernum (tempus); trec=trajicio; nu=non; am, avut, avé=habeo; cu=cum; cine=quinam; mai=magis; petrec=per-trajicio; și=sic; vai=vae; de=de; el=ille; perd=perdo; mînc=manduco; negru=nigrum; pămînt=pavimentum; la= „un l euphonique (?) préposé à la préposition a=ad“; biserică=basilica; în=in; mormînt=monumentum; fiind uîtat numai mine, care însă, deși coincidă cu slavicul MEHE, totuși nu se pôte despărți de vechiul italian mene :*

Lontano son de gioi, e gioi de mene...³⁾

Câte cuvinte, atâtea latinisme, fără nici un amestec străin, absolutamente nici unul!

Ar fi putut óre Cihac să ne găsescă tot așa un cântec românesc pe jumătate mai scurt, sau măcar să compună el-însuși în próză o frasă românescă de cincî șiruri, în care tóte cuvintele să fie numai slavice sau numai turce, sau numai slavice și turce? de vreme ce—după el— elementul turc în limba română este egal

¹⁾ Cihac, *Dict. d'étymologie daco-romane*, t. 2, p. VII, XII.

²⁾ Burada, *O călătorie în Dobrogia*, Iași, 1880, p. 10.

³⁾ Caix, *Le origini della lingua poetica italiana*, Firenze, 1880, p. 210.

la număr cu cel latin, iar elementul slav ic „y entre pour le double“.

Negreșit, slavismele la Români, și chiar turcismele, nu sînt puține; în circulațiune însă, adecă în activitatea cea vitală a graiului românesc, în mișcarea cea organică, ele se perd aprópe cu desăvirșire față cu latinisme. Chiar dacă tóte derivațiunile turce și slavice ale lui Cihac ar fi corecte, pe când în realitate cele mai multe pécătuiesc contra sciinței și contra metodei,¹⁾ tot încă nu s'ar puté dice că ingredientul slav ic și cel turc luate la un loc sînt egale la Români cu ingredientul latin, necum a reduce pe acesta din urmă la o bîată pátirme în alăturare cu cele-l'alte doé. Un calcul serios în Linguistică, ca și'n economia politică, are în vedere nu unitatea brută, ci valórea de circulațiune.

Să luăm tot din Dobrogea, pentru motivul arătat mai sus al unei influințe turco-slavice mai pronunțate, următorul bocet saú cîntec de jale, în care sînt destule cuvinte nelatine :

Drăguțul meú bărbățel,
Drăguțul meú sufiețel,
 Când țî-a veni dorul
 Să ieí *drumușorul*,
 Să-mí stingí focușorul?
 Astă primăvară,
 Când eșiaí afară
 In revérsatul *zorilor*,
 In cîntatul paserilor,
 In șuerul vînturilor,
Plugușorul înjugăí,
 Négră *brazdă* resturnaí,
 Și din gură tu diceaí:
 Ța Plevan
 Și *haís* Joían,
Haí cu tata, nu vė dați
 Și la greú nu mă lăsați,
Brazda tót'o resturnați!
 Eú când te-audíam,
 Cu gură nu *grăám*,
 Mė luam,
 Mė sculam

¹⁾ Cfr. *Cuvente den bătrâni*, Suplem. la tom. I, passim.

Și'n *grădină* mă duceam,
 Floricele semēnam,
 Să le pórte fetele,
 Fetele, *nevestele*.
 Florile aũ înflorit,
 Bărbatul mî-a putređit!
 Timpul *cóseii* c'a sosit
 Și la cãmpe când am eșit,
 Pe *rezóre* m'am uítat,
 Suflețelul mî-am strigat:
 Spune'mi, *dragă*, un cuvint
 Să pot *trăi* pe pămînt!
 Am remas fără de sprijin,
 Singurică făr'de razim!
Valurii mari mă 'nvăluiesc,
 N'am cum să mă sprijinesc.
 Bătută's de *gândurii*,
 Ca vîntul de dēlurii,
 Ca apa de malurii! ¹⁾

Prin litere cursive noi am însemnat cuvintele nelatine, intrate în limba română prin amestec secundar, și anume: 1 vorbă grécă, 3 vorbe maghiare și 18 slavice.

Prin litere rărîte am indicat 7 cuvinte, despre originea cărora nu e aci locul să discutăm, cari însă în orî-ce cas nu sînt nici slavice, nici turce.

Peste tot în cîntecul întreg sînt 155 de cuvinte, dintre cari, prin urmare, numai 29 nu sînt latine; adecă elementul latin întrece mai mult decît de cincî orî pe tóte cele-lalte împreună.

Apoi nici un singur turcism la 155 de cuvinte, deși scena se petrece tocmai în Dobrogia.

Să mai observăm, că din numărul vorbelor latine noi am șters pe *strig*, pe care însuși Cihac, nu se scie prin ce minune fonetică, îl derivă din latinul *exquirito*. ²⁾ Afară de acésta, am trecut la cuvinte slavice pe *zorî*, măcar-că forma *zuorî*, atît la Transilvanenul Silvestru: **ши дин звори роѡа наштепїи тале**, ³⁾ precum și la Moldovenul Dosofteiu: **дїнь звор де кжнд мѣ мжнек**, ⁴⁾ alături cu

¹⁾ Burada, op. cit. p. 265.

²⁾ Cihac, *Dict.* t. 1, p. 266.

³⁾ *Psaltire ce să zice cāntare*, Belgrad, 1651, ps. CIX.

⁴⁾ *Psaltire a sfântului proroci Davidi*, Uniev, 1673, ps. LXX.

vechîa formă cunoscută $\text{звѡа} = \text{diua}$, indică mai curând originea din latinul *dies*, sau cel puțin un compromis poporan între vorba latină și cea slavică. Mai pe scurt, am fost mai părtenitori pentru străinisme decât pentru latinisme.

Circulațiunea relativă a elementelor lingvistice se recunoște prin întrebuițarea lor mai desă sau mai rară într'un text, în care ori-ce element, de câte ori se repetă, se consideră ca atâtea elemente deosebite. Ast-fel în cântecul de mai sus slavicul *drag*, de exemplu, întimpinându-ne de 3 ori, noi a trebuit să-i dăm valoarea de 3, față cu vorbele cele puse numai câte o dată=1. După Cihac, un asemenea *drag* nu este decât $1=1$ cătră *predmet*, *rătan*, *sădelcă*, *tripol* și cine mai scie câte altele, pe cari noi—Românii—le aușim, pôte, la ęece ani o dată. Cele mai circulătore însă, adecă cele mai utile din elementele slavice în limba română, ca să nu mai vorbim despre cele turce, posedă totuși o valoare mult mai mică decât cele latine. Un *și*, un *să*, un *că*, un *cu* etc., fără cari nu e chip a construi o frasă română, sînt ca 100, ca 1000 cătră 1 chiar în privința unui *drag*.

Principiul circulațiunii în limbă, în sensul mișcării productive a valorilor, n'a fost pînă acum nici o dată formulat în Linguistică. Acésta ar puté scusa pînă la un punct pe Thommerel și pe Cihac. Să nu uităm însă, că unii dintre corifeii sciinței l'au presimțit de de-mult. Așa Curtius, vorbind despre posibilitatea ca o formă gramaticală să modeleze după sine alte forme gramaticale diferite, ęice că acésta se întâmplă în doę casuri: „sau când o formațiune este fôrte numărósă, pe când cele-l'alte sînt isolate, sau când ea este fôrte întrebuițată.“¹⁾ Ce însemnéză acéstă dilemă? Ea stabilește din punct în punct equațiunea, pe care o avem noi înșine în vedere, și anume: 1 franc cu o activă circulațiune face cât ęece franci circulând fie-care de ęece ori mai puțin. Acțiunea unei forme gramaticale în 50 exemplare este pentru Curtius de o potrivă cu acțiunea unui singur exemplar circulând de 50 de ori

¹⁾ Curtius, *Studien zur griechischen und lateinischen Grammatik*, t. 9 (1876), p. 232 nota: „sei es, dass numerisch eine grosse Zahl von Bildungen mehrere vereinzelte „nach sich zieht, sei es, das eine sehr viel gebrauchte und deshalb dem sprechenden besonders lebhaft vorschwebende Form ihn von der Tradition abirren lässt.“ — Cfr. Misteli, *Lautgesetz und Analogie*, în *Zeitschr. f. Völkerpsych.*, t. XI (1880), p. 414–5, și Brugman, *Morphologische Untersuchungen auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen*, Leipzig, 1878, t. 1, p. 83.

în intervalul când cele cinci-șeci exemplare au circulat numai câte una dată, adică: $50 (1a+1b+1c\dots)=1s \times 50$.

Curtius ne strămută din sfera *Dicționarului* în a *Gramaticii*. Precum dicționarul este statistica cuvintelor, de asemenea gramatica e statistica formelor de relațiune; și o statistică tot atât de viciósă, dacă indică numai existența elementului cutare sau cutare, dar nu și circulațiunea lui, urmărită în texturi poporane. Țicem și aci „texturi *poporane*“, căci în cele literare, cu cât ele sînt mai literare, cu atât mai mult ne întimpină forme străine une-orî cu desăvîrșire graiului comun, sau cel puțin neajunse încă a deveni vulgare. Romănesce, bună-óră, adverbiî în *-mente* sau adjectiviî în *-abil* sînt de o cam dată literare și numai literare.

Alfabetul, ca și gramatica, ca și dicționarul, este și el o statistică de aceeași natură a provisiunii fonetice a unei limbi. În alfabetul cirilic un *а*, un *я*, un *ѣ*, un *ѡ*, figuréză ca $1=1$ alături cu *а*, *б*, *к* etc., deși în circulațiunea dialectelor slavice ele sînt o curată excepțiune, sau chiar o ficțiune. În alfabetul latin *z* sau *y*, cu totul exotice pentru vechii Romăni, sau mai bine proprie numai limbei latine literare, ocupă în alfabet un loc identic cu sonurile cele mai respândite. Aci, ca și'n privința cuvintelor sau a formelor gramaticale, texturile sînt unicul mijloc de a constata circulațiunea, adică adevărata valóre sau utilitate a unui son.

O încercare de acest fel a făcut'o de de-mult Förstemann. Să luăm, de exemplu, proporțiunea celor doë nasale în limbile elenă și latină. La 100 consóne, în elena sînt 18 *n* și numai 4 *m*; în latina 14 *n* și 12 *m*. În elena dar un *n* valoréză de $4 \frac{1}{2}$ orî cât un *m*. La 100 vocale, în elena sînt numai 7 *i*, în latina 27. ¹⁾ În latina, prin urmare, un *i* are o utilitate aprópe de 4 orî mai mare ca în elena. Un asemenea tabel al circulațiunii relative a sonurilor ne dá o noțiune viuă despre caracterul fonetic al unei limbi; un alfabet—nu ne spune nimic. Nici o dată printr'o simplă enunerațiune a sonurilor cunoscute într'un graiu noi nu vom înțelege, de pildă, pe cei 5 *i* din latinul *difficillimi*, pentru care în deșert am căuta o paralelă în elena și'n mai multe alte limbi.

La Romăni sonul *r*, pe care nu'l au de loc Mexicaniî și Chinesiî,

¹⁾ Förstemann, *Numerische Lautverhaeltnisse*, în Kuhn, *Zeitschr.*, t. 1, p. 163—79.—Cfr. *ibid.* t. 2, p. 36—44.

se repetă cel puțin de 15 ori la fie-care 100 de consóne. Putem óre să-í dăm aceiași valóre ca lui *h*, întrebuițat de vr'o 2 ori la 150 de consóne? Ba chiar tóte guturalele și palatalele la un loc: *h, k, g, c, g'* și *j*, deși sînt 6 la număr, totuși circuléză în limba română mai puțin decát singurul *r*.

Să presupunem un moment, că circulațiunea lui *j* ar fi la noi tot așa de désă ca a lui *r*, încât să se ȓică cu drept cuvînt: $1j=1r$; atunci însă tipul fonologic al grafului românesc ar fi cu desăvirșire alt ce-va, fără nici o aseménare cu cea-ce este astăđi. În circulațiune dară și íarăși în circulațiune se oglindesc fața cea fonică, ca și cea gramaticală, ca și cea lexică a unei limbí.

Cele de mai sus se aplică de o potrivă bine la construcțiunii sintactice, la respândirea mai mare sau mai mică a diferitelor categorii ideologice, la orí-ce altă secțiune a studiului lingvistic în genere.

Când Bergaigne constată, că 'n a doua carte íntregă din *De bello gallico* Cesar pune tot-d'a-una verbul la sfîrșitul propozițiunii, afară de vr'o cinci-spre-deci excepțiuni, ¹⁾ el urmăresce în latina un cas de circulațiune sintactică.

Când Heyse ne spune, că Francesii au 4 cuvinte: *pointe, saillie, trait d'esprit* și *bon mot* pentru 1 singur german *Witz*, sau alte 4: *ruse, fourberie, friponnerie* și *espièglerie* pentru 2 germane: *List* și *Betrug*, ²⁾ el surprinde un fenomen de circulațiune ideologică.

Pretutindení în Lingvistică un ingredient întrebuițat de 4 sau de 6 ori în intervalul *d* are o valóre utilă duplă sau triplă decát un ingredient identic întrebuițat numai de 2 ori în același interval *d*. În acest mod, 100 de ingrediente, utilizate fie-care numai câte 1 dată pe ȓi, valoréză mai puțin decát 25 ingrediente, utilizate fie-care de câte 5 ori. Și o probă irresistibilă în acéstă privință este, mai cu sémă, raportul numilor proprie, locale și personale, cătră graful comun al unui popor.

Onomastica unei țeri de o întindere óre-care constituă în totalitatea sa un dicționar mult mai voluminos decát dicționarul cel mai complet al grafului comun de acolo. Vr'o 9000 de numi pro-

¹⁾ Bergaigne, *Essai sur la construction grammaticale* în *Mém. de la Soc. de Ling.* t. 3, p. 8.

²⁾ Heyse, *System*, p. 242.

prie, mai toate personale și mai toate numai din Germania, au fost explicate de cătră Pott, abia ca o încercare, ca o mică frîntură așa dîcînd dintr'un colossal mosaic. ¹⁾ Pentru șingura onomastică topică a României n'ar ajunge 100.000 de numere! Mapa cea mai amărîntă, acoperind cu litere aprópe imperceptibile un părete întreg, nu ne împărtășesce decât *notabilia*, fără a se puté pogorî la atâtea mobile, stânci, păriiașe, fel de fel de accidente teritoriale, pentru carî la fața locului există generalmente câte un nume propriu. ²⁾

Dacă ne aducem a-minte că o mare parte, póte chîar cea mai mare, din acéstă immensă nomenclatură e cu totul străină limbei comune a țerei, ast-fel că—un exemplu fórte caracteristic—din cele **30** districte ale României: *Mehedinți, Gorj, Argeș, Dimbovița, Prahova, Buzău, Rîmnic, Putna, Bacău, Suceva, Dorohóu, Botoșani, Iași, Roman, Vaslui, Tutova, Fălciu, Covurlui, Tecuci, Brăila, Ialomița, Ilfov, Vlașca, Teleorman, Olt, Romanati, Dolj, Némț, Muscel și Vâlcea*, numai cele **3** din urmă se pot înțelege românesce, ba încă în *Vâlcea* din *vâlceà*=*vallicella* s'a muțat accentul, iar *Némț* e de origine slavică,—se nasce firésca întrebare: cum óre graul poporului nu se afundă întreg sub un amestec ibrid atât de covîrșitor? Tot ce'l scapă de potop, este principiul circulațiunii.

Limba comună, abstracțiune făcînd de șovăiri dialectale, se reproduce aceiași pe fie-care punct al țerei. Dacă vom admite că ea posedă 10,000 cuvinte, pe carî să le represintăm prin *m*, atunci orî-ce individ, cunoscînd numai jumătatea cea mai întrebuintată, va avé o provisiune lexică de $\frac{m}{2}$. Limba onomastică totală a aceleiași țeri fie de 200,000 termenî, adică $20m$. E ce-va spăimîntător; nu există însă nici un punct, unde acéstă manină să fie cunoscută întrégă. Individul cel mai familiar cu nomenclatura personală și locală a țerei sale, scie cel mult 1,000 de numî proprie, adecă $\frac{m}{10}$. Acésta încă nu e tot. La 1,000 de cuvinte din limba comună, chîar din gura aceluî individ excepțional, circuléază în conversațiune 5, maximum 10, fie chîar 25 de numî proprie, ceia-

¹⁾ Pott, *Die Personennamen insbesondere die Familiennamen*, Leipzig, 1859, p. IX.

²⁾ Cfr. Brandes, *Die Heiligen und die Teufel mit Himmel und Hölle in den geographischen Namen*, Lemgo, 1866, p. 3: „Wie die Sterne am Himmel und die Sandkörner „am Meeresgestade nicht zu zählen sind, so unzählbar sind auf unserer Erde die Städte, „Flecken, Dörfer, Weiler, die Ströme, Flüsse, Bäche, Berge und Wälder, und alle haben ihre Namen bekommen; und nicht allein jene sondern auch fast jeder Fleck in „den Feldmarken und Waldrevieren ist benannt worden...“

ce constituă, într'un cas extrem, abia $\frac{m}{400}$. Iată cum un element, de 20 de ori mai numeros ca cifră brută, posedă totuși prin circulațiune o valoare de 40 sau de 100 de ori mai mică!...

În Linguistică marele principiu al circulațiunii, uitat pînă aci aprópe cu desăvîrșire, s'ar puté privi ca pétra cea angulară a edificiului. Cea ce se chiamă *fisionomia* unei limbî, nu este alt ce-va decát rezultatul circulațiunii. Fisionomia totală a limbei se compune din fisionomiile sale parțiale: fonetică, tonică, morfologică, sintactică, lexică, ideologică, rezultând fie-care dintr'o circulațiune deosebită, astfel că se póte întâmpla, bună-órá, ca fisionomia fonetică sau lexică să nu fie de aceeași natură cu cea sintactică sau cu cea tonică, dar tóte circulațiunile speciale la un loc concurg într'o singură fisionomiă generală. Limba francesă, de exemplu, are în întregime o fisionomiă una, deși fisionomia sa lexică e hotărit latină, pe când fisionomia fonetică este, din contra, de un caracter celtic fórte pronunțat, ca și cea tonică, nu scim însă pînă la ce punct cea sintactică sau cea ideologică, remănënd a se decide problema prin criteriul circulațiunii, fără care orî-ce caracteristică totală sau parțială a unui graú e radicalmente falsă.

Cuvintele lui Rousseau despre fisionomia individuală: „On croit „que la physionomie n'est qu'un simple développement de traits „déjà marqués par la nature; pour moi, je penserais qu'outre ce „développement, les traits du visage d'un homme viennent insensiblement à se former et à *prendre de la „physionomie par l'impression fréquente et habituelle „de certaines affections de l'âme*“, — se aplică pe deplin la *fisionomia* unei limbî, pe care el ar fi putut s'o explice: „par „l'impression fréquente et habituelle de certains phénomènes „matériels et psychiques.“

Circulațiunea și numai circulațiunea dă o desmînțire aforismului lui Humboldt, cumcă fisionomia unui graú, ca și a unui individ, ar fi nedescriptibilă. O fisionomiă e nedescriptibilă, în adevăr, dacă noi ne mărginim a cunósce natura brută a elementelor sale; ea se descrie însă așa dîcënd dela sine, din dată ce se constată printr'o proporțiune aproximativă valoarea cea utilă a fiecărui din acele elemente...

A face etimologia în sensul științific al cuvintului, lămurind prin metoda comparativă, întru cât e cu putință, nu numai originea vorbelor române ca materie, ca formă, ca sens, ca propozițiune, dar tot-o-dată sorgintea credințelor saū obiceielor exprese prin acele vorbe ;

A discerne în limba română, așa cum o găsim în monumente vechi și 'n gura poporului, amestecul primar, care i-a dat naștere, și multiplele amestecuri secundare, prin cari se caracterisă vieța'i ulterioară în curs de vécuri ;

A desvâli adevărata fisionomiă a graiului românesc : ceia ce circulază în el și ceia ce nu circulază saū abia circulază ;

Acéstă este ținta, pe care și-o propune *Etymologicum magnum Romaniae*.

PRINCIPALE PRESCURTĂRI

<i>adj.</i> adjectiv.	<i>interj.</i> interjecțiune.
<i>adv.</i> adverb.	<i>L. B.</i> saŭ <i>Lex. Bud.</i> Dicționarul român din 1825.
<i>A. I. R.</i> Archiva istorică a României.	<i>L. M.</i> Dicționarul și Glosarul de Laurian și Maxim.
<i>Alex.</i> Alexandri.	<i>loc.</i> local.
<i>Arch. Stat.</i> Archiva Statului din București.	<i>m.</i> saŭ <i>masc.</i> masculin.
<i>art.</i> articolu.	<i>Mss.</i> manuscript.
<i>artic.</i> articulat.	<i>n.</i> neutru.
<i>c.</i> saŭ <i>com.</i> comună, sat.	<i>n. pr.</i> nume propriu.
<i>cf.</i> saŭ <i>cfr.</i> compară.	<i>part.</i> participiu.
<i>Col. l. Tr.</i> revista : Columna lui Traian.	<i>plur.</i> plural.
<i>conj.</i> conjuncțiune.	<i>prep.</i> prepozițiune.
<i>Conv. lit.</i> revista : Convorbiri literare.	<i>pron.</i> pronume.
<i>Cuv. d. bătr.</i> Cuvente den bătrâni.	<i>s.</i> saŭ <i>subst.</i> substantiv.
<i>demonstr.</i> demonstrativ.	<i>sing.</i> singular.
<i>f.</i> saŭ <i>fem.</i> feminin.	<i>v.</i> veđi.
	<i>vb.</i> verb...

NB. Ne-am ferit în genere de prescurtări, cari ar pute în-
greuă lectura.

Lista amărunită a cărților consultate, a manuscriptelor, a do-
cumentelor și a corespondenților se va publica la finea operei.

Vom mai observa aci că : Cronicarii moldovenesci sînt citați
după 1-ma edițiune de d. Cogălnicenu, cronica lui Moxa după „Cu-
vente den bătrâni“ t. 1, scrierile mitropolitului Dosofteiu și alte
vechi tipărituri după anul publicării lor, de ex. : „Varlam 1643“
însemneză Cazania mitropolitului Varlam tipărită în Iași la acel an,
„Coresi 1577“ = Psaltirea lui Coresi, iar „Coresi 1580“ = Omilia-
rul, etc.

MAGNUM ETYMOLOGICUM ROMANIAE

A

¹ **A, a**; lettre et voyelle *a*. «Prima literă din alfabetul român și prima din cele cinci vocale clare ale limbei române. Atât ca semn, cât și ca sunet, când se ȳea absolut, este de gen masculin: un *a* mic, doi *a* mici; când ȳnsă se pune cu una din vorbele literă, semn, sunet etc., atunci se respectă genul acestor vorbe: litera *a* e tonică sau netonică.» (L. M.).

I. *a*, semn grafic.

1°. Ca literă, *a* stă în fruntea alfabetului fenician și a mai tuturor alfabetelor derivate, dintre cari numai în cel sanscrit și'n cel latin el se numesce prin însuși sonul seũ: *a*, iar în celelalte are drept nume câte un cuvânt început prin *a*, de ex. semiticul *aleph*, de unde grecul *alpha*. În alfabetul cirilic al Slavilor, trecut și la Români, această literă se chiamă *azũ*, ceia ce ȳnsemnă „eu“. Diferitele forme ale lui *a* în paleografia română se pot vedé fac-similate în Cuv. d. bătr. I, p. 77. În curs de vécuri, Români din Carpați ȳnvétau la *a z*, iar Români dela Pind ȳși bâteau capul cu *alfa*.

Lexiconul slavo-român circa 1670 (MSS. al Societății Archeologice din Moscva): «*A z ũ*, la azbuchile slove-

A

nești numele slovei de'ntăiu, iar la limba slovenescă loc-de-nume eu...»

v. *Azbuchi*. — *Azbucóvnă*. — *Azũ*.

2°. Intrebuințarea lui *a* ca cifră pentru un ul trecend dela Greci la Slavii, dela Slavii apoi, ȳmpreună cu cărțile bisericesci, s'a ȳntrodus la Români și a durat, mai mult sau mai puțin, pînă în secolul nostru. Spre a se deosebi de literă, peste cifră se punea de asupra semnul ~: *ã*. În combinaținea pentru un spre-deci se scriea ȳntăiu *a* (1) și după aceea *i* (10), nu vice-versa ca în latinul XI. Preces de semnul + sau +, *a* în scrisórea cirilică ȳnsemnă 1000.

Statistica Moldovei 1591 (Archivul MSS. Petru-vodă în Academia Română): «Tutuva ținut + *ãra* (1311) oameni cu săraci...»

3°. În pipăiturile de ortografiă româno-latină, începend de pe la finea secolului trecut, scriitorii s'aũ servit de *a*, fie simplu, fie duplicat, fie cu tot felul de semne, nu numai pentru sonul propriũ *a*, dar și pentru varietățile așa numitei vocale confuze. Astfel în Molnar, Șincai, Clain, Budai etc. vedem scris: *cãpraa*, *sanatòs*, *addeverată tà láuda* etc. Despre aceste sisteme orto-

grafice, v. Cipariu, Principia, p. 301 sqq. și Papiu, Tes. de monum. I p. 92.

Deja în secolul XVII, făcându-se încercări de a scrie românesce cu litere latine, s'a întrebuințat *â* pentru vocala confusă. Intr'un act dela 1660 (Dim. Sturdza în Col. I. Tr. 1877 p. 82) o nepoță a lui Mihaiu Vitézul iscălesce:

cu ilinka fatalu pătrasko volă

Pentru dialectul macedo-român, grafica grăcă (Kavalliotis) admite *α* și *α̇*, cea latină (Bojadschi) pe *a* și *â*, așa că vorba *tată* se scrie prin două feluri de *a*: *τάρα* sau *tată*.

II. *a*, element fonetic.

1°. Sub raportul fiziologic său al foneticei generale, *a* este vocală prin excelență, căci *i* și *u* trec prin *y* (*ï*) și *w* (*ü*) în sfera consónelor, pe când *a* nu'și perde nici o dată natura sa musicală. Vocalele *e* și *o* se nasc din apropierea între *a* și *i* pe de o parte, între *a* și *u* pe de alta, adică $e = \frac{1}{10}a + \frac{9}{10}i$, iar $o = \frac{1}{10}a + \frac{9}{10}u$. Vocala confusă *ɤ* sau *ɥ*, vocală indiferentă după cum aū numit'o unii, este aceea din care se pot desfășura și la care se pot întórce cele cinci vocale clare. v. Techmer, Phonetik, I p. 44.

2°. Sub raportul istoric său al foneticei române speciale, neaccentatul *a* pin mijlocul și dela finea cuvintului scade mai tot-d'a-una la vocala confusă *ă* sau *â* (*i*), ba chiar și cel accentat când îi urmază o nasală (*n*, *m*), iar mai virtos urmându-i nasală și o altă consónă: păgân=paganus, blând=blandus, lână=lana etc. Ori-ce excepțiune dela această normă, dacă nu e un neologism, atunci trebui justificată prin vre-o analogiă, și mai cu sémă prin acțiunea acomodativă a consónelor și vocalelor învecinate; de ex. la Moldo-

veni în barbat său calare, în loc de bărbat și calare, netonicul *a* se mănține prin inriurirea combinată a licuidei și a tonicului *a* din silaba următoare, pe când în fenomenul românesc general: fețe din fațe, judecătii din judecatei, cărți din carti etc. tonicul *a* scade la *e* și *ă* prin acțiunea următoarelor *e* sau *i*. La începutul cuvintului, din contra, afară de cazul când precede nasalei însoțite de o altă consónă, ca în âmbulo=ambulo sau ânger=angelus, nu numai *a* se conservă, cu sau fără accent, ci încă: pe de o parte, inițialul *e* tinde a trece în *a*, ca în acel=ecc'ille, acest=ecc'iste, ariciu=ericus, alég=eligo etc.; pe de altă parte, sînt foarte dese casuri de prepoziționalul *a* și de un *a* curat inorganic, mai cu sémă în dialectul macedo-român: aumbră=umbră, asun=sono, alavdare=laudare etc. v. Miklosich, Lautl. d. rum. Dialekte, I p. 10 sqq. și Cipariu, Gramm. 17 sqq.

3°. Sub raportul statistice fonetice, mulțimea cuvintelor începătoare cu *a*, cari sînt nu mai puține în latina și 'n fiicele neo-latine din Occidente, dă limbei române în alăturare cu graiurile învecinate slavice o fisionomiă atât de individuală romanică, încât e ciudat că fenomenul n'a fost observat pînă acuma. În paleo-slavica, dacă vom scóte câte-va vorbe împrumutate dela Greci, nu vor rămâne decât vr'o ęce cuvinte, cel mult, începătoare cu *a*. Polonesce, la șese tomuri din Linde, peste tot vr'o 4000 pagine, abia 36 $\frac{1}{2}$ sînt consacrate literei *A*, ș'apoi chiar între acelea maioritatea cuvintelor sînt neologismî. Aprópe aceeași proporțiune în aceleași condițiuni ne întîmpină în marele dicționar bohem al lui Jungmann. Serbesce, la 850 pagine din Karadzió, numai 8 $\frac{1}{2}$ aparțin lui *A*, în care intră în mare parte cuvinte de prove-

nință turcă. Mai avuți în această privință nu sînt nici Bulgarii. La Români, din contra, luându-se ambele dialecte, cel daco-român și cel macedo-român, litera A ocupă materialmente a țecea parte din întregul vocabular. Proporțiunea crește și mai mult în vorbire, căci cuvintele cari se încep cu *a*, precum și monosilaba *a* cu feluritele ei înțelesuri, sînt dintre cele mai întrebuințate.

Un frumos pasagiu din Cantemir, Chron. II, 65 :

„Arată-se greutate acești istorii :

„Mărturisim și, nu fără puțină tanguială, ne cutremurăm de mare și de ne purtat greiuța care *asupra*-ne vine, căci mari stânci în mijlocul drumului ca neclătite staă, și multe și impletecte împiedecături innainte pașilor ni se *aruncă*, carile și pașii innainte *a*-i muta ne opresc, și calé chronicului nostru slobod *a alerga* tare *astupă*, și ca troeniă omeșilor, de vifor și viscol în toate părțile spulberați și *aruncați*, cărările cele mai de nainte de *alții* călcate *atâta* le *acoper* și le *ascund*, cât nu fără mare frică primejdia ni este, ca nu cumva parte rătăcind și căraré pe care *a* merge *am apucat* pierzând, cursul istoriei noastre în *adânci* vârtopă și neumblați codri, de povața lipsit, să cadă, și *așé* la doritul popas și odihnă să nu putem *agîunge*...“

Sînt 135 cuvinte, din cari 19 cu *a* —, adecă $\frac{1}{7}$.

Un țeran din Prahova (Vălenii-de-munte) vorbesce așa :

„Hin-că ne cunoaștem *ăla p'ăla d'atâția* ai dă dîle, *am* tot dat să mă riped pîn' la dumneata *acasă*; că n'*am* strigăt tare, — că mî-e glasu necăcios și secățiv, — ca *s'auđi* d'*aci* din *ăi* București togm'*acolo* la 'nfundătură dă munte *ce-aveam* să'ți înșir; și hindăcă nu mă iertă nici timpu, nici păsu-

ri, nici *ali* treburi să yhiū ieū p'*acolo*, d'*acia*'ți scrisei mai bine carte rumănească...“

(Jipescu, Opincaru, p. 19)

La 79 cuvinte, 15 cu *a* —, adecă ce-va ca $\frac{1}{5}$.

În termen de mijloc, se pôte țece că în limba română după ambele dialecte a șéptea parte din cuvintele în circulațiune se încep cu *a*.

La Macedo-români în speciă, grămădirea vorbelor cu *a*-merge adesea pînă la urit. Bună-óră, pentru a ne spune că șóricile sări în sus și 'n jos pînă ce într'o săritură ajunse la arborele, un basm dela Crușova țece : „șóriclu *arsări arăp* de *arupăzēnd* și cu puțin *arstrisărmintu* ajunse sum *arburle*...“ (V. Petrescu, Mostre, II p. 3).

Deja vechii Români, din punctul de vedere estetic, erau supérați pe marea respândire a inițialului *a*, pe care Cicerone îl numesce óre-unde „littera insuavissima“. Scriitorii latini, prin măiestria stilului, își dedeau ostenéla de a înlătura acest neajuns. În graiul poporului român, ca o reacțiune instinctivă contra monotoniei, în parte cunoscută Neo-latinilor din Occidente și chîar altor familie linguistice, consoanele *h* și *d* se anină la inițialul *a* fără nici un motiv etimologic. Așa, pe de o parte se aude : harbore, harc, hariciu, harmasar etc., mai cu preferință acolo unde după *a* urmază *r*; pe de alta, generalmente numai în cantece : dalb, daleu, dalt, dașa, davut... .

v. H. — D. — Ea. — Oa.

•A! interj. Unul din sensurile sale apare destul de bine în versul fabulistului Donici :

A! ce năcaz, ce osfindire!

Asupra gânsceilor ce crudă prigonire!..

(Gânsicile)

Cu o adevărată melancolie, în „Ini-
ma mea e tristă“ de Gr. Alexandrescu :

A! cât de mult amară
Viața o să 'mi pară!
Minuturile – vécuri o să le socotesc;
A or-cării și rađa
Nouă lacrimi o să vađa,
Când pe streine țermuri strein o să trăesc!..
Durerea cea mai mare
Nu póte să omoare;
P'a mea care-a 'ntrecut'o? dar tot nu pociu
să mor!

A! de'î mai ținé minte
Atâtea jurăminte,
Imi vei păstra tu, póte, o urmă de amor!..

În exemplele de mai sus, *a!* cuprinde
o părere de reu pentru ce-va care nu
trebuia să se întâmple. Cu sensul de mi-
rare mai pronunțat, dar tot față cu un
ce supărăcios :

„Florica. I! când aș fi de capu meu,
pre legea me, m'aș face vivandieră.

„Colivescu (viind pe portită). Flo-
rico ...

„Florica. *A!* tot aici ești?

„Colivescu (oftând). Tot, tot, păca-
tele mele ...”

(Alex., Florin și Florica, sc. IV).

Cu o supărare împinsă la furiă :

„Veveriță rădică păharul și inchi-
nând dișe : Să trăesci întru mulți ani
Măria ta! să stăpânesci țera în pace,
și milostivul Dumneđeu să te întărescă
în gândul ce ai pus de a nu mai strica
pre boeri și a băntui norodul!..

„N'apucă să sfîrșescă, căci buzduga-
nul Armașului lovindu'l drept în frunte,
il obori la pământ.

„– *A!* voi ocăriți pre Domnul vo-
stru! strigă acesta ...”

(C. Negruzzi, Alexandru Lăpușnénu, III)

Sensul fundamental al interjecțiunii
a! este surprinderea. În exem-
plele ce preced, surprinderea e în-
tovărășită și chiar precumpănită de
desplăcere. Se póte însă ca s'o

însotescă mișcarea opusă de plăcere :

„Arvinte. Mai întâiu să ciocnim câte-
va pahare!

„Pepelea. Să ciocnim, giupâne! Noroc,
și întru cés bun!

„Arvinte. Amin. (bea) *A!*... bun îi...”

(Alex., Arvinte și Pepelea, sc. XI).

În vorbire, fie-cărui sens și fie-cărui
adumbriri de sens corespunde o altă
intonațiune și o altă durată.

Interjecțiunea de uimire *a!* nu tre-
bue confundată cu interjecțiunea de
durere *ah!* după cum le confundă la-
tinesce editorii lui Plaut și ai lui Te-
rențiu, deși în manuscrite figurează
ambele exclamațiuni. Diarchus când
sărută pe Phronesium :

ah! hoc est mel melle dulci dulcius!...

ar fi mai corect de a citi :

a! hoc est mel ...

A pune aci *ah!* în loc de *a!* este ca
și când am face pe Arvinte, când bea
și 'î place vinul, să dișă : „*ah!*... bun
îi...” Între *a!* și *ah!* fie latinesce sau
romănesce, este o mare deosebire psi-
cologică. Ambele însă nu sînt nici la-
tine, nici române în parte, ci comune
tuturor popórelor. Cât pentru cea de
'ntăiu din ele, deschiderea gurei și eși-
rea din gătlej a sonului *a* la vederea
unui lucru surprindător este un fel de
gest vocal firesc al copilului și al sél-
batecului.

v. *Aa!* – *Ah!* – *Ahi!* – *Aho!* –
Ama! – *Aos!* – *Au!*

³ **A** pentru *va*, verb auxiliar la for-
marea viitorului singular de a 3-a per-
sonă.

E des în cantecele poporane, mai ales
când forma intrégă *va* ar cere doé si-
labe, de ex. *se va*..., *imă va*..., *ifă*

va etc., acolo unde metrul permite numai una : *s'a...*, *mî-a...*, *ŭ-a...*

Balada Codrénul :

Pe Codrénul nu'l erta,
Că el capul ŭ-a mânca
Și foc tîrgului ŭ-a da
Și pe Dómna ŭ-a fura...

Balada Inelul și năframa :

Aurul când *s'a* topi, .
Să scii, frate, c'oîu muri...

Balada Miorița :

Flueraș de os,
Mult ȕice dușos!
Flueraș de soc,
Mult ȕice cu foc!
Vîntul când *a* bate,
Prin ele-*a* resbate...

Intr'o comedie de Alexandri, o vorovă între doi țeranî :

„Gheorghe. Îi privighetor măi, îi sub-prefect d nu Răsvrătescu!... are putere, frate.

„Veveriță. Las', cumătri, că de-al de Răsvrătescu se schimbă pe tóte lumile. Ca mîni *a* vini altu și ne-*a* ȕice alte povești...“

În conjugățiunea română existând un viitor propriu ȕis saŭ afirmativ și un viitor dubitativ cu funcțiunea de presinte optativ, la cei vechi ne întimpină une-orî o frumoasă diferențiere de sens între *a* și *va* :

Neculce, Cron. II, 310 : „de *a* hi așa, *va* da samă lui Dumnezeu...“

În acest pasagiu, *a* este dubitativ, *va* e afirmativ.

Cu sens dubitativ e și mai obiċnuită în popor contractiunea lui *va* în *o* : „dacă n'o puté, n'o veni, și s'o alege cu atât“ (L. M.), prin care auxiliarul *voire* se confundă foneticesce cu auxiliarul *avere* la preteritul de a treia personă : „o făcut“ pentru „a făcut“.

v. O. — Aŭ. — Voiu.

⁴A, verb auxiliar la formarea preteritului compus singular de a 3-a personă : „*a* venit, *a* fugit“ (L. M.) în opozițiune cu pluralul : „*a* ŭ venit, *a* ŭ fugit“.

Formă literară modernă, deja foarte înrădăcinată și destul de nemerită, dar care e aprópe necunoscută poporului și vechilor texturi, unde ne întimpină „*a* ŭ venit, *a* ŭ fugit“ saŭ „venit-*a* ŭ, fugit-*a* ŭ“ la singular și la plural de o potrivă.

În părțile Țerei-Romănesci pe unde se aude în graŭu *a* în loc de *a* ŭ, el se întrebuinteză și la plural, de ex. : „asnoapte *a* intrat luchi 'n zăvadă ș'a mîncat v'o trei oî...“ (T. Theodorescu, Ialomița, c. Lupșenu).

Tot așa în dialectul istriano-român se ȕice „*a* venit, *a* fugit“, dar nici acolo nu se face deosebire între ambele numere, ci *a* se aplică la plural ca și la singular : „o votă foșt'a trei fraț, doi orb și ur n'a vċjut...“ (Miklosich, Rum. Untersuch. I, 78).

Am spus că diferențierea „*a* venit el — *a* ŭ venit ei“, admisă în limba actuală literară, e frumoasă și va rămâne; dar vre-o rațiune etimologică ea nu are. Din latinul singular habet, poporan avet, s'a născut românul *a* ŭ = av[et], și tot *a* ŭ = av[ent] trebuia să se nască din pluralul latin habent. În scurt, *a* ŭ la singular, ca și la plural, este unica formă română organică. Tocîndu-se finalul ŭ în graŭu, s'a tocit de o potrivă la ambele numere. Dacă n'ar fi *a* ŭ la singular, poporul n'ar puté să aibă forma contrasă *o*, foarte răspîdită : „el o venit, o fugit“, căci monosilaba *a* nu scade la *o* decât prin contact cu o consónă saŭ o vocală labială. — v. Aŭ. — O.

Macedo-romăni, în adevăr, întrebuinteză pe *a* ŭ numai la plural; însă nici

pentru singular ei nu cunosc pe *a*, ajutându-se în locu'i cu „are“ și mai ales cu „éste“: „éste fugitu“, „éste venitu“:

„Eú din cor nu'mí mẽ despartu,
Că'mí *éste venit* bărbatlu...“

(V. Petrescu, Mostre II, 70).

⁵. **A**, partic. enclit. O vocală emfatică, care se acată: 1°. la *ăst*, *cest*, *ăc*, *ăl*, *cel*, *ăcel*, în casurile direct și oblic din ambele numere la masculin și feminin: *ăst-a*, *ăstu'i-a*, *ăști-a*, *ăst'-a*, *ăste'i-a*, *ăste-a*, *ăstor-a*...; 2°. la *un*, *ălt*, *ătăt*, *căt*, în cazul oblic din ambele numere și genuri: *unu'i-a*, *une'i-a*, *unor-a*...; 3°. la *mult*, *tot*, *ămîndoi*, în cazul oblic plural masculin și feminin: *multor-a*, *tuturor-a*, *ămînduror-a*; 4°. la *nimene*, în ambele casuri ale singularului: *nimene-a*, *nimenu'i-a*; 5°. la ordinalul masculin: *ăl doile-a*, *ăl treile-a*, *ăl patrule-a*...; 6°. în fine, la mai mulți adverbi: *ăci-a*, *ăveve-a*, *ălăture-a*, *purure-a*, *ăcum-a*, *ătunc-i-a*, *ăpretutîndene-a*, *ăsemene-a*, *ăimîntere-a*, *ășîjdere-a*, *ăiur-i-a*, *ănică-ir-i-a* etc.

În tóte aceste casuri emfaticul *-a* este netonic, întărînd cuvîntul fără a atrage accentul asupra'și. Altfel e în *așă=ășia* din *ași* și în *ăbia* din *ăbi*, unde nu e decăt diftongierea vocalei scurte accentate, fenomen fonetic cunoscut limbilor neo-latine, iar nu o particularitate morfologică propriă graiului român. De *ăceia* vedem, de exemplu, că *ăschă* lingă *ăschî* există și la Reto-romani, pe cînd *ănicăiri* în Occidente nu găsim o paralelă pentru *ăst-a* lingă *ăst* sau pentru *ătunc-i-a* lingă *ătunc-i*.

Tot astfel de o altă natură este inițialul *a* în *ășă*, *ăbia*, *ătunc-ă*, *ăcestă*, *ăcela* etc., adecă generalmente sau prepozițiunea *ăd*, sau *ăc* — din *ăcece* ori *ăccum*, sau vre-un alt ingredient ana-

log de asemenea romanice, pe care'l re-găsim în dialectele neo-latine occidentale: *ăquest*, *ăquel*, *ădunque*, *ăsi*, *ăbes*..., unde însă — încă o dată — nu ne întîmpină nicăiri emfaticul *-a*, una din trăsurile cele mai caracteristice ale graiului românesc între limbile surori, nu numai în daco-romăna, dar și'n macedo-romăna: *ătunc-ă*, *ăist-ă*, *ăcest-ă*, *ăci-ă*, *ăcel-ă*, *ăăiur-ă*, *ăăle-ă*, *ăătreile-ă* etc., și chîiar în dialectul istriean, atăt de puțin studiat și deja aprópe dispărut: *ăămoce-ă* lingă *ăămoce*, *ăăiure-ă* lingă *ăăiure*, *ăănci-ă* lingă *ăănci*, *ăăcel-ă* lingă *ăăcel*, *ăăcest-ă* lingă *ăăcest* și altele.

Emfaticul *-a* este pe deplin un element pronominal demonstrativ, un „cuvînt deictic“ (deiktisches Wort) după expresiunea lui Miklosich (Lautl. I, 5). El jócă în limba romăna, pe o scară mult mai întinsă, același rol pe care'l avusese în vechea attică lungul *ι* în *οὐτος-ι* lingă *οὗτος*, *τουτον-ι* lingă *τοῦτον*, *τουτ-ι* lingă *τοῦτο*, *ἀνήτ-ι*, *ἐκείνος-ι*, *ἐκεῖνος-ι* etc., cu *ăceă* deosebire că *ăcestă* din urmă își atrage accentul, pe cînd *ăcel-ă* întăresce demonstrațiunea fără a sgudui tonul. Chîiar etimologicesce, romănul *-a* pare a fi de *ăceiași* origine cu vechiul grec *-ι*, căci forma'i primitivă nu e *-a*, dar *-ia*, care reapare în *ăia=ăia* dela *ă* și'n *ăceia=ăceia* dela *ăceă*, unde *-i-* nu este un adaus eufonic pentru înlăturarea hiatului din *ăă* și *ăceăă*, fiind-că romănesce hiatul în asemenea casuri se înlătură nu prin *-i-*, ci prin *-u-* sau *-o-*, ca în *ăstea-u-a* s. *ăstea-o-a*, *ăđi-o-a*, *ăbăsmă-u-a* etc. Conservăndu-se dară în *ăia* și 'n *ăceia*, primitivul *-ia* s'a redus pe *ăiuri* la *-a* întocmai după cum s'a redus la *-ă* articolul nostru feminin postpositiv din latinul *illa*, de unde prin muîare trebuia să fie *'ia*, nu *'ă*. O dată primit pentru emfaticul

-a prototipul *-ia* (ya), ne găsim față 'n față cu pronumele demonstrativ indo-europeu foarte cunoscut *ya* (ia), sanscrit *ya(s)*, zendic *ya*, litvan *ji(s)*, paleo-slavic *i*, latin *i* în *is*, *id* etc., cu care deja Curtius (Grundz. No. 606) a identificat pe emfaticul *i* al Grecilor. v. Windisch, Relativpronomen în Curt. Stud. II, 316. Prin urmare, un *ovros-i* este paralel cu românul acest-*a* sau acel-*a* nu numai prin funcțiunea de demonstrativ emfatic, dar poate și materialmente prin *-i=-a*, deși Români n'au împrumutat această particulă dela Greci. Să fie oare o remășiță dacică?..

⁶A, articole féminin adjectival.

De'naintea adjectivului, singurul articolu feminin întrebunțat în limba noastră literară veche și nouă este cea, tot așa la Istriano-români, iar la Macedo-români a cea: cea frumoasă, cea mușată, cea mușată „la belle”; în gura poporului însă, mai ales în Țera-Românească și peste Carpați, circulază în multe locuri forma *a*, care aparține în speciă posesivului.

Ne intimpină des la Anton Pann :

Și în fuga lui *a* mare
Îl prinzi cu mâna călare...

(Prov. III, 107),

unde nu diferă întru nemic prin sens de obicnuitul : „fuga cea mare...”, macedo-românește „fuga a cea mare...”

. : ce o vré, să facă :
Bărbatu'i la tóte ca mutul să tacă ;
Și dacă găsește vre-un lă-mă-mamă,
Nu vede, n'aude și nu'i bagă 'n sémă,
De părere bună — pe care 'ntălnesc
Își laudă casa, și se fericesce
Că ea bărbat are bun peste măsură :
Ca pâinea *a* bună...

(Prov. II, 97).

Se dice proverbial : „ei trăesc împreună ca pâinea *a* bună...”, „e bun ca pâinea *a* bună : îi ieși imbucătura din gură...” (Pann, II, 135 ; III, 20).

Cu particula emfatică *-a*, din *a* se face *aia*, și atunci generalmente se lungesce în graiul poporan și adjectivul care urmază, dându-i-se articolul postpositiv, astfel că în loc de „pâinea *a* bună” se aude : „pâinea *aia* bună”, cu sensul aprópe superlativ de „fóрте bună”.

La plural este *ale*, adesea preces de prepozițiunea partitivă *de*.

Pann, II, 100 :

Vr'o câte-va vorbe trânti după lege
D'*ale* nodoróse, ca niște ciomege..

Ar fi tot una a dice : „vorbe de cele nodoróse.”

Când la *ale* se acață emfaticul *-a*, atunci se adaugă mai tot-d'a-una articolul postpositiv la adjectivul următor; de ex. iată cum vorbesce un țeran din Ilfov :

„Mă-aduc aminte de vorbele ei *alea* dulcile ca mierea...”

(I. Dumitrescu, Zmărănița, p. 28).

Sau într'un basm din Mehedinți :

„Apoi făcu o nuntă d'*alea* înfricoșatele : așa nuntă ș'așa veselie mai la rar...”

(Ispirescu, Legende, p. 344).

Pe alocuri, mai cu sémă în Banat și 'n partea sudică a Transilvaniei, *a* și *ale* se aud aspirate ca *ha* și *hale* sau chiar *hăle* ori *hâle*.

Intr'un basm temeșén, reproduș cu tóte particularitățile dialectale de cătră Picot (Dialectes roumains, p. 30, 34) :

„Casa în caré ședie stăpâna găitanului îi tătă din oasie de om. În ia ședie numa o babă cu fata ieși *ha* frumoasă...”

Și mai jos :

„Io mă duc naintie să văd țșinie o fost nietriebnicu ahâla caré fură pre vâruica miea și tătie lucrurile ieși *hăle* frumoasie...”

Deși fóрте respândit și chiar mai eu-

fonic, articolul adjectival *a* (ă) va rămâne tot-d'a-una un provincialism față cu forma literară *cea* (cel), comună tuturor dialectelor române.

v. *Ț.A.* — *Ăl.* — *Cel.*

Ț.A., pron. demonstr. fem.; celle, celle-lă. Corespunde masculinului *ăl*. La genitivo-dativ face *alei*. In vechile texturi necunoscut; în graiul însă al poporului se aude adesea în Muntenia și peste Carpați:

O 'ntreb: Stano, ia ne spune,
Că vrem să scim *a* minune:
Bărbatul tei ce fel fuse
Acum cu noi când se duse?..

(Pann, Prov. I, 84)

Locuțiunea „*a* minune“ a devenit stereotipă. In basmul „Poveste țărănească“:

„Orbul se minună, și Țise fie-sei să se ia după dînsul a doua Ți și să vadă d'a minune ce face argatul...“

(Ispir, Leg., 263; cfr. ib. 54)

Demonstrativul *a* nu trebuie confundat din ușurință cu articolul adjectival *a*. In frase ca cele citate de Dr. Obdenaru, de ex.: „muieră! dă-mi *a* sapă“ (Revue d. langues romanes, 1884, p. 142), traducerea „femme, donne-moi la pioche“ e necorectă, ci cată a se traduce: „femme, donne-moi cette pioche-lă“ sau „la pioche que tu sais“.

Demonstrativul *a* deveni parte integrantă in două numiri poporane de boale: *a-b u b ă* „cancer“ și *a-n e v o e* sau *h a n e v o e* „epilepsia“, despre cari vezi la locul lor.

La plural face *ale*, rostit mai adesea *ali*.

Te spală, te curăȚesce,
Că merg să'Ți cumpăr cămașe
Ca să lepezi *ale* fașe...

(Pann, I, 157)

Pentru și mai multă demonstrațiune, când se pune singur sau după substantiv, demonstrativul *a* se adaogă

cu emfaticul — *a*, devenind *aia*, ca și în *a c e i a* din *a c e*.

La I. Bibicescu, Doine din Transilvania (Coll. MSS.), când un flăcău se plânge de iubitetele sale:

A din del s'a măritat,
A din valo m'a lăsat,
Ș'a din capul satului —
Aia m'a dat dracului..

Tot acolo plângerea unei copile:

Străină's, măică, străină
Ca ș'o flóre din grădină,
Nici *aia* nu e străină
Că'i pămînt și rădăcină

.....
Măică! străină ca mine
Nu e nimenea pe lume,
Numai cucul din pădure,
Dar nici el nu e ca mine:
Ș'ala are p'ore-cine,
Că mîerlița gâlbioră
P'*aia*-o are suriôră
Și pe sturȚul gâlbior
P'ala'l are frăȚior..

Jarnik-Bărsanu, Transilv. 198:

Numai biata ciocărlie,
Aia 'mî cîntă 'n pribegie..

Proverb: „Culcă-te pe urechea *aia*...“ (Pann, III, 30), care înseamnă: ceia ce te aștepti tu, nu se va întâmpla.

Povestirea țărănească din Ialomița (T. Teodorescu, c. Lupșenu): „asără, când viniâm acasă, m'a mușcat căȚeoa lu moș Néagu de nî-a rupt icrele dila chicioaru drept; d'oîu prinde-o, o s'o bat cu vergéoa *aia* dē hier dila pușcă pîn'o striga la săpun..“

Emfaticul *aia*, ca și pronomii feminine *a c e i a*, *a c e s t a* etc., funcționează ades ca un neutru cu sensul de „hoc“ sau „illud“.

Așa e în proverbul: d'*aia* n'are ursul cōdă“ (Pann, III, 99), când se vorbește despre un om care a păgubit din prēmăre lăcomiă de a căștiga, alusiune la o anecdotă poporană despre urs: „ursul, fecior de popă — cum îi Țice

poporul — adecă ființă lacomă, și-a pierdut cода mergând să vîneze pesce într'un lac, care a înghiețat prindându-i cода sub ghiață" (D. Georgescu, Ialomița, c. Coșereni). — v. *Urs*.

Un strigăt de danț în Transilvania :

De ce joc, d'ăa-aș juca,
Mână, mână, măi!
Pare că's făcut așa,
Tot așa, măi!

(Jarnik-Bărsanu, 362)

Prin acomodățione cu *-i-*, emfaticul *a* din *ăa* scade la *e* în forma *ăie*, *ae* :

„Nu e vorba *ăa*, *ăie* e vorbă...” (Pann, Prov. II, 134), se ȳice cînd cine-va vorbește altfel decum înțelegem noi.

Proverb : „Omuluĳ de ce'i place, d'ăe se 'ngrăse...” (ib. II, 81).

La plural, emfaticul *-a* se acăță la forma *ale* :

Ochiĳ și sprincenele,
Ălea fac păcatele!...

(Jarnik-Bărsanu, 8)

sau :

Calul bun și mândrele,
Ălea 'mĳ mîncă zilele!..

(ibid. 15)

În unele locuĳ, măi cu deosebire în Banat, demonstrativul *a* se aspiră în *ha*, de unde cu emfasă *hăa*, apoi cu prepositivul *a* forma *ahaăa*; la plural : *hale*, *hălea*, *ahăle*, *ahălea*.

Intr'un basm temeșen (Picot, Dialectes roumains, 31) : „acuma ție cunosc ca pre *ahaăa* carĳe 'i stăpăna aĳimi mĳele...”

O notiță din secolul XVII : „după séma cé mare am dat la o ruptore costande 2, după *ahaăa* (*axaia*) am dat la birul sforălor orți 2, după *ahaăa* (*axaia*) am dat la altă rumtore costande 2...” (Cuv. d. bătr. II, 615).

Demonstrativul *a*, iar cu atăt măi virtos forma sa emfatică neutrală *ăa*, pe care adesea, sub raportul energiei, n'o . pôte înlocui trisilabilul sinonim

a ce *ăa*, este menit, măi mult decăt corespundătorul masculin *ăl* și *ăla*, de a se respândi în graĳu și a se înrădăcina în literatură, fiind de pe acuma stereotip în unele expresiuni. Așa, de exemplu, cînd țeranul ȳice că cine-va, șoptindu-i verȳi și uscate, îi „toacă la ureche cîte *ale* toate” (Prahova, Vălenii-de-munte), e peste putință de a pune pe „acele” sau vre-un alt cuvint în locul lui *ale*, și ar fi însă pecat de a perde din limbă un asemenea idiotism.

v. *Al*. — *Ăl*. — *Lu*. — *Cel*. — *Ahaăa*. — *Ăăa*. — *Hale*...

⁸ **A**, art. fĳemin. possessif. Nu e tot una cu articolul adjectival *a* și cu pronumele demonstrativ *a*, despre carĳ veȳi măi sus. El corespunde masculinuluĳ *al* și se prepune numai : 1°. posesivuluĳ propriu ȳis : *a* mea „la mienne”; 2°. numĳruluĳ ordinal : *a* doua „la deuxiĳme”; 3°. genitivuluĳ : *a* omuluĳ „de l'homme”. Nicĳ o dată în gura poporuluĳ articolul posesiv nu se aspiră în *ha*, nu suferă trecerea lui *a* în *ă* și nu se amplifică prin emfaticul *-a*, ca la articolul adjectival și la pronumele demonstrativ : *hăl*, *hăĳ*, *hăăa*, *ahăla*, *ahaăa* etc. Afară de acĳsta — doĳ criterie nu măi puțin importante — articolul posesiv e comun tuturor Romănilor, iar nu sporadic, și nicĳ într'un cas nu pôte fi înlocuit prin *cel* (*cea*).

1°. De'naintea pronumeluĳ posesiv fĳeminin : „acĳstă vacă este *a* mea”, la plural : „aceste vacĳ sĳnt *ale* mele”, pe cînd la masculin : „acest boĳ este *al* meu”, „acești boĳ sĳnt *ăi* mei”...

Totuși în popor nu e rar de a auȳi pe *a* de'naintea posesivuluĳ de ambele genurĳ pentru ambele numere :

„ȳeraniĳ aice ȳic *a* mele în loc de *ale* mele, de ex. : *ale* cuĳ sĳnt caprele? --

a mele ; vor fi venit cinci capre *a* mele...“
(R. Popescu, Mehedinți, c. Cloșani).

Tot așa în Moldova, în Transilvania, în Banat.

Dialectul macedo-român nici nu cunoște o alt-fel de construcție decât: *a* meū, *a* meī, *a* mele etc. (Bojadschi)

2°. De'naintea numărului ordinal de la 2 în sus :

A doua zi iar,

A treia zi iar,

A patra zi iar

Lucra în zadar !...

(Balada M-rea Argeș)

„*A* d e c e a“ cu sens de dare saū contribuție, „decima, dîme“ :

Docum. moldov. 1639 (A. I. R. I, 1, 94) : „și *a* z é c é de an încă să dé Troițénii...“

„*A* doua oră“ se contrage în limba veche într'un singur cuvînt :

Moxa, 1620, p. 393 : „atunce prădara Rușii pre Șchéi *adoară*...“

În dialectul macedo-român nu există masculinul *al*, astfel că *a* se prepune d'o potrivă ordinalului la ambele genuri, începînd chiar de la 1 : *a* întănia, *a* doilea și *a* daoa, *a* treilea și *a* treia, *a* patrulea și *a* patra etc. (Bojadschi)

3°. De'naintea genitivului, când se concordă cu un nume feminin nearticulat : „vacă *a* lui Petru“ saū „*a* lui Petru vacă“, la plural : „vacī *ale* lui Petru“ saū „*ale* lui Petru vacī“, pe când la masculin : „boū a l lui Petru“, „boī a i lui Petru“.

Cu tóte astea, în popor și'n vechile texturi *a* se întrebunțeză adesea de'naintea genitivului concordat nu numai cu femininul plural, dar și cu masculinul la ambele numere :

Pravila Moldov. 1646, f. 17 : „omulū învățatū într'acestū meștersugū *a* furtușagului...“

ibid. f. 23 : „cela ce va strica niscari

bani *a* besericii, care bani vor fi lăsaț de cine-va...“

Docum. moldov. 1610 (A. I. R. I, 1, 22) : „un gard bătrân *a* Petricanilor împreună cu *a* Ingăreștilor...“

Moxa, 1620, p. 382 : „în zilele lu Costantin împăratū și *a* Irinei...“

Docum. mold. circa 1650 (A. I. R. I, 1, 136) : „Țiganul iaste *a* mănăstirii...“

Apocalipsul Apost. Paul circa 1550 (Cuv. d. bătr. II, 415) : „deca apune soarele, toți îngerii omenilor, *a* bărbaților și *a* muerilor, mergu la Dumne-dzeu...“

În dialectul macedo-român, de'naintea genitivului, ca și de'naintea ordinalului, fie după un nume articulat saū nearticulat, singurul artichu cu puțință este numai *a*, dîcîndu-se d'o-potrivă : vaca *a* lu Petru, vacli *a* lu Petru, callu *a* lu Petru, căllii *a* lu Petru ; și tot așa nu numai la genitiv, dar și la dativ.

În dialectul istriano-român, casul oblic se formeză prepunînd pe „lu“ la nume nearticulat, de ex. : lu omu = a omului saū omului, lu omiri = a omenilor saū omenilor, lu casă = a casei saū casei... De'naintea unui lu se mai pôte prepune *a* : *a* lu omu, *a* lu omiri, *a* lu casă etc. (Miklosich)

Din cele de mai sus rezultă că : daco-româna și macedo-româna, pînă la un punct și istriano-româna, nu numai întrebunțeză d'o-potrivă artichul posesiv feminin *a* (al), dar încă în câte-trele se manifestă și'n mare parte s'a și îndeplinit tendința de a reduce tóte formele lui flexionare (al, ai, ale) la singurul *a*, care astfel devine un artichu indeclinabil pentru ambele genuri și numere ; o tendință analógă aceleia pe care Englesii aū și reușit s'o realizeze pe deplin cu artichul lor „the“, deși anglo-saxóna avusese patru artichii. Întru cât înțelegerea n'ar fi împedecată prin lipsa lui a l, a i și a le, poporul ar vré bu-

curos să scape de acest prisos cam complicat, care însă e foarte elegant și se petrifică din ce în ce prin limba literară.

v. ⁶A. — ⁷A.

⁹A, art. fém. postpositif du substantif. Corespunde masculinului *-lu*, *'l*, *-le*. La cazul oblic singular : *-ei*, *-ii*, macedo-românesce *-ilii*, *-eliei*; la plural direct *-le*, oblic *-lor*. Funcționează ca art. definit, acățându-se numai la substantiv sau la o parte a cuvântului luată substantival, precum și la adjectivul când se pune de 'nainte a unui substantiv fără art. : cas'-a „la maison“, frumos'-a mea „ma belle“, frumos'-a casă „la belle maison“, vorbire-a „le parler“.

Afară de întrebunțările sale normale, postpositivul *-a* ne mai presintă următoarele particularități sporadice importante : 1) funcționează la singular ca art. masculin ; 2) articulează unele numi cu forma plurală ; 3) în contact cu vocala finală a cuvântului înlăturază hiatul nu numai prin elisiune, dar și printr'o vocală excreșcinte ; 4) în limba arhaică poate să articuleze infinitivul fără a 'l substantiva.

1°. Deși feminin, postpositivul *-a* ține totuși loc de art. masculin în : pop'a, genit. pop'eî „le prêtre“, nici o dată popăl, la plural însă popî; tat'a, „le père“, une-orî tatăl, plural tați și tătâni; băbac'a „le père“, genit. bābac'ăi întocmai ca Anic'ăi dela Anic-a; nene-a, bade-a, bădiț'a, genit. ner'iî, bad'iî, bădiț'ăi „le frère ainé“, une-orî badiul, bădițul; și în altele câte-va, cari îmi scapă din memorie, dar apröpe tôte aparțin graiului copilăresc. In construcțiune cu adjectivul prepus, își reiea rolul art. masculin 'l : înțeleptul popă, bunul tată, frumosul bade... Este remarcabil, că limba română a conservat acestor cuvinte genul bărbătesc și

chiar art. masculin la plural, dându-le art. feminin la singular, pe când alte vorbe analöge prin terminațiune și prin sens bărbătesc au schimbat în același timp genul : o calfă, o slugă, o gazdă, ca în vechea francesă „la pape“ în loc de „le pape“ sau în provențala „la propheta“ pentru „el propheta“. Noi nu cunoșcem în limbile romanice ce-va paralel cu : un tată — tat'a — tați'eî — tați'i. In albanesa însă există un paralelism, pe care 'l vom cerceta la cuvintele *Popă* și *Tată*.

2°. Este nu mai puțin interesantă întrebunțarea art. feminin singular în numile primelor cinci zile ale săptămânei : luni, marți, miercuri, joi și vineri, cari sînt nesce genitivi latini petrificați : Lunae sau Luni, Martis, Mercurii, Jovis, Veneris [dies]. Italiennesce în dialectul venețian : luni, marti, mercore, zoba, venere, sînt masculini, deși zoba, la Piemontesi giobbia, ar trebui să fie feminin prin originea sa din lat. Jovia [dies]. La toți Neo-latini din Occidente zilele săptămânei sînt masculine, fiind că masculin este acolo termenul general de „zi“ : fr. jour, it. giorno, sp. dia etc. Din contra, termenul general de „serbătore“ fiind feminin : „fête“, „festa“, „fiesta“ etc., vedem franțuzesce, bună oră, devenind feminine numile unor serbători curat bărbătesci : la St. Georges, la St. Jean și altele, pe când e masculin „dimanche“, măcar-că după fonetica francesă finalul *-che* se poate nasce numai din femininul *-ca*. Genul termenilor speciali regulându-se dară în această privință după genul termenului general, iar românesce termenul general „zi“ fiind feminin, noi dicem „într'o vineri“, într'o marți, ș'apoî : luni-a, marți-a, mercuri-a, joi-a, vineri-a, unde *-a* nu poate fi alt ce-va decât art. postpositiv. Tot așa la Macedo-români : luni-a, marți-a, etc. Este o

simplă scăpare de condeiu, când Miklosich (Rum. Unters. I, 60) vede în macedo-românul *vinir-a* = *vineri-a* pe emfaticul *-a* ca în *acest-a*. -- v. ⁸A.

3°. Postpositivul *a* nu suferă hiat. La întâlnire cu *ă* și *u*, îi elide: *casa* = *cas'a* = *casă-a*, sau *sora* = *sor'a* = *soru-a*; și 'n acest cas devenia lung în limba veche, scriindu-se chiar une-orî: *casaa* = *casā* (v. ¹Aa). La întâlnire cu *e*, se contopesc în diftong: *vorbirea* = *vorbire-a*, *mergerea* = *merge-re-a*. La întâlnire cu un alt *a*, hiatul se înlătură prin excrescerea vocalei *u* sau *o*: *stéua* sau *stéoa* = *stea-o-a*, *stea-u-a*, *abaua* = *aba-u-a*, *vălcéoa* = *văl-cea-o-a*. De asemenea la întâlnire cu *i* în cuvântul *điu-a* = *đi-u-a* sau *đio-a* = *đi-o-a*, de unde—specimenul fiind unic și poporul considerând în principiu numai pe *-a* ca articlu — s'a croit o formă nearticulată inorganică *đio*, întrebuintă alături cu forma organică *đi*. În aparință în același mod s'a născut nearticulatul *pio* din articulatul *pio-a* = *pi-o-a*; în fapt însă aci n'a fost de loc vocală excrescente, ci latinul *pilla*, mai bine *pilla* contras din *pisula*, a trecut romănesce în *pivă*, cu *v=ll* ca în *măduvă* = lat. *medulla* sau *stavă* = medio-lat. *stalla* (v. Cuv. d. bătr. I, 303). Forma *pivă* se întrebuintează pînă astăzi mai des decât *pio*. Apoi prin vocalizarea lui *-vă* în *-o* (cfr. vechiul daco-român *văduo* = *văduvă*, *iuo* = macedor. *iuvă* etc.) avem forma *pio*, articulată *pio-a* = *pio-a*. Vocala excrescente *o* sau *u* dispăre în flexiunea cuvântului după dialectul daco-român, măcar-că în texturi vechi ne întimpină excepționalmente, de ex. într'un document din 1571 (Cuv. d. bătr. I, 251) genitivo-dativul singular *vălcéoi* = *văl-cea-o-ei* în loc de *vălcei* sau *vălcelei*. Acest cas e obicînit în macedo-româna: *stea-o-lîi*, *cura-o-lîi*, *măsea-o-lîi*,

șă-o-lîi, *sufărncea-o-lîi* (Bojadschi, 22), deși vocala excrescente nu mai servă aci la înlăturarea hiatului, fiind numai o propagațiune dela nominativul articulată. v. H. Tiktin, Stud. z. rumân. Philol. I, 26.

4°. Postpositivul *a* articulază nu numai pe infinitiv atunci când acesta se țiea ca substantiv feminin flexibil: *vorbire-a*, *vorbir-ă*, *vorbiri-le*, *vorbiri-lor*, dar în limba veche el articula și pe infinitivul funcționând ca mod verbal.

Exemplu de forma nearticulată:

Neculcea, II, 227: „Și așa toți boierii și căpitanii au purces cea după cea pre rând a se închinare și au eșit afară; și cum au eșit afară, au început a încălecare pre cai și au purces cu toții în gîos; érá Petriceicovodă au rămas numai singur, numai cu Hăbășescul hatmanul și cu casa lui, și au început a plângere și a blăstămare...”

Exemple de forma articulată:

Moxa, 1620, p. 362: „și-i era gata sabiia a tăiare-a în boiari...”

Varlam, 1643, II p. 17: „nu mai părăsiia de-a învătare-a, gândind în mentia sa...”

Pravila Moldov. 1646, f. 71: „cându va lua muiară al doile bărbat, socotind cumu celu dentăi iaste mortu, de va putia arăta inaintia gîudețului cu mărturii ca acele destonici de-a să crede re-a...”

Mai étă exemplul cel mai remarcabil, în care infinitivul scurtat figurază în concordantă cu infinitivul întreg articulată:

Prav. Mold. f. 72: „de va fi acel trimis om ca acela să fie destonicu de a'l pute crede re-a...”

Alte exemple veđi la Cipariu, Principia, p. 195—6, și mai jos la prepozițiunea infinitivală *a*.

Acest fenomen este éráşî fără paralelă în cele-lalte limbi neo-latine.

5°. Incă o observaţiune. Postpositivul *-a* derivând din lat. *illa*, ar trebui să fie *-ea* (-îa), după cum şi este la pronumele personal *ea = illa*. Să nu uităm însă, că latinul *illa*, trecând în limbile romanice ca artichu şi ca pronume tot-o-dată, s'a diferenţiat pretutindenî în două forme: franc. la şi elle, ital. şi span. la şi ella, etc. În dialectul sicilian, anume cel palermitan, articolul devine tocmai *a*: *a donna, a fimmina, a bedda*... Romănesce o asemenea tocire fonetică era cu atât mai de aşteptat, cu cât articolul postpositiv işi perde individualitatea.

v. ¹⁰A. — Lu. — Le. — Eî.

¹⁰.A; préposition servant à marquer l'infinifitif. Orî-ce infinitiv, întru cât funcţionează ca mod verbal, este preces în dialectul daco-român de prepoziţiunea *a*: *a face, a se face, a facere, a se facere*, afară numai atunci când incetăză de a fi infinitiv prin unire cu auxiliarii *a m* şi *voiu*: *aş face, voiu face, şi atunci când urmăză după verbul pot*: *pot face, şi după sciû*: *sciû face*.

Acest *a* pôte fi despărţit de infinitivul seû prin unele elemente adverbiale şi pronominale monosilabice: *a* mai face, *a* ne mai face, *a* nu ne mai face, *a* nu ne mai tot face..., şi fórte des işi asociază prepoziţiunile *spre*, *pentru*, *fără*: *spre a face bine*, *pentru a face reû*, *fără a face ce-va*, mai ales însă prepoziţiunea genitivală *de*, cu care se unesce în *de-a* sau *d'a*: *de a face*, *de-a face*, *d'a face*; iar în limba veche nu mai puţin des se întrebuinţa după *a* un infinitiv întreg articulat, adecă în loc de „*a face*” se şicea nu numai „*a facere*”, ci încă „*a facere-a*”.

Exemplele de mai jos au în vedere numai cele trei întrebuinţări arhaice ale infinitivului *a*: 1°. fără *de-* şi cu infinitivul întreg nearticulat; 2°. fără *de-* şi cu infinitivul întreg articulat; 3°. cu infinitivul întreg articulat şi cu *de-*.

Pravila Munten. 1640 f. 19: „... surdú sau fiú de a treia nuntá sau născutú întru amestecăciune de sânge, de unii ca aceşté toţi să nu cutéze *a se chemare-a* preoţi...”

Pravila Moldov. 1646, f. 57: „nu să va certa bărbatulú curvei de o va omorá pre dânsá împreună cu cela č'au curvit cu dânsá; iará de va scăpa muiária până va ucide pre curvarú, atunce or-cândú o va găsi atunce să o omoară, alegândú să nu fie făcut pace cu dânsa, că daca va face pace nu iaste vrême *de-a o mai ucidere-a*...”

Moxa, 1620, p. 352: „născu anume Alexandru, coconú fromoşel, şi-i fu milá *a'l piárdere-a*...”

Neculce, II, p. 196: „cu cât vă veţi îndemna *a citire* pre acest letopiseţ mai mult, cu atâta veţi şti *a vă ferrire* de primejdii şi veţi fi mai învăţaţi *a dare răspunsuri* la sfaturi...”

Pană armaşul din Tîrgovişte 1627 (A. I. R. I, 1, p. 14): „îam vândut eu de a mé bună voe şi cu zapisul mieu să aibă *a'şi facere-a* şi carte domnescă de moşie...”

Originea prepoziţiunii infinitivale *a*, natura în genere a infinitivului român şi funcţiunea articolului infinitival postpositiv *-a*, se învederăză pe deplin cătrele prin următorul pasagiú din Psaltirea slavo-română a mitropolitului Dosofteiu 1680 ps. CXLIX, punându-se în paralel cu contexturile grec şi latin:

„...*a face* răscumpărare întru păgâni, înfruntări în năroade; *a lega* pre 'mpăraţai lor în obedzi şi slăviţiî în cătuş la mână de herú; *a facere-a* întru dânsii gúdeţul cel scris...”

In textul slav ic, după care traducea Dosofteiu, sint doi infinitiv i în tótã puterea cuvîntului: sûtvoriti și sviezati, din car i unul e tradus de'ntãiu prin „a face“ și după aceia prin „a facere-a“.

Iatã contexturile grec și latin :

... τοῦ ποιῆσαι
ἐκδίκησιν ἐν τοῖς
ἔθνεσιν, ἰλεγμοὺς
ἐν τοῖς λαοῖς τοῦ
δῆσαι τοὺς βα-
σιλεῖς αὐτῶν ἐν
πέδαῖς, καὶ τοὺς
ἐνδόξους αὐτῶν ἐν
χειροπέδαῖς σιδη-
ραῖς τοῦ ποι-
ῆσαι ἐν αὐτοῖς
ῥῆμα ἔγγραπτον...

...ad faciendam
vindictam in na-
tionibus, increpa-
tiones in populis:
ad alligandos
reges eorum in
compedibus, et
nobiles eorum in
manicis ferreis:
ad faciendum
in eis iudicium
conscriptum...

Infinitivul român funcționează darã întocmai ca gerundiul latin în -dum, de unde i vine materialmente prepozițiunea *a*=lat. ad, pe când articularea lui, pe de altã parte, se apropia de forma grécã cu *τοῦ*. Este însã mai cu sémã instructivã gradațiunea, în care „a facere-a“ se pune așa dicend în conclusiune după doi infinitiv i nu numai nearticulați, dar încã scurtați : „a face“ și „a lega“, așa cã ultimul infinitiv se înzestrã cu un spor de energiã, ca și când s'ar dice: „ad faciendum-illud“.

Cu prepozițiunea *de*, în Palia dela Orãstia din 1581, Exod. XVII, 1 (ap. Cip. Princ. 195): „acolo n'ave nãrodulũ apã de-*a* bere-a“, unde latinesce: „non erat autem aqua populo ad bibendum“. Prin *de* și prin articulare, românul „de-*a* bere-a“ exprimã cu un fel de întãrire: „de-ad bibendum-illud“. Fãrã articulare, în traducerea reto-romanã după dialectul dela Engadin: „qua non eira aua da baiver...“, italienesce: „acqua da bere.“—v. ⁹A.

Infinitivul „de-*a* fire-a“ figurã în limba veche ca un curat adjectiv indeclinabil cu sensul de „nobil“, cu care se pôte alãtura pinã la un punct infinitivul frances *être*, devenit substantiv și chãr adjectiv, de ex. la Fénelon: „ô le plus être de tous les êtres“, saũ în vechiul drept feudal: „il est du lignage et estre“ (Littré).

Pravila Moldov. 1646, f. 18: „Cãndũ va fura neștine de sparge vre un zid sau ușe sau secriũ sau altã asemenia acestora, de va fi fãcutũ aciasta dzua și de va fi omũ de rod bunũ, sã'lũ scoațã den loculũ lui o samã de vrème, aciasta sã înțelêge de va fi omũ de ocinã sã'l scoațã den ocinile lui cãtãva vrème cãtu va fi voia giudețului; iarã de va fi omũ mai de giosũ, sã 'l batã ca pre unũ furũ și sã'lũ trimitã la ocnã cãtãva vrème; iarã de va fi fãcutũ aciasta noaptia și de va fi cumũ amũ dzisũ omũ de-*a* fire-a, sã fie scos și gonitũ...“

În acest pasagiũ „om de-*a* fire-a“ se comentã prin „om de rod bun“ și „om de ocinã“. Italianesce un sens fôrte apropiat are *essere* „a fi“ în vechile locuțiuni: „giovani di grande essere“, „moglie di piccolo essere“, „nel esser suo è rispettato da tutti“ (Tommaso).—v. *Fireș.*—*Hireș.*—*Fire.*

Prepozițiunea infinitivalã *a* — nu și articolul infinitival *a* — este romanicã generalã, deși în limbile neo-latine occidentale a dispãrut astãđi aprópe cu desãvîrșire saũ a devenit rarã. În vechea francesã e încã fôrte désã. La Villehardouin: „alerent *a* veoir Constantinople“; la Chartier: „estoient nes seulement *a* boire et *a* manger“; la Froissard: „se doubterent de lors corps et de lors biens *a* perdre“, etc. v. Godefroy, Dict. d. l'anc. langue franç. I, 1—2. În italiana, de 'naintea infinitivului se întrebunțãzã atãt *a* precum

și compusul de-a contras în da. Românul „om de-a fire-a“ cu înțelesul din Pravila lui Vasile Lupul s'ar pute dice italianesce : „uomo d a onorare“. Treptata ștergere a infinitivalului *a* la Neo-latiniî din Occidente e cu atât mai puțin de mirare, cu cât chiar la noi poporul îl înlocuesce mai adesea în graiu prin conjunctiv, iar Macedo-româniî l'au perdut de tot, astfel că numai printr'o construcțiune conjunctivală ei pot traduce pe daco-românul „*a* face“, „de-*a* face“, „*a* facere“, „de-*a* facere“, fără ca să mai vorbim de arhaicul post-articulat „de-*a* facere-*a*“.

În balada „Păunașul codrilor“ :

Puse prunca *a* cânta,
Codrii puser' *a* suna...

macedo-românesce :

Șeđu féta să cântă,
Curiile ahurhiră s'arsună...
(Petr. Mostre, II, 10)

În balada „Mănăstirea Argeș“ :

Pin'om hotări
În zid de-*a* zidi
Cea'ntăiu soțioră...

macedo-românesce :

Pină țe s'apofăsim
Tu stismă să stismusim...
(ibid. 125)

Un paralelism perfect cu infinitivalul daco-român *a* ni se infățișează în englesul *to* : „*a* face“ = *to* make“. Se scie că Anglo-saxonii nu aveau infinitiv, pe care l'înlocuiau printr'un gerundiū, de unde Englesii și-au tras o formă infinitivală, prepuindu'i pe *to* „*ad*“ prin imitațiune după franco-normandul *à*. În acest mod englesul „*to* make“, întocmai ca și românul „*a* face“, represintă pe latinul „*ad* facendum“. v. Marsh, Hist. of the engl. language, p. 47. Ce-va mai mult, în viul graiu poporul engles întrebuintează des :

„*for to*“ = „spre *a*“ sau „de *a*“, de exem. *for to* make = de *a* face. E adevărat însă că un infinitiv analog există și în limbile scandinave : „*til at*“ sau „*for at*“, literalmente „de *ad*“, încât în englesa pôte să fie o influință romanică și danesă tot-o-dată.

11·A (DE-,D') ; préposition marquant surtout un mouvement vif ou continu. Sub raportul formei, această prepozițiune a ajuns a fi neseparabilă de prepozițiunea *de*, astfel că numai grafica le mai desparte în de-*a* sau d'*a*, pe când în graiu ambele inchiupes o strinsă unitate *dé* sau *da*, întocmai ca italianul *da*, compus din aceleași elemente latine *de-ad* ; sub raportul semnificațiunii, exprimă în genere o mișcare viuă sau prelungită, și tocmai de aceia : 1°. face parte integrantă din *apropé* toate numirile jocurilor copilăresci ; 2°. urmază după verburî cu sensul de *mergere*, *apucare*, *sărire* și orî-ce fel de *umblet*. Această prepozițiune nu trebuie confundată nici cu de-*a* de 'naintea infinitivului (v. 10·A), unde ambele ingrediente sînt foarte separabile și unirea lor mai adesea e facultativă, nici cu simpla prepozițiune *a*, despre care vorbim mai jos (v. 11·A, 12·A) și care numai într'un mod incidental își pôte asocia pe *de*.

Alexandri, Poes. pop. 393 : „Jocurile copiilor români sînt foarte diverse ; ele se numesc : de-*a* mijorca, de-*a* brăzdița, de-*a* puia-gaia, de-*a* bastonul, de-*a* halea-malea, de-*a* sita cumetrei, de-*a* boul, de-*a* balanea, de-*a* dracul, de-*a* baba-órba, de-*a* țencușa, de-*a* ineluș-învirtecuș“.

Tot așa în Muntenia :

„Jocurile copilăresci sînt d'*a* vaca, d'*a* ulcelușele, d'*a* petrecu, d'*a* dovlecei, d'*a* portița, d'*a* robul, d'*a* mărul putred,

d'a fetele furate, d'a sulul, d'a purcéua, d'a pământul furat, d'a mușterea în tirg, d'a varđa înghețată și targă, d'a móra, d'a gaia, d'a țurca, d'a ineluș, d'a dăsăgeii, d'a rischitorul, d'a gâasca cu bobocii, d'a boul, d'a cîosvîrta, d'a pânza incurcată, d'a mija și mija alergată, d'a petricelele, d'a lupul cu oile, d'a cărligelele, și altele." (D. Negoescu, Dimbovița, com. Pietroșița)

De asemenea peste Carpați :

„Pe aice jocurile copiilor se chîmă: de-a hoborocul, de-a surduca saũ de-a coteca, de-a scăpătorile, de-a bóta, de-a tri-sprijonitele, de-a cucelea, de-a șinterul, de-a pitelea, de-a purcica, de-a stata, de-a țiganul, de-a păretele și de-a iucra, de-a orgénul saũ de-a ogoiul, de-a bobárnacul, de-a gónța, de-a baba sau de-a bolobica cu cuțitul, de-a rapu saũ de-a masa, de-a clincea, de-a cocaia, de-a piua cu maũul, de-a bună'i calea prin cetate, de-a dracul cu ângerul, de-a împăratul roșu și de-a împăratul verde, de-a hoții, de-a țuțulușu, de-a virtelnița etc." (V. Olténu, Transilvania, Hațeg)

Anton Pann (Prov. II, 132) descrie în următorul mod pe copilul Amor :

Adesé la ochi se légă
Și la hori, la nunți se duce
D'a-mijile să apuce
Bun cu nebun să 'upreune,
Prost cu 'nțelept să adune...

O expresiune copilărească foarte răspândită e „de-a dura“.

Balada Codrénul :

Capul de-a dura sária,
Sângele bolborosía,
Trupul metanii făcca...

Balada Radu Calomfirescu :

Și capetele sbura,
Sbura pe scări de-a dura:
Când Buzesci peste Căplesci,
Când Căplesci peste Buzesci...

O baladă din Transilvania :

Paloș de argint scotea,
Intr'un picior se 'nvirtea
Și da una de cea grea:
Capul Turcului sârea
Și de-a dura se ducea...

(Pompiliu, Sibiu, 24).

De aceiași origine copilărească sînt o mulțime de alte expresiuni, dintre cari unele par a fi perdut urma acestei provenințe, înrădăcinându-se în graul poporan din tóte ȕilele și chiar în limba poetică.

„Celui ce face vre-un reũ pe sub ascuns, poporul îi ȕice că mușcă de-a-furata ca cânele..." (M. Juica, Transilv., Srediștea-mică)

„Poporul, mai ales cîobanii, cred că Tricoliciul se preface din om în lup dându-se de trei orĩ de-a-curu 'n-cap, și apoi éráșĩ dându-se de trei orĩ de-a-curu 'n-cap redevine om..." (Stareț G. Teodorescu, Galați)

Marian, Bucovina, I, 125 :

Că țiuu da opt turmĩ de oi,
Tóte cu miei ochișei,
De-a dragul să cați la ei!..

Pann, Prov. I, 74 :

Scriptura și sfânta lege
D'a'ndósele n'o 'nțelege...

Philimon, Ciocoi, p. 276: „Săvirșindu-se acéstă ceremoniă, Păturică se trase puțin d'a'ndaratele..."

Locuțiunea proverbială : „tóte merg d'a'ndaratele" (Pann, Prov. III, 14 ; ib. III, 15, 18).

„Se topia d'a'npicioréle bietul împărat să aibă și el, ca toți ómenii, măcar o stîrpitură de fecior..."

(Ispir. Legende, 41)

„Atunci Fêt-frumos călare intră în palaturĩ și se opri la scară. Fata cum îl vėdu, eși afară. Vorbi cu Fêt-frumos d'a'ncălarele și se înțeleseră la cuvinte..."

(ibid. 194)

„... apoi rupënd d'a fuga, să te pă-
zesci pirleo, că'i sfiriia călcăiele de lute
ce se ducea...“

(ib. 361)

„... d'a berbelécu : peste cap, d'a
roata, d'a rostogolu, à la renverse, en
culbutant...“

(I. Costinescu, Vocab., 288)

„... Mișcă, băete! ...să mi te duc
de-a ruptu capului!“

(Alexandri, Surugiul)

Pann, Prov. III, 93 :

In lene și'n trândăvie,
Aștepți d'a gata să'ți vie...

Neculce, Chron. 268 : „... l'ău purtat
tot târgul cu lacata de-a grumazii și
apoi l'ău spânzurat...“

Pravila Moldov. 1646, f. 89 : „să o
ia și fără de voia ei, ce să dzice cu
de-a sila...“

Pann, Prov. I, 28 :

Veî, nu veî, el cu d'a sila
Face musca cât cămila...

„Când î-am tras un pumn, o făcut
hic și o căduț de-a rostogolu...“

(Alex., Chirița în voiağıu)

Să se observe, că în unele construc-
țiuni de felul celor de mai sus, *a* se
aglutinează nu numai cu *de*, dar și cu
în, formând ast-fel în rostire o mono-
silabă *dan*, compusă din trei cuvinte
deosebite *de-a-în* : *d'andaratele* = *de*
a îndărit..., *d'ncălarele* = *de a încal...*,
d'ndósele = *de a îndos...*, etc.

Sub o inriurare directă a jocurilor
copilăresci, *de-a* a trecut în graful po-
poran și la jocul de cărți. O locuțiune
proverbială bânățenă contra cartofori-
lor : „cine jôcă *de-a-duracul*, nu'și mai
umple sacul“ (P. Pinte, c. Nevrin-
cea). — v. *Durac*.

Caracterul copilăresc al lui *de-a* dis-
pare cu desăvîrșire, când e vorba nu
de o mișcare viuă, ci de o mișcare

prelungită într'o direcțiune óre-care :
de-a-lungul, *de-a-latul*, *de-a-dreptul*,
de-a-rîndul etc.

Balada Badiul :

Fă la apă că purcezi,
Și'n fugă să te repezi
Pe la gura pivniței
Tot *de-a-lungul* uliței...

Marian, Bucovina, I, 124 :

Intindeți podul *de-a-latul*
Ca să trec mai lute vadul,
Să nu m'ajungă bărbatul...

Pann, Prov. II, 131 :

Pe nimeni nu osebesce :
La toți *d'a-rîndul* zimbesce...

Caranfil, Valea Prutului, 53 :

Luați țara în lungiș,
In lungiș și'n curmeziș :
Și *de-a lungul* și *de-a latul*
In séc imi fuse umblatul!..

În toate construcțiunile cu ¹¹A, post-
articularea e de vigóre, lipsind une-ori,
numai ca o licență poetică, în : „*de-a*
lung“ sau „*de-a drept*“.

Alex. Poes. pop. ², 55 :

Dolca vesel se scula,
Câmpul *de-a-lung* apuca...

Balada Jianul :

Trage podul mai *d'a-drept*,
Pin' nu'ți pun un glónte'n piept...

Balada Mogoș Vornicul :

L'am trimis în iad *d'a-drept*,
Cu șapte paloșe'n pept...

Aci e locul de observat, că în „*de-a-*
una“ și „*tot-de-a-una*“, unde la prima
vedere se pare a fi aceeași prepozițiune
de mișcare *a* ca și'n „*de-a-rîndul*“, în
realitate ea nu este organică, ci furi-
șată prin analogiă în forma normală
„*de-una*“ și „*tot-de-una*“, macedo-ro-
mănesce „*totu-di-ună*“ (Bojadschi) și
„*de-ună-ună*“ (Kavalliotis) sau „*ună-*
ună“ (Daniil).

v. *De.* — *De-a-una.* — *Tot-de-a-una.*

Sensul fundamental romanice al pozițiunii compuse *de-a* este acela de mișcare imitativă. În acest sens o au și Italienii în: *far da santo*; *trattare da amico*, *da signore*, *da fratello*; *i fanciulli vestono da donna*, *da cavaliere* etc. (Tommaseo). Negreșit însă că aci, intocmai ca și'n privința infinitivalului *de-a* (v. ¹⁰A), paralelismul italian nu merge pînă la articulare, care este propriă graiului românesc: *de-a bere(-a)* = *da bere*, *de-a împăratu(-l)* = *da signore*. Din sensul fundamental de mișcare imitativă, care nu e străin Neo-latinilor din Occidente, s'a născut la Români în specie întrebuințarea lui *de-a* în numirile jocurilor copilăresci, mai toate de natură mimică. Acest *de-a* al copiilor pare a fi specific românesc, căci Italienii se mulțumesc în asemenea cazuri cu numele jocului fără prepozițiune, sau cu simpla prepozițiune *a*, ori cu *de* fără *a*; de ex. al nostru „*de a petricelele*“ se cheamă italianesce „*le pietruzze*“, în Toscana „*delle buche*“, în Sicilia „*a li baddi*“ (Pitrè). Franțuzesce, în lunga listă de jocuri copilăresci, pe care ni-o dă într'un loc Rabelais (*Gargant. I*, 22), nici unul nu se începe cu *de*, ci toate numai cu *a*: „*au flux*, *a la vole*, *a la prime*, *a la pille*, *a la triumphe*“ și așa mai încolo. În latina se prepunea de asemenea *ad*: „*quum in quodam convivio ad la trunculos luderetur...*“ (Vopisc., Firm. XIII), românesce ar fi: „*de-a hoții*“. Spaniolii nu pun generalmente nici măcar pe *a*: *la cadena*, *la arboleda*, *los soldados* etc. (Machado y Alvarez). Stereotiparea lui *de-a* la Români în graiul copiilor, cari în principiu — după cum o vom constata adesea — păstrează cu multă stăruință unele elemente forte arhaice (v. ²*Ar-mășiă*. — *Codomelc*), a concurs apoi

a'l respândi treptat în limbă cu cele două sensuri de mișcare viuă și mișcare prelungită, trăsuri caracteristice ale jocurilor copilăresci.

v. ¹⁰A. — ¹²A. — *D'a.* — *De.* — *De-a.*

¹²A; prepozițiune servant à exprimer certains rapports de position. În limba literară modernă această prepozițiune s'a înlocuit aproape pretutindeni prin sinonimul *la*; se păstrează însă mai cu stăruință în graiul poporan, și mai ales în vechile texturi. Funcțiunea ei fundamentală este de a exprime pozițiune exterioară, fie materială sau morală, pe când «*în*» servește a indica o pozițiune interioară. Distincțiunea între *a* și «*în*» lesne se observă chiar în privința noțiunilor immateriale, de ex.: „*iea a-minte*“ nu e tot una cu „*bagă'ti în minte*“.

Toate întrebuințările acestei prepozițiunii, care foarte rar își asociază pe *de*, *pre*, *cu* etc., se pot clasifica în cele relative la: 1° om; 2° timp; 3° loc.

1°. În legătură cu om.

Prin acest sens, *a* corespunde latinului *ad* în: „*ad manum habere*“, „*ad miserationem inducere*“, „*ad certum reperire*“, „*ad subtile examinare*“, „*ad voluntatem*, „*ad arbitrium*“ etc.

Marian, Bucovina, II, 197:

Decât în țară străină
Cu colac de grâu *a* mână,
E mai bine 'n satul tău
Cu colac de mălaiu rău...

Docum. transilv. 1627 (A. I. R. I, 1, 93): „cându mi léu adus (zapisele), n'am avut ce prinde *a* mână, că au fostu stricatu-se de tot de n'am avutu ce prinde *a* mână, așa să știți...”

Viața S-tei Maria Egiptenă din sec. XVII (Cod. Miscellan. in-4 Bis. St. Nicolae din Brașov) p. 392: „cum veri

săpa să faci groapă, neavându nemic *a* mână?...“

Moxa, 1620, p. 392: „și celuia ce avé pâne de sațiu, se apucă de *a* mână 'i și se sătura ai lui, iară sătulul rămase flământu...”

Dosofteiu, 1673, ps. 7 :

Și de nu v'eț întoarcă cătră pocăință,
Are săgeț *a*-mână, scoase din tulbiță,
Arcul întins în coardă, lancia străluciaște
De strică și răstoarnă în ce să opriaste...

v. *A-mână*.

Varlam 1643, I, 152 : „să sculă și încă și patul său rădică'lū și'l luă *a* umărū de'lū duse, cum n'are hi fostū nice dănăoară bolnavū...”

Nic. Costin, Cron. 89 : „zicea Nicolai-vodă că nici un folos dintr'acele pări nu aduc după sine țării, ce mare scădere și stricăciune, și *a* ochiu luată la Impărăție țara...”

Ibid. 99 : „...acmu Hanul având *a* ochiu pre Nicolai-vodă, aflat'ău vreme acel Daul Ismail Aga prin mijlocul Hanului, fiindu-î Capi-Chihae, de aū scos domnié țării lui Dumitrașco-vodă...”

Predică 1619 (Cuv. d. bătr. II, 120) : „bine socotiți și loați *a* mente ce grăiaște Domnedzeu...”

Varlam, 1643, II f. 9 : „lacrâmi pre fiatele noastre vărsăm, cându ne aducemū *a* mente de chinurile și de moartia cé amară...”

Psaltire circa 1550 (Mss. Șcheian în Acad. Rom.) LX, 2 : „ia *a* mente ruga mé...”

v. *A-minte*.

„Pe aici calul este animalul cel mai iubit de popor; așa, când un om vede pe altul călare pe un cal bun, îl privește *a* milă, și de pe față'î se pôte citi dorința de a avé și el un cal bun...” (Preut C. Ionescu, Mehedinți, c. Șișeșcii-de-jos).

Tot aci s'ar puté pune *a*-nume, care preciséză o pozițiune individuală.

Pann, Prov. III, 67 :

Vine peste noi ce vine,
Nu sciū să o spuū p'a-nume,
Că n'am mai vëzut în lume...

v. *Anume*.

O funcțiune destul de înrudită cu *a*-nume ni se înfățișéză în *a*-ievea și *a* bună sémă...

Balada M-rea Argeș :

O șoptă de sus
A-ievea m'a spus,
Că ori-ce-am lucra,
Nóptea s'a surpa...

„... sciū *a* bună sémă, credem *a* bună sémă, așa e *a* bună sémă, nu e așa *a* bună sémă, vë înșelați *a* bună sémă; dară cam în același înțeles se dice mai mult : de bună sémă.” (L. M.)

v. *Aieve*. — *Sémă*.

De aceiași natură este : *a*-mărunt, care în limba veche nu era post-articulat și nu avea trebuința de prepozițiunea suplimentară «cu», ca astăqî în „cu *a*-măruntul”.

Cuvintul lui Ion Crisostom din sec. XVII (Cod. Mss. Miscell. Brașov.) p. 504 : „nu cu evangheliia numai strigă, ce și cu dumnedzeeștii prooroci și cu de Dumnedzău grăitorii ai săi ucenici *a* măruntū spune...”

v. *Amărunt*.

O noțiune așa dicend superlativă a „*a*-măruntului” ni se presintă cu dubla prepozițiune *a* în : „*a*-fir *a*-për”.

Cantemir, Chron. I, 76 : „Numitor stând în doința gândului și a lucrului, iată soséște și păstorūl Favstus, aducând și pre Romulus cu sine și spundu-î toate di'nceput, precum i-au aflat, și pe ce vréme, și de hrana lor întâiu dela lupoaică, apoi dela dansul, și de toate de *a*-fir *a*-păr povestindu-î...”

v. *Fir*. — *Për*.

Ca indicare de o pozițiune óre-care, tot aice întră : *a*-lene, *a*-nevoe, *a*-tocma,

și alte câte-va expresiuni analoge, de spre cari vom vorbi la locul lor.

v. *A-grêță*.

2°. In legătură cu timp.

Prin acest sens, *a* corespunde latinului *ad* în: „*ad* lucem“, „*ad* meridiem“, „*ad* horam“, „*ad* diem“, „*ad* prandium“, „*ad* coenam“ etc.

Dosofteiu, 1672, f. 23, din Isaia VIII, 22: „și nu va răspunde cela ce'î în strimtoare pînă *a* timpü...“, acolo unde în Vulgata: „et non deficiet qui in angustia fuerit usque *ad* t e m p u s...“

Nic. Costin, Chron. 125: „cândău fost sâmbătă pe *a*-prânzul cel mare, étă că aă și sosit Bekir Aga...“

Moxa, 1620, p. 382: „cândü durmiăa înpăratul *a*-miazăzi, ei intrară și'l prinseră...“

Pînă astăzi, împărțirea curat românescă a ȕilei, așa cum o mai păstrează pe ici pe colea țeranii, mai cu sémă peste Carpați, cuprinde în sine, afară de *a*-prânțul cel mare, sinonim cu *a*-miédü, pe: *a*-prânjor sau *a*-prânzișor, *a*'mproor, *a*-vecerne sau *a*-chindie, *a*-murg sau *a*-sfințit și altele, de spre cari veđi la locul lor. In tóte aceste numiri s'a uítat cu timpul individualitatea prepozițiunii *a*, poporul începénd a ȕice: „la *a*-miédü“ sau „la n'*a*-miédü“, „la *a*-sfințit“ sau „pe la *a*-sfințit“ etc., deși un la lingă un *a* este ca și când am pune lătinesce: „*ad-ad-meridiem*“, iar forma „la n'*a*-miédü“ s'ar traduce literalmente prin „*ad-in-ad-meridiem*“.

Tot aci aparține *a*-ȕi = lat. *ad-diem*, pe care nu trebuí să'l amestecăm etimologicesce cu „astăȕi“.

v. *ȕi*. — *Aprând*. — *Aprânjor*. — *Amiaȕi*. — *Amproor*. — *Avecerne*. — *Achindie*. — *Amurg*. — *Așfințit*. — *Aȕi*. — *Aséră*...

In unire cu noțiunea de ó ră, după norma latinului „*ad horam*“, graful ro-

mănesc *a* format prin prepozițiunea *a* pe: *a*-dese-orí, scurtat apoi în *adese* sau *ades*; pe *a*-rare-orí, redus mai târđiu la: *rare-orí*, după cum s'a redus și: *une-orí* = *a-une-orí*:

Pe vatră și pe cuptoriu,
Ba și jos *a-une-orí*!...

(Jarnik-Bărsanu, Transilv. 443)

In limba veche mai era un adverb de timp: *a-orí*, corespunđător pe deplin latinului „*ad horas*“.

Moxa, 1620, p. 390: „lăsă înpărăȕiă lu Leu fiü-său, și au făcutü războae cu Șchéii și Frâncii și cu Turcii, deci *a*-orea'lü biruiăa, *a*-orea'î biruiăa...“

v. *Óră*. — *Ades*. — *A-rare-orí*. — *A-une-orí*. — *A-orí*. — *Apurure*...

Prepozițiunea *a* părea atât de trebuincióasă la indicarea timpului, încat în vechile texturi o găsim câte-o-dată aglutinată cu *in* sub forma *na* (= *in-ad*) de'naintea numărului pre- și post-articulat al *césulü*.

Radu din Mănicescî 1574 (Mss. Harl. 6311 B. British Mus.), Mat. XX, 5-6: „iară eși *na* al șasele časü, și *na* al noaole časü făcură așijdere; întru *na* al uin-spră-zécele čas...“

Tot acolo: „în *a* acela časü“ (ibid. 55: in illa hora).

3°. In legătură cu loc.

Prin acest sens, *a* corespunde latinului *ad* în: „*ad* locum“, *ad* *latus*“, „*ad* *dextram*“, „*ad* *sinistram*“ etc.

Cuvîntul lui St. Ion Crisostom din sec. XVII (Cod. Mss. Miscell. Brașov.) p. 510: „iaste-ne destulü aciasta, au aduce-voü *a* mijloc și toți proociei?..“ unde «mijloc» pentru «mijloc», cu metatesa lui *l*, este ca la Macedo-români.

Radu din Mănicescî 1574, Mat. XIV, 6: „juca fata Irodiadei *a* mijlocü...“, unde în Vulgata: „saltavit filia Herodiadis in medio...“

Bădișor ca badiu meu
Nu'î cât ține Dumneșeu,
Făr' mai esto-un brad *a* munte
Ca bădița meu de frunte,
Dar nici bradu
Nu'î ca badiu...

(Coll. Mss. R. Simu, Transilv., Orlat)

„In loc de : abia ain sosit dela munte, pe la noi se ȳice : aghie am sosit de *a* munte...” (Invățătorii I. Floca, I. Radu, I. Dobre, Transilv., com. Sina).

Reposatul I. Maiorescu (Itin. în Istria, 83) observă că la Istriano-români: „*a* se zice în loc de la, de ex. în Jeiuene: *a* munte în loc de : la munte, întocmai ca la Moți în Ardél.”

Pravila Moldov. 1646, f. 118 : „de să va înpreuna trupêște cu fata mătușe-sa, ce iaste obrazu de stă de o parte, ce să dzice *a*-laturia, să va certa după voia giudeșului...”

Caranfil, Valea Prutului, 26 :

Pradă la lupi îl lăsa,
Ș'apoî mări se 'ntorcea
La *a*-lature de drun,
La gropana cu cincî ulmi...

v. *Alăturî.*

Zilot, Chron. 29 : „nu numai nu făcea vr'o împedicare Pazvangiilor, ci încă pe *a*-locuria unii din ei se și întovărășia cu dinșii la prăđi și la jafuri...”

Moxa, 1620, p. 356 : „săpându temeliia *a*-fundu în pământu, aflare unu capu de osu...”

Pann, Prov. I, 87 :

Privind împrejuru'și, vėzu floricele,
S'a pus să culėgă, zicėndu'și : nu'mi pasă,
Cu măinele góle tot nu merg *a*-casă...

v. *A-casă. — A-locuri. — Afund.*

40. Casuri îndoióse.

Sint câte-va vorbe, în carî prepozițiunea ¹²*A*, menită a exprime o pozițiune, se confundă sub raportul formei cu prepozițiunea de mișcare ¹¹*A*, mai ales prin aceia că cuvintul se post-articulėză, pe când la ¹²*A* post-articu-

larea e contrariă spiritului limbei : nu se póte ȳice „*a*-mân'a“, „*a*-minte-a“, „*a*-munte-le“, „*a*-fundu'l“, „*a*-cas'a“ etc.

Dintre exemplele precedentı, în „*a*-prânđul cel mare“ post-articularea se explică prin calificativul ce 'ı urmăză și fără care se ȳice nearticulat : *a*-prânđu. Ea se pricepe nu mai puțin atunci când *a* își perde cu totul individualitatea, devenind împreună cu vorba cării se prepune un singur substantiv, de pildă : amurgul „le soir“, aprânđu „le midi“ etc. Post-articularea nu se justifică însă în următóarele casuri :

Dosofteiu, Synax. 1683, Nov. 15 : „s'au tras un șțarpe mare bălauru pre *a*-furișul ș'au intratü în vistiarülu celü împărătescü...”

De asemenea în adverbii bănățeni : *a*-rarul „raro“ (Anonym. Lugosch. circa 1670, în Col. I. Tr. 1883 p. 424) și *a*-densul „serio, ex proposito“ (Viski, 1697, în Transilvania 1875 p. 152), acest din urmă în loc de nearticulatul : *a*-dins.

v. *Ararul. — Adins. — Furiș. — Lupiul...*

Tot prin confusiune cu ¹¹*A* s'a născut de *e*-a în :

„... mă pominesc pė ușă cu găliganu dē morar, cu toporu d'a spinare...” (Ji-pescu, Prahova, c. Vălenii-de-munte).

În limba veche s'ar fi șis : *a* spinare.

În fine, un cas interesant de amestecul lui ¹¹*A* cu ¹²*A*, ni se presintă în : *a*-drepta și *a*-stanga.

Catechism circa 1560 (Cuv. d. bătr. II, 103) : „să sui în cerü și șădē *a* derėpta Tatălui...”

În graiul poporan și chiar în limba veche se aude mai mult : de-*a* drėpta, de-*a* stanga ; saü și mai des : din-*a*-drėpta, din-*a*-stanga, adecă cu trei prepozițiuni : de-în-*a* —. Și italianesce : „d a sinistra“. Prin aglutinare cu de, și mai ales prin post-articulare, de-*a*

drépt'a și de-a-stâng'a forméază o trecere cătră ¹¹A.

v. ¹¹A. — *Drépta*. — *Stânga*.

Prepozițiunea ¹²A în expresiuni ca: *a-mână*, *a-ochiu*, *a-munte*, *a-mijloc*, *a-orî*, *a-timp* etc. ar trebui re'nviată în literatură. Ori-cine lesne va recunósce, de exemplu, că *a-orî* întrece în eleganță și energiă pe „câte-o-dată” sau „une-orî”.

v. *Ad.* — *La*.

¹³A ; préposition servant à exprimer un sentiment d'aise ou de malaise, et surtout un pressentiment. Deși derivă din latinul *a d*, acéstă prepozițiune s'a specializat la Români într'un chip de tot original. Ea urmăzează d'a-dreptul după verb, fără a'si asocia alte elemente prepoziționale, diferind cu desăvirșire sub raportul funcțiunii de ¹⁰A, ¹¹A și ¹²A, măcar-că tóte s'au născut de o potrivă din aceiași sorginte. E destul a đice cine-va : cântă *a...* sau : trage *a...*, pentru ca Românu, fără a auđi mai departe, să pótă completa frasa într' un mod aproximativ.

Tóte adumbririle acestei prepozițiuni se desfășură din înțelesul fundamental „est ad aliquid”, „este a-”, de unde apoi, având ființa ca punct general de plecare, se diferențiază după cele trei simțuri mai puțin materiale—vêđ, auđ și odorat : „séménă *a-*” după simțul *vêđ* ulu i, „sună *a-*” după simțul *auđ* ulu i, „mirósă *a-*” după simțul *odorat* ulu i, aprópe tot-d'a-una la a treia persónă a presintelu i indicativ. Nicî în latina, nicî în limbile surori din Occidente, „esse ad aliquid” n'a căpétat nicăiri o asemenea desvoltare.

10. Balada Iordachi al Lupulu i :

Dar ascultă-mě pe mine,

Căci ce simț eú, nu'i *a bine*..

„Un fior rece ca ghițața îi trece prin vine, picíórele i se tae, un tremur o

cuprinde în tot trupul și ochii i se păinjesc. Și ce era, nu era *a bine*!...”

(Créngă, Capra cu trei ieđi)

„Despre curcubeu poporul đice că e *a vreme bună*...” (G. Popescu, Sucéva, c. Mălini)

„... nu'ți e *a bună*, nu vė e *a bună*, nu v'a fost *a bună*...” (L. M.), o locuțiune în care *bună* nu este adjectiv feminin, ci un substantiv neutru corespunđător pluralulu i latin *bona*.

v. *A-bună*.

Marian, Bucovina, II, 50 :

Cu trei stéguri de mătasă :

Unul roșu ca focul,

Unul negru ca corbul,

Unul alb ca omătul ;

Cel roșu'i *a bătălie*,

Cel negru *a jelanie*,

Și cel alb *a bucurie*..

„La sătenii césornic de casă se đice că este un sunet în părete ; când sună în păretele unde staú icónele, spun că este *a bine*, iar când sună spre ușă se đice că este *a mórte*...” (M. Țigăú, Covurlu i, c. Foltesci)

Une-orî *a urmăzează* după un nume, dar atunci se presupune verbul este, de ex. : vint *a secetă*, semn *a bucuriă* etc.

„Poporul de aici privesce eclipsa de sóre sau de lună ca un semn reú, adecă *a bătălii*, *a mórte*, *a holeră* și altele, povestind că atunci Vircolaci i mánăncă sórele sau luna...” (P. Mohor, Tutova, c. Puiesci)

„Vintul de cătră apus se chiamă Bistra, *a secetă* și *a biușag* ; cel de nord — Mestécănu, *a lipsă* ; cel de resărit, Gurénu, *a reú*...” (N. Trimbițonu, Banat, Lugos, c. Gradiște)

Miron Costin, Chron. 323 : „... foarte groznică întunecare în postul cel mare într'o Vinere, și tot într'același an lacustele, neauzite vécurilor, care toate

semnele bătrăni și astronomii în țera Leșască *a* mari răutăți că sânt acestor țeri menia...”

2°. După simțul vędului: „séménă *a*”, „căută *a*”, „calcă *a*”, „umblă *a*” etc.
Balada Novac și corbul:

Haținele să'ți priminesci,
Ca să pari un biet sărac,
Să nu semeni *a* Novac,
Că nu'î Turcilor pe plac...

„... *a* ce séménă purtarea vóstră? ast copil séménă *a* mort; astă copilă nu séménă *a* mórtă; séménați *a* adevérați smintiți...” (L. M.)

Pann, Prov. I, 111, locuțiune proverbială în privința unui bețiv: „Mustățile îi caută *a* ólá”.

Varlam, 1643, I, f. 225: „... *a* nimică altă nu să asamănă isprăvile noastre într'aciastă lume, numai fumului, și nu numai isprăvile noastre, ce și dzilele și aii și viața...” unde însă întorsetura frazei nu e tocmai poporană.

Portretul S tului Vasilie la Dosofteiu, Synax. Ghen. I: „sprâncianele rătunde, frunčoa încrețită și sămănându *a* omū gânditoriu și grijlivū...”

Intr'un basm din Mehedinți: „Urcă-te, leică, într'un copaciu mare, și te uita în tóte părțile, dóră de vei vedé ce-va așa care să semene *a* sat...”

(Ispir. Legende, 336)

„calcă *a* popă” sau „nu calcă *a* popă” (L. M.), đice poporul despre un om cu aspirațiunii superioare, adevérate orî pretinse.

„Sătenii consideră ca un semn meteorologic, când: rimele umblă *a* plóia” (S. Corcióvă, Tutova, c. Docanii).

„Și ce nu ie sătén, îi nălucesce cam *a* ciocoiu” (Jipescu, Prahova, c. Vălenii-de-munte).

Alexandri, Florin și Florica, sc. VII: „Bine se mai priface *a* boier!”

3°. După simțul auđului: „sună *a*”, „cântă *a*”, „latră *a*”, „urlă *a*” etc.

„... vasul acesta sună *a* spart, *a* dogit, *a* crepat...” (L. M.)

„Cucuvaia cântă *a* mórté; cucul cântă în față și în drépta *a* bine, în stânga — *a* reū...” (Preut I. Toma, Galați)

Jarnik-Bărsanu, Transilv. 106:

Eū gândiam că'mi cântă mie,
Da el cântă *a* pustie...

În basmul despre Gheorghe cel vitezú: „... luând busduganul, il aruncă în slava cerului, și când căđu jos, se turti; il lepédă și pe acesta. Acum ce să facă? Sta în loc și fluera *a* pagubă...”

(Ispir., Legende, 139)

Balada M-rea Argeș:

Un zid părăsit
Și neisprăvit:
Câni cum il vęd
La el se răpéd,
Și latr'a pustiū,
Și url'a morțiū...

4°. După simțul odoratului: „mirósă *a*”, „pute *a*”.

„... miros *a* șofran, oleo croccum; put *a* pirciu, oleo hircum...” (L. B.)

„... ce spuî tu, nu pute *a* nas de om; vę mirósă gura *a* cępă, *a* usturoiū, *a* cuișóre; mirósă *a* friptură...” (L. M.)

Pann, Prov. II, 80: „A mâncat urdă cu usturoiū, și cere să'î miróse gura *a* lapte...”

Jarnik-Bărsanu, Transilv. 34, 36:

Dragu mi-î badiu din joc,
Că mirósă-*a* busuioc!...

și mai jos:

Lelea cu mărgelile multe
Amiróse-*a* florî mărunte
De pe vale, dela munte;
Dar cea cu mai puțintele
Amiróse-*a* floricele
Dela munte, din vălcele...

I. G. Bibicescu (Transilv., Coll. Mss.):

Eü iubesc o copiliță
Să'î miróse gur'-a țită
Și buzele-a lămâiță...

5°. Ce-va vag, astfel că se póte aplica după împregiurări la simțul cutare sau cutare: „trage *a*“.

„...tragi tot *a* calic, *a* calică, *a* sărac, *a* sărăciă...” (L. M.)

„Despre bufniță se ȃice în popor că e cea mai cobitóre, trágend *a* pustietate; despre corb și cioră — că ele trag *a* stírvurí...” (St. Istratescu, Dimbovița, c. Cobia).

Proverb cîobănesc din Ardél (Orlat, Rășinar):

Săracă pălărie,
Tu tragi tot *a* sărăcia;
Dar căciula cea buhósă
Aduce de dulce 'n casă...

În exemplele de mai sus nu figurează simțul pipăitului și simțul gustului, mai materiale decât vędul, auđul și mirosul, singurele carı se potrivesc cu tendința cea idealistă a lui ¹³A. Acest idealism se arată pe deplin când punem față 'n față pe „séménă *a* —” lingă „séménă cu —”. Nu se póte ȃice: „calul meü séménă cu șoimul”, căci între cal și șoim nu există nici o asemnare materială; este însă fórte permis și fórte romănesce: „calul meü séménă *a* șoim”, idealisându-se iuțéla calului. E și mai învederată idealisarea în: „calul meü séménă *a* zmeü”, luându-se drept termen de comparațiune o ființă cu totul fantastică. În scurt, funcțiunea lui ¹³A este de a exprime mai mult prevedere, prevestire, presimțire, un fel de aduimecare propriă orı figurată, decât o senzațiune de-a-dreptul și lămurită.

v. *Este*. — *Sémén*. — *Cale*. — *Caut*. — *Miros*. — *Cânt*. — *Trag*....

6°. Într'o construcțiune interogativă, *a* urmat de «ce» se pune înainte de verb:

a ce séménă acest lucru? *a* ce mirósă? *a* ce sună?.. De aci s'a născut conjuncțiunea de întrebare «*a c è*», adecă *a*-ce, literalmente «ad quid», care ne întimpină fórte des în scrierile mitropolitului Dosofteiu.

Așa în Psaltirea slavo-română din 1680, ps. 21: „Dumnădzăul mieu, ıa' mı a-minte; *a*-ce mă părăsăș?...”, unde în Vulgata: „*q u a r e* me dereliquisti?”

În psalmii 41—42, acéstă conjuncțiune se repetă de vr'o șése orı, tot d'a-una cu sensul de «pentru ce», «quem ad finem».

În Psaltirea versificată din 1673, ps. 76:

A-ce, Doamne, ne-ai urnit așa departe
De nu'ntorci precum ne-ai fost cu bunătate?
A-ce, Doamne, ite laș mila de ı tăiată,
Și dirépta ț'ai închisuț cõ'ndurată?...

v. *Acc*.

14. *A*; préposition servant à marquer le génitif et surtout le datif dans la déclinaison indéterminée. Limba română posedând o declinațiune nearticulată alături cu o declinațiune articulată, cea de'ntăiu procede, mai ales în texturi vechi după dialectul daco-român, prin prepunerea lui *a* la singular și la plural de'naintea genitivului și mai cu deosebire de'naintea dativului: *a* om «d'homme» și «à homme» (articulat: omului), *a* ómenı «d'hommes» și «à hommes» (articulat: ómenilor). Acest *a* (=ad) n'are a face etimologicesce cu articolul *a* (al, ai, ale), care după dialectul macedo-român se prepune nu numai genitivului, dar și dativului determinat: *a* omului, *a* óminlor (v. ⁸A). El se potrivesce însă fórte mult, prin funcțiune ca și prin origine, cu rolul datival și chıar genitival pe care 'l are sau avusese latinul ad în limbile romanice din Occidente, de ex. în vechea francesă:

Car certes s'il n'est autre vie,
Entre ame a homme et ame a truire
N'a doncques point de difference...

(Godefroy, Dict. d. l'anc. l. franç. I, 3)

Aceste versuri s'ar pute traduce in romanesca din secolul XVII cam asa:
„sa amu nu este alta viata, in-
tre suflet a om si suflet a scrofa nu
este dară nice o deosebire.“

Oricum, in romana ca si'n limbile
surori, chiar dupa vechile texturi, a
pentru de nu e des.

In graul actual: „relatiunea atributi-
viva a unui substantiv cu alt substan-
tiv se exprima cu prepozitiunea a sin-
gura forte rar, si anume cand substan-
tivul atribut este preces de o vorba ce
exprima numar sau cantitate, cum:
vitele a patru sate, averea a cinci fa-
milie, spusa a cativa-betrani, domn
a multe turme de oi, domn a tota tara
romanesca“. (L. M.)

In graul vechiu, sfera lui a la ge-
nitiv nedeterminat nu e tocmai atat
de restrinsa ca astazi, dar totusi e
destul de mica.

Pravila Moldov. 1646, f. 82: „de sa
va afla in mijlocul a barbatu si a
famee, ce sa dzice intre casari, cum sa
fie vre o vrajba ca aceia de moarte...“

Moxa, 1620, p. 397: „cine va vre
sa se adevereze a mare credinta ce ave:
besereca pre frumoasa zidi lu sveti
Gheorghie, si alte multe facia cu calda
inima catre Dumnezeu bunatati...“

In urmatorul pasagiu din Chronica lui
Nicolae Costin, p. 94, a figureza de'n-
tahu de trei ori la dativ nedeterminat,
apoi de doze ori la genitiv:

„...pentru hotarele turgurilor dom-
nesti, dela o vreme se deprinsese Dom-
ni ce mai de curand a da: si a boi-
eri (= a nobles) si altora, asa cat n'au
ramas loc deosebit pentru hrana si a-
gonisita pe dinsul turgurilor. Harazi-

t'au locuri si Domni ce vechi a boieri
(= a nobles), a slujitori (= a soldats),
pentru slujba si credinta spre stapani,
era nu asa aproape de orase cat sa
n'aiba turgurile deosebit hotarele sale
nesupuse zeciunelilor a boieri (= de no-
bles) si a calugari (= de moines)...“

Chiar insa in ultimele doze casuri,
noi nu sintem pe deplin siguri, daca
n'ar fi cum-va si aci nesce dativi, a-
decă: a boieri si a calugari = la boieri
si la calugari.

Pe cat de rar este genitivalul a, pe
atata de ades ne intimpină in vechile
texturi a la dativul nedeterminat, desi
tocmai acesta in limba actuala e a-
prope fara exemplu.

Mss. 1574 din British Museum (Col. I.
Tr. 1882 p. 243): „cand cinci paini
sfaramii a cinci mie, cate coşure um-
plutu de farame de lutu?.. dară candu
sapte a patru mie, cate coşure in-
plutu?..“ In Biblia dela 1688 este: „la
cele 5000“ si „la cei 4000“.

Dosofteiu, 1680, ps. 21: „vor vesti
direptate lui a popor ce sa va naste...“,
unde in Vulgata: „populo qui na-
scetur...“

Coresi, 1577, ps. 97: „vine sa judece
pamantului, sa judece a toata lumē
in dreptate si oameniloru in dreptie...“

Ibid. ps. 80: „sa nu fie tie Dum-
nezeu nou, nece sa te inchini a Dum-
nezeu striinu...“

Pravila Moldov. 1646, f. 1: „cade-sa
a tot plugariul sa ş are si sa ş lu-
credze pamantulu...“

Ibid. f. 10: „cand va taha unu omu
niscare lemnu in padure, sau va da-
rama a niscare dobitoace si va cadia
asupra vre unui dobitocu si'l va o-
moră...“

Ibid. f. 109: „cela ce va face sila a
mulare vaduo, sa va certa cu bani dupa
destonicia acelu obraz...“

Si mai jos:

„Ori-cine va face silă *a* feçoară micșoară, încă să nu fie de 12 ai, să va certa mai rău de cându are fi fost fată mare de vrăstă...”

Moxa, 1620, p. 357: „acesta (Augustu) de 'ntăiu cându ședea, *a* mulți făcua cazne réle...”

Ibid. p. 379: „elu (Leu) se făgădui, puul aspideei nepoților năprăceei, și chemă pre Ghermanu patriarhul de vru să'l inpreuneze *a* rău sfatul lor, iară părintele nu-i dăde nice *a* grăi, ce'l foarte înfruntă...”

Ibid. p. 393: „crăma și sfatul dedese *a* nește ticăiți și nebuni de'l ținé...”

Varlam, 1643, I, 332: „să ruga de dzicia să tremită pre Lazaru în casa părinților săi să mărturisască *a* cinci frați ce are, să nu vie și ei într'acel loc...”

Ibid. I, 64: „nice frate *a* frate va folosi, nice părinte *a* fecior, nice bogat *a* sărac...”

Ibid. I, 347: „om *a* om nu putu folosi, nice putu izbăvi, nice légia nice prorocii nu putură vendeca ranele rodului omenesc...”

Ibid. II, 14: „îndurate Doamne, dzi *a* ingeru blându să ia cu pace sufletul meu...”

Viața Sf. Dimitrie, Mss. sec. XVII (Cod. Miscellan. in-4 al Biser. Sf. Nicolae din Brașov) p. 93: „la mai mare cinste să se spodobască dela însușu împăratul și *a* mai mare deregătorie cu mari daruri și avuție să fie dăruit, și soțu împărătescu să se chéme, decât *a* iuți munci să fie dat și spre amară moarte...”

Miron Vv. Movilă 1628 (A. I. R. I, 1, 175): „îmblă dișugubinarii în toată vremé de facu năpăști *a* fămei și *a* fete de oameni buni și *a* sărace...”

Noul Testament 1648, Apostol V, 4: „căce ai pusă acestu lucru în inima

ta, n'ai mințitu *a* oameni, ce lui Dumnezeu...”

Ibid., Mat. XXVII, 53: „întrară în orașul svântu și să arătară *a* mulți...”

În vechile texturi din toate provinciile daco-române sînt sute de exemple de o asemenea întrebuintare a lui *a*, prin a cărui prepunere capetă funcțiunea de dativ numele nearticulat ce 'i urmază, une-orî într'un mod foarte elegant, bună-óră la Varlam 1643, II f. 75: „putemă cunoaște că *a* mare Dumnedzău să închină acesta...” unde dativul nedeterminat cu *a* este fără dóră și pôte mai nemerit decum ar fi: „unu mare Dumneđu se închină”.

Literatura română modernă, mai cu sémă cea poetică, ar puté să rechieme la viața pe dativul nearticulat cu *a*, care pare a fi dispărut din graiu. Genitivul însă nearticulat cu *a* e cam de prisos, de óră-ce, afară de cele câte-va casurî așa đicînd stereotipe, el se construiesce mai bine cu prepozițiunea *d e*.

v. *Ad. — De*.

¹⁵**A**; préfixe d'un emploi très fréquent et de provenance très-variée. In prepozițiunea propriu đisă, *a* vine din *a d*; în *a inte*, din *a b*; în *ac est*, din *e c c e*; în *aridic este* o vocală excrescinte, etc. Sub raportul prepoziționalului *a*, numai dóră Italianii pot rivalisa în bogăția cu Români. v. Bianco Bianchi, Storia della preposizione *a e de'* suoi composti nella lingua italiana (Firenze, 1877), 452 pagine!

v. ¹*A. — Ab. — ¹Ac. — ¹Ad. — Ade...*

¹**Aa**, **A**, **a**; voyelle longue, servant comme moyen de compensation phonétique et ayant une portée symbolique. Originea și natura lui *aa* sau *a* în limba română trebui urmărită în deosebi în vechile texturi pe de o parte și'n graiul viu pe de alta.

1°. \bar{a} în vechile texturi.

Maî tóte sistemele grafice, fie-care într'un mod neatîrnat, aũ represintat lungimea vocalei în genere prin redu-plicarea literei respective, iar pe lungul a (\bar{a}) în speciã prin aa . Ast-fel a fost la vechii Romani în cele maî antice inscripþiuni: *faato*, *naatam*, *paastores*, *aara* etc.; tot aþa la vecinii nostri Serbi, fie cu litere latine, fie cu cele cirilice: *ѣааар*, *ѣраах*, *goraa*, *silaa* ș. a., sau la Unguri: *haasfa*, *laan*, *naarffa* etc. — v. pe larg în Cuv. d. bătr. I, 34—7. — De aci urmézã, cã de câte ori în scrisórea romãnã cirilicã ne întimpinã un aa , el înfãþiþeþã anume pe \bar{a} .

Legenda St-ei Vineri 1580 (Cuv. d. bătr. II, 152): „duserã sfãnta Veneri în cetate și deþchiserã *portaa* și o duserã cãtrã zmeu sãmta Veneri...”

Docum. munten. 1602 (Cuv. d. bătr. I, 127): „sã n'aibã *tréabã* a merge sã-i judece sau sã-i *praade*...”

Intr'o scrisóre dela o jupãnesã Stana din 1609 (Cuv. d. bătr. I, 173): „mã inchin cu capul la pãmãntu la *dumnitaa* și la *jupãnesaa* *dumnitale* — eu astãzi sãntu în *polaa* *dumnitale*...”

Stefan-vodã Tomþa, 1622 (ap. Melchisedec, Chron. Huþ., Apend. p. 46): „bine sã știþi, cã de se va strica *fãntanaa*, apoi capetile voastre vor ști...”

Inventariul Galatei 1588 (Cuv. d. bătr. I, 206): „cice bucatele și vinul și de alte *vaase*...”

Dabija-vodã, 1662 (A. I. R. III, 243): „sã fie *taare* și putérnic cu carté domniei méle a opri și a þiné o parte de moþie — zãlojitã de *fraate-sãu* Ursul și apoi au rãscumpãrat'o Neculaiu și cu *fraate-sãu*...”

Nicolae Arbure, 1698 (A. I. R. III, 264): „... am vãndutu *dumisaale* lui Lupaaþco Murguleþ — din *saatu* din *gumãtaate* de *saatu* din *parte* de sus,

din a *paatra* *parte* a *paatra* *parte* de *saatu*, și cu *baaltã* ce iaste pe aça *parte* și cu tot vinitul acei *pãrþ*, care *parte* iaste aliãsã dintr'alte...”

Acest $aa = \bar{a}$ ne întimpinã numai în manuscripte, și maî ales în acte rustice, adicã cele scrise de ómeni necãrturari, pe cari îi stãpãnia nu o ortografiã tipicã, ci deprinderea lor propriã de a rosti sonurile. În tipãriture nu'l maî gãsim, și nu pré în texturi transcrise cu o îngrijire óre-care.

Netonicul aa în numi feminine articulate: *portaa*, *jupãnesaa*, *polaa*, se rostia fãrã cea maî micã îndoielã ca o vocalã lungã, cãci lungimea'i resultã din contractiunea a doẽ vocale: *portã + a*, *jupãnesã + a*, *polã + a*, și din aceiaþi causã era lung și e în cazul oblic, care și'n texturi tipãrite se scriea fórte des prin $ee = \bar{e}$, în Coresi bunã-óra la tot pasul: *caseei*, *þarbee*, *fêteei* etc. În scurt, aci este \bar{a} sau aa prin compensaþiune foneticã directã.

Tonicul aa în *parte*, *saatu*, *fraate*, *dumnitaa* și altele, unde lungirea era înlesnitã prin accent, nu este organic, ci se datoresce unui principiu de reacþiune. Desa trecere în vocalã confusã \bar{a} sau \bar{a} micþurãnd din ce în ce sfera lui a în fonetica romãnã (v. ¹A), trebuia întârrirea acestei vocale ameninþate, și anume ori pe unde ea póte sã reziste. Este aceiaþi lege, prin care Curtius explicã fenomenul cã aspiraþiunea în gréca și'n latina, atunci când slãbesce sau se perde în cuvintele unde e organicã, tinde a se introduce în altele; aceiaþi lege, pe care Le Marchant Douse (Grimm's law, London, 1876, p. 36,599.) a studiat'o în limba englesã și a numit'o fórte potrivit «compensaþiune încruciaþã» (Cross Compensation). În latina rusticã, perderea lui h în ircus pentru hircus fãcuse a se furiþa h în hinsidiae pentru insidiae;

în englesă, poporul încetând de a pronunța pe *r* în : father, l'a acățat d'o dată la : et-cetera, pronunțând : and-ceterer. În același mod la Români dispărând *a* în : mână sau păgân, graiul poporan l'a adaos în : fraate sau dumni-taale. Un asemenea \bar{a} sau *aa* se aude pînă astăzi în gura țeranului, mai cu seamă la munte și peste Carpați, dar nu se observă, privit ca o particularitate individuală a vorbitorului, fiind-că nu se poate supune la o normă.

Acest \bar{a} sau *aa* este curat românesc. Întâlnirea lui în unele cuvinte cu lungul *a* latin, de ex. *vaas* = lat. *vās*, *fraate* = lat. *frāter*, *taare* = lat. *tālis* etc., pare a fi o simplă coincidență.

v. *Aamu*. — *Aapă*. — *Așaa*. — *H*.

2°. \bar{a} în graiul viu.

Afară de cazul prin compensațiune încrucișată, despre care s'a vorbit mai sus, viul grai al poporului mai posedă un *aa* sau \bar{a} de o natură simbolică.

„Când cine-va e mănios sau năcăjit, lungesce vocala, de ex. : *Faa*, vin'alice! *Aadă apă!*...” (I. Iordăchescu, Botoșani, c. Cristesci)

Este ce-va propriu naturei umane în genere. În limbile primitive reducerea silabei a fost și este unul din mijlocele obișnuite de a forma imperativul și vocativul.

„Vocalele se prelungesc atunci când țeranul vrea să arate o acțiune continuă, de ex. *taaiu* lemne totă ziua!... el mă certy și eu *taac!*...” (C. Dermonescu, Prahova, c. Măgureni)

Lungirea vocalei pentru a exprime durata acțiunii este erăși un proces comun tuturor popórelor. Ca mijloc simbolic, al nostru *taaiu* = „taiu mereu” nu diferă de mexicanul *aahuiltia* „umblu mereu” dela *ahuiltia* „umblu”.

Românul însă mai întrebunțeză pe *aa* la un alt-fel de symbolism, pe care

nu poate să'l aibă decât numai un popor înzestrat cu mult spirit.

„Vocala *a* se lungesce mai ales când se exprimă o mirare sarcastică, de ex. : *maare* lucru! adecă nu pré mare; sau: *taare* bine! adecă nu pré bine...” (G. Trailă, Banat, Timișóra)

O admirabilă ironiă printr'o singură vocală!

v. *Aa!* — *Aai!* — *Aaoleo!*

2°. **Aa! a! a!** interj. Întru cât nu trece peste o silabă, *aa!* adecă $\bar{a}!$ este aceeași interjecțiune cu *a!* numai ce-va mai intensivă. Lungirea monosilabică poate să mērgă chiar pînă la *aaa!* fără a se schimba totuși caracterul interjecțiunii; de ex. :

„Vine cine-va și spune unuia că în cutare sat s'a născut un copil cu patru capete; atunci el se miră în modul acesta : *aaa!* haida să'l ved și eu...” (Ialomița, c. Grindu)

Când e disilabic : *a! a!* devine o altă interjecțiune, prin care cel ce o întrebunțeză nu'și arată nici o surprindere a sa propriă ca în $\bar{a}!$ dar surprindere tot este, însă nu subiectivă, ci din partea unei a doua persoane, uimite prin o întâmplare neașteptată pentru dinsa și de de-mult prevedută de cătră noi. Exclamând *a! a!* noi ne bucurăm de pățela cui-va. Cu alte cuvinte, noi țicem *a! a!* când vedem pe aprópele nostru ajuns la *a!*

La țeră interjecțiunea *a! a!* cu sensul fundamental de a i - p a ț i t ' o, este una din cele mai obișnuite.

„Se aude *a! a!* când țicem cui-va că i s'a întâmplat așa cum îi prevestisem, de pildă : *a! a!* bine ți-a făcut... sau : *a! a!* nu ți-am spus eu să te feresci?...” (Dimbovița, c. Pietroșița).

„*A! a!* degéba fusăși acolo!” (Dolj, c. Séca-de-Pădure).

Dacă acela căruia i s'a țis un ase-

menea *a! a!* se superă, el amenință atunci repetând interjecțiunea: „*țî-oiu da eă a! a!*“ sau: „*vei vedé tu a! a!*“

Intr'un document frances din 1373: „Adonc icellui Fatroulle va sacher s'espée, et dist à son compere: N'aprouchiez de moy, car se vous aprouchiez, je vous donrai de ceste Ha a“, ceia ce Du Cange (ed. Carpent. III, 605) explică prin: „*vox interjectionis, qua ensem nostri significarunt; forte quod evaginatus terrorem incutiat*“. O explicațiune mai potrivită se cuprinde în românul: *a! a!*

v. ²*A!*—*Aaoleo!*—*Aha!*—*Ā!*—*Ăă!*—*Ei!*—*Na!*...

Aaiai! interj. Se pronunță disilabic: aa-iii.

„Audi pe sătén, când vrea să'si exprime regretul: *oaiii!* rămasăi pe urma tuturilor!...“ (S. Vasilescu, Dolj, c. Séca-de-Pădure).

v. ²*A!*—²*Aa!*—*I!*—*Ii!*

Aaoleo! interj. Se pronunță trisilabic: aa-o-leo.

„*Aaoleo*, exclamă femeile, când își aduc ce-va a-minte. Bună-ură: *aaoleo!* bine dicit; despre nenea Ion este vorba?“ (D. Mihăescu, Braila, c. Céciru)

Este o interesantă nuanță a interjecțiunii de părere de reu „*aoleo*“, în care prin lungirea lui *a* a crescut expresiunea surprinderii (v. ²*A*, ²*Aa*), scădënd în același timp noțiunea mahnirii.

Aci e locul de a indica în genere extrema bogăția a sferei interjecționale în graiul poporului român. O vom constata adesea în cursul acestei opere. Pe lângă mulțimea interjecțiunilor deosebite, apoi fie-care din ele se mai diferențiază în câte două, trei și mai multe forme pentru a exprime câte o fină adumbrire a emoțiunii fundamentale. Fenomenul e cu atât mai instruc-

tiv, cu cât e străin limbei latine. Vechii Romani erau de tot săraci în interjecțiunii și 'și cărpiaă acest neajuns împrumutând dela Greci pe: euge, io, iu, evoe, papae etc. Grecii, din contra, tot atât de vioi pe cât de magistrali erau Romanii, puteaă să'si exprime fie-care mișcare de simțimint printr'o altă interjecțiune. Nu mai puțin avuți decât Grecii și Românii, sint în această privință Albanesii.—v. Hahn, Alb. Stud., Gramm. 105 sqq; Reisig, Vorles. üb. lat. Sprachwiss. § 161.

v. *Aoleo!*—*Āoleo!*—*Alei!*—*Alei!*—*Vale!*!...

Aam; archaisme pour: o am.

Intr'un act din 1596, scris în Prahova (com. Glodeni): „n'am avutu cu ce plăti, ci am vândut ocina ačasta care iaste scrisă mai sus dereptu ughi 18, și *aam* prinsu și datoria cîa véche tot într'acei bani...“ (Cuv. d. bătr. I, 72).

În acest pasagiū *aa* în *aam* provine prin contractiune asimilativă din „o am“, adecă: „și o am prinsu și datoria...“ În același document, ce-va mai sus, se citește: „cau datu părinții lor bani“, unde *aa* în *cau* vine érašii prin contractiune asimilativă din *ăa*, și anume: „*că au datu*...“ În ambele casuri, *aa* represintă pe *ā*, iar nu doē silabe.

Pină astădii, într'un mod analog, poporul unesc adesea în rostire într'un singur lung *ā*, adecă *aa* monosilabic, pe auxiliarul *a* cu inițialul *a* al verbului ce urméză, de ex.: „*ā*duș lemne=*a adus lemne*, sau: *ā*juns la tîrg=*a ajuns la tîrg*, tot așa precum în loc de: o oca de lapte, dîce: *ā*ca de lapte, cu un *o* lungit.“ (P. Antofe, Covurluū, c. Foltesci)

v. ¹*Aa*.—*Am*.

Aapă; archaisme pour: a p ă.

v. *Apă*.—*Appă*.

Aaron; n. pr.—v. *Aron*.

Ab; préfixe. Ca prepozițiune, latinul a b n'a trecut de loc în limba română, și a lăsat pré-puține urme chiar în totalitatea dialectelor romanice. Ca prefix, Cihac (I, 1) îl crede conservat numai în: *ascund*, *abat*, *arunc* și *amețesc*, dintre cari însă—după cum vom vedé mai jos — abia casul de'ntăiu e pe deplin sigur, iar cel de al doilea pe jumătate.

v. *Ainte*.

Ab (fem. *abă*, plur. *abă*, *abe*); adj. Forma istriano-română pentru *alb*.

v. *Alb*. — *Oab*.

A-ba! interj. Compusă din *a!* (v. *A!*) și din negativul *ba*, această exclamațiune exprimă mirare amestecată cu o îndoială óre-care. Poporul o întrebuintează fórte des în Oltenia și'n Vlașca. „*A-ba*, mă! când ai venit?... *A-ba*, neică! de ce măi vorbesci și d-ta? măi tot-d'a-una în propozițiuni interogative și'n asociare cu un vocativ“ (G. Constantinescu, Craiova).

v. *Abo!* — *A-ma!*

Abă (artic. *abaua* sau *abaoa*, plur. *abale*); subst. fem.; étoffe grossière, bure, drap très-commun et sorte de manteau rustique. „Pănură sau țesetură din fire de lână gros tórse. Ca și derivatele sale: *abageriă*, *abagiă*, vorba *abă* se aude măi numai la Români din România liberă, precum și *dimiă*, care are aprópe aceiași însemnare. În Transilvania se aude între puțină numai *habă* = pănură albă“ (L. M.).

Cuvântul e cunoscut Românilor de vr'o trei secolî. În Del Chiaro (Ist. della Valachia, Venezia, 1718, p. 237) el figurează nu numai ca românesc, dar încă ca ce-va fórte vechiu în limbă, ast-fel că se

vede pus între „parole valache le quali hanno corrispondenza colla lingua latina ed italiana“. În secolul XVII însă, Români scieau fórte bine că *abă* ne vine de peste Dunăre, și diceau că anume din Sofia. Dicționarul Bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1884, p. 421): „*Aba*. Pannus rusticanus, Sophien-sis“.

Turcul 'abă, de provenință arabă, s'a răspândit de prin secolul XVI în întreaga Europă orientală: la Neo-greci *ἀμπάς*, la Unguri *aba*, tot așa la Serbi și la Bulgari, la Ruși *аба* și *аба*, la Ruteni *haba* (Miklos., Türk. Elem. I, 5). Polonesce acest cuvânt s'a diferențiat în *haba* „postav prost“ și *chaba* „haină próstă“, de unde apoi prin intermediul de „sdrențe“ sensul de „săraciă“ (Linde). O diferențiere de formă, și'n parte de sens, s'a întâmplat și la Români: alături cu *abă* s'a născut *abă*, despre care veđi măi jos. Ambele forme: *abă* și *abă*, pot fi aspirate: *habă*, *habă*.

Philimon, Ciocoi, p. 269: „În lăuntru era așternut fin peste care era pusă o scórță (covor) roșă cu vârgi, pe care ședea un boiărinaș de provincică, îmbrăcat cu anteriu de dimiă verde, cu caravană (nădragi) de pândă albă de casă, cu tîrlci și iminei roșii în picioare, cu libadea de *aba* albă împodobită cu găitanu negru, și cu un cauc ascuțit îndesat pe cap...“

Beldiman, Tragodia, v. 215:

Maí eraú încă și alții, scriitori și gramatici,
Nu puteai a măi alege pe cei marí dintre cei
mici;
Toți din marginile lumei, în Moldova adunați,
Venii goli, în stare próstă, în *abale* îmbră-
cați...

Generalmente *abaua* este albă; póte să fie însă și de alte culori, măi ales négră și roșă.

Socotéla M-rii Căluful 1738—39 (Condică de socoteli, Mss. Arch. Stat.,

f. 724): „S'au dat pe o păreche cizme i pe o bucată de *aba* neagră i nădragi moșului Rafail...“; mai jos: „S'au dat pe 2 bucăți *aba* neagră lui Onofrie călugăru...“; de aci: „S'au dat pe o bucată de *aba* neagră de s'au făcut dulamă lui Climent călugăr...“

Socotéla M-rii Hurezu 1740 (Cod. Mss. laud. f. 678): „La 2 *abale* négre dă s'au făcut haine lui Nictarie...“

În tarifa vamală moldovenescă din 1761 (Cogăln., A. R. II, 323): „*Aba* albă, de 14 bucăți un leu vechiu; *aba* roșie, de 7 bucăți 1 leu vechiu...“, adică abaua roșie de două ori mai scumpă decât cea albă.

Mai era un fel de *aba* numită *uricescă*, despre care în Socotéla M-rii Călușului (loco cit.): „S'au cumpărat 6 bucăți de *aba* uricască de s'au făcut dulămi la dărvari și la alți Țigani...“

Ca toate țeseturile sătenesci, abaua este și a fost din vechime la noi o industrie locală a țerancelor române pe care numai în mică parte o sporia importul din Turcia, de unde, prin desul contact cu Serbii și Bulgarii, nă-a venit însuși numele lucrului. Vorba românească cea străbună, păstrată pînă astăzi pe a-locuri, mai ales peste Carpați, este *pănură* (Lex. Bud.)=lat. *panula*. De cât-va timp cuvîntul *abă* se află și el în luptă cu un alt termen turcesc: *dimiă*, care a și reușit deja a' l goni din unele districte, mai ales în Oltenia, iar în altele poporul întrebunțeză astăzi cu același înțeles ambele vorbe, deși vechile texturi nu le confundă nici o dată. Așa de exemplu în Ialomița:

„Deosebitele țesături femeesci se numesc pe aici: pânză de bumbac, de in, de cânepă, ștergare, macat, foite, scôrțe, iorgan, chilim, *abale*...“ (C. Teodorescu, c. Dudesci).

Și tot în Ialomița:

„Felurite țesături țerănesci sînt *abale* din lână sau dimiă, scôrțe alese, scôrțe vîrgate, foite, velință, pânză de in, de bumbac, de cânepă, covor de lână etc.“ (M. Dobrescu, c. Ciochina).

Ast-fel *abaua* agonit pe *pănură*, iar pe ea o gonesce *dimia*; nici un element însă, o dată înrădăcinat într'o limbă, nu dispăre cu desăvîrșire. În interval de trei vécuri, din *abă* s'a născut la Români o familie întregă de derivate.

v. *Abager*. — *Abageriă*. — ¹*Abagiū*. — ²*Abagiū*. — *Abaiu*. — *Abaluđă*. — ¹*Abă*. — *Abăiōră*. — *Dimiă*. — *Pănură*. — *Uricesc*.

Abaciū; v. ²*Abagiū*.

Abae (plur. *abăi*), subst. fem.; *housse*, *schabraque*. — v. *Abaiu*.

Abagër; subst. masc.; *tailleur*, *commerçant* ou *fabricant d'abas*. Format din *abagiū* prin sufixul *-ar* = *-arius*, adică *abagiar*, de unde apoi cu acomodățiunea vocalică *abager*. Fôrte rar întrebunțat, numai dora în Moldova, *abager* e cunoscut mai mult prin derivatul său *abageriă*.

v. *Abageriă*.

Abageriă, subst. fem.; „*boutique* ou *atelier d'abas*. Dintr'o *abageriă* s'a rădicat un Arnăut care, în a doua jumătate a secolului XVII, domnise când în Moldova, când în Muntenia, ba chiar peste o parte din Polonia sudică, și cât p'aci era să fundeze o dinastie. Nic. Muste, Chron. III, 9: „Duca-vodă era de moșie dela Rumele din țara Grecescă, și de copil mic viind aici în țară în zilele lui Vasilie-vodă, aū fost la dughénă la *abăgerie*; apoi Vasilie-vodă l'aū luat în casă...“

Format prin sufixul *-ie* = lat. *-ia* din *abager*.

v. *Abager*.

¹Abagiū, subst. masc.; tailleur, com-
merçant, fabricant d'abas. Format din
a b a prin sufixul ture-gi. La Serbi și
Bulgari: abagiia.

Inventariul M-rii Cotroceni 1681 (Mss.
Arch. Stat.) f. 11, despre nesce locuri
în Bucuresci: „den gardul lui Drăgan
îuz[bașa] până în casa lu Petco *aba-
giul*...”

Pe abagii din Oltenia îi descrie Ion
Ionescu (Mehedinți, p. 696-8): „*Abagiul*
este un meseriaș care croesce dimiă de
lână și de bumbac, o cósă, și face haïne
cu cari se îmbracă ómenii din sate.
Dacă *abagiul* are capital de cumpără
dimiă, o lucrază și o face gata de vin-
dut, atunci este meseriaș și neguțitor;
iar dacă lucrază pre bani materia ce i
se aduce, atunci este simplu meseriaș
croitoriu. Dimia de lână se face de fe-
meile sătenilor si se vinde la *abagiū* cu
2 pină la 2¹/₂ lei cotul. Dimia este albă,
fórté puțin se întrebuinteză boită negru
saū roșu. *Abagiul* face haïne simple
saū cu cheltueli, adecă cu cusături de
găitane și bucmea de mătasă și de lână.
Straele ce fac *abagiū* sint tuzluci, nă-
dragi, mintene scurte pină la brău, e-
pingele, șube...”

Astfel în Mehedinți, deși în loc de
a b à poporul a început a dice numai
d i n i a , totuși cuvântul *abagiū* a re-
mas.

v. *Abà*. — *Abager*.

²Abagiū (*habagiū*, *habaciū*), subst.
masc.; sorte de manteau de femme

Frunză verde clocotici!
N'ați vădut mândra pe-aci?
— B'am vădut'o ici-colea,
Mórtă bată de cafea,
Imbrăcată 'n *habagiū*,
Mórtă bată de rachiū...

(Marian, Bucov. II, 224)

Intr'o fóiă de zestre din Moldova dela
1669, pintre alte haïne pe cari o vâ-

duvă de Domn le da ficei sale: „1 *ha-
baciū* de șahmara cu spinări de sobol;
1 *habaciū* de aclazu neblănit...” (Tiktin,
în Tocil. Rev. p. 339).

De aci resultă că forma cea mai ve-
che a cuvintului, nu este cu *-giū*, ci cu
-ciū, de unde apoi *-giū* printr'o scădere
fonetică fórté normală (cfr. aprig din
apric, vitreg din vitrec, harag din ha-
rac, alagea din turc. alaga etc.), pe
când e peste putință a presupune fi-
liațiunea contrariă prin urcarea lui *gi*
la *ci*, cu atât mai virtos când media
învecinată b ar fi concurs a mântine
pe media g, ast-fel că—in scurt — un
abaciū póte deveni *abagiū*, dar nu vice-
versa.

Cuvântul nu vine d'a-dreptul din a b à
și n'are a face cu ononimul a b a g i ũ ,
ci este deminutivul unguresc abacse
(abače) „abaluță”. E de observat că
în *abaciū*, ca și'n rudele sale a b a l u -
ț ă și a b à i ó r ă , despre cari veđi mai
jos, deminuțiunea indică nu o micime
materială, dar calitatea superióră, mai
suptire, mai fină, adecă tocmai ce-va
care se depărtéză de a b à , deși 'i con-
servă numele.

v. *Abà*. —¹ *Abagiū*. — *Abaluță*. — *Abà-
ióră*.

Abagiubă, subst. fem.; nom d'un
arbrisseau : troène, frésillon. Cuvântul
pare a fi întrebuintat abia într'o mică
parte din Transilvania. Îl găsim numai
la Sava Bărcianu (Vocab. p. 1, cfr. p. 137),
care trăia la Rășinar în regiunea Sibiului
și care 'l identifică cu m ă l i n - n e g r u
saū m ă l i n i ț ă , adecă *Ligustrum*
vulgare, nemțesce „Mundholz, Rain-
weide.” Francesii n'au descoperit încă
etimologia sinonimilor „troène” și „fré-
sillon”. Fie-ne permis și noē de a nu
sci de unde vine enigmaticul *abagiubă*.
Ar trebui mai întâiu de tóte să se con-
state adevărata formă și adevărata sem-

nificațiune a cuvîntului, doē puncturī esențiale, în privința cărora Bărcianu a putut să greșescă. Nu cum-va să fie *abagribă* = arbor-Jujuba (Rhamnus zizyphus, jujubier), un copăcel ca și mălinul, rodind brobóne acrișóre gustóse? Italienī il numesc : giuggiola, dintr'un tip latin deminutiv : jubiola.

v. *Lemn cānesc. — Cāne.*

Abăiu, subst. masc.; housse, schabraque, couverture.

Intr'un inventar din 1579, scris cu însăși mâna lui Petru-vodă Șchiopul (Coll. Dim. Sturdza în Acad. Rom.): „1 *abai* cadife roș cu sirma cosit; 1 cărșaf cosit matasă; 1 birin galbin matasă; 1 *abai* cadife roș; 2 *abai* zerbap cosit; 2 gugiman sobol; 1 bohga; 4 cărșaf cos; 1 *abai* cadefe ne[gru?]“, și mai jos: „on *abai* sirma i cadife...“

Cuvîntul derivă numai indirect din turcul 'abā, și anume prin serbul abaia care însemnă arșea, cioltar, de 'ntăiu îmbrăcăminte de cal făcută din aba, apoi cu timpul orī-ce învălitóre, fie cât de prețioasă și chiar aurită (v. Miklos., Türk. Elem. I, 5). Serbesce abaia e feminin; românesce, vorba a trecut la masculin în textul de mai sus: „on *abai*“ = „un *abăiu*“. Există însă pînă astăzi la Romānī din Macedonia forma feminină *abae* (M. Iutza, Crușova), care a existat o dată și la noi, precum dovedesce deminutivul *abăioră*, despre care mai jos. *Abae*=serb. abaia e turcul 'abā trecut prin limba albanesă, în care aba-ia este forma articulată: „l'aba“. E interesant că la noi cei'alți doi sinonimi ai cuvîntului: *arșea* și *cioltar*, sînt ambii de asemenea de provenință turcă.

v. *Abă. — Abăioră. — Arșea. — Cioltar.*

Abaldă (plur. *abalde*), subst. fem.; entrepôt, lieu de dépôt pour les mar-

chandises. Fântāna de unde luām cuvîntul este Lexiconul Budan, care l' traduce prin : „horreum, emporium mercium“. Se găsește și la Brașovul Isser (Wörterb., Kronstadt 1850): „*abaldă*, die Niederlage der Waaren“. Tot așa la Polysu revețut de Bariț. Pontbriant il derivă dintr'un grec ἄβαλος, care nu există. Cunoscută numai peste Carpați, ba și acolo prépuțin, această vorbă e de provenință germană. După sens și după formă, îi corespunde Hab-lade, dela Habe „biens, fortune“ și Lade „caisse, dépôt“ (v. *Ladă*), adică : „garde-marchandise“. Trecerea finalului -bladă în -baldă este întocmai ca în rom. baltă = slav. blato. Ar fi important de a consulta în această privință numeroșele sub-dialecte săsesce din Transilvania.

Abalută, subst. fem.; mantelet. Deminutiv din *abă*, format întocmai ca *mantalută* din *mantă* și avēnd același înțeles. Cuvîntul e destul de întrebuintat, deși nu se pré găsește în texturi, ba l'au uitat și dicționarele, afară de al lui Polysu.

v. *Abă. — Abagiū. — Abăioră.*

Abanós, subst. masc.; Diospyros, ébène, toute sorte de bois noir et dur. Originar din India, acest arbore, al cărui lemn înfățișează o frumósă culóre neagră și o mare tăria tot-o-dată, din vechimea cea mai depărtată se făcuse cunoscut în Europa prin comerțul Fenicienilor. Din limba feniciană a trecut la Elenī însuși numele lucrului : ἔβενος, de unde lat. ebenus. Imprumutând apoi cuvîntul dela Greci sub forma : ebenus, ebenos, abanos, Arabiī în vécul de mijloc l'au respândit d'a-dreptul în Occidinte, iar prin Turci în Europa orientală. Vechiul frances benus, span. ebano, tot așa la Portugesī și Italianī, vin din araba, nu

din latina. Pe de altă parte, nu din vechia grăcă se trage neo-grecul *ἐμπανος*, *ἐμπανός*, *ἀμπανός*, ci se datorază Turcilor, dela cari de asemenea Români, Bulgarii și Serbii au căpătat pe *abanos*.

Intr'o fôia de zestre moldovenescă din 1669 (Tiktin, în Tocil., Rev. I, 340): „2 săpete mari; 2 lăzi verzi mari; 1 săcreiu viarde; 1 săcreiaș de *abanos* și polieitu....“

Aci e vorba de adevăratul *abanos*; acest cuvînt însă însemnă la noi, ca și la vecinii noștri de peste Dunăre, ori-ce lemn negru și tare, care se pôte dobândi printr'o procedură artificială. La Serbi—dice Karagic' (Lex. I)—*abonos* se chiamă: „lemnul care prin ședere în apă se întăresce ca o pētră...“ Românu crede că: „din stejar se face *abanos*, fôrte negru și tare, când șede o sută ani în apă; din acest *abanos* se fac apoi găturile la ghitare și la scripce, cuie la aceleași instrumente și la flaute etc.“ (Stareț G. Theodorescu, Galați).

Cuvîntul este la noi atât de poporan, încât a ajuns a se întrebuinta și ca adverb. Când cine-va nu se schimbă, nu se mōiă, nu slăbesce, poporul îi dice:

Șade tot *ab inos*,
Țapăn și virtos....
(Pann, Prov. II, 169).

În acest adverb, nu numai noțiunea de lemn, dar și cea de negru, au despărut cu desăvirșire. Anton Pann (op. cit. II, 98) dice cătră o fată:

Cât să te dregi la obraz,
Te-ai trecut, nu mai ai haz;
Gândia! că chipu 'ți frumos
O să stea tot *abanos*....

A șede *abanos*, a sta *abanos*, a se ține *abanos*, este o expresiune cu atât mai interesantă, cu cât numele arborelui în cestiune, deși a călătorit fôrte mult, totuși n'a dat nicăiri na-

scere la o asemenea adverbisare, care se explică la Români printr'o asociațiune de idei curat romanică. Lătinesce *robur*, forina veche *robus*, însemna pe de o parte stejar, și chiar anume stejar împetrit, „*abanos*“, iar pe de alta tăriă, adică calitatea de a fi:

..... *abanos*
Țapăn și virtos....

De aci spaniolesce substantivul: *roble* „stejar“; locuțiunea: *fuerte como un roble* „a se ține *abanos*“; adjectivul: *roblizo* „țepăn, virtos, *abanos*.“ Înainte de a fi căpătat dela Turci pe *abanos*, Români cată dară să fi avut, ca și Spaniolii, un termen latin, o veche vorbă indigenă, cu cele două înțelesuri de „*robus*“ și „*robustus*“, pe cari ambele după aceea le-au altoit cuvîntului împrumutat de peste Dunăre. În acest mod, ori-cât de turcesc prin formă, *abanos* este la noi latin prin fond.

²*Abanos*, adv.; d'une manière forte, durable, en persistant.

v.¹*Abanos*.

Abâr, subst. n.; souci, inquiétude. „*Abâr* și *habar*, vorbă turcescă, care însemnă: scire, și de aci: pēs, grijă mare, temere: *abar* n'am de tine=nu 'mī pēsă de tine; *abar* de grijă să n'aveți de amenințările lui=de loc să n'aveți grijă de amenințările lui; *abar* n'am avut de ce 'mī spuneti voi=nici prin minte mī-a trecut de ce'mī spuneti voi.“ (L. M.)

Pann, Prov. II, 93:

Eu leșin, mor după tine.
Și tu *habar* n'ai de mine....

v. *Habar*.—*Haber*.

^{1 2 3}. *Abât* (*abătūt*, *abăttere*), vb. Sub această formă limba română posedă patru verbi fôrte diferiți prin semnifica-

țiune și 'n parte chiar prin origine, deși în unele cazuri e a-nevoe a'î despărți pe unul de altul, confundându-se în graiu din cauza identității materiale. Vocabularul româno-latin scris în Banat circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 421) ne dă :

1°. *Abat*. Diverto. [Écarter].

2°. *Abat*. Festino. [Hâter].

Trebuî să mai adăugăm pe :

3°. *Abat*. Deverto. (S'arrêter en passant].

4°. *Abate*. Incidit. [Vient dans l'esprit].

Din aceste patru numere, cel de 'n-tăiū singur derivă cu certitudine din latinul rustic *battuo* prin prepozițiunea a b; apoi No. 2 și No. 4 vin din același *battuo*, dar prin prepozițiunea a d; în fine, No. 3 pare a fi rezultatul compromisului între a d și a b, fără a aparține cutăruia saū cutăruia pe deplin.

Sub raportul etimologic, cei patru verbi se reduc dară la trei, cari urmază a fi studiați în deosebi.

I. ¹*Abat* = écarter, dévier.

1°. Ca activ, și mai ales ca neutru :

...a *abate* un riū din albia sa; a *abate* un car din drum; de aci în înțeles moral: a *abate* un om din calea binelui și a adevărului; cu elipsa obiectului real: *abateți* din drum, că noi nu *abatem*" (L. M).

Beldiman, Tragodia v. 3735 :

Taina vreaū să se păzescă, și numai voi să
o scitiți.

Interesul e al vostru, se cuvine să'l păziți;
Grec do-acuma la Domnie nu veți mai avé
nici cum,

Dar să vă păziți credința, să n'o *abateți* din
drum...

Intr'un basm din Transilvania: „a doua di, mergând éráși cu vitele la păscut, *abātu* din drum și dete éráși pe la copaciul cu pricina, și éráși se

culcă la tulpina lui, și éráși visă același vis...“

(Inspir., Legende, 231).

2°. Ca reflexiv :

„... nu ne vom *abate* nici o dată dela datoria noastră; nu te *abate* dela adevăr; v'atți *abătut* din calea binelui...“ (L. M.)

„... *abatu-mě* din cale = de via delecto; *abatu-mě* dela bunătate = a bono delecto; *abatu-mě* dela reū = declino a malo; *abatu-mě* într'o parte = secedo“ (Bobb, Dict. I, 2).

N. Muste, Chron. p. 52: „...Domn să fie neschimbat, și după viața lui să fie feciorii lui neschimbați, de nu se vor *abate* din obiceiile ce sânt tocmite și scrise...“

Dosofteiu, 1680, ps. 33: „*abate-te* dela rău și fă binele“, unde în Vulgata: „declina a malo et fac bonum“. Același pasagiū la Coresi, 1577: „feréște-te de rău și fă bine“; la Silvestru, 1651: „întoarce-te despre rău și fă bine“; iar la Arsenie dela Bisericană, din sec. XVII (Mss. Sturdzan in-4 în Acad. Rom.) se traduce în trei feluri: „plécă-te de rău“, „lasă-te de rău“, „părăsiasște-te de rău“.

Biblia Șerban-vodă, 1688, ps. 118: „blăstămați ceia ce să *abat* de cătră poruncile tale“, unde în Vulgata: „maledicti qui declinant a mandatis tuis“. Tot așa la Dosofteiu, 1680: „blăstămați's cariī să *abat* dela poruncile tale“. La Coresi, 1577: „blăstemații ce lepădară-se de légé ta“. La Silvestru, 1651: „blăstămați's cariī să departă de porăncile tale.“

Vechile texturi întrebuintează dară ca sinonimi la reflexivul *mě abat* pe: *mě feresc*, *mě întorc*, *mě plec*, *mě las*, *mě părăsesc*, *mě lépéd*, *mě depărtez*, pe lingă cari s'ar mai puté adăoga arhaicul: *mě delung*, tóte exprimând sensul latinului *declino*.

Acastă corespundință a lui *abat* în vechile texturi cu „declino“ făcuse ca însuși termenul gramatical „declinatio“ să fie tradus românesc de către unii prin : „*abat* cuvînt, *abatere* cuvîntului“ (Bobb), pe când alții îl traduceau prin „plecare“ (Șincai).

În ¹ *Abat* prefixul *a* indicând în lăturare, vine deci neapărat din lat. *ab*, cu aceiași funcțiune ca în : *absun*, *abigo*, *abdo*, *abduco*, *abeo* etc.

II. ² *Abat* = hăter, *presser*; *s'empresser*.

1°. Ca neutru.

Förte des în limba veche.

Ureche, Chron. 184 : „Tomșa, după izbânda cu noroc ce a înșelat pre Vișnovețki, s'a înțors spre Sucéva, și stringënd țera, a încungiurat cetatea unde era închis Despot-vodă, și a *abătut* pușcele de o bătea...“

Moxa, 1620, p. 364 : „dēcii mēse (Costantinū Marele) și birui pre toți, și însuși împăratū întâiu creștinescū, și *abātu* de surupă casele idolilorū și astupă capiștile...“

Id. p. 386 : „Iară Theofil atunce *abātu* de nu căuta să rămăe ce-va din avuție'sū, ce păzi de noi acia spărtură de cetate...“

Viața S-tei Vineri, Mss. din sec. XVII (Cod. Miscell. Brașov.) p. 75 : „stlăpniculū încă nu putē răbda atăta puțoare a acelu trupū, și nevoitū fu diin stlăpū a deștinge, și zise unora să sape o groapă adăincă și acolo să bage acelu trupū inpuțitū; iară aceia foarte cu osrădie ascultară elū cumu i învăță, și se srăguiia în lucru, și într'aceia amu aceia *abăturā* și, groapa adăincăndū, săparā...“

Varlam, 1643, II f. 72 : „și de srăgū *abātu* (sf. Gheorghie) de vāndu ce avu și dēde săracilorū...“

Ibid. II f. 29 : „prinsā de vēste și svāntulū Nicolae și puse într'ānima sa

să isbăvască acēle trei suflete diin mănule diavolului, și *abātu* de legā într'o māhrāmā 300 de galbeni...“

Tot acolo cu același sens ne întimpinā *abātu* de trei orī pe fōia 30.

Dosoftēiu, Synax. 28 Dec. : „oblicindū episcopulū, *abātu* de botedzā pre toț...“

Uitat în limba actuală literară, acest *abat* n'a despărut din graiul sātēnului român.

În Transilvania, în loc de : „mē si-lesc să viū curānd“, se dīce adesea : „*abat* de vin curānd“ = cito venire conor (Bobb, I, 2).

Iată cum descrie pe Dumneđeū un țeran din Prahova :

„Al mai muncitor creștin, vorba yline, dēpē fața pāmintului, din cer și dē supt soare, e Dumneđeū. Cine e mare ca el, Drăguțu! El pururea lucrēlā și nu sē ostenește. D'aia e așa dē puternic și cu dare dē mână. Avuțīea lui curge pē riuri și pē pāraie, stā 'n fundu mārilor; unili averi șed negurā pē fața pāmintului și 'nāuntru lui, altili ies din pāmīnt, și cāte n'or hi și în air în sus, pīnā dīncolo de vīntu turbat! Dacă el *abate* pē nerēsufate, mereū și fără pregit, noi, mucōși, să 'nțelenim cu mānili 'n sin?...“ (Jipescu, Vălenii-de-munte).

Acī *abate* se explicā prin „pururea lucrēzā“, o nuanță de sens din „*presser*“ = „activer“.

Fără continuitate, aceiași noțiune se cuprinde în imperativul fōrte obicīnuit pe la țerā : „*abate* de pornesce! = age moveas, trachte dass du aufbrechest“. (L. B.)

Cu același sens, Românii de peste Carpați mai aū imperativul reflexiv : *abate-te!* pe care Clemens (Wrtb. 1823, p. 4) îl traduce nemțesce prin „fort!“

2°. Ca impersonal.

Un idiotism greū de tradus într'o altā limbă.

În sfera morală, în care se întrebun-
 țeză mai cu deosebire, *abate* însem-
 năză o cugetare sau o voină nemoti-
 vată, născută pe neașteptate, venită
 în grabă nu se scie de unde. Prin
 elementul „grabă” acest *abate* se lăgă
 cu *abat* = hăter, de unde s'a des-
 fășurat etimologicesce; prin elemen-
 tul „nu se scie de unde”, e im-
 personal.

„Cu netransitiv, se țice de dorințe,
 cugete și resoluțiunii subite și capri-
 țioșe: Ce ți-a *abătut* să plecî? Ți-a *a-
 batut* să te 'nsorî, și mai multe nu!
 Mult te ține când îți *abate*?...” (L. M.)

Trei exemple din Costache Negruzzi:

a) la trecut: „eu nu știu, ce î-a *a-
 bătut* tătăni-meu să vie să ședă tătă
 vara aice?...” (Cărlanii, 203).

b) la trecut de-mult: „la vristă de
 patru-zeci ani îi *abătuse* să se 'nsore...”
 (Aū mai pățit'o, 65).

c) la viitor: „de'mî va *abate* vr'o
 dată să'mî vind moșia... (Scrisoarea VIII).

Peste Carpați se întrebunțeză și fără
 nuanță ironică: „*abate*-mi-se în minte=
 in memoriam venit” (Bobb); dar acé-
 sta rar.

În sfera materială, se țice *abate* la
 ori-ce durere grabnică și de care nu
 scim bine să ne dăm sémă. De exem-
 plu, o țerancă din Ialomița povestesc
 despre fiu-seu:

„Lu Ionică al nostru nu știu ce î-a
abătut la o urechie că'l dóre urechia,
 mânca-l'ar măicuța, dē nu sē pôte o-
 dihni dē loc; o să iaū niște cārpă dila
 pāmătuf și baliga din țioa dē Mărina
 ș'o să'l afum la urechie, că ci-că'î bun
 dē năjit, că dē pustiiu d'ala'l dóre u-
 rechia....” (T. Theodorescu, c. Lupșenu).

Tot așa *abate* se aplică la momen-
 tul când femeia începe a simți durerile
 facerii.

„Într'una din țile, étă că și neve-
 stei îi *abătuse* să facă, și născu un do-

lofan de copil, sănătos și voinic ca ta-
 tă-seu...”

(Ispir., Leg. 27).

Franțusesce acéstă situațiune se chia-
 mă travail, englesesce labour; ro-
 mănesce, impersonalul *abate* nu ex-
 primă de loc vre-o noțiune de muncă,
 ci numai pe aceia de capriciū. În
 fond: „î-a *abătut* să facă un copil”
 nu diferă de: „î-a *abătut* să facă o
 glumă, o poznă, o copilăriă”. Într'un
 cas ca și 'n cela-l'alt, Românul privesce
 lucrurile dintr'un punct de vedere cu-
 rat satiric, par' că ar țice: uíte că din
 nemic ése ce-va!

Ca să ne resumăm, dintr'un tip latin
 ad-battuo s'a format românul *abat*
 cu sensul fundamental de „daū înainte,
 grăbesc”; de aci apoi, pe de o parte
 neutrul *abat* „lucrez iute și mult”, lu-
 āndu-se graba în bine; pe de alta, lu-
 āndu-se graba în reū, impersonalul
abate „vine ce-va pripit”.

III. ³ **A**bat = s'arrêter en passant.

Mai tot-d'a-una se întrebunțeză ca
 reflexiv.

Marian, Bucovina, II, 103:

Frunză verde lemn de teiu,
 Măi bădiță, bade hei!
 Ian te-*abate* pe la noi
 Și'ți dejugă bieții boi...

Balada Badiul:

Alei, cumnățica mea!
 Resărit'ai ca o stea!
 Ce vint dulce te-a bătut
 La noi de te-ai *abătut*?

Beldiman, Tragodia v. 1221:

Ieaū ce vor fără cruțare; nu lasă, de-ar fi putut,
 Ceva ca să mai rămăe, ori-unde s'au *abătut*...

N. Muste, Chron. p. 42: „Pentru a-
 ceea era mare nevoie Șveșilor mergēnd
 în urma oștilor Moskicești, unde nici
 bucate nici hrană de cai nu găsia; și
 orî încotro să vrea *abate* Șveșii, tot
 ars și stricat era...”

Cantemir, Chron., I, 69 : „Acești doi pomeniți Domni Troadeni, vânsind spre Italie, s'au *abătut* în părțile unde acum iaste țara Venețianilor ș'au descălecat acé țară...”

În dicerea: „mă *abat* la cine-va,” e peste puțință a decide, dacă prefixul *a* vine din *ab* ori din *ad*, căci deși se arată un fel de tendință, iar prin urmare *ad*, dar totuși nu este o venire de *a-dreptul* său cu hotărîrea de a rămâne, ci numai în trecere și din lature, cea ce se exprimă prin *ab*. Ori-cum însă, elementul *ad* predominesce. Românul: „bine că te-ai *abătut* pe la noi” s'ar traduce în limba lui Terențiu: „bene factum te *ad* venisse”. Tot așa latinul: „Quis deus Italiam, quae vos dementia adigit” (Virg. Aen.) nu e departe de al nostru: „ce vînt v'a *abătut*.”

E foarte important de a constata, că nici unul din cele trei sau chiar patru sensuri ale românului *abat* nu corespunde francesului *abattre*, ital. *abbattere*, span. *abatir*, cari tôte însemnază: „a doborî, a dărîma, a umili, a da jos”, adecă ce-va care românesc nu se exprimă nici o dată prin *abat*. Causa divergenței este că 'n al nostru *abat* elementul principal *bat* n'are în compozițiune înțelesul de „*lovesc*”, ci pe acela de „*împing*”, de ex. în: *stră-bat*, *răs-bat*, *s-bat*. Ast-fel *abat* cu *ad* însemnază „*pousser en avant*”, iar *abat* cu *ab* „*pousser de côté*”, semnificațiuni specifice românesci, străine limbilor surorii din Occidente.

În macedo-româna nu există numai impersonalul *abate*; cele-l'alte sensuri și nuanțe de sens sînt tôte bine reprezentate, cel puțin așa cum se vorbește la Crușova (M. Iutza). Pentru ¹*Abat*: „*abati-te* din cale” = „*écartez vous*”. Pentru ²*Abat*: „*abate* callu cât poți cama cu de-alaga” = „*hâtez votre*

cheval autant que possible”. Pentru ³*Abat*: „*abati-te* și la noi” „*passez aussi chez nous*”. Macedo-românii mai întrebunțeză pe *abat* cu sensul de *străbat*, de ex.: „*abătui* tută gena și cu de-ayhîa vidzui pisciréua,” = „j'ai traversé tout le plateau, et c'est à peine que j'ai trouvé la grotte.” Acésta întăresce și mai mult cea ce am spus noi mai sus, că numai la Români verbul *bat* capătă tot-d'a-una în compozițiune sensul de „*pousser*”.

În macedo-româna se dice la infinitiv mai mult *abătère*. Istriano-românii, cari dic și ei la infinitiv *abătère*, întrebunțeză acest verb ca reflexiv cu sensul de *scrintire* în expresiunea: „căzut'a și s'a *abătut* pre mână” (I. Maiorescu, Istria, 83).

v. *Bat*. — *Răsbat*. — *Sbat*. — *Străbat*.

Abătère (plur. *abătèri*), subst. fem.; écart, déviation. Fapta de a *abate* său de a se *abate*: înlăturare materială sau călcare morală. Rare-ori are sensul de venire une-va său la cine-va în trecere (Lex. Bud.); și nici o dată pe acela de grăbire. Cu alte cuvinte, derivă mai cu seamă din ¹*Abat* și 'n parte din ³*Abat*, dar nu din ²*Abat*.

v. *Abat*.

¹**Abă** (art. *ăba*, plur. *abe*), subst. fem.; bure de couleur blanche. Se întrebunțeză în Transilvania. Sub forma aspirată se află în Lexiconul Budan (p. 259): „*habă*, pănură albă, pannus albus.” Accentul în *ăbă* ne face a crede că cuvîntul nu vine d'a-dreptul din turcul 'abā, ci prin mijlocul altor vecini, fie Unguri, fie Serbi sau Poloni, cari accenteză acéastă vorbă tot-d'a-una pe prima silabă. În Transilvania păstrându-se în același timp vechiul român pănură = lat. panula, „*ăbă* a căpătat prin diferențiere sensul de țesetură

mai fină, deosebindu-se ast-fel de sinonimul seǔ sub raportul calităţii“ (I. Bianu, Tirnava).

v. *Aba.* — *Abăiōră.* — *Pămură.*

²**Abă**, subst. fem.; passe-temps, veillée rustique où l'on travaille en s'amusant. Acest sinonim cu clacă și cu ședǔtore n'are a face cu ¹*Abă*, cu care 'l confundă Lexiconul Budan și d. Șainénu (Tocil., Rev. t. 4 p. 651). În forma aspirată *habă*, singură pe care o cunoscem, *h* nu este prototic, ci organic.

Pentru istoria cuvintului, v. ¹*Habă*.

Abăger. — v. *Abager.*

Abăgeresc, adj.; appartenant au métier d'*abager*. Epitetul de *abăgeresc* se dă mai cu sémă la un ac mare, numit în alte locuri: ac țigănesc.

v. ¹*Ac*.

Abăgeriă. — v. *Abageriă.*

Abăiōră, subst. fem.; mantelet de cheval, mantelet de femme. Deminutiv dela *abae*, având aproape același sens.

Intr'un act scris în Argeș la 1621 (Arch. Stat., Episc. Argeș LXIX): „și aǔ fost intr'ace răcliță 2 păhare de argintu ce au fost dăruite la nunta cuconii comisului, unul l'au dat nunul, altul l'au dat jupănesa Chera a Găei; și au fost și 1 dulamă de zarba pre trupu cuptoșită cu atlas roșu, și iar o dulamă de zarba cuptoșită cu bogasiu, și o *abăiōră* vechi și spartă; aceste s'au aflat...”

În Alexandria scrisă la 1714 în Bucuresci de Bucur Grămăticul din Făgăraș (Mss. Arch. Stat.), între tesaurele lui Darie se pomenește la f. 50: „20,000 de *abăioare* de piei de pêsțe de Mare, și acela nici un her nu'l tae...“, acolo unde în originalul slavice, scris în Mol-

dova la 1562 pentru M-rea Némț, se citește: „chakyzmǔ konskich“, adecă „arșele“ (Jagič, Opisi i izvodi, I, 25; cfr. Miklosich, Lex. v. chakizmo). — v. *Alexandria*.

Despa logofetêsă a lui Vlad Cocrăscu, într'o „foiță de zestre“ scrisă la 1689, dă între altele fiicei sale E-lincăi: „... carăta cu 6 telegari; 1 cal de ginere cu rafturi, cu șa cu florile de sărmă, cu *abăiōra* iară cu flori de sărmă...”

Cuvint foarte eufonic, *abăiōră* n'ar fi trebuit să dispară din limbă.

v. *Abăiu.* — ²*Abăgiu.* — *Abaluță.*

Abălùță. — v. *Abaluță.*

Abătătore (pl. *abătători*), subst. fem.; auberge, gîte. Lex. Bud.: „*abătătore*, loc de abătut, deversorium, diversorium“. Format prin același sufix ca în latinul *diversorium*.

v. ³*Abat*.

¹**Abătut**, supin d'abat. „Loc de *abătut*, deversorium, diversorium“ (L. B.).
v. *Abătătore*.

²**Abătùt** (-ă); part. passé d'abat, surtout dans le sens d'écarté. C. Negruzzi, Scrisórea XIV: „Prin *abătut* înțelegeți aceia ce Francesul ȕice prin écarté.“

Cantemir, Chron. I, 127: „a Dachilor limbă samănă'ș cu a Italilor, însă atăta'ı de stricată și *abătută*, cât debiia poate să înțelegă Italul...“, unde traduce pe Bisantinul Chalcocondylas (lib. II): „*Άάες δὲ χρω̃νται φονῆ παραπλησία τῆ Ἰταλῶν, διεφθαρμένη δὲ ἐς τοσοῦτον καὶ διενεγκόση...*“

v. ¹*Abat*.

Abăză, n. pr.; nom d'une famille noble moldave. La plural: *Abăzesci*. Prin „Abazcestii“ începe Cantemir (Descr.

Mold, ed. Papiu, 114) lista familielor boerescî moldovene din epoca sa.

Intr'un act dela Dabița-vodă din 1662 (A. I. R. III, 244): „acela sat (Păstră-vénii) iaste la țânutul Némțului, care sat au fostu a lui Gavril hatmanul, iar pre urma lui Gavril hatmanul au fost rămas acel sat pre mâna a fićorilor lui Gavril hatmanul Radul și cu *Abăza*...”

Abăzescii erau încuscriți cu Sturdzescii, Moțocescii și alte némuri boerescî din Moldova. Unul din ei, Ilie *Abăza*, pe care cronicarul Neculcea (Let. II, 366) îl numește „vornic despre Doamna” pe lângă Dimitrie-vodă Cantemir, a însoțit la 1711 pe acest ilustru principe în Russia, și acolo a și remas, ajungând colonel în armata lui Petru cel Mare. — v. Vita Constantini Cantemiri, Moscva, 1783, p. 373—78.

Abăzâ este unul din numile personale cele mai obićnuite în Turcia, unde l'aŭ purtat mai multe personaje istorice: *Abaza-Hasan*, *Abaza-Mohamed* pașă etc. (Hammer). Mateiu Basarab se urcase pe tronul Țerei-Muntenesci grație unui *Abaza*-pașă. „Intr'aceia vreme — ȕice cronica muntenescă (ap. Cipariu, Archiv, 1867, p. 18) — fiind pre marginea Dunărei un Pașă ce'l chema *Abaza*-pașă, și înțelegând el pentru acestă săracă de țară cum au spartu-o Domnii cei streini cu Grecii țarigrădeni, făcut'au acesta pașă sfat, ca să aducă pre Mateiu aga...” În regiunea Caucasului este o provincie intrégă, ocupată de poporul numit *Abazi* (Schiefner). De acolo veniseră la noi și *Abăzescii*.

Acestă familie s'a aședat în Moldova nu înainte de jumătatea secolului XVII, anume pe timpul lui Vasilie Lupul, care — zice Miron Costin (Let. I, 283) — „și-au adus Doamnă pre fata unui Mărzac din țera Cerchezască”, iar cu dinsa

aŭ venit și o sémă de Circasieni: „Cerchezii de a lui Vasilie-vodă” (ibid. 305).

v. *Arapu*. — *Cerchez*.

Abére, subst. fem.; terme macédo-roumain pour banquet. „Irați la văr-nă *abére*? = fost'ați la vr'o petrecere?” (M. Iutza, Crușova). Tot *abére* se chiamă *mésa*, pe care după nuntă o primesce mirésa saŭ „nvésta nao” dela némurile ei. (Id.) Cuvintul vine invederat din *bére* = lat. bibere, cu un *a* prepozițional saŭ numai protetic, atât de des în dialectul macedo-român (v. 1A). E fôrte remarcabil, că și la vechii Români se făcea după nuntă un prând, în timpul căruia mirésa căpéta daru'i de pe la rude și care se numia „reputia” dela „potus” = beutură.

v. *Pocândet*. — *Nuntă*.

Abéș, adv.; en vérité, ma foi. Cuvintul se găsesce deja în Dicționarul româno-latin Mss. circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 421), unde e scris *Abesh*, dar lăsat fără traducere. Pînă astăzi se aude fôrte des în partea resăritenă a Banatului. „*Abeș* se întrebuinteză în vorbire ca adverb afirmativ. De ex.: *abeș* că'i zic ómenii prost, că nu-i zic în zădar. De asemenea, unul vorbind ce-va, cela-l'alt afirmă vorba, zicând: *abeș!*” (Sofr. Liuba, com. Maidan lângă Oravița, Banat). Prin urmare, *abeș* însemnéză: „pre lege, pe cinste, pe credință”, adecă întocmai adverbul afirmativ albanes: *bess!* *bess!* și chiar cu reduplicare: *bessă* păr *bessă!* (Hahn, II, 106), della *bessă* „credință.”

Nici Albanesii n'aŭ luat cuvintul dela Români, nici vice-versa, căci în dialectul macedo-român, singurul intermediar posibil între ambele aceste naționalități în casuri de împrumut, *abeș* lipsesce cu desăvirșire. Resultă dară că Albanesii și Români l'aŭ moștenit de

o potrivă, unii în Epir, cei-l'alți în Dacia, din substratul ante-roman tracic. Românii adăugându-și prepozițiunea *a* = ad, bănățenul *abeș* vrea să țină literalmente: „ad fidem“, pe când albanesul *păr-bess* = „per fidem“. După cum la Români cuvântul s'a păstrat numai în Banat, tot așa la Albanesi nu'l mai conservă astăzi decât dialectul toskic, nu și cel gheghic.

Abgè. — v. *Abià*.

Abi. — v. *Abià*.

Abià, adv.; à peine. Disilabic: *a-bià*, sau trisilabic: *a-bi-a*. „*Abia* pot sta pe picior; *abia* se mișcă; *abia* s'a culcat și a adormit; *abia* se poate crede ce spui tu; *abia* intrasem la dinsul, când îl veșui sărind asupra'mi; *abia* răsărise soroale, când plecâ la câmp...“ (L. M.)

Cuvântul are două adumbriri de sens fundamentale: *abia* = a-nevoie, cu grec, și *abia* = pe dată ce, în dată, chiar în momentul acela.

„Șoimulênul meu, pentru care p'aci p'aci eram să'mi perd viața pînă l'am dobândit, a îmbătrânit și el; este un răpăcugos; *abia* își țirie și el viața de aș pe mâine. Altă dată, *abia* mă arătam înaintea vrăjmașului și, să te țiu pirleo! îi sfârșia călcăele dinaintea feței mele...“

(Ispir. Legende, 12).

În acest pasagiu, primul *abia* însemnă „a-nevoie“; al doilea — „pe dată ce“.

Cu sensul de a-nevoie:

Balada Blăstemul:

Murgu'i mic și drumu'i greș,
Abiè duce trupul meu . . .

Moxa, 1620, p. 383: „periră mulți Greci, împăratul încă *abiia* scâpă...“

Pann, Prov. III, 96:

Intr'acea zi se târira,

După cum și hotărira,
Cu vai, cu chin și *abia* . . .

Aci „cu vai“ și „cu chin“ figurează ca sinonimi cu *abia*.

Cu sensul de pe dată ce:

Zilot, Chron. p. 113: „pică pomele când se coc, *abia* mișcând pomul la rădăcină...“

Cost. Negruzzi, Alergare, 38: „*abia* începuse a gusta dulcelele unei căsătorii potrivite cu întâiul ei bărbat, — și mórtea îl seceră sub zidurile Siliștrei...“

Une-ori nu se poate trage o sigură liniă de despărțire între ambele sensuri.

Gr. Alexandrescu, Mulțumirea:

Așa! Îmi trimiți daruri, iubită copiliță;
Abia ești de o palmă, și vrei să te slăvesc!
De ochii tei albaștri, de mica ta gurită,
În limba armoniei îți place să'ți vorbesc...

Aice *abia* însemnă ce-va mijloci între „cu greu“ și „pe dată ce“.

În ținerea „*abia* aștept“, greul consistă în nerăbdare, într'o dorință pre viua de a vedea ce-va realizându-se mai curând.

Dosofteiu, 1673, ps. 40:

Că pizmașii, ei mi să 'mbunêdză
Ș'*abie*-așteptă în rău să mă vadzâ...“

În ori-care din cele două sensuri, *abia* poate să 'și asocieze prepozițiunea de, fără ca prin acesta să se atingă cât de puțin înțelesul:

De-*abie* cresc și mă fac flóre,
Abie mă 'ncălesc la soro,
Și pe mine cade 'ndată
Umbră nêgră 'ntunecată...“

(Alex., Poes. pop 2, 232)

Moxa, 1620, p. 379: „cu mare chin și meștesugă de-*abia* dobândi cetate...“

C. Negruzzi, Aprodul Purice, 96:

D'*abea* dobele și surle semnul bătăii vestesc,
Îndată cu toți'n oștea Ungurilor năvălesc...“

Viața St. Nicolae din sec. XVII (Cod.

Mss. Miscell. Braşov) p. 154: „toată cetate plânge şi de-*abiia* te aşteptă...”

Pentru a exprime un adaus de greutate, *abia* pöte să'şi asocieze doë prepoziţiunii: cu de-.

Dosofteiu, Synax. Decembre 10: „şi cu de-*abiia* alü induplecară în sfatulü lor, şi le dzasă de-î fîaceră o colibiţa, o mică căşcoară...”

Maî adesea însă noţiunea superlativă de dificultate se represintă prin reduplicarea materială a lui *abia*:

„Se duse să'şi deştepte ucenicul. Acesta dormia mort. Îl sgudui, îl scutură,—şi *abia, abia* se deşteptă...”

(Inspir. Leg. 370)

Tot aşa se reduplică *abia* pentru noţiunea de „pe dată ce”, când voim a arêta o acţiune petrecându-se maî repede.

Donicî în fabula Peptenul:

Că cum *abia-abia* de përu'î s'aü atins,
Copilul de dureri aü şi strigat cu plâns:
Ce pepten îndrăcit !...

În Sânta Scriptură prin *abia* se traduce tot-d'a-una latinul *vix*. Aşa pasagiul din Vulgata (Act. Apost. XXVII, 7—8): „et *vix* devenissemus contra Gnidum, prohibente nos vento, adnavigavimus Cretae juxta Salmonem; et *vix* juxta navigantes, venimus in locum...” se vede tradus:

1°. Codex Voronetzianus circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.): „...*abia* fumu întru Chindu, că nu nă lăsa noi vântulu, de-aci nutămu în Critu şi ceia diîntru Salmonu, *abia* alésemu margiró; de-aci veinrimu în locul cela...”

2°. Noul Testament Silvestru 1648: „şi *abiia* sosim lăingă Cnida, nelăsându pre noi vântul, vânslăm în Crit lăingă Salmonü; şi *abiia* trecându pre lăngă ia, venimü la unü loc...”

3°. Biblia Şerban-vodă 1688: „şi *abiia*

sosind spre Senidosü, nelăsându pre noi vântul, am trecutü pre lăngă Crit de spre Salmoni; şi *abiia* abătându-ne dela ia, venit'am la un locü oare-carele...”

În latinul *vix* se găesc ambeie adumbriri de sens fundamentale ale lui *abia*. Sensul de „cu greü”: „*vix* me contineo, quin involem in capillum...” (Ter.) = „*abia* mă stăpănesc ca să nu te inhaţ de chică”; sensul de „pe dată ce”: „*vix* agmen novissimum extra munitiones processerat, quum Galli cohortati inter se...” (Caes.) = „*abia* a treia cêtä eşise din tabără, când iată Galii sfătuindu-se...” De asemenea şi reduplicarea materială „*vix vix que*” (P. Albinov.) = *abia-abia*, deşi latina preferă aci reduplicarea logică: „*vix et aegre*” sau „*vix aegre que*”, care se apropia maî mult de românul: cu chin şi *abia*.

Din *vix* cu prepoziţionalul *a*, deja în latina rustică se formase *abis*, pe care vechia spaniolă îl conservă aproape intact. În Poema del Cid din secolul XII, v. 589—91:

Falido ha à Mio Cid el pan è la cebada.
Las otras a bes lieba, una tienda ha dexada.
De guisa va Mio Cid...

Poetul şice aci că Cid, remaş fără provisiuni, a fost silit a părăsi un cort şi plecă înainte, *abia* ducënd cu sine cele-l'alte lucruri.

În poesiele lui Gonzalo de Berceo de pe la jumătatea secolului XIII acelaşi cuvînt ne întîmpină sub forma *aves*.

Pentru reduplicatul *abia-abia*, Spaniolii şic pînă astăzi mal-*aves* sau mal-a vez, deşi pe simplul *aves* l'au înlocuit de-mulţ prin „*a penas*”.

Deja Diez (Etymol. Wtb., II, 98) a observat că de vechiul spaniol *abes* nu se pöte înstrăina reto-romanul *ves* = *abia*, ambele venind din lat. *ad-vix*.

La Reto-romani „a merge *abra*” se

ține „ir ves“; a lucra *abia* — „far ves“ (Carisch).

La noi forma organică *abi* = lat. *ad-vix* aŭ păstrat'o pînă astăzi Mehedințenii (cfr. Burlă, Stud. filol. 87). Din *abi* prin diftongirea vocalei scurte tonice s'a făcut *abu*, întocmai ca din *ași* = lat. *sic-ași*; de aci apoi o formă scădută *abiè* paralelă lui *așè*, în ambele cazuri prin acomodățiuine între *i* și *a*; în fine, monosilaba diftongită finală -*ia* s'a dezvoltat mai departe în disilabicul -*ia*: *abià* = *abia*.

v.⁵A. — *Așa*. — *Ași*. — ¹I.

Sub raportul consonantic, *abià* a trecut după localități în: *aghia* sau *aghie*, *abghie* și chiar *abgè*.

În Transilvania:

„La noi se ține: el vorghi ghine; ea înalghi pânza; *aghie* aun sosit de a munte; bunghi, porunghi...“ (Invetătorii Floca, Radu și Dobre, Sibiu, com. Sina).

În Muntenia:

„... bati-l'ar mama lu Dumneșu de Grecu dracului! de gras ce'i, *aghia* se cârnește...“ (T. Theodorescu, Ialomița, com. Lupșenu).

Aprópe în totă Moldova se ține *aghie*, în unele locuri *abghie* prin fuziunea ambelor forme *abiè* + *aghie* (cfr. Cuv. d. bătr. II, 218-19), și apoi de aci prin asibilare *abgè*, de ex. în comunele Șaru-Dornei și Brosceii din districtul Suceva, unde se rostesc: *bgini* = bine, *corbgi* = corbii, *algină* = albină, *abgè* = *abiè*...

Tot așa vorbesc și Ardelenii în regiunea Năsăudului: „În doo săptămâni de-*abgè* m'am făcut sănătos; Mniculai de-*abgè* mere de slab; oia cea niégra *abgè* o scăpat din apă...“ (A. Pop, Transilv., Valea Someșului, comuna Sângiorgiu).

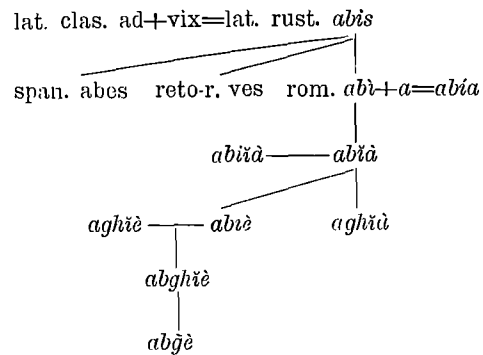
Din prototipul *abi*, conservat în Mehedinți, s'a format la Români nu numai

prin diftongire *abià* „à peine“, dar tot-o-dată și *abia* „a peu près, presque“ prin acățarea emfaticului *a* (v. ⁵A). Termenul se întrebunțeză pînă astăzi în Banat, alături cu *abià* și fără a se confunda cu acesta, deși ambele cuvinte se asemănă atât de mult, fie prin son, fie prin sens. Accentul e tot-d'a-una pe *i*, și finalul *a* rămâne invariabil, ca și 'n deminutivul *abiufa*, cu sufixul -*uță* adaos cătră o tulpină cu *ia*, ca în *Maria* — *Mariuță*, *franghia* — *franghiuță*, *cutia* — *cutiuță* și altele, pe când la o tulpină cu -*ia* sau -*à* se acăță sufixul -*luță*, nici o dată -*uță*: *abieluță*, *abaluță* etc.

„*abiufa* și *abia*, cu tonul pe *i*, însemneză: de tot puțin; de ex.: apa e *abiufa* sau *abia*, adecă a bîa călduță“ (S. Liuba, Banat, com. Maidan).

Din *abi* s'a format *abia* prin emfaticul *a*, întocmai ca din *aci* — *acia*.

Genealogia cuvîntului se resumă dară în următorul chip:

În macedo-romăna, *abia* s'a pierdut, fiind înlocuit prin neo-grecul *βια* și prin albanesul *me-zie*.

v. *Abielușa*. — *Abieluța*.

Abia, adv. — v. *Abia*.

Abielușa, adv.; diminutiv d'*abià*.

„...e ca vèdu orbețului, când zăriește d'*abielușa*, ca prin sită or ca pîn cîur...“

(Jipescu, Opincaru, 50).

Format prin sufixul *-ușă*, care tot-d'a-una își asociază pe *-l-* când se acață la o tulpină cu finalul tonic *ă*. Tot așa prin sufixul *-uță* s'a format deminutivul *abîel uța* = *abîă-l-uța*, întrebunțat cu același sens.

Abîel uța, adv. — v. *Abîelușa*.

Abiruire, subst. fem.; victoire. Într'un text circa 1600 (Cuv. d. bătr. II, 81): „și căzu întru ce nu știia, unde țî-i mortia acolo, unde țî-i *abiruiré*...“ față cu paleo slavicul : *poběda* „victoria“. Substantiv format într'un mod anormal din infinitivul întreg luat împreună cu prepozițiunea infinitivală *u* : *a-biruiré*.

v. ¹⁰A. — *Bir.* — *Biruesc*.

Abitir, adv.; excellent, brillamment, très-bien. Cuvint întrebunțat aproape exclusivamente în Muntenia. D. Șăinenu (Tocil., Rev. IV, 651) citează următoarele trei pasaje din basme muntene :

„... petre de berliant, care lumina năuntru casei măi *abitir* ca sute de luminări“ (Calendarul basmelor 1875 p. 55);

„... o corónă care lumina măi *abitir* ca cele măi scumpe petre“ (Cal. basm. 1875 p. 5);

„... o lumină ce strălucia măi *abitir* ca un sóre“ (Cal. basm. 1881 p. 20).

De aci d. Șăinenu conchide că *abitir* derivă din comparativul persian *aboter* „plus clair, plus transparent“.

Dacă *abitir* ar avé în adevăr înțelesul fundamental de „strălucit“ și măi ales de „pétră scumpă“, atunci s'ar identifica cu o altă vorbă orientală, cunoscută deja vechilor Romani și chiar introdusă tocmai în mitologia latină. *Abidîr*, cu forme colaterale *Abaddir*, *Abadîr*, *Abaddier*, pe lingă cari putea să

fi fost în latina rustică și forma *Abatîr* sau *Abitîr*, este „*lapis aërius*“, *βαϊτυλος*, Meteorstein, pétră cari Romani îi atribuiau o putere divină de a birui pe vrăjmași (Plin. Hist. Nat. XXXVII, 135). Cfr. Wölfflin, Arch. f. lat. Lexikographie, t. I (1884), p. 435, unde citează din Mythogr. Vat. I 104 extr. (B): „*gemmam quam Abidîr vocant*“, adecă : „pétră scumpă numită *abidîr*“.

Désa întrebunțare a lui *abitir* în basme pare a măi întări provenința'i mitologică, deși nu tot-d'a-una el însemnéză strălucire materială, ci încă adesea noțiunea generală de ce-va fruntaș sau ales.

În basmul despre Omul-de-flori din Dimbovița : „Băiatul care pină aci plânse de udase pămîntul și slăbise de rămăsese scândură, s'a vędut acum în brațele unui om, care 'l ținea măi *abitir* ca tată-seu chiar...“ (S. Stănescu, com. Bîlciorescî).

I. Dumitrescu, Zîmărăndița, vodevil în 2 acte (Buc. 1855) p. 26 : „E drăgăstósă fata pândarului măi *abitir* decât tóte fetele...“

Trecerea substantivului *abitir* „*pierre précieuse*“ în adverb cu sensul de „excellément“ ar fi pe deplin de aceeași natură ca trecerea substantivului *abanos*, „*bois dur*“ în adverb cu sensul de „perpetuellement“. Sub raportul categoriei gramaticale, nu este nici o deosebire între : „Ion se ține măi *abanos* decât Barbu“ și : „Barbu se ține măi *abitir* decât Ion“.

v. *Abanos*. — *Fedeleş*. — *Cobză*. — *Cuc*...

Abo! interj. În Dicționarul latino-român bănățén circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 421): „*Abó*. Admirantis particula“. Este un simplu variant al interjecțiunii : *a-ba!* despre care s'a vorbit la locul seú. Raportul între *abo!*

și *a-ba!* este același ca între interjecțiunile *aha!* și *aho!*

v. *A-ba!*

A-bólă. — v. *A-nevoe.*

Abor. — v. *Abur.*

Abore. — v. *Abur.*

Abóre, subst. fem.; soufflé du vent. Mai des se dice bóre: „bate bóre“ (Lex. Bud.). Sinonim cu adiare.

Intr'o urație de nuntă saú „conocăriă“ din Moldova:

Ș'am venit cu potcove de-argint
Să scótem florica din pámînt,
S'o scótem din rădăcină
S'o resădim la 'mpěratu 'n grădină,
Ca acolo să roděscă,
Locul să'î priěscă,
Să nu se veșteđască;
Ș'așa plecarăm
Și venirăm
Pe stelele cerului,
Pe *abórea* vîntului,
Pe fața pámîntului...

(N. Bălănescu, Sucéva, com. Pășcani-Stolniceni)

v. *Abur.* — *Aburez.* — *Bóre.*

Abraș (-ă), adj.; cheval arzel, fig.: malheureux, malencontreux, de mauvais augure. Se dice și *ıabraș*. Așa se chiamă calul cu o pětă albă sub códă; câte o dată și cal pětat pe la ochi. Precum în limbile neo-latine din Occidente cuvîntul corespundător e de provenință arabă: franc. arzel, ital. argilio, span. și port. argel, din arabul argel (Devic), tot așa arab e și românul *abraș*: arabesce ebreș, ebraș, abraș „bariolé, bigarré, cheval nuancé de taches blanches“ (Șăinenu în Tocil., Rev. IV, 652). E de cređut că această vorbă, fórte respândită în dialectul daco-român și necunoscută în macedo-romăna, nu ni-a venit prin intermediul relativement modern al Turcilor, ci în vécul de mijloc prin Cumanii. Ori-cum însă, dela Turci

d'a-dreptul par a o fi primit Serbii, Bulgarii și Albanesii (Cihac, II, 541), la cari ea póte să fie mai nouă decăt la Români, căci acolo nu s'a diferențiat ca la noi în mai multe sensuri, ba chiar în doé forme, și nu s'a împleticit cu vechi credințe naționale.

„Calul se chiamă *abraș* când are o pată albă sub códă“ (E. Brăilă, Iași, com. Galata; N. Ionescu, Covurluiu, com. Măcișeni; I. Bondescu, Sucéva, com. Gîurgescii, etc.)

„Când calul are vr'un semn bălan la buză, se dice buzat saú strănut; când fruntea și ochii sînt cărărați, se dice cal *ıabraș*...“ (N. Coman, Buzeu, com. Macsenu).

„... *ıabraș* = cal deochiat; ex.: amin-doé iepele sînt *abrașe*“ (L. M.).

Pontbriant: „*ıabraș*, tacheté de blanc (sub códa cailor); fig. ensorcelé.“

Când Românul dice că „catării sînt *abrași*“ (L. M.), el n'are în vedere ibridismul lor, ci credința poporană că ei sînt de piěză rea.

Prin noțiune de nenorocos, *abraș* a trecut și la om.

Cu acest sens ne intîmpină adesea la Alexandri.

Hojma unii scriu, răcnesc
Să nu fie boheresc
Și pámîntul să se 'nparte.
Tot mojicul s'aibă parte!
Numai noi să fim *abrași*:
Lîude printre calarași...

(Alex., Sandu Napoilă)

Românul însă aplică mai cu preferință acest epitet la ómeni roșcați.

„Poporul crede că ómenii cu pěrul roșu sînt pociți; dacă mergend cu o trebă, intîmpină în drum vr'un om roș, n'o să isbutěscă în cele dorite; le mai dice că sînt *abrași*...“ (V. Mircea, Iași, com. Copoii).

„De ómeni cu pěrul roșu să te feresci, că sînt ómeni *abrași*...“ (Preut V. Mironescu, Némț, c. Vinători).

E necontestabil că vorba *abraș* e arabă; nu arabă însă, ci curat latină este asociațiunea între „pétă albă sub códa calului“ și între noțiunea de „nenorocos“; astfel că Românii n’au făcut decât a îmbrăca într’o haină orientală o veche idee romanică, pentru care mai ’nainte avuseseră, negreșit, un alt cuvânt.

La Francezi: „les cavaliers superstitieux ne montent jamais de chevaux arzels un jour de combat; ils les croient infortunés“ (Rolland, Faune popul. IV, 162).

La Italiani, într’un text din 1562: „Chi saprà mai trovar la cagione perchè il caval balzano del piè destro di dietro, che con proprio vocabulo chiamiamo arzeglio, sia disastroso?“ (ap. Böhmer, Roman. Stud. I. 277).

La Spaniolii, ce-va și mai mult: vorba argel însemnă în același timp „cheval balzan“ și calitatea de „être infortuné“, întocmai ca la noi *abraș*.

v. *Bălțat*. — *Bréz*. — *Cărărat*. — *Ciacăr*. — *Dereș*. — *Pég*. — *Tărcat*...

Aburud, n. pr. loc.; nom d’un bourg très-historique en Transylvanie. Orașul *Aburud*, așezat lângă riul Ampoiu în munții apusenii ai Ardélului, este punctul de căpetenie al minelor de aur de acolo, pe care de aceia Ungurii îl numiau în latina lor oficială: *Auraria magna*, nemțesce „*Gross-schlatten*“. Impreună cu localitățile învecinate: Bucumeni, Cărpeniș, Roșia și altele, distinse prin pozițiuni strategice și prin bărbăția locuitorilor, *Aburud* a jucat un rol însemnat în mai toate mișcările revoluționare din Transilvania, mai ales sub Horia și Cloșca la 1784, sub Iancu și Balint la 1848. Intréga regiune de ’mpregiur pörtă la popor numele colectiv de „munții *Aburudului*“, iar locuitorii se fălesc de a fi *Moți* (v. N.

Densușianu, Horia; Papiu, Dacia superiöră).

Intr’o doină de lingă Sibiu :

Peste-*Aburud*, peste Aiud,
Dalelei ce drum bätut!

(Pompiliu, Sibiu, 24).

Aburud avusese un fel de poet ai seü, dela care există o broșură, tipărită cu ortografia urgurască, fără indicațiunea locului, sub titlul: „*Vérsu Kotrancii in sztihuri álketuit de Petru Furdui délá Aburudfalva lá Anul 1818 18 zilé December*.“

Aburudeni amestecă în vorbire cuvinte și chiar frase unguresci. Iată un pasagiu din Furduiu (pag. 4), transcris cu ortografia ordinară :

Care casă n’au avut,
Curte cu pörtă au făcut,
Și conihă, și grajd de boi,
Și’i mai fälos decit noi;
Care nici nu cuteza
În crișmă a se băga,
Du-te ’n crișmă unde’s ei,
Că’s după masă tomolu,
Și cere vin ungurește,
Și cîntă și duhănește :

Ado vin
Că banii vin!
Ördög atta
Bani ’s gata...

La 1786 s’au descoperit la Roșia (Verespatak) lângă *Aburud* pretioase table cerate romane, scrise între anii 140—160 după Crist, adecă nu mult după colonisarea Daciei, și din cari rezultă că această localitate se numia atunci *Alburnus*. Déja Massmann (*Libellus aurarius*, 114) observă că între *Aburud* și *Alburnus* este o prémie asemănare, admițându-se o formă intermediară *Albrud*; dar pe de altă parte, el atrage în același timp atențiunea asupra numelui orașului tracic din Mesia *Aburudum*, unde se bätuse Impératul Deciu contra Goților. Cu alte cuvinte, *Aburud* ar puté să fie nu-

mele dacic al localității, pe care coloniile romane prin asonanță au numit-o apoi Alburnus. Noi vom adăuga cătră acesta, că în Tracia exista orașul Ἀβρολέβα, adecă prin obicinuia confusiune paleografică grăcă $\wedge = \triangle$: *Abrudeva* sau *Abrudava* (Du Mont, Inscript. de la Thrace, p. 76), de unde *Abrud* fără mai nici o modificare fonetică. Ar urma de aci că numele roman oficial Alburnus s'a uitat, dar numele dacic poporan *Abrudava* s'a conservat pină astăzi.

Abrudén (-ă), adj. și subst.; habitant d'Abrud; appartenant à Abrud. Prin *Abrudén* se înțelege numai cine-va sau ce-va din Abrud în sensul restrins al cuvintului. Pentru locuitorii din munții Abrudului în genere, dela Roșia, Cărpeneș, Buciumeni etc., se întrebuintează mai mult numele de *Moți*.

v. *Abrud*. — ²*Moți*.

A-bubă, subst. fem. sing.; maladie cancereuse, spécialement pustule maligne. Se accentază și *a* și *u*. Dr. Polysu (Wrtb. ed. Bariț, p. 2) traduce acest cuvint nemțesc prin *Karbunkel* când e vorba de *a-bubă* în genere; iar când este numai „in gură”, prin *Mundfäule*. În cazul al doilea, vorba se întrebuintează mai mult în orașe, foarte rar pe la țară. În cazul de'ntăiu, e aceeași bôlă, care în Moldova se chiamă mai adesea *buba-trânjilor* și pe care a descris-o pe larg Dr. C. Vernav (*Physiographia Moldaviae*, Budae, 1836, p. 62), adăugând că ea este propriă anume poporului de jos: „*morbis est quem solummodo plebi proprium novi*“. Numele românesc cel mai vechiu al acestei bôle, cunoscut deja în latina rustică, este *bubă-negră* (L. M. I, 261).

Sub termenul tehnic de „pustule ma-

lignee“ medicina înțelege o bôlă, care se nasce la om anume prin contact direct sau indirect cu vitele atinse de dalac, cu pieile lor sau cu lâna, ba chiar prin pișcătura muscelor cari suferă din sângele unor asemeni vite (Littré-Robin, v. pustule). Prin urmare, este ce-va curat țerănesc, și mai ales ciobănesc, însă teribil: după ce s'a arătat *buba*, omul móre peste o săptămână. De aci grôza Românului, care de frică se sfiesce măcar a caracteriza această bôlă printr'un epitet, ci 'i țice numai: *acea*.

Intr'un descântec din Banat se înșiră:

Bubă blândă,
Bubă rē,
Bubă galbănă,
Bubă neग्रă,
Bubă vinată,
Bubă romănescă,
Bubă nemțască,
Bubă ungurăscă,
Bubă porcăscă,
Bubă căescă,
Bubă văcăscă,
Bubă oiăscă,
Bubă sêlbatecă,

Bubă de noș-țeci și noș de feluri...

(S. Liuba, com. Maidan)

La un alt capăt al pămîntului românesc, în Moldova, descântecul sună:

„... *buba* cu săgetătură, *buba* cu picătură, *buba* cu 'ntălnitură, *bubă* albă, *bubă* neग्रă, *bubă* vinată, *bubă* cu noș-țeci și noș de junghîuri, *bubă* armenăscă, *bubă* jidovăscă, *bubă* țigănescă, *bubă* romănescă...”

(Ap. Tocil. Rev. II, 383).

Ei bine, din acele bube o sută fără una, specificate după fantasia poporană prin culori, prin vietăți și prin némuri, una le întrece pe toate: i se țice adesea *bubă-rea*, ca și când cele-l'alte ar fi bune în alăturare cu ea; cei mai mulți însă abia o indică cu fiori fără a'i da vre-un epitet: *a-bubă*, adecă a-

cea-bubă, buba sciută de toți, buba κατ' ἐξοχήν. Asemenea teróre Românul o resimte numai dóră de 'naintea epilepsiei, pe care de aceia o și numesce în același fel: a-bólă sau a-nevoe.

v. ¹A. — ²A-nevoe. — Bubă. — Bubă-négră. — Dalac.

A-bună (*de-*), adv.; à bon présage. Când ȳicem: nu'ți e folositor, afirmâm; ȳicând însă: nu'ți e *a-bună*, exprimâm o părere, o presupunere, o bănuélă, dar fondul este același.

Substantivul latin bonum, prin pluralul seũ bona, a trecut la Români din neutru în feminin: bună, fără a se confunda cu adjectivul propriũ: bună „bonne“ saũ cu adjectivul substantivat: bună „grand'mère“. Peste Carpați se ȳice adesea: „a face ce-va cu buna“ în înȳeles de: „placidis mediis“ (Lex. Bud.). Pasagiũ din Sallustiũ (Cat. IX): „jus bonumque apud eos non legibus magis quam natura valebat“ s'ar puté traduce românesce: „ei trãiaũ drept și cu buna, nu de frica leilor, ci din fire“.

În unire cu prepoziȳiunea de prevestire *a*, acest *bună* devine adverb cu sensul de: „animus praesagit bona“, iar dupã negaȳiune: „animus praesagit mala“, ca într'un vers din Staȳiũ. Întrebuinȳarea negativã e cea mai désã.

„... nu e *a-bună* copilului că tot plãnge; nu'ți e *a-bună* că te scolĩ nóp-tea și nu dai pace altora să dórãm; atãta ris să dea Dumneȳeu să vę fie *a-bună* (L. M. I, 236).

„... ȳhisai as'noapte un pustiũ dę ȳhis urit — scuipaȳi-vę 'n sîn și hie dęparte d'ãst loc! Din asta, nu mĩ-e *a-bună*. Témã mĩ-e că m'oũ prãpãdi...“ (ȳipescu, Prahova, Vãlenii-de-munte.)

Din tóte cuvintele cu prepoziȳiunea de prevestire *a*, precum: a bine, a reũ, a mórte, a secetã etc., *a-bună* este

singurul care 'și mai asociazã une-orĩ într'un mod arbitrar pe de, cãci din cauza prę-rareĩ întrebuintãri a substantivului separat bună natura prepoziȳionalã a lui *a* în *a-bună* nu se mai simte, fiind tractat întocmai ca *a* în abia = de-abia, încãt fórte corect s'ar puté scrie într'una: *abună*.

„Aspru cu Românũ tęũ și blãnd cu lepra! Bine 'ți șade! De ȳi-ar hi d'*a-bună* numa... (ȳip., Vãlenii-de-munte).

„Bucuria ce avea, nu era d'*abună* = nu'ĩ prevestia sfirșit favorabil.“

(Costinescu, Vocab. 7).

v. ¹³A. — ²Bună.

¹Abur (plur. *aburi*), subst. masc.; vapeur. Se pronunȳã de asemenea: *abor*, apoi *abure* și *abore*; articulat însă poporul ȳice numai *aborul* saũ *aburul*, nici o datã: aburele saũ aborele.

„... *aburi* es din apa ce începe a da în fierț; cãldura sórelui scóte *aburi* din lacuri, rĩuri, mare; cęța și negura nu sint decãt deși *aburi*; nuorii încã se formézã din *aburii* scoși prin cãldura sórelui din apele pãmintului; plóia și roua se nasc tot din *aburii* scoși din sînul pãmintului, cari reciȳi se fac érãși apă; prin cãldurã mare nu numai apa, ci și cele mai solide corpuri, cum metalele de exemplu, se pot preface în *aburi*“ (L. M.).

În enuneraȳiunea de mai sus, lipsesce *aburul* vinului:

„... și apoi când *aburii* vinului și ochii crãșmãresei aũ produs efectul lor, încep horele, risurile, tropotele...“

(C. Negruzzi, Scrisórea XXVIII)

Maĩ lipsesce *aburul* calului:

„... calul era numai spumã; mușchiĩ i se întinseserã ca córda unui arc, și *aburi* groși eșiaũ din el...“

(Id., Alergare, 33).

Apoi resuflarea se chiamã de asemenea *abur* (Polysu).

Dosofteiu, 1673, ps. 134 :

Gură aū și nu pot să grăiască,
Cu ochi sînt și nu pot să zărésacă,
Urechî aū și nu pot să audză,
Nice *aburî* nu le iaste 'n budză....,

acolo unde la Silvestru, 1651: „nici iaste răsufolare în rostul lor“ = Coresi, 1577: „nece iaste suflet în rostul lor“ = Arsenie dela Bisericanî circa 1650 (Mss. în Acad. Rom.): „nice iaste suflare întru gurile lor.“

În medicină prin *abur* se înțeleg mai în speciă gazurile scōse prin evaporatiune. Așa: baiă de *abur*. Într'un tratat medical din secolul trecut (Mss. Arch. Stat.): „udă un burete în apă și în unt-de-lemn adese-orî și încălzesc cu el pe de-asupra partea cea cu poroū, încă și oblojind și cu făină de orz saū cu țărițe saū cu smochine saū cu nalbă, să'l așezi încă în *abur* făcut de ierburi moicîose: de nalbă, de mușețel, de sămînță de in...“

La sătenî însă, chiar în medicină *abur* exprimă mai mult noțiunea de suflare. Astfel, poporul creștînd că un copil se pōte vindeca de deochiu, dacă tata saū muma îi va sufla peste cap, într'un descîntec din Transilvania ne întimpină :

Fugi deochiu fierbinte,
Că te-ajung *aborî* de părinte....

(R. Simu, Sibiu, com. Orlat)

Alături cu fum, cu pulberea și cu cenușa, *aburul* este unul din simbolurile nestatorniciei lucrurilor.

Ioan din Vint, 1689, f. 111: „Cale scurtă iaste pre care alergăm. Fumū iaste viața acasta, *aburū* și țărăna și cenușe. Întru puțin să arată și în degrabă piare...“

De aci, făcînd o deosebire între principiul vital la om și la cele-lalte vietăți, poporul român recunoșce omului suflet propriū ȃis, pe care'l crede ne-

muritor, pe cînd fiarelor și dobitocelor le acordă numai o suflare trecătoare, numită une-orî: blēs c = „scanteia“, mai tot-d'a-una însă: *abur*.

În tōte provinciile Daciei lui Traian, *abur* înseamnă: „âme des animaux“; iar cînd animalul încetază de a trăi, rare-orî i se ȃice că „a murit“, ci mai ales: a pîerit, afară de mai multe alte expresiuni ca: „a crepat“, „a cicnit“, „a eșit“ etc., prin cari se stabilește și mai bine credința poporană despre deosebirea între cele doē principie vitale.

„A murit un om; a pîerit un boū; a ieșit o oia“ (C. Licu, Iași, comuna Cotnari).

„Poporul ȃice despre dobitoc că nu are suflet, ci numai *abure*, care pîere o dată cu dobitocul, iar sufletul omului este neperitorū, și deca se desparte de trup, se duce la D-ȃeu pentru ca să'și iea resplată“ (Preut D. Popovicu, Banat, com. Tincova).

„Despre omul ce jure strāmb, poporul ȃice că: acela n'are suflet ca omeii, ci numai *abor* ca canii“. (A. Buna, Transilv., com. Vaidarecea).

„Despre un om fōrte slab, se ȃice: āsta'î numai cald! saū: numai cāt are suflet în oșe; iar despre un om rēu: āsta are numai *abur* ca canii“ (T. Crișianu, Transilv., com. Cugieru).

Tot așa se vorbește pretutindenî în România.

La Muntenî:

„Și de cum se apropie de ea, Murga se trase înapoi spāimîntată d'āșa mândrețe, c'o fi avēnd dobitocul *abur* în loc de suflet, dar vȃȃul e tot vȃȃ...“

(De la Vrancea, Sultana, 246).

În Moldova, deja la Cantemir în Divanul lumii (A. I. R. II, 128): „*aburul* dobitocului, muritor și în nemică întorcător...“

După credința poporului român — ce-va cam darwinist — o ființă intermediară între om și dobitoc este strigoii, adevărat omul născut cu codă, care tocmai de aceea n'are suflet, ci numai un fel de *abur*, persistând însă și după morțe.

»Strigoii și strigóele sînt un soi de ómenii carii aú codă; și după ce mor, es din mormînt în chip de *abur*...“ (C. Rosescu, Némț., com. Bistricióra).

La Români între suflet și *abur* este același raport psihologic ca la vechii Români între *animus* și *anima*, ambele avînd de asemenea înțelesul fundamental de „vînt“: *ἀνεμος*. Omul singur avea „*animus*“; cele-l'alte ființe tóte „*animam*“ :

.. Indulsit communis conditor illis
Tantum animas, nobis animum quoque...

(Juvon. XV, 148).

Numai „*animus*“ era nemuritor : „*nihil est nisi mortale et caducum praeter animos*“ (Cic. de Rep. II, 12). Apoi „*animus*“ fiind sinonim cu „*sollertia*“, cu „*voluntas*“, cu „*consilium*“, prin el domnia omul asupra naturei. Tot așa țice Românul : „Dobitocul este fricos și supus omului fiind-că n'are suflet, ci numai *abur*...“ (D. Resmiriță, Némț., com. Vinătorii) = „*animam tantum, non animum*“.

Pe lingă *abur* cu sensul de „suflare“, mai este forma *abóre*, ambele întrebuintându-se de o potrivă în privința vîntului. Așa în același cântec de nuntă se aude în unele locuri :

Ș'asa plecarăm
Și venirăm
Pe stelele cerului,
Pe *abórea* vîntului...

(N. Busuoc, Sucéva, com. Pășcani-Stolniceni)

iar în altele :

Indată pornirăm
Și venirăm

Pe fața pămîntului,
Pe *aburii* vîntului...

(G. Constantiniú, Némț. com. Dómna)

saú :

Pe rațele sórelui,
Pe *aburul* vîntului..

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 177).

Să se observe că latinul „vapor“ n'are nici o dată sensul de suflu, atât de esențial în românul *abur* și pe care lătinesce noi îl putem traduce numai dóră prin : *spiritus*, saú chiar prin *anima*, de ex. în : „*animae ventorum*“. A trage dară pe *abur* din „vapor“, cu perderea inițialului *v* și cu trecerea lui *p* între vocale în *b*, este nu numai contra foneticei române, dar încă ce-va pe care nu scusă nici măcar o deplină corespundință de sensuri. Cu „vapor“, în care predominesce noțiunea de căldură, de ex. : *aestivus vapor*, *dissiliunt vapore saxa*, *vapor amorque torret etc.*, e înrudit al nostru *văpae*, dar *abur* — nu. Între ambele cuvinte nici măcar o depărtată filiațiune ario-europeă nu există, de oră-ce vapor, archaic *vapos*, derivă dintr'un prototip *cvapos* = litv. *kvápas*, din aceiași rădăcină cu grecul *καπνός*.

Dar a pretinde, pe de altă parte, că Români aú împrumutat pe *abur* dela Albanesi, fiind-că acești aú pe „*avul*“, éráși nu este corect. Miklosich (Alban. Forsch. II, 69), după ce pune alături : „*lat. vapor, alb. avul, rom. abure*“, are bunul simț de a adăuga că nu e sigur de înrudirea lor : „*die Zusammgehörigkeit dieser Wörter ist nicht sicher*“ (cfr. Diefenbach, Völkerkunde, I, 243). E cu atât mai regretabil, când alții le identifică fără nici o rezervă. Mai întâi, latinul *vapor* trebui lăsat cu totul la o parte, cercetându-se apoi numai legătura între

abur și albanesul *avul*, cari sînt în adevăr de aceeași origine primitivă, însă fără a se fi putut naște unul din altul.

Albanesce *àvul*, rostit și: *àvål*, însemnăză „vapeur, exhalaison“ (Dozon), uneori „fumée“ (Camarda), nici o dată „souffle“. Că să fi avut totuși o dată sensul fundamental de suflu, fiindcă derivă din aceeași rădăcină ario-europeă: *av*, din care este grecul $\acute{\alpha}\omega$ = $\alpha\text{F}\omega$ „suflu“, $\acute{\alpha}\sigma$ = $\alpha\text{F}\sigma$ „suflet“ (Hesych.), $\acute{\alpha}\epsilon\lambda\lambda\alpha$ – $\alpha\text{F}\epsilon\lambda\lambda\alpha$, $\acute{\alpha}\nu\sigma\alpha$, $\acute{\alpha}\eta\sigma$ etc., toate cu digamma, de unde apoi prin împrumut dela Greci latinul: *aura* și *aër*. Acea rădăcină ario-europeă *av* ni se presintă și 'ntr'o formă metatetică *va*, din care se trage sanscr. *vāmi* „suflu“, lat. *ventus* și altele (Curtius, Griech. Et.) În laconicul $\acute{\alpha}\beta\eta\sigma$ = lesbiacul $\acute{\alpha}\nu\eta\sigma$ (Ahrens, Dial. dor. 49), adică: *abēr* = *avēr*, ne întimpină trecerea lui *v* în *b*. În românul *abur*, *aburéză*, *abóre*, rădăcina *av* și-a conservat sensul fundamental de „suflu“ ca și la Greci, pe când Albanesii l'au pierdut; ce-va mai mult încă, Românii posedă forme colaterale *bóre*, *buréză*, derivate din $\sqrt{va} = \text{àv}$, pe cari nu le au deloc Albanesii. Dacă dară „*avul*“ este tracic la Albanesii, e tracic și *abur* la Români, dar nici Românii nu l'au luat dela Albanesii, nici Albanesii dela Români, deși forma românescă este mai primitivă prin sens, poate și prin finalul *r*.

Macedo-românesce se șice ca și la noi: *abur*, *aburî*. La *abur* din corp: „nîi spilaî nihém mâniale și vedzî cum nîi-es *aburî*...“ La *abur* din pâine: „pâinea e caldă, frînge 'nă cărvellie și va să vedzî că scôte *aburî*...“ La *abur* din apă: „câpachea tingerillei se-umplu de *aburî*...“ (M. Iutza, Crușova). Nu cunoșcem însă la Macedo-români nici un exemplu de *abur* cu sensul de „suflare“, pe care ei par a l' fi pierdut din graiu

prin contact cu Albanesii. Nu l'ar avé, probabilmente, nici Daco-românii, să fi venit aci de peste Dunăre târziu în vécul de mijloc, după cum crede șcôla lui Rösler. În orî-ce cas, acésta este încă o probă, ôre-cum suplementară, despre desvoltarea cea independinte a lui *abur* la Români pe de o parte, iar a lui „*avul*“ la Albanesii pe de alta.

Prin diferitele sale accepțiuni, *abur* are o mulțime de sinonimi. Une-orî el însemnăză; pară, fum; alte-orî: cétușă, negură, nor, promorócă etc.; semnificațiunea însă de căpeteniă este: *adiare*....

Familia românului *abur*: *aburesc*, *aburez*, *buréză*, *bóre*, *abóre*, *borilă* etc., afiliată cu albanesul „*avul*“ și cu familia grecului $\acute{\alpha}\text{F}\omega$, n'are a face cu grecul $\beta\sigma\epsilon\alpha\sigma$ sau $\beta\sigma\acute{\upsilon}\acute{\upsilon}\acute{\alpha}\sigma$ „*crivăt*“ = alban. *boră* sau *voră* „*zăpadă*“, care prin latina s'a răspândit mai în toate dialectele românesce; dar nici cu slavicul: *buria* „*furtună*“ n'are a face. În româna însă, ambele aceste curenturi eterogene s'au întâlnit nu numai cu tracicul *bóre*, ci încă și cu latinul *brumă*, producându-se prin ciocnirea tuturor a o confusiune ôre-care din cauza asemănării fonetice și a apropiării de sensuri. Trăsura caracteristică a lui *abur* este o suflare lină, abia căldușă, sau mai mult cu o recóre plăcută, cea ce nu se cuprinde nici în latinul *vapor* și *bruma*, nici în grecul *boreas*, nici în slavicul *buria*.

v. *Aburel*. — *Aburesc*. — *Aburez* etc. *Aer*. — *Bóre*. — *Buréză*. — *Suflet*...

Aburàre (plur. *aburàri*); subst. fem. — v. *Aburez*.

Aburât (-ă), adj. — v. *Aburî*.

Aburèl (plur. *aburèle*), s. n.; brise, zéphyr. Se rostesc și *aborel*. Deminutiv din *abur* sau *abor*, având același înțeles cu *bóre*:

»Deosebitele vînturi se chiamă: crivăț, austru, vîrtej, furtună, și *aburel* când este pré-mic „(T. Constantiniu, Braila, com. Latinu) = „Numirile vînturilor la noi: austrul, dela sud; crivățul dela nord; vîntul Brașovului, dela resărit; vîntul Sibiiului, dela apus; bórea, zefir...” (A. Bunea, Transilv., Făgăraș, com. Văldarecea).

După Dr. Polysu (ed. Bariț p. 2), *aburel* mai însemnează „norișor”, ca deminutiv dela *abur* „nor”. După Cihac: „*aburel* = petite vapeur” (?). Sensul fundamental însă pentru *aburel*, ca și pentru *abur*, nu este de loc acela de „cătă”, ci anume de „sufiu”.

Un frumos pasagiū din Dosofteiu, 1683, f. 86: „... priimițū roaă a Duhului svântū, roaă înfocată, roaă nu umădă și cu *aburelū* de vântū pemințescū, ce roaă înfocată cu *aburelū* Dumnedzăescū ce suflă cu focū, nu cu focū de cesta ce arde și veștedziăște, ce focū luminători și întrămători...”

Prin analogiă cu *aburel*, poporul și-a croit în limba poetică cuvîntul *văzdurel*. De exemplu, într'o colindă din Muntenia:

In spatele lui
Sóre cu căldura;
In âmbl umerei
Doi luceferei;
Jur-prejur de póle
Cerule plin de stele,
Tóte văzdurele...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 49)

Curiosul *văzdurèle* (la sing. *văzdurèl*) este: *văzduh* + *aburèl* (plur. *aburèle*) prin fusiunea a doé cuvinte, ca franțusesce în: *selon* = *secundum* + *longum*, saū: *refuser* = *refusare* + *recusare*, italianesce: *stamberga* = *stanza* + *albergo* etc., un fenomen lingvistic fórté interesant, pe care l'a stu-

diat mai cu deosebire Caix (Studi di etim. ital., 199—203).

v. *Abóre*. — *Abur*. — *Aburez*. — *Bóre*. — *Văzdurel*...

Aburélă (plur. *aburelă*), subst. fem.; exhalaison, souffle continu, brise. Se rostesce și: *aborelă*. Lex. Bud.: „*aborelă*, vaporatio, evaporatio”. — cfr. Polysu, Barcianu etc.

Sensul fundamental, ca și pentru întréga familiă a lui *abur*, fiind „sufiare”, *aburelă* este aprópe sinonim cu *aburel* și cu *borilă*:

„Vînturile se numesc: crivăț, vijeliă, furtună, vîrtej și *aburelă*” (Miron, Tecuciū, com. Găicéna) = „vîntul de miadiți saū *borilă*, în urma căruia se aștéptă numai decât plóia” (S. Iordăchescu, Botoșani, com. Cristescii).

Format prin același sufix ca în: *recélă*, *vinețelă*, *surđelă*, *fierbințelă* etc., *aburelă* exprimă stare, pe când *aburire* saū *aburare*, ca infinitiv substantivat, exprimă acțiune; apoi *borilă*, compus ca: *Zorilă*, *Murgilă*, *Frățilă*, *surđilă* etc., indică pe agente; în fine, deminutivul *aburel* este ce-va mai puțin saū ce-va mai trecător decât cele-l'alte tóte.

v. *Abur*. — *Aburel*. — *Aburesc*. — *Bóre*. — *Borilă*...

Aburèsc (*aburit*, *aburire*), vb.; vaporiser, exhaler, souffler doucement. Se đice și: *aboresc*. „1° Ca transitiv, a expune ce-va saū pre cine-va la *abur*, a l' trece prin *abur*: mulți ómenī, pentru multe neputințe, se *aburesc*; părți vătămăte de ale corpului, înainte de a se trage, se *aburesc* bine. 2° ca intransitiv, a scóte *abur*: caii de multă fugă *abur* saū înfricoșat; dimineța, după đile și nopți căldurose, riurile *aburesc*. 3° a sufla încetișor, vorbind de vîn-

turii: un dulce vînt *aburesce* despre mîdi-și" (L. M.).

„D'o sîptemîna și mai bine zăpada se topise; mușcelele, acoperite d'o poighiță verđuriă, *aburîau* un fum ce se 'nălța a-lene, cletănat de adiere...“

(De la Vrancea, Sultânica, 51)

Sensul de suflare predominesce.

Intr'un cîntec poporan din Transilvania :

Sub un pom am adormit,
Și mî-o fost pomu'nflorit,
Ș'un vînt cald ce-o *aburit*
Florile le-au oborit...

(Pompiliu, Sibiu, 45).

Intr'un „bocet“ din Moldova :

Dincotro vîntul mî bate,
Tot mî frige și mî arde;
Dincotro el *aburesce*,
Tot mî arde, mî pîrlesce...

(Preut S. Teofanescu, Némț, com. Gîrcina).

Intr'o doină tot de acolo :

Bate vîntul, *aburesce*,
Puîl se călătorește
Și mîndruța mî'l jelesce...

(Conv. lit. 1885, 455).

În graiu, *aburesc* se confundă cu forma colaterală *aburez*, mai răspîndită și singură cunoscută în macedo-romîna.

v. *Abur*. — *Aburez*.

Aburîez (*aburat*, *aburare*), vb.; vaporiser, exhaler, souffler doucement. Se rostesc și *aborez*. Același sens ca în *aburesc*, cu care se confundă în graiu.

Alexandri în Sentinela romîna :

Lat e cîmpul celei lupte,
Lat și plin de arme rupte,
Plin de trupuri sfărîmate
Care zac grămăzi culcate,
Plin de sînge ce'l pîteză
Și vîsduhul *aburîeză*...

„Bóre se numesc vîntul lin de vîră, când numai *aburîeză*“ (S. Liuba, Banat, com. Maidan).

În înruditul *burîeză*, deși sensul fundamental este de asemenea „suflare“, totuși prin noțiunea intermediară de „recóre“ s'a dezvoltat sensul ulterior de „plîia de tot măruntă“, astfel că ambele cuvinte, diferențiate prin formă, s'au diferențiat și prin înțeles :

„... la noi, când *burîeză* din păclă, se ție promorócă“ (Preut N. Sandovici, Dorohoiu, com. Tirnauca).

Ca și *burîeză*, *aburîeză* se întrebuințază adesea impersonal.

În multe locuri se aude cu dz: *aburedz*, *aburîeză*. Dicționarul romîno-latin bînățen circa 1670: „*aburedz*. Vaporoz. Efflo“ (Col. I. Tr., 1883, p. 421).

Macedo-romîna cunoscă numai forma *aburedz*: „pînea cu de-ayhia se-*aburîeză*...“, „apa caldă se-*aburîeză*...“ (M. Iutza, Crușova).

v. *Abur*. — *Aburesc*. — *Bóre*. — *Bură*. — *Burez*...

Aburit (-ă), part. passé d'*aburesc*. „*Aburit* saü *aborit*, *aburat* saü *aborat*, expus la aburî, încălđit saü muîat prin aburî“ (L. M.).

Idiotisme : friptură *aburită* = bine rumenită și cu miros plăcut; vin *aburit* = tare și aromatic; față *aburită* = roșită prin emoțiune. În toate aceste expresiuni, sensul fundamental este : însuflețit, prin opozițiune cu resuflat, care nu mai are suflu.

Pann, Prov. I, 37 :

Și vîzînd gîscanul în gheveciu adus,
Aburit, fierbinte și 'nainte' pus...

Dosofteiu, 1673, f. 143 :

Și Domnului i se face milă
Vîdzînd că le fac pizmașii sâlă,
Și ca din somn sări Domnul rumân,
Ca de vin ce-i *aburit* și șumân,
Și dîade 'n pizmaș cu război iute...

„...ba o strîngea pe fata de mîna,
ba o călca pe picior, ba... cum e treba

flecăilor. Și tropaî, tropaî, ropăî, ropăî! i se aprind lui Ipate al nostru călcăele. Chirica era și el pe-acolo, și cum se lasă Ipate din joc, spirituşul dracului îi dîce:

„— Ei, stăpâne, par'că te-ai cam *aburit* la faţă, nu sciū cum; ce dîci, așa'i că'tî vine la socotélă?...“

(I. Créngă, Stan Păţitul).

v. *Abur.* — *Aburesc.*

Aburòs (-ă), adj., vaporeux. „*Aburos* și *aboros*: 1. plin de aburî; 2. rar și afinat ca aburii; 3. întunecos, puțin luminat“ (L. M.).

Adjectiv cu dibăciă întrebuințat de A. Odobescu în *Pseudokynegetikon* p. 86: „Mugurul liliacului se despică și înverdesce sub *aburósele* sărutări ale sórelui de Aprile...“; și 'n Mihnea-vodă p. 17: „tinăra fecióră se arătă cu concîiul seménat cu diamanturî, eu *aburosul* zovon de filaliū, cu auritul vël de betélă răsfrat pe un biniş de su-vaŭ alb...“

v. *Abur.*

Abùsălea. — v. *Abușile.*

Abùșile, adv.; à quatre pattes. Dictionarul româno-latin bânăţén circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 421): „*Abushile*. Infantium incessus quadrupes.“

„Prunciî ceî micî când îmblu pre mână și picîóre, se dîce că îmblu *abusălea*. Ómenî marî când îmblu, orî când căđénd se opresc pre mână, se dîce: în brâncî“ (S. Liuba, Banat, com. Maidan).

Aci doê observațiuni:

1° Aceiași acțiune are un alt nume când e vorba de copil, și altul atunci când se vorbesce de ceî în vrîstă;

2° Copilul de tot mic pronunțând s în loc de ș, forma *abusălea* pentru *abu-*

șile este rezultatul influinței grafului copilăresc asupra limbei părinților.

Cu *abușile* nu trebui a se confunda: de-a bușii, după cum se chîamă un joc de copii, cunoscut mai ales în Moldova și'n care se rostesc următórele cuvinte:

Aŭ-late,

Baŭ-late,

Nu țî-i frică că te-oîu bate?

Din codiță, din codă,

Pîn'oîu prinde-a numêrà....

(D. Alboténu, Covurluŭ, com. Mastacani).

Format prin prepozițiunea de mișcare a (v. ¹¹ A), acest adverb își mai asociază aprópe tot-d'a-una prepozițiunea de: *d'a-bușile*.

v. *Buș.* — *Bușă.*

¹**Ac** (artic. *acul*, poporan: *acu*, macedo-rom. *aclu*; plur. *ace* și *acurî*), s. n.; aiguille, aiguillon. „Instrument de fer, suptîre ascuțit, cu care se cóse, se împunge saŭ se înfige“ (L. M.).

I. *Ac* în ghicitori.

Cimilitura poporană a acului:

Am un om mititel

Face gardul frumușel..

(Revista populară 1884 p. 47)

saŭ:

Ce e mic-mititel

Ingrădesce frumușel...

(Ispirescu, Pilde, 32)

O altă cimilitură:

Ce fuge mereŭ la vale

Și'si lasă mațele 'n cale...,

despre care d. G. D. Teodorescu (Poesii pop. 216) observă că: „în Mexic se găsesce o ghicítóre asemenea acesteia tot despre *ac*: cine alérgă printi'o vale, tărîndu'si mațele după sine.“

Macedo-româniî aŭ și ei doê cimiliturî despre *ac*:

Nîic nîi-escu, drac nîi-escu,

Ma tută lumea eŭ u 'nvescu...

(M. Iutza, Crușova)

care exprimă aceiași ideea ca în pro-
verbul daco-român : „*acul* este mic,
dar scumpe haine cöse“ (Pann, Prov.
I, 137).

A doua cimilitură macedo-română,
fôrte ingenioasă și 'n care chiar prin
rimă este indicat *ac* :

Drac tru chisă, 'n cer tut drac,
S'êste văr'nă coddă nîi trag,
Pri-îu-cido cu coddă mi bag,
Din dao-trei mași una fac,
Pănă-ci-și di coddă ascap...

(M. Iutza, Crușova)

adecă : „drac în iad, în raîu tot drac;
dacă trag după mine o coddă, apoi ori
unde mă bag, din doă-trei numai una
fac, pină ce mă scap și de coddă“.

În fine, un fel de ghicitore școlărescă :
„De unde aũ luat Adam și Eva *ac* și
ațã de aũ cusut frunțele de smochin..?“
(Cost. Negruzzi, Cum am învățat ro-
mânesce).

II. Felurî de *ace*.

Ca instrument de cusut femeesc, *ac*
a dat naștere la proverbe :

Despre femeî lenevose : „Când eram
la mama, și eũ scieam să cos, că ma-
ma împungea și eũ trăgeam *acul*...“

(Pann, Prov. III, 106)

Despre femeî lucrătore : „Bărbatul
să aducă cu sacul, muierea să scóțã
cu *acul*, tot se isprăvesce...“

(Ibid. II, 123).

Din *ace* femeiescî, Dr. Polysu (ed.
Bariț p. 9) distinge : „*ac* cu ureche“ =
de cusut, „*ac* cu craci“ = de pěr, „*ac*
cu gãmăliã“ = bold. În unele locurî cin-
ghel saũ cangé „*crochet*“ se chiamă :
acu-cîurului (Iași, com. Bosia).

Intr'un document scris în Argeș la
1621 (Arch. Stat.) : „10 *ace* de cãrpã
de argintu.“

Intr'un act din 1686 despre „hainele
și sculele ale jupănesei Ilincăi fata ju-
pănesei Nécșai ot Petrești, care s'au

dat de poménã după moarté ei“, ne
întimpină, afară de „*ac* de argint“ în
doă rindurî :

„2 *ace* mari de argint cu mǎrgăritar
și cu turchiãze ;

„2 *ace* mari de argint de invăliturã...“

(M-rea Cotroceni, Arch. Stat.)

Poporul, firesce, crede că cel maî
frumos din tóte acele trebuî să fie acela
al Dómnlei. Jocul copilăresc de-a Baba-
gaia, numit pe a-locurî : de-a Clóța, de-
a Puia-gaia etc., se începe în Muntenia
printr'un dialog între copilul care face
pe clóșca cu puî și între acela care
face pe baba :

„ — Ce cauți, babo ?

— *Acul* Dómnlei.

— O fi ăsta (arătând piciorul drept).

— Ptiu! nu e ăsta...“

(Ispirescu, Jucării, p. 25).

În alte varianturî : „*Acul* Dómnlei
cu fir roșu...“ (G. D. Teodorescu, Poes.
pop. 198).

În unele districte (Dolj, com. Ri-
sipiți; Olt, com. Piroși) se chiamă :
Acu-Dómnlei flórea Scandix-pecten, nu-
mită și lătinesce: *Acula*, ital. *Agu-
glia*, span. *Aguja*, dar cunoscută maî
mult sub poeticul nume de „Peptenele-
Venerei“ (Pecten Veneris). În „*Acu-
Dómnlei*“ se înțelege anume „*ac* de
pěr“, o uneltă de cochetăriã deja la
vechiî Romanî : „*comas acu comen-
tibus*“ (Quinctil. II, 5).

Din *ace* bărbătescî, Românul distinge
pe cele întrebuintate de croitorî, cojo-
carî, cismarî și alțiî, numindu-le : „*ac*
abăgeresc“ (Olt, com. Vlaici), „*ac*
țigănesc“ (Iași, com. Sinesciî) etc.,
iar un *ac* mare, în genere, se ȃice : a-
coiũ, în Banat și 'n Hațeg : aconiũ,
prin opozițiune cu un *ac* mic : acuț,
aculeț saũ acșor.

v. *Abăgeresc*. — *Acoiũ*. — *André*. —
Cange. — *Cinghel*. — *Igliță*. — *Țigănesc*...

III. *Ac* = mic.

Ca ce-va foarte neînsemnat și foarte often, *ac* a dat naștere la o mulțime de locuțiuni :

Ei încă număr și anii
Când n'aveai pară de *ac*,
Și acum te joci cu banii
Turnându'i din sac...

(Pann, Prov. II, 89.)

Cine fură ați un *ac*,
Măine fură un gânsac...

(Ibid. I, 69).

„Te slujesc norocul, cât umbra *acului* pe croitor“ (Ispirescu).

Intr'un act moldovenesc dela vodă Alexandru-Iliaș din 1621 (A. I. R. III, 216): „dămu'ț știre de rândul celor slugi c'au inblat de-au luat bucatele lui Dumitrașco Șeptelič, c'am înțeles cum sânt la tine în prinsoare, deci să-i faci să întoarcă tot c'au luat dela casa lui, pân la un cap de *ac*..“

Expresiunea : „pîn' la un cap de *ac*“ este o întorsetură posterioară în loc de vechiul : „pîn' la un *ac* de cap“, o locuțiune ajunsă a fi juridică, pe care o găsim lătineste, într'o frasă întocmai ca cea de mai sus, în Codicele Teodosian : „Si praeter haec tria crimina repudium marito miserit (uxor), oportet eam usque ad acuculam capitis in domo mariti deponere“ (ap. Du Cange, v. *Acucula*).

„Caută *acul* în caru cu fin...“ ; sau : „orbul își caută *acul* în aria cu paele, și surdul îl povățuesce unde sună...“ (Pann, II, 4 ; III, 130). Franțusesce : „chercher une aiguille dans une botte de foin“ (Littre). Asociațiunea de idei între căutarea *acului* și „ce-va foarte greu“, este veche romană. La Plaut (Men. II, I, 8 sqq):

Nam quid modi futurum est illum quaerere?
Hic annus sextus, postquam ei rei operam
damus...

... si acum credo quaereres,
Acum invenisses...

. In : „ai înghițit un *ac* și ai să scoți un fier de plug“ (Coll. Golescu, Conv. lit. 1874 p. 68), ni se înfățișează érašă, ca antitesă între *ac* și „drugă de fer“, o asociațiune de idei romanică. Italie-nesce se dice : „dare un ago per aver un palo di ferro“ (Tommaseo).

O altă antitesă :

Eraū bróștele
Ca muștele,
Șerpil ca și *acele*,
Năpărci ca andrelele!
Acum tóte aū crescut
Și de spaimă s'aū făcut :
Bróștele
Ca ploștele,
Șerpil ca grinđile,
Năpărci ca buțile...

(Burada, Dobrogia, 1f8).

IV. Urechea *acului*.

Alături cu asociațiunea de idei romanică : „acum quaerere“, dificultatea de a face ce-va se mai exprimă printr'o imagine ebraică : „a trece prin găurica *acului*“, pe care Evangeliul a răspândit'o în tóte limbile și care s'a ramificat pretutindenă în mai multe varianturi poporane.

Noul Testament 1648, Mat. XIX, 24 : „mai lesni iaste cămillei prein urăché *acului* a tréce, decât bogatul intru împărăția lui Dumnedzău a intra.“

Coresi, Omiliar 1580 : „pré bună amu și minunată iaste pilda ačasta : cumū nu poate încăpé cămila prein urechile *acului* dereptū multă strimtură și pentru multa grosimé a cămillei, așa și calé céia ce duce în viață nu poate încăpé pre bogatulū pentru strimtura ei și pentru multa grăsimé a bogatului...“

Spaniolesce se dice „o ch iul *acului*“ : „por el ojo de una aguja“ ; romănesce : ureche, mai ades la plural urechile, deși se vorbește despre un singur *ac*; mai rar : gaură sau bortă.

Varianturile poporane ale pildei e-vangelice :

„Bóla întră cu caru și ese prin urechile *acului*“ (M. Ștefănescu, Teleorman, com. Traian).

„Rěu întră 'n trupu omului ca pîn urechili *acului*, și nu'l încape nici caru, când te umărești să 'l scoți“ (Jipescu, Prahova, Vălenii-de-munte).

„Șiretul se străcóră ca prin urechile *acului*“ (P. Ispirescu).

„Aștėptă să vină luna lui Fluerarű, care bagă omėtul pe bórta *acului* în casă...“ (I. Verdėnu, Nėmț, com. Carligiű).

Pann, Prov. III, 130: „Lesne a băga în urechile *acului* când vezi...“

V. *Ac* = împungător.

Ca instrument ascuțit, *ac* a produs o altă locuțiune metaforică.

Deja la vechii Romani, „a cu tanger-e“, „a atinge cu *acul*“, însemna: „a lovi tocmai unde dore.“

—Mendicus es?—Tetigisti a cu.—Videtur digna forma..

(Plaut. Rud. V, 2)

Romănesce, când cine-va se pórta reű sau ne supėră, noi il amenințăm cu pedėpsa :

Asta e bólă cu léc,
Am eű de cojocul teű ac...

(Pann, Prov. III, 128; cfr. I, 68)

sau: „Am eű *ac* și ață de cojocul teű“ (Coll. Goleșcu).

Ca simbol de respingere, *acul* figureză în următorul obicei :

„La noi întâlńirea cu popa este priviță de popor ca piază rea; femeile aruncă *ace* cu gămălii pe jos, ca să scape de piezű“ (I. Poppescu, Dolj, com. Băileșci).

Tot aci vine un alt obicei, în care simbolismul e și mai pronunțat :

„In Bucuresci femeile lehuse se feresc a se întâlńi una cu alta, fiind-că

nu este a bine. Dacă cum-va se întâlńesc, iute își trimite una alteia câte un *ac*. Ceea ce are băiat, trimite un *ac* cu gămăliă; eră ceea ce are fată, trimite un *ac* cu urechi“ (P. Ispirescu).

VI. *Acul* albinei.

Prin proprietatea de a împunge, se numește *ac* boldul unor insecte, mai ales al albinei, latinesce: *aculeus* (fr. *aiguillon* = it. *aguglione* = sp. *aguijon*).

„Albina în gură ține miera cea mai dulce, și în codă *acul* cel mai otrăvitor“ (Coll. Goleșcu).

Pann, Prov. II, 112 :

Viespea miere după ce nu face,
Sare și te împunge cu *ace*...

O legendă poporană :

„Când a făcut D-đeu tóte vietățile, a întrebat pre fie-care, că ce putere voesce să aibă. Albina a respuns: Pre cine voű împunge cu *acul* meű, să și móră. Atunci D-đeu a đis: Mai bine să móri tu!—Și așa se vede pînă în đioa de astăđi, că îndată ce inghimpă cu *acul* seű albina pre cine-va, móre ea însăși“ (G. Dobrin, Transilvania, Făgăraș, com. Voila).

Romănul a observat însă că „matca“, stăpána albinelor, n'are *ac*, ci numai albinele cele de rind (Preut V. Florescu, Sucėva, com. Ruginósa), de unde îi place a trage că: „cine e mare și tare, de D-đeu nu 'i este dat să împungă.“

La figurat :

Ioan din Vinți, 1689, f. 150: „pro însăși neascultaria morții și *aculi* înșelăciunii și legăturile iadului în Iordanű afundându-le...“

Ibid. f. 177: „ai veselit. cu nădejde invicrii pre cei vătămăți cu *aculi* morții...“

Tot așa: *acul* pizmei, *acul* resbuńării etc.

După Bobb (I, 3), se mai ȳice *ac* Ńi virful spicului de grău.

VII. Derivaȳiunea lexică.

Lătesce sint: *acus* (gen. *acus*) feminin, Ńi: *acus* (gen. *aceris*) neutru. La Romăni Ńi la Italiani ambele forme s'aũ contopit, căpētându-se la plural: romănesce *ace* lingă *acurĩ* (v. Gruber, Studii asupra genului, IaŃi, 1884, p. 32); italianesce: *aghi*, alături cu vechiul: *agora*. Forma plurală „*acora*“ cată să fi existat deja în latina rustică. Celelalte graiurĩ neo-latine: fr. *aiguille* = prov. *agulha* = span. *aguja* = reto-rom. *aguaiglia* etc., ca Ńi ital. *aguglia* Ńi *agocchia*, Ńi-aũ format cuvintul dintr'un tip latin deminutiv: *acucula* = *acicula*.

v. *Afă*. — ¹. *Hac*.

². **Ac** (-*acă*); suffixe s'attachant aux substantifs et aux adjectifs. Suffixul nominal *-ac*, primar saũ secundar Ńi tot-d'a-una tonic în limba romănă, este una din ramificărilor suffixului *-c* (-*ka*, -*kā*), diferenȳiat în: *-ac*, *-ic*, *-ec*, *-oc*, *-uc* etc., prin asociare cu diverse vocale, lungĩ saũ scurte, prin cari se lėgă cu rădăcina saũ cu tulpina cuvintului.

Acest suffix există de o potrivă în tóte limbile ario-europEE Ńi'n tóte limbile turanice, astfel că într'un cas concret proveninȳa lui póte să fie cu totul de o altă natură decât în cazul concret cutare saũ cutare. AŃa la Romăni el este:

a) ario-europeũ în:
buř-ac = sl. *buřakũ*,
ċiorp-ac = sl. *ċirpakũ*,
cos-ac = sl. *kosakũ*,
har-ac = gr. *χάραξ*,
bumb-ac = gr. *βαμβάκιον* etc.;

b) turanic în:
bărd-ac = turc. *bardăq*,
cap-ac = „ *qapăq*,
cerd-ac = „ *ċardăq*,

con-ac = „ *qonăq*,
ét-ac = „ *iatăq* etc.

Latinesce, acest suffix (-*ac*, -*aco*) ne apare în: *mer-acu-s*, *halven-ac-us*, *lingul-aca* etc.; mai ales însă sub forma *-ax=ac-s*: *ed-ax*, *loqu-ax*, *aud-ax*, *fug-ax*, *ten-ax*, *rap-ax*, *fer-ax*, *sag-ax*, *lim-ax* (=it. *lum-aca*) etc.; apoi adaos cu alte suffixe, ca în: *halven-ac-iu-s*, *horde-ac-eu-s*, *ciner-ac-eu-s*, *gallin-ac-eu-s*, *dur-ac-inu-s*, *tili-ac-in-eu-s* etc. (Corssen, *Ausspr.*², t. 2 p. 195). Din cauza acestei suffixaȳiuni suplimentare Ńi din cauza trecerii flexionare a lui *-ax* în *-ace-*, se póte ȳice că'n latina literară suffixul propriũ *-ac* devenise fórte rar, deŃi trebuĩ să se fi păstrat mai bine în latinitatea rustică. — cfr. Budenz, *Das Suffix κός (κός, ακός, υκός)*, Götting. 1858; G. Mueller, *De linguae lat. deminutivis*, Lips. 1865.

La Daci, Ńi la Traci în genere, suffixul *-ac* pare a fi suferit: pe de o parte, o scădere conŃonantică la *-ag*, ca în *Sus-ag*, numele unui Dac, despre care vorbeŃe Pliniũ cel tĩnăr într'o scrisóre cătră Traian; pe de alta, o scădere vocalică la *-cc*: *Amad-oc*, *Bith-oc*, *Sad-oc*, *Sparad-oc*, *Spart-oc* lingă *Spart-ac* etc. (Tocilescu, *Dacia*, 605). Cu tóte astea, Eustathiũ în scholiile la Homer ne transmite vorba tracică *μανδάκης „δεσμός ζόγρον“*, „legătură de fin“ (De Lagarde, *Gesamm. Abhandlungen*, 280), în care suffixul *-ac* s'a păstrat intact Ńi pe care aũ moŃtenit'o Romăniĩ în cuvintul: *măldac* „petit tas de foin“ (Cihac, II, 672). În maioritatea casurilor, suffixul *-ac* pare a se fi acăȳtat în dialectele tralice la tulpine nominale cu finalul *t* saũ *d*.

În „*măld-ac*“ = *μανδάκης* se vede reză pe deplin caracterul deminutival al suffixului *-ac* la Traci, pe când în latina literară acest caracter se perduse aprópe cu desăvĩrŃire, după cum

ne întimpină pré-puțin și'n cuvintele slavice, grece și turce, introduse în limba română.

Orî de unde ar veni, dela Daci sau din latina rustică, e foarte interesantă întrebuintărea curat deminutivală a sufixului *-ac* de cătră țeraniî noștri într'o mulțime de vorbe plăsmuite de dinșii și pe cari nu le cunósce sau le nesocotesce graul cărturarilor.

Iată, de exemplu, cum vorbesce un sătén din Prahova:

„Dacă uscățiva, puținica și bu d u l a c a mea vorbire cu ande hinu mieu Moțailă n'or hi'n placu multor duhuri mari...” (Jipescu, Vălenii-de-munte).

„Când ești mic, s c u n d a c, vėdu-t'ai că te hărtăpălesc toți?” (Id.)

„... îndrăsnela tinerilor, mintea pururea c r u d a c ă a fetilor...” (Id.)

In balada Cucul și turturica (Alex. Poes. pop.², 8):

Ba, cucule, ba,
Nu te-oiu asculta,
P o r u m b a c u l e,
Frumușelule,
Pestrișorule,
Drăgușorule....

unde deminutivalul *-ac* corespunde deminutivalilor: *-el* = lat. *-ellus* și *-ior* = lat. *-iōlus*.

Sufixul român *-ac* ne'nfățigșeză sub raportul formei următórele:

1°. Tinde a scăde consonantic la *-ag*, de ex. *desag* sau *desagă* = gr. *δισάριον*;

2°. Tinde a scăde vocalic la *-oc*, de ex. *gânsoc* = *gânsac* (cfr. Quintescu, De deminutivis, 52-3);

3°. Iubesce tulpinele nominale cu finala dentală, ca în: *scundac*, *măldac*, *fundac* etc.;

4°. Se adaugă la un alt sufix, de ex. din: *prostan* — *prostănac* = *prost-an-ac*;

5°. Își adaugă un alt sufix, perđend

atunci accentul, de ex. din: *gândăc* — *gândăcəl* = *gând-ac-əl*.

v. *-Ag.* — *-Eac.* — *-Eag.* — *-Ic.* — *-Ig.* — *-Oc.*
-Og. — *-Uc.* — *-Ug.*

³ *Ac.*; préfixe s'attachant aux pronoms et adjectifs demonstratifs. Deja în latina arhaică, pronumele demonstrativ: *ecc'* (*ecce*, *ecco*) servia a maî întări alte elemente demonstrative, cu cari se aglutina într'un singur corp. La Plaut nu o dată ne întimpină: *eccillum* „*acel*” = *ecce-illum*, *eccistam* „*acéstă*” = *ecce-istam* etc. În limba latină rustică s'a respândit cu timpul din ce în ce maî mult acest mod de a procede, și tot-o dată, ștergėndu-se cu încetul în asemeni compuse individualitatea lui *ecce* sau *ecco*, inițialul *e-* a trecut în *-a*. De aci prefixul *ac-*, pe care'l au Românii în: *acést* = lat. *ecc'istum* (ital. *questo* = *eccu'istum*, *questi* = *eccu'iste*, span. *aqueste* = *eccu'iste*) alături cu simplul: *ist* = *istum*; *acel* = lat. *ecc'illum* (span. *aquel* = *eccu'illum*, ital. *quegli* = *eccu'ille*, *quello* = *eccu'illum*) alături cu simplul: *el*, *əl* = *illum*; *acum* sau *acmu* = lat. *eccu-modo* (= friul. *acumò*); *aci* = lat. *ecc'hic* (span. *aqui* = *eccu'hic*) și altele.

De observat:

1°. *ac-* redus la *a-*: *aist* = *ecc'istum*, lingă *acést*; *ași* = *eccu'sic*, lingă *ma-cedo-romănul acși* (= sicil. *accussi*)...

2°. *ac-* redus la *c-*: *cest* = *acést*; *cel* = *acel*, *colo* = *acolo*...

3°. Latinul *ecc'* trecut în același cuvint în trei forme: *acătare*, *cutare*, *at-tare* = *eccu'talem* (= ital. *cotale*)...

4°. În adverbul: *cóce* = *eccu'hacce*, dispărutul *a* reapare numai în construcțiunea: *ințracóce*.

Astfel prefixul român *ac-*, spaniolul *aqu-*, italianul *qu-* etc., tóte din latinul *ecc'* (*ecce*, *ecco*), se identifică prin ori-

gine cu adverbul nostru : *écă* = ital. *ecco*, deși de secolii s'au despărțit de dînsul prin diversitatea funcțiunilor.

v. *Écă*.

Acadeă (plur. *acadele*), subst. fem. ; caramel. „Vorbă turcescă, cunoscută numai în România liberă“ (L. M.). Cuvîntul nî-a venit prin Turci din arabul 'akide „sorte de sucrierie“ (Șainénu), dar sună românesc tot așa de bine ca și franțuzesce „caramel“, care e de asemenea arab, trecut în Franția prin Spania (Littre). Grațiă cofetarilor italieni, „caramel“ a străbătut prin Germania (Karmelzucker) pînă 'n Polonia (karmelek), pe când *acadeă* nici măcar în România n'a putut să aibă o lungă durată.

v. *Alva*. — *Alviță*.

¹Acâr, conj. ; n'importe [qui, quoi, comment etc.]. Dictionarul româno-latin bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 422) : „*Akar*. Sive. Vel. — *Akar-kare*. Quicunque. Quivis“. În Lex. Bud. 365 : „*acar* = macar, batâr, ori, fie, fiește“. Bobb. 3 : „*acar-că* = etsi, *acar-ce* = quidcunque, *acar-cine* = quicunque“.

Noul Testament 1648, f. 219 : „unul crede că e slobod *acar-ce* a mânca, iară altul slab măinecă *vérze*...“

În aparință, *acar* se identifică cu *macar*, avînd același sens și abia diferind prin formă. În realitate însă, ambele cuvinte sînt cu totul străine unul altuia prin origine. Intrebuințat numai la Români de peste Carpați, și chiar acolo rar, *acar* este din punct în punct maghiarul : *akár* „n'importe“, în compozițiune : *akár-ki* = *acar-cine*, *akár-mi* = *acar-ce*, *akár-hól* = *acar-unde* etc., dintr'o rădăcină curat unгурescă cu semnificațiunea de „voire“.

v. *Măcar*. — *Ori*. — *Vare*.

²Acâr (plur. *acare*), s. n. ; étui à aiguilles. Latinesce ar fi : aquarium.

„Uneltele de cusut : ac, ață, *acar*, fórfece, degetar, pânză...“ (D. Alboténu, Covurluîu, com. Mastacanî).

Dicționarele mai dau pe : *acar* „fabricant d'aiguilles“, ba încă : „*acăriă* „*fabrique d'aiguilles*“ (Cinac), formațiuni gramaticește corecte, dar nedovedite și cari nu vor deveni o realitate decât numai după ce se vor înființa mai întăiu în România nesce fabrice de ace, de o cam dată în lipsă.

v. ¹*Ac*. — *Acarniță*. — *Acăriță*. — *Acorniță*. — ²*Ar*.

³Acâr (plur. *acari*), s. m. ; fabricant d'aiguilles.

v. ²*Acâr*.

Acârét (plur. *acareturi*, s. n. ; bienfonds. Se aude și *ecaret*. Se aplică mai cu sémă la construcțiuni cu dependințele lor.

Enache Cogălnicénu, Cron. p. 200, vorbind despre Lupul-Agă sub Constantin Mavrocordat : „pân' la cea de pe urmă aũ scăpat cu vieța, dar aũ eșit din șese-zeci pungî de banî și i-aũ rămas și tóte *acareturile*, care nu se pot arăta cu scrisul câtă răsipă și pagubă aũ avut...“

Filimon, Ciocoii vechi, p. 105 : „Ei bine, stăpâne ! Trebuie să facem cercetare pe la tóte aceste *acareturi*, căci póte să fie călcate de vecini...“

Cost. Stamati (Muza română, I. 526) îi dá ca sinonim : *heîuri*.

Venit la Români prin Turci din arabul 'akâret (Șainénu).

v. *Bină*. — *Heîu*.

^{1 2 3} **Acârîu**. — v. ^{1 2 3} *Acâr*.

Acârniță (plur. *acarnițe*), s. f. ; boite, sac ou étui à aiguilles. Sinonim cu a-

căriță și aconiță, despre cari vești mai jos, și cu a car, din care s'a format prin sufixul slav ic -niță, dar având un înțeles ce-va mai întins :

„La ciobanii de pe la noi *acarniță* se chiamă locul, cutia saŭ traista, unde ei țin acele, fôrfecile etc.“ (V. Lohan, Iași, com. Buciumii).

v. ² *Acar.* — ² *Niță.*

Acărniște, s. f. : étui à aiguilles. Format din a c a r n i ț ă, înlocuindu-se finalul -iță prin sufixul slav ic -iște. Acestă formă, care remâne dubiosă, ne întimpină numai la Ieromonahul Macarie, Lex. Mss. slavo-român din 1778 (Bibl. Centrală din Bucur.) :

„Țava acelor, acariul, *acurniștea*, téca or țava cea prinsă cu curéle, întru carea se pun acele, undrélele...”

v. *Acarniță.*

A-casă, adv. ; chez, à la maison. Deși compus din a = lat. ad și casă = lat. casam, totuși *a-casă* a ajuns a fi un adverb în totă puterea cuvintului, invariabil și având cele două elemente ale sale constitutive cu atât mai strins unite, cu cât prepozițiunea separată a (v. ¹² A) a despărut din limbă aprópe cu desăvîrșire. Precum este adverb : afară = a-fară = lat. ad-foras, în același mod e adverb *a-casă*, care fôrte bine s'ar puté scrie : *acasă*.

În *a-casă* noțiunea de „edificiu“ e accidentală. Póte să fie cine-va *a-casă* în pădure saŭ într'o pesceră, dacă acolo îi este șederea. Limba română posedă o mulțime de expresiuni pentru nesce locuințe ca : stână, târlă, surlă, cocióbă, bordeiu, coșmagă, cușmelie, colibă, bojdeucă, cobirná, zăvadă, șatră, cort etc., pe cari nici o dată nu le numesce „casă“, și totuși cei ce petrec în ele sînt : *a-casă*.

Pentru a arăta că e superat saŭ ne-

mulțumit, Românul dice ; „Nu'mi sînt toți boii *a-casă*“ (Baronzi, Limba română, 43). Totuși nici o dată nu s'ar puté dice : „boii în casă.“

Ca adverb, *a-casă* une-orî își perde în graŭ pe finalul -ă, devenind : *a-cas'* saŭ *acas'*, după cum se perde în : afar' = afară.

Intr'un cântec poporan din Transilvania :

De nu'î iaz
Și nici pârlaz,
Să trec la mândra *acas'* . . .

(Jarnik-Bârsanu, 309),

pe când într'un alt cântec tot de acolo :

Ce folos că trag *acasă*,
Că n'am nevastă frumósă :
String în brață sloiu de ghiață,
Pare că'i o mogândéță...

(Ibid. 183)

În legătură cu pronumele personal saŭ reflexiv, *a-casă* și'l asociază sub forma enclitică : *a-casă'i*, *a-casă'ti* etc.

Moxa, 1620, p. 355 : „Dumnezeu i cruță, că'i găsi unŭ porcariu anume Festul și féce bine că'i duse *a-casă'* și...”

Pravila Moldov. 1646, p. 88 : „mușaria cândŭ nu să va pleca nice va asculta de beserică, cândŭ-i va dzice să margă după bărbatu'sŭ, carele o cere și o chiamă să vie *a-casă'sŭ* și să lăcuiască împreună...”

N. Muste, Cron. 17 : „n'au primit Grigorie-Vodă, rugându-se Vezirului să'l lasă să margă *a-casă'sŭ* în Țarigrad.....

Cost. Negruzzi, Aŭ mai pățit'o și alți, 71 : „Toți alergară pe *a-casă* cu pěrul sburlit, cu grija în suflet, cu gróza în inimă, gândind la scena ce veșuseră și temédu-se să nu găsescă asemenea privești pe *a-casă-le*...”

În proverburî :

Despre fanfaronadă :

Pe uliță
Chiriță.
Ș'a-casă chisăliță..

saū :

Umblă pe drum cu alaū
Ș' *a-casă* n'are malaūu...

(Pann, I, 160)

Despre o oiă bună și o nevastă har-
nică :

Lănósă și lăptósă și grasă,
Să vie și de vreme *a-casă*...

(Ib. II, 113)

Despre cei ce călătoresc fără folos :

A lipsit de *a-casă* noē anī
Și s'a întors cu doi bani...

(Ib. II, 5)

In fine :

Când ești pofit la vr'o masă,
Plécă sātul de *a-casă*...

(Ib. III, 105)

și atunci acel ce te ospetéză va puté
să đică: „așa mai vii de *a-casă*“, un
idiotism care însemnéză: „așa'mi place
să fi.“

„Draga mea Anicuță! Ean să te pri-
vesc în hañele aiste.... Așa țerance
mai vin de *a-casă*.... să ai șapte sate
pline!“

(Alex., Craiū nou, sc. IX).

„Gaitanis: Iert tot.

„Alecū: Așa mai vii de *a-casă*...“

(Alex., Nunta țerănescă, sc. X).

In blăstemuri: „Duce-te-ai în sus
și'n jos, ș' *a-casă* să nu mai vii!“ (A.
Degan, Transilv., Hunedóra).

In graiul vînătoresc, cel puțin în
Țéra-Románescă, exclamațiunea „haide
a-casă!“ însemnéză că vînatul e prins.

Așa în Teleorman :

„Pe la noi vînătorii, după ce și-au
ales timpul, se întrunesc dela trei
pînă la șése, avēnd fie-care căni de
vînăt, și plécă înșirați astfel din di-
stantă în distanță încât să se pótă
vedé unul pe altul. In dată apoi ce
unul din ei a zărit vînatul, strigă:

ocol, aidi *a-casă*! și la acest semnal
toți cei-l'alți, precum și căni, alérgă
spre locul arătāt.....“ (I. Panaitescu,
om. Bălțați).

„Când vînătorul, urmat de ogar, gă-
sesce vînatul, el strigă mereū: ocol,
aidi *a-casă*! ocol, aidi *a-casă*! pînă ce'l
prinde....“ (I. Ionescu, Răiósă).

In Dolj :

„Când vînătorul este însoțit de ogar
și vede iepurele, vulpea saū alt animal,
strigă: tut puū! și: ocol, aideți *a-
casă*!“ (M. Ciocălteū, Dolj, c. Plenița).

Tot așa în Ialomița (C. Ionescu, com.
Borânesci).

Acest strigăt cu „*a-casă*“ e un fel
de conjurațiune :

„La vederea vînatului, sberetul vînă-
torului este: ocol, aidi *a-casă*! cređēnd
că atunci iepurele saū vulpea saū alt
ce va fi se opresce pe loc de se póté
da cu pușca“. (N. Poppescu, Dolj, c.
Piscu).

Poporul e sigur că fiarele și dobitó-
cele înțeleg limba omenescă și sint chîr
în stare de a vorbi o dată pe an (v.
An-noi). Auđind dară că omul „se in-
tórce *a-casă*“, vînatul se amăgesce, nu
se mai mișcă, și deci e împușcat.

E fórte interesant că strigătul vînă-
torului se chiamă la Olteni sberet,
ceia ce nu are a face etimologicesce cu
sberare = lat. [ex]balare „bêler“, ci
este vechiul roman [ex]barritus „cri
de guerre“, ricnetul ce isbucniă tocmai
atunci când legionarii năvăliaū asupra
dușmanului: „clamor autem, quem
barritum vocant, non ante debet at-
tollī quam utraque acies se junxerit“
(Veget.).

Vînătorescul: *a-casă*! își găsesce și
el, cel puțin ca fond dacă nu și ca
formă, nesce paraleluri romanice, cari
ne permit a bănuī o veche origine la-
tină: „Au lit! au lit, chiens! exclama-
tions pour faire quéter les chiens, lors-

qu'on veut lancer un lièvre" (Littré). „Aide *a-casă*!" sau „aide în pat!" exprimă aceeași noțiune de: „aide la odihnă", prin care vînătorul crede a înșela pe iepure.

Adverbul *a-casă*, în orice cas, trebuie să fie latin rustic: *ad-casam* pentru clasicul: „*domi, domum*"; căci nu numai corespunde italianului și spaniolului: „*a casa*", dar încă francesului „*chez*", vechiu „*à ches*"=„*ad casam*", de ex. într'un text medieval citat de Littré: „*vos voliez venir à nos e à ceaus qui sont à ches nos*"=„*voiați a veni la noi și la cei ce sînt a-casă la noi.*" Italianesce la Macchiavelli: „*Il Re, per timore di questa lega, se ne andò per ragunare più forze a casa*" (Tommaseo). În dialectul vallon (Grand-gagnage, I, 21) în loc de „*chez*" se țice „*amon*"=„*à-mohon*" (*à-maison*), schimbându-se cuvîntul principal, dar rămînînd aceeași construcțiune și aceeași idee ca în: *a-casă*.

v. *Casă*. — *Ocol*. — *Sberet*. — *Vînat*.

Acatastasia, subst. fem.; bouleversement, désordre. Grecul *ἀκαταστασία*, care n'a circulat nici o dată în gura poporului român, dar pe care totuși, așa fiind moda în epoca fanariotică, cronicarul Zilot (p. 45) îl întrebunțeză vorbind despre Mihaïu-vodă Suțul:

Unde ese și cum merge,
De e strâmb sau după lege,
Nici că prin gând îi trecea!
Care mai de dimineță
I se arăta în față,
Ce'i țicea, așa făcea!
Așa *acatastasiă*,
Așa scârnavă Domniă...!

Acătist (plur. *acătiste*), s. n.; terme ecclésiastique. „*Ἀκάτιστος*, propriu: care nu se pune jos, care nu șéde jos; de unde în special, ca termen bisericesc: 1° rugăciunile, cântările, servi-

ciul bisericesc, care în séra Vinerii din a cincea săptămână din Păresimii se face în onórea Născătoarei de Dumnezeu, și în cursul căruia toți ómenii stau în picioré; 2° de aci, în genere, orice rugăciuni și cântări către Născătoarea de Dumnezeu; 3° ceia ce se dá preutului, care face aceste rugăciuni și cântări; de ex.: am să dáu *acătiste* pe la tóte bisericile ca să te blasteme." (L. M.).

Cel mai vechiu *Acătist* românesc tipărit, este acel moldovenesc al mitropolitului Dosofteiu, eșit în-4 la Uniow în Galiția la 1673, în același timp cu Psaltirea în versuri. Titlul, pe care nu'l cunoscuse Cipariu (Principia, 107), este curios prin amestecul limbei paleo-slavice cu româna: „*Пре́честны́и Акѣтисту́ и молебену́ пресвѣтыи Богородици, канону́ воскресену́ и про́чиѣа спасителныѣа молбы́ кѣ Господу́ на́шему Исусу́ Христу́, тѣлмѣцит де пре лимбѣ словенѣаскѣ пре лимбѣ румѣнѣаскѣ трудолубиену́ и тѣцаниену́ преосвѣщеннаго кыр отца́ Досоtheѣа, митрополиты́ Суѣавскѣаго и всеѣа Молдавскѣа землѣа. V Monastiru Unevskomŭ typom izobrazisѣа. Rok 1673.*" Specimen din text:

„Bucură-te că pre filosofi nemăestri ȳarătaș, bucură-te că pre cei meșteri de cuvinte necuvîntători ȳ-au vădit..."

Cel întâiu *Acătist* românesc cu litere latine este: „*Acathist său cárte cu multe rugatsŭni pentru evlăviea fiestequarui crestin*", publicat de celebrul Samuil Klain (Micul) la Sibiu, 1801, în-16.

¹ **Acăț** (plur. *acați*), s. m.; *Acacia* blanc, *Robinia pseudo-acacia*. Arbore cunoscut la noi mai mult sub numele de salcâm; în Banat: braghin, bagrin, magrin după localități; în Oltenia: dafin; în unele locuri: arcaț prin epentesa lui *r* cu în arțar, cu

care une-orî îl confundă poporul. A se vedé la fie-care din aceste cuvinte. Termenul *acaț* (= ung. akátz) se întrebuintéază mai mult în Transilvania.

² **Acăt** (*acăt*, *acătare*), vb.; dacoroumain : suspendre, accrocher; macédoroumain : saisir, attraper. Se rostesc de asemenea, prin scăderea lui *c* între vocale la *g*: *agaț*, *agăt*, *agătare*. Se mai đice la prezinte indicativ: *arăt*, *agăt*, saű: *acăt*, *agăt*. În Moldova, din contra, în multe locurî se pronunță: *acațat*, *acațare*, fără a trece pe netonicul *a* în *ă*.

În Dicționarul româno-latin bânățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 422): *acăt* = applico; *acăt*-mă = applicor; *acăt* = applicatus“.

„Cel ce e pe cale de a se îneca, se *acaț* de orî-ce 'î vine înainte. Neavénd ce să'mî împute, se *acaț* de forma veșmintelor mele. Româniî din Macedonia đic: cătușa *acaț* șóreci = măța saű pisica prinde șóreci“ (L. M).

În balada Corbac, blăstem asupra corbuluî:

Orî de mine tu 'ți bați gloc ?
Remânere-ai fără cloc,
Și 'ți-ar căde unghile
Să n'*acați* cu dîsele ! . . .

În Psaltirea transilvană a lui Corbea din 1700 (Mss. în Acad. Rom.) ps. LXXXVIII:

Și într'a ta bună vrére
Și cornul nostru putére
Va lua, și s'o 'nălța
Căt de cer s'o *acăta* . . .

„Gherghino, tatăl ado toporașu să bat un cuiu coala lingă sobă să'mî *agăt* a ghebă să se usuce, că'î plină de apă...“ (T. Teodorescu, Ialomița, com. Lupșenu).

Proverbial:

„Se *acaț* de om ca scaul de óiă“ (P. Olténu, Transilv., Hațeg).

„S'a *acăt* ca o vererită“ (R. Simu, Transilv., com. Orlat).

Macedo românesce după basmul despre Făt-frumos (V. Petrescu, Mostre, I. passim):

Eű nu escu tatăl a teű acel de dialihia, ci te-am *acăt* pe ariű...

Cum îl veđură ascăpat, đinele se niiriră că nu putură să'l *acaț*...

Eű nu sînt tatăl teű cel adeverat, ci te-am prins pe riű...

Cum îl veđură scăpat, đinele se ciudiră de necaz că nu putură să'l prindă...

Apoi idiotismul: *acaț* frică = prinde frică.

Precum franțusesce „accrocher, s'accrocher“ vine de la „croc“, tot așa românesce *acătare* se trage prin prepozițiunea *a* = „ad“ d'a-dreptul din *caț* și „croc“, „houlette“, bațul cu cărlig în vírf prin care păstorii prind oile *acătându-le* de lână. Ciobanul nu face un pas fără *caț*, de ar fi cât de avut:

Ciobaniî lui Dobrișan,
Ei sînt boeri de Divan,
Șed în *caț* rezemați,
Cu caftan toți îmbrăcați.
Câte-o petró nestimată
De plătesce lumea toată
Sus pe *caț*'i animată....

(Burada, Dobrogia, 185)

A prinde óia cu *caț*, se chiamă ciobănesce: a *acăta*. De aci, a înșela pe cine-va, a prinde cu vorba, a umbla cu minciuni, se đice: „a umbla cu *caț*“.

Să nu mai umbli cu *caț*
Și să'mî amărăști viața...

(Pann, Prov. II, 46).

Acaț este în limba română un rest din viața pastorală.

Din cei doi sinonimi ai lui: *atîrn* și *anin*, vom vedé mai jos că unul este éráși de origine ciobănescă.

v. *Caț*. — *Atîrn*.

În dicționarul lui Bobb (I, 5) reflexivul: *acațu*-mă se traduce prin „haesito“, de unde apoi adjectivul *acățios* „haesitabundus, haesitans, haesitator“, pe când pentru noțiunea proprie de „nexilis, connexivus“ se dă *acățos*, iar infinitivul substantivat *acățare* se aduce o dată ca: „appensio“ și altă dată ca: „haesitatio“. În texturi noi n'am putut constata pentru *acățare* această desfășurare a unui sens secundar de „gângănire, a fi greoiu la vorbă sau la hotarire“ din sensul primar de „aninare“. Nu lipsesc însă paraleluri pentru o asemenea asociațiune de idei. Chiar lătiesce *haesito* nu este decât intensivul lui *haereo*, vechiu *haeseo* „anin“. Romănescă aceeași bifurcare de sensuri ne întimpină mai jos în: *atâr*n.

În dialectul istriano-român se dice *acaț* sau *acăț* cu sensul de „prind, înhaț“, ca și'n macedo-romăna; mai adesea însă, cu pierderea inițialului *a*-, rămâne numai *caț*. Mai curiosă este forma istriano-română *racaț*, pe care I. Maiorescu (Itin. p. 111) o explică prin prefixul *re*-, dar care poate să aibă și alte explicațiuni. După fonetica istriano-română, pe de o parte inițialul *d* trece une-orî în *r*, de ex.: *reschid* = deschid, *rescuț* = descult, *respart* = despart, și atunci *racăț* ar pute fi din *dacăț*, cu prefixul *d*; pe de altă parte, un prototip *inacăț*, format prin analogie cu: înălesc, înălbesc, înnot, în loc de simpli: *acresc*, *albesc*, *not* etc., ne duce érași la o formă istriano-română *racăț*, ca în: *rentie* = înainte. Explicațiunea din urmă ni se pare a fi mai probabilă, dar nu sigură.

v. *Acațăr*. — *Agăț*.

Acățăr (*acățărat*, *acățărare*), vb.; grimper. Se întrebuintează mai tot-d'una reflexiv: *a se acățăra*. Pare a

exista numai în dialectul daco-român, fiind însă chiar aci mai rar decât simplul *acaț*, de unde derivă. Mai adesea se dice *cațăr*, perdându-se inițialul *a*-, după cum în istriano-romăna el s'a perdut în forma *caț* în loc de *acaț* (Miklos., *Untersuch.* I, 18).

Cu *a*-:

La I. Créngă în „Povestea lui Stan Pățitul“:

„... se răped câni să rupă omul, nu alt ce-va; și când se uită mai bine, ce să vadă? vede un băet că se *acățera* pe stîlpul porții, de frica cânilor...“

Și ce-va mai jos:

„... cum vine Duminică, Ipate și cu Chirică se ieș și se duc la horă în sat. Chirică, cum îi treba băeților, se *acățera* pe cele garduri și se hlizia cu ceilalți băeți...“

(Conv. lit. 1877 p. 23, 29)

Fără *a*-:

La Alexandri în Scara măței (sc. III): „Când m'ar vedé înpricinații *cățărându*-mă și și nôpte pe scară, ôre ce ar socoti în gândul lor despre presidentul din Roman?...“

Sau în Critil și Andronius (Iași, 1794, p. 7): „...ei să *cățăra* cu iuțime asupra acestor stânci, care era neapropiate pentru mine..“

Strinsa legătură de sensuri între *acațăr* și *acaț* se învederează mai ales când ambele vorbe ne întimpină alături, bună ôră la C. Stamati în Ciubărvodă (Muza, I, 95):

La câte buți s'a dat cep
De mied, vișinap și vin!
Cățî marțoli s'a rădicat,
Înfingându'i în pămînt,
De a căroră vîrf nalt
Năfrămî cu banî s'a dat legat,
Pentru cei ce vor pute
Să se *cațere* pe ei!
Cățî brađi din munți s'a dat adus,

Pe carii i-au răsădit
Pe drumuri și prin oraș,
Acățând pe virful lor
Stegurele fel de fel...

Cine se *acațără*, nu face alt ce-va decât a se acățta mai de multe ori. Explicând pe franc. „grimper“, Littré observă: „on s'accroche pour grimper“.

Lungimea materială în *acaț-ăr* din *acaț*, pentru a exprime noțiunea frecventativă, este de aceeași natură morfologică ca în: scut-ur din: scot=lat. excutio, sau în: turb-ur din: turb=lat. turbo. Suffixul verbal *-ăr* represintă aci pe *-ur* = lat. -ulo. Forma organică e: *acaț-ur*, de unde apoi, prin acomodatiune cu *i* din *t* = *ti*, urmază trecerea lui *u* în *ă* și chiar în *e*: *acaț-er*.

v. *Acaț.* — *Cață.* — *Cațăr.* — *-ur*.

Acă. — v. ²-*Ac*.

Acă. — v. ³-*Ac*. — *Acătare*.

Acăriă, s. f.; „quincaillerie, fabrique d'aiguilles, aiguilles en général“ (Cihac). Format din *acar* „fabricant d'aiguilles“, întocmai ca: abageriă din abager, croitoriă din croitor, cismăriă din cismar etc.

v. ²-*Acar*.

¹-**Acăriță** (plur. *acărițe*), s. f.; étui à aiguilles. Sinonim cu *acarniță*, *acarniște*, *aconiță* și *acar*, despre cari vezi la locul lor.

„Uneltele de cusut sînt: ac (cojocăresc, mare, mic, de fluturi), ață și *acăriță*“ (C. Negoescu, Rimnic-Sărat, c. Bogza).

„Ciobanii pörtă uneltele lor de cusut într'o *acăriță*“ (Mironescu, Némț, c. Taslău).

Ca deminutiv din *acar*, ar trebui să fie *acărel*; trecerea la feminin în

acăriță se explică prin analogia altor cuvinte cu un sens apropiat: cutiă, lădiță etc.

v. ²-*Acar*.

²-**Acăriță** (plur. *acărițe*), s. f.; t. de zool.; tique des moutons, pediculus ovinus. Termen întrebunțat mai cu seamă în Transilvania ca sinonim cu căpușă: „*acăriță*, căpușă, góngă ce se face pre oi cu fole mare“ (Lex. Bud. 3, 97). Iser, Wtb. 4: „*acăriță*, Schaaflaus“.

Cuvîntul n'are a face cu ac „aiguille“, ci derivă d'a-dreptul din lat. *acarus* = gr. *ἀκαρι*, de unde și italianesce: *acaro* dei montogni.

Trecerea la feminin în *acăriță* din forma organică „*acar*“ se datorază analogiei sinonimului căpușă. De aci apoi prin analogia cu *acăriță*, în care *-r-* este organic, se dice și mielăriță (L. B.), unde *-r-* nu se putea nasce pe calea curat fonetică, ci numai d'ora prin aninarea analogică a finalului *-ăriță* din *acăriță*.

Filiațiunea morfologică este dară:

$$\begin{array}{c} \text{acar} + \text{căpușă} \\ \downarrow \\ \text{acară} \\ \downarrow \\ \text{acăriță} + \text{mîel} \\ \downarrow \\ \text{mîelăriță} \end{array}$$

E foarte interesant a urmări asemenea casuri de analogie, cari ar rămâne pentru tot-d'a-una enigme din punctul de vedere curat fonetic.

v. *Căpușă.* — *Mielăriță*.

Acătare, pron. indeterminat; quidam, un certain. Vorbă pe cale de a dispărea din graiu, dar care nu o dată ne întîmpină în vechile texturi.

În Vocabularul bănățen Mss. circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 422): „*Akătare*. Quidam“.

Ioan din Vinți, 1689, f. 158 b. (Io. V, 4): „ingerulū Domnului pogorāia in *acătare* ȧsurī in lacū și turbura apa...” = span.: descendia en cierto tiempo = portug.: descia em certo tempo“...

Evangeliarul transilvan 1648, Luc. XI, I: „și cānd sā ruga elū in *acătare* locū, cumū părăsi, zise unulū dein ucenicūi lui cātrā elū...” = et factum est, quum esset in quodam loco orans... = „ἐν τόπω τινί...”

Italianesce acest pasagiū se pōte traduce fōrte corect: „in cotale luogo”.

Deja Lexiconul Budan (p. 3) a observat identitatea între românul *acătare* și italianul *c o t a l e*. Ambele însă nu derivă din lat. *aeque-talem*, precum bănuia Diez (Wtb.², I, 143), ci din: *eccu'talem*, cu *ec-* devenit prefix și trecut în *ac-* sau în *c-* în tōte limbile romanice: *acel*—*cel*, *acest*—*cest*, *acolo*—*colo* etc.

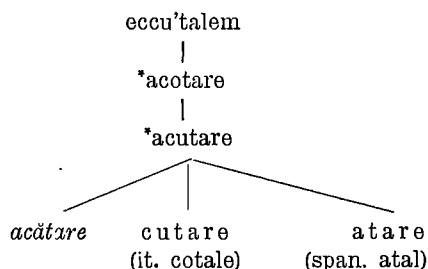
În locuțiunea proverbială munte-nescă, pe care ni-o dă Anton Pann (Prov. III, 129): „eū *acătare* pōmă nu sint, dar nici fie-ce pasere nu mă mănāncă” s'a conservat latinul *talis* cu sensul de „excellent”, ca în: *talis vir*, *talis dignitas*, *talis et tantus* etc. precum și la noi în adjectivul *tare*.

Cu același sens în Transilvania: „La noi mai auđi pe bătrāni ȧicēnd despre o persōnă sau un lucru: nu-ī *acătare*, adecă: nu e mare trebă de el” (I. Bianu, Tirnava).

Cronicarul Neculce, II, 245, descrie în următorul mod pe Domnul moldovenesc Duca: „Era om nu pré înalt, și gros, burduhos și bătrān; numai își cernia barba; pe atāta se cunoștea că nu avea *acătare* minte sau frica lui Dumnezeu. Și ce gândia el să facă, și la ce se ispitia, și la ce l'au adus păcatul...!”

Din lat. *eccu'talem* limba română a căpētat un triplet fōrte interesant. Alături cu *acătare*, ne mai întimpină:

cutare și *atare*. Sub raportul material, între câte-trele este aceiași legătură ca între: *acest*, *cest* și *ast* sau *aest*, derivate d'o potrivă din lat. *ecc'istum*. Genealogia lexică este:

Accentul pe a treia silabă, pe de o parte a provocat pierderea uneia din silabele anterioare netonice: [a]cutăre și a[cut]tăre; iar pe de alta, a redus în forma cea mai completă pe vocala clară la vocală obscură: *acotare* — *acutare* — *acătare*. O dată triplețul dobândit, s'a operat apoi o mică diferențiere de sensuri, fără care ar fi fost de prisos și trebuia să pēră doē din cele trei forme. Astfel *acătare* însemnă: „un certain”; *cutare*: „à savoir tel”; *atare*: „un pareil”. De ex.: „*acătare* loc” = „un certain lieu”; „*cutare* loc” = „à savoir tel lieu”; „*atare* loc” = „un pareil lieu”. De aci rezultă, că graiul românesc pōte să aibă nevoie de câte-trele.

Macedo-romāna a păstrat numai o formă: *ahtare*, născută prin scāderea guturalei din *acătare*. E curios de a vedē pe unii cāutānd în macedo-romānul *ah-* pe un albanes *akă-*, pe cānd românul *acă-* = lat. *eccum* ne apare nu numai în *acătare*, ci într'o întregă familie de cuvinte curat romanice: *acolo*, *acel*, *acest*, *acum*, *aci* etc. Dar atunci de ce ore să nu se pretindă cu același drept a fi albanism și italianul *c o t a l e*?

v. ³*Ac.* — *Ahtăt.* — *Atare.* — *Atăt.* — *Cutare.* — *Tare.*...

Acăț } v. *Acaț*.
Acâț }

Acățare (plur. *acățări*), s. f.; infinitiv substantivé d'acaț: acțiune d'accrocher.

v. *Agățare*.

Acățăciôs } v. *Acaț*.
Acățôs }

Acățărare } v. *Acațăr*.
Acățărăt }

Acățărătore. — v. *Cățărătore*.

Acățăt,-ă; part. passé d'*acaț*. Vocabularul bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 422): „*Akēczat. Applicatus*“.

v. *Agățat*.

Acățătôr. — v. *Agățătôr*.

Acățătóre. — v. *Agățătóre*.

Acățătură. — v. *Agățătură*.

Acățete, subst. fem. plur.; t. de botan.; vrilles ou mains de vigne. Termen foarte frumos, întrebuintat mai ales în Transilvania pentru acele fire acățose ale viței, cari mai obicnuit se chiamă cârcei. Bobb, I, 5: „*acățete*, cârcei la vița de vie“. Latinesce (Varro, Plin.) se dicea „*capreolus*“, fiind-că se acățără ca o capră.

v. *Acaț*. — *Acațăr*. — *Cârcel*.

Acău (după Iser, plur.: *acoe*), s. n.; seau, baquet. „*Acău*, o măsură de patru vedre“ (Pisone). „*Acău*, o măsură de 40 de cupe“ (Lex. Bud. 28). Cuvint aprópe necunoscut în România. Vine d'a-dreptul din ungar. a k ó „seau, muid“ (Cihac).

v. *Hărdău*.

Accè (art. *accéua*, plur. *accele*), s. f.; monnaie, denier, sou. Acest cuvint, cu litere cirilice: акче, figuréză pe banul moldovenesc din 1573 al lui vodă Ion cel Cumplit:

Reposatul Laurian, într'o notiță comunicată lui Papiu (Tes. III, 271), explica legenda de mai sus prin: „ban cu marca Moldovei“. D. A. Papadopol-Calimah (Conv. lit. 1884, 104—9) a înlocuit pe ban prin „argint“, într'un studiu intitulat: „Despre moneta de argint *accé* a Domnului Moldovei Ion-vodă...“ Acéstă eróre a împins apoi pe d. Șăinenu (Elemente turcesci, p. 7) a dice: „*accé*, literalmente albicios, numele monetei de argint a lui Ioan-vodă cel Cumplit din anul 1573“. Faptul este că dela Ion-vodă nu există nici o monetă de argint, ci numai de aramă (Sturdza, Uebersicht d. Münzen, 43). Este întocmai ca un „sou“ frances de cincî centime. Deși dară turcesce akča însemneză „blanchâtre“ și „argent monnayé“ (Zenker), totuși nu dela Turci d'a-dreptul aș putut Moldovenii să iea acest cuvint, ci din vre-o altă limbă turanică, în care el să aibă sensul general de monetă, fie de aur, fie de argint sau de aramă. În adevăr, în dialectul turc al Cumanilor, cari stăpâniseră Moldova în curs de vécuri, *accé* însemna „pecunia“, „ban“ (Kuun, Codex Cumanicus, Bud. 1880, p. 91, 151, 248). Este una din vorbele cumanice, remase în limba română pînă în secolul XVI și mai încóce.

v. *Aslam*. — *Sim*.

·*Acē*. — v. ·*Acīu*.

Acē — v. ¹·*Acēia*. — ²·*Acel*.

A-cē, adv.; pourquoi? à quoi bon? Necunoscut astăzi, acest frumos adverb de întrebare e foarte des în scrierile mitropolitului Dosofteiu.

În Psaltirea slavo-română din 1680:

Ps. XLI, 12; XLII, 5: <i>Acē</i> măh- nit ești, sufletul mău, și <i>acē</i> mă turburedzū...?	Quare tristis es, anima mea, et quare conturbas me...?
---	---

Ps. XLII, 2: <i>Acē</i> mă urniș și <i>acē</i> trist îmblu...?	Quare me re- pulistis et quare tristis incedo...?
--	---

Ps. XLIII, 24: <i>Acē</i> fața ta o în- torci...?	Quare faciem tuam avertis...?
---	----------------------------------

Ps. XLVIII, 6: <i>Acē</i> mă tem la dzuă cumplită...?	Cur timebo in die mala...?
---	-------------------------------

Ps. LXVII, 17: <i>Acē</i> vă uitaț munțu închegaț...?	Ut quid sus- picamini montes coagulatos..?
---	--

În Psaltirea versificată din 1673:

F. 2 b:
Și'i va mostra de ocară
Pentru caria'l supărară;
Cu mânie le va dzăce:
Acē stătură cu price?...?

F. 130 b:
Acē, Doamne, ne-ai urnit departe,
Ne-ai părăsăt și nu țai parte...?

F. 132 a:
Acē țantorci mâna dela arme
De nu'ț laș dirępta să'i destrame?...?

F. 69 a:
Acē, Doamne sfinte, țascundzi sfânta față
De noi, ticăloșii, cu atăta grătă,
Cât sufletul nostru în prav să sgrăciaste
și vintrele nostru 'n pământ să lipiaște...?

F. 148 b:

Dumnezău stătu 'n zbor mare
De Dumnezăi, de Domni tare,
De 'i muștră pentru gudiaste
Bănuindu'ș schimbînd fiaste,
Și le grăiaște cu scrăbă:
Acē faceț liage strămbă?..

F. 75 a:

Cînd ei să adună
Domnul ai detună,
Și'i cuprinde frică,
De nu pot nemică,
Cât staū de să miră:
Acē să 'nglotiră?..

În Paremiarul din 1683, f. 2 a: „*Acē* ghremetiră limbile și năroadele?..“

Alte exemple veți mai sus la ¹⁸·A (p. 48).

Precum franțuzesce nu se confundă adverbul „pourquoi“ cu construcțiunea „pour quoi“ sau lătimesce „quare“ cu „qua re“, tot așa vechea limbă română posedă și ea alături cu adverbul *a-ce* construcțiunea „a ce“, pe care o găsim chiar la mitropolitul Dosofteiu, de ex. în Sinaxarul din 1683, la 24 Noiembrie: „am intrat în curabie să mărgū la Ierusalimū, să aflu *a ce* doriāmū să audzū...“, unde lătimesce nu se mai pōte traduce prin „quare“, ci numai dōră prin „qua de re“.

Intr'o predică măhăcénă din 1619 (Cuv. d. bătr. II, 121) ne întimpină ce-va analog: „Evanghelie dzice: tatălū nostru cel ce ești în ceriure; *a ce* și înțeleptūre sufletului, și inirema să inralți asupra de ceriū, că Domnezū elu au faptu ceriūlu și pământulu...“

Ca sinonim cu *a-ce*, mitropolitul Dosofteiu întrebuinteză un alt adverb, de asemenea dispărut din graū, anume „derept-ce“ sau „drep-ce“:

Ps. XLI, 10: <i>Acē</i> mă uitașū și drep-ce măh- nitū inblu...?	Quare oblitus es mei? Quare contristatus in- cedo...?
---	--

Adverbul *a-ce* reprezintă pe latinul: *ad-qui-d*. El este mai elegant și mai energic decât construcțiunile actuale „la ce“, „de ce“, „pentru ce“, în cari tot-o-dată urechea simte cele doe elemente, pe când în *a-ce* ele s'au contopit pe deplin. Nemic nu ne-ar împede de a l scrie fără trăsura de unire, dar atunci ar trebui accentat: *acé*, pentru a se înlătura în lectură posibila confuziune cu pluralul dela *a.c.*

v. *Că-ce.* — *Derept-ce.* — *Drep-ce.*

Aceà — v. ¹. *Aceia.* — ¹. *Acel.* — ². *Acel.*

¹. **Acèia**; *ça, cela*, „nom général de chose“ (Littré). Etimologicesce, *aceia* în propozițiunea: „fiind-că am umblat mult, de *aceia* sint obosit“ nu diferă de „*aceia*“ în frasa: „femeia *aceia* obosese, când umblă mult“; în primul cas însă noi avem a face cu un element neutru invariabil, întocmai ca ital. *ciò*, pe când în cazul al doilea este un pronume demonstrativ cu flexiune și cu mișcare. Neutrul *aceia*, ca și alte numeroase formațiuni analoge în limba română, în cari printr'o formă feminină se exprimă o funcțiune neutrală, șovăește între adverb și pronume, plecându-se mai mult în partea celui de'ntăiu.

Intr'un act moldovenesc din 1639 (A. I. R. I, 87): „... și să ia și acé pâine să o dé călugărilor, și locul să știe călugării pre unde le spun dirésele și pre unde le-au hotărât hotarnicii și le-au pus stâlpi, dreptu *aceia* nime să nu cutéze a ținé sau a opri...“

Intr'un act muntenesc din 1649 (A. I. R. I, 107): „... nié o răutate niménila dela ei n'au văzut, ce'ș păzescú lucrul și beserica cum se cade, iară acum ei nu se pot răpoosa de voi, drept *acèia* etă că vă scriu...“

Intr'o mărturie scrisă în Cotnar la

1618 (A. I. R. III, 214): „... î-aũ fostu făcut zapis pe sine pré ace dătorie, după *aceia* s'au tocmit cu gupănesa Lențoe — intr'*aceia* ei ș'au cules viia și o au dat în mâna giupăneséi Vrănceneséi...“

Intr'un document moldovenesc din 1708 (A. I. R. III, 271): „dat'am carté domnii méle — spre *acèia* ca să fie volnici cu cartia domnii méle a chema și a stränge oameni streini...“

Cost. Negruzzi, Scrisórea XII: „...De *aceia*, luat'ați séma când e ger érna și vântul vijie, că dacă vă puneți la vatră dinaintea focului, auziți unele lemne țipând, și vedeți strecurându-se din ele o apă ferbinte?...“

Nu o dată în loc de *aceia* vechile texturi ne dau: *acé*, adecă fără emfaticul *-a* (v. ⁵. A). De exemplu, în Psaltirea Șcheiană din secolul XVI (Mss. Acad. Rom.):

Ps. IX, 39: se nu adaugă-se după *acé* se mărescă-se omul...

...non apponat ultro magnificare se homo...

Ps. XXX, 23: dreptu *acé* auzit'ai glasul rugăcirii méle...

...ideo exau-distis vocem orationis meae...

Un act moldovenesc de pe la 1650 (A. I. R. I, 108): „... am înblatu tinderele de-am însămnat ș'am stălpit cum au fost învățătura mării sale lui vodă; intr'*acé* s'au aflat avându și mănăstire Pângărațul o bucată de hotar...“

În toate locuțiunile de mai sus, *aceia* are o funcțiune curat adverbială: drept *aceia* = ideo, spre *aceia* = adeo, după *aceia* = postea, intr'*aceia* = interea, de *aceia* = propterea... Rolul pronominal dispare aprópe cu desăvirșire.

În vechile texturi e mai cu sémă des: „drept *aceia*“.

Astfel în Călétoria la iad a Maicei Domnului, scrisă circa 1550:

„...aceste sântu ceia ce n'au crezut în tatăl și în fiul și în duhul sfânt, d e r e p t u *aceia* se muncescu așa... (Cuv. d. bătr. II, 316).

„...aceste sintu carii n'au ascultată de tată-seu și de mumă-sa, ce-u priimitu blăstemul părinților, d e r e p t u *aceă* se muncescu așa...” (Ibid. 324).

„...aceia rău au grăitu cum voru curvi și au făcut curvie, d e r e p t u *ace* se muncescu...” (Ibid.)

„aceia mânăncă carne de om, d e r e p t u *ace* se muncescu...” (Ib. 326).

„...îngerii tremură înalte cruciei, ară omenii o țină a-mână și gură pré ă strămbu, d e r e p t u *ace* să muncescu...” (Ib. 326).

Și altele vr'o doș-deci de pasage, în cari *aceia* e scris: *ачаа, ачєа, ачєа* și mai ales: *ачє*.

Prin désă circulațiune, „drept *aceia*” ajunsese a deveni un singur cuvînt, primul element perdîndu'și individualitatea prin tocirea consónei finale. Așa într'un document moldovenesc din 1610 (A. I. R. I, 22): „d e r e p - a c e să are ei și aduce nescare urice sau alte ispisoace, măriia ta să nu le crezi...”

Foneticesce *aceia* „ça” coincidă nu numai cu *aceia* „celle-là”, ci încă și cu *aceia* „ceux-là”; prin funcțiune însă e ce-va tot atât de independinte ca și adverbul latin „eo” față cu cazul pronominal „eo”, și nu e permis de a nu'i acorda un loc separat în repertoriul limbei.

Ca și pronumele feminin *aceia*, neutru *aceia* se rostese în graul poporan nu numai *ceia*, cu perderea inițialului *a-*, dar se mai înlocuesce încă prin *ăia* și *ahaia*.

A. Pann, Moș Albu, I, 5:

Și ziceam, clătind cu capul, că d'ăia bieții
Români
La câte o întâmplare zic vorba celor bă-
trâni...

Picot, Dialectes roumains, 27: „ajungînd acolo, vîdzu că *ahaia* ce strălucia așa de tare îi un găitan de aor...”
v. *Ahaia*. — *Ăia*. — *Cera*.

² *Acăia*. — v. *Acela*.

Acăiași. — v. *Același*.

Aceiăt, part. passé d' *aceițez*. — v. *Aceițez*.

Aceițez (*aceiăt*, *aceițare*), vb., endimancher, mettre les plus beaux habits. Cuvînt întrebuițat mai cu deosebire în Banat, dar pôte nu cu totul necunoscut în România.

„A se *aceia*, *aceiăt*, a se îmbrăca, îmbrăcat în haîne curate” (S. Liuba, Caransebeș, com. Maïdan).

„Cuvîntul *ateiă* însémnă: habiller solennellement, festlich kleiden; de ex. Petru s'a *ateiăt* de biserică, de Pasci etc.” (S. Mangiucă, Familia, 1884, p. 67).

Cele doș forme: *aceițez* și *ateițez* se explică prin particularitatea fonetică a graului din Banat de a confunda pe *t* cu *č* de'naintea lui *e* și *i*, pronunțînd ca Serbiî în sonul *т* (Picot, Dialectes roumains, 13). De aci, considerînd pe *t* ca primitiv, d. Mangiucă inrudesce pe *aceițez* cu ital. attillarsi „se parer, s'orner avec trop d'affectation.” Acéstă derivațiune, ingeniosă la prima vedere, e greșită chîar în cazul când forma organică ar fi *ateițez*, căci italianului attillare corespunde spaniolul atildar, ambele din medio-latinul attitulare, de unde e peste putință a trage pe românul *ateițez*. Faptul însă este că *ateițez* e un simplu rezultat de confusiune dialectică între *te* și *ce*, în loc de forma cea corectă *aceițez*.

Intr'o colindă din Ialomița, aprópe de Călărași, se cîntă:

Veđi'mi aŭ nu veđi
Aceli munți
Cărunți?
Nu's cărunți de fel,
Ci's cărunți de oi:
Prin dalbele oi
Negri colpănei;
Dar nu's colpănei,
Ci sînt ciobănei,
In căți rădimați,
In glugă *acioați*...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 75).

E cam a-nevoe a se rosti într'un mod hotărît, dacă ialomițenul „*acioat* în glugă” este *aceiat*, „paré”, saŭ aciuat, „abrité”. Ori-cum însă, prin acésta nemic nu se schimbă. — v. *Acîuez*.

A *aceiã* este „a prinde cu *ace*”, „a spilcui”. Un om *aceiat* este cine-va „tiré à quatre épingles”. In evul mediŭ, un prelat îmbrăcat în haînele cele solemne se dicea „épinglé”, „spindulatus” saŭ „spindulatus”, de ex. într'un text adus de Du Cange (v. Spindula): „Lanfrancus autem Archiepiscopus in tabula plumbea ponderosa valde inventus est, in qua a die primae sepulturae suae intactis membris, mitratus, spindulatus, usque in hunc diem jacuerat”, unde romănesce nici am puté să dicem altfel decât: *aceiat*. Dacă astăđi un bărbat se îmbracă cât de bine fără a avé nevoe de multe a ce, să nu uităm că nu așa era în trecut, cu haînele cele scurte și lungi suprapuse, unele strimte, altele largi, cu podóbe, ceprazuri și cheotori.

v. ¹*Ac.* — *Spilcui*.

Aciețură (plur. *aciețuri*), s. f.; habits de fête. Vorbă bănățenă, formată din participiul lui *aciețez* prin sufixul *-ură*, ca în: albitură, tivitură etc. Se întrebuintează mai mult la plural. „Aciețat însemnă în schimbă în haîne

curate saŭ *aciețuri*”. (S. Liuba, Caransebeș, com. Maïdan).

v. *Aciețez*.

¹**Acel**, **acea** (plur. *aceli*, *acele*); art. déf. de l'adjectif en macédo-roumain. La Macedo-romăni se dice: vicinlu *acelu* bunu, vicina *acea* bună, vicinli *aceli* bunî, vicinile *acele* bune, acolo unde dialectul daco-romăn pune ca articlu adjectival pe cel: vecinul cel bun, vecina cea bună = „le bon, la bonne”, pe când *acel* funcționează la noi numai ca pronume demonstrativ, ba nici nu stă bine de'naintea unui adjectiv, ci trebuî să'și asocieze atunci pe emfaticul *-a*: *acela*. In daco-romăna: „vecinul *acel* bun” nu există, iar în: „vecinul *acela* bun” se cuprinde un curat pronume demonstrativ, o indicațiune directă la o persoană, nu un articlu. Ce-va macedo-romăn este la prima vedere în următorul vers din Beldiman, Tragod. 1009:

Îi rup plete, îi rup barbă, îl bat în cât
le-aŭ plăcut;
Ca să spue adevărul, multă silă i-aŭ
făcut;
De-acolo îl iaŭ în pază, și l'aŭ dus de
l'aŭ închis,
Ca să'i facă cercetare *acea* mai cu din-
adins...

In realitate însă „cercetare *acea* mai” este aci în loc de „cercetarea cea mai”, ca o licență poetică pentru a câștiga o silabă.

Tot așa numai prin nevoia metrului se explică la C. Stamate (Muza, 285):

Copilul meŭ! fiul meŭ! vreî să ai cu-
noscință
Cu mine, a ta rudă *ace* mai de aprópe?...

Un articlu adjectival *acel* s'ar păre de asemenea a se fi furigat în următorul pasagiŭ din Pravila Moldov. 1646, f. 71:... „când va lua mușaria al doile bărbat, socotind cumŭ celŭ dentăi iaste

mortu, de va putia arata inaintia giudețului cu mărturii ca *acèle* destoinici de-a să crederia...”

În fapt însă nici aci nu e vre-un articol, ci numai un pronume demonstrativ, pus excepționalmente fără emfaticul *a*, căci în altele cincideci de pasaje din aceeași Pravilă figurează tot-d’-una de ’nainte adjectivului: *acela*, *acelea*.

v. ²*Acel*. — *Acela*. — *Cel*.

²*Acèl*, *aceà* (plur. *acei*, *acele*), pron. demonstr.; cet. celui. În cazul oblic sing. *acelui*, *acelei* sau *acei*, plur. *acelor*. Arată ce-va mai departe, în opozițiune cu *acest* pentru lucruri mai apropiate. Depărtarea sau apropierea pot fi nu numai materiale, ca în: „*acel* arbure se vede din *acéstă* feréstră”, dar și ideale, ca în: „*acei* Români ce nu înțeleg *aceste* adevăruri”.

Legenda Sântei Vineri, circa 1580 (Cuv. d. bătr. II, 154-5): „Și atunci mânie-să *acel* împărat cu amarū, și atūinci zise muincitorilor lui să aducă o căldare și să piiedze petri și seu, și se aducă blumbu și smoală, și bage *acra* față în căldare să fiarbă în trei zile și în trei nopți. Și duseră sfânta Veneri cătră focū și cătră căldare și ce sta înaintre toți, și eși o pară diin focū mare diintr’*acel* foc al lor, și incongură-i *acei* muncitori, și arseră toți intr’*acel* čas. Și sfânta Veneri sta acii și ruga-se cu psalom din săltiri; așa dzicé: miluiaște-mă, Domne, că spre tine povăiaște sufletul meu! Și la sfrășitul rugăciunii psalomului zise: amin. Și văzu *acelū* împărat muincitorii lui că periră, și spărie-să, și frică mare fu spre elū, și chemă slugile lui toate și întrebă ei și dzise: spuneti-mi, ce voiu face *cești* magheniți? Și dziseră cătră elu: să nu-i tăere capul, curundu *acești* oameni toți cătră domnețdeul ei face-e-va de pleca-se-vor.

Și atunci dzise Aclit împărat cătră slugile lui: tăiați-i capul curundo. Și do-seră sfânta Veneri să-i tae capul. Și sfânta Veneri ruga-se *acelor* muincitori și dzise: lăsați-mă și ogodiți-mi să fac rugăciuni, să mă rogu cătră Hs. Domneziul meu. Și dziseră ei: rogă-te curundo. Și atunci sfânta Veneri ruga-se cu lacrimi și plângé și dzică: Domne despuetoriul, părintele a tut ținotul, făcătoriul cerului și al pământului! audzi-mă și ascultă-mă, șarba ta, într’*acesta* čas; rogu-te să faci meseré ta și să dai măriia ta celora ce vorū face poménă mie și prinusul și leturghie și lumănare, și vor cinsti *acesta* dzi, blagoslovéște-e, Domne: casele lor, și fīcorii lor, și holdele lor și dobitocele lor toate; și fugă de ei toate duhurile réle, și fārmăcătoarele; și sufletele lor să fie luminate; e cela ce nu o va cinsti *acasta* dzi veneré mare...”

În acest pasagiū, afară de corelațiunea logică între *acel* și *acest*, ne mai apare raportul numeric între ambii demonstrativi. În adevăr, în gura poporului circulațiunea lui *acel* cu diferitele lui variante față cu circulațiunea lui *acest* cu varianturile lui este cam ca 7 cătră 3, și pôte chiar mai mare. E de observat, în trecét, că la Plaut *eccillum* (= *acel*) ne întimpină de vr’o șépte orī, pe când *eccistum* (= *acest*) abia dacă va fi de vr’o doē.

Nu mai emfaticul *acela*, despre care mai jos, pôte sta singur sau a urma după un nume; de ex.: „Cine vorbesce? — *Acela*”; sau: „Omul *acela* vorbesce”. Simplul *acel* trebui pus tot-d’-una de ’nainte unui substantiv sau adjectiv, nici o dată singur sau la urmă.

Ne’ncetat tristă, gândia cu jale
L’a tinereței veselă vale,
L’*acele* crânguri, l’*acel* isvor...

(Gr. Alexandrescu)

saŭ:

Acel șes, *acea* dumbravă și colnicele cernite
Îl privesc, și de-a lui jale par'că's și ele
măhnite...
(C. Negruzzi)

Peste puțință de a țice: „la crângurile *acele*, la isvorul *acel*, la dumbrava *acea*“, ci numai: *acelea*, *acela*, *acei*..., afară de cazul când *acele* e o scădere fonetică poporană din *acelea*, precum vom vedé mai jos.

În graiul românesc însă fiind o tendință foarte pronunțată de a postpune elementele pronominale, de aci urméză că circulațiunea lui *acel* e rară în comparațiune cu a lui *acela*. În limba veche *acela* usurpă adesea locul lui *acel* pînă și de 'nainte a numilor. De ex.:

Dosofteiu, 1673, pref. p. 2: „...mai vrătos ca și într'ac'ia ia noapte intru caria patina c'ia de bună voae au suferit...“

Saŭ:

Act moldovenesc din 1639 (A. I. R. I, 94): „...pentru *acela* loc au avut călugării de Beserecani pără cu Dumitrașco...“

În următorul pasagiu din Evangeliarul dela 1574 (Mss. Harl. 6311 B. British Mus.), Marc. III, 24–5:

...de va împărăția de ia-și împărți-se, nu poate sta împărăția *acéia*, și de va casa de ia-și împărți-se, nu poate sta *acéia* casă...

...si regnum in se dividatur, non potest regnum illud stare; et si domus super semet ipsam dispertiatur, non potest domus illa stare...

întrebuintarea emfaticului *acela* după și înainte de nume presintă un chiasmus adevărat clasic:

împărăția *acéia*

><

acéia casă

În limba poporană de astăzi:

I. Créngă în Povestea lui Harap Alb (Conv. lit. 1877 p. 181): „...apoi *aceluia* om nu-î trebuie altă negustorie mai bună...“

În graiul nostru vechiu, se mai roștia une-orî trisilabic: *acelu*. Așa într'un zapis moldovenesc din 1622 (A. I. R. I, 31): „au întrebatu pe oare cine-va din oameni: a cui este moșia pe *acelu* vârful frumosu? le-au spusu cine-va-ș că este a noastră moștenilor Brănești; dumnélor auzindu așa, au venitu la noi și ne-au întrebatu: moșilor! a dumnévoastră este moșia pe *acel* vârful?...“

În macedo-româna forma trisilabică s'a conservat pînă astăzi. Kavalliotis scrie: *ατζέλου*, Bojadschi: *acelu*.

Femininul *acea*, fără a perde o silabă ca în *acel* din *acelu*, a scădut și el în graiul la *acè*, deși mai rar, silaba finală rădēmându-se pe accent.

În Legenda Santei Vineri (Cuv. d. bătr. II, 149): „și *acelu* împărat vădzu *ace* ciudă mare...“

E de menționat că în același text, care ne oferă pe trisilabul *acelu*, într'un loc scade la *acè* pînă și emfaticul *aceia* (ibid. 156): „și după *ace* grăi svânta Veneri...“ (v. ¹ *Acéia*)

Moldovenii mai nici o dată nu roștesc: *acea*, ci numai *acè*.

Românul *acel*, vechiu *acelu*, ca și paralelurile sale occidentale: ital. quello, span. aquel, portug. aquelle, retorom. cel saŭ quel și altele, derivă din lat. eccillum = eccu'illum, pe care nu o dată îl găsim în Plaut, de ex.:

Sed generum nostrum ire eccillum video...
(Trii. III, 1)

— Ubinam est is homo gentium?

— Eccillum video...

(Mercat. II, 3)

— Filiam ex te tu habes?

— Inmo eccillam domi...

(Aulul. IV, 10)

Habeo eccillam meam clientam...

(Mil. III, 1)

— Toxilo has fero tabellas tuo hero.
— Abi! eccillum domi...

(Persa, II, 2)

Apud nos eccilla festinat cum sorore
uxor tua...
(Stich. IV, 1)

Din lat. eccillum (eccillam) Româniî
aû tras d'a-dreptul dubletul: *acel* (*acea*)
și *cel* (*cea*), întocmai ca: acest și
cest, acolo și colo etc., de unde apoi
prin emfaticul *-a*: *acela* (*aceia*) și
cela (*ceia*). Despre cele-l'alte forme:
al (*a*), al, ahâl etc. pôte fi controversă,
precum vom vedé mai la vale. Deși
acel și *cel* sînt perfectamente identice
prin origine, totuși cu timpul ele s'aû
diferențiat în dialectul daco-român prin
funcțiunii: *acel* păstrându'și caracterul
propriu de pronume demonstrativ în
corelațiune cu „acest“, pe când *cel*
a căpétat rolul de artichu adjectival.

v. ¹ *Acel*. — *Cel*. — *Acela*. — *Cela*...

Acèla, acèia (plur. *aceia, acelea*),
pron. demonstr.; celui-là. Acest pro-
nume compus diferă de simplul *acel*
prin mai multă emfasă, printr'un grad
mai înalt de demonstrativitate, pe care
l datoréază particulei enclitice *-a* (v. ⁵ A).

Ca specimen de energia lui *acela* se
pôte da următorul pasajü de pe la
1650 din Arsenie dela Bisericanî (Mss.
Sturdzan din Acad. Rom.), ps. XCIV:
„întru mánule lui 's marginile lumii,
și nălțimile măgurilor *aceluia* sânt, că
aceluia iaste marîa și *acela* o au făcut
pri'nsă...“, acolo unde se exprimă cu
mult mai móle:

Dosofteiu, 1680:

...în mánule lui
's hotarële pă-
mântului, și nal-
turile munților a
lui sânt, că a lui
iaste marîa și în-
suși au făcut
pre însa...

Silvestru, 1651:

...întru a lui
mână sântü toate
adăncile pămân-
tului, și vârfurile
munților ale lui
sântü, că a lui
iaste marîa și elü
o aû făcutü...

Radu din Măniceșci, 1574 (Mss. Harl.
6311 B. British Mus.), Mat. V, 3, 5:

Fericați mése-
rii cu sufletulü,
că *acelora* e în-
părățiia cerîului.
Ferecați ceia ce
plângu-se, că *a-
ceia* mângăia-se-
vor...

Beati pauperes
spiritu: quoniam
i p s o r u m est
regnum caelo-
rum. Beati qui
lugent: quoniam
i p s i consula-
buntur...

Arătând ce-va depărtat, *acela* se află
în opozițiune cu *acesta*, care în-
dică obiecte mai apropiate.

Pravila Caragîa (1818) p. 81: „Orî-ce
înclinare și datorie au fiîi ceî firești
cătră părinții lor, tot acé înclinare aû
și fiîi ceî de suflet cătră sufleteștii lor
părinți, și aceștia cătră *aceia*...“

Posițiunea normală a lui *acela* este
la finea propozițiunii, ca în pasajül
de mai sus, orî după un nume, de ex.
la Dosofteiu, 1673, f. 12 a:

S'avem bucurie de-a sa mintuință
Să vedem pizmași afundați în sălta,
Că'n lațul *acela* care ei gatară
Li s'au prins picorul de să incurcară...

Samoil Clain, Invățături, Blaj, 1784,
p. 20: „Seneca, marele *acela* între Ro-
manî filosofü, între alte și foarte în-
țelépte învățături ale sale, și *acesta*
au lăsatü în scrisorile sale, pentru în-
dreptaré oamenilor: în toată viiața
— zice — trebuie a învăța a muri...“

Nici la capétul frașei, nici după sub-
stantiv sau adjectiv, spiritul limbei ro-
mâne nu admite pe *acel*, ci numai
pe *acela*. Scriitoriî modernî, chîar dintre
ceî mai bunî, pun une-orî: „*acel*
care...“, fiind deprinși cu francesul:
„*cel u i qui*...“ Poporul însă nici o dată
nu va dice altfel decât: „*acela* care...“

De asemenea numai *acela* pôte să
înlocuéscă un nume; de ex.:

Constantin-vodă Brâncovanu, 1696
(Condica Brâncovenescă Mss. în Arch.

Stat., p. 178): „Precum și apostol Pavel grăiasce, cât vor sta cu duhul lui D-zeu, *aceia* vor fi și fii lui D-zeu...”

În limba veche nu o dată emfaticul *acela* înlocuiește pe simplul *acel* chiar de'naintea unui nume; bună-ora:

Mitropolitul Atanasie, 1631 (A. I. R. I, 106): „... să fie opriți de lege și de besărecă, și *acela* popă ce-î va priimi la besărecă încă să fie proclét...”

Stefan-vodă Gheorghie, 1656 (A. I. R. III, 230): „... zicându boiarinul nostru Pelin vistărnicul și cu Gherman și cu Simion de Șileșeu, cum *acela* sat Mihălul le ăaste lor drept de moșie...”

Chiar în cazul oblic ne întimpină une-orî, de ex.:

Pravila Moldov. 1646, f. 7: „... *acia* vită de o vor strica gadinile, să arate stăpănului sămnul *aceii* vite perite...”, unde *aceii* este un genitiv emfatic în loc de simplul: *acei*.

Tot acolo, f. 12: „... să plătescă prețul *aceii* pagube...”

În genere, circulațiunea lui *acela*, în texturi poporane și mai ales în viul graiu, e cu mult mai mare decât a lui *acel*. El traduce nu numai tot-d'a-una pe francesul „celui-lă”, dar încă adesea pe „celui” și pe „cet”.

O particularitate a limbei române este construcțiunea lui *acela* cu conjuncțiunea *ca*, precésă de un nume sau de numeralul unu.

Miron Costin, Letop. I, 241: „... a doua zi l'ău legat hinu-seu și l'ău dus legat la Schindir-Pașa. O! să'l bată Dumnezeu h i n c a *acela* !...”

Dosofteiu, 1673, f. 34 b:

U n u l c a *acela* dela Domnul are
Dar și bunătate, milă și sporu mare...

Constantin Brâncovanu, 1695 (Cond. Mss. Arch. Stat. p. 100): „Pus'am g â n d c a *acela* și dentru toată inima noastră am voit a rădica sfântă mănăstire aici pre pământul țării...”

Maî cu sémă în:

Pravila Moldov. 1646, f. 60: „... va fi mărșu asupra-i cu armele goale și cu soții multe ca nu altă dată, cu oameni ca *aceia* tocmițu de ucidere...”

Ibid. f. 15: „De să va prileji neștine să fie lăcuitaru într'un sat, și de va cunoaște vre un loc ă ca *acela* bun de moară, și într'acel sat vor fi totu răzeshu, și acelu loc va fi a totu satul...”

Ibid. f. 82: „... să voru despărți încă mai vrătosu de cându o are bate, și alesu cându va fi o m c a *acela* să-i fie de pururia dragă svada...”

Ibid. f. 72: „... de va fi acel trimis o m ũ c a *acela* să fie destonicu de a'l putia créderia...”

Ibid. f. 25: „... or-care vameșu va cere vamă de niscare lucruri ce n'ău fostu obicéiul să să dia vamă, nice ăaste cu știria domniei, de să va afla pentru u n e c a *acélia* să fie luatú platá, ce să dzice vamă, ca să i să tae capul...”

Ibid. f. 35: „... *cela* ce va avia în casa sa c i n i i b u n e c a *acélia* de furtușagă, face prepusu și acesta cum să fie elú furatú...”

Ibid. f. 51: „... slugile ce vor înbla și în susu și în gos gătându trébe c a *acélia* riále pentru să să facă ucidere, pre *aceia* să-i cérte ca și pre ucigătorii de părințu...”

Ibid. f. 53: „... de'l va fi pré trecând cu bătaia, cu vrăjmășie c a *acéia* și cu arme, atunce poate fiulú să să rădice asupra tătane-său...”

Ibid. f. 113: „... cându va mărturisi moașia, cumú ăaste fata întrégă, o vom créde, și atasta când va fi m u i a r e c a *acéia* de cinste moașia...”

Câte-o dată chiar de doé orî în același pasagiu:

Ibid. f. 53: „... or-cine 'ș va ucide fecorulú, carele va fi născut cu niscare

sémne groznice ca *acélla* cum are fi cu capul ca de dobitoc, saú cu tot trupul, sau de totú cu totulú să fie lucru ca *acela* nice de o tréba și cumu-i mai grozav...”

În tóte aceste pasage, fie după nume, fie după numeral, construcțiunea „ca *acela*” cuprinde în sine ce-va superlativ, corespundénd astfel, pînă la un punct, latinului *quam* în: „*quam saevus*” (Plaut., *Amph.* I, 3), „*quam barbarus*” (Pl., *Bacch.* I, 2) etc. Versul lui Plaut:

Nimis quam formido, ne manifesto hic me opprimat...

(Mostell. II, 2)

s'ar fi putut traduce în Pravila lui Vasile Lupul: „frică mi-e ca *aceia* mare să nu mă apuce...” Negreșit, paralelismul româno-latin se mărginesce aci numai în rolul lui *quam* de a da locuțiunii un sens óre-cum superlativ, chîiar atunci când superlativul lipsese în formă. „Om ca *acela* bun” este mai puțin decât „omul cel mai bun”, dar mai mult totuși decât: „omul mai bun decât cutare”. „Femea ca *aceia* cinstită” este „femea fórté cinstită”, adecă ce-va intermediar între „mai cinstită” și „cea mai cinstită”. „Ómenii ca *aceia* tocmiți pentru ce-va” nu sînt numai „engagés”, ci „expressément engagés”. „Unul ca *acela* bun de gură” = „quelqu'un qui a la langue très bien pendue” etc.

Quasi-superlativul „ca *acela*” este un idiotism românesc, pe care n'ar trebui să'l nesocotéscă limba literară. Acéstă construcțiune se pune generalmente după un substantiv și înainte de un adjectiv saú de o altă expresiune calificativă, care însă póte să fie presupusă numai. Așa la Miron Costin în: „să'l bată Dumnezeu hin ca *acela*” se sub-înțelege: „viclén”, după cum rezultă din context. Expresiunea

e mai cu sémă energică atunci când substantivul nu e articulat: „om ca *acela* bun” e mai fórté, mai mult decât: „un om ca *acela* bun” saú: omul...” Funcțiunea superlativală e mai puțin simțită, ba câte-o-dată nu se află de loc, în construcțiunea lui „ca *acela*” cu numeralul unu, unde apare mai mult comparațiunea, astfel că mai adesea se póte traduce prin „pareil”:

Enache Cogălnicénu, *Letop.* III, 227: „...nu se supunea, încă sta și improtivă, care pe unií ca *acie* îi punea Lupul la falangă...”

Pravila Muntenéscă 1640, f. 19 b.: „Preotulú de va fi meșterú a lucra în cetate și va cerca să se boeréscă și va umbla cu nușii, și va méрге în săború cu oameni proști sau cu boiari, alegéndú fără de o nevoe oarecaré de-i va fi lui, unii ca *aceia* ori să se scoață, ori să se lase de unele ca *acélla*...”

Dar pe aceiași pagină, vorbind de cei nedemni de preuțiá, Pravila dice: „Oare-ce episcopú pentru plata de va pune unú popá ca *acela*, să se scoață amândoi...”

Aci, fiind pusă după substantivul „popá”, construcțiunea „ca *acela*” își recăștigă intensivitatea, sub-înțelegéndu-se la urmă: „cu totul nedestóinic”.

De asemenea tot acolo, f. 26 a: „...până la moarte însăși să aibă certare și despărțire de bisérecă să aibă, de nu se va lăsa de unú lucru ca *acela* să nu'lú ca mai facă...”

În următorul pasagiu din Povestea lui Harap-alb de Créngă (Conv. lit. 1877, p. 173) ne întimpină *acela* construit cu „ca”, dar rămánénd totuși un simplu demonstrativ:

„...împăratul *acela*, aprópe de bătrânețe, căzénd la zăcare, a scris carte frăține-seú craíului, să-í trămită grabnic pe cel mai vrednic dintre nepoți,

ca să'l lase împărat în locul seǖ, după mórtea sa. Craiul primind cartea, îndată chiemă tustrei feciorii înaintea sa și le zice: éca ce'mi scrie frate-meǖ și moșul vostru. Care dintre voi se simte destoinic a împărăți peste o țară așa de mare și bogată ca *aceia*..?"

Din dată însă ce vom pune: „țară ca *aceia* mare și bogată“ devine un superlativ: „fórte mare și fórte bogată“, fără nici o demonstrativitate concretă.

Sciderea fonetică a pluralului masculin *aceia* la *acie*, ca în pasagiul de mai sus din Enache Cogălnicénu, e fórte obicínuită, mai ales în Moldova.

Cost. Stamate, Muza, 344:

Că fericiți sînt *acie* ce sînt făcători de pace,
Deci le dau sfat c'ar fi bine ca și ei să se
impăce...

Tot în Moldova însă, pe când *aceia* scade la *acie*, singularul masculin *acela* se urcă în graiul poporan la: *acéla*.

„La noi demonstrativele se rostesc așa:

Bărbătesci:	Femeesci:
ista, aista, céla,	asta, ăsta, aias-
<i>acéla</i> ;	ta, ée, <i>acee</i> ;
iștie, aiștie, cie,	ăeste, aăeste, cele,
<i>acie</i> ;	<i>acele</i> ...“

(P. Teodorescu, Iași, com. Miroslava).

O narațiune despre Stafă în graiul din districtul Sucéva:

„Staciă 'i o năluca și să diosăghești di strigoii, cindr'că strigoiu 'i cu trup, da staciă 'i numa o aratari. Iară mai di mult obicei di să lua umbra unu om saǖ altuǖ doghitoc și să punia în zidiri ca să ție multă vremi și să cii aprati di cumpeni; însă nici *aciata* cu umbra luată nu mai trăe dicăt 40 dzili. Sufletu lui să ducè în a celi zidiri etc.“ (I. Bondescu, Sucéva, com. Giurgescii).

Scăderile: *acee* = *aceia*, *acele* = *ace-*

lea și *acie* = *aceia*, se datoréză principiului de acomodatiune vocalică progresivă: e + a = e + e saǖ i + e. Urcarea: *acéla* din *acela* rezultă din perderea totală a independinței emfaticului -a. Numai pe cât timp se mai simte individualitatea acestei particule, e din silaba precedente nu trece în ea, ci remăne *acel-a* = *acelu-a*, ca și când ar fi doǖ cuvinte deosebite, căci altfel fonetica română cere neapărat ca silaba e, dacă 'i urméză imediat o silabă cu *ă* saǖ a, să se urce la ea.

Prin forma poporană „*acele*“ în loc de „*acelea*“ se confundă la feminin plural emfaticul *acela* cu simplul *acel*, al căruia feminin plural este într'un mod normal *acele*. Deosebirea însă, despărénd ca formă, se conservă totuși ca sintaxă. În „*acele* femei“ este un demonstrativ simplu; în „femeile *acele*“ e demonstrativul emfatic. Ba chiar sub raportul formei, acolo pe unde emfaticul *acelea* scade la *acele*, graiul poporan mai scade la rindul seǖ pe simplul *acele*, pronunțându'l *aceli*, ca în narațiunea sucevenă de mai sus despre Stafă.

Poporul mai înlocuesce pe *acelu* prin *ăla*, *a hăla*, *aia*, *a haia* etc.

Jarnik-Bărsanu, Transilv. 217:

Mult mă mir eǖ de-a hăla
Care nu știe-a cânta,
Cum își petrece lumea,
Că eǖ cânt, đeu, tot mereǖ
Ș'o petrec destul de rău!...

saǖ tot acolo, 38:

Bădița cel sărăcuț
Đeǖ, *acela* mi-i drăguț,
Că đeǖ *ăla* mi-i mândruț...

„Hin-că ne cunôstem *ăla* p' *ăla* d'atâția ai đe đile...“ (Jip., Opincarul, 19).

Numai ca *acelaș* saǖ *acela-ș*, în combinațiune cu intensivul -și = lat. sic, *acela* nu pôte fi înlocuit cu *ăla* saǖ

a h ă l a. Nicî în texturi, nicî în viul graiu, nu ni s'a întîmplat a întimpina unde-va pe un „ălași" sau „ahălași", ci numai: *același*. Compozițiunea este de aceiași natură ca în sinonimul latin: idem = isdem, ejusdem, eodem etc., adecă noul cuvînt, compus din două elemente, păstrează întocmai flexiunea primului element, finalul rămînînd imobil: *acela-și, aceia-și, acelea-și, aceluia-și, aceleia-și, acelora-și*. Ori-unde se rostese *acie* pentru plur. masc. *aceia*, iar *acee* pentru sing. fem. *aceia*, pe acolo se pune și 'n combinațiune cu „-și": *acie-și, acee-și*. Mai pretutindenî în vorbirea poporului vocala din „-și", după ce se redusese de 'ntăiu la *ș*, a despărut apoi cu desăvîrșire, pronunțându-se: *acelaș*. În vechile texturi însă ne mai întimpină une-orî tetrasilabilul *a-ce-la-și*, forma cea organică; de ex. în Codicele Voronețian circa 1550 (Mss. Acad. Rom.) p. 24 :

... diîn'r *același*
rostu esu urăciu-
rile și blăstemul...

* ...ex ipso ore
procedit benedic-
tio et maledictio...

sau tot acolo p. 25:

...doară izvorul
diîn'r *acelias* cure-
re izvori-va dulce
și amar...

...numquid fons
de eodem fora-
mine emanat dul-
cem et amaram...

Compusul *același* înseamnă :

1°. „le mème" :

Samoil Clain, *Învățături*, p. 21 :
„... precum *același* filosof (Seneca) în-
tr'altu loc foarte înțelepțește și ade-
văratu grăiaște: mare parte a vieții
oameniloru trece fără de nicî o lucrare,
iară mai mare parte în ré lucrare..."

2°. „celui-là avec plus d'affirmation" :

Const. Brâncovanu, 1695 (Cond. Mss.
în Arch. Stat.): „... grăiaște dar Solo-
mon nu pentru înțelepciune adecă filo-
sofia Elinilor, dē vrême ce *acelias* iaste
rătăcită și deșartă..."

În acest pasagiu s'ar fi putut dice :
aceia ; însă intensivul „-și" dă afirma-
țiunii mai multă putere. Ori-cum, deo-
sebirea între *acela* și *același* e atât de
mică, încât pentru sensul de „le mème",
ca să nu se confunde cu „celui-là", se
pöte pune : „tot *același*".

Zilot, Cron. p. 18 : „Decî vedînd Dom-
nul Ipsilant că s'a lățit năravul ace-
lor hoți și nicî cu strejuirea nu face
nimic, n'a u zăbovit a însciința Porții
apucăturile lui Pazvantoglu, că adică
calcă ómenii lui țera și o jefuesc ; tot
într'*acelias* vreme asemenea însciințării
mergînd Porții și după la alte orașe..."

v. *Acia*. — *Arel*. — *Ahaia*. — *Ahăla*. —
Ăla. — *Aia*. — *Ca*. — *Ca-măi*. — *Ceia*. —
Cela....

Acelias, acelias (plur. *acelias, ace-
leas*), pron. demonstr. ; le mème, celui-là
mème.

v. *Acela*. — *Acestas*.

Acèpt (*acceptat, acceptare*), vb. ; accep-
ter, ou plutôt : s'attendre à recevoir,
avoir envie de prendre. Nu e neologism,
ci din contra : un venerabil arcaism
despărut din graiu. În glosarul slavo-
român muntenesc circa 1620 (Mss.
Sturdzan în Acad. Rom.) ne întimpină
cuvîntul de două orî sub două forme,
ceia ce garantéază că nu este vre-o eróre
grafică. În ambele casuri e tradus sla-
vonesce. La pag. 170 : „caiu vûspriati,
accept (АЧЕРТ) a lua". La pag. 171 : „caetü,
acéptă (АЧЕРТА).“ Paleo-slavicul „caiatu"
înseamnă „a spera" (Miklos.). Ca formă,
românul *acceptare* este învederat lat.
acceptare = prov. *acceptar* = span.
acceptar etc., de care se apropiă și ca
sens. Când alăturăm cu „accipio", de
unde frequentativul „accepto", sinoni-
mii latini : *præhendo, capio, sumo* și
recipio, constatăm că el cuprinde în
sine tot-d'a-una noțiunea de speranță,

căci implică voința altuia de a da sau de a nu da: „quod dat, accipimus“ (Cic., Fam. I, 1). Acéastă noțiune a devenit precumpénitoare în derivatul român *accept* din cauza asemănării formale cu vorba *aștept*, în care elementul speranței e și mai pronunțat. Astfel se explică apoi însăși disparițiunea ulterioară a lui *accept*, poporul confundându-l și ajungând a-l identifica cu *aștept*. În adevăr, într'o redacțiune circa 1670 a aceluiași material glosografic slavo-român (Mss. al Societății Archeologice din Moscva, f. 147), ne întimpină deja înlocuirea lui *accept* prin *aștept*:

„căiu vūsprîti, așteptu a lua.

„căianie, așteptare“.

v. *Aștept*.

Aceptare } v. *Accept*.
Aceptat }

Àcer (*acerat, acerare*), vb.; désirer, s'attendre, solliciter. Vorbă conservată în Dicționarul româno-latin Mss. circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 421):

„*Acsër*. Expecto.

Acsëratul. Expectatio.“

Cu *e* scăđut la *i*, *acer* se află deja la Coresi, Omiliar 1580, quatern. XXXII p. 16: „...priimită amu iaste anulă acela și cu pohtă și cu dragă dereptilor, cei ce *aciră* și așteptă de ce-au lucrată pentru acé dulcétă și viață ce va să fie...“, unde în Omiliarul rutén publicat de mitropolitul Petru Movilă (Kiev, 1637, p. 745): „čekaiută na nego i ozidaütă...“ Rutenesce čekati (= polon. czekać) înseamnă „expecto“.

Pe când în vocabularul bănățén circa 1670 tonul este pe prima silabă: *acsër* = *àcer*, la Coresi el ne apare pe a doua, adecă pe *i* scăđut din *e*: *acir*, *acirà* (ачирă), intonându-se astfel după ana-

logia tuturor verbilor terminați prin *-ir*: înșiră, miră, resfiră etc.

E învederat că *àcer* este mai organic decât *acir*.

Acest interesant cuvînt nu e numai transilvan. Sub forma: *acir, acirat*, el se aude la popor și'n préjma Bucureștilor, de unde îl vedem trecut în Dicționarul repositărilor Laurian și Maxim (t. I, 24):

„*Acirare*, a aspira, a aștepta sau a căuta, a umbla să capete dela altul: când omul are alseu, nu *aciră* la mâna altuia...“

E peste putință a trage pe *acer* din latinul *aspiro*. Grupul fonetic *sp* nu trece în *č*. Noi credem că *acer* nu pôte fi decât o compozițiune curat românescă din *a* = lat. *ad* și *cer* = lat. *quaero*. Sub raportul sensului nu se presintă nici o dificultate. În privința formei, accentul în *acer* trebuia neapărat să fie pe penultima: *àcer*, ca în toți verbiu români disilabici terminați prin *-er*: *sècer*, *dèger*, *fùlger* etc., de unde apoi trecerea în prima conjugățiune: *acerare, acerat* în loc de: *acerere, acerut*.

v. *Àcer*.

Acerare } v. *Acer*.
Acerat }

Àceră (plur. *àcere*), s. f.; aigle. Sinonim cu *vultur* și *pajură*.

„*Aceră*, aquila, pasere rapace din familia falconilor, pentru tăria și ageritatea sa numită regina paserilor“ (L. M.)

„*Acera*, der Adler“ (S. Barcianu).

S. F. Marian, Ornitol. I, 137: „*Pajură*, numită în unele locuri *Pajoră, Pajeră, Pajiră, Pagiră, érá* în România-mică *Aciră*. Comunicat de d. V. Burlă“.

După fonetica română, *àceră* este din punct în punct lat. *àquila* = span. *aguila*, provenț. *aigla*, fr. *aigle* etc.

v. *Pajură*.

Acèst, acéstă (plur. *acești, aceste*), pron. demonstr.; ce, cet (cette). Arată ce-va mai apropiat, în opozițiune cu a cel pentru lucruri mai depărtate, fie apropierea saū depărtarea reale, fie ele numai în cugetarea vorbitorului.

Ca și corespunătorul a cel, *acest* trebuī pus tot-d'a-una de'naintea unui substantiv saū adjectiv, nu singur saū la urmă, căci altfel spiritul limbii române cere pe emfaticul *acesta*, corelativ emfaticului a c e l a. E neromânește a țice: „omul *acest*” saū „ómenii *acești*” în loc de: a c e s t a, a c e ș t i i a.

Tocmai de aci vine în graū puțina circulațiune a lui *acest* în alăturare cu a c e s t a; și chiar atunci când trebuī să se întrebuinteze, mai adesea îl înlocuesc forme mai scurte: a s t, ă s t, i s t. În expresiuni ca: a s t ă dată, a s t ă nópte, a s t ă véră, și altele, poporul nici o dată nu va întrebuinta pe *acéstă*; ba pină și pe a s t ă o mai reduce uneorī la: a s 'nópte etc.

Poetul se póte folosi cu intențiune de mulțimea formelor, ca un mijloc de varietate :

A s t glas, *acéstă* câmpie,
Nóptea care mă 'nvălea,
Gândiri de melancolie
În inimă 'mī înviea...

(Gr Alexandrescu).

Poporul, când nu scie care anume din cele multe forme e mai potrivită, o face și el tot așa, deși fără intențiune; de ex. într'un act moldovenesc din 1612 (A. I. R. I, 71): „...cum știu ei toți a e ș t i omene cu sufletele lor, că dinnainté lor s'au făcut *acéstă* tocmală și *acéstă* scrisore, și boul mi l'au biculuit *acești* omene buni...”

În macedo-româna *acest* nu există, ci numai a i s t. Îl are însă istriano-româna: „*acest*, plur. *acești*, se țice și simplu c e s t, i s t; în tóte aceste,

prin o excepciune singulară, c se pronunță cu un sunet ce e un mijloc între *ce* și *ț*” (I. Maiorescu, Itin. 83).

Afară de forme de mai sus, graūl poporan mai posedă încă alte variante ca: c e s t, a h ă s t, a i s t etc., despre cari a se vedé la locurile lor.

În vechile texturi apare din când în când forma organică întregă: *acestu*.

Așa în Codicele Voronețian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.), p. 51:

Act. Apost. XXIII, 17: și dzise: du *acestu* giure la miășul, că oare-ce'i va se'i spue lui; elu 'l luo și'l duse la miășul; de-acci dzise: Pavelu fuglul chiemă-me de me rugă se aducu *acestu* giure...

Ib. XXIV, 5: aflămu *acestu* bărbatu pierdzătoriu...

...ait: Adolescentem h u n c perduc ad tribunalum, habet enim aliquid indicare illi. Et ille quidem assumens eum, duxit ad tribunalum, et ait: Vinc-tus Paulus rogavit me h u n c a-
dolescentem perducere...

... invenimus h u n c hominem pestiferum...

Dar pină și'n secolul trecut se mai rostia încă une-orī trisilabic: *acestu*. De exemplu într'un act moldovenesc din 1703 (A. I. R. III, 268): „eu Ursul Murguleț parcălabul scriu și mărturisăsc cu *acestu* adevăratu zapis al meu...”

Se pare că anume la acusativ trisilabismul reușise a se mântine mai mult timp, după ce perise la nominativ.

Casurile oblice sînt: *acestuī*, *acestei* saū *acești* la singular; *acessor* la plural. După femininul *acestei* saū *acești* numele ce'i urméză se pune generalmente în cazul oblic nedeterminat: *acestei* femeī (nu: femee), *acești* case

(nu: casă), cea ce nu se face după masculinul *acestui*, de oră ce nu există la noi declinațiune nedeterminată pentru genul bărbătesc. În graiul vechiu însă, numele femeesc preces de „*acestei*” sau „*aceștii*” pôte să conserve forma nominativă, după analogia numelui bărbătesc preces de „*acestui*”. Așa într’un text circa 1600 (Cod. Mss. Miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 48): „Iară când venise a-casă’ș Iosifū dela lucrul său, după scrăba cea ce află nedeșartă cocoana Domnului, și déca-i fu spus de acásta de inger în somnū cum iaste diin Duhul sfântū întrū ia, el au proslăvitū pre Dumedzău ce l’au spodobitū pre elū a sluji *aceștii* bună tate pré-mare și *aceștii* taină dumedzeiască...”

Precum *acelu* vine din lat. *ecc’illum*, tot așa *acestu* nu e decât lat. *ecc’istum* = *eccu’istum*, de unde se trag de asemenea: ital. *questo* = provenț. *aquest* = v. portug. *questo* = retorom. *cest* sau *quest* = v. franc. *icest* etc.

În Plaut:

— quam te virginem
Me repositis?

— Quam ab Lenone abduxti hodie, scelus viri.

— Nullam abduxi.

— Certe *ecc’istam*, video.
(Cureul. V, 2)

adecă: „— Ce fel de fătă ceri tu dela mine? — Pe care ai luat’o astădi dela Hotru, ticălosule! — N’am luat pe nici una. — Ba iată-o, chiar pe *acéstă*...”

v. *Acel*. — *Aest*. — *Ahăst*. — *Aist*. — *Ast*. — *Ăst*. — *Cest*. — *Ist*...

Acèsta, acésta (*aceștia, acestea*), pron. demonstr.; celui-ci. Pronume compus, care se deosebesce de simplul *acést* prin mai multă energiă, datorită particulei enclitice *-a* (v. ⁵. A). În privința lucrurilor mai apropiate, *acesta* se raportă că-

tră *acést* întocmai ca acela către *acel* în privința lucrurilor mai depărtate.

Posițiunea normală a emfaticului *acesta* este după un nume, fie substantiv sau adjectiv, ori în locul unui nume, sau la finea propozițiunii, pretutindenī adecă unde spiritul limbei române nu suferă pe simplul *acést*. A dîce: „*omul acést*” sau: „*î-am vădūt pe acéști*” nu e românesce, ci trebuie: *acesta, aceștia*.

În vechile texturi și ’n viul graiul emfaticul *acesta* înlocuesce adesea pe simplul *acést* chiar de ’naintea unui nume; de ex.:

În Psaltirea circa 1550 (Mss. Șcheian în Acad. Rom.), ps. XXIII, de doē ori:

...cîre e <i>acesta</i> în-		...quis est iste rex
păratul slaveei?...		gloriae?...

Dosofteiu, 1673, pref.: „*acesta* obiciai iaste din bătrăni, scoțîndū v’un izvod den svănta carte a’l scrie supt numele a de mare cinste Scaun...”

Același, 1680, f. 38 b:

Ps. XXXII, 7: <i>A-</i>		I s t e pauper cla-
<i>acesta</i> mișel striga-		mavit, et Dominus
t’au și Domnul au-		exaudivit eum...
dzātu-l’au...		

Într’un act muntenesc din 1669 (A. I. R. I, 96): „eu Mihăil dein Groșani scriu și mărturisescū cu *acesta* al meu zapis...”

Samoil Clain, Invățături, Blaj 1784, p. 2: „Întru *acesta* chip, iubiților creștini, au pus D-șeu pre om în lumea *acésta* ca într’un oraș de negoțitorie...”, unde „lumea *acésta*” e o construcțiune normală, iar „*acesta* chip” este o abateră înadins pentru a da afirmațiunii mai multă forță.

În popor, *acesta* se aude fôrte rar, fiind mai tot-d’a-una înlocuit prin *ăsta* — *asta*, *aista* — *aiasta*, *acesta*, *ahăsta* etc., pe cari veși-le la locurile lor. În același timp, în cazul oblic feminin

la singular: *acesteia* sau *aceștiia*, precum și la nominativul plural de ambele genuri: *aceștiia* și *acestea*, emfaticul *-a* tinde a scăde la *-e* prin acomodățione regresivă cu vocalele învecinate, devenind astfel: *aceștie* și *aceste*. De aci o confuziune formală între *acest* și *acesta*. În: „*aceste* femei“ e simplul *acest*, pe când în: „femeile *aceste*“ în loc de „*acestea*“ este emfaticul *acesta*. Scăderea finalului *-a* la *-e* ne întimpină deja în vechile texturi țărănesci. Așa într'un document moldovenesc din 1622 (A. I. R. I, 31): „noi *aceștie* moșteni ot satul Brănești...“

v. *Acela*. — *Acest*. — *Acesta*. — *Ahăsta*. — *Aista*. — *Ăsta*. — *Cesta*. — *Ista*...

Acèstași, acéstași (*aceștîiași, acesteășî*), pron. demonstr.; celui-ci même, toujours celui-ci. Arată un lucru mai apropiat, despre care s'a vorbit deja, după cum corelativul *același* indică tot așa un lucru mai depărtat. E compus din emfaticul *același* și din intensivul *-și* = lat. sic.

Pravila Moldov. 1646, f. 29: „...cândă vor avia doi oameni pără pentru vre o vie, sau pentru vre unū pământū, și până a să pără, unulū dentr'ânșū va mēge de va secera pământulū sau va culēge viā, fără de voia giudețului, *acestaș* piārde tot venitulū...“

Ibid. f. 49: „...când va fi un om bolnav, și va lăsa cuiva să moșnenescă multū-putinū ce va avia și'i va face și zapisū, și acestū moșnian nu va griji de dānsū să-i aducā vre un vrac bun să'l păzască cândai doară l'are tāmādū, ce'l va lăsa așa negrijitū și nesocotitū, și de va muri bolnavulū, *acestaș* va piārde moșneniā și vor fi toate bucatele și ocinile domnești...“

Constantin Brâncovanu, 1694 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 94): „...și am dat domniā mé Radului Știrbēiu légé țā-

răi, cum să jure el împreună cu frate-său Costandin vel clucer și cu vāru-său — că n'au luat nici un ban dela soacră-sa Ilinca vornicēasa pentru acăstā moșie Nēgrēniū, deč jurānd într'*acestaș* chip, el să'ș ție moșīā...“

Zilot, Cron. p. 40: „decī într'*acestaș* chip aū fost eșirea Pazvangiilor și dela Șegarcea...“

În declinațione, *acestași* urmēzā simplului *acest*, emfaticul *-a-* și intensivul *-și* remānēnd invariabilī: *acestū-a-și, acesteā-a-și, acestor-a-și*...

În graiū *acestaș* e mai puțin întrebuintat decât corelativul *același*.

v. *Acela*. — *Acest*. — *Acesta*.

Acéla. — v. *Acela*.

Acésta; ça, ceci, „nom général de chose“ (Littré). E învederat că în frasa: „ai jucat pré-mult, *acésta* să n'o mai faci“ nu este un pronume demonstrativ feminin ca în: „femeea *acésta* jócă pré-mult“, ci o locuțione neutră, invariabilă, avēnd o funcțione intermediară între pronume și adverb. Corelativ neutrului *aceia*, *acésta* e ce-va mai demonstrativ, ca unul ce servă a exprime o situațione mai apropiată, fie apropiarea în faptă sau numai în cugetare.

Pravila Moldov. 1646, f. 57: „...cela ce va dzice giupānu-sāu, să are fi ce boiārin, să nu-i vorovascā cu muīaria, și el tot va vorovi, de va face *acasta* de doā de trei ori, poate să'lū ucigā fără nice de o certare...“

Ibid. f. 24: „...de va fi făcut una ca *acasta* și se va adevāra cu mărturie oameni de cinste și credincioșū, certāriā lui să fie moartīā...“

Ib. f. 49: „...cela ce va ucide pre altulū c'au fost țīindū moșīile cuiva, cu *acesta* scoposū cumū să cadzā pre mână lui, de vrēme ce să va arāta lu-

crul c'au făcutu una ca *acasta*, nice el, nice feçorii lui nu vor încãpia sã moșnenescã acële ocine..."

Dosoftëu, 1673, f. 2 a :

Ce poate fi de povïaste
Ca *acësta* și de viaste
De sã zborãrã pãgãniï,
Gloate, tineri și bãtrãniï...?

Ib. f. 5 b :

Iarã spre noi, Doamne Sfinte,
T'ãl însãmnat de mãi'nte
Strãlucoãria sfintei fiațe,
De ne'ntoarce la blindãtațe;
De-*acãsta* 'm daï bucurie
Inemiï și veselie...

Dosoftëu, 1680, f. 82 a :

<p>Ps. LXVII, 29: Porunciãște, Dumnedzãule, cu putiãrã ta; ãntã- riãște, Dumne- dzãule, <i>acãsta</i> carã o lucrãș ãn- tru noi...</p>	<p>Manda, Deus, virtuti tuae: con- firma hoc, Deus, quod perfecisti in nobis...</p>
--	---

În viul graïu, *acësta* se ãntrebuințezã forte rar, fiind ãnlocuit mãi mult prin : *asta*, *ïasta*, *aïasta*, carï ãnsã și ele circulãzã mãi puțin decãt *acëia* cu varianturile lui.

v. *Acëia*. — *Aïasta*. — *Asta*. — *ïasta*...

-*Ache*. — v. -*Achi*.

Achermãn, n. pr.; Akkerman, ville de Bessarabie, situãe à l'embouchure du Dniester.

Enache Cogãlnicãnu, Letop. III, p. 276... „erã Hanul, dela Movila Rãbãei cum aũ simțit, ãdatã aũ fugit spre *Acherman*, cu oastea lui..."

Compus din *ak* „alb“ și *kerman* „cetate“, *Acherman* este o traducere turcã a unui vechiu nume romãnesc.

„Așa Ștefan-vodã aũ curãțit țera de vrãjmași, erã cetãțile care le-aũ luat Turciï, Chilia și cetatea Albã,

nu aũ putut sã le mãi scoatã dela Turciï; cã ei, mãi ãnainte de ce aũ eșit din țerã, le-aũ grijit cu oameni, cu pușce și cu bucate de agiuns; și așa aũ rãmas pre mãna Turcilor pãnã astãzi“ (Ureche, Letop. I, p. 134).

Insuși Ștefan cel Mare, vestind Ungariei expedițiunea Turcilor asupra celor doë cetãți, ãntr'o scrisore din 22 iuniũ 1475, ñice: „Turci veniunt ad nos contra nos et contra terram nostram, et per aquam et per terram et ita dicunt, quod valida classis prece-dit cum maximis munitionibus bombardarum magnarum expugnare Al-bam et Chilian...“ (Vigna, Codice diplom. tauro-igure, t. 3 p. 479).

v. *Cetatea-albã*.

Achët. — v. *Aconițã*.

-*Achi*, suffixe servant à former certains diminutifs. Acest sufix se acatã mãi cu sãmã la numi de botez, avënd un sens micșurãtor sau desmierdãtor. Introdus ãn graïul romãnesc abia de prin secolul XVII, el devenise fõrte respãndit ãn epoca Fanariotilor și n'a mãi despãrut din limbã, dar a ãnceput a cãpãta din ce ãn ce mãi mult o nuanțã õre-cum ironicã.

Unul din cei mãi ãnsemnați cronicarï moldoveni din secolul trecut a fost Enachi Cogãlnicãnu (1733—1774). Suffixul *-achi* ne ãntimpinã nu numai ãn ãnsuși numele lui de *Enachi*, dar ãncã la tot pasul ãn cursul croniceï sale. Așa ãn capitolul VII (Letop. III, 225—234), ca sã ne mãrginim cu unul singur din cele cincispre-ðeci, gãsim :

Iordachi Spatarul fecior lui Stãvãrachi;

Iordachi Cantacuzino;

Costachi Razu;

Iordachi Genetu;

Iordachi Manã vel agã;

Lăscărachi Genetu;
Sărdarul Măzărachi;
Spatarul Manolachi socru lui Stararachi;

Fotachi;

Manolachi Costachi vornic;

Iordachi Mananu paharnic;

Bălăsachi vel agă;

Spatarul Niculachi Ruset etc.

Câte-o-dată sufixul se reduplică în același nume, ca în: „Enăcachi Căminarul“, unde *Enăcachi* este: *Ene+achi+achi!* Une-orî își asociază un alt sufix, ca în: *Enăchiță* = *Ene+achi+ită*.

În numele istoricului Hurmuzachi, al poetului Conachi și al publicistului Asachi, este același sufix.

Disarmoniosul *-achi* ne vine din neogreca, în care el se presintă sub forma *-ίης* în numi proprii: *Δημητριάκης, Εὐσταθιάκης, „Γεωργιάκης καὶ Φαρμάκης“* (Passow, Carm. Gr., 168) și altele, iar sub forma *-άκι* în termenii comuni ca: *παιδάκι* „copilaș“, *τραπεζάκι* „mesuță“, *ποδαράκι* „picioruș“ etc. (Mullach, Gramm. 171). Și la Români acest sufix a reușit a trece peste sfera nomenclaturei personale, fie în locuțiuni ca: „inghite *Agachi*“, fie în epitete ca: *Samurachi*.

Cățelul *Samurache*, ce ședea la o parte

Ca simplu privitor,

Auzind vorba lor...

(Gr. Alexandrescu)

În „Covrigarul“ de Alexandri, un Grec plângându-se de luarea moșiilor mănăstirești, Românul îl întreabă: „Care moșii, cilibidachi?“

Cel mai uricios din toate sufixele deminutive, destul de numeroase în limba română, *-achi* și-a trăit traiful; negreșit, el va rămâne pentru tot-d'una în istorie, ca o trăsură incidentală a unei epoci, dar în viul graiu se va păstra pe ici pe colea numai dóră la luarea peste picior, după cum

a și ajuns deja pînă la un punct în: „Cucóne Mihalachi“ sau „Cucóne Petrachi“ alături cu: „Domnule cutare“.

v. *Agachi*.—*Beicachi*.—*Samurachi*...

Achilimit, adj.; ayant ses aises. Vorbă bănățenă: „dacă nu ești *achilimit* = dacă n'ai tot ce'ți trebuie a-casă“ (Liviū Iancu, Caraș-Severin, com. Visagu). — ? — Pentru a ne rosti asupra originii acestui cuvînt, care presupune un verb: *achilimesc*, trebuî să cunoșcem mai întăiu toate formele și accepțiunile lui în cutare sau cutare regiune a teritoriului românesc, ceia-ce d'o cam dată ne lipsesce.

Achindöiu. — v. *Achindie*.

Achindie (plur. *achindii*), s. f.; vepres. Forma obicnuită a cuvîntului e *chindie* sau *chindii* „dies ad occasum inclinatus, timp al zilei ce cade la mijloc între amedzi și apusul sórelui“ (L. M.). Prin analogie însă cu: *a-medz*, *a-prândz*, *a-murg*, poporul fórte ades dice: *achindie*, adecă: *a-chindie*; ba încă une-orî, prin aceeași analogie, îl trece la masculin: *achindöiu*, mai ales în Moldova, dând astfel vorbeî o formă de tot românescă.

„Diua se împărtesce în următorul mod, de ex. în Ianuarie: la zori corespunde cu órele 6^{1/2}; prându-mic, cu 9; prându-mare, cu 10^{1/2}; amiađă, cu 12; *achindii*, cu 2 óre p. m.; tóca, cu aprópe 4...” (Preut N. Sandovici, Dorohöiu, c. Tirnauca).

„Zori de diua, revarsatul zilei și diminéța e timpul pe când resare sórele; aprândul mic, pe la 6 césuri; aprândul mare pe la 8; sub-amedze, pe la 11; amedze, pe la 12; după-amedze, pe la 2; *achindii* pe la 4...” (Botoșani: I. Iordăchescu, c. Cristescii; G. Gheorghiu, c. Călinescii).

„... diminéța, aprând, amédă, *achindeu*...” (Iași: I. Gheorghiu, c. Cârjoea; S. Mironescu, c. Roșcanii).

„Poporul împărtesce ziua ca și ciobanii: de-a prânzu cel mic, de-a prânzu cel mare, de-améză, de-*achindie*...” (Bottez, Iași, c. Șipotetele).

„Ciobanii împărtesc ziua astfel: când se scólă cu 2 césuri înainte de a resări sórele, zic: mánecate; pe la 9 saú 10 césuri diminéța, zic: aprânz; la 12 césuri: améze; la 4—*achindeu*...” (N. Băncescu, Vasluu, c. Telejna).

„...în zori-de-ziuă, diminéța, la améză, la tócă, la *achindie*...” (V. Lohan, Iași, c. Buciumii).

În *achindie* fiind prepoziționalul *a* = lat. ad, în unele locuri poporul îl înlocuesce cu „în”, făcând tot-o-dată din *chindie* — *tinghie*: „înainte de resăritul sórelui, se ȳice: timpul p'înȳior; după resărit: sórele d'o sulitá; apoi cum este sórele véra pe la órele 8: d'amédă; pe la órele 3—4: timpul d'améză 'n-de-sérá; înainte de apusul sórelui se ȳice: sórele în *tinghie*; și 'n fine în timpul apusului: sórele în scaun...” (Preut G. Rarinca, Tecuci, c. Torcesci).

Cuvântul e atât de răspândit în România și atât de poporan, încât repotații Laurian și Maxim îi căutaú o provenință latină. Deși turcesce *ikindî* înseamnă „le temps entre le midi et le coucher du soleil” (Șainénu, Elem. turc. 30), totuși e a-nevoe a crede că Românii vor fi luat acéstă vorbă dela Turcii proprii ȳiși, ci mai curând din dialectul turcesc al Cumanilor, adecă încă de prin secolii XIII—XIV, ceia ce ne-ar explica adânca'i înrădăcinare în graful țeranilor și al ciobanilor. În adevér, la Cumanii aceiași parte a ȳilei se chîama: *echindü* și *echindă* (Kuun, Cod. Cumanicus, p. 80).

v. *Chindie*. — *Di*.

Achipăesc. — v. *Apipăesc*.

Acî, adv.; ici, ci, en ce moment. Acest adverb se întrebuintézá în privința locului mai puțin, póte, decât în cea a timpului, fiind adesea sinonim cu *a c u m*.

Pann, Prov. II, 91 :

Munca pe om nicî o dată nu'l lasă a flámânzi, Când cu firea 'nbărbătată nóptea o va face zi. Așa dar d'*aci* 'nainte să nu ședem lenevoși...

Gr. Alexandrescu :

Vîntul, umbra mē 'nșală, când crez a o vedea; Luna *aci* s'arată, *aci* iar se ascunde; Abia câte o dată întunecul petrunde, Și norii înainte'i se pun ca o perdea...

(Așteptarea)

saú :

Acî se opresce, *aci* se așază,
Nimica nu'l face a se depărta...

(Cănele soldatului).

În construcțiune cu *de* și *pînă*, românul *aci* corespunde pe deplin spaniolului și portugezului *aquí*, care și el se aplică mai mult la noțiunea timpului: *de aquí adelante* (d'*aquí em diante*) = *de aci înainte*, „dès ce moment”; *hasta aquí* (ate *aquí*) = *pîn'aci*, „jusqu'à ce moment”. În poema lui Cid, v. 180, o Evreică cerénd o blană în dar, eroul îi respunde: „d'*aquí* sea mandada” = „ȳi-o daú chiar de *a c u m*”.

În construcțiune cu *pe*: „pe *aci* = par *ici*”, *aci* est adverb de loc; nu însă și'n idiotismul: „cât p'*aci* = peut s'en faut”, de ex.: „cât pe *aci* era să caȳ” (L. M. I, 543).

Noțiunea timpului e tot atât de pronunțată în *aci*, precum este noțiunea locului în *a i c e*, ast-fel că ambii acești adverbî, etimologicesce aprópe identici, pot fi puși într'un fel de opozițiune, de ex. :

Porcului *aci* îi daí bice

Și el se'ntróce și zice :

Anterț mē bâtea p'*a i c e*...

(Pann, Prov. III, 36).

Chiar când se întrebuintează ambele întocmai cu aceiași nuanță de sens, totuși în gura poporului *aci* și *aice* alternază une-orî după o normă foarte interesantă, dar pe care e greu a o lămuri. Așa peste Olt auđi pe a-locurî țeranî întrebându-se :

„— Vi's *aci*?
— Ni's *aici*“.

(Preut R. Popescu, Mehedinți, com. Isverna).

Ca adverb de loc, *aci* arată nu numai că cine-va sau ce-va se află lângă noi, dar încă servă pentru a-l atrage spre noi, funcționând atunci ca interjecțiune. În portugesa *aquí* figurază în chiamarea de ajutor : „*aquí del rei!*“ = „*au secours!*“ În spaniola : „*aquí aquí!*“ Vinătorii români în strigătele lor îi dau mai cu sémă acest sens, atât lui *aci*, precum și lui *aice* cu toate varianturile lui, despre cari veđi mai la vale.

„Țipetele vinătorilor obicînuite sînt : *iacă'!* *iacă'!* *iacă'!* *ia!* *aci!* *aci!* *iacă aci!*...“ (I. Aldoiu, Muscel, c. Voinesci)

Sau amplificat cu intensivul „de“ :

„*Aci!* *aci!* *aci-de!* *aci-de!* sânc pã el!“ (S. Istratescu, Dimbovița, com. Cobia).

Acest „*aci-de!*“ ar fi o interjecțiune independentă în totă puterea cuvintului, dacă n'ar păstra ambele accente : *aci-dè*.

Din lat. *ecc'hic* (*ec'ic*) = *eccu'hic* (*ecu'ic*), de unde și ital. *quì* și *ci*, span. *aquí*, portug. *aquí*, v. franc. *iqui* etc., derivă la Români numai *aci*, nu și *aice*, care presupune un prototip latin amplificat : *ecc'hicce* (*ec'icce*). Din *aci* apoi, prin emfaticul *-a* (v. ⁵A) se nasce forma : *acia*, care scade în gura poporului la : *acie* și *aciî*.

Aprope toți adverbii și pronomii românesci compuși cu *ac-* = lat. *eccum* avënd câte o formă scurtată fără *a-* :

acolo—*colo*, *aice*—*ice*, *acest*—*cest*, *acel*—*cel* etc., cată să fi fost o dată și variantul *ci* pe lângă forma întregă *aci*. Acesta e cu atât mai sigur, cu cât vom vedé mai jos lângă emfaticul *acia* = *aci* + *a* forma scurtată *cia* = *ci* + *a*. Precum construcțiunea „de *aci*“ e conclusivă, tot așa conclusivă trebuia să fi fost și construcțiunea : „de *ci*“. Iată de unde derivă — credem noi — construcțiunea : *d e c i* „ergo“, printr'o tranșiune logică întocmai ca în germ. „*daher*“ și engl. „*therefore*“; ér nu din construcțiunea „de *ce*“ = lat. *de quid* (Cibac). În adevăr, „de *aci*“ și *d e c i* sînt ca și sinonimî în : „de *aci* urmază că... = *d e c i*, urmază că..., de *aci* se vede că... = *d e c i*, se vede că..., de *aci* am cunoscut că... = *d e c i*, am cunoscut“ etc. În acest cas „*deci*“ nu se urcă la un prototip latin, *ci* este o formațiune posterioară românescă, care de aceia nici nu se găsește în celelalte graiuri romanice.

v. *Acia*. — *Ci*. — *Cia*. — *Deci*.

Acia, adv.; *ici*, *ci*, en ce moment, immédiatement là ou alors, y. Format din *a c i* prin emfaticul *-a* (v. ⁵A), *acia* e mult mai des în circulațiune, dacă nu în viul graiu, cel puțin în vechile texturi; dar tot-o dată el are o însemnare și mai mlădiósă, putëndu-se întrebuinta aproape d'o potrivă nu numai în înțeles de : *a i c i* și *a c u m*, ci încă în loc de : *a c o l o* și *a t u n c i*, mai cu sémă : *chiar acolo*, *chiar atunci*.

Din doë prototipurî latine rustice : *ecc'hic* (*eccu'hic*) și *ecc'hicce* (*eccu'hicce*) se născură doi adverbii românesci : *a c i* = *ecc'hic* și *a c i c e*, cu forma mai răspândită *a i c e* = *ecc'hicce*. Pe când ramura „*aice*“ conservă în toate varianturile sale funcțiunea adverbială de loc, și anume de locul cel mai apropiat de

vorbitor; în ramura „aci“, din contra, se desvoltă din ce în ce mai mult funcțiunea adverbială de timp, iar aceea de loc se tot lărgesce, trecând peste marginea strictă a apropierii. În simplul aci ambele funcțiuni se mai ecuilibră încă; în emfaticul *acia*, funcțiunea de timp începe a precumpni, ca și întinderea funcțiunii de loc; în amplificatul *acia* și, pe care'l veși mai la vale, funcțiunea de loc în genere și aceea de timp apropiat în speciă dispar mai-mai cu desăvirșire.

Moxa, 1620, p. 346: „până *aciă* răotăți hitléne în inima lui nu era...”

Ibid. p. 388: „nu numai ca până *aciă*, ce încă nește spurcâciuni réle făcia...”

Istrate Dabija-vodă, 1662 (A. I. R. III, 243): „... să aibă a ținé moșiă, parté Ursului cu tot vinitul, până-i va întoarce Ursul banii, de *aciă* iș va lua moșiă...”

O predică transilvană circa 1600 (Cuv. d. bătr. II, 226): „... toți vorū sta, cineșū cu meseréré sa, ce iaste gătită lor în vecia vécului, și amu de-*acia* cu bucurie nesfrășită bucura-se-vorū, și amu de-*acia* gréță de nimenilă nu vorū avé...”

În Călătoria la iad a Maicei Domnului, scrisă circa 1550 (Cuv. d. bătr. II, 330): „... să s'eră aprinde casa aceloră de tute patru iunghiurele și să o încunșure foculu și n'ară pute eși afară, ce ară arde *aciă*...”

Psaltirea Scheiană circa 1550 (Mss. Acad. Rom.) Ps. XLIX, 23: „... și *acia* cale cu ce ivescu lui spăsenia mé...” ceia ce la Dosofteu, 1680, sună: „și a colo'i cală cu care voū arăta...” = et illic iter... = ἐκεῖ ὁδός...

La Radu din Mănicesci 1574 (Mss. Harl. 6311 B. British Mus.):

Mat. VI, 21: și | ... ubi enim est
io iaste comoara | thesaurus tuus,

voastră, *aciă* va fi și inima voastră...

Mat. XVIII, 20: și iuo amu săntū doi sau trei adunați în numele mieu, *aciă* săntū eu...

Mat. XXVI, 16: și de *aciă* socotiăa podoabă vréme să el vânză...

Marc. I, 31: și o lăsă ia focul *aciă*...

Luc. VIII, 44: *aciă* stătu cursul sângelui ei...

Luc. XIV, 5: carele dein voi fečorū sau bou în puțū va cădé, și nu *aciă* l'vascoate elū...

Emfaticul -a scādénd la -e prin aco-
modațiune regresivă cu -i-, rezultă forma *acie* = *acia*, care nu rare-ori ne întimpină în graū și'n texturi.

În Codicele Voronețian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.):

Act. Apost. XVIII, 19: pristoi întru Efesu și aceia lăsă *acie*, e însuș întră întru gloată...

Ibid. XXVII, 6: și *acie* află su-
tașul corabie...

Ibid. XXVIII, 15: și *acie* frații
audziră...

Ib. XXV, 14: ca multe dzile
prebândi *acie*...

ibi est et cor-
tuum...

... ubi enim
sunt duo vel tres
congregati in no-
mine meo, ibi
sum...

... et exinde
quaerebat oppor-
tunitatem ut eum
traderet...

... et conti-
nuo dimisit eam
febris...

... confes-
tim stetit fluxus
sanguinis ejus...

... cujus ve-
strum asinus aut
bos in puteum ca-
det, et non conti-
nuo extrahet
illum...

... devenitque
Ephesum, et illos
ibi reliquit, ipse
vero ingressus
synagogam...

... et ibi in-
veniens centurio
navem...

... et inde
quum audissent
fratres...

... quum dies
plures ibi de-
morarentur...

Ib. XXVII, 12:
sfătuiră-se cum
se văinslédze de
acie...

Născut prin acomodățione din *acia*,
trisilabicul *acie* scade apoi prin asimila-
țione la disilabicul *acii* (= *acii*).

Coresi, 1577:

Ps. CXXXVI:
La răulū Vavylo-
nului, *aciia* șe-
zumū și plânsem...

Ps. CXXXVIII:
... de fața ta în-
cătuo să fugū?
să suire în cerū,
tu ești *aciia*; să
deștinsere în iadū,
aciia ești...

Deosebirea între emfaticul *acia* din
aci și emfaticul *aicea* din *aice* se
arată mai apriat la Dosofteiu în psal-
mul CXXXI:

Acasta'ī odih-
na mīa în vécul
de véc, *aicia*
m'oi sălășlui...

Acii voū ră-
sări cornū lui Da-
vidū...

Astfel *aicea* este „hic“, iar *acia*—
„ibi“, dar nu tocmai cu sensul de
„acolo“, ci cu acel de „acolea“, precum
vedem tot la Dosofteiu în Paremiar,
1683, f. 103 a:

... să'ī aduēū
în cortulū mār-
turiei, și vorū sta
acii cu tine, și
mă voi pugară și
voigrāi a c o l i a
cu tine...

De asemenea în Omiliarul dela Go-
vora, 1642, p. 29: „unde frica lui Dum-

... statuerunt
consilium naviga-
re in de...

Dosofteiu, 1680:

La păraole Va-
vilonului, *acii* șe-
dzum și plân-
săm...

... de fața ta
incătuo să fugū?
de m'oi sui în
cerū, tu a c o l o
ești; de-aș pu-
goră-mă în iad,
acii ești...

Haec requies
mea in saeculum
saeculi, hic ha-
bitabo...

I bi suscitabo
cornu David...

... ἄξεις αὐτοὺς
πρὸς τὴν σκηνὴν
τοῦ μαρτυρίου, καὶ
στήσονται ἐκ εἰ
μετὰ σοῦ, καὶ κα-
ταβήσομαι, καὶ
λαλήσω ἐκ εἰ
μετὰ σοῦ...

nezău nu iaste, *acii* mare foamete iaste
de lucruri bune; unde nu să séceră
spicul curăției ca al grăului, *arii* e foa-
mete mare de viața de vecie..“

Alături, ba pôte chiar mai pre sus
de sensul local de „acolea“, *acia* func-
ționează aproape întocmai ca adverbul
de timp „atunce“. Așa în același Omi-
liar p. 63:

„... numai ce'ți cugetă, a câtă frăm-
sețe vor fi acel cerū și pământ nou,
că iată de *acii* nu va fi nice o frică,
nice schimbare de vremi, și nice se vor
acoperi cu nori întunecoși și trăsnet
și fulger ucigătoriu; de *acii* vedere în-
fricoșată nu se va arăta acolo; așij-
deré și pământul se va lumina cu frăm-
sețe de flori cu bună miriznă, și adecă
de *acii* nu vor mai fi pre el fieri iuți..“

În acest pasagiū, atât de bine scris,
acii este curat un adverb de timp, si-
nonim cu „atunci“ și având drept co-
relativ, ca adverb de loc, pe: a c o l o.

În scurt, *acia* pare a avé, ca deri-
vat emfatic din *aci*, o funcțiune in-
termediară între *aice* și *acolo* pe
de o parte, între *a c u m* și *a t u n c i*
pe de alta, dar plecându-se totuși mai
mult spre *a t u n c e* și spre *a c o l o*.

Zilot, Cron. p. 83: „... pricina de
se punea Rosia pentru Constantin-vodă
Ipsilant, era adevărat și a trahtaturi-
lor și a hatihumafunurilor, dar era mai
mult slujbele și îndatoririle ce făcuse
el Rosieî, în vremile acelea când Na-
poleon umbla cu tóte meșteșugirile să
surpe și pe Rosia, cum surpase și stri-
case și cele-l'alte împărății și crăii ale
Evropei, gata având resboiul și cu dinsa,
și pe taină umblând a ridica și pe Turci
asupra ei, ca mai lesne să o surpe;
care lucru simțindu'l Ipsilant și făcên-
du'il cunoscut, Rosia fórte s'au fost
îndatorat lui; și de *acii*, mână dréptă
avédu'l la acésta, cum și la arădica-
rea Sêrbilor împotriva Porței, sta Ro-

sia pentru dînsul a nu se mișca din Domnia sa, fiindu-î cel mai trebuincios la acele îngrozitoare pentru dînsa vremi...“

În acest pasagiu, „de aciî“ se pôte înlocui mai bine prin: „de a t u n c î“ sau „de a c o l o“ decât prin: „de a i c e“ sau „de a c u m“.

Precum lîngă simplul a c i s'au păstrat urma unei forme scurtate c i, tot așa emfaticul *acia* are alături pe scurtatul c i a, ajuns însă rar chiar în vechile texturi.

Dosofteiu, *Parem.* 1683, f. 58 b: „ședețu *aciî* cu asăna, iară eu și coconul om triace până c i i a...“

La Macedo-români pare a nu exista simplul a c i, ci numai emfaticul *acia*: „tră *acia* = διὰ αὐτοῦ, di *acia* = αὐτόθεν, pre *acia* = ἀπαντοῦ“ (Bojadschi). În istriano-româna însă ne întimpină nu numai *acia*, și anume cu o nuanță „intermediară între a i c e și a c o l o“, dar pînă și forma scurtată c i a:

„*Acia*, aci, aice, însă ceva mai la o parte. *Acia* se aude și în Ardél și în alte părți. În Berdo în Istria se zice și c i a tot în această însemnare“ (I. Maiorescu, *Itin.* 83).

v. *Acî*. — *Acice*. — *Acolea*. — *Acolo*. — *Aice*. — *Cice*. — *Ci*. — *Cia*. — *Ice*...

Acie }
Acî } v. *Acia*.

Acî-dê! — v. *Acî*.

Acîașî, adv.; instantanément, subitement, à l'instant même. Derivat din a c i prin forma emfatică a c i a și din intensivul -șî=lat. sic, *acîașî* (=ecc'hic-a-sic) a pierdut aprópe de tot caracterul local, funcționând numai ca adverb de timp.

Coresi, *Omiliar* 1580, quatern. D, p. 5:

„... întră întru o casă, iară *acîașî* eși veste pretutindine de elú, că no se puté ascunde lumina ceia maré a înțeleptului...“

Ioan din Vinți, 1689, f. 156 b: „Cine iase în deșertú dinú ceia ce alérgá în besérecá ta, Născătoare de Dumnedzáu, cu tot sufletul, și să nu dobândescá *acîaș* vindecare?...“

În Codicele Mss. miscellaneu al bis. Sf. Nicolae din Brașov, scris în secolii XVI și XVII, *acîașî* e fôrte des, ca și forma scădută *acîșî*:

p. 79: „... păré-i că zboară pre suptú cerú, și de păréré buná și de bucurie elu se mira cumú va mai face, și *acîașî* tremése...“

p. 90: „... ácasté déca auzi Maxi-miian, înplu-se de mánie, și învăța *acîș* să fie adus sfântul cătrá el...“

p. 110: „... de ácasta *acîșî* de ná-prasná spámántați furá și căzurá cu fața la pámánt...“

p. 164: „... iară sfântul nemica nu pesti, ce *acîșî* sári în corabie...“

p. 248: „... dec'au născutú, *acîașî* pusu-l'au în iasle...“

Intr'un loc, p. 146, forma plină *acîașî* și forma scădută *acîșî* figurează alături: „... *acîșî* nerugatú mérse sfântulú și se rugá cătrá Dumnedzáu, și *acîaș* invise'l, nu ca pre un mortú, ce ca pre un adurmit...“

Varlan, 1643, f. 338 a:

... să atinse de poalele veșmentelorú lui, și *acîșî* státu curária...“

... ἤψατο τοῦ κρασπέδου τοῦ ἱματίου αὐτοῦ καὶ παραχρῆμα ἔστη ἢ ῥύσις...

Precum *acia* scade la *acie* și *acî*, tot așa *acîașî* posedă, ca forme foneticesce scădute, nu numai pe *acîșî*, ca în pasagele de mai sus, dar și pe *acîeșî*, de ex. într'un text circa 1550 (Cuv. d. bătr. II, 291): „*acîeșî* 'l tremese elu suptú întunec...“

De asemenea în Codicele Voronețian, scris cam tot pe atunci (Mss. Acad. Rom.), unde cuvântul este tetrasilabic :

Act. Ap. XXI,
30: și *acieși* în-
chiseră ușile...

Ib. 32: déci *a-
cieși* luo voinici
și sutași...

Ib. XXII, 29 :
acieși se deluin-
gară de elu...

... et statim
clausae sunt ja-
nuae...

... statim as-
sumptis militi-
bus et centurio-
nibus...

... protinus
ergo discesserunt
ab illo...

Pretutindenî *acîașt* (*acieșt*, *acîișt*) ne întimpină cu unul și același înțeles, care se arată și mai limpede în Predica transilvană circa 1600 (Cuv. d. bătr. II, 226): "... și *acîișt* întru clipitul ochiului..."

Limba noastră literară de astăzi neavând nici un adverb poporan pentru noțiunea de „instantanément“, căci slavicul „de năprasnă“ exprimă mai mult noțiunea de „fortuitement“, bătrânul *acîașt* are dreptul de a fi rechiămat la viață.

v. *Aci*. — *Acia*. — *Năprasnă*.

Acilea, adv.; ici, ci. În *acilea* nu este articularea lui *aci* după analogia altor adverbi ca: almintrele a, așurile a etc., ci numai acățarea analogică a finalului *-lea* din „*acolea*“, adverbul cel mai apropiat prin sens și'n care *-le* derivă pe cale organică din latinul *-illic*.

A. Pann, Moș Albu, I, 6 :

Și sătenii auzindu'î, aș luat funii pe loc,
Gândind că din sat d'*acile* a căzut vr'un
dobitoc...

Intr'un basm, povestit de d. B. Ștefănescu (De la Vrancea), Sultanica p. 263, *acilea* figurază lingă aici: „... mai sînt p'*acilea* și fete marî, zise Țuguia; șade rêu; nu fii slobod la gură; aici nu e cumetrie cu chief și cu lăutarî...“

Alexandri în Cinel-cinel (sc. V) rîde de *acilea* ca de un munténism, opunându'î lui *aci* al Moldovenilor :

„Graur. Fa, Florică !

Florica. Ce'î ?

Graur. Ean uîtă-te la mine.

Florica. Ș'apoî ce ?

Graur. Multe sînt ca tine aici în sat ?

Florica. Unde ?... *Acilea* ?

Graur. Ba aici.

Florica. Ha, ha, ha, Moldovénu dracului !“

Negreșit, *acilea* este o formațiune nouă, dar curat poporană, întemeiată pe o adevărată trebuință. Prin *acile* nu se înțelege o apropiere imediată; cu atât mai puțin prin *acolea*, care este deja un pas cătră acolo; în *aci*, pe de altă parte, s'a dezvoltat mai mult noțiunea de timp decât cea de loc; în acest mod, poporul a creșut de cuviință a formă pe *acilea*, ca un adverb menit a indica anume gradul cel mai intim de apropiere.

v. *Aci*. — *Acolea*.

Acicea. — v. *Acicea*.

Acicea, adv.; ici. Sinonim și dublet etimologic cu *acilea*. Forma simplă *acice*, de unde s'a făcut *acicea* prin emfaticul *-a* (v. ⁵.A), pare despărută din graiu deja de vr'o doi-trei secolî, căci n'o mai găsim nicăiri în texturi; forma amplificată *acicea* a perit și ea, dar cu mult mai târziu, după ce 'și înfipsese urma în mai toate scriptele române din secolii XVI și XVII, fie transilvane, fie moldovene sau muntene. Ne-ar fi a-nevoe a reproduce măcar a decea parte de prin pasagele cu *acicea*.

a) Din tipărituri :

Coresi, Omiliar 1580, quatern. A, p. 10: „... să lepădămü *acice* păcatele noastre, ca să fimü curați și gătiți...“

Ibid. quatern. D, p. 1: „zice Hs. în căstă Evanghelie, că unde săntu comoarale voastre acolo săntu și inimile voastre; *acicé* învață pre noi Hs. nu numai spre dare și spre pace...”

Pravila Muntenescă 1640, f. 116 b: „... celiă ce au *acicé* sfrășit, iară acolo fără de sfrășit și săntu neînpuținate...”

Omiliarul dela Govora 1642, p. 58: „... să va ȕice cine-va voao: İatā *acicé* e Hristos, nu creȕeți...”

Evangeliarul transilvan 1648, Mat. XVII, 4: „bine este nouo *acicé* a fi, să vei să facem trei colibi...”

Ibid. XVII, 20: „treci de *acicé* colo...”

Dosofteiu, Parem. 1683, Ghen. 30: „... dzasă İlie cătră Elisei: ședzū darā *acică*, că Domnulū m'au mȕnatū pȕnă la İordanū...”

b) Din manuscrite:

Moxa, Cron. 1620, p. 399: „... pȕnă *acică* s'au scosū dentr'alte cȕrți slovenești pre limba noastră...”

Predica mȕhȕcȕnă din 1619 (Cuv. d. bȕtr. II, 125): „... a ta İaste İnpȕrȕțİa și sila și slava İn vecİa vȕcului aminū, İnraltȕ noi *acicé* İn dȕrnire sȕ avemu upovȕİntȕ tare...”

Legenda Sȕnteİ Vinerİ circa 1580 (Cuv. d. bȕtr. II, 146): „... nu mi se cade numai *acicé* sȕ fiu și sȕ lȕcuescu, ce mi se cade sȕ mȕ ducū sȕ propoveduescu...”

Codicele Mss. miscell. al Bis. St. Nicolae din Brașov, p. 132: „... ce fericiți carii nu se-au İndulcİtū *acicé*, cȕ acolo İndulci-se-vorū; cine se vorū pocȕi și se vorū curȕți *acicé*, aceİa İntru sȕlașul cerİului veseli-se-vorū; și cine se va usteni *acicé*, acolo İn vecie o dİhni-se-va; carii se vor plȕnge *acicé*, acolo İn vecie bucura-se-vor...”

Cȕa ce explicȕ dispariȕiunea lui *acicea* din grafu, este cȕ era de prisos, cȕci nicİ o datȕ el n'are İn vre-un text

un alt sens decȕt acela de: *aicea*, lȕtinesce: *hic*, *hinc*, *huc*.

Radu din Mȕnicescİ, 1574 (Mss. Harl. 6311 B. British Mus.):

Mat. XVII, 4: bine İaste noao <i>acicé</i> sȕ fimū...	... bonum est nos hic esse...
---	----------------------------------

Ib. XVII, 19: zicere-ȕi codru- lui acestui: treci de <i>acicé</i> İncolo, și arū trece...	... dicetis mon- ti huic: transi hinc illuc, et transibit...
---	---

Ib. XXVI, 38: ȕșteptați <i>acicé</i> și prevehȕti...	... sustinete hic et vigilate...
--	-------------------------------------

Luc. XIII, 31: te du de <i>acicé</i> vade hinc...
---	------------------

Io. VI, 25: cȕnd ai fostū <i>acicé</i> quando huc venisti...
---	------------------------------

Forma *acice*, de unde emfaticul *acicea*, nu derivȕ din lat. *ecc'hic*, care a dat nascere numai lui *aci* (= *ec'ic*), ci din prototipul amplificat: *ecc'hicce* (= *ec'icce*), cu finalul *-ce* ca İn: *atunce* = lat. *tuncce*. İn vechile texturi romȕne mai este și forma scur tatȕ: *cice*, emfatic: *cicea*, de ex. la Dosofteiu, Parem. 1683, İulie 20 f. 21 a: „și cȕnd fu pȕnȕ *cicİa* și pȕnȕ *ciİa*, și cerİulū sȕ İntunecȕ de nuori...” Scurtatul *cice* (= lat. *ecc'hicce*) corespunde lui *quici* (= lat. *eccu'hicce*) care ne mai İntimpinȕ la Dante, dar a despȕrut și el de-mult din limba italianȕ, fiind și acolo de prisos, İntocmai precum a despȕrut *acicea* din romȕna.

v. *Aice*. — *Cice*. — *Cicea*. — *Ice*...

Acintuș, t. de Botan.: Jacinthe (*Scilla*, *Hyacinthus*). Sinonim cu *zambilȕ*. Termen İntrebunȕat pe-allocuri İn Transilvania (Hașeg, com. Clopotiva). Este o formaȕiune poporanȕ din „*Hyacinthus*” = gr. *ΰάκυνθος*, pȕte prin intermediul formei ungurescİ, İn care fina-

lul -thus se pronunță: -tuș, ca și când ar fi un deminutiv românesc.

v. *Zambilă*. — *Spiritus*.

Acióe, s. f.; bronz, airain, métal mélangé. Ne intimpină în graiu și'n texturii sub două forme: *acióe* și *cióe*, perțându-se inițialul *a*- prin analogie cu: cest, cel, colo, coala, cațar, cutare etc.

În inventarul de averea mănăstirii Arnota, 1741 (Cond. Mss. Arch. Stat. p. 697): „... 3 tingiri mai mici și 2 capace de aramă, 3 sfășnice de *acioae*...”

În inventarul mănăstirii Polovraci din același an (ibid. p. 729):

„Sfășnicul de *acioae* la proscomidie;
Cădelniță de argint prost;
Cădelniță de *acioae*;
5 candelile de *acioae*...”

În glosarul slavo-român circa 1620 (Mss. Sturdzan în Acad. Rom. p. 83): „... idol vărsat de argint sau de altă oare-ce *cioae*, cum era în zilele vechi”; apoi mai jos la p. 84: „electron, *cioae*”.

În redacțiunea circa 1670 a aceluiași material glosografic slavo-român (Mss. în Bibl. Societății arheologice din Moscva) f. 81 b: „electron, *acióae* (αἰσώαε)...”

Silvestru, 1651, ps. CVI:

... c'au zdrobit
porțile cele de *ci-
oae* și rătăzdele
de fier frământu-
le-au...

... quia contri-
vit portas a e-
reas et vectes
ferreos confre-
git...

Într-o predică transilvană circa 1600 (Cuv. d. bătr. II, 230): „... arzându-i cu cărbuni vii de focu nestinși, mestecându-i în rășină cu pițatră pucoasă și topindu-i în argint și în aur și în *cuai* (чюаи)...”

În graiul de astăzi:

Balada Mihnea-vodă, așa cum se cântă în Dobrogea (Burada, Călăt. 205):

Este-un cort mare rotat,
Cu crescutul naramzat,

Cu sforile de matasă
Impletite tóte 'n șése,
Cu țerușii de argint
Cum n'a fost nicăi că mai sint,
Cu mațugii de *acióe*
Cum nu s'afă pe la noi...

Basmul „Cotoșman năsdrașvan” (Ispirescu, Legende, 294): „Când intrară în palat, ce să vești dumnéta? Bogăția de pe lume era acolo. Păreții numai în aur poleiți. Pardoséla era de cleștar, érá învălítórea era de *acióe* și de plumb...”

„Bronzul său amestecătura de aramă și de cositor se chiamă la noi *acióe*...” (A. Ilescu, Dimbovița, com. Sărdanu).

Jipescu, Opincaru, 154: „... Mai trecu ce trecu ș'apăi auđi bălăncăbindă un clopot de *acioae*...”

După metal, însuși clopotul a început pe a-locuri a fi numit *acióe* sau *cióe*: „Clopotul la caii înhămați la trășură sau în hergheliă se ție *cihoae*...” (D. Arghirescu, Covurlușu, c. Moscu).

Dar de unde vine cuvintul?

Derivațiunea din latinul *cibum* „măncare”, argumentată prin aceia că numele german al aceluiași metal: „Glocken *speise*” însemneză literalmente „măncare de clopot” (Cihac, II, 356), s'ar pute discuta numai dóră atunci când Germanii sau un alt popor ori-și-care ar numi vre-un fel de metal *Speise* „măncare”, fără a mai adăuga determinațiunea cea esențială: *Glocke* „clopot”.

Latinul vulgar *aciarium*, la plural *aciaria*, însemna în genere: „orice ferărie”, adică „oare-ce *cioae*”, după expresiunea lexicografului slavo-român circa 1620, care numesce așa pînă și pe *ήλεκτρον*, o compozițiune din aur și argint, pe când Psaltirea din 1651 dă același nume aramei. Ori-cine „haberet în fusina sua aliquod ferrum, arainum, vel cuprum ad coquendum”, era: *aciereriuș* (Du Cange, ad voc.).

Din lat. *aciarium* se trage ital. *acciaio* „oțel“, *acciario* „sabiă, secure, armă de metal“, *acciaino* „amnar“ etc.

Cuvîntul *acióe* nu ne vine d'a-dreptul din latina, ci prin comerțul italian de pe la finea evului mediū, din epoca numeróselor colonie genovese pe tot litoralul Mării-negre. Tot de acolo avem și a l a m ă.

v. *Alamă*. — *Cióe*. — *Spijă*.

Aciól. — v. *Aciolez*.

Aciólă (plur. *acióle*), s. f.; abri, chalet. Sinonim cu *ă d ă p o s t*, dar numai atunci când e acoperit.

„Locuința la ciobani se chiamă: colibă, perdea, *aciólă*. . .“ (S. Alexandrescu, Prahova, c. Baicoiu).

„*Aciólă* este o șatră, un adăpost pentru vite, cu acoperișul alipit de părțile casei sau al unui coșar, fără ca *acióla* să aibă pereți. . .“ (G. Bobocescu, Dimbovița, pl. Délu).

În literatură, numai De la Vrancea (B. Ștefănescu) a știut să utilizeze această frumoasă vorbă ciobănescă, în Sultânica p. 59: „Părăsind vatra părintescă, pustie de farmecile d'odinióră, desprețuind răsplata viitoare, ce i să înfățișă ca o minciună deșartă, fugind de or-ce *aciólă* omenescă, căuta drumul muntelui Popău. . .“

Aciólă derivă din *aciú* „reposer“ prin sufixul deminutival *-ólă*, pe care Românii l'aū moștenit întreg din latinul *-ulla*, *-olla*, ca în: *hom-ullu-s*, *Cat-ullu-s*, *Apr-ulla*, *cor-olla*, *pers-olla* etc., deși lătinesce el era compus, de ex. *corolla* = *corona* = *coronula*. Același sufix este la noi în: *și-ul-ică*, *furc-ul-iță*, *musc-ul-iță* și altele (cfr. Schuchardt în Cuv. d. bătr. Supl. XXXIII).

v. *Aciolez*. — *Acuez*. — *Bușdulă*. — *Hiólă*. — *ólă*. — *ulă*.

Aciolez (*aciolat*, *aciolare*), vb.; abriter, mettre à couvert. Sinonim cu *ă d ă p o s t e s c*, dar numai într'un loc acoperit. La presente indicativ se póte dice și *aciól*, *acióli*, *aciólă*, precum se dice de o potrivă: „lucru“ și „lucrez“, „lucru“ și „lucrezi“, „lucră“ și „lucreză“. Derivă d'a-dreptul din *aciólă* „abri“.

„Pe unde se *aciólă* nevăstuica, poporul pune furci cu sgrebeni de cănepă prin tóte colțurile coșarelor, dicend că ea fuge de furcă ca dracul de tămăe. M'am servit inadins de verbul „se *aciólă*“ sau „se *acióleză*“, de óră ce la noi e fórte popular și'l auđi la sătenii în tóte convorbirile; însemnéză: pune la adăpost sub un acoperemint a unei ființe sau a unui lucru în timp de întemperiă. . .“ (Preut A. Paraschivescu, Muscel, com. Valea-mare).

De la Vrancea, Sultânica, 227: „În mahalaua noastră abia se *aciolase* câțiva sătenii de pe la Sohat. . .“

Cuvîntul întră și 'ntr'o locuțiune proverbială, care caracterisă ospitalitatea poporului: „d'aia face omu patru pereți, ca să se *acioleze* și cei străini. . .“ (A. Ilescu, Dimbovița, c. Sărdanu).

Acioàre. — v. *Acuez*.

Acir. — v. *Acer*.

— **Ăciu**, **-ăce**; sufixe servent à former des adjectifs et marquant surtout un penchant. Nu derivă din latinul *-aceum*, după cum s'ar păre la prima vedere (Diez, Gramm. II, 315), ci din *-acem* (*-ax*), cu care se întâlnește nu numai în funcțiune, dar une-orii chiar în cuvinte, de ex. *fugacru* = *fugacem*, *trăgacru* = *trahacem*. Forma *-ace* conservându-se la feminin: „femeie *fugace*, vacă *trăgace*“, masculinul s'a dissimilat în *-acru*: „om *fugacru*, boū *trăgacru*“, italianesce și portugesesce la ambele

genuri: fug a c e. Ca și lat. -a c e m, sufixul românesc -aciu indică mai tot-d'a-una un nărav, o aplecare la ce-va, bună sau rea, de ex.: băta^{ci}u „batailleur“, punga^{ci}u „disposé à frapper des cornes“, stânga^{ci}u „gaucher“, hrâna^{ci}u „vorace“, gona^{ci}u etc. ca lătinesce în: morda^{ce}m, bella^{ce}m, auda^{ce}m, lingu^{ce}m, eda^{ce}m, vora^{ce}m...

În vorbe împrumutate întregi din afară, de ex. „gârbaciu“, „cârpaciu“, „copaciu“, finalul -aciu nu e sufix din punctul de vedere al limbei române, care nu 'l utilizează cu o funcțiune determinată la formarea unor nouă cuvinte, după cum utilizează, bună-ora, pe slavicul -nik sau pe turcul -giü.

Sufixul -aciu = lat. -a c e m n'are de loc a face cu sufixul -at, iar cu sufixele -ac și -aș se înrudesce numai în parte sau indirect.

v. ²-Ac. — ²-Aș. — -Aț.

Acîuêsc. — v. *Acîuez*.

Acîuêz, vb.; reposer, abriter. Cuvîntul ni se prezintă sub patru forme, strîns înlănțuite atât în privința fonetică precum și 'n acea semasiologică.

I. **Acîu** (*aciêt*, *aciére*); reposer. Molnar (Wal. Sprachl., ed. 1810 p. 229) pune pe „acîu, ruhen, abstehe“ în a 2-a declinațiune, după norma lui: taïu (ibid. p. 171). Prin sens și prin formă, *acîu* (*aciére*) este din punct în punct latinul *acquieo* (*acquiere*), din a d și *quieo*, *quiere*, archaism menționat de gramaticul Pompejus, dar înlocuit în latinitatea clasică prin inchoativul „*acquiesco*, *quiesco*“.

Din *acîu*, prin sufixul -ólă = lat. -olla, s'a format a ciólă „chalet“ și apoi a ciolez „mettre à couvert“, doi termeni cărora noi le-am consacrat mai sus un loc a-parte.

v. *Aciólă*. — *Aciolez*.

II. **Acîêz** (*acîoat*, *acîoare*); reposer, abriter. Acéstă formă, foarte răspândită în popor și prin concurența căriia organicul *acîu* = lat. *acquieo* deveni de tot rar, ne prezintă a doua tréptă din istoria cuvîntului. Pe de o parte, *acîez* lângă *acîu* este ca: lucrez lângă lucru, înfășez lângă înfăș, curmez lângă curm etc.; pe de alta, *acîoat* și *acîoare* în loc de: *aciêt* și *aciére* se datoréză aceluiași proces fonetic ca în: dioă în loc de die = latin. diem, sau în: chiotóre = cheitóre.

„... șórecii micî se *acîoază* prin locuințele ómenilor și împrejurul locuințelor; cei mai stricătorî însă sînt șórecii cei mari cât purcelul de o lună și cu códa lungă de o palmă, cari distrug totul pe unde se *acîoază* ei...“ (I. Tacu, Covurluflu, com. Branîștea).

„... După ce Smeii aü fost isgoniți de Fêt-frumos de pe 'n codri, ei se duse în cerîuri, și acolo se ieü la harță, bătêndu-se cu buzduganele și răcnind din gură; acéstă hărățelă smeescă se numesce tunet și fulger; ei nu se pot *acîoä* decât după ce Sântilii (= Sfântu Ilie) îi stropesce cu apă, fiind pus peste ploile din cer...“ (Stareț G. Theodorescu, Galați, Mavromol).

Intr'o colindă din Ilfov:

La Mêrul rotat
La Cămp-rourat,
Unde mi se bat
Doi puî de vulturî,
Doi puîșori surî
Sus într'un norel
P'un fulg daurel;
Eü că mi'am aflat,
Acolo-am plecat
Și m'am *acîoat*
Sub umbră de fag...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 68)

Intr'o colindă din Ialomița însă *acîoat* póte să nu fie „abrité“, ci o eróre în loc de: a c e î a t „paré“ (v. *Acêrez*):

Dar nu's colpănei,
Ci sînt ciobănei,

În câți rădimați,
In giugl *acioați*...

(ibid 75)

Cantemir, Cron. I, 304: „... de călăturile și imbletele lor (Tătarilor) locurile Țării Moldovei despre Nistru, la câmp și deschise fiind, mai mult pustie și de moșnenii săi de câți-va ani părăsită este, deoseb de slujitorii Călărași, ce stau pre acé margine pe la Orhei, pe la Soroca și pe la alte trecători, unde să pot *aceoa* de răutate lor...” Să observăm că în originalul manuscris, controlat de d. Gr. Tocilescu, nu este: *aceoa*, ci: *acioa* (אצווא).

Basarabianul C. Stamate (Muza, 526) aduce între cuvinte vechi infinitivul substantivat: *acioare*, pe care l explică prin: „hălăduință, adăpost, oploșire”.

De asemenea la Pralea (Psalt. 1827) f. 88 b: „*acioare*, supunere, ascundere”, mai dându-ne și o formă: *acîo*, pe care o vom atinge mai jos.

Doé tendințe fonetice au concurs a trece pe *aciez* într'o nouă fasă: 1° plecarea lui *z* dea desvolta după sine pe parasiticul *u*, ca în: *cîumpoîu* = *cimpoîu*, *cîucóre* = *cicóre*, *bucîum* = *bucin*, *acîuóe* = *acîoé* etc., de unde: *acîuez* = *aciez*; 2° tendința grupului disilabic *-io-* de a scăde la monosilabicul *-iu-*, ca în vechiul: *zuă* = *zioă*, iar cu atât mai virtos când *i* nu este susținut prin accent, ca în: *acîuat* = *acîoăt*.

III. **Acîuèz** (*acîuat*, *acîuare*); abriter. Se întrebuintează mai tot-d'a-una reflexiv, astfel că Dicționarul Mss. bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1803 p. 442) nici nu scie altfel decât: „*Acîuedzu*-m ă, contegor”.

Moxa, Cron. 1620, p. 348: „Noe intră în corabie cu feçorii și cu nurorile, și trimise Dumnezeu de cele de pre pământu de tóte vitele și fieri și paseri de se *acuară* cu nus în corabie...”

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XXII

p. 10: „... fiului lu Dumnezeu ce n'au avutú unde nice capulú să'șú *acîuo* (אצווא), acestuia și robilor lui răvnitóri să fimú și multeei și nespuseei bogăției a lui să jeluimú...”

Forma *acîuo* în loc de *acîue* ne amintesc prin finalul *-o* pe: *acîo* din Pralea; la Coresi însă trecerea lui *e* în *o* se explică prin acomodățune regresivă cu *-u-*, pe când la Pralea ea pare a fi numai o imitațune reu brodită, căci el cunosea Omiliarul din 1580.

Cost. Negruzzi, Scrisórea VI: „când écă cerul se întărită, vântul stinge luminele, și plóia vărsându-se cu șiróe, silesce pre toți a'și căuta *acîuare* prin chilií...”

Idem, Aprodul Purice:

... primăvara omătul cel adunat
Pintre ripi, și d'a lui Febus calde raze săgetat,
Se topesce și s'asvirle șirolu iute furios
În pîrăul care curge pintre flori în vale jos,
Îl turbură, îl măresce, îl âmflă cu al seú val,
Și nu'l lasă pân' nu'l face de se varsă piste mal:
Câmpiile se încéă, ér păstorii spăimantați
S'*acîuiază* cū-a lor turme în munții învecinați...

Varlam, 1643, f. 371 a: „... ești streinú pre pământú: ca unú omú nemérnicú te *acuedzi* priin lăcașuri omeștei...”

Cantemir, Istoria ieroglifică (Mss. în Acad. Rom. p. 5): „... de ochiul zavistii supt scutul umilinței *acîuându-mă*...”

Ibid. p. 94: „Cine dară în lume, o priatinilor! atáta de scámos la minte și strămțos la cuvinte să va afla, carele să socotiască sau să grăiască, că cel înpotrivă de supt brațul leului va puté scăpa, sau cel supt aripile vulturului *acuat* că în primejdie va intra?...”

Cantemir, Divanul lumii, 1698, f. 114 a: „... nice o pricină de price le va folosi, nice o șuvăire, nice o *acîuare* sau suptú pământú fugire...”

Cantemir dară întrebuintează tot-d'una pe *acîuare* în construcțune cu

Se scie de-mul't că a c u m este lat. e c c u ' m o d o .

Tot latinul „*eccum*“ figuréză și 'n cele-l'alte forme, dar într'o compozițiune diferită :

acnù = lat. e c c u ' n u n c ;

acnuma = lat. e c c u ' n u n c - m o d o , urmat de emfaticul *-a* (v. ⁵.A).

Despre a c r ù și a c r u m a , la locul lor.

v. ³.Ac. — *Acum*.

Acnuma. — v. *Acnu*.

Acóce, adv.; ça, par ici. Nu este „aice“, dar arată direcțiune saũ mișcare „spre aice“. Formă organică din latinul *e c c ' h o c c e* = *ec'oce*, corespundătoare formelor scurtate: *cóce* și *có*, de ex.: „vino'n *cóce*“ și „vino'n *có*“, *acóce* s'a conservat în graú numai în compozițiune cu „întru“: „vino într'*acóce*“ = „viens de ce côté-ci“.

Luí *acóce* e corelativ a c o l o „là, par là“ = lat. *eccu'illoc* (*ecu'lloc*), atunci când arată și el direcțiune saũ mișcare în sensul opus: „repede-te ıute într'a c o l o , dar mai aruncă'ți ochii și ntr'*acóce*...“

Numai asociați cu *întru*, adverbii *acóce* și *a c o l o* traduc pe francesul „par-ci par-là, de-ci de-là“, de ex.: „cetot alergați într'a c o l o și ntr'*acóce*..!“ Formele scurtate: „in c o l o și n c ó c e“ cuprind aceiași noțiune, dar într'un mod mai general, fără a indica anume puncturile între cari se produce mișcarea.

Alexandri în Iorgu dela Sadagura, sc. VIII: „Dec! se scólă flăcău dela masă și vine ntr'*acóci*...“

Id., Scara mâtei, sc. III :

„Magdian. Eată-o chıar sub ochi. A-cum spune'mi, vėđut'aı ce-va mai adınoare... într'*acoace*? (arată scara).

„Marin. Intr'*acoace*?... când te scoboraı de sus?.. Ba m'a ferit Dumneđeu...“

Cuvintul e trisilabic și disilabic: *a-cóce* saũ *acóci*.

v. ³.Ac. — *Acolea*. — *Acolo*. — *Cóce*. — *Có*.

Acóci. — v. *Acóce*.

Acóiu (plur. după Cihac: *acoae*, după Polysu: *acoruri*), s. n.; grande aiguille à passer, aiguille d'emballage. Un ac mare, fabricat chıar la țeră de ferari și cu care se cöse saci, traiste etc. Forma *aconiu* s'a conservat pină astăzi în Banat și 'n Hunedóra. În dicționarul româno-latin Mss. circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 423): „*Akony*. Acus magna“. Este o formațiune românescă din a c prin sufixul augmentativ *-oiu* = *-oniu*. Un sufix înrudit, dar nu același, ne întimpină în sinonimul italian „agone“ = *aconem, pe când vorba română ar presupune un prototip: *aconium, dacă n'ar fi mai probabil că Românii și-aũ format cuvintul deja în epoca post-latină.

v. ¹.Ac. — *oiu*.

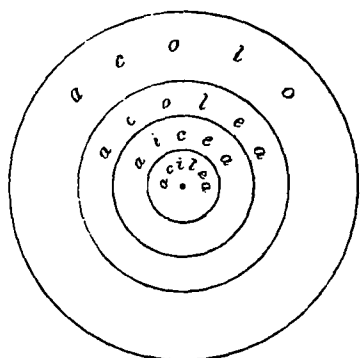
Acolè. — *Acolea*.

Acoleà, adv.; là, de ce côté. Arată o. pozițiune mai aprópe decât *a c o l o*, dar mai departe decât *aice*, adecă ce-va mijlociũ între ambele.

În Moldova se aude mai ales *acolè*, fără *-a*, ceia ce însă intră în sfera sistematică a scăderii finalului *-ea* la *-è* în graúul moldovenesc: *vedè* = *vedea*, *acè* = *acea* etc. Peste tot, cu mult mai respândit este emfaticul *acolea* (v. ⁵.A), căruia 'i corespunde forma scurtată *colea*, mijlociã și ea prin sens între scurtatele *colo* și *ici*:

Acolè nu póte fi latinul *eccu'lliac* (Cihac), de unde ar eși „*acolà*“, nici o dată *acolè*; ea vine din: *eccu'lliac* = *ecu'lliac*.

Prin analogiă cu *acolea*, în care *-le-* este organic, din *a ci* s'a format *aci-lea*, prin care se exprimă ce-va mai apropiat, sau cel puțin mai intim decât *a icea*, astfel că gradațiunea între cei patru adverbi, considerându-se vorbitorul în centru, s'ar pute figura astfel:

Alexandru-vodă Radu, 1627 (A. I. R. I, 105): „...nemic de vinure, câte se vor vende *acolé* în sat și în Țigănie, să nu dé, nié să mérgă păharnicii *a colo*, pentru că am ertat domnia mé...”

Enache Cogălnicénu, Letop. III, 231: „...a doua zi cu mare cinste și jale aũ rădicat boierii cei mari oasele (Dómnei Soltana) cu mare adunare de Vladiéi, Egumeni și preoți făr de număr, mergând și Domnul cu toate gloatele pe gîos pân la mănăstirea Goliei, făcând mare obidnuire Domnul pentru Doamna, la care cetind oasele cu mari cântări și împărțiri de bani la săraci, și la tot norodul ce se afla *a colo*, aũ îngropat'o *acole* de'naintea Precistei; de *acole* aũ luat boierii cu toți pe Domnul și l'aũ dus la curte...”

Evangeliar transilvan 1648, Marc. VI, 10: „vare-unde veți intra în casă, *acolé* rămâneți până veți eși de *a colo*...”

Ureche, Letop. I, 179: „...s'aũ gătit de isnoavă (Despot-vodă) asupra lui Alexandru-vodă, și aũ pogorit la Iași, apoi la Huși, să poată apuca pre Ale-

xandru-vodă *acolea*; ce Alexandru-vodă, văzând și auzând că este golit de tot agiutorul, s'aũ pogorit la Chilia și de *a colo* s'aũ dus la Împărăție, ca să se ajutoréscă de *a colo*...”

Jarnik-Bărsanu, Transil. 171:

Mé făcui o páserea
Și sbural la maică-mea;
Fulg de pasere măiastră,
Sbural la maică'n ferestră.
Maică'n casă mătura:
„Hăș! pasere de-*acolea*,
Că dór nu ești fica mea!”...

Ibid. 400:

—Frunză verde foi de nalbă,
Ce duci, mândră, pe sub salbă
C*olea*'n ișóra albă?
—Da doi puł de turturea.
—Dă-mi'y mie, draga mea!
—Bibi, bade, de-*aco'ea*,
—Că nu's pentru dumnéta...

Cost. Negruzzi, ed. 1857 p. 140: „—Și ce fac acum Leși! la Iași? — Este o săptămână de când s'aũ dus, după ce aũ văzut că nu mai aũ merinde pentru oști, și aũ purces pe Bahluiu în sus, gândind c'or găsi de tóte; dar *acolea* să vedeți! Vodă din lagărul Turcilor cum aũ auzit de acésta, aũ și pornit după diși...”

Exclamațiunea: „să veți *acolea*!” corespunde pînă la un punct france-sului: „et voiilà!”, compus de ase-menea din: „veți” (vois) + „*acolea*” (là); iar de francesul „que voiilà!” se apropie *acolea* în:

„—Pasă-mi-te nu pricepeai că te chiémă să'ți dea mere dulci din sin? — Dă unde, creștinu lui Dumneđeu? Nu'ți spusei că ieram o fiță, un nod, *acolea*? Ce să cunosc eũ, ce'i plesnia muieri'n cap!...”

(Jipescu, Opinc. 42.)

v. *Acilea*. — *Acolo*. — *Aice*. — *Colea*. — *Colo*...

Acolisesc (*acolisit, acolisire*), vb. reflex.: a se *acolisi*; s'accrocher à quelqu'un ou à quelque chose, ne pas laisser tranquille. Sinonim cu: a se lega de cine-va sau de ce-va, însă într'un mod mai stăruitor și cu gând rău. Un copil se lăgă de alții; un șiret se *acolisesc*.

Pravila Moldov. 1646, f. 66: „...Cându să va *acolisi* unū omū de altulū, nefiindu'i cela nice cu o delā, așia numai într'o pizmā va vrīa să'l ucigā, cela încă nu să va da...”

Un act moldovenesc din 1631 (A. I. R. I, 106): „...au venit la mene Gheorghie Pāngara tanul și cu carte dela egumenul Nil și dela tot soborul, și au adus un uric peçatluit și nescris, și s'au *acolisit* de mene se'l scriu...”

N. Muste, Letop. III, 60: „Eată ce agonisește zavistia, cum află vreme neprietenul de'și isprăvește trebile lui; că aceste toate, de nu s'ar fi *acolisit* Constantin Vodă Brāncovanul Domnul Muntenesc de Mihaū Vodă, nu s'ar fi făcut...”

Miron Costin, Letop. I, 233: „Eară cine era Vizir la Impărăție, era prieten Tomșii Vodă, și au zis Vizirul, pricepēnd lucrul: Ce se *acoliseste* Radul Vodă de acel sărac?...”

Un act moldovenesc din 1765 (Codrescu, Uricar, V, 391): „după a noastră cunoștință și cercetare ce am făcut pe scrisorī și dovezi, ce ne-au arătat Bosiésa prin vechilul său pe această moșie Berbeștiū, și după stăpānirea veche ce-au trecut atāția ani, așa am socotit, că numitul egumen de Hangu rāu se *acoliseste* de moșia Berbeștiū...”

Cuvīntul *acolisesc* e de origine grēcă, dar cu mult mai vechiu în România decât epoca Fanarioților. Cihac (II, 632): „*κόλλησι*, aor. *ἐκόλλησα*, coller, s'attacher, se communiquer; *ἐκόλλησα τὸ κακόν*, j'ai pris le mal”. Avēnd o accepțiune

juridică, *acolisesc* pare a fi o remășiță din influința Dreptului Bizantin, în Moldova mai cu deosebire (cfr. Cantemir, Descriptio Moldaviae, p. 100).

v. *Acolisitor*. — *Acolisitură*. — *Agonisesc*...

· **Acolisire** }
Acolisit } v. *Acolisesc*.

Acolisitōr, -ōre, adj.; pernicieux.

Beldiman, Tragod. v. 2777:

Din Turci peste patru sute, puțin oreși-ce mai multī,
și șese spre-dece tocma volintirī și Arnăuți,
Bez călugērii ce vremea afară I-au apucat,
Care fără nici o vină în sabie au picat,
De care au să dé sēmă Grecii *acolisitorī*
și d'un Sfânt Lăcaș mult vrednic fār cuvīnt
supērătorī...

v. *Acolisesc*. — *Acolisitură*.

Acolisitūră (pl. *acolisiture*), s. f.; efronterie, importunité.

Noul Testament 1648, Luc. XI, 8:

... săvai nu
s'arā scula să'ī
dé lui pentru ce
epriiatin lui, iarā
pentru *acolisitu-*
ra lui scula-să-va
și-ī va da...

... *εἰ καὶ οὐ*
δώσει αὐτῷ ἀνα-
στάς διὰ τὸ εἶναι
φιλον αὐτοῦ, διὰ
τὴν ἀνάδει-
αν αὐτοῦ ἐγερ-
θεὶς δώσει αὐτῷ...

v. *Acolisesc*.

Acolō, adv.; lă, lă-bas. „*Acolo*, în acel loc unde nu sînt nici eū, nici tu; p e *acolo*, de *acolo*, în *tr'acolo*” (L. M.)

În marea bogăția de colorit a adverbilor romānesci de loc, *acolo* arată ce-va mai departe decât a c o l e a, care é răși e mai departe decât a i c e a, care și el e mai departe decât a c i l e a. Fiecare din aceștiia mai are câte una-doe nuanțe: lîngă a c i l e a—a c i și a c i a cu vechiul c i a; lîngă a i c e a—a i c e (a i c i) și i c e a (i c e, i c i), afară de

vechîul *a cicea* (*acice, cicea, cice*);
lingă *a colea — acole — colea*
(*cole*); lingă *acolo — colo*.

Intre *acolo* și *colo* este o umbră
de deosebire logică. Când noi dicem:
„el stă *acolo* sus“, indicăm în depăr-
tare un punct unde se află cutarele;
când dicem: „el stă *colo* sus“, înțe-
legem acea depărtare în genere, fără
un punct anume.

Acolo, cu scurtatul *colo*, sint sin-
gurii adverbii de timp, cari nici o dată
nu și acată pe emfaticul *-a* (v. ⁵A). Când
are nevoie de întărire, *acolo* își asociază
prepozițiunea *întru*. Dîcînd: „du-te
întru'acolo“, noi ne rostim cu mai
multă demonstrativitate decăt în:
„du-te *acolo*“, care la rîndul seî e mai
precis decăt: „du-te *ncolo*“.

Silvestru, 1651, f. 257 b: „Unde mă
voiu duce de 'naintîia duhului tău? și
de 'naintîia fetei tale unde voiu fugi?
Să voiu sui în ceriu, tu *acolo* ești; să
voiu pogorâ în iadû, *acolo* ești. Să aș
lua arepile zorilorû și aș lăcui în mar-
ginîa mării, *acolo* încă mâna ta m'are
duce pre mine și derépta ta m'are
tînia...“

Dosofteu, 1673, f. 39 a:

Mi'î acoperi-mă în cămar'adîncă;
Să fiû fără témă, mi'î sui pre stîncă;
Acolo pîzmașîi n'or putîa să'm strice...

Cod. Mss. miscell. saec. XVII al
Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 596:
„... *a cice* veri semăna mărăcini cu
răsul și cu glumele; *acolo* veri secera
lacrăme și plângere...“

Jarnik-Bărsanu, Transilv. 38:

Cântă cucu 'n par de vie,
Ș'*acolo* este-o chilie
Cu mușcată și tîmăe:
Dragu meû *acolo* serie,
Și când scrie mē mîngie...

Ibid. 314:

Și mē scôte pân'la Tisă,
C'*acolo* 'î tabăra 'ntinsă,

Ș'*acolo* sub fagiî micî
Sînt morminte de voinicî,
Care s'aû dus dup'aicî...

O narațiune țerănescă din Ialomița:
„A-sără m'am întălnit cu niște ómenî
care greșiseră drumu la Călărași, și
le-am arătat eû drumu *întru'acolo*, și
lor le-a părut grozav dē ghine că ne-am
întălnit cu toți, că aminterî ar hi um-
blat tótă nóptea orbocăind...“ (T. Theo-
dorescu, com. Lupșenu).

Romănul *acolo* represintă pe latinul
vulgar *eccu'illo* (= *ecu'llo*), des-
părțîndu-se astfel de ital. *colà*, span.
acullà, portug. *acolà*, cari tóte derivă
din: *eccu'llac* (= *ecu'llac*). În macedo-
romăna se dîce: *acolò* și *acolò*, mai avēnd
și o formă scurtată: *culò* = *colò*.
Variantul macedo-romăn *acloci* presu-
pune un prototip latin: *eccu'illo cce*.
În daco-romăna, o formă scăđută *aculû*
ne întîmpînă în Legenda lui Avram
circa 1600 (Cuv. d. bătr. II, 193):
„... dus la préstolul heruvimilor, *aculu*
amu mira-se toate silele cerîului de A-
vram...“; apoi în Banat: „poporul ro-
stesce pe a-locurî *acoo* în loc de *acolo*“
(D. Receanu, Lugoș, com. Bucova).

În istriano-romăna *acolo* a despărut,
ca și *acolea*, remănēnd numai scur-
tatele: *colo*, *colea*. E curios că la
noi, fără să fi fost în pericol de a se
perde, străbunul *acolo* a susținut luptă
contra sinonimului slavîc „tamû“, care
se încerca cu orî-ce preț a'l înlocui în
limba oficială. Așa într'un zapis mol-
dovenesc din 1612 (A. I. R. I, 71),
deși scris de țeranî, totuși ne întîm-
pină: „... în tocmala nostră au fostu
Toder Buzdug din Sălăvestre și Băloș
ot tam și Ghiorghe de *acolo* și Bog-
dan ot tam și poppa Mateiu ot
tam...“ Trei tam la un singur *acolo*!

v. *Acî*. — *Acia*. — *Acicea*. — *Acilea*. —
Acolea. — *Aice*. — *Colea*. — *Colo*...

Aconiță (plur. *aconițe*), s. f.; étui à aiguilles. Derivat din *aconiu* = *acoïu* „grande aiguille” prin sufixul -iță, acest cuvint se întrebuintează numai în Banat: „ac, *aconiță*, degetariu, unghiță...” (Preut M. Dragalina, c. Borlova). Tot în Banat se mai aude cu același sens vorba *acheț*: „pînza se cósă cu acul și *aconiul*, acele se țin în *acheț*...” (S. Liuba, c. Maidan). Ambele forme sînt de tot provinciale.
v. ¹ *Acăriță*. — *Acoïu*.

Acônîu. — v. *Acoïu*.

Acòpër (*acoperit*, *acoperire*), vb.; couvrir, voiler, cacher.

Dicționarele ne mai dau și forma: *acoperiu*, care însă e îndoișă.

În toate accepțiunile sale, *acopër* este în antitesă cu *descopër*.

Noul Testament 1648, Luc. XII, 2:
... că nemică nu
îaste *acoperit* care
să nu să des-
coapere...

...οὐδὲν δὲ στυγε-
κα λ ν μ ε ν ο ν
ἐστιν ὃ οὐκ ἀπο-
κα λ ν φ θ ῆ σ ε-
τα ι ...

Cantemir, Istoria ieroglică (Mss. Acad. Rom.) p. 52: „...precum focul în piatra mai virtuoasă și în fierul mai indelat ascuns fiind dintr'același și mai tare lovindu-să schinteiază, așe și sufletul plin de vrednicie, pre cât mai mult să *acopere*, pre atâta mai tare să *descopere*...”

Și mai jos:

Ibid. p. 53: „...zavistnicul și viclișanul numai atuncē grăiaște adevărul, când sau zavistia *descoperind*-să spre rău nu sporéște, sau viclesugul cu un cuvint a adevărului *acoperind*, spre mai mare rău pre altă dată îl opréște...”

Diferitele accepțiuni ale lui *acopër* decurg tóte din sinonimica sa: pe de o parte, cu învălesc; pe de alta, cu ascund.

I. În sensul propriu al cuvîntului, a *acoperi* fiind a pune saū a întinde un ce peste alt ce-va, e sinonim cu învălire, care la rîndul seū e sinonim cu înfășare: înfășare însă este punerea unui ce peste alt ce-va de gîur împregiur; învălire este aceiași acțiune d'asupra și pe margini; *acoperire*, tot aceia numai d'asupra.

Moxa, Cron. 1620, p. 348: „deci slobozi Dumnezeu sloata ceriului și se vrăsară ploi de *acoperiră* pămîntul...”

În rugăciunea Sf-lui Sisin, text circa 1580 (Cuv. d. bătr. II, 291): „și cinstitul veșmîntul ce *acopere* cinstitul capul lui...”

Silvestru, 1651, f. 243 a: „...atunci apele ne-au vrutū *acoperi* pre noi, rău au vrutū tréce preste sufletulū mieu...”

Ibid. f. 270 a:

Ps. CXLVI, 8:	...qui coope-
„cela ce <i>acoapere</i>	rit coelum in
ceriulū cu noori...	nubibus...

N. Muste, Letop. III, 74: „...aū prins puținei robī și aū dat foc satulū; așijderé și alte sate pin pregiur, tot le-aū dat foc; satele dese cu case multe, cât *acoperise* văzduhul de fum...”

Enache Cogălnicenu, Letop. III, 192: „În zilele lui Grigorie Ghica s'aū făcut ș'un cutremur mare, care aū ținut un minut de cés; și mare spaîmă aū căzut asupra norodulū, și multe zidurī aū căzut; care și mănăstirē Golieī, fiind că o tocmīa într'acē vară și o *acoperīa* cu fer alb, că arsēse în zilele lui Constantin Vodă Mavrocordat, și fiind meșteri Ungurī din țara Ungurēscă, aū căzut toate cubelile mănăstirīi peste dănsi...”

De aci figurat:

Dacă vre o cugetare
C'o umbră de intristare
Fruntea mea *acoperīa*...

(Gr. Alexandrescu)

Zilot, Cron. p. 15 : „Ah, amar mie! cum m'am născut într'acastă Țără Rumanescă, în care pină la virsta care sînt, trecută peste 20 de ani, luând sēma cu amăruntul nu numai că dreptate saū semn al dreptății n'am vėđut, ci încă mai virtos, potopul nedreptății *acoperindu-o* și aprópe a îneca pe ticăloși lócuitorii ei. Jînduit am fost de cānd cu mergerea în virstă, — órecum mi s'aū aridicat perdeaoa minții, care la copilăresca virstă *acopere* înțelegerea și judecata cea desăvirșită — a cunósce pe vre-un stăpānitor al ei cātuși de cāt următor al dreptății, ca să iewu și eū pricină a lauda după a mea putere; dar iarăși amar mie! că pricină de laudă n'am putut afla măcar una...”

Silvestru, 1651, f. 125 b : „...pentru tine am suferit batgocură și *acoperi* rușina fața mīa...”

Moxa, 1620, p. 372 : „biruise răulū pre bine și *acoperise* strāmbătāțile pre dreptăți...”

O figură de tot îndrāznėtă :

Dosofteiu, 1680, f. 83 b : „și *acoperiu* cu postū sufletul miew...”

Fiind-cā omul de ntāiu își așterne și apoi se *acopere*, s'a născut o corelațiune figurată între *acoper* și aștern, chiar atunci cānd acțiunea nu e de loc materială.

Dac' am vēst că nu mai vii,
Focul eū invāluil,
Pusei dorul cāpētāfu,
Uritul mi'l așternuī,
Cu dragul m'*acoperi*l...

(Jarnik-Bārsanu, Transilv. 144)

Cantemir, Ist. Ier. p. 24-25 : „...In inima ta acēsta ascuns avānd ca, cu o voroavă viclenă și cu un obraz ce nu știe a să rușina, doaa viclesuguri să poți așterne și cu doaa răutāti să te poți *acoperi*...”

II. Sinonim cu invālire, *acoperire* e în același timp sinonim cu ascun-

dere, căci un ce nu se mai vede cānd peste el se pune saū se întinde alt ce-va. Ca mijloc de „ascuns”, *acoperire* se póte lua în sens reū, dacā tinde a înșela, dar și în sens bun, cānd protege.

1°. In sens reū :

Moxa, 1620, p. 367 : „soarele *acoperi* nuorii, așa și pre bine vrājmașii...”

Pravila Moldov. 1646, f. 21 : „Un tatā saū fecórii lui, un frate sau nu-iarā sau alte chipuri asēmenia acestora, de vorū avā dentru dāngū vre unul să fie furū și de 'l vorū *acoperi* și nu'l vorū spune, ce'l vorū ascunde și pre dānsū și furtușagul lui, nu să vorū certa...”

2°. In sens bun :

Psaltirea transilvanā a lui Corbea din 1700 (Bibl. Acad. Rom.) ps. LXIII :

De adunare
Viclenilor ré
Sā mā *acoperi*
Și sā mā aperi...

Dosofteiu, 1680, f. 73 b : „*acoperi*-m'oi într'acoperemāntul a r i p i l o r tale...”

Id. 1673, f. 90 b :

Hie't milā, Domne sfinte, hie't milā,
Cā spre tine mi'l nedājdia cīnd am sālā,
Și mișelul miew de suflet ție cāută
Sā'l *acoperi* cu aripa ta cé latā...

Saū fără nici o imagine :

Dosofteiu, 1673, f. 48 a :

Și de turburēla omenescā
Sā 'l *acoperi* sā sā odihnescā...

Ibid. f. 99 b :

Și de pizmașil ām derādicā
Mișelul suflet fără de fricā,
Și sā m'*acoperi* de čata strimbā
Ce daū cu mulțāi sā'm sae'n grābā...

Zilot, Cron. p. 87 :

Dator aș fi s'*acoper*,
Iar nu sā defāimez.
Pe cel d'un nēm cu mine;
Dar greū, frate! ohtez,

Că n'am alt fel cum face,
Silit sînt d'adevăr:
El îmi ȳice a scrie
Tóte pîn'la un pěr..."

Cu acest sens, vechile texturi întrebunțeză fórtē des, ca adjectiv saũ ca substantiv, forma participială *acoperitor* saũ *acoperitoriu* în loc de slavicul „ocrotitor“.

Dosofteiu, 1680, f. 86 b: „pre tine m'am rădzămat din zgău, din pantecele maică-măia tu'm eșt *acoperitoriu*...“

Ibid. f. 194 b: „...scoale-să și să vă aģute voaă și vă hie voaă *acoperitori*...“

Arsenie din Bisericanı, circa 1650 (Mss. Sturdzan în Acad. Rom.) p. 164: „...tu ești *acoperitorul* mieu, dela tine e cãntarē mĳa pururĳa...“

Alăturı cu *acopěr* se întrebunțeză cu același sens, dar maı rar, forma *copěr*.

Coresi, 1577 (ed. Hasd. p. 178): „...derept tine priimii ĳmputare, *coperi* rușiné fața mé...“

Tot acolo maı jos: „...*coperii* cu ajunatul sufletul mieu...“

Din lat. *cooperire* vine românul *coperire* = it. *coprire* = span. *cubrir* = fr. *couvrir*. Forma *acoperire* este deja propriă românescă, prin prepoziționalul *a* = lat. *ad*. În istriano-romăna se ȳice număi: *coper*; la Macedo-romăni: *acopir*, devenit ĳnsă din ce în ce maı rar. „Cuvĳntul *acopir*, *acopirămint*, se ĳnlocuesce mereũ prin *anvălescu*, *anvăliș*. Acéstă ĳnlocuire la Moscopolis și ĳn genere la Romăniı dela cãmp s'a și făcut, așā ĳncãt acum abia se maı aude *acopir*“ (M. Iutza, Crușova).

v. *Acoperiș*. — ¹ *Acoperit*. — *Ascund*. — *Copěr*. — *Invălesc*...

Acoperemĳnt (plur. după L. B.: *acoperemĳnturi*, după Cihac: *acoperemĳnte*), s. n.; couverture, toiture.

Enache Cogălnicenu Letop. III, 232: „...și eũ am fost orănduit asupra *acoperemăntuluı* bisericii ceı marı, de am *acoperit* 'o după cum se vede pănă astăđı...“

Acoperemĳnt e sinonim cu *acoperiș*, cu deosebire ĳnsă că acesta din urmă se aplică număi la acea parte superióră a unuı edificiu care se mărginesce prin strėșină, pe cãnd celălalt póte fi luat ĳntr'un ĳnțeles maı larg de locuința saũ adăpost.

Omiliarul dela Govora 1642, p. 42: „...cerĳulu e voao *acoperemănt* și pământul masă, ploaia și văzduhul ĳaste hrănitoriuł vostru...“

Dosofteiu, 1673, f. 96:

Petrecĳnd ĳn casa ta, 'ntr'*acoperemĳnt*,
Supt sfinta ta aripă vĳatā pre pãmĳnt...

E nu maı puțin ĳntrebunțatā forma fără prepoziționalul *a*: *coperemĳnt* = lat. *cooperimentum*. La Coresi ne ĳntĳmpină ĳnsă o deosebire óre-care logică ĳntre *acoperemĳnt* și *coperemĳnt*:

Ps. XVII, 12: și puse untunerecũ *coperimăntulũ* sãu, ĳmprejurul lui *acoperemĳntuluı* lui...

...et posuit tenebras latibulum suum: in circuitu ejus tabernaculum ejus...

Macedo-romănesce: *acopirămint* are sensul maı restrĳns de *acoperiș*, de ex.: „*acopirămintul* ĳciuruc di tuț, acățā s'chicā tu tute părțile = *acoperișul* caseı e stricat de tot, ĳncepu să cađā din tóte părțile...“ (M. Iutza, Crușova).

v. *Acopěr*. — *Acoperiș*.

Acoperire. — v. *Acopěr*.

Acoperiș (plur. după Cihac: *acoperișe* și *acoperișuri*), s. n.; toit, couverture. Cãnd e vorba de un edificiu,

acoperiș este sinonim cu *învăliș* și *astrucuş*, de cari se apropie și prin sufixul *-iș* (= *-uş*). După Bobb (I, 7-8): *acoperiș* de ólá „testum“, *acoperiș* de pele „obstragulum“, *acoperișul* fântănei „puteale“, *acoperișul* țitelor „mam-milare“, *acoperișul* capului muieresc „rica“, *acoperișul* casei „culmen“. Accepțiunea din urmă e cea mai răspândită. În acest sens, se chiamă *acoperiș* întréga învălitóre a edificiului, având drept margină strășina.

Odobescu, Dómna Chiajna, 48: „...în casele Domnesci, al căror lat *acoperiș* de șindriă se'ntindea jur împrejur cu streșini largi și revérsate, staū adunați, cu o cucernică smerenie, împrejurul trupului împodobit al réposatului, tóte căpeteniile țerii...“

v. *Acoper.* — *Acoperemînt.* — *Astrucuş.* — *Învăliș.* — *Învălitóre...*

¹**Acoperit,-ă;** part. passé d'acopér: couvert, voilé, caché, allégorique, hypocrite. Desvóltă, ca adjectiv, tóte accepțiunile verbului *acopér*.

Precum o sentinela, pe délul depărtat Domnesce mănăstirea; și zidu'i cel înalt se'ntinde împrejurul, pustiu și învechit, De edera bătrână, de mușchiu *acoperit...*

(Gr. Alexandrescu, M-rea Délul)

De aci figurat:

Critil și Andronius (Iași, 1794) p. 96: „frunté este ceriulú minții, une-ori *acoperită*, une-ori senină, după deosebitele patimii a sufletului...“

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XXIX p. 15: „...oamenii pildele și cuvintele celé *acoperitele* multu le socotescú și multu le ispitescú și întrébă, iară carele săntú grăite aiavé și curatú, nu foarte le ascultă și mai aléne se îndemnă...“

Pravila Moldov. 1646, f. 135: „cuvinte *acoperite*, ce să dzice cu tâlcuri

ca acélla pentru să nu înțelégă toțú, iară numai cei învățați...“

Cantemir, Ist. ieroglif. (Mss. Acad. Rom.) p. 39: „...cuvinte coplitate și supt pilde oare-cum *acoperite*, însă tocma la țénchiul adevărului dusă și nemerite...“

De aci în graiul vechiu adjectivul *acoperit* are înțelesul de „ipocrit.“

Radu din Mănicesci 1574 (Mss. Harl. 6311 B. British Mus.):

Mat. VI, 16: ...e cându vă postiți, nu fiți ca *acoperiții* ce se intristéză...

...quum autem jejunatis, nolite fieri sicut hypocritae tristes...

Același pasagiū în Noul Testament 1648: „dară cându postiț, nu fireț ca cei fățarnici triști...“

Cu același sens în proverbe:

Pann, Prov. II, 81: „In ólá *acoperită* nimené nu scie ce fierbe...“

Iordachi Golescu (Mss. Acad. Rom.): „Fățarnicul, ca un cărbune *acoperit*, pe nesimțite te arde...“ (Conv. Lit. 1874, p. 75).

În Psaltirea Șcheiană circa 1550 (Mss. Acad. Rom.) acest participiū se întrebuintéză și ca substantiv:

Ps. XVII, 12: împregiurul lui *acoperitul* lui...

...in circuitu ejus tabernaculum ejus...

²**Acoperit, s. n.** — v. ¹*Acoperit.*

Acoperitóre (plur. *acoperitorî*), s. f.; couverture, toiture. Dicționarul Mss. bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 422):

„A k o p e r e m e n t. Tectum. Cooper-tura.

Acoperitore. Idem.“

Sinonim și cu *acoperitură*.

v. *Acoperemînt.* — *Coperitóre.*

Acoperitură. — v. *Acoperitoare.*

Acresc (*acrit, acrire*), vb.; aigrir, rendre aigre, aciduler. Vorbă rar întrebuințată, fiind înlocuită prin compusul *năcresc = înăcresc*, tot așa precum „năspresc = înăspresc“ a scos din graiu pe simplul „aspresc“.

Vocabular româno-latin Mss. circa 1670 (Col. 1. Fr. 1883 p. 421):

„*Acresc*. Acidum reddo.

Acrescu-mă. Acredinem contraho“.

Polysu, 10: „mi s'a *acrit* cu cutare = es kommt mir schon zuwider, sauer, mit...“

v. *Acru.* — *Năcresc.*

Acrélă }
Acréță } — v. *Acrimé.*

Acriciòs. — v. *Acru.*

Acriciùne. — v. *Acrimé.*

Acrimé (pl. *acrimi*), s. f.; aigreur, acrimonie. Sinonim cu *acrelă*, care însă prin sufixul -lă exprimă numai o stare în genere (v. *Aburélă*), pe când *acrimé*, având sufixul colectiv -ime, arată o mai mare intensivitate a stării. *Acrélă* poate fi trecătoare; *acrimé* e mai constantă. *Acrélă* se datorește unei acțiuni externe; *acrimé* vine mai mult din însăși natura lucrului. Un al treilea sinonim este *acréță* = ital. *agrezza*, singurul pe care l'a Macedo-românii, dar care în daco-româna mai că nu se întrebuințează, precum nici sinonimul al patrulea: *acriciùne*, ambele puse în Dicționarul Ieromonahului Macarie din 1778 (Mss. Bibl. Centrală Bucur.) verbo „kislü“: „*acru*, cu *acrimé*, cu *acréță*, cu *acriciùne*, oțătos...“

v. *Acru.* — *Acrum.* — *élă.* — *éță.*

Acrire. — v. *Acresc.* — *Năcresc.*

¹. **Acriș**, s. n.; petit lait aigri servant en place de vinaigre. Așa numesc mocaniî în unele locuri zerul înăcrit sau jintița pe care o fac într'adins pentru a o întrebuința în loc de oțet la înăcrirea bucatelor (Banat, c. Suseni, Ostrovel, Sibiușel etc.; Transilv., Făgăraș, c. Lisa, Copăcel). Format din *acru* prin sufixul deminutival -iș.

v. *Acru.* — *iș.* — *Jintiță.* — *Zer.*

². **Acriș**, s. n.; t. de Botan.: 1° groseiller à maquereau, Ribes grossularia; 2° raisin vert, uva acerba. Sensul cel mai vechiu este acel de „aguridă“, fiind comun întregii familii neo-latine. Sinonimi romanică occidentală: span. *agraz*, vechiu franc. *aigret*, ital. *agresto* etc. se înrudesc între sine și cu românul *acriș* numai prin tulpina *acro*, nu și prin sufix. Din Italia a trecut la Slavii: serb. *ogresta*, polon. *agrest*, boh. *agrest* etc., iar dela Slavii la Unguri: *egres*. Albanesul *ghreștă* pare a fi luat d'a-dreptul din italiana. Românul *acriș* este o formațiune proprie, cu totul independentă, întocmai ca în ¹. *Acriș*. Poporul pronunță mai adesea: *agriș* (L.B.) și chiar *agriș* (Col. 1. Tr. 1882 p. 43), cu trecerea inițialului *ac-* în *ag-* ca și'n toate celelalte graiuri romanice, pretutindenî prin analogie cu: *agrestis* „selbatec“. În forma italiană această analogie a modificat pînă și sufixul.

v. *Acru.* — ¹. *Acriș.* — ². *Acriș.* — *Agriș.* — *Agrișă.* — *Aguridă.* — *Agurisar*...

³. **Acriș**, s. n.; t. de Botan.: oseille, Rumex acetosa. Se țice mai des: *Macriș* sau *Măcriș*. Bobb (I, 9; II, 2) aduce ambele forme pentru „oseille“, dar pune numai pe *acriș* la: „*acrișu-calului*“, care totuși în Lexiconul Budan (p. 367) figurează ca: „*măcrișu-calului*“. Tot așa la Porcius (Flora Năsăudului, Buc. 1885 p. 83-4) „*berberis vulgaris*“.

se chiamă în același timp : *acriș-roșu* și *macriș-spinos*. Este învederat că în această nomenclatură graiul poporan a fusionat pe *acru* (= lat. *acrum*) cu *macru* (= lat. *macrum*). Numirile străine ale plantei : lat. *rumex acetosa* sau *acetosa pratensis*, germ. *Sauerampfer* sau *Sauerling*, franc. *vinette*, provenț. *aigretto*, ital. *acetosa* și *agretto*, span. *vinagrera* etc. dovedesc că noțiunea de *acru* este cea fundamentală, trecerea la *macru* fiind deja ce-va posterior. Cu toate acestea, născută printr'o etimologie poporană, forma *macriș* a devenit cea mai răspândită, înlocuind aproape cu desăvîrșire pe organicul *acriș* pentru diferitele specii din genul „Rumex“. Alăturând acum istoria lui ²*Acriș* trecut în *agriș* cu istoria lui ³*Acriș* trecut în *macriș*, avem un frumos specimen de diferențiere analogică :

$$\begin{array}{c} \text{acru} + \text{iș} \\ | \\ \text{agrestem} + \text{acriș} + \text{macrum} \\ | \quad | \\ \text{agriș} \quad \text{macriș} \\ \text{v. Acru.} - \text{²Acriș.} - \text{Macriș.} \end{array}$$

Acriș-roșu; t. de Botan.: *épine-vinette*, *Berberis vulgaris*. Se mai chiamă : *Macriș-spinos* și *Macriș-de-riuri*, afară de alți termeni. Despre trecerea formei *acriș* în *macriș*, vezi mai sus la : ²*Acriș*. Și 'n numirile străine ale acestei plante, precum : *spina acida*, *oxyacantha*, *Sauerdorn* etc., apare același noțiune de *acru*.

v. *Acru.* — ³*Acriș.* — *Dracilă.* — *Lemn-galben.* — *Macriș-spinos.* — *Macriș-de-riuri...*

Acrișor. — v. *Acru.* — *Acruș.*

Acriș-păseresc. — v. *Macriș-păseresc.*

Acrișu-calului. — v. *Macrișu-calului.*

Acrit. — v. *Acresc.* — *Năcresc.*

Acritóre, s. f.; terme familier : volée, râclée, action de rosser quelqu'un. Literalmente : ce-va care *acresce*, precum „învălitóre“ e ce-va care învălesce, „tocitóre“ = ce-va care tocesce etc., iar prin urmare o țet (v. ¹*Acriș*); poporul însă întrebuițează *acritóre* numai într'un sens ironic :

„Pe la noi, când este cine-va bătut de cătră altul, îi ȳic că a mâncat o săferdè; unii îi ȳic : salată; alții : naframă; alții : *acritóre...*“ (Preut I. Filip, Tutova, com. Corodescii).

Frățusesce se ȳice : „donner du vinaigre“, când silesce cine-va pe copil a sări ȳute și de multe ori peste córdă.

v. *Acru.* — *óre.*

Acritură (plur. *acrituri*), s. f.; chose aigre en général.

Pann, Prov. II, 116 :

Omului de or-ce bine îi vine înbulbături :
De dulceturi grătă'i vine, doresce și *acrituri...*

Tractat de medicină populară din secolul XVIII (Mss. în Arch. St.) : „...din praful acesta să ia de trei ori pe zi, căci drege foarte mult *acritura* sau amăciunea fierii, la cei sângeroși și mănioși și la cei buhavii...“

v. *Acru.* — *ură.*

Acruș, -le, adj.; aigrelet. Sinonim cu : *acricios*, *acrișor* și *acruș*, cu deosebirea însă că aceste doē din urmă însempneză „puțin acru“, dar fără vreun alt gust, pe când cele doē de'ntăiu indică un alt gust „dând în acru“. Așa un lucru pôte fi amar *acruș* sau dulce *acricios*, dacă în amar sau în dulce se amestecă o acriciune órecare; când ȳicem însă *acrișor* sau *acruș*, e numai acru, deși nu tare.

v. *Acru.* — *iș.*

Ă cru, -ă, adj.; aigre, âcre. Din latinul: *acrum*, de unde atât sinonimul frances, precum și: ital. *agro*, span. *agro*, provenț. *agre* etc. La Români -c- a trecut în -g- numai în derivatul *agriș*. Pretutinderi același sens fundamental de: „înțepător la gust”. Ca și amar, *acru* e în opozițiune cu dulce. Un contrast și mai energetic cu noțiunea de dulce, exprimă asociațiunea: amar și *acru*.

Poporul ȳice: „*acru* ca oțetul” sau „*acru* ca borșul”, mai ales când se vorbește despre vin; iar într'un sens superlativ: „a făcut un borș catran de *acru*” (E. Mironescu, Covurluțu, c. Oancea).

„A veni cui-va *acru* de ce-va sau de cine-va” este o locuțiune proverbială pentru a arăta desgust.

Pann, II, 114:

Mulți doresc singurătatea,
Dar eă de ea sînt sătul:
I-am cunoscut bunătatea,
Mă-a venit *acră*, destul...

Pentru țeran, sînt *acre* pînă și hațele acelora pe cari îi consideră ca „ciocoi”:

„Negustoru, boieru, dregătoru, adicătele alde ăi îmbrăcați în *acre*, în albastre, îi sînt negri înaintea ochilor. Rar să puie ochi buni țeranu pē cāte un orășan...” (Jipescu, Opinc. 10).

Ca epitet specificativ, *acru* intră într'o mulțime de termeni ca:

a) *Lapte-acru* „oxygala”.

Jarnik-Bărsanu, Transilv. 394:

Hop sāracă mândra mea,
De māncat imi aducea
Lapte *acru* n'tr'o mārgea,
Māncam și 'mī mai rēmānea;
Dar acuma însurat
Trāiesc ca ș'un împērat,
Și nicī cānd nu's sāturat!

Ibid. 193:

Frunzā verde lapte *acru*,
Mē bāgāl slugā la dracu...

Intr'un text latin medieval: „et pastores dabant nobis *acrum* lac bibere” (Du Cange, v. *Acrum*).

Sinonim cu *lapte-acru* este „lapte-covăsit”, în care epitetul specificativ vine din slavicul *kvassu* „fermentum” (Miklosich).

Ca nume personal, într'un document moldovenesc din 1620 (A. I. R. I, 181): „Glegorcé *Lapti acru*...”

b) *Pétră-acră* „alun, alumen”. Termen întrebuintat de toți Români, dar avēnd și unii sinonimi provinciali. În Banat „se ȳice la alaun: cipsă sau și *pétră-acră*” (S. Liuba, Caransebeș, c. Măidan).

c) *Apă-acră* „eau minérale” se întrebuinteză în unele locuri peste Carpați: „borvizul la noi se chiamă *apă-acră*” (I. Georgescu, Făgăraș, c. Scorieșu).

d) *Mēr-acru*, mai des la plural: mere-*acre*, „care nu sînt bune la māncare și din care se face must *acru*; *pommes à cidre*” (Coștinescu, Vocab. II, 87).

Pann, Prov. III, 150: „N'are dinți să rōdă pāinea, și 'i cere inima mere *acre*...”

Alexandri, Nunta țerānescă, sc. I: „Māri, nu 'mī mai pomeni de cațanonul cel de dascal, lua-l'ar nābādaicele! cā m'am sāturat de dīnsul ca de mere *acre*...”

Se ȳice de asemenea: mere pādurețe și mere mistrețe.

În Basarabia există o familiă de boerinași: Meriacri = Mere-*acre*.

e) *Vérđă-acră* „choucroute”.

Pann, Prov. II, 92:

Mai bine varzā *acră* cu 'nvoială
Decāt zahar dulce cu cārtelă...

f) *Pómă-acră* „fruit aigre, verjus”.

Acest termen se aplică în graiul poporan către sócre.

Alexandri, Poes. pop.², 237:

Sócră, sócră!

P ó m ă *acră*!

De te-ai cóce cât te-ai cóce,

Pómă dulce nu te-ai face...

Marian, Buc., II, 183:

Sócră, sócră,

P ó m ă *acră*,

De te-ai cóce cât te-ai cóce,

Ca măicuța nu te-î face;

De te-ai cóce-un an ș'o vară,

Tot vei rămâne amară...

Bietelor sócre li se cântă acest cântec chiar la nunțile țerănesci:

Fóe verde érbă lată!

Sócră, sócră, p ó m ă *acră*!

De te-ai cóce cât te-ai cóce,

Pómă dulce nu te-ai face;

De te-ai cóce-un an ș'o vară,

Tot ești *acră* și a m a r ă!

Apoi ca un fel de consolațiune comică:

Frunză verde de cicórel!

Bucură-te, sócră mare,

Că'ți vine cheptănătóre

Să te cheptene pe cap

C'o lobdă de lemn de fag,

Jăpai, jápai peste cap!

(G. Constantină, Némț, com. Dómna)

De aci și proverbul: „s'a săturat sócra de p ó m ă *acră*“ (Pann, I, 167).

Este foarte interesant că, printr'un fel de afinitate electivă, *acru* intră în compozițiune intimă numai cu vorbe de viță latină: lapte, pétră, apă, măr, vérdă și pómă. Singura excepțiune, pe care ni-o aducem a-minte, este:

g) Brânză-*acră*: „așa se chiamă în Banat brânza încheată de sine din laptele înăcrit“ (S. Liuba, Caransebeș, c. Maïdan).

Demnutivele lui *acru* sînt: *acruț* și *acrișor*, însemnând ambele „puțin *acru*“; iar amestecul lui *acru* în alte gusturi produce pe *acriș* și pe

acricișos, cari însemneză: „dând în *acru*“.

v. *Acresc*. — *Acrime*. — *Acriș*. — *Acritóre*. — *Acritură*. — *Acriș*. — *Apă*. — *Borș*. — *Brânză*. — *Catran*. — *Lapte*. — *Măr*. — *Mistreț*. — *Oșet*. — *Pădureț*. — *Pétră*. — *Pómă*. — *Sócră*. — *Vérdă*...

Acruț, -ă. — v. *Acriș*.

Acru. — v. *Acum*.

^{1.2} *Acrum* (plur. *acrumuri*), s. n.; t. de Méd.: 1° aphtes, muguet, millet, maladie de la bouche chez les enfants; 2° marasme infantile, tabes meseraica; 3° sorte de sel médicinal, probablement sulfates de magnésie.

Cu primele două sensuri:

Pontbriant: „*acrunu*, aphte, petit ulcère dans la bouche“; Dr. Polysu: *acrum*, die Aphthen, Mundfäule der Kinder“.

Gr. Perian (Tutova, com. Bogesci): „Poporul de aicea numesce bólele astfel: pólă-albă, rast, umflătură de țigă, durere de ochi, albață la ochi, cârcinul său bróscă la ochi, durere de cap, diochiu, plecate, potcitură, verme, plăscaghiță, rie, tifos, friguri, tróhnă, vërsat, coriu, bube dulci, bóle lumesci, vătămătură, trépád, holeră, ciună, of-tigă, gălbănare, strânsu, rohină, buba cea rea, giunghiu, chelbe, gálci, bubă neagră, dropică, și *acrum* la copii, un fel de bólă care se întinde peste tot corpul.“

Intr'o scrisóre ad-hoc, d. Perian ne dá următoarele amănunte: „*Acrum* bantue mai cu deosebire pe copiii reu tractați, în vristă pină la 15 sau 18 luni. Copilul țipă într'una, se învinețesce în timpul plânsului când este lovit de acéstă bólă, apoi după un timp óre-care cade într'o mare slăbicíune, are lipsă de sânge, duhul îi este greu,

și'n fine pelea începe a se sbârci puțin pe partea spinării, a turului, a piciorilor și a brațelor; e trist și abia se mai mișcă. "Teranii scaldă pe micul bolnav în apă din „scăturătură de fin de șes“, îl țin tot-d'a-una la căldură, și'i dau un medicament intern, compus din „80 dramuri miere curată“, în care se amestecă „cu o lingură de lemn nouă“ câte un dram saū doă de scorțișoră, cuișoră, nucșoră, „sânge de noă frați“ etc., tôte pisate și cernute; iar ca medicament extern, „în doă ȝile pe septămână, adecă Miercuria și Sămbătă, câte de doă orī pe ȝi, diminēta și séra“ copilul se unge cu o alifă din „200 dramuri unt-de-lemn și 15 dramuri spirt de vin“, ferte fôrte bine la un loc cu câte „trei pumni frunȝe de rugă uscată, trei cepe albe și trei cătei de usturoiu“.

Cuvîntul dară e de-o potrivă cunoscut în România întrăgă și — orī-care ar fi organul cel atins — se aplică de o potrivă la: o bôlă copilărescă.

Cu al treilea sens:

Tractat de medicină populară din sec. XVIII (Mss. în Arch. Stat.): „Bun este și *acrumul* să ia femeia când este grea, la șapte luni și la noă; să'l pizezi *acrumul* să'l faci praf, și cât ieī pe o pară să puī într'un feligén cu puțină apă, să bea diminēta pe nemăncate, într'o ȝi să ia și în alta să nu ia; așjderea și când nasce copilul să dé și copilului o dată, puținel pin' a nu suge țită, cât un grăunte de meu...“

Descrierea nu e destul de lămurită ca să ne permită o identificare sigură; ea ajunge însă pentru a se bănuī cu multă probabilitate că e vorba de sulfat de magneșiă.

Avem dară trei cuvinte *acrum*, câte trele aparținând sferēi medicale.

Nefiind nicī slavice saū turcesc, nicī maghiar saū grecesc, termenul *acrum*

cu cele trei înțelesuri ale sale, ba măcar cu unul singur, nu figură de loc în repertoriul lui Cihac.

Ôre de unde vine?

Din aceiași tulpină „acro-“ și prin același sufix „-men“, limba latină vulgară își formase doă cuvinte: de'ntăiu, „acrimen“, de unde românul „acrimen“; apoi *acrumen*, care ne interesă aci mai în speciă. Într'un text medical din secolul XI: „nullum *acrumen* detur antequam febris absolvatur“ (Du Cange, ad voc.) Din latinul „*acrumen*“ descinde italianul *agrum*e, vechiul frances *aigrun*, *egrum*, *egrun*, și românul *acrum*, fie-care desvoltându-se pe o cale proprie.

1°. Italieuesce *agrum*e însemnăză legumele și fructele cele acre sau acrișore, ér figurat orī-ce lucru neplăcut.

Ambele accepțiuni se combină la Dante în:

E poscia per lo ciel di lume in lume
Ho io appreso quel che, s'io ridico,
A molti fia savor di forte *agrum*e...

(Parad. XVII, 117)

2°. În vechea francesă *aigrun* vrea să ȝică nu numai „toutes espèces de légumes à saveur acre“ (Godefroy, Dict. v. *Aigrun*), dar încă exprimă noțiunea generală de ce-va nesănătos. Așa la Marot (+1544):

Dames pourtant atour ou couvrechief,
Si vous voulez d'honneur venir à chef,
Dechassez la (l'oisiveté); car ce vous est
aigrun

Plus que poison...

saū într'un vers din Charles Fontaine (1555):

Car en courant on s'eschauffe et enflambe,
Arriere donc, c'est *aigrun* pour ma jambe...

În ambele aceste pasage, francesul *aigrun* = lat. *acrumen* = ital. *agrum*e este deja aprôpe sinonim cu bôlă, „chose propre à aggraver un mal, une

maladie“, după cum observă Godefroy (loco cit.). Și mai mult la Alain Chartier, poet din prima jumătate a secolului XV :

Mais il te faut garder d'esgrun,
Peu penser, querir compaignie...

De aci dară avem mai puțin de un pas pînă la :

3°. Românul *acrum* cu înțeles de „mal, maladie, malaise“, care însă e înrudit prin sens, pe de altă parte, și cu italianul *agrum* e în înțeles de vegetațiune, căci una din cele două bôle copilăresci numite *acrum* consistă tocmai din nesce parasite vegetale, avînd și un aspect vegetativ, astfel că franțuzesce ea se chiamă : muguet „clocotel“ său : millet „meiu“, iar nemțesce : Schwamm „ciupercă“. E de crezut dară că, înainte de a fi devenit termen medical, *acrum* însemna și la noi o clasă de legume. Cât se atinge de aplicarea cuvintului la o sare medicinală, fie sulfat de magneziă sau altă, acesta nu are trebuință de justificare, de oră ce asemenea săruri implică în însăși compozițiunea lor presința unui acid.

Sub raportul curat fonetic, din latinul *acrumen*, masculin în franceza și în italiana, limba română nu putea să facă decât *acrum*. Sufixul latin „-men“ cu cele trei forme ale sale amplificate : -a-men, -i-men și -u-men a trecut la noi :

„-i-men“ în -ime : acrime, asprime, crușime etc.;

„-a-men“ în -ame și -amă : aramă, vechiu arame=lat. aeramen;

„-u-men“ n'a conservat nicăiri urma lui -e-, devenit -ă la feminin : legumă=lat. legumen=fr. légume, iar prin urmare la masculin trebuia să dispară de tot : *acrum*=lat. *acrumen*=fr. *agrun*.

v. *Acru*. — *Acrime*. — *ame* — *ime*. — *Legumă*. — *Limbariță*. — *Spușelă*. — *ume*.

Acruma. — v. *Acum*.

Acrut. — v. *Acrui*. — *Acru*.

Ăcsion, s. m.; chant de l'église grecque, dans lequel se répète le mot ἄξιος „digne“ (Cihac).

Enache Cogălnicenu, Letop. III, 251, povestind urcarea pe Scaunul metropolitan din Moldova a lui Gavril Calimah (1759) : „apoi i-au adus cafe, dulceți, șerbet și fumătore; și erăși sculându-se au mulțămît Domnului, și au purces mergînd în biserică cea mare Domnăscă, scoțîndu'i Evanghelia înainte după obicei, cîntînd *aksion*, pomenindu'l...“

Cuvîntul *aksion* a trăit cât-va timp în România, după cum trăesc astăzi „bonjour“ sau „adieu“, dar românesc n'a devenit nici o dată.

Acși }
Acșice } v. *Așa*.

Acșbr. — v. *Aculeș*.

Acù. — v. *Acum*.

Acu-Dómnei; t. de Botan. — v. ¹*Ac*.

Acufund (*acufundat*, *acufundare*), vb.; enfoncer, plonger. Formă moldovenă în loc de *cufund*, născută prin amestec cu sinonimul *afund*, astfel că : *acufund*=a[fund]+cufund, fără ca să avem nevoie de a reconstrui un prototip latin cu : ad+con...

Se întrebunțeză ca activ și ca reflexiv.

Robul luă ambe trupurile 'n spate,
Și'n dată ce-a noptii umbră se ivi,
Merse, și în apa Dunării spumate

El le asvârli.

Ah! cu trupul Grecei, în val îngropat,
Ș'a mea bucurie s'au *acufundat*...

(O. Negruzzi, Șalul negru)

Sfârâta ca ferul roș
In apă *acufundat*...

(C. Stamate, Ciubăr-vođa)

Tocmai atunci a sa maică, împreună cu-al
seu tată,
Ședind amândoi pe vatră, în gânduri *acu-*
fundați,
Își spuneau fără să grăescă de nenorocita fată
Prin dulosă cătătură a ochilor lăcrămați...

(Id. Gașta)

I. Créngă în „Cinci pâni“ (Conv. lit. 1883, 486): „Eă am venit înaintea judecăteli să capăt dreptate, și ved că dumneta, care scii legile, mai reu mă *acufunzi*...”

v. *Afund.* — *Cufund.* — *Fund.*

Acufundăre } v. *Acufund.*
Acufundăt }

Aculêț (plur. *aculețe*), s. n.; aiguillette, camion. Sinonim cu *acușor* = *acușor* și cu *acut*, iar în opozițiune cu augmentativul *acoiu* „grande aiguille“. Din cele trei deminutive, numai *acut* are un singur sufix: *-uț*. În celelalte două, sufixurile sint duple:

acușor = *ac+uș+or*;

aculeț = *ac+u+le+ț*.

Sufixul *-ul* în *-uleț* nu reprezintă de loc articolul din *acul*, de oră-ce ne întimpină și'n forme feminine ca „fure-*ul-iță*“, „musc-*ul-iță*“, „*di-ul-ică*“ etc., ci este deminutivul latin: *-ullus* (*-ollus*), *-ulla* (*-olla*), care era compus din tematicul *-on* și din *-ul* (cfr. Corssen ², II, 149), astfel că vorbele românesce ca *aculeț* etimologicesce cuprind în sine chiar trei sufixuri. Latinesce ar fi: *acullitium* = *ac-on-ul-itium*.

v. ¹ *Ac.* — *Aciólă.* — *-eț.* — *-ol.* — *-or.* — *-ul* — *-uș.*

Acùlm (*aculmat*, *aculmare*), vb.; se pencher, s'incliner (Pontbriant), pro-
pendeo, inclino (L. B.). Cuvînt care
trebui încă verificat, sub raportul for-

mei, al sensului și al regiunii unde se
intrebuintează. În texturi nu l'am găsit.
v. *Culme.*

Acùm, **acmù**, adv.; à présent, de
suite, maintenant. Forma *acmù* a des-
părut din graiul. Funcționând numai
ca adverb de timp, *acum* exprimă no-
țiunea de ceia ce este, față cu ceia ce
nu mai e sau care nu este încă.

Donici, Grierul și furnica:

Ai cântat! imi pare bine;
Acum joca, dacă poți...

Pann, Prov. II, 98:

Fost'ai lele când ai fost,
Dar *acum* ești lucru prost;
Ai fost flóre trandafir,
Dar *acum* ești borș cu știr...

De aci: „vreme de *acum*“ în anti-
tesă cu trecutul și cu viitorul.

Gr. Alexandrescu, Meditație:

Vremea d'*acum*, trecutul, a' sci avem
putere,

Numai ce-a să se 'ntample noi nu putem
vedea;

Dar când césul sosese, când nălucirea pere,
Se trage de o dată și vecinica perdea...

Pravila Moldov. 1646, f. 31: „acestú
obicéu au fost legiuit de legiuitorii
cei bătrâni, iară în v r é m i a de *acmu*
ceșt mai tineri s'au tocmi totú in-
preună ș'au schimbatú acé tocmală...

Caragé, Legiuire (1818) p. 64: „Să
fac daruri și pre v r é m é de *acum*,
și pre vréme viitoare...”

Dintre cei'falți adverbii de timp,
acum este într'o corelațiune mai in-
timă cu *atunci*.

Moxa, 1620, p. 356: „puseră nume
beséreciei Capitol, și de *atunce* până
acum noi chemăm besérecile latinești
românește capiște...”

Dosofteiu, 1673, f. 84 a: „...pentru
vițaii oltariului de-*atunce*, *acmu*
sint mielugeii lui Dumnedzau cei cu-
vintareț...”

Cuvîntul Sf-lui Ion Crisostom despre rebdare, text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Braşov, p. 515): „...multă depărtare văzû de cătră acei păstori ce-au fostû a tuncce de ceşté ce săntû *acum*; nice săntû aceşté de *acumû* ca ceia de atuncce, că aceia era hrăburi, iară ceşté de *acum* fugători...”

Când se repetă: *acum—acum*, saû când îşi asociază prepoziţiunile „de” şi „pînă”, *acum* devine sinonim cu *a ci*, întru cât acesta funcţionează ca adverb de timp.

Neculce, Letop. II, 374: „Nădejdea Domnului este ca săninul cerului şi ca încetul mării: *acum* este sănin şi se face nour, *acum* este marea lină şi se face furtună...”

Gr. Alexandrescu, Meditaţie:

Dar astfel umbra 'nşală zadarnica'ti silinţă:
Acum din mâni îti scapă, *acum* erăşi o vezi...

Moxa, 1620, p. 350: „şi răspunseră: nice tu nu veri domni de *acum*, şi'şi aléseră pre o slugă a lui Solomon...”

Noul Testament 1648:

Act.Ap.IV,17:		...ne ultra
de <i>acum</i> să nu		loquantur...
maî grăiască...		

Act moldovenesc din 1610 (A. I. R. I, 22): „...pre acolé să hie şi de *acmu* hotarul...”

Omiliarul dela Govora 1640, f. 75 a: „...ce iată de *acmu* a şti de tine, nu voû şi nice dinăoară de *acmu* întru nevoile tale nu te voû asculta...”

Psaltirea Şcheiană circa 1550 (Mss. Acad. Rom.): „şi p onă *acmu* spunîu minunile tale...”

În aceste şi asemeni pasage, *acmu* ar puté fi înlocuit prin: „*a ci—a ci*, de *a ci*, pînă *a ci*”, care însă are tot-o-dată funcţiunea de adverb de loc, ceia ce lipsesce lui *acum*.

Aşişderea construcţiunea fórte în-

trebuiţată: „de *acum* înainte” nu exprimă alt ce-va decât: de *a ci* înainte, franţusese „dorénavant” = „de hore en avant”.

Mateiu Basarab, 1649 (A. I. R. I, 107): „...iară voi să căutaţi de *acum* înainte foarte să vă feriţ de mănăstire...”

Un act moldovenesc din 1669 (A. I. R. I, 140): „...să'i hie de *acmu* înainte egumenului diréptă ocină şi cum-păratură în véci...”

În „de *acum*”, se pôte ca cele doé vocale să se contracteze, ca în Pravila Moldov. 1646, f. 111: „vertaria ce se dă în vaculû de *acmu* celuia ce va face silă vre unii muieri, iaste după voia gudeţului...”; saû pôte să dispară iniţialul *a-*, ca într'un zapis moldovenesc din secolul XVIII (A. I. R. III, 224): „deç de' *cmu* să nu avem a pără unul pré altul...”

La mitropolitul Dosofteiu, mai ales, ne întîmpină:

a) Contractiunea *прѣмѹ* = pre *acmu*: „şi până pre-*acmu* voi vesti miratele tale” (1680, f. 87). Tot aşa în documentul moldovenesc din 1617 (A. I. R. I, 1, p. 13): „voi foarte să daţi pace să ţie călugări dela Săcul cum au ţănut şi până pre-*acmu*...” Construcţiunea „pînă pre *acmu*” saû „pînă pe *acum*” astăđi nu se mai întrebuiţeză, şi nici chîar: „pe *acum*”.

b) Elisiunea *кармѹ* = că *acmu* (1673, f. 106):

Ni'i păţă c'atunce să te îngrozască,
C'*acmu* vine Domnul să te miluiască...

c) O reduplicare curiosă a prepoziţiunii de: *де дѣмѹ* = de *acmu*: „ce noi ceşti vii vom blagoslovi pre Domnul de de-*acmu* şi până în véci” (1680, f. 150).

Vechile texturi ne daû câte o dată forma organică trisilabică *acumu*.

Legenda Sf-ei Maria Egiptenă, text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Braşov, p. 392): „...*acumu* e vreme să faci cumu ți s'au zisü...”

Cuvîntul Sf-lui Ion Crisostom (ibid. p. 478): „...cela ce'm era eri de trupulü mieu, *acumu* 'lă privăscü ca unü striinü...”

Un tractat teologic tot acolo, p. 630: „...ce mă voiu face, că *acumu* m'au ajunsü casul cela infricatulü de carele de multe ori auziäm...”

Legenda lui Avram, circa 1600 (Cuv. d. bătr. II, 192): „de *acomu* nice di-rioră nu te voiu vedé...”

În forma întregă *acumu* tonul era nesigur: putea să cadă pe a doua sau pe a treia silabă, adică *acümü* ori *acumü*, căci numai prin această incertitudine tonică se explică cele două forme scurtate: *acüm* (= *acümü*) și *acmü* (= *acumü*), cari sînt d'o potrivă vechi. În unele texturi ambele se găsesc la un loc. Aşa în Călătoria la Iad a Maicei Domnului, circa 1550 (Cuv. d. bătr. II, 346, 860): „*acmu* nu se roagă de-reptu păcătoși...” dar și: „*acum* ve-demu tine, roditoare Domnului...”

Din forma *acmü*, prin asimilațiune regresivă s'a născut *amü*; din forma *acüm*, prin pierderea consonei finale: *acü*.

1°. *A m ü* :

Jarnik-Bărsanu, Transilv. 165 :

Fóie verde, verde pénă,
Astă iarnă era iarnă,
Bătea vintu și ningea
Și badea la noi venia ;
Amü'i vară și's Rusale,
Punte nouă peste vale,
Amü'i cald și *amü*'i bine
Și bădița nu mai vine!...

„În loc de *acum*, la noi se ȳice *amü*, dar asemenea și *acü*...” (C. Teodorescu, Vasluu, c. Lipova).

Deja la mitropolitul Dosofteiu, 1680, ne întimpină de două ori *amü* scurtat din *acmü* :

Ps. XLIII :
Dară *amü* urniș și
rușinaș pre noi...
Ps. CXXXVIII:
...dzacă *amü* Iz-
railü...

N u n c autem
repluisti et con-
fudisti nos...
...dicat n u n c
Israel...

2°. *A c ü* :

O narațiune țerănescă din Moldova de pe la începutul secolului XVIII (A. I. R. III, 278): „...până *acü* n'am vinit la dănsul și viindu nu l'am găsit...”

Enache Cogălnicenu, Letop. III, 226 : „...mai pe urmă aü scos și goștina întreită, câte 11 parale de oae, care nu se arăta semne bune, că'l blăstăma țara, căci se uitasă această slujbă întreită, iar *acu* iar aü găsit'o de aü scos'o la medean...”

Un țeran din Prahova : „Da bine, naș Gligore, cu ce ne aleserăm noi din răsboiu dă fu mai *acü*? – Păi de, hine! Ne aleserăm cu ce aü dat împărățiile, nu cu ce a vrut Dumnezeu...” (Jipe-scu, Opinc. 135).

I. Créngă în Capra cu trei ieđi (Conv. lit. 1875 p. 339): „Bun! zise el în gândul seü. Ia *acü* mi-e timpul...”

Și mai jos (ib. p. 343): „...mi-aduc aminte ca *acü*, că l'am întâlnit o dată prin zmeuriș...”

În loc de „mai *acü*” = „récemment” și „ca *acü*” = „comme si c'était présent” se pöte pune și: mai *acum*, ca *acum*, dar mai bine emfaticul: *a-cu-m-a*.

În poesiă, *acü* în loc de *acum* permite a căștiga o silabă prin elisiunea vocalei inițiale a cuvîntului ce urmază sau prin contractiune. De exemplu :

Beldiman, Tragod. v. 745 :

De-*acu*-i vreme să purcögă și să mérgă toți
în jos...

Pann, Prov. I, 39 :

Ț'i'l daū d'*acu* 'n mână făr' să mē sfiesc,
Ș'o pungă de galbeni încă'ți dăruesc...

Gr. Alexandrescu, Căinele isgonit :

Dar după o lungă vreme,
Sățul în zadar a geme,
Jalbă căinele a dat,
Zicēnd că d'*acu* 'nainte
Tōte îi vor păré sfinite,
Numai să fie ȳertat...

O doină din Basarabia :

Frunță verde pómă cōrnă,
Astă érnă era érnă
Și ningea și viscolia,
Bădița la noi venia ;
Dar *acu*'i senin și bine
Și bădița nu mai vine...

(Alex., Poes. pop. ², 405)

În poesia poporană forma *acū* se
mai utilizează și pentru rimă.

Marian, Bucovina, 1, 140 :

Ce felu de volnic ești tu
De te-ai lăsat tocm'*acū*,
În flōrea vieții tale,
Să fii călcat în picīore?..

Tot așa la Iancu Văcărescu, p. 37 :

Și gândului *acū*
Să tacă îi plăcu:
Vorbirea s'a 'nceput
L'al inimilor fund ;
Spun ele și răspund
Cu glasul lor cēl mut...

În fine, *acū* este indispensabil în idio-
tismul poporan: „*acu*'i *acu*!“ care arată
sosirea unui moment decisiv de a face
saū de a se face ce-va.

I. Créngă în Dănilă Prepeléc (Conv.
lit. 1876 p. 457): „— Măi omule! Stă-
pănu-meū s'a resgândit; el vrea mai
intăiu să ne cercăm puterile ș'apoī să
ȳei banii. — ȳa *acū*'i *acu*; zise Prepe-
léc în gândul seū, oftând...“

Același în Stan Pățitul (Conv. lit.
1877 p. 32): „Mai iscodesce ea pe ici
pe colea să vadă n'a putē afla ce-va
despre copil, dar copilul par'că intrase

în pămînt. — Ei, ei! *Acū*'i *acū*. Vai de
mine...“

În acest idiotism, *acū* nu pōte fi în-
locuit decât numai dōră prin emfaticul
a c u m a (v. *Acuma*). A se ȳice „*acum*
e *acum*“ saū „*amū*'i *amū*“ n'are destulă
energiă.

Constructiunea „de-*acu*“ saū chiar
„de'*cu*“, fōrte dēsă în graul țerănesc,
înseamnă un viitor apropiat, pentru
care însă limba francesă se mulțu-
mesce mai adesea cu „à present“ saū
„maintenant“.

Iată câte-va exemple din Tutova
(C. Mironescu, com. Ibănescii) :

„Poporul pe aici, mai ales femeile,
cum vēd vre-un ȳigan cu ursul, îl
chēmă să'î jōce ursul și să i'l vire
și'n casă; și dēcă o întrebī: pentru
ce? ea'ți respunde: așa'î ghine să hie
numai gīocuri și veselii în ograda me,
ȳar din casă ursul nī-o scos faptul și
d e'cū are să'nī mērgă ghine...“

„Cum vede primăvēra cocorī și berȳe,
poporul ȳice: Măi vere, ȳote trec cu-
cōrăle la văratic, de'cū ne-am mântuit
de érnă...“

„Pe brotăcel cum îl aud cāntând,
ȳice: ȳ-auȳi bre, cum cāntă hojma
broșticul? de'cū să știi c'are să plōe...“

Să se observe că poporul numai pe
acū îl construesce cu prepoziȳiunea de,
mai nici o dată pe *amū*, deși ambele va-
rianturi se pot întălni în aceeași frasă,
bună-ōră: „*amū*'i așa, dar de-*acū* să
veȳi...“

Forma *amū* din *acmū* nu trebuī con-
fundată cu vechiul adverb *amū* =
lat. admodum, astăȳi despărut din
graū, însă des în vechile texturi, tot-
d'a-una cu sensul de actualul „dară“.
În loc de „*acum* dară“ străbuniī
noștri ȳiceau: „*acmū* a m ū“, ȳar pen-
tru: „ȳată dară *acum*“ se putea ȳice:
„adecă a m ū *acmū*“.

Coresi, Omiliar, 1580, quatern. II p.

15: „a c m u a m u mestecați sânt derepții cu păcătoșii, iară atunce foarte bine despărțiți fi-vorū...”

Ibid. quat. XI, p. 12: „...apa vie ȳaste ceya ce se varsă și cură, apă vie dulceya duhului sfântū, că în toate chipurile chēmă-se, după că ce în multe chipuri lucrēzā, a c m u a m u chēmă-se apă, aorē focū...”

Legenda Santei Vineri, din sec. XVI (Cod. Mss. miscell. al Bis. St. Nicolae din Brașov, p. 72): „...până amū inblatū în pustie, tine amū avutū ajutătoare; iară acmu cătrā lume m'amū turnatū, ce ajutoriū 'ni trebuiaște dela altū cine-va fără dela tine? a c m u a m u, înpărătēsā, stāi dereptū mine, sāraca de eu, și'mi fi ajutătoare...”

Predica transilvană circa 1600 (Cuv. d. bătr. II, 228): „...de pre zeu, te părăsirā tine toți și trecurā ca umbra, și a d e c ā a m u acmu aceia de sine'sū stau, e tine părăsirā toți și te-ai inplutū plinū de amarul adului...”

În Codicele Voronețian circa 1550 (Mss. Acad. Rom.):

p. 130: a m u acmu ciinre grāiaște...

p. 131: a d e c ā a m u acmu, bogatii, plāngeți-vā...

v. *Adecā*. — *Amū*.

Un alt idiotism arhaic fōrte interesant este: „iar când a fost acum” sau „iar când acum” cu înțeles de: „récemment, depuis peu”.

Un act muntenesc din 1630 (A. I. R. I, 32): „...după aceia cându au fost acum, iar dummelui vornicul Hreza mi-eu dat banii cât amu dat eu...”

Badea Bălăcēnul, 1679 (A. I. R. I, 61): „...un loc ce au cumpărat Necula log dela Nedélē fratele Calii dreptu ug 3 și ține scaune pe acel loc, iar când a u f o s t a c u m, fiind casa părinților Calii aproape de acel loc și acum ȳaste

pe sēma ei, nu să sufere să fie scaunele acolē înainte casii ei...”

Tudor Logofēt, circa 1584 (Cuv. d. bătr. I, 38): „...iar cându au foostu a c u m, iar se au apucatu aceștii boerii ce sântu maii sus ziși, și cu egumānul, de acestu ȳigan Calcul fecorul Oprēi de să'l ȳaa...”

Constantin Brāncovanu, 1694 (Cond. Mss. Brāncovenescă in Arch. Stat. p. 86): „...și tot le-au ținut boiarinul domnii mēle cu bună pace, iar c ā n d au fost a c u m, după ce au trecut 5 ani, venit'au Mihalcē și Moise înpreună cu Dragomir căpitan înainte domnii mēle în divan de s'au întreat de faatā cu boiarinul...”

Aceiași Condică Brāncovenescă p. 108: „...iar când a c u m în zilele domnii mēle, iar au venit Panā Logofāt...”

Cu un sens ce-va apropiat, dar nu același, se ȳice: „acum dela o vreme”.

Gheorgachi, Letop. III, 311: „și după masle mergea boierii de 'și lua dela Domn ertăciune; dar acmu dela o v r e m e s'au rădicat și acest obiceiū...”

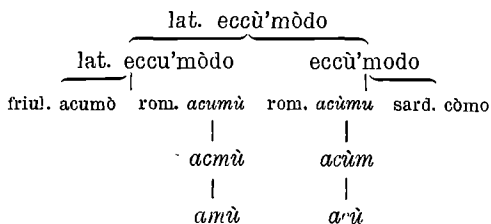
Din latinul vulgar *eccu' modo*, cu un accent nesigur, s'au născut: pe de o parte românul *acumū* = *acmū* și *acūmu* = *acūm*; pe de alta, cu aceeași bifurcare tonică: friulanul *acumò* = lat. *eccu'mòdo* = rom. *acumū* și sardul *còmo* = lat. *eccu'modo* = rom. *acūmu*. Acéstă observațiune a făcut'o deja de mult Ascoli (Kuhn's Z. f. v. Sprachf. XVI, 123). Sardul ȳice: „dai c o m o innantis” (Spano, 164), Italianul: „da qui innanzi”; cel de'ntăiū corespundēnd românului „de acum înainte”, iar cel-l'alt: „de aci înainte”, ca și când graiul nostru ar concentra în sine la un loc nesce varianțurī pe cari le gāsīm numai imprăștiatē în limbile surorī din Occi-

dent, ba încă unele — ca forma *acrum*, despre care mai jos — nu se mai găsec nicăiri.

Din variantul *acumù* prin intermediarul *acmù* vine scurtatul *amù*; din *acùmu* — *acù*. Macedo-româna și istriano-româna posedă numai forma *acmu*, pe care au amplificat-o în *acmoce*, acătând pe -ce după analogia lui „atunce“. Pe *acmoce* istriano-româna îl mai reduce la: *cmoce* (Miklosich, I. Maiorescu).

În acest mod, cuvântul român n'are de loc a face cu vechiul grec *ἀκμήν* „tout-à-l'heure, encore“, deși se asemănă atât de mult prin funcțiune și prin formă. Neo-grecul *ἀκόμι* sau *ἀκόμα* a pierdut pînă și sensul de „tout-à-l'heure“, dezvoltând numai pe acela de „encore“, astfel că pentru a exprime noțiunea de presență trebuie să'si asocieze pe *τώρα*: *ἀκόμι καὶ τώρα*. Tot aci vine albanesul: *akoma* „încă“.

Genealogia cuvântului:

În graiul din Banat, de exemplu lângă Lugoj, mai există formele *acrù*, *acrum* și *acnù*. Trecem peste *acnù* = lat. *eccu'nunc*, despre care am vorbit la locul seù. Forma *acrum* însă aparține aci și este de o importanță extremă, ca un adevărat rest așa dîcînd fosil din latinitatea cea mai depărtată. Pe lângă *ecce*, latina vulgară avea variantul *eccere*, care ne întîmpină des la Plaut:

Prandi in navi, inde huc egressus sum te
conveni. — *Eccere*,
Perii misera!...

(Menaechmei, II, 3 v. 50)

Jam enim *eccere* ibo in forum...

(Trucul, II, 2 v. 63)

Mihi praedicas? — *Eccere!* jam tuatim
Facis, ut tuis nulla apud te sit fides...

(Amphitr. II, 1 v. 4)

Precum în compozițiune *ecce* devine *ecu'* în toți pronomii și adverbii romanice derivate, tot așa *eccere* cată să fi avut în compozițiune o formă *ecru'*, de unde *ecru'modo* alături cu *ecu'modo*. Din *ecu'modo* vine *acrum*; din *ecru'modo* — *acrum*.

Din variantul *acmù* prin intensivul -și (= lat. sic) s'a format vechiul *acmuși*, astăzi *amuși*; din variantul *acùm* prin scurtatul *acù* s'a născut intensivul *acuși* cu deminutivul *acușică*, iar prin particula emfatică *-a*: *acuma*.

v. *Acnù*. — *Acuma*. — *Acuși*. — *Amù*. — *Anuși*. — *Atunce*...

Acùma, adv.; tout-à-l'heure, à présent. Format din simplul *acum* prin emfaticul *-a* (v. 5·A), *acuma* circulează în concurență cu formele scurtate *acù* și *amù*, dar geograficesce e mai răspândit decât ele.

În dicționarul Mss. bănățen circa 1670:

„Akmu. Nunc.

Akuma. Nunc“.

Pann, Prov. I, 99:

Nevasta l'acea 'ntâmplare

Incepu a se 'nchina,

Zicînd cu mare mirare:

Uită-te *acuma*, na!...

Pompiliu, Sibiiu, 25:

De-ați făcut voi cuiva bine,

Faceți ș'*acuma* cu mine!...

Zilot, Cron. p. 112:

Cine să latre?

Cei ce împarte

Cu lupii turma

Ș'atunci ș'*acuma*?..

Iancu Văcărescu p. 16:

Iar *acuma* făr'a prinde

Eù de veste nici de cum,

Fără arcu a'mi intinde
Fugar m'am trezit pe drum...

Țeranul din Prahova: „*Acuma* ție *acuma*, hine Moțailă! Strângi-te la piept și țiea'ți căciula...“ (Jipescu, Opinc. 97).

Emfaticul *acuma* se pôte pune a-prôpe pretutindenî unde se întrebuinteză simplul a c u m, dar mai ales în locul energicului a c ù :

A c ù 'î a c ù = *acuma*'i *acuma*;

Uită-te a c ù = uită-te *acuma*;

A c ù, de! = *acuma*, de...

v. *Acum*.

Acùr (*acurs*, *acurgere*), vb.; accourir. Archaism trecut în Lexiconul Budan. În texturi nu'l găsim. Numai în aparință îl pôte bănuî cine-va la Coresi, Omiliar 1580, quatern. XXVII p. 11: „...mulți nevoiaște, ce mai vrătosu lenivoșii și iuții spre cuviința cea buna și spre spăsenie a c u r â (акуръ)...“, căci contextul probéză că aci este vechiul infinitiv „a cură“ = lat. *currere*, iar nici decum compusul *acur*.

v. ²·*Cur*. — *Curg*.

A-curmeșiș — v. *Curmeșiș*. — *De-a*.

Acùs }
Acusăre } v. *Acusat*.

Acusăt,-ă, adj.; constaté, reconnu, prouvé par serment. Acest cuvînt este un adevărat mărgăritar, găsit din întâmplare într'o clae de fin. Pintre documentele inedite ale mănăstirii Bistrița din Oltenia, conservate în Archivele Statului din București, se află o epistolă dela Petru-vodă Mircea cătră „ju-pan Négoe marele ban al Craiovei“, scrisă întrégă slavonesce cu mâna vellogofetului Bogdan. Actul pórtă numai data lunară: „30 octobré“; anul însă nu pôte fi decât 1560, căci din alte

documente se scie că atunci anume era Négoe pe scaunul bănesc și Bogdan la logofetia (v. Venelin, Vlacho-bolg. gramaty, p. 177). În acea epistolă, Vodă scie lui Négoe, cum-că călugării dela Bistrița ar pretinde a fi ale lor trei familie de Țigani, pe cari le stăpănesc Lațco și Panga, și deci — urméză epistola — „dacă călugării vor puté să jure că așa este, atunci grațiositatea ta să le dai pe acei Țigani menționați mai sus ca să fie ai mănăstirii, iar lui Lațco și lui Panga să cauți a le da alți Țigani la număr în locul acelor Țigani pe cari grațiositatea ta îi vei fi găsit *acusați*: тех адягани что еси напел твоа милость акхсади.“ Ne-sciénd cum să și exprime ideia într'o limbă ce'i era străină, scriitorul a vèrit în textul slavice termenul juridic curat românesc: *acusatu*, *acusați*, cu sens de: „recunoscut, constat, dovedit prin jurămînt“. Sub raportul fonetic, acest *acusați*, cu *s* ca în „casă“, „nas“, „pus“ etc., nu cu *z* ca în neologismii luați din francesă sau italiană, reprezintă din punct în punct pe latinul *accusatus*. Sub raportul logic însă nu se potrivește de loc cu latinitatea clasică, în care cuvîntul nu are nicăiri sensul de „constat“, ci numai cu latinitatea vulgară, de unde ne întimpină acéstă accețiune în francesul *accuser* și italianul *accusare*. Franțuzesce: *accuser son âge*, *accuser sa maladie*, *accuser réception d'une lettre*, *accuser son jeu*... Italianesce: *accusar ricevuta*, *accusar una lettera*, *accusar un dolore*. În terminologia jocului de cărți, occidentalul *accusare* este mai-mai tot aceia ce făcuseră călugării dela Bistrița în privința celor câte-va sălașe de Țigani: „In alcuni giuochi, *accusata* dicesi di quelle verzicole (tre o più carte) che vengono *accusate* o sia di-

• chiarate da'giuocatori, a tenor delle regole del giuoco, per tirarne qualche vantaggio" (Boerio, Diz. Veneziano, v. Acuso). Românesce însă se pare că *acusat* era anume cel „dovedit prin jurământ“, „et jurata fuit accusa“ după cum se dicea în latinitatea medievală (Du Cange, v. Accusa).

v. *Reu*.

Acuși, adv.; sur le champ, de suite, à l'instant. Format din *acû*(=*acum*) prin intensivul *-și* (=lat. sic), *acuși* exprimă un viitor imediat.

Pann, Prov. I, 97 :

Nevasta lui mai în grabă
Căldarea la foc puind,
Și el umblând după tréba,
De caii lui îngrijind,
Își întrebă pe nevasta :
Puseși dragă, ce făcuși?
Ea îi respunse l'acésta :
Da, da, bărbate, *acuși*...

„In săptămâna Pascilor merg copiii séra în cimitir și bat tóca, dîcînd :

Tóco tocorezele
C'aú trecut botezele,
Tóco tocoriile
C'aú trecut floriile,
Tóco tocoruțele
C'*acuși* vin păscuțele...

(P. Olténu, Hunedóra, Hațeg)

I. Créngă, Povestea lui Dănilă Prepeléc (Conv. lit. 1876 p. 459) : „Măi omule, dîse dracul. Tu cu șmichiurile tale ai tulburat tótă drăcimea; da *acusș* am să te vîr și eú în tóte grozile morții!..“

Alecu Văcărescu, p. 28, reu a pus pentru rimă pe *acuși* în loc de *acum* :

Și tu limbă, ce tăcuși,
Ca o mută pân'*acuși*...

Numai când se repetă, *acuși* arată o activitate febrilă în presinte, nu în viitor :

„Pe când sócra horăla, dormind dusă,

blajina noră migăia prin casă; *acusș* la strujit pene, *acusș* îmbala tortul, *acusș* pisa malaúu și'l vintura de buc...“ (Conv. lit. 1875 p. 284).

Prin emfaticul *-a* (v. ⁵A), *acuși* se amplifică în *acușă*, fără a se modifica sensul.

„Când amenință pe cine-va cu bătae, poporul dîce : Lasă că'ți voú arăta eú Bacăul *acușă*!..“ (Preut G. Palladi, Tutova, c. Șendrescii).

Din *acuși*, după analogia lui „atătica“ din „atăt“, se forméază deminutivul *acușica*, care se póte aplica d'o potrivă la presinte și la viitor imediat.

„....o să'ți dēslușesc, pē cât m'o tăia puterea, atâtea ș'atatea 'ntrebări și nepriceperi, trecătoare dē multe orî pîn mîntea ta 'ntunecată și nedēslegate pîn'*acușica* de judicata ta nedēprinsă...“

(Jipescu, Opincaru, 20)

v. *Acum*. — *Amuși*.

Acușă } v. *Acuși*.
Acușica }

Acușor } v. *Aculeț*.
Acuț }

¹ *Ad-*, préfixe. Devenind préfix, prepozițiunea latină *ad* ne apare în graúul român :

1°. redusă la *a-*, fără a se reduplica următórea consónă, după cum se reduplică în italiana : *afum*=it. affumo, *afund* = it. affondo, *alin* = it. alleno, *alint* = it. allento, *alung* = it. allungo, *amortesc*=it. ammorto, *aplec*=it. applico, *apun* = it. appono ;

2°. remasă *ad-* de'naintea vocalei : *adaog*=lat. adaugeo, *adáp*=lat. adaquo, *adun*=lat. aduno ;

3°. amplificată printr'o vocală irațională de'naintea consónelor labiale :

adevăr = lat. *ad-verum*, *adăpost* = lat. *ad-positum*, *ademână* = *ad-manum*.

v. 15. A.

² **Ad**, s. n.; enfer. Astăzi se ȕice numai: *İ a d*.

Predica transilvană circa 1600 (Cuv. d. bătr. II, 228): „deci acolo în lăunūtru intru *adū* întunérecul ales fi-va, chinū cumplitū și durére nespūsă; că acolo vare-ce veri simȕi și vare-ce veri auzi, totu ȕi-e urătū și de totu te îngrozēști; și vare-ce veri atinge sau se va atinge de tine, de toate te vatāmi, că *adul* iāste plinū de amarū fierbinte...”

Cod. Mss. miscell. saec. XVII (Bis. Sf. Nicolae din Brașov) p. 652: „besé-reca sa, caré nu o va invince ușa *adului*...”

Dosofteŕu, 1680, f. 110 b: „izbāviș sufletulū mīeu din *adul* cel maī de desuptū...”; dar și cu forma *İ a d*, f. 150 a: „toȕ cariī sā pugoară în *İ a d*...”

Paleo-slavicul *адъ* din grecul *ἄδης*. Cuvīntul vechīu românesc, remas de epoca păgānă pentru a exprime aceiași noȕiune, este *tartar* = lat. *tartarus* (= gr. *τάρταρος*), de ex. în Cuge-tării în óra morȕiī, circa 1550 (Cuv. d. bătr. 465): „...o, amar ceā ce nu se pocāescu de păcatele sale, că aceā toȕi se ducu în foculū nestinsu și în vermii neadurmiȕi și în *tartaru*...”

v. *Genune*. — *İ ad*. — *Tartar*. — *Tārīm*.

³ **Ad!** — v. *Aduc*.

Adām, n. pr.; nom du premier homme, personnification sémitique et chrétienne des origines de l'humanité. Numele primului om, după Bibliā. Arabesce: *adam* „om”.

Abia în secolul trecut Romāniī aū început a întrebuiȕa data creștinā în locul cronologieī bizantine dela zidirea lumii, preșupusā a se fi întāmplat cu

5508 ani înainte de Crist, și care se numīa „cursul anilor dela *Adam*.”

Nic. Costin, Letop. II, 77: „...și l'aū rădicat pe Mihaīu-vodā din Scaun, și cu mare mānie și grabā l'aū cuprins, în 14 zile, fiind vinerī, fiind Mihaīu-vodā la bisericā la Trii-sfetitele, fiind în zioa sārbitoareī a Prepadoamniī Parascheviī, fiind cursul anilor dela *Adam* 7218, iar dela Hs. 1710...”

De aci locuȕiunea poporanā: „de când cu moș *Adam*”, pentru a arāta o vechime extremā a unui lucru, ceā ce se ȕice italienesce: „da *Adam* o in qua”. În Moldova: „dela *Adam* *Babadam*, adecā „babā *Adam*”, cu turcul saū tātārul *babā* „tatā”.

v. *Velét*.

Nemic nu era înainte de *Adam*. Numāi el se nāscuse fără părinȕi. Singur pāmīntul İ-a fost tatā și munā. Aceste credinȕe sint expresē prin doē ghicitorī ajunse a fi poporane, deși sint invederat de o proveninȕă cārturārēscā:

„— Cine nu s'a nāscut și a murit?
— *Adam* strāmoșul.

— Cine la mórtea lui a intrat în pāntecetele maīchi-siī?

— Tot *Adam* strāmoșul.”

(A. Pann, Moș-Albu, I, 28)

D. G. D. Teodorescu (Poes. pop. 250) aduce urmātóarele paraleluri strāine, al cārora număr s'ar puté înȕeci:

„— Quel est l'homme qui n'a pas eu de mère? — *Adam*.

— Quel est l'homme qui est mort sans être né? — *Adam*.

— Wer gestorben und nit geboren sey? — *Adam*.

— Nun nascū,

nun addatau,

senza nasciri murū. — *Adam* o.”

Alte ghicitorī de aceiași naturā, v. la Dr. Gaster, Liter. pop. 230, unde

ne apare tot-o-dată figura lui *Adam* în literatura noastră poporană cea popescă, adecă muncită și'n mare parte tradusă din slavonesce sau din grecesce de bieții dascăli bisericesci, dar îmbrățișată și respândită pe la țeră. Așa este, de exemplu, o „Poveste despre *Adam* și *Eva*“ și „Versul lui *Adam*“ (op. cit. 276 sqq.), care se începe prin :

Veniți toți cei din *Adam*
Și cu fiii lui *Avram*,
Să cântăm versuri cu jale
Pentru-a lui *Adam* greșale...

Tot de origine dascălescă, însă îmbrăcat ce-va mai românesc, ni se înfățișează *Adam* în colinde și'n cântece de nuntă.

Intr'o colindă, culésă de d. I. G. Bibescu în Transilvania (Col. Mss.), „Ion sânt-Ion și cu bunul Dumneșeu“ judecă pe *Adam*, care se scusă cu naivitate că l'a înșelat Iuda de i-a băgat mărul în gură ; apoi :

Adam din raŭ a eșit,
Tot plângend și suspinând
Și 'n cărji albe răđimând
Și din gur'așa grăind :
— Raŭ, raŭ, raŭ! grădină dulce!
Nu mē'ndur a mē mai duce
De dulcēța pómelor,
De mirosul florilor,
De sunetul frunđelor,
De sgomotu-albinelor.
De vīersul pāserilor
Și de glasul ingerilor...

La nunți, duminica, înainte de plecare la biserică, se recită așa numita „Iertăciune“, în care se ȳice că Dumneșeu a zidit :

Pe strămoșul nostr' *Adam*,
Din care ne tragem nēm :
Cu trupul din pămīnt,
Cu ósele din petró,
Cu frumșeța din sóre,
Cu ochii din mare...;

apoi despre *Eva* și gonirea din raŭ :

Dar Dumneșeu s'a milostivit
Și a doua óră l'a primit
Și i-a ȳis :— *Adame, Adame*,
Cresceți și vō îmłuțiți
Ca nisipul mării
Și ca stelele cerului,
Și pe pămīnt să trăiți
Și să' l stăpāniți !
Și de atunci se trage
Vițe
Și semințe
Pīnă ce-a ajuns rīndul
Și l'aceste doē mlădițe,
Ce staū plecați
Ca dumné-vóstră, pārinți,
Să' i iertați
Și să' l bine-cuvīntați...

(G. D. Teodorescu, op. cit. 166-7)

După o versiune din Moldova, *Adam* fusese zidit :

Cu trupul din opt părți,
Cu ósele din chétră
Și cu gândul din mulțimea ingerilor...
(M. Busuioac, Sucéva, c. Pascani-Stolniceni)

După o altă :

Dumneșeu a vėđut
Că raŭl reŭ l'a șeđut
Fără moștenire
Și făr' viețuire,
S'au gândit ca pe om să zidescă
Și raŭl să moștenescă :
Aŭ luat ochii din Mare,
Chica din sóre,
Lut din pămīnt
Și suflet din Duhul sfīnt,
Și'n clipă pe strămoșul *Adam* a făcut...
(Constantiniŭ. Némț, c. Dómna)

În alte varianturi, se mai adaugă : „sāngele din rouă“, „cugetul din noori“, „suflare din vīnt“ etc., sau în loc de „mulțimea ingerilor“ se pune : „iŭțimea“. Cele „opt părți“, din cari fusese zidit trupul lui *Adam*, figuréză în manuscrite slavice începēnd deja de prin secolul XIV. cari însă fiind de provenință sudică, căci ele menționeză pe Cumanī, pe Romāni, pe Arnăuți, e tot așa de cu puțință ca noi să fi luat legenda dela Serbi sau Bulgarī, precum e cu puțință și

vice-versa (v. Tichonravov, Pamiatniki otre čennoj ruskoj literatury, t. 2 p. 439 sqq.) În orî-ce cas, fântana comună, directă sau indirectă, a acestor subtilități teologice poporane e bizantină, după cum e și explicațiunea simbolică a numelui ADAM în Pravila lui Mateiu Basarab: A=Ἄνατολή (resărit), D=Δίσις (apus), A=Ἄρκτος (nord) și M=Μεσημβρία (sud).

v. Conăcăriă. — Iertăciune. — Nuntă.

Mult mai românesc e *Adam* în vrăji și descăn-tece.

Într'un descântec când s'a deochiat o vită :

. Ie vacile,
Le du pe cărarea lui *Adam*
La pășunea lui Avram
Și la apa lui Iordan...

(I. D. Nour, Bérlad)

Într'un altul de desfăcut farmecele :

.
De mâna dréptă m'au luat,
Pe cărarea lui *Adam* m'au purces,
La fântana lui Iordan dusu-m'au,
Cu crucile de mir,
Cu țarmurile de vin;
Așa Sfinta Precista érašî de mână m'au luat,
Pe croh alb m'au așegat...

(Idem)

Într'un descântec de albéță :

.
De mâna dréptă l'a luat,
Dipe sóre l'a înturnat
Ș'a pornit, și a plecat
Pe drumul lui *Adam*
La fântana lui Iordan,
Ș'a tâlnit
Treî surorî a sóreлуî...

(Albira Carpaților, 1879 p. 345)

Ce să fie óre „cărarea lui *Adam*“ sau „drumul lui *Adam*“? În alte descăn-tece figuréză în locu'î: „cărarea lui Troian“, de ex. în lunga vrajă „de a face pe dragoste“, culésă de d. S. F. Marian în Bucovina și unde ne întimpină de treî orî :

Măriór'au sinecat,
Sinecat ș'au mânecat
Pe cărarea lui Troian
La riul lui Iordan...

(Col. I. Tr. 1870, No. 3 p 4)

În altele :

Pe cărare,
Pe ulița mare,
La riul lui Iordan,
La fântana lui Bogdan...

(G. D. Teodorescu, 362)

Traian, părintele Daciei; Bogdan, fundatorul Moldovei; étă-ne deja fórte departe de lumea biblică !

Înlocuit'au Românii pe strămoșul omenirii *Adam* prin strămoșul național Traian? sau nu cum-va, din contra, vechiul cult al eroului păgân va fi fost gonit mai târziu prin elementul semitic al creștinismului? În astronomia poporană „calea lui Troian“ fiind una din numirile „drumului de lapte“, să fie óre tot aceia și „calea lui *Adam*“? Iată, negreșit, nesce cestiunii cât se póte de interesante. Vom observa numai, că'n latinitatea medievală acéstă parte a cerului se chiăma : „via Sancti Jacobi“, de unde : span. camino de Santiago, fr. chemin de St. Jacques, provent. cami de San Jaques, bret. hent sant Jakez etc. (v. Gaidoz et Rolland, Mélusine, 1884 p. 151—3).

v. *Avram*. — *Bogdan*. — *Iordun*. — *Troian*.

Se pare că tocmai funcțiunea cea astronomică a lui *Adam*, suit într'o sferă mai pe sus de cei doi luminători, ne întimpină în balada poporană „Só-rele și luna“, așa după cum se cântă în Dobrogea (Burada, Călét. p. 168). Nesciënd cum să scape de amorul frateluî seú, Luna îi ȃce Sóreлуî :

—Sóre luminos,
Mândru și frumos!
O scară de fer
Pin' la naltul cer
Tu mie să'mî faci,

Pe ea să te urci,
 Îute să te duci
 Pin' la moș *Adam*,
 Căci dorință am
 La el să privești,
 Să te spovedești.
 — De grabă el s'apuca
 Și îndată că făcea
 O scară de fer
 Pin' la naltul cer,
 Ș'apoi se urca
 Și se înălța
 Pin' la moș *Adam*,
 Străbun lui Avram,
 La el că privia,
 Se spoveduia.
Adam scoboria,
 De-a-stânga'l lua,
 În iad îl băga...

În fine, după cum prin *Adam* s'a început lumea, tot prin *Adam* se va sfârși; așa crede poporul. Una din legendele române despre Judecata cea din urmă saū „vremea de apoi“, este că atunci „când se vor împlini vécurile“, Dumnezeu va pune pe *Adam* să bućume, și la trâmbița lui se va sgudui lumea și se vor scula morćii de prin morminte (Vasluu, c. Negreșii și Mircescii; Botoșani, c. Poiana-lungă). O versiune adaogă, că bućumarea va ține trei ȃile și trei noći, „și cine n'o va auzi, va rămâne în iad, iar cei-l'altți vor merge la judecată“ (A. Ciurenu, Vasluu, c. Zăpodeni). Unui om perdut fără îndreptare și fără muștrare, i se pôte ȃice că: n'a auzit trâmbița lui *Adam*.

Cu tóte astea, nici pe *Adam* nu'l cruță poporul în injurăturile sale. La Vrancea, bună-óră, „auđi mereu ocări de: Pasca mă-sei, Crucea, Dumnezeu, feștania, lucéfěru mă-sei, *Adamu* mă-sei etc.“ (Putna, com. Găurile).

În vechile texturi, numele *Adam* își acatșă une-orí pe flexionarul -u: *Адамъ*. În Călětoria la iad a Maicei Domnului, scrisă circa 1550 (Cuv. d. bătr. II, 358): „puteré cinstiteei cruci, ceia ce *Adamu*

și Eva izbăvi deîn blăstemu...“ De asemenea în Legenda Duminicei, 1600 (Cuv. d. bătr. II, 45): „ainte fecu omu întăe *Adamu* de'l fecu în chipul meu...“ În ambele pasage *Adamu* e la acusativ, în loc de: „pe *Adam*“.

Ca nume de botez, *Adam* — de unde patronimicul *Adămescu*, augmentativul *Adamoiu* (în Banat: *Adamoniu*) și deminutivele *Adamuț* și *Adamache* — e fórte rar la Români. Ca nume evreesc, îl vedem într'o satiră poporană din Bucovina „Jidovii și volintirii“:

Intr'o séră negurósă,
 Care viră frică'n ósă,
 Mergeam noi,
 O sută de Jidănoi:
 Chișer și Haham,
 Bureh și *Adam*,
 Și cu Rabin între noi,
 Cu trei cară de-usturoiu...

(Col. I. Tr. 1871, p. 39)

Ca nume local, este un sat *Adam* în Tutova, numit după mănăstirea de maice de acolo, și un sătuleț *Adam* în districtul Sucevei; apoi *Adamescii*, sat în Teleorman.

v. *Aron*. — *Avel*. — *Cain*. — ²*Jidov*. — *Moise*...

²*Adám*, nom propre personnel. — v. ¹*Adam*. — ³*Adam*.

³*Adám*, nom de certaines localités en Moldavie. Din localității cu acest nume, cea mai însemnată e mănăstirea Adam, altă dată aparținěnd Covurluiului, astăđi însă — prin schimbarea hotarelor districtuale — căđěnd în partea Tutovei.

Un act din 14 octobree 1652 (Arch. Stat.): „† adecă eu Petrișor ot Tăplăoni și Vrăbie izbașa și Vasilie Țocol ot Milești și Sava Rojan ot Grădinari scriem și mărtorisim co cestu

zapis al nostru, cum noi de bună voe noastră am dat danie a noastră draptă ocină și moșie din Codrul Ghenghii din hotarul Osiacilor pe Vale Brăbă-nului în Pădure Meriăa în loc pustiu, am dat lui A d a m căpitanul de ș'au făcut mănăstire..."

De'nțău bărbătescă, mănăstirea *A-dam* a trecut apoi, abia în prima jumătate a secolului nostru, la călugărițe, aduse aci din Florești:

Mitropolit Veniamin, 1836 (Arch. Stat.): „luând aminte și pentru pitreciré și viața a maicelor călugărițe din sf. monastire *Adamul*, unde prin vrepré lui D-zeu mutându-să dela monastirea Floreștii, lăsându-o ace monastire pitrecătorilor cu lăcuința părinților Greci..."

Adamânt (plur. *adamanturi*), s. n.; diamant, pierre précieuse. Lex. Bud.: „*Adamant*, der Diamant; de *adamant*, Diamanten.“

Varlam, 1643, II f. 53 a, în viața Sf-lui Ioan dela Sucéva: „să usteniră și slugile, bătându acelu trupū tare ca de *adâmantū* (АДЪМАНТУ)..."

Peste Carpați se pronunță mai mult: *adiemant*, sub influința maghiarului: *gyémánt*. La noi nu se mai țice decât *diamant*, cu forma italiană. Italienii însă, alături cu „diamante“ mănțin și pe „adamante“, dar numai ca vorbă poetică, după cum ar puté să remână și'n poesia română, lăsându-se pe „diamant“ graiului prozaic.

Non, se di ferro doppio o d'adamante
Questa muraglia impenetrabil fosse...

(Tasso, Ger. III, 51).

Derivă din grecul *ἀδάμας*, trecut la Români prin paleo-slavicul: *adamantú*. Sinonim curat românesc, în legătură cu legende poporane, este *nestimată*, „pétră care luminéză nóptea ca ziua“.

v. *Balaur*. — *Nestimată*. — *Pétră*.

¹ **Adamăscă**, s. f.; ¹ Sorte d'étoffe de luxe importée de l'étranger; ² sorte d'étoffe fabriquée de coton et de laine par les paysannes roumaines.

¹0. Ca stófă de lux, *adamască* se fabrica de'nțău în China și mai cu sémă la Damas în Siria, de unde'i vine însuși numele; apoi în Occident, unde nu întârziase a ajunge la o mare perfecțiune, mai ales în Italia: la Veneția, la Genova, la Lucca. Sub raportul bogăției, *adamască* stă alături cu catifea:

Souvent sur le velours et le damas
soyeux

On voit les plus hâtifs des convives joyeux
S'asseoir au banquet avant l'heure...

(V. Hugo)

Ca țesetură de mătasă, „damas soie“, *adamască* este o stófă grea, amestec de atlas și de taftă, cu frumoșe flori său desemnuri eșite d'asupra, une ori cu fire de aur său de argint. Pentru amănunte v. Bezon, Dict. des tissus, t. 6 p. 71 sqq.

În România acéstă stófă pătrundea în doș fabricate pe doș căi: o varietate d'a-dreptul din Orient, prin Turcia, și atunci se chiăma: *mușchî*, din turcul *dimișkî*, grecul *δμισιχιον* „satin de Damas“; o altă varietate, din Italia, unde se țice astăzi „damasco“, dar în vécul de mijloc purta numele de „adamasco“, latinesce „adamascus“, de ex. într'un act italian din 1389: „planeta una drappi auri in campo viridi, facta ad spicas cum friiis largis *Adamaschi*, fodrata tafetali rubeo“ (Du Cange, ad voc.). Cuvintul românesc vine dară imediat din italienește, nici decum dela Slavi (Cihac, II, 1), fiind-că atunci ar trebui să fie: *adamașcă*, nu *-ască*, de óră ce rusese e *adamașka*, polonesce *adamaszek*, ér la cei-l'altți Slavi fără inițialul *a-*: bohemul *damaszek*, slovenul

tamašek etc. Slaviî însă au primit și ei vorba tot prin comerțul italian, mai ales venețian.

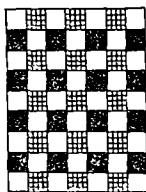
În inventarul M-rii Galata din Iași, 1588, ambele varietăți: mușchi și *adamască* figurază alături (Cuv. d. bătr. I, 199): „4 poale [de icône] de *adamască* galbeni și cu floare albă și pe margine atlatu mușchii.“

Tot acolo ne întimpină *udamască* de următoarele culori: verde, roșie, albă, mohorită, albastră, neagră; apoi: „cu obraze“ și „cu obraze și cu flori.“ „O b r a z e“ se numia desemnurile.

2°. Ca stofă țesută de țerance române, se chiamă *adamască*, mai ales în Moldova, un fel de alesătură.

„...urđala bumbac, bătaia lână boită, în cincî ițe, se numesce *adamască*“ (M. Dimitriș, Covurlușu, c. Smulții).

„*Adamască* este o țesetură în patru sașu cincî ițe, a cărîi urđelă este de în sașu bumbac și bătătura de lână cu diferite culori, formând o față cu mici cadrilaturî de felul acesta :

(A. Negru, Tecucișu, com. Poiana).“

La țeranî acéstă sărăcăciósă *adamască* din bumbac și lână servă pentru haîne femeiescî și mai cu sémă pentru așternut tot așa de bine ca la ceî bogatî *adamasca* cea de mătasă.

v. *Alesătură*. — ². *Bătae*. — *Coftiriă*. — *Iță*. — *Resboiu*. — *Urđelă*...

². *Adamăscă*, t. de Botan. — v. *Avrămésă*.

Adăog, *adăug* (1°. *adaos* [-us], -gere;

2°. -at, -are; 3°. -it, -ire), vb.; ajouter, augmenter, accroître, multiplier.

Din tóte limbile romanice, latinul *adaugo* (-xi, -ctum, -ere) a remas nunaî la Români, păstrând același sens, dar diferențîându-se în trei conjugățiuni: *adăogăre*, *adăogire* și *adăogere*. Trecerea lui *adaug* în *adaog* se datoresce acomodățiunii, o fiind fiziologicesce mai aprópe de *a* decât *u*, astfel că poporul de multe ori rostesc „aor“, „taor“ etc., netonicul *u* supunându-se tonicului *a*. Macedo-romănesce, după o altă tendință fonetică, *u* după vocală devine *v*: *adavgere*, ca și în: *lavdu*=*laud*, *avdu*=*aud*, *arevdu*=*rēbd* etc. (v. ¹.U).

I. Ramificarea sensurilor.

a) *adaog* = *sporesc* „augmenter“: Beldiman, Tragod. v. 1108:

Se deștéptă Eteriștii, că î-au amăgit simțesc,
Adaoge turbăciunea, pe Balș învinovățesc...

Ibid. v. 4099:

Se întorc iarăși la gazdă, caî de menzil poroncesc,
A se face prelungire nici cum nu'l îngăduesc;

Acésta îl dărma tare, acésta îl supéra,
Adăogea îngrijirea întru care el era...

b) *Adaog* = *măresc* „accroître“:

Pravila Moldov. 1646, f. 26: „cele va face vamă noo carîa n'au fostu, sau de va mai *adaoge* cé viache decumă au fostu...“

O predică din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 260): „iară când avem pre Dumnezău îndemnătoriu și ajutătoriu, atunce și usrădiia noastră aprinde-se și se *adaoge*...“

Constantin Brăncovan, 1695 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 127): „iar carele de nu va drége, încă și nu va *adaoge*, ci va scădé și va strica dentr'acésté și dentr'alte milî de ale sfinței mănăstiri...“

Enache Cogălnicenu, Letop. III, 228: „...și acei bani să steie temeiū pân la anul să ămble, neavând voie Ispravnicii nici să'î *adaogă*, nici să'î scadă...”

Ibid. p. 228: „Domnul încă aū chemat boierī și le-aū arătat, zicându-le ca să se adune la un loc cu toți și să găsească léc să *adăogă* sfertul...”

Critil și Andronius (Iași, 1794) p. 13: „a me mirare să *adaogè* cu măsură ce a me luare aminte să îndoè...”

c) *Adaog* = î m m u l ț e s c „multiplier”.

Omiliarul dela Govora, 1642, p. 96: „și va *adaoge* munci cătră munci...”

Maī ales în urarea: a se *adaoge* anii saū ȕilele cui-va.

O scrisore rustică muntenescă circa 1609 (Cuv. d. bătr. I, 174): „ni rogămu dumnitale și jipănesei dumnitalé și coconui dumnitale, și Dumniziu să vă *adaogă* zelé și ai dumniiavostă...”

d) *Adaog* = maī d a ū saū maī s p u n „ajouter”:

Pann, Prov. III, 78: „Scumpul cumpără stafide și cere să 'î *adauge* piper...”

Moxa, 1620, p. 393: „(Nichifor Foca) au plecat Syriia și s'au închinatū Lichiia și au dobânditū Finichiia, și iară *adaose* grețasca să fie grețască...”

Constantin Brâncovan, 1695 (Cond. Mss. Arch. Stat. p. 101): „iar pentru a părinților ce vor fi lăcuitori în tr'însa hrană și traū vieții am *adaos* și am ajutorat cu céle după putință...”

Ibid. p. 103: „și iar am dat și am *adaos* Domnié-mé la sfânta mănăstire ocină în sat în Rămesti...”

Omiliarul dela Govora, 1642, p. 85: „derept acéia apostolul au *adaos* de-au zis: nu vă înșalareți...”

Un cuvînt al Sf. Ioan Crisostom, text din sec. XVII (Cod. Mss. misc al Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 359): „pentru ce *adaoge* cătră cuvântū ș'al-

tele? că cum au zisū: lepădați hitleniia, au nu era destul această? pentru ce *adaoge* de zice și: înainté ochilorū miei?...“

e) *Adaog* cu p i r ă „décéditer, diffamer.”

Nic. Costin, Letop. II, 129: „Zic uniū cum și cu acel Bekir Aga și-aū fost înputat Lupul Costachi Vornicul, și cu Mehmet Efendi Iazagiul, că Turcilor cine le poate sătura lăcomia lor? Decī să'l fie *adaos* cu p ă r ă la Vezirul și ei...”

Nic. Muste, Letop. III, 59: „Apoi eșind din Edecula, tot nu'l lăsa Domnul Muntenesc să se odihnescă mazil cum era, ce cu multe p ă r i î l *adăogea*, să'l facă surgun și din Țarigrad...”

Ibid. p. 80: „și acum nici de poronca împărătescă n'aū vrut să de pe boierī; și cu alte p ă r i *adăogându'l*, i-aū stricat Domnia lui Mihaū Vodă...”

f). *Adaog* c ă n t e c.

Dosofteū, 1673, f. 114 a :

Carī c ă r c ă s ă m ă p r i n z ă,
Răutafia să'î cuprindă,
Iară eū, hie 'n ce vriame,
Lângă tine nu m'oi tîame,
Ce 'ț voi *adaoge* cîntec
Din zîor de când mă mănec...

În „a *adaoge* cîntec” cu sensul de „a închina”, vouer, *dédier*” se surprinde o accepțiune foarte arhaică, pe care o avusese și latinul „*adaugeo*” în graūl sacerdotal, de ex.: „*decumam adaugere*” la Plaut.

În Psaltirea lui Arsenie dela Biserica nă circa 1650 (Mss. Sturdzan în Acad. Rom.) se presară pe ici pe colea o interesantă sinonimică a cuvîntului, fiindcă traducătorul, deși avea de'naintea ochilor un text slavice, totuși își da multă silință de a găsi pentru fiecare idee o expresiune curat romănescă, astfel că traduce multe pasaje în câte doè-trei feluri; de ex :

Ps. LXXII: „Iată aceşté păcătoş se *adaugă* pururiă = iată aceştia păcătoş se înmulţescă pururiă...”

Ps. LXXXVIII: „şi nemica nu va spori vrăjmaşul spr'insă = şi nemica nu va *adauge* = şi nemica nu va folosi...”

Ps. CV: „şi se înpreunară lui Velfegor = şi se *adauseră* lui Velfegor...”

Să se observe însă, în tesă generală, că în cărţile bisericesci, traduse din slavonesce, *adaog* corespunde tot-d'a-una lui *присожити*, literalmente „punere lingă”, dar având o mulţime de accepţiuni în fraseologie, așa că represintă după împrejurări pe greul: *προσιθίναι*, *προσιάγειν*, *επιμένειν*, *συγκατίθεσθαι*, *συντίθεσθαι*, *κολλάσθαι*, *ένοῦσθαι* etc. De aci rezultă că 'n unele pasage din vechile tipăriture *adaog* este o vorbă românescă numai dóră prin materiă şi formă, dar e ce-va cu totul străin prin funcţiune. In psaltirea lui Silvestru, 1651, tradusă după originalul evreesc, întrebuinţarea semasiologică a lui *adaog* e mai corectă:

Ps. LX: dzile spre dzile împăratului <i>adaoge</i> -i-veri...	... dies super dies regis adjicies...
---	---------------------------------------

Ps. LXVIII: <i>adaoge</i> strămbătate spre strămbătătia loră...	... appone iniquitatem super iniquitatem ipsorum...
---	---

Ps. LXX: şi <i>adaugă</i> spre toată lauda ta...	... et adjiciam super omnem laudem tuam...
--	--

In Psaltirea cea versificată a lui Dosofteiu, 1673, fiind cu totul emancipată de litera contextului slav, *adaog* îşi recapătă de asemenea pe deplin funcţiunea sa românescă.

F. 33 b:

Dumnezău mă paşte şi n'am lipsă
La loc de otavă cəmî întinsă

Sălaşul pre ape de răpaos,
Şi cu hrană sufletu mi-ău *adaos*...

F. 16 a:

Precum iaste cerul mare de nălţame,
Pre pămînt *adaog* de oameni multăme...

II. Filaţiunea formelor.

Forma organică *adăugere*, întocmai latinul *adāugere*, e desă în monumentele noastre literare cele mai vechi.

In Omiliarul lui Coresi, 1580, ea ne întimpină la tot pasul; de exemplu:

quatern. II p. 9: „pământul cela lucratulă grăsimă saduriloru *adauge*-le...”

quat. VI p. 5: „cu postulă *adauge* 'şu sănătate şi tărie, iară dein neţinere boala şi neputinţa apropiie-se...”

quat. XI p. 13: „cine va avé mai multu, şi mai multu i se va da şi i se va *adauge*...”

quat. XXVI p. 3: „vătămăturilor celé rélele *adauge*-le vindecare...”

In Codicele Voroneţian circa 1550 (Mss. Acad. Rom.):

Act. Ap. XXII, 2: audziră că evreiasca limbă glăsi cătră 'nşii, rutes <i>adauseră</i> fără-voroavă...	... quum audissent autem quia hebraea lingua loqueretur ad illos, magis praestiterunt silentium...
---	--

In Codicele Şcheian din aceiaşi epocă (Mss. Acad. Rom.):

Ps. XL, 9: şi nu va <i>adauge</i> se vinie...	... non adjiciet ut resurgat...
---	---------------------------------

Ps. LX, 7: dzi spre dzi lu împărat <i>adaugi</i> dies super dies regis adjicies...
--	---------------------------------------

Ps. LXVIII, 27-8: şi cătră duréré ranelor méle <i>adauseră</i> ; <i>adauge</i> fără-lége...	... et super dolorem vulnerum meorum addiderunt; appone iniquitatem...
---	--

Ba chiar cu finalul *-u* :

Ps. LXX, 14 : e eu purure upo- văiiu în tine, și <i>adaugu</i> în toată lauda ta...	... ego autem semper sperabo, et <i>ad j i c i a</i> m superomnem lau- dem tuam...
---	--

În secolul XVII, cuvîntul se mîntine tot în a treia conjugățiune, dar începe deja a precumpăni forma cu *o* : *adaogere*.

A se alătura Psaltirea lui Coresi, 1577, cu cea a lui Dosofteiu, 1680 :

Coresi : Ps. XL : Cu- vântu lége-călcă- toriu puseră spre mine: cându doar- me și nu va <i>a- dauge</i> să învie?... Ps. LX: zi spre zi lu împăratu <i>a- daugi</i> ... Ps. LXI: bogă- ția să cură, nu <i>adaugeți</i> inema... Ps. LXVIII: că cinetu vătămășu, ei mánară și că- tră duréré rane- loru méle <i>adau- seră</i> ; <i>adauge</i> fă- ră-lége...	Dosofteiu : Cuvântu călcă- toriu de liage pu- sără supra mîa : dară cela ce doar- me au n'a <i>adaoge</i> a să scula?... ... dzale preste dzale împăratului vei <i>adaoge</i> bogățiaa de cură, nu <i>adaogeti</i> inemile... .. că pre carele tu îi bătuș, ei îi luară în gonă și cătră duriaria ra- nelor mîale <i>adao- sără</i> ; <i>adaoge</i> fă- ră-liage...
--	---

Atât în secolul XVI, precum și pînă pe la finea secolului XVII, ne mai întimpină din când în când forma organică a perfectului simplu : *adăuș* sau *adăoș* = lat. *adăuxi*, înlocuită deja în cele mai multe cazuri prin analogic : *adăosei*.

Coresi, Omil. 1580, quat. XXXIII, 16 : „îară eu amù nu numai învățai, ce și lucru *adaușu* (адѡшѡ), acélé carele altulù niminé nu le-au făcutù..“

Omiliar dela Govora, 1643, p. 601 : „însumi multe ostenéle *adaoș*..“

Biblia Șerban-vodă, 1688, p. 446 : „îată eu mă măriiu și *adaoș* întelep-
ciune preste toți..“

Ibid. p. 447 : „mă măriiu și *adaoș* întelep-
ciune mai multă decâtù toți..“

În macedo-romăna, latinul „*adauxi*“ a devenit *adapșu* prin forma interme-
diară *adavșu* = *adaușu*. Se conjugă :
adapșu, *adăpșei*, *adapșe*, *adapșem*,
adapșet, *adapșeră*. Din participiul la-
tin „*adauctum*“ Macedo-romăniî aũ fă-
cut : *adapt*, mai organic decât daco-
romănul *adaus* (v. V. Petrescu, Mo-
stre, I, 151).

E interesant la Coresi, 1580, quat. VIII p. 1 : „dereptù acéia și timpinara pre elù cu slavă credinčoșii și blago-
slovenie avândù de elù, că de n'arâ fi crezuți, nu se-arâ fi așa curândù *adăușu*..“ ceia ce ar presupune pe reciprocul „*mă adaug*“ conjugat la pré-perfect condițional cu moțiunea participiului după gen și număr :

[eu, tu, el] m'aș fi —, te-ai fi —,
s'arâ fi *adaus*;

[eu, tu, ea] m'aș fi —, te-ai fi —,
s'arâ fi *adausă*;

[noi, voi, ei] ne-am fi —, v'ați fi —,
s'arâ fi *adauși*;

[noi, voi, ele] ne-am fi *adause*, etc. ;
în fapt însă pôte să nu fie aci decât un cas de atracțiune sintactică.

Trecerea lui *adaug* în prima și 'n a patra conjugățiune pare a fi posterioară secolului XVII; cel puțin, nu ni s'a întâmplat a o găsi în texturi, deși în graiu ea lesne se justifică. În formele organice *adăugere*, *adăuseră*, simțindu-se o ne'ndemănă la rostirea celor trei silabe ce urmază după cea tonică, poporul ajunsese din cauza comodității a le înlocui prin : *adăugăre* sau *adăugire*, *adăugără* sau *adăugiră*. Astăzi pînă și scriitorii noștri cei mai buni șovăesc între aceste diferite forme, tôte poporane. Așa Costachi Negruzzi

în aceeași nuvelă „Zoe“ pune într'un loc: „*adăogă* tinărul scuturând cîubucul...“, și cu trei pagine mai jos: „omóră-mé dar, *adaose* lîiescul...“; iar în povestea „Toderică“ figurează pe aceeași pagină: „*aú aduos* arătând pe Sf. Petru...“ și: „*adăogi* arătând pe Sf. Petru“ (ed. 1857, p. 17, 21, 76). Prin urmare, formele: *adăogă*, *adaose* și *adăogi*, pentru una și aceeași persoană a perfectului, i se păreau lui Negruzzi d'o potrivă corecte.

III. *Adàoră*.

Afară de cele trei forme: *adăogire*, *adăogare* și *adaogere*, din cari cea de-ntăiu, nouă ea însăși, a produs apoi, după analogia tuturor verbilor de a patra conjugățiune, pe un presinte indicativ și mai nou: *adăogesc*, independente de inchoativul latin „*adaugesco*“; afară de acestea, *adaog* a mai suferit în graul poporan o transformațiune foarte curioasă, nu fără interes chiar pentru știința limbei în genere.

Reposatul G. Seulescu, al cărui material din gura poporului era adunat mai ales în districtul Vasluîu, aduce forma *adaoră* pentru *adauge*: „nu *adaoră* = nu *adaoge*“ (Archiva Albinei, Suplem. 1847, [No. 41, p. 165]). Tot așa ni se scrie dintr'o altă parte a Moldovei: „unii prefac pe *g* în *r*, de ex. *adaoră* în loc de *adaogă*“ (G. Bunescu, Tecuci, com. Brăhășescii).

Faptul dară există; însă trecerea lui *g* sau a lui *ğ* în *r* este și rămâne totuși o imposibilitate după fonetica română. În *adaoră* cu sensul de *adaogă* nu pôte fi decât o fusiune a doé cuvinte. Ori-cine face ce-va „a d o u a ó r á“, prin însăși acésta *adaogă* la cele deja făcute. Poporul contragënd pe „a-doua-óră“ într'un singur adverb „*adoară*“, de aci se nasce: *adaoră* = *adaogă* + a d o a r á.

Ce-va analog ni se presintă în fran-

cesul „*selon*“ alături cu provențialul „*segon*“ = span. „*segun*“ etc. Peste puțință de a admite trecerea lui *c* sau *g* în *l*, deși e învederat tot-o-dată că „*selon*“ nu pôte fi despărțit de „*segon*“. În adevăr, fenomenul nu se explică de loc prin vre-o tendință fonetică, ci numai prin fusiunea lui „*segon*“ cu vechiul adverb frances „*lonc*“, (=rom. lîngă), care avea același înțeles. Precum la noi *adaoră* este: *adaogă* + *adoară*, întocmai așa la Francesi: *selon* = *secundum* + *longum*.

v. *Adaudă*. — *Adóră*. — *Lîngă*.

Adàogere (pl. *adaogeri*), s. f.; ac-croissement.

Ioan din Vintî, 1689, f. 18 b: „iară cu părulă capulă ai acoperitū să nu să vatăme de *adaogeria* vânturilor...“

v. *Adaog*. — ²*Adaos*.

Adàoră. — v. *Adaog*. — *Adóră*.

¹**Adàos**, *adàus*, -ă, part. passé d'*adaog*. — v. *Adaog*.

²**Adàos**, *adàus* (plur. *adaose*, se pôte și: *adaosuri*), s. n.; augmentation, addition, surcroit, supplément.

În sens restrîns, *adaos* este alipirea unui ce mai mic cătră un ce mai mare de aceeași natură: *adaos* de léfă, *adaos* de griji, *adaos* de cheltueli etc., atunci când léfă, griji, cheltueli și altele de mai 'nainte sporesc.

Pravila Caragea, 1818, p. 6: „când gârla prăvălindu-să, câte puțințel va adăoga pământ la pământul nostru, *adaosul* este al nostru...“

În sens general, *adaos* însemnéază în limba veche tot ce măresce sau rădică ce-va în bine sau în reu.

a) În bine:

Constantin Brâncovan, 1692 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 5): „cugetându

intru inema noastră a zidi și a înălța sfântă mănăstire pre locul satului Hurezii, găsinđ locu ca acela bun și scaun de mănăstire, și cu ajutoriul lui Dumnezeu den temelie o am înălțat, și lângă alte mile și *adaose*, care am nevoie Domnia mé să întărescu sfânta mănăstire, pentru ajutoriú făcut'am Domnia mé milă la sfânta mănăstire și cu acestu mertic de sare..."

b) In reü:

Dosofteiu, 1673, f. 111 a:

Că pre cela ce l-ai dat certare
Alergară să'l bată mai tare,
Și mă preste rane usturară,
Preste-*adaos* mai mult mă musturară;
Dă-le și lor *adaos* pre vină,
Pre greșală certare deplină...

Cam în același sens la Alecu Văcărescu, p. 44:

Și tu, în loc de răpaos,
Și mai mult imi faci *adaos*...

unde însă „repaos“ e pus numai pentru rimă, căci adevărata antitesă a lui *adaos* e scădere:

Urechea, Letop. I, 95: „măcar că să află și de alții însemnate lucrurile țării Moldovii, apucatu-m'am și eu a scriere începătura și *adaosul*, mai apoi și scădere care să vede că au venit în zilele noastre, după cum au fost întâiul țării și pământului nostru a Moldovii; că cum să tãmplă de sărg și adaoge pohoilul apii, și iarăși de sărg scade și să inpuținéză, așa s'au *adaos* și Moldova..."

v. *Adaog.* — *Addosură.*

Adaoșag (plur. *adaoșaguri*), s. n.; terme fiscal: surcharge. Cuvint format cam în epoca Fanarioților pentru diferite *adaosuri* fiscale peste dările cele obicnuite.

Neculce, Letop. II, 299: „Atuncea strică Constantin Duca vodă legătura văcãritului ce făcusă Antioh vodă, și

scoasă văcãritul: de cal doi lei și de vacă un galbãn, și *adaoșag* de toată vita un tult..."

Grigore Vv. Ghica, 1764 (Codrescu, Uric. I, 133): „nefind la orânduélă ca să știe și săracii ce să dea, mulți din lăcuiitori ș'au pãrãsit viile lor, temându-să că de multe ori se scotea și *adaoșaguri*, care cu banii vãdrãritului și *adaoșagul* acela, și că poate mai pune și vãdrãrii nãpaste, și cu aceste pricinii fiind adevãrul că era săracilor ca un jac..."

I. Canta, Letop. III, 178: „Alte obiceiuri rele ce era mai înainte să nu fie, nici spurcatul și stingerea norodului acel cu nume urit vãcãrit, numai Grecilor drag foarte, să nu fie, nici pogonãrit, nici coniuța, nici *adaoșagul*..."

Format din *adaos* prin sufixul -șag (= ung. -ság), ca în „furtușag“ din „furt“, „vãlmășag“ din „vãlmă“ etc. v. *Adaos.* — -șag.

Adãuđă, s. f.; lendemain. În graiul poporului, mai ales în Moldova, din construcțiunea „a-d-o-u-a-đ-i“ s'a format un frumos substantiv, tot așa de bine cimentat din trei elemente ca și construcțiunea francesă „lendemain = l'en-demain“. Nearticulat: *adauđă*; cu artichu: *adauza*.

O narațiune țerãnescă din districtul Sucéva despre Stafia ne spune că stãpãniil caselor bãntuite de un asemenea spectru: „aũ obicei di cinstesc pi aratari cu un pahar di gin ș'õ fãlii di pâni, cari si lasã pi undi si știi că umblã staciã în timpu noptii, gãsindu-si *adauđă* paharu gol, ginu cinstit și pâniã rãfuitã..." (I. Bondescu, com. Gurgescii).

În Banat se đice cu același sens: „mãine-đi“, ca adverb; substantivul *adauđă* este însă mai sintetic și ne-

mic n'ar împedeca introducerea lui în limba literară.

v. *Adóră*.

Adă-, préfixe. — v. ³*Ad*.

Adămân. — v. *Ademenesc*.

¹**Adânc**, -ă, adj.; profund, épais, enfoncé. Pe când sinonimul a fund se rapórtă numai la extremitatea inferióră, *adânc* exprimă întregul volum al unei deschidături de sus pînă jos, astfel că se póte confunda cu nalt, de exemplu în locuțiunea: apele sînt *adânci* = les eaux sont hautes. Fiind însă că *adânc* se consideră de sus în jos, iar nalt de jos în sus, între ambii termeni e contrast. Așa într'o colindă din Transilvania (I. G. Bibicescu, Coll. Mss.) sfinții găsesc pe Dumneđeui:

'ntr'o chilie

De tãmăe

Cu ușa de alãmăe,

Imi ședeá

Și 'mî socotia

Și cetia

Vanghelia,

Cum să facă munți înalți,

Munți înalți și văi *adânci*...

Latinesce *aduncus* e sinonim cu „*curvus*“; „*curvus*“ însă saú „*curvatus*“ este ce-va încovăiat în genere, fie mult saú puțin, pe când *aduncus* se chiamă în specie o mare încovăitură fórte intrată în intru, în opozițiune cu „*pandus*“, care înseamnă o liniă abia strîmbată. Așa „*cornua adunca*“ se dicea la nesce córne formând ambele împreună mai mult decát un semi-cerc, după cum sînt, bună óră, la zimbrul de pe vechile monete moldovenesci.

Acum se înțelege dela sine desfășurarea logică a românului *adânc* „profund“ din latinul *aduncus* „recourbé en dedans“. În loc de córne, n'are

cine-va decát să'și închipuescă munți saú malurî: deschidutura dela mijloc este *adânc*.

Dacă așa cuvînta

Și începe a cãnta,

Munți 'nalti se cutremura,

Văi *adânci* imi resuna...

(A. Pann, Meș-Albu, II, 68).

Ghicitórea poporană:

Într'o vale *adâncă*

Zace-un popă de brãncă.

— Mamaliga.

(Ispir., Pilde, 84).

Dosofteiu, 1673, f. 109 b:

Și să scap de cine mi's cu grétã

Și de genunî *adânci*, line 'n fatã;

Vivorul apei să nu mă tragã

Sã mã'nghițã genunîa cé largã;

Nice smãrcul budza să'ș deschiae,

Sã mã soarbã și să să inchiae...

Cantemir, Ist. Ierogl. (Mss. Acad. Rom. p. 35): „nici *adânc* fundul mării, nici neștrăbătută a pãmântului grosime...“

Sensul latinului „*aduncus*“ pare a se fi păstrat mai cu deosebire în idiotismul românesc: „*adânci* bătrãnețe“, care nu este alt ce-va decát: „vrîstă încovăiată“. Latinesce se dicea „*curva senecta*“:

Et nondum cani nigros laesere capillos,

Nec venit tardo *curva senecta* pede...

(Tibul. III, 5 v. 16).

Un om gãrbovit de anî era: „*toto curvatus corpore*“ (Stat. Theb. VI, 649). Tot așa, ca un grad și mai înaintat de încovăiare bătrãnescă, se putea dice: *adunca senecta*, *toto aduncus corpore*, *aduncatus corpore*. O altfel de desfășurare logică are la Germani: „er ist schon tief in die Jahre“ alături cu: „er ist schon hoch in die Jahre“, unde bătrãnețele se consideră ca o extremitate de sus saú de jos a unei linii: se urcă prin anî și se pogórã din putere. O a treia desvoltare independinte are slavicul:

„glăboka starostî“, cum ar fi lătineste: *glubata senecta* (cfr. Miklos. Lex. 130, 131). În scurt, sinonimul german însemnă: „âge descendu tout bas“, sinonimul slav: „âge creusé“, sinonimul românesc: „âge recourbé“.

v. *Bătrânețe*. — *Crescut*.

Inventariul M-rii Cotroceni 1681 (Mss. Arch. Stat.) f. 15: „jupănesa Despa ajungându la *adânci* bătrânețe...“

Enache Cogălnicenu, Letop. III, 254: „...i-au sărutat mâna, zicându'i să'i fie într'un cés bun, să trăească până la *adânci* bătrânețe în luminat scaunul Măriei Sale...“

Dosofteiu, Synaxar 1683, la 19 ghen.: „așia s'au nevoit, și la *adânce* bătrănițe sosând, la Dumnedzău s'au mutat...“

Dela sensul general de o mare deschiștură, considerată de sus în jos și în totalitatea sa, cuvîntul trece, pe de o parte, la ori-ce se plécă pré-jos, de ex.:

Apoi vesel se 'nturna
La Sultan de se'nchina
Cu *adâncă* temena...

(Balada Sîrb-sărac);

pe de alta, la ori-ce se ascunde într'o infundătură, ori-ce ni se înfățișeză ca o grămadă care se întinde departe ne-străbătută de vęd, ori-ce e fôrte a-nevoe de pătruns, fie materialmente, fie într'un mod figurat.

Arsenie dela Bisericanî, circa 1650 (Mss. Sturdzan în Acad. Rom. p. 112) traduce pe „abis, ἄβυσσος“ prin „cel *adâncu*“ și apoi comenteză pe acesta cu: „cel fără de fundū, celū neștiutū și negănditū, celū neagiunsū de mente de omū.“

Așa sînt:

1°. *adânc* „enfoncé“.

a) lăcaș *adânc*:

Acolo aū odihna, locaș *adânc*, tăcut,
Eroî ce maî 'nainte mult sgomol aū făcut..
(Gr. Alexandrescu, M-rea Déului).

b) lature *adâncă*:

Dosofteiu, 1673, f. 68 a:

Căt le prisosiaște de nu ne mănincă,
Ne mână ca turma 'n lature *adîncă*..

2°. *adânc* „épais“.

a) întunecime *adâncă*:

A. Pann, Moș-Albu, I, 3:

Mergënd astfel puțin încă, niște cėtă s'a
intins,
Ș'o 'ntunecime *adîncă* din patru părți m'a
coprins...

b) cėtă, negură, păclă *adâncă*:

Dosofteiu, 1673, f. 108 b:

O, Dumnedzău sînte! tu mă scoate
De poghoiu de ape, toiu de gloate
Ce'm vine la suflet, și de gloduri
Cu păcle *adînce* fără poduri...

c) umbră *adâncă*:

Balada Erculén:

Soție de vreî,
De vreî să mă îei,
Mă scôte din stîncă,
Din umbră *adîncă*...

d) óste, cėtă *adâncă*:

Iar a noastră cėtă încă
Vine înapoi *adâncă*,
Tot cu puscî și cu pistóle,
Maî mulți cu mânilé góle...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 178).

Tot aci:

e) rușine *adâncă*, adecă grósă, îndesată, în Cuvîntul sf. Ion Crisostom, text din sec. XVII (Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 538): „o, rușiné *adâncă*! o, răutate avuției! o, amara iubiré argintului! o, nesătululū pântece!..“

În același mod se póte đice: ne-sciință *adâncă*, prostiă *adâncă* etc.

3°. *adânc* „impénétrable = très fin“.

a) înțelepciune *adâncă*:

Dosofteiu, 1673, f. 167 a:

Adînce ta 'nțelepciune
Nime nu va putia spune,
Omul fără minte 'ntrégă
Nu va putia să 'nțălégă..

b) m i n t e, s o c o t é l ă *adâncă* :

Moxa, 1620, p. 392: „celu cu minte
adâncă Romanu, deca se văzu înălțatū
în Scaunū...“

Beldiman, Tragod. v. 293 :

Grecii acești mult cu minte, acești *adânci*
și isteți,
Urmări, fapte de aceste, puteai dela ei s'a-
ștepți?...

Zilot, Cron. p. 45, despre Alexandru
Muruz: „Acéstă nedomirire avându-o și
eu, am făcut cercetare întrebând pe
ómenii înțelepți, și m'am insciințat în-
tr'acestași chip, care și adevăr sémână
a fi, cum că el firesce nu aū fost a-
tâta supțire la minte și *adânc* la so-
cotélă, ci încă încovoia și spre óre-și-
care prostime, dar avea darul bunătă-
ții și al blândetelor...“

c) g â n d *adânc* :

Arsenie dela Bisericanî, circa 1650
(Mss. Sturdzan în Acad. Rom. p. 213):
„se măriră lucrurile tale, Doamne, și
foarte's *adânci* gândurile tale...“

Balada Fata Cadiului:

Nici nu bei, nici nu mănânci;
Ce stai pe gânduri *adânci*?...

Marian, Bucovina, I, 144 :

Nici nu beu, nici nu mănânc,
Că mă bate-un gând *adânc*...

d) v o r b ă *adâncă* :

Pann, Prov. III, 8 :

N'a deslegat sacul încă,
Dar să vezi vorbă *adâncă*...

Tot așa: sciință *adâncă*, în vâ-
țătură *adâncă*, și altele.

4°. *adânc* „impénétrable = très in-
time“.

a) d u r e r e *adâncă* :

Jarnik-Bărsanu, Transilv. 120 :

Și nici bea și nici mănâncă
De durerea cea *adâncă*...

b) a m ă r ă c i u n e *adâncă* :

Zilot, Cron. p. 70 :

Și cum să nu fim toți l'*adânc*'amărăciune?..

c) j a l e *adâncă* :

Jarnik-Bărsanu, Transilv. 222 :

Mă dusei cu cósă 'n dél,
Cosii iarbă și amar;
Mă dusei cu cósă 'n luncă,
Și cosii jale *adâncă* !

La Italieni „adunco“ sau „adonco“
a păstrat sensul material cel restrîns
al latinului „aduncus“ = „curvatus“,
de unde însă, prin noțiunea interme-
diară de „ungues adunci“ (Cicer.), „dentes
adunci“ (Ovid.) etc., în cari „aduncus“
coincide cu „acutus“, s'a dezvoltat și
la dinșii expresiunea: mente ad un ca
„minte ascuțită“, ce-va cu totul indepen-
dente sub raportul genezei logice de ro-
mânul „minte *adâncă*“. Așa la Salvini,
în clasică traducere a Iliadei (1723) :

Uno comandi ed uno il rege sia,
A cui donò il figliuolo di Saturno,
Che profonda ed adunca ha la sua mente...

v. ² ³ ⁴. *Adânc*. — ¹. *Afund*.

². *Adânc* (plur. *adâncuri*, vechiu *a-
dâncure*, excepțional: *adânce*), s. n. ;
abîme, profondeur, fond. Ambele plura-
luri: *adâncuri* și *adânce* la Dosofteiu,
1680, în același psalm LXVIII: „veniū
într'*adâncurile* mării și volbura potopu-
m'au...“ și apoi: „izbăviaște-mă
de cari nu mă pot vedea și de *adân-
cile* apelor, să nu mă inniace volbura
apei nice să mă soarbă *adâncul*...“

Intrebuințarea cea mai desă a cuvîn-
tului este cu sensul general de „abis“,
mai tot-d'a-una în legătură cu noțiu-
nea de „apă“.

Ioan din Vinți, 1689, f. 5 b: „viho-
rului și vântului, de a căruia căutare
sacă *adâncurile*, și groaza lui topéște
măgurile...“

Arsenie dela Bisericanî (Mss. Acad.
Rom. p. 179): „și se spămăntară *adân-
curele* de mulțimé sunetului apelor...“

Dosofteiu, 1680, f. 190 a: „cu lu-

ciul acoperi pre înșii, să afundară într'*adâncă* ca pătura...“

Canthemir, Ist. Ieroglif. (Mss. Acad. Rom. p. 36): „... de lăcașul stătător despre uscat s'au părăsit și prin *adâncurile* apelor orbăcând...“

Moxa, 1620, p. 386: „căzu o dată o iarnă pré geroasă de înghețâ Maré până într'*adâncă*...“

Cu sensul de „ocean“, în glosarele din sec. XVII (Cuv. d. bătr. I, 295): „luciu mării, *adâncul*, noianul...“

În balada despre Napoleon cel Mare, așa cum se cântă în Ardél (Retegan, Poes. pop. 33):

Amăritul Bunăparte
Stând în *adânc* de departe ..

Fără noțiunea de „apă“:

Critil și Andronius (Iași, 1794) pag. 41: „m'amă văzutú așa de gósú afundatú într'*adâncimele adâncurilorú*, câtú am avutú frică că n'oiú mai eși de acolo...“

Cugetări în óra morții, circa 1550 (Cuv. d. bătr. II, 454): „toți voru înviia din morte diin toate *adâncurile* pământului...“

Legenda Ap. Petru și Paul (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nic. Brașov, p. 650): „aceșté petrecură *adâncul* a toată lumé și ca cu plugul semănară credința...“

De aci figurat:

a) sub raportul intelectual, *adâncul* învățăturei și a tot ce se trage din ea:

Moxa, 1620, p. 399: „cum nu poți ajunge naltul cerului, nice *adâncul* pământului, nice marginé lumiei, și cum nu se potú număra stélele cerului, nice năsipul mării, așa nu se poate afla *adâncul* scripturilor...“

Ibid. p. 380: „știia filosofia toată și *adâncul* scripturilor elinești...“

Eustratie logofătul, 1632 (Bianu în Col. I. Tr. 1882 p. 26): „... au fostú dascali desăvrășitú, carii au scos ș'au

arătatú toate *adâncurile* cărților și sva-turile dreptilorú den limba cea mai suptire și mai ascuțită de toate limbile, ce să dzice elenescă...“

b) sub raportul moral, *adâncul* iniméi și al mișcărilor ei:

Pravila Moldov. 1646, f. 133: „dentru *adânculú* inimii lui arată, cumú să aibă prieteșugú...“

Moxa, 1620, p. 392: „dentru *adâncul* inimiei elú băté să fie inpăratú...“

Ibid. p. 403: „deca auziră Grecii, numai ce suspina cătră Dumnezeu dentru *adânculú* inimiei lorú...“

A. Pann, Prov. II, 38:

Gândul omului e iad
și un *adânc* fără vad...

Samuil Clain, Invățături, Blaj 1784, p. 39: „... boiarí și vitéji, carií la culmé fericirí lumestí ajunsése, și mai pre urmă au căzut întrú *adâncul* ne-cazurilor...“

În fine, în loc de „adâncú bătrânețe“, care este construcțiunea cea mai răspândită, se pôte dice: *adâncul* bătrânețelor:

Coresi, Omiliar, 1580, quatern. XVI p. 5: „însușú acesta Avraamú, întrú *adânculú* bătrânețelor, dein pantece fără plodú născu pre Isaacú...“

Legenda Sf. Nicolae, text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nic. din Brașov, p. 172): „și mulți Elini fapt'au creștini, viețui sfântul lui D-dzău anii cu dulce cinste și ajunse întrú *adâncul* bătrânețelorú și fu plin de zile...“

v. ¹ *Adânc*. — *Adâncime*.

³ *Adânc*, adv.; profondément, bien avant, complètement. Represintă ca adverb tóte sensurile adjectivului *adânc*.

Proverb: „Cine țî-a scos ochii? — Frate-meú. — D'aceia țî-a scos așa *adânc*.“ (A. Pann, III, 28).

Zilot, Cron. p. 45: „însuși vedându-și puterea minții că nu lucra *adânc*, se sfătuia cu din miniștrii sei...”

Neculcea, Letop. II, 257, descriind pe nemuritorul mitropolit Dosofteiu: „nu era om prost de felul lui, era nēm de mazil, pré învățat; multe limbi știea: elinește, lătinește, slovinește și alte; *adânc* din cărți știea și deplin călugăr...”

Fără nici o schimbare materială, aceeași asociațiune de idei pōte fi expresă romănesce prin *adânc*: ca adverb „profondément”, ca substantiv „profondeur” și ca adjectiv „profond”; de ex.:

a) ca adverb: „oftez *adânc*”.

Pompiliu, Sibiiu, 80:

Măndruța se geluă,
Din suflet *adânc* ofta
Și din grafu așa grăia...

b) ca substantiv: „oftez dintr’*adânc*”.

Alecu Văcărescu p. 46:

Suflet hain, nu-i păcat
Să mă vezi tot înfocat
Și dintr’*adânc* oftând,
În chinuiră petrecēnd...?

c) ca adjectiv: „un *adânc* oftat”.

Beldiman, Tragod. v. 17:

Toți alérgă, cer scăpare, în pustuiră nă-
vălesc,
Căci vișta, starea tōtă, în primejdie-o pri-
vesc,
Mănile la ceru rădică, înalță *adânc* of-
tări,
Plâng cu tânguire mare, privind jalnicele
stări...

v. ¹.². *Adânc*. — ². *Afund*.

⁴. *Adânc* (*adâncat*, *adâncare*), vb.; creuser, approfondir, enfoncer. Mai vechiu decât sinonimul *adâncesc* și contimpuran adjectivului *adânc* = lat. *aduncum*, verbul *adâncare* vine d’a dreptul din lat. *adunco* (-atus, -are): „*aduncantur* quae ex diverso

coacta faciunt anguli formam” (Paul. Diac.).

Coresi, 1577:

...cămăriră-sefap-
teletale, Doamne,
foarte *adâncarâ*-
se cugetele tale...

Dosofteiu, 1680:

...precum să mă-
riră lucrurile tale,
Doamne, foarte
s’*adâncarâ* gân-
durile tale...

în contextul grec: $\sigma\phi\acute{o}\delta\rho\alpha \ \xi \ \beta\alpha\theta\acute{\upsilon}\nu\text{-}\theta\eta\sigma\alpha\nu\text{-}$

Legenda S-tei Vineri, text din sec. XVI (Cod. Mss. misc. Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 75): „aceia abăturâ și, groapa *adâncândū*, săpară...”

Barac, Risipiré Ierusalimului, p. 108:

Le răstoarnă corabiia
Și îi tae cu sabiia;
Care’l văd ei că din apă
Cu notul că mai să scapă,
Cu sabiia îl *adâncă*
Mort în Maré cé *adâncă*...

Lexiconul Budan (p. 6): „*adânc*, -care, -cat, vb. act.: 1) covăiu în lăuntru: *adunco*, *inflecto*, *sinuo*, *incurvo*: *einwärts biegen*, *krümmen*. 2) mă *adânc*: *me attollo*, *erigo*: *sich bäumen*“. În ambele sensuri, *adânc* corespunde pe deplin prototipului latin. E mai cu sēmă interesant reciprocul: a se *adâncă* „se cabrer”, pentru care limba română nu posedă decât pe perifrasticul: a se rădica în doș piciorē.

Infinitivul funcționând ca substantiv:

Pravila Muntenescă 1640, f. 114 b: „și se ispitescă sfințele cărți, ca să alégă partia păcatelorū dentru *adâncarâ* valurilorū și să nu petrecă întru grija ceștii lumi...”

Mai în circulațiune este participiul *adâncat*, întrebunțat ca adjectiv sau chiar ca substantiv și perpetuat mai ales în nomenclatura topografică.

v. ¹.².³. *Adânc*. — ¹.². *Adâncat*. — *Adâncata*. — *Adâncitură*.

Adâncă, n. pr. de quelques localités. După Frunțescu (Dict. top. 1) se cheamă *Adâncă* o pădure și un sat în Dîmbovița. Ca nume propriu topic, e mult mai răspândită forma: *Adâncata*.

v. *Adâncata*.

Adâncăre (plur. *adâncări*), s. f. — v. ⁴*Adânc*.

¹**Adâncăt**, -ă; part. passé d'adânc: creusé, approfondi, enfoncé.

În cele mai multe cazuri, *adâncăt* exprimă noțiunea de „înfundat“, fie înfundătura mare, ca la Barac, Risipi-rea Ierusalimului, p. 77:

Era o cetate tare
Iotapata, foarte mare,
Supt un munte așezată
Și de munți încunghurată,
Cu văi foarte *adâncate*...

saŭ ib. p. 122:

Stârvurile aruncate
În niște văi *adâncate*...

fie înfundătura ori-cât de mică, de exemplu la Dosofteiu, Synax. 1683, ghen. 1, despre St. Vasilie cel Mare: „lungărețu la miarele obrazului, tâmplele *adâncate*, puțintel tunsă...”

În graiul țeranului din Prahova: „...gândurili fêmei și Marea n'au sfirșit, n'au început, atât sînt dă *adâncate*...”

(Jipescu, Opinc. 193.)

Aci dela sensul de „înfundătură mare“ *adâncăt* trece deja la acela de „fără fund“.

Arsenie dela Bisericanî, circa 1650 (Mss. Acad. Rom. p. 88): „cela ce adună ca'n nește foi apele mării și le-au pus întru vistiare *adâncate* = f ă r ă d e f u n d ă...”

Id. p. 182: „și'i adăpă pri'nși ca în nește ape multe *adâncate* = ape multe f ă r ă d e f u n d ă...”

Cuvîntul e des în Psaltirea Șcheiană circa 1550 (Mss. Acad. Rom.) ca și 'n a lui Coresi din 1577, bună-óră în psalmul LXVIII:

1550:	1577:
...întinau-me în tină <i>adâncată</i> și nu e stare...	...întinai-mă în tină <i>adâncată</i> și nu e stare...
...izbăvește-me de urîții miei și de ape <i>adâncate</i>izbăvește-mă de urății miei și de <i>adâncate</i> ape...

În aceleași texturi e nu mai puțin des substantivul *adâncat*.

v. ⁴*Adânc*. — ²*Adâncăt*. — *Adâncata*. — *Adâncitură*. — *Întradâncat*.

²**Adâncăt** (plur. *adâncate*), s. n.; enfoncement, chose très enfoncée.

Se întrebuintează nu o dată la Coresi, 1577, și 'n Psaltirea Șcheiană circa 1550 (Mss. Acad. Rom.), de exemplu: „turbură *adâncatul* mării“ (ps. LXIV) saŭ: „veniîu întru *adâncatele* mării...”

Zilot, Cron. p. 52:

Ci ei întâiu căzură
În mare *adâncat*;
Cei-l'alți iar, cum vîzură,
Cumpetul își perdură,
Și toți ne-am înecat!...

v. ⁴*Adânc*. — ¹*Adâncăt*. — *Adâncata*. — *Adâncime*.

Adâncăta, n. pr. de plusieurs localités. O mulțime de localități în România pórta acest nume, datorit—firesce—pozițiunii lor într'o vale saŭ într'o înfundătură. Așa sînt, după dicționarul topografic al lui Frunțescu (p. 1), satele numite *Adâncatu*: unul în Dîmbovița, unul în Prahova, câte unul în Dorohoiu, în Argeș și 'n Teleorman, doé în Dolj.

În Buzeu — după B. Iorgulescu (Dict.

top. Mss.)—un sătuleț *Adâncata* și o pădure *Adâncata*.

v. ⁴ *Adânc.*—*Adânca.*—^{1 2} *Adâncat.*

Adâncătură (plur. *adâncături*), s. f.; creux en général, petit enfoncement.

„Vale numesce poporul o *adâncătura* ôre-care în pământ, pe care merge un pârîu din plôia saŭ izvor...” (P. Bădescu, Dolj, c. Filiaș).

„Pe aci vale se chiamă o *adâncătura* strinsă între doă delurî...” (I. Georgiŭ, Tutova, c. Corodescii).

Pînă și orbita ochiului se pôte dice *adâncătura*:

Jipescu, Opinc. p. 133: „îl învirtește și îl sucește și 'l întoarce pînă scoate limba, și ochii i ies cât pumnu afară dîn *adâncături*...”

Cuvîntul e format nu din *adânc*, ci din participiul *adâncat* prin sufixul *-ura*.

v. ^{1 2} *Adâncat.*—*Adâncime.*—*Adâncitură.*—² *Melc.*—*ură.*

Adâncesc (*adâncit*, *adâncire*), vb.; creuser, enfoncer. Formațiune posterioară, care moștenesce funcțiunea vechiului *adânc* = lat. *adunco*, gonindu'l puțin câte puțin din graŭ.

Jarnik-Bărsan, Transilv. 111:

De'î vedé că stă pe apă,
Fie'ți inimioara 'ntrégă;
De'î vedé că s'*adâncesce*,
Nu'mî trage nici o nădejde,
Plânge și te tânguesce!..

Donicî, Rîul și heleșteul:

Deșértăciunile lumescî eŭ le uresc
Și în filosofie prin somn mă *adâncesc*...

Dela Vrancea (B. Ștefănescu), Sultana p. 214: „În curtea bisericilor vechi, vedî cruci de pîtră și de lemn, uneorî câte doă-trei în același cuib, umbrite de vișinî și de prunî. Te *adâncescî* în gândurî, parc'ăi vré să scii cine

odihnesce sub pământul încărcat cu ștevie, cu urđicî și pelin...”

v. ⁴ *Adânc.*—*Adâncit.*—*Adâncitură.*

Adâncime (plur. *adâncimi*), s. f.; profoundeur, épaisseur. Sinonim cu *adânc*, cu *adâncare* saŭ *adâncire* și cu *adâncătura*, cu deosebire că: *adânc* este ce-va foarte profund, fără a se avé în vedere măsura, saŭ chiar fără măsură; *adâncare* saŭ *adâncire* este acțiunea de a săpa, a scurma etc. saŭ rezultatul imediat al acestei acțiuni; *adâncătura* e ce-va puțin profund; *adâncime* este profundul măsurat saŭ măsura profundului. Astfel un *adânc* saŭ o *adâncătura* pôte să aibă nu numaî o singură, ci mai multe *adâncimi* în diferite direcțiuni.

Critil și Andronius, 1794, p. 41: „așa de ăosŭ afundatŭ într'*adâncimele* *adâncurilor*...”

Odobescu, Pseudokyn. p. 34: „... echo îi respunde de prin tôte *adâncimile* codrului trezit...”

O *adâncime* fie cât de mare, se pôte măsura.

Costache Negruzzi în descrierea Turnului din Tîrgu-Ocnei (Scrisoarea XXVIII): „te coborî pe o scăriță dréptă și îngustă, putredă acum de vechime, într'o închisore sub-pămîntenă fără lumină, fără aer și de o *adâncime* grozavă...”

Aci ar fi fost o greșelă de a zice: „un *adânc*”.

Mitropolitul Dosofteiu însă întrebuinteză foarte des *adâncime* în loc de: *adânc*, acolo unde Silvestru e mai corect:

1680:

Ps XXXV :
gîudecările tale *adâncime* multă...

Ps. XXI: *adân-*

1651:

... gîudecările tale *adâncu* mare...

... *adâncu*

cimă pre *adâncime* chiamă...

Ps. LXXVII:
î-au adăpatu'i ca
'ntru *adâncime*
multă...

pre a d â n c ũ
chiamă...

... adăpă pre
ei ca den a d â n -
c u r i mari...

Adâncime s'a format prin sufixul *-ime* din adjectivul *a d â n c*, ca „nălțime“ din „nalt“, „lărgime“ din „larg“ etc.

v. ¹ *Adânc*. — *Adâncătură*. — *Adâncitură*.

Adâncire. — v. *Adâncesc*.

Adâncit, -ă; part. passé d'a d â n -
c e s c. Acastă formă mai nouă s'a sub-
stituit din ce în ce mai mult vechiului
adâncat.

Gr. Alexandrescu :

Singurul tovarăș de nenorocire,
Singura'i avere, un câine iubit,
Ședea lângă dînsul, și'n mare mîhnire
Părea *adâncit*...

Costachi Negruzzi, Melancolia :

Câte ori a zilei rază îl găsește încă tréz,
Adâncit în reverie și cu lacrimi pe obraz...

Beldiman, Tragod. v. 125 :

Jăcuesc, pradă, omoră, mărfurile împărtesc,
Și cu cât privesc folosul, cu atâta se iuțesc.
Cine să se 'mpotrivescă ? căci, săracii, ametiți
Fiind toți în așternuturi și întru somn *adânciți*...

v. *Adâncesc*.

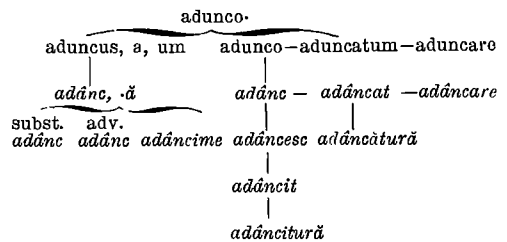
Adâncitòr, -òre, adj.; „aprofondis-
sant“ (Cihac).

Adâncitură (plur. *adâncituri*), s. f.;
creux en général, petit enfoncement.
Sinonim cu *adâncătură*, pe care
tinde a'l înlocui în graiu.

v. *Adâncătură*.

Fiind că, atât în ordinea alfabetică
precum și'n cea cronologică, *adânci-
tură* ne apare ca ultimul descendinte
din tulpina latină *adunco*, aci dară

va fi locul cel mai potrivit de a da în
conspect întreaga familie născută pe tă-
rimul românesc din prototipul străbun :

Latinul *adunco* era compus din prepozițiunea *ad* și din tulpina nominală *unco* : *uncus*, -i „crampon“; *un-
cus*, a, um „recourbé“ = gr. ὄγκος, ἄγκων
= sanscr. *ankas* = litv. *anka* etc. Chiar
lătinesce originalul *a* era conservat în
archaismul : *ancus* „qui aduncum
brachium habet“ (cfr. Curtius, Griech.
Etym. ⁵, 130). De aci, ca un rest din
latinitatea vulgară, se explică forma
română *adânc* în loc de *adunc*. Să mai
adăugăm că grupul final *-nc* era o na-
sală guturală, rostindu-se ca grecul *γκ*
sau ca franțuzesce în „*manque*“, de unde
vine că în vechile texturi cuvîntul se
scrie foarte des prin *ꝛ* sau chiar *ꝛꝛ* :
ꝛꝛꝛꝛꝛꝛ, pe când nasala dentală se ex-
primă tot-d'a-una prin *ꝛ*.

În macedo-româna, după Dr. Obede-
naru (Dict. Mss. în Acad. Rom.), *adânc*
nu mai există, fiind înlocuit prin „*ahun-
dos*“ (= *afundos*). Din istriano-româna
el a despărut de asemenea, întrebui-
țându-se în locu-i : „*profundăit*“ (Miklos.,
Unters. I, 71).

Adâncuț, -ă, adj.; „un peu profond“
(Cihac).

Adăogătură. — v. *Adăosătură*.

Adăogesc }
Adăogire } v. *Adăog*.

Adăogit, -ă. — v. ¹ *Adăos*.

Adăosătură (pl. *adăosături*), s. f.; insertion, addition.

Ioan din Vinți, 1689, f. 88 b: „spodobéște pre elú fără de osândă a lua pré-curatele tale taine, nu întru muncire, nice întru *adăosătura* păcatelor, ce întru curățîia sufletului...”

Cantemir, Cron. II, 376: „... mare jale ducem pentru căci acel vechiu chronic la mână nu ne-au venit, iară pîcina este, căci văzând noi *adăosăturile* basnelor, carile acel Misail și următorul lui Simeon din uscată tidva lor le-au scornit...”

Adăosătura este o formațiune nereglată, de óră ce participiul „adăosat” său „adăosit” nu există. Ea s'a născut prin fusiunea formei *a d ă o g ă t u r ă* cu forma *a d ă o s u r ă*, în cari ambele sufixul -ură, ca tot-d'a-una, s'a acățat la participiú: „adaos + ură” și „adăugat + ură”.

Forma cea mai corectă e: *a d ă o s u r ă*.

Adăosură (pl. *adăosuri*), s. f.; charge, addition.

Dosofteiu, Synax. 1683, Dec. 10: „nădzăle și *adăosurile* scârbelorú, ce'l supărară noaă ai, nu le-au băgatú samă ca o dză...”

În acest pasagiú *adăosurá* figuréază ca sinonim cu *n a d ă = i n a d ă* „allonge”.

v. *Adăosătura*. — *Nadă*.

Adâp (*adăpat*, *adăpare*), vb.; 1° abreuver, donner à boire, surtout aux bestiaux; 2° imbiber, arroser; 3° empoisonner.

1°. Venind din lat. *adaquare* (ital. *adaquare*, span. *adaguar*, prov. *adaigar* etc.), *adăp* înseamnă literalmente „a duce la apă”, de unde și aplicațiunea cuvîntului mai cu sémă la vite, astfel că Românul, în cele mai multe locuri,

s'ar scandalisa dacă i-ar propune cine-va să'l *adape*.

„Omul mănăncă, vita pasce érbă; când însă vitei i se dă fin saú orđ, se ștece că mănăncă. Omul bea apă; calul se *adăpă*” (V. Popas, Covurluú, c. Slobođia-Conache).

Alexandri, Iorgu dela Sadagura, act. I sc. 4: „Ce să fac? .. Să mă *adăp*? .. Trebuie să scii, cucónă dragă, că numai vitele s'*adăpă*, dar ómenii beú...”

I. Créngă, Moș Nichifor (Conv. lit. 1877 p. 377): „Gata, jupăne Strul; numai s'*adăp* epușóarele aceste...”

Pompiliú, Sibiu, 20:

Fată albă
Ca'l *adăpă*.
Cățî ca'l fură
Toți beură...

În balada Sîrb-sărac, fiind vorbă de calul cel minunat:

De *adăpat* cu ce'l *adăpă*?
Tot cu lăpteșor de épă
De și'l face lat pe sapă...

În Psaltirea lui Corbea din 1700 (Mss. Acad. Rom.) ps. LIX:

Și cu vinul umilínței pre noi
Ai *adăpat* ca nește proaste oi...

Numai într'un mod excepțional Românul ștece despre sine'si că se *adăpă*, dar nici atunci cu apă ca vitele, ci cu vr'o altfel de béatură, de exemplu:

Mama 'n brațe mă lua
Și la sîn mă legena
Și cu lapte m'*adăpa*...

(Alex. Poes. pop. 2, 479)

În ocări însă, Românului îi place din ură a face pe dușman să se *adape* în loc de a bé. Unul din blăstemele cele mai caracteristice este:

Urască-te binele,
Iubéscă-te bólele,
Să te uști ca scândura,
Să te-*adăpă* cu lingura
Pin' țî'i sfirși viața!...

(Jarnik-Bărsanu, Transilv. 260).

Intr'un sens analog de blăstem, la Costachi Negruzzi (ed. 1857 p. 177):

Nici ura, nici amorul, nici lumea 'nșelătore
Ce ne'ncetat m'adapă cu fiere și venin,
Nu pot să facă altă decât să mă omóre...

Nu atât de exclusive sînt vechile
texturi, în cari *adăp* se aplică forțe
des și la ómenî, cu sensul de: „stîmpăr
setea“.

Pravila Moldov. 1646, f. 20: „adă-
pătorile ce s'au făcutu să să *adape* că-
lătorii...“

Cugetări în óra morții, circa 1550
(Cuv. d. bătr. II, 453): „au doară ai
miluitu vr'un seracu, sau ai dat măn-
care flămîndzilor, sau ai *adăpatu* vr'un
setosu...?“

Moxa, 1620, p. 369: „beau și elu pă-
harul ce *adăpa* pre alaiți...“

Coresi, Omiliar 1580, quatern. II p.
16: „flămînzii amu, și datu-mi-aiți măn-
care; insetoșai și *adăpatu*-m'aiți...“

În loc de a doua persónă plurală
„[vo] *adăparăți*“, după cum se ȳice as-
tăđi, texturile cele mai vechi ne dau
nu o dată pe „[vo] *adăpat*“, bună-órá
tot la Coresi 1580, quat. II p. 10:

... flămînzii
și'mú dédet măn-
care, insetoșai și
mă *adăpatu*...

... esurivi enim,
et dedistis mihi
manducare; siti-
vi, et dedistis
mihi bibere...

Noul Testament din 1648 se sfiesce
deja a pune pe arhaicul „*adăpat*“, în-
locuindu'l prin: „mi aiți dat beutură“.

II°. După cum omul își *adapă* vitele
său pe sineși, dănd apă, tot așa el
póte să *adape* pămîntul, stropindu'l sau
udăndu'l, de unde vine vechea locuțiune
proverbială: „a d ă p a t din doi grădi-
nari“, când era vorbă de o femeie cu mai
multu bărbaiți, de ex:

Moxa, 1620, p. 397: „Zoia împă-
rătésa pururia pohtiia să se chéme
maică a fiu născutu den trupul ei;

décii se *adăpa* den doi grădi-
nari ca unu pometu; unu'l che-
ma Costantinú Monamahú...“

Figurat:

Dar Români, fi ai celor ce'n vechime se
luptară,
Cu sudori *adăp* pămîntul, căștig hrana
în dureri;
Sînt plugari...

(Gr. Alexandrescu, Tismana).

Cea mai spornică *adăpare* a pămîn-
tului nu vine însă dela om, ci din ploii
și riuri.

Dosofteiu, 1673, f. 101 a:

Diminétă cînd eș tu, dai radză
și de tine cina să 'mfrămsadză,
De tiue pămîntul să *adapă*
și de bișug nime nu să scapă,
Că părăul tău Dumnedzău varsă
De sațău gătín tuturor masă,
Brazdele pămîntului le 'mbată
Să rodéscă siacere bogată...

Coresi, Omiliar, 1580, quatern. VI p.
9: „de nu se-ară *adăpa* pămîntul de
multe ori cu ploaia ce deștinge dein
ceriu, n'ară fi răsărită erbi și să créscă
și să facă semințe întru ȳale și să dé
mai multu rodü...“

De aci éráși figurat:

a) *adăpare* prin credință:

Călétoria la ȳad a Maiceí Domnului,
text circa 1550 (Cuv. d. bătr. II, 334):
„mult au hulitu pré slujitorii bésere-
ciloru, ȳară dintr'anse se-au *adăpatu*
slugile lu Dumnezeu...“

b) *adăpare* prin sciință:

Moxa, 1620, p. 345: „de pururia in-
setoșezi cu mentia ca să afli învăța-
tura cărților și dentr'anse cu dulcățá
să te *adăpi*...“

Zilot, Cron. p. 1: „Unii parte bise-
ricéscă preoți, duhovnici vestiți, clirici
la scaunul Mitropoliei țerei aleși; alții,
dascáli slavoni și rumâni; și mai toți
adăpați óre-și-ce și de latinéscă și de
grecéscă...“

III°. In fine, precum francesul: poison (=lat. potionem) însemna de'ntâiu „beutură“ în genere, alunecând apoi la sensul specific de „otravă“, tot așa românul *adăp* a trecut și el la:

a) daŭ beutură vătămătore:

Corbea, Psaltire din 1700 (Mss. Acad. Rom.):

Și întru seté mé *adăpare*

Mi-au fapt cu oțet iute și tare...

b) înveninez:

Zilot, Cron. p. 111: „... iar Filipescul nesuferind, începu a săpa pe Vodă. Vodă pricepând, vru a'l perde, dar neputând, putu numai de'l făcu surghîun la moșia sa Bucovul, unde bolnăvindu-se — ȃic că l'aŭ fost *adăpat* — și bolnav sloboșindu'l de aŭ venit la Bucuresci, aŭ răposat...“

v. ¹*Adăpat*. — ²*Adăpat*. — *Apă*.

Adăpare. — v. *Adăp*.

¹**Adăpăt**, -ă; part. passé d' a d ă p. Pentru diferitele sensuri, veđi la verb; să se observe însă că *adăpat* se aplică aprópe d'o potrivă la ómenii ca și la vite saŭ la pămînt, pe când a d ă p se întrebunțeză mai cu deosebire în privința acestora din urmă.

Intr'o frumósă caracteristică a fetelor ardeleno:

Și la graiu sint drăgăstóse,

Și la suflet sint voióse,

Și's cu buze suptirele

Adăpate 'n tău cu mîere,

Să te tot sáruți cu ele ..

(Jarnik-Bărsănu, Transilv. 28).

Să punem alături caracteristica unui prelat:

Zilot, Cron. p. 88: „Mitropolit se afla la venirea Rosilor Dositeiu, Grec de fel, *adăpat* cu învățatură, și firesce cu duh pentru patriă bun, căci tot sta la întâmplări cu boerii cei bunii pentru dînsa...“

v. *Adăp*. — ²*Adăpat*.

²**Adăpăt**, s. n.; 1°. action d'abreuver ou d'imbiber; 2°. empoisonnement. Ca „acțiune de a d ă p a“, acest participiu substantivat nu se deosebesce de a d ă p a r e, a d ă p ă t u r ă, a d ă p ă c i u n e, fiind însă mai elegant: *adăpatul* vitelor, *adăpatul* pămîntului. E mai interesant sensul de „înveninare“, prin care *adăpat* a devenit ca și un termen tehnic medical în gura poporului pentru orî-ce intoxicațiune printr'un corp fluid, fie în faptă, fie numai în presupunere.

„Pe aice se numesc bólele așa: durere de cap, dînsele saŭ elele, vătămătură, surpătură, pântecăriă, dropică, pěr pe la degite, friguri, bubă-negră, rae, potcitură, diochere, făcut, *adapat* etc. Pricina frigurilor se socotesce de sătenii că este un d a t saŭ *adapat*...“ (P. Teodorescu, Vasluïu, c. Lipova).

Contra *adăpatului*, orî-de-unde să fi provenit, babele dela țeră întrebunțeză mai cu sémă argint-viŭ (D. Albotenu, Covurluïu, c. Mastacanii).

v. *Adăp*. — *Argint-viŭ*. — *Dat*. — *Fapt*.

Adăpăcîune, s. f.; „action d'abreuver“ (Cihac).

v. ²*Adăpat*.

Adăpătòr, -óre, adj.: abreuvant, quelque chose qui abreuve.

v. *Adăp*. — *Adăpătóre*.

Adăpătóre (plur. *adăpătóri*), s. f.; abreuvant, citerne, auge.

Cuvîntul, literalmente „ce-va care a d a p ă“, însemneză mai ales sghîlaburile cu apă pentru vite. Iată unul și același pasagiŭ după Paremiarul din 1683 și după Biblia din 1688:

Dosofteiu:	Șerban-vodă:
Exod. II, 16:	... au șázut
... ședzu la puțu;	la fântană; și la
iară popa lui Ma-	popa den Madi-

diŕamŭ avŕa ŝŕap-
te fŕate de pŕaŝtia
oile tatŕluŕi lorŭ;
ŝi venind scotŕia
pŕnŕa inplŕia *adŕ-
pŕtorile* ca sŕ sŕ
adape oile...

ŕam era 7 fŕte
pŕscŕndŭ oile tŕ-
tŕni-sŕu lui Io-
thor; ŝi mergŕnd
scotŕe apŕ pŕnŕ
umplurŕ jghŕa-
burile ca sŕ a-
dape oile...

In contextul latin: „canales“; gre-
cesce: τὰς δεξαμενὰς.

Constantin Brŕncovŕnu (Cond. Mss.
in Arch. Stat. p. 8) in descrierea ho-
tarelor unei moŝie: „... den Ŝchŕoa in
sus in vŕlcŕoa piscului nalt ŝi despre
Vulpŕni la dŕl in lac, dela lac in coada
vŕlcŕlii Grecilor alŕturŕ cu curŕturile
lui Cazan pre vŕlcŕ in jos pŕn in Scor-
bura, ŝi iar Scorbura in jos pŕn la *adŕ-
pŕtori*, de acolŕ poteca lupoaei la dŕl...“

Pravila Moldov. 1646, f. 20: „cela
ce va lua de pre lŕngŕ drumŭ *adŕpŕ-
torile* ce s'au fŕcutŭ sŕ sŕ adape cŕlŕ-
torii, sau de le va strica, acesta sŕ sŕ
cŕrte ca unŭ furŭ...“

In medio-latina se ŕicea: a d a q u a
t o r i u m (Du Cange, ad voc.).

v. *Adŕp.* — *-ŕre*.

Adŕpŕtŕrŕ, s. f.; „action d'abreuver,
imbibition“ (Cihac).

v. ² *Adŕpat.*

Adŕpŕst (plur. *adŕposturŕ*), s. n.;abri,
refuge, asile. Sinonim cu aciŕlŕ, zŕ-
vadŕ, liman etc., dar avŕnd sensul
cel mai general de orŕ-ce loc unde o
fiinŕŕ pŕte sŕ se liniŝtescŕ fisicesce sŕu
moralmente.

Arsenie dela Bisericanŕ, circa 1650
(Mss. Sturdzan in Acad. Rom. p. 249):

Ps. CVI: ŝi se
veselŕrŕ cŕ se do-
molŕrŕ, ŝi'ŕ inde-
reptŕ pri'nŝŭ in-
tru liniŝtia vre-
rii sale = intru
adŕpostul vrerii
sale...

... et laetati sunt,
quia siluerunt, et
deduxit eos in
portum volun-
tatis eorum...

Alŝi sinonimŕ:

Coresi, 1577:
... ŝi se veselŕrŕ
cŕ tŕcurŕ, ŝi de-
reŕe-i in prista-
niŝte voei lui...

Silvestru, 1651:
...atunci sŕ vese-
lŕrŕ cŕ tŕcurŕ ŝi
povŕŝi pre eŕ la
ŝŕrmurile ce
vrŕa eŕ...

Acoperit sŕu descoperit, la munte
sŕu lŕngŕ mare, in pŕdure sŕu pe cŕm-
piŕ, mare sŕu mic, *adŕpost* este pre-
tutindenŕ unde pŕte sŕ incetezŕ sŕu sŕ
se impuŝineze grijile, fie trupescŕ, fie
sufletescŕ.

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XVII
p. 9: „acelor (albinelor) amu ŝi noi, fra-
ŝilor, sŕ ne inchipuim, cŕndŭ amu cŕ-
trŕ dumnezeesculŭ ŝi frŕmŝeŝatului a-
cestui *adŕpostŭ* alŭ besŕriciei venim...“

Balada Iordachi al Lupuluŕ:

Ŝi cu bine-el sosŕa,
Adŕpost el iŝi gŕŝia
La saraul Hanuluŕ,
Cumnatul Sultanuluŕ...

A. Odobescu, Pseudokyneg. p. 11: „In
orŕ-ce alt loc al Bŕrŕganuluŕ, vinŕtorul
nu aflŕ alt *adŕpost*, spre a ŕmbuca sŕu
a dormi ŕiua, decŕt umbra cŕruŝei
sale...“

A. Pann, Prov. I, 95:

Iar javra, cŕŝelul prost,
Sŕrind de supt *adŕpost*,
Incepe a alerga...

I. Crŕngŕ in Stan Pŕŝitul (Conv. lit.
1877 p. 32): „—Dar eŭ ce fac tocmai
acum la bŕtrŕneŝe fŕrŕ lŕc de *adŕpost*?
—Nu te ŕngriji de asta, mŕtusŕ dragŕ,
cŕ am sŕ te ŕeŭ cu mine ŝi'ŕ trŕi pe
lŕngŕ noŕ, ca banul cel bun...“

Costachi Stamate (Muza p. 179):

Ŝi acolo stŕnd pe gŕndurŕ, privŕa sub a luŕ
picŕore
Sbucŕumaŝi nourŕ negri de vŕnturŕ clocotŕtoŕe,
In cŕmp colbul ca ninsŕre spulberat de vifor
mare,
Cerbul pintre stŕncŕ cŕtŕndu'ŝi un *adŕpost* de
scŕpare...

Chiar în construcțiune cu „sub“ său „supt“, *adăpost* nu presupune neapărat ce-va a c o p e r i t, ci numai răd e m a t, lătineste „appositum“. Așa la Costachi Negruzzi, Alexandru Lăpușnénu, II: „carii de multe ori s u b t *adăpostul* zidurilor acestora...“, latinesce: „moeniis a p p o s i t i s“.

De aci se lămuresce dela sineși originea vorbeii.

Etimologicesce, *adăpost* (= lat. adpositum) este același cuvînt cu: a p u s (= lat. appositum), un dublet cu sensul fundamental de „repaos“, „le coucher“: repaosul vietăților, pe de o parte; pe de alta, repaosul sórelui său al stelelor. Ambele formațiuni sînt proprie limbei române. Relativamente mai nouă este a p u s, desvoltat deja în epoca postlatină din „apun“ (= lat. appono) în locul participiului original: a p o s t. Mai vechiu este *adăpost*, născut în Dacia latină din adpositum prin intercalarea vocalei irrationale de'naintea labialei întocmai ca în „adevăr“ (= lat. adverum) și cu păstrarea organicului -p o s t (= lat. positum).

v. *Acidă.* — *Ad.* — *Adăpostelă.* — *Adăpostesc.* — *Adăpostitură.* — *Apus.* — *Apust...*

Adăpostelă (plur. *adăposteli*), s. f.; délasement, repos.

Dosofteiu, 1680 :

Ps. LXV: tre-
cut'am prin foc
și printr'apă, și
ne scoseșu la a-
adăpostelă...

Silvestru, 1651 :

... întrasem în
foc și în apă, și
ne-ai scos în loc
de răpaos...

În contextul latin: refrigerium, grecesce: ἀναψυχή, slavonesce: pokoi.

v. *Adăpost.*

Adăpostesc (*adăpostit*, *adăpostire*), vb.; abriter, conforter; se întrebuinteză

mai ales reflexiv: a s e *adăposti* „se refugier, se mettre à l'abri, échapper, se tranquilliser“.

Beldiman, Trag. v. 145 :

Acei ce din han scăpase, său afară s'au aflat
Unii la boteri alergă, iar alții la consulat.
Acolo află limanul, acolo s'*adăpostesc*,
Scapă de osînda tótă, și de ferul dușmănesc...

Aci „mă *adăpostesc*“ se explică prin :
„aflu liman, scap“.

Mitropolitul Dosofteiu, 1680, f. 48 b,
pune forma *adăpostedzu* :

...slăbîiaște'mi, ca să mă <i>adăpos- tedzu</i> mai'nte pã- nă a nu mă duce...		...remitte mihi ut refrigerer priusquam abe- am...
--	--	---

Sinonimica acestui pasagiu :

Coresi, 1577 :

...slăbêște-mă să
ră p a u s ũ a i n t e
pã n ă n u m ă
ducũ...

Silvestru, 1651 :

...părăsêște-te de
mine a mă su-
pãra și mă voiu
întãri pã n ă n u
voiu mêrge...

Sensul de „refrigerium“, ca la Do-
softeiu, ne apare în infinitivul substan-
tivat *adăpostire* la Beldiman, v. 2713 :

Grecii zăluzi de vâpae, pîrliți de strașnicul foc,
Nesciînd ce să mai facă, alergău din loc în loc,
Puțină *adăpostire*, loc ce-va mai r e c o r i t,
Unde nefiînd binale, era mai de suferit...

Cu sensul de „repaos“, ca în sino-
nimul din Coresi :

Pămîntul țerii noastre e ađi *adăpostire*
L'a Grecilor țărînă; iar agonia lor
Cu jale a vêđut'o a Oltului oștire,
Și semne de frățîia, dovadă de iubire
Le-a dat ea îndestulă în đioa de omor...

(Gr. Alexandrescu, Drăgășani)

Cu același sens la Ioan din Vinți,
1689, f. 173 b: „cela ce ești *adăpo-
stirîa* c e l i n ă a c e l o r c u p r i n ș i d e
valuri...“

v. *Acruet.* — *Adăpost.*

Adăpostez }
 Adăpostire } v. *Adăpostesc.*
 Adăpostit }

Adăpostitură (pl. *adăpostituri*), s. f.; retraite. Coresi, 1580, quatern. III p. 6, face o deosebire ore-care între a dăpost și *adăpostitură*: „ajunsem la cé *adăpostitură* bună și fără voroavă, la a dăpost și la lină și fără scrăbă...” Intr'un alt loc, quat. IV p. 3, el înțelege prin a dăpost un port maritim: „[ceia ce innoată] stau în lăuntru-lă a dăpostului cândă vādū bure și turburēle, și cândū va să vie vāntū ei au și voroavă...” De aci ar urma, că a dăpost însemneză un loc de liniște momentană sau puțin sigură, iar *adăpostitură* — un locaș de odihnă deplină. Acéstă distincțiune însă pare a fi mai mult individuală.

v. *Adăpost.* — *ură*.

Adâst (*adăstat, adăstare*), vb.; être dans l'expectative, attendre jusqu'à un terme. Sinonim cu aștept, de care însă diferă prin aceia că cuprinde în sine noțiunea de nerebdare, de grăbire, de dorință de a scurta timpul pînă la realizarea celor dorite.

Constantin Brâncovan, 1695 (Cond. Mss. in Arch. Stat. p. 70): „... și Datco slujer ne având nici atunci banii să'i dé, ér s'au rugat să mai *adaste* încă intr'un an de acești bani...” unde e interesantă construcțiunea lui *adâst* cu prepozițiunea „de”.

Psaltirea lui Corbea din 1700 (Mss. Acad. Rom.):

Și nu vor avé cum a sta,
 A răbda ș'a *adăsta*...

Zilot, Cron. p. 30: „unii trecēnd în lăuntru la Sibiu, alții pe la Rîmnicul de Vâlcea, alții prin alte părți, rămāind numai din negustorașii cei mai mici puțin, și din cea-altă prostime, precum și din boerii căți-va-și, care se afla

cu trébă încărcăți, dar însă aceștia numai călări, *adestānd* când de când să le sosescă peirea...”

Ibid. p. 47: „Domnul Moruz încă în Bucuresci aflāndu-se, fiind-că *adăstase* pe Mihaiu Vodă pentru nisce socotelii ale țerii...”

Ibid. p. 31: „nu cum-va acești Turci și Arnăuți, intr'ascuns uniți fiind cu Pazvangii, n'*adăstă* vreme îndemnată ca de o dată să nāvālēcă cu toți pe tōte părțile să ne jefuēcă, să ne robēcă...”

Iancu Văcărescu p. 53:

Țintuit intr'untristare
 Am rugat'o lăcrāmānd,
 Să mai albă *adăstare*:
 Pōte iarăși vr'un vint mare
 Imi va da frunța curānd...

A. Pann, Prov. I, 144: „noi unele *adăstām* ș'altale întâmpinām...”

Ibid. I, 24:

Așa el dela femeia prānzulețul căștigānd
 Și la tovarășul care îl *adăsta* ajungēnd,
 Iacă, prietene, zise...

Romānul *adăstare* nu pōte să se tragă d'a-dreptul din lat. *astare* = *a d s t a r e* (Cihac), ceia ce ar presupune desvoltarea vocalei irraționale după a d- de'naintea unei sibilante, pe când fonetica noastră justifică fenomenul numai de'naintea unei labiale (v. *Ad*). Afară de acēsta, *adăstare* există și'n italiana, unde latinul a d- nu se amplifică nici o dată printr'o vocală irrațională. La Jacopone da Todi, poet din sec. XIII:

La vita non me basta
 A farne penitenza,
 Chè la morte m' *a d a s t a*
 A darne la sentenza...

Să mai adăugām că din lat. *asto* vechia limbă română moștenise cu același sens verbul *a s t a ū* (*astătut, astare*), de ex. la Dosofteiu, Paremiar 1683 f. 63 b: „*a s t ā n d u - l e* Azariia,

să rugă așa...“, sau tot acolo f. 87 cu contextul slavice:

...astătura în-
gerii strigându,
Hristose, uceni-
ciloră tăi...

...predstase
aggeli vüpiășce,
Christe, uceni-
komü tvoimü...

Cu totul alt ce-va este *adăstu*, care — dintre texturile cele mai vechi — ne întimpină în Codicele Voronețian circa 1550 (Mss. Acad. Rom. p. 156):

Petr. I. 3: cându
adăsta a lu Dum-
nedzeu luîngă
rebdare în dzilele
lu Noe...

...quando ex-
spectabant
Dei patientiam in
diebus Noe...

Românul *adăst* = ital. *adasto* nu pöte dară să fie decât un latin *adasto* = *ad* + *a* [d] + *sto*, adecă cu duplul prefix *ad*-, adăogându-se un al doilea atunci când se ștersese deja cu totul individualitatea celui de'ntăiu. Simplul „*asto*“ însemnând „*staū* înainte“ sau chiar „*staū* atent“, de ex.: „*asta* atque audi“ (Plaut.), compusul *adasto* capătă sensul de „*staū* pentru cutare lucru anume“, de unde: „être dans l'expectative“.

v. *Acept.* — *Acer.* — *Astaū.* — *Aștept.*...

Adăstăt }
Adăstăre } v. *Adăst.*

Adășeni, n. pr. loc. plur.; nom d'un village en Moldavie. Sat în districtul Dorohoiu, o dată al celebrului cronicar Miron Costin, ér mai 'nainte al familiei princiare Movilă (A. I. R. III, 283). Colectivul *Adășeni* din singularul *Adășenu* presupune o coloniă venită dinti'o altă localitate numită *Adăș*, care — la rîndul seū — este un deminutiv polon și bohem din numele *Adam* (*Adaș*, *Adaș*), probabilmente dară o coloniă de peste Nistru.

v. *Slobodă.*

32,083

Adăū, s. n.; tribut, redevance. Cuvînt bănățenesc, aflat în Dicționarul Mss. româno-latin circa 1670 (Col. I. Tr. 1883, p. 421): „*Adău*. Tributum“. Este maghiarul *adó* „tribut“, cu obicînuita trecere a lui *ó* în *-ăū*.

v. *-ăū*.

***Adăvès**, adv. — v. *Adăvăsesc*.

Adăvăsesc (*adăvăsit*, *adăvăsire*), vb.; dépenser, exténuer, dépouiller, régler. Un archaism dintre cei mai intereșanți, pe care cată să'l urmărim mai întăiu în vechile texturi.

Varlam, 1643, I f. 8 b :

Luc. XV, 13-14: strănsă totū fečorulū celū mai micū, și să duse într'o lature de parte și acolo *adăvəsi* avușia sa, petrecändū cu curvele; și *déca adăvəsi* elū totū, fu foamete...

...congregatis omnibus, adolescentior filius peregre profectus est in regionem longinquam, et ibi dissipavit substantiam suam vivendo luxuriose; et postquam omnia consumasset, facta est fames...

Tot acolo f. 338 a :

Luc. VIII, 43: și adecă o fămīae ce-i curré singele de doi-spră-dzece ai, ce ia *adăvăsise* vracilorū toată avușia, și nu putu nice de unulū să să tāmăduiască...

...et mulier quaedam erat in fluxu sanguinis ab annis duodecim, quae in medicos erogaverat omnem substantiam suam, nec ab ullo potuit curari...

In Noul Testament din 1648 *adăvăsire* e înlocuit prin „rășpire“ și „cheltuire“.

Cu sensul de „prăpădit“, vedem la Dosofteiu adjectivul *adevăsăt* „ex-

ténué“, Synax. 1683, Dec. 10, în viața St-lui Toma :

„...iarăș i-au venitu-î muște mari tăuni de'l potricăliia și-î răniiia piăliia, care era adevăsată și sfârșită de post...“

Cu sensul de „prădat“, tot la Dosofteiu, Acatist 1673, f. 23 : „te știu vistiariu nefurat și ne-adevăsăt...“

În Dicționarul lui Budai-Delénu (Mss. în Muzeul istor. din Bucur.) cuvîntul *adevăsesc* se traduce nemțesce prin : „auszehren, entkräften, ausmergeln“, adică ca în primul pasajiu din Varlam și'n primul din Dosofteiu.

Trecînd acum la graiul viu, aflăm :

1°. În Transilvania, ba tocmai pe'n munții Abrudului, adjectivul „dăvăsît = prădat“ (Gr. Sima în Tocil. Rev. II, 183).

2°. În Oltenia, cel puțin în districtul Vâlcea (com. Nisipeni), verbul *dăvăsesc* = „cheltuesc inult“, de ex. : s'a *dăvăsît* tótă averea.

În ambele aceste forme s'a pierdut prin tocire inițialul *a-*, care ne întîmpină pretutindenî în vechile texturi, precum și'n o a treia formă, și a-nume :

3°. Reposatul G. Seulescu găsise la țeraniî din Moldova, probabilmente în Vasluu, pe *adevesesc* cu sensul de „tocnesc“ (Archiva Albinei, Suplem. No. II, 1845).

Confruntându-se graiul viu și texturile, singurul seîns fundamental pentru *adevăsesc* pôte să fie acela de „sich gegenüberstellen“, „obvier, faire face à quelque chose ou à quelqu'un“, de unde decurge într'un mod firesc : pe de o parte „tocnesc, așeq“; pe de alta, „cheltuesc, perd, slăbesc, mă despóia, mă prédă“. Lătinesce acéstă noțiune se exprimă prin verbul *adverso* (*adversor*); pe noi însă ne interesează acum numai adverbul *adver-*

sus său *adversum*, care nu însemneză „contra“, ci „față“, de ex. : „*gratus adversus aliquem*“ (Reisig, Lat. Sprachwiss. p. 730).

Din verbul *adverso*, intercalându-se între *d* și *v* o vocală irrațională ca în „*adevër*“ = lat. „*ad-verum*“ (v. ¹*Ad*), graiul românesc ar fi făcut *adevërs* sau *adăvërs*, care rămenea în prima conjugățiune, fiind sprijinit prin propria sa flexiune și prin flexiunea verbului înrudit *vërs*. Nu așa însă procede limba în genere când are a face cu părțile cele invariabile ale cuvîntului, pe cari, sub raportul fonetic și morfologic, nu le susține nici o flexiune.

Originea lui *adăvăsesc* nu este dară în verbul „*adverso*“, ci în adverbul *adversum*. Precum din latinul „*deorsum*“ vine românul „jos“, de unde verbul „[în] josesc“, sau precum din „*dorsum*“ vine „dos“, de unde verbul *erăș* de formațiune post-latină „*dosesc*“, tot așa din latinul *adversum* se născuse la Români adverbul **adăves*, și de aci apoi verbul *adăvăsesc*. Străbunul *adăves* a despărut din graiu, nu însă fără posteritate.

Paralelurile romanice pentru filiațiunile logice ale lui *adăvăsesc* sînt :

1°. *adăvăsesc* „cheltuesc“ = mediolatinul *adversatio* „dare fiscală, tribut“ și *adversio* „mită“, ba încă și : *adversatus* „un om ce și-a pierdut mințile“ (Du Cange);

2°. *adăvăsesc* „tocnesc“ = italianul *avversare* „dare ordine alle cose, a' negozi, a' pensieri, ex. gr. il segretario *avversa i fogli*“ (Tommaseo).

Ce-va mai mult. Prin analogiă cu *adăvăsesc* „tocnesc“, născut din *adăves*, Româniî din slavicul : protivŭ „*adversum*“ aŭ făcut : potrivesc „tocnesc“, pe când la Slavi nu există ni-

căiri acéstă asociațiune de idei italice-română.

v. *Rutes*.

¹ Ade-. — v. ¹ *Ad*.

² Ade-. — v. *Alde*.

³ Ade-. — v. ² *Adins*.

Adecă, àdică, adică, adv.; c'est-à-dire, savoir, donc. Sensul obicînit actual al cuvîntului este acela pe care ni'l dă Dicționarul Laurian-Maxim : „*adecă*, termen explicativ, de ex. : mintea, *adecă* puterea de a cugeta; termen specificativ, de ex. : în acel loc erau pomi, *adecă* un măr, un prun și un pîr.“

Când se introduce pentru prima oră în graiu său se introdusese de curînd un neologism, el are nevoie de un *adecă* urmat de cuvîntul cel poporan cu același înțeles.

Miron Costin, Letop. I, 231 : „avea (Ștefan-vodă Tomșia) un Țigan calău, *adecă* perzător de oameni...“

Același, I, 341 : „Mihne-vodă, Domnul muntenesc, om fără de nice o frică de Dumnezeu, fără de nice un temeiu, tiran, drept fantastic, *adecă* buiguitoriu în gânduri...“

Ibid. I, 354 : „...așa de greu l'aŭ cuprins herbintela, cât până la Tighine aŭ stătut frănatic, *adecă* buiguit de hire...“

Nicolae Costin, Letop. II, 29 : „aflând pre Turci cari încungiurase de bătea cetatea Viena, *adecă* Beciul...“

Dosofteiu, Synax. 1683, 12 ian. : „acesta era din orașul Savariei Tafoniei, de rudă mare și luminată și vestit de cinste la Illirić, *adecă* la Sloviač...“

Pe de altă parte, când crede cine-va că nu s'a expres destul de clar său că nu și-a dat gândul pe deplin, ori că n'a

făcut decât o introducere la vorbă, el pune un *adecă*, prin care revine la ceștiune.

Gr. Alexandrescu, Dreptatea leului :

Leul, de multă vreme, rădicase oștire
Să se bată cu riga ce se numia Pardos,
Căci era între dinșii o veche prigonire
Și gălcevere mare, pentru un mic folos :
Vrea, *adică*, să scie
Cui mai mult se cuvîne...

A. Pann, Moș-Albu, II, 63 :

Căci întâiu e vinul must,
Al doilea fierț la gust,
Și al treilea oțet :
Nici must, *adecă*, nici fierț...

Alexandri, Rusaliile, sc. I :

„Torce, leleo, torce, torce
Pin'ce badea s'a întorce.
Vai! fuțorul mi l'am tors
Și bādica nu s'a'ntors !

adică, ferescă Dumnedeu pe-o fimee
să se mărite cu vornicu satului, că nu
mai are parte de bărbat...“

Zilot, Cron. p. 111 : „... într'acest chip
și Caragea, căci el în 5 ani trecuți ai
Domniei sale petrecînd ca în întune-
recul nopții, slobodă hîră nesățiosă,
hrăpind din țeră și fățiș și curmedîș
și dosiș, iar întru al 6^{lea} an începînd
a se lumina de țio, *adică* a se desco-
peri ale lui fapte tôte, după mijlocul
ce aŭ lucrat Banul Filipescu de le-aŭ
arêtat Porței prin Rosia...“

Dosofteiu, 1680, f. 119 a : „psalomul
cântecului la dzua simbetii, *adecă* ce
va să fie la gudeț...“

Dar acest sens de „c'est-à-dire“, prin
care *adecă* e sinonim cu locuțiunile :
vrea să ȕică și ce se ȕice, nu
este singurul și nu e cel mai vechiu.
In texturile din secolul XVI ne in-
timpină la tot pasul *adecă* cu înțeles
de „écă, étă“, „voici“.

In Codicele Voronețian circa 1550
(Mss. Acad. Rom.) de patru ori pe
pag. 131-133 :

Epist. Jacob. V, 4: *adecă* prețurile lucrătorilor celora ce au lucratu agrele voastre...

Ib. V, 7: *adecă* lucrătorii aștiaptă ciinstitul rodu al pământului...

Ib. V, 9: *adecă* gîudețul între ușe stă...

Ib. V, 11: *adecă* fericămu rebdătorii...

Tot așa în Psaltirea Șcheiană, aproape din aceeași epocă (Mss. Acad. Rom.):

VII, 15: *adecă* mai mare nedereptate...

X, 3: că *adecă* păcătoșii întinseară arcul...

XXXII, 18: *adecă* ochii Domnului spre temuții lui...

XXXVI, 25: tărârău fuu, și *adecă* bătrăriiu...

XXXIX, 8: atunce dziș: *adecă* viniu...

LIII, 6: *adecă* dzeul agîută mie...

LXVII, 34: *adecă* dede glasului său glas vărute...

De asemenea la Radu din Mănesci, 1574, și la Coresi, atât în Psaltirea

...ecce merces operariorum qui messuerunt regiones vestras...

...ecce agricola exspectat pretiosum fructum terrae...

...ecce iudex ante januam assistit...

...ecce beatificamus eos qui sustinuerunt...

...ecce parturiit iniustitiam...

...quoniam ecce peccatores intenderunt arcum...

...ecce oculi Domini super mentes eorum...

...junior fui, etenim senii...

...tunc dixi: ecce venio...

...ecce enim Deus adjuvat me...

...ecce dabit in voce sua vocem virtutis...

din 1577 precum și'n Omiliarul din 1580.

Intrebuintarea lui *adecă* cu sens de „*écă*“ nu încetează în tot cursul secolului XVII, deși începe deja a precumpeni din ce în ce mai mult noțiunea de „vrea să *đică*“.

În Codicele Mss. miscelaneu al bisericeii Sf. Nicolae din Brașov:

p. 6: eși de acicé și pasă în casa ta, că *adecă* muiaré ta Anna întru mațe priimi-va și va naște...

p. 299: grăiia Malahiia: *adecă* eu tremite-voiu ingerulă înainte fetei tale...

Dosofteiu, 1680, f. 45 a: „vădzuu pre necuratul supranăltându-să și suindu-să ca chedrii Livanului, și aproape trecu, și *adecă* nu era...”

Tot cu înțelesul de „*écă*“ ne apare *adecă* la începutul celor mai multe zapise scrise românesce: *adecă* eă... = „*écă* eă...“, fără ca să figureze mai sus de această formulă alt ce-va decât o cruce.

Act moldovenesc din 1577 (Cuv. d. bătr. I, 26): „+ *adecă* eă Petré Brahăș scriu și mărturisescu...”

Act muntenesc din 1622 (A. I. R. I, 31): „*adecă* noi aceștie moșteni ot satul Brănești...”

1638 (A. I. R. I, 24): „+ *adecă* eu Marco armașul ot Dragodănești depreună cu feméia mé...”

1650 (A. I. R. I, 78): „+ *adecă* eu popa Mitrofan egumenul și popa Andonie...”

1683 (A. I. R. III, 257): „+ *adecă* eu Miron săn Lazor Cotujchi ot Cerneuț scriu și mărturisescu...”

Intr'un certificat dat de mai mulți boieri moldovenesci, 1644 (A. I. R. I, 120), după ce înșiră numile tuturor: „...și alți boiari mulți dela curté mării sale Domnu-nostriu, *adecă* au vinit înainte noastră Statie marele vameș și

cu Alexandra fata Fotései, de a lor bună voe și de nime nevoiți niș înpresurați, au schimbat a lor diréptă ocină și moșie...“

O donațiune domnescă dela Moise-Vv. Movilă, 1634 (A. I. R. I, 72), după titulatura princiară începe d'a-dreptul: „*adecă* domniia mé m'am milostivit și am dat și am miluit...“

Atunci când actul pörtă în cap o formulă slavică, urmând apoi mai departe românesc, în loc de „*adecă*“ se pune serbul *ero* „en, ecce“ (Daničić, Rječnik, I, 330), de exemplu:

Act moldovenesc din 1581 (Cuv. d. bătr. I, 28): „+eto az [= *adecă* eü] Druțé scriu și mărturisescu eu cu cest zapis...“

1621 (A. I. R. III, 215): „eto az Gavrilaš staroste cernăuskii scriu și mărturisescu...“

1618 (ibid. III, 214): „+eto az Mihail Furtuna vel-čașnic i Arsenie logofet, *adecă* au venit nainte noastră Miron feçorul Lenței...“, unde se pun alături ambii sinonimi: românul *adecă* lingă slavicul *eto* (=rom. *étă*).

Despre arhaicul: „*adecă* amü acmü“, care însemna: *écă* dară acum“, veđi la cuvintele: *Acum* și *Amü*.

Nici prin sensul de „vrea să ăică“, nici prin acela de „*écă*“, nu e cu putință de a ajunge într'un mod metodic la originea lui *adecă*, pe care știința în deșert a căutat'o în tot felul de construcțiuni latine: unii în „ad quod“ (Cihac), alții în „adaequa, adde quod, id est quod“ (L. M.), alții în „adeoque“ (L. B.) etc. Cheia enigmei se cuprinde într'un al treilea înțeles al lui *adecă*, păstrat într'o locuțiune stereotipă, órecum proverbială: „la *adecă*“, „la *adica*“, „la *dică*“.

Lex. Bud. 4: „*adecă* usurpatur pro substantivo, et tunc significat finis, exitus, p. e. la *adecă*—ultimatim, in fine

finali, letztens, auf die Letzt, zur Letzt, am Ende.“

Polysu, 5: „când va ajunge tréba la *adica* = wenn es Ernst wird, wenn es darauf ankommt, zu...“

Alexandri, Iași în carnaval, act. III sc. 4:

„Lunătescu. Te temi?...“

„Săbiuță. Vorba vine.“

„Lunătescu. Că te poftesc să nu cumva să m'ě la și la *dică*. Eü am venit cu d-ta, precum m'ai rugat, ér apoi n'am gust să'mi da ü pelea popii...“

Același, Boierii și cöcoi, act. I sc. 8:

„Stălpénu. Fă-te om, dacă poți, Român verde în fața prigonirii, boierü de viță sănătósă, ér nu un mișel din tulpină putredă.“

„Hirzobénu. Vorbe, vere... vorbe late și frumoșe!.. Dar eü sînt la *dică*... Să racul de mine!.. Unde să m'ascund?...“

I. Créngă, Povestea lui Haráp-alb (Conv. lit. 1867 p. 194): „Harap-alb vëzëndu-se pus în încurcală, nu mai știe ce să facă și încotro s'odee ca să nu greșescă tocmai acum la *dică*...“

Același, Ivan Turbincă (Alman. liter. 1886 p. 108): „M'am dus la raü, dela raü la iad, și dela iad iar la raü; și tocmai acum la *adica* n'am nici o mângăere...“

Jipescu, Opincaru, 147: „Cuscru-tëü —hië vorba 'ntre noi—nu'l cunoști? Nu ie Rumân dë omenië, și când o hi la *adicăte*, n'are nici banü!..“

Fără a arëta fântănele sale, Cihac (II, 573) citéză locuțiunile: „*dica* pornirei = le moment du départ“ și: „a prinde la *dică* = prendre sur le fait“, de unde conchide că românul *dică* este turcul *da qîqa* „moment, point“, uítând însă că atunci tot turcesc cată să fie și *adica*, de óră ce Românul ăice

d'o potrivă: „la *dică*“, „la *adică*“, ba încă și: „la *adicăte*“. Nu mai adăugăm că, sub raportul curat fonetic, din turcul da q i q a ar fi putut să iese românește numai dóră „de chică“, dar nici o dată *dică*.

Mai întâiu, forma *dică* probéză că vocala dela mijloc în *ădecă* = *ădică* nu e netonicul *-e-*, ci tonicul *-i-*, astfel că accentul a sărit mai târziu pe prima silabă, de unde a rezultat apoi trecerea lui *i*, devenit netonic, în *e* prin acomodățune cu tonicul *a*, după cum în vechile texturi ne întimpină: *ărepă* = *ăripă* = *aripă*. Să nu uităm că, dacă vocala organică ar fi fost un *e* netonic, el n'ar fi scăzut la *-i-*, fiind pus între vocalele *a* și *ă*, cari sînt ambele fiziologicesce mai aprópe de *e* decât de *i*. În acest mod, forma primitivă *adică*, nu *ădică* sau *ădecă*, e sigură. Ajunși aci, nu avem decât a ne aduce aminte înlocuirea vechiului *a* (=lat. *ad*) prin prepozițiunea „la“ în:

a-mână = la mână,
a-munte = la munte,
a-ochiu = la ochiu,
a-timp = la timp etc.,

pentru ca să ne isbim de equațiunea: la *dică* = *a-dică* = lat. *ad-dica m*. După ce natura prepozițională a lui *a* în *adică* a fost uitată, poporul a început a dice: „la *adică*“ alături cu „la *dică*“, după cum dice: „la *améđi*“ în loc de simplul „*a-méđi*“ = lat. *ad-meridie m*.

În graul poporan se mai întreveđe pînă astăđi une-orî vechiul *a-dică*.

Așa este, bună-óră, în doîna:

Avui parte d'un mișel,
 Pică țundra de pe el;
 El mi-o dă să l-o cãrlesc,
 Eú o iaú și o isbesc...
Adică mă socotesc,
 Tot să-l o mai petecesc,
 Că cu el am să trãesc!

< (Jarnik-Bãrsanu, Transilv. 277)

Aci *adică* nu póte fi nici „c'est-à-dire“, nici „voici“, ci numai dóră „la fin des fins“, prin urmare: *a-dică* = „la *dică*“.

Cam tot așa la Costachi Negruzzi, Cãrlaniș, sc. 4:

„Miron. Iți temi nevasta?”

„Terinte. Eú? Ba nici gãndesc. Dar judecă tu singur, ce cată el aice? Nu vine, măi, de florî de cuc, ș'aș pune rămășag că ș'aú pus ochiu pe ce-va.

„Miron. Zeú se póte. Dar *ădecă* de ce'ți bați capul? Par'că'i numai Vo-chița în tot satul...“

v. 12. A. — *Aripă*.

Ce însemnéză însă prototipul latin: *ad-dica m*, din care se trage românul *ădecă* = *ădică* = *ădică*? Sau mai bine, lãsând elementul prepozițional la o parte, ce este *dică*?

În latina vulgară, pe care o reprezintă pînă la un punct Plaut și Terențiu, *dica* însemna „chemare la judecată“ sau „tragere la respundere“.

—... Quid tibi ego referam? — Quod surripuisti meum.

Jam quidem hercle te ad praetorem rapiam, et tibi scribam dica m...

(Plaut. Aulul. IV, sc. 10)

Una din amenințările poporane cele mai energice era: „Iți voú împinge *dică*“:

Si tu illum attigeris secus quam dignum est liberam,
 Dicam tibi impingam grandem.
 Dixi...

(Ter. Phorm. II, sc. 2)

Cine desprețuia o amenințare, dicea că'i nu'y pêsă de *dică*:

Sexcentas proinde scribito jam mihi dicas.
 Nil do: impuratus me ille ut etiam irrideat?...

(Ib. sc. 3)

În vécul de mijloc *dica* a trecut la sensul de *socotélă* sau *rafuélă*:

„*Dica*, tabula vel cautio vel charta proprie, ubi continetur summa de-

biti et nomina debitorum vel debentium" (Jo. de Janua ap. Du Cange, ad voc.).

„Dica, la carta del debito“, dice un vechiu glosar italian (ibid.).

Așa dară locuțiunea română: „ajunge treba la *adică*“ (Polysu), „sint la *dică*, săracul de mine“ (Alexandri), „pus în incurcă = tocmai acum la *dică*“ (Crén-gă), „n'are bani la *adică*“ (Jipescu), „prins la *dică*“ (Cihac), înseamnă: „mă veș judecat, socotit, răfuit“, „dica impactus“, „ad dicam“.

Latinul *dica*, deși devenise de tot poporan deja în epoca plautină, era un împrumut dela Greci: *δικη* „justice, peine infligée, satisfaction que l'on rend à quelqu'un“, de unde și adverbii: *δικη*, *ἐν δικη*, *δικην*, literal „justement“, ceia ce nu e pré departe de unele accepțiuni ale lui *adică*, cu care *δικην* coincide și sub raportul morfologic, ambii fiind formați prin acusativ.

În privința strict fonetică, silaba tonică în latinul *dica* (*dīca*) fiind scurtă, ca și'n înruditul „dīgitus“, de unde românul „deget“, a remas la noi fără asibilare, pe când s'a assibilat silaba tonică cea lungă din latinul „dico“ (*dīco*): „zic“. Tocmai din cauza acelei scurtimi, tonicul *i* din *dīcā* ar fi trecut la *ea*: *deacā*, *adeacā*, după o normă cunoscută a vocalismului românesc, să nu fi fost împedat prin nascerea formei colaterale *adică*, ambele varianturi circulând în același timp. Tot așa, bună-ora, din lat. striga (strīga) „sorcière“ nu s'a făcut la Români: streagă (=ital. strega), fiind oprit prin netonicul *i* din: strigoiu. E cu puțință totuși, ca deja în latina rustică să fi existat două forme: *dīca* și *dīca*, după cum erau: strīgibus (Ovid.) līngă strīgibus (Plaut.), sīnus līngă sīnus, līquor līngă līquor.

În privința semasiologică, din sensul fundamental *a-dicā* „la judecată, la so-

cotelă, la răfuélă“, s'a dezvoltat de o potrivă, prin noțiunea intermediară de concludsiune, pe de o parte: *adică* „vrea să dīcă“, pe de alta: *adică* „écă“. Accepțiunea conclusivă este foarte bine indicată în Dicționarul Mss. româno-latin circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 421): „*Adekă*. Id est vel Ergo“.

Mai mult ca „ergo“ funcționează *adeacă*, de exemplu, la A. Pann, Prov. II, 127:

... săl am să car
Când lemne, când apă, când alt ce-va greu,
S'am *adică* 'n curte ajutor și eu...

Cuvîntul Sf. Ioan Crisostom, text din sec. XVII (Cod. Mss. misc. al Bis. Sf. Nic. din Brașov, p. 500): „și Pavelu apostolu, păziți-vă — zice — de căini; păziți-vă cum înblați, și căutați și preveghéți și luați a-minte nu pre voi numai, ci și de toată turma; nemica *adeacă* nu tacu sfințele cărți de ce iaste noao spre folos...“

Prin analogie cu sinonimul „écă“, care se amplifică în „écătă“, *adică* își acată și el în graiul poporan pe -tă acomodat în -te.

Constanțin Brâncovan, 1696 (Cod. Mss. în Arch. Stat. p. 143): „ca să fie sfinții mănăstiri milă dăla Domnița mé roata dăla Ocna Teișanii, *adecăte* vama carălor...“

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 135): „deci socotiți binisor, că de nu sânt acolé acéle doaa jiganii, filul *adecăte* și inorogul, să nu cumva prin scrisori cu lupul să să ajungă...“

Un act moldovenesc din 1699 (A. I. R. III, 266): „*adecăte* eu Drăguța Frățimănesa, fata lui Dumitrașco Șeptelič...“

Jipescu, Opinc. 65: „Acu să'ti spuū, să nu'ti mai spuū, c'ai niște păcate dē moarte, pē care le veș lățite 'ncuibate și 'nrădăcinate în mai toată suflarea rumănescă; *adică-te*, nici casă ca lumea, nici traū dē doamne ajută...“

Printr'o a doua analogiă, anume cu adverbiile ca: încăleaa, așurilea, altmin-trelea etc., analogicul *adecăte* își mai anină pe -lea.

De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sultana p. 223: „Daca nu te înțelegi cu Rumân la cuvinte, *adicătelea* daca nu grăește același graiu, pôte să facă o mie de cruci una peste alta, pînă ș'o găuri fruntea, umerii și buricul, că tot juvină și pacoste cade pe urechile năstre...”

Jipescu, Opinc. 155: „*adicătile* mușieria uniorî ne 'ntrece și pē d'ande noi la lucru și la hărnicie...”

Analogicul -lea pôte fi adaus și d'adrepul la *adică*, fără -te:

I. Crêngă, Povestea lui Harap-alb (Conv. lit. 1877 p. 177): „ș'apoî, când este la *adecălea*, te-aș întreba ca ce fel de zăticnelă ai putē să întimpinî din pricina asta?...”

Pentru a mai completa cele de mai sus, vom adauge că la Coresi *adecă* se accenteză pe a doua silabă: *адѣкѣ*, și tot așa se pronunță pînă astăzi în unele locuri din Transilvania, mai ales lîngă Blaj. În regiunea Năsăudului însă predomnesce forma *adhicătea*, cu accentul pe *i*, cu emfaticul -a (v. ⁵A) și cu un fel de *d* aspirat, de ex: „*adhicătea* dhin Sâmbgiorz și până'n Rocna i-o postă...”

În macedo-româna—dice Dr. Obedeanu (Dict. Mss. în Acad. Rom.)—*adecă* saș *adică* a dispărut, fiind înlocuit prin greul *δηλαδῆ*.

v. ¹⁻³⁻³ *Dică*. — *Eto*. — *Iacă*. — *Iată*.

<i>Ădecălea</i>	} v. <i>Adecă</i> .
<i>Ădecăte</i>	
<i>Ădecătelea</i>	

<i>Ademănă</i>	} v. <i>Ademenesc</i> .
<i>Ademân</i>	
<i>Ademănăre</i>	
<i>Ademănăt</i>	

Ademenesc (*ademenit*, *ademenire*), vb.; attirer, appâter, séduire. Sinonim cu înșel și cu amăgesc, de carî însă diferă prin noțiunea esențială de „atragera la sine saș la ce-va”: *ademenesc* la cutare faptă prin banî, prin fâgăduințe, prin vorbe, prin laude, etc.

Nicolae Costin, Letop. II, 110: „... mai înainte trimisesă [Cantemir] pe Ștefan Luca logofătul, cumnatul lui Ioan Neculcea, hatmanul saș, la singur împăratul Petru Alexievici, pe la Cernăuți în țara Leșescă, tocma la Iavorov, de aș întărit lucrurile mai tare cu giurămănturi, că împăratul venia cu obuzul saș pe urma tuturor ghenralilor saș; și așa i-aș *ademenit*, și pe împăratul și pe Șeremet, de aș lăsat calea spre Tighinea și aș socotit să trecă Nistrul să vie spre Prut la Iași...”

Beldiman, Tragod. v. 2031:

Ne-aș *adimenit* cu vorba,—diceaș unî dintre ei,—
Starea ne-am stricat'o tótă, lăsaș case și fimeî;
Ne-aș adus dela Odesa, dicēnd că are în Ieși
Ca la trei-deci de miî ôste, ômeni vrednici și aleși...

Pompiliu, Sibiliu, 42:

Somnul m'o *ademenit*
Și pe țarb'am adormit
Su pom verde înflorit...

Costachi Stamate, Muza, p. 35:

Îat'obrajiî rumenî ca bujorii prăspeți,
Îată ochisorî plini de drăgănele,
Iată o gurită ca cireșa coptă,
Ce *ademenesc* sărutare dulce...

Costachi Negruzzi, Zoe, I: „... mē desprețuescî, după ce m'ai înșel at! nu'ți e milă de o ticălosă fată, pe care aș *adimenit*'o cu juruinți mincinose...”

Reflexivul „mē *ademenesc*” însemneză în gura poporului a se amăgi pe sine și printr'o nălucire. Așa în basmul povestit de d. B. Ștefănescu (De

la Vrancea), Sultanica p. 85, împăratul ne mai zărand de'nainte'i semnul cel reu ce'l speriasse, „singur în gândul seş se *adimeni*“.

După analogia lui „pomană“ din „pomenesc“, „dojană“ din „dojenesc“, „prihană“ din „prihănesc“ etc., din tulpina verbului *ademenesc* s'a format substantivul *ademană*, pe care 'l găsim la Silvestru, 1651, f. 42 b:

Ps. XXV: în-
trua căroră mâni
iaşte păcat, şi di-
répta lor plină-i
de *ademană*
(адѣманя)...

... in quorum
manibus iniqui-
tates sunt, dex-
tera eorum re-
pleta est mune-
ribus...

La margine, Silvestru comentéază: „mită“.

O altă formă a lui *ademenesc* este *adămănesc*, pe care ni-o dă Lexiconul Budan: „*adămănesc*, allicio, pellicio, — locken, anlocken; *adămănesc* spre reu, seduco, solcito, — verführen, verleiten“.

La Molnar (Walach. Sprachlehre, 1810, p. 227) ne mai întimpină încă doé forme:

„*adămân* }
„*adămănez* } anlocken“.

Din alăturarea celor patru varian-
turi, rezultă ca prototip: *ademânare*,
adecă o formă de prima conjugăţiune,
trecută apoi la a patra: *ademenire*, în-
tocmai precum vechiul *adeverare*
(=lat. adverare) a devenit mai târziu
adeverire.

A deriva pe *ademân* sau pe *ademe-
nesc* din slavicul: maniti „faire un 'si-
gne, allécher“ (Cihac), e peste putinţă
din cauza prefixului *ade-* (=lat. ad),
care nu se adaoage nici o dată decât
numai de'naintea consónei labiale a tul-
pinelor curat latine: *adăpost*, *adevăr*,
adăvădesc.

Sensul fundamental al lui *ademân*
fiind: „atrag pentru a mă servi“, este
tocmai latinul: *admanum*“, de ex.:

*aliquem vel aliquid ad manum ha-
bere, venire ad manum, ad ma-
num esse etc.*, de unde o formă ver-
bală „*admanuare*“ = *ademânare*.

v. *A-mână*. — *Amăgesc*. — 1-2-3. *Amnar*.
— *Inşel*. — *Mână*...

Ademenire. — v. *Ademenesc*.

Ademenit, -ă; part. passé d'ade-
menesc: *attiré, appâté, séduit*.

Beldiman, Tragod. v. 3393:

Băeţi mulţi luaţi cu sila, şi alţii *adimeniţi*.
De fugia de ei vre unul, vai şi amar de pa-
rinţi...

Caranfil, Valea Prutului, 29:

Oliolio! codru cărunt,
Ce mi-ai dres, ce mi-ai făcut,
De mă ţii *ademenit*?...

v. *Ademenesc*. — *Ademenitor*.

Ademenitor, -óre, adj.; séduisant,
attrayant. Sinonim cu *inşelător*
şi *amăgitor* sau *amăgeu*, dar
numai prin mijloce plăcute.

Alexandri, Concina, sc. 2: „Români
nu dau îndărît, ci din potrivă ei merg
tot înainte, urmând glasului celui taîníc
şi *ademenitor* ce le ăice: înainte, copii,
înainte!..“

Ispirescu, Poveste ţerănescă (Legen-
de, 261): „Viind baba la dînsul, începu
să'i vorbescă cu nişte grafuri mie-
róse şi *ademenitoare*, de ar fi supus
pe nu sciú ce voinic...“

Beldiman, Tragod. v. 209:

Cel d'întăiu, Treisfetiténul, suflet scărnav şi
urit,
Orîcând îi cătaí în faţă, îl vedeai posomorit;
Celă-lalt îi Floreşténul, viclén, *ademenitoriu*,
Ipocrit de cei de frunte şi de ţeri vintură-
toriu...

v. *Ademenesc*. — *Ademenit*.

Adenéorî. — v. *Adinéorî*.

Adèn. — v. ² *Adins*.

Adènsul. — v. ¹ *Adins*.

¹ **Adès, adèse,** adv.; souvent, fréquemment, assidûment. În opozițiune cu : a-r-a-r sau a-r-a-r-e-o-r-î. Funcționează întocmai ca adverbul *des*, opus adverbului *r-a-r*.

¹ *ades*, vechiu *adesu*.

Alexandri, Poes. pop. ² p. 260 :

Las' să móră ca un câne,
Că i-am ȃis *ades*: stăpâne,
Nu'ți tot bate ȃioc de mine...

Balada Balaurul :

Ist copil chiar din pruncie
Malca sa mi l'a dat mie,
Că *ades* il blăstema...

Beldiman, Tragod. v. 231 :

Ingâmfat de a sa slavă, *ades* la Curte mergea,
Îar malcă-sa după dînsul în gura mare plân-
gea...

Codicele Voronețian circa 1550 (Mss. Acad. Rom. p. 64, 144) :

Act. Ap. XXIV,
26 : déci și *adesu*
tremité de băsă-
duița cu rusul...

... propter quod
et frequenter
accersens eum,
loquebatur cum
eo...

Epist. Petr. I,
22: diin curată în-
remă urul alaltu
îubiți *adesu*.

... simplici ex
corde invicem di-
ligite a t t e n -
t i u s ...

² *ades*, vechiu : *adèse*, cu emfaticul *-a* : *adesea*.

Omiliar dela Govora, 1642, f. 17 :
„așa și sufletul nostru, până cându
faptele cele bune în lăuntru întru sine
bine le păzèște cu tăcere, atunce bo-
gățiia lui nu iaste furată; iară când
adèse pre limbă o poartă și cu mărimé
deșartă bucină, atunce mulți dimoni
chémă ca pre nește furi...”

Varlam, 1643, II f. 81 b : „iară giu-
decătoriulū *adésé*'ș schiinba față de
măniia ce să aprinsése într'ănsū și nu
putu mai multū să rabde...”

Samuil Clain, Invățături, Blaj 1784
p. 14 : „Nici unū lucru nu vedemū
mai *adèse* decât moarté, și nici unū
lucru nu credemū mai anevoe decât
moarté...”

A. Pann, Prov. II, 58 :

Și tot găzduind *adese* la un țèran prin câmpii,
Care era sărac fòrte și c'o spuză de copii,
Îi ceru să'i dea dintr'înșii pe copilul măricel...

³ Construit cu pluralul dela „óră” :
adese orî; cu emfaticul *-a* : *adesea*
orî.

Costachi Negruzzi, Zoe, I : „... fa-
naragiî, masalagiî, potlogarii de care
gemea orașul, șezënd ascunși pintre
risipuri, pîndiaū pe nesocotitul pede-
stru, care zăbovise a se întòrce acasă,
și *adese* orî el perdea împreună cu
punga și vieța, sau cel puțin sănăta-
tea...”

Gr. Alexandrescu, Viața câmpenescă:

Adesea orî pe câmpie
Departé mē rătăciam,
Adesea cu bucurie
În dulci gândiri mē perdeam...

dar tot acolo, cu același sens și'n ace-
iași funcțiune adverbială, simplul *des* :

Vedeam livada, grădina,
Poteca ce *des* călcam,
Pèrul înalt și tulpina
Unde copil mē jucam...

Jarnik-Bărsanu, Transilv. 164 :

De s'ar face délul șes,
Ar veni badea mai *des* ;
Dar délul se tot măresce
Și badea mē părăsesce...

„*Ades* = lat. ad densum ; *arlese* = lat.
ad densa ; *adese* orî = lat. ad densas
horas” (Cihac).

v. *Adesul*. — *Des*.

² **Adès, adésă,** adj. ; fréquent. O for-
mațiune excepțională în locul simplu-
lui *des*. O găsim în Cronica lui Nico-
lae Muste, Letop. III p. 41 : „că Dom-
nul Muntenesc se nevoia să maziléscă

pre Mihaiu Vodă, cum s'aũ ȃis, care nu trebuia altă stingere și nevoe într'aceste țări, decât *adesele* schimbări a Domnilor. . ."

v. ¹*Ades.*

Adêsea }
Adese-orî } v. ¹*Ades.*

Adêsul, adv.; fréquemment. Una din vechile formațiuni adverbiale articulate, care se mai găsesc, dintre texturi, numai dóră în Dicționarul Mss. bănățen circa 1670 și'n Psaltirea Mss. versificată a lui Viski din 1697. În cel de'n-tăiu: „*Adesul*. Frequenter“ (Col. I. Tr. 1883 p. 421) în opozițiune cu: „*Ararul*. Raro“ (ibid. p. 424).

v. ¹*Ades.* — *Adensul*. — *Ararul*. — *Lupul*.

Adêt, **adêtîu** (plur. *adeturi*, *adetîuri*), s. n.; coutume, redevance, droits de douane. Vorbă eșită de-mulț din întrebuintare la Români de dincóce de Dunăre. Nu era tocmai bir sau altfel de dare într'un sens concret, ci în genere: normă fiscală, quotul la care avea drept vistieria, și mai ales vama, fie în bani, fie în natură.

Pravila Moldov. 1646, indice: „Vameșul ce va lua mai multă decumu-i *adêtîului* (адѣтїюль)...“

Constantin Brâncovan, 1694 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 95): „... dă să aibă a luare *adetul* morânilor ce este dãn Dunăre pã pãmântul moșiilor boiarilor Domnii méle ce scrie mai sus, a Clăteștilor, a Cătăluului, a Olténișii, a Urménilor, ori în ce loc ar eși pre acéste locuri să'ș ia *adetul* precum au fost obicéiul mai dãnainte vréme...“

Cantemir, Divanul lumii 1698 (A. I. R. II, 146): „încă și agonisitele sale obicé e și *adetîuri* pre amănuntul cercetând, fiete-cine a cunoaște trebuie,

căci unul iaste dat spre veselie, altul spre întristare...“

Turcul 'a det „habitude, coutume, pratique“, de provenință arabă. D. Șai-nénu (Elem. turc. p. 7) observă fórte bine: „trecerea sensului dela obiceiul la dare o întimpinãm pretutindenea în Cronicile nóstre“. Dela Turci, cuvîntul s'a respândit nu numai la Români, dar pe întreaga peninsulă balcanică: la Greci, Serbi, Bulgari etc.

v. *Bir*. — *Haraciul*. — *Obiceiu*. — *Vamă*...

Adetâr „redevancier“ (Cihac). N'am dat nicăiri peste acéstă formațiune, nici în texturi, nici în graiu.

v. *Adet*.

Adetòriu, -óre, adj.; débiteur. Cuvînt pe care 'l găsim în Lexiconul Budan (p. 5) și la Isser (Walach. Wtb. 2).

v. *Datoriu*.

¹*Adevéră*. — v. ²*Adevêr*.

²*Adevéră* (plur. *adevere*), s. f.; vérité, réalité. Formațiune poporană din neutrul adevêr, la plural: adevêruri și *adevere*, iar prin acesta din urmă pe cale analogică femininul *adevéră* în opozițiune cu minciună, érașî un feminin.

Versul lui Anton Pann, Prov. I, 26:

Minciuna nu'mi place, vorbesc adevêrul...

ar suna mai bine în limba veche:

Minciuna nu'mi place, vorbesc *adevara*...

Cuvîntul abundă la mitropolitul Dosofteiu, în ambele Psaltiri, figurând alături cu adevêr și cu adevêratate, une-orî în același psalm; de exemplu:

Ps. XXXIX:	... non abscondi
n'am ascunsu în	in corde meo ve-
inema mîa adevê-	ritatem tuam,

v ă r ă t a t ă t ă și
spășenia ta spus-
am; n'am as-
cunsă mila ta și
adevara ta de a-
dunare multă; tu
dară, Doamne, nu
depărta îndurătă-
țile tale de mine:
mila ta și a de-
v ă r u l ă t ă u...

et salutare tuum
dixi; non abscon-
di misericordiam
et v e r i t a t e m
tuam a congrega-
tione multa; tu
autem, Domine,
ne longe facias
miserationes tu-
as a me: misera-
cordia tua et v e -
r i t a s t u a...

Sau în Psaltirea cea versificată din
1673, f. 153 b :

Și dă 'n țara noastră slava ta să crească,
Mila ș' a d e v ă r u l pre toț să tâlnescă,
Și cu dereptăția pace 'n gloate multe
'n brațe să stringă și să sărute;
De șos *adevara* în sus să dia radză,
Din ceru dereptăția să caute să vadză...

Cu -é-, ibid. f. 69 b:

Cu cât ești de ghizdav, tinde și stejiaște
Cu a ta putiare, și împărățiaște
Pentru *adevăr* și pentru blîndiațe,
Că tîi dereptăția de n'alegî în flățe...

La plural, 1680, f. 11 b: „să înmic-
șorară *adeverele* din fiil omenești...”

Construit cu „în” și „întru”:

1680, f. 84 a: „întru multămîia mi-
lii tale audză-mă, în *adevara* mîntu-
inții tale mîntuiaște-mă...”

Ibid. f. 110 a: „înderpță-mă, Doam-
ne, în calia ta, și voi mîarge în tr'*a-
devara* ta...”

Ib. f. 147 a: „credzute toate porun-
cile lui, întărite în vécul de vécû, fă-
cute în tr'*adevară* și'n direptate...”

1673, f. 109 b:

Și să mî-ascuț, Doamne, 'n tr'*adevară*,
Să nu mă laș să hiu de ocară...

Construit cu „de”:

1673, f. 114 b:

Și rostul mieu preste țară
Ăț va striga de-*adevară*,
Toată dzua cu priință
Ț-va spune de mîntuință...

La mitropolitul Varlam, 1643, I f.
348 b: „alții și capetele ș'au pusă
pentru *adevara*, pentr'acé și după truda
loru vor lua plată...”

v. 1. *Adevăr*.

1. *Adevăr* (plur. *adevăruri* și *adevere*),
s. n.; vérité, réalité. În opozițiune cu
m i n c i u n ă.

Cantemir, Chron. I, 212: „m i n -
c i u n i cu voroava frumoasă ascunse
și cu numele *adevărului* căptușite...”

Zilot, Cron. p. 75:

Să talmăcim așa: veđi pe dușman că vine,
Te'ncredințezi atunci și fugi să scapi pē sine;
Dar când numai l'auđi, tu stai la îndoelă:
Orî fi-va—dicî—sau nu, și poți face greșelă;
Și pōte ș'*adevăr* să fie audirea,
Și tu, gîndind m i n c i u n i, stai să'ți găsesci
p i r e a...

și ce-va măi jos, p. 77:

Unul dicea un fel, altul alt-fel respunde;
Săracul *adevăr* cum supt m i n c i u n i
s'ascunde...

În aceeași opozițiune cu *adevăr* este
b i r f i r e:

Corbea, Psaltire 1700 (Mss. Acad.
Rom.), ps. XIV:

Cel care nu b â r f e ș t e,
Ci *adevăr* grăește...

Măi departe, *adevăr* e în antitesă cu
orî-ce întunecă realitatea.

Caragea, Leguire 1818 p. 89: „ju-
rând măi întăi că nu o pornéște (ju-
decata) din vre o p i z m ă, ci întru a-
devăr...”

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XVIII
p. 13: „o n ă l u c i t u r ă iaste, nu pre
adevăr trupulū nostru luat'au...”

Noțiunea de *adevăr* se asociază măi
ales cu acea de d r e p t a t e:

Arsenie dela Bisericanî, circa 1650
(Mss. Sturdzan în Acad. Rom. p. 221):
„va veni să giudece pementianii, să
giudece lumii întru d e r e p t a t e și
oamenilor întru *adevărul* său...”

Act moldovenesc din 1644 (A. I. R. I p. 88): „și așa am aflat tot *adivă-rul* și toata dreptate prin oameni buni...”

Dacă *adevărul* nu e ascuns, atunci cine-va îl află, ca în pasagiul de mai sus; iar dacă e tănuit într'adins, îl vădesce:

Caragea, Legiure 1818 p. 49: „daca vre o parte prigonitoare va ascunde sau va fura, orî însuși sau prin altul, dovezile dreptăților ceîl'alte înprotivnice părți, și cu viclesug să va învoi cu aceia, și apoi să va vădi *adevărul*...”

Dacă *adevărul* nu e tănuit într'adins, dar totuși nu se vede, trebuind urmărit, atunci noi îl descoperim:

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 25): „și mai multă ocară s'ar fi lucrat, de n'ar fi fost Brébul lucrul cu un cias mai înainte spre descoperire *adevărului* apucat...”

Mai rar se țice: „a găsi *adevărul*”, „a cerca *adevărul*”, „a nemeri *adevărul*”, deși câte-trele sînt permise pentru varietatea stilului; de exemplu:

Cantemir, Chron. I, 151: „sufletul odihnă nu poate afla până nu găsește *adevărul*, carile îl cercă orî cât de departe și orî-cât de cu trudă iar fi a' nimeri...”

Când cine-va nu mai pôte aseunde *adevărul*, îl mărturisesce, termen teologico-juridic trecut în graiul comun, unde își perde cu totul urma proveninței:

Costachi Negruzzi, Aū mai pățit'o și alții, p. 67: „*adevărul* vė mărturisc, nu mă pot opri de a blăstema pe Englezî...”

v. *Martur*.

Fără amestec de minciună, de patimă, de nălucire, se țice: *curat adevăr*. Și mai energic este la Zilot, Cron.

p. 1: „ritorică n'am învățat ca să vorbesc și să scriu cu meșteșug, ci am învățat singur curat *adevărul*, întâiu dela părinți...” unde: „singur curat” e un fel de superlativ, ca și când ar fi „cel mai curat”, și de aceea autorul, ca să nu despartă logicesce ambiî adjectivî, post-articulăză substantivul.

Cu aceeași emfasă se pôte țice *adevărul adevărat*, adecă lipsit de orî-ce amestec. Alt ce-va este *adevărul adevărit* = „vérité contrólée, vérifiée”:

Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nic. din Brașov, sec. XVII, p. 406: „*adevărul* adevărit grăescu voao, că nu iaste robul mai mare de domnul său...”

Adevăr se construesce mai ales cu prepozițiunea în saū întru, formând o locuțiune adverbială cu sensul de „en vérité” și „en réalité”.

Zilot, p. 12:

N'ai gândit, sărace, n'ai gândit; eū sciū fără a'mî da respuns,
Că de-ai fi gândit în *adevăr*, nu ajungeai cum ai ajuns...

Neculcea, Letop. II p. 390: „atunçe Mihaū-vodă māniindu-se, îngrabă aū spānzurat pre Cuza Spatarul, nepricestuit, încălțat, îmbrăcat, dāndu'î vina că aū scris ei la feciorî lui, avānd acolo la Cātane, să vie să prindă pre Mihaū-vodă din Iași; ce nu se știe întru *adevăr* aū ba; numai în pismă l'aū omorit...”

Dosofteiu, 1673, f. 220 a:

Doritu-ț'am porunc cu dulcēță
Și 'ntr'*adevărul* tăū să'm dai viață...

Gr. Alexandrescu, Umbra lui Mircea:

Noî citim luptele vōstre, cum privim vechea
armură
Ce un uriaș o dată în rāsbōe a purtat;
Greutatea ei ne-apasă, trece slaba-ne mēsură,
Ne'ndoim dac'așa omeni întru *adevăr* aū
stat...

Prin prepozițiunea cu, *adevăr* capēță

o funcțiune adverbială ce-va mai intensivă, cum ar fi: „bien en vérité“:

Apocalipsul lui Paul, circa 1550 (Cuv. d. bătr. II, 423): „o, cu câtă slavă te'i spodobitu, suflete! cu adevăru că fugi'ai de noi...“

Tot așa cu prepozițiunea pre:

Un text din secolul XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 306): „nice să ne înșălăm înșine, să ne pare că e dulce pohta păcate-lorū, că ațașta iaste, pre adevărū, înșălăciuné mortției...“

Cu prepozițiunea de, scăduță la rolul de prefix, *adevĚr* se aglutinează într'un singur cuvânt: *dĚdevĚr* (= *de-adevĚr*), care ne întimpină în cele mai vechi texturi și pînă pe la finea secolului XVII, fără a diferi prin sens de simplul: *adevĚr*.

În Codicele Voronețian, circa 1550 (Mss. Acad. Rom.), alăturat cu Noul Testament din 1648:

1550:
Jacob. III, 14:
nu vă lăudareți
și nu menți'reți
spre *dĚdevĚru*...

Ib. V, 19: frați,
se neștiinre de
voi rătăciaște de-
la *dĚdevĚru*...

Petr. I, 22: su-
fletele voastre cu-
rățiindu întru as-
cultare *dĚdevĚru-
lui*...

Tot așa la Coresi, 1577, alăturat cu Silvestru, 1651:

1577:
Ps. V: nu iaste
în rostulū lorū *dĚ-
devĚrū*...

Ps. XXIX: doa-
ră ispovedi-ți-se

1648:
...nu vă lăudareți,
nece fireți min-
cunoși înprotiva
adevĚrului...

...frații miei, să
au rătăcit cine-
va dintru voi dela
adevĚrū...

...inimile voastre
curățiindu întru
ascultare *adevĚ-
rului*...

1651:
...nu iaste în ro-
stulū lui derep-
tate...

...au lăuda-te-va
pre tine țărana?

țărana sau spune
dĚdevĚrului tău...

Ps. XXXIX:
meseréré ta și *dĚ-
devĚrului* tău pu-
ruré ajutară-mi...

Ps. LXXXIV:
milosté și *dĚde-
vĚrū* timpinară-
se...

au vesti-va *ade-
vĚrului* tău?..

...mila ta și *ade-
vĚrului* tău puru-
rîa mă păzescă...

...mila și *adevĚ-
rului* timpinară-
se...

Legenda Duminiceii, 1600 (Cuv. d. bătr. II, 54): „buinrătate va fi dela Tatălu și dela fiulū Is. Chs. întru vecie de vĚcū cu *dĚdevĚrū*...“

Dosofteiu, 1673, f. 9 b:

Că tu ceré démănuntul inema și zgăul,
Și știil cu *dĚdevĚrului* direptul și răul...

Romănuļ *adevĚr* = lat. a d - v e r u m;
dĚdevĚr = de - a d - v e r u m, de unde și
italianul d a v v e r o, întrebuintat însă
numai ca adverb.

v. 1. *Ad.* — 2. 3. 4. *AdevĚr.* — *Bîrfelă.* —
Mincîună...

2. *AdevĚr, adevĚră* (*adeverĭ, adevere*),
adj.; vrain, véritable, réel. În vechile
texturi se pune fôrte des adjectivul
propriū *adevĚr* = lat. a d - v e r u s acolo
unde astăđi se întrebuintăză numai for-
ma participială *adevĚrat*.

Coresi, Omiliar 1580, quatern. IX
p. 10: „să nu le se pare lor că e vre
o năluca, ce *adevĚrū* trupū...“

Varlam, 1643, I f. 163 b: „aicia
arată Hs. fiulū lui Dumnedzău de în-
chinătorii cei *adeveri* ce vorū vrîa să
criadză întru Domnul Hs... carii sim-
temū noi creștinii cei pravoslavnici în-
chinători *adeveri*...“

Ibid. II f. 81 a: „mă va trage spre
perire și nevoiaște să mă lépădū de
Dumnezeu celū *adevĚrū*...“

Ib. I, 63 a: „când faci așia, atunce
inchipuești cruce *adevară*...“

Arsenie dela Bisericană, circa 1650 (Mss. în Acad. Rom.):

p. 85: iubiți pre Dumnezeu pré-cu-vioșii lui, că pre cei *adeveri* cêrcă...;

p. 200: și tu, Dumnezăul meu, ești îndurat și milostiv, îndelung răbdător și multă milostiv și *adevăr*...;

p. 269: calia cê *adevară* o vruu, calia cê *adevară* o iubiū...;

p. 270: nu lua diin rostul meu cu-ventele cêle *adevére*...;

p. 278: dereptatîa ta e diréptă pu-rurê și légia ta e *adevară*...;

Dosofteiu, 1673, f. 179 a:

Să rădice pentru țară
Moisei și Aron sfară,
Samuil să facă rugă
Ca o *adevară* slugă...

Ibid. f. 49 b:

Și toț sfînții ce's cu inem'*adevară*
Lăudaț vor fi de toată lumia'ū țară...

Text din secolul XVII (Cod. Mss. misc. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov):

p. 259: fugiia Domnulă ca să în-credințeze că *adevărū* omū era...;

p. 364: acesta *adevărū* Izrailiténinū iaste și intru elū hiltensugū nu e...

Ca și substantivul *adevăr*, adjectivul își asociază de asemenea prepozițiunea „de” scădută la prefix, devenind *dédevěr*, fără schimbarea sensului.

Codicele Voronețian circa 1550 (Mss. Acad. Rom.) alăturat cu Noul Testament din 1648:

1550:

Petru I, V, 12:
mărturisescu a-
časta a fi *déde-
vărū* cu buinră-
tatîa lu Dumne-
dzeu...

1648:

... mărturisindū
c'acasta-ī mila cîa
adevărata a
lui Dumnezău...

Legenda Santei Vineri circa 1580 (Cuv. d. bătr. II):

p. 146: acela iaste *dédevărū* Dom-nedzeu luminătoriu și sfînțitoriu...;

p. 149: apropiete de vedzi sila *dédevărului* Domnedzeu... .

v. ¹Ad. — ¹3⁴ *Adevěr*. — *Adevěr*at. — *Adeverit*.

³ *Adevěr*, adv.; 1°. vraiment, certainement; 2°. amen, ainsi soit-il. Archaism, ca și adjectivul corespunzător *adevăr*. Astăzi se înlocuiesc prin locuțiuni adverbiale ca: în *adevăr*, cu *adevăr*at etc.

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XXI p. 6: „și așa înbogațindu-ne, în mâ-nile lu Dumnezeu avuțiia să o dămū, în mâ-nile săracilor acēia puindū, și la cerū de vomū stränge, atunce *adevărū* afla-ne-vămū bogati...”

Legenda Sf-lui Dimitrie, text din sec. XVII (Cod. Mss. misc. al Bis. Sf. Nic. Brașov, p. 124): „că *adevărū*, iubiți-lor, de lucrurile cêlé deșartele ale ce-știi lumi peritoare să ne ferim...”

Acest adverb se mântinuse mult timp în limba bisericească în loc de: *amen* „ainsi soit-il”.

Noul Testament 1648, f. 119 a:

Is. X, 1: <i>ade- vărū, adevărū</i> zic voao...		... <i>amen</i> , a- <i>men dico vo- bis</i> ...
--	--	---

Apocalipsul lui Paul, circa 1550 (Cuv. d. bătr. II, 425): „aceluia e slava și înpărăție și ținutul cu Tatălu și cu Duhul sfântu de acum și pururê în vecu, *adevărū*...”

Cugetări în óra morții, circa 1550 (Cuv. d. bătr. II, 462): „și vom cãnta înpréună cu ingerii cu lauda, în slava sfintei Troițe în vecu, *adevărū*...”

Dosofteiu, 1673, Dedic.: „intr'acîiaia dăruiască Domnul Dumnezău îndelun-gată și nãrocitã Domniia mării tale, intru mila sfînții sale cãtrã cinstia și lauda sfântū-numelū său, *adevărū*...”

Ibid. f. 158 a: „dã, Dumnezău sfin-te și Doamne Isuse Hristoase, și mie, unui păcãtos, parte s'aib în sfânta ta

cetate, pentru ruga sfinții sale maicii tale Precistii ș'a tuturor sfinților, *a-devăr...*"

Context slavo-român circa 1600 (Cuv. d. bătr. II, 82) :

... aceluia-i țî-		... tomu slava i
rutul și slava în		drūzava vū vēki
vēcu <i>adevāru...</i>		a m i n ũ...

Cu prefixul *de*, întocmai ca în adverbul italian *davvero* (=de-ad-ve-rum), găsim în Dicționarul bănățen circa 1670 (Mss. în Bibl. Universității din Buda-Pesta): „*Dadevēr. Equidem*“.

v. 1. *Ad.* — 1.2.4. *Adevēr. — Amin.*

**Adevēr, adevērēz (adevērāt, adevērare)*, vb.; affirmer, constater, réaliser. Archaism înlocuit astăzi prin *adeveresc*.

În poesia poporană *adevērare* s'a stereotipat în construcțiune cu *aflare* la reflexiv: „a se afla ș'a se *adevvera*“ având sensul de: „*réaliser quelque chose de très-difficile*“.

O colindă din Ilfov :

Cine 'n lume s'ar afla,
S'ar afla ș'*adevvera*
Să dea 'n Mare
Ca o flóre,
Să ésa 'n vad
Ca un brad...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 71, 72)

O altă colindă :

Cine 'n lume s'o afla,
S'o afla ș'*adevvera*.
Merii de mî-o săgeta?
Nimenea nu se dafla,
Nimeni nu se bisula...

(Ibid. 81)

Balada Băcul Haiducul din Prahova :

Șepte pungi făgăduia
Orî la cine s'o afla,
S'o afla ș'*adevvera*
Să se ducă
Să'l aducă

Din fundul cêrdacului,
Din marginea drumului...

(Ibid. 605)

Ba încă cu aferesa lui *a* :

Cine 'n lume s'ar dafla,
S'ar dafla, s'ar *devvera*
Pe negrul d'a 'ncălica
Fără șea, fără oblânci...

(Ibid. 74)

Sensul de „affirmer“ se învederază mai cu sémă din următorul pasagiū în Noul Testament din 1648 :

Luc. XXII, 59:		... et intervallo
și trecând ca unū		facto quasi horae
časū, altulū <i>ade-</i>		unius, alius qui-
<i>văra</i> zicândū...		dam affirma-
		bat dicens...

Cu sensul de „constater“, *adevērare* este un vechi termen juridic, care ne întimpină la tot pasul în crisoave și'n pravile.

Badea Bălăcénul (A. I. R. I, 61) : „să *adevverați* pe mărunțul, fără de fățarie, când au cumpărat Necula acel loc dela Nedélé fratele Calii, fost'au scaunele făcute acolo? au făcutu-le-au Necula după ce au cumpărat locul? deci precum veți mărturisi și veți *adevvera* cu sufletele voastre...“

Iată un șir de exemple din Condica Logofetiei sub Constantin Brâncovan (Mss. în Arch. Stat.) :

1692 (p. 12) : „au umblat și au *adevverat* sémnele moșiei satului Orévița...“

1693 (p. 65) : „deci acești 4 boiari, ei s'au strănsu toț la un locu, fiindu și ei amândoi de față, de le-au luat séama pre amăruntul și bine au *adevverat* cumcă acastă moșie, ce au fostu parté lui Bivol și a Bratului, iaste den funé moșălor popii Fierăi...“

1693 (p. 29) : „și bine am *adevverat* Domnița mé cu tot Divanul...“

1694 (p. 146) : „... așa au fost *adevverat* acei boiari cu sufletele lor...“

1696 (p. 166) : „iar pentru dum-

bravă și pentru luncă, câtă să va *adevăra* că ăste, așa ă-au tocmit să aibă a țină frățēște. . .“

1696 (p. 173): „și au ținut sfânta Mitropolie satul Orévița cu tot venitul din hotar în hotar, cum ăste mai sus zis, precum au ales și au *adevărât* acești 6 boiari. . .“

1696 (p. 96): „drept acéia și Domniă mé, *adevărând* că au fost obicéiu și mai de'nainte vréme, așa le-am dat această carte. . .“

1697 (p. 230): „le-au cerșut ca să'ș scoată moșnéni cărți domnești și scriori ce vor avé pre moșăia satului Godénilor, ca să poată *adevăra* în tot hotarul câte délnițe sântu, și fieștecarile moș câte délnițe au stăpănit, și să a d e v e r é z e ce s'au vândut și ce au rămas nevândute, și ca să poată *adevăra* câtă ăste parté boiarinului. . .“

1698 (p. 254): „deci. acești boiari ce scriu mai sus neputând *adevăra* într'altu chip, au întreat pre bătrăni și megiași de acolo denprejur. . .“

Trecând acum la Moldova:

Pravila 1646, p. 24: „de va fi făcut una ca această și să va *adevăra* cu mărturie oameni de cinste și credincoșū, certaria lui să fie moartă. . .“

Ibid. p. 25: „or-care vameșū va face năpaste cui va și-i va lua negoțul, dzăcândū că nu ș'au plătitū vama, și elū va *adevăra* c'au plătit, acesta nu numai negoțul va întoarce înapoi, ce încă și ca un furū să va certa. . .“

Ib. p. 50: „cândū să va prileji un om căsariū în viața lui să'ș dăruiaască avuția sa fămeii sale, sau fămeia bărbatului său, acestū darū să va *adevăra* după moarte, iară nu în viața. . .“

Ib. p. 150: „niște oameni mulți vorū ucide pre vr'unulū cu rane de moarte, carele una dentr'ânse sângurā putia să'lū omoară, iară să nu să poată *adevăra* la gudețū carele l'au omorât, a-

tunce pentru căce sântū multū, nu să va omorā nice unulū. . .“

Cu același sens de „constater“, în Catechismul transilvan din 1560 (Cuv. d. bătr. II, 99—100):

— „Cu ce veri *adevăra* ca ești creștinū?

— Cu acéia că m'am botezatū. . .

— Cu mai multū, cu ce veri *adevăra*?

— Cu acéia că știu rădăcina creștinătăției. . .“

Dosofteiu, 1680, f. 66 a, întrebuinteză înfinitivul substantivat *adevărare* cu sens de adevăr:

... întoarce-va
rălele pizmașilor
miei, cu *adevărare*
ta răspiarde'i
pre înșū. . .

... avertet mala
inimicis meis, in
v e r i t a t e sua
disperde illos. . .

La perfect se conjugă: *adevărăi, adevărași, adevărâ. . .*

Legenda Sf-tului Dimitrie, text din sec. XVII (Cod. Mss. misc. al Bis. Sf. Nic. Brașov, p. 113): „și după acéia, déca se stinseră focurile, iară tocmitoriul besérecei tuturorū *adevărâ* această cîudesă. . .“

La presinte indicativ și la subjunctiv, forma organică: *adevăr, adevéři, adevéřă, adevere*, ne apare înlocuită deja în vechile texturi prin forma cu *-ez*: *adeverez* etc.

Pravila Moldov. 1646, f. 84: „mai adevărate sântū mărturiile carile dzăcū că ăste așa decâtū ceia ce dzicū că nu-i așa; ce să dzice: ceia ce *adeverédză* mai de credința sântū decâtū ceia ce tăgăduescū. . .“

Ibid. f. 87: „macarū de-are și fi un marturū destonic și credincoșū să *adeverédze* précurviia muerii. . .“

Ibid. f. 100: „să cade să *adeverédze* gudețul cu mărturii oameni de credință, cum ăste răpitoriū, și atunce să va certa. . .“

Ib. f. 150: „să nu poată gudețulū

să *adeverédze*, cine i-au făcutú rana cía de moarte, și cine i-au făcutú céliálalte ce nu's de moarte...“

Constantin Bráncovan, 1694 (Cond. Mss. Arch. Stat. p. 214): „ca să caute și să *adeveréze* și să mărturiséscă precum vor ști cu sufletele pentru acéste 2 délnițe de moșie din Topolovéni: ținut'au mánăstiré Glávăčogul vre-odinioară...“

Zilot, Cron. p. 113, despre dinastia Basarabilor: „ném blagoslovit de Dumneđu precum însuși faptele lui în vilég *adeveréză*, nu numai aici în pámíntul țerei, ci și pre alte pámínturí...“

E fórte interesant, că forma cu -ez, pe lângă sensurile de „affirmer, constater, réaliser“ pare a mái fi desvoltat unele accepțiúni, pe carí nu le găsim în derivatele fără -ez; de exemplu: „să se *adevereze* = s'assurer, se convaincre“:

Moxa, 1620, p. 397: „mișeii de pre-tutindínia multú bine lua dentru mánile lui, și cine va vré să se *adeveréze* a mare credința ce avé: besérecă pré frumoasă zidi lu sveti Gheorghie și alte...“

Tot așa: „*adeverez*=j'atteste“ la iscáliturile marturilor unei transacțiúni:

Act muntenesc din 1622 (A. I. R. I, 32): „eu Pavel sticlaru *adeverezu*, eu Stan sticlarú *adeverez*, eu Șerbanu ot Válcana *adeverez*, și am scrisu eu popa Toader ot Válcana cu zisa loru; Pátrașe postel ot Tárگوviște *adeverez*, Vasilie postelnicu *adeverezu*, Tánase postelneac ot Coțáeni *adeverezu*, Opré postelnic ot Săteni *adeverezu*.“

În fine, participiul trecut *adevĚrat* și-a asigurat un loc independinte în graú, ca adjectiv și ca adverb, chíar după ce *adeverire* a reușit a usurpa tóte funcțiunile verbale ale lui *adevĚrare*, scáđut din prima în a patra conjugáțiune.

v. 1. *Ad.* — 1.2.3. *AdevĚr.* — *AdevĚrat.* — *Adeveresc.* — *Adeveritor*...

AdevĚrăre. -- v. 4. *AdevĚr.*

1.2. **AdevĚrăt**, adj. și adv.; part. passé d'adeverez: 1°. pris adjectivement: vrai, réel, authentique; 2°. pris adverbialement: en vérité, en réalité, sérieusement, vraiment.

Un text din sec. XVII (Cod. Mss. misc. al Bis. Sf. Nic. Brașov, p. 21): „déca priimi bucurie Mariia, vru ía și însășú cu vedéré'să se încréză, să vorú fi *adevărâte* cuvintele...“

Neculce, Letop. II, 310: „și zicú să'í fie dat atunce în cafe otravă, care și cam samănă acel lucru să fie fost și cam *adevărat*, că curând s'au bolnăvit...“

Act moldovenesc din 1698 (A. I. R. III, 264): „scriu și mărturisăscu cu acestu *adevăratu* zapis al nostru...“

Act muntenesc din 1682 (A. I. R. I, 61): „pentru mai *adevărata* credință m'iam pus degetul mái jos ca să créză...“

În Moldova e fórte obicínuită forma *adevarat*, adecă cu silaba -va- în loc de -vă- (=vĚ); de exemplu:

Pravila Moldov. 1646, f. 166: „pentru să poată înțélege, carele íaste *adevaratú* (адваратъ) și mai întâi vino-vatú...“

Darie Toder, 1674 (A. I. R. III, 249): „mărturisăscu cu acest *adevarat* zapis al meu...“

Și mái poporană în Moldova e forma *adivarat*:

O narațiune țeránescă din districtul Sucéva: „Omu tari di ángir póte să să lupti cu un drac și sál ghiruíască, dacál va lega cu brácinariú dila bernevicí, și tot nácájíndu'l și bătíndu'l, scóti baní, cari să prifac în cárbuni; di aceia nu trábuí să ni multánim cu

banii scoși întâiași dată, ci să'l batem mereu când l'am prins, arătându-i o cruci și tot stuchindu'l, pân' ci scóti bani *adivarați*...“ (I. Bondescu, com. Giurgescii).

Asociându'și pe „cu“, *adevĚrat* formeză o locuțiune adverbială :

Act moldovenesc din 1620 (A. I. R. I, 23) : „mulți boiari și slugi domnești așijdere mărturisim c'au fost așe c u *adevĚrat*, c'au fost înpresurând ace bucată de ocină Agăpiianii fără lége și fără ispravă...“

Altul din 1631 (ibid. 71) : „să să criazăz această mărturie a noastră, c u *adevĚrat* scriem...“

Pravila Moldov. 1646, f. 38 : „nu să va certa ca un suduitoriu de domnie, ce c u *adevĚratu* mai multu să va certa pentru această sudalmă sau vătămare a giudețului decât pre altul ce n'are fi giudețu...“

Ibid. f. 147 : „să'lă cunoască ġudețulu, au doară să face, au c u *adevĚratu* iaste nebunu...“

Ibid. f. 157 : „să va face că doarme, iară elu c u *adevĚratu* va fi deșteptat...“

Zilot, Cron. p. 38 :

Care sânge, c'al lui Avel, striga la cer ne'n-
cetat
Răsplată să facă dréptă ție c u *adevĚrat*...

Alexandri, Remășagul, sc. 18 :

„Teodorénu. Da bine, domnu Nicu Tolinescu ce caută aici ?

„Smărandița. C u *adevĚrat*! (cătră Tinca, zimbind) Răspunde tu...“

„Tinca. Verișóră...“

„Nicu. Domnule Teodorene, am venit aici ca să cer mâna ducucăi...“

O doină din Dobrogea :

Tu nevastă cu barbat,
Eū flecăū necununat,
Spune'mi tu c u-*adevarat*
Câte lacrimi am varsat ?..

(Burada, Călet. p. 231)

Rare-ori în loc de „cu“ se întrebuinteză „pre“ :

Constantin Brâncovan 1697 (Cond. Mss. în Arch. Stat.) : „într'acéia boiarenul domnii méle Radul Golescul aga, el sciind lucrul p re *adevĚrat*, au înărturisit cu mare încredințare...“

Locuțiunile adverbiale : „c u *adevĚrat*“ și „p re *adevĚrat*“ au un sens mai afirmativ decât adverbul propriu ġis *adevĚrat*.

Neculce, Letop. II, 435, despre caracterul Turcilor : „dupre cum. li'ý hirea de dulău, de le zicū dulăi *adevĚrat* : dacă vād ca nu pot isprăvi, eī daū vina capetilor...“

A. Pann, Prov. III, 34 :

AdevĚrat—ea respunse—așa e după cum zici,
Că de te-oīu primi în casă nimica nu o să'mi
strici,

Decât nu e cu cădere unei tinere femei
Să dórma cu altu'n casă, când e dus bărba-
tul ei...

„Jurămintele întrebuintate pe aici sint : Să fiū al dracului, să fiū afurisit, să chġorġescu, pe legea mea, Dzeū așa ! Să nu'mi vād copchiī, să'mi móră boi dila jug ! Asta'ī pâne, dacă nu spun *adivarat*!“ (D. Alboténu, Covurluū, c. Mastacanī).

În unele comune din Dobrogea, când vré cine-va să afirme într'un mod mai energic, ġea un păhar cu vin saū cu apă, vérsă puțin jos și ġice : „Ista'ī vin saū ista'ī apă de nu spuīu *adevĚrat*!“ (I. Plesnilă, Tulcea, c. Turcġia).

Donicī, Vulturul și Paingul :

Să'ți spun *adevĚrat*,
— Paingu aū răspuns—
Pe códă'ti am venit,
Tu însuși m'ai adus...“

În poesia poporană, expresiunea „a spune *adevĚrat*“ a devenit stereotipă.

Marian, Bucovina, I, 63 :

Dragule, voinicule !
Să nu'ti fie cu bănat,
Spune'mi mie-*adevĚrat*,

Cum, de când ești tu armaș,
N'ai venit l'al meu locaș?..

Ibid. I, 72 :

Spune'mi mie-adevărat,
Ce beî păhar neurat?
Șezi la masă ne'nbiat?..

Ib. I, 94 :

Radule,
Bărbatul!
Spune'mi mie-adevărat,
De ce ești tu blăstemat?..

Ib. I, 140 :

Spune'mi mie-adevărat,
Ore cum de te-ai lăsat
Turcilor
Femeilor
De pe tine te-ai legat?..

Jarnik-Bărsanu, Transilv. 403 :

Spune'mi, mândră, adevărat,
De când badu te-a lăsat,
Tu cu câți te-ai sărutat?..

v. ³. *Adevăr.* — *Adeveresc.* — *Adeverit.*

Adevăritate (plur. *adevărătăți*), s. f.;
verité. Sinonim cu adevăr, adevăr,
adevericune. N'are a face
d'a-dreptul cu latinul „veritatem“, ci
este de formațiune românească din
participiul „adevărat“ sau chiar din „ade-
văr“ prin acățarea analogică a finalu-
lui ca în: bunătate, dreptate etc.

Dosofteiu, 1680, ps. 24 : „toate căile
Domnului milă's și adevăritate...“, unde
la Silvestru, 1651 : „milă săntu și a-
devărü...“, iar la Coresi, 1577 :
„milă și dedevărü...“

Alte exemple din Psaltirea slavo-
română a lui Dosofteiu :

F. 27 a: povă-
țiaște-mă la adevă-
ritate ta...

F. 33 b: răs-
cumpărași-mă,
Doamne Dumnă-
dzăul adevărită-
ții...

... deduc me
in veritatem
tuam...

... redemisti
me, Domine Deus
veritatis...

F. 35 a: iubiț
pre Domnul, toț
cuvioșii lui, că a-
devărităț carcă
Domnul...

F. 42 a: Doam-
ne, în ceriu mila
ta, și adevăritate
ta până la nuorî...

F. 88 a: în vase
de psalom adevă-
ritate ta...

F. 108 a: că
milă și adevăritate
te iubiște Dom-
nulü...

În același psalm LXXXIV, adevăritate
și adevăr figurează cu același
sens :

F. 109 a: mila
și adevărul să
tălniră, direpta-
ția și pacia să
sărutară; adevă-
ritatia din pă-
mântü au răsă-
rit...

v. ¹. *Adevăr.* — *Adevericune.*

Adeveresc (*adeverit, adevेरire*), vb.;
1°. affirmer, constater, 2°. confirmer,
vérifier, 3°. assurer, promettre solen-
nellement. Deja în graiul vechiu, din
organicul adevărare (=lat. adve-
rare = ital. avverare = franc. avérer
etc.) se formase, prin trecere în a pa-
tra conjugățiune, dubletul *adeverire*,
ambele varianturi circulând în același
timp. Ca mai tot-d'a-una în asemeni
casuri, n'a întârziat a se produce o
dissociațiune de idei, forma cea nouă
adeverire începând a exprime unele
nuanțe străine formei celei vechi, și
anume pe acelea de „întărire“ și „a-

... diligite Do-
minum, omnes
sancti ejus, quo-
niam verita-
tes requirit Do-
minus...

... Domine, in
coelo misericor-
dia tua, et veri-
tas tua usque
ad nubes...

... in vase psal-
mi veritatem
tuam...

... quia miseri-
cordiam et veri-
tatem diligit
Dominus...

... misericordia
et veritas oc-
currerunt, justi-
tia et pax oscula-
tae sunt; veri-
tas de terra orta
est...

sigurare“, pe cari măi că nu le avea a d e v ă r a r e. Apoi cu încetul acesta din urmă a despărut aprópe de tot, gonindu’l cela-l’alt, care însă singur nu ajunge. Limba română trebui să păstreze amîndoë formele, după cum păstrează participiele lor : a d e v ă r a t și *adeverit*, între cari există o deosebire atât de mare sub raportul logic, încât se póte dice: „cutare lucru o fi a d e v ă r a t, dar nu e încă *adeverit* = peut-être vrai, mais pas encore vérifié“.

Cantemir, Divanul lumii, 1698 (A. I. R. II, 128): „macarcă al omului suflet, precum nemuritoriu să fie, *adeverit* și a d e v ă r a t ıaste, însă a d e v ă r a t că, după lumeștile de vei înbla poftē, și cu trupul și cu sufletul vei în veci muri, precum *adeverēște* în Pildele sale Solomon...“

În acest pasagiū, *adeverēște* însemnă „confirmē“, *adeverit* — „confirmē“, iar a d e v ă r a t — „vrai“.

A d e v ă r a r e este o simplă afirmațiune a unei stări, pe când *adeverire* e nu numai atâta, ci încă acea afirmațiune controlată, adecă o a d e v ă r a r e făcută a doua óră.

1°. *adeveresc* = a d e v e r e z.

La început, după ce se formase dubletul etimologic a d e v ă r a r e — *adeverire*, ambele varianturi circulaū mult timp cu același înțeles. Așa la Coresi participiul *adeverit* nu însemnă alt ce-va decât a d e v ă r a t. De exemplu:

Omiliar 1580 :	Noul Testament 1648:
Io. IV, 37 : acestū amu cu vântū ıaste <i>ade- veritū</i> , că altulū ıaste de sēmānā și altulū ıaste de sēcērā... Latinesce : „verbum verum“.	... într’ača- sta acelū cuvānt ıaste a d e v ă r a t, că altul ıaste celū ce samānā și altul care sēc- cerā... Act muntenesce din 1622 (A. I. R.

Coresi întrebuintēză une-orı ambele forme pe aceeași pagină, fără nici o deosebire logică ; bună óră în Omil. quatern. XII p. 1: „derep-ce că dereptatē — grăiaște-se — împreună cu toate bunătățile, și *adeverita* închinăciune ıaste și lu Dumnezeu cu podoabā, cumū ıaste creștinēasca dereptate; mai mare ıaste și mai pre susū mai vrătos de elinēasca și de jidovēasca; că elinēasca amu dereptate trupēscā ıa și rătăcitā, iarā iudeiasca a d e v ă r a t ā amu, însă și ačasta e trupēscā...“

Tot cu sensul de a d e v ă r a t :

Coresi, Omil. 1580, quatern. III p. 13: „postulū *adeveritū* ıaste nu numai să topimū trupulū, ce de ce māincāmū noi să împărțimū și altora să mānāince...“

Ibid. quatern. VI p. 15: „pentru a-
ceia fēce Hs. așa, ca să ne arate și
noao calē nālțimeı și a paceei cēia a-
deverita...“

Ib. quat. IX p. 11: „bucurie fēce
ucenicilor și întări pre ei spre credința
cēia *adeverita*...“

Ib. quat. XI p. 16: „închinătorii cēia
adeveritū închinā-se părintelui nu cu
trupulū, ce cu duhulū, ce se zice nu
cu trupēscā jrătvā, ce cu sufletēscā...“

Același participiū *adeverit* funcțio-
nānd ca adverbul a d e v ă r a t :

Coresi, Omil. quat. XI p. 16: „carei
credū întru elū, ce se zice carei sântū
ai besēreciei, noao arată că *adeveritū*
cinstescū pre Dumnezeū...“

Māi pe d’asupra, din participiul *ade-
verit*, Coresi, Omil. quat. XII p. 14,
formēză prin sufixul -urā substanti-
vul feminin a d e v e r i t u r ā cu sensul
de a d e v ă r : „și la luminā să derep-
tați cēia ce-au orbitū, spre lucrurele
célé bunele și spre a d e v e r i t u r ā
și spre creștinātate...“

2°. *adeveresc* = „confirmē, vérifier“.

Act muntenesce din 1622 (A. I. R.

I, 31): „noi aceștia moșteni ot satul Brănești, care ne-amu numitu, *adeverim* cu acestă scrisoare a noastră, precumu să să știe că...”

Act moldovenesc din 1680 (A. I. R. III, 254): „să hie platnic lui Neculai Căcărlian vornicului, să-i plătescă toată paguba precum s'a puté *adeveri*...”

Enachi Cogălnicénu, Letop. III, 197: „aceste multe vorbe căzând în urechile prostimei, care de care le întâria, de care auzind și Domniî cariî era mazilî, ales Mihaî Vodă, că ședea de atăta anî în Țarigrad mazil, le *adeveria* și le încredința, âmbra de zi și noapte după Domnie...”

Zilot, Cron. 1: „... peste patru-deci de anî aû slujit țerei cu dreptate, și dreptatea lui o ar *adeveri* condicele ce i le-am vĕdut...”

Alexandri, Boieri și cîcoi, act. IV sc. 8:

„Hirzobénu. Frumósă poveste!

„Tarsița. Nu'ți face cruce, Iorgușorule... poveștile din diua de astădi s'a *adeveresc* câte-o-dată...”

În graiul vechiu, nu o dată ne întimpină locuțiunea: „*adeveresc* lucrul” sau „*adeveresc* lucrul cum...”, prin care se amplifică numai forma, fără a se adăuga ce-va la sens.

Pravila Moldov. 1646, f. 150: „șu-dețul nu ști, carele-i va fi făcut rana cé de moarte, numai ce să *adeveréște* lucrul cum l'au ucis toț împreună...”

Nic. Muste, Letop. III, 10: „care poveste auzindu-se în Țarigrad la Impărăție, n'aû crezut, ce vrând să *adeveréscă* lucrul, Vezirul aû scris la Duca Vodă...”

Ibid. p. 51: „Vezi ce sfat nesocotit cu întrégă smintélă! Moscalul neștiutor rândul și puterea acestor țări, s'aû înșelat, anume că se va *adeveri* lucrul cum l'au sfătuit Munteniî și Dimitrașco Vodă...”

Ib. p. 60: „Vezirul *adeverind* lucrul cum nime nu se va pune împotriva poruncii Impărătești...”

Infinitivul *adeverire* funcționând ca substantiv:

Critil și Andronius (Iași, 1794) p. 83: „fără a cerca niște *adeveriri* între Romanî și Greci, unde să află atâte slăvite pomeniri din minunile meșteșugului...”

Caragea, Legiuire 1818 p. 78: „când (diitata) nu are *adeverire* cé orânduită de pravilî, saû că cel ce au făcut diitata nu-și avé mințile întregi...”

3°. *adeveresc* = „assurer, promettre solennellement”.

Dosoftéiu, 1673, f. 42 b: „așia cuvîntul Domnului Hs. îngroziaște pre păcătoș cu focul nestîns și cu munca véčnică, iară cei direpț aî bucură cu fericința cé *adeverită*...”

Nic. Muste, Letop. III, 42: „Atunce Șvedul necunoscând meșteșugul Moscalului, socotind că Moscalul de frica puterii aû dat dos și fuge, având Șvedul și pe Mazepa Hatmanul Căzăcesc îndemnător și *adeverindu*'i că se vor rădica toată Căzăcimea în ajutorul Craiului, sumeț Șvedul cu neînfrante oștile sale, s'aû depărtat de locurile țării Leșești, mergând după oștile Moscului...”

Ioan Canta, Letop. III, 178: „Mai *adeverit*'aû (Constantin-vodă Mavrocor-dat) că de'i va eși somă bună de banî, a rădica desătina și vâcăritul boierilor mazilî și mănăstirilor, și toți s'aû bucurat...”

Reflexivul „m é *adeveresc*” însemnéză în vechiul grai nu numai încredințare saû făgăduință, ci anume obligațiune legală:

Act moldovenesc din 1699 (A. I. R. III, 266): „și pân oi fi vie, s'aû *adeverit* dumnelui nepotul Lupașco să mă

cate și să mă socotescă, și după morte me încă să nu mă uite...”

De aci în legătură cu jurământ:

Moxa, 1620, p. 398: „(Evdochiia) se *adeveri* cu jurământ mare că nu se va mărita după moarté lui (Costantină Duca)...”

Cu aceiași noțiune, fără formă reflexivă:

Neculce, Letop. II, 297: „(Duca-vodă) trimise pe Vlădica de Roman anume Avrentie la Bogdan și la Iordachi în țara Leșescă de le giură și le *adeveri* mare milă, și’i aduse în țară...”

Un contract moldovenesc de zestre din 1715 (A. I. R. III, 276): „m’au guruitu dumnalui socru-meu și mi-au *adeveritu* să mi de doao mii de zlotii bani...”

Moxa, 1620, p. 401: „legă jurământ mare Catacozinu cu Amuratū și scriseră cărți de *adeverit*, ca să nu strice Turcii Grecilor...”

¹⁻²⁻³. *Adevăr.* — *Adevărat.* — *Adeverință.* — *Adeveritor.*

Adeverez. — v. ³. *Adevăr.*

Adevericîune (plur. *adevericum*), s. f.; vérité. Una din numeroasele formațiuni analogice prin sufixul -cîune, care ne întimpină mai ales în Biblia Șerban-vodă, 1688:

Isaia, XLVIII, 1: pomenindu-se nu cu *adevericîune*, nici cu direptate...

Dan. X, 21: voiu spune ție cel ce e rânduitū cu scrisoare de *adevericîune*...

Dan. XI, 2: stătuū la vartute și tărie, și a-

... commemo-
rantes non cum
veritate, ne-
que cum justi-
tia...

... annuntiabo
tibi quod consti-
tutum est in scrip-
tura verita-
tis...

... stabam ad
robur et fortitu-
dinem, et nunc

cum *adevărăcîu-
ne* voiu vesti ție... | veritatem an-
nuntiabo tibi...

v. *Adeveritate.* — *cîune.*

Adeverință (plur. *adeverințe*), s. f.; 1°. certificat, quittance; 2°. assurance, promesse; 3°. révélation.

În graiul de astăzi, cuvîntul se întrebuintează mai mult cu sensul restrîns de „quitanță”, ca sinonim cu dovadă, de ex.: „dă’mi o *adeverință* său dovadă de plata banilor, de primirea mărfii etc.”; în vechile texturi însă predominesc accepțiunile de:

1°. *adeverință* = „certificat”:

Constantin Brâncovan, 1694 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 150): „și au fost făcut acești 24 de boiari și scrisoare lor de *adeverință*, cum să ție Necula Banu cu nepoții lui acéste moșii...”

Caragea, Leguire 1818, p. 56: „Vechil de judecătîi iaste cel ce să orânduiaște de altul ca să să judece în locul lui; vechilul de judecătîi să să orânduiască cu *adeverință* în scris; vechil fără *adeverință* în scris să nu fie primit...”

2°. *adeverință* = „assurance, promesse”:

Neculce, Letop. II, 319: „(Carol XII) aū purces în gîos spre Poltava prin țara Căzăcescă, având *adeverință* că or veni și Turcii și Tătarii la dănsul de va merge întins în stolița Moschicescă...”

Enachi Cogălnicenu, Letop. III, 243: „... i-au trimes căciulă, căftan, făcându’l deplin Han, scriidu’i după *adeverință* ca să scoată toată paguba dela Tatarî a saracilor...”

3°. *adeverință* = „révélation”:

Varlam, 1643, II f. 81: „acéstia sămtū meșterșugurile vrăjmașului *adeverinței*, a Satanei părintelui tău, c’au întrat în tine ca într’unū vasū al său destoinic, și cu tine grăiaște cătră mine, nedejduind că mă va trage spre

perire și nevoiaște să mă lepădă de Dumnezeu cel adevăr; ce mai vrătosu tu dela mine, ce iaste *adeverința* să știi: să lépedzi întunéreculú necredinței...“

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 36): „...dară lin suflând Austrul *adeverinții*, și într'o parte dând poalele hainei a d e v ă r u l u i, grozavă golicîunea mincunii descoperindu-să să arată...“

Ibid. p. 19: „...iute iaste aduľmă-carea *adeverinții*, unde a sufletului pătimire într'altul despre a sa o măsură cine-va...“

v. *Adeveresc*. — *Dovadă*. — *-ință*.

Adeverințez (*adeverințat, adeverințare*), vb.; révêler. Cuvînt format din *adeverință* după analogia lui „încredințez“ din „credință“.

Dosofteu, Paremiar 1683, f. 113 b: „care svântu și mângăitori Duhă au înțăleptătu ș'au luminatú ș'au învățat pre apostoli cu limbi străluminate și înfocate, ș'au *adeverințatú* ș'au întăritú a fiului lui Dumnădzău acel purtărețú de viață...“

v. *Adeverință*.

Adeverire, s. f.

¹ **Adeverit**, -ă, adj. } v. *Adeveresc*.

² **Adeverit**, adv. }

Adeveritor, -óre, adj. et subst.; vérificateur, juge enquêteur. „Boierii *adeveritori*“ se numiaú în Muntenia cei însărcinați de cătră Domniă a cerceta la fața locului impresurările averii nemișcătore, fie urbane saú rurale. Deși în exercițiul misiunii li se da titlul de boieri, totuși ei puteau fi dintre neguțitori saú popi ori plugari, generalmente vecini cu proprietatea cea impresurată și ómeni cunoscuți prin onorabilitatea lor.

Liste de asemeni „boieri“, confecționate la timp după districte saú orașe, se țineaú la Logofeția, purtând numele tehnic de „revașe domnesci“. Pentru modul de a procede a boierilor *adeveritori*, iată câte-va exemple din Coudica judiciară a lui Constantin Brâncovan (Mss. în Arch. Stat.):

1693 (p. 8): „...dex fiind această ocină bătrână și neștiind el în această ocină pre unde sânt sémnele hotarului bine, nefind nić cărțile moșiei Racoviței de prilej, într'aceia sluga Domnii méle Badé logofăt au venit la Domnia mé de ș'au luat 6 boiari *adeveritori* pre răvașe Domnești, ca să ș caute și să ș descopere hotarale céle bătrâne ale moșiei Racoviței; decé când au fost la zi și la soroc, ei s'au strânsu acești boiari toț la un loc, anume: Mihai den Dobroslovéni și Preda ot Préjva și Mané capitan ot Leul și Papa ot Bărza și Sima dela Balși și Radul Paise diacon, și au mersu acolo la această moșie ce scrie mai sus, fiind ispravnic sluga Domnii méle Vasilie 2 portar, de au căutat hotarale céle bătrâne și o au însemnat pre hotară cum scrie mai sus, precum am văzut Domnia mé și carté celor 6 boiari *adeveritori*...“

Satele Racovița, Dobrosloveni, Préjba, Leul, Bărza și Balși, menționate în acest pasagiú, se află tóte în districtul Romanați.

1693 (p. 65), în procesul între popa „Fiera și Șimjorzu feciorul popei Nechifor Mazăre“ pentru un loc dela Băjesci, ajungénd tréba să vină amindoi „în Divan de s'au întrebat de față“, urméză decisiunea princiară: „Domnia mé am judecat și le-am dat la mijlocul lor 4 boiari *adeveritori* și judecători pre răvașele Domnii méle, anume: Ghiné slujer i Vlaicul clucer i Mateiu clucer Dobricénul i Tu-

dor chîrçubăşa ot Boténi, ca să caute și să adevérezé...”

1696 (p. 194) pentru nescé locuri de prăvălie din Bucuresci: „și neputându-să adevăra din Divan dereptaté acestor locuri, Domnia mé am judecat împreună cu toț boiarii Divanului Domnii méle și le-am dat (lui Cărste și egumenului Teofan) Domnia mé la mijlocul lor 12 boiari *adeveritori* și judecători pre răvașele Domnii méle...”

Intre cei „12 boiari” figuréază: „Enuță starosté za neguțitori, Iorga biv staroste, Manul neguțitorîul”.

Să se observe că dela boierii *adeveritori* nu se cerea nici un fel de jurămint ad-hoc și că numărul lor — fie 4, 6, 12, 24 etc. — atirna cu totul de hotărîrea Domnului.

v. *Boier*. — *Jurător*.

Adeveritură. — v. *Adeveresc*.

Adevesesc. — v. *Adăvăsesc*.

Adevèz (*adevat, adevare*), vb.; régler, rassembler, arranger. Reposatul G. Seulescu (Arch. Albinei Romănesci 1845, Supplem. No. 11) găsisé acest cuvînt la țeraniî din Moldova cu sensul de „tocmesc, adun”, și aduce chîar frasa: „*adevez* și am *adevat* tóte hârtiile trebuitóre”. El îl derivă din latinul *ad aequare*, ceîa ce nu se póte admite, de óră-ce *qu* trece la Români numai în *k* (c, č) și *p*, nici o dată în *v*. Nu cum-va să fie o contracțiune dissimilativă din *ad evasesc*, pe care tot acolo îl auđise Seulescu cu același înțeles? Nu cutezăm a ne rosti, pînă a nu se urmări mai întăiu tóte formele și tóte acceptiunile cuvintului, precum și a se precisa regiunea unde se întrebuintéază. In óri-ce cas, pare a fi de o provenință latină. E fórte ade-

menitóre quasi-identitatea fonetică și logică a lui *adevare* cu spaniolul *adobar* „arranger”, care există în tóte dialectele romanice occidentale, dar pe care Diez (Wtb. ², I, 6) îl crede de origine germanică.

v. *Adăvăsesc*.

— **ădia**; suffixe de certains noms propres topiques. Mulți cred că *Mehadia*, numele renumitelor băi aședate la margine între Banat și Oltenia, n’ar fi decăt o corupțiune din *Ad-Mediam*, după cum se chiăma aceîași localitate în epoca Romanilor (Tab. Peutling.). Nici prin legi fonetice normale, nici prin vre-un fel de analogiă saú de etimologiă poporană, „*Ad-Mediam*” nu putea deveni „*Mehadia*”. Aseménarea între ambele numi, dacă vom admite chîar că ele se aséménă intru cât-va, este o întâmplare, nemic mai mult. In *Mehadia*, finalul *-ădia* e suffix, și încă un suffix fórte interesant.

Să alătoreze cine-va numirile locale ca :

Amarădia, rîu ce trece prin Gorj și Dolj, versându-se în Jiú și dând numele seú la doé plase, la o vale etc.;

Ciocădia, un pârîu și un sat în Gorj;

Arpădia, un cătun în Dolj;

Apădia, un sat românesc în Banat lîngă Lugoș;

Varădia, un sat românesc în Banat lîngă Verșeț;

Mănărădia, nemțesce Donnersmarkt, și *Cinădia*, nemțesce Scholten, sate romănesci în Transilvania;

afară de altele, pe cari noi nu le scim saú nu ni le aducem a-minte.

Apoi să se compare forma *Mehădia* cu forma *Mehedra*, de unde resultă că același suffix, cu scăderea posterióră a accentului, ne întimpină în :

Cernădra, doé sate în Gorj;

Cisnădia, nemțește Heltau, orașel în Transilvania;

Crevedia, un pârîu în Mehedinți și câte-va localități în Vlașca și 'n Ilfov; etc.

Care va fi dară prima concludsiune?

Existința unui vechiu sufix românesc topic *-ădia*, păstrat mai cu persistință în regiunea oltenă, foarte rar în Ardeal, de tot excepțional în partea resăritenă a Munteniei și cu desăvîrșire necunoscut în Moldova.

Același sufix ni se presintă la Serbi în :

Grăădia „Grecime, mulți Greci“;

Srbădia „nēmul serbesc“;

Turădia „nēmul turcesc, Turcime“;

momeădia „tineret, mulți tineri“;

pieșădia „cânime, o droiă de căini“;

Șumădia, numele unei provincie, etc.

Sufixul *-ădia* nu este slavice la Serbi, după cum nu e latin la Români. Luatu-lău Români dela Serbi? dar atunci rămâne deschisă cestiunea: de unde 'lău Serbi? Luatu-lău Serbi dela Români? aceiași cestiune își mută numai dora locul, dar nu se deslăgă.

În forma *-ădia* și 'n variantul *-ădia*, *d* nu se asibilăză. El trece însă în *z* pe dată ce accentul scade pe o vocală mai jos de *i*. Așa din *Amarădia* vine numele pârîului *A m ă r ă z ó e* = *A m a r a d i ó n e*, ér din *Ciocădia* porecla *C i o c ă z à n* = *C i o c a d i à n u*.

v. *Amaradia*. — *Mehadia*. — *Mehedinți*.

Adiăfor, adj.; indiférent. Curat românesc: *n e p ă s ă t o r*.

Alexandri, Iași în carnaval, act. II sc. 6: „Îi vorba că te iubesc așa de năstrușnic, încât acum sînt *adiafor* pîn' și de ciubuc! eū care eram în stare să'mi vind sufletul pentr'o lăul de tătun...“

Același, Hagi-Petcu, act. I, sc. 4:

„Vrei să'ți spun una, dacă'i așa? Ești un nerecunoscător, un *adiafor*...“

Același, Boieri și ciocoi, act. I sc. 7: „decât a sta de o parte rece și *adiafor*, mai mult patriotism arată cel ce se luptă cu orî-ce armă...“

Termen grec din epoca fanariotică: *ἀδιαφορος*, care se mai întrebunțeză numai dora într'o conversațiune comică saū cu ironiă.

Adiaforiă, s. f.; indiférence. Grecul *ἀδιαφορία* „*n e p ă s a r e*“.

Beldiman, Tragod. v. 1133:

Balș în *adiaforie*, iar Tăutul bu măcit,
Așteptă cu îngrijire césul cel nenorocit...

Alexandri, Boieri și ciocoi, act. I sc. 7: „Guvern îi aista?... vė 'ntreb boieri, Guvern Regulamentar orî p ă ș a l i c, în care domnesce interesul și s a m a v o l n i c i a?... Și noi să privim cu *adiaforie* o asemenea stare de lucruri?...“

v. *Adiafor*.

Adiaforisesc, vb.; être indiférent. Românesc: *a n u p ă s a, a s t a n e p ă s ă t o r*.

Conachi, Afrodita și amorii:

Dar el simte și iubesc,
Fara să fie rob,
Și *adiaforisesc*
În minutul ce-aū iubit,
Încât zic cu hotărîre
Ca acest tînăr cumplit
Pentru a mea osandire
Sîngur din Iad aū eșit!..

v. *Adiafor*.

1. **Adiăt**, -ă, adj. } v. *Adiăt*.
2. **Adiăt**, s. n. }

Adiătă, **adiătă**, s. f.; testament. Forma literară este *d i a t ă* saū *d i a t ă* = neogr. *διάτα* (Cihac), termen întrat în graū prin legislațiunea fana-

riotică, în locul vechii locuțiunii curat românesci : lăsat cu limba de mórte.

Caragea, Legiure 1818 p. 67 : „Moștenire ăste priimire unui viu a dreptăților unui mort, căruia îi sânt dăruite după pravilă fără diiată sau cu diiată...”

Poporul însă rostese mai adesea : *adiată* sau *adiăată*. În această formă, *a-* nu este un simplu adaos fonetic, ci rezultă dintr'o ingenioasă etimologie poporană. Un testament manifestă ultima suflare, „le dernier soufflé” a murindului. Astfel țeranul, căruia nu'i plac în genere neologismii, a împămîntenit pe greul *διάραις* căsătorindu'l cu românul *adiére* „souffler légèrement” : *adiétă* „résultat d'un souffle”.

Jipescu, Opincaru, 57 : „... dē mi s'or scurta ăilili pîn'la Paște, las vouo cu graiu limpede, cu limba dēslegată și cu mințili adunate, *adiăata* mea; și blestemați dēla mine să hiți și uđu-iți dē tot plaū și dē toate satili d'imprejur, dēla Pițigoiū și pînă'n Malu-Vinăt, și din vac în vac să hiți goniți, dē n'ēți ținē cu dinți dē doru și dē voiea mea a dēpē urmă...”

Basmul lui Țugulea (Ispirescu, Legende, 331) : „Ăcestă carte ce'i aduse era *adiata* împēratului. Căci bolnav fiind pe patul morții, l'aū fost întrebat sfetnicii și glótele, pe cine le lasă împērat, pentru că n'avea alți copii. Impēratul le-a fost respuns că mai vrednic nu cunósce pe nimeni decât pe Țugulea. Atunci s'a scris *adiata*, s'a iscălit de împērat și de tótă obște...”

Când ăice *adiată*, poporul nu mai vede nimic străin în acest cuvînt, fiind sigur că întrebuinteză pe un derivat din *adié*, *adecă* un participiu femeiesc substantivat, întocmai ca : *spusă*, *ăisă*, *faptă*, *ursită* etc.

v. *Adiū*. — *Diată*. — *Limbă*. — *Testament*.

Adică, *adică* } v. *Adecă*.
Adicăte

Adiére, *adiére* (plur. *adierî*), s. f. ; l'infinif substantivé d' *adiéz* : action de souffler à peine, souffle, vent léger, brise, zéphyr. Sinonim cu *bóre* și *aburélă*.

Basmul celor 12 fete de împērat (Ispirescu, Legende, 238) : „Un frémēt puternic se făcu atunci în tótă pădurea, ca de o furtună ce vine întăritată asupra copacilor ; și totuși nici o frunđă măcar nu se mișcă din loc, ba nici măcar nu se cletină, ca de o *adiare* de vînt barim...”

De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sultânica p. 195 : „Scăpătase sórele ; ogórele își plecaū bogăția de grăū, orz, ovéz și meū la *adierile* încropite ale vîntului de mēză-zi...”

C. Negruzzi, Scrisórea VIII : „Daliile imbrăcate în bogatele lor rochii colorate și gingași tamarinii se legănaū la *adierea* vîntului...”

A. Odobescu, Dómna Chiajna p. 110 : „... șuerătura frunđelor ce se legănaū în *adierea* dimineții...”

Alexandri, Concina, sc. 2 : „... *adierea* rēcoritóre a noptii, lumina dulce a stelelor, cātecele depărtate ale pescarilor neapolitanii, produceaū o armonie, o atmosferă încântătoare...”

v. *Aburélă*. — *Adiū*. — *Bóre*.

Adiū, *adiéz* (*adiat*, *adiet*; *adiare*, *adiere*), vb. ; 1°. souffler légèrement ; 2°. frétiler, branler ; 3°. respirer. Necunóscrea tuturor formelor și a tuturor sensurilor cuvîntului aū împins pe unii a-i căuta originea în latinul *adhalare* (L. M.), ér pe alții în polonul *odwiewać* (Cihac).

1°. *adiere* „souffler légèrement“.

În Dicționarul Mss. bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 420): „*Adiędz*. Vix levor“.

O colindă din Dobrogea :

Vînt de var'a *adiat*,
Flori de măr s'au scuturat,
Peste noi s'au revarsat...

(Burada, Calăt. 74)

Basmul Țurlóiele blendei (Ispirescu, Leg. 246): „Un vînticel *adia* încât de abia îl simțiai că vine să'ți mîngăie obrazii...“

B. Stefanescu (De la Vrancea), Sultana p. 221: „Sórele zăpușesce firea; lumina lui te orbesce; aerul jócă, fierbe, și nici un pic de *adiere* nu astimpără arsura...“

2°. *adiere* „frétiller, branler“.

În ghicítórea poporană despre c u m p ę n ă :

Nici mórtă, nici vie,
Numai din códă *adie*...

(Ispir., Pilde, No. 10)

În colinda Tóder Diaconul din Braila:

Sfîntul Mihailă
Cu s a b i a 'n mână,
Déc'asa vedea,
Cu ea *c'adia*
Și amenința...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 36)

3°. „respirer“.

Cu acest sens și cu forma organică *adillare* (*adiliare*) cuvîntul s'a păstrat în dialectul macedo-român. „*Adillare* înseamnă a respira, a aspira“ (V. Petrescu, Mostre II p. 151), adecă se aplică la vietăți, nu la vînt, dar totuși nu este alt ce-va decăt o mișcare lină a aerului. „Substantivul *adiliatu*, articulat *adiliatlu*, vrea să dică resuflare“ (M. Iutza, Crușova).

Prin sufixul verbal deminutival -illo sintem puși față 'n față cu un cuvînt fără nici o îndoelă latin, orî-care ar fi înțelesul părții radicale a d-. Acest su-

fix servia vechilor Români pentru a făuri verbi cu sensul de „mișcare ușoră“, întocmai ca în al nostru *adiez* după tus-trele accepțiunii. Astfel din „canto“—*cantillo*, din „murmuro“—*murmurillo*, din „scribo“—*scribillo*, din „sorbeo“—*orbillo*, apoi *vacillo*, *oscillo* etc. În latina vulgară numărul unor asemenea formațiuni cată să fi fost fără alăturare mai mare decăt cele conservate în latina clasică. De aci mulțimea lor în limbile romănice occidentale, unde ele au trecut ca „-illo“ și ca „-ello“, căci cantitatea lui *i* în prototipul latin nu era sigură, une-orî scurt și une-orî lung. Astfel sînt în francesă: *frétiller*, *brandiller*, *tortiller*, *sautiller* și *sauteler*, *chanceler* etc.; în italiană: *balzellare*, *saltellare*, *canterellare* și altele.

În macedo-romăna, *adillare* a reușit a reține nu numai forma organică, dar întru cât-va pînă și una din accepțiunile clasice ale latinului *adire*. „Se dice om *adillos* cu sensul de om milos, om care se afecteză facilmente când vede pe alții suferind“ (V. Petrescu, loco cit.). În „om *adillos*“, ceia ce daco-romănescce ar fi *adișos*, nu mai vedem nici o umbră de „respirer“. Simplul *adire* însemnând lătinesce „întimpin pe cine-va“, deminutivul *adillare* trebuî să fi avut anume accepțiunea de „întimpin cu plăcere, cu bună-tate, cu blăndețe“, căci însăși funcțiunea sufixului -illo e desmerdătore. Acolo unde Plaut dice :

..... satius est
Adire blandis verbis, atque exquirere,
Sint illa, necne sint, quae tibi renuntiant?
Bonus animus in mala re dimidium est mali...

(Pseudol. I, 5)

deminutivul *adillare*, prin natura sa mîngăitóre, ar înlocui pe întregul: „*adire blandis verbis*“, caracterisând

pe un „homo adillosus“. Tot așa „ventus adillosus“, „ventus qui adillat“, nu pôte fi decât un „vînt plăcut, blând, dulce“. De aci daco-românul *adiere*, macedo-românul *adițiare*, cù tôte sensurile lor.

La Alexandri, adverbul ce însoțese obicînuit pe *adiere* este lin sau a lin.

Așa despre cântul priveghitorii :

Vîntul tace, frunța dêsă stă în aer neclintită.
Sub o pânză de lumină lunca pare adormită.
In a noptii liniștire o divină melodie
Ca suflarea unui geniù pintre frunzi a lin
 adie
Și tot cresce mai sonoră, mai plăcută, mai
 frumósă...

(Concertul în luncă)

Despre aer, unde éráși nu e vorbă de vînt :

Aerul e viù și prospêt!.. el trezesce și învie
Peptul, inima și ochii peste care lin *adie*...
 (Balta)

Trecerea lui a de o, prin deminutivul a dillo, la noțiunea de „suflare a vîntului“ era înlesnită și chiar provocată de o asociațiune de idei tot atât de latină și numai latină ca și suffixul verbal deminutival -illo. Printr'o ciocnire fonetică, independinte de originea vorbelor, numele latin al vîntului: „ventus“ (V va) s'a întâlnit cu participiul „ventum“ dela „venio“ (Vgva). In acest mod nu putea să nu se nască la vechii Români o etimologieă poporană care, prin noțiunea intermediară de mișcare, legă ideia de vînt cu acea de venire, și pe care nu s'a sfiit a o reproduce chiar un filolog ca Scaliger : „ventus a veniendo, quia sit aëris motus“ (Vossius, Etymol. l. lat. 546). Dar sinonim cu „venio“ este a de o, de unde apoi deminutivul a dillo.

v. *Aburelă*. — *Bóre*.

Adițs, -ă. — v. *Adițu*.

Adimenesc }
Adimenire } v. *Ademenesc*.
Adiment }

Adinööri, adv.; naguère, depuis peu, dernièrement, tantôt. Cihac (I, 183) aduce următoarele forme ale cuvîntului: *adineaoară*, *adineorî*, *dineoară*, *dineorî*, adecă numai pe cele întrebuintate în Moldova, unde predomnesce accentul pe o. Lexiconul Budan (p. 4, 5, 172, 190): *adenööri*, *adeneoră*, *adinööri*, *deneorî*, *dineorî*, cu precumpênirea tonului pe e. Macedo-românesce se țice: *adinévra* și *dénévra* (Dr. Obedenar; M. Iutza).

Adinööri își asociază fôrte des pe m a i „a peu près“, fără ca prin acesta să se schimbe înțelesul.

Alexandri, Scara măței, sc. 3 :

„Magdian. Acum spune'mi, vețut'ai ceva m a i *adinioare*... într'acóce? (arată scara).

„Marin. Intr'acóce?.. când te scobrai de sus?..“

Jipescu, Opincaru p. 65 : „Sănătos lucru e să aveți chiégu vostru și la pás să legumiți din ce ați pus, cum vă spusei m a i *adinévri*...“

In Muntenia accentul se aude m a i tot-d'a-una pe e.

A. Odobescu, Mihnea vodă p. 20 : „Fie-vé acesta numai pildă la țisele mele de *adinévri*...“

La A. Pann ne întimpină forma *adinévra*, fôrte apropiată de acea macedo-română :

Se căznesce d'*adinévra*
Să facă în năsip gaura...

(Prov. I, 81)

saù :

Avem un strein în casă și pôte n'o fi dormind.

Mè pomenii *adinévra* cu el la ușa bătënd,
Pină mâine diminetă sălaș dela noi cerënd...

(Mos Albu, I, 9)

orî cu emfaticul -a :

Incaî de al-de moş Négu crez că n'o mai fi
putënd,
L'am vëzut de *adinëura* tot mereü de somn
câscând...
(Ibid II, 67)

Adinëorî indică în trecut un punct
fôrte apropiat ; un interval mai lung
ne desparte de a d ě u n ă đ ĩ sau d ě u n ă đ ĩ :

Lex. Bud. 5, 183 : „a d ă u n ă đ ĩ ,
d ă u n ă z ĩ , d ă u n ă z ĩ l e , n u p e r ,
n u p e r r i m e , n e u l i c h , v o r e t l i c h e n T a -
g e n “ .

Când punem pe *adinioră* sau *dinioră*
alături cu a d ě u n ă đ ĩ sau d ě u n ă đ ĩ ,
în privința căruia nu pôte fi îndoelă
că e compus din elementele latine :
ad-de-una-dies, se nasce o puternică
bănuelă că între ambele cuvinte nu
există, sub raportul combinațiunii, altă
deosebire decât aceia dintre *óră* și
đi, adică *adinioră* nu este „ad-de-in-
hora“ (Cihac), ci o acomodățione voca-
lică din *adeunoră* = lat. ad-de-una-hora,
sau chiar *adeunioră* = lat. ad-de-uni-
hora, cu latinul vulgar „unia“ în loc
de „una“ (Du Cange, ad voc.). In scurt,
adinioră ar însemna : „acum numai o
o r ă“, precum a d ě u n ă đ ĩ însemnăză :
„acum numai o đ i.“

In adevër, forma scurtată *dinioră* ni
se înfățiseză în vechile texturi cu sen-
sul precis de „numai o d a t ă“, „u n a
ó r ă“, de exemplu :

Dosofteiu, 1683, f. 75 a :

Ps. LXI: *dănă-
oră* grăi Dumne-
dzău, doaâ acé-
stia audzăt'am...
... s e m e l l o -
c u t u s e s t D e u s ,
d u o h a e c a u d i v i . . .

In contextul grec : ἄπαξ ἐλάλησεν...

Și mai bine la Coresi, 1577 : „... *dinioră* grăi zeulü, de doao ori acăsta
auzii...“

Pravila Moldov. 1646, f. 175 : „uci-
gătorülü de va fi omü streinü, carele

nu va fi cunoscutü nice *dănăoră* pre
acelü omü...“

Paremiar 1683, f. 11 b :

Genes. XVIII, 32 : și dzasă: ce- vaș, Doamne, de- -aș grăi încă <i>dă- năoară</i> ? et dixit : numquid, Domi- ne, si loquar ad- huc s e m e l ? . .
--	--

Codicele Voronețian circa 1550 (Mss.
Acad. Rom. p. 155) :

Petr. I, 3, 18 : că Hs. <i>dinrăoară</i> de păcate dreptu noi chinui. quia et Chri- stus s e m e l p r o peccatis nostris mortuus est. . .
--	---

Exemple mai multe se vor aduce în
alte locuri.

Forma *adinëure* cu contrasul *adinë-
urî*, în loc de *adinioră*, s'a născut sub
influența adverbilor : pûrure, alătore
sau alăturî, așijdere sau așijderî, alt-
mîntere sau altmînterî etc., făcënd să
dispară organicul *-oră*. Metamorfoza
cată a fi fôrte veche, de vreme ce o
găsim și'n macedo-romăna. Limba nô-
stră literară a întrebuintat și pôte să
întrebuinteze de o potrivă tôte for-
mele, o varietate care convine mai ales
poesiei.

v. *Dinioră*. — *Odinioră*.

1. Adins, adv.; exprès, à dessein, avec
intention, ad-hoc. Ceia ce se face *adins*
este în opozițiune cu ceia ce se în-
tâm plă sau se nemeresce, fie din
greșelă, fie din nebagare de sémă, fie
în glumă, fie din noroc sau nenoroc
etc., pe când *adins* e tot-d'a-una in-
tențional. El exprimă dară ideia juri-
dică de precugetare, și de aceia
e des în vechile nôstre legi penale.

Pravila Moldov. 1646 f. 175 : „De să
va afla neștine acolia de față cu arme
unde să va face ucidere, și gudețulü
nu va putia așia lesne să cunoască :
î n - d e - a d i n s ü a u v e n i t ü , a u t ă m p l a -
t u - s ' a u d e s ' a u n e m e r i t ü a c o l i a ,

atuncea să cade să fie îngăduitoriu și cu milă...“

Ibid. f. 123: „cândü va ġura cela c'au suduitü, cumü nu l'au suduitü în-de-*adinsü* pre neștine, atuncea ġiudețulü va socoti...“

Ib. f. 52: „de să va afla c'au făcutü acestü lucru în-de-*adinsü* cu inșelăciune...“

Ib. f. 63: „cela ce va ucide pre sprijinatoriu cu inșelăcune, ce să dzice: cândü nu l'are ucide nice dreptü vre o greșală sau dreptü ce au vrutü să ucigă pre vrăjmașu-i, ce numai în-de-*adinsü*, atuncea și acesta să va omoră...“

Ib. f. 72: „poate muțaria să trimiță în-de-*adinsü* unü omü acolo unde ġ-au fostü bărbatulü, să întrêbe de viu, de mortü...“

În loc de „în-de-*adins*“, când vrea să se rostescă într'un sens superlativ, Pravila Moldovenescă 1646 pune: „cu tot de-*adinsul*“, de ex. la f. 134: „cela ce va grăi rău de Domnulü locului aceluia și'l va sudui cu mănăie și cu totü de-*adinsulü*...“

Fără în și fără tot, Lexiconul Budan (p. 179) ne dă construcțiunea: de *adins*, pe care o explică prin: „fără glumă, cu voiă, cu sirguintă, cu strădaniă“.

Astăzi poporulü ġice mai mult: c u-d i n-*adinsul*, c u-t o t-d i n-*adinsul*.

În Condica Logofetei lui Constantin Brâncovan 1692—1713 (Mss. în Arch. Stat.) precumpănesce construcțiunea: „c u-d e-*adinsul*“.

Un frumos pasagiü la p. 161:

„...așġidiré și glasul nostru cel de rugă celor ce după noi vor fi de D-zău aleși stăpănitori c u-d e-*adinsul* întindem, ca fiește-carele den voi în vrémé stăpănirii sale din avuția ceia ce dela D-zău ġaste voao dată să nu fie sfânta mănăstire acasta lipsită...“

La comparativ se ġice: „m a ġ c u-d e-*adinsul*“:

Zilot, Cron. p. 36, despre lupta între Cazaci și Pazvangii în Craiova: „...Turcii călăreți, ce ġi avea de ajutor, vedënd năvălirea vrăjmașilor, ori de frică sau de pizmă ca să ġi lase pe Cazaci în peire, ġ-au năpustit și au fugit; iar a treia și cea mai mare împotrivire au stătat o plöiă repede ce s'au întimplat în toțul războiului, din care udându-li-se armele, au slăbit förte tare, și Pazvangii înțelegënd acésta, m a ġ c u-d e-*adinsul* au năvălit asupra lor și ġ-au sfărimat förte, încat pré puțini au scăpat...“

Se pöte ġice și nearticulat c u-d e-*adins*:

Pravila Munten. 1640, f. 9 a: „Acéste vă învățăm, preoților și țărcovnicii bisericilorü, ca inșivă să umblați întru învățaturile ce vă sănt date voao, și după acéia să învățați toți oamenii, c u-d e-*adinsü* de pururé, nu pentru vre-o plată or-caré de argint sau de aur, ce pentru spasenia sufletelor...“

Omiliar dela Govora 1642, f. 90 b: „urechile carile ascultă și ġiau a-minte c u-d e-*adins* cantecele muerilor celor curve și cenghii în multe chipure, acolo nemică nu vor auzi dé acéste, numai acel glas înfricoșat...“

Pină astăzi însă, chiar în gura țăranului, sună mai mult forma articulată, adecă cu *-u* întreg:

Jipescu, Opincaru p. 48: „Nu cumva cărlani, mânji, armăsari, telegari, jugani, și măcar uțupinili din lumea lu Dumneđeu, c u-d ' *adinsu* te dau de șugubină?...“

Numai când lipsesce „cu“, *adins* perde articlul în graiul poporan:

„...dă cu ochi dé dînsili și spuni-le dela mine multă sănătate și arată-le să mai lase focului frunđișora și alihiă de pé față, că par'că ș niște pa-

parude 'mbrezăiete și niște case vă-
ruite cu bozii și cu soc; rogu-le d'*adins*
să nu mai umble cu flécuri, în chieltu-
feli, în ințoțoneli..“

(Jipescu, op. cit. 132)

Dar construcțiunea cea mai respân-
dită este: în *n-adins* sau în *tr'adins*.

Balada Ţencea Săbiencea:

Află, Ţenceo, dela mine
Că 'n-*adins* te vream pe tine
Și 'n-*adins* m'am lăudat
Că n'ai hal să'mi fi bărbat..

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 642).

Donici, Vulturul și paingul:

Se uită vulturu și vede în-*adins*
Paingu lingă el cum mreja aū intins..

Zilot, Cron. p. 65, despre cruđimile
Pazvangiilor:

Cu ochii am vęđut: nasuri, urechi cruțate,
Nu sburate de tot, ci'n piele spinđurate,
Ș'acęsta în *tr'adins*, pentru mai mare gróză
La cęti vor aūđi, iar mai virtos sę-i vęđă..

I. Cręngă, Povestea lui Stan Pęti-
tul (Conv. lit. 1877 p. 26):

„— Măi omule, vorbești în-*adins* ori
vrei sę suguești?”

„— Ba feręscă Dumnezeū, cucóne;
în-*adins*..“

Același, Povestea lui Danilă Prepe-
lęc (Conv. lit. 1876 p. 454): „Șuguești,
măi omule, ori ție în *tr'adins*?..“

„A fi cuiva în *tr'adins*“: ție ție
în *tr'adins*, mie męe în *tr'adins*
etc., este un idiotism, care înseamnă:
„prendre bien au sęrieux“, în o-
pozițiune cu: șagă, glumă, pęcălęcă și
altele.

Din exemplele de mai sus vedem cę
adins se întrebuintęză numai asociat
cu prepozițiunile: *de*, *cu*, *cu-de*, *in*,
in-de, *in-tru*. Dr. Silasi constată în
vechiul graiu din Banat și din Hațeg
forma adverbială: *adensul*, „serio, ex
proposito“, anume în Psaltirea ma-
nuscrisă a lui Viski din 1697 (Bariț,
Transilv. 1875 p. 152); și acolo însă,

după cum ne-am încredințat din copia
în posesiunea d-lui I. Bianu, cuvintul
e însoțit de o prepozițiune. Pasagiul
citat de Dr. Silasi sună așa în psal-
mul XXXIII: „Szuflet en *adenszul*
doreste pre Domnul..“

Putem dară afirma, pînă la probă
contrariă, cę adverbul *adins* „expres“
cere tot-d'a-una de'nainte'i cel puțin o
prepozițiune, decę nu și doę.

v. *Adesul*. — *Ararul*. — *Lupiu*.

Paralelismul cu ital. *adesso*, vechiu
span. *adiesso*, v. franc. și provenț. *a-*
des, fac ne'ndoiósă derivațiunea romā-
nului *adins* din lat. *ad-ipsu(m)* (Ci-
hac, I, 28. — Diez, Wtb. 2, I, 167), sub
forma nasalizatā: *ad-impsu(m)*; a-
cęsta nu însă fără o rezervă fórte
importantă. Occidentalul *adesso* este
un adverb de timp, derivând din: „*ad-*
ipsum [tempus]“, pe cęnd al nostru
adins e un adverb de mod: „*ad-*
ipsum [negotium]“. Există dară între ambele
o identitate numai dóră de doę-treimi
din elementele cele constitutive.

Un paralelism perfect cu românul
adins ne înfățișeză numai dóră vechiul
piemontes *ades*, într'un manuscris
din secolul XII, publicat de profesorul
Förster. II găsim acolo de doę ori (Böh-
mer, Roman. Studien, IV, 28):

„... no se retrahen, mas a *des* van
de virtute in virtutem..“ = „nu se re-
trag, ci cu-tot-*adinsul* pășesc din vir-
tute în virtute..“;

și mai jos:

„... le main e li ol tenea a *des*
estendue envers lo cel..“ = „mānile și
ochii își ținea în-*adins* ațintiți cętră
cer..“

În aceste pasage *ades* nu mai este
de loc „*ad-ipsu(m)* [tempus]“ ca în
italianul *adesso*, ci numai „*ad-*
ipsum [negotium]“ ca în românul *adins*.
Un al treilea adverb romanice indepen-
dente *adins* s'a format din: *ad-ip-*

s u m [hominem] saŭ : a d - i p s o s [hominem]. Veđi'l în articolul următor.

Vom încheia prin recapitularea multiplelor asociațiunii ale lui *adins*:

d e - *adins* = de-ad-ipsum ;

c u d i n - *adinsul* = cum-de-in-ad-ipsum-illud ;

c u d e - *adinsul* = cum-de-ad-ipsum-illud ;

î n - *adins* = in-ad-ipsum ;

î n d e - *adins* = in-de-ad-ipsum ;

î n t r ' *adins* = inter-ad-ipsum ;

î n - *adinsul* = in-ad-ipsum-illud.

v. **Adins*. — *Dins*. — *Îns*.

**Adins*, adv. ; entre soi. Archaism. Sinonim cu între, de care însă diferă prin aceea că arată numai acțiunea reciprocă imediată între persoane, nu și între lucruri, și nici o dată interval. Se deosebește cu totul prin sens, deși nu prin origine, de celălalt *adins*, despre care veđi articolul precedent.

Codicele Voronețian circa 1550 (Mss. Acad. Rom. p. 159):

Petr. I, IV, 8 :
ainte de toți, *adinsu* voi iŭbosti pururé aibându...

... ante omnia autem, mutuum in vobismet ipsis caritatem continuam habentes...

Cu același sens la Moxa, 1620, p. 354 : „puse Domnŭ pre parté răsăritului alŭ doile fiŭ Costandie, iară pre Consta și Costantinŭ lorŭ le déde apusulŭ și Galiŭa ; ce se tinsera curându, o amarŭ ! că se sfădiră *adinsu* ei-și...”

Noul Testament 1648, Marc. IX, 15 :

... atunci între-bă pre cărtulari : ce vă priciț *adins* voi-ș?...

... et interrogavit eos : quid inter vos conquiritis ?..

Tot acolo, Paul. ad Coloss. III, 13, 16 :

... răbdându unulŭ altuși ertându-vă *adinsu* voi-ș, de are cine-va unulŭ pre alaltŭ înputăciune...

Și mai jos, în construcțiune cu pre și perđend pe inițialul *a* :

... învățându-vă și dojenindu-vă înșivă pre *dinsu* voi-și întru psalomi și în cântări...

... supportantes invicem, et donantes vobismet ipsis si quis adversus aliquem habet querelam...

... docentes et commones vosmet ipsos psalmis, hymnis et canticis...

Să se observe, că acesta e unicul pasagiŭ, în care *adins* „entre soi“ se construesce cu o prepozițiune, și tocmai cu prepozițiunea *pe*, cu care nu se asociază nici o dată *adins* „expres“. În norma generală, *adins* „entre soi“ funcționează tot-d'a-una singur, ér *adins* „expres“ se întrebuintează numai preces de elemente prepoziționale: *de*, *cu*, *în*, *din*.

Pășim mai departe la examinarea texturilor.

Radu din Măniceșci, 1574 (Mss. Harl. 6311 B. British Museum), Mat. XVIII, 15 :

... e să greșire ție fratele tău, pasă și oblicéște elŭ *adinsere* și acela singurŭ...

... si autem peccaverit in te frater tuus, vade, et corripe eum inter te et ipsum solum...

Intocmai așa în cel mai vechiŭ Evangeliar românesc tipărit, publicat de Cipar sub No. 1 (Analecte, p. 5).

Apoi în Legenda Duminiceii, 1600 (Cuv. d. bătr. II, 49) : „și voŭ întoarge lumina soarelui de cătră voi de va fi întuinrerecu, de vă veți giuinghé *adein* (адеи) voi...”

În fine, în graiul poporan din munții Moldovei s'a conservat pină astăzi

aden, redus la *ade*, cu sensul de „singur“, funcționând ca adverb. „La noi în plasa Muntelui țeraniî ȕic: m'am dus *ade*, în loc de: m'am dus *singur*“ (G. Gavrițișanu, distr. Némț, com. Galu).

Contextul latin al celor mai multe pasaje de mai sus: „ipsis“, „in ipsis“, „ipsos“, „inter ipsos“, pune afară de ori-ce îndoelă derivațiunea cuvîntului din: *a d i p s u m*, nasalizat *a d i m - p s u m*, adecă tot de acolo de unde vine și cel-l'alt adverb *adins* „expres“, deși între ambiî deosebirea de sensuri nu pôte a nu fi mare, de ôră-ce unul este: „*a d i p s u m* [negotium]“, pe când cel-l'alt: „*a d i p s u m* [hominem]“ saü: „*a d i p s o s* [homines]“.

Filiațiunea varianturilor:

ade „entre soi: seul, seulement“ = *a d i p s u m*;

aden, adins „entre soi: l'un l'autre“ = *a d i p s o s*;

adinsere, formațiune analogică după norma adverbilor: *almtintere, așijdere* etc.

Același prețios text piemontes din secolul XII, în care noi am găsit mai sus pe *adins* „expres“, ne dă și pe *adins* „entre soi“, și anume:

„... episcopi e presbiteri qui tuto di sonent le tube per predicaciun, quar a des nos prediquen e castien e nos mostren la via de deu, a des nos cornen...“ (Böhmer, Rom. Stud. IV, 17).

„... Deus superbis resistit, humilibus dat gratiam. Deus, zo dis, contrasta a des ail orgoillos, e ail humel dona la soa gratia...“ (Ibid. 31).

În primul pasagiü: „a des nos prediquen, a des nos cornen“ înseamnă: „între noi predică, între noi buciumă“, adecă paralel cu „*adinsu* ei-și“ la Moxa saü „*adinsu* voi-și“, „*aden* voi“ în texturile din 1600 și 1648.

În al doilea pasagiü: „contrastă a

des ail orgoillos“ înseamnă: „respinge numaî pe cei mândri“ saü: „pe cei mândri *singurî*“, adecă paralel cu graiul țerănesc din Moldova: „m'am dus *ade*...“

v. ¹ *Adins*.

Adint (*adintat, adintare*), vb.; être attentif, prêter attention. Archaism, a căruî disparițiune e de regretat, căci nu'l putem înlocui decăt prin perifrasticul: *bag-sémă, ȕea ũ-a-minte* etc.

Dosofteiu, Paremiar 1683, f. 134 b, archangelul cătră Maica Domnului: „Strigu'tü, bucurându-mă: plăcă'tü urăchă și'mi *adintă* a Domnului spuindu'tü culcușü nesămănatü, c'ai aflatu'tü darü de'naintia Domnului, ce n'au mai aflatü când-va alta...“

Reproducënd acest pasagiü, repozatul G. Seulescu (Buciumul roman, 1876 p. 253) ȕice: „*adintă* saü *atintă*“, cređënd că forma română ar deriva din latinul *attendo*, de ôră-ce, în adevër, ȕicerea: „și'mi *adintă*“ nu pôte însemna decăt: „et *attende* mihi“.

Equațiunea: *adint* = *atind* ar prezinta o metatesă între *d* și *t* fără exemplu în fonetica română. Admiterea ei e cu atât mai de prisos, cu cât etimologia lui *adint* este una din cele mai limpeđi.

Din Dosofteiu cuvîntul a trecut în Dicționarul româno-german al lui Budai-Deleu (Mss. în Mus. istoric din Bucur., II p. 6), care însă — nesciënd cum să'l traducă — bănuiesce numaî: „*vielleicht winken, mahnen*“. Este învederat că traducerea e greșită. În textul din Dosofteiu, singurul în care ne întimpină *adint*, acéstă vorbă nu înseamnă „*winken*“, „*faire signe*“, dar nici „*mahnen*“, „*faire souvenir*“, ci numaî: „*auf etwas spannen, aufmerken, mit Aufmerksamkeit hören*“, „*écouter avec atten-*

tion“, „attendere“, după cum înțelesese foarte bine Seulescu. „Plécă'ți urechea și'mi *adintă* a Domnului spuindu'ti culcuș...“ se traduce prin: „prête ton oreille et sois attentive à ce que je te dirai de l'accouchement divin...“ E sigur că'n textul slavic, după care lucra Dosofteiu, lui *adint* îi corespunde „vūnimaia, a t t e n d o“.

De aci însă nu urmăze derivatiunea cuvintului din latinul „attendo“, pe cât timp sare în ochi identitatea lui cu : a d i n t u o (intuor, intueor) din i n t u o cu prepozițiunea a d, care funcționează ca și'n : adinresco, adinflo, adinvenio, adinvicem, adinstar etc., adecă numai ca un mijloc poporan de a da și mai multă amplitudine unei vorbe compuse deja cu „in“. Prin sens, i n t u o este sinonim cu „attendo“, de ex. : i n t u e r i veritatem (Cic.), i n t u e r i causam (Liv.), i n t u e n d u m quid affectet quisque (Quinct.) etc. „I n t u e r i implique l'idée d'attention et d'activité d'esprit dans la personne qui regarde“ (Barrault). Din a d i n t u o, trecând în prima conjugatiune, vine românul *adint* fără nici o modificare fonetică sau logică. N'am avé trebuință de a adăuga că latinul *-tuu* și *-tuo* se reduc tot-d'una românesce la *-t* : mor-*tuus* = mort, in-pro-*mutuo* = împrumut, *batuo* = bat etc.

v. 2. *Uit*.

Adintăre }
Adintăt } v. *Adint*.

Adoara, adăora, adv.; secundement, pour la deuxième fois. O contractiune veche, elegantă și foarte poporană din cele trei cuvinte: a d o u a ó r a, cimentate într'un singur adverb și întărite prin emfaticul *-a* (v. 5. *A*).

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XII p. 5: „strigară amu *adoara* (адоара) omu-

lui ce-au fostu orbū, ziseră lui: dă slavă lu Dumnezeu...“

Legenda Sf. Dimitrie, text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 121): „de tot a-măruntulū innainté tuturoră spuné, cumu i se-au arătat sfântul și i n t a i și *adoara*...“

Cu prepozițiunea de: **адоара** = de + *a* + *doua* + *óra* + *a*, adecă din cinci elemente constitutive, fără a mai numérea ca al șeselea pe articolul feminin din „dou'a“ :

Dosofteiu, Paremiar 1683 aug. 6 f. 53 b :

Regn. III, XIX,
7: ...și să'ntoarsă
ingerulū Domnu-
lui *dédaora* del'au
deșteptatū și i-au
dzăsu-î...

... et revertit
angelus Domini
s e c u n d o, et te-
tigit eum, et di-
xit ei...

In graiul țerănesc de astăzi :

„... [La lucrarea viei] primăvéra se iaū pariī de pre vițe, ér vițele se scólă în sus, apoi ascuțindu-se pariī se implântă de nou în pămînt lîngă vițe; după aceia vine legatul viței pre pari, adecă cercuitul; apoi urmăze săpatul i n t a i u și a d o u a ó r a, ceia ce de popor se dice: *adóra*...“ (Invetător G. Dobrin, Transilv. Făgăraș, com. Voila).

„Lucrarea viei se chiamă: tăt, îngropat, butășit, arăcit, cercuit, sapă de vie, plevilă i n t a i și *dadóra*, adecă a l d o i l e a...“ (N. Vasilescu, Muscel, com. Glâmbocel).

Macede-romănesce se dice: d e *adaia-ora* (M. Iutza, Crușova).

Intr'un alt loc noi am vorbit deja despre o interesantă fusiune a acestui adverb *adoara* sau *adaora* cu verbul a d a u g în gura țeranilor din Moldova.

v. *Adaog*. — *Adauđă*. — *Doi*.

Adochesc (*adochit, adochire*), vb.; faire

signe des yeux, jouer de la prunelle. „A *adochi*, a face semn cu ochiul“ (Costinescu, Vocab. I, 19). Cuvintul să fie ôre poporan? Italianesce: *adocchiare*, *adocchiamento*.

v. *A-ochiū.*—*Deochiū.*—*Ochesc.*

Adorm (*adormit*, *adurmit*; *adormire*, *adurmire*), vb.; endormir, s'endormir, s'assoupir, fig. mourir. „A începe a dormi, a căde în somn, a perde conștiința de sine: nu vorbiți, că deșteptați pe amic, care abia a *adormit*; ca transitiv, a face să dórma: nu poți *adormi* copilul? figurat, a repausa, a muri: amicul nostru a *adormit* întru Domnul“ (L. M.)

A. Pann, Prov. II, 90:

Abia pîn'aci el zise, și ostenind încetă,
Adormi, ochi'și închise și nu se mai deșteptă...

Doîna haîducescă:

Să dee plôe cu soare
Ce îndemnă la culcare,
Să *adormă* stevariî,
Să le fur armăsariî...

(Alex. Poes. pop. 314)

Pompiliū, Sibiu, 22:

Și de-o dată ameția,
Pe masă capul punea
Și în grabă *adurmia*...

Moxa, 1620, p. 353: „... se luară a bă și a mânca și a juca până în noptă, și *adurmiră* de greū...

Poporulul îi place pleonasticul: *adorm somn*:

Cotul pe masă trântia,
Mâna la obraz punea
Și greū somn că *adormia*...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 665)

sau:

Îar unde lungit cădea
Acolo somnu 'l fura,
Somn adânc că *adormia*...

(Ibid. 678)

Aci ne apare sinonimul cel mai metaforic al *adormirii*: *mă fură somnul*. Macedo-românesce se dice mai

puțin poetic: *mă luosomnul*, *mă băgai să dorm* (Dr. Obedenaru, Dict. Mss. în Acad. Rom.).

Adorm e sinonim cu *ațipesc*, dar arătând o tréptă ce-va posterioară: cel ce *ațipesc*, începe a *adormi*, devenind nemișcat și încetând de a simți ceia ce se petrece în gîuru'i; cel ce *adorme*, *ațipise* deja, dar încă nu dórme deplin. Raportul între *ațipesc* și *adorm* este ca grecesce între: *νυστάζω* sau *κοιμάω* și *ύπνώσσω*.

Dosofteiu, 1680, ps. III:

... eū ațipiū
și *adormiū*...

... *εγω εκοιμαμην η θην και ύπνωσα...*

La Silvestru, 1651: „eu mă culcaiu și dormiū...“

E reū intervertit la Coresi, 1577: „eu *adurmiū* și ațipiū...“

Cu tôte acestea, deosebirea între *adorm* și *ațipesc* e atât de mică, încât confusiunea e scusabilă.

Arsenie dela Bisericanî, circa 1650 (Mss. Acad. Rom. p. 282):

... nici ca să
adormă cela ce
te feréște. Iată
nu va *adormi*
nici va ațipi
cela ce feréște Is-
railténii...

... *μηδεν νυστάξει
δ φυλάσσωσιν σε.
Ιδου ουδεν νυστά-
ξει ουδεν ύπνώ-
σει δ φυλάσσωσιν
τον Ισραήλ...*

Același pasagiū la Coresi, 1577, ps. CXX: „și să nu durmitéze celū ce feréște tine; adecă nu durmitéza, nece *adurmi*, ce feréște Israilii...“

Un al doilea sinonim e: *pirotesc*, un fel de cădere în nesimțire, fără culcare, dar cu aparința somnului, ceia ce se pôte exprime și prin *adormire*, de exemplu:

La A. Pann, Prov. I, 104:

Puind pe sătenî la clacă ôre-care arendaș, S'a 'ntâmplat în ei să fie și un leneș, nevoiaș, Care de'l puneala sapă, *adormia* în mîlnî cu ea...

Costachi Negruzzi, Scrisórea VII : „... de multe ori în biserică li se întâmpla să *adormă* și să horaască când era mai frumos...”

De aci ocară : *adormitule!* când e vorba de cine-va fără spor la lucru, de un om care : *adorme* în picior e.

Vocabularul lui Costinescu (I, 15) aduce cu același sens : „a *adormi* pe tăciuni, a moșmoli, a nu căuta cu îngrijire de un lucru”, alăturându’l cu locuțiunea francesă : „s’endormir sur le rôti”.

Între *adorm* și *pirotesc* există totuși o deosebire : cine-va *pirotesc* numai de slăbiciune, de bătă, de o patimă cronică, de care poate să se vindece, pe când *adormire*, rare-ori patologică, este în principiu un fenomen curat fiziologic.

Un al treilea sinonim e : *aromesc*, care însă — precum vom vedea la locul său — implică tot-d’-a-una un început de vis sau de iluziune optică.

Într’un sens figurat, *adorm* e sinonim și cu *alin* : a *adormi* o durere, o suferință, o temere, o grijă.

Într’o doină din Transilvania, o copilă *adorme* dorul pentru iubitul său :

Dorul lui e mare domn ;
Sera când îi vine somn
Trebue să îl *adorm*,
Dimineta să l’ trezesc,
Peste ți să l’ giugulesc...

(Jarnik-Bărsanu, p. 126)

Gr. Alexandrescu, Un cés e... :

A! dacă ’n astă lume ce-va putea fi ’n stare S’aline, să *adormă* un chin sfișitor...

Cost. Negruzzi, O alergare de cai, II : „ființă ticălósă ce sînt! *adormiam* pe nădejdea făgăduințelor lui; visam fericirea în brațele ce erau să mă vîndă...”

De aci *adorm* se aplică forțe des la mórte, mai ales când ea este liniștită, venind óre-cum pe nesimțite.

Moxa, 1620, p. 362 : „pentru că era

bun și milostiv, lui i fu moarté ca un somn de *adurmire*...”

Dosofteiu, 1673, f. 6 a :

Îară eu cu pace bună
Vor *adormi* de preună,
Și cînd din lume mi’i duce
Mă vei odihni cu dulce...

saū ibid. f. 19 b :

Să nu *adorm* în somnul de a dóa moarte...

Dosofteiu, 1680, ps. XII : „ca nu când-va să *adorm* întru moarte...” ; Coresi, 1577 : „să nu cându-va *adormu* în moarte...” ; Silvestru, 1651 : „ca să nu *adormu* în moarte...”, unde grecesce : *μή ποτε ύπνωσω εις θάνατον*.

Cost. Negruzzi, Scrisórea XI : „Mórtea! Numele ei înflorează pre cel bogat, pre cel care lumea nu’l încăpea... Săracul însă, privindu-o ca o odihnă după o ți de muncă, *adorme* în liniște...”

Numai excepțional se aplică *adormire* la o mórte care nu e tocmai liniștită :

Moxa, 1620, p. 346 : „*adurmi* Adamū somnul celū amarū, începătura căderiei...”

O aplicațiune de tot poporană a *adormirii* către mórte este : „a *adormi* somnul tatei”.

A. Pann, Moș-Albu, I, 4 :

Noroc că nu fuse apă, ci un puț năsipos, sec, Săpat neisprăvit încă, dar puteam să mă în-

nec ;
Nici n’au fost ghizduri saū lemne de care să mă lovesc,
Că *adormiam* somnul tati, să nu mă mai pomenesc...

Lătinesce a *adormire* era o vorbă mai mult poporană în loc de clasicul „obdormire”. Vechiu italian a *adormire*, provențial și vechiu spaniol a *adormir*, a *adurmir* (Cihac). Există și’n vechea francesă, dar numai reflexiv : „Il faisoit elz doner bevrajes por loquel il s’*adormoit* matin...” (Godfroi).

v. *Adormit.* — *Adormitez.* — *Aromesc.* — *Ațipesc.* — *Dorm.* — *Dormitez.* — *Picotesc.* — *Pirotesc.* . .

¹**Adormire** (plur. *adormiri*); l'infin-tif substantivé d' a d o r m: action d'en dormir, de s'endormir. — v. *Adorm.*

²**Adormire**, t. de Théol.: la fête de l'Assomption de la Ste-Vierge. Se ȕice: „*Adormirea* Pré-curatei feciôre“, „*Adormirea* Precistei“, „*Adormirea* Maicei Domnului“; mare serbătore saũ „serbătore împêrătescă“ dela 15 august.

Varlam, 1643, II f. 104 b: „...mêrse Arhanghel Gavriil cu stlăpariu de finicũ în mână și dzise: să știi, măria ta a lui Dumnedzău Nascătoare, că de astăzi a treia dzi te veri muta de pre pământũ în cerũ; deci te gătiadză pre sine și tocmêște cele ce's de moarte și aștaptă *Adormirea* ta, că va veni fiulũ tău de va lua sufletul tău..“

Termen curat poporan pentru acêstă serbătore este: Sântă-Maria-mare, în antiesă cu: Sântă-Maria-mică dela 8 septembrie, adecă ȕiua Nascerii Pré-curatei feciôre. La nascere, „*Maria-mică*“; la môrte, „*Maria-mare*“.

Fiind-că în acest interval de trei septemâni fórte rar se întâmplă să cadă bruma, poporul din Banat ȕice în ironiă: „dela Sânta-Maria-mare pînă la Sânta-Maria-mică dacă nu cade bruma, se imput Jidovii“ (Mangiuică, Calendar 1882), ceia ce însemneză că, blestemați de Maica Domnului, ei put mai tot-d'a-una.

Adormirea Pré-curatei fiind ună din serbătorile creștine cele mai importante, îi sînt închinete o mulțime de mănăstiri și biserici în România: mănăstirea din Câmpu-lung, mănăstirile Barnoski (Iași); Varatic, Bistrița din Moldova și Bistrița din Oltenia, Cotroceni, Tismana, Țigănescii și altele, ca-

tedralele din Buzeu, din Argeș, din Berlad, din Botoșani, Sărindar etc. (Melchisedec, Oratoriũ, passim).

Slavonesce acêstă serbătore se chia-nă „Uspenie“, grecesce „*Koιμησης*“, ambele cuvinte însemnând „*Adormire*“. Dar și'n latinitatea medievală se ȕicea *Dormitio*: „in loco ipso usque ad *Dormitionem* *Mariae* hospitari“ (Du Cange, v. *Dormire*).

v. *Adorm.* — *Maica-Domnului.* — *Maria.*

¹**Adormit**, -ă; part. passé d'a d o r m: endormi, assoupi, pareusseux; fig. tranquille, mort, décédé. „*Adormit*, apucat de somn, repausat, mort. Ce om *adormit*! adecă fără vivacitate“ (L. M.).

Dosofteiu, Liturgiar 1673, f. 17 b: „cercetédză-ne, Dumnedzău, și pomeniaște pre toȕ *adormiții* pre nedăjdia de viața večnică și răpaosă-ı..“

Cost. Negruzzi, O alergare de căi, III: „Vedeam orașul *adormit* desfășurându-se sub mine ca o mare umbră. Liniștea domnia pretutindenı, numai inima mea era turburată..“

O caracteristică a femeii la I. Văcărescu p. 279:

Te plângi d'o mică înșelăciune!

La femeı asta nu e minune.

Eũ știu că ele, și *adormite*,

Izvodesc lucruri mai negândite...

Una din înjurăturile poporane de despreț este: „*adormitul*!“ sinonim cu „trândav“, „leneș“, „netrebnic“, dar mai ales cu „cască und“ (I. Stefanescu, Buzeu, c. Zernesci). Italianesce se ȕice cu același sens: *addormentato* și chiar *addormentatissimo*; în dialectul sicilian: *addormisciutu*, *addormisciutissimo* (Traina).

v. *Adorm.*

²**Adormit**, **adurmit**, s. n.; part. passé d' a d o r m pris substantivement.

Coresi, Omiliar 1580, quatern. VII p. 2: „... grăi lor: Lazarū soțul nostru au adurmitū, ce mergū să deșteptū elū; ziseră ucenicii lui: Doamne, de va dormi, mântuitū va fi; zise Isus de mǎrté lui, ei le pǎré că de *adurmitulū* somnului grăiia...“

v. *Adorm.* — ¹ *Adormit.*

Adormitǎre }
Adormitǎt } v. *Adormitez.*

Adormitěz, adurmitěz (*adormitat, adormitare*), vb.; endormir lentement, s'endormir lentement, commencer à sommeiller. Formațiune frequentativă din *adorm*, paralelă simplului *dormitez* „*sommeiller*“ din *dorm*.

Coresi, 1587, ps. CXVIII:

„... *adurmită* sufletul meu de tristū, învrătoșă-mă în cuvintele tale...“

... *dormita-*
vit anima mea
prae taedio, con-
firma me in ver-
bis tuis...“

Tot aceia la Ioan din Vinți, 1689, 102 a: „... *adormită* sufletul meu de întristare; întărește-mă pre mine după cuvântul tău...“

O corelațiune perfectă între *adorm* = lat. [ad] *dormio* și *adormitez* = lat. [ad] *dormito* ne întimpină la Coresi în psalmul LXXV:

Adurmiră somnulū său, și nu aflare nemică toți bărbați cu mâinile sale. De zapreștenia ta, zeulū lu Iacovū, *adurmitarā* încălecândū cai...“

Dormierunt somnum suum, et nihil invenerunt omnes viri divitiarum manibus suis. Ab increpatione tua, Deus Jacob, *dormitaverunt* qui ascenderunt equos...“

Paralelismul e cu atât mai instructiv, cu cât Coresi traducea din paleoslavica și nu sciea de loc lătinesc.

La Dosofteiu, 1680, f. 94 b, sint forme fără *ad*: „*dormiră* somnul său“ și: „*dormitară* ceia ce încălecară“, adecă și mai aprópe de contextul latin.

Lex. Bud. 5: „*adormitare*, somnus lenis, das Schlummern; *adormitez* sau *adormit*, obdormito, obdormisco, schlummern, einschlummern“.

v. *Adorm.* — *Dormitez.*

Adormitǎr, -óre, adj.; endormant, assoupissant, soporifique. Insușirea aceia care *adorme*, în tóte sensurile cuvintului: buruénă *adormitóre*, cântec *adormitor*, povești *adormitóre*.

v. *Adorm.*

Adormițea (plur. *adormițele*), s. f.; t. de Bot.: 1°. *Anemone pulsatilla*, *Pulsatille*; 2°. *Ipomaea variabilis*, *Convolvulus*, *Liseron*. Se întrebuinteză numai la plural. Cu primul șens, cunóscem cuvintul la Români de lingă Nistru (*Dubassari*, 1855); cu sensul al doilea circulează în părțile unde Transilvania se învecinează cu Banatul (N. Sânzian, Hațeg).

1°. *Adormițele* „*Anemone*“. Sinouim cu *Dedițe*. Se mai đice: *Oiță*, *Flórea-vintului*, *Flórea-pascelui* etc. (cfr. Dr. Brândză, Col. I. Tr. 1882 p. 227). Fie-care din aceste numiri își are o regiune unde se aude și o explicațiune prin paraleluri străine. *Basarabianul Adormițele* ar merita de a se generalisa. Acestă flóre se stringe saū se închide după apusul sórelui, ca și când ar *adormi*, de unde'í vine însuși numele, un frumos deminutiv dela *adormită*: „*les petites endormies*“. Nemțesce se chiamă de asemenea în unele provincie: *Tage-schlaf*, *Sieben-schläferchen*, *Schlafkraut* etc. (Nemnich, v. *Anemone*). Tot așa Rușií îi đic: *Son-trava*, adecă

„érbă-s o m n“ (Gubernatis, Myth. des plantes, I. 291).

2°. *Adormițele* „Ipomaea“. Sinonim cu Zorele, Volbură, Rochița-Rîndunele etc., dintre cari cel mai elegant este termenul moldovenesc: Bună-diminéță. Acestă plantă agățătoare, podóbă a gardurilor, a terațelor, a balconelor, diminéța își deschide florile și le strînge la apropierea nopții, de unde Spaniolii au și numit una din varietățile sale: Buenosnoches, nemțesce: Gute-Nacht (Nemnich, v. Ipomaea).

v. *Adorm.* — *Albastru.* — *Bună-diminéță.* — *Dedițel.* — *2. Oiță.* — *Flórea-pascelu.* — *Flórea-vîntulu.* — *Volbură.* — *Zorele...*

A-drag. — v. *Drag.*

A-drept } v. ¹¹. *A.* — ¹². *A.* — *Drept.*
A-drépta }

¹. **Adúc** (*adus, aducere*), vb.; ¹⁰. ap-
porter, amener, faire venir, faire parve-
nir, produire, causer. ²⁰. *aduc-a-minte*:
rappelér, faire souvenir. Derivat din la-
tinul adduco (=ad+duco), ca și ita-
lianul addurre, span. adducir, ve-
chîu frances aduire etc., *aduc* exprimă
acțiunea de a da cui-va sau de a pune
unde-va, într'o apropiere materială sau
numai ideală de vorbitor, un ce care se
afla mai 'nainte la o depărtare relativă
sau nu se afla de loc, fie acesta o
vietate, orî un lucru sau fenomen, orî
o situațiune, sau chiar o simplă cuge-
tare, o vorbă de aîurî și din alte tim-
purî. De aci: *aduc* un om, *aduc* un cal,
aduc o trăsură, *aduc* fin, *aduc* măr-
turiă, *aduc* rodă, *aduc* pace, *aduc* somn,
aduc veste etc.; dar tot așa: *aduc*
pagubă, *aduc* sărăciă, *aduc* lipsă, *aduc*
supărare, *aduc* rușine, *aduc* bôlă, *aduc*
nenorocire, și altele asemenea. In com-
pusul *aduc-a-minte*, sensul de „amin-

tire“ se datoresce elementului celui
adaos: ad mentem. De aceia ambele
cuvinte: simplul *aduc* și compusul *a-
duc-a-minte* se pot întrebuița în
aceiași frasă, fără a produce efectul
unei repetițiuni; de ex. la Dosofteiu,
Liturgiar 1673, f. 18 a: „Pomeniaște,
Doamne, pre ceia ce *aducii* rodă și facu
lucruri bune în svintele tale beslaričû
și 'ș *aducii*-a-minte de mișei...”

Diferitele accepțiuni ale lui *aduc*, lă-
sând la o parte pe *aduc-a-minte*, nu
se pot traduce lătimesce prin singurul
adduco, ci și prin „adfero“. Dicțio-
nar Mss. bănățén circa 1670 (Col. I.
Tr. 1883 p. 421): „*Aduk.* Adduco. Ad-
fero. — *Adus.* Adductus. Allatus“.

¹⁰. *aduc* în accepțiunile ordinare.
a) Despre vietăți:

I. Canta, Letop. III p. 187, ȳice că
Vodă Grigorie Ghica (1764) „Greci
n'adusăse mulți, numai căți era de
trebuiță Curței sale...”

Nicolae Muste, Letop. III, p. 7: „zic
că au poroncit Impăratul să'i *aducă*
pre Dabija Vornicul, să 'l vază în ce
chip este, și l'au *adus* de l'au văzut...”

Dosofteiu, 1680, ps. XLIV:

Aduce-să-vorū
împăratuluî fečo-
rițe după dânsa;
priătinile ei *adu-
ce-să-vor ție*; *a-
duce-să-vor în ve-
seliî și'n bucu-
rie...*

Afferentur
regi virgines post
eam, proximae
ejus *afferentur*
tibi; *afferentur*
in laetitiam et exulta-
tatione...

Aceiași pasagiū la Corbea, Psaltire
1700 (Mss. Acad. Rom.):

Aduce-se-vor în veselie
și se vor închiina cu bucurie,
Întru biserecă să vor *aduce*
Împăratuluî cu cântec dulce...

Constantin Brâncovan, 1694 (Cond
Mss. în Arch. Stat. p. 73): „și am
judecat, cum să *aducă* Mihaîu cu fra-

te-său Dumitrașco oameni buni mărturii de acolo din prejurul locului..."

Doîna din Transilvania :

Dice taica să mă 'nsor,
S'aduc mamei ajutor;
Dară mama nu mă lasă
Să'i aduc leneșă'n casă,
Cum ești tu, măi jupânésă!..

(Jarnik-Bărsanu, 428)

Pravila Moldov. 1646, p. 10: „când va merge neștine să 'șu aducă niște dobitoacă den câmpu..."

Tot aci vine *aduc* în privința lucrurilor considerate ca persoane, ceia ce ne întimpină mai ales în ghicitori populare; de exemplu :

Ce este „Fedeleşul“?

Urduc,
Burduc,
De barbă îl duc,
De barbă l'aduc.

Un dialog între „Căldarea, în care ferbe apa, și între Donița, menită a căra apă“ :

— Scurto, groso, und'te duci?
— Arso 'n fund, de ce mă 'ntrebî?
Unde eă mă duc,
Tot ție ț'i-aduc.

Apoi într'o mulțime de ghicitori locuțiunea: „a-casă m'aduse“ se repetă într'un mod stereotip. Așa :

În pădure creșcuî,
În pădure născuî,
A-casă dacă m'aduse
Horă 'mprejuru'mî se puse.
— Masa.

În pădure născuî,
În pădure creșcuî,
A-casă dacă m'aduse
Vătaf de curte mă puse.
— Pragul.

În pădure născuî,
În pădure creșcuî,
A-casă dacă m'aduse,
Cercei greî imî puse.
— Cobilița.

În pădure născuî,
În pădure creșcuî,
A-casă dacă m'aduse
Curva satului mă puse.
— Banița.

În pădure născuî,
În pădure creșcuî,
A-casă dacă m'aduseră
Vătaf mare mă puseră.
— Ciomagul.

b) Despre lucruri și fenomene:
Pann, Prov. II, 67 :

Alérgă la apă, aduce pe loc
Și de mămăligă pune vas la foc...

N. Muste, Letop. III p. 7: „Adus'au Moldovenii care încărcate de borfe și de fer..."

Cost. Stamate, Muza I, 69 :

Sau precum vița de vie,
Măcar vite să o ródă,
Odráslesce și învie
Și aduce éráșî ródă...

„Acéstă moșiă aduce un venit de doé miî de galbenî = cete terre rend un revenu de deux mille ducats“ (Pontbriant).

Doîna din Transilvania :

Bădiță cu buze dulci,
Séra viî, séra te duci
Și nimica nu'mî aduci
Fără sinul plin de nuci,
Tu le-aduci,
Tu le mánâncî!..

(Jarnik-Bărsanu, 83)

saü :

Deschide ușa, măi lele,
C'aduc în gură mărgele...

(Ibid. 412)

Dosofteiu, 1680, ps. LXXVII:

...Rădică au- strul de pre ceriu și adusă cu pu- téré sa vântul Livei...		... Transtulit austrum de coelo, et induxit in virtute sua afri- cum...
--	--	---

În același mod: vîntul aduce nori,
nori aduc plóiă etc.

c) Despre o situațiune în genere, materială sau morală.

Zilot, Cron. p. 115: „Brâncovenul înțelese înșelăciunea Cantacuzinului; dar ce să facă atunci la așa césuri primejdioase? fără de cât sta încremenit, așteptând ce va *aduce* întâmplarea...”

Același p. 103:

Dakil stătură:
Minuni făcură,
Cum sint sciute
În cărți trecute;
Pre chiar Romanii,
Lumiil tiranii,
Așa'i *aduse* —
Supt bir îi puse...

Tot astfel: „n'am putut *aduce* pe ta-tă-teu să'ți dea voce...” (L. M.), unde — ca și la Zilot — după *aduc* se sub-înțelege: „în stare”.

Costachi Negruzzi, Zoe, I: „Vai mie nenorocita! iată la ce am ajuns! iată în ce stare m'ai *adus*! mă desprețuesci după ce m'ai înșelat...”

Același, Aprodul Purice:

Pricina bejănăriei ș'a jalei obscesci, tu ești, Hoț turbat și fără lege, care prădi și pustiesci! Care vii cu cete multe de tâlhari și prădători S'*aduci* jale în locașul unor pacinici muncitorii..

„Pómele necópte *aduc* friguri = les fruits verts donnent les fièvres“ (Pontbriant).

„A *aduce* bucuriă părinților; a *aduce* mulțămire celor ce ne îndatoréză; marii greutatei ni-ați *adus* pe cap; marii încurcături *aduseră* Românilor vecinii lor creștini“ (L. M.).

d) Despre cugetări, vorbe, opiniuni luate de aliori.

În graul vechiu, cu sensul de: „citer un auteur, un passage, une sentence“, se dicea: *aduc*, sau: *aduc* la mijloc, ori: a-mijloc.

Cuvintul Sf. Ioan Crisostom, text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov):

p. 504: să *aducem* la mijloc și grăitorii lui Dumnedzău și să auzim delă ei ce deeretici învață pre noi...;

p. 509: încă și prorocii ce-au fostu mai de'nainte de de-multu așijdere grăiră, dereptu acéia nevointă iaste să *aducem* și pre acește la mijloc...;

p. 510: iaste-ne destulă acasta, au *aduce*-voiu a-mijloc și toți prorocii de acaste grăind?..

Tot aci pare a'și avé locul Beldiman, Tragod. v. 21:

Aice am trebuință pe Iraclitu să *aduc*, Starea Moldovei să plângă, sau să puu să scrie
Iung,

Dar încatu'i prin puțință, mă voiu nevoi și eu Osinda țării a scrie, ori cătu'mi va fi de greū..

II° C o m p u s u l : *aduc* a - m i n t e .

Pravila Moldov. 1646, f. 35: „va dzice că nu'l cunoaște pre vândătoriiu cela ce i'au vândutu, sau nu'ș poate *aduce* a - m e n t e . . . “

Se construesce generalmente cu „de“, fórte rar cu „pre“.

Moxa, 1620, p. 378: „nu numai bo-iariloru le făcia rău, ce'ș *aduse* a - m e n t e d e patimă cându era el în Hersonu...”

Corbea, Psaltire 1700 (Mss. în Acad. Rom.), ps. XXI:

Aduce-ș-vor de Domnul a - m i n t e ,
Și s'or întoarce la dins cu cinste...

Samuil Clain, Invățături (Blaj, 1784) p. 10: „Iară elu cu față véselă și voioasă au răspuns: cu adevărat, pré bun priiaten al mieu te mărturisesc, și *aducându*-mî a - m i n t e d e acé puțină cinste ce m'ai dat, astăzi cu camătă țu-o voiu întoarce...”

Intr'o propozițiune negativă este elegant de a pune pe „a - m i n t e “ înainte de *aduc*:

Moxa, p. 390: „măincăm și bem de preună cu domniia ta, și a - m i n t e nu ne *aducem* de 'nsul...”

Tot așa într'o doină din Transilvania :

Nici o dată să nu 'mbuci
Pin' a-minte nu'ți *aduci*
De-a năstre cuvinte dulci...

(Jarnik-Bărsanu, 2C3)

În toate exemplele de mai sus ne întipină construcțiunea cu *de*; ea nu este însă singură permisă.

Cuvîntul Sf. Ioan Crisostom, sec. XVII (Cod. Mss. Brașov, p. 529): „tu'ți *adu* a-minte de Domnul cum au grăitū...“; dar mai jos: „tu'ți *adu* a-minte pre Davidū prorocū cum zice...“

Sau chiar fără nici o prepozițiune: Dosofteiu, 1673, f. 10 b:

Ce poate fi omul de'l *aduc* a-minte,
De cerē pentru dînsul folos înnainte?...

v. 12. A. — *A-minte*. — *Minte*.

III°. *aduc* în:

a) Proverbi:

Cu lăutari și cu masă
Aduci pe dracu în casă.

(Pann, II, 111)

Cu lăuta și cu toba
Adusei în casă glôba.

(Ibid.)

Vorba dulce
Mult *aduce*.

(Ibid. I, 21)

Tu îl trimiți la foc,
Și el îți *aduce* busioc;
Tu îl trimiți la surcele,
Și el îți *aduce* floricele.

(Ib. I, 86)

„Dacă *aduci* întâiu terciul, pe urmă *aduci* de surdă ôspetelui ouē și urdă...“

(Ib. II, 148)

„Bărbatul să *aducă* cu sacul, mușierea să scôță cu acul, tot se isprăvesce.“

(Ib. II, 123)

„De multe ori nu *aduce* anul ce *aduce* césul...“

(Ib. I, 151)

Acest din urmă proverb se găsește

deja la Miron Costin în „Vięta lumii“, 1670:

Norocul, fără să stea, își tot schimbă pasul:
Anii nu pot *aduce* ce aduce cîasul!
Numai mână și aripi, iar picioare n'are,
Să nu pôtă sta în loc nici odinióre...

(Ap. Hasdeu, Răzvan, ed. 3 p. 180)

b) Idiotismii:

„A *aduce* pe cine-va în sapă de lemn“ (L. M.) = a'l săraci.

„A *aduce* vorba“ = a ajunge în convorbire pe nesimțite, ca și din întâmplare, la cestiunea care ne preocupă.

Gr. Alexandrescu, Dervișul:

Dintr'una ntr'alta vorba *aduse*,
Și în stil neted patima 'și spuse,
Țicînd: Ascultă, eū te iubesc...

Basmul „Cotoșman“ (Ispirescu, Leg. p. 289): „Și fiind-că vorba vorbă *aduce*, cotoșmanul și boierul stătură la taifas și se înțeleseră la cuvinte...“

„A *aduce* din condeiu“ (Baronzi, Limba, p. 48) sau: „a *aduce* din meșteșug“ = a atinge cu multă dibăciă un punct în scriere sau în artă.

Basmul „Brôscă țestôsă“ (Ispirescu, Leg. p. 38): „Baia era pardosită cu tot felul de marmură lustruită, și *adusă* din meșteșug așa, încât închipuia fel de fel de flori, de păseri și câte nagode tôte...“

„A *aduce* cu cine-va“, „a'și *aduce* cu cine-va“ = a se asemăna întru cât-va.

„Acest copil își *aduce* cu tată-seū“ (L. M.)

„Pruncul acesta ș' *aduce* mult cu maică-sa = dieser Knabe ist der Mutter sehr ähnllich“ (Budai-Delėnu).

Jipescu, Opincaru p. 36, despre Neolatini din Occident: „Când să duc orășani d'ăi noștri p'acolo, să'ntălnesc cu Letini ăia, s'adună cu toți, staū la vorbă; spun c' *aduce* mult cuvîntarea lor cu a noastră și cam sémănă...“

„A *aduce* pîră“ = a porni judecată, a intenta proces.

Pann, Prov. I, 120 :

Plin de nebunie, cu artag în sine
Se ardică 'n dată, la Crăesa vine
A *aduce* piră...

Caragea, Legiuire 1818, p. 87 : „De să va dovedi că bărbatul ce *aduce* piră de pré-curveie asupra nevestii sale i-au fost mijlocitoriu, nevasta să fie apărată...”

„Dracul *aduce*” = când dă peste noi o neplăcere de care ne temeam, dar speram tot-o-dată că poate să nu se întâmple.

Alexandri, Surugiul : „Stam lângă biata mamă și o jălîiam din fundu inimii, căci era acum pe aproape de îngropat, când îl *aduce* dracu pe un ciocoiu de cei afurisiți. Toți flăcăii erau porniți la drum, numai eu, din păcate, mă aflam la poștă. Cuconășu era grăbit parcă'l alungaui Tătarii din urmă; el vine la bordeiu meu și mă smuncesce fără îndurare de lingă săcriu măică-mea...”

O doină din Transilvania :

Mă dusei cu plugu'n costă
Ș'aduse dracu-o nevestă;
Uitându-mă după dinsa
S'a rupt cucura și birsa...

(Jarnik-Bărsanu, 390)

O altă tot de acolo :

Când era gura măi dulce,
Pe barbat dracu'l *aduce*...

(Ibid. 393)

Miron Costin, Letop. I, 335 : „Spun de Vasile Vodă că avea mare grije că va veni Stefan Vodă la Pórtă, și în taină zicea : Să nu'l măi *aducă* dracu'l aice!...”

„Păcatul *aduce*” = când ne urmăresce o fatalitate.

Neculce, Letop. II, 245 : „Și ce gândia el să facă, și la ce se ispitia, și la ce l'au *adus* păcatul și osinda dela Dumnezeu! Și așa l'au dus pe Duca Vodă în țara Leșescă de au murit acolo...”

„A *aduce* la soroc”, expresiune

poporană de danț = a juca în tact, „à tempo” :

Ian aruncă-te la joc,
Dar la joc colea cu foc,
S'o *aducă* tot la soroc...

(Jarnik-Bărsanu, 489).

„A *aduce* la îndeplinire”, „a *aduce* un lucru la căpătâiu” = „venir à bout de, mener à fin, terminer” (Pontbriant).

IV°. *aduc* la imperativ.

Imperativul dela *aduc* ni se presintă în texturi și 'n viul graiu sub patru sau cinci forme, circulând toate în același timp și chiar din aceeași gură : *adă* sau *adă*, *ado*, *adu*, *ad*, *a*.

1°. *adă!* *adă!*

Dosofteiu, Liturgiar 1673, f. 39 b : „*adă* ță a-minte de noi păcătoșii și ne-triabicii șerbii tăi...”

Jarnik-Bărsanu, Transilv. 165 :

Cucule, péné pe cap,
Du-te 'n pădurea de fag
Ș'*adă* florii péné să fac;
Adă flóre de bujor
Să fac péné de ficior;
Adă ș'un trandafiruț
Să fac péné la drăguț...

În acele localități unde poporul pronunță pe finalul netonic -ă ca pe -á, se zice : *adă!* Așa vorbesc, bună-óră, Berlădenii. „La noi se rostesc : *adă* o ladă plină, sau : *adă* dou cofi di apă, în loc de : *adă* o ladă plină, *adă* două cofe cu apă” (Preut C. Tudoran, Tutova, c. Frunțișeni).

2°. *ado!*

Pann, Prov. II, 112 :

De vom lua și neveste,
Pas'apoi de măi trăesce
Or în lume pribegesce!
Că ele nu te întrébă
D'ai negustorie slabă,
Ci *ado!* dă'i! cheltuesce...

Arsenie dela Bisericanî, circa 1650 (Mss. Sturdzan în Acad. Rom. p. 270) : „...*ado* a-minte cuventele tale șerbului tău...”

Dosofteiu, 1673, f. 14 a:

Rădică-te, Doamne și Dumnădzău sfinte,
De'ți înalță mâna și't *ado* a-minte...

Omiliar dela Govora, 1642, f. 90 b:
„și tu 'ți *ado* a-minte ačasta, caré te
sulimănești și te ungi cu deresuri mi-
rositoare în multe chipure spre înșelă-
ciună sufletelor celor neîntărite...”

3°. *adu!*

Corbea, Psaltire 1700 (Mss. în Acad.
Rom. ps. XX):

Înalță-te, Doamne,
Înr'a tale coarne,
Și cu-a ta putere
Le *adu* lor fiére...

A. Pann, Prov. I, 65: „Îi zise ar-
hiereul: unde e? *adu!* aici...”

Silvestru, 1651, ps. XXIV: „*adu!* 't
a-minte, Doamne, de milele tale...”

Jipescu, Opincaru p. 145: „*Adu* mâ-
na'ncoa! Ai noroc!...”

4°. *ad!*

Dosofteiu, 1673, f. 36 a:

Și cu a ta milă 't*ad* a-minte,
Să nu mă uiț, Dumnădzău sfinte...

Același, 1680, f. 93 a: „Tu feceșu
toate hotarale pământului, vara și
primăvara tu plăzmuitu-l-ai, 't*ad* a-
minte de iale...”

A. Pann, Prov. I, 129:

Gura omului e iad;
Cât să'i dai, tot țice: *ad!*..

Tot *ad*, nu *adă*, trebui să se citească
în poeziile poporane la Alexandri pre-
tutindenii unde editorul pune: „*adă*-o...”
de ex.:

Balada Codrénul:

Măi bădiță, măi crișmar,
Ad o ploscă de Cotnar...

5°. *a!*

Pompiliu, Sibiu, 57:

*Adă*mi soră, a să beu,
Bine sciū eū gândul teū...

Editorul explică (p. 92) că „a să
beu” este „o prescurtare din *adă*...”

și că tot așa în unele localități de
peste Carpați se țice „*adu* în loc de
adu!”. Adevărul însă este că impera-
tivul *a!* aparține conjugățiunii contrase
ac în loc de *aduc*, după cum se aude
pe ici pe colea în regiunea Brașovului
și Făgărașului, unde se țice bună-ora:
„mă'c s'*ac* un sac” = „mă duc s'*aduc*
un sac.” Din acest *ac* imperativul
e: *a!* *

6°. *adă!* — *ad!*

Doina „Nevasta bolnavă”:

Ea'mi țice: de ești bărbat
Și ai suflet de durere,
*Adă*mi o cupă de miere
Și'mi *ad* o cupă de vin,
Durerea să mi-o alin...

(Alex. Poes. pop. 2. 310).

7°. *adu!* — *ad!*

Ioan din Vinți, 1689, f. 66 b: „...și'tu
adu a-minte de îndurările și milele
tale cele multe, *adu!*tu a-minte cu de-
adinsu...”

8°. *ado!* — *adă!*

Samuil Clain, Invățatură (Blaj, 1784)
p. 90: „...dojeneste'i și le *ado* a-minte
cele viitoare, *adă*-le a-minte și de
mine...”

V^o. Forme istorice.

a) Prima persoană singulară a per-
fectului simplu: eū *aduș* = lat. a d-
d ū x i. Cipar (Principia, p. 167) repro-
duce vr'o douăzeci exemple după Evan-
geliarul circa 1570, Omiliarul 1642,
Evangeljarul și Psaltirea lui Silvestru
1648—1651, Biblia din 1688 și după
un manuscris. Să mai adăugăm al-
tele câte-va.

Codicele Voronețian circa 1550 (Mss.
în Acad. Rom.):

Act. Ap. XXIII,
28: *adușu* elu în
gloata loru...

Ibid. XXV, 26:
adușu elu înrain-
ția voastră...

...deduxi eum
in concilium eo-
rum...

... p r o d u x i
eum ad vos...

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XIX p. 14: „*adușu* elū cătră ucenicii tăi, și nu putură vindeca pre elū...”

Arsenie dela Bisericană circa 1650 (Mss. Sturdzan în Acad. Rom.) p. 271: „*adușu*’mi a-minte de tocmélele tale céle de de-multū...; *adușu*’mi a-minte noaptă de numele tău, Doamne...; *adușă*’mi (АДУША) a-minte căile tale și tocmii pîcoarele méle...”

În macedo-româna se țice pînă a-stăđi *adușu* în loc de *adusei*.

b) Prima persónă plurală a perfectului simplu: noi *adusem* = lat. a d d u x i m u s.

Coresi, Omil. 1580, quat. XXXIV p. 11: „nemică nu *adusemū* în căstă lume și iară nemică nu avămū nece a duceré...”

Dosofteiu, 1680, f. 174 b: „aciî șe-dzum și plânsăm, cândū ne *adusămū* a-minte noi de Sionū...”

Macedo-românesce pînă astăđi: *adusemu*, nu: *aduserăm*.

c) A doua persónă plurală a perfectului simplu: voi *aduset* = lat. a d d u x i s s e t i s pentru „adduxistis”.

Des în Noul Testament din 1648:

Luc. XXIII, 14: zise cătră ei: *adusetu*’mi pre omul acesta...

Act. Ap. VII, 42: audoară jră-tve și daruri *aduset* mie?..

Ib. XIX, 36-7: nemică îndegrabă să nu faceț, că *adusetū* pre oa-menii aceștē...

...dixit ad illos: o b t u l i s t i s mihi hunc hominem...

...numquid victimas et hostias o b t u l i s t i s mihi?..

...nihil temere agere, a d d u x i s t i s enim homines istos...

În Codicele Voronețian, acest din urmă pasagiū sună: „*adusesetu* bār-bații aceștē”, adecă și mai aprópe de prototipul latin: a d u x i s s e t i s, a-

fară numai dacă silaba *-se-* nu se va fi repetat cum-va dintr’o grăbire curat grafică.

Cuvîntul Sf. Ioan Crisostom, text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. St. Nicolae din Brașov, p. 579): „golū era, și mă înbrăcat; și în temnițe, ș’atî venitū cătră mine; bolnavū, și m’atî cercetatū; striinū, și mă *adusetū*...”

Macedo-românesce chiar astăđi: *adusetu*, nu: *aduserăți*.

d) Prima persónă singulară a imperfectului: eū *aducea* = lat. a d d u c e b a m, și numai la plural: *aduceamu* = lat. a d d u c e b a m u s.

Codicele Voronețian p. 75:

Act. Ap. XXVI, 10: ucigāndu ei,		...quum occide-
<i>aducé</i> svétu...		rentur, de tuli
		sententiam...

Legenda Sf-ei Maria Egiptenă, text din sec. XVII (Cod. Mss. misc. Brașov, p. 377): „...aciăș eu mă lăcrāma, și cu credință bătē-mă în pieptū, și ’mi *aducé* a-minte de fāgăduința ce-am făcutū...”

E interesant, că la Dosofteiu, 1673, în Dedicățiune p. I, ne întimpină forma moldovenescă poporană a imperfectului: *aducē* în loc de *aducea*: „Isus Hristos de multe ori *aducē* (АДУЧЕ) a-minte ucinicilorū...”

e) În graiul vechiu *aduc* se pôte construi cu pronumele personal la acusatīv fără „pre”, după cum am vedūt deja cu câte-va rîndurī mai sus în pasagele din Coresi și din Codicele Voronețian: „*adușu* elu”.

Legenda lui Avram, circa 1600 (Cuv. d. bătr. II, 190): „eșimu, doarā vrem vedē unde-va vr’u omu să’lū *aducemu* elu la casa noastră...”

f) Document moldovenesc din 1610 (A. I. R. I, 22): „să are ei și *aduce* nescare urice sau alte ispisoace, mă-

riia ta să nu le crezi...“ = „et quand même ils produiraient quelques actes...”

v. ² *Aduc.* — ¹ *Adus.* — *Duc.* — *Reduc.*

² *Aduc* (*adus, aducere*), vb.; fléchir, faire pencher, brandir. E a-nevoe a decide, dacă acest cuvânt, derivat în orî-ce cas din *duco*, vine anume din *adduco* sau din *abduco*, orî dintr'o fusiune poporană între *abduco* și *adduco*. Prin accepțiunile sale, el se depărtază cu totul de *aduc* „apporter, amener”, formând o vorbă pe deplin independentă. O legătură logică între ambele diceri se întrevește în expresiunea „*aduc* mâna să fac cruce”:

Frunză verde de lemn dulce,
Aduc mâna să'mî fac cruce,
Mintea din cap mi-se duce;
Aducî mâna să mă 'nchin,
Picîtoarele nu mă țin,
Par'că nu's făcut deplin...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 302)

De asemenea în locuțiunea „*aduc* ce-va la gură” = „porter à la bouche”:

Codreneaș, cât o vedea,
Plosca la gur' *aducea*...

(Balada Codrînului);

dar în același cântec:

În cap mâna că'î puneam,
La pămînt îl *aduceam*,
Căpățîna i-o tăiam...

unde acea legătură logică dispăre aproape cu desăvîrșire.

Cu acest sens se dîce de o potrivă: „a *aduce* la pămînt” sau „a *aduce* la vale” orî numai „a *aduce*”.

Balada Vidra:

Când în loc mi se 'nvîrșia,
Când la vale s' *aducea*,
Nici unul nu dovedia...

și mai jos:

Stoian popa s'aprindea
Și făcea el ce făcea
Pe Păun că'l *aducea*

Și 'n pămînt că mi'l isbîa,
Cât pămîntul despica!..

Cu același sens, macedo-romănesce: „Ih! ci ghine nîi'l *adusi*; cara dède di cădzù, și féce țistale = of! ce bine l'am trantit; când cădu, își sparse capul” (M. Iutza, Crușova).

În tóte aceste exemple, *aduc* însemnă „fléchir”, „a pleca”, „a da jos”, ce-va ca *abduco* la Cicerone în: „ab illis hominibus qui tum versati sunt in re publica, ad hanc hominum licentiam atque libidinem me *abducis*”, sau: „a religionis auctoritate *abducetur* ad mercedem.”

Cu același înțeles în proverbul:

Vinu'î dulce,
Dar te-*aduce*...

(P. Teodorescu, Iași, c. Miroslava)

despre un vin plăcut, care însă te'mbêtă sau — mai bine — „te culcă jos”.

În exemplele ce urmăză *aduc* are înțelesul de „brandir”, însă tot cu dușmăniă și tot de sus în jos, astfel încât ambele accepțiuni se înlănțuesc.

Balada Iorgovan:

Cu paloșul *aducea*,
Capul Nedîi îl tăia,
Trupul la căini arunca...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 561)

Balada Bolbocén Haîducul:

Și când astfel îi vorbîa,
Mâna pe baltac punea,
Drept cătră zapciû pornîa,
Binișor s'alătura;
Cu baltac când *aducea*,
Mâna dréptă că'î frîngea...

(Ibid. 603)

Din vechile texturi:

Pravila Moldov. 1646, f. 60: „cela ce va ucide pre cela ce'l îngrozîaște că'l va ucide, nu să va certa; ačasta iaste cândü omul cela ce'lü îngrozîaște să'l ucigă face sémne în tóte fiialturile și 'i mähăiaște și *aduce* să'l lovască...”

v. *Abat.* — *Adîru.* — ¹ *Aduc.* — ² *Adus.*

Aduc-a-minte. — v. ¹. *Aduc.* — *A-minte.*

¹. **Aducere.** — v. ¹. *Aduc.*

². **Aducere.** — v. ². *Aduc.*

Aducere-a-minte — v. *A-minte.*

¹. **Aducător, -óre,** adj. et subst.; qui apporte, qui amène, qui conduit, porteur, conducteur.

Cantemir, Ist. ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 40): „Întâi fost'au trebuit pre cei ce *aducători* și pricinuatori gâlcevii ar fi fost, fără nici o zăbavă dintru mijlocul nostru să-i fim scos...”

Dosofteu, Liturgiar 1673, f. 14 a: „că svinția-ta ești *aducătoriiulă* și adusul și priimitoriiul și împărțătoriiul, Hristoase Dumnedzăulă nostru...”

Miron Costin, Letop. I p. 301: „pre Stefan Părcălabul de Soroca l'aū dat în sama unora de Hănțești, cari se ținea pre lângă Stefăniță Paharnicul, să'l ducă la Vasilie Vodă; ce pentru lăcomiea sa, *aducătorii*, să fie a lor ce luasă și ce mai era pre lângă dănsul, l'aū omorit pe cale...”

v. ¹. *Aduc.* — ¹. *Adus.* — ³. *Adus.*

². **Aducător.** — v. ². *Aduc.* — ². *Adus.*

Aducătoare, s. f.; t. de Gramm.: guillemet. Vechiu termen gramatical, format din a d u c cu sensul de „citez cuvintele altuia”. Radu Tempé, 1797, p. 216: „*Aducătoare* să pune la inceperé și la sfîrșitul vorbiū, a încheeturii sau a periodului, care să a d u c e din gura altuia.” Diaconovici-Loga, 1822, p. 13: „*Aducătoré* („...”), cuvintele céle închise între aceste semue, cu ton putérnic și înalt le vădim”. Mai puțin elegant e termenul: „semnul a d u c e r i i, când a d u c e m vorbele cui-va” la Heliade, Gramm. 1823 p. 159.

v. ¹. *Aduc.*

Adulcesc (*adulcit, aduicire*), vb.; adoucir. Cuvînt a cărui existență trebuî controlată în graū, sau cel puțin în vechile texturi. El corespunde pe deplin medio-latinului *addulcire* = ital. *addolcire* = span. *adolcir* etc., și ne întimpină în Dicționarul româno-german al lui Budai-Delénu (Mss. în Mus. istor. din Bucuresci): „*adulcescu*, versüssen, angehehm, vertraglich machen; *adulcitoriu*, Versüsser, versüssend, vertraglich”.

v. *Dulce.*

Adulcitor. — v. *Adulcesc.*

Adulm. — v. *Adulmec.*

Adulmec, adürmec (*adulmecat, adürmecat; adulmecare, adürmecare*), vb.; flairer, suivre à la piste, dépister, presentir.

Cu sensul propriū, „*adulmecare* se ȳice de fiare sau alte animale, cari simt prin miros pe vînătorul ce vine cu vîntul asupra lor” (Baronzi), sau „mirosul cânilor în urmărirea vînatului” (L. M.), ori în genere: „odoratu investigo” (L. B.); în sens figurat, însemnăză petrunderea aceluia care iute pricepe cursa ce i se 'ntinde, primejdia ce 'l aștéptă, uneltirile dușmănesci ce i se pregătesc, sau ori-ce este ascuns pentru o minte obicinuită.

În ambele sensuri, cel propriū și mai ales cel figurat, cuvîntul e des la Cantemir, care 'l întrebuintăză une-ori cu multă eleganță; de exemplu:

Istoria ieroglifică (Mss. în Acad. Rom. p. 57): „Atuncé lupul cu chipuri filosofesti și ȳeremonii politicești înainte *adulmecând* purciasă...”

Ibid. p. 19: „iute iaste *adulmăcaré* adeverinții, unde a sufletului pătimire într'altul despre a sa o măsură cineva...”

Chron. II, 66 : „părăsită cale a cerca și urmele cele astupate și pierdute a *adulmăca* și a le descoperi ne vom nevoi...”

Apoi adjectivii a d u l m e c ă t o r și a d u l m e c o s :

Cantemir, Ist. ierogl. p. 39 : „...pre cât lumina soarelui a lucra poate în organele văzătoare, pre atâta agiutoréște mai de nainte știința în mintea a d u l m ă c ă t o a r e...”

Ibid. p. 67 : „în lup nu numai tăcere inimoasă, ce și oare-ce simțire a d u l m ă c o a s ă iaste...”

Critil și Andronius (Iași, 1794) p. 102 : „celu înțeleptu *adulmăcă* și simte de departe...”

I. Créngă, Moș Nichifor Coțcaiiul (Conv. lit. 1877 p. 383) : „Mie'mi vine să sting focul, că acum mă-am adus a-minte că dihaniea de lup *adulmecă* și vine după fum...”

„Despre corb ȃice poporul că se duce cale de 24 ore după hoit mai 'nainte de a resări sórele, iar după resărire nu se mai duce; cunósce unde e hoitul după miros, cea ce se chiamă : *adulmecă*...” (Invăț. Carare, Iași, com. Cucuteni).

A. Odobescu, Pseudokyneg. p. 172, despre critici : „S'au deprins să sté mereu la pândă, drăcoșii, ca și când altă trebă n'ară mai avé; caută, m i r ó s ă, se furișeză prin cărți și dibuiesc, mai rău decât copoii când *adurmecă* ȃira férei prin țerînă, și bine n'apuci să te bucuri de vre o nevinovată haȃducia ce te-ai ispititu a face prin codrii literaturéi, când fără veste te și pomenesci dovedit. Atunci se fac Dunăre de mâniă, domnia-lor...”

Tot așa în Mihnea-vodă, p. 23, despre Craioveni : „ca copoii *adurmecă* ori-ce mișcare a Domniei...”

„A *adulmeca* ca copoiiul” este o lo-

cuȃiune proverbială despre cei ce iscodesc.

Alături cu *adulmec* circuléză forma fără prepoziȃionalul a d - .

N. Rucărénu, Incercări poetice p. 63 :

Vinătorul se opresce.

Jos, copii, pe brinci cu toȃii!

Auȃirăȃi șueratul

Caprei negre p'ntre stince ?

Ne-a u l m a t, dar sint aicea.

Drept l'aninători vė duceȃi...

„Pe la noi copoii saũ câniĩ ce u l m ă z ă și aduc vinatul la pușcă, nu se găsesc mai de loc...” (I. Tacu, Coveluluu, c. Branisȃea)

Caracteristica poporană despre urs și lup : „Ursul se ȃice că ar fost fecior de popă. Când a eșit Maica Precista la biserică, el a speriat'o orăcăind și, blăstemat fiind de ea, s'a făcut urs. Ele timp la vedere, dar u l m ă bine. Lupul se ȃice că e cânele Sf-lui Petru, și unde'i poruncesce, el acolo face pradă. Când se strıng mai multı lupi la un loc de urlă, se ȃice că se rógă lui Sf. Petru să le rinduescă pradă. Se crede că lupul are trei perı de drac pe cap, de aceia e fioros. Lupul vede bine, însă nu u l m ă” (I. Aldoiu, Muscel, c. Voinesci).

Forma cu -r- : *adurmec* s'a născut prin etimologia poporană dela „urmă”. Organică, mai veche și mai respândită, e forma cu -l- : *adulmec*. Sensul fundamental al cuvintuluĩ nu este : u r m ă, ci : m i r o s. *Adulmecarea* stă în același raport cătră nas, ca vederea cătră ochi și auȃul cătră urechi. Cantemir, Divanul lumii 1698 (A. I. R. II, 108) : „cu ochii nevăzând, cu uréchile neauzind, mirosul ne-*adulmăcând*...”

În secolul XVI mai exista încă la noi substantivul o l m u „odeur”. Îl găsim la Radu din Mănicesci, 1574 (Mss. Harl. 6311 B. British Mus.) :

Io. XII, 3: casa
inplu-se de ol-
in ul myrului... | ...domus impleta
est ex odore
unguenti...

Vechiul român *olmu*, învederat dela latinul „oleo“, presupune un prototip *olmen*, cu „ol-“ ca în „ol-facio“ și cu sufixul „-men“. Latinul vulgar *olmen* se referă cătră medio-latinul *olimentum* „miros“ (Du Cange, ad voc.: *olimentum pretiosorum florum*) ce-va ca: „tegmen“ cătră „tegmentum“. Din numele *olmu* vine: de'ntăiu verbul *ulmare*, apoi *ulmecare* prin sufixul verbal deminutival -ec (= lat. -ico) ca în „orbec“, și de aci în fine, prin prepoziționalul ad-saŭ a-: *adulmec*, alături cu forma *a ulmec* la mitropolitul Dosofteiu.

v. ¹ *Ad.* — *Aulmec.* — *Olm.* — *Ulmec.*...

Adulmecătôr }
Adulmecòs } v. *Adulmec.*

Adumbrâre }
Adumbrât } v. *Adumbresc.*

Adumbrătôr, -óre, adj.; ombrageux, qui répand de l'ombre. Forma pe care o găsim în Dicționarul lui Budai-Delénu (Mss. în Mus. istor. din Bucuresci), ca și: *adumbrăciune* și *adumbrătură*. În graiu se aude mai mult: *adumbritor*, *adumbriciune*, *adumbritură*.

v. *Adumbresc.*

Adumbrăciune }
Adumbrătură } v. *Adumbrătôr.*

Adumbrêsc (*adumbrit*), *adumbrire*, vb.; „ombrager, couvrir d'ombre, mettre à l'abri, protéger“ (Cihac). O formă mai organică, dar aprôpe dispărută dn graiui, este din prima conjugățiune: *adumbrare* = lat. *adumbrare* = ital.

adumbrare = provenț. *adumbrar*, *aombrar* etc. Mai sînt două forme fără prepoziționalul ad: *umbrire* și *umbrare*, de exemplu:

Coresi, 1577: Ps. XC: ...cu spatele sale umbrite-va...	Arsenie, 1650: ...cu spatele sale te va umbră...
--	--

Lex. Bud. 6: „*adumbrescu*, beschatten, überschatten etwas“.

În basmele adunate de Ispirescu:

p. 230: „Copaçul supt care se *adumbrise* eră măreț și par'că se lupta ca să ajungă la nuori...“;

p. 289: „Băiatul remase *adumbrît* într'un crânguleț verde, căci era gol pistol...“

În poesia poporană ne mai întimpină forma *dumbresc*, în privința cării nu se pôte decide dacă *d* este un rest din *ad-* ca în: devăsit = adevăsit, ori din „de“ ca în: *dalb* = alb.

Doină din Transilvania:

Mărită-te, mândra mea,
După mine nu ședé,
Nu trage nedejdea mea!
Că nedejdea dela mine
Ca și umbra dela spine,
Când gîndesci să te *dumbresci*,
Tot mai tare te soresci...

(G. Sima Ion, Familia 1883 p. 580).

v. *Umbără.* — *Umbresc.*

Adumbrêz
Adumbrăciune
Adumbrîre
Adumbrîtôr
Adumbrîtură } v. *Adumbrătôr.* — *Adumbresc.*

Adumerêsc (*adumerit*, *adumerire*), vb.; ajuster, adapter. Acéstă formă o găsim numai la Budai-Delénu (Dicț. Mss. în Mus. istor. din Bucuresci): „*adumerescu*, anpassen, einer Sache gemäss machen, einrichten“.

v. *Dumeresc.*

1. **Adún** (*adunat, adunare*), vb.; réunir, rassembler, amasser, récolter, additionner. Derivat din lat. *a d u n o* (=ad + uno), care s'a păstrat în toate graiurile romanice (Cihac), *adun* exprimă noțiunea fundamentală de: a reduce o mulțime la unu, în opozițiune cu „risipesc“ și cu „împrăștiu“, care consistă în bucățirea unității.

Doină din Transilvania :

Străducesce-te, bărbate,
Ș'adună multe bucate,
Că și eu m'ou strădui
Până ce le-oiu risipi...

(Jarnik-Bărsanu, 454)

Dosofteiu, Liturgiar (Cuminicare) 1674, f. 90 a: „s'au ivit ciale 'ntuncate să luminiadze, să *adune* ciale 'mprăștiate...“

Principalii sinonimi ai lui *adun* sint: string, culeg, împreunez sau intrunesc, cu acești doi din urmă fiind înrudit și etimologicesce.

I^o. Sinonimica.

a) *adun* = string :

Ca verb transitiv, *adun* se întâlnește cu string și adesea îl înlocuiește atunci când e vorba de ființe aduse din diferite direcțiuni și de averi grămadite cu încetul.

Zilot, Cron. p. 61 :

S'au ostenit pré mult Mihaïu-Vodă s'*adune* Ostași, și au și string, dar dór numai cu nume...

Moxa, 1620, p. 351 : „acesta *adună* oști mari pre apă și pre uscat...“

Beldiman, Tragod. v. 4125 :

Vrajaș țu-am fost piră astăđi, iar acum te tînguesc :

Sfetnicii ce *adunaseși*, acela te osîndesc...

Act moldovenesc din 1639 (A. I. R. I, 87) : „mergând la numitul loc, am *adunat* pre toți omenii bătrâni și pre toți megiiășii di prin prejur...“

Cost. Stamate, Muza I, 293 :

Dumnezeu aruncă sorțe pentru ómenii pe pămînt :

Unii, încuibați sub sarcini de nevoi, amar trăesc ;

Alții, cu averi mulțime și trăesc tot *adunând*,

Și trăesc în imbuibare, iar la săraci nu gîndesc...

Jipescu, Opincaru, 134 : „sărac ești, că nu te taie capu și puterea să faci negoțuri, meserii și plugăriie mare ; păstrare n'ai, și nu 'nțelegi cum se *adună*...“

Ca verb reciproc, *adun* se pôte pune în loc de string când se atinge de vietăți în genere, venite la un loc din mai multe părți.

N. Muste, Letop. III p. 73 : „Sultanul încă au venit cu Tătări, și s'au *adunat* cu toții la Botoșeni...“

Balada Iordachi al Lupului :

Boerii se *adunară*
Dela tîrg și dela țeră,
Și trei țile se vorbiră,
Trei țile se sfătuiră...

Balada Mihu Copilul :

Un cântec duos,
Atât de frumos
Munții că resună,
Șoimii se *adună*,
Codrii se trezesc,
Frunzele șoptesc...

Doină din Transilvania :

Colea jos în prunduleț
A crescut un nuculeț,
Nuculeț cu frunză rară,
S'*adună* cucii din țară
Și cântă de se omără...

(Jarnik-Bărsanu, 182)

Act muntenesesc din 1622 (A. I. R. I, 31) : „n e-amu *adunatu* toți și amu vorbitu, de vor vré să ne primescă și pă noi...“

A. Pann, Moș-Albu, II, 54 :

Stan era un tînăr d'ala care traul îi plăcea; Când cu unul, când cu altul, s'*aduna* și petrecea...

b) *adun* = culeg :

Culeg și *adun* se întrebuintează adesea unul pentru altul în privința rodurilor : flori, pome, grane etc.

Basmul „Lucéfêrul de ȕiua“ (Ispirescu, Leg. p. 381) : „... priviră fluturi cum săltaŭ și săriaŭ din flóre în flóre, cum albinele culegea ũ cêra și *adunaŭ* mierea...“

Doină din Ardél :

Dela noi pină la Cluj
Viorele și lemnuș...
Da cine le-o *aduna*?
Bădița cu mândra sa...

(Jarnik-Bârsanu, 305)

Alta :

Săracele fetele,
Multu 'și bat piciórele
Pe tóte rezórele,
S'*adune* cêpă cioréscă,
Fața să și-o rumenéscă...

(Ibid. 489)

Macedo-romănesse : „ună ligatură di floare, care se cliamă tufă, u *adunai* pre livade...“ (Bojadschi, 1813, 161-2).

În Colinda Plugului :

Alți 'n urma lor lega,
Snopuri nalte *aduna*
Și clăi mândre rădica
Ce la sóre se usca...

(Alex., Poes pop. ², 389)

În privința finului măiales, *adun* este un termen remas încă din latinitatea rustică : „pro feno dicatorum pratorum *adunando*“, vechiu francez : „a ũner les foins“ (Du Cange).

v. *Adunător*.

Intr'un sens figurat :

Cost. Negruzzi, Aprodul Purice :

Precum norul de lăcuste, sórele întunecând,
Vine pre sus cu lútélă țarinile-amenințând,
Încât tremurând așteptă spăriétul muncitor
Nesciind unde-a sa cadă acel nor îngrozitor:
S'amăgesce cu nădejdea că ogoru' ca scăpa
Ș'a sudorii sale roduri va puté înc'*aduna*...

Tot așa omul pôte să *adune* suferințe, dureri etc.

C. Negruzzi, Gelosia :

Scii pentru ce?—Ba nu.—Ah! trebuŭ să ũ-o spun,
Destul e de când chin în sufletu'mi *adun*...

Același, Zoe, IV : „despóie pe văduvă și pe orfan, *adunându*'și o pomenire de blăstemuri...“

Omiliar dela Govora, 1642, p. 83 : „fără témere greșaste, mâniind pre Dumnezeu, și *adună* spre sine mânia lui în zua măniei...“

c) *adun* = împreunez, întrunesc :

Balada Radu Calomfirescu :

Noroc bun și cale bună!
Ce vînt dulce vè *adună*
Și cu mine vè 'mpreună?..

Ca împreunare sexuală, reciprocul *adun* figuréază nu o dată în vechile texturi :

Radu din Mănicești, 1574 (Mss Harl. 6311 B. British Mus.) : „a lu Isus Hristos născutul așa era : logodită amuma lui Mariia lu Iosifŭ, mai'nte până nu se *adunase*, află-se aibându în mațe de Duhul sfântŭ...“

De asemenea în Evangeliarul circa 1570 la Cipar (Analecte p. 1).

Text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 43) : „mai'nte până nu se *adunase* ei, afla-se avându în mațe diîn Duhul sfântŭ...“

Dar și'n înțeles de întrunire, adecă o întâlnire nesexuală între doé saŭ mai multe persóne; de exemplu :

Dosofteŭ, Synaxar 1683, nov. 30 : „acólo (apostolul Andreŭ) să diade în cunoștința cu dumnezăesculŭ Pavelŭ și să *adună* cu frate-său Petrŭ, și de acolo miarsă...“

Nicolae Costin, Letop. II, 85 : „Fost'aŭ și aicé veniți acești boieri Ungurești de s'a ũ *adunat* cu Nicolai-vodă; datu-le-aŭ cărți de volnicie și lor și

oamenilor lor să fie slobozi de toate supărările...“

Același, II, 113: „Și Doamna lui Dumitrașco-vodă atunci se *adunasă* cu împăratésa, și i-au dăruit împăratésa un lețtu de aur...“

Tot așa în macedo-româna: „tamamu tora me *adunai* cu buna Nușă mea...“ (Bojadschi, 169).

În Cronice, „*adun* pe cine-va cu cine-va“ ne mai întimpină în accepțiunea causativă de „faire rencontrer quel-qu'un“.

Nic. Costin, Letop. II, 129: „Și așa îndată i-au pus în hiere pre trei boieri, pre Lupul Costachi Vornicul, pre Antiohie Jora Hatmanul, pre Maxut Postelnicul, și cu mare pază i-au dus la urdie, și nice i-a-ă *adunat* cu Vezi-rul...“

Intr'un sens figurat:

Zilot, Cron. p. 19: „Așa au fost și cu óstea cea împăratésă: destulă era, đic că ar fi fost peste o sută de mi; vrednică au fost; dar în zadar! nimic nu s'au cunoscut, din pricină că aceștia fiind atația Pași dați supt ascultarea Căpitan-pașei, a căroră minți de ar fi fost cu puțință să le *adună* tóte la un loc și cu a Căpitan-pașei împreună, o minte întrégă nu s'ar fi putut face...“

II°. *adun* în:

a) Proverbii:

Pentru cheltuitori: „Nu risipi me-ful, c'anevoe se *adună* (Pann, II, 87; III, 72).

Pentru cei ce câștigă pe căi piezișe: „*adună* unde n'a răsipit, dar nu se sfinșesce“ (Ib. II, 28).

Pentru cei ce perd speranța: „Vin-tul *adună* norii, și tot vintul îi risi-pesce“ (Baronzi, Limba p. 50).

E mai cu sémă interesant prover-bul: „Par'că a tunat și i-a *adunat*“ (Pann, II, 136).

P. Ispirescu, Părintele Bimbirică (Fa-milia 1883 p. 73): „Nu cunosc eu pe Românașul ăla, care cel dintăiu a đis: a tunat și i-a *adunat*; că de-ă! dacă ar fi mort, i-aș đice: Dumne-de-ă să'l odihnescă în corturile dreptilor; iar dacă ar fi viu, să'i đic: bravo ție, om desghețat! fi-ți-ar gura aurită! Și apoi nu cređ eu o dată cu capul, că vre-unul din d-vóstre, Români neóși, să nu fi auđit, o dată măcar în vieța d-vóstre, đicătura: a tunat și i-a *adunat*. Acuma să vă spu-u și eu, că pe pă-rintele Bimbirică și pe maica preotésa, a tunat și i-a *adunat*...“

Când tună, tóte vietățile speriate, fără a'și da sémă de ce fac, își caută printr'o acțiune reflexă tovarășii cu cari să împărtășcă spaîna. De aci: „a tunat și i-a *adunat*“, un fel de confederațiune de frică. Proverbul póte să aibă o veche origine romanică. Despre Catone se đice că: „jamais sa femme ne l'embrassoit, sinon quand il tonnoit bien fort, et pour ce avoit il accoustumé de dire en se jouant, qu'il estoit bien heureux quand Jupiter tonnoit“ (Amyot). Ar fi putut să đică și el: când tună, ne *adună*“.

„Spune'mi cu cine te *adună*, să 'ți spun ce fel de om ești“ (C. Negruzzi, Scris. XII), — đice un alt proverb, cunoscut în mai tóte limbile, dar care la Români se ramifică în đicetori secundare cu sens reu și cu sens bun; de exemplu:

„Unde e stîrvul, acolo se *adună* cí-rele“ (Pann, II, 73), proverb de origine biblică. Radu din Mănicesci, 1574 (Mss. Harl. 6311 B. British Mus.):

Math. XXIV,
28: iuo va amu
fi trupul, acolo
aduna-se-vor vlă-
turii...

... ubicumque
fuerit corpus, illic
congregabun-
tur et aquilae...

Italianesce se đice: „Le mosche si

posano sopra alle carogne“ (Giusti). Un proverb analog despre „musce“, dar mai trivial, se găsește și la noi. Îl indicăm numai, fără a-l reproduce întreg :

S'ați *adunat*
La sfat
Ca muscele ...

(R. Simu, Transilv., c. Orlat)

Fără rime, acest proverb e foarte cuviincios sub forma : „S'ați *adunat* ca muscele la miere“ (Baronzi, Limba, p. 41) = în limba sardă : „ad su mele curret sa musca“ (Spano).

O variantă : „Ca albinele la fag s'a-*dună*“ (Conv. lit. 1874 p. 74).

Cu același înțeles :

La gospodină bună
Mulți voinicii s'*adună*...

Și tot aci frumosul vers de I. Văcărescu (p. 434), ajuns a circula în graiu ca un adevărat proverb :

La faptă bună
Puțini s'*adună* :
Mult pot puținii
Buni împreună!

Dar și mai frumósă este o urare moldovenescă curat poporană :

Cele rele
Să se spele,
Cele bune
Să s'*adune*,
Vrajba dintre noi să piară
Și neghina din ogoară...

(I. Créngă, Conv. lit. 1881 p. 10).

b) Idiotismii :

„A'și *aduna* gândurile“, „a'și *aduna* mințile“ = „se recueillir“.

Alexandri, Florin și Florica, sc. 5 : „Mare poznă și minune ! De când am vădut vivandiera regimentului, nu'mi mai pot *aduna* gândurile pe-acasă. Ce frumóse haine purta...“

Jipescu, Opincaru, 57 : „las voio cu graiu limpede, cu limba dėslegată și cu mințili *adunate*, adiata mea...“

În poesia poporană, reflexivul „m ă *adun*“ se aplică la florile cari își închid cununa la apropierea nopții.

Așa în legenda Cicorii, schimbate dintr'o țină în flóre, Sórele ȓice că o va face :

Flóre de cicóre
Cu ochi după sóre:
Când voiu resări,
Ea s'o 'nveseli ;
Când voiu asfinți,
Ea s'o ofeli ;
Când voiu scăpeta,
Ea s'o *aduna*...

(Familia, 1881, p. 585)

III°. Varieturile dialectice.

Nu putem socoti tocmai ca un variant forma *adunedzu* în loc de *adun* la mitropolitul Dosofteiu :

Paremiar 1673, f. 102 a : „Toate le dă Duhul cel svântu : izvoriasțe proci, preuții obârșiasțe, necărturarețu înțălepciune au învățatú, pascari bogoslovnicu arată, toată *adunedzá* (адв-нрзк) pusoaria besiaricii...“

E însă foarte importantă forma istriano-română *adur* (*adurat*, *adurare*), care adesea ni se presintă în unele texturi curat daco-române din secolul XVI ; bună-óră :

Codicele Voronețian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.) :

Act. Ap. XIX,
18: *adura*-și cărțile și le ardé între toți...

Ib. XIX, 25: *adurá* ceia ce era de acéia lucratori și lá dzice...

Ib. XXI, 22 :
ce amu faste ?
totu gintu cade-
se a se *adura* ...

... contulerunt libros et combusserunt coram omnibus...

... quos convocans, et eos qui hujus modi erant opifices, dixit...

... quid ergo est? utique oportet convenire multitudinem...

Codicele Șcheian aprópe din aceeași epocă (Mss. Sturdzan în Acad. Rom.):

Ps. XV, 4: nu *adură-se* zhorul lor de sânge...

Ps. XXX, 14: cându *adură-se* de ură spre mere..

Ps. XXXII, 7: *adură* ca în foale apele mariei...

Ps. XXXIV, 15: și de mere veseliră-se și *adurără-se*; *adurără-se* spre mere rane...

Ps. XXXVIII, 7: ascunde și nu ști cui *adură*...

Ps. XLVII, 5: că amu înpărații pământului *adurără-se*...

Cu $r=n$ și tot-o-dată cu o pentru u , în Legenda lui Avram din sec. XVI (Cuv. d. bătr. II, 191): „cândo se *adora* îngerii și se închiră Domnului...”

Prin syllexis: $n=nr$ (cfr. Cuv. d. bătr. II, 218, 240), în Codicele Voronețian ne întimpină și forma *adunru*:

Act. Ap. XXV, 5: ceia ce săntu tari întru voi, gice, *aduînără-se* (αδουινάρε) și ce e de bărbatul acesta se grăiască spri'nsu...

Ibid. XXVIII, 17: și deca se *aduînără* (αδουινάρε) ei, grăi cătră 'nșii...

... non congregabo conventicula eorum de sanguinibus...

... dum congregarentur ipsi simul adversum me...

...congregans sicut utrem aquas maris...

... et adversus me laetati sunt et conveniunt; congregata sunt super me flagella...

...thesaurizat, et ignorat cui congregabit ea...

... quoniam ecce reges terrae congregati sunt...

... qui ergo in vobis — ait — potentes sunt, descendentes simul, si quod est in viro crimen, accusent eum...

... quumque convenissent, dicebat eis...

Vom observa aci în parentesă, că o asemenea trecere syllectică a lui n în nr se găsește și'n dialectul italian dela Perinaldo în Provincia di Porto Maurizio, unde se ȳice: *pellegrinraggiu* = *pellegrinaggio*, *ũnra* = *una*, *lũnra* = *luna*, *caichũnra* = *qualcuna*, *villanramente* = *villanamente* etc., iar prin urmare și *adũnrarẽ* = ital. *adunare*. Acest fenomen, pe care profesorul Vivaldi (ap. Papanti, I parlari in Certaldo p. 362) îl constată unic în dialectele italiene, presupune la Perinaldo, ca și la Români, o trecere anterioră a lui n în r , de unde apoi syllecticul nr .

v. ² *Adun.* — *Culeg.* — *Impreunez.* — *Intrunesc.* — *Risipesc.* — *String.* — *Un...*

² **Adũn** (**d'**), adv.; ensemble, y compris. Formă macedo-română, care totuși s'ar puté introduce și'n daco-româna. Bojadschi, 121: „di *adunu*, *ãvrãma*, zusammen“. Ibid. 163: „atuncea va si le lomu di *adunu* = dann wollen wir sie mit einander heraus nehmen“. Ib. 167: „și eu arideamu di *adunu* cu elii = ich würde mit lachen“. Petrescu, Mostre I, 31: „să nãiergã de-*adun* cu nãșii = a merge împreună cu dînșii“. Nu derivă din verbul *adun* (= lat. *aduno*), ci d'a-dreptul din numeralul unu prin prepozițiunea a d. Deja lătinesce construcțiunea *ad-unum* servia ca adverb: „*ad unum omnes*“ (Gell.) = toți împreună“, „*consurrexit senatus cum clamore ad unum* (Virg.) = „cu sgomot s'a radicat senatul într'una“ etc.

v. *Unu.* — *Una.*

Adunãre (plur. *adunãri*), s. f.; l'infinif substantivé d'*adun*: addition, recueil, assemblée, réunion, rendez-vous. Sinonim cu *intrunire*, când e vorba de ómenî, și cu *strĩnsurã*, când se vorbesce de lucruri.

Vechiul Testament din 1581 (Cipar, Anal. 46). în alăturare cu Biblia din 1688:

1688:
Genes. I: și zise Dumnezeu: a d u n e-se apa cé de suptu ceriu într'o *adunare* și să să ivescă uscatul, și să făcu așa, și să adună apa cé de suptu ceriu la *adunările* ei și să ivi uscatul; și numi Dumnezeu uscatul pământu și *adunările* apelorū numi mări...

1581:
...și zise Dumnezeu: stringăse apele de suptu ceriu într'unu locu să se vadză uscatul, și fu așa; și chemă Dumnezeu uscatul pământu și *s t r i n s u l* apelorū chemă mare...

În contextul greco-latin: *τὰ σ υ - σ τ ῆ μ α τ α τ ῶ ν ὑ δ ᾶ τ ω ν*, „collectiones aquarum“.

Despre lucruri, întrebuintărea substantivului *adunare* e destul de rară, fiind în cele mai multe cazuri înlocuit prin diferite numi cu sensul de „mulțime“. Într'un mod constant se aplică numai la adăugarea unei câtimi către altă câtime: „*adunare* în aritmetică se pune în loc de *addițiune*“ (L. M.). În literatură, cuvîntul e nemerit pentru a exprime noțiunea de „re-cueil“; de ex.: „*Adunare* de pilde bisericesti și filosofesti de Constantin din Golești“ (Buda, 1826, in-8).

În privința persoanelor, *adunare* este ori-ce întâlnire între mai mulți pentru a se apropia unii de alții, fie prin petrecere, fie cu o țintă mai serioasă, generalmente însă bună, căci în cazul contrar se dice mai potrivit: *a d u n ă t u r ă*.

Cea mai importantă *adunare* este, negreșit, un Parlament, în care toate saū mai toate clasele societății sînt re-

presintate pentru a hotărî asupra intereselor comune, a întocmi veniturile și cheltuelile Statului, a face legi și altele. De aceea, *Adunare* cu literă inițială mare, chiar fără nici un epitet, înseamnă „*A s s e m b l e e* = Parliament“.

La noi Regulamentul Organic dela 1831 n'a făcut decât a sistematiza sub numele de „*Adunare* Obștască“ o veche instituțiune românească, analoagă cu așa numitele altă dată „*Etats généraux*“ din Franca (A. I. R. I, 175; Laurian-Bălcescu, Mag. Ist. I, 122 etc.); nu scim însă cum vor fi mers lucrurile, se vede totuși că nu tocmai bine, judecând după următorul portret:

Alexandri, Boeri și Ciocoi, act. I sc. 7: „Obștesca obicînuita *Adunare* au agîuns o adevărată *A d u n ă t u r ă* slugarnică, care încuviințeză toate katarhizurile; ba 'ncă 'și însușește dreptul a face iama în iconomiile Visteriei și a le dărui pe tot anul lui Vodă, sub cuvînt de recunoscînță...“

Cu literă inițială mică, fără a fi o trebuință neapărată de un calificativ, se chiamă *adunare*, ca termen general, acele petreceri de familie, cari în orașe pörtă numiri mai speciale de: baluri, serate etc., iar pe la țără se dice: șeșetori.

La nunți țărănesci, peșitorii încep stereotipa cuvîntare în versuri către familia miresei:

Bună vreme la cinstita *adunare*

Și la cinstiți socii mari...

(Albina Carpaților, 1879 p. 298).

Cam toate *adunările* de familie fiind în legătură cu o perspectivă de mărițiș, de aceea:

Un tinar, volnic, în virstă, în anii inflacărăți,
Când mergea la *adunare* între omeni însurați
Și când le da bună zioa, ei — de mult ce le plăcea —

„Îți mulțămim, împérate“ toți d'a-rîndul îi zioa:

Junele neîmsurat
Este ca un împărat...

(A. Pann, Prov. II, 144)

Cost. Negruzzi, Aŭ mai pățit'o și alții: „E de prisos a vă descrie, ce înger este Zefrița. Sciți cât e de frumoasă; sciți ce plătesce într'o *adunare*...”

În graiul vechiu prin *adunare* se mai înțelegea o întâlnire pregătită de mai 'nainte între două sau foarte puține persoane: „rendez-vous”.

Nic. Costin, Letop. II, 85-86, vorbind despre venirea la Iași a unui ambasador frances: „cu mare cinste aducându'l la *adunarea* sa Nicolai-Vodă, de aici l'aŭ petrecut cu oamenii săi până la Tighinea...”; apoi mai jos despre un magnat polon: „a doua zi aŭ purces la *adunarea* sa cu Nicolai-Vodă...” și tot acolo: „după *adunare* i-aŭ trimis dar un cal moldovenesc...”

Nic. Muste, Letop. III p. 21, vorbind despre venirea vitézului hatman moldovenesc Buhuș la Halil-pașă, care'l chiamase într'adins ca să'l vedă, dice că: „i s'aŭ prilejit a merge nu cu mâna goală la *adunare*”.

Cu aceeași noțiune aplicată la raporturi internaționale, considerându-se Staturile ca nesce individualități:

Miron Costin, Letop. I, 292: „Și aceea să se știe, că țara acesta fiind mai mică, nice un lucru singură de sine fără *adunare* și amestecare cu alte țeri n'aŭ făcut...”

În cărți bisericesci *adunare*, urmat sau nu de un calificativ, înseamnă tot-d'a-una o colectivitate de ómenii de același fel sau având același scop:

Dosofteu, 1680, ps. LXXXV:

... călcătorii cei
de lăge să sculară
asupra mîa,
și *adunare* de putlarniç
cercară sufletul
mieŭ...

... iniqui insur-
rexerunt super
me, et syna-
goga potentium
quaesierunt ani-
mam meam...

În Biblia Șerban-vodă 1688: *adunare* celor tari...”

Pentru sinonimică, același pasagiŭ după cum s'a tradus în:

Coresi, 1577: „... lége-călcătorii sculară-se spre mine, și zborulŭ vrătoșilorŭ cerșură sufletulŭ meu...”

Arsenie dela Bisericanii circa 1650 (Mss. Acad. Rom.): „...călcătorii cei de lége se sculară spre mene, și sãbor de cei tari cercară sufletul meu...”

Silvestru, 1651: „...făloșii sculară-se spre mine, și sfațul putérnicilor căutară sufletul meu...”

Adecă: *adunare* de- = sbor sau sãbor și sfaț, doi slavismii, din carii însă cel de'ntăiu înseamnă mai în specie „Concile”, cel-l'alt: „Conseil”, în ambele casuri ce-va organizat, pe când *adunare* de- presupune o unitate de stări sau de vederi fără a implica o constituire. Chiar în privința clerului, s o b o r se dice despre o întrunire organizată; iar despre una momentană: *adunare*.

Enachi Cogălnicenu, Letop. III, 231, descriind înmormintarea unei Dóme: „... a doua zi cu mare cinste și jale aŭ rădicat boierii cei mari oasele, cu mare *adunare* de Vlădici, Egumenii și preoții fără de număr...”

Tot așa: *adunare* de neguțitorii, *adunare* de învățații etc.

În vechile texturi *adunare*, ca și cei-l'alți substantivi cu inițialul *a-*, iubesce prepozițiunea întru în loc de în.

Dosofteu, 1673, f. 32 b:

În mijloc de bestărică mare
Ăț voi mulțami ș' într' *adunare* ..

Cipar (Principia, p. 122) citéză vechia formă a genitivo-dativului determinat *adunariei* = *adunării*, după Pentateucul din 1581:

Exod. XVI, 9:
a toată *adunării*
filor lu Israil...

Ibid. XXXIV,
30: mai marii *a-*
dunării...

v. ¹*Adun.* — *Adunăciune.* — ²*Adu-*
nat. — *Adunătură.*

¹*Adunăt-ă*; part. passé d'adun:
réuni, rassemblé, amassé, récolté, ad-
ditionné. Sinonim cu *strîns*, *cules*,
întrunit, *împreunat*, în opo-
zițiune cu *risipit* și *împrăștiat*.

Evangeliarul lui Brâncovan, 1693,
în alăturare cu al lui Silvestru din
1648:

1693:

Marc. I, 33: și
era *adunată* toată
cetate la ușă...

Moxa, 1620, p. 353: „*déca* văzura
Troianii *adunate* atâta oști de pretu-
tindința, *adunara* și ei ajutoră...”

Samuil Clain, *Invățături* (Blaj, 1784,
p. 7): „Dară încă de are *adunate* avu-
ții, de are moșii bune, de are căsi
frumoase, pentru care elu atâta s'au
ostenitū, atâta s'au muncit, atâte ne
voi au răbdatū...”

Zilot, Cron. p. 79:

Prin ulițe, prin curți, vedeai *adunați* pilcuri:
Prietenî, cunoscuți, toți făcend fugei tilcuri...

Cost. Negruzzi, *Aprodul Purice*:

De acolo nu departe țeraniî staū *adunați*,
Cu securi, cu lănci, cu cōse și topōre înarmați...

v. ¹*Adun.*

²*Adunăt* (plur. *adunate*), s. n.; part.
passé d'adun pris substantivement:
récolte, *réunion*.

Cântecul „*Nevasta bolnavă*“:

Cânipa m'am sēmînat,
Dar când fu pe *adunăt*,

...omni syna-
gogae filiorum
Israel...

...seniores...

Bóla'n trupu'mî a întrat...

(Alex. Poes. pop. 2, 310).

Cântecul haïducului Petrénu:

Batâ'l crucea om bogat,
Om bogat și fără sfat!
Tótă vara l'am rugat
Să'mî dea banî pe *adunăt*,
Măcar doê, trei parale
Să'mî cumpêr la copii sare...

(Ibid. 259).

La Coresi *adunăt* ne apare ca sino-
nim cu *adunare* „*réunion*“; de
ex.:

1577, ps. LXXVIII:

...pomenêște *a-*
dunatului tău ce-
ai aflatū de in-
tăū...

...memento con-
gregationis
tuaë quam pos-
sedisti ab initio...

1580, quat. XXII p. 5 (Math.
XXII, 41):

... *adunatele*
Fariseilor întrebă
Isus grăi...

...congrega-
tis autem phar-
isæis, interroga-
vit eos Jesus...

Primul pasagiū sună la Silvestru,
1651: „aduți a-minte de *adunaria*
ta“, iar la margine mai adaugă scho-
lia: „săborul“.

v. ¹*Adun.* — *Adunare.* — ¹*Adunăt.*

Adunății, nom propre de plusieurs
villages. În secolii trecuți și pînă sub
Regulamentul Organic, când țeraniî
români lăsaū vetrele lor și se risipiaū
de grōza năvălirilor din afară, a dări-
lor domnesci și a jafurilor din întru,
astfel că — ȳice N. Bălcescu — „numai
din județul Dolj aū fugit o dată 15,000
familii“ (Mag. ist. II, 239), administra-
țiunea și stăpâniî pămîntului între-
buintăū tōte mijlōcele pentru a face
să se întōrcă fugariî, și une-orî reușiăū
de a'î *aduna*, fie cu d'a-sila, fie
prin făgădueli. De aci mulțimea sate-
lor numite *Adunății*. Frunȳescu (Dict.
top. 2) menționeză vr'o trei numai în

Dimbovița. Mai sint în Teleorman, Olt, Mehedinți etc.

v. ¹ *Adun.* — ¹ *Adunat.*

Adunăciune, s. f.; jonction, réunion. Ca sinonim cu *adunare*, la Budai-Delenu (Dict. Mss. în Mus. istor. din Bucur.): „*adunăciune*, Versammlung“. Cu sensul de „jonction“, la Dosofteiu, Paremiar 1683, f. 127 a: „părintele să cunoștea și fiul să slăviște și de toțu iaste știut, una putiaria, una *adunăciunja*, una închinăciunja svintei troițe...“, unde în contextul slavice: *сѣ-чєтаніє*.

v. ¹ *Adun.*

Adunător, -*ore*, adj. et subst.; qui réunit, qui assemble, qui rassemble. Cuvîntul e interesant mai ales cu sensul agricol de „cel ce *adună* fin“.

Balada Burulenu:

Tu măre mie să'mi faci,
De voiesci ca să m'împaci,
Vr'o cincideci de cositori,
Patru-deci *adunători*
Să'mi cosescă fin cu florii...

(G. D. Teodorescu. Poes. pop. 601).

Formă și accepciune din epoca latinătăii rustice. Intr'un act frances din 1312 (ap. Du Cange, v. *Adunator*): „Una cum corveriiis debitis pro feno dictorum pratorum *adunando* et intassando, pro quibus corveriiis *adunatoribus* et intassatoribus dicti feni XVIII denarii duntaxat annuatim debentur...“

v. ¹ *Adun.* — ² *Adunat.*

Adunătură (plur. *adunături*), s. f.; ramas d'hommes ou de choses.

N. Muste, Letop. III, p. 39: „Turcul dându-le (Ungurilor) bună nădejde de ajutor, ei s'au și rocoșit asupra Nemților din cetății, și rădicându'si Craiu pre Racoți feciorul lui Gheorghii

Racoți celui bătrân ce au fost Craiu acolo, strîns'au *adunătură* de țară, catane și altă pihotă multă...“

Zilot, Cron. p. 85, despre domnia fanariotului Constantin Ipsilant: „făcea mereu și ôste, din *adunătură* de felurimi de ômenî blestemați, cu cheltuală din Visteria țerei, pe care ôste o numia a țerei; — era, pociu dice, curată cêtă de tâlharî, că pe unde ajungea, gema pămîntul...“

De aci tot la Zilot, p. 61, expresiunea: „ômenî de *adunătură*“.

Enachi Cogălnicenu, Letop. III, 279, aplică acestă vorbă chiar la un congres de ambasadorî, care însă n'a făcut nici o trébă: „nu s'au putut tocmi, și s'au stricat acea *adunătură*...“

În sens bun, *adunătură* la Costachi Negruzzi, Aprodul Purice:

Un puțin număr de ômenî, tot în cete împărțit;
Îns'aceia *adunătură* era mândră de privit:
D'o parte boferinașii, d'a lor slugi încungțurați,
Călări pe armăsari ageri și felurit îmbrăcați...
Unul c'o sabie 'ntorsă, c'un capot roș înfirat
Și haîne înaurite, este turcesce 'mbrăcat;
Altul încalecă érași un cal de Don căzăcesc,
Pörtă o sulită lungă și un hanger calmucesc...

Era frumoasă, dar tot *adunătură*, a-decă un „mixtum compositum“, un „fel de fel nu de un fel“.

La Dosofteiu, 1680, ps. LXVII, despre vite: „*adunătura* taurilor în vacile popoarelor...“, unde la Silvestru, 1651: „*adunări* a taurilor...“

Despre lucruri, *adunătură* însemneză o strînsură de ce-va prost sau sărăcăcios:

Jipescu, Opincaru, 126, descrie averea țeranului: „Să te apere numa Dumneșeu, casa ta, boi tăi, mușterea ta, pămîntu, copilași, *adunătura* ta...“

v. ¹ *Adun.* — *Adunare.*

Aduněz }
Adūr } v. *Adun.*

A-dūra (d'a), adv.; roulant comme une boule, roulant avec fracas.

Se construesce cu verbul dare: „a da d'a-dura“.

Alexandri, „Resbunarea lui Statu-palmă“, descriend pe fabuloșul uriaș Sfarmă-pétră:

Unde vede-o stincă naltă, el o macină cu palma.

Bolovanii sub piclóre'i da ū de-a dura, daŭ de-a-valma;

Și cu pétra măcinată, și cu petrele-aruncate El lezesce, bate, umflă rîurile tulburate...

I. Créngă, Povestea lui Harap-alb (Conv. lit. 1877 p. 174): „să aibi tu puterea mea, ai vîntura țerile și mă-rile, pămîntul l'ai da de a-dura...“

v. ¹¹. *A* (p. 31). — *Dur.* — *Dura.*

¹. **Adūs**, -ă, adj.; apporté, amené, produit, causé.

v. ¹. *Aduc.*

². **Adūs**, -ă, adj.; fléchi, penché, recourbé.

A. Odobescu, Mihnea-vodă p. 7: „A-mîndoi purtaŭ în cap o țurcă flocosă, *adusă* la o parte...“

Același, Dómna Chiajna p. 69: „uși cu tocuri de pétră nalte și înguste, *aduse* sus în indoit perghel...“

De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sul-tanica p. 165: „De șapte orî s'a lăsat temeul noptii de când Șuer aține, în plauri depărtate, potica Arnauților cu fes roșu și cu étagan *adus*...“

Laurian-Massim, I, 30: „córnela unor boi sînt tare *aduse* spre spate...“

„Pe la noi córnela la vite se deosebesc în: țapoșe, grebleșe, *aduse*, lateșe, butace, flencheșe și cercelate“ (I. Iordăchescu, Botoșani, c. Cristesci).

Acest participiŭ trecut n'are a face

cu a d u c „apporter, amener“, ci vine din cela-lalt verb a d u c, corelativ cu „resucesc, îndoesc“, de exemplu:

Balada Balaurul:

Paloș r ősucia,

Paloș aducea

Și'n doș 'l tăia...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 450).

sau balada Ghiță Cătănuță:

La genuche le-aducea,

In genuche le'ndoia

Și pe tôte le rupea...

(Ibid. 628)

v. ². *Aduc.*

³. **Adūs** (plur. *aduse*), s. n.; offrande, prémices. Archaism.

Coresi, 1577, ps. XXXIX:

...comândari și a-
duse nu vruși...

...sacrificium et
oblationem no-
luisti...

v. ¹. *Aduc.*

Adusóre (plur. *adusóri*), s. f.; emportement. Admirabilă formațiune din participiul adus, pe care cu multă eleganță o întrebuițeză mitropolitul Dosofteiu, Paremiar 1683, Nov. 30, f. 18 b:

„Trevalure de gânduri, și de patimi *adusori*, și adâncuri de păcatŭ, ticălo-sulŭ mîeu sufletŭ învăluesc...“

v. ¹. *Aduc.* — *Pusóre.*

Adusétură (plur. *aduseturî*), s. f.; t. de Méd.: littéralement apport, toute sorte de maladie que l'on suppose être apportée de loin par un maléfice quelconque. *Adusétură* face parte din numeroasa terminologîa medicală poporană cu -tură: vătămătură, aruncătură, apucătură, lipitură, strîcnitură, năprăcitură, potcitură etc. Ori-ce bôlă adusă în casă prin fermecele sau vrăjile unui dușman, e *adusétură*.

Descântec ardelenesc „ca să desfacă de urit“:

Tu scii de toate făcăturile,
De toate adușeturile,
De toate puseturile
Din talpa cășii
Pînă'n virful cășii,
Din virful cășii
Pînă'n talpa cășii;
Toate făcăturile,
Toate adușeturile
Și toate puseturile
Le ȳea în gură
Și le du pe capul cui le-a dat
Și le-a minat...

(S. F. Marian, Familia 1888 p. 102)

v. ¹ *Aduc. — Bôlă. — tură.*

Advăre, s. n. plur.; t. d'Archéol.: phylactère, morceau de parchemin sur lequel sont écrits des passages de l'Écriture et que les Juifs s'attachent au bras et surtout au front. În limba ebraică se chiamă „thephilin“. La noi astăzi se ȳice: corn saŭ: cornul Jidaniilor, după prima impresiune pe care o produce vederea acestei amulete puse pe frunte.

Biblia Șerban-vodă, 1688, f. 767 (Math. XXIII, 5) despre Farisei: „toate faptele lor le fac pentru să să arate oamenilor că să lărgescu *advărele* lor și să măresc poalele veșmintelor...”

Tot așa în Evangeliarul Bucurescin din 1703 f. 20.

Noul Testament greco-român 1693, f. 105:

...că să lărgescŭ
advărele lor și mă-
rescŭ poalele haï-
nelor...

...πλατύνουσιν γὰρ
τὰ φυλακτῆρια
αὐτῶν καὶ μεγα-
λύνουσιν τὰ κράσ-
πεδα...

După ce mult mi-am bătut capul, cercetând originea acestui cuvînt împreună cu d. L. Șăinenu, foarte sciutor în limba ebraică, am ajuns la convingere că *advăre* nu este alt ce-va decât *hadavarim* „oī λόγοι, praecepta“, „paroles par excellence“, după cum se chiamă evreesce cele ȳece porunce

și orî-ce text sacru, iar cu atât mai virtos pasagele cele scrise pe filacter. Este o vorbă introdusă la noi în graiu pentru a numi un lucru specific evreesc; există însă un sinonim românesc propriu ȳis: *fruntare* (=lat. frontale), care se pôte aplica la orî-ce atîrnătură pe frunte, pînă și la un „breton“:

Noul Testament 1648, f. 25: „toate faptele lorŭ le fac pentru să să arate oamenilor, lărgindu'sŭ fruntărilor lor și mărindu'sŭ marginile veșmintelor...”

v. *Corn. — Fruntare.*

A-ȳece (artic. *a-ȳecea*), s. f. sing.; ȳime. Alături cu *dej mă* (=lat. *decima*), graiul vechiu întrebuintă ca substantiv cu același sens pe ordinalul feminin curat românesc *a-ȳece*.

Varlam, 1643, I f. 5 (Luc. XVIII, 12): „postescu-mă de doaa ori într'o săptămână și dau *a-ȳecia* (ασπυα) diin toate cătŭ agonisescŭ...”

Evangeliarul transilvan din 1648, f. 295, de cincî ori într'un singur pasagiŭ:

Paul. Evr. VII:
Iară căutați, căt
aŭ fost de mare
acesta, căruia 'i
dède și *a-ȳecia* din
dobândă Avra-
amŭ patriarhulŭ.
Iară aceia carii's
din fiŭ lui Levie
și slujescu în
preuție, au po-
runcă să ȳa *a-ȳe-
cŭ* dela oameni
după lege, ce să
zice dela frații
lorŭ, săva că era
și ei eșiti denŭ
trupulŭ lui Av-
raamŭ. Iară acela
a căruia rudenie

...Intuemini au-
tem quantus sit
hic, cui et deci-
mas dedit de
praecipuis Abra-
ham patriarcha.
Et quidem de fi-
liis Levi sacer-
dotium accipien-
tes, mandatum
habent decimas
sumere a populo
secundum legem,
id est a fratribus
suis, quanquam
et ipsi exierint
de lumbis Abra-
hae. Cujus autem
generatio non an-
numeratur in eis,

nu să numără între ei, luo *a-zécia* dela Avraam și pre cela carele avé fâgăduința blagoslovi'lă... Și aiciă oamenii muritori Iau *a-zécia*, iară acolo acela despre carele 'i mărturisit că 'i viu. Și ca să grăescu așa, întru Avraamă îi zécuit și Levie, carele ia *a-zécé*...

Act moldovenesc din 1639 (A. I. R. I, 94): „și *a-zécé* de an încă să dē Troițēnii, daca le veri alége locul...”

Omiliarul muntenesc din 1642, p. 4: „inflați cu trufe, Fariseii era deprinși să se laude de a sale bune lucrure înaintē nărodului, de multă rugăciune și post și de ce făcīa milostenie și da *a-zīacia*, iară a ocără pre păcătoși ei era mai întâiu...”

Ibid. p. 42: „pământul den rodurile sale vă dă *a-zīacé*, iară Marīa dentru adâncul său dajdeți aduce ție...”

Une-orī cu prepozițiunea de, bună-oră într'un text din secolul XVII (A. I. R. I, 48): „au ținut tot călugării acel loc ș'au luat de *a-zīacia* de pre acel loc...”

Substantivul *a-đece* „dīme” specifică o dare normală, o îndatorire statornică de a plăti cui-va, fie cătră Stat, fie cătră o persōnă juridică sau un individ, în bani sau în natură, o sumă proporționată, mai cu sēmă unul la țece, câte-o-dată mai încărcat, dintr'un venit total supus unei asemenī obligațiunī. Alt ce-va este construcțiunea „a țecea parte = la dixiēme partie”, de ex. la Caragea, Legiuire 1818, p. 19: „vânzătoriu să piărză

decimas sumpsit ab Abraham, et hunc qui habebat repromissiones benedixit.... Et hic quidem decimas morientes homines accipiunt: ibi autem contestatur quia vivit. Et (ut ita dictum sit) per Abraham et Levi, qui decimas accepit decimatus est...

a zecea parte din preț”, unde e ce-va cu totul accidental și de o cantitate precisă.

Maī puțin elegant și chīar nu destul de corect este sinonimul țe c i u e l ă, care înseamnă mai mult o acțiune trecătoare decât o normă constantă, deși în vechile texturi corespunde une-orī latinului „decima”, de ex.:

Biblia Șerban-vodă, 1688, f. 9 a:
Genes. XIV, 20: | ...et dedit ei de-
și 'i dēde lui z e- | cimam de om-
c i u i a l ă den | nibus...
toate...

v. *Dijmă*. — *Desetină*. — *Đece*. — *Đeciuelă*.

Ađi. — v. *12. A* (p. 39). — *Astăđi*.

Ađimă (азимъ = *adzimă*). — v. *Asmă*. — *Azimă*.

Ăe, pron. — v. *Aĩa*.

-ăe, suff. — v. *-ăiu*.

Ađpt. — v. *Aiept*.

1. Aer (plur. *aere*), s. n.; air. Fluid elastic și transparent, compus din 0,79 de azot și 0,21 de oxigen și formând în gīurul pământului un strat de peste 60 kilometri. În sens mai restrîns, sinonim cu văsduh „*ăhe*”; în sens mai întins, cu slava-cerīului „*al'đhe*” și cu cerīul „*ođqanóς*”; apoi ca atmosferă, plăcută sau uricīosă, *aer* se aplică prin metaforă la fisionomiă.

În legătură cu slavă:

Basmul „Hoțu împărat” (Ispirescu, Leg. 378): „...foișorul începu a se sui în slavă și a pluti în *aer*...”

v. *Slavă*.

În legătură cu văsduh:

Un bocet poporan din Bucovina:

La fântâna lui Ignat
Sint lécuri de vindecat,
Ș'am săpat și le-am adus,
Pe feréstră ți le-am pus,
Dar un gangur a sburat
Cu lécul de vindecat,
Și în *aer* s'a urcat
Și'n văsduh el l'a scăpat...

(Burada, Înormintări p. 138)

v. *Văsduh*.

În legătură cu *cer*, mai ales în expresiunea „paserile cerului“:

Coresi, 1580, quatern. XXV p. 13:
„...pasările ceriului celé ce zboară,
ce se zice că se săntă pre suptă *aerii*
(аері) dracii, și o pierdă acéia; iară
ceriulă acicé văzduhulă ché-
mă-se...“

v. *Cer*.

Din cauza transparenței sale, *aer* se
póte dice une-orî în loc de *zare*
„lueur“:

Casa p'o muche clădită,
Singură câmpul domnind,
De umbră neocolită
O veđi în *aer* albind...

(Gr. Alexandrescu, Viața câmpenească),

unde Alexandri ar fi pus tot așa de
bine: „în *zare* albind...“

Pe de altă parte, prin gazurî ce cu-
prinde, *aer* se póte confunda cu *abur*,
astfel că în unele locurî (S. Velișcu,
Iași, com. Bădenii) țeranii numesc așa
sufletul dobitócelor, căruia pe aîurî
pretutindenî i se dice *abur*. De altmin-
trea, între ambele aceste cuvinte, după
cum am arătat-o într'un alt articol,
există și o înrudire etimologică pri-
mordială.

v. *Abur*.

În credințele tuturor popórelor, *aer*
închipuesce un fel de lume a-parte, în
oposițiune mai ales cu *pământ* și
cu *apă*.

Cantemir, Istoria ieroglifică (Mss. în
Acad. Rom. p. 129): „din doaa una
îți alége: sau în *aer*, sau pre *pământ*

să lăcuești, și așé sau supt umbra
Vulturului sau supt brânca Leului te
suppune...“

Critil și Andronius (Iași, 1794) p. 9:
„Elefantulă s'au mulțămită de pădurî,
calulă de câmpurî, vulturulă de *aere*,
peștele de ape, broasca de lacurî...“

Jipescu, Opincaru, 36: „La țară,
airu, codru, ceru, muntii, rușința,
verdéta, florii câmpului, și nu'ști mai
ce ascuns în inima Rumânului te'nsu-
flă așa de puternic, că parî c'ăi hi mai
aprópe de Dumneđe...“

Un frumos pasagiu ironic în Chro-
nicul lui Cantemir, II, 346: „...chipul,
a căruia ființă în lucrurile firii nu să
află, a zugrăvi ne apucăm, și corabiî
în *aer*, stânci pre apă plutind, lei și
zmei plugurile pre arăturî trăgând, și
altele ca acéste fosturî de chitelă, lu-
crurî pre carile le zămisléște päreré,
a arăta ne nevoim...“; pasagiu care se
aséménă cu din Plaut, Asin. I, I, 86:

Jubeas una opera me piscari in aere,
Venari avem rete jaculo in medio mari...

Sub raportul schimbărilor meteoro-
logice:

Costachi Stamate, Muza I, 25:

Furtună grozavă pe aripi negrite
Despre apus vine, văjiind în *aer*;
Văile suspină, codrul clocotesce,
Stejarî de anî sute scârșnesc să se rumpă;
De plóe și vifor nu' adăpostire...

Metaforic, după cum fulgerul des-
pică *aerul*:

Balada Doncilă:

Pala 'n *aer* fulgeră,
Capul Mîrzăcesc sbură...

Alexandri, Balta:

Aerul e viú și prospet!... el trezesce și învie
Peptul, inima și ochii, peste care lin adie...

Același, Secerișul:

Clocărliă ciripie, fâlfâind din aripióre,
Pe o scară de lumină se cobóră de sub sóre;

Aerul e'n neclintire, el devlne arđător;
Prepelița cântă'n grâe, grierul cântă'n mohor.,

Tot aci vine expresiunea „a schimba
aerul“:

Se duseră împreună
La moșie să se plimbe,
Aerul ca să'și mai schimbe...

(A. Pann, Prov. III, 45)

În fine, în aplicațiune la fisio-
n o m i ă :

Critil și Andronius, p. 85: „Îa avé
chipul înțeleptu, ochii pătrunzătorî, vor-
bele drepte și curate, mânule minunate
pentru că ele da viață la totu aceia
ce atingé; *aerul*î fețiî sale strălu-
citu și alu său statu pre-încuviințatû;
în scurtû, nu să poate să se vază o
frumsețe mai de săvârșitû...”

A. Pann, Prov. I, 172:

Vezi tu astă alifie și acel clondir lucios?
Ceî mai urite stafie fi da *aer* drăgastos...

Costachi Negruzzi, O alergare de cai,
Î: „Cum! așa de grabă ne lași? — am
adaos încrețind fruntea și rădicând
sprincenele, ca să'mi dau un *aer* măh-
nit...”

Același, Aprodul Purice:

De acolo nu departe țeranîi staî adunați,
Cu securi, cu lănci, cu cöse și topóre înar-
mați;
A lor mâneci suflecate, *aerul* posomorit,
Tăcerea lor, tôte-arată că spre resboiu s'au
gătit...

Latinul à è r este un împrumut din
greul ἀήρ; un împrumut însă foarte
vechî și ajuns a fi de tot poporan
în epoca colonisărilor romane, așa că
a trecut în generalitatea graiurilor neo-
latine: ital. a e r e, span. a i r e, pro-
venț. a è r sau a i r etc. (Cihac). E
foarte importantă mai cu sémă pre-
sința în limba română a lui *aer* cu
sensul de „physionomie, mine“, care
nu pôte fi la noi un gallicism, de oră
ce e poporan și anterior înnirurii fran-
cese. Prin acésta se înlătură cu totul

ipotesa lui Diez (Wtb.², I, 7), a lui
Littré (ad voc.), a lui Scheler (a. v.)
etc., cumcă romanicul occidental a i r
„aspect“ n'ar fi de aceiași origine cu
a i r „văsduh“, ci ar deriva bună-óră
din area. Din lat. area vine al
nostru „arie“, vechiu „are = loc unde
se trieră grăul“, dar după fonetica ro-
mânescă e peste putință de a ajunge
dela area la *aer*; și chiar sub ra-
portul curat ideologic distanța e mult
mai mare decât între „*aer* pe fața
pămîntului, bun sau reu“ și „*aer* pe
fața unui om, éráși reu sau bun“. D'a-
dreptul din greul ἀήρ, s'a mai desvol-
tat un al treilea sens: aer „le suaire“,
termen teologic pentru vëlul care se
pune d'asupra sântelor darurî: „quia
per modum aëris circa terram expansi
ea ambit“ (Du Cange, Gloss. m. graec.
ad voc.). Cu mai mult drept s'ar puté dice
despre *aerul* figure î: „per modum
aëris eam ambit“, avênd une-orî *aer*
liniștit, altă dată *aer* turburat, aci *aer*
furtunos, posomorit etc.

v. ²*Aer*. — *Aerisesc*.

²·*Àer*, s. m.; t. de Théol.: le suaire.
Învêlitóre a sântelor darurî. „*Aer*, vëlul
cu care s'acoperă sf. potir; pôlele dela
icône“ (Baronzi, Limba română, 101).

Inventarul mănăstirii Galata, 1588
(Cuv. de bătr. I, 196): „† 2 tetru-
vanghele neferecate. † 1 *aerul* tot
sărma...”

Dosofteiu, Liturgiar 1673, f. 44 b:
„Și strigă Diaconul: să luămü a-
minte! iară popa vârându'sü mânule
pre suptü *aerul*, cu frică și cu săială
dumnădzăiască să atinge de svânta
pâine...”

Gheorgachi Logofêt, Letop. III p.
312: „[În zioa sfinteî și marelî Vinerî]
se scoate *Aerul*, mergând Domnul cu
Mitropolitul alăturé înainté *Aerul*î cu
tot alaîul...“; și apoi ceremonialul se

inchee prin: „sărutare *Aerului* de toți pe obicei...”

Beldiman, Tragod. v. 2897, despre mănăstirea Secul:

Acel Vornicul Ureche, ctitor din rîvnă aprins,
Cât se dă cu vrednicie, fericitul s'a u întins
A o zidi la loc tare, minunat a o'nzestra,
În cheltuială și trudă fără preget a intra:
Ođăjdîi de un preț mare, un *aer* pré minunat,
De mîna soției sale cu mărgăritar lucrat...

Cuvîntul derivă din medio-greul *ἀήρ*, cu același înțeles; în vechile texturi însă tonul cade tot-d'a-una pe *a*, nici o dată pe *e*, cea ce — ca și *e = η* — pare a dovedi că vorba n'a trecut la noi prin intermediul Slavilor, la cari se dice: *міръ* (Miklos., Lex. 3), ci cu mult mai de'nainte, accentuațiunea și vocalismul fiind curat latine: *ă ě r*.

v. ¹*Aer*.

Aerel, s. n.; t. de Botan.: *Asa-foetida*. O plantă ombeliferă exotică, al cărei suc are un miros foarte greu și un gust respingător. Cuvîntul se întrebuințează, pare-ni-se, numai în Transilvania: „*Aerelu*, der stinkende Asant, Teufelsdreck“ (S. Barcianu). Are trebuință de a mai fi verificat, ca sens și ca formă. Nu cum-va să fie *aiorel*, dela *a i u* (= lat. *allium*) „usturoiu“, din cauza mirosului specific al *Asa-fetidei*?

v. *Aiu*. — *Aior*.

Aeresc. — v. *Aerisesc*.

Aerisesc (*aerisit*, *aerisire*), vb.; aérer, éventer (Cihac). „A svînta, a scóte, a întinde la aer“ (Costinescu). De aci și substantivul *aerisélă* „action d'aérer, état d'aéré“ (Polysu). Cuvînt din epoca fanariotică, aprópe necunoscut graiului țărănesc și peste Carpați. Din neo-greul *ἀερίζω*. Curat romănesce,

22,083.

dela aer (= lat. *aër*) se póte dice: *aeresc*, *aerare*, *aerélă*.

v. ¹*Aer*. — *Svîntez*.

Aerisélă }
Aerislre } v. *Aerisesc*.

Aeròs, -**òsă**, adj.; aérien, vaporeux. Cost. Stamate, Muza I, 58, despre umbra lui Stefan cel Mare:

Grăind aceste, el pune pe a soldatului frunte
A sa mână *aeròsă*, dicînd cu glas tunător...

v. ¹*Aer*.

Aèst, **aéstă** (plur. *aestî*, *aeste*), pron. demonstr.; ce, cet (cette). Formă rustică în loc de *ac est* (v. pag. 161), de care altfel nu se deosebesce întru nimic prin funcțiune. Acățându'și pe emfaticul *-a* (v. ⁵*A*), se face *aesta* (*aésta*) = *ac esta* (*acésta*).

În vechile tipăriture *aest* nu ne întimpină mai de loc. Numai dóră printr'o scăpare de vedere, la Dosofteiu, 1673, f. 162 b: „*aesta* (*ἀέστα*) psalom arată scurtaria vieții...” În documente însă nu e rar, mai ales în cele din Moldova și'n zapise scrise de țeranî.

Pătrașco Păturniche, Sucéva, 1597 (Cuv. d. bătr. I, 77): „nime din ruda mé ca să n'aibă a pără *aăstă* pără nice dineoară...”; dar în același act: „*a c a s t a* mică cărțulie...”

Dumitrachi Vătavul, 1695 (A. I. R. I, 63): „deci să-i întorcem de frate câte 4 lei, *aestî* patru frați cari mai sus scriu, și-i fac să i să de 16 lei...”; dar cu câte-va rînduri mai sus: „noi acești patru frați”, și: „dintr'acești 80 lei...”

Popa Vasilie, Berlad, 1603 (Cuv. d. b. I, 131): „cândü am făcut *aestü* zapis, au fost șoltuzul Sandul di Bărlad...”; și mai jos: „*aăsti* omeni sintü toț din tãrgü din Bărlad...”

Inventarul mănăstirii Galata, Iași, 1588 (C. d. b. I, 192): „toate *aüsté* s'au dat la mâna lui Ghervasie...”

Din *aest* se mai reduce la *est* și chiar la *es*, de ex. în același Inventar (C. d. b. I, 207): „stoguri de grâu de *es-timpu*...”

Costachi Negruzzi, Cărlanii, sc. 4, convorbire între țeranii: „Feciorul boerului, care vine în toate diminețile de citește sub răchițele *aeste*...”

Pentru Transilvania, Lex. Bud. 7: „*aestu* = *acestu*”.

v. *Acest.* — *Acestă.* — *Aist.* — *Est.* — *Ist.*

Aësta. — v. *Aest.*

Aésta. — v. *Aïasta.* — *Ïasta.*

Aëve. — v. *Aëve.*

Afân, s. n.; contrariété, ennui, crève-cœur. „Vorbă de origine necunoscută și audită în gura puținilor Români din Moldova în loc de: durere de inimă, *necaz*, *amar al sufletului*” (L. M.).

Acest cuvânt se potrivește prin înțeles și prin formă: pe de o parte, cu italianul *affanno*, vechiu spaniol *afano*, vechiu frances *ahan* = *afan* etc., toate cu sens de „turburare, nemulțumire”; pe de alta, cu grecul *ἀφανισμός*, *ἀφανίζω* „nemicire, peire”, de unde verbul *afanisc*. Până la probă contrară, derivațiunea neo-grecă este mai de creșut. În texturi vechi, în graiul țărănesc și'n poezia poporană, noi nu l'am aflat nicăiri; ba încă — dacă nu ne înșelă memoria — nici la Costachi Negruzzi, nici la Alexandri, nici la Créngă, scriitorii cei mai avuți în moldovenism, el nu se găsește.

v. *Afanisc.*

Afanisc (*afaniscit*, *afaniscire*), vb.;

„anéantir, détruire, ruiner = néo-gr. *ἀφανίζω*” (Cihac).

Scrisoarea mitropolitului moldovenesc Leon către consulul austriac baron de Metzburg, 1788 (Cogălnicenu, Arch. rom. II, 394): „Peloponisu și alte locuri a stăpânirei turcești, cum și parte din Moldova i țara Muntenescă, care prin robie și sabie și foc s'au *afaniscit* de dânșii...”

v. *Afan.*

¹**Afără**, **afâr**, adv.; dehors, à l'extérieur. Macedo-românesc: *afar* și *afoară*; în istriano-româna: *fară* și *foară* (I. Maiorescu, Miklosich). În poezie, *afară* se reduce adesea la dissilabul *afar*:

Jarnik-Bărsanu, Transilv. 306, plângerea recrutilui:

Ean eși, maic, *afar* din sat
De vezi cum mă duc legat...

Donici, Magariul:

... cu vr'o despicătură
Să dee pe magar *afar* din curătură...

Din latinul *ad-foras* (*ad-foris*) = vechiu ital. *affuori* = span. *afuera*, fuera = portug. *fora* etc. (Cihac). Materialmente diferă numai prin „ad” de prepozițiunea „fără”, cu care uneori se confundă și'n privința sensului, de exemplu:

Evangeliar 1648:

Act. Ap. XXV,
22: nemică zicând
cândă fără celé
ce-au prorocit
prorocii...

Biblia 1688:

... nimica *afară*
grăindă dentru
carele prorocii au
grăit...

În context: „*ἐκ τὸς λέγων*”, „extra dicens”.

Acastă sinonimică cu fără se invderază mai cu sémă când *afară* e urmat de prepozițiunea *de*, însemnând atunci: „excepté, outre, en dehors de”; bună-óră:

Pravila Moldov. 1646, f. 53: „cândă

va fi neștine nebun și den *afară* de minte și de ș va ucide tată-său sau pre fiu-său, acestuia să nu i să dia nice un fial de certare, pentru căce așunge-i lui certare că iaste nebun și fără de mente...”

În loc de „fără minte” în vechiul graiu se țice ades „*afară* de minte”:

Omiliarul dela Govora, 1642, p. 32: „toți păcătoșii *afară* de minte sa înblă...”; și pe aceeași pagină: „*afară* de sine era osebit de minte sa...”

„Nemine nu pôte îndrepta acéstă stare de lucruri *afară* de Dumneșeu” (L. M.), unde e permis a țice și: „fără numai Dumneșeu” (Lex. Bud.).

„*Afară* de acésta”, „*afară* de aceia”, „*afară* de asta” = „en outre, à celà près, d'ailleurs” (Pontbriant, Dr. Polysu), circuléză în popor cu același înțeles ca și: „făr'aceia” sa „făr' de aceia” (L. B.).

„*Afară* de rînd = extraordinarius, extra ordinem” (L. B.) puțin se deosebesc de: „fără rînd”.

„*Afară* de orice îndoelă = fără nici o îndoelă”.

v. *Fără*.

Dicționarul româno-latin Mss. circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 421): „*Afară*. Foris. Foras. Extra”.

Ca sens fundamental, *afară* însemnéză ceia ce nu se află în lăuntru sa în-casă, întocmai precum lătinesc „foris” este în opozițiune cu „intus” (Cic.: relictus intus, exspectatus foris) și cu „domi” (Liv.: bellum foris, seditio domi).

În antitesă cu lăuntru:

Pompiliu, Sibiu, 29:

Că căsile taică-teu
Nu le vede Dumnezeu:
Pe din *afară*'s cu var,
În lăuntru cu amar...

Jarnik-Bărsănu, Transilv. 275:

Căci casa avutului
Din *afară*-i văruiță,
În lăuntru'i otrăviliță;
Dar casa săracului
În *afară*-i cu mânjală,
Din lăuntru'i cu ticnelă!...

Coresi, Omiliar 1580, quatern. IV p. 5: „cu cătă omulă dein *nafară* boléște și e în neputințe, atăta elă dein lăuntru se înnoiaște și se vindecă de păcate...”

În antitesă cu în-casă:

Doină din Moldova:

Es *afară* cat la munți,
Întru'n-casă n'am părinți;
Es *afară* cat la brați,
Întru'n-casă n'am nici frați;
Es *afară* cat la flori,
Întru'n-casă n'am surori;
Es *afară* cat la spinii,
Întru'n-casă la străini...

(E. Sevastos, Conv. lit. 1882 p. 263)

Doină din Ardel:

Că moșul îmbătrânit
Ca păcatu'i de urit:
Eșe-*afară* tot tușind,
Întră'n-casă mărând;
Iar feciorul cel sărac
E plăcut ca ș'un colac:
Eșe-*afară* fluerând,
Întră'n-casă tot căntând...

(Pompiliu, Sibiu, 17)

Cântec oltenesc:

Lun' *afară* 'mi luminéză,
Puica 'n-casă mi'și oftéză;
Oftéză, puică, oftéză,
Tótă lumea să te cređă...

(Conv. lit. 1876 p. 211)

În ghicitori poporane:

„Nici în-casă, nici *afară*, nici în cer, nici pe pământ”. — Ferestra.

Hoțul întră în-casă
Și capul *afară* își lasă.
— Cuțul.

Prin corelațiune cu „în-lăuntru” și „în-casă”, *afară* pôte să și asocieză și el pe în, căpătând forma aglutinată

nafară, macedo-romănesce *nafoară*, fără vre-o schimbare de înțeles.

Ion din St. Petru, Alexandria, Mss. din 1620 p. 16: „să întorse napoi Alexandru de-grabi *nafară* și eși...”

Modificările logice ale lui *afară* se datorază verbilor și prepozițiilor cu cari se însoțesc.

Cu es, *afară* e pleonastic, fiind peste putință a eși (= lat. ex-ire) altfel decât *afară*. Nu se poate suprima numai în idiotismul: „es *afară* = Stuhlentleerung haben“ (Dr. Polysu). Une-ori totuși pleonasticul „es *afară*“ e trebuincios pentru mai marea plasticitate a expresiunii; de exemplu:

Omiliar dela Govora, 1642, p. 11: „dela inemă es ū cugetele hieliane și acolo întâiu să nască, iară apoi es ū *afară* preîn gură și preîn lucru și fapte...”

Cu scot, *afară* este de asemenea un pleonasm, de oră ce noțiunea „dehors“ se cuprinde deja în verb.

Pravila Moldov. 1646, f. 29: „singur ū cu voia sa și fără voia giudețului va scoate *afară* pre Pavel ū den tr'acé aviare...”

Zilot, Cron. p. 38: „Eū sciū, fără îndoială, că cu aceste stihuri și cu alte vorbe multe ale acestei istorii, care închipuesc defăimări stăpânirii și altor mulți, dau pricină celor care sciū pravila și hotarele istoricilor după totă cuviința a mă defăima și a mă scôte *afară* cu totul ca pe un netrebnic...”

Maî adesea și mai romănesce *afară* se construesce cu verbul da ū, constituind idiotismul: „da ū *afară* = mettre à la porte, chasser, expulser, congédier”.

Proverb:

Îl dete *afară* 'ndată
Ca pe o măsea stricată...

(Pann, III, 24)

Dar și aci poporul ū îi place pleo-

nasmul, adăogënd: „pe ușă“ sau „pe pörtă“, „ἄραξ“.

Punga plină pînă 'mî fuse,
Mândra pe mână mă puse;
Când veni la jumătate,
Mândra mă dete la spate;
Când de loc nu măi sunară,
Mă dete pe uș' *afară*...

(Pann, II, 123)

Minciuna nu'mî place, vorbesc adevărul,
D'aceia or-unde mă pisez ca mărul
Și mă dau îndată pe pörtă *afară*
De nu'mî găsec locul și pacea în țară..

(ibid. I, 20)

Eū fac patul să se culce,
El ia pușca să mă'mpusce;
Eū mă suū pe vetrișoră,
El mă ia de cărpșoră
Și mă dă pe uș' *afară*...

(Jarnik-Bărsanu, Transilv., 462)

Transitivului „dă *afară* = chasser“ ū corespunde netransitivul „a puc *afară* = s'esquiver, sortir avec précipitation“, căruî i se anină de asemenea pleonasticul „pe ușă“ sau „pe pörtă“:

Ș'apucă pe uș' *afară*,
Dîcënd: ne plătîrăm dară...

(Pann, Prov. I, 20)

Macedo-romănesce: „ș' o arup se *nafoară*“ (M. Iutza, Crușova).

Afară se construesce cu prepozițiile: pe, de, din, dintru, pe din, pînă.

Preces de pe, el însemnă: „dehors quelque part“.

Zilot, Cron. p. 78:

Cei măi mulți din boerî la Sibiu în Cetate,
Iar alții măi de jos p'*afară* pē la sate...

Cântecul „Doineî“:

Bate vînt de primăvară;
Eū cînt doina pe *afară*,
De mă'ngân cu florile
Și privighitorile...

(Alex. Poes. pop. 2. 224)

Cântec oltenesc :

Să mai văd focuri pe e-afară,
Copilași cu pelea goală,
Cai în câmpuri nechezind
Și volnici pe plaflu suind...

(Ibid. 287)

Cu prepozițiunea de, *afară* însemnă „de dehors“ :

Cost. Negruzzi, O alergare de cai, II:
„...vădui pe polițmaistru că veni de
afară cu grabă și vorbi cu Doctorul...“

Balada „Chiruța“ :

Căci păgânul nu scădea,
Ci mai tare se'mmulția :
Pentr'un Turc care cădea,
Dece de-afară venia...

(Jarnik-Bărsanu, Transilv. 494)

Construit cu din, *afară* poate să însemneze de asemenea „de dehors“, de ex. la Coresi, Omiliar 1580, quatern. VI p. 3: „nu iaste a opri boala cu vre-un lucru, și iară nici de în-afară nu intră ia, nici deîn lăuntru nu mai iase...“; mai adesea însă „din *afară*“ are sensul de „en dehors“, precum :

Proverb :

Din *afară* măr frumos
Și'n lăuntru găunos...

(Pann, Prov. II, 109)

Text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nic. din Brașov p. 374): „curățiti mai 'nainte sticla deîn lăuntru, și blidul după acéia deîn *afară*...“; proverb biblic (Noul Testament 1648, Math. XXIII, 26):

...curățește întâi
înlăuntrul păharului
și blidului,
ca să fie și din
afară curate...

...munda prius
quod intus est calicis
et paropsidis,
ut fiat id, quod de
foris est, mundum...

Tot așa „din *afară* de“ însemnă „en dehors de“, ceia ce ne întimpină mai cu sémă des în Pravila lui Vasile Lupul, 1646; de exemplu :

f. 48: „ucigătorilul, den *afară*

(ДЕУ'НАФАРĂ) de ce'l vor certa cu moarte, iaste datoriu încă să plătescă rudelorū celui ucisū toate cheltuialele e'au făcutū...“

f. 49: „pre acesta, den *afară* de pagubă, îl vor certa întru tot ca și pre un ucigătoriu...“;

f. 38: „cela ce va sudui solii carii vin dela o domnie la altă, sau într'alt chip de-i va vătăma, den *afară* de certaria ce dau pravilele céle mirenești, acesta să să afurisescă...“

Moxa, 1620, p. 404: „fécără războiu mare den *afară* de cetate la Cosmida...“

Veche locuțiune proverbială despre o cunoscință de tot pe d'asupra saū o pospoelă sciințifică: „a mirosi din *afară* de prag“.

Cantemir, Chron. I, 205: „cine-va carele macar cât de puțin cetela sfințelor și a profanelor scrisori va fi amirosit, precum să zice cuvintul: macar den *afară* de prag, cât de departe...“

Cu pe-din, *afară* însemnă: „à l'extérieur“ :

Un jurămînt poporan glumeț :

Să mă bată untū
Pe din 'untru
Și zară
Pe din *afară*!

(N. Sânzian, Transilv., Hațeg)

Ca idiotism, „pe din *afară*“ e sinonim cu „pe de rost“, însemnând: „de mémoire, par cœur“.

Cost. Negruzzi, Cum am învățat românesc: „d-ta veî bine-voi a le învăța pe de rost pentru ca să le poți cuvînta curat și pe înțeles, pentru că vîd că dascalii d-tale Grecul și Frunțuzul, pre care dracul să'i iae, țî-au stricat proforaoa, nu poți rosti pe а, в, м, ч și altele vr'o câte-va; am nădejde că poimâne mi le veî puté spune pe din *afară*...“

Cu pînă, *afară* înseamnă „tout près dehors“ :

Eși, mândruțo, pînă'n prag
Și'mi arată cin' ți-i drag.
Ese mândra pîn' *afară*
Și'mi arată drum de țără...

(Jarnik-Bărsanu, 123)

C. Negruzzi, Toderică: „Aici este nu sciū ce miros greū; ȳan sã eșim puțin pîn' *afară*...”

În construcțiune cu genitivul determinat, *afară* își pôte aglutina pe articolul genitival, devenind *afara*, după analogiã cu „înapoia“ sau „înaintea“; de exemplu :

Codicele Voronețian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.) p. 76: „goniã'i pãinrã *afara* ceta ților u...”

Cesar Bolliac, Sila :

Se'nbrobodîa copila și o 'neca suspine;
Era sã'nnoțe 'n viscol sã mérgã la vecine
Sã cér' un oușor,
O mână de fãinã, sã fac' o pâinișorã;
Sta din *afara* ușei sã vađ' o pirtiorã,
Sã vađã vr'un focșor...

Din punctul de vedere al filologiei romanice, e interesantã urmãtorea concordantã între funcțiunile lui ad-foras (ad-foris, foras, foris) :

de *afară* „de dehors“ = span. de afuera, de fuera = portug. de fora;

pe *afară* „au dehors“ = span. por afuera, por fuera = portug. por fora;

afară de „excepté“ = span. fuera de; *afară* de asta „en outre“ = span. fuera de eso;

pe pörtã *afară* = portug. pela porta fora.

Ce-va mai mult, idiotismul nostru: *afară* din cale, macedo-romãnesce: *nafoarã* di cale (M. Iutza), „outre mesure, sans règle, sans raison“, se regãsesce întocmai la Spaniolii: „fuera de camino“.

Vom încheia printr'un alt idiotism

romãnesc de origine țibobãnescã: „a eși din răbuș *afară*“ = a face ce-va peste tocmelã sau fără socotelã, pe neprevãdute.

I. Créngã, Stan pãșitul (Conv. lit. p. 25): „...sã nu fiĩ reũ de gurã, c'apoi mi'ĩ sã nu mẽ scoțĩ din sãrite și sã mẽ faci câte-o-datã sã'mĩ es din răbuș *afară*...”

Despre ce este „rãbușul“, a se consulta Burada, Crestãturile plutașilor (Iași, 1880) p. 13.

v. ². *Afarã*.

². **Afãrã!** interj.; va-t'en! allez-vous-en!
A. Pann, Prov. I, 26 :

Strigãnd: auđĩ vorbã! auđĩ fíec o datã!
Tocma un ca tine de min' joc sã'șĩ batã?
Afarã! *afară!* slugã blãstematã...

Spaniolul „afuera!“ sau: „afuera! afuera!“, portugezul „fora!“ se întrebuintezã cu același sens interjecțional.

v. ¹. *Afarã*.

Afedròn. — v. *Afedrona*.

Afedròna, s. indécl.; anus, latrine. Neo-grecul ἀφεδρώνας. În graiũ nu există.

Cihac (II, 633): „*afedròn*, anus“, fără a cita un text.

Evangeliarul 1693 (p. 74) față cu acela din 1648 :

1693:	1648:
Math. XV, 17: tot ce întrã în gurã, mérge în pãntece și în <i>afedrona</i> sã lápãdã...	...tot care întrã în gurã, în rãnzã intrã și prin șã- zut ȳase...

v. *Eșitóre.* — *Ghiócã.* — *Ședut.*

Afemeiãre. — v. *Afemeiat*.

Afemeiãt, adj. et subst.; efféminé, amolli, énérvé. Cuvînt format d'a-drep-

tul din femeie prin prepoziționalul *a*, și de aceea se aude mai mult numai la masculin: „acest om e de tot *afemeiat*“, „nu trebui să fii așa de *afemeiat*“ etc., adică: „parcă ai fi o femeie“. Totuși se poate dice metaforic: „lumea de astăzi e *afemeiată*“ sau: „aveți o oștire *afemeiată*“. De aci apoi ca verb: „nu vă *afemeiați*“, de unde infinitivul substantivat: „acéstă *afemeiare* nu'mi place“. Alături cu clasicul *effeminatus*, limba latină vorbită posedă o formă *affeminatus*, de unde spaniolul și portugezul *afeminado* cu deminutivul *afeminadillo*, vechiu italian *affeminato* (Tommaso), sardul *affeminadu* (Spano), sicilianul *affiminatu*, la superlativ *affiminatissimu*, cu deminutivii: *affiminateddu*, *affiminatazzu*, *affimanicchiu* etc. (Traina). Românul *afemeiat* este colateral tuturor acestor forme romanice, represintând un prototip latin rustic *affemineatus* (cfr. Cuv. d. bătr. I, 279 No. 61). Sinonimul *femeiatec*, adus de Cihac (I, 90), e de o formațiune românescă post-latină și chiar destul de îndoiș, pe când *afemeiat* este de tot poporan. Acéstă vorbă e răspândită mai cu sémă în Muntenia (Pontbriant, Dr. Polysu, Costinescu), dar merită de a se generalisa, exprimând o altă nuanță decât sinonimii *muieratec*, *muierce* și *muierotcă*, macedo-românesce *mulierașcu*, „*adonné aux femmes*“ „*γυναιχομανής*“, și o altă idee decât *fémén* și *fătălău* „*γύνανδρος*“. *Afemeiat* înseamnă: „*moralement semblable aux femmes*“, „*γυναικώδης*“, dicându-se unui bărbat gingaș și môle, în același mod precum la o femeie voinică și energică, „*moralement semblable aux hommes*“, „*άνδρική*“, îi dice poporul: „o muieră bărbată“.

v. *Femeie*. — *Fémen*. — *Fătălău*. — *Muieratec*. — *Muierce*. — *Muierotcă*...

Afemeiaz. — v. *Afemeiat*.

Afëndul, n. pr. mascul. In vechiul Pomelnic al mănăstirii Bistrița din Moldova (Mss. în Acad. Rom. p. 45), unul dintre străbunii familiei boieresci Stroescu pörtă numele de *Afendulii* (*Αφενδογιά*). In macedo-româna *afëndul* înseamnă „tată“; de ex. într'un bocet poporan:

Ne alasași 'nvésta
Cu pulii 'n casă,
Dadăllei ș'*afëndului*...

(Conv. lit. 1883, p. 487)

Vine din turcul *efendi* „*maitre, monsieur*“, derivat la rîndul seü din grecul *εὐφέντης*.

v. *Efendi*.

Aferim! interj.; bravo! parfait! c'est bien! E persianul *âferin* cu același sens (Șainénu, Elem. turcesci p. 7); însă vechimea și marea răspândire a acestui cuvînt în limba română, fiind foarte poporan în toate provinciile, ne fac a crede că n'a trecut la noi mai în urmă prin Osmanlii, ci poate deja în vécul de mijloc prin Cumanii, al căror dialect turc era plin de persianism.

v. *Accè*.

Dicționarul *bănățén* Mss. circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 421): „*Aferim*. Euge. Laudantis particula“.

Cantemir, Divanul lumii 1698, f. 75 b: Math. XXV, 23: „*aferim*, slugă bună și credințoasă, că pre puține ai fost credințoasă, mai pre mult te voi pune... | ...euge, serve bone et fidelis, quia super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam...“

Pentru aceiași noțiune, vechii Romani luaseră dela Grecii pe *εὐργε*, Românii dela Turcii pe *aferim*.

În secolul nostru, când s'a introdus sinonimul bravo, mult timp ambele interjecțiuni se întrebuintău una lângă alta.

Filimon, Ciocoiș vechi p. 41: „Bravo, Ióne, *aferim!* a! respuns tocmai după dorința mea....“

Alexandri, Cinel-cinel, sc. 3: „O căprióră! *Aferim!*.. tocmai de ȓua Smărăndiței...“

Balada Ghemiș:

Aferim, frate Ghemiș,
Bine făcuși că veniși...

Balada Meșterul Manole:

Aferim, Manole,
Meștere Manole,
Meșter învățat,
Meșter lăudat!
Aferim, zidari,
Noé meșteri mari...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 620)

În construcțiune: „*aferim* de cineva“, de ex. într'o colindă:

Grăi bunul Dumnezeu:
Aferim, domn bun, de tine,
Că stătuși de m'ntrebași
Când e capul vécului,
Sfirșitul pământului...

(Conv. lit. 1877 p. 401)

Marian, Bucovina, II, 159:

Și iubesc o copiliță,
Aferim de Româncuță
Cu garofe în cosiță...

Cu sens ironic:

Critil și Andronius (Iași, 1794) p. 64:
„— eu nu mai știu, ziă este au noapte;
spune-ți'mă mă rogă. — *Aferimă!* ȓa
zis Hironă. Luăfărulă nu ese dină
umbrile nopții decâtă ca să vestescă
sosiré ziliă...“

Marian, II, 239:

Mândra cum mă auđia,
Ușa iute-o descuia
Și în casă mă poftia;
Eă în casă m'am vîrit,
Găsił focul desvălit
Și lemne nepuse'n vatră:
Aferim că era fată!...

Balada Fulga:

Din guriț'o judeca,
Cu năpărca o bătea
Și din gură'i tot ȓicea:
Aferim, cățea bătrină!
Unde'mi sint mieórele?
Unde'mi sint odórele?...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 511)

În Țera-Romănescă, printr'un adaus de ironiă se ȓice: „*aferim* popă Marin!“ (L. M.), măcar că acela cu care vorbim nu e nici „popă“, nici „Marin“.
v. *Halal*.

² *Aferim* (plur. *aferimă*), s. m.; lebravo. Interjecțiune luată ca substantiv.

„Fă ce'ți ȓic eă, și'ți voiu da un *aferim*...“ (L. M.)

Costachi Negruzzi, Cum am învățat romănesce: „Bărbații il fericău, ȓi mulțemiaă, ȓi strigaă *aferim* de se sguduiaă päreții; și bătrănul Socolén, doborit sub grindina laudelor și a *aferimilor*, se lăsase pe un scaun, unde'ł imprejuraseră copiii, ametițit, răpit...“

v. ¹ *Aferim*.

Afetea (d'), adv.; gratis, en vain, sans résultat. Sinonim cu turcul [de]găaba și cu slavicul [in]zădar sau [de]pomănă, *d'afetea* este unul din cei mai remarcabili archaismă latină în limba romănescă, păstrat în Banat și pe a-locuri în Transilvania.

Lexiconul Budan, 169: „*de-afetea* = 1° adj. inutilis, frustraneus, irritus, vanus; 2° adv. gratis, frustra, sine causa, vane, inutiliter“.

S. Bărcianu, 61: „*Défeté*, vergeblich, umsonst“.

S. Liuba (Banat, com. Maïdan): „*d'afetea*, pronunțat și *d'aficea*, fără banı, în cinste“.

Picot, Dialectes roumains, p. 25:

S'or păzit de ȓel	ȓils se gardèrent
căt or putut; <i>d'a-</i>	de lui tant qu'ȓils

fiecea, că iel nu
se ducea nică-
jurii...

parent, mais
en vain, car
il n'allait nulle
part...

Variantul *afieea* sau *afiecea* datorindu-se particularităţii fonetice bănăţene de a amesteca pe *te* (*ti*) cu *ce* (*ci*), apoi mai înlăturându-se emfaticul *-a* (v. ⁵A), ne rămâne forma organică *afete*, în care e peste putinţă de a nu recunoşce dela prima vedere adverbul latin *effete* din adjectivul *effetus*, pe care Forcellini îl explică prin: „vanus, irritus, fatigatus, defessus“.

Iată câte-va exemple:

Virgil. Aen. VII, 440: „*effeta senectus*“.

Val. Flacc. Arg. IV, 300: „*spes effeta*“.

Stat. Theb. VI, 870:

Vis eadem *Enidae*: nec sole, aut pulvere
fessa

Membra labant: riget arcta cutis, durisque
laborum

Castigata toris; contra non integer ille
Flatibus alternis aegroque *effetus* hiatu...

Cic. De senect. IX: „*libidinosa etenim et intemperans adolescentia effectum corpus tradit senectuti*...“

Virgil. V, 395:

. . . gelidus tardante senecta

Sanguis hebet, frigentque *effetae* in corpore vires...

De aci în latinitatea vulgară adverbul *effete* „sine effectu“ (Du Cange v. *effate*, cfr. Diefenbach, *Novum Glossarium* v. *effeta*), adecă „en vain“, „în deşert“, *d'afete*. Deja în latina rustică putea să fi existat forma *affete* din *effete*, după cum exista „*affeminatus*“ lângă „*effeminatus*“ sau „*affugere*“ din „*effugere*“. Chiar fără acésta însă, românul *d'afete* rezultă dela sine din contractiunea a trei vocale: *d'a'afete* = *de a-effete*.

D. N. Densuşianu ne asigură că'n

Haţeg adverbul *d'afetea* se mai aude şi amplificat: *d'afetelea*, *d'afeteaş* şi *d'afeteleaş*, urmând adecă analogiei adverbilor ca: *aşaş*, *aciiaş*, *acilea*, *acileaş*, *incailea*, *amintrelea* etc.

Afetelea	} v. <i>Afetea</i> .
Afeteleaş	
Afeteaş	
Afieea	

Aferosesc (*aferosit*, *aferosire*), vb.; *dédier*, consacrer. Neo-grecul *ἀφιερώνω*, aor. *ἀφιέρωσα*, cu acelaşi sens (Cihac). Cuvînt la modă în epoca fanariotică. Astăzi nu se mai aude.

Zilot, Cron. p. 3: „(Istoria scrisă) din îndemnarea iubirii de patrie, şi *aferosită* la iubitorii de patrie fraţii sei compatrioţi....“

Mai tot-d'a-una *aferosesc* se întrebuintă alături cu *daş*, *miluesc*, *inchin* şi alţi sinonimi, pe lângă cari el însuşi era cu totul de prisos.

1799: „s'aŭ *aferosit* şi s'aŭ dat ca să fie nestrămutat nici odinioară şi în veci dela acésta numită sfântă monastire...“ (Codrescu, Uricar, I, 83).

Tot acolo mai jos: „acésta *aferosire* şi miluire...“

1817: „prin dani şi *aferosiri*...“ (Ibid. IV, 325).

v. *Inchin*.

Afif, adj. et subst.; *pauvre*, *gueux* (Cihac). Turcul *hafif* „léger, étourdi, inconstant“, de proveninţă arabă (Şai-nénu, Elem. turc. p. 7). Cuvînt necunoscut graiului ţerănesc.

Alexandri, Covrigariul: „Lume, lume *pospăită* şi *deşartă*! (sunând banii în palmă). În privesc bănărit, de unde eram *afif* de parale...“

Acelaşi, Chiriţa în provincia, act. II sc. 12: „Şi când mă trezesc, tufă'n pungă, tufă'n busunar, *afif*! Dar ce'mi pasă!..“

v. *Iflii*. — *Tufă*.

Ăfin sau **afin**, s. m.; 1° t. de Botan.: airelle, *Vaccinium Myrtillus*; 2° t. de Mythol. populaire: nom d'un héros qui se sacrifie par amitié.

Tufa numită *afin* înflorește și rodesce între lunile Maiu și Iuniu pe toate plașurile României, scoțând mici brobóne albastre dând în negru, foarte gustoase și cari se chiamă *afine*.

Dr. Brândză, Prodróm p. 336: „*Afin*, prin locurile stâncóse și umede din pădurile montane și subalpine și prin pășunile petróse din regiunea alpină“.

Jipescu, Opincaru, 92: „[pé Iérba muntelui Gámáliiea] făceam singur în mijlocu frunđilor, a stâncilor, a fragilor ș'a *afinilor*, o prescurtare láuntrică de toate câte'mi vini 'n minte...“

Cuvîntul e comun tuturor Românilor. În macedo-româna, așa cum se vorbește pe la Crușova, *afin* se chiamă *afinchiu*, afină — afinche (M. Iutza), cu un sufix deminutival, după cum și la „fragă“ se acată acolo un sufix deminutival: „*afrandză*“.

Un tufar de *afini* se ăice afinariu (P. Olténu, Transilv., Hațeg) sau afiniș (A. Bunea, Făgăraș, c. Vaídarecea) ori afinet (R. Simu, Sibiu, c. Orlat).

Une-ori se pronunță: *afen*, *afenă*, *afeniș*.

Dar de unde vine cuvîntul?

Români posedă în doé varianturi legenda eroului care merge cu amicia pînă a se preface de bună voe într'un stan de pétră: un variant bănățén publicat de frații Schott sub titlul de „Viliș Vitézul“ (Wal. Märchen, Stuttg. 1845 No. 11) și un variant cules în Muntenia de reposatul Filimon sub numele de „Omul de pétră“ (I. Ionescu, Ţeranul român 1862, No. 34). Legende analóge au fost studiate de Hahn (Griech. Märchen, Leipz. 1864, No. 29): una neo-grécă, una neapolitană, una germană, afară de óre-carí aseménări indice.

„Omul de pétră“ se începe așa:

„A fost o dată un împérat și o împératésă, amîndoi tineri și frumoși, dar nu făceau copii. Într'o ăi veni la împératul un Arap buzat și-í ăise: Să trăsesci, luminate împérate! Am auđit că împératésa nu face copii, și am adus buruiení, pe care cum le-o bé, rămâne grea. Impératul luá buruenile dela Arap și porunci să-í dea cal împérateșc și un rând de haíne de aur ce-í lua vederile de frumusețe, apoi chemá pe împératésa și-í dete buruenile să le férbă și să le bea. Impératésa chemá pe bucátărăsă și-í dete buruenile să le férbă, fără să-í spue de ce trebă sînt. Bucátărăsa nesciind puterea lor, gustá dintr'însele și apoi le duse împérateșei să le bea. Nu trecu mult timp la mijloc, și rămase grea împératésa. Érá când veni vremea, născură amîndoe câte un coonaș, mai frumos decât tot ce este frumos pe lumea acésta, și le puse nume: unuia Dafin și altuia *Afin*...“

Basmul întreg amintese într'un mod surprîndător mitul elenico-fenician al Dioscurilor, cei doí frați gemeni, unul de viță mai strălucită decât cela-l'alt, sacrificându-se necontentit unul pentru altul. De o cam dată însă ne interesă numai elementul onomastic: Dafin și *Afin*. Aci nu e o simplă paronomasă fonetică, ca la Arabi între „Abel“ și „Kabel“ (Avel și Cain) sau în Bibliá între „Gog“ și „Magog“ (cf. Farrar, Language and languages, Lond. 1878 p. 227), ci este o ingenioasă întrebunțare logică a doé forme ale unuia și aceluiași cuvînt, ajunse a însemna doé lucruri foarte înrudite: dafin „laurier“ și *afin* „myrte“. Laurul și mirtul se bucurau la vechii Romani de o egală considerațiune mai pre sus de toate cele-l'alte plánte: „*duabus coronis utebatur, laurea et myrtea*“ (Plin. H.

N. XV, 29). Ambii erau de o potrivă sacri (Dierbach, Flora mythol. p. 63). Ambii se menționează mereu împreună: „cum floribus lauri et mirtae“ (Du Cange, v. Mirta). Este o reminiscență clasică la Corneille:

Votre époux à son myrte ajoute ce
laurier...

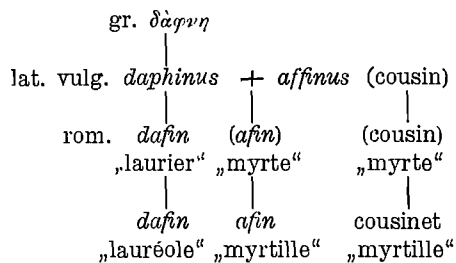
Nu vom urmări pe Max Müller (Selected Essays, 1881, I, 396) în ingenioasă identificare a grecului δάφνη (=δάφνη) cu sanscritul vedic „ahanâ (=aghanâ)“, de unde ar rezulta posibilitatea chiar la Elini a unui dublet δάφνη. Filologia romanică rare-orî are nevoie de a se urca sus tocmai pînă la epoca ario-europeă. În generalitatea casurilor, cheia problemelor se află cu mult mai aproape și e cu mult mai sigură.

Românul dafin, trecut sub această formă la Serbi și la Bulgari, nu vine din neo-gréca, ci din vechiul grec δάφνη prin intermediul anume al latinității vulgare, care adăusese pe caracteristicul *-i-*. În inscripțiunile latine ne întimpină: Daphine, Daphino, Daphinidis, Dafine (Corssen, Ausspr. ², II, 264, 609). Acest *-i-* probéază într'un mod irresistibil latinismul dafinului la Români, dela cari cuvîntul a colindat apoi la popore învecinate, iar nici decum vice-versa (Cihac, II, 653). Din dafin, chiar pe tărîmul latin rustic, cată să se fi născut *afin* ca nume al „mirtului“ prin etimologie poporană dela „affinis“, vulgar „affinus“ (Du Cange), ambele plante fiind privite ca rude, ca cei doi frați gemeni din legendă. Din cauza acestei fusiuni a doé cuvinte isvoresce necertitudinea accentului în *afin*, rostît mai adesea *âfin* (âfină) ca în dâfin, dar une-orî *afîn* (afină) ca în affinis.

Dafinul și mirtul nefind indigeni în România, vechile lor numiri latine po-

porane ar fi trebuit să dispară din graiu, dacă nu s'ar fi adaptat la alte tufe, cu cari — bine saũ reũ — îi asemăna omul dela țéră. După cum numele dafinului „laurier“ s'a dat la noi plăntei „mezereum“, mai numită altfel „tulichină“, „cleiță“, „piperu-lupului“, pe care și limbile neo-latine occidentale o chiamă „laureola“ (laureole, loireolea), deminutiv din „laurus“, tot asemenea numele *afinului* „myrte“ a trecut la Români cătră o varietate de „vaccinium“, cării și graiurile romanice din Apus îi dîc „myrtillus“, franc. myrtille, ital. mirtillo, span. mirtillo etc., un deminutiv dela „myrtus“. Paralelismul e perfect. Dar mai este ce-va. Una din numirile franceze poporane ale „mirtillei“ e *cousinet*, *cousin*, *cousine*, adecă o traducere a latinului *affinis*, ceia ce mai întăresce încă o dată cele spuse mai sus despre *afin* ca nume al „mirtului“ deja în latinitatea vulgară. Să se observe că în vechea francesă în loc de „cousin“, „cousine“, se putea dîce fórte bine: „affin“, „affine“, de exemplu: „bien veigniez touz, vous mi affin“ (Godefroy, Dict. d. l'anc. fr., v. Afin); și atunci între numele lui „vaccinium myrtillus“ la noi și numele lui la Francesi n'ar mai fi nici măcar deosebirea dintre original și traducere.

În conspect:

Frați în archeologia latină, frați în mitologia românescă, *afin* și *dafin* sint frați și prin etimologie. În Banat, pînă astăzi *afinul* se chiamă pe a-lo-

curi *dafin*, iar brobónele lui cele dulci dafine (Paroh G. Iancu, com. Visag, Bobolna, Baia-de-Criș). Să nu uităm că prepositionalul *d* ca în „dalb“ = „alb“ nu se acată la noi nici o dată la terminii botanici. Se ȳice „aũ“, „aglică“, „alun“, „anin“, „artăriu“ etc., nu: „daũ“, „daglică“ și așa mai încolo. Forma *dafin* pentru *afin*, conservată la Bănăȳeni, este dară cea organică, moștenită ca dublet din epoca latină.

Dela noi pe *afin* „vaccinium myrtillus“, saũ mai bine numele fructului *a f i n ă*, l'aũ luat apoi pe de o parte Ungurii, prefăcându'l în *a f o n y a* după armonia vocalică maghiară, iar pe de alta — Rutenii din Bucovina sub forma *a f e n a*, alături cu termenul propriu rutenesc „boriwka“ (=polon. borowka).

v. *Chiralina*. — *Cócáz*. — *Dafin*. — *Merisor*.

Afină saũ **afină**. — v. *Afin*.

Afinăriu	} v. <i>Afin</i> .
Afinet	
Afiniș	

Afion, subst.; opium. Turcul *a fi ũ n*, luat dela Arabi, cari la rindul lor îl împrumutară din greul *ὀπιον* deminutiv dela *ὀπός* „suc“ (Șăinenu, Elem. turc. p. 7).

Substanȳa narcotică numită *afion* se extrage din diferite specii de mac, și mai cu sémă din specia „papaver somniferum“. Preparaȳiunile orientale, între cari și faimosul „hașiș“, sînt cele mai vestite. Și italianesce se ȳice: *a f i o n e* (Tommaso).

În Dicȳionarul bănăȳen Mss. circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 421): „*Afiom*. Herba soporifera“. Aci forma e ungu-résă: *a f i u m*.

Morfinomania pare a nu fi de tot nouă la Români. Cronicarul Ion Canta,

Letop. III p. 181, vorbind despre Domnul moldovenesc Cehan Racoviȳă, ȳice: „Aũ domnit cu pace 3 ani cu toȳi boierii bine. De atăta era strășnic că mânca *afion* dimineta, și la vreme de chindii bea pelin cu ulciorul, și preste toată ȳiua se afla tot vesel; dar trebile și-le căuta cu toată rânduela...“

În poesia poporană, cãntecul de blăstem al unei fete înșelate:

Frunȳă verde de-*afion*,
S'a dus bădiȳa Ion
Ș'a lăsat murgu'n pripon:
Murgul pasce și nechiază,
Puca plinge și oftetză...

(Marian, Bucovina, I, 21)

v. *Mac*.

A-fir-a-për (d'), adv.; très-minutieusement, très-exactement, de fil en aiguille. Formă mai veche a locuȳiunii adverbiale: din *fir* în *për* „singillatim, accuratissime, haarklein“ (L. B.).

Cantemir, Chron. I, 76: „spuindu-i toate d'inceput, precum i-au aflat, și pe ce vreme, și de hrana lor — întălu dela lupoaică, apoi dela dînsul — și de toate de *a-fir-a-për* povestindu-i...“

I. Créngă, Amintiri (Conv. lit. 1882 p. 446): „aũ făcut Nemȳii mare tărăboiu prin mănăstiri și aũ răscolit de *a-fir-a-për* tóte chiliile maicelor...“

Adverbul *a-fir-a-për* represintă literalmente un prototip latin: *a d-filum-a d-pilum*. Paralela romanică cea mai apropiată prin elemente constitutive și prin asonanȳă este italianul: *a pelo a capello* „con tutta esattezza“ = lat. *a d-pilum-a d-cappillum*.

v. ¹²*A* (p. 38). — *Aȳă*. — *Fir*. — *Për*.

Afiré (d'), adj. indécl.; éminent, distingué, noble. Un archaism dintre cei mai eleganȳi și mai energici. „Un om *d'afiré*“ este acela care nu numai este, ci merită de a fi saũ — cu în-

finitivul arhaic — merită de a firé. Nu există nicăiri în limbile romanice o formațiune cu același sens atât de plastică. Ea ar trebui reîntrodusă în literatură, mai ales în poesiă, în loc de prozaicul neologism „eminent“.

v. 10. A (p. 28).

Pravila Moldov. 1646, f. 20: „cela ce va vinde fețorul altuia sau robul altuia sau fie pri ce omū, de va fi boiarin să'l bage în ocnă; iară de va fi slugă ce să dzice om mai de ȝos, dentăi să'lū poarte de coadele cailorū, decii să'lū spândzure; iară de va fi omū *défirîa* (Δεφίρῖα), atunce să'i tae capulū...“

La Nicolae Costin, așa cum s'a tipărit (Letop. II, 113), în descrierea împăratului Petru cel Mare: „om de fire întru tot“, este o greșelă a edițiunii în loc de: „om *de-afiré*...“

Mai adesea se întrebuintează la comparativ.

Cantemir, Chron. I, 326: „Apoi [Constantin cel Mare] au luat soție pe Likinie; ce Maximin, carele cu oștile la Asia vrând decât Constantin și decât Likinie mai mare și mai *de-afiré* să să arate, s'au sculat cu oaste și au intrat neprietenește în Iliria...“

Același, Divanul lumii 1698, f. 3 a, vorbind despre Alexandru Machedon: „Au doară mai *dî-afirîa* decât dînsul mă voū face?..“

Ibid. f. 20 b: „...precăt socotesc, nici tu vei fi mai *dî-afirîa* sau mai harnic decât alaltji oameni...“

Ib. f. 102 b: „...să nu să mai *de-afirîa* decât iaste socotescă și cu deșartă mândrie înflându-să să să mândrască...“

Cu *-hi* = *-fi* :

Dosofteiu, Synaxar, 1683, Dec. 4 f. 198 a: „a iubi neștine să'ș întărăscă cumu-i spune mintia sa și nu'ș tae a sa voe, ce să aibă mărsei spre une osăbite lucruri, a să mbrăca mai *de-ahirîa* (Δεχίρῖα) decât alțai frațū...“

Același, Paremiar, 1683, f. 94 b: „omulū iaste pre lume ființă ma i *de-ahirîa*, căce că'i cugetătoriu și cu-vântărețū...“

În Pentateucul Orăștian din 1581 (ap. Cipar, Princ. 195) cuvîntul ne întimpină cu sensul de „vir“: „era *de-afiré* Iosif de trei-dzeci de ani...“, ceia ce se ȝice astăȝi: „mare de atăția ani“.

La Româniî de peste Carpați acest adjectiv se mai păstrează încă. Lexiconul Budan, 170: „*Dé fire* saū *de a fire*, *dé fi* saū *de a fi*, harnic, idoneus, aptus, tauglich, schicklich“.

Din adjectivul *de-afiré* vechiul graū formase substantivul abstract *de-afirime* „noblesse, majesté“:

Cantemir, Ist. ierogl. (Mss. în Acad. Rom. p. 31): „Așa dară Strutocamila, precum până acmu adevărat pasire au fost, așé și de acmu înainte pasire a fi vrédnică iaste, și încă nu fiete-ce pasire, ce așéși slăvită, lăudată și în buni chezi luată, de vréme ce, deosebit de *défirimîa* (Δεφίρῖμα) trupu-lui ce poartă, și în basna veche va să să zică că oare-care evghenie în nîamul său are...“

v. *A-mirare*. — *Fires*.

Afirime (de-) — v. *Afire*.

Afinéz (*afinat*, *afinare*), vb.; raréfier, rendre moins épais ou moins solide. A întinde un corp, făcendu'l mai mare la vedere, dar fără a i se adăuga ce-va în materiă saū în greutate. Este în opozițiune cu *îndes*.

Proverb :

O ceri rasă ș'afinată,

O daî cu virf și'ndesată...

(A. Pann, II, 110)

Un car cu lemne este *afinat*, dacă lemnele sînt suptîri orî așędate astfel încât numai se pare că sînt multe.

Afinéz nu însemnéază nici o dată

„rendre mince, menu, amincir, amoin-drir, dégrossir“ (Cihac, I, 87) și întru nemic n'are a face cu italianul affinare saŭ francesul affiner „sup-țiez“.

Etimologia cea bună s'a dat de Laurian și Massim (I, 39): „*Afinare* (din ad și fin), rarefacere, rarum sive minus compactum reddere; *afinat*, rarus, minus compactus“.

Și mai de 'nainte o spusese Costinescu, Vocab. I, 24: „A *afina*, a rări ca finul din clae, a desdesi“.

Vine din latinul vulgar affenare = „versare fenum furcillis“ (Du Cange). Fără prepoziționalul *a* (= lat. ad), același cuvînt este francesul *faner*, vechiu *fenar*, în provențala *fenar*. „*Faner* — Ținea glumind d-na de Sévigné — est la plus belle chose du monde, c'est retourner du foin en batifolant dans une prairie“.

Precum în francesă termenul plugăresc *fané* a trecut metaforic la sensul de „veșted“, tot așa la Români participiul *afinat* a ajuns a însemna „ușurel“ saŭ „nestatornic“.

Cesar Bolliac, O diminéță pe malul lacului:

Ca prim' acea zăpada ce cade *afinată*
Pe locuri neumblate l'al sórelui ivit..

Cuvînt *afinat* saŭ stil *afinat* însemnéză „prolix“ saŭ „polilogic“; cap *afinat*, inimă *afinată* — „om flușturatec“.

Jipescu, Opincaru, 79: „omului cu mintea plăsmuitoare îi ie felu dașă, adică: cea ce cugetă nalt, copt și mare, e târșior la vorbă și molău la pas; ăl firfinatic are și cuvînt *afinat* și mers cărarat..“

Ibid. 180: „cât lenea, nazurili, mintea dă cocă, simțirea 'ngustă, or domni piste cap și inimă *afinate*..“

v. *Fin*.

Afinăre }
Afinăt } v. *Afinez*.

Aflăre (plur. *aflărî*), s. f.; action de trouver ou de se trouver, d'apprendre, de découvrir, d'inventer. Infinitiv substantivat, represintănd tóte sensurile verbului aflu.

Pravila Muntenescă 1640, f. 39 b: „o *aflare* a dracului, pentru ce că toate jucările le-au făcutu dracul..“

Text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 199): „credința iaste arătare și *aflare* celorlucru nevăzute..“

Zilot, Cron. p. 9, despre „văcărit“:

Destule cercetări
L'al vitelor *aflărî*,
Pentru ca să s'arate
Cu sadacat la tóte..

Între serbătorile creștine sînt: *Aflarea* Santei Crucii (Lex. Bud.) și *Aflarea* capului Sf-lui Ioan Botezătorul (25 Maieu), în ambele casurî lătinesce: *inventio*.

v. *Aflătură*. — *Aflu*.

¹**Aflăt,-ă**, part. passé d'aflu: trouvé, appris, découvert, inventé. Corespunde ca adjectiv tuturor sensurilor verbului aflu.

v. *Aflu*.

²**Aflăt**, s. n.; provincialisme de Banat: épilepsie. „Epilepsia se numesce la noi: bóla mare, bóla rē, *aflat* de nevoe și fras“ (S. Liuba, Caran-sebeș, com. Maidan).

v. *Aflu*. — ²*A-nevoe*.

Aflătôr,-óre, adj. et subst.; qui trouve ou invente quelque chose; qui se trouve quelque part. „Cel ce află; cel ce se află în cutare loc saŭ în cutare stare, adecă este“ (L. M.).

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad.

Rom. p. 51): „Iară mai pre urmă cu toții zisără, că precum vulpé au fost *aflătoare* sfatului, așé iarăș ea va fi săvârșitoare faptului...”

Cost. Negruzzi, Aū mai pățit'o și alții: „Ciaful vërsat prin pahare luă o văpșea purpurie, amestecându-se cu rumul de Giamaica. Toți sorbiaū astă iscusită bëutură, care face nu mai puțină cinste *aflătorului* ei decât *aflătorului* tipografiei și a corăbieriei cu abur...”

v. *Aflu*.

Aflătură (pl. *aflături*), s. f.; chose trouvée, découverte, invention. L. M.: „lucrul aflat”. Dictionar Mss. bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 421): „*Aflătură*. Inventio”.

v. *Aflu*. — *Aflare*.

Aflu (*aflat*, *aflare*), vb.; 1° invenire: trouver, découvrir, inventer, apprendre, constater; 2° se invenire: être, exister, demeurer, se comporter. Pe de o parte, sinonim cu: gășesc, descoper, nășcocos, prind veste, adeverez; pe de alta, cu: sînt, petrec, trăesc. In vechile texturi bisericesci *aflu* corespunde tot-d'a-una latinului *invenio*; în graū însă și 'n texturi istorice el funcționează într'un mod mult mai vag sau mai elastic. Într'unul și același pasagiū, de exemplu, ne întimpină: „am cercat ca să putem *afla* adevărul ca să nu mă *aflu* scriitor de cuvinte deșarte...” (Letopisțe, I, 95), unde primul *aflu* exprimă noțiunea de „habere”, iar al doilea pe aceea de „esse”. In aceste doē direcțiuni: *habeo* și *sum*, se clasifică tôte accepțiunile lui *aflu*; dar sub-sensurile fie-cărui sens fundamental se confundă adesea unul cu altul.

1° *aflu* „avoir”.

a) *aflu* = gășesc:

Pann. Prov. II, 52: „Să'l fi tot căutat, nu l'ar fi *aflat*...”

Cronicarul Ureche, Letop. I, 96: „de multe ori omul însuși cele ce vede cu ochii săi nu poate să le pue pe rând, și multe zmintéște, și au spune mai multe, au mai puțin; dar cele de demult și răsufiate de atăta vrēmi de ani! ce eu cum am *aflat*, așă am arătat...”

Act moldovenesc din 1610 (A. I. R. I, 22): „...să *afl*e pre măria ta țastă puțin scrisoare dela noi cu bune păci și cu sănătate petrecând...”

Moxa, 1620, p. 366: „dēca veni (Theodosie celū micū) în vrăstă de înșuratū, soru-sa Polhiriā grijiā să-i *afl*e scțū...”

Pravila Moldov. 1646, f. 9: „de va *afla* neștine mascurū sau dulău sau și altū dobitočū stricândū și făcândū pagubă...”

Dosofteū, Paremiar 1683, f. 102 a: „vădzumū lumina cé adevărată, luāmū duhulū cerescū, *aflămū* credință adevărată...” unde *aflăm* este vechea formă organică pentru actualul *aflarăm*.

Doīna „Nevestei”:

La mama pe când eram,
De lucram, de nu lucram
Mamei tot dragă eram;
Iar de când m'am măritat,
Nici un bine n'am *aflat*...

(Alex., Poes. pop. 2, 308)

Cu același sens în locuțiunile: „*aflu* vreme” și „*aflu* prilej” = „trouver le moment favorable”.

Pravila Moldov. 1646, f. 89: „în parte-să muīaria dela bărbatū cu voīa ei și fără știria giudețului, cândū va fi bărbatul ei ereticū și pentru ce va meșerūșugui să *afl*e vrēme să o poată omorā...”

Moxa, 1620, p. 390: „auzirā dela masă boīarii și'șū *aflarā* dēciā prilejū și începurā a plānge și a ruga pre împăratul...”

Legenda Sf-tei Vineri, text din secolul XVI (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Braşov, p. 77): „iară acest împăratu Ioanū (Asenū) bunū pri-lejū *află* şi cugetă uin sfetū foarte bunū şi cu ogoadă cătră D-dzeu şi cu laudă şi cu folos, şi aciiaşū tremise cătră cei Frānci ce era în Ţarigrad şi le zise: nu voū dela voi nice aurū nice argintū nice mărgăritari nice pietri scumpe să-mi daţi, ce moaştele pré-dobnei...”

Să mai menţionăm aci locuţiunile: „*aflu* cu cale = trouver opportun“, „*aflu* de cu viinţă = trouver convenable“ (L. M.).

v. *Găsesc*.

b) *aflu* = descopăr:

Moxa, 1620, p. 356: „săpândū temeliia a-fundū în pământū, *aflară* unū capū de osū...”

Delimitarea unei moşie din Moldova, 1644 (A. I. R. I, 87): „...până într'un ştejar unde am *aflat* boorul vechiū, şi de acolo tot culmé în gos pân'tr'un plop întru carele am *aflat* boorul vechiū...”

Zilot p. 79:

Acei mai mari boeri pe loc cum s'aşedără,
De vodă cercetând, conacul i'l *aflară*...

Pompiliū, Sibiu, 19:

Şi prin codri m'aş lua
Pină, dragă, te-aş *afla*...

Balada Corbac:

Maică-ta m'a poruncit
Să tot sbor neobosit,
Pe spinarea vîntului
In giurul pămîntului,
Să te *aflu*, ca să scitū
De eşti mort sau de eşti viū!..

Negruzzi, Zoe, I: „Unchiul meu a *aflat* legătura noastră, şi e forte mănios asupra mea...”

Figurat:

Pravila Moldov. 1646, f. 92: „apucă

de le *află* firia, şi déciia le scoate den minte...”

Tot aci vine locuţiunea: „a nu'şi *afla* loc = a nu se astîmpăra, a fi tare turnentat de anxietate, de durere etc.“ (L. M., II, 181).

Doîna „Nevasta bolnavă“:

Astăi lumea, ard'o focul!
Când chitesci să cerci norocul,
Nici că'n lume i-*află* locull..

(Alex. Poes. pop. 2, 310)

v. *Descopăr*.

c) *aflu* = născocesc:

Balada Vulcan:

Impregiuru'i adunaţi
Şedea Turcii înarmaţi,
Şi pe rînd se întreba:
Ca ce mórte i-ar *afla*?
Unii dicea să'l omóre
Cu laţ de spîndurătóre...

Acelaşi sens în locuţiunea: „*aflu* chip“ sau: „*aflu* un chip de cale“:

Nicolae Muste, Letop. III p. 26: „...cum aū mers acolo, se ruga lui Şerban Vodă să între la mijloc să *afla* un chip de cale să'i mântuască de Dumitraşco Vodă...”

Cost. Negruzzi, Zoe, I: „Iliescul *a-flase* chip a se deslega pe nesimţite dintr'un lanţ ce nu era potrivit cu uşurătatea inimei sale...”

De asemenea „*aflu* pricină“:

Nicolae Costin, Letop. II p. 21, despre Duca-vodă: „...îndată aū *aflat* pricină, că era şi om meşter şi isteţ la fire, zicând că are împărăţia multe trebî şi'i cere dela ţară mulţi bani, şi aşa îndată aū şi scos dări multe fără samă pre boeri şi pre ţară...”

v. *Născocesc*.

d) *aflu* = prind veste, mă însciinţez:

„Ce ai *aflat*? = qu'as tu appris?“ (Pontbriant).

Balada „Calul Radului“ :

Nu te, măică, supăra,
 Tristă veste de'i *afla*...
 (Jarnik-Bărsanu, Transilv. 497)

Un strigăt de joc :

Muierușcă din Bercuț
 Cu peptarul cel mândruț,
 De ce dracul n'am *aflat*
 Că tu ești de măritat,
 Că și eu te-aș fi luat...
 (Ibid. 371)

Balada „Codrénul“ :

Frunđuliță de dudău,
 S'aū *aflat* la Movilău
 De Codrénul cea reū
 Că se primblă pin ponóre,
 Pin potice fără sóre...

Balada „Chira“ :

Unde s'aū *aflat*
 Că s'a'mpreunat
 Corbi cu turturele,
 Șerpi cu floricele,
 Urși cu căprioře
 Și noui cu sóre?..

Nic. Muste, Letop. III p. 10: „care po-
 veste auđindu-se în Țarigrad la Țim-
 părăție, n'aū cređut, ce vrând să ade-
 verescă lucrul, Vezirul aū scris la Duca
 Vodă aice în țară, numai să caute să
afla cum ar fi lucrul mai adevărat....“

A. Pann, Prov. I, 171:

Trăind omul, când și când
Află ce nu'i dă prin gând...

Ibid. III, 45 :

Se duseră împreună
 La moșie să se plimbe,
 Aerul ca să'și mai schimbe;
 Sătenii toți, cum *afară*,
 Cu mari cu mică alergară...

Tot aci locuțiunea : „aū *aflat* tîrgul
 și țera“ = „la chose s'est ébruitée“.

Doină muntenescă :

Am iubit'o numai séra,
 Ș'aū *aflat* tîrgul și țera...
 (G. D. Teodorescu, Poes pop. 319)

e) *aflu* = adeverez.

Cu acest sens, *aflu* se deosebesce de
 „găsesc“ și „descopăr“ prin aceia că
 presupune o cercetare făcută într'adins
 pentru ca să se dea cui-va ceia ce i
 se cuvine. In scurt, este o întrebun-
 țare mai mult juridică a cuvîntului.

Vasilie Lupul, 1639 (A. I. R. I, 87):
 „s'au jeluit rugătorii noștri călugării
 dela Beserecani că le-au scos (stălpi)
 de unde Ț-au pus hotarnicii, și de niște
 păine ce au zăs că le-au luat Dumit-
 rașco stolnicul; de se va *afla* că le-au
 scos stălpii, ca să hie tare și putérnic
 cu carté domnii méle a lua hatalmul
 12 boi și să 'i aducă aicé la domnie
 mé...“

Pravila Moldov. 1646, f. 41: „or-care
 zlătaru va mesteca aurulū sau argin-
 tulū cu alte lucruri fără știria stăpă-
 nului, ce să dzice de va spurca lucrulū
 și să va *afla* minciunos, cu altă cu
 nemică numai cu capulū să plătescă...“

Constantin Brâncovanu, 1697 (Cond.
 Mss. in Arch. Stat. p. 233): „și ade-
 vărându-să cumcă au plătit Stroe
 vornic toț banii deplin încă din viața
 lui, precum adevereză în diiața, și
aflându-să lucrul și dintr'alte scrisori
 cumcă au fost făcut Iordache stolnic
 la zilele lui Antonie Vodă năpaste lui
 Stroe vornicul...“

Același, 1696 (ibid. p. 203): „ci ră-
 măind ei de judecată și vrând Domnia
 mé ca să li să *afla* dreptatē lor, am
 poruncit Domnia mé, cum de vor puté
 lua Rumăni din satul Teșila carte
 cu blestem asupra lor pentru acești
 oameni ce scrie mai sus...“

De aci, în graful juridic din trecut :
 „*aflu* de rîndul unui lucru“ vrea să
 dică „de statu rei cognoscere“; „*aflu*
 de față“ = „teneo manifestum“; „a
afla cu sufletele sale“ = „videri ex
 animi sententia“.

Tudoru Logofăt, 1584 (Cuv. d. bătr.

I, 39): „né-a foost luatu pré nooii pré rãvasé domnéștii de să *aflămu* de rândul acestui Țigan...”

Tot acolo: „nooii, aceștii trei boo-iarii, nooii amu ublatu pre urma acestuui Țigan, și nooii așa amu *aflatu* cu alé nooastré suflété, cum acestu Țigan ce iasté maii sus scris au foost de moosie alu jupâneaseii Anncăei...”; și mai jos: „nooi așa amu *aflatu* cu alé nooastré suflété și mărturisim...”

Act moldovenesc din 1659 (A. I. R. III, 241): „să hotărâți cum veți *afla* mai cu dreptul cu sufletele voastre, și precum veți *afla*, să ne faceți și o mărturie să ne dați știre...”

Miron-vodă Barnovski poruncesce la 1627 parcălabilor dela Némț (A. I. R. I, 14): „să lăsați foarte în pace mișeii, să nu mai vie jalobă pre voi, iară de se vor *afla* nescare oameni răi, furi sau tâlhari, de să vor *afla* de față, unii ca aceia să-i prindeți și să-i legați și să-i trimiteți la Domniia mé...”

Simpla negațiune impersonală „nu se *află*” însemneză că ce-va nu se pôte constata juridicesce, nu fiind-că nu este, dar fiind-că nu se dovedesce.

Mitropolitul Anastasie, 1610 (A. I. R. I, 22): „de s'are și mai scula Agăpiianii să facă vr'o pără și să nu să ție de lége, măriia ta să nu crezi, că aimentrilé nu să va *afla*...”

Cu același înțeles la Alexandri, Covrigariul:

„Epistatul. Ce ai făcut boerului, măi covrigarule?

„Stan. Eū? ferescă sfântul! Nu i-am făcut nimica.

„Epistatul. Cum nu? s'a plâns mie că l'ai batjocorit.

„Stan. Nu se *află*, domnule epistat...”

În fine, în poesia poporană ne în-

timpină nu o dată expresiunea stereotipă: „se *află* și se adevéreză”, în care ambiî terminî sînt meniți a întări unul pe altul.

O colindă din Ilfov:

Cine'n lume s'o *afla*,
S'o *afla* ș'a devèra
Să dea 'n Mare
Ca o flóre,
Să éasă 'n vad
Ca un brad...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 72)

Alte exemple veđi mai sus la p. 319.

2°. *aflu* „être”.

E tot-d'a-una reflexiv.

Trebuî înlăturate acele casurî, în carî „a se *afla*”, deși s'ar puté înlocui prin „a fi”, totuși respunde la o căutare, și prin urmare e sinonim cu găsire; de exemplu:

Moxa, 1620, p. 388: „aduseră lui Mihailū unū bidiviū pré bunū, darū deîn Misirū, și nu se *afla* nime să'lū poată încáleca...”

Sau la Gr. Alexandrescu, Oglinđile:

Oglinđi ca să se vadă, nu se *afla* în țară,
Și era poprit lucru să s'aducă d'afară...

Nici o noțiune de căutare nu se cuprinde însă într'o mulțime de casurî, în carî „a se *afla*” însemneză numai „a fi”, cel mult „a fi față” sau „a fi într'o situațiune determinată”.

Așa mai întâiu, în obicînuita întimpinare: „cum te *aflî*? cum v'ă *aflați*?” sinonimă cu „ce mai faci?”

Dumitrachi Vătavul, 1695 (A. I. R. I, 63): „pentru mine să știți dumnavostră că cu mila lui Dumnezău ne *aflăm* cu sănătate...”

De asemenea în următorele exemple:

Coresi, Omiliar 1580, quatern. IV p. 3: „toți oamenii *aflămu*-ne ca întru o corabie întrați, ce se zice întru trupulū acesta putredulū...”

Dosofteiu, 1673, f. 119 a :

Și dzălele li s'or *afla* pline,
Cindu-i va lua Domnul cu sine...

Act muntenesc din 1687 (A. I. R. I, 62): „moșiile câte să *află*, să fie pe scéma mănăstirii toate; însă până va trăi soțul meu Anețuța, să le păzescă și să să hrănescă și ia cu dansele...”

Cost. Negruzzi, Aprodul Purice :

Luând veste cumcă Stefan, Domnul lor,
atunci s'*afla*
In tinuturi depărtate, avënd cu el óstea sa...
și mai jos :

De va vré Dumnezeu, astăzi să putem ca
să scăpăm
De primejdia acésta întru care ne *aflăm*...

Pravila Moldov. 1646, f. 89 : „mu-
iaria iaste datoare să margă după
dănsu ori-unde va mérge; și de-are fi și
vinovatú, totú să cade să margă după
dănsu : să să *afla* la nevoia lui...”

Constantin Brâncovan, 1696 (Cond.
Mss. în Arch. Stat. p. 181): „tuturor
călugărilor căți se vor *afla* lăcuitori
acolo la sveti Ilie...”

Zilot, Cron. p. 38 :

Nu cum-va să te hrăpescă mórtea cu acest
păcat,
Cu sânge drept, c'al lui Avel, să te *afla* ju-
decat...

A. Văcărescu, p. 24 :

A'ți fi rob imi este fală,
Reu te *afla* la n'doiálă...

În ultimele două exemple ar fi mai
românesce : „sta i la îndoélă” și „să
fi i judecat”; dar poetului îi trebuia
doe silabe și, punënd pe *afla*, el n'a
făcut decât a se folosi de marea ela-
sticitate logică a acestui cuvînt.

3°. Forme archaice.

a) Prima persónă plurală a perfec-
tului : *aflămu* = actualul *aflarăm*.

Codicele Voronețian circa 1550 (Mss.
Acad. Rom.) :

Act. Ap. XXI,
2: și *aflămu* o cora-
bie ce trecé întru
Finikiia, întrămu
de vâinslămu și
ne apropiem de
Chipru...

Ib. XXIV, 5 :
aflămu acestu
bărbatu pierdză-
toriu...

Ib. XXVIII,
14 : a doao dzi
viinremu întru
Potiol, iuo *aflămu*
frații, și rugați
fumu de ei...

...et quum in ve-
nissemus na-
vem transfretan-
tem in Phoenicen,
adscendentes na-
vigavimus; quum
apparuissemus
autem Cypro...

...i n v e n i m u s
hunc hominem
pestiferum...

...secunda die ve-
nimus Puteolos,
ubi i n v e n t i s
fratribus rogati
sumus...

b) Secunda persónă plurală : *aflatu*
= actualul *aflarăți*.

Varlam, 1643, II p. 55 a : „și cu-
ventele ce grăi muiaia acéia acéste
fură : vedeți, o! oamenilorú căți vă
aflați astăzi aicé, acestú pruncú mi-
titelú au întăritú ceriulú și pămân-
tulú...”

c) Viitorul : v r e m *afla*.

Omiliar circa 1575 (Cipariu, Prin-
cipia p. 182) : „mai scumpú lucru
afla-vreți în cestú časú decâtú argin-
tul și aurul...”

d) Un fel de viitor : a m a *afla*, a-
decă după tipul romanic occidental
„invenire habeo” (trouver-ai).

Coresi, Omiliar 1580, quatern. VII
p. 16 : „așa amu și la înțelepciună lu
Hristos cine va vré să se sue, stră-
minoasă și colțuroasă a r e a *afla*
calé...”

e) Construcțiunea lui *aflu* cu un ge-
rundiú :

Radu din Mănesci, 1574 (Mss. Harl.
6311 B. British Mus.), Math. I, 18 :

...mainte până nu
se adunase, *află-*

...antequam con-
venirent, i n v e n-

se aibândū în mațe de duhul sfântū...	ta est in utero habens de Spi- ritu sancto...
---	---

f) O remarcabilă atracțiune sintactică:

Constantin Brâncovan, 1694 (Cond. Mss. Arch. Stat. p. 241): „dreptu acéia și Domnița mé încă, pentru dréptă și credinčoasă slujbă ce (=cu care) se *află* boiariul Domnii méle Diicul vel Logofăt în tot locu de slujéște țărăi și Domnii méle...”

g) Aceiași atracțiune sintactică și tot-o-dată construcțiunea cu un gerundiū:

Ienachi Văcărescu, Istoria (Papiū, Monum. II, 287): „atât în vremile viștieriei cât și în vremea spătăriei ce (=în carī) m'am *aflat* slujind într'acéstă Domnie...”

4°. Filiațiunii istorice.

Aflu s'a păstrat și circuléză de o potrivă în tóte dialectele române: daco-român, macedo-român și istriano-român, fără a oferi unde-va măcar varianturī fonetice. Inițialul *a-* nu se aspiră nici o dată. În graiul poetic însă el își asociază une-orī pe *ă-*, ca în *dalb=alb*; de exemplu:

Cine'n lume s'ar *dafla*,
S'ar *dafla*, s'ar devéra
Pe negrul d'a'ncălica...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 74)

Astădī nu se măi póte vorbi despre derivațiunea de altă dată a lui *aflu* din grecul *ἀλφάνω*. Studiul comparativ al dialectelor romanice ne procură o necontestabilă filiațiune curat latină. De 'ntăiu, e vechiul spaniol *aflar*, de ex. într'un act spano-latin din 1166: „qui in villa pignos *aflando*, et fiador, et ad montem fuerit penđrar, duplet la pendra et pectet 60 solidos“ (Du Cange, ad voc.). Modernul spaniol

hallar vine din forma metatetică *fallar*, bună óră în poema lui Cid, v. 1273: „quando los *falló*=cându'i *află*“. Apoi vechiul portugez *aflar*, scăđut la *achar*. Când cine-va întrebă: „como a *achais* vos? = cum o *aflați*?“ altul îi respunde: „eu *acho*-a *bella* = eū o *aflu* frumósă“. Portugesesce: „a *char* se presente“ înseamnă: a se *afla* față. De aci în Italia, vechiul *affiare*=*afflare* a trecut în dialecte moderne, după fonetica provincială, la Neapolitanī și Sicilianī în *asciare* sau *asciari*, la Calabresī în *ahhiari*. Măi bine însă decât la toți, cuvintul s'a păstrat pînă astădī în reto-romanul *aflar*. Iată, de exemplu, un proverb rumanz din Elveția, tradus literalmente românesce:

Tschell ilg qual afla ün ver amig, afla un scazi...	Acela carele <i>află</i> un adevérat prietén, <i>află</i> o comóră...
---	--

(Haller, Altspan. Sprichw. I, 188)

Cuvintul dară este romanic general, și Ascoli (Studj critici I, 32) îl explică prin latinul *afflare* „soffiare addosso, donde si può venire traslativamente a raggiungere col fiato, toccare, trovare“. Ință nici într'o limbă neo-latină el n'a prins o rădăcină atât de adăncă și n'a ajuns la o întrebuintare atât de desă și respândită ca în graiul românesc. Pe lingă forma *aflu* = lat. *afflo*, peste Carpați se măi cunósce *esaflu* = lat. *exafflo* (Caransebeș, com. Visag; Huniadóra, com. Bobalna și Baia-de-Criș), care înseamnă măi în specie „trouver“ și pe care'l găsim și 'n Dicționarul Bănățén circa 1670 (Mss. în Bibliot. Universit. din Buda-Pesta): „*Izafflu*. Reperio“. Trecerea inițialului *es-* (=lat. *ex*) în *iz-* se datoresce influinței posterioare slavice,

după analogia cuvintelor ca: izbândă, izbesc, izvodesc etc.

v. *Esafu*.

Aforisesc. — v. *Afurisesc*.

Aftanâsie, n. pr. m.; Athanase. Una din formele poporane pentru numele Atanasie.

Alexandri, Chera Nastasia: „Nostimu 'i, sfinte *Aftanasi*! când îmi ȳice: bunică! cer cuvintul... dă'mi o bucată de pâne cu povidlă...”

Forma *Aftanasi*, cu *ft=th* (ȳ), este un slavism. Curat românesc e Tăna se.

v. *Tănase*.

A-fuga (d'), adv.; vite, à toutes jambes. Idiotismii poporanî: „a o rumpe d'a-fuga = s'enfuir avec précipitation”; „a o tuli d'a-fuga = s'esquiver lestement”.

De la Vrancea, Sultanica p. 34: „îmboldită d'o silă taînă, speriată de orice zgomot, își încordă vinele, și suflând ca de frica morții, o r u p e d'a-fuga...”

Jipescu, Opincaru p. 28: „Boierimea mai în toate vacurili și-a pus și chieptu și sufletu și obrazu pentru nație, a luptat în frunte și a'nfruntat toată năvala dușmanului; da uniori o mai tulia și d'a-fuga afară din țară...”

v. 1° 2°. *Fuga*.

Afûm (*afumat*, *afumare*), vb.; fumer, enfumer, parfumer, fumiger, boucaner, saurer. Literalmente înseamnă „a pune ce-va la fum”: medio-lat. *afumo* (= *ad-fumo*), ital. *affumo*, span. *ahumo*, portug. *afumo* etc. Se aplică însă nu numai la fum, ci adesea și la abur. Se întrebuintă ca verb neutru, de ex.: acéstă sobă *afumă*; ca verb activ: ai *afumat* bucatele; ca impersonal: aci *afumă*.

Doîna Haiducului:

Ș'astă iernă am iernat
Mai colea de Calafat
Intr'un bordeiu dărimat:
Picătura m'a picat,
Crivățul m'a înghețat,
Fumul că m'a *afumat*...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 289)

La Anton Pann (Prov. II, 149), o nevestă, al cărui bărbat să plângea că laptele nu e bine fert:

Se mira săraca, cu ce îngrijiri
Să'l fierbă mai bine, s'aibă mulțămiri!
Spēla, freca vasul, pune de' fierbea,
Păzind să n'*afume* și'n foc să nu dea...

În privința aburilor ce ese ca fum, dar fără lucrarea focului, se pôte ȳice câte o dată de o potrivă bine: *afumă* și *fumegă*. Așa pasagiul din Psaltire (ps. CIII, 32; CLXIII, 5): „tangit montes et *fumigant*” sau: „tange montes et *fumigabant*”, se traduce românesc:

Coresi, 1577:

...atinge codrii
și *afumă*-se... a-
tinge codrii și *a-*
fuma-se-vorü...

Arsenie, circa
1650:

...se atinge de
măguri și se *a-*
fumă ...atinge-te
de măguri și se
vor *afuma*...

Silvestru, 1651:

...atinge munții
și *fumegă*...
atinge munții și
fumăga-vorü...

Dosofteiu, 1680:

...să atinge de
munț și *fumă-*
ga-să-vor... atin-
ge-te de munțü
și *fumăga-să-*
vor...

Cu același sens: „se ȳice despre o căpiță de fin jilavă că *afumă*=slobode abure” (L. B.); dar se pôte și: *fumegă*.

Deosebirea cea de căpeteniă între *fumeg* și *afum* este că *fumeg* înseamnă scóterea fumului din sine și fără a' așeđa unde-va anume, iar *afum* presupune tot-d'a-una depunerea fumului pe ce-va. Acésta rezultă din diferența funcțională între elementele

formative ale ambelor cuvinte: sufixul verbal -eg (= lat. -igo) arată numai mișcare în genere, pe când prefixul pronominal a- (=lat. ad-) exprimă mișcare într'o direcțiune.

v. *Fumeg.*

Afumare jăcă un mare rol în medicina poporană a Românilui.

Cost. Negruzzi, O alergare de cai, IV: „...mă-am adus a-minte că babele la noi gonesc pe necuratul *afumând* pe ne prin casă. Am cerut o cățue și forfecă; am tăiat fărâmele scrisoarea și răvășelele viclenei, și le-am pus pe jăratecul din cățue. Privind fumul ce se ridica și apoi peria cum perise amorul ei, am dis slugei mele să se ducă și *s'afume* odaia cu hărțile aceste...”

De aci într'un cântec poporan din Bucovina:

Adă 'ncóce mâna ta
Și m'ó pune subsuórá,
Că's mâncat de săbiórá,
Și'mi dá p'ér ca să m'*afum*,
Că's mâncat de țeri și drum,
Și'mi fă léc prin descântare,
Căci sint bolnav de lungóre...

(Marian, I, 29).

În curioasa „Insemnare pentru câte doctórii”, scrisă în Muntenia la 1788 de un Florea Copilul și pe care ni-a oferit'o d. Dr. Antonescu-Remuș (Mss. în Arch. Stat.), ne întimpină următoarele:

„Pentru tuse, să să *afume* cu burete de cruce, acoperit la cap;

„Pentru tuse cu năduh să caute un brău de om mortu când îl dezgroapă, să să *afume* cu el;

„Pentru friguri să să *afume* cu găniiaț de barză...”

La țerană, aprópe fie-care bółă își are un fel de *afumare*.

„Cu Iarba-mare, cu Turtel și cu Avrămésă se *afumă* ómenii de speriat; cu Măsălarită, se *afumă* pentru

durere de măsele; *afumare* cu planta Sburătoare e bună pentru bóla numită sburător; pentru bóla numită dínsele e bine a se *afuma* cu Unghia-găei...” (C. Decusară, Tecuci, com. Țigănesci).

„Cu p'ér de urs se *afumă* ómenii, dícénd că le trece de a me țéclă” (A. Paraschivescu, Muscel, c. Valeamare).

În graul țerănesc din Ialomița (Th. Theodorescu, com. Lupșenu): „Lu Ionică al nostru nu știu ce ăa abătut la o urechie, că'l doare urechia, mânca-l'ar măicuța, de nu să poate odilni de loc; o să ăa niște cãrpă dila pãmãtuf și baliga dín dioa de Mărina ș'o să'l *afum* la urechie, că cã'i bun de nãjit, că de pustiũ d'ala'l doare ur'echia...”

În sens ironic, despre un om bét se díce: „s'a *afumat* cu luléoa” (A. Pann, Prov. I, III). Același idiotism se aplică și la Țiganii, între cari pină și pe copii îi vedî umblând cu luléoa în gură. — De ce sint negri Țiganii? — „S'au *afumat* cu luléoa”, răspunde Românul.

Mijloc de vindecare la bóle, *afumare* este un mijloc de păstrare pentru unele substanțe alimentare: astfel se *afumă* óre-cară cãrnuri, pesci și altéle.

I. Ionescu, Mehedintă, p. 66: „Păstravii prinși se spintecă, se curățã de mațe și se sară. Păstravii sãrați saũ îndulciți în sare se usucă și se *afumă* puindu-i pre o lésã și aprindénd sub dînșii putregãiu de nuc saũ de salce, și acoperindu-i cu draniță saũ maĩ bine cu frunđe verđi de nuc...”

Cu același sens în texturi latine medievale: „duas anguillas salitas et *afumatas* per internuntium transmissit...” (Du Cange, ad voc.).

Macedo-romãnesce:

„S'*afumă* casa, s' fêce sumu-lae=s'a *afumat* casa de s'a făcut négrã;

„S'afumară draçilii=aũ perit draciĩ,
afumându-se cu tãmæe;

„S'nu s'afumã lactile;

„Pescu afumat...”

Cu un sens necunoscut în daco-romãna, Macedo-romãniĩ mai numesc *afumare* poleirea unui lucru cu aur sau cu argint, de ex.: „nells este *afumat* tu amalãmã = inelul este s u f l a t cu aur...” (M. Iutza, Crușova).

v. *Afumare.*—*Afumat.*—*Afumatã.*—*Sufu...*

Afumãre (plur. *afumãri*, vechiu *afumari*), s. f.; l'inf. substantivã d' a f u m : fumage, fumigation, action d'enfumer ou de parfumer, boucanage, saurage; encens. Represintã ca substantiv tôte acceptiunile verbului a f u m.

În graiul vechiu *afumare* era sinonim cu „tãmæe”, dupã cum este pinã astãzi în macedo-romãna.

Așa la Coresi, 1577, ps. LXV :

...toate arsele
mojdane rădicũ
ție cu *afumare*
și berbeci rădicũ
ție boi cu țapi...

..holocausta me-
dullata offeram
tibi cum incen-
so et arietibus,
faciam tibi boves
cum hircis...

acolo unde la Silvestru, 1651, și la Dosofteiu, 1680 :

...jertvã grasã
voiu înãlța ție cu
myrosenie de
berbeci, jertvi-
voiu ție boi și
țapi...

...jrátve cu 'n-
tregul de arsũ cu
mãduhã grase ră-
dica-voi ție cu tã-
mãie și arețũ,
rãdica-voi ție boi
cu vãtuĩ...

La plural, Coresi, cant. VII, pune *afumari*: „nece toate arsele, nece cumãndari, nece prinoase, nece *afumari* (αφομαρη)...”

v. *Afum.* — *Afumãtori.*

Afumãriu, s. n.; fumoir, endroit destinã à fumer les viandes et les

poissons. „*Afumãriu*, lucru pe care se expune ce-va la fum” (Costinescu).

v. *Afum.* — *-ariũ.*

1. Afumãt, -ã, adj.; part. passã d' a f u m pris adjectivement: fumã, enfumã, fumigã, parfumã, boucanã, saurã; de couleur de fumãe. Represintã ca adjectiv tôte acceptiunile verbului *afum*. E bunã limba *afumatã*, dar e reũ lactilele *afumat*; o odãe *afumatã* dela sobã e nesuferitã, dar nu o odãe *afumatã* cu smirnã; *afumat* și *afumat* nu e tot una.

Cãntec Oltenesc :

Cuculeț, unde-ai iernat?

Peste Jiũ, la Vadul Iat

Intr'un cãtun *afumat*...

(Conv. lit. 1876 p. 209).

„*Afumat* cu lulãea = bêt”, dupã cum și franțusese se đice cu același înțeles „enfumã” (Boileau).

Despre Țigani: „*afumat* cu lulãea = negru, ba și murdar”.

Intr'un singur sens, participiul *afumat* se depãrtãzã óre-cum dela verbul seũ, și anume când însemnãzã o culóre cenușie-gãlbue, une-orĩ cãpãtatã prin lucrarea fumului, mai adesea însã prin vechime sau vremuri rele.

Alexandri, Istoria unui galben: „Fiesce-care Țigan are șatra lui fãcutã din mai multe bucãți de țoluri *afumate*, și o cãruțã cu roți nalte ce'i slujesce de culcuș...”

Același, Iașiĩ în 1844: „o mulțime de hardughii vechi, nalte, strimbe, mucedde, cu pãreții *afumați* și crãpați, cu ferestrele mici și chióre...”

Același, O primblare la munți: „el ținea într'o mãnã o psaltichie veche și *afumatã*, și în cealaltã o pãreche de metanii de lãnã negrã...”

Același, Hartã Rãzãșul, sc. II: „Sã 'ți arãt ispisócele din pod. Am ian așa un tãnc de hãrțóge *afumate*...”

Cost. Negruzzi, Cântec vechiu: „gă-sind un ghizdan vechiu, îl deschise, și dintr'un smoc de tărfałoge de moșie, care'l sărăciseră de tot cu judecățile, scóse o hărtie *afumată*, pe care m-ă dat'o...”

Dosofteiu, Synaxar 1683, ad Januar. 25, descrierea S-tului Grigorie Teologul: „nu forte lungă barba, ce destul de désă; pléșivü, alb la păr; barba pre la margini *afumată*...”

Același, ad Jan. 30, despre S-tul Vasilie cel Mare: „albü la părü, *afumată* marginia barbei...”

A se alătura versul lui Régnier (ap. Littré, v. Enfumé):

Son teint jaune, enfumé, de couleur de malade...

Formele deminutive dela *afumat* sint: a f u m ă c i o r și a f u m ă ț e l, la femin. a f u m ă ț e a.

v. *Afum.* — *Afumată.* — *Afumați.*

² **Afumăt** (plur. *afumături*), s. n.; part. passé d'a f u m pris substantive-ment: fumage, fumigation, boucanage, saurage. Sinonim cu a f u m a r e și cu a f u m ă t u r ă. Se póte dice de o potrivă bine: *afumatul* pescelui său a f u m a r e a pescelui, *afumatul* cu tãmăe său a f u m ă t u r a cu tãmăe, apucă-te de *afumat* etc.

v. *Afum.* — ¹ *Afumăt.*

Afumată, s. f.; t. pop. de Vini-culture: espèce de raisin. O varietate de strugure care se apropie de T ă m ă i ó s ă.

Termenul se întrebuințază mai ales în Muscel:

„*Afumată* se chiamă pe la noi un fel de strugure ruginit, de o culóre amestecată din alb, galben și roșu, picurată cu negru. Strugurele se face des și borbonat. La mănecare e dulce

și gustos.“ (N. Vasilescu, com. Glămbocel).

v. ¹ *Afumăt.*

Afumăți, n. pr. loc.; nom de plusieurs villages en Roumanie. Așa se chiamă câte un sat în Ilfov, în Dolj, în Teleorman, în Tutova, în Olt (Frunțescu, ad voc.).

Dionisie Eclesiarcul, Cronica (Papiü, Monum. II, 184): „Fost'aũ făcut acest Domn (Alexandru Moruzi, 1795—97) fabrică de hărtie la *Afumați* nu de parte de București, și când i-aũ venit mazilie aũ pus'o în spinarea Mitropoliei de i-aũ dat sumă de pungü de bani geremé, zicând că aũ cheltuit Măria-sa dela dînsul de o aũ făcut, și Mitropoliei îi este de trebuință să facă hărtie pentru tipografie...”

Numele topic *Afumați*, plural dela a f u m a t, remăne vecinică amintire a tristelor vremuri ale cümei. Pină astăđi în districtul Brăilei se chiamă Cümați un sat, a căruia numire veche este *Afumați* (Frunțescu, v. Cümați). Un medic german din secolul trecut, Gustav Orraeus, venind în Moldova la 1770 și cercetând: cari sint la Romăni mijlócele cele preservative contra cümei? i s'a respuns că — pe piațe, în locuințe, pretutindenü se dă foc la gunoü, la óse și altele asemeni, a f u m ă n d u - s e într'un chip nesuferit ziua și nóptea: „praeservatio, cui maxime fident, in eo unice posita est, ut undique in plateis, et atris, acervos fimi, ossium et variarum quisquiliarum, lento igne comburant, f u m o que hoc foetidissimo aërem die noctuque impleant“ (Orraeus, Descriptio pestis, Petrop. 1784 p. 11). De aci *Afumați*. A f u m a r e a contra cümei era lăsată dela moși-strămoși, de óră ce o sémă de sate se numiaũ așa deja din secolul

XV. Unul dintre Domniî Tereî Româneŝci, ginerele lui Négoe Basarab, e cunoscut în cronicile sub numele de „Radul din *Afumaŝi*“.

v. *Afum.* — *Afumat.* — *Afumăcîori.* — *Cîumă.*

Afumăcîor, -ôră. — v. *Afumăcîori.*

Afumăcîori, n. pr. plur.; nom d'un village en Valachie. Pluralul lui *afumăcîor* deminutiv dela *afumat*. Aŝa se numîa un sat în districtul Buzéu (Frunġescu, v. Gradiŝte).

v. *Afumaŝi.*

Afumătôr, -ôre; adj. et subst.; qui fume, enfume, parfume etc. Cela saũ ceia ce *afumă*, în tôte accepŝiunile acestuî verb. De aci, prin diferenŝiarea sensurilor, femininul singular *afumătôre*, luat ca substantiv, însemnăză „encensoir“; iar pluralul *afumătôri* „encens“.

v. *Afum.* — *Afumătôre.* — *Afumătôri.* — *Afumos.*

Afumătôre, s. f.; cassolette (Cihac). Căŝue saũ orî-ce vâŝcior cuprinġend substanŝe mirositôre cu carî se *afumă*. Sinonim cu slavicul „cădelniŝă“, care se întrebuintăză numai în biserică.

v. *Afumătôr.*

Afumătôri, s. f. plur.; parfum, encens (Cihac). Orî-ce substanŝe mirositôre, cu carî se *afumă*.

v. *Afumare.* — *Afumătôr.*

Afumătură (pl. *afumături*), s. f.; „action de parfumer, parfum“ (Cihac); „qui sert à fumiger, à parfumer“ (Pontbriant). Portugesul *afumadura*. De asemenea în limba sardă *affumadura* (Spano).

v. *Afum.* — ²*Afumat.*

Afumătêl, afumătêă. — v. ¹*Afumat.*

Afumôs, -ôsă; adj.; qui fume, enfume, parfume etc. Sinonim cu *afumătôr* ca adjectiv, dar aplicându-se numai la lucruri, nu ŝi la persône. „*Afumos*, fumosus, fumeus, fumicus“ (Bobb). În graiu, aprôpe nu se aude.

v. *Afumătôr.*

¹**Afund** (*afundat, afundare*), vb.; plonger, immerger, enfoncer, approfondir. Însemnăză, materialmente orî figurat, a împinge pină la fund (=lat. ad fundum). Deja în limba veche e sinonim cu *cufund*. Aŝa versetul din psalmul IX: „infixae sunt gentes in interitu“, se traduce prin „*afundară-se*“ la Silvestru 1651 ŝi la Dosofteiu 1680, iar la Coresi: „*cufundară-se limbile...*“

E sinonim ŝi cu înfig:

Silvestru, 1651, ps. LXVIII:

<i>Afundău-mă</i>		Infixus sum
în tină adăncă ŝi		in limo profundi,
n'am loc de a stăria...		et non est substantia...

unde la Dosofteiu, întocmai ca latinesce: „înfi pșu-mă în păclă de adăncime...“

Cu tôte astea, înfigere are un înŝeles cu mult mai întins decât *afundare*, iar *cufund* are un sens ce-va mai restrîns. A înfige un cuîu, a înfige ghiara etc. n'are în vedere nici un fel de „fund“. *Cufundare*, pe de altă parte, e numai de sus în jos ŝi presupune dispariŝiunea totală a celor împinse la fund, ba chiar peirea lor. ŝi mai energic e compusul *scufund*, o miŝcare violentă ŝi repede.

Printr'o fusiune poporană, din *afund* ŝi *cufund* s'a născut forma mixtă *acufund*, cunoscută mai ales în

Moldova și despre care vești la locul seü.

Alături cu *afund*, unii întrebuintează *afundez*:

A. Odobescu, Pseudokyn. p. 46: „E păcat de Dumneșeu, cocone, să mă *afundez* eu cu totul în focul Gheenei...”, unde ar fi fost mai bine: *s c u f u n d*.

a) *Afund* ca verb activ.

O epigramă poporană din Ardél:

Mere nora la fântână
Cu cămașa sócri'n mână,
Ș'o *afund*'o dată 'n baltă
Și o țipă peste poartă:
Na-o, sócra, că'i spălată!

(Jarnik-Barsanu, 455).

A. Pann, Prov. I, 144:

In loc să'l scóță din undă,
In vultóre îl *afundă*...

La botez, preutul *afundă* pe copil în apă.

Ioan din Vinți, 1689, f. 15 b: „De-ca'l vei pomázui, preote, botédză'l țiuindu'l în mâni, căutându spre răsăritu; *afundându'l* și scoțindu'l de o dată, dzi: botédză-să robulú lui Dumnedzäu imerek în numele Tatálui amin; iară a doa oară *afundându'l* și scoțindu'l, dzi: și al Fiuluí amin; iară a treia oară *afundându'l*...”

b) Mai adesea sub forma reflexivă.

Legenda St-lui Sisin circa 1550 (Cuv. d. bătr. II, 288): „Și dzise sveti Sisin: lemnul lu Dumnedzeu maslinu! vâdzuși dracul fugindu și u cocon ducându? Și dzise maslinul: vâdzuiu'l în Mare *afundându-se* (αφυνδανδύσε)...”

Coresi, Omiliar 1580, quat. XVI p. 15: „și aciia se porni turma toată deîn țarmure în Mare și se *afundară* într'apă, e păstorii fugiră...”

Silvestru, 1651, f. 126 a: „scoate-mă den tină ca să nu mă *afund*...”

Legenda Sf. Nicolae, din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nic. din

Brașov, p. 178): „și apa se desfăcă și fierbé și clocotiia diin fundu, cât nu se *afunda* corabiia...”

O predică din sec. XVII (ibid. p. 291): „apa iaste una diin céle patru făpturi diin ce iaste lumé tocmită, și 'șu iaste rudă cu pământul; și într'apă ne *afundăm* și ne acoperim, ca și Hristos în pământu...”

Cantemir, Ist. Ierogl. (Mss. în Acad. Rom. p. 33): „și în fundul mării a mă *afunda*, și în mijlocul focului a mă arunca, și nici cum vieții mele a cruța, nu mă voiu feri...”

A. Pann, Prov. III, 137:

Și când el de gróză plângea, spuind multe,
Vine un val mare tocma cât un munte,
Îi repede luntrea, o sparge de-o stâncă,
Și el se *afundă* în Marea adâncă...

Fără noțiune de apă:

De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sultanică p. 195: „Spicele răscópte și țepóse, încărcate cu bob mare și greü, se clătenău a-lene, încovăindu-se în vâi și delurí de aur ruginit, în jurul colnicelor, sub carí *s'afundă* satul Măgura...”

Balada „Sócra și nora”:

De când mândra s'a 'ngropat,
Plóe mare s'a vërsat,
Vreme lungă n'a 'ncetat,
Vintu 'ntr'una c'a suflat,
Grópa i s'a *afundat*
Și mormintu'l s'a stricat...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 625)

Fiind-că fund se chiamă nu numai în liniă verticală partea cea mai depărtată a unei vâi, fie cu apă sau fără apă, dar și în liniă orizontală partea cea mai depărtată a spațiului în genere, de aci *afundare* se póte aplica la ori-ce direcțiune.

Alexandri, Pastel XL:

Pe câmpia Dunărénă care fuge'n depărtare,
Unde ochii se *afundă* dintr'o zare'n altă zare...

E mai ales poporană expresiunea : „a se *afunda* în codri“.

Pompiliu, Sibiu, 51 :

Mă-sa'n pragul uși sta,
După fecior se uita
Pin' ce'n codri s'*afunda*...

Balada „Sócră și nora“, după cum se *ține* în Prahova :

Multă vreme nu pierdea
Ghencea murgu'ncăleca,
Țiua-bună 'și mai lua;
Iar mândruța, vai de ea,
Tot cu ochi'l petrecea
Pină'n codri s'*afunda*...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 623)

v. *Afundis*.

Intr'un sens figurat, se *ține* : a se *afunda* în gânduri, în grijă, în bănueli, în datorii etc., sau : a *afunda* pe cutare. De asemenea : a se *afunda* în știință, în lene, în trândăvia, în somn și altele.

v. 1. *Afundat*.

Verbul *afundare* nu e latin clasic, dar comun tuturor graiurilor romanice: ital. *affondare*, span. *afondar* (*ahondar*), portug. *afundar* etc. In vechia francesă : *afonder*, de ex. : „y ot tant de gens ouit batel, qu'ilz furent en doute d'afonder en laditte riviere et de noyer“ (Du Cange, ad. voc.)

v. 2. *Afund*. — *Cufund*. — *Fund*. — *Scufund*.

3. *A-fund*, adv.; à fond. Intr'un mod nu numai pe de asupra sau pe de latură, ci pînă la *fund*=lat. *ad-fundum*, ital. *affondo*. span. *hondo* etc. (Cihac). E sinonim cu *deplin*, dar presupune mai multă adâncime, iar prin urmare și mai mare greutate de a ajunge acolo.

Jipescu, Opincaru p. 55 : „Sînt ca spuța Rumâni ce se cred că *a-fund* cunosc limba rumânescă, când colo :

crînta, adică vasu un' se pune cașu 'nchîgat să se scurgă, țic că e lucru dă mîncare; și'ntrebă'i ce e blévu, rîsteu, bulfeiu, oporu, cormana, că dă țî-o ști, lasă !...“

O doină muntenescă :

Să mē'ngrópe unde-oîu țice,
La un sîn cu doē țîțe;
Să mē'ngrópe mai *a-fund*
Să nu putrețesc curînd:
Cu mâna 'a țîțîsóră,
Cu gura la bārbióră,
Unde'i dragóstea mai mare...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 304)

Idiotismul „a da *a-fund*“, „a se da *a-fund*“, „a intra *a-fund*“, însemnăză „plonger, faire le plongeon, s'enfoncer“.

Balada Vilcan :

De l'or da *a-fund* în ape,
O să'nnóte ș'o să scape...

(G. D. Teodorescu, 555)

Balada Chira :

Vreme nu pierdea,
In apă sārîa,
A-fund că se da...

(Ibid. 645, 652)

Idiotismul : „trage *a-fund*“ însemnăză un înec fatal, fără vre-o putînză de scăpare.

„La noi holbură se chiamă locul adânc și unde în față apa se învîrtesce, astfel că cel ce cade acolo trebui să péră, căci îl trage *a-fund*...“ (A. Vasiliu, distr. Iași, com. Poienii).

v. 1. *Afund*.

3. *Afînd*, -ă, adj.; „profund, creux“ (Cihac). Se întrebuintăză rar în loc de *adânc*. „Apele line sînt *afunde*“ se țice în Transilvania (Iosif Lita, Blaj). Cuvîntul e poetic.

Boliac, O diminăță pe Caraiman :

În vâile *afunde*, a Besnei locuință,
Cobóră 'n șîruri brađil spre riul sgomotos
Ce spumegă, se luptă în repedeai silință
Și cade, se sfărâmă p'adânc prăpăstios...

v. 2. *Afund*.

⁴**Afând** (plur. *afunduri*), s. n.; abime, profon deur. Rar, dar totuși se aude: „*afundul Mării*“, „*afundul cor drilor*“ etc. în loc de a d â n c u l.

Intr'o colindă mîntenescă:

Toți s'au innecat,
L a *afund* s'au dat...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 57)

afund figurază de asemenea ca sub stantiv.

v. ¹*Afund*.

Afundare (plur. *afundări*), s. f.; l'in finitif d' a f u n d pris substantive ment: plongeon, immersion, submer sion. Fapta de a se a f u n d a saŭ a se da a f u n d.

A. Pann, Prov. I, 87:

Pe loc se desbracă, se aruncă 'n balta,
Negândind nerodu c'o să pață ș'altă:
Pe când el cu totul se da 'n *afundare*
Să scôță securea din apa cea mare,
Vine ôre-cine în ascuns, pe taină,
Și'l fură de'l lasă fără nici o haină...

Ca termen religios, „*afundarea Sâ n te i C r u c i*“ la Boboteză.

v. ¹*Afund*. — ²*Afundat*.

¹**Afundât**, -ă; part. passé d' a f u n d pris adjectivement: plongé, immergé, enfoncé, approfondi.

Legenda Sf-lui Nicolae, din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nic. din Brașov, p. 173): „cine va fi gonit de oameni răi muncitori, și va scăpa în besereca numelui meu, dă-i să învincă pre acei gonitori; și vare-cine va fi în bure și în valurile mării *afundat* saŭ în toate grijile în tot locul, și va po men i numele meu, să faci lină bura...“

Dosofteiu, 1673, f. 12 a:

S'avem bucurie de-a ta mîntuință,
Sa vedem pizmașii *afunda*! în saltă...

Critil și Andronius (Iași, 1794, p. 41): „m'amă văzutū așa de gosū *afun-*

*dat*ū într'adâncimele adâncurilor, câtū amū avutū frică că n'oiu mai eși de acolo...“

A. Odobescu, Mihnea-vodă p. 8: „o chii unchiășului, *afundați* sub cercul albit al sprîncenelor...“

In sens figurat:

Coresi, Omiliar 1580, quatern. IX p. 3: „luîndū camete și asuprîndū cu ne dereptate și *afundați* în răpicîuni...“

Cantemir, Ist. Ierogl. (Mss. în Acad. Rom.) p. 98: „...unii, ca cum încă mai de nainte de mângăioase voroavele ei spre somn furați și în chitela socoté lelor *afundați* ar fi fost, ca de somn saŭ de vin ametiți...“

Alexandri, O primblare la munți: „Călugărul, dîcînd aceste, ținti ochii în gîos și stătu puțin *afundat* în gînduri; tot trupul lui părea impetrit; numaî buzele i se mișca...“

v. ¹*Afund*.

²**Afundât**, s. n.; l'infini t. d' a f u n d pris substantive ment: immersion, plon geon. Sinonim cu a f u n d a r e. Ca supin: dacă e vorba de *afundat*; când e tréba pe *afundat* etc.

v. *Afundare*.

Afundătôr, -ôre, adj. et subst.; „ap profundissant etc.“ (Cihac). In grai u nu se aude și în texturi nu s'a întrebuițat.

Afundătură (pl. *afundături*), s. f.; approfondissement, enfonce ment. Italienesce a f f o n d a t u r a (Cihac). Se întrebuițeză mai mult: în f u n d â t u r ă și a f u n d i ș.

v. ¹*Afundat*. — *Afundis*. — *Infund*.

Afundis (pl. *afundisuri*), s. n.; en fonce ment, fond. Punctul fôrte depăr tat al unui spațiu, dar numaî pe us cat.

De la Vrancea, Sultanica p. 176 : „în *afundișul* depărtării s'auși, încetinel, un glas de cătă, cântând dupe pofta inimii...”

Ibid. p. 197 : „măsuraî *afundișul* codrilor, ținându'mi zilele cu porumbe sêlbatece și cu pere pădurețe; trecuî prin tôte, gândindu-mă la tine...”

v. ¹*Afund.* — ⁴*Afund.* — *Afundă-tură.*

Afundîme, s. f.; profundeur. „*Afundîme*, profunditas” (Bobb). Sinonim cu *adâncime*. În graiu nu se obișnuiesce.

v. ⁴*Afund.* — *Afundîș.* — *ime.*

Afurisânie, **afurisenie** (plur. *afurisenii*), s. f.; excommunication, damnation, malédiction. Cuvînt format de cătră grămăticii români vechi din tulpina verbului *afurisesce* prin același sufix ca în terminul slav core-spunător „zaklinanie”, în loc de infinitivul substantivat *afurisire*. Sinonim cu *anatemă*, dar însemnând o penalitate canonică de un grad ce-va mai mic. Vorba curat poporană, trecută la Români din grăca prin mijlocire latină, este blăstem, care însă a căpătat un înțeles mai întins, deși totuși se întrebunțeză une-orî în texturi juridice ca sinonim cu *afurisenie*; de exemplu :

Constantin Brâncovan, 1694 (Cond. Mss. Arch. Stat. p. 146): „cu carté Domnescă și cu carté părintelui Patriarhului dela Antiohia cu mare blestem și *afurisanie* asupra acelor boiari...”

Același, 1696 (ibid. p. 214): „cu mare blestem și groaznică *afurisanie* asupra tuturor delénilor și moșnénilor și împrejurénilor de acolo dela Topoloveni...”

După Pravila Moldovenescă din 1646, f. 54 a, acela care află pe mușerea lui

„cu om din clirosulă besericeii, poate să'i ucigă pre amândoi, și să nu se témă de *afurisenie*...”

Tot acolo, f. 141 a, cu sensul de simplu blăstem: „*afuriseniia* ce să va face cu mânie, numai acéia să prinde în samă și iaste foarte rria și cumplită, așjidere și alte-ori fie-ce *blăstămă*...”

Termenul *afurisenie* se întrebunța mai cu deosebire atunci, când Domnul Țerei legă un bir nedrept saū asupritor pentru popor, îndatorindu-se pe sine și pe toți urmașii sei, sub pedepsa celei mai teribile excomunicațiuni bisericesci, de a nu'l mai re'noi pe viitor.

Nicol. Muste, Letop. II, p. 77: „În anul acesta iară aū scos Mihaïu Vodă desetina de stupi să dé toți; neplăcut lucru era, ales boierimeii și mănăstirilor acest obicei; și testamenturi cu *afurisănie* era dela alți Domni să nu mai fie desetina pe boierii...”

Zilot, Cron. p. 7:

Iar când fu pe la Dechembre, cam aprópe de Crăciun,
Indemnă dracul pe Vodă spre alt gând gróznic
nebur :
Ca să scóță Văcăritul, un huzmet pré blestemat,
Prin cărți de *afurisanii* de arhierii legat...

Același p. 23: „și așa vedându-se de față că nu suferé Cerul o lăcomiă ca acésta ca să plătescă dajdie pe cap stép dobitocul purtător de sarcina plugului, s'aū lucrat strașnice legături cu grozave *afurisanii*, ca să nu se mai pomenescă numele văcăritudinii...”

v. *Angarâ.* — *Văcărît.*

Alexandri extrage dintr'un vechiu text următoarea „formulă de *afurisenie*” :

„Ferul, petrele și tótă firea nepu-
„treșitóre să putredescă și să se risi-
„pescă, iar trupurile acelor fără cre-

„dință să stee întregi și sufletele lor
 „niciodată să nu vadă lumină! Să-î
 „omóre pe dînșii dumnezeesca sabie!
 „Să se facă ei măncarea vulturilor și
 „a corbilor! Să cadă asupra lor căr-
 „buni de foc! Fiii lor să fie săraci și
 „femeile lor văduve! Diavolul să stee
 „în drepta lor! Să dobândescă bubele
 „lui Ghiezi și zugrumarea lui Iuda!
 „Să-și pérdă inima și fața de om și
 „s'ajungă Jidan! Să fugă de el și om
 „și vită, și recórea și căldura, și um-
 „bra și sórele și tot ce este bun pe
 „pămînt etc.“

Apoî poetul adaoage :

„Crâncen blăstem și de o selbatecă
 energiă! Accentul neîmpăcat ce-l ca-
 caracteriză explică luptele și cruđimile
 fanatismului religios. Dar ceia ce in-
 spiră o mirare durerósă este că tóte
 acele formule de *afurisenii* și acte de
 cruđime au fost pretutindenî dictate
 și executate în numele lui Christos
 care a căutat să propage simțirea de
 frățîia pre pămînt, în numele lui Moisi
 și a lui Mohamed și a tuturor funda-
 torilor de religii...“

(Conv. liter. 1875 p. 336).

O interesantă descriere a ceremonia-
 lului de „mare afurisenie“ se póte
 citi în Cronica lui Enachi Cogălnicénu
 (Letop. III, 238).

v. *Afurisesc.* — *Anatemă.* — *Blăstem...*

Afurisesc (*afurisit*, *afurisire*), vb.;
 excommunier, damner, maudire. Ter-
 men trecut la Români din Dreptul
 canonic bizantin: ἀφορίζω, aorist ἀφο-
 ρισα. „*Afurisire* diferă de a n a t e-
 m a t i s a r e întâiu pentru că *afu-
 risire* este mai popular, așa încât
 poporul nu cunoșce vorba a n a t e-
 m a t i s a r e, ci în locul ei face us
 său tot de *afurisire*, său de peri-
 frasa: a d a a n a t e m e î. Al doilea,
 pentru cărturari, cari fac us de amîn-

doe vorbele, *afurisire* diferă și în înțe-
 les de anatematisare, întru cât a
afurisi va să ăică numai a despărți
 pre cine-va de turma credincioșilor și
 a'l mărgini pentru un timp dela bise-
 rică; ér a anatematisa va să ăică
 nu numai a mărgini pre cine-va pen-
 tru un timp dela biserica lui Christ,
 ci a'l scóte pentru tot-d'a-una din si-
 nul bisericeî, și încă a'l da, a'l închina
 lui Antichrist“ (Laurian-Maxim).

În graiul poporan *afurisire* însem-
 néză astăđi ori-ce jurămînt cu blăstem,
 că adecă cel ce făgăduesc ce-va, de
 nu'și va ținé cuvîntul, apoî să n'aibă
 parte de cutare său cutare lucru.

Jarnik-Bărsan, Transilv. 502 :

— Lină Carolină,
 Flóre din grădină,
 Vină 'napoi, vină,
 Că făgăduesc
 Și m'*afurisesc*,
 De ađi înainte
 Să fiu mai cu minte...

În vechile texturi, numai Biserica
afurisiă, fiind acésta o penalitate ca-
 nonică.

Pravila Moldov. 1646, f. 38: „să să
afurisescă după pravila beséricii...“

Ibid. f. 110: „să va gîudeca cu gîu-
 dețul beséricii, ce să dzice să *afuri-
 séște* și i să dă canon...“

Tot acolo ne întimpină adesea forma
aforisesc, mai apropiată de originalul
 grec:

f. 111: „gîudețulü beséricii îl va *a-
 forisi* până când să va pocăi și'ș va
 face canonul...“;

f. 119: „mestecătorülü de sänge
 încá'l *aforiséște* și besérica...“;

f. 154: „să făe cutare lucru, iară
 de nu ver face, de greu te *aforisescî*...“

v. *Afurisanie*.

Afurisire. — v. *Afurisesc*.

Afurisit, -ă; part. passé d'afurisesc: excommunié, maudit, damné; vaurien, vagabond, mauvais sujet. „Pre lângă însemnările verbului, *afurisit* mai are și înțelesul de: reu în gradul cel mai mare, cumplit, îndrăcit, cu care anevoe te poți înțelege sau învoi, fără omenia, fără Dumnezeu“ (L. M.).

Sinonim cu blăstemat.

Un cântec poporan din Ardel:

Dor în cale ț'a eșit
Pricolicu *afurisit*
Și vrè turma să ț'o strice
• Și capul teü să'l mănance?..
(Pompiliu, Sibiu, 45).

Altul tot de acolo:

Și de mână m'ò lua
Și în temniț'ò băga,
Intr'ò cas' *afurisit*ă,
De cinci ani necurățită,
De sóre nestrăbătută...

(Ibid. 51).

„Din zilele săptemănei, poporul socotesce mai mari pe Sfânta Vineri, apoi pe Sfânta Miercuri; ziua Duminică este reu de a lucra ce-va, pentru că acel lucru nu e bun, se țice: *afurisit*“ (N. Vasilescu, Muscel, com. Glâmbocel).

Act muntenesc din 1631 (A. I. R. I, 32): „iar cine să va ispiti după morté mé să facă altă tocmelă într'alt chip, acel om să fie *afurisit* dé Vlădica Isus Hristos și să fie blăstemat dé 318 sveti otți...“

În vechile zapise *afurisit* se mai întâlnește punându-se alături, într'un mod pleonastic, unul său mai mulți sinonimi: *anatemă*, *proklet*, *triolet* etc.

Document din 1604 (Cuv. d. bătr. I, 136): „am pus și blestemă, ca să fie *afurisit* și *proklet*...“

Altul din 1606 (ib. I, 151): „cene se va scula să facă altă ce-va, să fie *afurisit* de 300 și 18 osteți, șe să fii *afurisitu* șe *anatima*...“

Ca termen de ocară, din care s'a șters elementul seü primitiv religios și juridic, *afurisit* e foarte poporan la Români.

Deja în Pravila Moldov. 1646, f. 128: „cela ce va dzice cui-va *afurisit*ă sau còpilă...“, unde „còpilă“, cu tonul pe prima silabă, înseamnă „bastard“.

„*Afurisit* și *anafimă*!“ este una din blăstemele cele mai obicnuite. În munții din Moldova auđi mereü: „Să dee 40 de draci în mine, să înlemnesc, să fiü *afurisit* și *anafimă*, să n'am parte de gite să li gășasc crapate, și altele“ (Némț, c. Bozieni; Sucéva, c. Borca etc.).

În loc de *anafimă*, în unele locuri poporul pune prin assonanță *anapoda*. Așa printre blăsteme din Tecuci (com. Răchitosa): „Pir' legea me, să hiü *anapoda* și *afurisit*!“ Apoi într'o cèrtă dintre bărbat și nevéstă: „Oiu pune eü ho dată canga pe tine, dimone, *afurisitule*, hire-ai a naibei!“

În fine, când ocară cade pe un străin, bună óră pe Evreul Ițic într'o comedie de Alexandri, Iorgu dela Sadagura îi strigă: „Du-te dracului cu bani'ți cu tot, Litfă *afurisit*ă!..“

v. *Afurisesc*. — *Anatemă*. — *Blăstemat*. — *Proklet*. — *Triolet*...

-ăg; sufixe nominal péjoratif. Finalul tonic -ac din cuvinte străine trece une-orî la Români în -ag, de ex. cîomag = turc. çumag, ceprag = turc. çaprak, harag = ngr. χαράκι etc. E foarte rar însă sufixul curat românesc -ăg scăđut din -ac care să se acate de o tulpină consonantică, după cum este, bună-órá, în: părțag „brusquerie“ în loc de: părțac, deminutiv din: parcü „bouc“, cu aceiași tranșiune de sensuri ca în francesul „caprice“, ital. „capriccio“ dela „capra“. Tot

aşa în: ar^şag sau har^şag = har^şac „brusquerie“ dela: har^ş „escarmouche“. Astfel în dic^ţionăria: „ar^şagul î^şi găseşte păr^şagul = à la brusquerie on répond par la brusquerie“, ne întipină de două ori după o tulpină consonantică sufixul pejorativ -ag, născut prin scădere fonetică din deminutivul -ac. Dar nici chiar în aceste cazuri tulpina nu e consonantică pe deplin, căci finalul *ş* sau *ç* reprezintă un grup *ti* sau *ci*, ér prin urmare -ag figurază aci cam în aceeaşi pozi^ţione ca în „dulcég“ = „dul^ç-ag“ din „dul^ç-ac“ sau în „bricég“ = „bri^ç-ag“ din bri^ç-ak. Ori-cum însă, fie -ag sau -eag ori -ia^g, acest sufix e la noi tot d'a-una pejorativ, exprimând o nuan^ţă de despre^ţ, pe care n'o are prototipul se^u -ak. Despre sufixele deminutive înrudite -og (=ok), -ug (=uk), -ig (=ik), cu aceeaşi tendin^ţă pejorativă, a se vedea la locurile lor.

v. ². Ac. — -Eac. — -Eag...

Agă (artic. *agăoa*, plur. *agăi*, *agăle* şi *agalarăi*), s. m.; officier ou commandant turc. E cuvîntul turc agă, la plural agalêr, conservat cu accentul şi chiar cu forma plurală, dar aplicându-se numai la func^ţionari mahometani, pe când aceeaşi vorbă, românîsându-se în dubletul à gă, a ajuns a însemna o boieră locală (Şăinenu, Elem. turcesc p. 7).

A. Pann, Prov. III, 103 :

Dar el sémă nu băgă,
Vrea să se facă Agă..

Miron Costin, Letop. I, 354: „Turcii *agalarăi* de Tighinea...“, dar cu câte-va rinduri mai jos: „decî luându'şî sama Agă...“

Istoria lui Brâncovanu 1730, în Conv. lit. 1875, 330 :

Când zioa că se făcea,

Imbrihorul că sosia

Cu mul^{ţi} Turci *agalarăi* mari...

Neculce, Letop. II, 315, vorbind despre nesce guralivî breslaşi din Vasluju ce pira^u la Constantinopole în Divan pe ex-vo^{dă} Miha^u Racovi^ţă, dice : „Breslaşi în gura mare striga : vindutu-ne-ai! vindutu-ne-ai! vindutu-ne-ai la cochii-vechi cîcoilor ca pre maseuri şi ca pre oi! care numai ce huia Divanul împărătesc şi se mira to^{ţi} Paşi şi *Agalarăi*...“

În balada „Tudor Tudoraş“, o crăşmări^ţă e aşa de frumoasă încat :

Iar Turcii când o vedea,
Chiar papucii lor î^şi bea,
Agalele
Cîalmalele,
Croitorii fôrfecele...

(Burada, Dobrogea, 121)

Balada „Iancul mare“ :

Cam vr'o cincî-şeci de *agale*,
Cam vr'o cincî-şeci de paşale:
Cât *agaua*,
Şi cêlmaua...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 481)

Balada „Badiul“ :

Mul^ţumim, *agalelor*,
Cinsti^{ţi} calmacanilor...

(Ibid. 539)

E fôrte curios că de 'naintea lui *aga* se punea articolul nedefinit feminin „o“, dar totuşi adjectivul în concordan^ţă avea forma masculină :

Dionisie Ecclesiarcul, Cron. (Papiu, Monum. II, 190) : „vorbind cu o *agă* credincios al lui...“

În stil oficial se întrebuintă şi forma turcescă reveren^ţioasă *aga si*, tot cu articolul feminin „o“ şi declinându-se ca un nume propriu.

Constantin Brâncovanu, 1694, Con^dica de venituri p. 21 : „S'a^u dat ploc^onul Hanului care s'a^u trimis cu vel Post.; însă bani gata Hanului tal. 1000 şi Hasnadar-Başi^u bani gata 100,

și la 2 postave i la 2 atlase, care s'au trimis Hasnadar-Bașii i lui Divan-Efendi tal. 60, și la o pacé de samur ce s'au trimis ér Hasnadar-Pașii tal. 100, și la o *Agasi* al Hanului ce au venit aici tal. 50, și la un Post-șai 1 atlas, i un post-feld care s'a dat ér lui *Agasi* tal. 40..."

v. *Agă*.

Agabanîü s. **agambanîü** (plur. *agambanîe*), s. n.; sorte d'étoffe précieuse dont les Turcs se font les turbans. Turcesce *agabani* (Șainénu, Elem. turc. p. 116).

A. Odobescu, Dómna Chiajna p. 75: „bocélícúri de stofă cu așternutúri de *agabanîü*, cu primeneli de borangic și de filaliü cu bibilúri, cu gevrele și cu brinișóre de betelá..."

La Episcopul Melchisedec (Roman, II, 134) într'un act moldovenesc din 1785: „*agambanîü*, citarele, ghermesitúri, bocélăcúri, șamálagele...“, și editorul explică: „*agambani*, alminterea se va iü, o materiă albă țesută cu argint“.

v. *Sevaü*.

Agăchi, s. m. indécl.; t. famil.: petit-maitre, littéralement „petit Aga.“ Deminutiv dela *agă* sau mai bine dela *agă* prin sufixul *-achi*, despre care veđi la locul seü. Tot așa din „beü“ se făcea „beicachi“. Se întrebuințéază numai în locuțiunea proverbială: „inghite, *Agachi!*“ care însemnéază: „mai rabdă, că ai pățit'o, măcar că ești țanțoș“. In popor acéstă đicétóre trebui să aibă o anecdotă a sa. Se vede că vr'un *agă* va fi fost silit vre-o dată să inghițá ce-va nu tocmai pe plac.

E des la Alexandri.

Scara mățeii, sc. 10:

„Magdian. Auđi, mă rog, minune!.. să uit eü că ađi e serbătórea Anicái?...“

„Marin. Inghite *Agachi*... gál... gál... gál...“

Craiu-noü, sc. 4: „Iaca toľagul bătrănețelor... ține moș Corbule, și inghite *Agachi* de-acum...“

Iorgu dela Sadagura, act I sc. 6:

„Damian. Astăđi sosesc Iorgu, și cred că'ți bea cu toțiü voínicesce în sănătatea lui.“

„Un prieten. Las' pe noi, vere Enache... dacă'ı tréba pe 'nghite-*Agachi*... Helbet! nu te-om da noi de rușine...“

In pasagiul din urmă e vorba chăr de bețiá; însă bețivul își dá aerul că nu bea de bună voe, ci mai mult se jertfescé din prietenii.

Alexandri a scris și o comediă intitulată „*Agachi*-Flutur“, imitată după „L'avare en gants jaunes“ de Labiche.

v. *-achi*. — *Agă*. — *Agă*.

Agambanîü. — v. *Agabanîü*.

Ăgă (artic. *aga*, genit. *agăi*, plur. *agăi*), s. m.; ci-devant titre de noblesse, préfet de police. Același cuvint cu *agă*, dar românizat prin mutarea tonului și prin declinațiune, aplicându-se la o demnitate păminténă, care însă imita óre-cum pe Ienicer-*agasi* dela Stambul. In acest sens s'a introdus la noi de pe la finea secolului XVI.

Urechea, Letop. I, 105: „*Agă*, ispravnic pre dărăbani, și pre târg pre Iași gıudeț...“ (cfr. Miron Costin, A. I. R. I, 171).

Cronica Muntenescă (Magaz. ist. IV, 285): „Iar când fu la Iulie 16 (1597), alése Mihaü-vodă oști care era mai de folos și le puse cap pre Fărcaș-*agă* și'ı trimise la Diü ca să'l dobândescă...“

Prefectul poliției se đicea și „vel *Agă*“, adecă: marelé *Agă*.

Gheorgachi, Letop. III, 292: „...vel Armas, vtori Logofăt, vel Ușer, vel

Agă. Însă până la Grigorie-vodă în Domnia a doua *Aga* purta balta, și cinstea i se păzia la această rânduélă; ér atuncé Grigorie-vodă cu testament, care s'aú cetit în Spătărie rânduéla *Agăi*, aú suit *A g i a* după vel Comis, dându-í Domnul cu mâna lui semu să poarte topuz, adecă buzdugan, și de atuncé s'aú numit și vel *Agă*. După *Agă*, vel Gramatic, vel Camaraș..“

Constantin Brâncovan, 1697 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 233): „iar boiarînul Domnii-méle Radul Golescul vel *Agă*, el așa au dat séama înainté Domnii-méle..“

Enachi Cogălnicénu, Letop. III, p. 195: „... aú răsipit curțile Domnești dela Frumoasa și casele *Agăi* Enachi ce era în Iași..“

La Alexandri, Boierî și ciocoi, pe lingă singularul articulat *aga* ne întimpină și *agăoa*: „o încurcă *agăoa*“ (act. I sc. 7), iar mai jos (sc. 8): „aú năvălit în curte *aga* c'o cétă de slujitorî“. În primul cas însă este o ironiă, ca și când n'ar fi vorba de un Român, ci de un Turc. La plural (act. II sc. 10): „ușa lui îi deschisă pentru toți, fie *agî* ca dumneta, fie giupăni ca mine“. Și aci ironic s'ar fi putut dice: *agale*. La feminin: *agóia*: „De mâni nu'í mai fi *agóae*“. (ibid. act IV sc. 9).

v. *Agă*. — *Agesc*. — *Agă*.

Agăfiță. — v. ¹*Agapia*.

Agățânghel. — v. *Agățânghel*.

¹*Agățon*, n. pr. masc. Nume bărbătesc, obicînuit însă mai mult pintre călugări, cu fonetismul slav *-ft-* pentru greul *th* (θ). Dosofteiu, Synaxar 1683, 8 Ian.: „Svințiî *Agățon* (Αγάθων) și Fteoctist cu pace să săvârșiră“.

²*Agățon*, n. pr. loc.; nom d'un couvent en Moldavie. Numele unei mănăstiri în districtul Botoșani (Frunzescu, Dict. top. ad voc.). E același cuvînt cu numele personal *Agățon*, dar cu mutarea poporană a accentului. v. ¹*Agățon*.

Agăle, adv.; lentement, tout doucement, nonchalamment. Se întrebuintéază mai adesea reduplicat: *agale agale*. Sinonim cu încetinel sau încetișor, dar cu o nuanță de plăcere sau mulțumire, care îi este propriă.

Basmul „Peneș împérat“ (Calend. basmelor 1882 p. 78): „Nunta mergea *agale agale*, făcénd soróce pe la soróce și mai sărutând din vreme în vreme a sfintă de ploscă..“

Ispirescu, Poveștile p. 53: „Implinindu'și a noua poruncă a împératului Euristeu, Hercule se întorcea a-casă *agale agale* cu corăbiile; pe drum însă se abātu și pe la Troia cetate..“

De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sultanica p. 266: „Așa mergeau *a-gale*, spunénd fie-care ce-o tăia capul; și sănătatea, mulțumirea, veselia se deslușia pe tóte chipurile..“

Este neo-greul *ἀγάλια*, mai adesea reduplicat: *ἀγάλι' ἀγάλια* (Passow, *Τραγοῦδία* p. 354). La noi a străbătut abia în epoca Fanarioților. Costachi Negruzzi în „Muza dela Burdujani“ (sc. II) pune în gura Grecului Lakerdopulos: „Te grăbesci să te măriți? He, he, he, *agali agali*. Te'í face Sulzerésa, n'ai habar..“

Deși străin și nou, totuși adverbul *agale* a devenit poporan și se va înrădăcina în graiu. El are ce-va onomatopoetic a mișcării lenevóse, și sună atât de romănesce, încât unii îl scriu: *a-gale* sau chiar *a gale*, ca și când ar fi compus cu prepozițiunea *a* (=lat. ad).

v. *Cătelin*. *Cătinel*.

Agàli. — v. *Agale*.

Agàlmă, s. f.; statuie, idole. Sinonim cu idol. In Dicționarul lui Budai-Delénu (Mss. în Muz. istor. din Bucu-rescî): „*Agalmă*, ein Götzenbild von Gold oder Silber“, citând Viețile Sântîlor de mitropolitul Dosofteiu, dar fără a indica pasagiul. Este grecul *ἀγαλμα*.

v. *Boz*.

¹**Agàpia**, n. pr. fém. Nume femeesc destul de întrebuintat. La deminutiv face *Agapiță*, ca la Costache Negruzzi, Aă mai pățit'o și alții: „*Agapița* mea a să fie cocónă mare...”

Alt nume este *Gafiță*, deminutiv din „*Agatha*“, = *Ἀγάθη*, ca la Stamate în „*Gafița* blestemată de părinți“:

Și pentru așa greșală, *Gafița* nenorocită De Iancu fu rușinată, de Iancu fu urgisită...

In pomelnicul mitropoliei din Bucu-rescî (Venelin, Vlacho-bolgarskiia gramaty p. 341): *Agapiță*.

²**Agàpia**, n. pr. loc.; nom de quelques localités en Moldavie, surtout d'un couvent. Dintre cele câte-va localități din Moldova numite *Agapia* (Frunțescu, Dicț. top. ad voc.) cea mai importantă este o mănăstire în munții districtului Némț, acum de călugărițe, altă dată bărbătescă, fundată în a doua jumătate a secolului XVI, cam pe la 1570. S'a dis așa nu după numele femeiesc *Agapia*, precum s'ar pute crede la prima vedere, ci d'adrechtul din grecul *ἀγάπη* „*agape*, re-pas chrétien, charité“.

Episc. Melchisedec (Notițe istorice p. 28): „Mănăstirea *Agapia* numită din vale, spre deosebire de schitul *Agapia* din dél, carele este vechea

mănăstire *Agapia* fundată pe la mijlocul vécului 16-lea, datéză din anul 1646 și este zidită de Hatmanul Gavriil și cu soția sa Knéghina Liliana...”

De pe timpul când *Agapia* era încă a călugărilor, remăsese pe loc o mulțime de manuscrise slavice și romănesci, unele fôrte interesante. Plecând cuvioșii părinți de acolo pe la 1803 pentru a face loc maîcelor, aă uitat să ıea cu dînșii biblioteca, aruncată și lăsată apoi în pod în curs de șeptedeci de ani. Câte nu putredise și nu prinsese mucegaıu, s'aă dat jos abia la 1871, s'aă legat frumușel și s'aă aședat într'un dulapaș.

Mitropolitul Anastasie, 1612 (Melchisedec, Roman, I, 240; cfr. A. I. R. I, 22): „au venit înainte noastră egumenul dela svânta mănăstire dela *Agapia* și cu tot săborul, și egumenul cu tot săborul dela svânta mănăstire dela Săcul, și s'aă tocmit d'inainte noastră pentr'o poiană ce să chemă poiana lui Urêche, care poiană au fost mainte a *Agapiei*, iar apoi decă s'au hotărât hotarul Săcului acé poiană au căzut în hotarul Săcului, însă așé au mărturisit că dumné-sa vornicul Urêche au fost zis că le va plăti acé poiană *Agapianilor* și nu le-au mai plătit...”

v. *Aghiasmatarıu*.

Agapiân (plur. *Agapianı*). — v. ²*Agapia*.

Agapiță. — v. ¹*Agapia*.

Agarén s. **Agarinén** (pl. *Agarenı*), n. pr.; nom biblique qu'on appliquait aux Mahométans. După o credință fôrte respândită în vécul de mijloc, Arabii și mahometaniı în genere se trag din Ismail, fiul lui Avraam din róba *Agar*. De aci medio-lat. *Agarenus*, gr.

¹*Ἀγαρηνός*, paleo-slav. *Агариницъ*, la noi *Agarén* sau *Agarinén*. Românii numău așa mai cu sémă pe Tătari, rezervând Turcilor alți termeni biblici. Așa în Psaltirea lui Arsenie dela Bisericanî, circa 1650 (Mss. Sturdzan în Acad. Rom. p. 194) ps. LXXXII:

Tabernacula
Idumaeorum et
Ismaelitae, Moab
et Agareni...

Satele Idume-
ești și Turcești,
Moavitianii și *A-
garénii* [Scholia:
și Tătari].

Corbea, Psaltire 1700 (Mss. în Acad. Rom.):

Agarénii și Amon,
Amalic și cei ce Domn
Au strein, și sint de alt
Ném, cu al său împărat...

Enachi Văcărescu, Istoria (Papiu, Monum. II, 247): „Ismailteni, *Agarineni* și Saraceni s'aũ numit toți acei ce s'aũ tras din némul lui Ismail, dîcîndu-se Ismailteni după Ismail, *Agarineni* după A g a r muma-sa și Saraceni după Sara stăpăna muma-sei...”
v. *Sărăcin*.

¹**Agaricîu** (plur. *agaricî*), s. m.; t. de Botan.: agaric, amadou, *Agaricus quercinus*. Cuvînt păstrat în Transilvania. Sava Bărcianu: „*Agaricîu*, ciupercă de copaci, der Blätterschwamm”. E latinul *agaricus* (=gr. *ἀγαρικόν*), trecut în toate limbile romanice. La Români în loc de *agaric* s'a făcut *agaricîu* sub influința pluralului, întocmai ca în: *melcîu* = melc — *melcî*; *culbecîu* = culbec — *culbecî*; *cărnaț* = cărnat — *cărnațî*, *dorobanț* = dorobant etc. În Moldova această vorbă s'a conservat în numele vechei familie *Agaricîu*.
v. ²*Agaricîu*.

²**Agaricîu** (plur. *Agaricescî*), nom d'une famille noble moldave. Familia

moldovenescă *Agaricîu* e de baștină din districtul Fălciului. Forma veche locală a numelui este: *Agărăcîu* (*Ἀγάρητιο*). Condicele Episcopiei de Huși (Mss. în Arch. Stat.) cuprind multe documente din secolii trecuți, relative la *Agaricescî*, ca rădeși, boieri de țără și popi de pe lângă Prut. Bună oră:

Zapis din 1698 (Cond. t. V f. 101 a): „Adecă eu P a v ă l *Agărăcîu* scriu și mărturisesc cu acest adevărat zapis al meu, de nime silit nice asupra, ce de a mé bună voe, am vândut a mé dreptă ocină și moșiia din sat din Bunești și din Căbicești...”

Zapis din 1709 (Cond. t. V f. 98 b): „Adecă eu Ștefan Frățița biv serdar cu fi-meii Costantin și Iurga post, și eu Chenan, și popa Strătulat *Agărăcîu*, răzeshii ce am fost din sat din Căbicești, făcut'am acest zapis...”

Mihaïu Vv. Racovița, 1756 (Cond. t. III f. 119): „Scriem Domnie-me credinșos boerîul Domniei mele Dum. Mihălache Cehan biv vel med, și Grigoraș *Agărăcîu* vornic de poartă...”
v. ¹*Agaricîu*.

Agasi. — v. *Agă*.

A-găta (d'), adv.; sans peine, en parasite, en écorniflant. Compus din prepoziționalul *a* (=lat. ad) și din adverbul *gata*, *a-gata* a căpătat un înțeles cu totul independente de elementele sale constitutive, și anume acela de un confort parasitic, o bună stare fără muncă și fără grijă, o lene scutită de nevoi. Ca adverb, el exprimă noțiunea cuprinsă în substantivul *trântor*, ca și când am dice: *trântoresce*.

I. Créngă, Danilă Prepeléc (Conv. lit. 1876 p. 457): „Tot mănăstiri să croesci, dacă vrei să te bage dracii în samă, să'ți vie cu banii d'*a-gata* la pi-

cíore și să te facă putred de bogat...”

Jipescu, Opincaru p. 109 : „Păi veđi, hine, aia e aia! D'aia n'are ursu códă! Că ne'ndemnăm și ne'mbulđim mai cu drag la mămăligă, la bucățica a mare, la tóte d'agata; și la muncă — hici!...”

„Intre albine sînt și trantorí, cari mănâncă d'a-gata, cum fac și Ciorbagií...” (V. Voinea, Tulcea, com. Somova).

„A aștepta de a-gata, tóte de a-gata, bani de a-gata...” (L. M., Glos. 260).

v. 11. A. — Gata.

Agatânghel, n. pr. pers.; espèce de Nostradamus. Sub titlul de *Ἰγαθαγγέλου Προφητεία*, Grecii posedă un fel de apocalips politic al unui călugăr bizantin, care se pretinde că va fi trăit în secolul XIII la Mesina în Sicilia. În epoca Fanarioților acéstă minunățiă străbătând și la Români, erau la noi mulți cari credeau în ruptul capului că orí-ce mare eveniment, pînă și bătălia dela Waterloo, se află deja prevăđut și prevestit acolo. Când ăicea cine-va: *Agatânghel*, sau mai bine *Agatânghel* — căci așa se rostia —, înțelegea „prophète par excellence”.

Alexandri, Ginerile lui Hagi Petcu, act I sc. 4 : „D-ta ești un sofologhiotatos! un om cetit!... ca proorocul *Agatânghel*... Cum nu?... Ai vorbe cu parimii...”

Noi cunóscem trei edițiuni românesce ale „Chrisimilor” lui *Agatânghel*: 1°. Iași, 1818; 2°. Bucuresci, 1838; 3°. Iași, 1850. În Bucuresci s'a tipărit și grecesce la 1838 în tipografia reposatului Heliade: *Χρησμοί ἡτοι Προφητεία τοῦ μακαρίου Ἱερομονάχου Ἰγαθαγγέλου*. Puține galimatii în lume sînt mai galimatii decăt acest *Agatânghel*!

Agăduesc (*agăduit*, *agăduire*), vb.;

endurer, concéder, acquiescer, faire gráce. Ne întimpină, dacă nu mă înșel, numai la mitropolitul Dosofteiu, și a-nume :

Paremiar, 1683, f. 32 a (Vineri a treia) :

Genes. VIII, 12 :
și cunosc Noe
c'au îndărăptat
apa de pre fața
pământului, și
mai *agădui* încă
7 dzăle altele...

... et cognovit
Noe, quia cessa-
vit aqua a terra.
Et cum susti-
nuisset adhuc
septem dies a-
lios...

Tot acolo f. 56 b (la Vecernie sâmbătă) :

Sophon. III, 8 :
Acíastia dzăce
Domnulă : *agă-
dăi*-mă la dzua
sculării miale de
mărtorie...

... Propterea ex-
specta me, di-
cit Dominus, in
diem resurrectionis
meae in testi-
monium...

În Biblia din 1688, primul pasagiú sună : „mai așteptându și alte șapte zile”, iar pasagiul al doilea : „îngăduiaște-mă...”

Prin urmare, *agăduesc* este același cuvînt cu *îngăduesc*, deosebindu-se numai prin elemente prepoziționale.

v. *Îngăduesc*.

Agânău, s. n.; nom d'une danse populaire pleine de vivacité. Un fel de horă țerănescă, care se mai jócă pe lîngă Olt. „La *agânău* jucătorii se mișcă fórte íute din picíore. Se bate în loc cu picíorul stâng de trei orí, mai mulți băieți împreună numărând cu o voce prelungită : una-două-trei! trei și patru! trei! Apoi ocolesc. De aci éráși bat cu picíorul. Și așa înainte pînă se sfirșesc hora după voînță. *Agânăul* n'are cîntec din gură. Cîntă lăutării din víoră. Îl jócă numai

bărbații...“ (I. Preoteșcu, distr. Olt, com. Rîjlețu-Vierosu).

Agânăul face parte dintre horele așa numite *Bătuta*, foarte răspândite la toți Români și cari se disting prin apucăturile voinicesci ale jucătorilor. În Dolj el se chiamă chiar *Bătuta*.

Țtă încă un rest la Români din choreutica antică greco-latină. Precum a noastră *horă* vine din grecul *χορός* prin latinul *chorus*, tot așa *agânăul*, adevă *agân* cu sufixul *-ăul*, este grecul *ἀγών* „lutte, débat, jeu public“, devenit foarte poporan deja la vechii Români, iar mai cu sémă ce-va înainte de Traian, când se introduseseră „*agones Capitolini*“. Români mai avuseseră *Agonalia*, dies *Agonales*, *Salii Agonenses* etc.

Sub raportul fonetic, forma „*horă*“ în loc de „*hoară*“ se explică prin prototipul „*hor*“ = lat. *chorus*, întocmai ca „*noră*“ = „*nor*“ = lat. *nurus*; iar forma *agân* din latinul vulgar *agōnem*, clasic *agōna*, se justifică prin „*plămân*“ = lat. *pulmonem*.

Sub raportul morfologic, sufixul *-ăul* nu are numai aceeași funcțiune intensivă ca în *flăc-ăul*, *mânc-ăul*, *băt-ăul-uș* (= *bătăuș*), *juc-ăul-uș* (= *jucăuș*) etc., ci mai mult rezultă din aplecarea Românului de a prelungi ultima silabă în numirile danțurilor, astfel că din „*arcan*“, *bună-óră*, se face „*arcan-auă*“, unde femininul *-auă* corespunde masculinului *-ăul*.

v. *Arcanauă*. — *Alunel*. — *ăul*. — *Bătuta*. — *Horă*...

Agărlíc, s. n.; *bagage*. Turcul *agrylyk* „*bagage, charge*“. Sinonim cu *calabalíc*, altă vorbă de asemenea turcescă.

Neculce, Letop. II, 288: „atunce și *agărlăcul* lui Dumitrașco Beizadé și a

Capi-chihaelelor acolo s’au prăpădit, numai ce au scăpat ei cu capetele...”

Nic. Muste, Letop. III, 27: „*Cantemir Vodă*, gândind că va să mERGă *Craiul* éráși în gîos, au trimes *agărlăcul* său la *Tutova*, érá el au mers la *Țuțora* și s’au împreunat cu *Sultanul*, carele ședea acolo cu *Tătarii*...”

D. Șainénu (Elem. turc. p. 7) aduce din *Cronice* varianturi *angarlic* și *argalic*. În orî-ce cas, cuvîntul n’a reușit sub nici o formă a se împămînteni în graiu.

v. *Calabalíc*.

{ **Agárn** (*agárnat, agárnare*),
{ **Agárnesc** (*agárnit, agárnire*), vb.;
cuvrir, voiler. *Dicționarul Bănățen*
Mss. circa 1670 (Col. d. Tr. 1883
p. 421—2) ne dă:

„*Agörn*. Tego.

„*Agörnít*. Tectus.

„*Agörníturě*. Tectio. Tegumentum.“

Participiul *agárnít* presupune a patra conjugățiune: *agárnesc*, pe când prezintele *agárn*, de conjugățiunea de n-tăiu, trebui să aibă un participiū *agárnat*. Este dară un verb de felul lui *adeverire* — *adeverare*, *adăugire* — *adăugare* etc.

Serbesce *grana* „*frunte, culme, partea de sus a unui lucru*“, de unde *granati* „*a pune vîrf*“. Serbul *grana* a trecut la *Bănățeni* în *gárnă* întocmai ca în „*gărniță*“, o varietate de stejar, din serbul „*granitza*“. În *agárn* e românesc numai prepoziționalul *a* (= lat. *ad*).

v. *Agărăesc*.

Agárnít }
Agárnítură } v. *Agárn*.

Agăt (*agăfat, agăfare*), vb.; *suspendre, accrocher*. O formă scădută din

a c a ț, cunoscută numai în dialectul daco-român, dar totuși foarte răspândită, mai ales în Muntenia. Trecerea lui *c* între vocale în *g*, atât de obișnuită în unele dialecte romanice, nu se află la Români. În *agaț* această anomalie fonetică se datorește influinței analogice a cuvintelor *g o g o ț, g u r g u ț, a t ă g ă r ț*, de cari *a c a ț* se apropie prin sens.

Alexandri, Concina, sc. 2 :

„Prințesa. Inchipuesce-te încungîurat de vr'o giunătate de duzină de nepoți și nepoțele, o clăie de tirani drăgălași...”

„Doctorul. Dar... o clăie... o duzină...”

„Prințesa. Care să'ți sară 'n spinare, să se *agațe* pe genunchi...”

De la Vrancea (B. Ștefăneșcu), Sultanica p. 200 : „Iar copii, tremurând vargă de spaimă, goi pușcă, *agățându-se* de bițele femeii, îngănau, înecați de plâns, ștergându'și nasul cu ciolanele mânelor góle și slabe : Mamă, vin Turcii?...”

Balada „Gherghelaș” :

Moș Radul i le dedea,
Gherghelaș mi le lua,
La ciochină le-*agăț*a
Și 'n Poiană se ducea...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 593).

Ghicitoare :

Sînt cercel cu tórtă,
Dar om nu mă portă,
Decât mă *agață*
La case în fața.

— Lacătul.

(Ibid. 231)

„Buruéna numită Sburătoare, cu fóia ca de cânepă, cu flórea galbenă, și după ce se cóce sămînța are dinți de se *agață* de haîne, e bună pentru bóle de vite...” (G. Manianu, Mehedinți, c. Prunișoru).

„Brusturul, numit și scaet și captalan, cu frunța foarte mare și lată, face

în vîrf nesce gogoși ce se *agață* de tóte lucrurile...” (G. Voicu, Tecuciu, c. Stănișesci).

v. ². *Acaț*. — *Atăgârț*. — *Gogoț*. — *Gurguț*...

Agățare (plur. *agățări*), s. f.; l'infinitif d' *a g a ț* pris substantivement : suspension, accrochement. Se dice și *a g a ț ă t u r ă* (Polysu).

v. *Agăț*. — *Agățat*.

Agățat, -ă, adj.; part. passé d' *a g a ț* : suspendu, accroché. Afară de scăderea fonetică din *c* la *g*, nu se deosebesce prin nemic de *a c ă ț a t*.

De la Vrancea, Sultanica p. 8 : „trei icóne muscălesci, roși ca para focului, staă *agățate* pe părete : toți sfinții se asemănă ca doé picături de apă; toți aú ochii din trei linii, nasul dintr'una și gura din doé...”

„Pe la noi poporul adesea nu trece pe netonicul *a* în *ă*, de ex. : carat, cascat, *agațat*, jaratic etc.” (Putna, com. Făurei).

v. *Agăț*.

Agățătură. — v. *Agățare*.

¹. **Agem**, t. de Géogr. : la Perse. Numele Persiei, pe care Români l'au împrumutat dela Turci, din arab. 'a ġ e m „peuples non-arabes, barbares, la Perse” (Șăinenu, Elem. turc. p. 8).

Nic. Muste, Letop. III, 75 : „s'au hainit o samă de Turci dela *Agem* și s'au rădicat asupra împăratului *Agemilor* și l'au biruit...”

v. ². *Agem*.

². **Agem** (plur. *Agemi*), t. de Géogr. : Persan. Același cuvînt cu cel precedente, aplicat însă la popor, nu la țară.

N. Muste p. 79 : „Mai mers'au óste Turcescă într'acest an la *Agemi*, și aú

mers și 15,000 de Tătari...“; apoi mai jos: „pre urmă  ră a  izb ndit Turcii, și aș mai luat c te-va cet ți vestite, cu mult loc pin pregiur, dintre care s' u și scris anume cetat  Revanul, care cetate este mare în țara *Agemilor*...”

v. 1°. *Agem*. — 3°. *Agem*.

3°. *Ag m*, adj. indecl.; t. de Commerce: sorte d'étoffe orientale.

Inventariul Cotrocenilor 1681 (Mss. Arch. Stat.) f. 46: „poală de tratapod de lastr  roșie *agem*; poală de colivă d  lastr  v rde *agem*...; procovu d  pr stol d  lastr  roșie *agem*...”

v. 1° 2° 4°. *Agem*. — *Lastr *.

4°. *Ag m*, s. indécl.; t. de Mus.: nom d'un signe dans la notation musicale religieuse. Costinescu, Vocab. I, 26: „*Agem*. Un semn în notele orientale bisericesci”.

v. 1° 2° 3°. *Agem*. — *Psaltichid *.

Agem sc s. *agim sc*, - ; adj.; persan, d'origine persane. Cu aspirațiune: *hagim sc*.

a) Despre Statul persian:

N. Muste, Letop. III, 79: „și au agiuns p n  apr pe de Sp haciu, scaunul țarei *Hagimeșt *...”

b) Despre st fe persiane:

Inventariul Cotrocenilor 1681 (Mss. Arch. Stat.) f. 41: „sfită de saraser *agemescu* (  emec s) galben...“, și mai jos f. 42: „stihariu de saraseru *agemescu* galben...“, apoi tot acolo f. 45: „p r che de rucavițe de saraser *agemescu* galben...”

Saraserul era nu numai *agemescu*, dar și de Venetia, căci tot acolo f. 41: „sfită de saraser galben de Venetia cu solzi...” și: „sfită de saraser albu de Venetia cu solzi...”

c) Despre c ntece erotice de felul celor persiane:

Neculce, Letop. II, 412, descriind pe Grigorie vodă Ghica (1727): „Și în viéța lui era tot în prinbl ri, și tot cu mese mari, și cu cântări și cu feluri de feluri de muzici.  n t te zilele, pr  de avea vre-o tr b  mare, să nu es  la c mp, ca să facă veselii cu naivuri și cu c ntice *hagimeșt * și cu mulți pelivani măscărici...”

v. 1° 2° 3° 4°. *Agem*.

Agemiu, *agiamiu* (plur. *agemii*), subst. et adj.; novice, mal-adroit, peu habile; mazette. Turcul *ag my*, arabul *'agemi*, de aceiași origine cu cuvintele de mai sus, av nd sensul fundamental de „non-arabe, barbare, grossier” (cfr. Șai-n nu p. 8, Cihac II p. 542).

Basmul „Roș-imp rat și Alb-imp rat” (Calend. basmelor 1875 p. 10): „Ajung nd Făt-frumos înainte palatului, fu  nt mpinat la scară de însuși marele vizir și dus înainte imp ratului, care era cam  ncrunat de ciudă că a fost dovedit în istețime de către un t n r *agiamiu*...”

Cuv ntul se întrebuințéză mai ales în graul jucătorilor de cărți.

Ianov, Stosachi (Conv. lit. VII p. 313): „La cărți s nt bl nd cu t t  lumea, mai cu s m  cu *agemiu*, pentru că dela d nșii es bune parale...”

v. 1°. *Agem*.

Ager, - , adj.; alerte, vif, prompt, sagace, adroit. Forma organică pentru ambele sexe este * gere* = lat. *agilem*, care în secolul XVII se mai întrebuință pe a-locuri împreună cu analogicul * ger* (* ger *).  n Dicționarul Bănățen Mss. circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 422):

„*Ags r*. Agilis.

„*Ags re*. Agilis.”

N'are a face cu latinul „acer“ și nu e de loc un dublet etimologic cu al nostru „acru“ (Cihac). În *Lexiconul Budan*, de unde a trecut apoi și'n alte *Dicționare*, se găsește în adevăr pentru *ager* semnificațiunea de: „ascuțit la tăiuș, ascuțit la vîrf“, dar tot acolo figurează pentru prima oră și derivațiunea vorbeii din lat. *a c e r*, astfel că e permis a bănuși că sensul s'a dat în interesul etimologiei. În texturi și 'n viul grai un „tăiuș *ager*“, un „vîrf *ager*“ — nu scim dacă se află unde-va.

Înțelesul fundamental al cuvîntului fiind *agilitate*, *ager* se aplică mai cu deosebire des la un cal bun.

Balada „Inelul și năframa“:

Vorba bine nu sîrșia,
Și de cale se gătia,
Pe-un cal *ager* s'arunca
Și la tabără pleca...

Balada Oprișanul:

Negri, *ageri* a r m a s a r i
Cu coți lungi și cîme mari...

Balada „Ghiță Cătănuță“:

Pe doi *ageri* călușei,
Încărcați cu gălbinei...
(A. Pann, Moș-Albu, II, 67)

Cost. Negruzzi, Șalul:

Pe calul meu *ager* sării cu grăbire,
Și lăsându-i frăul, ca vîntul sburam...

Gr. Alexandrescu, O impresiă:

Cînd caii, repeși, *ageri*, cu cîme resfirate,
Cu nările aprinse, cu gurile spumate,
Mușcînd de neastîmpăr zăbala ce'i ținea,
Isbind supt ei pămîntul și resuflînd omorul,
La sunete de luptă pe cîmp își lua sborul..

Apoi este *ager* tot ce se mișcă
îute.

C. Negruzzi, Potopul:

În fiorii spăimîntării leșină tînăra fată,
Unduîsosele ei cîme vîforul le 'nvăluia;

Semăna ca o mlădiță de-un vînt *ager* sfă-
rămată.

Și furtuna nu 'ncetase. Și apa se tot suia...

Același, Scrisoarea I: „merge spumegînd de se perde în alte ape, *agerul* p a r i ũ...“

De aci în privința omului:

Dosofteiu, 1673, f. 107 b:

Micii Veniamin și puțan cu ceta,
Ce-i la război iute și *ager* cu spata...

Balada Tunsul:

Toți volnicii, aleși pandurii,
Ôspeși *ageri* de pădurii...

I. Văcărescu p. 271:

Cuvînt și faptă împreună
În *agera*'ți ființă:
Orî-ce veî dice ca făcut,
E vrednic de credință...

Mai obicînit *ager* se construesce cu
„la“.

A. Pann, Prov. I, 92:

Stă puțin se odihnesce
Și iar la securea 'n grabă,
Ca un *ager* l'a sa trébă,
Tae pînă nu mai pôte...

Basmul „Lupul cel năsdraivan“ (Ispirescu, *Legende*, 75): „cînd venia a fura merele, aduna paserile cele mai *agere* la sbor și cu ele în stol venia de le culegea...“

A. Odobescu, *Pseudokyn*. p. 236:
»Vesel și voios la inimă, *ager* și vîrtos la trup, el zimbînd eșia din palatele părintesci...“

Urația de nuntă:

Strînse el ostași mulțime,
Tot volnicii de călărimie
Și *ageri* cu măiestria
La arc și vînătoriă...

(G. D. Teodorescu, *Poes. pop.* 170)

Figurat: *ager* la mîinte.

Basmul „Ciobănașul cel isteț (Ispir, *Leg.* 252): „Atunci împăratul, mîndru că i-a trimis Dumneșu un așa ginere

ager la mî n t e, se coborî de pe scaunul împărăției...“

În unele locuri se pronunță *ajer*: „minte bună și *ajeră*; ômeni iuți, tari și *ajerî*...” (D. Păscuț, Transilv., Făget).

Intr'un basm poporan publicat de d. P. Ispirescu, Legende 253—65, sub titlul de „Poveste țărănească“, ne întimpină un personaj mitic numit *Agerul-pământului*, rob de Smei, scăpat de Făt-Frumos și ajutând pe acesta prin sfaturi.

²·*Àger*, adv.; vivement, avec agilité. Mișcă-te mai *ager*; nu pricepi destul de *ager* etc.

I. Văcărescu p. 332 :

D'o dată calul se încordază !
S'aruncă 'n laturî, se spăimintéza,
Se zvîrcolesce! de fric'a multă
Nici bold, nici glasul nu'mî mai ascultă!
Ager descalec, vèđ jos turtită
Albind o trîmbă învăluită...

v. ¹·*Ager*.

Ageresc (*agerit*, *agerire*), vb.; rendre plus vif, plus prompt, plus sagace. Represintă, ca verb, toate sensurile adjectivului *ager*, dar în graiu se aude rar. Se pôte dice: în lupte ostașul și calul amîndoi se *ageresc*; *ageresc'e*ți condeîul, *ageresc'e*ți vorba, dacă vrei să fii citit și ascultat; i s'a *agerit* mintea...

v. ¹·*Ager*.

Ageresce, adv.; vivement, avec agilité. Bobb, I, 25: „*Ageresce*, cu grabă, cu strădanie, cu minte bună; agiler, properato, solerter, versute“. Se întrebuintează în popor, deși este de o formațiune anormală, căci adverbii în *-esc* presupun adjectiv în *-esc*, pe când adjectiv *ageresc* nu există, ci numai *ager*.

v. ^{1,2}·*Ager*.

Agerime, s. f.; vivacité, promptitude, sagacité. Ca substantiv abstract, exprimă toate accepțiunile adjectivului *ager*.

Jipescu, Opincaru p. 15: „țara banului iese acolo unde știî să'l prăsești mai cu *agerime*...”

v. *Ager*.—*Ageresc*.

Agerire }
Agerit } v. *Ageresc*.

Agerul-pământului, t. pop. de Mythol.

v. ¹·*Ager*.

Agesc, -ă, adj.; dépendant de ou appartenant à un *Agă*. Cuvîntul se întrebuintă mai ales despre ostașii ce se afla sub porunca *Agă*.

Nic. Costin, Letop. II, 89: „[Nicolai-vodă] vrând să facă căutare slujitorilor, din care să se trimită o samă de salahori pe poronca împărătească, aș poroncit cu câte-va zile mai 'nainte să fie toți Siimenii Hătmănești și cei *Agești* de căutare gata...”

Gheorgachi, Letop. III p. 298: „Vorniciî de poartă, Bulucbașii curții, Bulucbașii Hătmănești și *Agești*, staî pe rîndueală...”

Toți așa „Dărăbanții *Agești*“ etc. (Șăinenu, Elem. turc. p. 7).

v. *Agă*.—*Agă*.

Agestesc s. *agestresc* }
Agestit s. *agestrit* } v. *Agestu*.
Agèstru }

Agèstu (pl. *agesturi*), s. n.; terre mêlée de pierres et de troncs d'arbres, chariée par l'eau et entravée dans sa marche par le tournant de la rivière, où elle s'arrête comme une sorte de tertre ou de digue; terrassement, re-

tranchement ; gresse buche. Sensul fundamental al cuvîntului este același ca în zăgaz sau stăvilă: o p o p r i t u r ă, un ce cărat sau venit de aîuri și a ș e d ă t pe loc ca o p e d e c ă.

D. S. Fl. Marian (Ornit. I, 55) ne spune că 'n Bucovina: „*agestru* însemnă o rădicătură de pămînt amestecat cu fel de fel de lemne și petre, mai pe scurt tot ce aduce vîra o apă repede și aședă într'un loc la cotitura unui rîu sau pârîu. Êră cuvîntul acesta s'a format dela verbul *agestri*-ire, care însemnă atîta cît a se opri, a se așeđa într'un loc. Cum de s'a *agestrit* acêsta pe-aici? = cum de a ajuns și s'a oprit acêsta pe-aici? — Cuvintele acestea sînt usitate mai ales în părțile dela munte“.

E de îndreptat numai atîta, că nu *agestru* vine dela *agestresc*, ci vice-versa, după cum nu din „*ageresc*“ derivă „*ager*“, ci din „*ager*“ se formează „*ageresc*“.

Cuvîntul cu derivatele sale e cunoscut și'n Ardél.

A. Pop, Transilvania, com. Năsăud-Sângeorgiu: „*Agestru* = lemn adus de gîrlă, tăiat sau netăiat. Se dîce bună oră: o pluat la munte și-î apa plină de *agesturi*; Ţiganiî string *agesturi* să aibă de foc. Alte exemple: Fugî de-aici să nu-ți daî una cu *agestru* iesa! Tu iești un *agestru*, nu iești de la noi. Nu te-ar cî (fi) *agestit* Dumnezeu...“

Este din punct în punct latinul *agestum*, care însemna ce-va grămădit la un loc: „*linum aggestum*, *luta aggesta*, *aggestum petrarum* etc.“ In Pliniu ne întimpină cîhar: „*terra fluminibus aggesta*“, iar în Martial: „*aggesta humo contumularo*“, adecă întocmai românul *agestru* de

mai sus. Cu sensul de stavilă contra dușmanului, cuvîntul făcea parte din terminologia latină ostășescă: „*Ageustus ex ramis arborum diversarum, et junco, et manipulis constructus*“ (Amm. Marcell.).

De aci urmază că cea corectă este forma transilvană: *agestru*; în forma bucovină *agestru* s'a furișat un inorganic *r*, ce-va ca în „*salatră*“ în loc de „*salată*“.

v. *Stăvilă*. — *Zăgaz*.

Ăget, subst. et adj.; désir, tendance, intention; disposé à. Cuvînt țerănesc din Moldova, pe care l'a înregistrat repozatul Seulescu (Archiva Albineî, Suplem. 1845 No. 11), aducînd ca exemple: „am *agit* să fac ce-va; sint *agit* să fac ce-va“, și derivăndu'l din lat. *agito*, de unde o formă nominală romănescă *aget* întocmai ca *préget* din lat. „*peragito*“ și *cugget* din lat. „*cogito*=*coagito*“.

v. *Cuget*. — *Préget*.

Aghiasmă s. **aiasmă**, s. f.; t. de Théol.: eau bénite. Grecul *ἀγιασμα*. In Banat se dîce și *iasmă* (S. Mangiucă). Este apa pe care preutul o sfințesc și care — se dîce — nu se mai strică peste an, gouînd pe drac și vindecînd bólele.

Ioan din Vinți, 1689, f. 189 b: „cîndu cade ce-va spurcatu în vasul cu vinulă sau cu untulă sau cu miîare sau într'altu ce-va, și de va fi de curîndu întreg neputredu, să lépede afară și să spēle altu vas curatū, și să ia preutulă cadelnița să'l cîdésca, după acéia să toarne *aghiasmă* de la sfînta Bogoîavlenie în crucișu de 3 ori, și acéle spurcate să le toarne în vasulă celū curatū...“

Nic. Costin, Letop. II, 113: „cum aū trecut împăratul Petru Prutul din coace, I-aū urat Mitropolitul, blago-

slovindu'l cu cruce, și cu *aghiazmă* stropindu'l..."

Enachi Cogalnicénu, Letop. II, 220, vorbind despre seceta cea mare sub Domnia lui Constantin Mavrocordat: „... și de multe ori strîngea Icoanele de pe la toate bisericile, scoțînd și sfințele moaște ale Prapadoamnei Paraschive, mergând Mitropolitul și cu toți Vlădicii și preuții și Domnul cu toată boșerimea și slujitorii, strîngându'i cu toții la un loc în grădina cea mare de supt curțile Domnești, făcând *aghiazmă*, cetînd moliftele de ploae..."

Jipescu, Opincaru p. 133: „Popa are două *aiazme*. Premaru vorbește cu două guri: cu una dîsgreunează p'ai lui, îi apără și'i păsuiește, cu alta te 'ntetește p'e tine și nu te slăbiește..."

Aghiasma ține un loc foarte însemnat în credințele și obiceiurile poporului: *aghiasmă* dela Bobotéză, *aghiasmă* dela Sân-Trif, busuïocul dela *aghiasmă*, turta cu *aghiasmă* etc., pe lîngă cari și injurăturile cu *aghiasmă*.

„La Bobotéză femeile fac o turtă cu cenușă frămîntată cu *aghiasmă* și o păstrează pentru tot anul spre a sfinți cu dînsa vasele ce se spurcă din întâmplare. Tot femeile tórna *aghiasmă* pe mormintele răposaiților, ba și pe mormintele copiilor născuți morți, cu credință că prin acésta îi botéză, și le pun și numele I o n..." (Tutova, com. Iepurenî).

„Orî-ce s'ar întâmpla unui sâten, de pildă: se îmbolnăvesce cine-va din casă, móre o vacă și altele, țice că i-i făc u t. Atunci alérgă îndată la vr'o babă să'i d e s f a c ă. Baba mehenghe îi des face, înse oile și cele-lalte dobitoce tot mor; nu'i merge bine; ce'i de făcut? Bietul om țice: mă las de dracu! Alérgă la popă, îl chéamă să facă *aghiazimă*..." (N. Habar, Vasluiu, c. Negrescii).

„Busuïocul se întrebuintéază de fișt o c la facerea *aghesmei* de către preut..." (I. Iordăchescu, Botoșani, c. Cristescii).

„In ajunul țilei Sf. Ioan Botezătorul, când vine preotul pe la case cu botezul, fetele ieau dela preot busuïoc, și apoi nóptea se culcă pe locul unde a stropit preotul cu *aghézmă*, punênd busuïoc sub perna pe care se culcă, și peste nópte viséază pe viitorul soț..." (D. Gavrilescu, Constanța, com. Gărlîciu).

„In țiuva Sf. Ion Botezătorul, dede-diminéță, fie-care om la casa sa își botéză tóte dobitocele și clădirile cu *aiasmă* din ajun. Remășița de *aiasmă* o păstrează pentru întrebuintărea peste an la tot felul de bóle, și mai cu sémă pentru friguri, precum și pentru iesmuirea vaselor ce se spurcă..." (C. Negoescu, Rîmnic-sărat, com. Bogza).

„Intre obiceiurile dela Bobotéză este și luatul dela biserică a *aiasmei*, precum și a iesmuitul vaselor. Cu cât apucă cine-va *aiasmă* mai înainte, cu atât este mai bine. De aci apoi să veđi înghesuélă!..." (Ibid.)

„In țiuva de Sf. Ion Botezătorul, poporul are obiceiul a boteza vitele, viile, grădinele, coșarele, cotețele și chiar ogórele cu *aghézma* din țiuva de Bobotéză..." (I. Chirvăsuță, Tecuci, com. Ionășescii).

„Sf. Trifon sterpesce tot soïul de vermî, cari fac stricăciuni pomitelor. In țiuva acestui Sfint unii din ómenii chiamă pe preut de face *aghiazmă*, cu care stropesc pomii și seménaturile, precum grăile, órđele și altele..." (Dăncescu, Vasluiu, com. Ipatele).

„Poporul are obiceiul să stropéscă pomii și curechîl cu *aghiasmă* dela Sf. Trif, pentru a'i feri de omiđi..." (Andronescu, Sucéva, c. Litenii).

În fine, în omericile sale înjurături, între cari figurază pînă și „papucul Precistei“, Românul nu uită nici *aghiasma*:

„Poporul sudue de arhanghel, de raîu, de *aghésmă*, de naporă, de icónă, de lumînare, de bodaprosti, de pomână...“ (I. Vasiliu, Iași, com. Gropnița).

„La Macedo-români fetele se spală la cap cu *aglăasmă* pentru ca să le crească părul...“ (M. Iutza, Crușova).

Aghiasma dela Boboteză se chiamă în specie: *Aghiasmă mare* = *αγιασμός μέγας* (Du Cange, Gloss. graec. ad voc.).

v. *Boboteză*. — *Botez*. — *Busuïoc*. — *Trif*...

²*Aghiasmă*. — v. *Aghiasmatecă*.

Aghiasmatăriu (plur. *aghiasmatare*), s. n.; t. de Théol.: 1° bénitier; 2° recueil d'oraisons. *Aghiasmatăriu* este orî-ce vas cu *aghiasmă* sau un loc făcut într'adins cu acest scop, din marmură, din metal sau din alt ce-va.

Lîngă mănăstirea Agapia, în munții Moldovei, este o stîncă numită de popor: „pétra lui Aron-vodă“. Se crede că pe acolo s'ar fi aflat în copilăria acest nenorocit Domn, tovarăș al lui Mihaïu Vitézul. Stîncă e găurită. „Acéstă pétră, numită Aron-vodă, mai mulți secolî a servit de *aghiasmatăriu* soborului mănăstirii Agapia...“ (Melchisedec, Notițe, p. 30).

În literatura noastră bisericească, începînd cam de pe la 1800, se chiamă de asemenea *aghiasmatăriu* o adunare de acele rugăciuni pe lîngă cari se pôte întrebuița stropirea cu *aghiasmă*.

v. 1° *Aghiasmă*.

Aghiasmatecă s. *aghismatică*, s. f.;

t. de Méd. pop.: plante que l'on met dans de l'eau bénite et dont on se sert ensuite contre les maléfices. La Macedo-români „un fel de plantă de câmp se chiamă *aghiasmă*“ (M. Iutza, Crușova). „*Aghismatică*, bună de farmeci; beî cu *aghésmă-mare*“ (I. Nour, Berlad). —?

v. *Aghiasmă*. — *atec*. — *Busuïoc*.

Aghesmuèsc (*aghesmuit*, *aghesmuire*), vb.; arroser avec de l'eau bénite. Se mai țice: *aïesmuesc* și *ïesmuesc*. A stropî cu *aghiasmă* pentru a goni pe cel reu.

Alexandri, Hartă Rezeșul, sc. 4:

„Măriuca. De atunci când se légă vre-un hătru de mine, am léc de alungat dracu.

„Hartă. Care léc?

„Mariuca. Îl *aghesmuesc* cu astă... labă, cum o numescî d-ta.

„Hartă. Dar pe mine, Mariucă, m'ai *aghesmui*?

„Mariuca. Pe d-ta, nu bădică...“

v. *Aghiasmă*.

Aghesmuire. — v. *Aghesmuesc*.

Aghesmuit, -ă, adj. și subst.; part. passé d'*aghesmuesc*: arrosé avec de l'eau bénite. Stropit cu *aghiasmă*, ca mijloc de vindecare sau în semn de bine-cuvîntare.

În sens ironic, mai ales când e vorba de cler, „tă măt și *aghesmuit*“ însemneză: cu chef, mahmur, pe jumătate bét.

I. Créngă, Amintiri din copilăria (Conv. Lit. 1881 p. 453): „éca ne trezim cu popa Buligă Ciucălău din ulița Buciumeniî, tă măt și *aghezmuît* gata des-diminéță, Dumneșeu să'l epure!...“

v. *Afum*. — 1° *Aghiasmă*.

Aghidoma — v. *Aidoma*.

Aghios (plur. *aghiose*), s. n.; t. de Théol.: l'invocation liturgique: saint, saint, saint; figur.: ronflement, chanson monotone, enterrement. Grecul *ἅγιος* a despărut de mult din usul bisericeii române; s'a păstrat însă în graul poporan, luând un înțeles comic.

În vechi texturi bisericesci:

Dosofteiu, Liturgiar (Utrânia) 1683, f. 60 a: „Să ne închinămū Tatălū și a lui său Fiū și Svântului Duhū, Svintei Troițe cei într'o ființă, cu Serafimiū strigându: *Aghios, Aghios, Aghios* eștū, Domne...”

La plural se țicea: *aghiose*.

Dosofteiu, Lit. f. 29 b: „Și cântă péveții *aghiosele*, iară poporîanii încă le dzăcū cu clirosulū așia: s v ă n t ū, s v ă n t ū, s v ă n t ū Domnulū Savaoftū...”

O colindă din Ialomița:

Cuvios Preot Ion
Papuci negri încalța,
Toiag în mână lua,
Căraruica apuca,
Căraruica raiului,
Să mērgă la sfânta rugă,
Sfânta rugă'n biserică,
Să se'nchine, să se rōge
Și să'mi cânte *Aghiose*,
Aghios Isus Christōse...

(G. D. Teodorescu, Poezi, pop 43)

De aci figurat: „a trage *aghiose*” însemnăză nu numai a horcăi în somn, dar și a cânta ce-va într'un mod monoton.

De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sultunica p. 46: „Mitrană, la față ca cōja de rac fiert în zēmă de usturoiu, sosi cu dovlēcul într'o tavă largă, spart în bucăți mari și galbene: aburī, groși și dulcegi, jucaū incolăcindu-se din tava pînă la grindī. Lelea Safta, lăsându-ī gura apă, aruncă pe spate marama, aninată de crescet, și de veselie trase

niște *aghiose* c'un glas tirit de amuți gălăgia șečetōrei:

Pentru'n măr de față mare
Naiba alērgă călare...”

Ērăși figurat, „ī-a cântat popa *aghiosul*” vrea să țică: a murit, l'au înmormintat, l'au prohodit.

A. Pann, Prov. III, 142:

S'a îngroșat gluma
C'o să'ī plângă urma,
Că ī-a cântat popa *aghiosul*...

v. *Aghiută*.

Aghiose. — v. *Aghios*.

Aghistină s. *ghistină*, s. f.; t. de Botan.: chataigne. Se aude în Ardél în loc de c ă s t a n ă (L. B.). „Vorbă de formă ungerescă: *gesztenye*” (L. M.).

v. *Căstan*.

Aghiută, n. pr. masc.; t. popul. de Mythol.: sorte de diable, diabolotin; fig. mauvais plaisant. „Nume comic dat dracului” (L. M.). Polysu: „*Aghiută*, der Teufel, böse Mensch”.

Cuvintul e fōrte respândit dincōce și dincolo de Carpați.

Are în popor o bogată sinonimică:

„Necuratulū īi mai țic Rumāni, il policresc: N a i b a, *Aghiută*, dracu, Ucigă'l-viderea, Cornea, Ucigă'l-tōca, diavolu, idolu, Ucigă'l-tămăia, Satana, spurcatu, Ucigă'l-crucea, întunicatu, N o d e a, C o d e a...” (Jipescu, Opinc. p. 114).

„Strigoile de lapte [când vor să īea mana dela vaci] imblă în diminēța de Sf. George călare pe tauriī satulū și'n peile gōle. Ele īau laptele cu ajutorul dracului numit și *Aghiută*. Alte numi ale dracului sint: B a l ă, Bala-spurcată, bălosul, M i c u ț u l, Ucigă'l-cru-

cea..." (G. Dobrin, Transilv., Făgăraș, com. Voila).

Cu același sufix deminutival feminin -uță, dracul se numește uneori Tichiuță, literalmente „petit bonnet,” din cauza minunatei „tichiute” care-l face nevădut (A. Iliescu, Dimbovița, com. Sărdanu). Prin fuziune poporană între *Aghiuță* și Tichiuță, s'a mai format apoi numele Ghighiuță:

„După credința poporului, mai marele dracilor este Scaraoschi și ajutorul său Ghighiuță...” (M. Busuioc, Suceva, c. Stolniceni).

Vrăjile băbesci par a fi una din specialitățile lui *Aghiuță* pîntre ceilalți draci. „Darea în boghi, mai ales, are olcă de amestec cu *Aghiuță*, și de aceia mai întău boghi se descântă puțin...” (Stareț G. Theodorescu, Galați, Mavromol).

În locuțiunii proverbiale se ȳice: „îl fură *Aghiuță* = a adormit greu”; „nici *Aghiuță* nu 'l mai scote din... = nu e scăpare”; „l' a luat *Aghiuță* = a murit, a perit”.

Basmul „Voinicul cel cu cartea în mână” (Ispirescu, Legende p. 106): „În păharul ce dete lui Făt-frumos amestecă, fără să scie el, nesce burueni adormitoare. Cum bėu, îl și fură *Aghiuță*. Cădu într'o amortelă sor cu mórtea. Capul îi bănănia într'o parte și într'alta...”

P. Ispirescu, Poveștile unchiului sfătos, p. 65: „Cum mi'ı vėdu vitėzul, unde mi se apucă și mi le dete o snopelă, pînă ȳiseră că nu sînt ei, și nu'ı putu scote din mână lui nici *Aghiuță*...”

Jipescu, Opincaru p. 66: „Numa cu cėpă, cu castraveți și cu mămăligă gólă, te duci ıute pė copcă, prietene; te ıea gaıea fără timp, *Aghiuță*, or

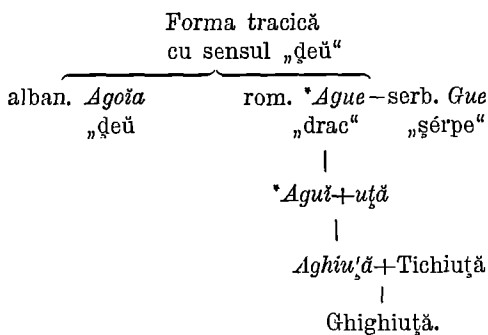
sfântu Aranghiel ăl dē cere sufletu când e să móră Rumănu...”

Se crede că *Aghiuță* vine din grecul *ἀγιος* „sfânt”, aducėndu-se ca analogiă pentru filiațiunea sensurilor ital. *santone*, span. *santon* etc. (Cihac), cari ınsă nu dovedesc nimic, fiind-că nu ınsemnėză pe „drac”. Tot așu puțin ar ajuta alăturarea locuțiunii poporane: „îl fură *Aghiuță* = el adormi” cu cea-l'altă locuțiune poporană: „îl fură Sfântul = el adormi”, căci în primul cas adormirea este anume ca să se 'ntample ce-va reu, ceia ce nu ne ıntimpină în cazul al doilea. O adevėrată analogiă pentru tranșițiunea logică „sânt = drac” se ınfățușeză numai atunci când un popor ıși schimbă religiunea cea veche pe o altă nouă. ȳei de mai 'nainte scad acum în ierarhiă la trėptă de sfinți mărunteı, saü chıar devin demoni. Așu sanscritul *deva* „deu”, respins prin cultul zoroastric, s'a prefăcut la Persi în *daeva* „demon”, neo-persicul *div* saü *div*, bucharicul *daivang* „ındrăcit, fermecat” (Justi, Handb. p. 144; cfr. Max Müller, Selected Essays, II, 134). Dacă dară tot așu s'ar fi născut românul *Aghiuță*, ar urma atunci — nu un ımprumut modern din grecul *ἀγιος* „sânt”, ci existința unui *Ag-*, ca nume de ȳeitare, în panteonul autocton al Daciei. Mitologia dacică, și cea tracică în genere, e pre-puțin cunoscută. Este sigur ınsă că la Albanesi, posteritate directă a Tracilor, în cantecele lor cele mai vechi, după dialectul gheghic, *Ag*o, articulat *Ag*oıa, ınsemnėză „Dumneȳeu” (Hahn, Alb. Stud. Lex. p. 1; Camarda, Gramm. I, 122).

Tulpina românului *Aghiuță* cată să fi fost de formă feminină, ca în „naıbă”, „popă”, „tată” etc., căci altfel sufixul ar fi -uț, nu -uță. Albane-

sului articulat *Agoia* ar corespunde un prototip românesc *Ague*, cu articolul aglutinat întocmai ca în italianul „*Iddio = Il Dio*“. Din *Ague* vine deminutivul *Agui-uță*, contras apoi în *Aghiută*. Acastă ipotesă se verifică. *Ague*, sub forma redusă *gue*, se regăsește la Serbi cu sensul de element diabolic, „șerpe“, „balaur“, „drac“, și se regăsește tocmai ca un împrumut dela Români, căci nici într'unul din dialectele slavice nu se află. Este dară aprópe sigură originea dacică a românului *Aghiută*, care nici într'un cas n'are a face cu greul *ἄγιος*.

Genealogia cuvintului:

v. *Ghighiuță*. — *Tichi*uță.

Agă, s. f.; dignité d' *Agă*, préfecture de police, fonction du préfet de police.

1º. *Agă* „dignité“:

Miron Costin, Letop. I, 337: „[Stefan Vodă Gheorghie] după ce s'au încuscrit cu Ghica Vornicul, pre feciorul lui l'au boierit cu *Agia*...“

2º. *Agă* „fonction“:

Enachi Cogălnicenu, Letop. III, p. 217: „Costache Purice, ce fusăse și *Agă* aice în Iași, care mai nainte cu câte-va luni, până a nu'i veni mazilia, îl miluisă Domnul seú cu stărostiea Focșenilor, după ce'l scoasă din *Agie*...“

3º. *Agă* „préfecture“:

Costache Negruzzi, Zoe, IV: „un

zapciú al *Agie* opría carăle să nu se vire pînă după trecerea alaiului...“

v. *Agă*.

Agică, s. f.; pélerine, celle qui a fait le pélerinage à Jérusalem. „Feminin din *agiú*; femeea care a călătorit saú călătorește la Locurile-sănte“ (L. M.).

v. *Agii*. — *Hagică*.

Agidoma. — v. *Aidoma*.

Agimă. — v. *Hagimă*.

Agii (plur. *agii*), s. m.; pélerin, celui qui a fait le pélerinage à Jérusalem. Turcul *hádji* saú *adji* (Cihac). „Cel ce călătorește saú a călătorit spre închinare la Locurile-sănte“ (L. M.).

v. *Hagi*. — *Hagii*.

Agialic (plur. *agialicuri*), s. n.; pélerinage à Jérusalem. Turcul *hádji*lyq saú *adjilyq* (Cihac). „Locurile sănte, unde merg credincioșii spre închinare, și călătoria la aceste locuri“ (L. M.).

v. *Hagialic*.

1º. **Agiiud** s. **Ajüd**, n. pr. masc. loc.; nom d'un bourg et d'un village en Moldavie. *Agiiudul* propriú dis, orașel fórté vechiu în districtul Putna, fără vre-o însemnătate deja în secolul XVII, când Cantemir îl caracteriza: „non magni momenti est oppidum superius ad fluvium Sireth (Descr. Mold. p. 12), este astăđi un simplu sat purtând numele de *Agiiudul*-vechiu. El a scăpătat din ce în ce mai mult dela 1794 încóce, când o mare parte din locuitorii, îngrozii de desele versări ale Siretului, s'au strămutat într'o localitate din apropiare, numită de atunci *Agiiudul*-nou, care a devenit tîrgușor și reședință a sub-prefecturii.

În timpul lui Ștefan cel Mare, *Agîudul* — rostit *Ajud* — era un punct comercial pentru transitul postavurilor din Polonia prin Moldova spre Muntenia. În tratatul moldo-polon din 1460 (A. I. R. II, 173) se dice că acolo (οϕ Ἀκρυδα) se plătia vamă câte doi galbeni de un car cu postavuri.

Cea mai veche mențiune despre *Agîud* ne întîmpină în convențiunea comercială din 1433 între Domnul moldovenesc Ilieș și Sașii din Transilvania. Originalul se află în Arhivul Național din Sibiu (Tab. Sax. nr. 67), iar o copie în „Exercitationes diplomaticae” de Eder (Hermannstadt 1802, Mss. în Bibliot. Evangelică din Brașov, 26, b, in-4). Iată pasagiul: „cum dicti Cives [Cibinienses] ac universi alii mercatores dictorum Sedium [Saxonicium] aut alter eorum quandocunque cum eorum venalibus seu mercibus terram dominii nostri [Moldaviensis] subintraverint, extunc in oppido nostro *Egyd* halma computatis eorum rebus venalibus de qualibet marca dent quatuor grossos monetae terrae nostrae pro tributo...”

Prin urmare, primitivul nume al acestui orașel este „Movila lui *Agîud* = *Egyd*-halma”, iar *Agîud* nu e decât o formă românească a lui *Egyd*, „Aegidius”, un nume greco-latin care în veicul de mijloc se obicînuia mult în Ungaria (Fejér, Cod. diplom. Hung. Index p. 6); ba și la Români, *Agîud* = Aegidius se aude pînă'n secolul XVII. D. Al. Papadopol-Calimah ne-a atras atențiunea asupra unui act municipal dela Huși (Melchisedec, Chron. Huș. II, 40), în care figurază: „Fătul ot Stroești i Floré ot Boțești i Lorinți i Măteiu Ajod (Ἀροα)...”

v. *Ajud*. — *ud*.

²*Agîud*, n. pr. masc. pers.; Aegydius.

v. ¹*Agîud*.

Agîudén, -ă, adj. et subst.; habitant ou dépendant d' *Agîud*.

v. ¹*Agîud*.

Agîudeni, n. pr. loc.; nom d'un village en Moldavie. Un mare sat în districtul Roman (Frunțescu, Dicț. topogr. p. 3), care și-a căpătat numirea în secolul trecut dela o coloniă venită din *Agîud*, iar mai înainte se chema „Iugani” (Melchisedec, Notițe p. 116).

v. ¹*Agîud*.

Agîuduma. — v. *Aidoma*.

Agîun. — v. *Ajun*.

Agîung. — v. *Ajung*.

Agîut. — v. *Ajut*.

Aglică (plur. *aglică*), s. f.; t. de Botan.: 1°. *Spiraea filipendula*, Filipendule; 2°. *Primula officinalis*, Primevère. În primul sens, sinonim cu *Teișor*; în al doilea, cu *Cîuboțica-cuculu*.

În graiu, cuvîntul s'a diferențiat într'o mulțime de forme, unele masculine, altele feminine. Tipul masculin se aplică mai cu deosebire la „*Primula officinalis*”, avînd flori galbene și care se cheamă, după localități: *aglicău*, *aglicș* și chiar *anglicău*. Tipul feminin, aplicat mai în specie la „*Spiraea filipendula*”, ale cărui flori sînt albe, prezintă varianturi: *aglică*, *anglică*, *oglică*, *oglice*, *oglicie*, *iglice*, *agrice*. Prin forma nasalizată *anglică* și *anglicău* acest termen se confundă cu numele unei alte plante: *Anghelică*.

Benkő, 1783 (ap. Molnár, Magyar Könyvház, II, 410): „Primula veris, valachice *Aglits*...”

Sava Bărcianu: „*Aglică*, die Engelwurz, Brustwurz. *Aglîciu*, die Schlüsselflume...”

Dr. Polysu: „*Aglică*, die Angelika, Engelwurz”.

Pontbriant: „*Aglică*, primevère”.

Poienar, F. Aaron, Hill: „Primevère, *aglicîu*, *aglig*, o plantă care ese întâiu primăvara”.

Dr. Brândză, Prodrôm p. 58, 410: „*Aglică*, *Oglice*, Spiraea filipendula. *Anglicîu*, Primula officinalis”.

Sim. Mangiucă, Familia 1874 p. 586: „*Aglice*, *oglice*, *agrice* = primula”.

„*Aglicea* cu flórea albă, bujor cu flórea roşia, drăgaica cu flórea galbenă...” (G. Poppescu, Olt, c. Viişóra-Mărunţei).

„*Oglicea* are o flóre albă şi un miros plăcut; cresce pînă la 15 c.m.” (P. Bădescu, Dolj, c. Filiaş).

„Bujorul e un stol la un loc, făcînd pînă la 20 florî dintr'un stol. *Oglicea* are flórea albă compusă din mai multe floricele mărunte; ea cresce tot pe unde cresce bujorul, însă un singur fir intr'un loc, iar nu în stol...” (I. Georgescu, Dolj, c. Gubaueca).

Numai în Haţeg *aglică* se aplică exclusiv la „Primula”, şi de aceia se aude acolo în gura poporului: „Inalt ca bradul, tare ca stejarul, frumos ca trandafirul, galben ca *aglica*” (P. Olténu, Transilv., Haţeg). E probabil însă că aci prin galben se înţelege mai mult „pălid”, adică ceia ce un poet numia:

Vedeţi cât e de slabă şi cât e de frumósă!
Ce galbena albéţă...

(Boliac, Fata de Ţigan).

În adevăr, pentru culórea galbenă propriu disă poporul caută asemănare în

drăgaică şi mai ales în şofran, nu în *aglică*.

În orî-ce cas, semnificaţiunea cea mai răspândită a cuvîntului este cea de „Filipendule”, apoi pe a doua tréptă „Primevère”. Identificarea cu „Angélique” rezultă dintr'o amalgamare fonetică. Ca o simplă eróre trebui primită la Baronzi (Limba, 127): „*Aglîciu*, Galantine”. În fine, în Vocabularul lui Costinescu: „*Aglică* = Gazon d'Espagne” póte să fie o confuziune între *aglică* şi cuvîntul glie „gazon”.

În poesia poporană *aglică* nu e tocmai désă.

În cîntecul „Aricîului”, după variantul din Dolj (P. Ciocâlţeu, c. Galicîuca):

Frunză verde trei *oglicî*,
Aricîu pogonicîu!
Cu plîntici
De sfîrc de bicîu,
Aricîu pogonicîu...

Intr'o doină muntenescă:

Fóia verde trei *aglicî*,
De v'oiu mai găsi p'aicî,
O să mă fac pricoliciu,
Că la tóte v'am plăcut,
Pe tóte-o să vè sărut...

(G. D. Teodorescu, Poes pop. 320)

Intr'o altă doină:

— Foicică
De *aglică*,
Pivnicîóra'î mititică,
Cărcimăresa'î frumuşică...

(Ibid. 331).

În balada „Meşterul Manole”:

Fóia de *aglică*,
Intr'o Duminică,
Intr'o ăi cu sóre,
Intr'o serbătóre...

(Ibid. 467).

„*Oglicea* înfloreşte pe la finea lui Maiu şi 'n primele ăile ale lui Iunie. Flórea ei răspîndesce o aromă pîtrunđetóre. În stare uscată, vinarîi o în-

trebuiețeză la aromatizarea vinurilor. În județul Olt, în fie-care an în ultima zi a Sâmbetei-mortiilor, copilele de prin sate merg în cârduri în livezi spre a culege *oglicie*, făcând atâtea chite sau buchete câte ole poate împărți familia a doua zi în memoria morților sei. Chitele de *oglică*, puse la mănusa olei plină cu apă ori cu lapte, cu bulz, cu colivă și o luminare d'asupra, se împart la lume în dimineața Sâmbetei-mortiilor. Mai au Românii obiceiul de a culege din veră chite de *oglică* și de a le păstra în timpul iernei în casă, înfipite în grindii sub tavan... (A. P. Radianu, inspector agricol).

Ce-va analog există și 'n Banat. „Astfel — dice d. S. Mangiucă (Călarindar 1881 p. 140) — ghiociei, *agricelle* (*oglicelle*, *iglicelle*), micșunele, cocoșei etc., când înflorește primăvera și se capătă mai întâiu, se sacrifică morților spre aducere a-minte...”

O frumoasă legendă poporană despre *aglică*, vezi mai jos la forma deminutivă *Aglicel*.

Unii au căutat originea cuvântului în serbul *jaglika*, atribuind acestuia sensul de „primeveră” și înruindu-l cu slavul „jagnici” care vrea să dică „mie” (Cihac). Serbul *jaglika* n'are a face cu „jagnici” (=lat. *agnus*), ci este un deminutiv din „jagla”, explicat de Karadžić: „granum zea tostione diruptum”. Nicî într'un dialect slav derivatele din tulpina „jagla” nu însemneză „primeveră”, nicî „filipendule” sau alt ce-va apropiat (Budilowicz, *Pervobytnye Slavianae*, t. I, p. 97 No. 13).

De unde dară se trage cuvântul?

Din cauza florilor celor albe ale *aglică*, ar fi foarte ademenitor de a bănuși în numele ei vorba cumanică *aghlic* „albă” (Kuun, Cod. Cuma-

nicus p. 248), care corespunde turcului *aklek*. Noi preferim însă o altă etimologie.

Termenul latin „filipendula” (=filum, pendere) vine din particularitatea acestei plante de a avea o rădăcină compusă din fire pe cari s p i n d u r ă din distanță în distanță tubercule. Numele românesc, pe de altă parte, se datorește anume tuberculelor celor acățate ca nesce cep e. Este greul *ἀγλῖς* „cățel de cêpă”, „gousse d'ail”. Să se observe că zambila „jacinthe” dintr'o cauză analogă se chiamă franțusește: „ail de chien” sau „oignon sauvage”, italianesce „cipolle canine” (Nemnich), iar grecesce se dică *ἀγαλλίς* (Hesych.), o formă dialectică din *ἀγλῖς* (Benfey, *Griech. Wurzellex.* I, 148).

v. *Aișor*. — *Aișor*. — ² *Aișuș*. — ¹ *Alunele*.

A noastră *aglică* se alătură dară la *crin*, *dafin*, *trandafir*, *garofă* și alți termeni românesci botanici de provenință greacă; ba încă este de o provenință foarte veche, de oră-ce *ἀγλῖς* nu se află în neo-greacă. Dacă latinul *-gl-* n'ar trebui să trecă la Români în *-ghi-*, atunci s'ar pute admite chiar o formă intermediară latină rustică *aglicea*, cu același sufix ca în „rosă-cea” sau „pani-cea”, de unde d'adreptul *aglice*. Contra unei asemenea mijlociri italice mai este o pedecă nu mai puțin gravă. Într'o vorbă moștenită din latina ar fi inexplicabilă trecerea lui *ag-* la *og-* în forma *oglice*, pe când într'un cuvânt împrumutat din greacă inițialul *o-* rezultă din aglutinarea articolului nostru indefinit: *oglice* = *o* + *ἀγλῖς*, tot așa ca *omidă* = *o* + *μῖδας*. Prin urmare, cată să înlăturăm intermediul latin, mănținând filiațiunea greacă imediată.

Din *ἀγλῖς*, chiar la Greci putea să fi existat adjectivul *ἀγλικός* „semblable

à la gousse d'ail", după cum a existat *πυραμικός* dela *πυραμίσ* (Budenz, Das Suffix *ικός*, p. 25). De aci din *ἀγλικός*, *ἀγλική* — *aglic*, *aglică*. Acéstă ipotesă însă nu e necesară. Varianturile române *aglică* și *aglice* cu masculinul *aglicș* și *agliciu* se referă între ele întocmai ca *pitulicș*, *pitulică*, *pitulice* și *pituliciu* (Marian, Ornitol. I, 321 — 2). Prototipul românesc este *aghe* = gr. *ἀγλις*. Forma *agrice*, cu tulpina ca în *agru* și *agreș*, este analogică și de tot rară.

v. *Aglicel*. — *Orin*. — *Ciuboșica-cuculuiă*. — *Garofă*. — *Ghiocel*. — *Oglice*. — *Omidă*. — *Sglăvoc*. — *Teișor*. — *Trandafir*...

Aglice. — v. *Aglică*.

Aglicea. — v. *Aglicel*.

Aglicel s. **aglicea** (plur. *agliceli* s. *aglicelle*), s. m. și f.; t. de Botan.: diminutiv d' *agliciu*: petite filipendule, petite primevère.

Jipescu, Opincaru p. 74, enumerând „burușenii pîntru băut și de lécuri“: „sunătoare, sulhină albă, *aglicei*, gălbioară, rădăcină de brusturaș...”

Ca deminutiv din forma feminină *aglică* sau *aglice*, este *aglicea*, în Banat *agricea*.

S. Măngiucă, Călindar 1881: [In luna lui Mărțișor] ghioceli mici (*Galantus nivalis*), micșunelele (*Hepatica triloba*), cocoșei (*Erythronium dens canis*), vioarele (*Viola silvestris*), pupăza (*Orobis vernus*), rujițele (*Rosa canina*), fragile (*Fragaria vesca*), brebeneii (*Corydalis bulbosa*) și *agricellele* (*Primula acaulis*), toate aceste flori, acum în luna lui Mărțișor adunate și împreunate, se lăgă la olaltă și astfel se aruncă în apă curgătoare, spre a le duce apa în sînul seî întru iertarea păca-

teler celuia ce le-a împreunat iarăși și aruncat în apă, căci aceste flori se socot ca 8 frați (4 frați și 4 surori) și un tată (Ghiocelul), isgoniți și în lume resipiți de mama vitregă, după cari tatăl lor Ghiocelul a plecat spre a'i căuta și iarăși a'i împreuna...”

v. *Aglică*.

Agliciu }
Aglicș } v. *Aglică*.

Agnêț, s. m.; t. de Théol.: hostie, Agnus. „Bucată de pâne de formă aproape cubică, ce preutul taiă și scôte din mijlocul altei pâni mai mari numită prescură. Prin acéstă operațiune mistică se figurază junghierea mielului lui Dumnezeu, și cu părțilele din *agneț* credincioșii se comunică ca cu corpul lui Christ“ (L. M.).

Inventariul Cotrocenilor 1681 (Mss. Arch. Stat.) f. 37: „cutie de argint rătundă poleită pre denlăuntru dă tréba svântului *agneț*...”

Varlam, 1643, f. 45 b: „de te miri că trupul să frănge bucăți cându să înparte svântul *agneț*, dară cumă iaste Hristos întregu în toate bucățile, miră-te și de acasta cându zdrobești oglinda în mici bucăți, iară chipul omului nu să zdrobește într'ansa, ce în toate bucățile să véde întregu...”

Cuvîntul s'a luat fără nici o modificare din terminologia liturgică slavică: **АГНЕЦЪ**, întocmai precum Polonii sau Bohemii au luat fără nici o modificare din terminologia liturgică latină pe *agnus*. Negreșit, prin tulpină ario-europeă slavicul *agnu* este din punct în punct același cuvînt cu latinul *agnus*, dar pe deminutivul slav *agneț* Românul l'a păstrat nou-noușor într'o cămară închisă, ca pe o haină ce se pörtă o dată pe an, pe când deminutivul latin *agnellus*,

asimilându-și'l pe deplin prin desă în-
trebuințare după legile fonetice pro-
prie, l'a prefăcut în mîel.

v. *Mîel*.

Agóia, s. f.; femme d'un Agă. Din
A g ă s'a format *Agóia* după analogia
cuvintelor mai vechi ca: Armășóia
din „Armaș”, Comisóia din „Co-
mis” etc., în cari sufixul *-óia* core-
spunde sufixului *-ésă* în: „Logofe-
tésă”, „Vornicésă” și altele.

La Alexandri, Boieri și cîcoi, act
IV sc. 9, A g ă Némuș zice cătră ne-
véstă-sa: „Taci, mułere nerușinată...
De mîni nu'ı mai fi *Agaoe*...”

v. *Agă*. — *-óia*.

Agolsună. Dicționarul Bănățen Mss.
circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 422):
„*Agolsună*. Vacuum sonat”. Autorul a
dat aci drept un singur cuvînt propo-
sițiunea: „sună a gol, unde „a
gol” nu este adverb, ci o construc-
țiune sintactică neaglutinată, întocmai
ca în: sună a spart, mirósă a cépă etc.

v. 13. *A*.

Agonisesc (*agonisit*, *agonisire*), vb.;
acquérir, gagner laborieusement, à la
sueur du front. „A aduna folóse cu
marı osteneli” (Costinescu).

E sinonim cu *căștig*:

Codicele Vorone-
țian circa 1550:

Act. Ap. XXII,
28: eu cu multu
prețu *agonisiiu* a-
căsta cetate.

Ep. Petr. I,
V, 5: urul a-
lăltui supuin-
se, smerită măn-
drie *agonisii*...

Biblia 1688:

...eu cu multă
cheltuială polițiia
acăsta amă căș-
tigat...

...unulū la a-
laltū plecādu-
vă, smereniia în-
tru voi căști-
ga ții...

Dosofteiu 1680:

Ps. LXXIII:
Ț'ad a-minte de
zborul tău c'a'ă
agonisit di'ntăi...

Silvestru, 1651:

Adu-ți a-minte
de adunaria ta,
săborulu carele
țe-ai căștigatū
de'ntăiu...

A. Pann, Prov. II, 153:

La mult iar ca să căștigi
Nici o dată nu se'nfige,
Ci pe cât *s'agonisescă*
Dajdia ca să'și plătescă...

De asemenea, *agonisesc* e sinonim
cu *dobândesc*.

Balada „Badiul”:

Badiul tot măcelăresce,
Gălbenet că *dobândesc*,
Cu bănet se'mbogătesce,
Mulți dușmanı *agonisesc*...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 538)

Samuil Clain, Invetăturı (Blaj, 1784)
p. 13: „Să ne aducemū a-minte, cumū
că lumé tréce, și chipul ei; iară celū
ce face voia lui D-đeu petréce în
véci, celū ce'și *agonisesc* fapte bune
*dobândesc*te înpărăția...”

In fine, *agonisesc* e sinonim cu *cap-
păt*.

De câte trele: *capăt*, *dobândesc*,
căștig — *agonisesc* se deosebesce
prin elementul unei stăruințe îndelun-
gate. Póte să *căștigi* cine-va din
întâmplare, póte să *dobândescă*
prin îndrăznélă, póte să *capete* în
dăruélă; însă nu *agonisesc* decât prin
trudă, prin muncă, prin rebdarea de
a stringe picătură cu picătură.

v. *Capăt*. — *Căștig*. — *Dobândesc*.

Miron Costin, Letop. I, 307: „așa
cu a nevoe se *agonisește* ce se
perde o dată...”

Dosofteiu, 1673, f. 60 b:

Că lumia aciasta'ı ca o miză mică,
Omul cât de-a-hirıa iaste o nemică,
De vrıame ce trıface ca o umbră rară:
Zădar să trudiăște de dză până'n
sară

Deș *agonisăște* s'aibă și pre mâne;
Strînsura ce strînge nu ști cui ră-
mâne...

Doîna Jianului:

Stau în drum să mă gândesc
Ce s'apuc, ce să muncosc
Pânea să'mi *agonisesc*...

(Alex, Poes. pop. 2., 285)

Și lucruri bune, și de cele rele, se pot câștiga, se pot căpăta ori dobândi de o dată sau într'un timp scurt; pe când se *agonisesc* ce-va, bun sau rău, numai printr'o luptă grea și de mult timp.

I. Canta, Letop. III, 182: „...măcar că vaci nu rămăsese la locuitorii țării, dară de vreme că văcăritului tot trebuia să dea sumă de bani, și o babă săracă ce torcea în furcă să'și *agonisescă* hrana și comăndul său, trebuia la acea vreme să dea și ea bani la văcărit...”

Doîna din Moldova:

De când plațul am lăsat,
Traiul bun eu l'am uțat,
Arma'n sîn mi-ău ruginit,
Nimic n'am *agonisit*...

(Alex, Poes. pop. 2., 257)

Doîna din Ardél:

Ce hasnă că tot slujesci
Și nimic n'*agonisesci*?
Făr' slujesci pe-o țundră sură
Și pe-o pipă cu ciutură!..

(Jarnik-Bărsanu, Transilv. 409).

Constantin Brâncovan, 1696 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 198): „pre săraci nimene de nimic să nu-i bântuieț din ce ar *agonesi* toamna prin del...”

Ca termen juridic, „avere *agonisită* era aceia pe care cine-va și-o făcuse singur, în opozițiune cu „avere moștenită” sau „den bătrâni”, adică remasă dela părinți.

Pravila Moldov. 1646, f. 50: „De vréme ce ocinele ucigătorului pogor den bătrâni, ce să dzice dela

părințu, atunce cuconii ucigătoriu-
lui nu'ș voru piarde ocinele ce li să
vin dela moșu-său, nice vor putia să
fie domnești; ce să vor lua ocinele ce
va fi *agonisită* ucigătorul...”

Cu sens figurat:

„A'și *agonisi* viața = sein Leben
erwerben, sich Unterhalt verschaffen“
(Dr. Polysu).

Coresi, Omiliar 1580, quat. VII p. 1:
„smerenița cēia buna nu numai cicé
dulcēța și trēba *agonisēște*, ce și în
cēia lume gătēște și *agonisēște* dul-
cēța...”

Cantemir, Divanul lumii 1698 (A. I.
R. II, 164): „neorinduite și fără is-
pravă poftē, carile, prin ale noastre
iarăș păcate, noa prăpădenie și pe-
ire a ne *agonisi* pot...”

N. Muste, Letop. III, 60: „Iată ce
agonisēște zavistia, cum află vreme
neprietenu de'și isprăvește trebile
lui...”

Din punctul de vedere curat mate-
rial, românul *agonisesc* este, negreșit,
grecul *ἀγωνίζω*, la aorist *ἀγωνισα* (Ci-
hac); sub raportul logic însă, e un
produs al cugetării propriie românesce,
căci vorba greacă însemnă „luptă”,
nici o dată „câștig”. Asociațiunea de
idei între câștig și luptă, înlanțuirea
ambelor noțiuni și identificarea lor, nu
e grecescă. Din latinul lucrum „că-
știg”, Românul a făcut lucrul „mun-
cesc”; din grecul *ἀγωνίζωμαι* „mun-
cesc”, el a făcut *agonisesc* „câștig”.
Nici o muncă temeinică fără câștig;
nici un câștig trainic fără muncă.

Este interesant a constata, că la
Macedo-români cuvîntul există numai
în înțeles de „zor”, „grabă”, mai a-
propiat de cel grecesc (Dr. Obede-
naru, Dicț. Mss. în Acad. Rom.), și
chiar cu sensul cel curat grecesc de
„luptă” (Miklosich, Rumun. Untersuch.
II, 11), pe care în daco-româna abia

il amintesce pînă la un punct numirea danțului poporan „Agănaul“.

v. *Acolisesc*. — *Agănău*. — *Agoniselă*. — *Agonisită*.

Agoniselă (plur. *agoniselă*), s. f.; acquisition, gain, profit, produit du travail ou de la peine. Sinonim cu *agonisire* și cu *agonisită*, circulând în graiu mai mult decât cel de-ntăiu, dar mai puțin decât al doilea.

A. Pann, Prov. I, 150: „Greerele în vremea *agoniselii* cântă, și iarna cere să se împrumute...”

Inventariul Cotrocenilor 1681 (Mss. Arch. Stat.) f. 28: „au den vama peștelui, au den vama altor bucate ce se vor vende, au den judecăți, au den prăzi, au veri den ce ară hi *agonisela* acei vămi, den toate să aibă a luare mănăstire al treile ban...”

Dosofteiu, 1680, f. 133 b: „Cătă să de mărira lucrurile tale, Domne; toate cu'nțălepciune le feceș; s'au înplut pământul de *agonisala* ta...” unde *agoniselă* rezultă din „feceși” și „lucrurile”.

„Albinele cară lucrăză, p'aici se ȳic alghine; cele cară nu fac nimic, ci mănăncă *agonisela* albinelor lucrătore, se numesc trântori...” (T. Theodorescu, Ialomița, c. Lupșenu).

v. *Agonisesc*. — *Agonisită*.

Agonisire (plur. *agonisiri*), s. f.; l'infinatif d'*agonisesc* pris substantivement: acquisition, profit. Același sens cu *agoniselă* și cu *agonisită*.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom.) p. 33: „și în fundul mării a mă afunda, și în mijlocul focului a mă arunca, și nici cum vieții mele a cruța, nu mă voiu feri; numai precum toți cei cu socotelă în lume, așa și eu, nu numai pentru *agonisire*, ce

și pentru paza cinstei mă nevoesc...”

Enachi Cogălnicenu, Letop. III, 262: „Văzând Domnul [Grigorie Ghica] aice în Iași o mândrie la pămănteni, purtând fiește-care cumășuri scumpe și blane, care nu era fiește-cară harnic de *agonisire* după straele ce purta; și sta Domnul de gândia ce *agonisită* poate să le dee ca să cuprindă cheltuela lor, și nu putea găsi cu gândul Măriei sale, și cunoștea că se sting cu straele lor și a femeelor, și sta de se mira ce va face...”

v. *Agonisesc*. — *Agoniselă*. — *Agonisită*. — *-elă*.

Agonisit, -ă, adj.; part. passé d'*agonisesc*: acquis, gagné avec peine. Funcționează ca adjectiv: lucru *agonisit*, moșia *agonisită*, banii *agonisiți* prin trudă etc.; la masculin rare-oră se întrebuintează ca substantiv: „*agonitul* cui-va”, ci numai la feminin: „*agonisita* cui-va”.

v. *Agonisesc*. — *Agonisită*.

Agonisită (plur. *agonisite*), s. f.; part. passé fém. d'*agonisesc* pris substantivement: acquisition, gain, profit, bénéfice, quelque chose gagnée à la sueur du front. Nu se deosebesce prin sens de *agoniselă* și *agonisire*, dar este cel mai întrebuintat din câte-trele.

Nic. Costin, Letop. II, 94: „...pentru hotarele tîrgurilor domnești, dela o vreme se deprinsăse Domniă cēi mai de curănd a da, și a boieră și altora, așa căt n'au rămas loc deosebit pentru hrana și *agonisita* pe dănsul tîrgurilor...”

Neculcea, Letop. II, 301: „Moldovenă multă, și feciori de boieră, se ducea la lefe, unii la Moscali, unii la Leși, unii la Racoți, unii la Șved pentru *agonisită*...”

N. Muste, Letop. III, 42: „toată *agonisita* acestui pământ stupii sânt, și cu aceștii își plătesc boierii și mănăstirile birurile și își țin casele...”

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom.) p. 139: „Iară una dintre albine zisă: eu astăzi în câmp pentru *agonisită* eșind și printre erbi și flori miare cercând...”

Zilot, Cron. p. 51: „boierii toți, iar mai virtos ai Craiovei, că se întorseră ticăloșii din fugă după arderea ei, unii traseră în orașe, alții pe la moșii pe afară, și își căuta risipa fie-care îndreptându-și veniturile caselor lor și bucurându-se că s’au mai vădut o dată pe la nemestii; neguțătorii își întinseră mreșile neguțătorilor, împărăștiindu-se pe la bălciuri și făcându-și tot felul de pornire fiește-care întru a sa neguțătorie, bucurându-se și ei că s’au izbăvit de lanțul fricei; țeranii birnici se apucaseră cu temei de lucrarea pământului, de sămănătură indestulată, și altele care se plăcă în tépa lor; și cu un cuvânt, toți locuitorii țerii, care cu una, care cu alta, își căuta de *agonisita* lor...”

v. *Agonisesc*. — *Agonisire*. — *Agonisă*.

Agost, s. m.; le mois d’Août. Dicționar Mss. Bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 422): „*Agost*. Augustus”.

v. *Agust*. — *Gustar*.

Agrăesc (*agrăit*, *agrăire*), vb.; adreser la parole, faire une allocution. Cuvântul se întrebunțeză peste Carpați.

„Albinele se prind într’o coșniță, carea se unge mai întâiu cu Flórea-stupilor. Cel care le prinde, le flueră și le *agrăesce*: puișorii mei, puișorii mei, așe-dați-vă jos! După ce ele se pun pe o clómbă, le pune coșnița aprópe și le

ține: băgați-vă ’n casa voastră, că’i grijită și frumósă, puișorii mei...” (P. Olténu, Huniadóra, com. Hațeg).

Este slavicul grăesc, care însă prin prepozițiunea *a* (= lat. ad) capătă sensul latinului „adloquor (alloquor)”.

v. *Agrămădesc*. — *Grăesc*.

Agrăire }
Agrăit } v. *Agrăesc*.

Agrămădesc (*agrămădit*, *agrămădire*), vb.; accumuler, amonceler, tasser. Se aude peste Carpați.

„Zmeii restórnă tot și tóte, chîar fântănila le întorc cu fundul în sus de se trezesc înnotând în apă. Zmeii *agrămădesc* munții și bolovanii cei mai mari, cari nu este în stare un sat să’i misce din loc...” (D. Păscuț, Făget).

O compozițiune poporană din slavicul grămădesc și prepozițiunea *a* (= lat. ad), cu sensul latinului „accumulo (accumulo)”.

v. *Agrăesc*. — *Grămădesc*.

Agrămădire }
Agrămădit } v. *Agrămădesc*.

Agreș s. agreș, s. m.; t. de Botan.: 1°. groseiller à maquereau, Ribes grossularia; 2°. raisin vert, uva acerba. Accentul pe a doua silabă se constată prin poesia poporană:

Pe cel munte infrunđit
Și cu flori acoperit,
Cu flori dalbe și *agreși*,
Este-o punte de cireși...

(Marian, Bucovina, I, 102).

Dicționarul Mss. Bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 422): „*Agresh*. Omphax. Uva cruda.”

La masculin se ține numai despre

tufă; rodul se chiamă la feminin *agreșă*.

Forma *ăgreș*, adecă cu *e* și cu tonul pe prima silabă, în loc de *agriș* = *acriș*, se datorește înriuririi slave (polon. *ăgrest*, boh. *ăgrest* etc.) sau maghiare (*ègres*). Chiar în unele dialecte germane se țice: *Ăgres*, *Ăgresch*, *Ăgrestbeere* (Nemnich).

v. ¹*Agriș*. — *Agrișă*.

Ăgreșă. — v. *Agreș*.

Agrlș. — v. ²*Acriș*.

¹*Agriș*, s. m.; t. de Botan: 1°. groseiller à maquereau, *Ribes grossularia*; 2°. raisin vert, uva acerba. „Arborel sau tufă care produce *agrișe*“ (L. M.) Pisone: „*Agriș*, care face *agreșe*, Groseillier“. Dr. Polysu: „*Agriș*, s. m., der Stachelbeerstrauch; *agrișă*, s. f., die Stachelbeere“. Lexicon Budanum: „*Agrișă*, masc. plur.; 1°. *Ribes grossularia*, die Stachelbeere; 2°. strugur necopt, *aguridă*; 3°. *Agrișă* roșii, *Ribes rubrum*, die rothe Johannisbeeren...“;

Forma organică a cuvintului este *acriș*, din *acru* (= lat. *acrum*) și sufixul deminutival *-iș*, literalmente „*aigrelet*“.

v. ²⁻³*Acriș*. — *Aguridă*.

²*Agriș*, n. pr. loc.; nom de certaines localités. Doș sate romănesci în Banat, din cari unul foarte mare, nu departe de Arad, se chiamă *Agriș*, unguresce *Egres* (Hornyánszky, Geogr. Lexik. d. Kön. Ungarn, p. 4).

v. ¹*Agriș*.

Agrișă (plur. *agrișe*), s. f.; fruit d'*agriș*. Costinescu: „*Agrișe*, un fel de coccăze; groseille a maquereau, groseille verte“.

v. ¹*Agriș*.

Agriș-roșu } v. *Acriș-roșu*. — ¹*A-*
Agrișă-roșiă } *griș*.

Agrișel (plur. *agrișei*), s. m.; diminutif d'*agriș*. Se obișnuiesc în Transilvania: „tufă de *agrișei*“ (R. Simu, Sibiu, Orlat).

v. ¹*Agriș*.

A-gréță, adv.; à grand peine, difficilement. Archaism. Dictionarul Mss. Bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 422): „*Agracē*. Difficulter. Aegre“. Reprezentând pe latinul: *a d - g r a v i t i e m* (=ital. *a gravezza*), românul *a-gréță*, deși pare conservat numai în Banat, trebuia totuși să fi circulat în întregimea graiului românesc pînă a nu se fi introdus sinonimul *a-nevoe*, format întocmai după același tipic din prepoziționalul *a-* (lat. *ad*) și din slavul *n e v o l i a*.

Să se observe că'n secolul XVI ambii terminii: *gréță* (=lat. *gravities*) și *nevoe* (=slav. *nevolia*) se afla încă în concurență unul cu altul, exprimând aceiași noțiune. Astfel la Coresi, Omiliar 1580, quatern. XI p. 2-3: „cu minte bună să fim întru toate câte vină noa dela Dumnezeu, că acéste amu toate spre folosu ne-au tocmită, și spre ispravă lasă nevoia și *gréță* spre noi Dumnezeu a fi, derep-ce cându ne dă Dumnezeu noa rău, iară noi să slăvim și să mărim sfântu numele lui...“

Cu încetul, „slăvire“ a gonit pe „mărire“, „nevoia“ respinse pe „*gréță*“ la o altă nuanță de sens, *a-nevoe* înlocui pe *a-gréță*.

Macedo-romănesce se țice pînă astăzi: „cu *gréță* = *δυσκόλωσ*, *schwerlich*“ (Bojadschi).

v. ¹*A-nevoe*.

Agru (plur. *agre*), s. n.; campagne, champ cultivé, terrain labouré, guéret; surface. Sinonim mai ales cu țarină și cu holdă. Din latinul *agrum* (= gr. *ἀγρὸν* = sanscr. *aḡram*), ca și ital. *agro*, portug. *agro* etc., al nostru *agru*, departe de a fi neologism, e foarte des în vechile texturi românesce, iar în unele localități s'a păstrat pînă astăzi în graul țeranului.

Codicele Voronețian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.) p. 132:

Ep. Jacob. V, 4: „prețurile lucrătorilor celor ce au lucratu *agrele* voastre...

...merces operariorum qui mesuerunt regiones vestras...

acolo unde în Biblia lui Șerban-vodă, 1688: „au săceratū țarinile voastre...”

Radu din Mănicesci, 1574 (Mss. Harl. 6311 B. British Mus.), Math. XIII, 24, 27, 31, 38:

...sămână bună sămănță spre *agru* lui...

...sămănași spre *agru* tău...

...sămână întru *agru* lui...

...cine sămână cē sămănță bună iaste fiul omescū, e *agru* iaste lumē...

... seminavit bonum semen in *agro* suo...

...seminasti in *agro* tuo...

...seminavit in *agro* suo...

...qui seminat bonum semen, est filius hominis; *ager* autem, est mundus...

unde în Biblia din 1688 figurēză pretutindenī sinonimul țarină.

Coresi, 1577, ps. CVI:

...și feceră cetăți în fire, și sēmănară *agre* și răsădiră vini...

...et constituerunt civitates habitationis, et seminaverunt *agros*, et plantaverunt vineas...

unde la Silvestru și la Dosofteiu:

1651:

...și samână hold e și sădesc vii...

1680:

...și sāmănară țarinī și răsădiră vii...

Noul Testament 1648, Math. XIII, 31, 36–38:

...asămănată iaste înpărăția ceriurelor grăunțuluī demuștarīu, carele' l ia omulū și' l samână în *agru* lū (scholia marginală: hold a)...

...simile est regnum coelorum grano sinapis quod accipiens homo seminavit in *agro* suo...

și mai jos:

...spune noao pilda neghinelor ceī hold e. Iară elū răspunse zise lor: cela ce sāmână sāmănța bună iaste fiulū omenescū, iară *agru* l iaste lumē...

...edissere nobis parabolam zizaniorum *agri*. Qui respondens ait illis: qui seminat bonum semen, est filius hominis; *ager* autem, est mundus...

Un text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 214): „mērse cu soacră-sa în Vithléemū în vrémē seceratului și eși la *agrele* lui Voozū să strângă spice...”

În Oltenia, și anume la Gorjeni, cuvîntul *agru* „champ cultivé” circulă pînă astăzi în gura poporului; de asemenea în Banat, unde însă el mai are și sensul de „surface”. „Alături cu ogor și arătură, se aude ici-colē dîcîndu-se și *agru*; *agru* mai însemnēză încă pe la noi un strat de asupra” (Paroh Liviū Iancu, distr. Caraș-Severin, com. Visag).

În dialectul macedo-român, „*agru*, *agre* însemnēză cerealele semenate în

câmp: grâu, secară etc.; și câmpul unde se află semănate cereale“ (Dr. Obedenaru, Dicț. Mss. în Acad. Rom.).

Cântecul Pirpirunei (Paparuda) în Macedonia (Crușova):

Pipirună
Se readună,
Dă plóie, dă plóie,
Tia să crească *agrole*,
Agrole și avhinielle,
Avhinielle și ierghile...

(Album macedo-român, p. 102).

v. *Arătură*. — *Holdă*. — *Ogor*. — *Țarină*...

Agud (plur. *aguđi*), s. m.; t. de Botan.: mûrier, *Morus nigra*, *Morus alba*. Sinonim cu *dud*, *mur* și *frăgaru*. „Arbore care dă *agude* și a cărui frunză este bună de nutrit viermii de mêtasă. Acest arbore se chiamă așa mai ales în Moldova, cum și fructul lui *agudă*, érá în Țera-Românescă arborele se numesce *dud* și fructul seú *dudă*. În multe părți însă ale Țerei-Românesce, cum și în alte provincie locuite de Români, arborele se chiamă *mur* și fructul seú *mură*; vorba *mură* însă se aplică de mulți Români și la fructul arborelului său tufeii numite rug. Vorbele *dud* și *dudă* sînt de origine persană, érá *agud* și *agudă* de origine necunoscută (Laurian-Maxim)“.

Varlam, 1643, f. 380 a (Luc. XIX, 4): „alergă înainte de să sui într'un copac ce să chiamă *agud*...“

Același pasagiú în Noul Testament dela Bělggrad din 1648: „să sui într'un *smochin*“, iar scholia marginală adaugă: „altii zic că'i *mur*“.

O doină din Moldova:

Frunză verde trei *aguđi*,
Sus în munți la nalte curți
La părinți necunoscuți,
Sus în munții cei de petró
Dómne! reu-i fără tată...

(Conv. lit. 1883 p. 119).

Deși întrebuintat mai cu sémă în Moldova, *agud* e cunoscut și'n Țera-Românescă. Așa în Ialomița se dice: „Am făcut șentș pré aprópe de *agudu* ăla din colțu grădini și i-am tăiét mai tóte vinele din partea ăia...“ (T. Theodorescu, com. Lupșenu).

La cuvintul *agudă* vom vedé că acest termen botanic se aude și'n Transilvania.

În fine, în Banat circuléză forma *iağod*: „La noi arborele „*morus*“ se chiamă *iağod*; în alte locuri se dice *dud*, *frăgaru*, *mur*...“ (S. Liuba, Banat, com. Maïdan).

Unii cred că *dud* și *agud* ar fi unul și același cuvint (Șaînénu, Elem. turc. p. 8). Turcesce „*dud* aghădji“ însemnând „arbore *dud*“, de aci: „*agud* paraît être une contraction de aghădji *dud*“ (Cihac, II, 542). O asemenea contractiune: *agud* = *ag h* [ă d j i d] *u d*, e ce-va cu totul peste putința la Români, și ar fi fórte a-nevoe chîar într'o altă limbă.

Forma bănățenă *iağod* = *agud* înlătură orî-ce îndoelă asupra originii cuvintului. Serbesce: *iağoda* „fragă“. În tóte dialectele slavice — polonesce, rusesce, bohemesce etc. — aprópe fără nici o schimbare fonetică, același termen se aplică la „fragă“ și la fructe analóge: „*smeură*“, „*căpșună*“, „*strugure*“ și altele. În texturi paleo-slavice, *агодициа* și *агодицие* însemnéză anume *agud*: „*drévo iagodićie* = *morus* arbore“ (Miklosich, Lex. 1143), literalmente: „arbore cu *agud*“, bănățenesce: „cu *iağode*“. De aci rezultă că Români aú împrumutat dela Slavii numai pe femininul *agudă* ca nume al fructului, de unde aú format apoi ei-înșii pentru tufă pe masculinul *agud*. Să se observe că'n paleo-slavica aú existat o formă mai veche *agoda* alături cu o formă mai

nouă *ia goda*, după cum era: „azü“ lîngă „iazü“, „adü“ lîngă „iadü“, „ablüko“ lîngă „ıablüko“, „ako“ lîngă „ıako“ etc. În adevăr, într'un text cirilico-glagolitic din secolul XIII ne întîmpinăm tocmai cu sensul de *agud*: *agodiııie* (Mikl. Lex. 2). Moldovenescul *agud* corespunde unei forme slavice mai primitive *agoda*, iar bănațenul *ıagod* formei posterioare *ıagoda*.

Așa dară graul românesc, pentru același arbore „mürier“, posedă patru numiri, din cari două latine: *mur* (= *morus*) și *frăgarıu* (= *fragarium*), una turcă: *dud*, una slavică: *agud*. Însă *mură* însemnează tot-o-dată mai obicnuit pe „müre sauvage“; *frăgarıu* se aplică mai potrivit la o tufă de fragi, iar *dud* (articulat: *dudul*, feminin: *dudă*) înfățișează o disarmonioasă reduplicare. Terminul cel mai propriu rămîne *agud*, care este și cel mai răspândit.

v. *Dud*. — *Frăgarıu*. — *Mur*. — *Solcov*.

Agüdă (plur. *agude*), s. f.; t. de Botan.: müre. Fructul *aguduluı*. Sinonim cu *dudă*.

O doină din Moldova:

Frunză verde de *agude*,
Strig la puica, nu m'aude;
Și de-aude, ea s'ascunde,
Ea s'ascunde, nu'mi răspunde...

(Alex. Poes. pop², 343).

Alta tot de acolo:

Frunză verde de *agude*!
Ian veți, frate, ce s'aude?
Graul dulce-a mândrei mele,
Ori sgomot de potiri grele?...

(Ibid 257)

O doină din Transilvania:

Frunzuliță trei *agude*!
Arde focu'n pafe ude;
Strig la mândra, nu m'aude.
Ba te-aud, bădiță, bine,

Dar nu pot eși la tine,
Că's dușmanii lîngă mine...

(I. G. Bibicescu, Coll. Mss.)

v. *Agud*.

Agüe. — v. *Aghiunță*.

Agură, n. pr. loc.; mont Athos. Vestitul creștet în partea sudică a Macedoniei, înaintînd ca o peninsulă în Archipelag, lung de vr'o 60 kilometri și înălțîndu-se în unele locuri peste 2000 metri d'asupra Mării. Începînd de prin secolul X, acest munte devenise adăpost pentru călugări, acoperindu'l cu încetul un șir de douăzeci de mănăstiri, cari se cărmuesc ca un fel de republică, resfățată între păduri recoroșe și grădini pline de flori. Apröpe toți Domniii români, cu Vladislav Basarab și cu Stefan cel Mare în frunte, au fost patronii ai acestei Tebaide, numite grecesce *τὸ ἄγιον ὄρος*, slavonnesce *Sveta-gora* „sântul munte“.

Gavriil Protul, circa 1525, dar după o copią mult mai modernă (A. I. R. I, 2, p. 146), vorbind despre Négoe Basarab: „toate mănăstirile din sfânt muntele Atonului le-au îmbogățit cu toate trebuințele, și dobitoace încă le-au dat, și multe ziduri au făcut; și fu ctitor mare a toată Svetagora...“

Din slavicul *Sveta-gora*, descompus greșit în *svet-agora*, Româniı au croit „Sfînta *Agură*“.

Enachi Cogălnicenu, Letop. III, 285: „Aice ne vine rändul să arătăm și pentru căți Patriarși a Țarigradului știm: Paisie cel băträn, care au fost în trii ränduri; Chiril cel spän, care s'au surgunit la Sina-orus; Serafim, care l'au trimes la Sfânta *Agură* și pe urmă au fugit...“

I. Créngă, Moș Nichifor Coțcarıul (Conv. Lit. 1877, p. 378): „Părinții pusnici din sfânta *Agură* mi-au dat canon să mănănc lapte numai dela o

vacă, ca să nu îmbătrânesc degrabă...“
v. *Călugăr*.

Aguridă, s. f.; raisin vert, verjus; fruit aigre en général. Medio-grecul *ἀγουρίδα*, care a înlocuit pe vechiul românesc *acriș*. De altmintea, cuvântul e vechiu și foarte răspândit în graiu, însemnând strugurul cel necopt sau acru, suc său zémă dintr'un asemenea strugur, și ori-ce pómă acră.

Dicționar Mss. Bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 422):

„Agresh. Omphax. Uva cruda.

„*Aguridă*. Idem.“

Dicționar slavo-românesc din aceeași epocă (Mss. al Societății arheologice din Moscva, f. 126 b.): „fie-care poamă necoptă să chiamă așa, *aguridă*“.

A. Pann, Prov. II, 80:

Au mâncat *aguridă* părinții
Și și-au strepezit copiii dinții...

I. Créngă, Povestea lui Harap-alb (Conv. lit. 1877 p. 181): „Zi și d-ta, că ai avut să tragi un păcat strămoșesc. Vorba ceia: părinții mănâncă *aguridă* și filor li se strepezesc dinții...“

Proverb de origine ebraică. Biblia Șerban-vodă 1688, p. 545:

Ezech. XVIII, 2: Părinții au mâncat <i>aguridă</i> , și dinții fecorilor s'au strepezit...	Patres comederunt uvam acerbam, et dentes filiorum obstupuerunt...
--	--

Același proverb sună altfel la Coresi, Omiliar 1580, quatern. XII p. 6: „părinții să mănânce merele, și dinții fecorilor să strepezescă...“

Alt proverb: „*agurida* s'a făcut miere“ (L. M.), când cei învrăjbiți se împacă, iar mai ales când se curmă certa dintre bărbat și nevestă.

A. Pann, Prov. II, 165, aduce proverbul turcesc: „Din *aguridă* miere se

face cu ce? — cu răbdarea“; și 'l românisează (ibid. III, 15):

Cu răbdare și cu tăcere
Se face *agurida* miere...

În poesia poporană, „frunză verde *aguridă*“ se pune în fruntea cântecelor celor acree.

Caranfil, Valea Prutului, 15:

Frunză verde *aguridă*,
Mult ești, leleo, ispitită,
Mult mă 'nșeli și mult mă porți
Cu vorba ca pre nițonți...

v. ² *Acriș*. — *Borș*. — *Ōiorbă*.

Aguridăr. — v. *Aguridar*.

Aguridar, s. m.; t. de Botan.: vignes sauvage, *Vitis labrusca*. Sinonim cu *lăuruscă*, vechiu *lăuruscă*, de exemplu la Dosofteu, Paremiar 1683, I f. 13 a: „ș'am așteptat să facă [vița] struguri de poamă, iară ia face *lăuruscă*...“.

„*Aguridar* se chiamă un copăcel ce crește prin păduri, agățat de tulpinele și crăcile altor arbori, asemenându-se cu vița de vie și rodind nesce struguri selbateci. Fiind mlădios, se întrebuintează ca legături la căruță, ca frânghii de rufe etc. Lungimea acestui copăcel depinde de arborelui pe care este agățat“ (Preut C. Ghinescu, Telemorman, c. Malu).

Format din *aguridă* „raisin vert“ prin sufixul *-ar*, trebui să fie: *aguridar*, nici decum *aguridar*. Acastă anomalie fonetică rămâne de lămurit. Se întrebuintează însă pe a-locuri și forma cea normală *aguridar* (Dr. Brândză).

v. *Aguridă*. — *Lăuruscă*.

Agurt (plur. *agurți*), s. m.; jongleur, charlatan. Cuvântul se găsește la Budai-Delénu (Dicț. Mss. în Muz. istor. din Bucur.): „*Agurt*, Gaukler, Ta-

schenspieler“, adăogându-se că se află în vechile cărți bisericești, dar fără o indicațiune anume. Este greul *ἀγύτης*, cu același înțeles. E remarcabilă trecerea lui *v* grec în *u*, ca și 'n „murtur = *μάρτυρος*“.

Agust, s. m.; mois d'Août. A opta lună a anului gregorian, latinul „*Augustus mensis*“, numit așa în onoarea împăratului August și care se cheama înainte „*Sextilis*“. Medio-latinul *agustus* (Du Cange); ital. și span. *agosto*, provenț. *agost* (Cihac).

Cărturarii de astăzi *dic* *agust*, cărturarii de altă dată *diceau* *avgust*; poporul însă rostesc tot-d'a-una *agust*, întocmai ca în limbile surorilor din Apus. Este o formă latină rustică. În unele locuri se aude numai *gust* (G. Căderea, Némț, com. Buhalnița) prin pierderea inițialului *a*, ca și 'n francesul *août*, rostit înainte „*au*“, astăzi numai „*u*“. Apoi din *gust*, prin etimologieă poporană, s'a născut variantul foarte răspândit: *gustariu*, adică o lună în care se *gustă*.

Jipescu, Opincaru p. 16: „*mă dusei anu trecut, pîn' luna lu Gustar, la un stilp d'ai țeri, la ficioru popi, și-i pē nume...*“

Și la Francesi există o etimologieă poporană analoăă în locuțiunea proverbială: „*août donne goût*“, asupra căreii Littré observă: „*c'est la température du mois d'août qui fait que le vin est bon ou mauvais*“. Proverbul italian *dic* în versuri:

Agosto
Ci matura il grano e il mosto...
(Giusti)

Un alt nume poporan foarte remarcabil al aceleiași lune este *Măsălar*, întrebuițat mai cu seamă în Moldova.

v. *Agustos*. — *Agost*. — *Avgust*. —

Gust. — *Gustariu*. — *Gustăresc*. — *Măsălar*...

Agustos (plur. *agustoși*), s. m.; t. de Botan.: sorte de raisin.

„*Maî ales în cântece, poporul pronunță adesea pe u întreg la finea cuvintelor nearticulate; de ex.:*

- *Frunzăliță foi de nucu, Pune'mi, puică, să mănâncu, Că de mâne să mă duc...*
- *Of! frunzăliță - agustosu, Mergi, puile, sanetosu...*

„*Agustos* însemneză o varietate de struguri foarte timpurii, având pelița bobitei strevedică și subțire, încât se zăresc semințele și chiar vinișorele“ (St. Voinea, Dobrogea, com. Somova).

v. *Agust*.

Aguș, n. pr.; personnage légendaire. În balade oltene se cheamă „*Aguș* al lui Topală“; în balade bănațene „*Agușița* lui Topală“. În ambele cazuri este un deminutiv din *Agă* sau din *Agâ*, dar deminutiv simpatic, nu ironic ca în „*Agachi*“. În variantul cules la Teișoara și la Lipova, personajul e chiar Turc: „*beg mare în Sladova, aga mare în Cladova*“ (Marienescu, Balade, II, 116); în variantul din Valcea, deși tot Turc, căci are o cadină, totuși:

Ast Aguș al lui Topală
Mi-este voinic fără sēmă,
Bate Turcii de'i omorâ...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 611)

În primul variant, el are de dușman pe un „*Stoian Bulibașa*“; în al doilea, pe un „*Mustafa Beșleă*“. Urzela baladei oltene pare a fi un dublet cu balada moldovenescă „*Toma Alimos*“, dar îi este fără alăturare inferioară în privința frumuseței poetice.

v. *Agă*. — *Agă*. — *Agachi*. — *Ali-moș*. — *-uș*.

Agușiță. — v. *Aguș*.

¹**Ah!** interj. Se rostesc cu *h*=gr. *χ*. Exclamațiune în care predominesce durere, pe când în simplul „a!”, fără guturală, precumpănesce *s u r p r i n d e r e*.

Balada Chira:

Faceți-vă milă
De-o biată copilă!
Ah, mă dore forte!
Ah, mă tem de morțe!..

O doină din Moldova:

Ah, amar sufletul meu!
Tu plângeai de dor mereu,
Și pe flóre și pe spin
Și pe pórta lui Marin!
Ah, amar sufletul meu!..

(Alex., Poes. pop. 2., 281)

O doină din Muntenia:

Frunđă verde sălcioră,
Ah! leliță Mariórá,
Ochií teí mẽ bagă'n b ó l ă,
Sprâncenele mẽ omórá..

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 301)

O doină din Arđel:

Ah, urite, cum te-aș vinde,
Numai de te-aș puté prinde!
Dragoste, cum te-aș lua,
Numai de te-aș căpéta!..

(Jarnik-Bărsanu, 78)

Gr. Alexandrescu, „Mângăierea“:

Să veđi apoi în lume cumplita reutate
Otrăvindu'mi ani, ęile, chiar umbre de
plăceri;
Să veđi... *Ah!* atunci numai, atunci ai
vedé póte,
Câte un singur suflet cuprinde 'n el
dureri!..

Zilot, Cron. p. 15: „*Ah*, amar mie!
cum m'am născut într'acéstă Țără-
Rumânescă...“

Fericirea póte și ea să ne scóțá din

pept un *ah!*, dar numai atunci când ne gândim la suferințe trecute.

A. Pann, Prov. II, 150:

Plin de mulțămire, către ea vorbi:
Ah, draga mea! astăđi m'ai îndatorat
Cu laptele dulce..

Reduplicat: *ah! ah!*

Alexandri, Istoria unui galben: „Tri-
stă sórtă! lume deșartă! viețá tică-
lósă! *ah! ah!*...“

Interjecțiunea *ah!* exprimă o durere individuală; când ne dore însă pentru alt cine-va, când simțimintul este ne-subiectiv sau reflex, e mai potrivit sinonimul „o h!“ Așa la Neculce, Letop. II, 417: „O h, oh, o h! Vai, vai, vai de țará! Ce vremi cumpłite aű agiuns și la ce cumpănă aű căđut!...“

v. ²*A!* — *Ahi!* — *Aho!* — *Aht!* — *Aos!* — *Au!* — *Of!* — *Oh!* — *Vai!*..

²**Ah** (plur. *ahurđ*), s. n.; l'interjec-tion a h! employée substantivement. Sinonim cu a h t.

De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sul-tanica p. 109: „își mușca buza de jos; închidea ochii, și strecura, prin-tre dinții albi și mărunți, câte un *ah!* care'i umfla peptul și'i cutreera tot trupul...“

Ibid. p. 111: „Ai dori să te privesc ca p'o icónă, să trăesc cu tusea și junghjurile și *ahurile* și palpațiunile d-tale...“

Costachi Conachi, „Catinca“:

Firea dar cea omenescă
Tot muritorul slăvescă,
Ce în necaz și în chinuri
Strigă cu *ah* de suspinuri!..

v. ¹*Ah!*

³**Ah-**, préfixe. — v. ³*Ac.* — *Acătare*.

Ahà! interj. Se rostesc cu *h* latin, nu cu greul *χ* ca în interjecțiunea

a h! Exprimă bucuria când, după o lungă căutare, nimerim mijlocul de a ajunge la o țintă saă de a ne descurca. Se apropia prin sens de „aa!”, dar nu se confundă cu el.

I. Créngă, Capra cu trei ieși (Conv. lit. 1875 p. 342): „*Aha!* Ia acu i-am găsit lécul, și se ea în gândul seă. Tac! că i-oă face eă cumétrului una de și-a mușca labele...”

v. ². *Aa!* — *Oho!*..

Ahăia. — v. *Ahăla.*

Ahăla s. **ahăla**, **ahăia** (plur. *ahăia* s. *ahăia*, *ahălea* s. *ahălea*), pron. demonstr.; celui-lă, celle-lă. O formă rustică în loc de acela (aceia), fórte întrebuintată în Banat, așa că 'n basmul „Găitan de aor”, transcris după cum se rostese acolo, ne întimpină (Picot, Dialectes roumains):

p. 27: „cu cât se apropia măi tarie de locu *ahăla*...”;

p. 29: „în dzioa următoare, se ducé *ahăla* la împărat și spunie...”;

p. 31: „acuma tie cunosc ca pre *ahaia* carie 'i stăpăna înimi mielie...”;

p. 33: „[din] doospredziēcî căldari, ie ha măi din gîos, carie 'i și măi marie, pentru că *ahaia* fierbie singură...”;

p. 34: „io mă duc naintie să văd cînîe o fost nîetribnicu *ahăla*...”

Apoi femininul *ahaia* cu sensul neutru de „ça, cela, nom général de chose” (Littre):

p. 27: „agîungénd acolo, vėdzu că *ahara* cîe strălucia așa de tarie îi un găitan de aor...”

Cu același sens într'un text din secolul XVII (Cuv. d. bătr. II, 615): „după *ahaia* (ахаи) am dat la birul sforălor orți 2, după *ahaia* am dat la altă rumtore costande 2...”

Deși măi rar, totuși și 'n Transilvania se aude pe a-locuri *ahăla*:

Mult mă mir eă d'*ahăla*
Care nu știe-a cânta,
Cum își petrece lumea...

(Jarnik-Bărsanu, 217)

De asemenea și'n Țéra-Romănescă. Iată câte-va exemple dela Vălenii-de-munte din Prahova (Jipescu, Opincaru):

p. 23: „nu le dă pas al-de *ahăia* să ghiie 'ncoace la noi să ne spunem păsu uni altora...”;

p. 63: „nu se lasă dē capu *ahăluia*...”;

p. 64: „să plece la oraș, să 'ntrebe acolo unde se dă dreptatea, că *ahăiu* sînt măi mari...”;

p. 97: „poporu alege pé câți-va din hiie-care județ, și *ahăia* lucréază în ali negoțului...”

În secolul XVII forma *ahăla*=acela cată să fi fost cu mult măi respăndită în graul viū din Țéra-Romănescă, de óră-ce Cantemir o pune între particularitățile caracteristice ale dialectului muntenesc: „a čela, hic, valachice *ahela*” (Descriptio Moldaviae p. 151).

Forma *ahăla*, *ahăia*, adecă fără emfaticul *-a*, nu se întrebuintéază.

v. ⁷. *A.* — *Aia.* — *Āla.* — *Hăla.* — *Haia*...

Ahăsta s. **ahăsta** (plur. *ahăștiia*), pron. démonstr.; celui-ci. Se obiçnu-esce numai la masculin. Formă rustică în loc de acesta.

v. ⁵. *A.* — *Acest.* — *Acesta.*

Circuléază în graul poporan măi ales în Banat și 'n Țéra-Romănescă.

Picot, Dialectes roumains p. 29: „după cîe l'o adus, îl întriebă, de undie l'o furat o l'are iel găitanu *ahăsta*...”

Jipescu, Opincaru p. 144: „Nița mea,

să'mi trăescă, țese mai bune decât *a-hăștia*..."

v. *Ahâla*. — *Asta*. — *Ăsta*...

¹*Ahi!* interj. Compus din interjecțiunile „a!” și „hi!”, *ahi* exprimă nu atât mirare, cât mai mult un grad ușor de ne'ncredere.

O vorovă între două țerance din Tutova: „Frumos gherdan mai ai, hai, la gât! *Ahi!* hai, de unde l'ai cumpărat?..” (C. Mironescu, c. Ibănescii).

v. ²*A!* ²*A-hi!* — *Hi!*

²*A-hi!* interj. Ambele silabe sînt tonice. Compus din aceleași elemente ca și cea-l'altă interjecțiune „a hi!”, *a-hi* exprimă mirare unită cu temere. In jocul copilăresc „de-a-mama-gaia”, așa cum se petrece în regiunea Brăilei (P. Michaescu, com. Cécăru), puii vedînd pe gaia strigă: *a-hi! a-hi!* ca și când ar țice: „feriți-vă căci ătă-o...”

v. ¹*Ahi!* — ²*Ai!*

Ahò! s. *ă-hò!* interj. Strigătul plugarului, când își îndemnă boii.

I. Créngă, Dănilă Prepeléc (Conv. lit. 1876, p. 454): „Apoi își ie și el carul și pornesce tot la vale spre a-casă. *Aho!* car nebun, *aho!* Când te-oîu încărcă cu saci dela móră, atunci să mergi așa...”

„Spre ziua de I-ū Ianuar a fie-cărui an, cam pe la aprinsul luminărilor, pornesc copiii cu dróia, adică 2, 3, 4 și pînă la 10—12, avînd unul din ei un clopoțel, saū în lipsă o talancă. Ajunși la ferésta unde și-aū pus gînd a merge, țic: *aho! aho! aho!* și încep a spune din gură multe și mărunte, prevestind pe anul noū cu imbelșugare și altele. Tóttă acéstă hiritisire e alcătuită în versuri populare bine rimate și

cu refrenul *aho! aho! aho!*...” (I. Rugescu, Iași, com. Bădeni).

Acéstă colindă se chiamă „Plugusorul”.

A-ho! A-ho! plugul badei cu 12 boi,
Boi bourei
In códă cudálbei...

saū:

Aho! aho! copii argați,
Stați puțin și nu minăți,
Lingă boi v'alăturați
Și cuvîntul mi-ascultați...

(Alex. Poes. pop. 2., 102, 387).

Un variant din munții Némțului:

Haho! haho! Plugul lui sântu Vasile
Cu patru boi boirei,
In códă codálgei,
Minăți, băeți!

Măi! hăi!...

(I. Verdénu, com. Cărligii).

Ar fi foarte interesant de a se cerceta, dacă nu cum-va acest *aho!* saū *haho!* este comun tuturor plugarilor români din diferite provincie, căci interjecțiunea de care boării se servesc la minatul vitelor nu e ce-va antropologic, ci se deosebesce după națiunii și chiar după dialecte. Așa în Franța, bună-óră, în unele departamente se strigă: „ha! ha!”, în alte: „bé! bé! doun!”, în alte: „bé, hou, bé!”, în alte: „ara!”, în alte: „frre! frre!” etc. (Rolland, Faune populaire, t. 5, p. 28). In Italia strigătul mai obicînit este: „arri! arri!”, dar tocmai în Sicilia auđi pe plugari strigând aidoma ca la noi: „A h ò! a h ò! modo d'incitar le bestie a camminare” (Traina). Românul pare a fi adus pe *aho! aho!* din „agrul sicilian”, grănarul plugăriei italice.

Non atticissat, verum sicilicissat...

(Plaut.)

v. *Ha!* — *Haho!* — *Ho!* — *Plugusor*...

Ahòtnic -ă, subst. et adj.; amateur, friand. Cuvîntul rusesc *ohotnik* (rostit: *ahotnik*), introdus în Moldova pe timpul ocupațiilor, luând însă o nuanță ironică.

I. Créngă, Amintiri din copilăria (Conv. lit. XIV, 369): „Dómne, măi femeie! Dómne, multă minte îți mai trebuie, ȕicea tata, vedënd'o așa de *ahotnică* pentru mine...”

v. *Poftă*.

Aht (plur. *ahte* și *ahturî*), s. n.; soupir, gémissment, désir brûlant et non satisfait. Se rostesc cu *h=gr. χ*. Sinonim cu *oftare* și cu *suspin*, dar însemnă o durere morală mai intimă, prin care se identifică cu dor. Este un dor însoțit de *ah! ah!* De aceea el se pòte lua și'n sens comic: „m'ai anostit cu *ahtele* tale...”

„*Aht*, dor înfocat de ce-va care ne lipsesc; de ex.: biata mamă a ramas cu mare *ah* la inimă pentru perderea unicului seú fiú” (L. M.).

O doină moldovenescă:

Agiungă-te voe rea
Und' ȕi-o fi calea mai grea!
Agiungă-te *ahtul* meú
Und' ȕi-o fi pásul mai greú!...

(Caranfil, Valea Prutului, 75).

O doină muntenească:

Pe d'asupra casei mele
Trecea stol de rîdunele;
Nu e stol de rîdunele,
Ci sînt *ahturile* mele...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 305)

„Cântecelor melancolice, poporul le ȕice: de alén, de jale, de *ah*...” (V. Mircea, Iași, com. Copoú).

Alexandri, Barbu Lăutarul: „*Oftéză*, Barbule! — striga cuconașul; și eú trăgeam niște *ahturî* de se stîrniaú toȕi cání mahalalei...”

Același, Nobila cerșitóre, sc. 7: „Beú

lapte de capră roșie, căci *ahturile* mi-au slăbit peptul...”

A deriva pe *ah*t din turcesce și pe sinonimul seú *oft* din bulgăresce (Cihac), este ca și când ar pretinde cine-va că numai în Turcia cání fac „haú” și numai în Bulgaria se aude „miaú” la pisici. Interjecțiunile *ah!* și *of!* aparțin omenirii întregi. Nicî din latina nu le-aú luat Românií, ci le aú — fiind că sînt ómeni. Cât se atinge de sufixul *-t* în *ah*t=*ah!*+*t* și 'n *of*t=*of!*+*t*, el este din punct în punct același cu sufixul *-t* în: *va*et=*va!*+*t*, adecă participialul *-t* adaos după analogia cuvintelor ca: *gem*et, *bóc*et, *strig*ăt etc., latinesce: *gemi*-tum, *strep*i-tum, *fle*-tum, *planc*-tum, *luc*-tum și altele. In scurt, tulpina lui *ah*t e antropologică, formațiunea însă este latină.

v. ¹. *Ah!* — ². *Ah*. — *Ahtiez*. — *Oftare*. — *Suspin*. — *t*.

Ahtiàre }
Ahtiàt } v. *Ahtiez*.

Ahtièz (*ahtiat*, *ahtiare*), vb.; soupirer après quelque chose, brûler de désir, souffrir en désirant. Se rostesc cu *h=gr. χ*. Literalmente: a fi supus *ah*telor. Se întrebunțeză numai ca participiú: *ahtiat*, și ca infinitiv substantivat: *ahtiare*, dar se pòte ȕice fòrte corect: „eú *ahtiez*” sau „el *ahtiáză* după cutare lucru”.

„*Ah*tiat, care este lipsit de ce-va și 'l dorește cu foc.” (L. M.).

„*Ah*tiat, a fi *ah*tiat, lechzen, entbehren” (Dr. Polysu).

De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sul-tanica p. 21: „Mama Stanca, cu tot *ah*tiatul de care era covîrșită, măi zîmbi și ea...”

Același, p. 87: „ai să'ȕi vedî supușii pe unii în desfătări, iar pe alȕii în *ah*tier...”

v. *Aht*.

Ahu! — v. Au!

Aice s. *aicî*, adv.; ici, en ce lieu, en cet endroit. Dublet etimologic cu vechiul *aci ce* (= lat. *ecc'hicce*), care a despărut din limbă, și sinonim cu *aci* (= lat. *ecc'hic*), cu *acilea* și cu *acolea* (= lat. *eccu'illic*), *aice* sau *aicî* nu diferă întru nimic prin sens de cel de 'ntăiu, dar se deosebesce de cele-l'alte trei.

Pe când *aci* funcționează adesea ca adverb de timp, de ex.: „îl vești că *aci* 'i tócă gura și *aci* amușesce“, *aice* e tot-d'a-una adverb de loc. E necorect la Costachi Negruzzi, Scrisórea XIX: „de *aice* începe un șir de Domni reî...“ unde ar trebui: „de *aci* începe“, de vreme ce e vorba de o epocă, ér nu de o localitate. E corect însă la Beldiman, Tragodia v. 21:

Aice am trebuintă pe Iraclit să aduc
Starea Moldovei să plângă, sau să puu să
scrie lung,
Dar încatu'i prin putință, mă voiu nevoi
și eă
Osinda țerii a scrie, orî-cât imi va fi de
greu... „

unde *aice* corespunde anume locului pînă la care ajunsese poetul. Numai întru cât *aci* funcționează ca adverb de loc, el se pôte confunda cu *aice*, care însă exprimă, în orî-ce cas, o indicațiune locală mai precisă. Când țerantul din Mehedinți întrébă: „vi's *aci*?“ ér altul îi respunde: „ni's *aicî*“ (Preut R. Popescu, com. Ísverna), *aicî* față cu *aci* e mai pozitiv, căci afirmă.

Ca adverb de loc, *aice* este intermediar între *acolea* și *acilea*, dintre carî primul arată ce-va mai depărtat, iar al doilea însemnéază o apropiare imediată, adecă câte-trele se înlanțuesc într'o gradațiune, bună-óră: „alergând să mă ajungă, étă'l *acolea*, étă'l *aice*, étă'l *acilea* în capul meu.“

În balada poporană „Miorița“, când cîobanul dîce oițelor:

Ca să mă îngrópe
Aice pe-aprópe
În strunga de oi,
Să fîu tot cu voi... „

el nu înțelege *acolea*, căci ar fi o apropiare nelămurită și chîiar vecină cu depărtarea; dar nu vrea nici pe *acilea*, care ar fi însuși locul unde se vorbește; ci indică anume un punct mijlociu între ambele: „strunga de oi“.

Individualitatea lui *aice* apare mai cu sémă neted în unire cu prepozițiunile *de*, *pe*, *pînă*. Când dîcem: „de *aice*, pe *aice*, pînă *aice*“, avem în vedere un spațiu bine determinat în giurul nostru, cu noi-înșine drept centru; când dîcem: „de *acolea*, pe *acolea*, pînă *acolea*“, avem în vedere o apropiare lipsită de un punct central; când dîcem: „de *acilea*, pe *acilea*, pînă *acilea*“, avem în vedere chîiar centrul în care ne aflăm.

Aceiași semnificațiune cu *aice* sau *aicî* are forma scurtă *ice* sau *ici* (= latinul *hicce*), cu emfasă *icea*, și forma cea lungă emfatică *aicia* sau *aicea* (= *aice* + *a*), astfel că 'n balada de mai sus s'ar fi putut dîce de o potrivă bine: „*aice* pe aprópe“ orî: „*aicea* pe-aprópe“, fără nici o deosebire logică. Așa în Alexandria lui popă Ion din Sân-Petru, text transilvan din 1620 (Mss. Acad. Rom.), pe aceeași fóiă citim: „... și scose-i de *ice* pre Adam și pre Evva și cu fîcóri lui, și să aflară 14,000 de omeni, și eșit'au de *ice* la lume la țara vostră...“; mai jos: „... vinit'au *aicia* întăiu ș'au lăcuitu *aicia* 500 de ani, și *aice* au făcutu pre Caiinú și pre Avelú...“; mai jos: „... deca murim noi, mergemú într'altú loc și mai bunú de *icia*...“

Doină din Transilvania:

M'ou și duce, is ca dusă,
 Numai flórea nu mi' pusă,
 Dară flórea pune-voiu
 Și de-aicea duce-m'ouu,
 Duce-m'ouu d'aicē din sat
 Să le fac la hâde larg...

(Jarnik-Bársanu, 188)

saū :

Du-mē, Dómnē, de pe-aicē
 Unde sînt Ńilele micē,
 Că pe-aicea s'au mărit
 Și ómenii s'au reit...

(Ibid. 213)

Forma *aicē* circulează în graū mai mult decăt forma *aice*, și ambele mai puțin decăt emfaticul *aicea*. Cătrele lipsesc dialectului istriano-român, care întrebuintează numai pe *a c i a* saū *c i a* (= lat. ecc'hic + a), și dialectului macedo-român, unde sînt înlocuite prin *a c i a* și prin forma fórte interesantă *a ó c e*, corespundătoare daco-românului *a c ó c e* în „într'a c ó c e“ (= lat. ecc'hocce), care însă la noi are sensul de „mişcare spre *aice*“, iar nu „stare pe *aice*“.

v. *Aci.* — *Acicea.* — *Acilea.* — *Acóce.* — *Acolea.* — *Aicea.* — *Aóce.* — *Icē...*

Aicea s. **aicēa**, adv.; ici. Format din *aice* saū *aicē* prin emfaticul *-a* (v. ⁵A), *aicea* saū *aicēa* păstrează aceeași nuanță de sens, dar e cu mult mai des în circulațiune, nu numai în viul graū, ci mai ales în vechile texturi, în carē însă el se află în concurență cu dubletul seū *aicea*. Așa în Omiliarul dela Govora, 1642, pe aceeași pagină 49 a: „*aicē* cunoaștet meșterā inșelăciune drăcascā...“ și: „*a c i c e* vei vedē mulțimē păcatelor tale...“; saū pe pag. 61 a: „nu numai acolo va sâ muncăscā, ce și *aicē* muncēște iute...“ și: „tu *a c i c e* cantā puținel, frate și soro...“

În Dicționarul Mss. Bănățēn circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 422) ne în-

timpină numai forma emfatică: „*Aicsa*. Hic.“ În cel slavo-român din aceeași epocă (Mss. al Societății Archeologice din Moscva) f. 60 a:

„*Здѣ, аicea*;

„*Здѣмнин*, de aice...“

v. *Aice.* — *Acicea.*

Aidoma, adv.; exactement comme ça, de point en point, comme deux gouttes d'eau. Sinonim cu asemenea, la fel, leit, întocmai, dar mai afirmativ.

„*Aidoma* = deplin asemenea, tog-mai așa, real, impelițat; de ex.: copilul acesta este tată-seū *aidoma*; am vedut pe dracul *aidoma*...“ (L. M.).

Dr. Polysu: „*Aidoma* = ähnlich; gleich; wirklich; ganz ähnlich, ganz gleich; akurat; *aidoma* la chip = wie aus dem Gesichte geschnitten“.

v. *Asemene.* — *Leit.*

Nici o dată nu se accentează pe *o*: *aidōma* (Cihac, II, 3), ci numai pe *i*.

I. Văcărescu, p. 228:

Cum e, d'ar fi vedut
 La toți, slăvit, plăcut
 Ar fi ăst chip ceresc
Aidoma ca tine...

și'ntr'un alt loc:

E nemerit cu fețe vii, *aidoma*'ți portret...

Caragea, Legiure, 1818, p. 58: „După ce să va orândui epitropul, până a nu să apuca de chivernisiré lucrurilor, datoriu iaste să facă doao catastișe anume de priimiré averii și a datoriei nevársnecului, și pre unul după ce'l va iscăli însuși, și'l vor adeveri rudele sau judecătorii, să să dé în păstrare la Mitropolie sau la Episcopii sau la Vorniciā obștirilor, iară celalalt, și acela iscălit și adevérit a *idoma* (ă *ИДОМА*): să 'l poprēscā însuși...“

Basmul „Fata cu pieze rele“: „...la Arăpōica cutare se găsește un petec

de mătăsăria *aidoma* celeia ce căuta împăratul și tocmai atât cât îi trebuia...”

Forma cea mai veche în texturi este *avidoma*.

Cantemir, Chron. II, 151, despre nesce plastografi: „Leon de acésta înștiințându-să, au porocit logofetilor lui să înpotrivască slova Sfântului Ioann, carii slova *avidoma* potrivind...”

În Moldova pînă astăzi predominesce forma *avidoma*.

Alexandri, Iași în carnaval, act I sc. 2: „par'că'i vîd *avidoma* ș'acum alergînd pe uliți cu coifuri de hîrtie poliită...”

Tot în Moldova însă se mai aud și forme provinciale: *aghidoma*, *agidoma* și *agiuduma*.

O povestire țerănescă din Tutova: „Stafia țice-că este umbra luată de zidarî, când fac vre-o clădire sau beciu, a unui om care țice-că nu mai trăesce dela luarea umbrei decât 40 de țile, după care timp murind, iese *aghidoma* în locul unde ȳ-aŭ luat umbra și chinuesce pe cei cari s'ar duce acolo nóptea...” (P. Mohor, com. Pucscii).

Narațiune țerănescă din districtul Iașilor: „dracu uniori si arată cal, porc, ogar, epuri, mătă, lup; dar el *agiuduma* îi în chipul omului și'î negru ca păcura, cu corno, cu chelea gólă, cu códá și arichî...” (Preot A. Bottez, com. Șipotetele).

„*Agidoma* vrea să țică a ȳ e v e a, întocmai...” (G. Gavrițișanu, Némț, com. Galu).

În fine, în balada „Juganiŭ”, așa cum se cîntă pe la Braila:

Că muma jaganilor
Erea fruntea cailor,
Scăparea haŭducilor,
Idoma nălucelor...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 691)

unde editorul observă în notă: „*idoma*, aferesă din *aidoma* = întocmai ca, identic cu, aretând asemnarea perfectă”.

Forma *idoma* aferetică nu este, după cum nici *aidoma* nu e protetic, căci inițialul *a-* (=lat. ad) nu aparține tulpinei cuvîntului, la care se adaugă numai ca un fel de întărire, ca și'n „*a-semenea*” sau „*a-ȳeva*”. Finalul *-oma*, pe de altă parte, se descompune în emfaticul *-a*, ca în „*acum-a*”, „*asemenea-a*, *aȳeva-a*, *atât-a* etc. (v. ⁵A) și în același sufix *-omă* cu funcțiune superlativală, care mai figuréză în alți doi adverbii romănesci: *avalma*” (vechiu: *avaloma*) și „*hojma*” (vechiu *hojoma*), cel de'ntăiu însemnând: „*tout-à-fait ensemble*”, iar cel'alt: „*très-fréquentement*”, un sufix înrudit cu superlativul latin arhaic *-umus* (clasic *-imus*) în: *minumus* (= *minimus*), *infumus* (= *infimus*), *decumus* (= *decimus*) etc. La Romăni însă acest sufix nu pôte fi latin, de óră ce nu e latin nici unul din cei trei adverbii. Când separăm dară prefixul *a-* și sufixul *-omă*, ne remăne tulpina cea semnificativă *-vid-*, pe care deja Laurian și Maxim s'aŭ încercat s'o apropie de grecul *εἶδος* „aspect, visage, espèce, façon”, corespundător litvanului „*veidas*” și slavicultui „*vidŭ*”, de care la rîndul seŭ l'a apropiat Cihac. Grațiă sufixului *-omă*, pe care cu sensul superlatival nu l'aŭ nici Slavii, nici Grecii, romănul *avidoma* însemnáză: „întocmai aceiași față, întocmai același fel, întocmai același aspect”, „*ipsissime*”. Fiind-că Romăni pe *avidoma* nu l'aŭ din latina, fiind-că nu l'aŭ nici dela Greci sau dela Slavi, și fiind-că totuși el este învederat o formațiune ario-europeă, atunci nu cum-va să fie la noi un rest dacic?

v. ⁵A. — *Abeș.* — *Abur.* — ²-*Ac.* —

Aghiuță. — Avalma. — Hojma. — omă...

· **Ai-l'altă.** — v. ^{1.2.3.} *Aia.* — *Alt.*

Ainde s. **aindene** (**aindere**), adv.; ailleurs, de l'autre côté. Sinonim cu a i u r e, prin concurența căruia a dispărut aproape de tot din grai. În *aindene* și *aindere* finalul *-ne* sau *-re* jacă același rol amplificativ ca în pretutinde-ne și pretutinde-re din organicul pretutinde. În mai multe dialecte italiene un asemenea *-ne* se acată la tot felul de cuvinte: „È usuale pronunziare Rre, me, te, aggiungendo la sillaba -ne per eufonia; onde Rrene, mene, tene. Lo stesso avviene con gli infiniti: fare, dire ed altri, ai quali troncando il popolo la desinenza in -re, sostituisce la sillaba -ne, onde: fane, dine e simili“ (Mevi, în Papanti, I parlari p. 64).

Lexicon Budanum: „*Aindine*, aïure = alibi, alio loco“.

Mai obicînit la Bănăușeni:

Diaconovici-Loga, Gramm. 148: „aïrea, allurea saü a i n d e r e a“, adecă cu emfaticul *-a* (v. ^{5.} A).

Alexi, Gramm. 161:

„Aïre, aïure }
„*Aindere* } alibi“.

Luî *ainde* e corelativă în vechiul grai forma *cinde*, între ambele fiind același raport ca între a e s t și c e s t, a t a r e și c u t a r e, ă l și c e l, a i c e și c i c e, a i a și c e i a etc., adecă între cuvinte a căroră prima silabă derivă din prefixul latin vulgar *ecc-* trecut în tôte limbile romanice în *ac-*, une-orî conservând pe *-c-*, alte-orî perđendu'l. Ambele forme: *ainde* și *cinde* represintă același prototip latin *ecc'inde*, care înseamnă „de acolo“, „de cea-l'altă parte“. Iată un pasajü din Genese (V, 1J — 12)

după doë traduceri din secolul XVII:

Dosofteiu, Paremiar 1683:

...și veniră la ariă luî Atadü, cariă iaste de c i n d e de Iordanü, și plânsără plânsü mare și tare foarte; și fface plânsulü tătăluî säu 7 dzile; și vâdzură läcui-torii pämantuluî luî Hanaanü plânsulü în ariă luî Atadü, și dzäsără: plânsü mare iaste Eghiptianilorü; dreptü a-ciaia sä numi numele loculuî aceluî: plânsulü Eghiptuluî ce i de c i n d e de Iordanü...

Biblia Șerban-vodă 1688:

...și mërseră la ariia luî Atadü, care iaste de c i n d e de Iordanü, și plânseră pre elü plângere mare și tare foarte; și făcu plângeria tătani-său 7 zile; și văzură läcui-torii pämantuluî Hanaanü plângeria la ariia luî Atadü, și ziseră: plângere mare iaste acësta Eghiptenilor; pentru acëia au numitü numele loculuî aceluia: plângeria Eghiptuluî carele iaste de cindé de Iordanü...

În contextul grec este de doë ori: „περαν του Ιορδάνου = de cea-l'altă parte...“

Așa dară *ainde* nu este latinul aliunde (Miklosich, Lautl. d. rum. Dialekte, Vocal. I, 5). Cu atât și mai puțin are a face cu paleo-slavicul inüde (Cihac), puține vorbe în limba română fiind mai latine decât dubletul etimologic *ainde* și *cinde* = *ecc'inde*. În dialectul macedo-român s'a conservat cu același sens latinul *deinde*. După sub-dialectul dela Crușova: „di dinde di ariü = au delä de la riviäre, de l'autre côté de la riviäre“. (Dr. Obedenaru, Dict. Mss. în Acad. Rom. II, 694).

v. *Aiure.* — *Cinde.* — *Inde.* — *Pretutinde.* — *Tutinde.* — *Utrinde...*

Ainte, prép.; avant, d'avance. Astăzi se întrebuințază numai forma aglutinată în *a i n t e* sau *n a i n t e*; în vechile texturi însă e foarte des simplul *a i n t e*, care și el este compus, după cum ne vom încredința mai la vale, și a cărui individualitate abia se mai recunoște în graiul actual acolo unde cuvântul se pune în antitesă cu apoi, de pildă în proverbul:

La plăcinte
In-*a i n t e*,
Și la resboiu
In-a p o i...

(I. Cróngă, Conv. lit. 18.7 p. 174)

Câte-va exemple din cele foarte multe. Psaltirea Șcheiană circa 1550 (Mss. Acad. Rom.):

XXXVIII: se răpaosu *a i n t e* pă-ră nu me ducū...

LIV: ce e *a i n t e* de vécu...

LVII: *a i n t e* de înțelegere spirii voștri...

LXXI: și luccuăște cu soarele, și *a i n t e* de lură gintul de gintu...

Codicele Voronețian, din aceiași epocă (Mss. Acad. Rom.):

Act. Ap. XXVI, 20: a căți era în Damascu *a i n t e*, și întru Ierusalimū...

lb. XXVII, 43: dzise celora ce potu nuta, și

...ut refrigerer priusquam a-beam...

...qui est ante saecula...

...priusquam intelligent spinae vestrae...

...et permanebit cum sole, et ante lunam generationes generationum...

...his qui sunt Damasci p r i - m u m, et Ierosolymis...

...jussitque eos qui possent nare, emittere se

săriră *a i n t e* la margiinri...

Jacob, IV, 17: e căia ce e de sus prémândrie, *a i n t e* ȳaste curatu, după acēia în pace...

Radu din Mănicesc, 1574 (Mss. Harl. 6311 B. British Mus.), Math. XXIV, 38:

...că era în zilele *a i n t e* de potopū mâincându și bândū, însurându-se și mărîtându-se...

Coresi, 1577:

ps. XXXVIII: slăbēște-măsără-pausū *a i n t e* până nu mă ducū...

ps. CIX: deîn mațe *a i n t e* de luccéfărū născui-te..

ps. CXXVIII: să fie ȳarba în zidū ce *a i n t e* de rupere sécă...

Palia din Orăștia, 1582 (ap. Cipariu, Analecte p. 67):

Exod. XXI, 22: să atare bărbați se vorū sfădi și va vătăma vr'unulū dentre ei muiare tăroasă, și-i va fi a naște *a i n t e* de vrēme...

Popa Grigorie din Măhaciu, Legenda Duminice, 1600 (Cuv. d. bătr. II):

p. 44: că *a i n t e* treimeș o carté la voi, ȳară voi nu o credzutū...;

p r i m o s...

...quae autem desursum est sapientia, p r i - m u m quidem pudica est, deinde pacifica...

...enim erat in diebus ante diluvium comedentes et bibentes, nubentes et nuptui tradentes...

...remitte mihi ut refrigerer priusquam abeam..

...ex utero ante luciferum genui te...

...fiant sicut fenum tectorum, quod p r i u s quam evellatur exaruit...

...si autem rixentur duo viri, et percusserint mulierem in utero habentem, et exierit infans ejus n o n f o r - m a t u s...

p. 45: în vereré mare *ainte* feču omu întăe Adamu...;

p. 51: *ainte* du-te de te iartă cu insul...

Același, Predica 1619 (ibid. II, 121): „ști tatălău vostru ce v'ară treboi *ainte* încă de cerșotul vostru...”

Adesea *ainte* ne apare ca o simplă prepozițiune corespunzând formațiunilor latine cu *a n t i*-, *prae*-, *pro*- etc. Așa în Psaltirea Mss. Scheiană:

XXXVI: că *ainte*-véde că vire dzua lui...

...quoniam prospicit quod veniet dies ejus...

De asemenea în Psaltirea lui Coresi:

XX: *ainte*-apucătū elū cu blagoslovenie...

...praevenisti eum in benedictionibus...

LXXVIII: să *ainte*-apuce-mă mi-losté ta...

...anticipent nos misericordiae tuae...

LXXXV: și nu *ainte*-puseră tine.

...et nom proposuerunt te...

CXXXVI: să nu *ainte*-pomeni-voiu Ierusalimulū...

...si non proposuero Jerusalem...

Fórte des în aglutinare cu „mai” sub forma contrasă *ma in te* = *mai-ainte*, de ex.: „cela ce e scrisū *ma in te*” (Cuv. d. bătr. II, 229).

v. *Mainte*.

În construcțiune cu *ma i* de:

Simeon-vodă Movilă, 1602 (Cuv. d. bătr. I, 113): „au fost lui moșie *mai de-ainte* vréme...”

Pravila Moldov. 1646, f. 17: „să nu dă voe nemărui să cêrce casa celuia ce iaste omū de cinste și vestitū de omū bunū, carele *mai de-ainte* nu va fi avut nice dănăoară cuvinte de omū rău...”

Ibid. f. 29: „cela ce va fi fostū *mai de-ainte* acel lucru a lui...”

Ibid. f. 57: „de-i va fi dzăsū *mai*

de *ainte* să nu vorovască cu muțăriia lui...”

Canonicul Cipariu constatase cel întâiu, că latinul *a n t e* ne întimpină nu o dată în vechile texturi sub forma: *î n t r e*, confundându-se materialmente cu prepozițiunea „*î n t r e* = lat. *inter*”, dar păstrându’și nestrămutat înțelesul, „precum la Coresi, ps. V, 5: *nece vor fi călcătorii de lége î n t r e* ochii tăi, sau ps. IX, 20: să se judece limbile *î n t r e* tine etc., unde slovenesce pretutindenea e scris: *н р е а* (ante)” (Cipariu, Principia, 396). Această formă *î n t r e* în loc de *î n t e* (=lat. *ante*), cu un „-re” analogic întocmai ca în „*aimintre* = lat. *alimente*”, dovedesce că *ainte* nu vine d’a-dreptul din latinul *a n t e*, ci e compus: *a-ainte*, cu prepoziționalul *a* care aci represintă pe „ab”, ca și’n francesul „*avant*”, italianul „*avanti*”, provençalul „*abant*” = latin rustic „*ab-ante*”.

v. ¹A. — *Înainte*. — ²Între. — *Na-ainte*. — *re...*

Ainte-apuc. — v. *Ainte*. — *Apuc*.

Ainte-pomenesc. — v. *Ainte*. — *Pomenesc*.

Ainte-pun. — v. *Ainte*. — *Pun*.

Ainte-véd. — v. *Ainte*. — *Véd*.

¹Aire s. airi. — v. *Aiure*.

²Aire. — v. *Aiesc*.

Aist, *aistă* (plur. *aistă*, *aiste*), pron. demonstr.; ce, cet (*cette*). Alături cu *a e s t*, una din variantele rustice în loc de *a c e s t*. Circulază *mai ales* în Moldova, dar *mai tot-d’a-una* sub

forma emfatică: a ista = *aist* + a (v. 5. A).

Alexandri, Cetatea Némțului, act. II sc. I: „Tunurile lor bat zidurile *aiste* necontenit de cincă zile...”

Ibid. sc. 3: „*Aiste* cuvinte mî-o rostit mortii! și eū m'am legat cu giurămînt cătră eī așa să fac...”

Pe cînd în daco-romăna *aist* a scădut la tréptă de provincialism, în macedo-romăna el este aprópe singur întrebunțat: „care este *aistu*?” „care este *aistă*?” „a cui sîntu casile *aiste*?” etc. (Bojadschi, p. 53). De asemenea e fórte obicînuit în istriano-romăna (I. Maiorescu, p. 84). În ambele dialecte există și forma emfatică a ista (Miklosich, Rum. Unters., I. 59).

v. *Acest.* — *Aest.* — *Aista.*

Aista (plur. *aiștia*, *aistea*), pron. demonstr.; ce, cet (cette), celui-ci (celle-ci). Formă emfatică pentru a ist, aprópe singură întrebunțată. Nominativul singular e același la masculin și la feminin.

Un cîntec din Ardél:

Iar nevasta suspina
Și cu jele cuvînta:
— Nu mē da dup'*aista*...

(Pompiliū, Sibiiū, 63).

I. Créngă, Punguța cu doi bani, (Conv. lit. 1876 p. 403): „Mē! da al dracului cocoș *ī-aista*! Eī, las! că ț'-oīu da eū de cheltuélă, măi crestature!...”

Același, Povestea lui Harap-alb (Conv. lit. 1877 p. 177): „Măi imī vine a crede că *aista*'ī țara spanilor, și n'am încotro...”

Tot acolo p. 184: „Nu sciti d-vóstră ce póm'a dracului e Harap-alb *aista*!...”

Costachi Negruzzi, Muza dela Burdujăni, sc. 10:

Deū cuconiță, pacatu mare!
Eū vėd că Grecul *aista* are

Lucruri plăcute, bune bucate,
Tot cam sárate și chipérate...

„Noī đicem: ci lucru esti *aista*, în loc de: ce lucru este a c e s t a...” (C. Tudoran, Tutova, c. Frunțișeni).

„*Aista* scie și tóca în cer! đice poporul despre cela ce scie multe...” (Tutova, c. Epurenii).

Aglutinat cu alt: *aista*-l'alt.

Alexandri, Rusaliile, sc. 20: „Iaca!.. Da *aistalalt* cine'ī?... Cuconu Gálușcă? Mare minune!...”

v. *Acesta.* — *Aist.* — *Ast.* — *Asta.* — *Est.* — *Ist.*...

Aista-l'alt. — v. *Aista.*

Aișor (pl. *aișori*), s. m.; t. de Botan.:
1° *Lilium martagon*, lis martagon;
2° *Sisymbrium nasturtium*, cresson de fontaine;
3° *Galanthus nivalis*, perce-neige. În primul sens se măi đice și: a i u - d e - p a d u r e; în al doilea, e sinonim cu: u s t u r o i ț ă , frunđa - v o i n i c u l u i , é r b ă - d e - l i n g ó r e , și se măi đice și la feminin: a i ș ó r ă ; în al treilea, se chiamă măi obicînuit: g h i o c e i , c o c o n e i , p r i m ă v ă r i ț ă etc. În aceste trei sensuri cunósce pe *aișor* Dr. Brândză (Prodrom 125, 437, 452). După Lexiconul Budan (p. 9; cfr. L. M. I, 50), tot așa se chiamă plánta „*Asphodelus ramosus*”. După Sava Bărcianu (p. 6), „*Lilium martagon*” pórta măi în specie numele de: *aișor-galben*.

Aișor e deminutiv din a i u „ail” prin sufixul -ș o r. Tóte plántele de măi sus se caracterisă la rădăcină prin „bulbe” saū „cepe”, ceia ce explică originea numelui lor.

v. *Aerel.* — *Aglică.* — *Aior.* — *Aiu.* — *Aiuș.* — *-șor.*...

Aișóră
Aișor-gálben } t. de Botan. — v. *Aișor.*

Ait s. aïlt, -ă, adj.; part. passé d'aïesc: *apprété à l'ail*. Se întrebuintează alături cu o formă aïezat, derivată din aïez.

Dicționarul Mss. Bănățén circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 422): „*Aijt* (citesce: *aïit*). *Allio conditus*“.

v. *Aite*. — *Aitură*. — *Aïesc*. — *Aïez*.

Aite s. aïte, subst. f. plur.; sorte de plat: *gelée à l'ail*. *Lexicon Budan*: „*Aïite*, obsonium congelatum, gesulzte Füsse“. Plural dela participiul trecut feminin: *aită*. Formațiune paralelă italianului *agliata* cu același sens, dar pe deplin corespunzătoare numai vechiului frances *aillie* „sauce, ragoût où il entre de l'ail“, care presupune un verb *aillir* = rom. *aïre*, cu un prototip latin comun *alliire*. Intr'un text medieval:

Ces grasses oes, ces gras hastes;
Ces forz aillie s...

(Godofroy, I, 188,

românește: „aceste grase gâsco, aceste grase șolduri, aceste tari *aite*...“

v. *Ait*. — *Aitură*.

Aitură (plur. *aitură*), s. f.; „*gelée à l'ail*“ (*Cihac*). *Lexicon Budan*: „*Aitură* = *aite*“, mai aducând ca sinonimă (p. 106, 579): *cătărăgi*, *reci* și *piftiă*.

„Măncările țerănesci pe la noi, așa cum se rostesc de popor: măligă și culesă, mălai, paită = pâne de grâu, borș, zamă, dulce = lapte dulce, brinză, urdă, papă = scrob, *aitură* = *reci* și *piftiă*...“ (M. Lupescu, *Sucéva*, com. Broșteni).

v. *Aite*. — ².*Cătărăgi*.

¹.**Aİ!** interj.; aïe! Țipet de durere sau de o spaimă iute și pătrunzătoare. Generalmente reduplicat: *aï!*

aï! O interjecțiune comună omenirii întregi.

v. ².*A*. — ².*I*.

².**Aİ!** s. aï! interj.; par exemple! Exprimă o ușură mirare.

Dicționar Mss. Bănățén circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 422): „*Aij* (citesce: *aï*). *Admirantis vox*.“

Aceiași interjecțiune cu o nuanță comică:

Ai, săracă mândra mea,
Cu brău roșu se'ncingea,
Inima mi-o aprindea...

(Jarnik-Bărsanu, *Transilv.* 244)

Cu forma aspirată: *hai!*

Tot aci ar fi să aparțină la *Dosofteiu*, 1683, f. 86 a:

Ps. LXIX: să să 'ntoarcă in- dată stidindu-să, cariî grăesc miie: <i>hai</i> bine! <i>hai</i> bi- ne!...		...avertantur statimerubescen- tes qui dicunt mi- hi: e u g e, e u- g e...
---	--	--

unde apare ca sinonim cu ironicul *aferim*; dar *Dosofteiu* n'a făcut aci decât a imita psaltirea polonă a lui *Wróbel* din 1567, în care pasagiul de mai sus e tradus: „*ci którzy mi mówia hai, hai!*“ În originalul ebraic este: *hedad*.

v. ².*A*. — ².*I*. — ¹.².*Ahi!* — ³.*Aï!* — *Aïu-ïu!* — ².*Hai!*!...

³.**Aİ!** interj.; va! allons! Corespunde imperativului *aïde!* *aïdem!* *aïdeți!* „*Aï* încolo d'aici = *gehen wir weg von hier!*“ (*Polysu*). „*Aï* de te culcă! *Aï* mă! ce mai stai aici? *Aï*, băete! *Aï* să fugim! *Aï* la pere!...“ (*L. M.*). Mai adesea sub forma aspirată *hai*. Așa în strigătele precupeților (*E. Băican*): „*Hai* la pe, pe, peș! *Hai* la córne, córne! *Hai* acilea la băetu! etc.“

La *Anton Pann*:

Zise unul: *aĭ* să'l prindem
 Și la vr'un Țigan să'l vindem...
 (Prov I, 83)

saŭ :

Și o chiamă după el,
 Zicënd: *aĭ* colé nițel...
 (Ibid. 100)

saŭ :

Aĭ! mergi de mănâncă pâine — ți zise—
 și prost nu fi,
 Și albi în grije ca mâine de dimineță
 să vii...
 (Ibid. II, 9)

Cu aspirațiune :

Haĭ, mândră, la cununiă
 Pina ți frunța verde ți via!
 Dacă frunța s'a usca,
 Cine-amar ne-a cununa?...
 (Jarnik-Barsanu, 40)

saŭ :

Haĭ, bade, sa ne lubim,
 La luat să nu gândim!
 Ne-am lua, nu ne putem;
 Ne-am lăsa, nu ne'ndurăm...
 (Ibid 56)

Pe când în graiul obicnuit acest *aĭ!*
 se aspiră în *haĭ*, limba poporană po-
 etică îi asociază une-orî pe eufonicul
d ca în *d alb* = *alb*. De exemplu:

Nevasta mi'l auđia
 Și din graiu așa grăia:
Daĭ voinică
 Seminice!
 Dacă ți urit de mine,
 Du-mă 'n oraș și mă vinde...
 (Pompiliu, Sibiu 62).

saŭ :

Daĭ murgule, dragul meu!
 Ce reu' pe capul teŭ?
 Coma' cruntă,
 Șeua' ruptă,
 Vai cum vii tu dela luptă!..
 (Ibid 80)

În aceste pasaje însă „*aĭ!*” = *allons!*“
 se confundă cu „*aĭ!*” = *par exemple!*“
 v. ². *Aĭ!* — *Aĭde!* — *Daĭ!* — *Haĭ!*

⁴. *Aĭ!* — v. *Vaĭ!*

⁵. *Aĭ?* interj.; dices donc! „Vorbă de
 întrebare, care probabil este = *a is*, a
 doua persoană din a jo, așa de des în
 Plaut sub forma *a in* în loc de *a is ne*,
 cu același înțeles ca și'n românesce în-
 trebarea: *aĭ?*“ (Laurian-Maxim).

⁶. *Aĭ* = *anĭ*, plur. d' a n. Formă foarte
 poporană, dar nu rară și'n vechile
 texturi.

Doșofteiu, 1683, f. 116 b:

Ps. LXXXIX:
 ... *aĭ* noștri ca
 painjina îngăima,
 dzilele *ailor* no-
 ștri într'ânșii
 șiapte dzăc de *aĭ*,
 iară de-a hi în
 puteri, optă-dzeč
 de *aĭ*...

...a n n i nostri
 sicut aranea me-
 ditati sunt, dies
 a n n o r u m n o-
 strorum in ipsis
 septuaginta a n-
 n i, si autem in
 potentatibus, oc-
 toginta a n n i...

Balada Corbea:

Doș-deci și șepte *aĭ*
 Șii cum mă mai chinuă!...
 (G. D. Teodoroscu, Poes. pop. 526).

v. *An*.

⁷. *Aĭ*. — v. *Am*.

⁸. *Aĭ*. — v. *Aș*.

⁹. *Aĭ*; pluriel de l'article possessif
 masculin a l.

Aci ne interesă numai funcțiunea
 lui *aĭ* de'naintea numerelor ordinale.
 Pentru a traduce pe francesul „*les*
deuxièmes, les troisièmes“, graiul ro-
 mânesc de astăzi întrebunțeză: „cei
 de al doilea, cei de al treilea“, lite-
 ralmente: *ceux du deuxième, ceux*
du troisième“. Limba veche, pe o cale
 mai organică, din singularul „al doile“
 trăgea pluralul „*aĭ* doi“.

Text circa 1580 (Cuv. d. bătr. II,
 284): „multe oști birui, întâiu Siriianii,
ai doi Turcii, *ai* trei Tătarai...“

Text circa 1600 (Cuv. de bătr. II, 79): „dereptu acéia intrați în bucuriia domnului vostru, și cea de întâi și *ai* doi i...”

Varlam, 1643, I f. 282 b: „slugile cei diântău și *ai* doi sântu proorcii și direpții...”; apoi f. 291 a: „*ai* trei sântu carii nu numai la nuintă ce nu vrură să margă, ce și slugile uciseră...”

In cas oblic:

Pravila dela Govora 1640, f. 135 a: „... iară nepoții miei cei de'ntău să se amestece cu *ai* trei nepoții muerii méle neopriț, așijderé și *ai* trei-mi nepoți cu *ai* trei muerii méle, iară nepoții muerii-mi cu ai frățini-mieu sau fečorii surorii-mi să nu se amestece, iară *ai* doi nepoții muerii méle cu fečorii *ai* doilor-mi veri neoprit să se amestece, iară fečorii *ai* doilor veri să nu se atingă...”

Era însă și o formă plurală, „*ai* doilea, *ai* treilea”, mai apropiată de usul actual:

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XXII p. 14: „voi seți trupulū lu Hristos și noduri deîn parte-i carii puse Dumnezeu în besereca lui: întâi apostolii, *ai* doilé proorcii, *ai* treilé învățatorii...”

Cât despre întrebuintărea lui *ai* de'naintea pronumelui posesiv: „acești boi sînt *ai* mei”, și de'naintea genitivului: „boi *ai* lui Petru”, se vorbește în alți articoli.

v. ³.A. — ¹.Al. — ¹.Ale.

10. AĪ (masc. *alui*, plur. *alor*); sorte d'articles possessif poétique au cas oblique. Un fenomen morfologic foarte curios, în puterea căruia pronumele posesiv se declină așa:

	[al meu]	[a mea]
gen. dat. sing.	<i>alui</i> meu	<i>ai</i> mele
„ „ plur.	<i>alor</i> mei	<i>alor</i> mele...

Este învederat că femininul *ai* în „*ai*

mele, *ai* tale” n'are a face cu masculinul plural a *i* dela a l în „*ai* mei, *ai* tei” sau „*ai* cutăruia”; nici *alui* și *alor* în „*alui* meu, *alor* mei, *alor* mele” nu se potrivește cu al lui său al lor, a lui său a lor în: „al lui lucru, a lor faptă, a lui trebă, a lui Petru etc.”, unde se asociază, dar fără a se confunda la o'altă, un articol și un pronume, pe când în fenomenul ce ne preocupă elementele compuse constituă un singur tot aglutinat, funcționând numai ca articol. După cum în „*ai* mele” nu se poate trunchia *ai* în *a-i*, de asemenea nu trebuie despărțit în două *alui* și *alor*.

Ne întimpină adesea în Psaltirea cea versificată a Brașovenului Corbea, 1700 (Mss. în Acad. Rom.); de exemplu:

Ps. LIII:

Și cuvintele *ai* méle
Gurî, în urechi ia-le...

= „cuvintele gurei mele...”

Ps. XLIX:

Și'n potriua fiului *ai* a tale maice,
Stricăcoasă smintela ai pus, ca de lance...

= „fiului maicei tale...”

Ps. L:

Și după mulțimé *alor* tale
Indurări, mă scoate la drum și cale...

= „îndurărilor tale...”

În exemplele de mai sus vedem pe *ai* său *alor* urmând după un nume post-articulat: „cuvintele *ai*...”, „mulțimea *alor*...”; iar în „fiului *ai* a tale...”, printr'un fel de reduplicare, alături cu *ai* este lăsat și *a* din nominativul „a ta”. Aceiași reduplicare în ps. LXXXVIII:

A *alui* nostru împărat
Ce-i de scumpe daruri bogat...

Mitropolitul Dosofteiu recurge nu o dată în proză la această declinațiune anormală a posesivului, însă numai

în stilul cel poetic al rugăciunilor.
Bună-ora:

Paremiar, 1683:

f. 14 a: „nu uita nice triace dzasa
alui mieu rostū, nice fugi dela gra-
iurile rostului mieu...“;

f. 16 a: „să păzăștū gândul bun și
sămțăriia *alor* miale budze...“

Liturgiar, 1679:

f. 93 b: „am învitatūț cu urgie
bunătăția, *alor* tale porunči sārind și
neascultāndū a tale învățaturi...“;

f. 88 a: „*alui* tăū pré-curat trupū
și dumnedzāescū sānge nedestoinicū
sāntū...“;

f. 89 a: „în lumina *alor* tale po-
runčū indireptédzā-ne...“;

f. 92 b: „multe's multāmile *alor*
miale, Dumnedzāū-nāscātore, gre-
șiale...“

La dativ:

Palia din Oraștia, 1582 (op. Cipariu,
Analecte p. 71): „să vei da bani im-
prumutū *alorū* miei mișei oameni...“

Tot așa la A. Pann, Prov. I, 157:

Și cu 'ngrijirile sale
Stringēnd un leū de parale,
Dise *ai* sale neveste:
Dragă, o đicală este...

= „dise nevesteī sale...“

Este același articolu *a* ca și 'n „*a*
mea, *a* ta, *a* sa“, dar întrebunțat cu
totul afară din norma obicīnuită, după
care el trebuī să dispară în concor-
danța posesivului cu un nume la cas
obic: „nevesteī sale“, nu „nevesteī *a*
sale“; „poruncelor tale“, nu „porun-
celor *a* tale“; „rostului meū“, nu „ro-
stului *a* meū“; pe când aci, din con-
tra, posesivul se pune nu fără *a* în
cōda numelui, ci cu *a* de'înaintea nu-
melui, și'n același timp *a* își atrage
aglutināndu'și pe determinativul sin-
gular -ī saū plural -lor al aceluī nume,
remas astfel nedeterminat. E fōrte ro-
mānesce de a đice, în poesiā și'ntr'o

proză patetică: să spuī *alor* teī stā-
pāni = spune stapāni-lor [*a*] teī“, saū:
„mārimea *ai* sale iūbiri = mārimea
iūbiri-ī [*a*] sale“. Nemic analog în cele-
lalte graiuri romanice.

De aceeași natură morfologică, di-
ferind însă prin împregiurarea că nu
funcționează de'naintea unui posesiv,
este *ai* într'un document moldovenesc
din 1615 (A. I. R. I, 1, 128): „noi vā-
zindu acel zapis a dumisale maicei no-
stre *ai* Movilo e caré mai sus scri-
em...“, unde „*ai* Movilo e = *a* Movilo e-ī“.
Și aci întrebunțarea e poetică în fond.
Graiul a fost condus prin simțul este-
tic de a nu repeți de doē ori același
formă gramaticală: *a* maice-ī *a* Movi-
lo e-ī“. De asemenea de cincī ori într'un
act moldovenesc inedit din 1663, scris de
„popa Vasilie cel domnescu de Trāgul-
frumos“ (Arch. Stat. din Buc., docum.
Mitrop. Iași): „fatā *ai* Dāvidoe“, „ne-
poatā de fiū *ai* Dāvidoe“, „partē
soacrā-noastrā *ai* Dāvidoe“ în loc de:
„*a* Dāvidoe-ī.“

Ar fi fōrte interesant de a urmări
acest fenomen în dialectul macedo-ro-
mān, unde el se află de asemenea, cel
puțin pīnă la un punct ore-care. Dr.
Obedenaru (Dict. Mss. în Acad. Rom.,
II, 856) đice: „*alli* (*alīi*) article féminin
génitif et datif qui se met avant le
substantif: era furca *alli* s u r a t ā =
daco-roumain: era furca surateī“. Ma-
cedo-romānesce genitivo-dativul obicī-
nuit fiind „suratā*lii* = surateī“, urmēzā
că „furca *alīi* suratā = furca suratā*lii*“
corespunde pe deplin daco-romānului:
„furca *ai* surate = furca surateī“.
„Fatā *ai* Dāvidoe“ din vechiul text
moldovenesc ar suna macedo-romāne-
sce după sub-dialectul din Crușova:
„fēta *alīi* Dāvidoe“.

v. 3. A. — 5. Aī. — 1. Al.

1.2.3. AĪa; 1°. pron. démonstr. fém.:

celle-là; 2°. pron. démonstr. neutre: ça, cela; 3°. article prépositif de l'adjectif au féminin. În primele două sensuri este o formă rustică foarte răspândită pentru emfaticul *aceia*; în sensul al treilea, pentru *ceia*. Corespunde masculinului emfatic *al a și ă la = a c e l a, c e l a*.

Dr. Polysu: „tot *aia* = dasselbe; pentru *aia* = darum, desswegen; tocmai pentru *aia* = eben darum; e *aia* = das ist eben“.

a) Ca pronume demonstrativ feminin.

O doină din Transilvania:

Câte pășerele 'n codru,
Tote 'mi cântă mai la modru,
Numai biata ciocărlă
Aia 'mi cântă 'n pribegia...

(Jarnik-Bărsanu, 1983)

Alta tot de acolo:

De-aici pînă la Brașeu
Nime nu'î străin ca eă,
Fără frunza de duplău;
Dar nici *aia* nu'î străină,
C'are-un pic de rădăcină...

(Ibid. 205)

Cântec oltenesc:

Să mi'ți dau un sēmēnat
Cum de-mult nu s'a mai dat,
Sēmēnat de poterași
Să resară Românași,
Semincloră d'*aia*, nene,
Tot cu ochi și cu sprincene...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 484)

Basmul „Făt-frumos“ (Ispirescu, Legende, 167): „se întorse dela biserică și vedu frumusețea *aia* de grădină...”

b) Ca artichu prepositiv adjectival, singularul *aia* e rar, deși este des pluralul *alea*.

Basmul „Iléna Simiđéna“ (Ispirescu, Leg. 20): „mănușița *aia* micuță și piciorușul ca de țină...”

c) Ca pronume demonstrativ neutru.

Basmul „Tinerete fără bătrânețe“

(Ispirescu, Leg. 5): „blestemul părinților le-a ajuns, și d' *aia* s'au făcut lighioi așa precum le vedă...”

Basmul „Ciobanașul cel isteț“ (ibid. 246; cfr. 161): „Fata de ce creștea, d' *aia* se făcea mai frumoasă...”

În Banat, se ȳice *aia* alături cu *ahaia*. În Basmul „Găitan de aur“ (Picot, Dialectes roumains, p. 36): „ca să poți trieece, ie joarda *aia*, dă cu ia pre față api 'nainte ta și dzi...“; precum și la neutru (ibid. p. 26): „Cenușotca rămase mult după *aia* în vorieș...”

În Moldova însă *aia* nu se aude, afară numai dóră pe la locuitorii veniți de așuri.

„Ciobanii pe aice se deosebesc de sătenii în graiu prin cuvinte ca: *aia*, *ai-laltă*, *ala* (plur. *aia*), pă dincolo, se căznesce etc., pe când sătenii ȳic: așea (acea), așea-laltă, așela (plur. așeia), pi dincolo, se năcăjesce...” (V. Stegarău, Tecuci, com. Corodu).

v. 6. *A*. — 7. *A*. — 1. *Aceia*. — *Acelu*. — *Ahaia*. — *Ala*. — *Alea*. — *Ăla*...

4. *Ăia*, plur. d' *ala*. — v. *Ala*.

5. *Ăia*, s. f. indecl.; matronne, dame. O veche remășișă italică, mai păstrată abia în câte-va cătune.

„În județul Olt se ȳice pe alocuția: a u ș i - m e u în loc de: bărbatul meu. Bunióră, când se întâlnesc două femei și una din ele întreabă: — Da bine, bă! unde e a u ș i - t e u ? — A u ș i - m e u e dus la cósă, etc. Tot așa se ȳice: *aia* a mea, în loc de: nevasta mea; de ex. când doi bărbați se întâlnesc și unul din ei întreabă: — Ce mai face, nene Gheorghe, dodă Stana? — Bine; dar dodă Rada? — *Aia* a mea țese ori tórce. Dacă însă amîndoi sînt mai familiari, atunci se întreabă: — Ce mai face *aia* a ta, mă? — Bine; dar *aia*

a ta? — Eh, umblă rătătită și forfotă...“ (M. Părușenu, Olt, com. Păroși).

Este învederat că *aia* nu e un pronume demonstrativ, căci corespunde masculinului a i u, care se întrebuintează la Olteni sub forma deminutivă a i u ș cu sensul de „bătrân, moș“ (L. M., Gloss. p. 32) și de care abia diferă forma a u ș în „a u ș i-meu“. Macedo-românesce de asemenea: a u ș „moș“. „A u ș i-meu“ înseamnă „bătrân elu-meu“, „*aia* a mea“ — „băbuța mea“, după cum și obișnuesc soții la țeranii a'și dăce unul altuia după un timp ôre-care de căsătorie. *Aia* este latinul vulgar à v i a „babă“; a i u — latinul à v i u s „moș“, care prin forma deminutivă „aviolus“ a produs pe francesul „ăieul“. Din „avius“ și „avia“ aș și Italianii: a i o și a i a „gouverneur, gouvernante, bonne“, de unde apoi prin împrumut spaniolul și portugezul a y o și a y a cu același înțeles. În limba sardă după dialectul logudores: à v i o, à v i a „moș, mósă“.

În „*aia* a mea“, „*aia* a ta“ etc., articolul postpositiv din *aia* e tractat ca finalul -a în numile proprie femeiesci: „Ana a mea“, „Safta a mea“ și altele.
v. *Auș*. — *Babă*. — *Bia*. — *Daică*...

Aiân (plur. *aieni*), s. m.; notable, maire. Cuvînt turcesc de origine arabă (Șăinenu, Elem. turc. p. 8). A circulat altă dată în graiul poporan de pe marginile Dunării și mai circulază astăzi numai dóră în Dobrogea.

Balada „Tudor Tudoraș“:

Tudor tare 'mbogăția,
Herghelii de cai făcea,
Și turme de oi,
Și cireți de boi:
Iar *aieni* Chiustengii
Și boerii Dobrogii
Cu el se împizmuia,
Să'l sărăcescă cătă...

(Burada, Dobrogea, 121)

De aci adjectivul: a i e n e s c.
v. *Aienesc*.

Aiâr (plur. *aiaruri*), s. n.; „juste mesure, fixation juste du prix de la viande, du pain etc.“ (Cihac). Cuvînt turcesc de provenință arabă (Șăinenu). Se mai aude pînă astăzi pe'n orașe, și n'ar strica să rămână, lipsind un alt termen mai potrivit.

Dr. Polysu: „*Aiâr*, das Richten; a face *aiâr*, richten, zurecht stellen; a face *aiâr* în cântar, eine Balkenwage richten.“

Constantin Vv. Ipsilant, 1799 (Codrescu, Uricar I, 85): „să facă *aiâr* cantarilor, adică să le îndrepteze...“

Aiâsmă, s. f.; eau bénite. Formă vulgară pentru a g h i a s m ă, dar trecută deja în limba literară.

A. Odobescu, Mihnea-vodă p. 80: „Creștinii es de tôte părțile, făcându'și cu *aiâsmă* semnul crucii pe frunte...“
v. *Aghiasmă*. — **Îasmă*.

Aiâsta; ça, ceci, „nom général de chose“ (Littré). Formă rustică pentru a c é s t a, întrebuintată mai ales în Moldova.

Document moldovenesc circa 1650 (A. I. R. I, 108): „cum va hi voia mării sale, așé va face; de-*aiâsta* dăm știre dumitale...“

v. *Acésta*. — *Aest*.

Aiâstă. — v. *Aest*. — *Asta*...

Aibu, àibi, aibënd. — v. ¹*Am*.

Aică. — v. *Daică*.

Aida! s. *haida*! interj.; va! allons!
Același sens cu a i i! sau h a i! cu a i d e! sau h a i d e! și cu a i d a ț i!

saŭ haıdaȚi! cu carı se confundă și sub raportul fonetic, deși originile lor par a fi cu totul diverse.

Dicționarul Bănățen circa 1670 (Mss. în Bibl. Universității din Buda-Pesta): „*Haida*. A g e d u m.“

Jipescu, Opincaru p. 142: „cu bățu în mână, *aıda*, *aıda*, pină ajunge acolo...”

Cuvîntul a străbătut în Europa orientală în vécul de mijloc prin felurite năvăliri tătăresci, începînd dela Avari și Pecenegi. În dialectul turc djagataic: a i d a ! În Rusia nordică pină la Urali și chiar în Siberia: „aıda, molodtzy, k dıelu! = *aıda*, băieți, la trebă!” „a i d a obıedati = *aıda* la prânț!” (Opyt oblastnago slovarıa, Ptrsb. 1852 p. 2; Dopolnenie 1858 p. 1). Polonesce h a j d a ! (citesce: haıda) „heh! frisch!” figurând și 'ntr'o locuțiune proverbială curiosă: „de jure i de hajda = per fas et nefas” (Linde, verbo Hej), în care Poloniă, pe când erau foarte latinomani, băgară din graiul lor propriu numai pe „i=și” lingă trei cuvinte latine și lingă tătărescul haıda. Bohemesce, din interjecțiune s'a format un verb regulat h a g d a t i (citesce: gaıdati), pe lingă interjecțiunea h a g d u m (Jungmann, Slownj, I, 649). Turcii Osmanlii însă n'au păstrat tocmai ei interjecțiunea, ci numai verbul derivat h a y d a m a k „a mîna vite”, literalmente: „a striga haıda, a h a i d u i”. Nu dela Turci dară ne vine cuvîntul, dar dela Cumanı saŭ dela vre-un alt trib turanic medieval.

Când își însoțesce pre optativul de, *aıda* capetă la noi sensul francesului ironic: „allons donc!”

De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sultonica p. 10: „Să crape de căldură, nu'și sumete mînicuțele în fața flăcăilor; să se îmbrebenescă ea cu gălbenele și bujori, cu creițe și cu ochiu-

-boului, *aıda*-de! nu se scrie la dinsa așa țigăniă...”

v. *Aıdamac*. — *AıdaȚi!* — *Aıde!*

Aıda-dê. — v. *Aıda*.

Aıdamac s. *haıdamac*, s. m.; 1°. brigand, vagabond; 2°. gourdin, massue.

Ispirescu, Poveștile p. 57: „curățînd țerile de tălharı și de *haıdamaci*...”

Cu sensul de cîomag saŭ măciucă, la Țichindél, Fabule ed. 1838 p. 403: „proptindu-se cu *aıdamacul* lui cel gróznic, cu carele lovıa lei și urșii...”

Turcesce verbul h a y d a m a k însemnéză: „conduire un troupeau” (Șaınénu, Elem. turc. p. 50), de unde apoi „bătă”, adecă ce-va cu care se mană vitele, și „bătăuș”, adecă cine-va care mănuesce o asemenea uneltă.

Aıdamac se află și la Serbi cu sensul de „bătă” (Karadzić), iar în sens de „rebelle” și „Cosaque” acéstă vorbă era foarte respândită óre-când în Polonia și 'n Rusia sudică. De aci pare a urma, că noi am căpetat'o dela resărit prin Tătari, iar nu din mędă-qi prin Osmanlii.

v. *Aıda*.

AıdaȚi! s. *haıdaȚi!* interj.; en avant! Nu e același cuvînt cu a i d a, nici cu a i d e, cu tótă quasi-identitatea lor fonetică și logică. La Serbi există de asemenea „haıdaȚi! = davon!” (Karadzić, 799), însă nu Romanii au luat cuvîntul dela Serbi (Cihac, II, 583), ci tocmai Serbi dela Romani, căci numai romănesce -aȚi indică pluralul imperativului la a doua persónă, cea ce serbesce sună -a t e. Al nostru *aıdaȚi* saŭ *haıdaȚi* este un strigăt de resboiu, compus din a i d a ț i ! saŭ h a i d a ț i ! adecă: „allons! frappez!” În energicul

cântec ostăgesc, care era foarte vechiu deja în timpul mitropolitului Dosofteiu și se atribuia pe atunci lui Stefan cel Mare, refrenul este :

H a i, frați! h a i frați!
La năvală d a ț i!...

(Ar. Densușianu, Ist. lit. 224).

Ca țipet în focul luptei, acest refren se reducea la un teribil: h a i d a ț i!
v. *Ai!* — *Ajut.* — *Chirileisa.* — *Ucide!*...

¹ *Ai-dè!* s. *hai-dè!* — v ² *Aide.*

² *Aide* s. *hăide!* interj. et vb. defect.; va! allons! marche! Ca imperativ, funcționează la prima și a doua persoană plurală: *aïdem!* *aïdeți!* și la a doua singulară: *aïde!* În toate întrebunțările se poate aspira: *hăidem!* *hăideți!* Prin emfaticul *-a* (v. ⁵ *A*) devine: *aïdea!* *hăidea!*

Donici, Parnas :

Aïdeți, voinicilor! cu toții să răcnim;
Nu pierdeți cumpātu, strigați cu îndrăsnélă...

A. Pann, Prov. I, 3 :

Aïdeți să vorbim de giabă,
Că tot n'avem nici o trebă...

Costachi Negruzzi, Aprodul Purice :

Bucumați, și Dómne-ajută! — Cu toții strigă: amin!
Aïdeți, frați, din țera noastră să alungăm pe păgân!...

Jipescu, Opincaru p. 153 : „înjugă și plécă, *aïdea*, *aïdea*, vorbă, vorbă, pîn' ce inserieză...”

Filimon, Ciocoi vechi p. 249: „*Aïdea!* fie după voința dumatăle; o să'ți fac acest hatir, și de voiți păți ce-va, veți da séma la Dumneđeú...”

Póte să nu aibă sensul de „mergere”, ci chiar pe acela de „oprire”, dar în orî-ce cas ca imperativ :

22,088.

Hăide, bade, nu te duce,
Că te-astept cu gura dulce!...

(Jarnik-Bărsanu, 107)

Fórtē des se construesce cu subjunctivul de: „*aïde* de fă... = *aïde* să faci...”

Hăide, mândră, pînă'n prag
D e'mi dă gură, că's betég;
Hăide, mândră, pîn' la cruce
D e veși Némțul cum mē duce...

(Ibid. 817)

Etimologia lui *aïde* a fost pînă acum o enigmă. Mai întâiu, toți îl confundaū cu *aïda* și cu *aïda ț i*, cari amîndoe îi sint străine, fiind tot-o-dată străine unul altuia. Apoi unii îl apropie de latinul *agedum* (L. M.), cu care se întălnesce și prin sens. Foneticesce, din „*agedum*” s'ar fi putut nasce la Români *aïd*, cu *ï* pentru *-g e-* ca în „*maï* = lat. *magis*.” Alții (Diez) par a' înrudi cu italianul *andare*, de unde ar fi imperativul dialectic venețian *aïda*. Cei mai mulți (Cihac, Miklosich, Șainénu) indică interjecțiunea turcă *hăidè* „en avant!” Să se observe însă că: 1°. Cuvîntul nu există în dialectele turce asiatice. 2°. La Turci el nu e nici o dată verb. 3°. Ca verb, el ne apare numai: a) la Români: *aïdem*, *aïdeți*; b) la Serbi: *hăidem o*, *hăidete*; c) la Bulgari: *hăide*, *hăidite*; d) la Albanesi: *hăide*, *hăideni*. În poesia populară română, serbă, bulgară și albanesă, întrebunțarea lui *hăide* ca verb defectiv este identică, după cum ea nu ne întimpină de loc la Turci. E aprópe sigur că Turcii, la intrarea lor în Europa, îl vor fi găsit deja vechiu la indigeni. Dela Turci apoi îl vor fi luat numai dóră Neo-grecii: *Χάιντε!* (Passow).

Cum dară reinăne cu etimologia cuvîntului?

Pe de o parte, afară de Bulgari și de Serbi cu învecinații Sloveni, adecă

19

afară de ramura slavo-balcanică, la cei-l'alți Slavii *aide* nu se găsește; pe de altă parte, prin elemente specifice serbo-bulgare această vorbă nu se explică, precum nici prin albanesa. Nu cum-va soluțiunea se poate dobândi prin limba română? Filologii uită într'un mod sistematic că Serbi și Bulgari, când s'au încuibat peste Dunăre cam în secolul VII, deteră pretutindenii peste Români, cari la rindul lor, cu vr'o cincî vécuri mai nainte, se aședaseră acolo peste un substrat autocton tracic, scoțând la ființă o nouă naționalitate: grupul latin oriental. Ori-câte se află la Serbo-bulgari și se află și la Români, dar nicăiri la Slavii cei dela nord, e aprópe de mintea omului că Serbo-bulgarii le-au luat dela Români, iar nu vice-versa, deși multe, și fórt multe negreșit, însă elemente panslavice anume, au primit și Români dela Serbo-bulgari.

Interjecțiunea a i! sau ha i! „va! allons!“, se asociază la noi mereu cu optativul de, astfel că 'n Banat, bună óră, compusul „a i-de!“ a ajuns a forma o interjecțiune specială de „rugare și poftire, de ex. ha i-de! în óră bună!“ (Diaconovici-Loga, Gramm. p. 156); iar la Macedo-români, după un „vechîu cãntec“ citat de Dr. Obedenaru (Dicț. Mss. în Acad. Rom., II, 716):

Çi'ți unzéșce parce lungă,
Ha i de moi, trup de-armătulă...

adecă: „Comme les longs cheveux te vont; allons, corps de militaire!“

Dar și mai des acest a i! sau ha i! se construesce cu subiectivul de: a i de'mi spune mai iute! a i de fă cutare lucru! etc.

Haide, puu de turturea,
De'mi arată cărarea...

(Jarnik-Bărsanu, 200)

Haide, bade, de me iea
Pin'ce's pruncă tinerea...

(ibid. 44).

Să luăm acum următórea doină din Transilvania:

Haide, mândră, de'mi dă gură,
Că'ți dau tot ce am în șură;
Dragă, ha i de me sărută,
Că'ți dau boii dela rudă!...

(Jarnik-Bărsanu, 78)

De'ntăiu, ha i ne apare aci ca sinonim perfect cu *haide*; al doilea, versul:

Dragă, ha i de me sărută...

este din punct în punct tot una ca și când am dice:

Dragă, *haide*, me sărută...

Disilabicul *aide* resultă dară din aglutinarea celor doë elemente, pe cari graiul poporan le pune ne'ncetat în atingere: interjecțiunea a i și silaba de, această din urmă mai cu sémă ca subiectiv. În construcțiunea: „*aide* de'mi arată = a i de'mi arată“ este o reduplicare a aceluiași de. O dată aglutinat din a i și de, *aide* a suferit apoi analogia imperativilor de a treia conjugățiune: „arde!“ „perde!“ „crede!“ născându-se flexiunea: *aidem!* *aideți!*

În scurt, prin româna și numai prin româna geneasa cuvîntului se desfășură dela sine, și ni se limpedesce tot-o dată fenomenul că *aide*, ca interjecțiune și ca verb, ființeză numai pe peninsula balcanică, acolo adecă unde Români serviseră de substrat pentru aședămintele posteriore slavice.

v. ^s. *Ai!* — *Aida!* — *Aidați!* — ^s. *Ha!*! — *Haida!* — *Haidați!*...

Aidău s. **haidău** (plur. *aidăi* s. *haidăi*), s. m.; vacher, gardien de bétail. „*Haidăi*, păzitor de vaci în cirédă (Costinescu). Cuvîntul s'a născut din interjecțiunea

aída s. haída prin sufixul -aŭ; literalmente: „acela care mână vacile, strigând: haída!“ *Aídái* n'are a face cu maghiarul „hajtó“ (Cihac, II, 504), de unde se trage haítăŭ, cu totul o altă vorbă.

v. *Aída*. — *Aídamac*. — *Haítái*.. — *-ái*.

Aídúc s. **haídúc** (pl. *aíducí* s. *haíducí*), s. m.; 1°. fantassin; 2°. bandit.

Cu primul sens, ca sinonim cu pedestraş sau dorobanţ, *aíduc* a eşit de mult din întrebuiţare, dar ne mai întimpină în cronice.

Miron Costin, Letop. I, 222: „Aşa îl pripise Mihaíu Vodă de aproape pre Ieremié Vodă, cât nişte *haíducí* pedestri cu câte-va cară, pre urma Ieremieí Vodă, í-aŭ ajuns fruntea oşlií lui Mihaíu Vodă, şi aŭ stătut *haíducí* la răsboiu, apărându-se câte-va césuri; ce dacă s'aŭ înglotit oastea lui Mihaíu Vodă, í-aŭ spart pre *haíducí*...”

Ca sinonim cu hoţ, cuvîntul se distinge printr'o nuanţă fórte caracteristică: *aíducul* despóia numai pe cei bogatí şi pe străini; íşí íubescé ţéra, apérá şi ajută pe cei apésatí; íşí bate joc de stăpân şi de stăpânire, pentru că í e drag a fi slobod; el e poet.

Iordachi Golescu, circa 1830 (Conv. lit. 1874 p. 73): „Cântecele de *aíducí*, sufletul ţí'l înveselesce, trupul ţí'l întăresce, mintea ţí-o înversunéză...”

Aşa sciea un boier mare!

În unele locuri, se rostescé *vaíduc*: „Mí-aduc a-minte că în nordul Bihorului am aúdit în loc de hram — vram, adecă vramul bisericeí în loc de hram; tot aici am aúdit *vaíduc* în loc de *haíduc*...” (D. Păscuţ, Făget).

Forma cea mai respândită însă este aspiratul *haíduc*. Derivă din maghiarul *hajdú* „fantassin, bandit“. Acătându-şi sufixele -uk, -t, -útin, acest termen s'a înrădăcinat de vécuri pe în-

tréga peninsulă balcanică, mai ales cu înţeles de „hoţ“ şi chiar de „voinic în genere“: turc. *hajdud*, neogr. *χαϊ-πούρης* şi *χαϊδούρα*, alban. *haídut* şi *haíduk*, bulgăresce şi serbesce: *haíduk*, *aíduk*, *haídut*, *aíduťin*, etc. (Miklos., Türk. Elem. I, 66). E cam a-nevoe a se lámuri intermediul prin care îl vor fi căpétat Românií.

v. *Haíduc*.

Aíducàme. — v. *-ame*.

1°·2°·Aíducèsc. — v. **1°·2°·Haíducesc**.

Aíducèscé. — v. *Haíducescé*.

Aíducia. — v. *Haíduciă*.

Aíenèsc, -**éscă**, adj.; appartenant à ou dépendant d'un ayan. Se mai aude numai dóră în Dobrogea.

Balada „Tudor Tudoraş“:

De'í găsi oi *aienescí*,
Să le scrií împărătescí,
Beilicul să le ceí,
Din gece una să íeí...

(Burađa, Dobrogea, 125).

Balada „Mierla şi sturđuł“:

Cărucer m'oiu face
Şí pe drum oľu trece
Cu cară,
Cu povară,
Cu mărfuri *aienescí*,
Aíenescí şi domnescí...

(Ibid. 127)

v. *Aían*.

Aíeptàre } — v. *Aíept*.
Aíeptăt }

Aíèpt (*aíeptat*, *aíeptare*), vb.; 1°. allécher; 2°. fléchir, diriger; 3°. ajuster, brandir, jeter; — m é *aíept*, se tromper soi-méme, se donner des airs, se vanter.

Lexicon Budan: „*Aíept*; 1°. ca verb

activ: a) răped ce-va cu năvală, schleudern; b) îndreptez, ocărmuesc, lenken; c) ghicesc, errathen, beynahe treffen; 2°. ca verb reciproc: m ă *ăiept* = a) cu mintea, alunec, sich verleiten lassen; b) mă fălesc, mă laud însumi, prahlen. A lat. ad et jacto, quasi adjecto“.

Derivațiunea *ăiept* = lat. adjecto a fost singură propusă pînă acum și primită de toți fără control și fără controversă (Cihac, I, 6). Numai Miklosich a observat că ea nu se împacă cu legile fonetice (Lautlehre, Consonant. II, 64). În adevăr, din latinul „adjecto“ s'ar fi putut nasce la noi „ajept“, ca „ajung = adjungo“ sau „ajut = ajuto“, cel mult: „azept“ ca în „zac = jacio [djacio]“, dar nici o dată *ăiept*.

Foneticesce, *ăieptare* pôte fi numai dóră latinul *allectare* = ital. *allettare* = franc. *allécher*. Prin urmare, sensul fundamental al cuvîntului este a măgesc. Acest sens ne și apare șingur în Vocabularul lui Costinescu (I, 28): „a *ăiepta*, a îndemna la o plăcere, a amăgi“. Tot așa la Pontbriant (p. 19): „a *ăiepta*, veți a amăgi“. În Téra-Românescă vorba pare a nu fi cunoscută în popor decât numai cu acest înțeles. În Lexiconul Budan reflexivul „m ă *ăiept* = sich verleiten lassen“, implică și la activ: „*ăiept* = verleiten“, „amăgesc“. Tot aci vine prin sens „mă *ăiept* = prahlen“, însemnând literalmente: „mă măgulesc pe mine însumi, mă înșel creșându-mă pré mare“, precum și adjectivul *ăieptător* „fălos, Prahler“ în Vocabularul dela Sibiu din 1822.

Deja latinesce *allecto*, frequentativ din „allicio“, se pleca cătră sensul de „diriger“, de exemplu la Columella: „ad aquam duci boves sibiloe allectari“. De aci românul

„*ăiept* = lenken“ în gramatica transilvană a lui Molnar dela 1788 (p. 254) și chiar în Lexiconul Budan, ca și „*ăiept* = ghicesc, errathen“; „*ăiept* = hinweisen“ la Budai-Delenu (Dict. Mss. în Muz. istor. din Bucur.); „*ăiept* = flecto, dirigo“ în gramatica bănățenă a lui Alexi (1826, p. 254), „*ăiept* = andeuten, anpassen“ la Sava Bărcianu (p. 5) etc.

Abia pe a treia liniă, rezultând din noțiunea intermediară secundară de „diriger = ajuster“, s'a născut sensul de „arunc“: „*ăiept*, jacto“ (Bobb), care a făcut pe filologi să se amăgescă, să se *ăiepte* în tótă puterea cuvîntului, alergând la latinul *adjecto*.

Al nostru *ăieptare* este dară frate bun cu francesul *allécher*, care în limba veche avea și acolo o formă reflexivă aprópe identică prin sens cu românul „m ă *ăiept*.“ Versul lui Ronsard:

Puis donne voile, et sans plus t'allécher
Va-t'en ailleurs ta fortune chercher...

se traduce românesce:

Apoi întinde-ți pinza, și fără a te-*ăiepta*,
Te du în altă parte norocu-ți a căta...

v. *Îniept*.

Ăieptător, -óre — v. *Ăiept*.

Ăiêsc (*ăiêt*, *ăiêre*), vb.; *apprêter à l'ail*. La presinte indicativ, la conjunctiv și la imperativ singular se întrebuinteză mai mult: *ăiez*, să *ăieze*, *ăiază!* (L. B.), ba unii conjugă peste tot ca pe „cutez“: *ăiezai*, *ăiezare*, *ăiezat* etc. (Pontbriant).

v. *Ăișu*. — *Aite*. — *Aitură*.

¹*Ăiêve*, adv.; *réellement*, manifestement, *évidemment*. Compus din poziționalul *a* (= lat. ad) și din ad-

verbul paleo-slavic $\mu\pi\epsilon$ „ $\delta\eta\lambda\omicron\nu$, $\varphi\alpha\nu\epsilon\text{-}\rho\acute{\omega}\varsigma$, $\pi\rho\omicron\varphi\alpha\nu\acute{\omega}\varsigma$ “ (Miklosich), corespunzător verbului $\mu\beta\eta\tau\iota$, de unde românul „a ivi“, literalmente *a-ive* înseamnă: la arătare, o locuțiune adverbială indigenă, pe care s'a încercat s'o înlocuască adverbul slavic, dar care n'a încetat nici o dată de a circula în graiu alături cu noul venit; de exemplu în Omiliarul dela Govora, 1642 p. 5: „... să ai tu tată svântu, iară însuți întru păcate lăcuesti, ce folosu ție de ačasta? *aive* că ție mai mare osândă...“, ș'apoî cu același sens mai jos (p. 83): „robul carele știe voia domnu-său și nu o face, mult va fi bătut; și numai ce cugetă cu ce va fi bătut? la arătare e că cu multe munci ale focului nestins...“

Alt sinonim: fățiș sau pe față, circulând érași în concurență cu *aive*. Așa Nicolae Costin, Letop. II, p. 11, 13, descriénd domnia lui Dumitrașco Cantacuzino, dice că adusese în țérá pe Tătari, „cariî ca niște păgâni multă răutate au făcut ómenilor din Moldova, muncindu'i și pe cărbuni puindu'i și la cap cetluindu'i, și de femeî și de fete răzindu'și *aevea*...“, iar mai jos: „își ridea de fetele și de femeile ómenilor pe față...“

Mai tot d'a-una *aive* își acată pe emfaticul *-a* (v. ⁵A) fără vre-o modificare de sens. In vechile texturi însă e mai des simplul *aive*.

a) A veni *aive*:

Coresi, 1577, ps. XLIX: „Domnul *aivé* vine“, unde în Psaltirea Scheiană circa 1550 (Mss. Acad. Rom.) stă fără emfaticul *-a*: „Dzeul *aive* vire...“, pe când la Dosofteiu, 1680: „Dumnedzau vederat veni-va...“, iar la Arsenie din Bisericanî circa 1650 (Mss. Acad. Rom.): „Domnul la arătare va veni..“ In același pasagiú, Corbea circa 1700

(Mss. Ac. Rom.) pune „la *aive*“ (=ad-ad...) și'l explică prin arătare:

Dumnezeú la *aive* va veni arătare
Cu sémne, ca un mare și strașnic împărat...

b) A umbla *aive*:

Miron Costin, Letop. I, 262: „de oameni răi așa se impluse țéra, cât *aive* bulucurî imbla de prăda și jactuă oamenî și pre lângă orașe...“

c) A vedé *aive*:

I. Văcărescu p. 353:

Ș'al vis că 'n Bucuresci stă 'n scaun
Bucuria.

Aivea ce să veđ? Ales Neomenia
Stă: inimă și duh boldesce către fală;
Toți în minciună cred, înșel și se înșelă...

A. Odobescu, Pseudokineg. p. 87:
„Nu mă voiu încumeta a spune ceia ce *aivea* n'am vedut cu ochiî...“

d) A se arăta *aive*, ca și când s'ar dice „a se arăta la arătare“.

Constantin Brâncovan, 1696 (Cond. Mss. in Arch. Stat. p. 159): „care și *arave* aič în țară cîudă ca aceia s'au fost arătate la zilele răposatului stremoșului domnii-méle Io Matei Băsărab voevod...“ povestind mai departe cum au perit locustele din dată ce se adusese dela o mănăstire din Muntele Atos capul sântului Mihail „Sinadski“.

e) A minți *aive*:

Varlam, 1643, II f. 81 a: „pare'mi că minți *arave*, o cadiule! căci nu sămtă a miale acéstia cuvinte...“

f) Mai cu sémă însă *aive* se construiesce cu „a fi“.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. in Acad. Rom. p. 27): „*aravé* iaste tuturor că el mie nepriétin de moarte mi s'au arătate, însă adevărul ce iaste a tăgădui nici pocu, nici mi se cade...“

Samuil Clain, Invățături (Blaj, 1784 p. 59): „la toți *aravé* iaste viițața lui cé bună, știute milosteniile și alte lucruri...“

N. Muste, Letop. III, 76, povestind focul cel mare din Iași dela 1723: „...nu se putea nime apropia de para focului. Atunce *aevea* era certarea dela Dumnezeu...”

g) O întrebuintare curiosă a lui *ăveve* în Codicele Voronețian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.):

Act. Ap. XXII,
3: eu, pre dzeu!
sântu Jidovinu,
născutu întru
Tarsul Chilichi-
escu, hrănitu in-
tru ačasta cetate,
lăingă pičoarele
lu Gamaliilu în-
vățatu *ăveve* lé-
gia tatăinrăscă...

...ego sum vir
Judaeus, natus
in Tarso Ciliciae,
nutritus autem
in ista civitate,
secus pedes Ga-
maliel eruditus
juxta veritatem
paternae
legis...

După analogia sinonimilor sei, *ăveve* funcționează și ca adjectiv, dar invariabil: un lucru *ăveve*, o nelegiuire *ăveve*, o minciună *ăveve* etc. Lexicon Budan: „*ăveve*, adj., verus, geminus”.

v. *Apriat*. — *Făță*. — *Fățiş*...

² *Ăveve*, adj. — v. ¹ *Ăveve*.

^{1,2} *Ăvevea*. — v. ¹ *Ăveve*.

Ăvez (*ăvezat*, *ăvezare*), vb.; apprêter à l'ail. Formă mai puțin întrebuintată și mai necorectă decât sinonimul *ăvesc*.

Dicționarul Bănățen Mss. circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 422): „*Ajjeđz* (citesce: *ăvedz*). Allio condio”.

v. *Ăvesc*. — *Curmez*.

Ăvezare }
Ăvezăt } — v. *Ăvesc*. — *Ăvez*.

Ămintre s. *amintre*, adv.; ¹o. autrement; ²o. en cas contraire, sinon; ³o.

de *ămintre*, de *amintre* = du reste, d'ailleurs. În primul sens sinonim cu altfel, altcum saŭ în alt chip; în al doilea, sinonim cu: de nu, de unde nu, la din potrivă; în al treilea, sinonim cu totuși, ori-și-cum etc.

Sub influința principalului sinonim altfel, s'a născut forma actuală *altmintre*, care nu se găsește nicăiri în vechile texturi și ne întâmpină pentru prima dată, pare-ni-se, abia pe la 1788 în gramatica lui Molnar (p. 318): *altmintrilea*. De atunci încôce filologii s'aŭ silit s'o înrădăcineze în limbă, creșdend'o a fi un archaism (Lex. Bud., Őihac, etc.), pe când în fapt ea este de tot modernă și se datorește unei analogie curat romănesci: *altmintre* = *aimintre* + altfel, căci — mai repetăm încă o dată — graiul vechiu n'o cunôște de loc.

Cele doê forme istorice: *ămintre* și *amintre*, ni se înfățișează fie-care în următorele variante fonetice și morfologice:

a) Forma cu -i- aprôpe tot-d'una își acăță pe emfaticul -a: *ămintrea*, une-orî pe analogicul -le însoțit de același -a: *ămintrilea*, câte-o-dată are pre -e-n- pentru -i-n-: *ămentrea*, *ămentrilea*.

Glosar slavo român circa 1600 (Cuv. d. bătr. I, 267): „*вѣзванъ*, pre dos, *aimintre*”.

Legenda Sf. Nicolae, sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nic. din Brașov, p. 140): „se gândi *aimintre* să nu facă, ce acel lucru spurcat ce gândise el vré să'lă încépă a face...”

O predică de Sf. Ioan Crisostom, sec. XVII (ibid. p. 559): „*aimintre* vād ochii omului, și *aimintre* iară vād ochii lui Dumnedzău...”

Act moldovenesc din 1610: „de s'are și mai scula Agăpiianii să facă vr'o

pără și să nu se ție de lege, măriia ta să nu crezi, că *aimințrilé* nu se va afla...”

Moxa, 1620, p. 370 : „nu era de totu rău Anastasie, ce era și bunu, că de nu vré fi întunecatú cu acia vrăcolăcie de făcia rău pravoslavnicilorú, *aimentré* elú era bunú...”

Același, p. 385 : „de *aimințré* era omú bunú și nu iubiia strămbătățile...”

Silvestru, 1651, pref. : „Frumos darú a lui Dumnezeu ıaste a ști în limbi, numai să viıaze cu dinsele, ca să întelégă și alții ce zice, că *aimințria* nime nu va putia lua întrămare...”

Ibid. f. 151 a : „de-ară face *aimințria*, huli-s’ară numele lui între păgăni...”

Dicționar bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 422) : „*Aimintre*. Aliter. Secus”.

b) Forma fără -ț- ne presintă varianțuri : *amințrile*, *amințrilea*, *aminterle*, *amintere*, *aminterea*, *aminteri*.

Inventarul mănăstirii Galata, 1588 (Cuv. d. bătr. I, 212) : „și de va întorce *amințrilé*, se fie lepădat de léje...”

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom.) p. 20 : „*amințrilé*, pricina clătirii dându-să, odihna și linișté fără turburare și strânciunare a fi nu poate...”

Dicționar slavo-romănesc circa 1670 (Mss. în Bibl. Societății Archeologice din Moscva, f. 28 b) : „*КОЗНАКЪ*, într’ alt chip sau *amintere*”.

Samuil Clain, Invățături (Blaj, 1784) p. 89 : „să știți și să crezi, că din neprecépere și din slăbicună firii am făcutú această, sau pentru că te-amú iubitú și amú vrutú să te învățú binele care l’amú socotitú de folosú ție, că *amințrilé* cumú aș fi pututú face eu ce-va asupra ta...”

Critil și Andronius (Iași, 1794) p. 16 : „*aminteré*, așezare de arú fi după

meșteșugú și potrivitá precumú tu vrei, arú fi o greșală...”

Ibid. p. 102 : „*aminterle*, nasulú așutá multú de a închipui măsura feții...”

Caragea, Legiuire 1818, p. 19 : „când lucrul acela pentru zmintéla ce are rămâne netrėbnic sau cu anevoe a fi de trebuințá, iară *aminteri* să rămăe vânzătorii nesupărat...”

Ib. p. 34 : „Cu zălogul mișcătorii nu poate împrumutătorii să slujescá la trebuințele sale, de nu să va tocmi cu datornicul, căci *aminteré* orice stricăcune va cerca, plătește...”

Jipescu, Opincaru p. 34 : „*Amințrilea*, frate Moțailă, vorbindá la drept, să ne ıerte cin’ ne-aude, altá lume ie la țară, alta la cetăți și la őrășele or la târguri...”

Deși forma fără -ț- exista deja în secolul XVI, totuși în texturile cele mai vechi ea ne apare sistematic ca o scurtare dissimilativă din *aimințrilea*, tipul cel mai lungit și avėnd trei *i*, pe când forma cu -ț- figuréză tot acolo simplă saú numai cu emfaticul -a : *aimintre*, *aimintrea*, și chiar cu vocalismul arhaic : *aimentrea*. Așa la Coresi, Omiliar 1580, vedem *aimintrea*, nici o dată *aimințrilea*, alături cu *amințrilea*, nici o dată *amintrea* :

quat. IX p. 7 :
grăiaște-se și *aimințré* duminică noao, derep-ce că ’ntr’acasta vor să se înnoiască trupurile morților...

quat. XIX p. 10:
multá era credința de-acia alăltor, că atunce amu opri măriei, e acmu nu o-prėște, ce *amințrilé* șú tăriiia sa arată mai mare...

Pe la sfirșitul secolului XVII, dispăre din texturi forma cea primitivă *aimintre*, lăsând pe derivatul *amintre*, care începe apoi a se respândi, multiplicându-se în variante populare :

aminteri, *aminterea*, *aminterle* etc., dar tot-o-dată se amestecă cu sinonimul altfel, rezultând forma mixtă *altmintre*, care la Radu Tempea (Gramm. 1797, 167) sună pe aceeași pagină: *almintrené* și *altmintrelé*. Intr'o doină din Bucovina:

Mu't mă mir, bade, de tine,
Ce'ți perđi mîntea după mine?
Când mî-ar fi de dumniă-ta
Altmintrele m'aș purta!...

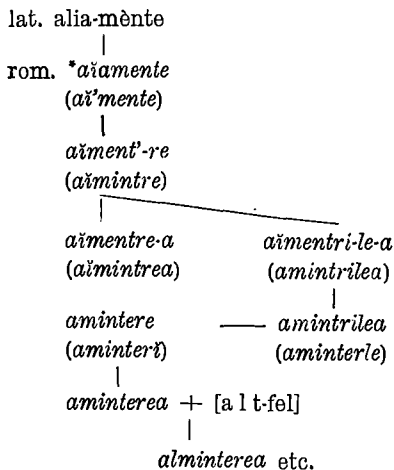
(Marian, Bucov. II, 152).

Alexandri, Arvinte și Pepelea, sc. 4:
„Arvinte. Nu fii prost, măi!... O
baniță de nucă vechi de șese ani...
Nu scăpa chilipiriu din mână.

„Pepelea. Ba nu așa, jupâne!... *Al-
mintire*... Dă'mi pe Mândica adălmaș...
Vrei?“

Forma daco-română organică *aiminte*,
adecă fără amplificativul *-re*, represintă
pe latinul *aliamente*, paralel lati-
nului *alteramente*, de unde: ital.
altramente, fr. *autrement*, span. *otramente*,
reto-rom. *otramaing* etc. Mai
remarcabilă decât toate este forma ma-
cedo-română *aliütre* sau *aliüntre*.
Înlăturându-se amplificativul *-re*, ea ne
duce tocmai la arhaicul latin *aliüta*:
„*aliuta antiqui dicebant pro aliter*“
(Loewe, Prodrum. glossarior. lat. 432).

Așa dară genealogia lui *aimintre* este:

v. *Altcum*. — *Altfel*.

Aină. — v. *Haınă*.

Ainin. — v. ¹*Anin*.

Aiö! interj. — v. *Aiu!*

¹**Aiör**, s. m.; t. de Botan.: ail sau-
vage, ail d'ours, *Allium ursinum*. Si-
nonim cu *aiuş*. Prin confuziune fo-
netică cu *alior*, *aiör* se aplică mai
mult la „laptele cănelui“ (*Euphorbia*).
Este un deminutiv foarte organic din
aiuş „ail“, corespunzând unui prototip
latin *alliolum*.

v. *Aerel*. — *Aişor*. — ²*Aiuş*.

²**Aiör**. — v. *Alior*.

Ais. — v. *Haıs*.

Ait! interj.; *attrapé!* c'en est fait!
Insemnăză: „am pățit'o!“ când ne
surprinde pe neașteptate ce-va neplă-
cut.

E des la Anton Pann:

Deci plecând el mai 'nainte în gură cu
 ăst cuvînt,
Se 'mpiedecă, cădu 'n dată și 'i sbură
 vorba în vînt.
Ait! o pierdui mă! el dișe, și nici că o
 mai gășesc,
Uita! și pe cele-l'alte, nu mai sciü ce să
 vorlesc...
(Moș Albu, II, 19).

saü:

Sintem periți toți, stăpâne, după cele
 ce vëđ eü;
Dacă el o zburătoare o prinse din vîrf,
 de sus,
De m'o vedé și pe mine, apoi *ait!*
 atunci m'am dus...
(Prov. III, 61).

saü:

Dar să tacı, dragă nevestă, să nu iți
 iasă cuvînt,

O'apoi *ait!* din lumea astă, cum vei
spune, pierdut sint...
(Ibid. III, 115).

Acéstă interjecțiune nu este antropologică, ci etnică. Ea nu se află la Slavī, nici la Germanī, nici la Turcī sau la Ungurī. Albanesiī n'o au, iar Neo-greciī au pierdut'o. Cu aceiași accepțiune fôrte precisă și consistând din aceleași elemente tonice *a-t*, ea se găsește numai în vechea familiă greco-italică. În latina din punct în punct același sens avea interjecțiunea: *atat!* Așa la Plaut :

... ille me non videt.

Nam ego modo declinavi paullum me
extra viam.

Atat! eccum ipsum...

(Aulul IV, 8, 12).

saū :

Atat, perii hercle ego miser!...

(Ib. III, 1, 8).

saū :

Atat! quid illuc clamoris, obsecro, in
nostra domo est?...

(Casina, III, 4, 29).

În tôte aceste pasage și 'n altele multe din Plaut, *atat!* care se scrie și *attat!* nu se pôte traduce decât prin: *ait!*

De asemenea la Terențiū, bună-ôră :

Percussit illico animum: *atat!* hoc
illud est.

Hinc illae lacrymae...

Andr. 125).

saū :

— Militem secum ad te quantas copias
adducere,

Atat!

— Nam formidolosus, obsecro,
es, mi homo?

(Eun. 755).

În Plaut, în Terențiū, și mai ales la Naeviū, acéstă interjecțiune se lungește după pofta inimei: *atattatae!*

și chiar: *atattatattatae!* De asemenea în vechea grécă: *άτταττ*! Ea este însă, negreșit, cu atât mai energică, cu cât e mai scurtă.

Românul *ait* vine din latinul *atat* prin perderea mijlociului *-ta-*, întocmai ca în *maică = matcă*", „*taică = tatucă*", „*pașpreci = patru-spre-deci*", unde rolul lui *-i-* este compensativ, ca și'n: „*șaispreci = șese-spre-deci*", „*șai-deci = șese-deci*", „*hoit = ung. halott, și altele.*

Ăită. — v. *Ăitic*. — *Haită*.

Ăităū. — v. *Ăidăū*. — *Haităū*.

Ăitic (plur. *ăiticuri*), meute de lousps. Termen întrebuințat în Țera-Românească și 'n parte peste Carpați, iar în Moldova se ȳice mai mult: *potae* de lupi, une-orī *cetă* și *card*. Se rostese adesea aspirat: *haitic*, dar și forma *ăitic* este fôrte obișnuită, pe când aprôpe nici o dată nu se aude „*aită*“, ci numai „*haită*“. Raportul etimologic între *ăitic* și *haită* va fi studiat cu ocasiunea acestuia din urmă.

„Pe la noi se ȳice luchi în loc de lupi; de ex.: astă nópte a venit un *ăitic* de luchi...“ (A. Stoenscu, Ialomița, com. Periețiū).

„Mai mulți lupi la o-laltă se ȳic *haitic*: am vȳcut un *haitic* de lupi...“ (I. Floca, Transilv., Sibiu).

„Urși nu se află pe aice; luchi sint destui în *haiticuri*...“ (S. Voinea, Dobrogea, com. Somova).

„Pricolicul, adecă un om prefăcut în câne, însă — ȳice poporul — cu piciorole de'nainte mai scurte și cu cele dinapoi mai lungi, se amestecă într'un *haitic* de lupi, umblând cu ei după prăȳi de vite și chiar de ômeni, mai ales după cei născuți din flori...“ (C. Corbenu, Olt, c. Alimănesci).

„Omul care se face vircolac, luându-și forma lupului, merge și se amestecă cu un *aitic* de lupi. *Aitic* se numește un cârd de lupi în număr de doi-spre-deci. Se crede că *aiticul* în care se află vircolac e foarte reu. Dacă s'ar întâmpla ca să mușce fr'un câne pe vircolac din *aitic* astfel ca să-i facă sânge, atunci vircolacul se transformă în om, însă cu păr pe corp...” (I. Ionescu, Teleorman, com. Răișoa).

v. *Haită*.

A-îu-îu! interj. de joie et d'admiration.

Aiu, iu, crucea mea, lele,
Tu cu ochii faci belele!..
Într'in cas', se luminează,
Eși afar', se'nseninează!..

(Jarnik-Bărsanu, Transilv. 40).

Interjecțiune compusă din admirativul *a!* (v. ²*A*) și din reduplicatul *iu!* = gr. *ioú* sau *ioŭ!* = lat. *io!* când acestea isbucnesc din bucurie, de ex. la Plaut:

Age tibicen, dum illam educunt huc novam nuptam foras.
Suavi cantu concebra omnem hanc plateam hymenaeo.
Io hymen hymenae! io hymen!..

(Casina, IV, 3)

v. *A!* — *Aleo!*

1.-ăiu, -ăe; suffixe nominal servent surtout à prêter plus d'intensité qualitative ou quantitative.

În cuvinte ca: *alaău*, *buhaău*, *șerlaău*, *polaaău*, *chihae* etc., finalul *-ăiu* nu e sufix, ci un element fonetic primit gata de'npreună cu vorba cea imprumutată. În „*odae*” (= turc. *odâ*), „*abae*” (=turc. *abâ*), „*jigărae*” (=ung. *zsigora*) și alte câte-va, sufixul este *-ia*, nu *-ae*. Afară de acesta, finalul *-ăiu* în genere, fie ca sufix, fie ca simplă

terminațiune, derivă din *-ani-* numai d'ora în pré-putine vorbe străine, bună-*-ora*: *tigae* = ngr. *τηγάρι*, bănațenește: tiganie; nici o dată însă din latinul *-aneus* (*-anea*), care trece românește în *-ăiu* (*-ăe*), de ex. *călcăiu* (= lat. *calcaneum*), plur. *călcăe*, *intăiu* (= antaneus), fem. *intăe* etc. Prin urmare, „*putregăiu*” și „*mușegăiu*” nu pot avea prototipurile latine: „*putredaneum*” și „*mucedaneum*” (Cihac, I, 171, 223), din cari noi am fi căpătat: *putregăiu* și *mușegăiu*, ci: „*putrid alium*” și „*mucid alium*”, macedo-românește „*mucisăiu*”. În fine, după cum latinește erau identice în fond sufixele liquide *-alis* și *-aris*, tot așa românul *-ăiu* = *-ăiu* se identifică une-oră cu sufixul *-ariu*, de ex.: *vătrăiu* (= *vătrăiu*) și *vătrăriiu*, *șupaăiu* (= *șupaăiu*) și *șupăriiu*, *păstae* (= *păstăie*) și *păstare*, *vinătae* (= *vinătaie*) și *vinătare*, etc.

Ca circulațiune, neutrul *-ăiu*, la plural *-ăiuri*, este cu mult mai rar decât femininul *-ae*, la plural *-ăi*, al cărui rol e interesant mai ales în numirile poporane desmierdătoare ale vitelor; de pildă, în descântecul „de întorcea lapteului”:

S'o scoborit
Ș'o venit
La Lunaăa,
Ș'o cătat'o
Ș'o'ntrabat'o:
Ce te ofelescî,
Ce te svîrgolescî,
Ce răncăluescî,
Ce boncăluescî,
Lună i ó r ă hăi!..

(S. F. Marian, Descântece, 133)

O vacă născută luni se dice: *lunae*, iar după aspect sau după boiu: *bălae*, *mândrae*, *cheșae* (= *ocheșae*), *murgae*, *surae*, și așa mai încolo (Familia, 1877, p. 445—6). De aceiași natură este la oi: *țigae*. Cumcă prototipul acestui *-ae*

este -alia, nu -anea, probă că și 'n Banat, unde grupul -ni- nu se mǎiă, se ȕice: bǎlae, mǎndrae, nu: bǎlanie sau mǎndranie. Ce-va mai mult; la „Valachii“ din Moravia, cari sînt slavisaȕi deja cel puȕin de vr'o cincî secolî, unul dintre epitetele desmierdătoare ale vacii este: brezaia (Kulda, Moravské národní pověry, Praha, 1874, t. 1 p. 17).

Intre vechile numiri personale femeesci: Vlǎdae, Vilae, Stǎnae etc. O localitate de peste Olt: Negrae (Cuv. d. bǎtr. I, 244). Același sufix -ae ne mai întimpină în unii termenii mitologici: brezae, nǎbǎdae cu deminutivul nǎbǎdaicǎ, drǎgae cu deminutivul drǎgaicǎ etc.

În marea majoritate a casurilor, funcȕiunea sufixului -aiu, iar mai cu deosebire a femininului -ae, este intensivă, adecǎ menită a da mai multă întindere noȕiunii cuprinse în tulpina cuvintului. Acesta se învederǎzǎ pe deplin în vorbe ca: potae, vǎpae, bobotae, pǎlǎlae, flǎcǎrae; dar se pǎte recunǎsce și 'n: putregaiu, mucegaiu, bǎtae; precum și 'n epitetele: mǎndrae, murgae etc. În adevǎr, „putregaiu“ e ce-va „de tot putred“, „flǎcǎrae“ este o „flacǎrǎ mai mare“, „murgae“ o vacǎ „mai murgǎ“, și așaa înainte.

Pe românul feminin -ae e peste puȕinȕă a'î despǎrȕi de sufixul romanic colectiv -alia, cu care se și identificǎ nu numai prin vorbe întregi ca: bǎtae = fr. bataille (it. battaglia, sp. batalla etc.) sau mǎruntae = it. minutaglia, dar și prin sinonimii ca: potae = fr. canaille (it. canaglia, sp. canalla) sau macedo-românul: cǎrșalie = fr. limaille. De aceia, este de creȕut cǎ neutrul -aiu, rar și puȕin caracteristic, s'a nǎscut pe calea analogicǎ din femininul

-ae, ca și italianesce în „bagaglio“ din „bagaglia“.

O vorbǎ curat romanicǎ: merae, cu sensul de „pustiū mereū“, din latinul „merus“, trecȕnd dela Români la Serbi, s'a pǎstrat la dinșii, deși s'a pierdut la noi. Tot de origine romǎnescǎ trebuī sǎ fie sufixul colectiv -ae în serbul: domaia „patriă“, strǎia „crengi“, peraia „perî de porc“ etc.

v. -eiu. — -oiu. — -uiu.

*Aiu (plur. aiuri), s. n.; t. de Botan.: Allium sativum, ail comun. Macedo-romǎnesce aiū (plur. allie) = lat. allium sau alium (ital. aglio, span. ajo, portug. alho etc.). Sinonim cu usturoiu. Se mai ȕice și aiu-de-grădină (L. B.). O plǎntă de același gen cu cǎpǎ, pras, hăgimă, arpacică, tǎte întrebunȕate mai mult sau mai puȕin la dresul bucatelor și dintre cari aiul se distinge prin tǎria desplăcută a miro-sului seū, precum și prin usturimeea pe care, ca mijloc medical, o aȕiȕă fiind aplicat pe pele.

Dupǎ credinȕa poporului, aiul este cel mai puternic anti-demoniac.

„Dacǎ la cel de'ntăiu șerpe, pe care l'ai vȕdut înainte de Sf. George, îi veī tǎia capul cu un ban de argint și'ndatǎ sǎ'î puī în gurǎ un cǎȕel de aiu, în ȕiua de St. George veī putȕ vedȕ cu ochii pe strigoii cǎnd ieau laptele dela vacile ómenilor...“ (V. Petrișor, Transilvania, com. Vestem).

„Mai ales în nóptea de Sǎn-Giorgiu strigoii umblǎ ca sǎ iea laptele dela vaci, mana din grǎū și chǎr puterea dela unii ómeni. Pentru aceia în presǎrǎ fie-care om pune în pǎrtǎ și la ușa grajdului cǎte o clombă de rug, adecǎ măceș, ca semn cǎ acolo nu pot intra strigoii. Cine în acea nópte stǎ în grajd sub o grapǎ cu colȕi de fer,

acela vede strigoii când vin, și'i pôte și apuca. Cine prinde în diua Crucii un șerpe, îl omără și'i pune în gură un simbure saū c ă ț e l d e a i u , îl bagă sub pragul ușei, și așa a i u l încolțesce acolo în gura șerpelui, apoi a i u l acela îl puî în pălăria, te suî în turnul bisericeî când vin ómenii la biserica, și aî darul de a vedé și cunósce pe strigoii..." (T. Crișianu, Transilv., c. Cugieru).

Intocmai așa se crede și se face la Serbi în ajunul Bunei-vestiri (Karadzić, Lex. p. 30). La toți Slaviî în genere, a i u l se întrebuinteză, într'un mod saū în altul, contra farmecelor (Sobotka, Novočeska Biblioth. t. XXII p. 296). Să nu uităm însă că deja în sanscrita el era considerat ca „ucigător de strigoii“: „on attribuait à l'ail une vertu particulière contre les mauvais esprits; car il est appelé aussi bhūtaghna, c'est-à-dire qui détruit ou tue les gobelins“ (Pictet, Origines indo-europ. ², I, 374). Apoi la vechii Romani a i u l înlătura farmecele, la cari se expunea cine-va călătorind saū bënd din apă necunoscută:

Hunc ignotarum potus non laedit aqua-
rum

Nec diversorum mutatio facta locorum,
Allia qui mane jejuno sumpsert ore...

(M. Floridus, ap. Gubernatis, Myth.
d. plantes, II. 7).

Afară de a i u l propriu ȓis, botanica română poporană cunósce: a i u - d e - p ă d u r e , a i u l - c i ó r e i , a i u l - ș é r - p e l u i , a i u - s e l b a t e c saū a i u l - u r s u l u i , a i u - s e r b e s c , a i u - t u r - c e s c , ér ca deminutivi: a i o r , a i ș o r saū a i ș ó r ă și a i u ș .

Vechiul a i u a început să dispară din circulațiune, lăsând loc usturoiului; chiar acolo însă pe unde el nu se mai aude, în Moldova bună-órá, re-

mâne după dînsul m u ș d e i u „met préparé avec de l'ail, de l'huile et du vinaigre“, care cât de puțin n'are a face cu slavul „močiti = mouiller“, (Cihac, II, 204), ci este o compozițiune fórte románescă din trei elemente latine: m u s t - d e - a i u , cum ar fi franțusesce: m o ũ t - d ' a i l .

v. Andreiu. — Mușdeiu. — Strigoiu. — Usturoiu...

3. AĪu. — v. 5. AĪa.

Aiud, n. pr. loc. masc.; Nagy-Enyed, petite ville en Transylvanie. Orașel în munții apusenî ai Transilvaniei, întemeiat de cătră Ungurii — pare-se — în secolul XIII, pe o întinsă vale nu departe de riul Murăș. Din numele maghiar E n y e d Romaniî aū făcut A i u d , prin muîarea lui -n- și prin trecerea lui -e- în -u-, întocmai după același proces de românizare ca în numele unei alte localități: B e i u ș = ung. B e l é n y e s , orașel în Bihor. Finalul onomastic topic -ud ne mai întimpină în: Abrud, Năsăud, Agiud, format în fie-care pe o altă cale.

Un cântec poporan din Ardél:

Peste-Abrud, peste A i u d
Dalelei ce drum bătut!...

(Pompiliu, Sibiu, 24)

În adevăr, mult bătut e pe acolo nu numai drumul, căci A i u d este un centru unguresc, pe când satele de'mpregiur sînt curat românesci, iar de aci bătae care pe care în curs de vécuri, pînă la 1848, când moții deteră foc bietului orașel, jucând la lumina bobotăilor o gróznică horă de resbunare.

v. A i u d .

A i u d é n , -ă, subst. et adj.; habitant ou appartenant à A i u d .

v. A i u d .

Aiu-de-grădină. — v. ². *Aiu.*

Aiu-de-pădure, s. m.; t. de Botan.:
1° lis martagon, *Lilium martagon*;
2°. chélideine commune, *Chelidonium majus*;
3°. asphodèle jaune, *Asphodelus luteus*. In primul sens se țice mai des aișor sau aișor-galben, în al doilea: rostopască, negelariță, iarba-rînduneleî.

v. *Aișor*. — ². *Aiu.* — *Aiul-ursului*. — *Negelariță*...

Aiul-ciórei, s. m.; t. de Botan.:
Muscari comosum. Un fel de zambilă crescând pe câmp și care se țice și franțusese: ail de loup, ail de chien, italienește: cipolle canine (Nemnich). Românește se chiamă mai obicînit: cépa-ciórei (Dr. Brândză).

v. *Aglică*. — ². *Aiu.* — *Cépa-ciórei*.

Aiul-șérpelui, s. m.; t. de Botan.:
Allium scorodoprasum, ail d'Espagne (Sava Bărcianu). Și franțusese se țice: „ail serpentin“, nemțesce: „Schlangenlauch“, englescesce: „viper's garlic“. Când este a înflori, cotorul acestei plânte se îndoie spre pămînt și apoi éráșî în sus, încovăindu-se astfel ca un șérp, de undeî vine și numele. Se mai chiamă și aiu-selbatec. O altă varietate, purtând același nume de *aiul-șérpelui*, este „*Allium victorialis*“, grecesce: *Όφιόσκοροδον*, din cauză că foile sînt peștrițe ca o piele de șérp. In Germania, anume acéstă varietate se consideră la popor ca propriă a goni pe draci și pe strigoî (Nemnich, I, 190).

v. ². *Aiu.*

Aiul-úrsului, s. m.; t. de Botan.:
ail des bois, *Allium ursinum*. Unguresce de asemenea: medvehagyma; dar deja terminul grecesc *ἀρκυτοσόρο-*

δον, tradus latinesce prin „*allium ursinum*“, exprimă aceeași asociațiune de idei: *aiul-ursului*. In limbile române: fr. ail d'ours, span. ajo de urso etc. Se mai țice aiu-selbatec, ba și aiu-de-pădure (Dr. Brândză).

v. ². *Aiu.*

Aiurăre. } — v. *Aiurez*.
Aiurăt,-ă. }

Aiure s. aiuri, aire s. airi, adv.;
ailleurs, autre part, dans un autre endroit. Sinonim cu ainde. Adverb de loc: nu unde este cine-va ori ce-va, sau nu despre unde se vorbesce; prin urmare, în opozițiune cu aici, cu acolo etc., după împregiurări, de ex.: dacă nu'l găsesci aici, caută'l aiuri; nu l'am văđut acolo, dar nici pe aiuri nu l'am cercetat. In privința locului, este ceia ce al-dată e în privința timpului, iar altfel sau aimintre în privința modului. Când cine-va sau ce-va nu se află nici aici, nici acolo, nici aiuri, atunci se țice nicăiri.

Cu emfaticul -a: aiurea sau aiurica; cu amplificativul -le: aiurele, aiurile, cu emfasă: aiurelea, aiurilea. Macedo-românește: *aiurea*. La Istriano-români: *aiure*, *aiurea*.

Dicționar Bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 422):

„Aiure } Alibi.“
„Aiurile }

Alături cu aiuri, aiure, există și forma aire, airi.

I^o. Fără prepozițiune:

a) aiure, aiuri.

Alexandri, Hartă Răzășul, sc. 4:

„Măriuca. Iaca!... aici mi-ai fost, bădică?

„Hartă. Ba aiure!...“

Costachi Conachi, p. 264:

Laponul, deprins cu gerul, fericit se socotese
Gândind că *aiure* frigul pe alții mai mult
muncesce...

Pravila Moldov. 1646, f. 19: „au
doară și *aiuri* într'altă locū...“

Ibid. f. 90: „pentru greutățile și
dăjtele ce sămtă într'acelū locū, să va
duce *aiuri* să-i fie mai binisorū...“

Ib. f. 100: „nu'l va mai trimite
aiuri...“

b) *aiurea, aiurīa*.

A. Odobescu, Dómna Chiajna p. 70:
„ochii seī căutaū *aiurea* la malurile în-
verđite ale Dimboviței, la norii flu-
turisticī de pe cer, pare c'ar fi vrut
să încrédă acelor mângăioși și tăcuți
prieteni taīna ce umpluse inima sa de
fericire și de temeri...“

Contăș Uricar, 1656 (A. I. R. III,
235): „deci eu să aibu a da cuconilor
aiuré altă falce de vie...“

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad.
Rom.) p. 50: „...depărtare locurilor
și lipsa lucrurilor, carile într'acel loc
macar că multe, iară *aiuré* pré puține
aflându-să, și auziré lor minunată, și
vedéré ciudată li să pare...“

Pravila Moldov. 1646, f. 7: „de vre
un ochiū orbitū, saū și *aiurīa* vā-
tāmatū...“

c) *aire, airī*.

Lexicon Budan: „*aire, airea, airilea*
= alibi, alio loco.“

Bobb: „*aire* = alibi; *aire* a mere, a
se muta = alio domicilium transferre;
aire nāscut = alienigena.“

Barac, Risipirea Ierusalimului, p. 44:

Norodul cel orb de minte
Credea acestor cuvinte,
Credea că Dumnegeirea
Nu ajută și *airea*,
Ci cu tóte de o dată
Numai lor le este tatā...

II°. Cu prepozițiune:

a) de *aiurī* = d'une autre part.

Urechiă, Letop. I, 122: „cunoscând
Ștefan-Vodă că ajutoriul nu de *aiuré*
î-aū fost, ci numai dela Dumnezeū și
dela pré-curata Maīca sfințiēi sale...“

Dosofteiu, 1673, f. 192 b:

Și trimisă Domnul foame 'n țară
De-aducia de-*aiurī* pāīna cu carā...

b) pe *aiurī* = quelque part ailleurs.

Mitropolitul Varlam, 1646 (A. I. R.
III, 226): „și au socotit să hie acé
parte den Zaharești și pre-*aiurelé* pre
unde vor mai hi ocine, amāndorora,
să's ție frāțește...“

Stefan-vodă Gheorghie, 1667 (A. I.
R. III, 109): „poftescu și pre dumniata,
iubite frate, ca să-i fii într'agitor ace-
stui sărac de copil, să's poată dezbate
moșiia acāsta; și la Domnie, și pre
aiurile pre unde va trebui, dumniata
fi nevoitor; noā și pārinților noștrii
pomanā va fi neincetaată, și el încă
pre lāngă dumniata să va lipi cu slujba,
că *aiurilé* nu are loc un copil strein...“

III°. Idiotismī:

a) „Cu gândul *aiurea* = distrait, inat-
tentif“ (Pontbriant); dar „gāndesc
într'*aiurea* = déguiser sa pensée,
feindre“:

Grigorie din Măhaciū, Predica 1619
(Cuv. d. bătr. II, 120): „nu cu irema
să cugeți alte, e cu limba se grăești
gāndindu într'*aiure* ca ceia fățar-
nicii...“

b) „Calc într'*aiurea* = être incon-
stant, faire des infidélités.“

Alexandri, Iorgu dela Sadagura, act
II, sc. 2:

„Gahița... Iubescī pe alta, pe co-
misóe.

„Iorgu. Ai nebunit?

„Gahița. Te-am întēles eū de mult
că'mī calci într'*aiurea*...“

c) „Vorbesc *aiurea* = irre reden, fan-
tasiren“ (Dr. Polysu); „vorbesc
într'*aiure* = délirer“ (Cihac).

S. F. Marian, Descântece, p. 150: „Ōmeniĭ bolnavĭ de lungore, pierdĕndu'şĭ de regulă consciinţa, fantasază. Atunci poporul ōice că: buĭguesc, aĭuréză sau vorbesc ĭntr'ăĭurea“.

Macedo-romănesce: „a batte 'n al-tăurea ĭnsemnăză a vorbi cam ca un nebun, sau a vorbi verđĭ şĭ uscate fără să ĭea sama la ce vorbesce“ (Dr. Obedenaru, Dict. Mss. ĭn Acad. Rom. I, 9).

d) „ĭntr'ăĭurea“ se pōte ĭntrebuinţa de tot adverbialmente: „ca un nebun, ca un smintit, ca un capĭu“ (Costinescu).

IV°. Filiaţiuni etimologice.

Al nostru *ăiure* n'are a face cu francesul *ailleurs* = lat. *aliorsum*, nici cu italianul *altrove* = lat. *aliter-ubi*, dar nici cu vechĭul spaniol *alubre* = lat. *aliubi* (Diez, Cihac), şĭ cu atăt mai puţin se pōte trage din latinul *alio* (Miklosich), din care s'ar fi născut la noi „ăire“, nici o dată *ăiure* şĭ *ăire*. Toţi recunosc că finalul *-re* este o simplă amplificaţiune adverbială, ĭntocmai ca ĭn „puru-re“, „ăĭmint-re“, „asijde-re“, „ainde-re“ etc. Remăn dară tulpinele *ăiū-* şĭ *ăi-* (*ăiū-*), astă din urmă cea organică, care singură ne ĭntimpină ĭn compusul nic-ăĭrē. Prototipul romănesc *ăiū-*, cu predispoziţiune de a trece ĭn *ăiū-*, nu pōte corespunde decăt latinului *alĭbi*, cu tonicul *-i-* lingă o labială. ĭn *ăiū[re]* din *alĭbi*, ĭb- devine *-ū-* din punct ĭn punct ca ĭn romănul „şuer“ din latinul „sĭbilo“.

v. *Ainde*. — *Ăĭmintre*. — *Ăĭurēlă*. — *Ăĭurez*. — *Altunde*. — *Nicăire*...

<i>Ăĭurea, aĭrea</i>	} — v. <i>Ăĭure</i> .
<i>Ăĭurele, aĭrele</i>	
<i>Ăĭurelea, aĭrelea</i>	

Ăĭurēlă (plur. *ăĭurelĭ*), s. f.; divaga-

tion. Sinonim cu *ăiurare* sau *ăiurire*, dar indicănd o stare mai trecōtore, nu o acţiune prelungită.

De la Vrancea (B. Ştefănescu), Sultana p. 131, ĭn descrierea unei case de joc: „Mişcările mânilor, repeđĭ şĭ neprevēdute, cari aci sē resculău ĭn sus, aci sē trĭntiaū cu zgomot pe masa verde; *ăĭurēla* planurilor ascunse, cari rēsăriaū la ivelă numai prin nişte crĭmpee de gindĭrĭ neĭnţelese; tōte acestea aveaū ce-va din ĭnfăţĭşarea unui spital de bolnavĭ, a căror minţe e dusă pe lumea cea-l'altă...“

ĭn graul figurat al pungaşilor: „*ăĭurēlă* = s o m n“ (Baronzi, Limba p. 150).
v. *Ăĭure*. — *Ăĭurez*. — *Ăĭurit*.

Ăĭurēsc (*ăĭurire, ăĭurit*). — v. *Ăĭurez*.

Ăĭurēz (*ăĭurat, ăĭurare*), vb.; divaguer, extravaguer, dēlirer. Exprimă aceiaşi noţiune cu idiotismul: *vorbesc ĭntr'ăĭurea*.

Costache Negruzzi, Scrisōrea VIII: „Vecine! — curmăĭ pre povestaş; — ĭmĭ pare că *ăĭurezi*. De unde dracu aĭ găsit obştesca adunare la Agrigenta?...“

Basmul „Tinerete fără bătrăneţe“ (Ispirescu, Legende p. 9): „Lōcuitoariĭ ridea de dĭnsul, ca de unul ce *ăĭurēză* sau *visēză deştept*...“

Se ĭntrebuinţeză şĭ după a patra conjugaţiune: *ăiurire*.

A. Odobescu, Dōmna Chiajna p. 108: „tu, care m'ăĭ călăuzit prin poteci spinōse, pe sloiuri de ghiăţă, când cu sfĭnta'ţĭ icōnă ĭn braţe am colindat, *ăiurind*, plaşurile şĭ câmpiile...“

Circulēză ĭnsă mai cu sēmă ca participĭu trecut adjectivat: *ăĭurit*.

v. *Ăĭure*. — *Ăĭurit*.

Ăĭurire. — v. *Ăĭurez*.

Ăĭurit, ă; part. passé d'*ăĭuresc* pris comme adjectif: extravaguant.

„Când e cine-va bolnav și vorbește aiurea, se țice că e *aiurit*“ (S. Liuba, Banat, com. Maidan).

De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sultunica p. 127: „Une-ori, *aiurit*, își simțea creerul cum se stingea, încetul cu încetul...“

v. *Aiure*. — *Aiurêdă*. — *Aiurez*.

Aiu-sêlbâtec. — v. *Aiul-șêrpelui*. — *Aiul-ursului*. — ² *Aiuș*. — *Lourdă*...

Aiu-serbesc, s. n.; t. de Botan.: poireau, *Allium porrum*. Sinonim cu por sau pur și cu pras sau praj.

v. ² *Aiu*.

¹ *Aiûș*. — v. ⁵ *Aia*. — *Auș*.

² **Aiûș**, s. m.; t. de Botan.: ail sauvage. Dictionar Bănățen Mss. circa 1670 (Col. I. Tr. 1853 p. 422): „*Ajush* (citesce: *aiuş*). *Allium sylvestrum*. *Alliaria*.“ Ca deminutiv din ai u, *aiuş* corespunde lui ai o r și lui ai ș o r. În Banat cuvîntul se întrebuintează pînă astăzi (S. Liuba, com. Maidan).

v. ² *Aiu*. — *Aiul-șêrpelui*. — *Aiul-ursului*. — *Lourdă*...

Aiu-turcesc, s. n.; t. de Botan.: oignon de Strasbourg, *Allium fistulosum* (L. B., Bobb). Se țice și unguresce: *török foghagyma*. Sinonim cu *cépa-ciorască* (Dr. Brândză).

v. ² *Aiu*.

Ajdër, s. m.; dragon, griffon, monstre. În „Istoria lui Hangerli“ de pe la începutul secolului (Tocilescu, Rev. I, 330):

I-aŭ pus un pistol în plect,
Lovindu['] prin țite drept
Și lute ca un *ajder*,
Și lovi și c'un hanger;
Apoi de grab și Harapu
Ca clipa îi tăie capu...

Cuvînt care n'a circulat nici o dată în graiu. Este persianul *azder* „dragon“ (Șainénu, 8), trecut prin Turci la Serbi (Karadžić, v. *Azdaha*) și la Bulgari (Miladinovtzi, *Narodni pèsni* p. 533).

v. *Balaur*. — *Smei*.

Ajteđeŭ! interj.; Dieu soit en aide! O exclamațiune făcînd parte din graiul femeiesc, și numai într'o singură împrejurare.

Anton Pann, Moș Albu, II, 19:

Apoi d'acolo la vale, în drumul care
mergea,
Văzu din sat o muere țesând aci 'ntr'o
argea
Și copii mulțime spuză împrejuru'i gurî
făcînd,
Unii cereaŭ: mamă papa, alți pentru țită
plîngînd,
De cari ea necăjită tot îi ocăra mereŭ;
Iar el: să fie de bine și prunci sa'ți dea
Dumnezeu!
Ea, cum își lăsase lucrul ca să mai vază
de ei,
Luînd o drugă, îi trase cu dînsa vr'o
doă-trei,
Zicînd: nu'mi ajunge mie că pă aști nu
pot să'mpac,
Și tu imi mai urezi încă să stai și alți
să mai fac?
El o 'ntrebă: apoi lele, cum trebuiește
să zic?
Să fi zis—ea îi response —: *Aj-te-zeŭ*, și
alt nimic....

Autorul adaugă în notă: „Cuvînt antic, ținut numai de femei, în loc de *ajute Dumnezeŭ*, care îl zic numai când văd pe alte țesînd“.

Contrațiunea cu urcarea accentului: *ajte* = *ajute* este întocmai ca în poporanul „*vâst* = *vêđut*“. Cât despre simplitul *deŭ* în loc de compusul *Dumnezeŭ*, el se întrebuintează nu numai în jurămîntul „*de ŭ!*“, dar și foarte des în texturile din secolul XVI, de exemplu în Codicele Voronețian circa 1550,

în Psaltirea Șcheiană din aceeași epocă, la Coresi etc.

Pe când aglutinatul *ajteḍeḍi* este o interjecțiune curat femeiească, și anume a țesetórelor din argea, exclamațiunea „Dó m n e - a j u t ă !“, identică în apărință prin sens, aparține — după cum vom vedé mai jos — graiului bărbătesc în focul bătăliei.

v. *Ajut.* — *Dei.*

Ajumitul, ajumita (de-a), subst. masc.; jeu enfantin: colin-maillard, cligne-musette. Același joc copilăresc, care pe a-locuri se ȳice *mijórcă, mijótcă, de-amija, de-amijile, baba-mija, d'a-ascunsele* său *d'a-ascunsul, d'a-cucul* etc., în partea occidentală a Daciei, peste Olt, în Banat, în Hațeg, în Zarand, se chiamă: *ajumitul, de-ajumitul, d'a-ajumita, jumetcă*, deși tot pe acolo mai circuléză numele de *pitulicică* și *mijitul*.

„Jocul copilăresc d'a-ajumita se chiamă și *pitulicică*...“ (Banat, Orșova, c. Jupalnic).

„Jocurile copilăresci la noi: de-a-surduca, de calea prin cetate, *de-ajumitul*...“ (D. Angeloni, Banat, c. Păucinesci).

„Jocurile copilăresci: *popic, curéoa roșiă, de pórca, de puisorii, doda nică cu furnică, de mésă, ajumit, măța órbă*...“ (Preut A. Bociatu, Banat, c. Clopotiva).

„...clénța, *popic, lopta, jumetcă* său *mija, baba-órba*...“ (Preut L. Laurian, Banat, C. Comloș).

„Jocul copilăresc *de-a-ascunsul* în Zarand se chiamă *ajumitul*...“ (N. Sânzian, Transilv., Hațeg).

„...*popicul, ajumitul* său *migitul, de-a gaja*...“ (P. Olténu, Transilvania, Hațeg).

În Oltenia se ȳice: *ajumita* (Dolj, c. Șimnic, c. Risipit).

În *ajumitul* său *ajumita, a-* este prepozițional și nu ne întimpină în forma: *j u m e t c ă*. Remâne dară tulpina *-jum-*, care corespunde lui *жм-* în numele serbesc al acestui joc copilăresc: *жмѣра* „das Blindekuhspiel“ (Karadžic), dela *жмѣрѣти* „a miji, a închide ochii“. Serbul *жм-* a devenit românesc *jum* prin intercalarea eufonică a unui *-u*. întocmai ca în „*gunoiu* = slav. *гнои*“, „*șurub* = medio-germ. *schrübe* (Schraube)“ etc. Același joc se chiamă polonesce: *zmurek*, ruscesce *жмѣрѣн*. Originea slavică a cuvintului e ne'ndoiósă; este fórte nesigură însă identitatea lui cu *mijesc*, și 'n orice cas ambele n'aũ a face de loc cu românul *aromesc*, cu care unii se 'ncercă a le înrudi. Un verb *ajumesc* și un substantiv *ajumélă*, cu sensul de „s'assoupir, assouppissement“ (Cihac, II, 195), nu există în graiul comun, ci numai în terminologia jocului copilăresc.

v. *Aromesc.* — *Ascunsele.* — *Baba-órba.* — *Mijesc*...

¹Ajùn s. agiùn (ajunat, ajunare), vb.; jeûner, manger peu ou pas du tout, faire maigre, s'abstenir, se priver. Sinonim cu *postesc*.

Dicționar Bănățén Mss. circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 422):

„*Agsun. Jejunó.* } (citesce: *a-*
„*Agsun. Jejunium*“ . } *giun*).

Proverb: „*Ajună* robul lui Dumnezeu, pentru că n'are ce mânca“ (Baronzi, Limba p. 50); la Moldoveni: „*postesc* e robul lui Dumnezeu...“ (C. Negruzzi, Scris. XII).

„Vinerea se petrece și cu *ajun* câte o dată, când adecă omul *ajună* pentru cine-va pe care are mâniă, ca Dumnezeu să'și întindă mila, adecă

să'l pedepsescă..." (G. Dobrin, Transilv., Făgăraș).

Doină din Banat:

Pentru tine, dragă fată,
Mânca! Vinerea o dată,
Și Sâmbăta nici o dată,
Duminic'am *ajunat*,
Până ce te-am căpătat!..

(Fami'ia 1884 p. 55)

Un sinonim poporan pentru a *ajuna* este „a ține Țile“:

Mult, măicuță, te-am rugat,
Rîu de lacrimi am versat,
Să ții Țile pentru mine,
Ca să fiu în sat cu tine;
Dar tu Țile nu ținuseși
Și departe mă deduși!..

(Jarnik-Bărsanu, Transilv. 174)

Macedo-romănesce *agrun* „a simți fôme, a fi flămând“ (L. M.).

Ajunare, în dialectul istriano-român *junare*, vine dintr'o formă latină vulgară *adjunare* și *junare* în loc de clasicul „jejunare“, corespunzând spaniolului *ayunar*, ital. *giunare*, franc. *jeûner* etc. .

v. ²⁻³ *Agrun*. — *Postesc*. — *Țin*.

² **Ajùn** s. **agjùn**, -ă; adj.; affamé, pressé par la faim. S'a păstrat numai în dialectul macedo-român: „flămând nu există; se Țice: lî u fôme, saũ mai bine: *agrun*“ (Dr. Obedenaru, Dicț. Mss. în Acad. Rom. I, 197). Prin sens, este întocmai latinul clasic *jejunus*.

v. ¹ *Ajun*. — *Flămând*.

³ **Ajùn** s. **agjùn** (plur. *ajunuri*), s. n.; 1°. jeûne, maigre, carême, abstinence, privation; 2°. veille de Noël, veille d'une fête ou d'un évènement, le jour qui précède celui dont on parle. În primul sens, este o vorbă latină prin materie și prin funcțiune; în al doilea, funcțiunea e creștină post-latină.

1°. *Ajun* sinonim cu *post*.

Cuvîntul slavice **постъ** (=germ. Fa-ste) a reușit astăzi aproape cu deservire a înlocui în graiu pe romanicul *ajun* = span. *ayuno* = franc. *à jeun* = ital. [di]g i u n o = provent. [de]j u n etc. = latinul vulgar *adjunum*, corelativ latinului clasic *jejunium*. În trecut, ambii sinonimi circulau la noi într'un mod pleonastic unul lângă altul. De exemplu, în predica Sf-lui Ión Crisostomul, secol XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 537): „nu la prânzuri și la cină, nice la beție, ce la postu și la *ajunî*...“; alt text tot de acolo, p. 598: „cine nu va să și flămânezăcă mațele acicé cu postul și cu *ajunul*, acela fi-va masă viermiloră...“; și mai jos p. 601: „nevoindu-se și înblându în calé și întru învățătura dumnezeiască cu post și cu *ajun*...“

v. *A-gréță*.

În Psaltirea transilvană a lui Silvestru din 1651 ne întîmpină forma *agin*:

ps. LXVIII: plân-s'am și am trudit cu *aginul* (**а-гінна**) sufletulă mieu . . . [scolia marginală: *postul*].

...et incurvavi in jejunio animam meam...

În popor, afară de *post*, *ajunul* se mai înlocuesce prin idiotismul: a ține Țile:

„Marția este și Ți de *ajun*, adică: la cine-va se fură o oia, ori i se face alt reu, păgubașul ține Țile asupra celui ce i-a făcut reu, și acelea le ține Marția, și trebuie să fie 7 Marți după o-laltă, și crede că'n a 3-a Marți se prăpădesce ori se bolnăvesce cel vinovat, dacă nu merge la păgubaș să se rîge de iertare...“ (T. Crișianu, Transilv., c. Cugieru).

Ori-și-cum, *ajun* cu înțelesul seũ

primitiv de jejunium se întrebuintează în graiu din ce în ce mai puțin; dar e foarte răspândit cu sensul derivat de:

II°. *ajun* ca sinonim cu *preți* sau *presără*.

Acest înțeles nu l'a avut nici o dată prototipul latin și nu l'a avut nici derivatele romanice. Există însă un paralelism logic deplin între românul *ajun* „preți” și francesul *veille* (=lat. *vigilia*) „preți”, căci în primii secolii ai creștinismului *presăra* serbătorii era menită postului și veghiării tot-o-dată (Martigny, *Dict. d'antiqu. chrétiennes*, 340), iar prin urmare, plecând din același punct pe două căi, unii au căpătat pe *ajun* „dies profestus”, alții pe „*veille*=dies profestus”.

Se ține de o potrivă bine: *ajunul* Bobotezei, *ajunul* Pascilor, *ajunul* lui sânu-Văsiu sau al Anului-noi, dar mai cu deosebire *ajunul* Născerii Domnului sau *ajunul* Crăciunului.

Gheorgachi, *Letop.* III, 306: „În zioa *ajunului* Sfântului Vasile are purtare de grijă Hatmanul cu Aga la atâtea césuri din zi să se afile tótă slujitorimea la Curte cu zapcii lor și cu puscile a-mână...”

Ibid. 301: „Obiceiu vechiu au fost, care s'au urmat și pînă la Grigorie-vodă Ghica, la *ajunul* Crăciunului, cum și la Boboteză, se făcea masă domnescă în spătărie, șezând Mitropolitul cu Episcopii și cu boierii cei cu boierii și pe cine mai poruncia Domnul și din cei mazilii, însă masă fără caftane și fără dvorélă, cu cântări bisericesci, cu mehterhanea și cu țigani...”

Fără noțiune de serbătoare, se ține: în *ajunul* bătăliei, în *ajunul* căsătoriei, în *ajunul* rescólei etc.

Alexandri, *Cetatea Némțului*, act II sc. 2: „Nu mă sfiesc acu, în *ajunul*

morții, s'o nărturisesc în auđul óme nilor...”

Presăra Născerii Domnului este singură care s'a personificat de popor sub numele devenit mitologic de Moș *Ajun*.

De la Vrancea (B. Ștefănescu), *Sulțanica* p. 218: „Și de veniau Floriile, Paștele cu hañele noi, St. Iie cu pepeni de Pantilimon, Moș *Ajunul* cu bolindețele, acéstă prăsilă voinică și vioe umplea mahalaua de veselie și de năzdrăvăni...”

Colindă din Dobrogea:

Astă sară,
Florile dalbe!
Mare sară,
Sara marelui *Ajun*,
Mâni e ȓia lui Crăciun,
Când aice pe pămînt
S'a născut Domnul cel sfînt...
(Burada, *Călătoria* p. 51)

În Mehedinți:

Bună ȓia lui *Ajun*,
Da'i mai bun'a lui Crăciun!
Ce'i în casă să trăsescă,
Ce'i afar' să isvorască:
Oile lănoșe,
Vacile lăptóșe,
Porcii unturoși
Să'i mănănce ómenii sănătoși...
(Preut G. Ionescu, c. Șişesoi; G. Drăghicescu, c. Bistrița).

În Banat:

Bună ȓia lui *Ajun*,
Că'i mai bun'a lui Crăciun,
Că'i cu miei,
Cu purcei,
Că'i cu nucii
De cele dulci,
Cu alune
De cele bune...

sau:

Îmblă junii lui Crăciun!
Îmblă junii lui *Ajun*!
Tot cântând și colindând,
Pre Dumneȓeu lăudând!
Fă-te gazdă vesel, bun,
Că e ȓia lui *Ajun*...

(S. Măglică, *Călindar* 1852 p. 10-11)

În mai toate colindele, Moș-Ajun este nedespărțit de Crăciun, care și el se ține „moș”. Strînsa legătură între ambii termeni a impresionat deja pe Schuchardt, care, printr'o forțe ingenioasă combinațiune, vede în Crăciun pe „Christi-jejunium”, adică un „Crist-ajun”, susținînd cu drept cuvînt că Slavii l'au împrumutat dela Români, ér nu vice-versa (Literaturblatt f. germ. u. roman. Philol. 1886 No. 3). Credem și noi că *ajunul* a exercitat o înfrîurire asupra formei crăciun, însă de o altă natură, mai puțin violentă. Românul Crăciun este latinul vulgar *crastinum* (nu „crăstinum” ca în latinitatea clasică), care cu același sens a figurat óre-cînd în terminologia creștină din Occident, bună-óră: „Crastin de la Nativité de Nostre Seigneur” saú: „in Crastino Matthiae apostoli” (Du Cange, v. Crastinum). Literalmente, Crăciun = *crastinum* însemnă „lendemain” în opozițiune cu *ajun* „veille”. Sub influința lui *ajun*, s'a modelat finalul în Crăciun și atîta tot, căci inițialul cră- este latinul *cras* (= span. *cras* = vechiu ital. *crai*) „măine, a-doua-zi”.
v. *Crăciun*.

III°. Particularități fonetice.

În dialectul istriano-român se ține *jun*, după cum se aude acolo j u t pentru a j u t (Miklosich, I. Maiorescu).

Printr'un eufonic *d* ca în „dalb=alb”, în poesia noastră poporană se aude forma *dajun*:

Dastă séră 'i séră mare
Ha! Ler o! da! Ler o! Dómne!
Séra mare-a lui *Dajun*,
Măine ziua lui Crăciun,
Cînd s'a născut Domnul bun...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 26)

În unele districte, copiii cînd vin a ură în *ajunul* Crăciunului, în loc de „bună dimineța la moș-Ajun” strigă:

„Né ț a l u j ! Né ț a l u j !” (S. Negoescu, Rîmnic-sărat, com. Bogza), unde numai -j saú -uj represintă pe *ajun*.

v. ¹ *Ajun*. — *Ajunare*. — ² *Ajunat*.

Ajunare (plur. *ajunări*), s. f.; l'infinitif d'ajun employé comme substantif: jeûne, abstinence, privation. Sinonim cu post. În vechile textul circulează în concurență cu a j u n și cu a j u n a t.

Coresi, 1577, ps. CVIII:

... ca umbra cîndu tréce lua- iu-mă, cutremu- raiu-mă ca nuă- lele, genuchele méle nu putură de <i>ajunare</i>sicut umbra cum declinat ab- latus sum, ge- nua mea infir- mata sunt a je- junio...
--	---

v. ³ *Ajun*. — ² *Ajunat*.

¹ **Ajunat** s. **agjunat**. — v. ¹ *Ajun*.

² **Ajunat** s. **agjunat**; part. passé d'ajun pris comme substantif: jeûne, maigre, abstinence. Sinonim cu post. Ne întimpină numai în vechile texturi.

Coresi, 1577, ps. XVIII:

...și coperii cu <i>ajunatul</i> î sufle- tulă meu...	...et incurvavi in jejunio ani- mam meam...
---	---

dar în ps. XXXIV:

...și pleca cu a- j u n ũ sufletulă mieu...	...et humiliabam in jejunio ani- mam meam...
---	--

În Psaltirea Scheiană circa 1550 (Mss. în Acad. Roin.), în ambele pasage *ajunat*, dar cu g și cu r=n:

„pleca cu *agjuratul* sufletul meu...;
„coperii cu *agjuratul*...

v. ³ *Ajun*.

Ajunător s. **agjunător**, -óre; subst. et

adj.; celui ou celle qui jeâne. Sinonim cu posnic (=slav. *посѣнникъ*), în concurență cu care circula în vechiul graiu.

Cugetări în ora morții, text circa 1550 (Cuv. d. bătr. II, 467): „o feri-cați de posnicii și *agunătorii* cu curăție, că aceia sue în ceru ca pre o scară...”

v. ^{1.3.} *Ajun.*

Ajüng s. **agiüng** (*ajuns* s. *agiuns*, *ajungere* s. *agiungere*), vb.; rejoindre, réunir; atteindre, saisir; arriver, parvenir, recourir; devenir, se réduire; suffire, assez. Nu cunoscem pentru acest verb, din texturi sau din popor, sensurile: „fournir, gagner, regagner, passer” (Cihac); chiar fără ele însă, ca activ, neutru, reciproc și reflexiv, *ajung* are o mulțime de înțelesuri sau sub-înțelesuri, circulând foarte des nu numai în graiul obicnuit, dar încă în proverbi și 'n idiotismă. Sensul fundamental este latinul *adjungo* = *ad + jungo* „unesc la o-altă prin capete un ce cu un ce”. Dar de aci, punctul de plecare apröpe de tot ștergându-se, plécă și une-oră se încrucșeză diferite sensuri secundare și terțiare, pe cari nu le are prototipul latin și cari, dintre dialecte romanice, ne întimpină întru cât-va numai în italianul *aggiungere* sau *aggiungere*, mai ales în vechea italiană.

Töte sensurile lui *ajung* se explică prin corelațiunea sa cu întind. Prin întindere, doă capete se *ajung* = „se rejoignent”; prin întindere, cine-va sau ce-va *ajunge* = „atteint, saisit”; prin întindere, noi *ajungem* = „arrivons, parvenons, recourons”, și așa mai încolo. De aceia, când *ajung* figuréză într'o frasă legat cu *întind*, este a-nevoe adesea de a'î lămuri sensul precis. Așa în doina:

Dragă mi-î lelița naltă
Că'mi dă gură peste pôrtă;
Dar lelița mititea
Se'ntindea și n'*ajungea*...

(Jarnik-Bărsanu, Transilv. 480)

ajung însemneză tot-o-dată: „rejoindre, atteindre, parvenir, suffire”.

v. *Intind.*

I°. *Ajung* „rejoindre, réunir”.

Cu sensul fundamental *ad + jungo*, al nostru *ajung* s'a păstrat abia în forma reciprocă: a se *ajunge* „rejoindre l'un l'autre”.

Proverb: „Rötele se gonesc una pe alta și nu se *ajung* nici o dată” (Pann, II, 80).

Altul: „Dél cu dél se *ajunge*, dar încă om cu om” (Conv. lit. 1877, p. 174), unde ar fi mai logic: „dél cu dél nu se *ajunge*”, după cum este același proverb în mai töte limbile (Düringsfels); în dialectul sicilian: „munti cu munti nun si junci mai”.

Un cântec basarabian blăstemând Prutul:

Mal cu mal nu se zăréscă,
Glas cu glas nu se lovéscă,
Ochi cu ochi nu se *agiungă*
Pe-a ta pânză cât de lungă...

(Alex., Poes. pop. 2, 233)

Printr'o tranșiune semasiologică imediată: „rejoindre l'un l'autre = tomber d'accord, s'entendre”, reciprocul „a se *ajunge*” însemneză a se înțelege unii cu alții.

Lexicon Budan: „Mă *ajung* cu cine-va în ce-va sau despre ce-va, adecă mă așed, mă nărăvesc, congruo, convenio, consentio cum quopiam super re quadam”.

De aci idiotismii:

„A se *ajunge* cu tirgul = faire un marché”.

Alexandri, Pétra din casă, sc. 18: „Ei caută să găsescă cele doă sălase de Tigană, pentru care d-vöstră, ca ni-

sce părinți buni, nu v'au putut *ajunge* cu tirgu...“

Același, Păpușariul: „Iacă Turcu și Cazacu, Pilaf Aga și cu Moscov Ghiaur, dușmanî de mörte, cariî luaseră deprindere a'și giuca calu pe pămîntu nostru, de câte oriî nu s'*ajungea* cu tirgu...“

Se dice și: „a se *ajunge* din preț“. Laurian-Maxim: „Nu ne-am putut *ajunge* din preț=nu ne-am putut învoi asupra prețului“.

„A se *ajunge* din ȳestre = când părinții părechii se învoesc asupra ȳestrei“ (G. Tuțuianu, Muscel, c. Valeamare; S. Istratescu, Dimbovița, com. Cobia).

„A se *ajunge* la cuvinte“ (Baronzi, Limba p. 45).

v. Învoesc.

Fiind însă că atunci când unii se *ajung* fără scirea altora este mai tot-d'a-una spre paguba saü vätămarea cui-va, expresiunea a căpëtat un sens pejorativ, cu care ne întimpină des în vechile texturi.

Cantemir, Ist. Ierogl. (Mss. în Acad. Rom. p. 135): „Deci socotiți binișor, că de nu sînt acolé acéle doaa jiganii, filul adecăte și inorogul, să nu cumva prin scrisori cu lupul să se *ajungă*...“

N. Muste, Letop. III, p. 15: „Atunce Petriceico-Vodă și cu Grigorie Vodă s'au sfătuit să se închine la Leși, să stea cu toții să bată pre Turci, să nu se așeze Pașă în cetatea Hotinului; și *ajungându-se* cu Leșii, î-au chëmat să vie mai curând...“

Același, p. 42: „Mazepa Hatmanul Căzăcesc, om și cap a toată țara Căzăcescă, vrând să viclenescă pe Moscal dela care avea milă și cînste, s'au *ajuns* cu Craiul Șvedului...“

Neculce, Letop. III p. 300: „Sfătuit'au atunce [hatmanul Sinavski] pe

Craiul Avgust de s'au *ajuns* cu Moscul...“

Același p. 269: „s'au *ajuns* hatmanul și cu Iordachi visternicul și cu toți slujitorii să rădice pe Dimitrașco Beizadé, feciorul lui Cantemir Vodă, Domn în locul tătane-său...“

Același p. 305: „*Ajunsu-s'au* Constantin Duca Vodă atunce cu Capigi-bașa...“

II° *Ajung* „atteindre, saisir“.

Pentru ca să întreci pe cine-va care este înainte, saü pentru ca să apuci cea ce nu se află lângă tine, ori pentru ca să nimeresci unde ai vré să fiî, trebuî mai întâiu să te mișci ca să *ajungi*. În acest sens, *ajung* se învecinează cu întrec, cu apuc, cu nimeresc, dar anume ca un moment imediat anterior. E sinonim cu a t i n g, deosebindu-se în doë privințe: pe de o parte, a t i n g nu presupune ostenelă, pe când *ajung* rezultă tot-d'a-una, mai mult saü mai puțin, dintr'o mișcare obositore; pe de alta, *ajung* nu implică neapërat un contact direct, fără care nu se pöte a t i n g e r e.

Din cauza elementului material al lui a t i n g, care lipsesc în *ajung*, între ambii termini pöte fi chïar un fel de antagonism. Așa, de exemplu, „a t i n g cu cuvîntul“ este ce-va dușmănesc: „blesser par un mot“, pe când „*ajung* cu cuvîntul“ exprimă noțiunea apröpe prietenescă de „grăesc cătră cine-va, adpello, adloquor, adfor“ (Lex. Bud.), mai ales atunci când chïamăm pe öre-cine de departe și isbutim în sfirșit ca să ne audă.

v. *Ating*.

Ajung cu sensul de „atteindre, saisir“ se nuanțeză în circulațiune: 1°. ca termen comun; 2°. ca termen de blăstem; 3°. ca termen juridic.

1°. În accețiunea ordinară.

a) *Ajung* „atteindre“.

O ființă alergând *ajunge* pe o altă.

Pravila Moldov. 1646, f. 66: „Î-au căutatū numai a da dosū ș'au începutū a fugi, iară celalalt l'au *agunsū* și l'au omorătū...“

Dosofteiu, 1673, f. 23 b:

Datu-mi-ai vârtute și mi-ai lărgit pașii
Să poe călca iute să mi-*ajung* pizmașii;
Deca'i voi *ajunge*, să fac într'inș carduri...

Balada „Fata cadiului“:

Ș'așa bine că fugea,
Mai că mai îl *agiu*nea...

O doină:

Apucaî pe drum la vale
Ș'*agiunse*î pe Lena'n cale...
(Alex. Poes. pop. 2., 137).

În sens figurat, dar presupunându-se tot-d'a-una muncă saū stăruință, dacă nu alergătură materială, o ființă *ajunge* pe alta în știință, în meșteșug, în putere, în bogăție etc.

Tot figurat, personificându-se o abstracțiune saū un ce ne'n-suflețit, dar susceptibil de mișcare:

Mê tot uit uitare lungă,
Dôr norocul să m'*agiungă*!
Și norocul nu m'*ajunge*,
Și mijlocul mi se frînge
De greul păcatelor,
De sarcina armelor...

(Alex. Poes. pop. 2., 255)

Omiliar dela Govora, 1642, p. 73:
„...ce cuget pre elu 'l va *ajunge*, când mulți părăși vor pune înainté aceluî judecătoriu jeluire sa spre el...?“

Doină ardelenescă:

Scrie doê-trei rînduri,
Și'l *ajung* niște gânduri;
Țipă condetul pe masă
Și mi se plimbă prin casă...

(Jarnik-Bărsanu, 120)

I. Văcărescu p. 66:

Ajunge-o, riule, curgênd!
Fă-o să vie mai curênd!

Spune'i strigând'o c'am remas
Pe marginea ta fără glas...

Tot așa *ajunge* o săgétă saū un glónte: „l'au *ajuns* togma în inimă= în ipsum ejus cor collineavit“ (L. B.).
v. *Nemeresc*.

Ajung „atteindre“ se construesce de regulă cu un nume pus în regim direct.

Legenda Sf. Parasceve, text din secolul XVI (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 65): „nu vru să mai aștepte mai multū să se chinuiască, ce tóte împreună lăsă-le de se luo de fugi, și p u s t i i a *ajunse*...“

Moxa, 1620, p. 400: „(Otmanū) au luatū multe țări despre răsăritū de le-au robitū și le-au pridăditū, până ce *ajunseră* cetatē Brusa...“

Asemenea la Anton Pann, Prov. I, 79:

Doi cu pițóre ológe
Mergênd ș'*ajungênd* un dël,
Unu'ncepu să se róge...

Aci aparține și:

Trimise la maîmuță, vestită vrăjitóre,
Ce spun că sciea multe și că proorocia
Întâmplările tóte, după ce se trecea,
Trimise, đic, la dînsa, să'i facă întrebare:
Cum póte să *ajungă* sfîrșitul ce
dorește...

(Gr. Alexandrescu, Dreptatea leului)

Lexicon Budan: „Rele t i m p u r i
am *ajuns*=in mala tempora viximus“.

În tóte aceste exemple, dacă n'ar fi regim direct, *ajung* n'ar mai însemna „atteindre“, ci „arriver“. Cu regim indirect, *ajung* își păstrează sensul de „atteindre“ numai când arată o înaintare în spațiu fără un punct bine hotărît, saū o mișcare a unui ce ne'n-suflețit.

N. Muste, Letop. III p. 14: „Turciî cum aū trecut Nistrul, aū început a

prăda și a da foc, cât aș putut a-
gîunge prin țara Leșescă...”

Doină din Basarabia:

Moscălesce-o!u învăța
Când e!u limba m!-o!u ulța,
Când a cresce grău'n tindă,
Ș'a agîunge spicu'n grindă,
Când a cresce grău'n casă
Ș'a agîunge pâine'n masă!..

(Alex. Poes. pop.², 404).

„Imi ajunge veșmintul la călcăe =
mein kleid reicht bis an die Fersen“
(L. B.).

In proverbi, locuțiunii proverbiale
și idiotismî:

„Despre un om nenorocos se ȳice:
nu p!te ajunge la crénga verde“ (Pre-
ut G. Trailă, Temiș!ora).

„Vulpea dacă n'ajunge, ȳice că pute“
(C. Negruzzi, Scris. XII), — proverb
născut din vechea fabulă.

„Cine plécă de diminéță, departe a-
junge...” (Pann, I, 151); în Bucovina:
„cine mănecă mai desdiminéță . . .“
(Marian, Descăntece, 7).

Légă sacul pină e rătund,
Nu când ajunge la fund.

(Pann, III, 73)

Când e omului să!i vie
Vre un re!u fără să!i scie,
Or zăbovesce
Pină!i sosescce,
Or dă fugă
Să!i ajungă...

(Ib. I, 144)

Sub forma reflexivă:

Cuvîntul
E ca vîntul:
Nu se ajunge nici cu armasarul,
Nici cu ogarul...

(Ib. I, 21)

De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sul-
tanica p. 10: „nu d!ră c'ar fi fudulă
să nu!i ajung! cu strămurăriȳa
la nas...”

Se ȳice cu același sens: „a ajunge
cu prăjina la nas”.

„Ajunge cuȳitul la os“, când
suferinȳa nu mai e de rebdad.

I. Văcărescu p. 540:

Milă să cer, sint fricos;
R!ul m!-a ajuns la os..

In balada „Balaurul“:

Sai, bădiȳă ortomane,
Că m'ajunge la ciolane!
Sai, bădiȳă, de m! sc!te
Că m'apuc fiori de m!rtel..

Idiotismî:

„Vorbesce fie-care cum !l ajunge
mintea“, sinonim cu „cum !l taie ca-
pul“, în ambele casur! cu sensul de:
„cum o nemeresce“.

Legenda Sf. Parasceve, sec. XVI
(Cod. Mss. misc. al Bis. Sf. Nic. din
Brașov, p. 70): „a m!rge la lăcuita
c!ia ce nimé cu minte nu o poate
ajunge...”

Alt idiotism: „a ajunge din urmă“
sau: „a ajunge după urmă“.

I. Créngă, Cinci pân! (Conv. lit. 1883
p. 485): „Tocmai când sc!seră pânile
din traiste, éca un al treile drumeȳ
necunoscut !i ajunge din urmă și se
opresce lingă d!nș!i...”

A. Pann, Prov. III, 82:

Când plecă ca să se ducă, după d!nsul
s'a luat,
Ș'ajungéndu! după urmă, ce faci fine?
l'a'trebat..

Alt idiotism: „pe unde ajunge, geme
pămintul“.

Zilot, Cron. p. 85: „era, poc!u ȳice,
curată cétă de t!lhar!i, că pe unde a-
jungea gema pamîntul...”

b) Ajung „saisir“.

Coresi, 1577, ps. VII: „de să m!ne
amu dracul! sufletul! meu și să a-
jungă“, acolo unde la Dosofte!u, 1680:
„ca să gonéscă amu vrăjmașul su-
fletul meu și să! agîungă“, iar în

Vulgata: „persequatur ergo inimicus animam meam et comprehendat...”

Samuil Clain, *Invățătură* (Blaj 1784) p. 9: „cum pentru tine tot-dé-una în nevoi și în primejdii mă-am pus viața, iară astăzi, *ajungându-mă* nevoia, îmi trebuie ajutoriu dela tine...”

Cu același sens de „apucă”, *ajunge* pe cine-va bóla, oboséla, grija etc.

Balada „Blestemul”:

De mergea ce măi mergea,
Greú zăduf îl apuca,
Ostenéla 'l *ajungea*
Și el, măre, se culca...

(G. D. Teodorescu, *Poes. pop.* 438)

În poesia poporană e măi cu sémă des: *ajunge* dorul în loc de: „apucă”.

O doină din Ardél:

Când m'*ajunge* dor de ducă,
Mě duc la dél ca pe luncă;
Când m'*ajunge* dor de mers,
Mě duc la dél ca pe șes...

Doină din Bucovina:

Duminică pe la prânz
M'a *ajuns* un dor cu plâns:
Cum am fost și ce-am *ajuns*...

(Marian, *Buc.* II, 150),

unde primul *ajung* însemnéză „saisir”, iar al doilea — „devenir”.

2°. *Ajung* „atteindre, saisir” în blăstemuri, jurăminte, ocări.

În popor se aude la tot pasul:

Să n'*ajungă* Pascile!

Să n'*ajungă* sfînta ȓi de măine!

N'ai măi *ajunge* să veȓi sfîntul sóre mână diminéța!

„N'ai măi *ajunge* să'ȓi cante cucul la anul!” (I. Mironescu, *Némț, c. Negresci*).

La a treia persónă: să n'*ajungă*... n'ar măi *ajunge*...

Din dată ce în loc de a doua sau a treia se pune prima persónă, tóte

acestea trec din blăstemuri în jurăminte: să n'*ajung* Pascile, n'aș măi *ajunge* etc.

A. Pann, *Prov.* III, 84:

. . . . ca să urmez lor și eú,
Iar de nu, să mẽ *ajungă* blestemul lui
Dumnezeú...

În poesia poporană:

Să te-*ajungă*, bade, *ajungă*
Dorul lung și jalea lungă!...

(Jarnik-Bársanu, *Transilv.* 263)

Bădiț bădișorul meú,
Ajungă-te dorul greu
Pe șesul Sibifului,
Pe spatele murgului...

(Ibid.)

Du-te, bade, ducă-te,
Dorul meú *ajungă-te*!...

(Ibid.)

Că eú sciú de ce nu vine,
Că nu'l lasă măică-sa,
N'ar *ajunge-a*'l însura
Nici nepoȓi a legăna
Nici nepóte-a desmierda...

(Marian, *Bucov.* II, 169)

Mě uscă, mẽ face ȓască
Și mẽ dá'n bóla cănescă
Să n'*ajung* să mânănc pască!...

(Ibid II, 96).

Agiungă-te voe rea
Und'ȓi-a fi calea măi grea!
Agiungă-te ahtul meú
Und'ȓi-a fi pásul măi greú!...

(Caranfil, *Valea Prutului*, 75).

Balada „Blăstemul”:

Să te-*agiungă* dorul meú
Unde-a fi drumul măi greú!
Să te bată jalea mea
Unde-a fi calea măi grea!...

Balada „Mogoș vornicul”:

Noă ani să'ȓi tot alungȓ
Și cu mórtea să'ȓi *agiungă*!...

Horia și Cloșca:

Ungurén, mustéțá lungá,
ȓis'am morȓii să te-*agiungă*!...

(Alex., *Poes. pop.* 2, 2:6)

Románul e atât de obicínuit cu ro-

lul imprecativ al lui *ajung*, încât i se pare că cine-va jură sau blastemă pe dată ce resună acest cuvânt, bună-ora în următorea glumă poporană din Moldova:

Să n'agîung sórele
Cu piclórele
Și luna
Cu mâna!

(Preut G. Gervescu, Némț, com. Roznovu)

De aci apoi, prin antitesă, „nu *ajungă*...” să ȳea ca o apărare de blestem sau chiar ca o formulă de bine-cuvintare.

Doină ardelenescă:

Codrule, frunđă rőtundă,
Pice bruma, nu te-*ajungă*!
Codrule, frunđuță lată,
Pice bruma, nu te b a t ă !..

(Reteganu, Poes. pop. 39)

În idiotismî: a *ajunge* pe cine-va pécatul, césul reu, osinda, ciurma etc.

Balada „Badiul”:

Turcii sárĳa și fugea,
Dar pécatu' *agîungea*!
Care scăpa de stĳpan,
Nu scăpa de buzdugan...

Zilot, Cron. p. 113: „priimiți delá Mateiú-Vodă încóce, mai virtos némul Cantacozinilor, pentru milostivire a se chivernisi aici, încă și rudindu-se cu Români, ei nu s'au mulțumit pe atáta, ci au rĳvnit și la Scaunul Domniei, pe carele în cea din urmă l'au și dobândit, călcând facerile de bine și pâinea Românilor și nesocotind că pécatul nemulțumirii îi va *ajunge* vreodinióră...”

Beldiman, Tragod. v. 4021:

Mulerĳ ce avea prin casă, pe tóte le-au
desbrăcat,
Cea mai mare osĳndire, la purces ele-au
cercat;
Pe tóte-au *ajun*s osinda, sĳrșitul au fost
urit,
Căci câte-au fost burduhóse, pe tóte le-au
omorit...

Moxa, 1620, p. 398: „(Isachie Comnenú) domniĳa înteleptéște, ce curând l'*ajunseră* boale gréle...”

Legenda Sf. Nicolae, sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nic. din Brașov, p. 166): „nu faceți rău, să nu vă *ajungă* rău...”

Basmul „Tinerete fără bătránețe” (Ispirescu, Leg. 5): „blăstemul părinților le-a *ajuns*, și d'áia s'au făcut liĳghioi așa precum le veđi...”

Un cântec poporan:

Vai Român de capul teú,
Cum te-*agîunse* césul reu!..

(Alex. Poes. pop. 2., 238)

său:

Frunđă verde de negară!
Vai sármană biatá țeră,
Cum te-*agîunse* focul érá!..

(Ibid. 246).

v. *Dor*.

3°. *Ajung* „atteindre, saisir” ca termen juridic.

Lexicon Budan: „*ajung* pre cine-va cu procesu, adecă îl înving, cauza vinco quempiam, Jemanden den Proces abgewinnen”.

E fórte des în prețĳoasa Condică de Judecăți a lui Constantin Brâncovan, 1692--1713 (Mss. în Arch. Stat.); de exemplu:

P. 91: „Deci au fost rămas Șerbu cu fi-său Manole de judecată dinainté boĳarilor domnii méle ce scriu mai sus, și au luat Vasilie vel căpitan și carté boĳarilor domnii méle ce sânt mai sus ziși de judecată și de rămas la mâna lui, și iar au stăpănit acéste vii pre séama lui, precum le-au cumpărat și precum l'au *ajun*su judecata...”

P. 151: „când s'ar evi acéle cărți veri la ce judecată, să se ȳa delá mâna ei și să se dé la mâna Neculii Banul și a nepoților lui, după cum a u *ajun*su judecătĳile...”

P. 211: „iar Lilé și Ilie și Mateĳ

să-ș ție numai parté lor ce le-au ră-
mas nevândută, pentru că așa a u
ajunsu judecata și direptaté...”

P. 192: „Ștefan Aprodul ne-având
putére ca să intoarcă banii înapoi lui
Istratie, precum l’au *ajunsu* jude-
cata Divanului...”

În vechea francesă, același înțeles
avea „atteint et convaincu”, „atint
de la justice li roi” etc.

v. *Dovedesc.*

Tot aci vine proverbul: „Satul mic
îl *ajunge* podvóda des” (A. Pann, I,
113).

III°. *Ajung* = „arriver, parvenir, re-
courir”.

1°. *Ajung* „arriver”.

Când e vorba de mers, deosebirea
între *ajung* „arriver” și *ajung* „atein-
dre” stă numai în regimul indirect al
celui de’ntâiu față cu regimul direct
al celui-l’alt. Astfel: „*ajunseî* satul
=j’atteignis la campagne”, dar „*ajunseî*
la sat=je suis arrivé à la campagne”.

E sinonim cu *sosesc*; *ajung* însă
cuprinde în sine elementul unei difi-
cultăți, pe care nu’l are *sosesc*. Așa:
„aú *sosit* óspețiî” nu este tot una
cu „aú *ajuns* óspețiî”, căci numai în
casul din urmă se exprimă o îndoelă
că puteau să fie împedecați de a veni.

v. *Sosesc.*

Ion din Sân-Petru, Alexandria, 1620
(Mss. în Acad. Rom. p. 13): „merse
spre răsăritú 10 zile și *ajunseră* la un
câmpú mare și frumos...”

Noul Testament 1648, Act. Apost.
XXI, 7:

... vânslâmü
dein Tirü, *agün-*
semü în Ptolo-
máida...

... navigatione
expleta a Tyro,
descendimus
Ptolomáidam...

Balada Iordachi al Lupului:

Și la Eși cât *agüngea*,
Iordachi la Domn mergea...

O doină:

Țiü, țiü, țiü, murgule! sbórá
Pin’ la verdea dumbravíoră,
S’*agünge*m încá cu sóre
La Florica, dulce flóre...

(Alex., Poes. pop. 2, 248)

Ô frumósă gradațiune la Costachi
Negruzzi, Șalul negru:

Sbor, *ajung*, descále c rece ca de
mórte,

Și întru la ea...

Proverbî:

Țiganul când a *ajuns* la mal, atunci
s’a înecat (Pann, II, 86).

Aú *ajuns* și eî sáracîl
După ce-a ’mpărțit colacîl.

(Ibid. II, 68)

A pornit în cale lungă
Și va ’ndată să *ajungă*.

(Ibid. I, 82)

N’a *ajuns* pin’ la piriü
Și și-a ardicat pólele ’n briü.

(Th. Theodorescu, Ialomița, c. Lupsénu)

„La riü n’a *ajuns*, și pólele și-a ri-
dicat” (Baronzi, Limba p. 55).

Locuțiune proverbială: a *ajuns* la
spartul tîrgului = pré-târđiü.

Figurat: a *ajunge* la bătrânețe, la
nevoe, la lipsă, etc.

Inventariul Cotrocenilor 1681 (Mss.
Arch. Stat.) f. 15: „jupănésa Despa
ajungându la adânci bătrânețe...”

Constantin Brâncovan, 1696 (Cond.
Mss. în Arch. Stat. p. 190): „mumă-sa
Sméda *ajungând* la lipsă și la sârăcie,
au fost vândut acéste case...”

2°. *Ajung* „parvenir”.

Neculce, Letop. II, 395: „Vremea
viitóre va arăta, cine va *agünge* să
trăescă...”

Urare la cununiă cătră nași: „Cum
ați *ajuns* să cununați, să *ajungeți* și
să botezați, să vă faceți hinî din hinî
și să vă fie chefu deplin...” (A. D.
Holban, Fălciü, c. Albesci).

Proverb: „Armăsarul când îmbătrânesc, *ajunge* la rășniță...“; sau simplu: „a *ajunge* dela móră la rîșniță“ (Pann, II, 64; III, 105).

„Scărăbuș, p'a cui mână ai *ajuns*!“ (Baronzi, Limba p. 52), locuțiune proverbială, când cade cine-va în puterea unui om crud sau nevrednic.

v. *Încap*.

3°. *Ajung* „recourir“.

Proverbi:

E anevoe când *ajungi* să cumperi ord de la gâsce (Pann, III, 72).

„*Ajungi* în casa altuia, nu poți sedé cum îți place; *ajungi* la masa altuia, nu mănânci după cum ți-e gustul; *ajungi* în patul altuia, nu poți dormi cum ți-e voia“ (Ibid. I, 136).

Nic. Muste, Letop. III, p. 20: „*ajungând* și Turcii cu daruri la Ramadonovski...“

Ibid. p. 31: „*Agiuns'au* dară și el la Poartă, și au trimis pe Panaitaki Postelnicul și au scos ferman...“

Ibid. p. 41: „și cât cheltuia Băsărab-vodă, Domnul Muntenesc, nimică asupra lui Mihaï-vodă nu putea isprăvi, ce înzădar își cheltuia banii, și *ajungea* pre la toți Pașii, dându-le banii să fie întru ajutor să mazilască pre Mihaï-vodă...“

Ib. p. 44: „Dar n'au lăsat loc Brăncovénul Domnul Muntenesc să nu *ajungă* cu pîră și cu daruri pre la toți Pașii...“

v. *Alerg*.

IV°. *Ajung* „devenir, être réduit“.

1°. *Ajung* „devenir“.

Balada „Movila lui Burcel“:

De-atunci n'am ce să mă fac,
C'am *agiuns* un biet sărac...

Beldiman, Tragod. v. 557:

Se destépta boîerimea, începe-a se sfătui,
Ce chip sa 'ntrebuințeze rēul spre a 'l lecu,

C'acum *agiunses*e rana cangrenă dese-virșit,

Nu se mai aștepta altă decât un cumplit sfirșit...

A. Pann, Prov. I, 62:

Lăsându'i într'a lor voe, pînă se fac mari ștregari
Ș'*ajung* în cele din urmă desfrinaților stegari...

În proverbi:

Țiganul când a *ajuns* împérat,
Intâlu pe tată-seu a spințurat.

(Pann, III, 28)

Ajunge din cal măgar
Și catâr din armăsar.

(ib. III, 70)

Maî adesea se dice simplu: „*ajunge* din cal măgar“ (ib. II, 64).

„A *ajunge* la sapă de lemn=cu totul lipsit“ (L. M.).

Vai când *ajunge* cōda cap! (Pann, II, 55).

Vai când *ajunge* lupul sameș la oi! (ib. II, 52).

Omul pînă nu slujesce, stăpân nu *ajunge* (ib. II, 47).

Stăpân nu poți *ajunge*, dar slugă când veî vré (ib. II, 86).

Să nu te blesteme cine-va s'*ajungi* slugă la cai albi (ib. II, 52).

În locuțiuni proverbiale:

A *ajunge* de poveste 'n țēră (Pann, III, 128).

Zilot, Cron. p. 117.

Săracul vultur românesc, cum s'amăgi de vulpe

Cuîbșorul lui cel strămoșesc în gura ei să 'l surpe!

Pre tōta hiara și pre leu făcutu-le-au să crape,

Iar d'ale vulpii lingușeli nu au putut să scape!

O ascultă la sfat ficlén aripele să 'și tae,

Iată acum că au *ajuns* al ei de joc bătae!

Ibid. p. 118: „scădură de tot și *ajunseră* batjocură Grecilor...”

Idiotism: „*ajunge* tréba = es so weit kommen, darauf ankommen“ (Dr. Polysu).

A. Pann, Prov. II, 144: „Să n'*ajungă* tréba singur cu paraoa să 'mî gălesc beléoa...”

Alt idiotism: a *ajunge* cal de poștă = a nu mai avé odihnă.

Alexandri, Barbu Lăutarul: „Sărmane biete Barbule! ai *agiuns* cal de poștă impregiuru horii...”

A *ajunge* o Joimăriță:

Foiă verde peliniță!

Mărită-mă, măiculiță,

C'am *agiuns* o Joimăriță...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 337)

„*Ajung* bine, *ajung* departe = weit kommen, es weit bringen, Fortschritte machen; *ajung* reș = ins Unglück gerathen, verarmen, sich zu Grunde richten“ (Dr. Polysu).

Cu același sens, *ajung* fără determinare:

Vai de mine, ce-am *ajuns*!

Să iubesc pe sub ascuns...

(Jarnik-Bărsanu, Transilv. 81)

Reduplicat pentru mai multă energiă, la Zilot, p. 12:

N'ai gândit, sărace, n'ai gândit, eș sciū
fără a'mi da respuns,

Că de ai fi gândit în adevăr, n'*ajungeai*
cum ai *ajuns*...

2° *Ajung* „être réduit“.

Locuțiune proverbială: „am *ajuns* să ne ȳea copii în picioré“ (Pann, Prov. III, 150).

Zilot, p. 56:

Acești doi ticăloși, din butcă, din odihnă,
Din așternut cu puf, din verice altă tică,
S'*ajungă*—o, ce foc!—călări pe deșelate,
Să dórma pre pămînt, veđi acum de se póte!..

V^o. *Ajung* = „suffire, assez“.

Pravila Moldov. 1646, f. 34: „de va fi om bun și cu nume bun, *agiunge*

giurămăntulú, ȳară de nu, trebue altă arătare mai bună...”

1°. Proverbi:

Ajung un ciomag la un car de óle (Pann, III, 133).

Jócă danț pe mamaligă

Și 'i *ajunge* cât câștigă...

(Ibid. I, 106)

Bună e máneca lungă,

Dar pánza nu v'a s'*ajungă*...

(ib. I, 161)

Intinde-te cât îți *ajunge* plapoma; adecă: trăesce după mijlócele tale.

Jipescu, Opincaru p. 132: „Pě căți nu mi i-aș vėđut ochi în slava cerului douo-trei luni, și pě urmă dară tótă ghița de códă 'n vale, pîntru că s'aș întins mai mult decăt le *ajungea* țolu...”

2°. Locuțiuni proverbiale:

a) *Ajung* de glumă, *ajunge* de șagă, -- când gluma saș șaga se pré-lungește orı nu mai place.

Balada „Mănăstirea Argeș“:

Ajungă'ți de șagă,

Că nu'i bună, dragă...

b) „Cale lungă să *ajungă*“, despre o fórte lungă călătorie.

I. Créngă, Povestea lui Harap-alb (Conv. lit. 1877 p. 178): „Și merg ei și merg cale lungă să le-*ajungă*, trecénd peste noș mări, peste noș țeri...”

De la Vrancea (B. Stefanescu), Sultunica p. 258: „Apoi, cale lungă să'i *ajungă*, întilni un călugăraș, îi dădu veșmintele ei și îi luă rasa și caucul lui; plecă înainte...”

c) Tot așa despre o luptă fórte lungă:

Se luptară

Zi de vară

Pină'n sară:

Luptă lungă

Să li-*ajungă*...

(Marian, Bucov. I, 167)

3°. Imperativul *ajunge* saș *ajungă*

întrebuințat în locul adverbului *de stul*.

Cantemir, Ist. Ierogl. (Mss. în Acad. Rom. p. 35): „...nici în Ritorică tropul indestulirii au ascultat, nici în gramatică graiul fără chip și cuvîntul *ajunge* au învățat...”

Costachi Negruzzi, Alexandru Lăpușnéul, II: „*Ajungă* atâta sânge vărsat, atâte văduvii, atâția sărimanii...”

A. Pann, Prov. II, 102:

Mă rog, bărbățele, dă puțin cu milă,
Că nu știu bătae de mică copilă,
Aoleo *ajunge*!...

I. Văcărescu, p. 62:

Ah! *ajungă* dar, *ajungă*
Atâta mîniă lungă!...

4°. Forma reflexivă: a se *ajunge*.

Lexicon Budan: „el nu se *ajunge* cu lăfa sa = non sufficit ei salarium”. Laurian-Maxim: „el nu se *ajunge* cu venitul ce are”.

Impersonal:

Caragă, Legiuire 1818, p. 84: „cât nu să *ajunge* din averé muflujilor spre plata împrumutătorilor...”

Un ban pe ți de ne vine,
Cheltuim cinci și mai bine;
Pe unde nu se *ajunge*,
Scim și cu vorbe a unge...

(Pann, Prov. II, 154)

Zilot, Cron. p. 47: „și fiind-că ostașii se înmulțiseră în urmă după ce s’au ars Craiova, și ludele țării se imputinaseră, măcar de și era dajdiile grele, dar iar nu se *ajungea* cu venitul viștieriei a se răspunde lefile...”

VI°. Particularități fonetice și morfologice.

1°. Istorice.

a) *-n-* în *ajung* se rostia ca vocala nasală francesă; de aci une-orî scris prin *н*: *ажунгъ*, alte-orî vocalisat de tot: *ажунгъ*.

Pravila dela Govora, 1640, f. 109 b: „era și tineri amândoi, și *ajuinseră* (*ажунсерѧ*) până în sămbăta cé mare...”

Act oltenesc din 1591 (Cuv. d. bătr. I, 56): „*ajugându’l* (*ажугъндѧ*) vréme de lipsă și de nevoie, el se-au dus în-cătroo au putut...”

b) La perfect simplu se conjuga: [eu] *ajunșu* saŭ *ajunși* (= lat. *a d j u n x i*), [noi] *ajunsemu* (= lat. *a d j u n x i m u s*).

Legenda Sf. Maria Egipténă, sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 371): „mă prinse un cutremurŭ și frică, déca *ajunși* la ușa ce mi se închidé mainte și fără de gréță intrai în lăuntru...”; și mai jos, p. 373: „iară apuindŭ soarele, *ajunșii* la beséreca sfântului...”

Coresi, Omiliar 1580, quatern. III, p. 6: „cătră ușa postului *ajunsemŭ* și nevoința sufletéscă înainte zace...”

Pînă astăđi așa se conjugă la Macedo-români.

2°. Poporane.

În limba poetică, *ajung* póte să’șî asocieze pe *d-*, ca în „dalb=alb”.

O baladă din Ardél:

Déc’acolo *dajungea*,
Străjile nu’l slobođia,
Mâna’n buzunariu băga,
Galbeni jos le arunca...

(Reteganu, Poes. pop. 72.)

O colindă muntenéscă:

De departe ce’mi vedea?
Pe arhanghelul Gavril
Și pe sfîntul Mihail
Că’mi venia, mereŭ venia
Și la mésă *dajungea*...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 33)

v. *Ajungere*. — 1-2-3. *Ajuns*.

Ajungă }
Ajunge } adv.; assez. — v. *Ajung*.

Ajungere s. *agjungere*, s. f.; l’infi-

nitif d'ajung pris comme substantif: action d'atteindre, d'arriver, de parvenir etc Represintă ca substantiv abstract tóte sensurile verbului. Une-orí e fórte elegant; bună-óră într'un cântec poporan din Bucovina:

Și pintenî zimțoși îi da,
Pintenî zimțoși murgului
Spre-ajungerea dorului,
Căci dorul e mare căne:
Peste multe délurî vine...

(Marian, I, 146)

De asemenea la Mitropolitul Antim, Didahi (Mss. din 1781 în Acad. Rom.) p. 10: „am trudit din zi și din noapte să înmulțesc talantul Domnului, pentru ca să nu mă număr în rândul le-neșii slugi, și am silit după puțința mé și după proastă *ajungeré* minții méle...”

În primul pasagiú, *ajungerea* dorului = „accomplissement du désir”; în al doilea, *ajungerea* minții = „portée de l'intelligence”.

v. *Ajung*.

¹ **Ajuns** s. **agjuns**, -ă, adj.; part. passé d'ajung pris comme adjectif: arrivé, atteint, mûri.

1°. *Ajuns* = *sosit*.

I. Văcărescu, p. 423:

Că ne iubesce Dumneđeú cu dragoste
curată,

În tótă vremea o vedem, în tóte ni
s'arată:

Fulgere, vijelii și ploí, oblăduiri ascunse,
Ce Provedința'i îngrijind, sînt tot la
vremi *ajunse*...

2°. *Ajuns* = *atins*.

Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. în Acad. Rom. ps. XCVI):

Și de fața Domnului, munții, ca céra
S'aú topiit, ca de soare *ajunsă* vara...

„*Ajuns* cu cuiu, berührt“ (Dr. Polysu).

La negativ:

Bocet din Banat (Cuv. d. bătr. II, 712):

Că 'n doé răzóre
Va fi câte-o flóre:
Flóre la pămînt
N'*ajunsă* de vînt,
Flóre
La recóre
N'*ajunsă* de sóre...

„*Ajuns* de bătrânețe“ și „*ajuns* la bătrânețe“, ambiî terminî însemnând: „aprópe bătrán“, cu acea deosebire că'n casul de'ntăiu póte să fie o îmbătránire înainte de timp, prin bóle saú necazuri, pe când în casul al doilea este o îmbătránire treptată firéscă.

Zilot, Cron. p. 76:

Vedeai ómenî cinstiți, *ajunși* de bătrânețe,
De frică munți urcând, ca 'n cele tinerețe...

De aci tranșiúnea logică la:

3°. *Ajuns* = *copt*: „pómă *ajunsă*, reif“ (Dr. Polysu).

„*Ajuns* la minte“ și „*ajuns* de minte“ = „copt, matur“; dar primul cuvînt implică o lipsă anterioră de minte, pe când cel-l'alt arată numai o desvoltare deplină a minții.

Enachi Cogălnicenu, Letop. III, p. 240: „Era om de trebă și învățat și *agjuns* de minte...”

v. *Ajung*. — ²⁻³ *Ajuns*.

² **Ajuns** s. **agjuns** (plur. *ajunsuri*), s. n.; part. passé d'ajung pris comme substantif: arrivée.

Cantemir, Ist. Ierogl. (Mss. în Acad. Rom. p. 35): „nici adinc fundul mării, nici nestrăbătută a pămîntului grosime, nici pre supt rădăcinele munților și stăncilor a metalilor suvăite vine, nici nevoia *agjunsului*...”

Mai ales în urarea de bună sosire din drum a unui óspe dorit saú plăcut:

Trece'n gîos, se duce'n sus,
Nime nu'î dă un respuns,
Nici îi dîce: b u n *agiuns!*...

(Alex. Poes. pop. 2. 240)

v. *Ajung.* — 1.3. *Ajuns.*

³*Ajuns* s. *agiuns* (de-), adv.; assez, suffisamment. Sinonim cu *destul*.

Neculce, Letop. II, p. 244: „se vor apăra câte-va zile, că și bucate, și hrană de cai, și érbă de pușcă de *agiuns* avé...”

Beldiman, Tragod. v. 345:

Unuia îi lua șalul, altuia punga ceré,
De *agiuns* îi da bătae, dacă se împo-
trivé...

Doină muntenescă:

A plecat neîca, s'a dus
Și nemica nu m'ă spus
Să'î dau guriță de-*ajuns!*
A plecat cu caru'n sus,
N'a lăsat nici un respuns
Să'î îmbrățișez de-*ajuns!*...

(Vulpian, Text p. 11)

v. *Ajung.* — 1.2. *Ajuns.*

Ajūt s. **agiūt** (*ajutat, ajutare*), vb.; aider, venir en aide, seconder, soutenir, donner un coup de main. A ușura pe cine-va la greū sau la nevoe. „*Ajută* pe vecinul teū; *ajută-te*, și Dumnezeu te va *ajuta*; *ajutați-vă* unii pe alții; mē *ajut* cum pot” (L. M.). Vine din lat. *adjuvō*, frequentativ *de la adjuvō* (=ad+juvo), de unde ital. *ajuto* sau *aiuto*, span. *ayudo*, fr. *aide* etc. (Cihac).

v. *Sprîjinesc.*

1°. Ca și prototipul latin, *ajut* se construesce cu acusativil și cu dativil.

a) Cu dativil:

Moxa, 1620, p. 401: „de nu-m veți *ajuta* acum, apoi voi vă veți căi...”

Zilot, Cron. p. 76:

Acei mai mulți mergea pē jos spre
ușurință,
Carălor *ajutând* pe cât era putință...

Construcțiunea cu dativil e stereotipă în blăsteme, jurăminte și urări: „Să nu 'mî *ajute* sfinta dî de astădî!” „Nu țî-ar *ajuta* ție...” „Așa să 'mî *ajute* sfintul sôre!” etc.

Jipescu, Opincaru p. 50: „Dă țî-o *ajuta* sfintu s'ăi tirlă, cirédă și turme...”

In cântece poporane:

Am avut un frate drag,
L'a jurat Nēmțul sub stég;
Am avut un frate dulce
Ș'acuma departe'l duce,
Nu le-*ajute* sfinta cruce!...

(Jarnîk-Bărsanu, Transilv. 297).

Bade'î călător, se duce,
Nu'î *ajute* sfinta cruce!
Badea'î călător, pornesce,
Pe mine mē părăsesce,
Nu'î *ajute* ce gândesce!...

(Ibid. 160)

De n'oiu îngela-o eū,
Nu'mî *ajute* Dumneđeū
Să'ncalec pe murgul meū!...

(Pompiliū, Sibiu 71).

Oh, drăguț bărbatul meū,
Ajuta-ți-ar Dumneđeū!...

(Alex. Poes. pop. 2., 53)

Afară din blăsteme, jurăminte și urări, în carî dativil e de rigóre, în graul obicinuit *ajut* se construesce mai ales:

b) Cu acusativil.

O predică, text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 203): „ačasta fi-ne-va, să vomū *ajuta* credința cu viață bună...”

Dosofteiu, 1673, f. 14 a:

S'*agiuți* pre săracul cu mână 'ndurată...

I. Créngă, Danilă Prepeléc (Conv. lit. 1876 p. 453): „Apoi dă, nevastă, sângele apă nu se face. Dacă nu l'oiu *ajuta* eū, cine să'l *ajute*?...”

Balada Radu Calomfirescu:

Rogu-te, Măria ta,
De vroesci a m'agiuta,
Dă'mi agtutor pe Buzesci...

Proverb:

Dumnegeu când te *ajută*,
Plumbul ți se face plută.
(Pann, I, 72)

c) Nedeterminat:

Moxa, 1620, p. 376: „unde nu va să *ajute* Dumnezeu, în deșert se nevoiaște niștine...”

I. Văcărescu, p. 441:

Feresce-te de buna
A lor căutătură!
Florile tot-d'a-una,
Când i se'ncred, se fură:
N'*ajută* păzitorii...

II°. Compusul „D ó m n e - *ajută*” constituă un idiotism cu accepțiuni diferite.

a) Strigăt de luptă sau de vitejii.

Balada „Român Grue Grozovanul”:

Grue vreme nu perdea,
Doă cruci numai făcea,
Dómne-*ajută*! el dicea,
Barda'n mână apuca
Și'n Tătari se arunca...

I. Créngă, Povestea lui Harap-alb (Conv. lit. 1877 p. 185): „Și dîcînd D ó m n e - *ajută*, se aruncă cu calul în apă, o trece în not dincolo la cela mal fără primejdie, și apoi își ie drumul înainte...”

De aci, când cine-va ne silesce sau ne grăbesce a face ce-va fără voe ori fără timp, se dîce că: „dă zor cu D ó m n e - *ajută*”.

b) Invocațiunea plugarului și a muncitorului în genere, când se apucă de lucru.

Jipescu, Opincaru p. 148: „înbuca cățiva dumicați de mămăligă, mușcă de douo-trei ori d'intr'o cépă, înjugă

bouleni și apoi, făcînd cruce, dîce: D ó m n e *ajută*! I, boi, mă!..”

I. Créngă, Stan Pățitul (Conv. lit. 1877 p. 22): „pune mîncarea în traistă, înjugă boii la car, dîce D ó m n e - *ajută* și se duce la pădure să'și aducă un car de lemne...”; apoi, la întorcere ca și la plecare: „înjugă boii, dîce iar un D ó m n e - *ajută*, și pe la prânșor pornesce spre casă...”

Da aci în legătură cu plugăria, la Marian, Bucovina, II, 25:

Dómne-*ajută* cucului
Să sbóre din cuibul lui
In mijlocul câmpului
Pe córnela plugului...

„Dulgherii, la începutul lucrului își fac cruce și dîc: D ó m n e - *ajută*!” (D. Alboténu, Covurluflu, com. Mastacanî).

c) Sinonim cu bătae, însă numai pe neașteptate.

A. Pann, Prov. II, 102: „Să nu te pomenesci cu D ó m n e - *ajută* pe spinare...”

În graul țeranului din Prahova: „Poporu ie ca oia; ađi te pörtă pe sus, te mărește; mâine dē l'o sumuța altu pe tine, tot norodu ăl de ieri te 'ncarcă dē D ó m n e - *ajută*, pintru că țara nemintósă e pururé doritóre dē pocinoguri...” (Jipescu, Opincaru p. 97).

d) Ce-va mic, neînsemnat, abia de ajuns.

„Nici casă ca lumea, nici traflu dē D ó m n e - *ajută*, nici grijă dē sănătate, nici lumină la minte...” (ibid. p. 65).

La comparativ:

Basmul „Fēt-frumos” (Ispirescu, Legendes, p. 194): „N'apucase calul să se depărteze o bucată de loc mai de D ó m n e - *ajută*, și étă că simeoica érá îi ajunse...”

Cu sensul de sub litera a și b, se dîce și „cruce-*ajută*”.

Alexandri, Florin și Florica, sc. 2:
„Colivescu. Psaltul Chiriatic mî-o spus
că am un ohtoic de cele sdravene.
Vrei să'l ascuți?

„Florica. Vreă. Dă, începe, și cruce - *agîută!*...”

Același, Cinel-cinel, sc. 14:

„Graur. Gata sinteți?

„Tóte. Gata.

„Graur. Cruce - *agîută!* Să te vîd,
Graure băete!... acu să'mî vinezi cum
se cade...”

Același, Surugiul: „Ei! da ce staă
eă de mē amăresc cu gāndurī pocite.
Piei nălucă și cruce - *agîută!*..

III°. Din forme istorice, este de ob-
servat:

a) Dosofteiu, 1680:

ps. XCIII: că
de n'ar fi Dom-
nulă *agîutatu'* mî,
în puțintel s'ar
hi sălășluit în ad-
sufletulă mîeu...

...Nisi quia Do-
minus adjuvit
me, paulo minus
habitasset in in-
ferno animamea..

Același pasagiū la Coresi, 1577: „că
să nu vré Domnulă *ajuta* mie, în
neșchitū intra-vré întrū iadū sufletulă
mîeu...”; ér la Arsenie din Bisericanī,
circa 1650 (Mss. în Acad. Rom. p.
217): „că de n'au vrut fi Dom-
nul *agîutāndu'* mî, puținel deci au vrut
fi sălășluindū în adū sufletulă mîeu...”

b) Arsenie din Bisericanī, p. 247:

ps. CVI: și slă-
biră și nu era
cine le *agîuta*
lor...

...infirmati sunt
nec fuit qui a-
diuvaret...

unde la Dosofteiu, 1680: „slăbiră și
nu era cine să *agîute*...”

v. 1^{·2·3}. *Ajutor*. — *Ajutoresc*. — 1^{·2}. *A-*
jutorință. — *Ajteđeii*.

Ajutăre s. **agîutăre**, s. f.; l'infinif
d'ajut pris comme substantif: ac-

tion d'aider. Sinonim cu ajutor.
Rar se întrebuințează.

Coresi, 1577,
ps. XLVIII: și
ajutorulū
lorū vechēște în-
tru iadū...

Dosofteiu, 1680:
și *agîutară* lor
vechi-să-va în
iad...

v. *Ajut*.

Ajutăt, -ă, adj.; part. passé d'ajut pris comme adjectif. — v. *Ajut*.

Ajutătôr s. **agîutătôr**, -ôre, subst. et
adj.; auxiliaire. Formațiune analogică
în loc de organicul ajutor (= lat.
adjutorius), care dispăre din graū.

a) In sens juridic.

Pravila Moldov. 1646, f. 101: „sviat-
nicii și *agîutătôrii* răpitoriului nu să
vorū putia mântui așia, ce să vorū
certa după cumū va fi voia giudețu-
lui; și acasta să dzice pentru ceia ce
vor fi agîutațū la răpit, iară nu
pentru ceia č'au agîutatū după ce
s'au răpitū...”

b) In sens teologic.

Dosofteiu, 1680,
ps. IX: și fu
Domnul scăpare
mișălului, *agîu-*
tătôrū în bună
vrēme în grijū...

...et factus est
Dominus refugium pauperi, ad-
jutor in oportunitatibus in
tribulatione...

Legenda Sf. Parasceve, text din
sec. XVI (Cod. Mss. miscell. al Bis.
Sf. Nicolae din Brașov, p. 72): „stăi
dereptū mine, sāraca de eu, și'mi fi
ajutătoare și dereptătoare...”

Legenda Sf. Maria Egiptēnă, sec.
XVII (ibid. p. 378): „și când mă a-
jungē grijile, iară ia'mi era *ajutătoare*...”
și mai jos: „și până în zua
de astăzi acē *ajutătoare* ajutā'mi
de pururē...”

v. *Ajut*. — 1[·]. *Ajutor*.

Ajutătorii. — v. *Ajutorii*.

¹Ajutòr s. agiutòr (plur. *ajutóre*, *ajutóră*, *ajutorurii*), s. n.: aide, secours, assistance. Sinonim cu sprijin. Latinul *adjutorium* = ital. *aitorio*, span. *ayudoiro* etc. (Cihac).

Coresi, 1577, ps. VII: „*ajutorii* meu de Dumnezeu“, acolo unde Silvestru, 1651: „*agiutorii* meu dela Dumnezeu“, iar în contextul latin: „*adjutorium meum a Domino*“.

Dosofteiu, 1673, f. 11 b:

Mișelului iaste Domnul de scăpare,
Ajutoru la trebă, la greu stincă tare...

Jipescu, Opincaru p. 160: „Ș'așa aîdea, aîdea, doma, doma, mai în care și'n căruțe, mai pē jos, ajung cu *ajutoru* sfintului a-casă...“

Pluralul poporan este *ajutóră* = lat. *adjutoria*.

Zilot, Cron. p. 113: „cele mai multe mănăstiri ale împăraților greci, care primejduia a se perde supt robia turcescă, ei [Basarabii] le-au miluit, le-au *ajutorat* cu *ajutóră* vecinice, care și pînă astăzi li se urmăze de aici din țeră...“

Același p. 118: „nemulțumindu-se pe *ajutórale* și milele Domnilor români, amăgiră pe Români și luară rînd la Domnie...“

Pluralul literar este *ajutóre*.

I. Văcărescu, p. 434:

Dați *ajutóre*,
Vedeți ce flóre!
Ce pătîmesce,
Și în ce stare!...

În popor se mai dîce și *ajutorurii*.

Alexandri, Boieri și ciocoii, act I, sc. 7: „Hei! vere, în vremea de mai nainte boierii, adevărații stîlpi ai țerei, în loc de-a cere *agiutorurii* de peste hotar, mergeau de-adreptul la Curtea

domnescă și dîceaă lui Vodă cu glas bărbătesc: Măria ta! țera sufere...“

Pentru „a cere *ajutor*“, în graiul vechiu se dîcea mai obicînit: „a pofți *ajutor*“.

Ureche, Letop. I p. 100: „aū fugit Stefan, fratele cel mai mare, la Cazi-mir Craiul Leșesc, pohtînd *ajutor* împotriva frățîne-seu lui Petru...“; și mai jos, p. 110: „s'aū dus Iliéș-vodă la Craiul Leșesc la Vladislav Jaghello și aū poftit *agiutor* să'l ducă la Domnie...“

Dar la Moxa, 1620, p. 382: „elū cerșu *ajutoriu* la Irina...“

Fiind poftit saū cerut orî cerșut, se dă *ajutor*.

Pravila Moldov. 1646, f. 41: „cândū va prinde giudețulū vre un calpuzanū, trebuie să'l cercetîadze: mai are soții? și cine le dă *agiutoriu*...“

Beldiman, Tragod., v. 411:

Căți-va nebuni, alții falnicii, se plécă,
d a ū *ajutor*,
Vrînd s'arête fișce-care, cum că este
rivnitor...

Construit cu de:

Act muntenesc din 1679 (A. I. R. III, 253): „să-i ducă (pre ómenii fugiți de pre moșie) pre lângă casa lui să fie de *ajutor* și de poslușania casăi...“

Balada „Bujor“:

—Unde'ți sînt averile
Ca să'ți scapi tu dîlele?
—Le-am ascuns pe la copaci
D e-*agiutor* la cei săraci
Să'și cumpere boi și vaci...

Balada „Toma Alimoș“:

Murgule, murguțul meu,
Datu-mi-te-a talcă-teu
Ca să'mi fi de *ajutor*
La nevoie și la zor...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 583)

De aci: a fi mână de *ajutor*, a da

mână de *ajutor*, a pune mână de *ajutor*.

A. Pann, Prov. III, 156: „Fă bine și mă ardică, mână d'*ajutor* să'mi puî...“

Alt ce-va este după un adjectiv însemnând lipsă: desbrăcat de *ajutor* = fără *ajutor*.

Zilot, Cron. p. 30:

Pentru c'ai rămas cu totul pustie
de *ajutor*
Și Pazvangiil crâșnesce să te puie supt
picior...

În construcțiune cu întru:

„Dumnezeu într' *ajutor*! = que Dieu soit en aide!“ (Cihac).

Pravila Moldov. 1646, f. 98: „părinții, frații, rudele, stăpânii, ispravnicii muerii, toțu aceștia potu să-i ucigă de tot pre răpitori și să nu aibă nice o certare; și încă nu numai pre răpitori, ce și pre soțiile lor și pre ceia ce le vor fi într' *ajutoriu*...“

Ștefan Gheorghie Vv., 1667 (A. I. R. I, 109): „să'i fii într' *ajutor* acestui sărac de copil să'ș poată dezbate moșia...“

Nic. Muste, Letop. III p. 8: „Și dându-se Vezirul într'o parte cu oștile sale, aș trimes la Serascherul ce'l lăsase la Leva, și cu Tatarii și cu Moldovenii și cu Muntenii, să'î vie întru *ajutor* să bată pre Nemți...“

Costachi Negruzzi, Aprodul Purice:

Dumnezeule! la tine nădejdea lor a
rămas,
Înalțe-se pîn'la tine a lor trist și jalnic glas!
Și trimite-le din Ceruri un inger într' *ajutor*,
Căci se bat pentru scaparea ș'apărarea țerei lor...

v. *Ajut.* — 2.3. *Ajutor.* — *Ajutorință.*

2. *Ajutôr* s. *agiutôr*, -óre, adj. et subst.; aide, aidant, celui ou celle qui

aide. Sinonim cu *ajutător*, prin concurența căruia a eșit din întrebuintare. Lat. *adjutorius* = ital. *ajutore* etc. (Cihac).

Psaltirea Șcheiană circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.):

XVII: Dzeul mieu <i>ajutoriu</i> mieu...	...Deus meus adjutor meus...
--	---------------------------------

XXVI: <i>Agiutoriu</i> -mi fii și nu împenge mere...	...A d j u t o r meus esto, ne derelinquas me...
---	--

XXXII: că <i>a- giutoriu</i> și scut noao iaste.quoniam ad- jutor et protec- tor noster est...
---	---

Coresi, 1577, ps. XLI:

... <i>ajutoriu</i> mie ești, că ce mă ultași...	...susceptor meus es, quare oblitus es mei...
--	---

Moxa, 1620, p. 379: „de-acii (Leu) curând fu cunoscutu de sfatnici și sosi voevodu răsăritului, și'și află *ajutoriu* Artavazdu anume, unu boiarină...“

Pravila Mold. 1646, f. 103: „la vreme răpitolui n'au strigatu să-i vie cine-va *ajutoriu*...“

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom.) p. 35: „cu curată inimă mă giuruesc, că în toate *agiutoare* și înpreună lucrătoare, și ce iaste capul lucrului, spre toate primejdiile primitoare și suferitoare voiu fi...“

Beldiman, Tragod., v. 69:

Pe Domnul Mihail Vodă, a țerei stăpînitor,
S'aũ silit îndat'a'l trage să le fie *a-
giutor*...

v. *Ajut.* — 1.3. *Ajutor.*

3. *Ajutôr* s. *agiutôr*, s. n.; t. fisc.: subside. Sinonim cu *ajutorință*, care însă era o dare mai statornică decât *ajutor*; punctul comun între ambele este că le plătia d'o potrivă nu

numai poporul, dar încă boierii și călugăria.

Zilot, Cron. p. 6:

Și mai întâiu sfătuiră să scoțā o angarea
Pre boieri de tōtā starea și pre bresle
fōrte grea,
Pē mănăstiri și pē schituri, și veduvelē
sā dea,
Fieș-care după stare-ī, cā și lor li s'ar
cādea,
Numindu-o cum cā este *ajutor* de chel-
tuell
Pentr' Ascherii ce s'adunā la Diū ș'alte
rinduell...

Același p. 70:

Cu binele ne-am stins, dānd de lefi
ajutorā;
Cu vestea ce ne-aū dat, mintea va sā
ne sarā...

v. *Ajut.* — ^{1.2.} *Ajutor.* — ^{2.} *Ajutorință.*

Ajutorāre } — v. *Ajutores.*
Ajutorāt }

Ajutorēsc s. **agiutorēsc** (*ajutorit, ajutorire*), vb.; aider, secourir, venir en aide. Formă colaterală lui *ajutoresz*, ambele derivate dintr'un verb *ajutur* = lat. **adjutulo*, format din *ajut* prin sufixul verbal frequentativ -ur = lat. -ulo, ca în „scătur“, „vîntur“, „trēmur“ etc. De aceia *ajutoresc* nu însemnēzā numai „ajut“, ci „ajut mereū“ sau „ajut adesea“.

„*Ajutorescu*, saepe juvo, oft helfen“ (L. B.).

Biblia Șerban-vodā, 1688, Genes. XV, I:

...nu te tēme, Avrame, eu 'ți <i>ajutorescu</i>noli timere Abram: ego pro- tego te...
---	--	---

Ibidem, Esai. X, 3:

...și cătrā cine veți fugi ca sā vă <i>ajutoriți</i> ?..		...et ad quem confugietis ut auxilium con- sequamini?..
--	--	--

Pravila Moldov. 1646, f. 48: „cāndū sā va prileji de va face ucidere vre un boiarinū, și de nu va fi nice de o trēbā țārāi, acela de-are da cātū bani, nu sā va putia rāscumpāra, alegāndū cāndū are da niscare bani sā *agiutorēscā* la vre o nevoe a țārāi; iarā care boiarinū bogatū de sā va fi izbāvīt cu bani de moartia cīa grabnicā, și apoi iarășū va fi făcut al doile rāndū așijdere acēia ucidere grabnicā, nu ș'are mai putia plăti cu bani, macarū de-are scoate țara din ce nevoe, sau macarū de l'are *agiutori* și alții streini cu di ce are putia să'l plătiascā...”

Ibid. f. 65: „macarū cā are fie-cine voe sā *agiutorēscā* pre cel asupritū și, unde va vedīa cā staū cu războiū asupra lui, sā-i scoațā capulū și să'l māntuīascā den moarte, iarā acestū lucru nu iaste nemārui datā cu vre o silā cumū sā fie datoriu sā facā acestū *agiutoriū* de multe ori; și cu cuvāntulū poate sā *agiutorēscā* neștine pre altulū pānāl va izbāvi...”

Ureche, Letop. I, 106: „Alexandru Vodā făcut'aū prieteșug mare cu Leșii, și legăturā tare, ca hie la ce trēbā unul pre altul sā *agiutorēscā*...”

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom.) p. 35: „cel ce spre rău cu lucrul *agiutorēște*, și cel ce fapta ré cu gândul o priimēște și o invoāște, tot una sint...”

Reflexivul „a se *ajutori*“:

Domnul mie 'mī iaste *ajutor*
Și'n toate nāpăștile scutitor;
Spre dīns inima'm au nadājduit
Și or în ce greū m'am *ajutorit*...
(Corbea, Mss. în Acad. Rom. ps. XXVII)

v. *Ajut.* — *Ajutores.* — *Ajutorință.*

Ajutorēz s. **agiutorēz** (*ajutorat, ajutorare*), vb.; aider, secourir, venir en aide. Sinonim cu *ajutoresc*, ambii

diferind de a j u t prin sens frecventativ.

Constantin Brâncovan, 1695 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 119): „rămăind mănăstiré acésta (Polovragii) de tot pustie, cât nici ctitorii nici o putére n'au avut ca să o mai înnoiască și să o *ajutoréze*...”

Zilot, Cron. p. 94: „Filipescul, și de avea alte cusururi derăpănătore, dar fórte *ajutora* și miluía pre săraci...”
v. *Ajutoresc*.

Ajutoriă ș. **agiutoriă**, s. f.; aide, assistance. Sinonim cu a j u t o r, de care se deosebesce prin aceia că are un sens intensiv.

O doină din Transilvania:

M'ai făcut, maică, fecior,
Să fiu tatii d'ajutor;
Când eram de-ajutorie,
M'a scris Némțul pe hârtie
Și m'o dus la cătănie...

(Jarnik-Bărsanu, 301)

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XXXIX p. 8: „unuía amu să dămú florinčorulú, e altuía argintulú, e unora pâine, e altora veșmintéle, e altuía păharú de apă réce, e altuía cuvântú bunú, e altora altú a j u t o r i u și *ajutorie* spre bine...”

Ibid. quat. XXIII p. 3: „de spășeniía și de *ajutoríia* fraților nici uin cuvântú...”

Coresi mai întrebuintéază (quat. XXII p. 14) o formă și mai lungă: a j u t ă t o r i e.

v. *Ajut*. — ¹*Ajutor*.

¹**Ajutorință** s. **agiutorință** (plur. *ajutorințe*), s. f.; aide, secours. Sinonim cu a j u t o r, dar cu un sens intensiv, derivând din a j u t u r saú din a j u t o r e s c prin sufixul -i n ț ă = lat. -entia.

Dosofteiu, 1673, f. 40 b:

Bună cuvintare s'albí, Dumnezău sfinte,
Că mi-audzăș glasul cel de rugăminte
De'm eșt spre jinéla și *agiutorință*
Și inemii míale eșt nedejdúință...

Cantemir, Chron. I, 225: „puind nedéjde în dumnezefasca *agiutorință*, cules'am chronicul Moldovei...”

Zilot, Cron. p. 72:

C'ășa obicinuesci: unde nu e putere,
Acolo mâna ta întinde mângăere;
Așa ai tins ș'acuma mâná d'*ajutorință*,
Cu cel săraci făcând minuni peste putință...

v. *Ajut*. — *Ajutoresc*. — ²*Ajutorință*. — *-ință*.

²**Ajutorință** s. **agiutorință**, s. f.; t. fisc.: subside. Același cuvint cu cel precedinte, întrebuintat însă ca termen tecnic fiscal.

Enachi Cogălnicenu, Letop. III p. 252: „Și așa rămăind boierii acole, multe césurí vorovind eí inde eí, aú gășit cu cale ca să scoată o slujbă pe casă de trei mání, adecă 11 lei și 5 i pol lei, și 3 lei, însă pe ogăguri, și să se numéscă *agiutorință*, și să íasă în an odată, și să agiute cu toții să nu fie nimine scutit la acéstă slujbă, făcând și tahmen, că poate ca să cuprindă mare somă de bani. Atunce făcându-se acéstă hotăríre cu tot-deadinsul, aú mers la Curtea Gospod și s'aú împreunat cu toți ministrii, arătându-le ce chip aú gășit și căți bani poate să cuprindă. Atunce aú mers și aú arătat Domnului toate acele ce aú socotit, zicându-í că vácăritul poate să dé mare tulburare în țară, iară acéstă slujbă nu va căde cu greú țarei și vor agiuta și mănăstirile și fiește-care. La care priimind și Domnul, aú pus de aú scris cărți pe la toate ținuturile, arătând și pentru vácărit că l'aú ertat și Măria sa, iară fiind că sânt multe dări a Porții, și nu pot

cu alte felii a le cuprinde, aș socotit cu tot sfatul Măriei sale și aș scos această slujbă a *ajutorinței*, ca să ajutozeze cu toții...”

I. Canta, Letop. III, 186, vorbind despre Domnul moldovenesc Grigorie Calimah: „încă din domnia tătăni-său se făcuse o dajde nouă cu nume de *ajutorință*, dar mai ușoară; iară în zilele lui se îngreuese cu some mari...”

v. *Ajut.* — ³*Ajutor.*

Ajutorire } — v. *Ajutoresc.*
Ajutorit }

Ajutornic, -ă, adj.; dispus ă veni en aide, secourable. Format din *ajutor* prin sufixul slav *-nik*, ca în „puternic” din „putere”, *ajutornic* se aude une-orî în graiu, deși se pôte înlocui orî-și-când prin *ajutător*.

v. *Ajutător.* — *nic.*

Ajutur, vb. — v. *Ajutoresc.*

¹**Al** (ă), article masculin prépositif de l'adjectif.

În loc de artículul adjectival tipic cel, macedo-romănesce acel, în Țera-Romănescă și peste Carpați se întrebuintează în graiul poporan forma *al*, rostită mai adesea *ăl* și *hăl*, corespundend femininului *a* sau *ha* în loc de tipicul cea sau aceea. La plural masculin: *ăi* sau *hăi*, mai nicî o dată *ăi* sau *hai*; la feminin: *ale*, *hale*, *hăle*. La genitivo-dativ singular: *alui* sau *alui*, alături cu femininul: *alei* orî *ălei*; la plural pentru ambele genuri: *alor* sau *ălor*. De ex.: *al drept*, *ăi drepti*, *alor drepti*.

A. Pann, Prov. I, 54:

O bătrână astfel cum mă veđi pe mine,
Nici la degetul *ăl* mic nu te puu pe tine...

Jipescu, Opincaru p. 26: „Domnu

al bun și mare vede numa cu ochiu lui, aude numa cu urechia lui...”

Rusticul *al* sau *ăl* cercă a se întro-duce și'n limba literară.

A. Odobescu, Dómna Chiajna, p. 52: „Haoleu! vai de biéta moșie, dac'o fi să 'i mērgă tótă séma, șoldiș, ca Fēt-frumos *ăl* ghebos...”

În Banat, comparativul *Al-ma i-re u* face parte din demonologia poporană:

„La femeî, când sînt așa bolnave de nu mai are léc, se ăice că *al-ma i-re u* s'a năprăcit pe ele. *Al-ma i-re u*, adică z m ă u l, șede ăiua ascuns în butórea de nuc orî de alun, căci lui nu-i este ăertat dela Dumneđeu a vedé lumina sórelui; din acele butori ese séra im-murgit și sbórá în lume ca să facă rele. El are solđi rotunđi ca cei de pesce albî, cari nu ard în foc...” (S. Liuba, Banat, com. Mađdan).

Prin emfaticul *-a* (v. ⁵*A*) se face *ala* sau *ăla* orî *hăla*, la plural *ăia* orî *haia*, la genitivo-dativ *aluiă*, *hăluia* orî *ăluia*, *alora* sau *ălora* orî *hălora*.

În graiul poporan, adjectivul ce urmēză după emfaticul *ala* generalmente se mai post-articulēză: „omu *ăla* bunu = omul *ăla* bunul”, sau: ómeni *ăia* buni = ómeni *ăia* buni”.

Un țeran din Ialomița ăice: „Ađi am o plăcere grozavă să mă duc la nuntă cu vēr-nio Ionică; el merge călare pē calu lui *ăla* bunu; ci-că ăa cumpērat tat'so dila București...” (T. Theodorescu, com. Lupșenu).

Tot în Ialomița se aude și: „e ca aur'ol bun = e ca auru *ăl* bun” (A. Bărbulescu, c. Pribegii), unde *ol* reprezintă o contractiune din artículul substantival post-positiv *-ul* și din artículul prepositiv adjectival *al*.

Sub raportul material, artículul *al* este același cu pronumele *a l*, din care derivă.

v. ⁶.A. — ¹.Acel. — *Ahăl.* — ².Al. — *Cel...*

².Al (Ăl), pron. demonstr. masc.; celui, celui-lă. Formă rustică în loc de tipicul a cel. Deși corespunde femininului *a*, la plural *ale*, și deși a dat naștere articolului adjectival prepositiv *al*, totuși mai nici o dată nu se aude în graiu cu vocala clară: *al*, ci cu cea obscură: *ăl*, la plural *ăi*, sau aspirat: *hăl*, *hăi*. Circulează în Țera-Românească și peste Carpați.

Doină muntenescă :

Lasă la dracul *a* iie
Și hai cu neicuța 'n vie:
Pin'or pasce *ale* rațe,
Noi să ne strîngem în brațe;
Pină s'o usca *ăl* fin,
Noi să ne vedem de drum...

(G. D. Teodoroscu, Poes. pop. 342)

Proverbi din Anton Pann (I, 145; III, 50, 51):

Se plînge și *ăl* de are, se plînge și *ăl* de n'are;

Pină nu dă cu capul de pragul de sus, nu vede pe *ăl* de jos;

Vulpea nu se sperie de *ăl* de se laudă séra, ci de *ăl* de mănâncă di-minéța...

În graiu, *ăl* se reduce une-orî la simplul *l*; de exemplu:

De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sultănica p. 14: „Da să te feréscă'l de sus de gura satului și de pizma celor vinovați și rei...”

A. Pann, Moș Albu, I, 80:

Nevasta'i vădendu'l de a-casă dus,
Alergă în dată la'l în dulap pus,
Deschiđend îl vede mort înăbușit...

Al, *ăl*, *hăl*, alături cu *a cel* și *cel*, pot să derive tóte din latinul *ecc'illum*, după cum „ast”, „ăst”, „hăst”, tóte d'o potrivă derivă din latinul „ecc'istum”; este însă nu mai puțin cu putință derivațiunea separată a lui

al, *ăl*, *hăl*, din latinul *ellum* (= *ellum*), care în Plaut și în Terențiu ne întimpină funcționând întocmai ca *ecc'illum*. Ba chiar mai curînd din latinul *ellam* decât din *ecc'illam* se explică femininul român *a*. În orice cas, acéstă formă se regăsește în dialectul sicilian: *allu* = *eccolo*, *alla* = *eccola*, *alli* = *eccoli* (Traina).

v. ⁷.A — ².Acel. — ¹.Al. — ¹.Ala. — *Ăl*.

³.Al, article masculin possessif. Se prepune: 1° posesivului propriu țin; 2° numărului ordinal; 3° genitivului; avînd în aceste trei funcțiuni la plural *ăi* și corespunđend femininului *a* cu pluralul *ale*. Apoi fără flexiune și fără moțiune: 4° de 'nainte prepozițiunii de: „*al-de* = *certain*, *connu*”; 5° de 'nainte lui *alt*: „*al-alt* = *l'autre*”; 6° în adverbul: *o-l-altă* = *o-al-altă* „ensemble”. Despre ultimele trei funcțiuni vom avé a vorbi la o parte.

v. *Alde.* — *Alt.* — *Olaltă*.

1°. De 'nainte pronomelui posesiv, când nu'i precede un nume post-articulat: „*acest* boi este *al* meu, *acești* cai sint *ăi* mei”, dar: „*bou-l* meu, *cai-i* mei”.

Act oltenesc din 1599 (Cuv. d. bătr. I, 88): „cum au ei lăsat cu *al* lor cuvântu...”

Moxa, 1620, p. 368: „imple-mi ce ai făgăduitu de pune unu fěcoru *ăi* mieu să fie Chesaru...”

Act moldovenesc din 1639 (A. I. R. I, 93): „mărturisescu cu acestu zapis *alu* nostru...”

Fără concordanță cu un nume, singularul *al* meu, *al* te u etc. se póte întrebuița substantival; de ex.:

Constantin Brăncovan, 1695 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 100): „Precum și dumnezeescu Ioan Zlatoust zice: de vei ură, ome, bunătățile lumii, vei

moșteni ca un *al-tă* u săvârșit cereștile bunătăți...“

Ba chiar se poate post-articula:

Dosofteiu, Synaxar 1683, Decemb. 2: „filosofii la dăscăliia lor dorescū să lase ucenic pre urmă, să le rămăe pomană și laudă fără de moarte, că binelui acésta'i *al-să* ulū (Алсѣуль) celū hireșū să'ș dia și la altăi din binele său...“

v. *Alhuesc.* — *Alsăuesc.*

2°. De'naintea numărului ordinal dela 2 în sus, care se mai post-articulază și poate să'și acate și pe emfaticul *-a* (v. *A): *al* doile, *al* doilea.

Formele organice, dese în vechile texturi și trecute în Dicționarul Mss. Bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 422-3), sînt:

al doile,
al treile,
al patrul,
al cincile,
al șésele,
al șéptele,
al optul,
al noăle,
al décele;

adică articolul post-positiv *-le* urmând numai după numerii ceî terminați în *-i* sau *-e*, ér articolul post-positiv *-lu* după ceî cu *-u*: *al* patrul, *al* optul, în loc de actualul „*al* patrul, *al* optule“, în cari „*le*“ este posterior analogic.

Pe când la ceî vechi ne intimpină forțe des:

Moxa, 1620, p. 368: „atunce fu *alră* patrulū săborul a toată lumé...“;

Pravila Munten. 1640, f. 17 b: „*al* patrulū sänge amestecatū, de se vor amesteca veri premari...“;

Pravila Moldov. 1646, f. 171 a: „*al* patrulū sămnū iaste, cândū mainte de svatū va dzice cătră cine-va: eu voū să ucigū...“;

analogia a prefăcut nu numai pe „*al*-patrul“ în „*al*-patrul“, dar încă în unele locuri a mers și mai departe, făcend pe „*al*-patrele“.

Așa la Donici, Leul la vinat:

Și iată: cea întâi e partea me de frate;
Al-doile, pe drept ca unū leū se cade;
Ș'acea *al*-triile, tot mie se cuvine,
Precum voi sciți pré bine;
Iar de *al*-patrele, orî-care s'ar atinge
Pe loc îl voū învinge...

Printr'o altfel de acțiune analogică, la Costachi Stamate, Muza I, p. 223:

— Dar *a* patrulă tocmală?
— Ah! să țî-o spun nu am poftă...

și tot acolo, p. 239:

Dar iată, *al* de ce an cumplit sosesc
Și mai a trecut,
Pecătosul plânge, amar se căesce
De ce a făcut...

În graū, formele masculine *al*-doile etc. înlocuesc une-orî pe cele feminine. Astfel în loc de „o a-doua pânză“ saū „o a-treia“, găsim la Alexandri (Poes. popul. 2 140), vorbind despre înmormîntare la țeră: „o *al* doilea pânză se pune asemenea la gîumătatea drumulū, și o *al* treile pe pragul porței...“

Chiar în texturi vechi masculinul *al*-doilea se pune adesea la plural în loc de „aî-doi“; de exemplu:

Constantin Brăncovan (Mss. cit. p. 113): „și cu mulți boiari mari și *al* doile, marturii iscăliți în zăpis...“

v. *Ai*.

În fine, ordinalul *al* își asociază pe de, fără a'și schimba sensul: de-*al*-doile, de-*al*-treile etc.

O predică din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 257, 262): „învăță păgănul să ucigă coconii, nu numai întru Vithléem, ce și în toate hotarāle lui, de de-*al*-doile anū și mai jos...“

3°. De'naintea genitivului concordat cu un nume masculin nearticulat la singular: „acest om este *al* dracului“, „sat *al* moșnenilor“; dar după numele post-articulat: „omul dracului“, „satu-l moșnenilor“.

Totuși în graiul vechiū se pune câte-o-dată genivalul *al* și după numele post-articulat:

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XVI p. 13: „untunereculū de afară iaste loculū *alū* muincilorū...“

Ibid. quat. XXI p. 1: „mărăcinii *ai* iubireei de argintū...“

Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. în Acad. Rom. ps. XIII):

Domnul *al* puterilor, el acesta iaste
Împăratul mărireii cu atâta véste...

Alexandri întrebunțeză nu o dată pe *a* în loc de *al* printr'o concordare atractivă a articolului genival cu cuvîntul ce urmază, ér nu cu acel ce precede; bună óră în Istoria unui galben: „mă întorc éráși la sínul fărmeător *a* Zamfirei...“; saū în Nicolae Bălcescu: „el se cerca a grăbi pășirea Românilor cătră acel viitor, purtându-le pe la ochi prestigiul strălucitor *a* gloriei strămoșesci și făcënd să pētrundă în sufletul lor glasul fărmeător *a* istoriei trecutului...“

În dialectele istriano-român și macedo-român formele *al*, *aī*, *ale*, nu există, ci numai *a* funcționează singur ca artichu posesiv: *a* meu, *a* meī, *a* mele, *a* doile, vacli *a* lu Petru etc. E sigur însă că Trans-dunărenii avuseră și ei o dată pe *-l*, perdëndu'l măi în urmă, după cum l'au perdut din graiū pe *a*-locuri și Cis-dunărenii, în Moldova bună-órá. În adevér, în subdialectul macedo-român dela Crușova primii numerii ordinali sună așa: *an*-doilea, *an*-treilea, *an*-patrulea, *an*-cincilea (Dr. Obedenaru, Dict. Mss. în

Acad. Rom. II p. 520), unde *an* represintă pe vechiul *al*. La Istriano-români, pe de altă parte, se pôte đice în cas oblic „*alu* om“ alături cu forma măi obicînuită „*lu* om“ (Miklosich). Artichul posesiv *al* fusese dară propriū óre-când tuturor Românilor; însă acest *al* (*a*, *aī*, *ale*), care nici o dată nu se aspiră și nu trece în vocală obscură, nici o dată nu'și acăță pe emfaticul *-a*, nici o dată nu se înlocuesce prin cel saū a cel și nu se confundă cu ele, n'are a face cu demonstrativul *ă*l (*a*, *aī*, *ale*), pronominal pe de'ntregul (v. ¹⁻² *Al*), pe când aci pronominal este abia elementul final. Masculinul singular *al* e compus din *a*+*lu* (=illum); pluralul *aī* din *a*+*i* (=illi), iar *ale* din *a*+*le* (=illae); femininul singular *a* din *a*+*a* (=illa); dar inițialul *a* este și nu pôte fi decât numai prepoziționalul ad. În acest mod avem: *al*-meū = ad-illum-meum, *aī*-meī = ad-illi-mei, mur *al*-casei = murum ad-illum casae-illius etc.; ceia ce prin formele simple: *a*-meū, *a*-meī, *a*-casei și așa măi încolo, revine în fond la: „*maison à* moi“, „*enfants à* toi“, saū în vechea francesă: „*filles à* roi“ etc.

Prin compozițiune materială, artichul românesc posesiv *al* este dară identic cu dativul romanic *al lum* (=ad-illum), *al los* (=ad-illos), devenit: *al*, *allo*, *alla*, *ai*, *agli*, *alle* în italiana, unde pluralul se scurtéază adesea în *a'*; *al*, *á la*, *á lo*, *á los*, *á las* în spaniála; *al*, *a la*, *als*, *a los* în provența; *au*, *à la*, *a ux* în francesă etc. În tóte acestea inițialul *a*=ad își perde cu desăvîrșire caracterul prepozițional, romanicul *al* fiind pe deplin un pronume scăđut la artichu întocmai ca românul *al*, care însă, sub raportul funcțional, se desparte cu totul de limbile surori din Apus. Causa acestei despărțiri trebuī căutată măi

cu sémă în substratul tracic al Românilor, după cum se va întrevéde mai jos la cuvîntul alt.

v. ⁸.A — ⁹.Aî. — ¹⁰.Aî. — Ale.

¹.A_{la}, pron. demonstr. masc.; celui, celui-lă. Compus din al (v. ².Al) și emfaticul -a (v. ⁵.A). La plural *aia*, la genitivo-dativ *aluiă*, *alora*. Formă rustică pentru tipicul a c e l a. Se rostesc mai mult: *ăla*, *ăluă*, *ăia*, *ălora*, sau aspirat: *hăla* etc. Corespunde femininului a i a, plural a l e a. Circulează mai ales în Țéra-Românescă și peste Carpați.

Balada „Antofiță„:

Dar la masă ce mânca?
Numai pește și morun,
C'am auđit d'un bătrân
C'ala e pește mai bun...

(Vulpianu, Text p. 18).

Jipescu, Opincaru p. 52: „Cin' să lasă greū, môle și trâmîndăū, *ala* așa móre...“; și mai jos p. 55: „Cine țî-o vorbi verde, curat, *ala* e ce-va de capu lui...“

Urația de nuntă, după cum se rostesc în Fălciū: „cuī ni se va arăta de sfetnic împărătesc, *aluiă* numai să'ī vorbim...“ (G. D. Teodorescu, Poes. pop. p. 163).

Proverb despre cei ce făgăduesc: „Caprelor, mugurul *ala* voi o să'l mâncați“ (Pann, III, 118).

Muntenesce „vorba *ăluă*“, adică fără numele aceluia ce a spus'o, însemnéază p r o v e r b.

„Vorba *ăluă*: pe mine căți caini m'au lătrat, toți au turbat...“ (Ibid. III, 106).

v. *Dicală*. — *Dicătóre*.

Exclamațiunea „*ala* Rumân“ e sinonim cu: Român verde, om desghiețat, cine-va deștept și îndrăsneț.

Jipescu, Opincaru p. 61: „*Ala* Rumân, hine! Vêđut'aī ce dete din iel?“

și mai jos p. 68: „Bietu Dumitru Lupu, premar dēla Buciumu, să nu'ī mai móră oșcioru lui, *ala* Rumân!...“

Cu partitivul de, d'*aia* = dintre aceia.

A. Pann, Moș Albu, II, 54:

Stan era un tânăr d'*aia*, care traīul îi plăcea,
Când cu unul, când cu altul s'aduna și petrecea...

În unele locuri, articolul post-positiv al substantivului ce precede se contrage în graū cu *ala*; de exemplu în Teleorman: „nebun'*ala* = nebunul *ăla*“ (I. Stănescu, com. Odaia).

Posedēnd mai multe forme, poporul utilizéază une-orī varietatea lor într'un mod fórte estetic. Așa, bună óră, țéranul din Prahova đice: „c'o hi așa, ba așa, ba pē dincolo, își dă cu părerea și *hăla* și *ăla*...“ (Jipescu, p. 102).

v. *Ahăta*. — ^{1.2.3}.*Aia*. — ².*Al*.

³.*Āla*. — v. ¹.*Al*.

Āla-bāla, subst. collect. invar.; tripotage, mélange, tutti-frutti. Une-orī se aude aspirat: *hala-bala* (Șăinenu, Elem. turc. p. 8).

De la Vrancea (B. Stefanescu), Sultunica p. 92: „Domniță, ce mai *ala-bala* cu lumea de pe tărîmul vostru? Nu se mai cértă?...“

Jipescu, Opincaru p. 142: „Intrând țéranu la neguțător în prăvăliie, đice: să hiie dē bine logofete, sau: noroc, jupāne!

„—Noroc să dea Dumneđeu nea Pîrvule! îi rēspund băieți diu prăvăliie or stăpānu.

„—Da ce mai *ala bala* pē la dumne-vóstră?

„—Iéca, pace, sănătate! Mai veni-rām și noi pē la oraș...“

Basmul „Balaurul cel cu șépte capete“ (Ispirescu, Legende p. 202): „Pasă-

mi-te, bucătarul împăratului, un Țigan negru și buzat, se dusese d'a-minune să vedă ce mai *ala, bala*, pe la flăcăii ce stau de pândă..."

Basmul „Câtea'n verdea" (Col. I. Tr. 1882 p. 126): „—Ce mai *ala-bala* pe aici, pe la D-văstră, cuscre? — Ce să fie? éca muncim ca să trăim..."

Intr'o variantă a jocului copilăresc „d'a-ascunsele", formula recitativă sună:

Ala
Bala
Portocala;
Cioc,
Boc,
Treci la loc...

acolo unde într'o altă variantă:

U n a
A l t a
Portocala...

saū:

U n a m a r a
D o ŝ p a r a...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 194—5)

Din alăturarea tuturor pasagelor de mai sus, rezultă că *ala-bala*, întrebuințat aproape tot-d'a-una intensiv: mai *ala-bala*, înseamnă: una și alta, câte ce-va de toate, felurite lucruri, o amestecătură, o cărpelă. „Ce mai *ala-bala* pe la voi?" vrea să dică: „ce mai amestecătură saū ce mai cărpelă pe la voi?" Tocmai acesta se exprimă albanesce, după dialectul gheghic, prin adverbul reduplicat: *bàlla-bàlla* „Flickwerk an Flickwerk, überall geflickt" (Hahn). Românul *ala-bala* în loc de *bala-bala* presintă cea ce se chiamă în lingvistică o reduplicare frântă, atunci când prima parte a cuvintului repetat se modifică prin disimilațiune, ca în francesul „pêles-mêles" în loc de vechiul „mesle-mesle", românesce: talmeș-balmeș, cîoro-bor, laur-

-balaur, lavre și palavre etc. (cfr. Pott, Doppelung, 70).

Ala-bala nu e vechiu și pare a nu fi tocmai răspândit. Noi l'am auzit numai în Țera-Românească. Este foarte probabil că s'a furișat în graul nostru de pe la Arnauții din epoca fanario-tică, tot atunci când ni s'a altoit neogrecul reduplicat *agale-agale*. Ori-cum însă, *agale-agale* și *ala-bala* s'aū premenit ambiū atât de românesce și sună așa de onomatopoe-tic, încât vor rămâne în limbă.

v. *Agale*. — *Ala'n-dala*. — *Andi-landi*. — ¹*Arnăut*.

Alabăbulă } — v. *Arababură*.
Alabăbură }

¹*Alăc* (plur. *alace*), s. n.; t. de Botan.: ¹o. *épeautre*, *Triticum spelta*; ²o. *baillarge*, *Hordeum distichon*, ou bien: *escourgeon*, *Hordeum hexastichon*. Un fel de grăū și un fel de orđ.

a) Ca „*Triticum spelta*":

Poenar-Aaron-Hill, I, 597: „*alac*, *săcară albă*, un fel de grăū al căruia grăunte este mai mic și mai închis decât al celui obicnuit".

Costinescu, I, 29: „*alac*, un fel de grăū, *secară albă*; *froment-locar*, *épeautre*..."

Lexicon Budan: „*alac*, *triticum monocorum*, *alica*..."

Dosofteū, *Paremiar* 1683, iul. 20 și aug. 6, *Regn. lib. III*, cap. 19:

...scoală de mânăncă și bă; și să 'mpregiurū căută Ilie, și adecă la căpătiulū lū a-dzâmă de *alacū* și cană cu apă...

...surge et comede; et Eliu respexit, ecce ad caput ejus subcineritius siliginus et locythus aquae...

Grecesce: *ὄλυριτης* dela *ὄλυρα* „é-peautre“.

b) Ca „*Hordeum polystichon*“:

Baronzi, Limba română p. 101: „*alac*, un fel de orđ de munte, care e în trei muchi...“

„...orđul se ȓice: *alac*, orđoică, orđ mucheriu...“ (I. Maior, Tutova, com. Plopana).

„...orđ, oves, oves negru, *alac* a l b și *alac* r o ș u, căruia îi mai ȓic și t e n c h i u...“ (F. Crișénu, Transilv., c. Cugieru).

„...*alac* este tot un fel de orđ, care se face cu câte doē fire îngemēnate...“ (V. Mircea, Iași, c. Copoū).

„...la munte cresce *alac*, al căruī bob sémēnă cu al orđuluī, însă cu deosebire că tot în același bob cuprinde doē și trei grăunțe...“ (I. Constantinescu, Buzeū, c. Beceni).

Ion Ionescu, Calendar 1845 p. 64: „orđul ce se sémēnă de cu tómnă se numesce în Moldova de jos *alac*...“; și mai la vale p. 188: „*alacul* saū orđul de tómnă, escourgeon...“

În doīne ne întimpină adesea învo-caȓiunea „fóia verde trei *alace*“ saū „frunđă verde trei *alace*“, după care urmēză într'un mod sistematic expresiunea dorinȓei de a reuși în ce-va saū de a'și vedé sórtea îmbunătăȓită:

Fóia verde trei *alace*,
Fă-mē, Dómnne, ce mi-ī face,
Fă-mē pasăre de-argint
Cu aripile de vīnt,
Ca să sbor
Unde mi-ī dor...

(Jarnik-Bărsanu, Transilv. 124)

Fóia verde trei *alace*,
Fă-mē, Dómnne, ce mi-ī face,
Fă-mē puīul cucului
În délul Ludușului,
S'aud móra vājăind,
Pe badea boīl mīnând...

(Ibid. 149)

Fóia verde trei *alace*,

De când trecuī délú'neóce
Voiă bună nu'mī poclu face...

(Ibid. 198).

Fóia verde trei *alace*,
Fă-mē, Dómnne, ce mi-ī face,
Fă-mē náframă tărcață
Peste cetate-aruncată,
Să vėđ frunđa cum se'ngustă
Și pe badea scos la muștră...

(Ibid. 312)

Fóia verde trei *alace*,
Fă-mē, Dómnne, ce mi-ī face,
Fă-mē, Dómnne, lemn de tufă
Să mē taie mândra furcă,
Să mē ducă 'n șeđetőre,
Să mē ție 'n brățișore!

(Ibid. 368)

Frunđa verde trei *alace*,
ȓiuă albă-acum se face,
Prind cocoșii a cânta
Și de ici și de colea,
Când mai gros, când mai subțire
Despre-a nóstră despărțire...

(Ibid. 163)

Frunđa verde trei *alace*,
Lasă-mē, măicuță'n pace,
Să trăesc cu mândrele
Ca codru cu frunđe!...

(Ibid. 59)

Frunđa verde trei *alace*,
Fă-mē, Dómnne, ce mi-ī face,
Fă-mē strugure din vie
La badea'n cântelărie...

(Ibid. 120)

· Apoi la singular și fără „fóia“ saū „frunđa“:

Scīntelută din *alac*,
Nu mē blăstema să zac,
Că n'am pe nime cu drag
Să'mī vină séra la pat,
Să'mī puțe mána la cap...

(Familia, 1885 p. 464)

Tot aci aparține doīna din Banat:

Păseruīca din *alac*,
Mult mē mir ce să mē fac,
C'o ȓis mândra că nu'ī plac...,

unde d. Picot (Dialectes roumains p. 51)
a pus greșit:

Păseruīcă de pre lac...

Invocațiunea celor trei *alace* „épis d'épeautre“ numai atunci când e dor de îmbunătățirea sórtei, ar pute să fie o reminiscință italică. La vechii Romani „adorea“, adecă *alace*, „épis d'épeautre“, constituia o emblemă a isbândeii, astfel că ajunseseră a însemna mărire în genere: „gloriam denique ipsam a farris honore adorea appellabant“ (Plin.). Lătinese se dicea „laus et adoria“, „triumphales adorea e“, „agro adorea que affecit populares suos (Plaut.), literalmente: „laudă și *alace*“, „*alace* de biruință“ etc.

Totuși cuvîntul nostru *alac* nu e de loc latin. În graiu el nu se rostese nicăiri *aléc* (Pontbriant) sau *alăac* (L. M.), după cum au scris unii pentru a' l apropia de latinul *àlica*, sau *hàlica* „farine d'épeautre“, de unde — după legile fonetice ale limbei române — s'ar fi putut nasce numai *dóră à recă*, dar *alac* sau chiar *aléc* orî *alrac* nici o dată. Forma veche românescă, după cum ne vom încredința îndată, era *alacru*, cu inițialul *a-* protetic ca și 'n „alamă“, „alăută“, „alămăe“ etc. Tulpina dară este *lăcr-*, identică cu albanesul toschic *lākār*, la plural: *lākra* „legume“, pe care Camarda (I, 55) îl înrudesce fôrte bine cu grecul *λάχανα*. În adevăr, albanesul gheghic *lākār* (Jarnik, Prispěvky 1883 p. 45), la plural *lākna* (Hahn), probéză că prototipul tracic, comun Românilor și Albanesilor, era *lākān* = *λάχανον*, de unde prin rotacismul ulterior al lui *n*: *lākāro*, căci la Albanesii ca și la Români numai între vocale *n* devine *r*. La Traci *lākāno* = *λάχανον* era un cuvînt împrumutat dela Grecii. Deja Aristofan observase că în vorbe grecesci barbarii prefăceau pe *χ* în *κ*: *ἐκω* = *ἐχω*, *καρίεντο* = *χαρίεν*, *ἀποτρέχω* = *ἀποτρέχω* etc. (Müllach, Gramm. 28).

Legătura logică între albanesul *lākār* „legumă“ și românul *alac* „grâu, orđ“ se lămuresce prin grecul *λαχάινω* (= *λαχανίω*) „creuser, fouiller“, indicând orice vegetațiune datorită lucrării pămîntului. Cum-că în vécul de mijloc forma românescă era anume *alacru*, dovédă este că Ungurii, luând atunci cuvîntul dela noi, ér nu noi dela dinșii (Cihac), l'au făcut: *alakor*. În limba maghiară acest *alakor* = rom. *alacru* e cu totul străin. Nicî descompunerea *alak-or* sau *ala-kor*, nicî cele-l'alte limbî turanice înrudite, nu'l explică. Este o vorbă plugărescă, pe care Ungurii au găsit'o la Români și au primit'o dela dinșii. Așa dară, étă genealogia lui *alac*:

tracic lakano = gr. <i>λάχανον</i>	
(lakaro)	
alb. <i>lakna</i>	rom. <i>*lacru</i>
(lakra)	
	<i>alacru</i> — ung. <i>alakor</i>
	<i>alac</i> .

Nu cum-va francesul *locar* „épeautre“ să fie un împrumut dela Ungurii? Este o cestiune de urmărit.

v. *Abeș*. — *Aghiută*. — *Aidoma*...

². *Alăc*, adj. et subst.; couleur d'épeautre. Epitet ce se dă peste Carpații la boi „carî séménă la pěr cu spicul alacului = *Triticum spelta*“ (Familia, 1878 p. 459). Și franțusesce se dice: „boeuf froment, boeuf à robe jaune claire“ (Rolland, Faune pop. t. 5 p. 24).

v. ¹. *Alac*.

Alăciu, -e, adj.; bigarré, de diverses couleurs. Sinonim cu *pestritu*, *balțat*, *tărcat* etc. Cuvîntul se aude în Bucovina:

Asta'l lumea cea *alace*,
Face omu cum îi place;

Lumea asta'i din bucăți:
Cere unu, dă la tăți...

(Marian, Descânțece, 30)

Tot de acolo:

Spun pe cinste că țî-oïu da
Noă ciredede de vaci
Tôte cu viței *alaci*...

(Marian, Bucov. I, 124)

În pasajul din urmă ar pute să fie vorbă de „viței de culórea alacului” (v. ² *Alac*), nici decum însă în pasajul de'nțăfu: „lume *alace*”. Derivațiunea din turcul *alača* „bigarré” (Șăinenu, Elem. turc. p. 8), sub forma tătară *alač*, este singură care se potrivește în ambele casuri: „viței *alaci* = veaux bigarrés”; „lume *alace*” explicată prin „lume din bucăți = monde bigarré”.

v. ¹ *Alagea*. — *Bălțat*.

Alacustă s. **halacustă**, s. f.; saute-relle. O formă bănățenă pentru *lacustă* (= lat. *locusta*), pe care o cunoscem prin următorul exemplu: „Între metafore, figure său asemănări luate din lumea animală, poporul de pe aci întrebuintează: merge ca melciul, adecă fără sporiu; îi ușor ca un fluture; ca și o *halacustă*, așa mânca...” (L. Iancu, Caraș-Severin, com. Visag).

v. *Lăcustă*.

¹ **Alagea** s. **halagea** (artic. *alageua*, plur. *alagele*), s. f.; sorte d'étoffe rayée, indienne.

Între veșmintele mănăstirii Negoesci, 1739 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 125): „sfită dă belacoasă négră verde l: stihariu dă *alagé* albu...”; și mai jos: „procovețe dă *atla z a-lagé*...”

Între veșmintele mănăstirii Snagovu din același an (ibid. p. 156): „orariu albastru dă hatai; orariu dă *halagé* vechiu...”

v. *Atae*.

Dionisie Eclesiar, Cron. (Papiu, Monum. II, 224), între exemple de scumpe în anul 1812 aduce: „*alageoa* próstă 12 lei, ș a m *alageoa* 25 lei și 30 bucata...”; unde „ș a m *alagé*” însemnă o „*alagé* de Damasc”, de doé orî mai scumpă decât cea obicinuită.

v. *Șamalagé*.

În tarifa vamală moldovenă din 1761 (Arch. Român.¹, II, 323) se menționă: „*Alagea* de Halep” și „*Alagea* ș a m”.

Filimon, Ciocoi vechi p. 215: „asta este hataia de Venetia sadea, hataia florantin, camohus de Venetia cu fir, camohus sadea, catifea cu aur și sadea de Venetia, sandal cianfes, canavet, tafta, atlas vėrgat și cu flori, hares punguc, fesuri tuneslii, basmale de Triest, de Franța și de Englitera, tulpan mosc, *alagea* de Triest...”

Este turcul *alača* sau *alağa*, cu același sens (Șăinenu, Cihac). „*Alagé*, materie țesută cu fire de in și de mătasă” (L. M.).

v. *Atlas*.

² **Alagea** s. **halagea**, s. f.; embarras, complication. Termen întrebuintat numai în locuțiunea: „a păți *alageua* = a fi amăgit, a căde în mare nevoie.” (L. M.; Cihac; Pontbriant). N'are a face cu numele stofei *alagé*, despre care veđi mai sus și cu care o confundă unii, ci este greul *ἀλλαγῆ* „changeament, vicissitude, troc, contrat”. Cu această derivațiune se împacă și următorul pasaj la Vrancea (B. Ștefanescu), Sultanica p. 216: „dar tu, când ne'i întinde *halageua* nunței?..”

v. *Hălăgia*.

Alah! — v. *Alalah!*

Alăiu (plur. *alăiuri*), s. n.; pompe,

suite, cortège, procession; beaucoup de bruit, brouhaha. Turcul alăi, trecut și răspândit în toate limbile de pe peninsula balcanică. Cuvîntul e mai frumos, în orice cas, decât neologismii pompă și paradă.

E des în cronicе.

Neculce, Letop. II, 331: „l'au pus Domn în Moldova [pe Dimitrie Cantemir], și apoi l'au dus la Vezirul de l'au îmbrăcat în caftan și i-au dat ferman, făcându'i *alaidu* pre obiceiu...”

Nic. Costin, Letop. II, 99: „i-au eșit boierii țării și cu slujitorii și cu tabulhanaoa țării, de i-au făcut *alaidu* după obicei...”

N. Muste, Letop. III, 19: „venind Buhuș Hatmanul dela Suceava în Iași la Dimitrașco Vodă, făcutu-i-au *alaidu* cu toți slujitorii curții, cu trâmbițe, cu dobe...”

Istoria lui Brâncovénu 1730 (Conv. lit. 1875, 330):

Cu ochii dacă vèzură,
Pe Ștefan spătaru il socotiră,
La Imbrihor că l'au dus,
Domnul tânăr că l'au pus,
Cu *alaidu* mare 'l luară
Și la curte il duseră...

Enachi Cogălnicénu, Letop. III, 217: „când s'au apropiet de Iași, i-au eșit toți boierii și caiamacamii cu *alaidu* înaintе...”

Beldiman, Tragod. v. 461:

Óstea din Iași cea mai multă la Galata
aú ieșit,
Ca de acolo *alaidu* să se facă în sfirșit...

Forma aspirată, la Dionisie Eclesiar (Papiu, Monum. II, 166, 169): „[Alexandru Ipsilant] întrând în București cu mare *halaidu* și ședénd în scaun...”; iar mai jos: „cu ce *halaidu* și cu ce cinste și dragoste i-au întimpinat...”

În epoca fanariotică se făcuse încercarea de a înlocui pe *alaidu* prin politeie = gr. πολιτεία.

Neculce, Letop. II, 414: „aducându'l [pe Constantin Mavrocordat] cu frumoasă politeie până la sfântul Nicolai...”

Încercarea n'a isbutit. Politia a despărut, ér *alaidu* a remas, perdénd însă cu încetul sensul seú oficial și căpétând în graiu accepțiunile de:

a) Fanfaronadă, ca în proverbul:

Umblă pe drum cu *alaidu*
Ș'a-casă n'are mălaiu...

(Pann, I, 160)

b) Țipetele unei mulțimi.

A. Pann, Prov. I, 20:

Nevasta acum imi strigă:
Bărbate, lemne, mălaiu!
Pruncii: pâine, mămăligă!
Imi zber toți și'mi fac *alaidu*...

sau același în Moș-Albu, I, 8:

Și tocma când căscaí gura să'ncep a
o întreba
Despre una, despre alta, și d'are bărbat
sau ba,
Din depărtare d'o dată se auđi un
cimpoi,
Făcendu'i *alaidu* toți căniil cu lătratul
dinapoi...

De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sultana p. 202: „Acéstă vâlmășélă de cară, de cai și de boi cari mugesc în mijlocul câmpiilor, acest *alaidu* de moșnegi, femei, bărbați și copii cari jelesc pătrunși la óse de spaímă...”

v. Turc.

Alál! — v. Halal!

Alalágmon, s. n.; cri de joie. Grecul ἀλαλαγμός, pe care mitropolitul Dosofteiu, 1680, ps. XC VII, s'a încercat a'l introduce în limba nóstră bisericéscă:

... strigați *alagmon* lui Dumnedzâu...

v. *Alalagmosesc*.

Alalagmosesc s. **alalagmuesc**, vb.; pousser des cris de joie. Ambele forme au fost încercate de Dosofteiu, 1680:

ps. XCIV: ... cu psalomî să *alagmosim* lui...

ps. XCVII: *alagmuif* denaintia împăratului domnului...

v. *Alalagmon*.

Alalagmuesc. — v. *Alalagmosesc*.

Alalâh! interj.; cri de guerre des mahométans. Turcul *allah!* *allah!* „Dieu! Dieu!“ Se întrebuințează numai când e vorba de Turci sau Tătari.

Balada Sîrb-sărac:

Alalah, cai arăpesci!
Alalah, cai tătăresci!
Cum mișca copitele
Ca șotmiî aripele!...

Fără aglutinare: *alah!* *alah!*

Dionisie Ecclesiarc, Cron. (Papiu, Mon. II, 171): „chiotind gróznic, [Turcii] au dat năvală călărima și pedestrima asupra Muscalilor să'i impresore, făcându-se mare sgomot, răgnind ca lei: *alah!* *alah!*...”

Aspirat: *hala!* *hala!*

Miron Costin, Letop. I, 347: „El agasi întâiu ca un leu singur, și după dânsul toată oastea cu glas: *hala!* *hala!* au purces...”

v. *Turc*.

Alălt,-ă } — v. *Alt*.
Alaltă-ierî }

22,088.

... *ἀλαλάξατε*
τῷ Θεῷ...

... *ἐν ψαλμοῖς ἀ-*
λαλάξωμεν
αὐτῷ...

... *ἀλαλάξατε*
ἐνώπιον τοῦ βα-
σιλέως Κυρίου...

Alâmă (plur. *alâmurî*), s. f.; laiton, cuivre jaune; au pluriel: dinanderie. Amestec de aramă și de zinc, având culoare galbenă lucioasă. Pluralul cel ne-regulat *alâmurî*, atât prin formă precum și prin sens indică un singular: *alâmură*, dispărut din grai și care însemna lucru făcut din *alamă*, ér nu însăși *alama*.

Balada „Radu Calonfirescu“:

Este-un cort mare, rotat,
Cu cresetul nărâmat,
Cu țerușe de aramă,
Cu cârlige de *alamă*...

(G. D. Te-dorescu, Poes. pop. 477)

Balada „Stanislav Vitézul“:

Și la Dunăre-ajungea,
Iar acolo'și alegea
Un cinel tot de aramă
Cu șinele de *alamă*,
Mic de nici că'l bagî de sémă...

(Ibid. 569).

Balada „Necolă Neculcea“:

Primblă-mi-se primblă
Și incet mai umblă,
In sandal de-*alamă*
Legat cu aramă...

(Burada, Călăt., 134).

Costachi Stamate, Muza I, 190:

O dată sclavul aude în munți zarvă de
oștire
Și strigări: săriți cu toții! la cai! la cai
cu grăbire!
Și zingănind în tot locul scări și frăe
de *alamă*,
Și resunând nechezatul cailor fuți peste
samă...

E cu totul greșită identificarea etimologică a lui *alamă* cu *aramă* (Miklosich, Lautl. Conson. I, p. 38). Cihac (I, 8) a nemerit adevărata origine a cuvintului în latinul *lamina*; trebuia să observe însă că această vorbă nu ni-a venit prin moștenire din epoca romană, ci în vécul de mijloc prin împrumut dela Italiani: *lama* „plaque en métal“ = franc. *lame*. Nu

e neapărat ca inițialul *a* să fie o protesă românească, căci Italianii aveau de asemenea o formă *al a m a* = vechiul frances **al a m e*, de unde deminutivul *al a m e l l e*, *al e m e l l e* cu sensul de „custură“ (Godfroy, I, 216). În limba sardă: *al a m a r e* „ciucuri pe haîne“, negreșit metalice (Spano). În dialectul sicilian: *al l a m a t u* „stofă de metasă cu aur și argint“ (Traina), cea ce spaniolesce se cheamă *al a m a*. În dialectul milanes: *al a m a r* „un soi de nasturi“ (Cherubini). În portugesa *al a m a r a p r o p e* cu același sens. În scurt, forma protetică *al a m a* căpetase ôre-când la Italiani și la cei-l'alți Neo-latini din Occident înțelesul fundamental de un metal lucios, mai cu sémă auriu, bun pentru podóbe de tot felul. După cum negoțul italian medieval, atât de înflorit în secolii XIII—XV pe cóstele Mării-negre, ne înzestraseră atunci cu numele poporan al bronzului: *aci ó e* (= ital. *a c c i a j o*), tot așa îi datorim și cuvîntul *alamă*. În pluralul *alámură*, remas dela un singular pierdut *alámură*, se mai resfrânge forma italiană *al a m a r e*, care se aplica a-nume la cele fabricate din metal, iar nu la metalul însuși.

Derivatele din *alamă*: *al a m a r* „dinandier, fabricant d'objets de laitton“; *al a m a r i a* „dinanderie, magasin ou fabrique d'objets de laitton, objets de laitton en général“; *al a m e s c* etc.

v. *Acioé*. — *Lamură*. — *Lămuresc*.

Alámură. — v. *Alamă*.

Ala'n-dála, adv.; sans avancer, sans aboutir à quelque chose. Sinonim cu *fără rost* sau *fără spor*. Se aude — *pare-mi-se* — numai în Téra-Românească.

În basmul „Picful cîobănașul“, povestit de o Bucurescénă (Ispirescu, *Legende* ed. 1874, II, 139): „... am întâlnit o biserică veche cu mușchii de trei degite pe dînsa, cu pragul tocit, și un călugăr într'însa, bătrân deși ridica pleopele cu surcelele și spunea *ala'n-dála* din gură...“

Se țice: umblă *ala'n-dála*, vorbesce *ala'n-dála*, lucrurile merg *ala'n-dála* (Șaînénu, *Elem. turc.* p. 8).

Ca și *al a b a l a*, pôte să fie un dar de pe la Arnăuții din epoca fanariotică. Albanesce, după dialectul toschic, *d a l a n g ' d a l a* „à petits pas, peu à peu“ (Dozon, *Manuel, Voc.* p. 13).

v. *Ala-bala*. — *Arnăut*.

Alăș (plur. *alașe*), s. n.; t. d'Archit.: échafaudage. Se întrebuintează în Transilvania ca sinonim cu *șchele*, adică podurile și scările ce se aședă pentru zidari ca să pótă lucra la rădicarea unei clădiri. Budai-Delénu (*Dict. Mss. în Muz. istor. din Buc.*): „*alașu*, Gerüste“. „*Z a s c* se cheamă un *alaș* mai înalt“ (L. B. 768). Este maghiarul *állás*.

v. *Podelă*. — *Șchele*.

Alăt. — v. *Halat*. — *Hăltere*.

Alătru, vb.; aboyer. În loc de simplul *latru*. Este latinul *allatro* (=ad+latro), deși inițialul *a* s'ar puté explica printr'o simplă protesă de'naintea lui *l* (v. *Alac*). Se întrebuintează pe a-locuri de ambele laturî ale Oltului.

„... măgarul și ôia sghiară, căinele *alatră*, lupul urlă ..“ (C. Bălénu, *Dolj*, c. Sécá-de-câmp).

„Pe la noi se țice: calul rînehză, nu nechézá; porcul grofăesce, nu grohăesce; cănele *alatră*, nu *latră*...“

(C. Voiculescu, Teleorman, com. Viișóra).

v. *Latru*.

Alăture. — v. *Alăturî*.

Alăur. — v. *Laur*.

Alăută. — v. *Alăută*.

Alavăstru, s. n.; vase d'albâtre, vase à parfums. Noul Testament din 1648, Luc. VII, 37 :

... aduse un a- lavastru cu un- soare...	...: κομίσασα ἀλάβαστρον μύρου...
--	---

v. *Albastru*.

¹⁻²-**ălă**, suffixe servant à former : 1°. des noms féminins instrumentaux; 2°. des sobriquets légendaires masculins et féminins. In „amortélă“, „rînceđélă“, „agonisélă“, „sărbeđélă“, „obosélă“ etc., deși se rostesc adesea cu -ală, totuși este același sufix feminin abstract -élă ca în „aburélă“, „bărfélă“ și atâtea altele, după cum observase foarte bine Diez (Gramm. ³, II, 327). El diferă cu desăvîrșire prin origine și prin funcțiune de sufixul propriu ăis -ală, adecă — mai corect — de cele doă sufixuri -ală, din carî :

1°. Unul servă a forma numî femeiescî instrumentale, ca : țesală „étrille“, tînjală „court-bouton du jong des boeufs“, sucală „rouet à bobinet“, zăbală „mors de bride“, cercală „filet à poissons“ etc., în carî tôte este sufixul slavîc -a-lo sau -a-dlo : ʼesalo sau ʼesadlo, zăbalo sau zăbadlo și așa mai încolo.

2°. Cel-l'alt forméză numî femeiescî sau bărbătescî pentru tipuri comice legendare, ca : tândală, păcală, cicală, dărvală, matahală etc., înrudite cu ti-

purile legendare formate prin sufixul -ilă : zorilă, murgilă, surdilă, negrilă și altele, astfel că filiațiunea ambelor sufixuri va trebui studiată mai departe la un loc.

Aci vom observa numai :

a) In latina, tipul comic : hircitallus, și numile proprie : Messalla, Hispallus, Camillus, Ursilla, Taurilla, Juvencilla etc.;

b) In inscripțiunii tracice, numile proprie : Dizala, Diszatal, Attalus, Κοθήλας, Σαδάλας, Zantiala, Μουκατράλης, Ardila etc. (Dumont, Monum. figurés, 1877 p. 66, 78—81).

v. -élă. — -ilă. — -ulă.

³. **Ală** s. hălă (plur. ale s. hale), s. f.; t. de Mythol. pop. : 1°. mauvais génie de la tempête, personnification de la grêle, orage; 2°. incube, cauchemar; 3°. un être vorace, insatiable. Numai cu sensul al treilea se găsește în Dicționarul româno-latin Bănățen circa 1670 (Mss. in Bibliot. Universității din Buda-Pesta): „Hală. Vorax. Prodigus“. Totuși primele doă sensuri sint cele fundamentale: ală = un fel de balaur nimicind grânele și un incub, de unde apoi se desvîltă : pe de o parte, ală = ființă nesățioasă, cu abstractul alime; pe de alta, verbul denominativ aluesc = turbur sau zăpăcesc, cu derivatele aluit, aluelă etc.

Vom începe printr'o împărtășire țărânescă din Oltenia :

„Balaurii, carî aici se mai numesc și ale, sint cređuți de popor a fi nisce duhuri rele ce se fac pe cer în timpul ploiei, și că unde se întălnesc doă ale încep a se bate și dărimă tot ce întimpină în calea lor; astfel desrădăcinéză arbori, daș jos pătule și coșeri, iewă carăle ce se află la lucru și le duc departe. Se ăice că alele se fac din

ómení carí aú duh necurat și carí în timpul furtunei se culcă adormind un somn greú. În acest interval sufletul celui adormit făcându-se *ală*, se duce a întimpina pe cea-l'altă *ală*, care este sufletul altei ființe din altă localitate, și apoi se bat amîndoé. Locul unde se bat *alele* și localitatea *alei* celei învinse sînt supuse furtunei și sufer mult de grindină...“ (M. Cîocâlteú, Dolj, c. Plenița).

„Vîntul turbat se crede că este sus în cer, și când bate el, se dice că este *ală*...“ (P. Cîocâlteú, Dolj, c. Gali-cuica).

Tot așa se povestesc în districtul Olt (C. Corbénu, c. Alimănesci), unde însă se rostesc aspirat: *hală*, ca și în Dolj pe a-locurî (I. Vulcănescu, c. Pelesci).

Din Teleorman:

„Poporul crede că sînt unii ómení cărora le-a dat Dumnezeu să se prefacă în uragane numite *hale*, și că aceste *hale* se bat când este vînt reú...“ (M. Ștefănescu, c. Traian; C. Popescu, c. Cîóra).

Ca să trecem peste Carpați, reposatul Dr. Vasicú (Antropologia, Buda 1830, p. 217), explicând diferite fenomene de vis, observă: „Când se împedecă ceruirea sîngelui în părțile foalelui, se nasce în om așa dișă apésarea (incubus) saú cum îi dice ómenii nostri călărîrea *halelor* saú a dracilor, pentru că viséză că *halele* saú dracii îi călăresc...“

O comunicațiune poporană din Banat:

„Despre vînt se crede că este o *hală* saú balaur mare, care suflă numai pre o nare de nas, căci de ar sufla pre amîndoé, ar prăpădi tot pămîntul. Lăcomia în mîncări orî beuturî încă se numesc *halime*. Apoi un om ce zace mult în pat și aîuréză, se dice

haluit, adecă pocit de *hale*...“ (S. Liuba, Banat, c. Maîdan).

Verbul *aluesc*, banățenesce *halu-esc*, scăđut la *uluesc* prin asimilațiune vocalică regresivă, este respândit la toți Români, chiar pe acolo unde, ca în Moldova, nu se mai aude *ală*, din care el s'a născut prin sufixul verbal denominativ *-uesc* întocmai ca „*ceruesc*“ din „*céră*“, „*făptuesc*“ din „*faptă*“ etc.

Cantemir, Chron. I, 208: „tocma ca cum ar căde în amestecare limbelor la turnul Vavilonului, așé să *uluiaște*...“

Caragea, Legiuire 1818, p. 20: „Când vânzătorii și cumpărătorii să vor ului, unul gîndind că vinde alta, iară celalalt că cumpără alta...“

De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sul-tanica p. 243: „se gîndia că lumea d'aci încolo nu mai e ca lumea, pasă-mi-te sé *uluise*...“

Balada „*Marcu Vitézul*“:

Dar el, mare, tot gîndia
Și cu mintea judeca:
S'a *uluit* maică-mea...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 665)

Credințele romănesci despre *ale* se regădesc întocmai la Serbi, cu același nume și chiar cu aceleași filiațiuni logice. „*Ala* (Ала) — dice Karadžic (Lex. 3) — se deosebesce de balaur (Ажлаха) prin puterea de a sbura aducînd nori și grindină asupra bucatelor. Avem locuțiuni: *ală nesățiósă* (Ало несит!) se luptă ca *ala* cu bielșugul; năvălesce *ala* asupra *alei*. Apoi adjectivul *alav* = gefrässig, gierig, vorax“.

Prin urmare, afară de sensul fórte important de „incubus“ și afară de verbul derivat *aluesc*, Serbi ai și ei pe *ală* cu cele doé înțelesurî: 1°. „mauvais génie de la tempête“; 2°. „un être vorace“. Dar cuvîntul nu e de loc slavice. De unde vine?

Mitul, împreună cu numele, este nu tocmai elenic, ci mai bine greco-tracic, căci se scie că o mare parte a mitologiei elenice fusese de provenință tracică, după propria mărturie a vechilor Greci, cari nu se sfieau a dice că Orfeu, Lin, Thamyris, mai toți fundatorii ideelor lor religioase, fuseseră Traci.

În ciclul românesc, mai complet decât cel serbesc, trăsurile esențiale ale *alelor* sînt:

- 1°. Personificațiunii legendare;
- 2°. Ființe bărbătesci, „balauri“ sau „smei“, deși numele *ală* e femeiesc;
- 3°. Tot-d'a-una doi;
- 4°. Nemicesc grânele;
- 5°. Sînt aruncători de petre;
- 6°. Sînt incubi.

Trăsura din urmă e cea mai semnificativă, fiind-că'n întreaga mitologie elenică există un singur mit, în care noțiunea furtunei se unesc cu aceea de incub: este anume mitul fraților *Ἀλωάδαι* sau *Ἀλωεῖδαι*, *παῖδες Ἀλωῆος*. În acești *Alodași* știința a recunoscut deja de-mult caracterul de *ale*: „the personification of the sky as excited by the storm“ (Max Müller, *Lectures II*², 322—5), „Dämonen des Sturms“ (Sonne în Kuhn's *Zeitschr.* X, 127). În Omer, ambii *Aloași* cresc uriași mîncînd bucatele cîmpului: „*ζείδωρος ἄρουρα*“; ambii în furia lor erau în stare să nemicască pe înșiși deii, aruncînd muntii peste muntii, dacă tinerii încă, aprópe copii, nu iar fi săgetat Feb (Odyss. XI, 305—320), adevă rațele sórelui împrăștiînd furtuna. În fine, unul din cei doi *Aloași*, cel mai cunoscut, este și se chiamă incub: „*Ἐπιάλιης*“.

Paralelismul între mitul elenic și între cel românesc e atât de isbitor, încât oricine ar vré să explice în vre-un alt mod pe *ale*, va trebui neapărat să grupeze, pe lîngă elementul

nominal, tot atâtea puncturi de asemănare. Al nostru *ală*, ca materie și ca funcțiune, indică pentru grecul *Ἀλωεῖς* aceiași radicală *άλ*, din care vine *ἄλη*, *ἀλάσθαι*, *ἀλάστωρ* etc., cu sensul fundamental de „gónă“ sau „vinătoare“ (Curtius, *Grunz.*⁵, 557).

v. *Balaur.* — *Ciocărlia.* — *Hală.* — *Pricoliceu.* — *Smei.* — *Solomonar.* — *Uluesc.* — *Vint.* — *Vîrcolac...*

Alăm, s. m.; t. fisc.: redevanțe que payaient autrefois les Tatars établis en Moldavie pour le droit de faire paître leur bétail. O dare care a durat în Moldova aprópe în tot cursul secolului trecut, împreună cu o altă numită ușur, ambele plătite fiscului numai de către locuitorii Tătari.

Amiras, *Letop.* III, 130, sub anul 1717: „Tătarii fiind bucuroși să șadă în locul Moldovei pentru hrana lor, alergat'au la El-agasi și s'au rugat ca să mijlocască la Mihaiu-vodă, apucându-se să deie zăciúela din roada pămîntului și câte un ort de casă pe an, și de stogul de fân un ort, și de pe oi și de pe alte bucate *alăm*, și să'î lasă să șadă pe locul acela...“

La 1729 Tătarii se oferiau a da lui Grigorie-vodă Ghica „*alăm* în doi t“; el însă le-a respuns că nu „se lăcomește a lua dela noi bani îndoiți pentru pășunatul dobitoacelor noastre...“ (ibid. 172).

Act din 1769 (*Arch. Român.*¹, I, 196): „*alăm* se ia de pe bucatele tătărăști care pasc pe locul Moldovii, însă 2 lei la 100 oi, și 6 bani de cal, iapă, vacă; 40 bani de casă i de stogul de fân, în cele 2 césuri ce s'au dat Tătariilor pe pămîntul Moldovii...“

Cuvîntul nu vine de loc din turcul „*alym* = achat“ (*Șăinenu*, 9), ci este tatarul *aləm* sau *alym* „rede-

vance, dette“ (Castrén, Koibal. Sprachl. 76).

v. *Uşur*.

Alămân, n. pr. masc. Intr'un crisov muntenesc din 1536, între numi proprii de Români: „*Alăman* (Алман), Gândé, Kirtop...“ (Cuv. d. bătr. I, 239).

v. *Aliman*. — *-man*.

¹ **Alămâr**. — v. *Alamă*.

² **Alămâr**. — v. *Almar*.

Alămăe (plur. *alămăi*), s. f.; t. de Botan.: citron, malus citrus. Rodul arborelui numit *alămăiu* = Citrus medica. Arborele creşte numai în regiuni calde; rodul însă, din cauza însuşirilor sale alimentare şi medicale, se răspândeşte pretutindeni prin negoţ. Are o culoare galbenă deschisă şi un gust acrişor.

Istorie de patima Galaţilor 1769 (Conv. lit. 1875, 326):

Vedeai corăbii în vad
Sosite din Țarigrad
Cu fel de fel de bucate.
Întraî, cumpărai de toate:
Café, naramză, migdale,
Alămăi şi portocale
Şi alte multe mezele,
De te îndulcea din ele...

Jipescu, Opincaru p. 57: „negustoru încurcă lumea la cântar şi storce paşprece câştiguri din spinarea muştiriului; pe mine cu trei leiţe la sare, pe cumetra cu şapte bani la frunzişoră, pe Puican cu două parale la lipia de pâine, pe Tircav c'o băncuţă d'ali de cindeci de bani la săpun, pe vëru Găvanea c'un leu la *alămăi*...“

Rodul şi frunza *alămăii* avënd un miros foarte plăcut, într'o colindă din Transilvania se descrie locuinţa lui Dumnedeş:

Alergat'am alergat,
Pin' pe Domnul l'am aflat
Intr'o chilie
De tāmăe
Cu uşa de *alămăe*...

(I. G. Bibicescu, Coll. Mss.)

În poesia poporană, mai ales din Moldova, nu o dată se invocă „frunza verde de *alămăe*“, mai ales când sufletul e înăcrit de ce-va; de exemplu:

Frunză verde de *alămăe*,
Mă suşam în dél la vie,
Mă uitam pe Slobozie,
Vedeam casa mea pustie...

(Marian, Buc. I, 1; II, 174).

Frunză verde de *alămăe*,
Mă suiu, dragă, 'n dél la vie,
Mai din jos de Slobozie,
Căci într'o câncilărie
Şede-un ciocoiş şi scrie,
Scrie carte cu mâniae...

(Ib. I, 4)

Frunză verde de *alămăe*,
Dragă mi-a fost lumea mie,
Nici acu nu mi-e urită,
Da's cu multe 'nvăluită...

(Ibid. II, 160).

Frunză verde de *alămăe*,
Păsăruică cănipie
Spune puilui să vie,
Şi să vie prin livadă
Nime'n lume să nu'l vadă...

(Conv. lit. 1884 p. 39).

În cântecele hoţesci, se invocă uneori trei *alămăi* lângă „trei gutăi“, printr'o ciudată asociaţiune de gust acrişor cu gust asprişor. Aşa în balada „Jianului“:

Foicică trei gutăi,
Trei gutăi, trei *alămăi*,
Iancule, de unde vii?
— Îa d'aci de peste Jiū.
— Iancule, ce-ai tîrguit?
— Dat'am aur şi argint
Pe vr'o cincî oca de plumb...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 231)

Intr'o doină :

Foiă verde trei gutăi,
Trei gutăi și trei lămăi,
Din séra de Sân-Văsiu
S'au ivit nisce copii
Ce se'nvață 'n codru 'ntău...

(Ibid 294)

Când doi amanți se despart, urindu-li-se împreună, unul vorbesce de „gutăi cu alămăi“, cea-l'altă îi respunde prin acrele mere verzi și prin otrăviciosul alfior :

— Géba, puică, mă mângăi
Cu gutăi, cu alămăi,
Că de mine tol remăi!
— Géba, bade, mă desmerți
Cu-alfiori și mere verzi,
Că de-acum nu mă mai vezi...

(Familia, 1873 p. 115)

v. *Alior*. — *Gutăe*.

Fără „gutăi“, într'un cântec soldăresc din timpul luptelor dela Plevna și Vidin :

Frunđuliță trei lămăi,
Spurce-mi-te'n bot de Diu,
Tótă iérna te păziu
Cu ranița căpătaiu,
Cu bucele pe zăpadă,
Cu pușculița 'ncărcată...

(Chr. Negoescu, Dolj, Coll. Mss.)

Era acru, negreșit!

Inițialul *a* în *alămăe* este protetic. Fără *a*, la Anton Pann (Prov. I, 119), unde înșiră ierarchia pómelor :

Rodia alese, cum și pe lămăe,
Piersica, Naramza pentru trépta 'ntăe...

Este persianul *limun*, introdus prin comerț în tótă Europa: ngr. *λεμόνι*, ung. *lémonya*, ital. *limone*, rus. *limonü* etc. (Cihac).

v. ²⁻³ *Alămăe*. — ¹⁻² *Alămăiță*. — *Alimon*.

² *Alămăe*, s. f.; t. de Botan.: espèce de haricot, Phaseoli species. Din cele foarte multe varietăți de fasóle, una pórtă pe a-locuri în Moldova numele

de *alămăe*. „Pe la noi poporul numesce un fel de fasóle *alămăe*, deosebind'o de fasóle grasă, ciréșă, hălăciugă, copăcel, ológă etc.“ (I. Bancescu, Vasluu, com. Ipatele).

v. *Fasóle*. — *Făsuu*.

³ *Alămăe*, s. f.; nom d'une danse populaire, surtout en Moldavie. Un joc țerănesc, cunoscut într'o mare parte a Moldovei (Tutova, com. Bogdanesci, Avrămesci, Iepurenii, Cârjeóni; Falciiu, c. Podoleni, Moșna; Tecuciu, c. Nărtesci; Vasluu, c. Gărceni etc.). „Se jócă de flăcăi și fete la hore și la nunți, câte doi, făcându-se mai multe părechii. Séménă cu polca șotișă: merg un pas înainte, un pas înapoi, și apoi se înviresc împrejur, cât în partea dreaptă atât și în stânga. Cântec n'are, ci numai ariă, care se deosebesce de a celor-l'alte danțuri din popor. Acest joc este vechiu. Bătrânii spun că dinșii pe vremea lor nu cunoscea un alt danț mai frumos și'l numia danțul *Alămăe*. Tinerimea îl jócă rar...“ (C. Melinte, Covurlu, c. Gănesci). In unele localități, „fiecare mișcare înainte și 'napoi cuprinde patru pași, după cari urmăză o mișcare împregiur la stânga și o altă mișcare împregiur la dreapta, cântându-se un cântec obscen“ (Gr. Perienu, Tutova, c. Bogescii). Se dice și la deminutiv: *Alămăiță* sau *Lămăiță*.

v. *Ațică*. — *Sultanică*...

⁴ *Alămăe*. — v. ² *Alămăiu*.

¹ *Alămăiță* s. *lămăiță*, s. f.; diminutif d'*alămăe*: petit citron. Ca și primitivul *alămăe*, deminutivul *alămăiță* sau *lămăiță* simboliséză în poesia poporană o nemulțumire sufletească.

Frunză verde *lămăiță*,
Am avut o copiliță,
Am lăsat'o să mai crească
Minte'n cap să dobândescă,
Dar de când o am lăsat
Copila s'a măritat..

(Conv. lit. 1886 p. 179)

v. ¹*Alămăe*. — *-iță*.

²*Alămăiță*, s. f.; t. de Botan.: serpolet, *Thymus serpyllum*. Se țice de asemenea *lămăiță*, apoi lămióră sau alămióră (Tecuciu, com. Brăhășesci, Boghietii). Și-a căpătat acest nume din cauza plăcutului seǖ miros.

Intr'o doină din Ardeł:

Eǖ iubesc o copiliță
Să 'i miróse gur'a țigă
Și buzele-a *lămăiță*.

(I. G. Bibicescu, Coll. Mss.)

v. ¹*Alămăe*. — *Lămăiță*.

³*Alămăiță*, s. f.; t. de Botan.: *Aloisia citriodora*. O plântă exotică, cu frunze fórte lunguete și cu miros de alămăe. E cunoscută numai în orașe.

v. ¹*Alămăe*. — ¹*Alămăiță*.

³*Alămăiță*. — v. ⁴*Alămăe*.

Alămăióră. — v. ¹*Alămăiță*.

Alămăiǖ, -ie. — v. ²*Alămăiǖ*.

¹*Alămăiǖ*, s. m.; t. de Botan.: citronnier, *Citrus medica*.

-v. ¹*Alămăe*.

²*Alămăiǖ*, -ăe, s. *alămăiǖ*, -ie, adj.; couleur citron, jaune-clair. O față ca a alămăiǖ. „Culóre *alămăe* saǖ deschis-galbănă“ (S. F. Marian, *Chromatica* p. 123). În popor se aude variând: *alămăiǖ*, *alămăiǖ*, *lămăiǖ*, *lămăiǖ* (ibid. p. 157).

v. ¹*Alămăe*.

Alămăriă. — v. *Alamă*.

Alămăiǖ. — v. ²*Alămăiǖ*.

Alămăesc (*alămit*, *alămire*), vb.; recouvrir quelque chose de laiton ou d'une plaque luisante. Ca adjectiv, participiul trecut *alămit* ne întimpină într'un cântec oltenesc:

Frunză verde pǖr uscat!
Mǖ gândesc la Calafat,
La ciolpanul dărimat
De scumpe arme 'ncărcat:
Tot de flinte ghintuite,
De paloșe ascuțite,
De pistóle *alămite*
Cu mușamale 'nvălite...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 298)

v. *Alamă*.

Alămióră. — v. ¹*Alămăiță*.

Alămiǖ, -ă, adj.; couleur de laiton, jaune luisant. O culóre galbenă ca a alamei, nu ca a „alămăiǖ“, astfel că *alămiǖ* nu trebui confundat cu alămăiǖ.

„Se crede că fie-care casă are un șérpe al casei, pe care nu este bine a' l omóri, căci trebuie o dată cu el să móră cine-va al casei. El are o culóre *alămiǖ*...“ (S. Stănescu, *Dimbovița*, c. Bîlcioresci).

v. *Alamă*.

Alămójnă, s. f.; aumône. Din grecul *ἐλεημοσύνη*, de unde paleo-slav. *almužno*, v. germ. *alamuosan*, ital. *limosina*, span. *limosna*, provenç. *almosna* etc.

Legenda Duminiceii, 1600 (Cuv. d. bătr. II, 51): „Ainte du-te de te iartă cu însul, și vă lăsați gréșalele urul alaltu, atonce du prescoré la besérecă și *alămojna*...“

v. *Busunar*.

Alămurî. — v. *Alamă.*

Alăptez. — v. ¹. *Aplec.*

Alătur s. **alăturéz** (*alăturat, alăturare*), vb.; mettre à côté de, mettre auprès de, rapprocher, confronter, mettre en parallèle. Insemnăză: pun a-l a t u r e = apropiu, potrivesc. Și'n latinitatea medievală se dicea: a d l a t e r a r e din: a d l a t e r a (Du Cange, ad voc.).

Sub forma activă:

Pe murgul că mi'l scotea,
La fântână'l adăpa,
Cu cersala 'l cersăla,
Cu peria 'l periea,
Cu șaua mi'l înșăua,
Cu cinga mi'l încinga,
Cu friul mi'l înfrina,
La scări mi'l *alătura*,
Tudor din curți că ieșia,
Pe murguț încălica...

(Marian, Bucov. I, 34)

Balada „Nunul mare”:

Șapte buți *alătura*,
Șapte'n capete punea
Și din gură iar striga:
Care'mi este mirele,
Mirele, ginerele,
Să s'alégă din nuntași,
Din nuntași din călărași,
Ca să'mi safe buțile...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 655)

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 147): „...cu péne roșii o înbrăcase, lângă carile aripi négre ca de corb *alăturase*...”

Necrologul lui Ștefan cel Mare, secol XVIII (Arch. Român.¹, I, 39): „Vaî mie! când de'nainté acestuî sfânt altariu, unde se rădică jărtva cé fără de prihană în lăcașul lui Dumnezeu, aș îndrăsnî deșărtările lumestî să laud și mincinoasele mărirî acestuî trecător

véc cu credința lui Dumnezeu Hristos să le *alăturez*...”

Zilot, Cron. p. 86: „Măria-sa făcea mereu și óste din adunătură de felurini de ómenî blestemați, cu cheltuléla din Visteria țereî, pe care óste o numia a țereî — era, pociu dice, curată cétă de tâlhari, că pe unde ajungea gema pămîntul —, iar în sfinșit o *alătură* cu oștirile roseci și urma cu Roșii de față împotriva Turcilor...”

Sub forma reflexivă, mai désă în circulațiune:

Dosofteiu, Liturgiar 1679, f. 69 a: „nespoveduitu și negătatú să nu sá apropie la 'nfricatele a lui Hristos taîne, nice să s'atingă, nice să sá *alătore*...”

Neculce, Letop. II, 400, despre Mihaïu-vodă Racovița: „l'aú stricat aceî Greci blăstămați, *alăturându-se* pre lângă dănsul și șezând tot cu dănsuî de se sfătuia...”

Beldiman, Tragod. v. 3411:

Toți reî și toți bețivîi lângă ei s'*alătura*u,
Căci îi ocrotia la tóte și de dări îi a-părau...

În colinda „Plugului”:

Aho, aho, copîi argați,
Stați puțin și nu minați,
Lângă boi v'*alăturați*
Și cuvîntul mi-ascultați...

(Alex. Poes. pop.², 387)

Este o deosebire între „a se *alătura* pe lângă”, „a se *alătura* lângă” și „a se *alătura* la saú cătră”. În cazul întâiu, apropierea e mai vagă, în sens material saú numai figurat; în cazul al doilea, ne apropiám de tot dintr'o parte determinată, însă fără contact; în cazul al treilea, este o alipire.

v. *Alătore.*

Alăturare (plur. *alăturări*), s. f.; l'infinitif d'alătur pris comme substantif: rapprochement, mise en parallèle.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 89), descriind pe helgea, adică „nevestuica“ (*Mustela nivalis*): „cu suléגע trupul, cu albă peliță, cu negri și mângăiși ochi, cu suptiri degéțelele, cu roșioare unghișoarele, cu molcelușe vinișoarele, cu iscusit mijlocelul și cu rătunșor grumășorul helgii, ce potvirire! ce asămănare! și ce *alăturare* are!..“

v. *Alătur.*

Alăturăș, -ă, subst. et adj.; t. de Jurispr.: voisin. Sinonim cu *vecin*, dar indicând în specie vecinătatea funciară. Așa la Caragea, Legiuire 1818, p. 8: „Când moșia ce să măsoară, având seneturi cu stânjănî, nu va avé și semne netăgăduite, atunci să să începă sforăré din semnele răzașilor céle netăgăduite, sau dintr'ale *alăturășilor* cu acéia și celor-l'alți...“

v. *Alăturare*. — *aș*. — *Lăturăș*.

Alăturăt, -ă. — v. *Alătur.*

Alăturare s. *alături*, adv.; à côté, environ, attendant à; l'un près de l'autre. Își asociază mai tot-d'a-una pe emfaticul -a (v. ⁵A): *alăturarea* sau *alăturăa*, fără vr'o schimbare de înțeles. E sinonim cu *lîngă*, deosebindu-se prin aceia că *lîngă* indică un punct sau un moment, pe când *alăturare* presupune întindere sau durată, de ex.: „staū *alăturare* de biserică“, dar: „am fost *lîngă* biserică“. În stil de cancelariă, vechiu și nou, ambii adverbii se întovărășesc într'un mod pleonastic, bună-óră la Constantin Brâncovan, 1696 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 154):

„care loc ăste *alăturé* pre lîngă locul mănăstirii lui Mihai-vodă...“

Mai adesea îi urmăzeă prepozițiunea cu.

Act moldovenesc din 1644 (A. I. R. I, 87): „moviliță cari ăste suptū Gro-pa-boului *alăturare* cu vale...“

Nic. Costin, Letop. II, 86, vorbind despre primirea unui ambasador polon de cătră Mavrocordat: „scaun domnesc și lui pus din stînga, *alăturare* cu scaunul lui Nicolai-vodă...“

N. Muste, Letop. III, 68: „și dându-se pe din dél vîntorii *alăturare* cu catanale, aū început a da din sănețe...“

I. Créngă, Povestea lui Stan Pățitul (Conv. lit. 1877 p. 31): „*Alăturare* cu casa socru-téu, este o căsuță tupilată, în care șede un tălpoiu de babă, meșteșugósă la trebile sale, cum îi sfredelul dracului...“

În limba poporană poetică, *alăturare* în asemeni casuri se postpune subiectului.

Balada „Movila lui Burcel“:

Mi-a căduț ghîoga din mână
De o sabie păgână,
Dar n'a căduț numai ea,
A căduț și mâna mea
Cu păgân *alăturare*!.

Din Ardel:

Póle albe-oiu rădica,
Cisme negre-ofu descuța
Și prin Murăș m'ouă băga,
Cu pruncuț *alăturica*...

(Pompliiu, Sibiu, 26).

sau:

Că s'o aprins podina
Cu Turcii *alăturare*,
Când ș'o trecut Dunărea...

(Ibid. 70)

Din Bucovina:

Sângele mi'l năbușia,
Jos de pe cal că pica,
Și calul *alăturare*...

(Marian, I, 83)

saŭ :

Acolo Carabăț bea
Cu trei mândre-*alătura*...

(ibid. 135)

E mai prozaic :

Ară badea cu plugul
Alătura cu drumul...

(Jarnik-Bársanu, Transilv. 376)

Idiotismul: „*alătura* cu dreptatea“, „*alătura* cu adevărul“, „*alătura* cu legea“, însemneză „afară din...“

Jipescu, Opincaru p. 86: „Căți păr-călabi nu store și măduva din săraci, căți puternici mari și mici nu scot legea de judică depăș ea numai p'ăl de nu pôte, iară ălu de pôte judică *alături* cu legea...“

Cu prepozițiunea pre, *alătura* capătă sensul de „autour, environ“: „mă învîrtesc pe *alătura* și nu neme-resc“.

Proverb despre ómenî ne'ndemâna-teci: „Pune brânză în strachină și în-tinge p'*alătura*“ (Pann, III, 78).

Cu acest sens se pôte întrebuița substantivalul plural *alăturile* „les environs“: „*alăturile* orașului = die Umgebungen“ (Dr. Polysu), fiind însă mai obicînit: *împregurimî* saŭ *préjmă*.

Adjectivalul „de *alătura* = latéral“.

Caragea, Legiure 1818 p. 68: „rude de *alăturé* sînt frații, unchi, nepoții, veri și cei-ălți...“, în opozițiune cu „rudele din sus și din jos“ (p. 78).

Alătura = „l'un près de l'autre“; de ex.: „să nu mergeți *alătura*“.

În poesia poporană:

Toți imi plécă la bătaie
Între sunet de cîmpoie,
Câte șas'*alătura*,
Câte patru-asăminea...

(Pompiliu, 77).

saŭ :

Cîntă cucii Vinerea,

Trec voinicii Dunărea

Câte trei *alătura*...

(Marian, II, 40)

În limba veche ne întîmpină nu o dată fără vocală obscură: *alătura*.

Un text din secolul XVI (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 368): „la cinsté ceia maré ajunse a ședé pre unulú de céle doasprázéce scaune cu Hristos *alaturé*...“

Este latinul ad-latera în loc de singularul ad-latus, de unde ital. allato, span. allado (Cihac).

v. Lat. — *Latura*.

Alătura. — v. *Alătura*.

Alăturîș, adv.; mème sens qu' *alătura*. Format din *alătura* prin sufixul -iș, după analogia adverbilor: fățiș, dosiș, curmeșiș etc. Rare-orî se întrebuițéază.

v. *Alătura*. — -iș.

¹**Alău**. — v. *Halău*.

²**Alău** s. *aləu* (plur. *alăuri*, *aləuri*), s. n.; arrhes. Se aude peste Carpați. „*Aləu* = arvună“ (L. B.). E peste pu-tință a'l trage din maghiarul „foglaló“ (Cihac, II, 475), dar totuși maghiar el este, însă vine din elö „avance, commencement“.

„A lăsa cui-va de *alău* = a da arvună“.

Doină de pe Mureș:

Du'ti bade dorul cu tine,
Nu'l lăsa de-*alău* cu mine.
Că eŭ am de secerat,
Dor așteptă sărutat,
Și eŭ am de facut fin,
Dor așteptă strins la sin...

(Familia, 1883 p. 215)

Alăută s. *lăută* (pl. *alăute* s. *lăute*), s. f.; t. de Mus.: instrument à cordes. În texturi și'n graŭ, după timpuri și

locuri, *alaută* se aplică la tot felul de instrumente musicale cu corde, cari de aîmintrea p^ortă numiri a-parte de: vioră, scripcă, diplă, cobză, céteră, bróncă etc. Pentru instrumente scurte se ^zice simplu *alăută* sau *lăută*; pentru cele lungi: *alăută* mare, altă dată: *alăută* nem^țescă (Cuv. d. bătr. I, 267).

Cugetări în óra mor^ții, circa 1550 (Cuv. d. bătr. II, 464): „o, amar cela ce be și mănăincă cu cimpoi și cu ceteri și cu *alăute*...”

Varlam, 1643, II, f. 4 a: „nu te înbăta, nu chema c^uinpoi și *alăute* și măs^cărⁱci...”

Silvestru, 1651:

ps. LXXX: da^ț în tămpănă, cântec dezmi^edat cu *alăută*...

ps. CXXXVI: spre sálci spânzurăm^u *alăutele* noastre...

ps. CXLVI: cânta^ți Dumnezău^lu^l nostru întru *alăută*...

Coresi, 1577:

...da^ți tămpănă, psăltire frumoasă cu céteri...

...în salce pre mijloc^u de ia spânzurăm^u o r g a n e l e noastre...

...canta^ți zeului nostru în c é t e r i ...

Noul Testament din 1648, Apocal. XIV, 2:

... auzi^u gla^sul^u lău^tașilor^u lăutând cu *lăutele* sale...

...vocem quam audivi sicut citharoe dorum citharizantium in citharis suis...

De asemenea o formă *alaută*, de exemplu la Arsenie din Bisericanî, circa 1650 (Mss. în Acad. Rom.), ps. CVII: „scula^ți, cântări și *alaute* (αλαυτε)”, unde la Silvestru: „deș^tiaptă-te, psaltire și *lăută* (λαυτα)”, iar la Dosof-

teiu, 1680: „scoală-te, psăltire și c^ăteră...”

Și Dosofteiu însă întrebuint^ză nu o dată pe *alăută*, mai ales în versuri, de ex. 1673 f. 115 b:

Cu vase ce's de cîntare
Adevara ta cé mare
Și'ntr'*alăute* cu strune
Ț'voi cînta cu vîersuri bune...

sau f. 167 a:

Să o cînte'ntr'*alăute*
'N dzîface strune'n vîersuri multe...

Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.) ps. XXXII:

Domnului vă mărturisii^ți
În *alăută* și'l slăvi^ți^ți,
În psaltiri cu zéce strune
Cânta^ți-i cu 'nțelepciune...

Olténul Moxa, 1620, p. 395: „sunetele armelor^u și răsunul^u coardelor^u de arc^u mai iubi^ă decăt^u glas^u de *alăute*...”; iar mai jos: „numai ce bé și mănca cu mueri frumoase, și cu fluere și cu *alăute*, jucări și cântece...”

Poetul basarabian Costachi Stamate, care apucase încă secolul trecut, ^zice (Muza I p. 9): „*Lăuta* era un fel de scripcă cu do^e sau trei corde, pe care cu mâna dréptă se învîrtia o rótă ce sbîrni^ă pe corde, iar cu mâna stângă lăutarul călca cu degitele tonurile cântecului se^u...”, adecă ceia ce se chiamă fran^țusesc „vielle”.

Trecem la graiul poporan de astă^zi.

Pe la Făgăraș se ^zice în glumă cătră lăutarⁱ:

Sucesce'ți, Țigane, cu^{le}le
Să se'nindă cordele;
Prinde *lăuta* de git,
Trage'mi una de urit...

(A. Crișianu, Transilv., c. Mărgincii).

„La vioră se ^zice pe aci *lăută* și c é t e r ă” (D. Păscu^ț, Banat, c. Făget).

„Pe la noi în unele sate se roștesce *lăută*, în altele *lăută* (G. Dobrin, Sofia

Gila, I. Munténu, Transilv., Făgăraș și Hunedóra).

„Violina se chiamă *lăută*; părți la *lăută*: gât, trunchiu, córde, scăluș, și rófe pentru întinsul córdelor și arc-
cul...” (G. Paltinénu, Transilv., com. Țințari).

„...*lăută* și *lăută*-mare sau bróncă; părțile *lăută*: gușa, cioi, córde, scaunuș, arcuș...” (Preut M. Dragalina, Banat, c. Borlova).

„Poporul ȕice d’o-potrivă alăutari și lăutari” (C. Mironescu, Tutova, c. Ibănescii).

Se mai aude pe a-locuri alăutași sau lăutași (L. B.), alături cu diplomași și ceterași.

Expresiunea curat poporană pentru musica din instrumente cu córde nu este „a cânta”, ci „a ȕice”: „ȕic în *alăută* = violina cano, geigen” (L. B.).

Obirșia cuvântului, fără indoelă, este arabul al’ūd „instrument musical”, de unde totuși, afară de forma portugesă alaud, în cele-l’alte limbă a perit pretutindenă inițialul *a*: turc. lăut, ngr. *λαούτα*, ital. liuto, provenț. lahut, germ. Laute, franc. luth etc. (Cihac). La Români dară *a* în *alăută* este un adaos protetic la simplul *lăută*. Forma însă cea mai veche este *lăută*, din care scăderea accentului în *lăută* se datorește influinței derivatului lăutar, pe când casul contrariu al urcării tonice din *lăută* la *lăută* nu s’ar puté justifica prin nici o analogie. De aci urméză că românul *lăută* nu póte fi de o provenință orientală directă, adecă nici din turcul lăut, nici din neo-grecul *λαούτα*, ci este germanul Laute, fórte respândit la Nemți între secolii XV—XVII (Grimm’s Wtb. VI, 371). Termen anterior, care peste Carpați mai trăesce pînă astăzi, a fost *céteră* = ital. *cetera* „ghitară”. Un termen și mai vechiu, o

moștenire tocmai dela Traci, se păstrează în Banat: bróncă = „Βεν-
χόν. κιδάκαν. Θεξξες” (Hesyeh.).

v. Bróncă. — Doină. — Cobză. — Cé-
teră. — Diplă. — Scripcă. — Vióra...

Alăutăr } s. m.; ménétrier.
Alăutăș }

v. *Alăută*.

Alb, -ă, adj.; blanc, blanche. Cea mai deschisă din tóte culorile, în opozițiune cu negru, care este culórea cea mai închisă. Poporulul îi place antitesa între ambele culori.

Balada „Oprișanul”:

Mihnea-vodă se scula
Fața *albă* își spála,
Barba *negră* și peptina.
La icóne se’nchina...

Balada „Doicilă”:

Din ochi *negri* lăcrămând,
Fața *albă* sgăriând...
(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 530)

Urația dela nuntă:

Ținărul nostru ’mpêrat
De diminéță s’a sculat,
Fața *albă* și-a spălat,
Chica *negră* a peptenat...
(Ibid. 174)

Póle *albe*-oîu rădica,
Cisme *negre*-oîu desculța
Și prin Murăș m’oîu băga...
(Pompiliu, Sibiu, 25)

Pe la zorî mi se scula,
Mâneci *albe* sufleca,
Pe ochi *negri* se spála...
(Marian, Fucov. I, 86)

Ghicitórea despre „ȕiua și nóptea”:

Doé fete ’mi pórtă salbă:
Una’i *negră*, alta’i *albă*;
Ne’nctat se tot alungă
Și nu pot să se ajungă...
(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 225)

Altă ghicitóre:

Câmpul *alb*
Oile negre,
Cin' le vede
Nu le crede,
Cin' le pasce
Le cunoşce.

— Scrisul.

(Ispirescu, Ghicitori, 28)

Veđi altele mai jos.

Prin derivaţiune etimologică din *alb*, felurile nuanţe ale culorii se chiamă: albeţ, albicioş, albineţ, albior, albişor, alburiu, albiu etc., iar prin compoziţiune: *alb*-albastru şi *alb*-galben (Marian, Chromatica p. 50). Mai interesant însă, mai ales din punctul de vedere al poeziei şi psihologiei poporane, este paralelismul între *alb* şi diferitele manifestăţiuni din:

a) Lumea vegetală.

Să'i aducă lui trei cai
Ca trei crai:
Unul negru ca corbul
Unul roşu ca focul,
Unul *alb* ca ghiocul...

(Marian, Bucov., I, 188)

„...*alb* ca colilia (= *Stipa pennata*), adecă un fel de érbă cu spicu *alb* şi mătăsos...” (S. Negoescu, Rîmnic-sărat, c. Bogza). Se ăice mai adesea simplu: *alb* colilia.

„Despre o femeie *albă*: faţa'i ca o coprină de *albă*...” (G. Dobrin, Făgăraş, Huniadóra) = „*Narcissus poeticus*”.

„...*alb* ca Flórea-Paştei” (Preut I. Bălilescu, Muscel, c. Bălilesc), sau ca Flórea-Pascilor = „*Anemone nemorosa*”, numită şi Oiţă din cauza culorii *albe*.

De la Vrancea (B. Stefanescu, Sul-tanica p. 229): „era c'o cămăşuţă so-iósă pe ea, de unde o scieam *albă* flóre din tălpi pină la crescet...”

v. *Aglică*. — *Colilia*. — *Coprină*. —

Flóre. — Flórea-Pascalu. — Ghioc. —
Oiţă.

b) Lumea animală.

„...*alb* cum îi helgea” (M. Lupescu, Sucéva, c. Broscei; G. Gorescu, Iaşi, c. Şipotele), numele moldovenesc pentru nevestuică = „*mustela nivalis*”. In Dobrogea: „*alb* ca elciu” (G. Eftuşescu, c. Ciobanu).

I. Créngă, Amintiri (Conv. lit. 1882 p. 446): „îmbrăcaţi cu cămeşuice cusute cu bibiluri şi *albe* cum e helgea...”

„...*alb* ca lebedea” (D. Georgescu, Ialomiţa, c. Coşereni).

Albă ca şilebăda,
Ruménă ca călina,
De ţi-oiu rumpe inima
Şi ţie şi altuia!...

(Marian, Bucov. II, 15)

Eşiam séra pe uliţă
Albă ca o lebediţă...

(Jarnik-Bărsanu, Transilv. 177).

Doina dela Năsăud:

De m'ar fi de dumnéta,
Altmintrelea m'aş purta,
Tot *albă* ca lebăda,
De ţi-aş rumpe inima...

(Familia 1885 p. 223)

Mitutica lui Cabiţă
Cu sîn *alb* de porumbiţă
Şi cu mîere pe guriţă...

(Pompiliă, Sibiu, 74)

Dionisie Eclesiarc, Cron. (Papiu, Monum. II, 184): „La létul 1798 aű venit a doilea rind Domn ũeriă Alexandru Ipsilant voevod trimis dela Pórtă, bătrân *alb* ca óia...”

Intr'un sens ironic: „*albă* ca o gască” (R. Simu, Transilv. c. Orlat). Alt ce-va este „gască *albă*” intr'un obiceiu poporan: „Dacă o femeie a născut un copil, scaldă mai întâiu o gască *albă* şi apoi copilul, cređénd că de acel copil nu se va lipi nici o fermecătorie. De aci poporul ăice: te-a scäl-

dat mă-ta cu găscă *albă*..." (I. Teodorescu, Ialomița, c. Petroiu).

v. *Boboc*. — *Gâscă*. — *Hilge*. — *Lebedă*. — *Ōidă*. — *Porumbița*.

c) Lumea fizică și socială.

Țeranca din Ialomița: „Mariño, mamă! în vara asta am făcut niște bo-rângic galbin ca auru, și altu *albu* ca a r g i n t u și tare ca hîeru...” (Th. Theodorescu, c. Lupșenu).

De la Vrancea, Sultanica p. 213: „de unde și pînă unde un bujor de fată, să o fi sorbit într'o lingură cu apă de dragă ce'ți era, să te pomenesci cu ea sbîrcită, încovoiată, cărunțită, și'n cele de pe urmă *albă*-colilie ca un troian de zăpadă...”

Alexandri, Hartă Răzășul, sc. 4: „[pânza] *albă* ca ȓiua...”

Cu trei stéguri de mătasă:
Unul roșu ca focul,
Unul negru ca corbul,
Unul *alb* ca omătul...

(Marian, Bucov. II, 50.)

Pînă sórele'mi resare,
Iată dun voinic călare,
Alb ca fulgul de ninsóre...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 453)

„Sf. Ilie umblă cu carul tras de doi cai, *alghi* ca linsóre și cu arichî...” (N. Ludovic, Dobrogea, c. Niculițel).

Ghicitórea:

—Ce este mai *alb* decât laptele?
—ȓiua, că laptele nu luminéză.

(G. D. Teodorescu, 252)

Basmul „ȓugulea” (Ispirescu, Legende p. 328): „Când vędură frații pe ȓugulea cu o logodnică mai frumoșă decât florile și mai *albă* de cât spuma laptelui, îi puseră gând reü...”

Intr'un sens ironic: „*albă* ca o papă-lapte” (Baronzi, Limba p. 86).

Ce mi-ı urit, nu mi-ı drag,
De-ar fi cât cașul de *alb*...

(Jarnik-Bársanu, 14)

„Despre vin se ȓice: galben cum îi chilimbariu, roșu cum îi sângele, curat *alb* ca lacrima...” (G. Bottez, Iași, c. Șipotele).

v. *Argint*. — *Caș*. — *ȓi*. — *Lapte*. — *Nea*. — *Papă-lapte*. — *Spumă*...

Tot aci pe a doua liniă, cu un semi-paralelism, vine *alb* ca epitet caracteristic constant pentru unele noțiuni; bună-órá:

a) Lumea *albă* în opozițiune cu cea „négră”.

Alexandri, „La gura sobei”:

Iată pajurî năsdřavane, care vin din
n é g r a l u m e,
Aducënd pe lumea *albă* Feți-frumoși
cu falnic nume...

Basmul „Iléna Simiȓiana” (Ispirescu, Legende p. 12): „Ce să sciți voi face, dragele mele! De când sinteți pe lumea asta *albă*, voi ați umblat cu furca, cu acul, cu resboiul...”

Adverbial: „a trăi lumea *albă* = a duce viața în petreceri”.

v. *Lume*.

b) ȓiua *albă* în opozițiune cu „negrul” noptii.

Frunđă verde trei alace,
ȓiua *albă*-acum se face,
Prind cocoșii a cãnta
Și de ieı și de colea...

(Jarnik-Bársanu, 163)

I. Créngă, Moș Nichifor Coțcariu (Conv. lit. 1877 p. 383): „...dela o vreme ı-a furat somnul pe amindoi ș'aü adormit duși; și când s'aü trezit ei, era ȓiulica *albă*...”

v. *Alba*.

c) La Romániı din Dobrogea: vîntul *alb* în opozițiune cu cel „negru”.

„Vîntul care bate dela méđăđi se numesce balan saü *alb*...” (M. Neculaü, Dobrogea, c. Garvân; I. Diacon, c. Luncavița; A. Vasiliü, c. Mărlénu, etc.).

„Vîntul *alb* este a pagubă; usucă

totul; vine despre Mare...“ (S. Voinea, Dobrogea, c. Somova).

„Vintul despre răsărit se numește vîntul *alb*; cel despre apus — carael...“ (Dobrogea, c. Oltina), turcesce *kara-yel* însemnând „vînt negru“. Deși provenința ar părea orientală, totuși să nu se uite că la vechii Romani tocmai vîntul cel uscat se numea *alb*: „Notus albus“, „albus Iapyx“ la Horațiu.

v. *Vint*.

d) *Vite albe* = cele mai trebuincioase omului.

„Dobitocșe mai plăcute lui Dumnezeu sînt vitele *albe*: boii și vacile, cărora — ține poporul — le-a dat Dumnezeu o ȳ în tot anul, spre Sf. Vasile, ca să vorbească și ele ca omeni...“ (S. Măndru, Iași, c. Iepurenii).

„Boii și vacile se ȳc în genere: vite *albe*“. (A. Vasiliu, Iași, c. Poiene).

v. *Boi*.

e) *Păine albă* = grănele cele de căpeteniă.

„*Păine albă* se ȳce în genere la grău, orȳ, ovės și sacară“ (G. Bottez, Iași, c. Șipotele).

„Pe la noi tóte cerealele se chiamă *păine albă*“ (V. Florescu, Sucéva, c. Ruginósa).

Alt ce-va în :

Du-te la maica de' spune
Păine *albă* să frămînte
Și pe mine să mă uite...

(Conv. lit. 1886 p. 283)

saū :

Pită *albă* stă pe masă,
Cum îi pita mai frumósă...

(Jarnik Bărsanu, Transilv. 119)

unde e vorba anume de „pain blanc“.

v. *Bucate*.

f) *Barbă albă* = bătrân; ca la Plaut (Bacch. V, 1): „Cano capite atque alba barba...“

Pravila Moldov. 1646, f. 142: „de vréme ce va fi el cu toate bătrănețele și cu barba *albă*, și de va fi bărbat și bun și întregu la simțiri și la minte, atunce de va greși, să va certa ca și un tănărū...“

Ca nume propriu, la 1593, sub Alexandru-vodă, ministru de finance în Țera-Romănescă era boierul Barbă-*albă* (Cuv. d. bătr. I, 258).

g) *Septemăna albă*, numită altfel „a brânzei“, înainte de Postul cel mare, când se póte mânca lap-
turi.

Urechia, Letop. I, 108, ne spune că la 1434 bătălia la Dărmănesci între cei doi frați Ilieș-vodă și Ștefan-vodă s'a dat „în săptămăna *albă*, luni, în zi întâi a lui Fevruarie...“

Data e fórt exactă, căci în 1434 Pascile cădeau la 28 Martiu și, prin urmare, luna septemănei *albe* venia tocmai la 1 februaru.

h) *Pesce alb*. — v. *Albișor*.

i) *Calea-albă*, în unele locuri peste Carpați se chiamă așa ceia ce se ȳce mai obicînuit „cale-primară“. Budai-Delėnu (Dicț. Mss. în Mus. istor. din Bucur.): „cale-*albă*, der erste Weg den die Braut zum Bräutigam macht“.

v. *Cale*.

Pe a treia liniă, epitetul aglutinat de *alb* e fórt des în nomenclatura topografică.

Un act moldovenesc din 1644 (A. I. R. I, 88): „...iasă în gura drumului și drept la fântăna *albă* și într'o moviliță unde iaste drumul vechiu, și de acolo țarași în petrele *albe*, de unde s'au început hotarul...“

v. *Balta-albă*. — *Cetatea-albă*...

Trecem la proverbi și locuțiuni pro-
verbiale.

Alexandri, Iorgu dela Sadagura, act: I sc. 5: „Sănătatea 'i ca o iepă

albă cum trece délul, nu se mai vede...”

v. ³. *Alba*.

„Bumbăcarul nu se uită cu ochi buni la câinele *alb*” (Pann, III, 81), — negreșit pentru că e mai frumos decât bumbacul.

I. Créngă, Sócra cu trei nurori (Conv. lit. 1875 p. 283): „mai avea strinse și părăluțe *albe* pentru ȕile negre, căci lega paraoa cu ȕece noduri...”

„Bani *albi* de ȕile negre, arată ajutorul ce avem dela bani la vreme de nevoe” (Iordachi Golescu, Conv. lit. 1874 p. 71; cfr. Jipescu, Opincaru p. 30).

v. *Ban*.

Despre ómeni cari se laudă cu frumuseȕea saú cu ném: „Zăpada *albă* o udă cãinii” (Pann, II, 129).

„Nu’i bine să te puí viziteú la cai *albi* și slugă la femeí” (Conv. lit. 1877 p. 375), saú: „să nu te blesteme cine-va s’ajungí slugă la cai *albi* și stăpân femea s’aíbi” (Pann, II, 52). Italianesce se ȕice cu un alt sens: „Caval bianco e donna bella non è mai senza martello” (Brinkman, Metaphern, I, 289).

„Íl cunosc ca pe un cal *alb*” (Pann, III, 19), fiind că se zăresce de departe.

„De când lupii *albi*” (Conv. lit. 1875, p. 340) = nici o dată, lupii *albi* fiind atât de rari, încat franȕusesce se ȕice: „décrié comme le loup blanc”.

„A scóte cui-va perí *albi* = a’l îmbătrâni”.

I. Créngă, Povestea lui Harap-alb (Conv. lit. 1877 p. 194): „duceți-vé de pe capul meú, că mî-aȕi scos perí *albi* de când aȕi venit...”

Alexandri, Pétra din casă, sc. 13: „Of! mî-o eșit perí *albi* de când am fată mare...”

„ȕile *albe* = viéȕă fericită”, intocmai ca lătinesce: „current a l b u s-

que d i e s horaeque serenae” (Silius, XV).

De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sultânica p. 30: „tot bine, tot vesele, tot ȕile *albe* duc...”

Basmul lui Ionică Fét-frumos (S. Negoescu, Coll. Mss.): „unchiașul, ne mai avénd ȕile *albe* cu baba, a plecat...”

Basmul „Copií văduvului” (Ispirescu, Legende p. 383): „...nu scieaú ce să facă, ce să drégă, ca să umble după placul eí, dară indeșert; nu mai a-veaú ȕi *albă*, căci ea se ținea mereú de căra lor...”

Intr’un cântec poporan macedo-roman (Dr. Obedenaru, Coll. Mss. în Acad. Rom. p. 306):

Tótă bana ȕi tricuí,
D z i u á *albă* nu’mí vidzuí,
Tot ohtaí și suschiraí,
Tunusit me blăstimaí..

A. Pann, Prov. III, 133: „Aștéptă întâiu să vedem *alb* în căpistere...”, adecă: să aíbi rebdare pînă să se macinc grăul și apoi să caȕă făina în lada morí (cfr. G. D. Teodorescu, Proverbe p. 57).

Dacă așteptarea e pré-lungă, căci la móră se macină pe rind, atunci se ȕice: „pînă să véȕ *albe* în căpeștere, mî-a eșit pérul p’în căciulă” (Baronzi, Limba p. 62).

„*Alb* în căpeștere” mai însemnézá: câte ce-va de hrană, abia cât să a-jungă.

De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sultânica p. 229: „muncía să se rėpue, și’șí ținea casa cu rostul eí, stropolind și deretecând prin veciní; pleca din rėvėrsatul zorilor și se întorcea pe la amurg cu *alb* în căpeștere: cu d’ale gureí pentru ea, cu bóbe pentru păsări...”

„Nici *albă*, nici négră = sans rime ni raison”.

Jipescu, Opincaru p. 42: „Nici *albă*, nici *négră*, unde m'apucă de gât, unde 'și înhige labile în părul mîeu neatins de fórfică, unde mă târnuiește pînă tótă casa...”

· Aceiași locuțiune cu o altă întorsătură:

Vedënd ei acésta, pré mult se mirară
Ș'au đis întru sine că'n zadar intrară;
Și *négră* sau *albă* fără să vorbescă,
Deteră să plece...

(Pann, Prov. III, 76)

„A împleti códa *albă* (Baronzi, Limba p. 46) = „à quoi bon? le jeu ne vaut pas la chandelle”.

„O să mă judec pînă în pânzele *albe*, se đice pentru cei ce mor prin judecătji” (Iordachi Golescu, Conv. lit. 1874 p. 69).

Tot așa se đice: „mă voiu lupta pînă'n pânzele *albe*”, sau: „voiu ține cu tine pînă 'n pânzele *albe*”, adecă: pînă la mórte, „pânza *albă*” simbolisând mormintul, ca într'un bocet din Moldova:

Pânza *albă* și frumósă,
Frumósă și de matasă,
Și scândură pré alésă,
Să fie mortului casă...

(Burada, Datine p. 108)

„Indată după mórte se anină un petec de pânză *albă* în streșina casei, pe care se đice că șede sufletul mortului pînă la ducerea lui la grópă...” (Preut G. Vrâncénu, V. Tanasachi, Iași, c. Bivolarji).

„Slove negre pe hârțiă *albă*” (Pann, I, 170) = scrisóre saũ carte, o locuțiune comună măi tuturor limbilor.

Nic. Costin, Letop. II, 83: „[Nicolae Mavrocordat] aũ poroncit pe la zlotaji să arunce năpăști pe oameni și pecetluiturii *albe* nescrișe fața omului...”

Din latinul *albus* = gr. *ἀλφός* numai Românii aũ moștenit pe *alb*,

Reto-romani și Portugesi pe *alvo*; în cele-lalte limbi neo-latine, afară numai dóră de unele sub-dialecte, el a fost înlocuit prin derivate din vechiul german „*blanch*”: franc. *blanc*, ital. *bianco* etc.

Pe lingă o mulțime de derivate directe, unele fórté interesante, *alb* a intrat ca element principal în două cuvinte române: *salbă* = *ex-alba*, și *salbed*, trecut măi târziu în *sarbed* = *ex-albidus*.

În dialectul macedo-român: *albu*, la plural *alghi*; în cel istriano-român: *ab*, *abă*, *abă*, *abe*, și chiar diftongit: *oab*, *oabă* (I. Maiorescu). Proverb: „Și vaca *négră ab* lapte are” (Strangford, Letters 1878 pag. 261). La Daco-români, în multe locuri se aude la plural masculin: *alghi*; în unele, prin fuziunea ambelor forme *albi* + *alghi* (cfr. Cuv. d. bătr. II, 218—19): *alghi*.

„Pe la noi se đice *alghi* = *albi*” (G. Pop, Făgăraș, c. Lisa).

„Poporul de aci rostese: doi corghi = corbi, trei boi *alghi* = *albi*...” (N. Isbășanu, Muscel, c. Albesci).

v. *Cudalb*. — *Salbă*. — *Sarbed*.

Alb cu sensul de „*blanc*” fórté rar își asociază pe proteticul *d*. Nu în:

Cătu-i moșu de bătrân
Tot ar mânca măr din sîn;
Cătu-i moșu *dalb* (de = *alb*) la plete
Totu-i stă firea la fetel...

(Jarnik-Bărsanu, 467),

dar în reduplicatul *alb-dalb*:

Ea tot cósă și 'nchindese
Și frumos măi potrivește
Într'un guler ș'o basmă
Albă dalbă ca điaa...

(Burada, Călét. 108)

v. ² *Alb*. — *Bălan*.

² *Alb*, subst. masc. sing.; le blanc, couleur blanche. Adjectivul *alb* substantivat. „*Albul* ochiului = *das Weisse*

im Auge" (Dr. Polysu); în portugesa: „alvo de olho" sau simplu: „alvo".

I. Văcărescu p. 41:

Albul în negru să prefac
A ta poruncă este,
Și săvârșirea după plac
În grab vrei, fără veste...

Albul-ochilor,¹ pronunțat *Dalbul-ochilor*, este numele unui cal năsdraș în basmele din munții Transilvaniei (Foișora din Sibiu, 1886 p. 8).

v. ¹*Alb*. — *Albuș*. — *Agerul-pămîntului*. — *Cal*.

³*Alb* s. *dalb*, -ă, adj.; (personne) candide, chaste; (objet) resplendissant; (sentiment) réjouissant. Același cuvînt cu cele două precedente, dar dezvoltându-și nesce sensuri cu totul independenți de noțiunea culorii.

La Macedo-români, când mulțumesc cine-va unei femei, îi ȳice: „albă să hiî!" (Dr. Obedenaru, Dicț. Mss. în Acad. Rom., I, 354). Acesta nu înseamnă de loc: „să ai toate în bine" (Petrescu, Mostre I, 39), căci atunci s'ar potrivi și la bărbați, fără a se face o deosebire între sexuri. Urarea are aci un caracter distinctiv femeiesc. După cum cea mai frumoasă dorință pentru un bărbat este voînicia: „sois brave! courage!" tot așa prin „albă să hiî!" se urază ceia ce este mai de dorit pentru o femeie: „sois candide! sois chaste!"

v. *An*. — *Mulțumesc*.

La Moxa, 1620, p. 352: „Parie văzu pre Elena muîria lu Menelai, pré frumoasă și *albă*, deci o pré îndrăgi și puse ochii hitlêni spr' insa..." , cei doi adjectivi înseamnă: „belle et candide", nu „belle et blanche".

De asemenea în cântecul poporan:

Așa strig'o mândruliță,
Albă fată fecioriță
Cătr'un volnic din colniță:

— Vere, vere, mila mea,
Însoră-te și mă ȳea!...

(Pompiliu, Sibiu, 55)

saū :

În căile lor eșiaū
Fete *albe* tinerele
Pe obraz cu lăcrămele...

(Ibid. 79)

Une-orî pôte să fie îndoelă, dacă *alb* înseamnă „blanc" orî „candide"; de exemplu, într'un bôcet din Moldova:

Alba lună le zăria
Și cu drag mi le privia...

(Burada, Datine p. 110)

În cele mai multe casuri, *alb* „candide" își asociază pe proteticul *d* (v. ¹*A*. — ¹*D*): *dalb*, și atunci confuziunea cu *alb* „blanc" se înlătură, ca în descântecul de diochi:

Ochii cei vătămători
Și de foc săgetători
Înveliți să fie cu perdele *albe*,
Să nu mai privescă la obraze *dalbe*...

(Alex Poes pop. 2, 10)

În balada „Dobrișén":

O *dalbă* călugăriță,
Albă, *albă* la peliță,
Négră, négră la costiță,
Sor cu vodă Ștefăniță...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 476)

se adaoage „albă la peliță", pentru a se arêta anume că aci e vorba de culóre; căci de aîmintrea într'un vers poporan se pot întrebuinta ambele forme *alb* și *dalb* cu același înțeles de „candide", după cum este în balada Erculén:

O *dalbă* de fată,
Albă, gólă tótă,
Vie și frumoasă,
Dulce, recorósă...

unde „*albă*, gólă..." înseamnă: „candide, toute nue".

El de tînăr s'o'nsurat,
Dalbă fată ș'o luat,
Pe sub sóre
Sótă n'are...

(Pompiliu, Sibiu, 50)

Balada „Cucul și turturica“:

Dulce turturică
Dalbă păserică!

Cu sensul de „resplendissant“ în balada „Codrénul“:

El în sin mâna'și băga,
Dalb de paloș că scotea...

Balada „Doncilă“:

Apoi adă'mi haïne dalbe
Cusute cu firuri albe,
Adă'mi și armele mele
Ce lucesc ca niște stele...

Balada „Sórele și luna“:

Haideți să ne logodim,
C'amîndoi ne potrivim
Și la plete și la fețe
Și la dalbe frumusețe...

Cu sensul de „réjouissant“ în balada „Radu Calomfirescu“:

Dar când fu despre beție,
Despre dalba veselie,
Iată, nene, că sosia
Și la Domn ingenuchia
Radul din Calomfiresci...

sau :

În codruțul cu isvóre
Și cu mândre căprióre;
În codrul cu veselie
Și cu dalbă vitejie...

(Jarnik-Bársanu, 290)

Cu diferitele sale sensuri, cari se'n-crucișează și se amalgamează între ele, *dalb* este unul din cele mai frumoase cuvinte poetice în limba română. În proză mai că nu se întrebuintează; în graul ordinar nu se aude nici o dată.

v. 1.2. Alb.

⁴Alb, s. m.; t. de Polit.: membre du parti conservateur. În opozițiune cu roșu = membru al partitei progresiste, *alb* este un termen politic nou, împrumutat din Franța, unde „blancs“ se numiașu partisanii Bourbonilor; totuși a devenit atât de po-

poran, încât nu va pute să dispară din graiu.

v. 1. Alb. — Roșu.

¹Alba, s. f. artic.; aube, aurore. Sinonim cu zori și revêrsat. Vine din latinul vulgar alba, de unde de asemenea italianul, spaniolul și provençalul alba, portugezul și reto-romanul alva, francesul aube. S'a păstrat la noi așa dicând stereotipat în singura locuțiune: „a intrat alba în sat = s'a luminat de ȳi“, și'n construcțiune: „alba ȳilei“. De aceia e tot-d'a-una articulat.

Basmul „ȳugulea“ (Ispirescu, Legende p. 316): „Când se întórse la frații se, începuse a intra alba în sat. Sculați, fraților! — le ȳise el — că éta ne-a luat ȳiua de pe urmă...“

G. D. Teodorescu, Proverbe p. 57: „se spune somnoroșilor pe cari i-a apucat ȳiua albă dormind: scólă, mă, c'a intrat alba'n sat!“

De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sul-tanica p. 33: „Alba ȳilei se împrăștie; o suflare de viață cletănă ușor ramurile arborilor, scuturându-le d'o pusderiă de ninsóre...“

Cu poeticul *d* (v. 1. A), *alba* „aurore“ figurază ca refren în unele colinde de Crăciun, în cari editorii pun adesea greșit „florile d a l b e“. În popór se aude mai tot-d'a-una la genitiv: „florile dalbei“, „les fleurs de l'aube“, adecă un fel de cântece numite franțusesce a u b a d e, spaniolesce al b a d a, portugezce al v o r a d a, cântate des-diminéță și cari scólă din somn.

În munții Némțului:

Sculați, sculați boieri mari,
Florile dalbii!

Că vè vin colindători,
Florile dalbii!

Și v'aduc pe Dumneȳeu,
Florilo dalbii...

(I. Verdénu, co.n. Cărligi).

In Dobrogea:

Ici Dómné în ceste curți,
Florile *dalbei*!
Unde's străini óspeți mulți,
Florile *dalbei*! etc.

(Burada, Călét. 38)

v. 1-2 *Alb.* — *Crepat.* — *Revérsat.* —
Zorí...

2. *Alba*, n. pr. fém.; Blanche. Ca nume propriu femeiesc, *Alba* corespunde numelui bărbătesc *Albul*, de asemenea articulat.

Pomelnicul mănăstirii Bistrița din Moldova, sec. XIV—XVII (Mss. în Acad. Rom. p. 69): „*ДѲУМА И СЪПРЪЖЕ-НИЦА ЕГО АЛБА...*“

Act moldovenesc din 1581 (Cuv. d. bătr. I, 28): „am vândut nepotu-mieu lui Ignat Doboș și surorii sale *Albii* preutésii...“

Doina poporană:

Albo, Albo dela munte!
Ce-ai pus fesciorul pe frunte,
Că ți-au eșit vorbe multe...

(Alex. Poes. pop. 2, 267).

v. 1. *Albul.*

3. *Alba*, s. f. artic.; rosse, terme comique pour désigner une jument. Se scie că la bătrânețe caii cu amestec de peri albi ajung a albi de tot. O épă albă, adecă bătrână, când nu mai trebuiesc nimenui, o capetă săracul. De aci: *alba* = „haridelle“.

O anecdotă poporană din Moldova: „Un Țigan avea o épă albă, care din întâmplare a murit pe câmp. Găsind'o mótă, Țiganul a despoiat'o, hoitul l'a lăsat spre mâncare cânilor, iar pielea o duse a-casă. Băiatul Țiganului, vėdënd pe tată-seu, începu a striga: Mamo-fa!

Albei nóstre nu îi îndămână,
Că'i aduce tetea pielea pe mână!...“

(Tutova, com. Floresci)

In locuțiunea proverbială:

Alba'n car
Alba sub car:
Alba e 'n tot locul,
Seca-i-ar norocul!

nu e de loc vorbă de „ométul de care se vaietă bietul Țigan că l'a găsit golăneț și fără cojoc“ (G. D. Teodorescu, Proverbe p. 57), căci Țiganul când are un car, are și un cojoc, ci *alba* este tot o mărtógă de épă, care aci cade sub car, aci trebuí dusă în car, ne mai putënd să se misce.

I. Créngă, Moș Nichifor Coțcariul (Conv. lit. 1877 p. 375): „...și apoi îndată da bicíu íepelor dícënd:

Alba 'nainte, *alba* la róte,
Oíștea gólă pe de o parte,
Hií! opt-un cal, că nu's departe Galații, hií!...“

Despre un om prăpădit de nevoi: „E mâncat ca *alba* de ham“ (Pann, Prov. I, 146).

Când ni se uresce spunéndu-ne cineva mereú același lucru, se dıce: „Tot *alba* în doi bani“ (ibid. III, 125), adecă —după explicațiunea d-lui G. D. Teodorescu (Proverbe p. 57) — „épa albă a Țiganului, după care se tot ținea mereú un posnaș de Român ca să í-o cumpere în doi bani“.

In balada din Bucovina „Ioniță și fata Cadiului“, figuréză épă Cadiului numită *Alba*, *Alba Arborencuța* și *Alba Alborea*:

De-ar trái numai *Alba*,
Alba Arborencuța,
Dó mine el n'a scápa...

Și mai jos:

Și pe *Alba* și-o lua,
Alba Arborencuța,
Și pe dinsa 'ncálica...

Și 'n fine:

Fíicá, fículéna mea!
Iată *Alba Alborea*!

(Marian, Bucov. I, 148, 150)

Aci Alborea este vocativul: *albo rea* = „méchante jument!“ de unde apoi *Arboréncă* și *Arborencuță* prin etimologiă poporană dela *Arbore*, numele unui sat în Bucovina, unde se ține o hergheliă a Statului (Alth, Hauptbericht f. Bucovina, 1862 p. 139).

v. ^{1.2.} *Alb.*

^{4.} *Alba*, n. pr. loc. f. artic. In districtul Putna, plasa Zăbrăuți, „*Alba* este pârîul cel mai mare ce dă în Șușița. El se formeză din trei pârăe: *Alba*, Limpegióra și pârîul Vârlanului din moșia Mărescii. Pe *Alba* sint și doă mori...” (I. Ionescu, Putna p. 41).

v. ^{1.} *Alb.* — *Albenă*.

^{5.} *Alba*. — v. *Acherman*. — *Albenă*.

Albăc, n. pr. loc. m.; nom d'un village roumain en Hongrie. Un sat în regiunea Bihorului, de unde s'au cules câteva cântece poporane (Familia, 1885 p. 573). Din *alb* cu sufixul *-ac*.

v. *-ac*. — ^{1.} *Alb.*

Albanăș s. *Dalbanăș*, s. m.; Albanais. In loc de *Arbănaș*, sinonim cu *Arnăut*, ne întimpină într'o colindă din Dobrogea:

Se certa el cu Turcii,
Cu Turcii și cu Frâncii,
Să'i dea Turcii vadurile
Și Frâncii corăbiile;
S'a certat,
Le-a luat,
De cea parte le-a cărat,
In cea parte 'n *Dalbanăș*,
La ómenii groși și grași...

(Burada, Călăt., 80).

v. *Arbănaș*. — ^{1.} *Arnăut*.

Albăstru, -ă, adj.; ¹o. blanchâtre; ²o. bleu, azuré; ³o. figur.: malheureux,

sinistre, funeste. Cu primul sens, care este cel fundamental, căci cuvîntul e format din *alb* prin sufixul *-astru* întocmai ca italianesce „biancastro“ din „bianco“ (Cihac), ni'l dă Lexiconul Budan: „*Albastru*, orî din ce față trăgînd spre *alb*, candicans, weisslich, hell, licht.“ In dialectul macedo-român, *albastru* nu înseamnă pînă astăzi alt ce-va decît „blanchâtre“ (Dr. Obedenaru, Dict. Mss. în Acad. Rom. I, 11); la noi însă acest sens a despărut aproape cu desăvîrșire din cauza numeroșilor sinonimi: *albiu*, *albu*, *albișor*, *albineț*, *albi*, *albicîos* etc. In acest mod, sensul predominant a ramas: una din cele trei culori principale, între „galben“ și „roșu“. Când se apropie de galben, e *albastru-verdu*; când se apropie de roșu, e *albastru-viori*. Intre nuanțele *albastrului* este: *cédiri* și *havai*. Sinonim cu *vinăt* (= lat. venetus), care totuși înseamnă numai un *albastru* mai închis.

v. *Cédiri*. — *Havai*. — *Vinăt*.

In inventarul mănăstirii Galata din 1588 (Cuv. d. bătr. I, 197, 199): „dvere de zarba *albastre*... zavésă de taftă *albastră*... șirince de taftă *albastră* peste icoana... atlas *albastru*“ etc.

Ion din St. Petru, Alexandria din 1620 (Mss. în Acad. Rom.): „era unele albe, altele negre, altele roșii, vinete, mohorite, *albastre*, galbine...”

Critil și Andronius (Iași, 1794) p. 16: „toată osebiré de a lorü floare, din care unele adecă strălucindü în albü, altele în roșu, unele în galbănü și altele în *albastru*...”

A. Pann, Prov. III, 66:

Îi făcu o haină 'n spate
Cu peteci fețe schimbate,
Albastre, verđi, galbeni, roșii...

In toate limbile, culórea *albastră* se

alătură cu fața cerului, de unde latinul „caerulus“ sau „caeruleus“.

Alexandri, Borsec: „Când pământul este acoperit cu zăpadă, omul gândește cu drag la frumoșele și călduroșele Țile ale veri, la érba ce învioșă câmpii, la frunțele ce împodobia pădurile, la cerul *albastru*...”

Poporul însă îi caută palalelismuri mai ales pînă la flori.

„La ochi *albastru* se Țice: doi ochi ca două vioarele“ (D. Ionășescu, Iași, c. Movileni).

„Ochi *albastru* ca viorica, ochi negri ca mura...” (Iași, c. Copoți).

Ochii *albastru* închiși, când se apropiă de culórea négră ca grecesce în *κρᾶνός*, se alătură de asemenea cu mura:

Mulerușcă din Brașeu!
Mur'*albastră*'i ochiul teú,
Care mă ucide reú...

(Alex. Poes. pop. 2. 53)

Cel mai răspândit însă este paralelismul cu flórea cicorii, „Cichoriun in tybus“ sau „Solsequium caeruleum“.

Alexandri, Legenda Clocărliei:

Ea are față albă de flori de lăcrimióre,
Și ochi ceresci, *albastru* ca flórea de cicóre...

v. *Cicóre*. — *Mură*. — *Vioarea*.

Țerancele române sînt meștere a face pentru țeseturile lor, din ingrediente vegetale, minerale și altele, cele mai frumoșe nuanțe *albastre*, pe cari le numesc: *albastru-închis*, *albastru-deschis*, *negru-albastru*, *întunecat-albastru*, *mieriú-albastru*, *albastru-negrú*, *albastru-muriú*, *albastru-rînduniú* etc.

v. *Albăstréld*.

Din medicina poporană:

Florea Copilul, Insemnare pentru câte doftorii, 1788 (Mss. în Arch. Stat.): „Pentru junghiu să cumpere mărgeleșe *albastru* mici, să le piseze, să bé cu rachiú de drojdiú...”

În poesia poporană se invocă adesea

„flóre *albastră*“ sau „fóia *albastră*“, dar fără vre-un caracter simbolic.

Foicică, fóiă-*albastră*!
Ce mî-e drag pe lumea asta?
Numai calul și nevasta!...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 294)

Florică 'n foi *albastră*!
Pecat de dragostea nóstră,
Că e lumea rea și hótă,
Umbă 'n față să ne-o scótă...

(Alex., Poes. pop. 2, 27-)

Florică, flóre-*albastră*
Resărită 'n calea nóstră,
Nălțisóra, subțirea,
Tocmai de potriua mea...

(Ibid. 403).

Dela dél de casa nóstră
Este-o florică'*albastră*...

(Marian, Bucov. II, 179).

Să samene în grădină
Garofele și sulcină,
Sub feréstră
Flóre-*albastră*...

(Ibid. II, 131).

Afară de „flóre *albastră*=Iris germanica“, cuvîntul întră ca epitet constant în:

pétră-*albastră*, numită și „pétră-de-brăe“ (Marian, Chromatica p. 10), nemțesce „Blaustein“;

„bubă-*albastră*, la încheeturile degetelor“ (P. Sălăgianu, Némț, com. Hangu).

Una din cele mai interesante moșteniri din vechea Romă, este gróza Românului pentru *albastru*. Câte-o dată, nu'î vorbă, îi plac ochii *albastru*, dar numai atunci când și dînsul îi are, ca în doina:

Lelițo cu aluné,
Nu căta la dol, la trei,
Ci cată la ochii méi,
Că's *albastru* ca ș'ai tei...

(Alex., Poes. pop. 2, 344)

sau — după povestea vorbeii: „când nu sînt ochi negri, sárutți și *albastru*“ (Conv. lit. 1877 p. 177).

De aġmintrea, o credință foarte răspândită la Români este că ochii *albaſtri* deochiă.

„Ómenii cei mai rei de deochiu sġnt acei cu ochi *albaſtri*“ (D. Cerbulescu, Mehedinți, c. Rudina).

„Se crede că deóche numai ómenii cu ochi *albaſtri*, cari sġnt născuți strigoġi, adecă la nascere es cu un fel de tichiă pe cap, pe care ġndată o apucă cu măġnile și o trag la gură ca să o mănance; mănncând acea tichiă, remġn strigoġi ġn tótă viața și deóche or-ce ar vedé și or de ce s'ar mira“ (C. Corbénu, Olt, c. Alimănesci).

O ființă nenorocită este „pasere *albaſtră*“ :

Hġș, hġș, hġș pasere-*albaſtră*,
Ce'mġ bați nóptea la feréstră?...
— Mamă, stăġi nu mē hġși,
Pină nu m'óu jehui!
Lasă-mē să'ġi povestesc
Al meū chin și cum trăesc...

(Marian, Bucov. II, 26).

„Când curcubeul e mult roșu, poporul crede că va fi mult vin; când e mult verde, va fi mult grău; când e mult *albaſtru*, va fi multă secetă și mórte“ (T. Sebeșanu, Dimbovița, c. Poġana-de-sus).

„Inimă *albaſtră* are omul când e trist, măhnit, când pe dġnsul nu'l mġngăe nemic din frumusețile ce'l ġnconjură. Doġnele sġnt cġntece de inimă *albaſtră*“ (M. Lupescu, Sucéva, c. Brosceġi).

„Cġntă'mġ de inimă *albaſtră*, vrea să đică: cġntă'mġ de jale“ (G. Căderea, Némț, c. Buhalnița; T. Popovići, Iași, c. Cucuteni).

Față cu acest caracter funest atât de pronunțat al culorii *albaſtre* la Români, e peste putință de a nu ne aduce a-minte trăsura ġdentică ġn vehiul simbolism italic. La Români se puneau pe morminte cununġi *albaſtre* :

..... stant Manibus arae
Caeruleis moestae vittis atraque cupresso...
(Virg. Aen. III, 64).

Albaſtră era luntrea, pe care călătoriau sufletele morțġilor : „caerulea puppis Charontis“ (ibid. VI, 410). Șerpi *albaſtri*, „caerulei angues“, ġncolăciau capetele Furielor (Virg., Georg. IV, 482). ġn fine, doliul la matrónele Romēi nu era negru, ci *albaſtru* : „feminas olim ġn luctu, purpurea veste deposita, caeruleam sumpsisse“ (Serv. ap. Forcellin. v. Caeruleus). ġată de unde la noi: inimă *albaſtră*, curcubeu *albaſtru*, pasere *albaſtră*, ochi *albaſtri*, pretutġdenġi *albaſtru* ducġnd ġntristare, bólă, secete și mórte. Cuvġntul latin s'a ġnlocuit printr'o formațiune romanică, dar străbuna idee a remas cristalisată.

Un alt motiv, probabil scandinav, trebui să aġbă o asociațiune de idei aprópe ġdentică ġn limba englesă : „blue-boy (băét *albaſtru*) = orfan“, „blue-devils (draci *albaſtri*) = măhnire“ etc.

v. ^{1,2} *Albastre*. — *Albăſtrel*. — ¹ *Albăſtrec*. — ² *Albăſtrime*.

¹ *Albăſtre*, s. f. plur.; habits de couleur bleue, habits azurés, port bourgeois ou noble. „ġmbrăcat ġn *albaſtre*“ vrea să đică: cġocoesce, și chġar ġn genere : orășenesce, adecă altfel decum se pórtă țerantul. Se vede că 'n trecut, ġn haġnele claselor superióre ale societății predomġia culórea *albaſtră*, tocmai cea mai antipatică poporului român.

Jipescu, Opincaru p. 10 : „Negustoru, boġeru, dregătoru, adicătele alde aġ ġmbrăcați ġn acre, ġn *albaſtre*...“, unde „acre“ figuréză numai ca un fel de comentar poporan la *albaſtre*.

v. *Acru*

ġn cunoscutul cġntec „Cine bate la feréstră“, bărbatul muștră pe nevėsta

că primesce „om cu haină albastră“, căci e „bătae c i o c o e s c ă“ (G. D. Teodorescu, Poes. pop. 340).

v. *Albastru*. — *Albăstrel*. — ¹*Albăstresc*. — ²*Albăstrime*. — *Burtă-verde*.

²*Albăstre*, s. f. plur.; t. de Méd. pop.: sorte d'herbe medicinale.

„*Albastre* se numesc un fel de bu-rueni bune pentru cés-reü...“ (P. Bourénu, Covurluflu, c. Bujor).

„Cés-reü“, literalmente „malheur“, „mala-hora“, se chiamă în popor pleuresia. Contra acestei bóle, babele din Moldova obicnuesc, pe lângă descân-tece, tot lécuri *albastre*, precum o fiertură din flórea albastră a „los-niclóre“ sau „viței Evreului“ (*Solanum dulcamara*) și scrobélă albastră în rachiú (S. F. Marian, Descân-tece p. 76).

v. *Babă*. — *Bólă*. — *Léc*.

Albăș, n. pr. masc. Intre mai mulți locuitori din Sucéva, în doé acte din 1610 se menționéză *Albăș* „fost sta-rosté“ (A. I. R. III, 205, 207). Din alb prin sufixul -aș.

v. *Alb*. — -aș.

Albatariță, s. f.; t. de Méd. pop.: sorte de plante medicinale. „*Albatariță*, se spală la ochi ceí ce aú albață“ (I. Nour, Béríad).

v. ²*Albéță*. — -ariță.

¹*Albăstreă*. — v. *Albăstrel*.

²*Albăstreă* (plur. *albăstrele*) s. *albăstriță* (pl. *albăstrițe*), s. f.; t. de Botan.: 1°. *Centaurea cyanus*, bleuet; 2°. *Campanula trachelium*, campanule. Cu ambele sensuri, cuvîntul e cunoscut mai cu sémă în Moldova (Alth, Hauptbe-richt f. Bucovina, p. 87, 94).

v. *Clopoțel*. — *Flórea-gráulú*. — *Ghi-oc*. — *Sglávoc*. — *Vinețea*...

¹*Albăstréiă*, s. f.; aspect bleu, éten-due azurée. — v. ¹*Albăstrime*.

²*Albăstréiă* (plur. *albăstrele*), s. f.; t. d'Industr. pop.: l'ensemble d'ingré-dients employés pour faire prendre la couleur bleue aux tissus. Văpsea fă-cută de țerance pentru a da față al-bastră țeseturelor. Poporul cunósce mai multe mijlóce de a albăstri, dobândind tot felul de nuanțe prin îmbinarea diferitelor ingrediente, pre-cum: petró-acrá, petró-albastră, apă tare, usuc, lemn-cânesc, borș, zer etc. Amăruntele sint descrise de S. F. Ma-rian (*Chromatica* p. 24—27).

v. *Albastru*. — ²*Albăstresc*. — *Ale-sătură*.

Albăstrél, *albăstreă*, adj.; bleuâtre, bleuet. Diminutiv din *albastru*.

Poesia poporană pune pe *albăstrel* mai pe jos de roșior și de gălbior. Așa în balada „Bogdan“:

Cum era și nuntașul,
Așa 'i da și postavul:
De era el nălțișor,
'Í da postav roșior,
Să fie strălucitor;
De era el medior,
'Í da postav gălbior,
Ca sa'l prinđa binișor;
De era el mititel,
'Í da postav *albăstrel*,
Ca să se mândrésca'n el...

v. *Postav*.

Intr'o doină din Ardél, féta cu epi-tetul de „floricică *albăstreă*“ nu pare nici ea a fi tocmai ce-va de soíu:

Mândră mândruléna mea,
Floricică *albăstreă*,
De ai gând să ne íubim,
Vină 'n crâșmă să bem vin...

(Jarnik-Bársanu, 388)

v. *Albastru*. — ¹*Albastre*. — ²*Al-băstreă*. — -él.

¹ *Albăstrêsc* (*albăstrit*, *albăstrire*), vb.; avoir un port bourgeois ou noble, par opposition au port campagnard. Pentru săténul român, *albăstrêsc* toți acei cari, deși Români sau creștini, totuși apesă poporul dela țără.

Cântec hoțesc:

Dragul meu colnic cotit
Și de frunță năsadit;
Când vęd cîocoîu *albăstrind*,
Mă fac bróscă pe pămînt,
Cât un pușor de lup,
Și casc gura să'l îmbuc...

(Preut G. Brebeiu, Prahova, c. Brebu).

Intr'o altă variantă:

Unde vęd cîocoîu pe drum
Și mi'l vęd mai *albăstrind*,
Mă fac bróscă pe pămînt,
Numai cât un puțu de cuc
Și ieaú pușca să'l împușc...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 293)

Participiul trecut *albăstrit*, întrebunțat ca adjectiv, e sinonim cu *cîocoit*.

Jipescu, Opincaru p. 85: „Să'mpê-năm așa dară orașili noastre 'nstreinite cu Rumâni neóși; să mai rumânim odățică țara *albăstrită*...”

v. ¹ *Albastre*. — *Albăstrel*. — ² *Albăstrime*.

² *Albăstrêsc* (*albăstrit*, *albăstrire*), vb.; bleuir, rendre bleu ou bleuâtre. A da unuî ce o față *albastră*. Se întrebunțeză mai cu sémă în industria poporană.

S. F. Marian, Chromatica p. 26: „Unele Românce fac *albastru* și cu Lemn-cânesc. Pun adecă lemn de acesta intr'o căldare cu apă la foc și'l lasă să fêrbă pînă ce ese tot sucul dintr'insul. După ce a fert de ajuns, scot beldiile din căldare afară, érá în locul lor tórnă Pétră-albastră, care a fost de mai 'nainte muîtată în rachiú. De o dată cu turnarea acestei

petre pun acuma și pêrul saú sculul ce vor să'l *albăstrêscă*, lăsându'l în nuntru să fêrbă ca la jumătate de órá. La jumătate de órá il scot apoi gata *albăstrit*...”

Cuvîntul însă circuléază și 'n afară din sfera industrială.

Pelița omului se *albăstresce* când se străvêd vinele obrazului, fie de slăbiciune saú de bólă. Intr'un descântec „de beșică” din Bucovina:

Nu ustura,
Nu săgeta,
Nu gîunghiè,
Nu săbiè,
Nu roși,
Nu *albăstri*...

(Marian, Descânțece p. 40).

Albăstrire în acest sens nu este tot una cu învinăță țire, care se întâmplă chîr la ómenii cei mai sănătoși când capetă vînățăi prin lovire saú când se fac vînețîi de furiă reținută.

v. *Albăstruú*.

Laptele se *albăstresce* când se iea spuma d'asupra saú când își perde puterea. Intr'un descântec menit a „întórce laptele”:

Mana luatu-í-o,
Laptele *albăstritu*-í-o,
Untu albitu-í-o...

(Ibid. p. 137).

v. *Albastru*. — ² *Albăstrélă*.

¹ *Albăstrime*, s. f.; aspect bleu, é-tendue azurée. Fața *albastră* a lucrurilor.

Alexandri, Legenda Ciocărlieî:

Plutind sub cer *albastru* pe-a mării *albăstrime*,
Veđi tu colo, în zare, colo pe-o înălțime
Acel palat de aur...?

Aprópe cu același sens se póte đice *albăstrélă*.

A. Odobescu, Pseudo-kyn. p. 233:

„în fund de tot, înălțându-se în albăstréla înnegurată a cerului, se perdeau culmile păduroase ale Steșicului, învălitate în umbre viorii, civite și negre...”

Totuși *albăstrime* înseamnă un *albastru* mai adânc sau mai des decât *albăstréla*.

v. *Albastru*. — *-élă*. — *-ime*.

²*Albăstrime*, s. f. coll.; gens habillés en bleu; bourgeois ou nobles, en opposition aux villageois. Sinonim cu *ciocoime* din punctul de vedere al țeranului.

Jipescu, Opincaru p. 63: „Nu pricepî, că multă *albăstrime* te socotește ghită 'ncălțată, și d'aia te robiește mereu?...”

v. ¹*Albastru*. — ¹*Albăstresc*. — *-ame*.

^{1,2}*Albăstrire* } — ^{1,2}*Albăstresc*.
^{1,2}*Albăstrit* }

Albăstrită. — v. ²*Albăstrea*.

Albăstriu, *-ie*, adj.; bleuâtre. Sinonim cu *albăstruiu*.

Costachi Stamate, Muza I, 281:

Iată se urcă luna în carul de lumină
Pe *albăstria* boltă a cerului senin;
Rațile ei sint blânde, lumina ei îi lină,
Ea mângăe ș'alină a omului suspin...

v. *Albăstruiu*.

Albăstruiu, *-ue*, adj.; bleuâtre. Formă întrebuințată mai mult în Țera-Românescă, pe când în Moldova se preferă *albăstriu*.

De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sulțanica p. 9: „Pêrul lins, cu unde *albăstrui*, îl pòrtă 'n timple, așa a apucat dela mă-sa și mă-sa dela mă-sa...”; și mai jos, p. 58: „... cu pielea de pe față așa de subțire, încât i sê numêrau

vinele *albăstrui* urđite în curmeđișul timplelor...”

v. *Albastru*. — *-iă*. — *-uiu*.

Albău, *-ăe*, adj.; blanchâtre. Sinonim cu *albior*, *albineț*, *albișor*, *albuț* etc., dar cu o nuanță augmentativă, nu diminutivă.

Dosofteiu, Paremiar 1683, f. 19 b (Genes. XXXI, 12):

... caută cu ochii tăi de vedzū párcii și arețái cum să sue pre oi și pre capre, *albău* (АЛБАУ) și pestrițū și cenușii stropițū...

... vide hircos et arietes ascendentes super oves et capras, sub albos et varios et cineritios sparsos...

Femininul *albăe* ca nume de localitate: într'un act moldovenesc din 1615 (A. I. R. I, 158) satul Doljescii din districtul Roman e pus pe apa *Albăia* (АЛБАЯ).

v. *Alb*. — *-ău*.

Albăia, n. pr. loc. f. — v. *Albău*.

Albe, s. f. plur.; habits blancs, linge. Se presupune haîne sau rufe (Sava Bărcianu). „*Albe*, veșmint alb de in sau de cânepă, cămeșă etc.” (L. M.) „Românul se îmbracă în *albe*, Ungurul în *negre*”, îmi spunea un Moț dela Abrud. In medio-latina, *albae* = o îmbrăcăminte a preuților, a copiilor botezați, dar și a mirenilor: „laici cum *albis* induuntur” (Du Cange).

v. ^{1,2}*Alb*. — *Albitură*.

Albălă (plur. *albele* s. *albeli*), s. f.; fard, cosmétique destinée à blanchir le teint. Un suliman alb se đice *albelă*, „rumenélă” un suliman „roșu”, ambele cuprinđându-se sub termenul generic de *dres* sau de *foițe*. Se întrebuințeză mai mult la plural.

A. Pann, Prov. I, 172:

Surda ostenesci tu, babă, cu ale tale
albeli,
In deșert sint și degiaba foite și ru-
meneli...

O doină din Transilvania:

Vai, mândruță, albă ești,
Albă ești, frumoasă ești,
Dar ești albă de albele,
Roșie de rumeneli!...

(Jarnik-Bărsanu, 438)

Une-orî se dice albețe în loc de
albeli.

Eū sciū numai dela fețe zbărciturile să
trag,
Să daū rumeneli, albețe, și încolo nu
mē bag...
(Pann, I, 178).

v. 1. *Albēță*.

1. *Albēță* s. *albēțe*, s. f.; blancheur. Insușirea lucrurilor albe. Latinul *albities*, vulgar *albitia*.

Sinonim cu *albime* și cu *albicu-ne*, cari însă circulază mai rar și se întrebunțază într'un sens absolut, pe când *albēță* e des în circulațiune și are diferite nuanțe ca și alb.

Boliac, „Fata de Țigan“:

Vedeți cât e de slabă și cât e de frumoasă!
Ce galbenă *albēță*! și talia ei trasă

Poți s'o cuprinși în mână!...

Balada „Fulga“:

Foiă verde ismă crēță,
Nu mī-e cētă negurēță,
Ci mī-e numai do *albēța*,
Că 'n cornul Buzăului
Și 'n susul Călnăului
Scos'a Costea oile...

(G. D. Teodorescu, Poes pop. 509)

I. Créngă, Moș Nichifor Coțcarîul (Conv. lit. 1877 p. 374): „... *albēța* ie-
rilor — dicea el — îi slujia de fanar
nóptea la drum...“

„Ce folos de multă *albețe*, dacă n'are
un vino'ncóce“ (Pann, II, 129).

„La 1 Martie se légă copiilor la gât
un ban cu ațe roșii și albe, pe care'l
păstrează pînă ce vin bardele, și atunci
il lépēdă dīcēnd: na'ți negrețile și
dă'mi *albețele*...“ (G. Eftușescu, Dob-
rogea, c. Ciobanu).

2. *Albēță*. — v. *Albēla*.

3. *Albēță* (plur. *albețe*), s. f.; t. de
Méd.: taie blanche dans l'œil, cataracte.
Intunecarea luminei ochiului, formân-
du-se ca o perdea, care împedecă stră-
baterea rașelor. Se rostescē mai adesea
albață. Nu vine din *albēță* = lat. *al-
bities*, ci este o formațiune analogică
din adjectivul *albat*, plur. *albatii* =
[oculus] *albat*, [oculi] *albatii*.
Forma organică e *albat*, conservată în
albatariță, numele burnenei contra
acestei bóle, compus din *albat* și sufi-
xul *-aritiță*, întocmai ca „limbricaritiță
= limbric-ariță“, numele sēminței con-
tra limbricilor.

v. *Albatariță*.

Lexiconul Budan distinge: „*Albēța*
cea din afară, cataracta, der graue Staar;
albēța cea din lăuntru, gutta serena,
der schwarze Staar“. In cazul de'ntăiu
se mai dice: a pã - albă; în cazul al
doilea: a pã - nēgră; termenul *albēță*
le cuprinde pe amîndouē.

Mitropolitul Veniamin, 1815 (Uricar,
VII, 69): „... cluceru Dimcea, pisaltul
Mitropoliei, pătimeste de ochiul stâng,
încât aū început cu totul a nu vide,
și după cercetarea ce aū făcut pe la
doftorii de aice și la cei ce ar ave
oareș-care cunoștință de ochi, i-aū dīs
că aceia ce i-aū acoperit chīar linte
luminei ochiului, fiind puțin cam albă,
nu este *albēța*, ce unii dīc a pã - albă,
īar unii dīc a pã - nēgră; s'aū pogorit
din pricina rāceleī printre pelița ochi-
ului și i-aū acoperit lumina...“

v. *Apă*.

Poporul atribue *albéța* reuțății Țelelor numite „Vintóse“ și „Frumóse“:

L'o tilnit Vintósele
Și cu Frumósele,
Din față l'o tilnit,
De pămînt l'o trântit,
Gros-negru l'o făcut,
Cu țernă l'o acoperit,
Albețe 'n ochi i-o băgat...

(Marian, Descăntece, p. 1)

Contra Țelelor se invocă Ținele cele bune „suroi ale Sóreului“:

Curățiti *albața* albă,
Albața neagră,
Albața roșă,
Albața de 99 de feliori,
Albața de 99 de chipuri...

său :

Albața ghimpósă,
Albața lăcrémósă,
Albața cu mirări,
Albața cu scăpărări...

(ibid. 4, 14).

său :

Albéța prin potcă,
Albéța prin rihnă,
Albéța prin strigorc,
Albéța prin diochi...

(Bălténu, Lum'na 188; p. 579)

Descăntecul are puterea de a face :

Să nu remăie *albața*
Nici ceta,
Nici polhoela
Cât un fir de mac uscat
In patru despicat...

(Marian, Desc. p. 12)

Dacă însă nu se descântă câte de noe ori în noe Țile, atunci — după expresiunea poporului — „*albața* éráși se aruncă pe ochi“.

Afară de descăntece, medicina poporană mai cunósce o mulțime de alte mijlóce, unele fórte ciudate.

Flórea Copilul, Insemnare pentru câte doftorii, 1788 (Mss. în Arch. Stat., p. 7-8):

„Pentru *albéța*, burete de soc să'l

usuce bine, apoi să'l piseze și să'l cernă pe dosul sitei de 9 ori și să'l sufle în ochi miercuré și vineré diminéța;

„Pentru *albéța* de multă vreme, să caute furnici de cele mari de copac și să le ia oale și să le bage într'o sticlă de 50 de dramuri și să le umple și să o astupe bine la gură și să o bage într'o pită mare crudă și să o bage în cuptor să să coacă bine, și scoțând pita să desfacă și să ia sticla, și ce va rămăné în sticlă să lase să să răcéscă, și apoi să pice în ochi câte o picătură diminéța și séra până îi va trece, măcar să fie veche de 56 ani;

„Pentru *albéța* să ia vin albu de o para și să caute o căldare sau tinjire noao nespoită și să pue vin într'ansa, apoi să șază 60 zile, și să pice séra și diminéța o picătură...“

„*Albéța* neagră = goutte sereine, amaurose; a tăia *albéța* ochiului = abattre la cataracte“ (Pontbriant).

v. 1. *Alb.* — 4. *Albéța.* — *Albugine.*

4. *Albéța* (plur. *albețe*), s. f.; t. vétérin.: dragon, cataracte des animaux domestiques. O bólă a vitelor cornute și a cailor, analógă cu *albéța* la om.

„Boii și vacile, cari capetă la vreun ochi *albéța*, se vindecă prin aceia că pun în ochiul cu *albéța* unt próspet amestecat cu sare ordinară saú cu ochi de sare (kristallisirtes Steinsalz) și fréca apoi ochiul, saú și numai prin aceia că stupesc în ochi și apoi îl fréca“ (Familia 1878 p. 496).

Flórea Copilul, 1788 (Mss. în Arch. Stat. p. 20): „Pentru *albéța* de vite înste foarte bun coajă de stridie de Mare, să piseze foarte bine și să o cernă și să'l sufle în ochi miercuré și vineré, că trece. Pentru *albéța* la cal să caute lemn de mestécăn și să'l găurésca cu sfredelul, și să umple

gaura cu sare, și să arză lemnul în foc cu totul, și să piseze ce va rămâne și să'l cernă și să sufle în ochi vineré diminéța..."

În popor se rostese adesea *albéză*, care este și forma cea organică, cu sufixul -ză ca în *gălbéză*, numele „gălbînării” la oi. În acest mod *albéță* = *albéză* la vite și *albéță* = *albatum* la ómeni sînt doé cuvinte cu totul diferite între ele sub raportul morfologic, ambele diferind tot-o-dată de *albéță* = *albitiem*.

v. ¹⁻³ *Albétă*. — *-ză*.

Albed, -ă, adj.; blanchâtre. Budai-Delénu (Dict. Mss. în Muz. istor. din Bucur.): „*Albedu*, *albedă*, weiss, weisslich“. Latinul *albidus*. Din compusul *exalbidus* derivă *salbed*.

v. ¹ *Alb*. — *Salbed*.

¹ **Albétu**, adj. et subst.; vieillot, ayant l'air vieux. Bătrinel său om cu păr alb.

În balada din Ardél „Chiva“:

Duminica diminéță
Chivei îi sosia pe cétă
Vre cinci-deci de călărași
Și cu doi *albei* de nași...

(G. I. Bibicescu, Coll. Mss.)

Din alb cu același sufix ca în holteiu.

v. ²⁻³ *Albeiu*. — *-eiu*.

² **Albétu**, s. m.; chien de berger, blanc et de petite taille. Din alb, prin același sufix ca în coteiu și griveiu, alte doé numiri de căne.

„La cîobani, cîniî albî cu păr mic se chiamă *albei*...“ (S. Liuba, Banat, c. Maîdan; T. Crișianu, c. Cugieru).

v. *Coteiu*. — *-eiu*.

³ **Albétu**, s. n.; t. de Botan.: chien-dent pied-de-poule, *Panicum dactylon*.

Un fel de érbă cu o față albiciósă, de unde'i vine și numele de *albeiu*, nemțesce „weisser böhmischer Schwaden“ (Nemnich), avénd un trunchiu subțire și tare cu spicul ramificat ca și când ar fi nesce degete, ceia ce a făcut să ise dîcă „*daktylon*“, „*digitaria dactylon*“ etc.

„*Albeiu* se taiă fórte greú la cósa, și cosașiî la tocmélă întrébă, dacá finul are *albeiu*...“ (C. Negoescu, Rîmnic-sărat, c. Bogza).

v. ² *Albeiu*. — *Costreiu*. — *Iérbă cîrnescă*. — *Opsigă*...

Albele, n. pr. loc. f. plur. artic. Măi multe localități române pórta numele de *Albele*, în care se sub-înțelege „petre“, „ape“, „case“ saú alt substantiv dispărut cu timpul: *Albele*, munte în Némț; *Albele*, pădure în Vlașca; *Albele*, doé sate în Bacău (Frunțescu, Dict. top. 3).

v. ⁴ *Alba*. — *Albeni*. — *Albesc*...

Albèni, n. pr. loc. plur. m. Numele topic *Albeni*, după cum se chiamă câte-va sate (Bacău, Vlașca, Gorj), presupune pe ómeni veniți din alte localități numite *Albul*, *Alba* saú *Albele*.

v. *-eni*.

Albesc (*albit*, *albire*), vb., blanchir, devenir blanc. A face alb saú a se face alb. Se întrebuintéază măi ales cu sensul latinulului *albescio*, de ex.: *albesc* pérul = *albescit* capillus (Horat.), *albesc* penele = *albescunt* pennae (Plin.) etc.

Dictionar Bănățén Mss. circa 1670 (Col. I. Tr. 1883, pag. 422): „*Albèsk. Albescio*“.

Balada „Vîlcan“:

De bărbați să n'aveți parte
Dece ani și jumătate,

Pânza vi se'n gâlbenească,
 Florile vi se'negrască,
 Përu 'n cap vi se *albescă*...
 (G. D. Teodorescu, Poes. pop. 551).

Se ȕice *albesc* și în *ălbesc* sau
 nălbesc, dar forma simplă, fără
 element prepozițional, e mai elegantă.

Dosofteiu, 1680, ps. L:

.... spăla-mă- vei, și mai mult decătă omătul <i>albi-mă-voi</i>lavabis me et super nivem de alba bor...
---	--	---

unde la Coresi, 1577: în *ălbimă-voiu*,
 iar la Silvestru, 1651: nălbimă-voiu.

În aceeași baladă „Vilcan“, după cum
 a publicat-o Alexandri, o binecuvintare
 către fete:

Lucrul vostru să sporască,
 Pânzele să se'nălbescă,
 Cum e cōla de hârtie
 Și flōrea de iasomie...

Iar mai jos, ca blăstem:

Lucrul să nu vę sporască,
 Pânzele să nu *albescă*,
 Ci la sōre să 'negrască
 Și la vînt să putreȕescă...

Totuși ca verb activ se ȕice mai
 mult nălbesc cu derivatele nălbitor
 și nălbitoare, nălbitoră,
 nălbitorică, iar *albesc* circulază a-
 prōpe tot-d'a-una ca verb neutru; de
 exemplu: „nălbesc e përul“ însem-
 nază „il teint les cheveux en blanc“,
 pe cānd „*albesce* përul = les cheveux
 deviennent blancs“.

O doină din Ardeł:

Ba eũ, bade, n'oiu veni,
 Că n'am pānză de-a nălbi,
 Nicı povești de-a povesti...
 (Jarnik-Bărsanu, 233).

Ca activ și ca neutru în aceeași poe-
 siă de Gr. Alexandrescu, „Viața căm-
 penescă“:

Casa p'o multe clădită,
 Singură câmpul domnind,
 De umbră neocolită
 O veȕi în aer *albind*...

er mai jos:

Și cānd lun'argintuită,
Albind erva de pe vale,
 Eșia lină, ocolită
 De stelele curȕii sale...

Neutrul *albesc* e mai cu deosebire
 des în privința përilor.

Basmul „Ținereȕe fără bătrâneȕe“
 (Ispirescu, Legende p. 9): „supërat,
 plecā înainte, fără a băga de sēmă că
 barba și përul îi *albise*...“

O doină muntenescă:

Mustăciōra'mi se lungesce,
 Fața mi se 'ngâlbenește,
 Përu 'n cap mi se *albesce*...
 (G. D. Teodorescu, 327).

Chiar fără a se menȕiona përul,
 De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sul-
 tănica p. 200: „o trece ș'asta, că nu
 una am veȕut eũ de cānd am *albit*...“

În loc de simplul *albesc* „je vieillis“
 e mai puȕin corect reflexivul „mę *al-
 besce*“ ca la A. Pann, Moș-Albu, I, 39:

Căci cānd plecai, eram tiner, ș'acum am
 îmbătrānit,
 M'am *albit* de grijii, necazuri, și fața mi
 s'a zbārcit...

La I. Văcărescu, p. 332:

D'o dată calu se încordază,
 S'aruncă 'n lături, se spāminteză!
 Se zvırcolesce! de fric'a multă
 Nicı bold, nicı glasu nu'mi mai ascultă.
 Ager descalec, vęȕ jos turtită
Albind o trimbă învăluită!...

albesce nu însemnază „devenir blanc“,
 ci „paraître blanc“.

Formele *albesc* și *albez* figurază
 una lingă alta la Boliac în „O dimi-
 nēȕă pe malul lacului“:

Gălbuța auroră de purpură urmată
Albesce înverȕita dumbravă de anin,
 Și stele licurinde abia se mai arată
 Prin umbrele ce nōptea păstrează în senin.
 În lacul de 'nainte'mi un cer se adânceză
 Și lasă pe oglindă'i abia a mai luci
 Făcliiile murinde sub pânza ce *albeză*
 Al noȕii întunerec ce 'ncepe a fugi...

Forma albez, cu derivatele albat și albare, aprópe despărută din grafu, represintă pe latinul activ albare.

Participiul trecut *albit* ca adjectiv, în balada „Oprișanul“:

Iar în întru o bătrână
Cu-o icónă sfintă 'n mână
Și cu haíne mohorite
Și cu pletele *albite*...

Gr. Alexandrescu, „O impresiă“:

Pușini erau la număr ostașii României,
Dar când ale lor cete pe luciul câmpiei
Semeț înaintară cu pas resonător, —
Din sulíțe, din coifurí, din armele *a'b te*,
Când sórele în unde, în rađe aurite
Lumina își fresfrinse pe stégul tricolor...

v. *Alb*.

Albesc, -escă, adj. patronym.; appartenant à ou descendant d'une personne nommée Alb. — v. *Albesci*.

Albesci, n. pr. loc. plur. m. O mulțime de sate în întreaga Româniă pórta numele de *Albesci*, plural dela patronimicul *Albesc* = „fiul lui Alb“, ceia ce probéză marea respândire de altă dată a acestui nume personal. Frunđescu (Dicț. top. 3—4) înșiră pe doé pagine localitățile *Albesci* din Moldova (Fălciú, Vasluíu, Iași, Botoșani) și din Țéra-Românéscă (Muscel, Mehedinți, Teleorman, Buzeu, Ialomița, Dolj, Olt, Prahova, Argeș). Despre cele moldovenesci în parte, veđi un vechiu dicționar horografic în Buciumul Român, 1875, p. 34—6. Apói o vale în Muscel se chiamă *Albésca*, adecă: [vale] *Albésca* = „a lui Alb“, și tot așa un sat în Argeș, adecă: [parte] *Albésca*.

Constantin Brâncovénu, Condica Vistieriei 1694, p. 39: „23 1/2 taleri s'au dat pietrarilor dela *Albesci* pentru niște pietre ce au tăiat de tréba caselor domnești...“

v. *Albu*. — *esc*. — *esci*.

¹**Albêt**, s. n.; aubier, „pelița cea subțire și albiciósă, care este între cója și între lemnul unui copaciu“ (P. Poenar).

„Părțile arborelui se chiamă: trunchiu, crăci, vírf, cóje, mázgă, *albet* și inimă....“ (P. Roșculescu, Dolj, c. Căpreni).

Se đice și *albul eț*.

I. Ionescu, Agricultura din Mehedinți p. 396: „Șindrila se face numai din partea lemnului care se numesce *albul eț* și care se află între scórța și inima lemnului...“

Francesul *aubier* și *aubour*, spaniolul *albornosa* și *bornosa*, portugesul *alvura* etc., ca și latinul clasic *alburnum*, diferă numai prin sufixurí de cele doé forme române.

v. ¹*Alb*. — *eț*. — *uleț*.

²**Albêt**. — v. *Albineț*.

Albéz (*albat, albare*). — v. *Albétă*. — ¹*Albesc*.

Albic. — v. *Albică*.

Albică s. *dălbică*, adj. fém.; t. poét.: diminutif d' *albă* „candide“.

Balada „Cucul și turturica“:

Dragă turturică,
Pasere *dălbică*...

Să se observe că *alb* își asociază toate sufixurile cu *-c*: *albac, albu c* și *albic*.

v. *Alb*. — *-ic*.

Albiciós, -ósă, adj.; blanchâtre. Sinonim cu *albuíu* și *albiú* și cu *alburiú*, arătând că ce-va este aprópe alb, dar fără nuanță deminutivală ca în *albișor, albineț* etc.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. in Acad. Rom. p. 232): „...ca soarele de lu-

minos, ca luna de arătos și ca omătul de *albičos* ȳaste...“

A. Odobescu, Dómna Chiajna p. 86: „...sosi în sfiřit la malul dorit, tocmai când luna scăpăta, gonită de lucéférul *albičos* al dimineței...“

Ibid. p. 88: „...acolo salciea ple-tósă, socul mirositor, alunii mlădioși, arțarii cu pojghițe roși, carpenii stufoși, salba-móle și teii cresc amestecați cu falnici jugastri, cu plopî naltî și subtîri, cu aninî ușurei, cu ulmî *albičioși*...“

Alexandri, „Bradul“:

Sus pe culme bradul verde
Sub zăpada *albičiosă*
Pintre negură se perde...

O doină muntenescă:

Fóia négră de rogos!
Mult ești, plopule, fălos;
Mult ești nalt și *albičos*,
Dar n'aduci nici un folos...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 354).

v. *Alb.* — *-čios*.

Albičúne, s. f.: blancheur. Sinonim cu alb éț ă, cu alb ime și cu sub-stantivul alb. E rar, și nu e tocmai de trebuință.

Biblia Șerban-vodă 1688 (Levit. XIII, 4, 17, 20):

...iară de va fi și stricăciune albă în piălă tru-puluî lui, și a-fundū nu va fi vedéré ei din pi-iale și părulū lui nu s'au preme-nitū în *albičúne*, ce ȳaste elū ne-gru...

...si autem et lucidus albus erit in cute carnis ejus, et humilis non fuerit aspectus ejus a cute, et pilus ejus non mutavit pilum albu m, ipse autem est obscurus...

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 209): „...corbul bătrân în alb de s'ar văpsi, cu o ploae sau și cu o roaă să să spēle poate, și ce supt

albičúne din fire imăciune au avut în curândă vréme iș va arăta...“

v. *Alb.* — *-ciune*.

Albiă (plur. *albi* s. *ălbii*), s. f., mai, jatte, auge; lit d'une rivière; berceau. Vine din latinul *alveus*, vulgar *alveum* (Du Cange), prin pluralul *alvea*. Ital. *alveo*, în dialecte *albi* (Azzolini); span. și port. *alveo*; franc. *auge*.

Cu sensul de trunchiu de formă lungu-étă, scobit în intru pentru a se păstra ce-va, a se spēla saū a se scălda, a se adăpa vite orî dobitóce, *albiă* are mai mulți sinonimi: *copaea*, *căpistere*, *covată*, *postavă*, *trócă*, *muldă*...

„*Albia* saū *copaea* în care se ține mălaul, se chiamă *căpistere*“ (D. Negoescu, Dimbovița, c. Pietroșița).

„*Albiea* în care se spală cămeșile, se ȳice *covată*“ (C. Cîrănu, Vasluju, c. Zăpodeni).

„... *copaea* se ȳice *postavă*; *albiă* este o *postavă* mai mare pentru cămeși, adecă pentru rufe“ (D. Cerbulescu, Mehedinți, c. Rudina).

„... *trócă* saū *troc*, *albie*, *muldă*, *covată* = *alveus*“ (L. B.)

Cu sensul de fund al unei ape curgătoare, adecă „*albia gârlei*“ (Dr. Polysu), se mai ȳice *matcă* (Costinescu), câte o dată *prund*.

„Pe la noi locul dintre malurile unui riū nu se ȳice *albie*, ci *prund*...“ (B. Ionescu, Dimbovița, c. Săcueni).

Vorba însă cea mai respândită cu acest sens, remăne *albiă*.

Capul Turcului sârfa
Și de-a dura se ducea
În *albia* Nistrului
Lingă pétra Corbului...

(Pompiliu, Sibiu, 24).

Balada bănățenă „Iovan Iorgovan“:

Incătă, încătă,
Cerna mea curată,

Că'ți voiu arunca
 In *albia* ta
 Și'ți voiu da eū ție
 Mrénă argintie...

(Familia, 1874 p. 24).

„A eși din *albiă* = déborder, inonder“ (Pontbriant).

Albiă este și fundul unei văi închise între rădicături.

„Dălmă se chiamă lungul unui déi fără pădure pe el; vâgăună este locul mai jos dintre doē dâlme, adecă *albiea* dintre dâlme...“ (N. Vuga, Vasluu, c. Bodesci).

v. *Căpistere*. — *Copae*. — *Covată*. — *Muldă*. — *Postavă*. — *Prund*. — *Trócă*...

Se rostesc după localități: *albie*, *alghie*, *alghie*, *albgie*; peste Carpați se aude și *alvie*:

Ș'așa cântă cu căldură
 De stă Oltul și nu cură...
 —Taci, cuce, nu mai cânta,
 Că tu'mi opresci *alvia*...

(Jarnik-Bărsanu, 106).

„Poporul crede că dacă cine-va bagă argint-viū în fântâni, le strică isvorul, sau într'un rîu strică *alvia*, căci el tot mereu sapă“ (A. Bunea, Transilvania, Făgăraș, c. Vaidarecea).

v. *Argint-viū*.

In cas oblic poporul rostesc adesea *ălbii* = *albiel*, după cum scrie și A. Odobescu, Dómna Chiajna p. 85: „cursul rîului furase luntrea și o 'mpinsese cu repeđicune pînă la gura acelei strimtori, prin care apele *ălbii* celei mari se revarsă cu volbură...“

Locuțiunea proverbială „a face pe cine-va *albiă* de porci“ sau „*albiă* de căni“, adecă un vas din care mănăncă porcii sau căni, însemneză a înjura, a batjocori, a arunca cu noroiu.

Anton Pann, Prov. III, 115:

...m'a 'njurat, m'a necinstit,
 Ca p'o *albie* porcésă m'a făcut și
 m'a gonit...

Alexandri, Sandu Napoila: „dacă nu vrei să ieși câmpii pe urma lor, te fac *albie* de căni...“

Lexicon Budan p. 724: „fac pe cine-va trócă de porci sau *albie* de căne = quempiam maxima ignominia afficio“.

Pontbriant: „a face pe cine-va *albiă* de porci = accabler quelqu'un d'ignominie“.

Sătenii légănă pe prunci în *albiă*. De aci expresiunea: „din *albiă* = din cea mai fragedă vristă“.

Jipescu, Opincaru p. 21: „Cât malu m'aș face, dău hine, că mare ie dău, dă m'ar șiui pē la urechē vestea că dēla fița din *ălbii*, dēla copilandri și codănele pîn la unchēși betegē și babilii ertate, toți cu toții cu mic cu mare și-au îndulcit inima și s'au otărit bucuroși să facă 'ndreptare relilor...“; și mai jos, p. 65: „dēla *albie* pînă la cosciug să domniéscă cuvintu dreptului...“

I. Créngă, Amintiri (Conv. lit. 1881 p. 11): „...copil de țitță în *albie*, pe lângă alți vr'o șase, care așteptau să le facă de mănecare...“

Tot aci vine *albia* în care se scaldă copiii.

Doina „Blăstemul“ din Dimbovița:

Că tu, maică, când m'ai fapt,
 In *albiă* m'ai scaldat,
 In scutece m'ai fășat,
 Scutecele că m'ai strins,
 De durere eū ain plins...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 438).

Fabricațiunea *albiilor* era o specialitate a Țiganilor Rudari, pe cari pînă astăzi în unele locuri poporul îi nunesce de aceia *albierei* sau *ălbieri* (C. Corbénu, Olt, c. Alimneci).

Deminutivii din *albiă* sînt *albiuță* (Conv. lit. 1877 p. 32) și *albióră*.

v. *Albină*. — *Rudar*.

Albiër, s. m.; Bohémien fabricant d'ustensiles en bois. — v. *Albiă*.

Albime, s. f.; blancheur. Sinonim cu *alb é ț ă*, dar însemnând o față albă mai întinsă sau mai adâncă.

Alexandri, „Portret“:

Nici marmura cîoplită *albimea* ta nu
'ntrece.

Ca luna 'n mieșul ernei, frumósă ești
și—rece...

v. ^{1.2} *Alb*. — *Alb é ț ă*.

¹ **Albin**, s. m.; abeille-mère. — v. *Albină*.

² **Albin**, adj.; blanchâtre. — v. *Albin e ț*.

Albina, n. pr. loc. f. artic. — v. *Albină*.

Albină r, subst. et adj.; apiculteur, celui qui élève des abeilles.

v. *Albină*. — *Albinărel*.

Albinării, n. pr. loc. m. plur. artic. — v. *Albină*.

Albină (plur. *albine*), s. f.; abeille. O góngă de felul celor hymenoptere, care produce miere și cêră, trăind în cete compuse fie-care din câte o singură *albină* femeie și din mai multe *albine* lucrătore și nelucrătore, aceste din urmă bărbați, cele de'ntăiu neutre.

Omul domesticesce, îmbunătățesce și întrebuințeză pentru folosul seú pe *albina*, care altfel ar fi ramas numai în stare selbatecă.

Un text din secolul XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 280): „... miăré sălbatecă, zic, caré

fac *albinele* sălbateci, caré se află în lémne și în pietri...“

O frumósă descriere poporană a dumenticirii *albinei*, la I. Créngă, Povestea lui Harap-alb (Conv. lit. 1877 p. 186): „Și mai merge el cât merge, și numai éca se aude o bázăitură îndușită. Se uită el în drépta, nu vede nimica; se uită în stânga, nici atâta; și când se uită în sus, ce să vadă? Un roiu de *albine* se învîrtia în sbor pe deasupra capului seú și umblaú bezmetice de colo pînă colo, neavénd loc unde să se așeđe. Harap-alb vedéndu-le așa, i se face milă de dîsele, și luându'și pălăria din cap, o pune pe érbă la pămînt, cu gura 'n sus, și apoi el se dă într'o parte. Atunci bucuria *albinelor*; se lasă jos cu tótele și se adună cîotcă în pălăria. Harap-alb aflându-se cu părere de bine despre asta, alérgă în drépta și în stânga și nu se lasă pînă ce găsesce un buștihan putrigăios, îl scobesce cu ce póte și 'i face urdiniș; după aceia așeđă niște țepuși într'insul, îl frécă pe dînauntru cu cătușnică, cu sulcină, cu mătăciune, cu póla-sântă-Măriei și cu alte buruene mirosítore și prielnice *albinelor*, și apoi luându'l pe umér, se duce la roiu, restórnă *albinele* frumușel din pălărie în buștihan, îl întórcé binișor cu gura în jos, îi pune deasupra niște căptălaní ca să nu resbată sórele și plóia înlăuntru, și apoi lăsându'l acolo pe cîmp între flori, își caută de drum. Și cum mergea el, mulțămít în sine pentru acéstă facere de bine, numai éca i se înfățișeză înainte crăesa *albinelor*...“

Din acest pasagiú se vede deja, că crescerea *albinelor* are în popor o bogată terminologiá propriá, care câte-o-dată se deosebesce după localități. Așa:

albina în genere se chiamă muscă,

și când sporesce bine: „are multă muscă“ (Iași), iar în Banat se ȳice: biză (com. Visagu) sau báză (com. Bouțar);

albina femeia: matcă, pe a-locuri *albină* lucróe (Brăila, c. Cécăru), împěratésă (Mehedinți), *albină* împěratéscă (L. B.);

albina bărbat: trântor, iar figurat: lăutar, fiind-că nu face altă trebă decât bázăe, cântă și jócă (Iași);

albina selbatecă—bânzar (Covurlu) sau bärzăun (Buzeu);

vasul sau butucul găurit în care se adăpostesc *albinele*: ulei, stup, ștubeliu sau ștíubeiu, matcă, coșniță sau cușniță;

bortecică în stup pe unde intră și es *albinele*: urdiniș;

ceia ce se pune pe stup ca să'l apere de plóia sau de arșiță: căptar, căptan, căptălan;

stratele unde se aședă miera și din carí se face cėră: fagur, peste Carpați fagor, la Coresi 1577 ps. CXVII:

...încunjură-	...
mă ca <i>albinele</i>	circumdede-
stredia...	runt me sicut a-
	pes favum...

chilórele în carí se reproduc *albinele*: bótcă (Némț, Sucéva);

țepușele de lemn prin carí se susțin fagurii: trepce, în Oltenia precí (Mehedinți);

locul unde se țin stupii véra: prisacă sau stupină ori stuchină, (Ialomița), érna: temnic sau tevnic;

pázitorul *albinelor*: stupar sau prisăcar;

scóterea mierii și a cerei din stup: retezare sau retezat;

exterminarea trântorilor: trântorit sau bătut;

instrumentul cu care „se retéză“: custură;

înmulțirea *albinelor* eșind pentru a

căuta un nou locaș: roire, roit, „ese musca“ (Iași);

stupul vechiu cu *albine*—roiu sau matcă ori pãrvac, ér noul stup căpětat din cel vechiu—paroiu, de unde apoi verbií: roesce și paroesce sau roeșesce;

stupul care nu roesce: buhaíu (Iași);

un mic stup purtăreț, în care se prinde noul roiu—roiniță;

un mic roiu—sfirlac (Dorohoiu);

oul sau puil de *albină*—cățel, iar producerea lui: cățelit, cățelesce;

materia viscósă din care se nutresce cățelul—păștură;

materia din care se forméză cățelul: plămadă;

fagurul fiert din care se scosese cėra—hoștină, jintiță, băbaș (Tutova);

apa prin care a trecut miera—mid sau niid (Némț).

Despre sonul pe care'l scóte *albina*, generalmente se ȳice: bázăe, uneorí: bombănesce sau bombăesce (Transilv., Sibiu) ori bombănéză (Deva), zuzăe (Făgăraș, Huniadóra), vijăesce (Banat), sbárnăe (Teleorman).

Albina se resfață printre florí, pe al căroră suc îl preface în fagurí.

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XVII p. 9: „Căți amu tocmélei lu Dumnezeu cu dragoste nevoescu-se, trudei cėia draga a *albinelor* închipescu-se, că cum zboară acélé pre câmpure și dein toate erbile și dein toate florile adună caré e cu frâmséțe și cu folos, așa și aceșté...“

Legenda Sf. Vineri, text din sec. XVI (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 71): „ca o *albină* strângé dein toate florile primăvarie...“

In colinda „Plugul“:

Unde sint fete nebune
Ce asvirlă cu alune,
Și se lĂgă de feciori
Ca *albinele* de flori...

(Alex. Poes. pop. 2, 391)

Donici (1840), I, 1 :

Vulturul pe o *albină*
AĂ zărit'o în grădină
La răvărsatul de zori
Biziind pe lingă flori...

În proverbi și locuțiunii proverbiale :
„Ca *albinele* la fag s'adună“ (Iordachi Goleșcu, Conv. lit. 1874 p. 73).

„*Albina* în gură ține mĂierea cea mai dulce, și în cĂdă acul cel mai otrăvitor...“ (ibid. p. 69).

Vine binele
Ca *albinele*...

(Pann, Prov. II, 21).

„*Albina* vine încărcată de cĂră și mĂiere pe picĂore, pe spate, pe burtă; de ațea se țice despre un om strĂngĂtor : vine încărcat a-casă ca o *albină*...“ (S. Stănescu, DĂimbovița, c. BilciurescĂ).

„Aduce ca o *albină*, saĂ : încărcat ca o *albină*, se țice de omul care Ăngrijesce bine de casniciĂ seĂ, Ăndestulindu'Ă de nu le lipsesce nemic...“ (D. Georgescu, Ialomița, c. CoșerenĂ).

„...harnic ca *albina*, strĂngĂtor ca furnica...“ (S. Negoescu, RĂimnic-SĂrat, c. Bogza; Gr. Gheorghiu, Botoșani, c. CĂlinescĂ).

„UnuĂ om ce umblă de colo 'n colo, i se țice : ce umbli, mĂ, ca un roĂu fĂră matcĂ?“ UnuĂ leneș : „mĂ trĂntore, ce nu te apucĂ de trebĂ?...“ (S. Tacu, CovurluĂ, c. BranĂștea).

O Ănjurătură cĂtră caĂ la Alexandri, Surugiul : „Perire-ar *albinele* care or strĂnge cĂra de fĂcut luminare celui ce vĂ are!...“

În cosmogonia poporană romĂnă, *albina* și ariciĂul jĂcĂ un rol fĂrte interesant, care ne aduce a-minte cĂ'n

mitologia elenică *albinele*, *μελιτται*, sint dĂdacele lui Zeus, Ăr dupĂ Virgiliu :

Esse apibus partem divinae mentis...

IatĂ o narațune în graĂul din Valcea :

„La Ănceput cĂnd a zĂdit D-țĂu lumea, a fĂcut mĂi ĂntĂi cerĂu și pĂ urmĂ pĂmĂntu. Dar cĂnd a fĂcut pĂmĂntu a avut de ajutorĂ pĂ ariciĂ. D-țĂu a desfĂșurat dupĂ un ghem ațĂ cĂt erea țancu cerĂului și pĂ urmĂ a dat ghemu ariciĂului. AriciĂu șiret, vrĂnd sĂ facĂ pĂ D-țĂu sĂ greșeascĂ, cĂnd vedea cĂ D-țĂu sĂ apropie de el cu zĂdirea pĂmĂntului desfĂșura cĂte puțĂn cĂte puțĂn ațĂ dupĂ ghem; așĂ cĂ tomnaĂ la urmĂ cĂnd D-țĂu a vĂțut cĂ pĂmĂntu Ăeste mĂi mare decĂt cerĂu, a priceput cĂ ariciĂu Ă-a stricat țancu. Atunci ariciĂu a fugit și s'Ă pitulat în ĂarbĂ. D-țĂu dupĂ ce s'Ă gĂndit și rĂsgĂndit și n'Ă aflat nici un mijloc ca sĂ facĂ pĂmĂntu sĂ nu fie mĂi mare decĂt cerĂu, a trimes *albina* ca sĂ caute pĂ ariciĂ și sa'Ă Ăntrebe. *Albina* gĂsĂnd pĂ ariciĂ l'Ă Ăntrebat, dar el a țis cĂ știe și nu vrea sĂ spunĂ. *Albina*, și ea șireatĂ, s'Ă prefĂcut cĂ pleacĂ. Ea ĂnsĂ depĂrtĂndu-sĂ puțĂn s'Ă ascuns Ănt'r'o flĂre. AriciĂu crețĂnd cĂ e singur, a țis : „HeĂ! nu sĂ pricepe D-țĂu atĂta lucru ! SĂ Ăa pĂmĂntu în mĂini de marginĂ, sĂ'Ă strĂngĂ, și așĂ o sĂ sĂ facĂ muntĂi, vĂi și dealuri“. Cum aude *albina* lucru, sbĂrĂ din flĂre, și ariciĂu auțĂnd'o Ăa țis : Eii...! aci ĂĂ fost, hĂțo! mĂnca-ț-ar ce nu sĂ mĂnĂncĂ cin'te-a trimes!—Și de atunce *albina* face miere în loc de alt-ceva...“ (I. NisipĂnu, c. NisipiĂ).

Tot așĂ se povestesc de 'ncĂce de Olt (P. Diaconescu, Muscel, c. GodenĂ; D. Basileșcu, Prahova, c. Drajna de sus; P. MichĂescu, BrĂila, c. CĂcĂru).

În acest mod poporul Ăși explicĂ, pentru ce numĂi la *albine* se mĂnĂncĂ „ceĂa ce nu se mĂnĂncĂ“, fiind-cĂ blĂ-

stemul ariciului silia tocmai pe Dumne-
deu vrând-nevrând s'o mănânce.

v. *Ariciu*. — *Brôscă*.

Fiind că se pitulează atât de málcom
într'o flóre și apoi sbórá bázâind nu-
mai după ce o supsesse bine, *albina* ca-
racteriséză adesea în legendele popo-
rane pe iscodă.

Basmul „Țugulea“ (Ispirescu, Le-
gende p. 315), „... priponi caii, apoi
dându-se de trei ori peste cap, se făcu
o *albină* și plecă înspre mędă-nópte
încotro ședea Smeoíca pámintului. După
ce ajunse acolo, sbárn! în sus, sbárn!
în jos, întră în casa Smeoícei și ascultă
ce vorbía cu Smeii...“

Pe lângă numele seú de iscodă, *al-
bina* mai are și pe acela de o gângónă
reutációsă.

Se scie că *albinele* cele lucrátore în-
ghimpă fórte dureros cu așa numitul
a c, pe care'l are și matca, deși ea nu'l
întrebuintéză nici o dată, astfel că po-
porul crede că dinsa nu'l are.

O legendă din Ardél :

„Când a făcut Dumneđeú tóte vie-
tățile, a întreat pre fie-care ca ce pu-
tere voesce să aibă. *Albina* a respuns
că: pre cine voú împunge cu acul
meú, să și móră. Atunci Dumneđeú
a đis: mai bine să mori tu! Și așa
se vede pînă în đioa de astăđi, că în-
dată ce înghimpă cu acul seú *albina*
pre cine-va, móre' ea-ínsăși...“ (G. Do-
brin, S. Gila, I. Munténu, Făgăraș și
Huniadóra).

De asemenea se povestese în Moldova
(V. Mircea, Iași, c. Copoú; Dumbravă,
Némț, c. Uscății) și 'n Țéra-Románescă
(P. Georgescu, Prahova, c. Provița; N.
Călinescu, Brăila).

Și totuși pe acéstă reutációsă iscodă,
poporul o privesce ca s f á n t ă .

„Dracul se póte preface în orí-ce féră
saú dobitoc, numai în óiă și 'n *albină*
ba“ (L. Iancu, Banat, c. Visagu; I. Vi-

șoianu, Muscel, c. Mățâu; I. Bădescu,
Muscel, c. Boteni etc.).

„*Albina* e privită ca sfântă, căci ea
face céră pentru luminări de dus la
biserică. Poporul crede că este păcat
a da cu céră pe'n case, la podélă saú
ceruit, după cum unii din boierii aú
obiceú...“ (Stareț G. Theodorescu,
Galați, Mavromolu; M. Rădulescu, Dim-
bovița, c. Finta; Cărare, Iași, c. Cucu-
ten; P. Pinteá, Banat, c. Nevrincea etc.).

O rugăciune poporană din Banat :

Sânta Vineri a avut un fecior,
Ca un mândru domnișor;
Din ochi lacrimi îi mergea,
Din inimă sânge'i curia,
Nime'n lume nu sciea,
Făr de Lină
Magdalină
Și surorile lui Lazar,
Carí se duseră pe câmpul lui Iordan,
Culegând flori de amin,
Și deteră cu picioru 'n spin;
Ci acela nu fu spin,
Ci fu *albin*,
Din *albin* se făcu miera,
Miera făcu céră,
Céra s'a aprins,
Raúl s'a deschis...

(S. Liuba, Banat, c. Maidan).

Din Transilvania :

Am plecat pe-o călicea,
Mă 'ntálnii c'o alghinea,
Alghina a făcut céră,
Céra s'a făcut lumină,
Lumina s'a aprins,
Raúl s'a deschis,
Pomete
Înflurete,

Dumneđeú sânt să ne ierte...

(I. Floca, Sibiu, c. Sina)

Din Dobrogea :

Albina face miera,
Miera se face céră,
Céra se face făcliă,
Făclia s'aprinde,
Raúl se deschide,

Maica Domnului pe toți în brațe ne coprinde...

(N. Ludovic, c. Niculițel).

În Occident se țice că'n nóptea Crăciunului *albinele* cântă o minunată colindă despre nascerea Mântuitorului, și că ele nu înghimpă cu acul lor decât numai pe ómenii desfrinați și pe femeii perdute (Rolland, Faune pop. III, 268); se mai țice că patria *albinelor* e paradisul, și alte legende analóge (Gubernatis, Zoologic. Mythol. II, 218); dar numai la Români, printr'o imagine de cea mai înaltă poesiă, poporul ne asigură că :

„*Albina* este făcută din lacrămile Maicei-Domnului...” (Dumbravă, Némț, c. Uscații).

De aceia e mieroasă, dar și te dóre tot-o-dată.

În fine, nu lipsesce o legendă comică :

„Poporul țice că la început *albina* a fost a Țiganilor, și ómenii au făcut schimb cu dînșii, dându-le în loc nisce bărzauni mari, cari trăesc sêlbateci și de cari s'au bucurat Țiganii, crețându-se câștigați, căci *albina* e mult mai mică...” (Buzeu, com. Boziorul).

v. Țigan.

Cuvîntul s'a păstrat în tóte dialectele române: macedo-român *alghină*, istriano-român *albiră*, la noi după localități: *albină*, *alghină*, *alghină*, și chiar *albînă* (Năsăud). Este latinul: musca *alvina*, literalmente „mouche de ruche”, de unde pe de o parte simplul *in uscă* „abeille”, după cum se aude adesea pe la țeră, pe de alta — *albină*, substantivându-se adjectivul ca în: „fântână = [aqua] fontana”, „armasariu = [equus] admissarius”, „érná = [tempus] hibernum” etc., sau precum în latina lui Plaut se țicea bună-óra: „melina = [crumena] melina”. Așa dară *albină* este în cea mai strînsă înrudire cu *albiă* (=lat. *alveum*), după cum se numia dentru'ntăiu stupul sau ștubeliul (Cihac). Masculinul *albin* în

poesia poporană din Banat ar puté să ne amintescă că la vechii Romani tocmai *albina*-femeia era privită ca bărbat: „rex” sau „regulus” (Virgil, Varr. etc.), astfel că *albin* ar fi „[rex] *alvinius*”, „regele stupului”; e mai probabil totuși că, după ce cuvîntul *albină* fusese deja format, poporul l'a apropiat apoi printr'o asociațiune de idei de adjectivul *albin* = lat. *albinus*, nu cu sensul de „blanc”, ci cu acela de „candide”. Prin aceiași asociațiune de idei s'a născut forma femeescă *albină* în loc de *albinéță* într'o doină din Ardél :

Tot mē mir, mē mir drăguță,
Cum poți fi așa mândruță?
Nu sciū cum poți fi, leliță,
Chiar așa de *albină*?

și mai jos :

Frunțuliță d *albină*...

(Familia, 1886 p. 227),

ca și când ar fi deminutivul *albină* din *albină*.

Cu mult înainte de colonizarea romană, Dacia era vestită prin *albinele* sale, căci deja pe timpul lui Erodot Tracii spuneau cu emfasă Grecilor că pe aci nu poți străbate de mulțimea *albinelor*: „ὥς δὲ Θρηάκιες λέγουσι, μέλισσαι κατέχουσι τὰ πέριν τοῦ Ἰστρου, καὶ ὑπὸ τούτων οὐκ εἶναι διελθεῖν τὸ προσωτέρω...” (Herod. V, 10; cfr. Aelian. de nat. anim. II. 7). Sub dominațiunea Romei această industrie n'a încetat de a se desvolta. Pe lângă *albină*, termenii *miere*, *céră*, *fagur*, *păștură*, *cățel* etc. dovedesc temelia latină a apiculturei române. Peste această temeliă însă, fără a puté s'o ascundă, s'a așezat în vécul de mijloc un gros element slav: *stup*, *uleiu*, *prisacă*, *matcă*, *trântor* și altele. Causa este că vecinii nostri Slavi, mai ales acei din Polonia, s'au îndelet-

nicit tot-d'a-una mai mult decât noi cu crescerea *albinelor* (Hehn, Kulturpfl.², 516). E interesantă în această privință legenda poporană despre descălecarea Moldovei, povestită de Evstratie Logofetul, Letop. I, Apend. 5: „[Maramurașăni], mirosindu-le fum de foc și fiind locul despre apă, cu pădure mărunță, s'au pogorit pre mirodenia fumului unde este acum mănăstirea Ețcanii; acolo pre acelaș loc au găsit o prisacă cu stupi și un moșnég bătrân prisacariu, de seminție au fost Rus și l'au chemat Iațco; întrebându'l acei feciori de Domni, ce fel de omu'i și den ce țară'i, el au spus că este din țara leșéscă...”

Doé județe, Vasluu în Moldova și Mehedinți în Muntenia, privindu-se cu drept său cu nedrept ca cele mai bogate în stupi, pörtă imaginea *albinei* în chiar marca districtuală; dar nu numai ele, ci România întregă avusese altă dată un nume european sub raportul *albinăritulu*. Cel mai bun cunoscător al țărilor noastre din secolul trecut dicea: „Una delle più pregevoli e ricche produzioni delle due Provincie sono le Api, perchè la cera che danno è senza dubbio la più bella e ricercata di tutta l'Europa...” (Raicevich, Osservazioni 1788, p. 87).

v. *Céră*.—*Miere*.

Din *albină* se forméză cinci deminutivi. Ieromonah Macarie, 1778, Dicționar slavo-român (Mss. în Bibl. Centrală din Buc., v. *пчелка*): „albinuța or albinița, albinica, albinioara...” afară de cari mai este *albinea*, ca într'o rugăciune poporană de mai sus. Augmentativ nu există, ci numai colectivul „albinet, eine Menge Bienen, lauter Bienen” (Budai-Delenu, Dicț. Mss. în Muz. istor. din Bucur.), „o mulțime de *albine*”, căruia corespunde *albinig* „ein Ort voll Bie-

nen” (ibid.), „loc plin de *albine*”. Cel ce trăesce din crescerea *albinelor* este *albinar*, ér însăși îndeletnicirea *albinăriă* (Budai-Delenu), sau mai bine *albinărit* (Pontbriant).

Mai multe localități în România se chiamă *Albină*: un munte în Argeș, un sat în Tutova, vr'o trei insule în Dunăre (Frunțescu, Dicț. top. 4). Satul *Albinesci* în Argeș presupune un nume personal *Albină*. Numele cătunului *Albinarii* în Buzeu ne spune că locuitorii lui vor fi fost dedați órecând cu crescerea *albinelor*.

v. *Albinărel*.

Albinărel (plur. *albinăreii*), s. m.; t. de Zool.: *Merops apiaster*, guépier. În Moldova și Muntenia, numele mai cunoscut al acestei păserele este *Prigóre* sau *Prigóră*.

S. F. Marian, Ornit. I, 61: „*Albinărelul* e una dintre păsărelele cele mai frumoșe de prin țerile locuite de Români; el întrunesc pe penele sale mai tóte colorile, precum albe, roșii, galbene, albastre, castanii, negre și verđi. Nutrețul de frunte al *albinărelului* sint tot felul de musce, apoi strechi, lócuste, bondari, cărábuși și gárgăuni, însă mai ales *albine* și tot felul de vespí, de unde se vede că-i vin la poporul român și numirile de *albinărel*, *vespar* și *vesparița*. Ba! Românii din unele sate ale Bucovinei, precum bună-óra din Frătăuții-vechi și din Crasna, m'au spus că *albinărelul* mánăncă cu mare plăcere și furnici. De-aici apoi l'au numit locuitorii acestor sate și furnicariu. *Albinărelul* se află mai pretutindene în Europa. El își face cuibul de comun prin borți adânci din țermurii apelor. Umblă în cete și strigă, mai cu samă înaintea unei ploii, fórte tare. De-aicea vine apoi crediuța Românilor, atât a celor din

Bucovina cât și a celor din România, că *albinărele* e nu numai un anunțător foarte bun de plöie, ci și că el, măcar că petrece mai mult în apropierea apelor, nici când de altă dată nu bé apă, ci numai când plouă.“

Tot după numele „albinei“ se chiamă această păserică în mai multe alte limbi romanice: span. abejaruco, franc. dial. béiola, provent. dial. abellerola, sard. abiolu și apiolo etc.; cfr. germ. Bienenfresser, engl. bee-eater și altele.

Etimologicesce, *albinărel* este deminutiv din albinar cu sufixul -ar adaus la albină, hrana obicinuită a acestei păsărele, sufix ce ne întimpină cu aceeași funcțiune în numele păserelei „alunar“ care se nutresce cu „alune“. Literalmente, *albinărel* = „petit apiculteur“.

v. *Albinar*. — *Prigóre*.

Albinăriă }
1. Albinărit } v. *Albină*.

2. Albinărit, s. n.; „impôt sur les abeilles“. — v. *Desetină*.

Albineă. — v. *Albină*.

Albinet, s. n. collect.; beaucoup d'abeilles. — v. *Albină*.

Albinet, -eță, adj.; blanchâtre, pâle. Derivă prin sufixul deminutival -eț din albin = lat. albinus, de unde printr'un alt sufix sinonimul albinii. Se dice și albeț, din alb cu acelaș sufix -eț. Prin sens puțin diferă de albior, albișor, albiu, albiu etc., în cari nuanța deminutivală este totuși mai pronunțată.

Dosofteiu, Synaxar 1683, ghen. 20, descrierea sântului Eutimie: „era la chip dî-afreliă, năravul prostacū, la peliță *albenetū*, la stat sprintenū...“

Același, 30 ghen., vorbind despre Sf. Ioan Crisostom: „era scundū, mare la capū, suptăre la trupū forte, plecatū nasulū cu nări mare, plăvăăi-*albenet*...“

Cuvîntul circulază foarte mult în Moldova și peste Carpați.

Din Bucovina :

Că'i la față *albinet*
Iar la pěr negru și creț,
La obraz ca rujile
Și la ochi ca murile...

(Marian, II, 198)

Din Ardél :

Mē miram ce'mi place mie!
Mērul roșu din tîpsie,
Badea nalt cu pālărie;
Mērul roșu pădureț,
Badea nalt și *albinet*!...

(Jarnik-Bărsanu, 41)

saū :

Ochiū tei cei negrișori
Umple'mi trupul de fiorī,
Fruntea ta cea *albinetă*
Umple'mi sinul de dulcētă...

(ibid. 31)

saū :

Dela puica'mi *albenetă*
Ca și dalba diminetă...

(ibid. 322)

saū :

Măi leliță *albinetă*,
Ce te ții așa marotă?
Că și eū is *albinet*,
Nu mē țiu așa măreț...

(Familia, 1886 p. 43).

Din Moldova :

Pe badea de l'ii vedē,
Tu să mi'l cunosci așa
Că'i la față *albinet*
Și la pěr negru și creț...

(Conv. lit. 1886 p. 182)

Forma *albenet* în loc de organicul *albinet* se datorază asimilațiunii vocalice regresive.

v. *Albinez*. — *Albinii*.

Albinèz (*albinat, albinare*), vb.; rendre blanchâtre. In Dicționarul Bănățen Mss. circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 442): „*albinèdz*“, dar fără explicațiune.

v. *Albineț*.

Albincă }
Albiniță } v. *Albindă*.

Albinș (plur. *albinșur*), s. n.; endroit riche en abeilles ou plein d'abeilles. — v. *Albindă*.

Albinu, -ie, adj.; blanchâtre. Se întrebuințează în Bucovina (Marian, Chromatica p. 50). Derivă din albin=lat. albinus prin sufixul -iŭ, care formează sinonimul albiŭ d'a-dreptul din alb. Între *albinu* și albiŭ este același raport morfologic ca între „albineț” și „albet”.

v. *Albineț*. — *ăi*.

Albiôr, -ôră, adj.; 1° blanchâtre; 2° sorte de raisin. Cel mai poetic dintre numeroasele forme deminutive din alb, pôte tocmai pentru că e puțin întrebuințat.

Alexandri, „Flori de nufăr“:

...de-o dată, rotunși și *albiori*,
Apar la foc de sôre doi nufări plutitori...

Jipescu, Opincaru p. 53, înșirând diferitele numiri de struguri întrebuințate la Vălenii-de-munte: „... sască, romostin, olog, aurel, berbecel, vînăt, vînos, rûginit, *albior*...”

v. ¹*Alb*. — ¹*Albișor*. — *ior*.

Albiôră. — *Albiă*.

¹**Albișôr, -ôră**, adj.; blanchâtre. Sinonim cu albiôr, dar mai puțin elegant, deși cu mult mai des în circulațiune.

O colindă din Bucuresci:

Și mă pörtă bine,
Cum mi se cuvine:
Iiă nisipiă,
Roche de cutniă,
Ciorapi *albișori*,
Pantofi gălbiori...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 81)

Intr'o doină tot de acolo:

Cu scrobélă *albișoră*
De pe alba'mi fețișoră...

(Ibid. 308)

Din Ardél:

Și la față's *albișore*,
Albișore, roșiore,
Ca și niște merișore...

(Jarnik-Bârsanu, 28)

saŭ:

Fetișoră *albișoră*,
La costiță gălbioră
Și la mijloc subtîrică,
La picîore mititică...

(Ibid. 241).

În „cărăitura” saŭ argotul hoșilor români, *albișor* și albitură însemnează ban de argint (Baronzi, Limba p. 149). Tot așa la hoșii din Veneția: albume (Boerio).

„Boilor albi pe la noi se ăice *albișor*, ca nume propriu...” (Dolj, c. Risipiți).

v. ¹*Alb*. — *Albior*. — *Albonu*. — *șor*.

²**Albișôr** s. *albișoră*, s. m. et f.; t. de Zool.: ablette, Cyprinus alburnus. Un pesce de rîu de culore albă argintă, fôrte des în apele din regiunea dunărenă a României. Numele frances „ablette” este o metatesă din abette, italianesce albo saŭ alburno.

„... În elăștău nostru să găsește numa crachi și caracude; da în ăl dila Oghilești e'n tot felu de pește: somn, ștîucă, *alghișoră*, platică, ghiban și țipar...” (Th. Teodorescu, Ialomița, c. Lupșenu).

Forma feminină *albișoră* se aude mai

mult în Brăila (c. Tătari și Filipescii), în Teleorman (c. Budescii), în Ialomița se mai întrebuintează pe a-locuri și metateticul *ablișoră* (c. Grindu), care ne amintesc pe francesul „ablette = albette”. Forma masculină *albișor* e mai răspândită în Oltenia (Dolj, c. Galicinică și Risipiții). Tot din alb, dar prin alte sufixuri, se chiamă acest pește în Covurluiu *albiță* sau *alghitță* (N. Țărcuș, c. Piscu), iar în Banat *alboniu* (S. Liuba, c. Maidan).

În Dobrogea *albișoră* se aplică în genere la toți „peșcii mici albi” (G. Eftușescu, c. Ciobanu), ca și franțuzește: „blanchaille, menu poisson blanc” (Littré).

Se ȳice și simplu: pește-*alb* (L. B.).
v. ¹ ³ *Albișor*.

³ *Albișor*, s. m.; t. de Botan.: sorte de champignon. Un fel de ciupercă. „Negrișori și *albișori* se chiamă nește bureți, cei de nțăiu negri, cei l'alți albi; se fac uni și alți tōmna pe copaci căduți; muntenii îi întrebuintează la hrană, fripti, gătiți și murați în vase” (S. Poppescu, Buzeu, com. Chiojdu).

v. ¹ ² *Albișor*.

Albire }
Albit } v. *Albesc.* — *Nălbesc.*

Albitor, -*ore*, adj.; blanchissant, ayant la propriété de rendre blanc. Mai adesea se ȳice *nălbitor*.

Doină din Ardel:

Te scalđi sēra 'n riurēle
Și te svintă vinturēle?
Orī te bate vint cu bōre,
Vint cu bōre *albitōre*?...

(Familia, 1886 p. 227).

v. *Nălbitor*.

Albitōre. — v. *Albitor*. — *Nălbitorē*.

Albitoriă. — v. *Nălbitoriă*.

Albitură (pl. *albituri*), s. f.; blanchissage, blanchissure; au pluriel: linge blanc (Cihac). Se întrebuintează mai ales la plural ca sinonim cu *albe*, cu aceea deosebire că nu însemnăză nici o dată haïne, ci numai cămeși sau cele ce se spală, ba și acestea înainte de a fi îmbrăcate. Se ȳice: m'am îmbrăcat în *albe*, fie pânză, postav, cojoc; dar: am multe *albituri*.

În graul hoțesc *albitură* vrea să ȳică bani de argint (Baronzi, Limba p. 149).

v. *Alb*. — ¹ *Albișor*. — *ură*.

¹ *Albită*. — v. ² *Albișor*.

² *Albită* (pl. *albite*), s. f.; t. de Botan.: drave, *Alyssum incanum*. Spaniolesce: „aliso blanquecino”. Poporul a moștenit din vechime credința că *albita* vindecă de mușcătura cânelui turbat (Sava Bărcianu), ceia ce făcuse deja pe Greci s'o numescă *άλυsson*, dela negativul *α* și *λύσσα* „turbare”.

v. ³ *Albită*.

³ *Albită*, n. pr. loc. f.; nom de village. Așa se chiamă un sat în districtul Fălciului (Buciumul Român, I, 36).

v. ² *Albită*. — *ită*.

Albită, s. f.; diminutif d'*albiă*: petite auge, petite jatte.

v. *Albiă*.

Albiu, -*iă*, adj.; blanchâtre. Sinonim cu *albiu*, *albicios*, *albineț* etc., având același sufix ca în *alburii* și *albinii*.

E des la Alexandri.

„Iérna“:

Tot e alb pe câmp. pe deluri, împrejur, în depărtare
Ca fantasme albe plopii înșirați se perd în zare,

Și pe'ntinderea pustie, fără urme, fără drum,
Se ved satele perdute sub clăbuci *albi*
de fum...

„Tunetul“:

E umbra unor noui *albi*, ușori, mă-nunți
Ce lunecă sub sóre, clădind un lanț
de munți...

„Calea robilor“:

Pe cerul nalt lucese un riu *albiu* de
stele...

„Vinători“:

Pe géna câmpului *albiu*,
Se vede-un codru mare
Lucind sub sórele gálbiu,
Ș'un sat perdut în zare...

v. *Albinii*. — *Alburii*.

¹*Albòni* = *albòiu*, adj. et subst.;
d'une couleur très-blanche, mais seule-
ment en parlant des animaux dome-
stiques.

„Porcii albi-băla ni se ȳice *alboni*...“
(P. Munténu, Banat, c. Vermeș).

„Porc cu pete-caciur, porc alb —
alboniu...“ (M. Dragalină, Banat, c.
Borlova).

„Cănele cu pèrul alb pe lîngă gru-
maȳi se ȳice griveiu; cănele alb ca
néua — *alboiu*...“ (P. Olténu, Tran-
silv., Haȳeg).

Este o formaȳiune românescă din
alb prin sufixul augmentativ -oiu
= oniu.

v. ²*Alboniu*. — ²*Alberu*. — *-oiu*.

²*Albòni* = *albòiu*, s. m.; t. de
Zool.: ablette, Cyprinus alburnus. Si-
nonim bănăȳén pentru albișor sau
albișóra.

v. ¹*Albòru*. — ²*Albișor*.

Albóre. — v. *Alburii*.

Alboreà. — v. ³*Alba*.

¹*Albotă*, n. pr. pers. m. Format din
alb prin același sufix ca în vechile
numiri proprie: Călotă, Răcotă, Pă-
lotă, Drăgotă, Bălotă, Micotă, Ar-
notă etc.

La 1535, marele postelnic moldove-
nesc sub Petru Rareș: „pan *Albotă*“
(Zapiski Odesskago Obscestva Istorii,
II, 563).

Un alt *Albotă* în Pomelnicul mână-
stirii Bistrița din Moldova (Mss. în Acad-
Rom. p. 99).

De aci colectivul Albotesci ca
nume propriu topografic.

Intr'un crisoav slavo-român dela Ște-
fan cel Mare din 1489 (A. I. R. I. 155):
„вкати земли от хотара Ялботещи-
лорь...“

Albotesci, sat în districtul Bră-
ilei (Frunȳescu, Dict. top. 4; cfr. Bu-
ciumul român, I, 36).

v. ²*Albotă*. — *-otă*.

²*Albotă*, n. pr. loc. Același cu-
vînt cu cel precedente, dar aplicat la
localități. Frunȳescu (Dict. top. 4) in-
dică vr'o șese sate numite *Albotă*, în
districtele Argeș și Iași, precum și 'n
Basarabia, unde se mai află și păriul
Albotă.

v. ¹*Albotă*.

Albotesci. — v. ¹*Albotă*.

Albu. — v. ¹*Albul*.

Albuc. — v. *Albucesci*.

Albucesci, n. pr. loc. plur. m. Nu-
mele unui sat din regiunea Brăilei
(Frunȳescu, Dict. top. 4), care presu-
pune un nume propriu personal Al-
buc, format din alb prin sufixul de-
minutival -uc.

v. *Alb*. — *-uc*.

Albùgine, s. f.; t. de Méd.: albugo, cataracte. In glosarul slavo-român Mss. circa 1600 (Cuv. d. bătr. I, 268) ne întimpină de două ori: „**КОРКОЛЪ АЛБУ-УННЪ**“. E foarte remarcabilă conservarea poporană la Români a termenului medical latin albùgine m, pe care Francesii l'au căpătat numai în timpii moderni pe calea științifică, mântinându'i forma nominativă „albugo“ și neștiind de ce gen să'l facă, masculin ori feminin (Littré). Italianesce, întocmai ca și la noi, albùgine.

v. ³ 4. *Albétă*.

¹. **Albul** s. **Albu**, n. pr. pers. m. artic. Nume bărbătesc corespunzător femeiescului **Alba**. Altă dată era foarte poporan la Români.

Albu (Албу) stolnic, într'un document muntenesc din 1490 (A. I. R. I, 1, 6).

In pomelnicul mănăstirii Bistrița din Moldova (Mss. în Acad. Rom. p. 39, 40, 49, 57, 60, 62, 67, 68, 70 etc.) de o mulțime de ori: *Albulii* (Албуи) și *Albu* (Албу).

Intr'un act muntenesc din 1531 (Venețin, Vlacho-bolg. gramaty p. 151) tatăl se cheamă *Albii*, iar fiul *Albulii*, ca și când -ul n'ar fi articlu, ci un sufix deminutival.

v. -ul.

Intr'un alt act din 1551 (Cuv. d. bătr. I, 243): „Goné, *Albul*, Bêlcîu.“, unde Bêlcîu este același nume tradus slavonesce.

Intr'un act din 1573 (Cuv. d. bătr. I, 252): *Albu*.

Intr'un act din 1620 (A. I. R. I, 139) doi: „*Albul* de Nucșor“ și „*Albul* de Gănești“.

Fruntașii satului Goleșcii la 1650 (A. I. R. I, 1 p. 26): „...Nedelco Oncescu judec i Radul Bechescu post i *Albul* sin Stanciu judec...“

Una din lucrările cele mai populare

d'ale lui Anton Pann este intitulată: „O ședătoare la țară sau povestea lui moș *Albu*“ (Buc. 1851-2).

Albul este în antitesă cu **Negrul**, un alt nume personal de asemenea foarte întrebunțat altă dată, dar căruia nu'i corespundea o formă feminină **Negra**, căci „negréta“ ar fi fost o bătae de joc pentru o femeie.

Une-ori același individ se dicea *Albul* și **Negrul**, cu un nume de botez și cela-l'alt ca poreclă. La 1510, doi boieri, Stoica logofet și *Albul* **Negrul**, au dăruit mănăstirii Tutana satul Moșșescii (Arch. Stat., M-rea Radu-vodă No. 19).

Câte-o dată doi membri din aceeași familie erau unul *Albul*, altul **Negrul**. Fiul al lui Radu-**Negrul** (Col. I. Tr. 1871 p. 138), Mircea cel Mare era cunoscut în tinerețele sale ca „Bauovetș *Albul*“ (Windek ap. Engel, Gesch. d. Wal. 167). In zilele noastre au fost doi veri Goleșci foarte populari ca: „Goleșcu *Albul*“ și „Goleșcu Arăpilă“.

In Roma numele ereditar de **Albus**, mai în urmă **Albinus**, purtau toți pogoritorii din ilustra familia Postumia (Fabretti, Gloss. ital. ad voc.).

v. ². *Alba*. — *Negrul*.

². **Albul**, s. m. artic.; t. de Mythol. pop.: un génie bienveillant. In povești, *Albu*-împărat în opozițiune cu **Negrul**-împărat, cu **Roșul**-împărat, cu **Peneșul**-împărat etc.

Alexandri, Legenda Ciocărlieii:

Veni'tău **Roșul**, craiul înaltelor lungi
plăuri,
Și *Albul* ce domnesce pe două-deci de
rauri,
Și Peneș-împăratul, arcaș cu ochiul ținteș,
Ce are'n tolbă fulgeri și'n grajdii pe ca-
lul Vinteș...

Alături cu *Albul*, legendele poporane

ne vorbesc de „dîne albe“ în opozițiune cu cele „negre“, cărora li se închină drept prinos „găine albe“ și cari își au o reședință la „apele albe“ etc. (Col. I. Tr. 1876 p. 359—61).

v. *Dînă*. — *Negrul*.

³*Albul*, s. m. artic.; t. de Zool.: espèce de vermisseau. Un fel de vierme numit după culórea lui, ca și verdețul său verdetele.

„Dintre vermi, poporul de aci cunoște: rîma; moletele, un verme mic galben; verdețul, care se ascunde în pămînt lingă rădęcina curechiului și' l róde; *albul*, care trăesce din suculemnelor tăiate și al legumelor și strică crumpi...“ (D. Recénu, Banat, com. Bucova).

v. *Verdete*.

Albuléscî, n. pr. loc. plur. m. Așa se chiamă mai multe sate, prin pluralul dela *Albulesc* = „fiul lui *Albul*“.

La 1647 jupánésa Paraschiva a lui Necule peharnic din Ugrumî vinde lui Mateiu-vodă Basarab „tot satul *Albulești* ot sudstvo Meh den câmpu și den pădure și den apă și den șázutul satului de peste tot hotarul și cu tot venitul și cu viile și cu rumánii...“ (Arch. Stat., M-rea Strihaia No. 8).

v. ¹*Albul*. — *Albéscî*. — *Albotescî*.

Albulésc. — v. *Albulescî*.

Alburésc (*alburit*, *alburire*), vb.; blanchir, rendre blanchâtre, recouvrir de blanc. Literalmente: a face *alburit*.

Jipescu, Opincaru, p. 75: „Mă mir că nu vă topiți, voi țerani, de ger, când văd în puterea ierni, că pe chieptu vostru desfăcut se răsfață ninsóre, frigu și plóea, și cum nu 'nțepeniți, când vă zăresc sculați din car diminéța bru-

mați ori *alburiti*, de păreți că sinteți d'o sută de ani...“

v. *Alburit*.

Alburit, -iă, adj.; blanchâtre, pâle. Sinonim cu *albit*, *albit*, *albit*, *albit* etc. Este o veche formațiune românescă din substantivul abstract dispărut *al b ó r e* = lat. *al b o r e m*, fără a fi necesar de a admite un prototip latin rustic „*alborivus*“ (Cihac). Sufixul nostru -iă, deși corespunde latinului -i v u s, totuși a căpătat la Románi o funcțiune proprie post-latină în terminologia chromatică: *verdiu*, *negru*, *albastru*, *galbiu*, *vișiniu*, *portocaliu*, *aluniu*, *fistichiu* etc., ast-fel că *alburit*, adecă *albur-iă*, latin prin ambele sale elemente constitutive *al b o r i v u s*, este totuși curat românesc prin compositiune.

A. Odobescu, Pseudokyn. p. 218: „Flăcările *alburit* eșiau pe acolo din pămînt și sburau d'asupra taînței, unde stătură ascunse, atâta mare de vreme, comorile cele dela Petrósa...“

„Vinurile pe la noi sint roșii, persăcii și *alburit*...“ (C. Barbulescu, Dolj, c. Calapăr).

„...arnăut este un fel de grâu cu bobul mare și *alburit*...“ (I. Adamescu, Dolj, c. Găesci).

De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sultănică p. 18: „Focul pâlpaia în gura sobei; mușcelele *alburit* se zăriau, prin gémuri, topite într'o câmpia întinsă...“

v. *Albinu*. — *iă*.

Albuș (plur. *albușuri*), s. n.; 1°. blanc d'oeuf; 2°. blanc de l'oeil. Sinonim cu substantivul *alb*.

„*Albușul* o c h i u l u i = albugo oculi; *albușul* o u l u i = albumen ovi“ (L. B.).

În graiu circuléza mai mult despre o u; în poesia poporană — despre o c h i u:

Ochiî mei sînt cu *albuş*,
Te strig nóptea din culcuş;
Ochiî mei sînt cu lumină,
Te săgétă la inimă...

(Familia, 1883 p. 9)

saŭ :

Ochiî tei cei cu *albuş*
Mă scólă de pe culcuş...

(Ibid. 1882 p. 602)

saŭ :

Ochiî ei cei cu lumină
Mult mă strigă dela cină,
Ochiî ei cei cu *albuş*
Mult mă chiamă din culcuş...

(Jarnik-Bărsanu, Transilv., 33)

v. ². *Alb.* — *Ochîu.* — *Oî.* — *-uş.*

Albûte, n. pr. loc. plur. f. Aşa se chiamă un sat în Muscel, care formeză o singură comună cu satul Be le ŭ ŭ i = o traducere slavică a aceluiaşi nume, cu satul Negrescî = o antitesă a celor l'alte doë, şi cu satul Sgriptescî. În *Albute*, feminin plural dela *albut*, figuréză interesantul sufix deminutival -ut ca în „mic-ut-el“, „Grec-ot-eiŭ“, „Serb-ot-eiŭ“, „puŭin-t-el“ etc.

v. ¹. *Alb.* — *-ut.*

Albûţ, -ă, adj.; blanchâtre. Sinonim cu *albineţ*, *albuîu* etc., ér mai ales cu *albişor*.

E des în poesia poporană.

O doină din Ardél:

M'a mînat maica la vie
Să'mî culeg măghiran mie,
Măghiran de cel *albuţ*
Să fac pénă la drăguţ...

(Jarnik Bărsanu, 315)

Balada „Gruia lui Novac“:

Apoi, Dómne, faţa lui
Ca şi spuma laptelui;
E *albuţ*, cam roşcovan,
Şi sémén' a căpitan...

(Reteganu, Poes. pop. 62)

Bocet din Dobrogea:

Ochişorii ei
Ca nişte scânteî,
Dalbele mînuţe
Ca florile-*albuţe*...

(Burada, Inmormint, 126).

Un alt bocet tot de acolo :

Din ai tei dragi ochişorii
Aŭ să créscă alte flori,
Din guriţă
Tămăiţă,
Din mînuţe
Flori *albuţe*...

(Ibid. 196; cfr. 111)

Din Bucovina :

Pe cel déi, pe cea costiţă,
Este-o floricea *albuţa*,
Ş'am đis lui Tóder să vie
Să i-o pun în pălărie...

(Aurora română, 1881 p. 15)

v. ¹. *Alb.* — ¹. *Albişor.* — *-uţ.*

¹. **Alcă** (plur. *alcăle*), s. f.; „crampon, crochet“ (Pontbriant). „*Alcă*, scóbă saŭ legătură de fer la muri şi alte construcţiuni“ (L. M.). Cuvînt de aceeaşi origine cu cel următor.

v. ². *Alca.*

². **Alcă** s. *halcă* (artic. *alcaoa*, plur. *alcăle*), s. f.; espèce de tournoi oriental, jeu de bagues. Intre secolii XVI-XVIII jocul *alcălei* şi cuvîntul, ambele împrumutate din Orient, par a fi fost respândite la Români.

Moxa, 1620, p. 389: „jucaşi bine astăzŭ şi vrătejişi bine calul la *alcă*...”

Glosar slavo-român circa 1600 (Cuv. d. bătr. I, 268): „*тризнице*, loc larg sau unde alérgă la *alcă*...”

Balada Sîrb-sărac :

Trecea mercuri, venia joi,
Turcii mergea câte doi
Ca să gîoçe la *halca*
Sus în Haidar-paşa,
Şi de-odată toŭi pleca,

La fugă se arunca,
Pe câmp luciū se nșira . . . ,

unde Alexandri (Poes. pop.², 109) observă: „*Halca* e cuvînt turcesc ce însemnează verigă. Gîocul *halcalet* trebuie să fi fost același carele pîrtă la Francesi numele de: jeu de bagues. După înțelesul baladei, gîocul consista într-a se repeși călare în partea unde se găsea *halcaoa* spîndurată, și a svîrli djeridul astfel încât să trecă prin cercul ei . . . “

Un martur ocular, Gheorgachi Logofătul din Moldova, Letop. III, 314, descrie *alcaoa* după cum se mai juca încă în secolul trecut: „A tria zi după Paști vin toți Egumenii Greci de se închină Domnului cu Sfânta Inviere, aducând și pocloane câte un miel; și tot într'acastă zi, saū a patra zi, aū fost obiceiū vechiū de eșia Domnul afară cu tot alaīul de slujitorime, și cu toată boierinē marī și micī, la *halca*, ori în șasul Bahluīului, ori la Copoū, scoțindu-se toți caii Domnești; și șezând Domnul la saivant și boierii pe scaune, pe cine din boierī rānduīa Domnul încăleca pe cal Domnesc și se slobozia cu sulița a supra *halcalei* — care sulițe sânt aduse din țara Ungurēscă, acolo se fac într'adins pentru acastă trebă — cu zicături de mehterhané; și care lua *halcaoa* în repegī un é cālululū, venīa de se închina Domnului și'i sāruta mēna și poala; și celor mai marī boierī li se dāruīa de cătră Domn câte o lastră saū canavațā cu fir și un postav, celor mai de gîos postajī și atlaze . . . “

Din acele petreceri de altă-datā, a mai remas în popor numai dōrā locuțiunea proverbială: „b a t e *alcaoa* = perde timpul în deșert“ (L. M.).

Este turcul *halqā*, *djagataic alkā* (Șaīnénu, Elem. turc. p. 50) „anneau, bague“, care n'are a face nici cu gre-

cul *χαλκός*, nici cu românul „o halcă de pāine“ (Cihac, II, 584).

v. ¹. *Alca*. — *Halca*. — ^{1,2}. *Halcă*.

Alcām (plur. *alcāmuri*), s. n.; ruse, piēge, guet-apens, savoir-faire. Cuvîntul se aude în Transilvania. Lexiconul Budan, vrēnd cu ori-ce preț să'l apropie de latinul „*arcanum*“, îi sucesce forma și sensul tot-o-datā: „*Alcāmu* vel *a r c a m u*: 1°. taīnă, lucru ascuns, *a r c a n u m*, *mysterium*, *res occulta*, 2°. vicleniā, *ars*, *techna*“. Alțiī aū mai confundat cu *alcām* pe *a r c a n* „fune cu ochiū la capēt“ (L. M.), o vorbă curat tātārēscă. Numai forma *alcām* și sensul „vicleniā“ sînt poporane și istorice.

Cuvîntul ne întimpină de treī ori la Coresi, Omiliar 1580:

quatern. XI p. 3: „...ne-amū confundatū și ne chinuimū în năpăștile vrājmașului și în *alcāmurile* lui . . . “

quat. XVI p. 14: „...chinuiții de ale vrājmașului năpăști și de *alcāmuri*-i . . . “

quat. XXVI p. 1: „.... ačastā dumnezeiască sāmāința să ne nevoimū să o priimimū, ca să nu fie călcată sau rāsipită de dracii vāzduhului; așijderé să o rāsādim într'adāncū, să ne nevoimū ca să se înrādācinēze, ca să nu de *alcāmurile* năpăștilor să se usuce . . . “

Alcām nu e turcesc, nici slavic. El n'are a face cu latinul „*arcanum*“, căruīa i-ar corespunde romānesce „*arcān*“ ori „*arcām*“ saū „*arcāū*“, nici o datā *alcām*. Prin sens și prin formă, este curat maghiarul *alkalm* „meșteșug, îndemānare“: *alkalmas* „habile, adroit“, *alkalmasság* „adresse, savoir-faire“, *alkalmazékony* „expéditif“, *alkalmazkodni* „s'accomoder, s'arranger“ etc. Din *alkalm* — *alcām* prin dissimilațiunea unuīa din cei doi l.

v. *Arcan*. — *Hatalm*. — *Meșteșug*.

Alcazi (pl. *Alcăzesci*), n. pr. m.; nom d'une famille noble moldave. Astăzi se dice mai des *Alcaz*. Acastă familiă e cunoscută în Moldova din prima jumătate a secolului XVIII, locuind atunci în districtul Némțului și fiind înscrisă cu vechiul ném boieresc *Bantăș*. Intr'un act al moșiei Aldeni (Arch. Stat. din Buc.) din 1767 se menționează mai de multe ori Iordache *Alcazi* (Алсази), cumnat cu Nicolae Lipan și fiu al sulgerului Constantin dintr'o fiică a lui Ursache Bantăș. Sub vechea'i formă *Alcazi*, de unde mai târziu s'a mutat tonul în *Alcăzi* și apoi s'a pierdut finalul -i, acest nume este de tot turcesc sau tătăresc: *Alkazı* sau *Alqazı*.

². *Arap.* — *Bantăș*. — ¹. *Turc.* — *Turcul*.

Al-cătele, a-căta, adj. num.; cantitate. Forma bărbătească își acapătă mai adesea pe emfaticul -a (v. ⁵.A): *al-cătelea*. Servă ca întrebare pentru a afla locul său rindul pe care'l ține ce-va sau cine-va între mai multe unități omogene, având drept răspuns: al-doi-lea, al-treilea, sau: a doua, a treia; de ex.: *al-cătelea* ai vorbit în adunare? — al-șeptelea; *a-căta* casă? — a-treia. Nicî o dată nu se întrebunțeză fără artichu posesiv al. Simplul *cătele* n'are în graiu o existență individuală, ci numai ca element constitutiv în adjectivul *al-cătele* și'n adverbul *a'n cătele*. Formele flexionare *ai-cății*, *ale cătele*, indicate de Cihac (I, 47), sint numai teoretice, dar nu se aud în popor.

v. *A'ncătele.* — *Căt*.

Alcătuesc (*alcătuire*, *alcătuit*), vb.; créer, produire, former; composer, arranger. Deși, fără îndoială, cuvintul vine d'a-dreptul din maghiarul *alkotni* „créer“, totuși derivațiunea din *căt*,

propusă de Lexiconul Budan, e foarte ingenioasă, rădămându-se pe analogia vechiului italian „*quotare* = compo- nere, ordinar“, și nu este fără o brumă de adevăr. Dintru'ntăiu *alcătuesc* = *alkotni* trebuia să fi însemnând numai „créer“, adecă „scot la ivelă ce-va nouă privit ca o unitate, nu ca o adunare“, de exemplu:

Lui Adam l'a sa zidire Dumneșeu l-a dăruit
A fi stăpân preste tôte ce el le-aü *alcătuit*...

(Zilot, Cron. p. 3)

și deja mai târziu, pe terenul românesc, se va fi născut sensul de „composer, arranger“, „așezî împreună mai multe una câte una“, pe care nu'l are prototipul unguresc și care pare a se datori anume etimologiei poporane dela *al-căt*, înlesnită prin unele construcțiuni ca:

Milă îți era de țără s'o veđi cum o bântuța,
Iscodiri n'ajunge 'n minte pe câte *alcătuită*...

(Beldiman, Tragod. v. 2497)

În *alcătuire*, după cum s'a încetățenit la noi prin etimologia poporană, fie-care din elementele constitutive ale totului este *al-cătele* față cu celelalte, adecă *alcătuesc* cutare proporțiune numerică; bună oră la Alexandri, Iași în 1844: „țărani, cari, slavă Domnului! *alcătuesc* cel mai mare număr, nu și-aü părăsit nicî o dată obiceiurile, nicî limba, nicî portul...“, unde *alcătuesc* este ca și când am întreba: „*al-cătele* este țeranul între cei-alți Români?“

I. Ca verb activ, *alcătuesc* se pôte traduce mai tot-d'a-una franțusesce prin „composer“ și „arranger“.

a) *Alcătuesc* „composer“, fie în sens fizic, fie în cel intelectual, sinonim cu *intocmesc*.

A. Odobescu, Mihnea-vodă p. 37, vorbind despre mazilia acestui principe

în Ardél: „Toți grofii și nemeșii din Sibiiu și de prin pregiur *alcătura* o curte, care se bucura de bilșugul și de traful Domnesc al Voevodului mazi. . .“

Costache Negruzzi, Zoe, I: „El purta un antereu de suvaia alb, era încins cu un șal roșu cu flori, din care o pólă i se slobozia pe cóspsa stângă, iar capetele *alcătui*nd un fîong dinainte, cădea apoi peste papucii lui cei galbeni. . .“

Zilot, Cron. p. 2: „Acum vedënd iar în patria mea primejdie mare și înțelegëndu-o pre dinsa tocmai stirv în mijloc la atâtea hiare, mai *alcătui* și acéstă scurtă scrisóre. . .“

La Cantemir, Ist. ierogl. (Mss. în Acad. Rom. p. 29): „... cămila nepăsărită și pasere necămilită, căriia unii *alcătui*ndu-î numele Strutocamilă îi dzic; acasta precum hirișă cămilă să nu fie, pénele o vădesc, și iarăși hirișă pasire să nu fie, nezburare în aer o părăște. . .“
— *alcătuesc* se referă la numele compus: σιρονο-κάμηλος.

b) *Alcătuesc* „arranger“, sinonim cu *tocmesc*:

Ioan din Vinți, 1689, f. 179 a: „Priiméște dară, Biruitorii, ruga și rugăciunîa noastră și odihnéște — toate sufletele carele s'au pristăvită mai înainte întru nădejde învierii și a vieții cei de véci, și le *alcătura*ște numele lor în carté vieții. . .“

O predică a Sf. Ioan Crisostom, sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 492): „așa cu adevărü să credeți, că pre noi *tocmitu*-ne-a u Domnul și ne-au *alcătuit*ă. . .“

II. Ca verb reciproc, a se *alcătui*, sinonim cu „a se învoi“, însemnéză „convenir“.

Beldiman, Tragod. v. 43:

Pun soroc, hotărâsc șiua, între ei *s'alcătuesc*,
Și o grabnică ispravă cu toții nădejduesc. . .
sau la Donici, Leul la vinat:

Leu, lupu, vulpea și cănele o dat'

Ca niște bunî vecinî s'au fost *alcătuit*:

 Cu toții întrunit

 Să umble la vinat. . .

III. Ca verb reflexiv, m' *alcătuesc* are în limba veche înțelesul de: a 'și strînge tóte părțile corpului într'o grămadă, a se ghemui, a se sgâr-ci, „se ratatiner, se ramasser, se pelotonner“.

Așa la Coresi, Omiliar 1580, quatern. XXXI p. 7: „Iaste cămilei mai lesne preîn urechile acului a se *alcătui* decătă bogatulă a se spăsi. . .“, unde *alcătuire* însemnéză a se face de tot mic (Luc. XVIII, 25).

De asemenea la Cantemir, Ist. ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 59): „... supt gardul din afară bine aproape să lipi și acolé ca mortul să trânti; acesta așé *alcătui*ndu-să și mulcomiș la pământ ascundzindu-să, celalalt cât ce puté ciritéele scutura, și cu picîórele uscatele frundze tropșînd-stropșînd le suna. . .“

Pe lângă substantivul verbal *alcătuire* și adjectivul verbal *alcătuit*, din *alcătuesc* s'au format *alcătuelă* sau *alcătui*ntă „composition“ și *alcătuit*or „compositeur“.

v. *Rînduesc*.—*Tocmesc*.

Alcătuelă (pl. *alcătueli*).—v. *Alcătui*ntă.

*Alcătui*ntă (pl. *alcătui*nte), s. f.; formation, composition, arrangement, structure. Din *alcătuesc* prin sufixul -intă, represintând ca substantiv abstract tóte sensurile verbului. După Lexiconul Budan (p. 15), e mai întrebuințat decât infinitivalul *alcătuire*, care exprimă aceiași noțiune. Prin

sufixul -*elă* se formeză sinonimul *alcătuelă* (Budai-Delénu).

v. *Alcătuesc.*—^{1.2.} *-elă.* — *-ință.*

Alcătuire (pl. *alcătuirii*), s. f.; l'infinitif substantivé d' *alcătuesc*: formation, composition, arrangement. Sinonim cu *alcătuelă* și *alcătuință*.

Critil și Andronius (Iași, 1794, p. 23) descriind universul: „Așa totu este rânduitu de unu chipu, cătu nimică nu lipsește într'astă mare *alcătuire* pentru toate zidirile: apa are trebuință de pământu pentru a o sprijini, pământul are trebuință de apă pentru a să face roditoru, aerul să adaoge din apă și focul să hranește din aeru, și așa totu este rânduitu de unu chipu cătu fiește-care lucru are trebuință de cela-l'altu pentru a sa ținere, și toate împreună *alcătuesc* și ținū lumé...”

v. *Alcătuesc.*—*Alcătuință.*

Alcătuît, -ă; adj.; part. passé d' *alcătuesc*: formé, composé, arrangé etc. Represintă ca adjectiv tóte sensurile verbului din care derivă.

Alexandri, Rămășagul, sc. I: „Spiritul femeesc este *alcătuît* de trei părți din Iad și una din Raiu...”

Zilot, Cron. p. 107: „Domnia lui Ion-vodă Caragea, *alcătuîtă* întâiu pre scurt în stihuri grecești...”

Cuvîntul e fórte des la Cantemir, cu diferite nuanțe de înțeles. Așa, de exemplu, în Istoria ieroglifică (Mss. în Acad. Rom.):

p. 22: „a unui organ de muzică toate coardele de odată lovindu-să o răzsunare oare-cară dau, însă vre o melodie tocmită și după pravilele muzicăi *alcătuîtă* nice cum nu să aude...”

p. 267: „... de demult întemeiatului și în véci *alcătuîtului* nostru prieteșug

acmu roada în vréme a-ș da și dragosteă viptul a-ș arăta, precum mi se pare, s'ar cuveni și s'ar cădé...”

p. 169: „... pietrile scumpe frumos cu aur *alcătuîte* era...”

La negativ, ibid. p. 48: „pre cât greu bucatele vârtoasă stomahului slab aduc, pre atăta nesufferire aduce și cuvântul *ne-alcătuît* la uréchia bine ascultătoare...”

v. *Alcătuesc.*

Alcătuîtör. — v. *Alcătuesc.*

Ălcu, s. m.; t. de Zool.: l'élan. Cuvînt adus numaî de Budai-Delénu (Dicț. Mss. în Muz. istor. din Bucur.), care'l traduce prin: „Elen, Elenthier“, adecă latinul *alce* = gr. *άλκη*. Poporan să fie?

v. *Helge.*

Aldân s. *haldân*, s. m.; t. de Botan.: chanvre femelle, *Cannabis femina*.

În Muntenia se întrebunțeză forma neaspirată *aldan*:

„La cânepa-de-sămînță, după ce se uscă, în unele sate se ȳice cânepă, în altele *aldan*...” (T. Sebeșan, Dimbovița, c. Poiana-de-sus).

În Moldova se ȳice cu aspirațiune: *haldan*:

I. Ionescu, Calendar 1845, p. 61—62: „O dată cu sămînța de popușoiu să aruncă și cânipă pentru *haldan* de sămânță și bostanî pentru porci...”; dar eminnetul agronom rostindu-se mai jos contra acestui obicei, adaogă: „totuși aș zice ca să se samine deosebî *haldan*...”

Dr. D. Brândză ne împărtășese următórea notiță: „În Moldova se dá numele de *haldan* individului femeiesc de *Cannabis sativa*, adecă cânepii femele, care produce sămînța și care în Transilvania se ȳice Cânepă-de-

tómna, pe când planta masculină se ȳice Cănepă-de-vară. Imi aduc aminte de când eram copil, că tómna se adunau toȳi *haldani* și se făcea glugă din ei (precum se făcea și din strujăni de popușoiu) pentru ca mai în urmă să se bată de pe ei sēmînța de cănepă...“

În forma moldovenescă *haldan* față cu muntenescul *aldan*, iniȳialul *h* este o aspiraȳiune inorganică, întocmai ca în *harmasariu*, după cum se ȳice în Moldova pentru *armasar* (= lat. *admissarius*). Pe a-locuri se aude o formă și mai degenerată: *hlandan* (Baican, Despre cănepa și in, Giurgiu, 1882 p. 5-6) în care, pe lingă inorganicul *h*, ne mai întimpină propagaȳiunea lui *n*, din cauza căriia s'a produs apoi metatesa *hla=hal*. O vorbă romănescă o dată nasalizată nu mai perde pe nasala: din „cănunt = lat. *canutus*“ se pôte face prin rotacism „cărunt“, dar nu se mai întorce la „cănut“. Forma *hlandan* este dară invederat terȳiară, forma *haldan* secundară, forma *aldan* primară.

Chiar dacă forma *aldan* n'ar fi cea primară, totuși etimologia propusă de Cihac (II, 121): „*haldan* pour *hlavan*, *glavan*“ din slavicul *glava* „tête“, e foneticesce peste putinȳă, presupunând o nepilduită trecere a lui *v* în *d*. Să se mai observe că bohemul „*hlawan*“, pe care 'l aduce în paralelă Cihac dându'i sensul de „chanvre femelle“, nu are nici o dată acest înȳeles, ci numai pe acela de „entêté“, „Dickkopf“ (Jungmann, I, 683), iar „chanvre femelle“ se chiamă bohemesc „*hlavač*“ și „*hlawatka*“, de unde pină la *aldan* e și mai departe.

Dar de unde vine cuvintul?

Pe de o parte, întrebuintărea sa exclusiv rustică, atât în Moldova cât și în Țera-Romănescă; pe de alta, impo-

sibilitatea de a'i găsi vr'o sorginte slavică, ba nici turcă sau maghiară; totul dovedesce că *aldan* este o veche vorbă indigenă, care începe deja a se perde chiar din graul țeranului. Nu cum-va dară, ca și alȳi termenii botanici romănesci fôrte poporani, despre cari s'a vorbit mai sus și vom mai vorbi adesea, să fie un archaism elenic, trecut prin Daci la Romăni?

Aci se presintă doē ipotese, de o potrivă ademenitóre la prima vedere, din cari însă numai una se susȳine pină 'n capet.

I°. *Aldan* = 'Α λ θ α ι α.

Finalul -an este un sufix posterior, adaos la forma primitivă *aldu*, care cu un alt sufix posterior s'a mai păstrat pină astăȳi în popor ca nume personal bărbătesc *Alde*, format ca „Petre“ din „Petru“ și nu mai puțin respândit decât numile personale bărbătesci analoge: *Flóre*, *Trandafir*, *Călin* etc., tôte de proveninȳă botanică. Ca și „Petre“, *Alde* este masculin cu flexiunea femeescă, articulându-se *Aldea*, nu „*Aldele*“; la genitivo-dativ *Aldii*, nu „*Aldelui*“. *Alde* este un deminutiv din *aldu*, iar *aldan* e un augmentativ, întocmai ca „*bațetan*“ din „*bățet*“, „*boldan*“ din „*bold*“, „*șoiman*“ din „*șoim*“ etc. Prototipul lui *aldan* este dară masculinul *aldu*, care totuși, după cum ne vom incredinȳa îndată, se trage dintr'o formă feminină despărută: *aldă*. O plântă fôrte asemenată cu cănepa și care crește în tótă Romănia „pe marginea pădurilor și prin tufșuri“ (Dr. Brândză, *Prodrom* p. 169) este „*Althaea cannabina*“, în vechea spaniolă „*cañamera*“, portugesece „*cañametra*“, adecă „cănepă“ sau „cănepósă“ (Nemnich, I, 206), franțusesce „*guimauve à feuilles de chanvre*“, astfel că trecerea poporană a numelui dela acéstă „*Althaea*“ la

„Cannabis femina“ e de tot firéscă. Foneticesece românul *aldă* corespunde perfect grecului *ἀλθη*, de unde apoi *ἀλθαία* pe aceiași cale ca în alți termeni botanici, de ex. *κικαία* din *κικκη*. Pe când în numele personal *Alde* genul masculin este asigurat prin aplicarea' exclusivă la bărbați, în privința plantei termenul *aldă* = *ἀλθη* era feminin numai pînă ce a trecut la cânepă. Acéastă schimbare a genului, care a necesitat acățarea unor sufixe curat masculine, se justifică prin aceea că Românii consideră ca bărbătescă pe „chanvre femelle“, întocmai după cum o fac și alte popóre: „die deutschen Benennungen des männlichen und weiblichen Hanfes, Fimmel und Mäschel, sind lateinischen oder italienischen Ursprungs, Fimmel = femella, Mäschel = masculus, freilich mit umgekehrter Anwendung, denn der Fimmel ist gerade der männliche Hanf, der aber weil er kürzer und schwächer ist, in der Vorstellung des Volkes als der weibliche erschien“ (Hehn, Kulturpfl.³, 169). Intre românul *aldan* și grecul *ἀλθαία* este dară același raport de gen ca între germanul „der Fimmel“ și latinul „femella“ (cfr. Grimm's Wrtb. III, 1638). Să mai adăugăm acum că grecului *θ* (= sanscr. *dh*) e corelativ *d* aproape în toate limbile ario-europee numai întru cât cuvintele sînt congenere, căci în cele împrumutate Românul îl preface în *t* ca Italianii (eften = *εὐθηνός*) sau în *f* ca Slavii (logofet = *λογοθής*), de unde rezultă că între *aldan*, adecă *aldă*, și între *ἀλθαία* = *ἀλθη* trebuia să fi fost la mijloc, pentru ca să pótă fi împrumutată, o formă grécă cu *δ* = *θ*, și o găsim în adevér tocmai în

vechîul dialect elenic din Macedonia, în care se rostia: *ἐέλδω* = *ἐθέλω*, *δάνας* = *θάνατος*, *ἄθραιά* = *αἰθρία*, *δώραξ* = *θώραξ*, *Ξανθικός* = *Ξανθικός* (Sturz, De dial. Macedonia p. 31; Benfey's Orient, II, 721), iar prin urmare: *ἀλθη* = *ἄλθη*. Dela Grecii din Macedonia, termenul a trecut ca împrumut la vecinii Traci, și de aci apoi ca moștenire prin Daci la Români, unde din *aldă* „Althaea cannabina“ s'a născut *aldan* „Cannabis femina“.

II°. *Aldan* = *Ladanium*.

Aprópe toate varietățile din genul plantei „Galeopsis“ oferă ore-carî asemănări cu cânepa. De aceea la Germanii ele pórta în genere numele de „Hanfnessel“, literalmente „cânepă-urdică“, iar varietatea „Galeopsis tetrahit“ în specie se chiamă franțusese *chanvrin* sau *chanvre-bâtard*. Una dintre varietăți, fórte comună în România (Dr. Brândză, Prodr. 394), este „Galeopsis *ladanium*“, numită în vechea terminologie botanică „*Ladanium segetum*“ (Nemnich), unguresce „*Kenderike*“ adecă „cânepióră“. Din *Ladanium* s'ar face românesece *aldan* prin aceiași metatesă inițială ca în al nostru „*altița*“ din serbul „*latița*“. Dar acéastă derivațiune, atât de simplă în aparință, se isbesce de o mare dificultate fonetică: dacă finalul *-an* nu este un adaos posterior românesc, ci un vechiu sufix moștenit împreună cu cuvîntul întreg, atunci el trebuia neapărat să trecă la Români ca *-ân* sau ca *-ău*, astfel că din *Ladanium* am avé *aldân* sau *aldău*, nici o dată *aldan*, după cum din „Romanus“ avem „Român“ și din „granum“ — „grău“.

Remâne dară în picîóre numai prima ipotesă; adecă:

gr. ἄλθη (ἄλθη) — trac. aldă „guimauve“
 |
 'alθaia rom. aldă (aldă)
 |
 lat. althaea aldan Alde
 „chanvre-femelle“ n. pr.
 |
 haldan
 |
 hlandan

v. Aglică. — Alac. — 1. Alde. — -an. —
 Cănepă. — Lăor...

Aldăș, s. n.; bénédiction, félicitation. Este întocmai maghiarul áldás. Se întrebuintează numai la Români din părțile Ungariei (Lex. Bud.).

v. *Alduesc*.

Al-dată, adv.; autrefois. Contractione poporană din al-tă-dată.

Jipescu, Opincaru p. 26: „*Aldată* nu le iera rușine Domnilor noștri a umbra pe jos pîntre braslîli poporului, ca să afle păsu și nevoile Rumânului...”

De la Vrancea (B. Ștefănescu) Sultânica p. 220: „...sórta a făcut să se ridice în locul bisericuței, plină *al-dată* de credincioși la sêrbători, biserică mare și falnică, dar gólă...”

v. *Alt*. — *Dată*.

Aldămăș s. adalmăș (pl. *adalmașuri*, *aldămașuri*), s. n.; 1°. vin bu comme arrhes à la conclusion d'un marché; 2°. pourboire. Cu sensul al doilea se aude numai peste Carpați:

Dicționar Mss. Bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 423): „*Aldemash*. Donum.”

Lexicon Budan: „*Aldămaș*, das Trinkgeld”.

Cu primul sens, avînd o accepțiune juridică, cuvîntul e foarte poporan. „A da *aldămaș*” și „a bé *aldămaș*” însoțesc la țeran și la orășenimea de jos ori-ce vîndare sau cumpărare, și chiar

tot felul de învoeli între doi sau mai mulți.

„*Aldămaș* se numesce hiritisirea ce se face în urma tocmelei și care constă din următoarele: părțile se duc și cer bătură spirtosă, vin sau rachiū; se dă întâiu de cătră cumpărător, care cîn stesce pe vîndător, și acela 'l felicitază dîcîndu-î: dea D-đeu să ai parte de... (obiectul cumpărat), atât d-ta cât și urmașii de urmașii d-tale, și să fii sănătos să'l stăpănesci! apoi dă și vîndătorul tot atăta bătură, și cîn stînd pe cumpărător, acesta 'l felicitază: și d-ta să dea D-đeu să ai parte de bani, unde vei pune un ban să scoți o mie, spor și isvor să dea D-đeu!” (I. Curpăn, Bacău, c. Nadișa).

„*Aldămașul* se face la vîndări și cumpărări. Se mai numesce și cîn ste. Se dă de vîndător doê părți și de cumpărător o parte” (I. Georgescu, Prahova, c. Călinesci).

„La *aldămaș* vîndătorul plătesce doê părți, iar cumpărătorul numai una” (P. Ștefănescu, Dolj, c. Simnic).

În unele localități *aldămașul* privește numai pe vîndător.

A. Pann, Prov. II. 136:

Aū mers să pețescă, obiceiū cum este;
 Priviră, vêđură, vorbiră de fată,
 Și se învoiră cu mumă, cu tată.
 Acuma remase să bé *aldămașul*...

Jipescu, Opincaru p. 145, descriind pe țeranul venit la „jupân” în prăvăliă pentru a'și cumpăra „cîđoreci”:

— Eî, dacă ie așa, nici cum dîci dumnéta, nici cum dîc ieū, hiie cu cîn sprece lei!

— Adu mâna 'ncoa! Ai noroc!
 Pórtă'î sănătoșiei!

— Să dea Dumneđeu!

— Acu *aldămașu* cade pe dumnéta să'l dai, logofete!

— Așa, neică Părvule! Adu băiete

câte un șapte-și-cinci (adică 75 dramuri de ghin).

„ — Să-ți trăiescă cocóna și mititei!..“

„Cu țeranii din Basarabia — ȕice călătorul Dr. Zucker (Bessarabien, Frankf. 1834 p. 19) — anevoe se póte face o învoelă de orî-ce fel fără a o încheia în cărșmă prin așa numitul *aldamaș*...“

Alexandri, Arvinte și Pepelea, sc. 4:

„Pepelea: Bună tocmală!.. Dar ce-va *adalmaș*?

„Arvinte: O baniță de nucî uscate... hai; trecă dela mine; unde-o mers miia, mérgă și suta...“

„Pepelea: Bunătatea d-tale!.. însă un lucru strică...“

„Arvinte: Care?

„Pepelea: Nu'mî plac nucile...“

„Arvinte: Nu fii prost, măi! O baniță de nucî vechi, de șese anî... Nu scăpa chilipirîu din mână.“

„Pepelea: Ba nu așa, giupâne!... Almintire... Dă'mî pe Mândica *adalmaș*... Vreî?...“

Act din Tîrgoviște, 1636 (A. I. R. I, 16): „au cumpărat o vie dela Staneul șoimarul de Tărgoviști, însă viia în fêțe în délul Tărgoviștie, de lată dein Nica Iuz[bașa] pân în diiaconul Tudor Muce, și cu pometul și cu tot locul cât se va alége în prejurul și în lungul acei vii, dereptu ughi 110 bani gata; și am cheltuitu la *aldamaș* ughi...“, apoi e lăsat gol locul pentru cifră, fiind-că — pe semne — petrecerea nu se isprăvise încă pe deplin la facerea actului.

Fără noțiune juridică, orî-ce bețiă saũ petrecere, în așteptarea unei isbânde saũ la urmă, se póte ȕice *aldamaș*.

„Când se scóte pentru întâia dată un plug nou, este obiceiul de a bé *aldamașu* plugului...“ (G. Secărénu, Dâmbovița, c. Runcul).

A. Odobescu, Mihnea-vodă p. 24: „Când m'oiu vedé scăpat și de odrasla asta de Olteni blestemați, o să mi se mai veselése inima în mine. Acum chiamă pe pivnicerî și să le bem *aldamașul*. Noroc bun, mare Bădiță!..“

În acest sens, un om care a făcut o isbândă și care de bucuriă ar trebui să cinstése pe al sei, se ȕice: „bun de *aldamaș*“ (L. M.).

Ceî ce ieau parte la *aldamaș*, veselindu-se împreună ca un fel de marturi la încheierea tocmelei, se chiamă *aldamașari*.

Lexicon Budan: „*Aldamașeri*u, praesens mercipotui, combibens e mercipotu“.

În Tera-Românescă mai cu sémă, *aldamașul* era un obicei atât de juridic, încât în actele domnesci de întărîrea cumpărăturilor se arată anume *aldamașarii*. Astfel într'un crîsov din 1631 scris slavonesce (Venedin, 298), Părvul din Urați cumpărându'si mai multe vii, Domnul specifică pe toți *aldamașarii* (Алдамашари) căți au asistat, adecă au béut cu prilejul fie-cărîi cumpărature în parte.

Act rustic din Prahova, 1596 (Cuv. d. bătr. I, 67): „ačasta moșia vândut'am cu știré megîiașilor dein sus și de jos, fost'au și *aldamașarii* care să vor iscăli mai jos...“

Act din Ilfov, 1608 (Cuv. d. bătr. I, 169): „au cumpărat ocină în Berilești dela Mariia fata Vladului 2 funi dereptu aspri 9000 șă cu u rumăn anume Șărb; au vândut de a lor bună voe, șă *aldamașarii* anume: Avram postelnic i Șteful postelnic i Costantin fratele lu Dănișor logofăt de Buzău i Bălan i Mihail i Duțe i Dragomir i Vladul de acolo de sat de Berilești...“

În vécul de mijloc mai ales, acest obi-

ceiu juridic era foarte răspândit pretutindenea. Intr'un text din Francia citat de Du Cange (Gloss. lat. v. Poticula): „Vendidimus Druvallono presbitero dimidium cujusdam campi, et accepimus pretium in quo nobis complacuit, hoc est, in argento solidos XVIII, et ad poticulas quas simul bibimus denarios XVIII“. D. Bogišić, pe de altă parte, în tractatul său despre „Obicelele juridice la Slavi“, constată aceiași datină la Serbi, la Bulgari, la Poloni, la Ruși etc., unde ea se numește „mohorycz“, „litki“, „litkup“, „likovo“ și altele (Pravni običaji u Slovena, Zagreb 1867, p. 85, 182). La Români dară instituțiunea în sine și nu é de loc ungerescă, însă curat ungeresc este numele: *aldămaș* = *aldomas* „pot-de-vin, toast, bénédiction“, dela *aldani* „bénir“. Tot dela Unguri aŭ luat cuvîntul și Serbii: *aldumaš*, întrebuițându'l întocmai ca la noi (Bogišić, Zbornik pravnih običaja, Zagreb 1874, p. 424, 465, 466). Prin etimologie poporană dela „a da [vin ori rachiù]“ s'a născut apoi forma românescă metatetică *adălmaș* sau *adalmaș*, cea mai întrebuițată în graiu și pe care dela Moldoveni aŭ împrumutat'o Rutenii: *odomas*.

După cum am vădut mai sus, la țeranî *aldămaș* e sinonim cu *cinste*, cuvînt slavice anterior introducerii termenului ungeresc și carele la rîndul său traduce pe latinul vulgar *honor* cu același sens, de exemplu într'un text medieval: „domini consules faciendo honores villae dederunt dictis communitatibus unum vas vino plenum...“, adecă: „aŭ făcut *cinste* cu un butoiu de vin“, de unde și franțuzesce „faire les honneurs“, ca într'un act din 1363: „commença ledit Perrin à dire que de l'honneur ou du disner dessusdit il ne paieroit

aucune chose“ (Du Cange, v. Honor). În acest mod ne apar la Români trei straturî: de'ntăiu latinul *honor*, pe care apoi slavicul *cinste* îl înlocuesce în toate accepțiunile sale și astfel îl gonesce din graiu, în fine maghiarul *aldămaș* suprapunându-se vorbeî slavice numai în sensul cel juridic.

v. *Aldaș*. — *Alduesc*. — *Cinste*.

Aldămășar. — v. *Aldămaș*. — *Mohoricu*.

¹**Alde** (artic. *Aldea*, gen.-dat. *Aldi*, voc. *Aldeo*), n. pr. pers. m. Un nume bărbătesc foarte poporan la toți săteniî din Dacia lui Traian, deși rar pe la orașe. Cată să fi existat și o formă *Aldu*, de unde *Alde* ca deminutiv, ér *aldan* ca augmentativ, și de unde vine și numele de familiă *Aldulen*. *Alde* se referă la *Aldu* ca „Petre“ la „Petru“.

Jipescu, Opincaru p. 156, înșirând numile mai obiçnuite pe la țeranî din Prahova: „Scôte'ți banî, vere, că tribuie la boțeri! Înjugă-te Stoico, fă-te luntre și punte, Frâncule; pârpaliește-te, Sóre; frigi-te, *Aldeo*!..“

În vechiul Pomelnic al mănăstirii Bistrița din Moldova (Mss. în Acad. Rom. p. 68): „Блѣча, Стоиша, Алдѣ...“, și tot acolo (p. 56) numele bărbătesc *Aldomir*, format din *Alde* sau din *Aldu* după analogia numilor bărbătesci slavice ca „Dragomir“, fiind-că slavice era pe atunci la Români moda timpului, deși în onomasticul propriu slavice nu există de loc *Alde*, fie simplu sau în compozițiune, ba nici elementele acestui nume (cfr. Moroșkin, Slavianskii imenoslov, Ptrb. 1867 p. 2).

Lîngă Iași un sat se chiamă Rădîul-*Aldi*, adecă „păduricea lui *Alde*“. Un sat în Buzeu și altul în Némț se ȳce *Alden*. O mulțime de sate pōrtă

numele de *Aldesci*, în Moldova, în Muntenia și peste Carpați. *Aldeni* indică pe ómenii veniți dintr'o localitate *Alde*, iar *Aldescii* însemnează pe pogoritori dintr'un strămoș *Alde*.

În țera Făgărașului acest nume bărbătesc a fost óre-când atât de respândit, încât într'un singur act din 1556 ne întimpină șese Români de acolo numiți *Alde* (N. Densușianu, Monum. 1885 p. 10—12).

Cihac (II, 475) explică pe *Alde* prin maghiarul *áldani* „bénir“, ca și când ar fi o traducere a numelui creștin *Benedictus*. Dar Ungurii din „*Benedictus*“ fac „*Benedék*“, „*Bencze*“, „*Bene*“, „*Benke*“ sau „*Benkő*“, „*Bende*“, „*Benes*“, „*Bank*“, „*Benő*“ (Czuczor-Fogarasi, Szót. v. *Benedék*), și nici o dată nu'l traduc prin vr'un derivat din *áldani*. Ce-va mai mult; tribunalelor maghiare din *Ardél* acest nume, pe care'l auđiaú mereú la Români, li se părea tot-d'a-una atât de neunguresc, încât în acte oficiale ele nu scieaú cum să'l transcrie: *Algya*, *Algye*, *Algja*, *Alde*, *Aldgie*, *Alge*, *Alga*, *Alda*, *Aldgya* etc. (N. Densușianu, op. cit. passim).

Nici slavice, nici maghiare, *Alde* s'ar păré la prima vedere a nu diferi de numele personal italian *Aldo*, *Aldino*, frances *Audin*, care e însă pe acolo de o importățiune germană medievală (Pott, Personennamen, 495-6).

Resultă dară că al nostru *Alde* e ce-va curat românesc, și încă numai țerănesc. De aceeași origine cu *aldan* „chanvre femelle“, el face parte din cercul numilor personale așa ȓicénd botanice, ca *Flóre*, *Trandafir*, *Calomfir*, *Călin*, *Bujor* etc. La Serbi *Konoplia*, adecă „*Cănepă*“, este un nume personal femelesc fórte obicúit (Karadžić).

v. *Aldan*.

**Alde*, adj. invar.; certain, quelqu'un des nôtres; même; pareil, semblable. Un idiotism românesc, fórte anevoe de tradus în orí-ce altă limbă și care, deși tot ce póte fi mai poporan, a fost însă pínă acum úitat aprópe de tot în dicționare.

În unele localități, poporul rostesc *ande* în loc de *alde*.

„Pe la noi, în comunele Rucăr și Sămbăta-de-sus și cea de jos, nu se ȓice nici o dată: mă duc pínă la nănașul, mă duc la judele, și alte frase analóge; ci tot-d'a-una după prepozițiune se pune cuvintul *ande*: mă duc pín' la *ande* nănașul, la *ande* judele etc.“ (G. Pop, Făgăraș, c. Lisa).

Jipescu, Opincaru p. 14: „budulaca mea vorbire cu *ande* hinu mieú Moțúilă...“; *ibid.* p. 16: „pe rínd tot pe d'*ande* noi ne poftiși...“; apoi p. 21: „*ande* lea Calohira, Iléna, leica Ilinca...“; dar pe aceeași pagină 23 *alde* și *ande*: „rude cu d'*ande* noi, bieți rumánași d'acolo, căci sînt năcăjiți în vac de veciie, supuși, răriți d'e noi și robiți la némț, la ungur, la rus, la turc, nu le dă pas *alde* ahăia să ghiie 'ncóce...“

Ca *ande* = *alde*, tot astfel la Macedo-români se aude a n-doile pentru *aldoile*. În ambele casuri este efectul acomodațiunii fonetice, dentalul *n* fiind mai apropiat lui *d* decât licuidul *l*.

I. Fără prepozițiune de, *alde* circulează în graú:

a) Mai ales când e vorba de rude sau némuri, fiind urmat de substantivul post-articulat: *alde* tata, mama, nenea sau nea etc.

„Când se întâlnesc doi săteni și se întrebă între dinși:

„—Unde te duci, Ióne?

„—Mă duc la *alde* frate-mío, sau la *alde* tata, sau la *alde* nașa etc.

„—Cu cine ai pus în plug ?

„—Am pus cu *alde* cumătru Ilie...”

(P. Bourénu, Covurluiu, c. Tirgu-Bujor).

„Pe la noi la mamă se dice: muică, la mamă mare: *alde* -bă t a r n a...“ (Domnica Gheorghe, Dolj, c. Măceș-de-jos).

Dintr'un lung șir de exemple despre graiul țerănesc din Ialomița, iată câteva: „*Aldi* nea Ivan a venit ađi... Pă urmă s'a dus l'*aldi* moș Manea... *Aldi* nea Coman,ăștiia sînt niște ómenî dē ispravă... Eū acum ghiū dila plug, ghine ș'*aldi* vėru Stoica, și 'nî pare c'o să ghie cu dinșii ș'*aldi* moș Iorga... Ađi a venit *aldi* mama la noi cu *aldi* nenea...” (T. Theodorescu, com. Lupșenu).

De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sultanca p. 216, pune pe o țerancă să întrebe pe un sătén drumetș, dacā nu cum-va vėduse în cālėtoriā pe bārbatul ei: „Nea Mitrane, ai întālnit pe ale drumurī pe *alde* dumniāluī?” — și sătėnul sciind cā „*alde* dumniāluī” nu póte fi decāt bārbatul, îi respunde: „Da cumetrișā, dāscarcā la Oltenișā”.

Boliac, „Ocna” :

Cāt vru să ės' afarā fetișā rumeórā,
Eū saiu ș'o iaū în brațe și par'că fu a mea.
O string și ea 'mī respunde. O iaū la subțiorū
Și fug, căci era micā, ca pana de ușórā,
Bātea subt țitā'i peptul și gura îi ardea.
Ajung cu ea a-casā ș'o bag la *alde* tata;
Aci o vėđui bine, și tare fmi plăcu.
Eū mī-am găsit nevėstā...

În casurī ca cele de mai sus, rare-orī dē'naintea lui *alde* se pune d e, și atuncī nu ca element prepozițional, ci numai ca o amplificare foneticā saū un fel de emfasā, cuvīntul remānėnd la nominativ, de exemplu :

Aū mers să pețescā, obiceiū cum este ;
Privirā, vėđurā, vorbirā de fatā,
Și se invoirā cu mumā, cu tatā.

Acuma remase să bé aldamașul
D'*alde* cuscru, socrul și de *alde* nașul...
(Pann, Prov. II, 136)

b) Fără noțiune de înrudire, dar despre cine-va fōrte cunoscut vorbitorului și ascultătorilor ; precum în „Sburătorul” de Heliade :

Orī aide l'*alde* baba Comana...

și mai jos :

Tot smeū a fost, surato. Vėđuși împelițatul !
Cā țintā l'*alde* Flórea în clipā strābātu...

Basmul „Aleodor-impėrat” (Ispirescu, Leg. 48) : „... luā de soțīā pe fata lui Verdeș-impėrat și se întórse la impėrāția lui. Cānd il vėđurā *alde* glótele venind tėfār...”, unde „*alde* glótele = impėrāția l u i”.

În acėstā întrebunțare, vedem deja la Dosofteiu, 1680, f. 293 b, cu contextul slav ic :

... iarā ingerul
Domnului să pu-
gorā indatā la cei
cu *alde* (Алде) A-
zariia în cupto-
riū...

... aggelū ze
gospodni sūnide
kupno kŭ ize sŭ
Azariem ŭ vŭ
peșeū...

Același pasagiū la Coresi, 1577: „e ingerul Domnului deștinse depreună cu Azaria-fečorii în cuptoriū...”, iar la Silvestru, 1651: „iarā ingerulū Domnului înpreună cu soții Azariei pogorā în cuptoriū...”

Tot cu sensul de „cine-va bine cunoscut”, figurėzā *alde* în gramatica basarabianā a lui Donceev, care ne spune : „Pentru a arāta numirile familice în „numėrul plural, se întrebunțėzā prepoziția *alde* saū finalele -esciī, -ulesciī : *alde* Cazimir=Cazimiresciī, *alde* Catargi=Catargiesciī, *alde* Ghica=Ghiculesciī etc. De ex: Pre *alde* Cazimir și *alde* Alexandri, ca și pre Donicesciī și Bălșesciī...” (Cursul, Chișinău, 1865, II p. 23).

Tot aci vine :

„Un om de nemic său fără căpătăiu se ȳice: *alde* -încurcă-negară“ (St. Voinea, Dobrogea, c. Somova).

A. Odobescu (Rev. Rom. 1862 p. 364:) „... nu scie să'mparță paiă la doi măgari, — ȳa, *alde* nea Vlad, *alde* nea Vlăduță...“

c) Fără prepozițiunea *de*, dar preces de un adjectiv și urmat de un nume său mai ales de pronumele personal în cas oblic: săracul *de* mine = săracu *alde* mine, păcătoșul *de* el = păcătoșu *alde* el etc.

Coresi, Omiliar 1580, quatern. II p. 2: „jăluiaște amu amărătulū *de* omū să se sature...“

Cumcă în tóte aceste casurī -l *de* este o simplă contractiune din *alde*, probă femininul „săraca'n *de* mine!“ unde *nde* ar fi peste puțințā a se explica altfel decât prin poporanul *ande* = *alde*.

II°. Când lui *alde* îi precede prepozițiunea *de*, și anume:

a) Partitivul *de* = „dintre“:

Gr. Alexandrescu, Satira duhului meū:

Invațā danțul, vistul și multe *d'alde* alea;
ȳar de vrei să faci versurī, ȳa pildā dela
Prălea...

E fôrte des la Anton Pann:

Dicēnd *d'alde* aste, plēcā către Mare,
Cu ciubucu'n mână ca în preumblare..
(Prov III, 134)

Finul, vorbe *d'alde* aste și altele îndrugând,
Și cu nașul împreună la casa sa ajungēnd,
Cu destulā bucuriā pe óșpet aū priimit...
(Ibid. III, 83)

Așa, cinstite părinte, păcatu'mi mărturisesc
Și or-cum scii, rinduesce'mi canon să mă mântuesc;
De *alde* sērbători ȳarāși nu sciu de le-oiu fi pāzit...
(Ibid. I, 138).

D'alde aceste și alte
Înșirā cu glasurī nalte...
(Ibid. II, 156).

D'alde aste ș'alte multe
Și mai mari și mai marunte..
(Ibid. III, 44)

b) Mai rar genitivul *de* = „despre“:
Alexandri, Barbu Lăutarul: „De!
unde se mai pomenesce *de-alde*-astea
prin orașe! Numai pe la țērā dacā se
mai trec...“

A. Pann, Moș-Albu, I, 25:

Ci fi cer ca să le cānte *d'alde* vitēzul Mihaū,
Tragēnd din arcuș o datā să ȳică ȳece din
graū...

Intr'un vechiu text ne intimpinā
alde întrebunțat pentru a exprime rapo-
rtul genitival fără prepozițiunea *de*,
și anume:

Gheorghie Ștefan-vodā, 1656 (A. I. R. III, 230): „dāmu-ți știre pentru o
pārā ce avurā înaintē domniei mēle
boiarinul nostru Pelin vistiārnicul și
Gherman și Simion de Șileșeu, cu toți
Murgeștii, pentru sat pentru Mihalēu
ce ȳaste aproape de tārĝul Cernāuți-
lor, zicāndu boiarinul nostru Pelin vis-
tiārnicul și cu Gherman și cu Simion de
Șileșeu, cum acela sat Mihalēul le ȳaste
lor drept de moșie și'l țin Murgeștii
cu înpresurăturā, și ni-au arātat și un
zapis dela Constantin-vodā făcut pre
multe ocine a lor, și 'ntr'acel zapis
scrie și satul Mihalēul, și așē scrie cum
acel sat Mihalēul l'au fost cumpārat
Gavril Moțocel, moșul vistiārnicului
Pelin și *alde* Gherman, dela Ilē va-
māșul...“, unde contextul ne aratā că
alde figurēzā pentru „al lui“.

III°. Originea.

a) În privința semasiologicā, catā să
plecām dela forma cea mai simplā:
alde fără prepoziționalul *de*. *Alde*
tata, *alde* mama, *alde* Florica, *alde*
baba Comana, *alde* Cazimir etc. însem-
nēzā pe o ființā fôrte cunoscutā

noé. În „amăritul de om = amărit *alde* om“, „păcătosul de el = păcătos *alde* el“, „săraca'nde mine = săraca *ande* mine“, *alde* întăresce noțiunea individualității, ce-va ca și când am dice: amarit însuși omul, păcătos chiar el, săracă însă'mi; adevă revine tot la cunoscut. În: de-*alde* astea, de *alde* serbători, de-*alde* alea, *alde* are sensul de asemenea, ceia ce éráși nu se depărtéază de noțiunea cunoscutului, de órá ce se întemeiază pe o comparațiune. În scurt, înțelesul fundamental al lui *alde* este cunoscut sau fórt e cunoscut, „certus“, și dacă în unele casuri el trece la acela de óre-care, de pildă în versul lui Anton Pann (Prov. I, 22):

Că d'*alde* alte bucate cređ că aici nu găsim..., apoi întocmai așa francesul „certain“ a trecut și el dela înțelesul fundamental de cunoscut: „but certain, science certaine, coup certain“, la acela de óre-care: „certaines gens, certain conte, certain âge“. Regula actuală a gramaticéi franceze de a pune pe „certain=cunoscut“ după substantiv, érá pe „certain=óre-care“ înainte, n'a existat încă în vechea francesă și nu era pe deplin admisă nici chiar în secolul XVI.

b) Sub raportul morfologic, *alde* se compune din pronominalul al ca în „al-meu“, „al-doile“ etc. și din prepozițiunea de, pe care al și-a atras'o, dar care în principiu e independente, avénd în regim pe numele său pronumele ce'i urméză, după cum acésta lesne se recunósce mai ales în construcțiunea: „amăritu'l de om“, unde de funcționează în același mod ca în: „vai de cutare“. Acéstă natură prepozițională a lui de ne apare nu mai puțin bine în:

Hă veđi, ast cântec imi place,
Asta pentru mine face,

Dar nu d'*alde*-píerde-vară,
Fire-ai cu el de ocară...

(Pann, Prov. I, 20).

unde „de-píerde-vară“ este în fond aceiași construcțiune ca „de ocară“. Funcțiunea lui al, ca articlu posesiv, este de a arăta intimitatea, fără însă o specificare mai de aproape ca în „al meu“, „al teú“, unde pronumele indică în specie felul intimității, pe când simplul al în *alde* exprimă un raport posesiv atât de general, încât nu admite nici măcar distincțiunea sexuală, ce-va ca lătinesce în „nostras“, đicéndu-se „*alde* tata“ întocmai ca și „*alde* mama“ „*alde* Mihaú“ ca și „*alde* Comana“.

Románul *alde* n'are nici o analogiă în cele-lalte limbé romanice.

v. ³.Al.

Aldèni }
Aldèsci } .— v. ¹.Alde.

Al-dòile, a-dòua, adj. num.; second, deuxième. — v. ³.Al.

Aldomir, n. pr. m. — v. ¹.Alde.

Aldu. — v. Aldan.

Alduèsc (*alduit*, *alduire*), vb.; bénir, féliciter, souhaiter du bonheur. Este maghiarul áldani. Se întrebuintéază numai peste Carpați.

Lexicon Budan: „*Alduesc*=norocesc, fericesc; *alduesc* pre cine-va la đua sa, la anul noú, pentru dobândirea cărri-va norociri sau vrednicie“.

Dicționar Mss. Bănățén circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 423):

„*Alduièsk*. Benedico.

„*Alduit*, -ă. Benedictus, -a.

„*Alduitură*. Benedictio“.

Furduú, Versu Kotrancí, Abrud 1818, începe cu:

Oh, baie Vercheșenescă,
Dumnezeu te *alduiască*...

v. *Aldaș*.—*Aldămaș*.—*Alduit*.

Alduire.—v. *Alduesc*.

Alduit, -ă, adj.; béni. Participiū trecut din *alduesc*. Circuléză în Banat și'n Ardél. Lexicon Budan: „*Alduit* = norocos, fericit; bun, cuvios“.

„In Făget se ȕice: boul este *alduit* pentru că aū fost de față la nascerea Domnului; despre sórele și luna se aude: sântul sóre și *alduita* lună...“ (D. Păscuț).

v. *Alduesc*.

Aldulénu.—v. ¹*Alde*.

Alduitură.—v. *Alduesc*.

¹⁻²⁻³**Ale**, pluriel féminin pour le: 1°. pronom démonstratif al (ăl); 2°. article prépositif adjectival al (ăl); 3°. article possessif al. Funcțiunile cele normale și originile acestor trei forme feminine plurale aū fost deja desbătute cu ocasiunea singularului lor și a formelor masculine.

v. ⁶⁻⁷⁻⁸*A*.—⁹*Al*.—¹⁻²⁻³*Al*.

Aci vom indica dară numai acei idiotismă, în cari femininul plural capetă o individualitate așa ȕicând independente, ca și când ar fi un cuvint a-parte, ba chiar une-oră nu funcționează ca feminin, ci pe deplin ca un neutru.

1°. Demonstrativul *ale* „celles, celles-lă“: a) *tóte alea* = „toute sorte de choses“; b) *alte alea* = „paralysie“.

a) Acățându'și pe emfaticul -a (v. ⁵*A*) și întrebuințat într'un mod absolut în construcțiune cu *tóte*, *ale* însemnéază în graul familiar: „fel de fel de lucruri“.

Basmul Iléna Simȕiana (Ispirescu, Leg. 16): „Fata împératului, cum auȕi acésta, puse *tóte alea* la cale pentru drum...“

Jipescu, Opincaru p. 46: „La noi sē cumpără mai *tóte alea* dēla streinī...“

Aprópe același sens are în construcțiune cu multe, și chiar cu multe d'alde:

Invațá danțul, vistul și multe d'alde *alea*;
Íar de vreí să faci versuri, ía pildá dela Pralea...

(Gr. Alexandrescu, Satira duhului meū)

Intr'un înțeles mai restrîns se construiesce cu partitivul de, ca în urația din Transilvania:

.... o mahramă
Mult mândră și frumoasă,
Să ne-o dați dumnévóstră;
Fie și de in,
S'o șterge mirele de vin;
Fie și de bumbac,
Noē și d'alea ne plac...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 181)

v. ²*Alde*.—*Tot*.

Acolo pe unde nu se obicínuesce forma *ăl*, bună óră în Moldova, în loc de „*tóte alea*“ se ȕice cu același sens „*tóte celea*“ saū „*tóte cele*“; de asemenea: „*multe cele*“, „*multe d'alde cele*“ etc.

v. ¹*Cele*.

b) Cu emfaticul *a* și construindu-se cu *alte*, demonstrativul *ale* devine un nume eufimistic al „paralysiei“.

De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sultánica p. 29: „O sudóre rece íi brobonă fruntea, și în genuchí cum era, íși acoperi față cu amîndoē mânele. Alte *alea* í-aū luat luminele; o cétă întunecósă íi împăejenesce ochiī...“; apoi mai jos p. 52: „apucatá ca de alte *alea*, fără să deschidá gura, o rupse la picior...“ (cfr. p. 231).

Jipescu, Opincaru p. 79: „ȕine'ȕi hirea, hine, să nu te dea în alte *alea* d'atáta înáltare!..“

Intr'un alt pasagiū, p. 57, Jipescu pune pe „*alte halea*“, în loc de „*tóte*“

alea": „... daŭ la copii meraz alte *halea*: oi, casă, lăpteturi, velințe...“, înțelegând aci numai lucrurile materiale în opozițiune cu o moștenire mai înaltă: „limba și legea“; dar o asemenea întrebunțare nu e tocmai poporană.

Pe când pluralul *alte-alea* însemnează „paralisiă“, singularul *altă-aia* se ia în popor cu înțeles cu „monstru, dihaniă, arătare“, bună-ora la Ispirescu, *Unchiașul sfătos* p. 35: „dar se minună ca de *altă-aia*, când vedu că în locul capetelor tăiate cresc altele la loc îndoite...“, sau mai jos p. 66: „fugiaŭ de dinsul ca de *altă-aia* și se ascundeau...“

v. *Alt*.

II°. Adjectivalul *ale*, formă familiară în loc de cele „les [belles]“: a) de *ale* = „des plus —, d'entre les plus —, d'importance“; b) *ale-sfinte*, *ale-frumose* = „fées“.

a) Preces de un substantiv feminin la singular și urmat de un adjectiv la plural, compusul „de *ale*“ sau „d'*ale*“ exprimă cu mai multă energie, aprópe iperbolic, noțiunea coprinsă în epitet, bună-ora: „o și d'*ale* mari“ este ca și când am dice: „o și foarte mare“ sau „mare de tot“.

Cântecul Pandurilor din 1821:

Să trag brazda dracului
La ușa spurcatului,
O brăzduță d'*ale* sfinte
Să țile ciocoful minte...

(G. D. Teodorescu, *Poes. pop.* 484).

Când vorbitorul, fiind pré-mișcat, nu găsește în grabă un adjectiv destul de puternic, ajunge substantivul cu „d'*ale*...“, de pildă: „o sórtă d'*ale*...“, „o bătae d'*ale*...“, „o păcălélă d'*ale*...“, sau: „d'*ale*, scii!“; sub-înțelegându-se la urmă un calificativ cu atât mai energic cu cât nu se află un cuvânt ca să'l exprime.

În Moldova și pe așuri se întrebunțază cu același sens: „de ce le —“.

Forma emfatică *alea* se însoțesce mai adesea în graul poporan din Țéa-Românescă cu post-articularea adjectivului:

„... avem o grămad' d' gâște, rațe, găini și porumbei; ție mai mare mândrețea, când le vezi pe bătătură, d' nu le-ar hi d' d'ochiu; aldi jupân Gheorghe cărciumaru cea-că să le vindem și lor v'o câte-va d'*alea* mai frumoasile...“ (T. Teodorescu, *Ialomita*, c. *Iupșenu*)

v. ². *Cele*.

b) În mitologia poporană, între numeroșele epitete eufemistice ale Țelelor la Olteni figuréză: *ale-sfinte* și *ale-frumose*.

„Țelele sînt un fel de ține numite de popor și *ale-frumose*, cari umblă în aer sburând și cîntând, însoțite de un cimpoier. Ele jócă câte o dată pe pămînt făcînd horă, apoi dacă vre-un om din întâmplare șede după aceia în vatra jocului, se bolnăvesce, și atunci se dice că l'au lovit din Țele, că a călcat în masa *alor-frumose*...“ (Preut R. Popescu, *Mehedinți*, c. *Isverna*).

„Țelele sau Dinsele se chîamă și *ale-sfinte*...“ (D. Constantinescu, *Dolj*, c. *Negoescii*).

Pe așuri se dice Țelelor Sfintele și *Frumosele* (cfr. Șăinenu, *Țelele* p. 24 sqq).

III°. Posesivul *ale* „les [miennes]“: a) redus la monosilabă; b) de *ale* = „de ce qui concerne“.

a) În graul, *ale* se reduce foarte des la *a*; une-orî și'n texturi.

Costache Conachi, p. 218:

Cartea ce te învățasem, ah! cartea cea înfocată,
La care eŭ uceniță ție-am fost ție 'ntăiași dată,

Cetind'o, amare lacrimi pe obrazul meu se
varsă,
Căci cetesc a tale stihuri cu inima de foc
arsă...

Arsenie din Bisericanii, circa 1650
(Mss. în Acad. Rom. p. 205), ps.
LXXXVIII: „a tale sântu cerurile și
a l tău iaste pământul...”

Dosofteiu, 1673, f. 14 b :

Dzacă cât le place ceia ce n'au minte
De vor sa mă sparie cu a lor cuvinte...

Une-orî ca mijloc de variațiune, de
ex. la Constantin Brâncovan, 1695
(Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 75): „...
acéstă casă cu locul și cu prăvăliia ce
scrie mai sus fost'au ale lui Dumit-
trașco și a fraților lui...”

Printr'o altfel de reducțiune, *ale* se
aglutinează cu substantivul nearticu-
lat ce'i precede, formând în aparință
o post-articulare :

Catechismul transilvan circa 1560
(Cuv. d. bătr. II, 100, 101), de trei
orî: „dède Domnezeu zéce cuvintele
sale = cuvinte *ale* sale...”

Nu rare-orî însă, în vechile texturi,
chiar în cele rustice din Moldova, unde
astăđi se aude aprópe numai *a*, se pă-
strează întreg *ale*; de exemplu :

Act moldovenesc 1687 (A. I. R. I,
62): „... casa cu pimnița cu heleșteul
să fie *ale* Ancuții, iar jumătate de vie
să rămăe în parté mé, iar în urmă să
fie iar *ale* Ancuții...”

b) Cu partitivul *d e* și urmat de un
genitiv, *ale* forméază idiotismul „*d e ale*
gurei” sau „*d e ale* mănăcării = „quel-
que chose à manger” și alte câte-va
locuțiuni înrudite, în cari nu funcțio-
néază de loc ca feminin, ci ca un plu-
ral neutru.

„A face ce-va rost de *ale* gurei = a
găti bucate” (S. Popescu, Buzeň, c.
Chiojdu).

A. Pann, Prov. I, 153 :

Mai multa lui vreme era petrecută
Făr' de nici un lucru și'n deșert pierdută:
Ce lua 'n trei țile dintr'o săptămână
Da pe *d'ale* gurei, odihnind p'o rână...

Cu reducerea lui *ale* la *a* :

I. Créngă, Capra cu trei ieđi (Conv.
lit. 1875 p. 339): „eú mă duc în pă-
dure, ca să mai aduc ce-va de-*a* măn-
cării...”

Tot aci vine „*d e ale* = quelque chose
appartenant à”, de exemplu la Con-
stantin Brâncovan (Cond. Mss. în Arch.
Stat.):

p. 86: „ce vor puté găsi *d e ale*
slujitorilor celor fugiți, ori moșii ver-
bucate, măcar ver-ce *d e ale* lor, să le
vânză...”;

p. 140: „ce au rămas *d e ale* tătăne-
său, moșii, Rumăni, Țigani și alt mult
puțin...”

O funcțiune analógă, cu prepoziți-
unea în :

Jipescu, Opincaru p. 111: „Dacă a-
hăia lucréază în *ali* negoțului ș'*ali* me-
serii, da noi, pitulicili, să ședem ?...”

Dar se đice și mai bine: „*d e ale* ne-
goțului”, „*d e ale* miseriei”, „*d e ale* gos-
podăriei” etc., sau: „în *d e ale* nego-
țului”...

Alt ce-va este construcțiunea ordi-
nară cu partitivul *d e* = „dintre”, unde
ale nu este neutru, ci curat feminin,
ca în :

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XXXI
p. 7: „vre o fune *d e ale* corabiei ce au
în corabiia ceia maré mai groasă...”

Grigorie din Măhaciu, 1600 (Cuv. d.
bătr. II, 45): „nece o dzisă de-*ale* méle
nu fécet...”

Doină din Ardél :

Cătă apă pe vâlcele,
Sint tot lacrimi *d e ale* mele...

(Jarnik-Bărsanu, Transilv. 218).

De asemenea alt ce-va este construc-
țiunea lui *ale* ca feminin, nu ca neutru,
cu genitivalul *d e*, bună-óră :

Coresi, Omil. 1580 quatern. XXXIV p. 16 : „nu iaste năemnicū, ce stăpănū, și *ale* sale 'i săntū oile și ca de *ale* sale 'șū socotēște și se grijaște d'insele...”

⁴·*Àle*, forme employée exceptionnellement au lieu du simple *a* comme article possessif féminin au singulier.

Chiar pe titlul Bibliei lui Șerban-vodă dela 1688 se citește : „Bibliia adevădă dumnezeiasca scriptură *ale* cei vechi și *ale* cei noao lége”, unde „*ale* cei” este învederat pentru : „*a* celei”, printr'o metatesă foarte curiosă, dar de tot poporană, a silabei *-le-*, care sare din „*celei*”, lăsând numai „*cei*”, și se aglutinează pe deplin cu articolul posesiv feminin singular *a*, dându-și aspectul pluralului *ale*.

Analogă, deși nu identică, este formațiunea *a* în poporanul „*di*se *a* i sale neveste = „*di*se nevestei sale”, despre care noi am vorbit într'un alt loc.

v. ¹⁰· *Ai*.

⁴·*Àle*. — v. ³·*Ală*.

¹⁻²·*Àlea*, pluriel féminin pour le : ¹° pronom démonstratif *ala* (ă la); ²° article prépositif adjectival *ala* (ă la).

v. ⁶⁻⁷· *A*. — ¹⁻²· ³·*Ale*.

Alăcu. — v. *Alexandru*.

Alădăresci, n. pr. loc. — v. *Aleodor*.

Alăfiă (L. B.). — v. *Alăfiă*.

Ală-frumose, s. f. pl.; t. de Mythol. : sorte de nymphes ou de fées.

v. ²·*Ale*. — *Frumosele*.

Alăg (*ales*, *alegere*), vb.; ¹° *a* élire, choisir, d'où : *b*) préférer, opter; *c*) favoriser, être partial; ²° *a*) discerner, distinguer, d'où : *b*) décider, trancher;

c) délimiter, déterminer; ³° *a*) ressortir, rester après, d'où : *b*) paraître inopinément, surgir; *c*) taquiner, importuner. *Alege* este a lua o parte din mai multe, cele-lalte fiind înlăturate, ceia ce presupune de 'ntăiu o judecată a minții pe cât timp se face *alegere*, apoi scôterea la ivelă a lucrului celui *ales*. De aci cele trei sensuri fundamentale : „élire = discerner = ressortir”, cari se împleticesc împreună și din cari se desfășoră numeroase accepțiuni secundare.

¹° *a*) *aleg* = „élire, choisir”.

Moxa, 1620, p. 350 : „ei răspunseră : nice tu nu veri domni de acum, și-și *alăseră* pre o slugă a lui Solomonū pre nume Ierovoamū de și-l puseră domnū...”

Neculce, Letop. II p. 212 : „eșind boierii înainté Vezirului, se ținea cela de cela să 'i *alăgă* de Domnie...”

Dosofteiu, 1673, f. 79 b :

Direptăi să vor *alăge*
Dintre cei fără de liage...

Beldiman, Tragod. v. 247 :

Și băeți de prin dughene acei ce marfă purta,
Eteria nici pe unul n'*alagea* nici depărta ;
Tuturor le daū cocarde, pe toți îi împodobesc:
Uniforma Eteriei dându-le, staū de 'i privesc...

Zilot, Cron. p. 3 : „de voū avé greșeli, d-vóstră iertând, *alăgeți* ce este bun, și ce este reū îndreptați...”

I. Văcărescu, p. 120 :

Cu vină, fără vină,
Cerul acum n'*alage* :
Tulbure colcăesce,
Arde și prăpădesce...

O doină, în care se cuprinde o ciudată „electivitate a magistraturei” :

Lăsa-m'oiu de rezeșie
Să apuc în hăiducie,
Ca să'mi fac sfinta dreptate
Cu cea ghiogă de pe spată,
Să'mi *alag* giudecători
Cei stejari nestrâmbatori ...

(Alex. Poes. pop. 2., 227)

Proverbi și locuțiuni proverbiale:

„Oile grămadă merg, iar caprele se *aleg*“ (Pann, II, 28); adecă: cei buni toți, iar din cei răi numai cine e mai puțin deochiat.

Și pentru *alegere* cată să scim a o face la timp, căci:

Mălura din grâu
S'alege la riü...

(Ibid.)

„*Alege* pînă culege“ însemnă a se păcăli din lăcomia de a apuca ce-va pré-bun saü din despreț pentru cele ce se pot lua mai cu ușurință.

I. Créngă, Stan Pățitul (Conv. lit. 1877 p. 29): „Apoi dă, măi Chirică; în dioa de ađi, nu sciü deü care a mai fi cu crucea 'n sîn, cum cauți tu. Eü gândesc că tot om *alege*, om *alege*, pin'om culege...“

„Multe fetițe or *aleg* pînă culeg, or staü pînă le-*alege* moșu ăl din grópă...“ (Jipescu, 128).

Figurat, „vîntul *alege* = le vent emporte“, când se spulberă numai o parte din ce-va.

Balada „Marcu Vitézul“:

Óse ce mai remănea,
El în piuă le pisa
Și în vînt că le sufla:
— Na, *alege* vîntule,
Ingrăș'-te pămîntule,
Că din ce n'*alege* vîntul
Mi se ingrașă pămîntul...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 669)

Pentru idiotismul: *aleg* pe sprîncenă,

v. **Ales*.

I^o. b) *aleg* = „préférer, opter“.

Costachi Negruzzi, Aprodul Purice:

Nădejde de mântuire de nicăfuri așteptând
Și decât traü cu rușine, mörte mai bine-*aleg*end...

I^o. c) *aleg* fața = „favoriser, être partial“.

Noul Testament din Bělgrad, 1648, Luc. XX, 21:

22,038

... știmü că
derept zič și în-
veț, și nu *alegi*
fața, ce într'a-
devărü calia lui
Dumnezău în-
veți...

unde în contextul
litze zürisi.

Tot acolo, Paul la Rom. II, 11:

... nu iaste la
Dumnezău *alége*-
re de fața...

... scimus quia
recte dicis et do-
ces, et non ac-
cipis perso-
nam, sed viam
Dei in veritate
doces...

slavic: i ne na
litze zürisi.

... non est ac-
ceptio perso-
narum apud
Deum...

unde grecesce: $\pi\rho\sigma\omega\pi\omicron\lambda\eta\psi\iota\alpha$,

Pentru idiotismul: *aleg* din res-
boiu, *aleg* cu florï etc.,

v. **Ales*. — **Alesëtürä*.

II°. a) *aleg* = „discerner, distinguer“.

Lexicon Budan: „*aleg* ce-va price, a-
decă desfac, așed, ausmachen“.

Dosofteiu, 1680, ps. XLII:

Güdecă-mă,
Dumnădzăule, și
aliage pâra mña...

Judica me, Deus,
et discerne
causam meam...

unde în contextul slav: razsađi,
în cel grec: $\delta\iota\kappa\alpha\sigma\omicron\nu$.

Ureche, Letop. I, 95: „Létopisețul
nostru cel moldovinesc așa scrie de pe
scurt, că nice de viiața Domnilor care
au fost toată cărma nu *alége*, necum
lucrurile den lăuntru să *alégă*...“

Glosar slavo-román circa 1600 (Cuv.
d. bătr. I, 268, 301): „*aleg* cu cugetul,
semuesc, judec, socotesc...“

Moxa, 1620, p. 364: „adună săborü
în Nichei de *alése lége* creștinéscă...“

I. Văcărescu, p. 280:

Ale mueri voinď s'*alégă*,
Ce duh, ce fire să le 'nțelégă?
Subțire förte e a lor minte
Și pe om lesne femeia minte...

Descântec bucovinén de „Spělarea
urei“:

26

Să mă *alegi* dintre toate cele-lalte fete,
Cum se *alege* păunul din pene
Și busuțocul din buruțene...

(Col. 1. Tr. 1882 p. 331)

Jipescu, Opincaru p. 151: „Puțcana a aușit cu urechili ței dēla un boier bătrân, că parte din ghisuri sînt adēvurate, parte nu, ca și vorbili: unili seci, altili pline. Dumneșeu s'alegă!..“

În Moldova „Dumneșeu“ e înlocuit printr'o ființă mitologică Bălănuș. Așa la I. Créngă, Stan Pățitul (Conv. lit. 1877 p. 25): „Bălănuș să'țî *alégă* din gură ce spuș, dacă nu vorbesci deslușit...“

Proverb: „Nu se *alege* căștigul din pagubă“ (Pann, II, 85), când folosul e cu îndoelă.

II°. b) *aleg* = „décider, trancher“.

O veche dicțetore: „la tôte urma *alege*“ (Pann, II, 87) = „finis coronat opus“.

Dr. Polysu: „a se *alege* la un fel, într'un fel = ein Ende nehmen“.

Nu ne putem înțelegé,
Un fel nu ni se *alege*...

(Pann, II, 153)

sașu:

Voșu prin judecată ca or eș or el,
Să ni se *alégă* dreptul la un fel..

(Ibid. I, 124).

„... Tari'ï bolnav seracu; hai să chemăm niște pochî să'ï facă niște masle, că pe urmă orî s'a îndrepta, orî a muri, încalea să i se *alégă* din doē una...“ (N. Corciová, Tecuci, c. Răchitosa).

O doină:

Arde-mi-te-ai, codri des!
Ved bine că s'aș *ales*
Din tine să nu mai es!..

(Alex. Poes. pop. 2., 252).

Donicî, Lupul la peire:

Lupul cinchit întrun colț
Cu ochi crunți, cu pēr pe dos, clănțăia din
dintî la toți;

Dar vedēnd că nu'î de șagă, că peire'î s'aș
ales:

— Omenî bunî! le zisē, stați!
Și voi căinî, ce 'mî sinteți frați...

Pravila Moldov, 1646, f. 86: „cândū să va împărți mușaria de bărbatu'ș pentru frica vrăjmășie-lui, cade-să giudețului să întărescă acestū lucru nu numai cu zapisū sau cu chizēșū, ce încă trebuie să o pue la un locū ca acela cu credință, să șadza acolo cu cheltuiala bărbatului, până să va *alege* ce cum va fi...“

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 26): „Cu toții priimiră mărturia brebului, și cu toții într'un sfat *altasără*, ca vidra dintr'amândoă Monarhiile afară să se gonēscă...“

Ibid. p. 138: „și așa or-ce au poruncit și au *ales*, bine au poruncit și înțelepțēște au *ales*...“

Constantin Brăncovan, 1695 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 113): „deč judecata și Divanul așa s'aș *ales*: rămăind el platnic, au dat satul Sălcuța la mână fečorilor Mantii Vistier...“

II°. c) *aleg* = „désigner, délimiter“.

A *alege* în scris = „préciser, déterminer“, de ex. în Pravila Moldov. 1646, f. 33: „de vor lăsa cui-va dreptū sufletū, nu va putia el sângurū cu voia sa să ia, ce trebuiește ispravă dela giudețū, alegândū acelū lucru c'au lăsatū dreptū sufletū: iaste învățatura să facă beserică, sau bolnița, sau ospătărie ce se dzice casă de streini, sau grobunicū, sau altă asemenia acestora? pentru că atunce poate să ia sângurū cu voia sa și nu-i trebuie nice unū giudețū, și încă poate să ia sângurū cându-i va *alege* stăpănułū în zapisū; iară de va fi într'alt chipū etc.“

E mai cu sēmă des în vechile procese teritoriale: „a *alege* partea cui-va“ sașu „a *alege* moșia“, fie după o hotărnicia de mai 'nainte, fie după mărtu-

ria vecinilor său prin operațiunea geometrică la fața locului, fără care pământul rămâne „ne-ales“.

Act muntenesc din 1606 (Cuv. d. bătr. I, 155): „parte lu Streze câtă se va *alege* de peste tot hotarul...“

Moïse-vodă Movilă, 1634 (A. I. R. I, 72): „câte părți să vor *alége* prezăpise în satu Săpoteni...“

Act muntenesc din 1638 (A. I. R. I. 23): „délnița lui, câtă să va *alége* parté lui, den câmpu, den pădure, den apă...“

Act moldovenesc din 1675 (A. I. R. III, 250): „să mérgeț acolo la acel loc și să socotiț cu oameni buni dinprețur precum va hi cu dreptate, pre câtă va avé dumnélui parte de ocină acolé într'acel sat, să'i *alégeț* din tot locul cu tot venitul...“

Inventarul mănăstirii Cotroceni 1681 (Mss. Arch. Stat.) f. 13: „au luat din Divan 24 de boiari pre răvașe domnești și cu om domnescu împreună de au mersu toți la acest sat Pietrile de au *ales* toată parté Doamnei Elinii și o au hotărât dá cătră Nica slugliaril de Grădiște...“

Antioh Cantemir, 1706 (A. I. R. III, 270): „să aibă Lupașco a'ș ține moșie cu bună pace despre ginerii Stroescului, până or veni la Divan, și atunci precum va *alege* Divanul așa va hi...“

III°. A se *alege* = „ressortir, surgir, importuner“.

Maî nici o dată nu se întrebuintează sub forma activă, afară numai de „lăpturi“ sau „brânțeturi“, când *aleg* are sensul causativ de „faire ressortir“: *aleg* unt, *aleg* zăr, *aleg* urdă etc.

III°. a) „ressortir, rester après“.

Dr. Polysu: „a se *alege* cu ce-va = einem etwas übrig bleiben“.

Lexicon Budan: „se *alege* = se a-

rată, se vede, de ex.: la sfârșit se va *alege* = in fine adparebit“.

A. Pann, Prov. II, 115:

Unde vede vr'o figură, vr'o tinără, vr'un pantof,
Stă, se uită, cască gura, și se *alege* cu of!

Jipescu, Opincaru p. 143: „Rumănu cu ce pörtă și cu ce bagă 'n gură, cu aia s'*alege* pe lumea asta...“

Doină muntenescă:

Firicel de iarbă négră,
Dintr'atâta lume largă
M'*aleset* c'o puică dragă...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 325)

Act moldovenesc din secolul XVII (A. I. R. I, 105): „ačasta el o au vândut dumisale lui Drăgan din Filipești fečorul Nechitei dereptu cincizăci taleri bātuț bani gata, ca să-i fie lui diréptă ocină și cumpărătură în vlaci, lui și cuconilor săi și a tot rodul său cine să va *alége*...“

Zilot, Cron. p. 103: „Așa dar fu săvirșirea acestei răsmirițe a Rosilor cu Turciî, care ținu 5 ani și 10 luni; și din tótă ostenéla, vërsarea de sânge și prăpădenia, se *alese* Rosiî cu 5 județe din țéra Moldovei pînă la Prut și cu Basarabia, iar Țéra Romănescă, sāraca, [se *alese*] cu titlul Domnului ei ca să fie de aici și cu primirea Rosieî...“

I. Créngă, Moș Nichifor Coțcaril (Conv. lit. 1877 p. 378): „... eû sciû ce sciû eû: degéba maî bați apa 'n chiuă să s'*alégă* unt, că nu s'*alege* nici o dată...“

„Zërul se ferbe și se *alege* din el urdă dulce; din acésta, băgată în bădău sau hurdoiu, se *alege* untul; din zërul ce rămâne după *alegera* untului, se face urdă bătută...“ (R. Simu, Transilv., c. Orlat).

Intr'un descântec bucovinén de lingóre:

Lungóre de noè felúri,
 Lungóre de noè némuri,
Alege-te,
 Culege-te
 Din crierií capuluí,
 Din fața obrazuluí,
 Din auzu urechilor,
 Din vírfu degetelor,
 Din inimă,
 De sub inimă,
 Din tóte ciolánelele,
 Din tóte 'ncheieturelele;
Alege-te,
 Culege-te,
 Că eú nu te-oíu *alege*,
 Nicí nu te-oíu culege,
 Ci cu secerea te-oíu secera...

(Marian, Descántece p. 148)

unde „a se *alege* și a se culege“ însemnă: „ressortir et disparaître l'un après l'autre jusqu'au dernier“.

E fórte poporană mai cu sémă locuțiunea proverbială: „nu s'a *ales* nimic“, „s'a *ales* praf“ și o mulțime de alte varianturi.

„Când din întâmplare va intra nóp-tea în casă o bróscă, atunci femeia saú alt cine-va degrabă o caută la gură și la partea de dinapoí, ca să vadă dacă nu e cusută, căci se crede că bró-scele se prind de fermecători și, după ce le cósă gura și partea de dinapoí, apoí le menesce și le trimite la cine are ciúďă pentru a'í face de urít; decí găsindu-se brósca cusută, o arde în foc, și cenușa o asvirle în vînt dícînd: cum nu se *alege* nimica de acéstă cenușă, așa să nu se *alégă* nimica de cel ce te-a trimes...“ (Vasluíu, c. Laza).

Basmul „Inșir'te-margarite“ (Ispirescu, Leg. 71): „Apoí legă pe Țigancă de códele cailor împreună cu un sac de nucí și le dete drumul să se ducă 'n lume, și unde cădea nuca, cădea și bucățița, pînă ce nu se mai *alese* nicí praful de dînsa...“

Jipescu, Opincaru p. 25: „pé unde rásbîea óstea streină, nicí praf, pâr-jol și cenușă nu s'*alegea*...“

Zilot, Cron. p. 7:

Precum curat se arată într'al țerei hronograf,
 Că de toți Domnií aceștia nu s'aú *ales* stur
 și praf...

Alexandri, Haímána: „... regia tu-tunuluí, din care s'a *ales* numai fum și scrum...“

III°. b) „paraitre inopinément, sur-gir“.

Dosofteú, 1673, f. 23 a:

Cu pré cuviosul cuvios ti'í face,
 Cu nevinovatul t' va fi viața 'n pace,
 Íară cu aleșií bun te va í *alíage*...

Dr. Polysu: „Tocmai tu te-ai *ales* să...=gerade du willst...“

În graiul țeranuluí din Prahova: „Păi cum nu, tu íești măi bréză! Te-*aleseși* mai moțată?..“ (Jipescu, Opincaru p. 43).

III°. c) „taquiner, importuner“.

În Muntenia se aude adesea: „te *alegi* de mine“ saú „te *alegi* de cutare“ cu sensul de „superí pe cine-va“.

Între înjurăturile din Moldova: „*Alégă*-se Balanu de capul lui!“ (Iași, c. Șipotele).

IV°. Originea și formele.

Paralelismul între *alég*=lat. *èlĭgo* și „culég“=lat. „*collĭgo*“ înlătură ori-ce îndoelă asupra derivațiunii celui de'n-tăú, în ambele casurí accentul latin suferind de o potrivă o scădere, ca și'n „întelég=intełlĭgo (intełlĕgo)“. Același paralelism ne explică tot-o-dată netrecerea latinuluí -l- între vocale în -r-, după norma foneticeí române. Înrudirea ambelor cuvinte remănînd bine simțită de cătră popor, acțiunea legií fonetice asupra unuía singur din ele era împedecată, căci ea nu putea să se întindă și asupra celuía-l'alt, în care grupul latin -ll- trebuía să trecă la Románi în -le-. E curiósă, înorí-ce cas, coincidința románuluí *alég* cu grecul *ἀλέγω*, cu care se 'ntălnesce și'n unele accepțiuni.

Perfectul organic pentru *aleg* este *alèși* = lat. vulg. *el è x i* (class. *elègi*), *alèsemu* = *el è x i m u s* (*elegimus*), iar participiul: *alept* = lat. *electum*, în loc de actualele forme analogice: *alesei*, *aleserăm* și *ales*. Perfectul *alèși* ne mai întimpină une-orî în vechile texturi, de ex. la Coresi, Omiliar 1580, quatern. XXXIII p. 13: „care e acèsta, derep-ce căce'mi sinteți soți? derep-ce că așa *alèși* (*ἀλέσι*) pre voi...” Radu din Mănicesci, 1574 (Mss. Harl. 6311 B. British Museum) în alăturare cu Noul Testament din 1648:

Io. XV, 16: eu	eu a m ũ <i>alesi</i>
<i>alèși</i> (<i>ἀλέσι</i>) voi	pre voi și am ũ
și puși voi...	rânduit ũ pre voi..

Macedo-romănesce se dîce *alepsu*, latinul *x* fiind tratat nu ca în „eșire = exire”, ci ca în „còpsă = coxa”. La plural, în Codicele Voronețian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom. p. 84): „abia *alèsemu* margiré = *μόλις τε παρ α λ ε γ ό μ ε ν ο ι*...” Participiul *alept* se mai conservă numai la Macedo-români, cari dîc de asemenea *aleptor* = lat. *elector* în loc formațiunile daco-române analogice: *alegător* și *alesător*.

v. ^{1.º} *Ales*. — *Culeg*. — *Cules*...

Alegênd, adv.; sauf, excepté. Arcaism, pe care graiul de astăzi îl înlocuesce prin *a fără-de*, une-orî prin *fără*. Verbul *aleg* însemnând „distinguo”, participiul se ũ *ales* a devenit adverb cu sensul de „notamment = eo distincto”, iar gerundiul *alegênd* s'a adverbializat cu înțelesul de „excepté = eo distinguendo”.

Coresi, Omiliar 1580, quatern. IV p. 1: „să nu zică cine-va că are folos dela avuție, nici să se laude cu ia, *alegând ũ* folos ũ va avé cela ce's ũ va da avuție în mâna săracilor...”

Pravila muntenescă 1640, f. 19: „Preotul ũ de va fi meșter ũ a lucra în ce-

tate și va cerca să se boerescă și va umbla cu nușii și va merge în săbor ũ cu oameni proști sau cu boiari, *alegând ũ* fără de o nevoie mare oare-caré de-i va fi lui, unii ca aceia ori să se scoața, ori să se lase de unele ca acé-*lia*...”

Varlam, 1643, II f. 87 b: „să va zemisli și să va naște Dumnedzau cu trup ũ omenesc ũ, *alegând ũ* fără de păcate...”

Ibid. f. 97 b: „fu om ũ deplin ũ ca și noi, *alegând ũ* numai fără de păcate...”

Pravila Moldov. 1646, f. 23: „de-are și șura, nime nu'l va crède, *alegând ũ* de-are avia împreună cu șurământul și niscare marturi sau niscare sémne...”

Ibid. f. 57: „cela ce va fi sângur ũ curvar ũ și va avia și alte mueri, acela nu va putia ucide pre curvar ũ ce va curvi cu mușaria lui, *alegând ũ* de-i va fi dzăs ũ mai de-ainte să nu vorovască cu mușaria lui, pentru că atunce de-i va găsi, poate să-i ucigă...”

Ibid. f. 121: „nu va putia fie-ce fiál ũ de mestecător ũ de sänge să șuvăiască înaintia giudețului cum n'au știut ũ mestecaria de sänge, *alegând ũ* de va fi țaran ũ di cei neînțelegători...”

v. *Aleg*. — ^{1.º} *Ales*.

Alègere (pl. *alegeri*), s. f.; l'infinif substantivé d' *aleg*: élection, choix, discernement etc. Represintă, ca substantiv abstract, aprópe tóte sensurile verbul ũ *aleg*. Sinonim cu *alegător ũ* și cu substantivul *ales*.

Constantin Brâncovan, 1695 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 100): „am venit la scaunul stremoșilor noștri a Domnii Țării Rumânești, dentru *alègere* și voința a toată boerimé țării...”

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 46): „Nime în lume atâta de ascuțit la minte și iute la giudecată

a afla să poate, carile în toată *alégeré* negreșit și nesmintit să fie..."

v. *Aleg.* — *Alegătură.* — ⁶ *Ales.*

Alegător, -*óre*, adj. et subst.; électeur, celui qui choisit, discerne etc. În graiul vechiu se dicea și alesător, dar cu un sens mai restrâns. Macedo-românește, forma organică aleptor = lat. elector.

v. *Aleg.* — *Alesător.*

Alegătură (pl. *alegături*), s. f.; choix. Sinonim cu alegere, rar întrebuințat și având o nuanță pejorativă. Când dicem: „se face alegerea“, presupunem că se va lua din mulțime tot ce-i mai bun; când dicem: „se face alegătură“, arătăm mai de 'nainte ne'ncrederea noastră în rezultatul alegerii.

v. *Alegere.* — ⁶ *Ales.* — ¹ *Alesătură.*

Alèi! s. alelèi! s. alelelè! interj.; cri d'invocation, soit pour défier, soit pour encourager ou pour compatir. O interjecțiune proprie poesiei poporane, mai ales celei eroice, și cu totul străină graiului de tôte țilele, care o înlocuesce prin m e, b r e, m ă r e etc. Ea nu este nici o dată subiectivă ca interjecțiunea de durere a l e ũ, ambele diferind foarte mult prin funcțiuni, deși sub raportul material le desparte numai vocala finală. Tot pe atâta se deosebesce de interjecțiunea i a l e i, care exprimă un fel de mirare ca în „cum se pôte!“ sau „ce mai spu!“; bună oră la Alexandri, Craiu-noi, sc. 2:

„Corbu. O furat fata, ca mai bine.
„Dochița. E a l e i!..“

În acest mod, quasi-identice în formă, cele trei interjecțiuni: *alei*, *i a l e i* și *a l e ũ* exprimă fie-care o altfel de emoțiune. Față cu simplul *alei*, reduplicatul *alelei* și triplicatul *alelele* represintă gradațiunea aceleiași mișcări

sufletesci, probând încă o dată extrema bogăția a repertoriului emoțional al limbei române (v. *Aaoleo!*).

Balada „Holera“:

Alei! Iazmă călătore,
Bólă rea ș'ucigătore!..

Balada „Toma Alimoș“:

Alelei, fecior de lele,
Căci răpiși țilele mele!
De te-aș prinde 'n mâna mea,
Țile tu n'ai mai avé..

și mai jos:

Alelei, murguleț mic!
Alei, dragul meu voinic!
De-ai pute la bătrânețe
Cum puteai la tinerețe..

Balada „Marcu și Turcul“:

Alei slugă, fétul meu,
De ce musci tu așe reu..?
(Pompiliu, Sibiu, 23)

Balada „Feciorul și maică-sa“:

Alelei, soția mea,
Cu ce maica te ținea
De te-ai veștețit așa?..
(Ibid. 54)

Balada „Nevésta fugită“:

Despre Nistru cătră Prut,
Alelei ce drum bătut!..
(Marian, Bucov. I, 123)

O doină din Ardél:

Alelele, Dómne sînte,
Dómne sînte și părinte!..
Mai aședă'mi gândurile
Să'mi isprăvesc rîndurile...
(Jarnik-Bărsanu, 125)

O baladă tot de acolo:

Alelele, Dómne sînte,
Dómne sînte și părinte!
De mîncare ce să'i daș?..
(Pompiliu, 51)

Cu poetical *d* ca în „dalb = alb“, se face *dali* = *alei*, *dalelei* = *alelei*:

Balada „Rescumpărare“:

Dali, dragă păsărea,
Dóră ești din țara mea?..
(Pompiliu, Sibiu, 81)

Balada „Voïna și mândra“ :

Dali bade, dragul meu,
Unde găți tu murgul teț?..

(Ibid. 75)

Balada „Stanciu și Vochița“ :

Ea din graiu așa grăia :
— *Dali*, frate Stancule !
Șoimule, voïnicule !..

(Ibid. 68)

Balada „Nevasta fugită“ :

Peste-Abrud, peste Alud,
Dalei ce drum bătut !
Dar de cine e bătut ?
De-o nevestă pribegită,
De bărbatu-seu fugită ...

(Ibid. 21)

Numai pentru trebuința rimei, într'un mod de tot excepțional, în loc de *alelei* figurază *aleleu* în balada bucovinենă „Iovița și fata Cadiului“ :

Aleleu
Ioviț'al meu !
Ce stai nici bând,
Nici mâncând?..

(Marian, I, 143)

Ca și cele mai multe interjecțiuni, *alei* este de o natură antropologică, nu etnică. Grupul fonetic a l e - are o funcțiune analoăă în graiurile cele mai eterogene. Ajunge a pune alături pe grecul *ἀλαλά* (*ēlaleu*, *ēlaleu*) cu selbtecul *alelele* în limba Ewe de pe cōstele Africeï (Pott, Doppelung, 24).

v. *Īalei*! — *Valei*!

Alelei ! } — v. *Alei* !
Alelele ! }

¹ *Alelūia* s. *alilūia*, s. m. indecl. ; alleluiah. Cuvint ebraic, care însemnează „lăudați pe Dumneșeu“ și prin care se încep o sēmă de psalmi, bună-ōră psalmul CXLV și următorii.

Coresi, 1577, ps. CXLVIII : „*Alliluvia* lu Aggheu și Zahariu. Lăudați Dom-

nulū de cerū, lăudați elū în cei de sus, lăudați elū toți ingerii lui...“

Dosofteu, 1680, f. 184 b : „*Alliluvia* a lui Anghē și a Zahariī. Lăuda, sufletule al mēu, pre Domnul...“

Ca și pe grecul *ἄγιος* (v. *Aghios*), poporul păstrează pe ebraicul *alelūia* numai într'un sens comic.

Nu rar îl audī pină și'n gura copiilor, de exemplu la I. Crēngă, Amintiri din copilăria (Conv. lit. 1881 p. 3) : „stropșitul de Ion, cu talanca dela oi, cu cleștele și cu vatrarul, face o hodorogelă și un tărăboiu de ție audul ; apoi își pun câte-o țolă în spate și câte-un coif de hărtia în cap și cantă : *alilūiū* și Dōmne miluesce, popa prinde pește...“

Ca o satiră asupra preuților : „popa or călugăru aduce tōte tot pē *alilūiū*...“ (Jipescu, Opincaru p. 119).

Ca un ingenios joc de cuvinte, în „Vicleem“ după variantul din Bucuresci :

Popa :

Pămintul al Domnului
și mortul al dracului !

Dascălul :

Alelūi, alelūi, alelūi !..

Popa ;

Ce-or fi ale lui...
(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 131).

Acēstă glumă se întemeiază pe aceia că după biserica resăritենă, altă dată și'n Occident (Martigny, Dict. d'antiqu. chrēt., 26), *alelūia* se întrebuintează nu numai în liturgiă, dar se cantă și la înmormintări.

Din *alelūia* se formēază verbul *alelūiesc*, care însemnează „a canta *alelūia*“.

v. *Chirileisa*.

² *Alelūia*, s. f. ; t. de Botan. : Allēluia, Pain de coucou, Oxalis acetosa.

sella. Se află la Pontbriant și la Costinescu. Pare a fi un neologism, și încă de prisos, pentru o mică plantă cunoscută tuturor Românilor sub numele de măcrișor sau macriș-
-iepuresc.

v. *Măcrișor*.

¹ *Aleluișesc*. — v. ¹ *Aleluiă*.

² *Aleluișesc*, vb.; attribuer quelque chose à autrui. Ne întimpină numai în Dicționarul bănățen Mss. circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 423): „*Aleluișk*. Alterius rem esse dico“. O compozițiune verbală din ale lui [sint lucrurile], analoăă cu alsăuesc din al se ũ.

v. *Alsăuesc*.

¹ *Alēm* (plur. *alemurŭ*), s. n.; crois-sant ou étoile placée sur une mosquée. Turcul 'alem, de origine arabă (Şainénu, Elem. turc. No. 30). Se întrebuintă la Români numai când era vorbă de musulmani.

Enache Cogălnicénu, Letop. III p. 286: „La o minare a unei gémiŭ, în mijlocul *alemului*, s'au arătat o cruce de au văzut'o lumé...“

v. *Giamid*. — *Minare*.

² *Alēm*. — v. *Alām*.

Alemesc (*alemit*, *alemire*), vb.; t. de fauconnerie: dénicher les faucons. O interesantă remășiță din vechiul graiu vânătoresc al Românilor, păstrată numai în poezia poporană, fără a mai fi înțelesă.

Intr'o colindă muntenescă:

Câte-trei sint meșteri mari:
Unul sulițe 'mŭ strujesce,
Altul caŭ bunŭ imŭ hrănesce,
Altul șoimŭ imŭ *alescesce*
Și berbecŭ imŭ îngrijesce...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 86)

Intr'o altă colindă:

Cel mai mare 'i comis mare,
Cela-l'alt mai mijlociŭ
Alescesce limbŭ de șoim,
Limbŭ de șoim și grași berbeci...

(Ibid. 22)

unde editorul explică pe *alescesce* prin „prepară, îngrijesce, se ocupă“.

„Limbile de șoim“, ca și cele de vultur saŭ de gae, n'au fost nici o dată de ale mănăării, ba nici altfel — întru cât scim noi — ele n'au servit nicăiri la vre-un popor saŭ în vre-o epocă pentru vre-un fel de „preparațiune, îngrijire, ocupațiune“. Prin urmare, „*alescesce* limbŭ de șoim“ însemneză alt ôre-ce. Pentru a o înțelege, cată să aflăm mai întâiu câte ce-va despre vechea șoimăria romănescă, pe care astădi abia și-o mai amintesc fiŭ și nepoțiŭ șoimarilor de altă dată. Vorbind despre satul Ponôrele din Mehedinți, d. Ion Ionescu (Meh., 96-7) ŭice: „Lingă acest sat se află o stâncă mare de pētră, renumită din vechime pentru culcușul șoimilor ce se află în fundul ei la o adâncime considerabilă. În acest culcuș șoimii făceau puŭ lor, iar moșnenii din Ponôre îi scoteau și'i aduceau la Domnia, care pentru acest serviciŭ îi apēra de tôte dările. Vinarea puilor de șoim era periculôsă. Omul trebuia să se bage în fundul stâncei, legat de o fune ce o țineau alți ômeni, cari coborau și rădicaŭ pe îndrăznețul vânător. Dar pentru ca să se ducă omul la culcușul șoimilor, trebuia să pândescă timpul când șoimii cei mari erau afară duși după mănăcare, căci de cum-va îi găsia omul în fundul stâncei, nu mai scăpa de dînșii cu viața: îl băteau cu aripele și 'l omorau cu ghiarele și cu pliscurile...“ Insuși numele satului șoimăresc Ponôre însemneză „găuri sub pămînt“, dela slavicul ponorŭ „locus ubi fluvius sub

terram absconditur“ (Miklosich). Asemeni găuri sub pământ în latina vulgară se cheama lama: „lama est locus voraginosus“ (Ugutio); „lamae sunt confractioes viarum, quae fieri solent pluvia interveniente“ (Papias); deja în latina arhaică la Enniū: „latebras lamasque lutosas“, iar într'un text italian din vécul de mijloc: „fossata, quae vadunt et sunt juxta stratam Ganaceti, serrentur et serrata teneantur, ita quod aqua discurrat in lamam“ (Du Cange, v. Lama). Forma amplificată lamina însemnează în vechile texturi italiene: „cripta, locus subterraneus“ (idem, v. Lamina). Din latinul lama se nasce românul lámă, ca din „lana“—„lană“. O „lámă de șoim“, „lămî de șoim“, sînt tocmai acele găuri sub pământ, acele ponóre în cari Mehedințeni arătau d-lui Ion Ionescu vechile culcușuri d'ale șoimilor. Când șoimăritul s'a stins, nici cuvîntul lámă nu se mai înțelegea, astfel că din „lămî de șoim“ poesia poporană a făcut „limbî de șoim“, și nici aci nu s'a oprit desfigurarea succesivă a cuvîntului, căci în variantul din Dobrogea al celor două colinde muntești ne întimpină:

Trei feți mari îmi are,
Cu toți ai stare,
Și câte trei
Cu meseri:
Unu'i Lin-umbă
Ce berbeci primblă...

(Burada, Călet. 72-3)

adecă, printr'o nouă etimologie poporană, după ce din lámă se născuse limbă, din limbă s'a făcut Linumbă, literalmente „marche doucement“.

Maî remâne o întrebare: un șoimar ce are el a face cu berbecii? În prima colindă:

Altul șoimi îmi alemesce
Și berbeci îmi îngrijesce...;

în a doua:

Alemesce lămî de șoim,
Lămî de șoim și grași berbeci...;

în a treia:

Unu'i Lin-umbă
Ce berbeci primblă...

În vechiul graiu, sinonim cu „berbec“ era arete (= lat. arietem), foarte des în texturi și despre care vom vorbi pe larg mai jos. Dar tot arete, cu formele colaterale erete și herete, se cheamă în popor un fel de șoim, „astur palumbarius“ (Marian, Ornitologia I, 123), care vindează porumbei și potărnică, făcînd altă dată și el parte din specialitatea șoimarului (Rolland, Faune VI, 198). În prototipul celor trei colinde era dară:

Lămî de șoim îmi alemesce
Și areți îmi îngrijesce....

de unde apoi, perind șoimăritul și ajungînd a se uita de tot vechia'i terminologie, după cum din „lămî“ s'a făcut „limbî“, tot așa din „areți = autours“ prin omonimicul „areți = moutons“ s'a făcut:

Și berbeci îmi îngrijesce...

Alemesce este un verb compus din ad și lama întocmai ca „ademenesc“ din „ad“ și „manus“, cu singura deosebire că, după norma foneticeî române, ad se asimilează cu următorul l, pe când de'naintea unei labiale el mai adesea se amplifică în „ade-“ (v. Ademenesc): a alemi pe șoim, este a străbate în lama lui; a alemi lámî de șoimi, este o locuțiune pleonastică ca „a zidi zidiri“, „a găuri găuri“, „somniaire somnium“, ἐρωτημά τι ἐρωτᾷ etc.
v. 1^a. Arete. — Lămă. — Lămaș. — Șoim. — Vîntore...

Alén (plur. alénuri), s. n.; 1°. contrariété, adversité, envie; 2°. mélan-

colie. În primul sens figurază în vechile texturi, mai ales în construcțiunea „în *alénul* cui-va = pour contrarier quelcun“, corespunzând pe deplin maghiarului *ellen* „contre“, *ellenelenni* „être contraire“, *ellenére* etc.; în sensul al doilea s'a păstrat în viul graiu și a devenit un cuvânt foarte înrădăcinat, mai cu seamă în poezia populară. N'are a face cu adjectivul paleo-slavic *alínŭ* (Cihac), nici cu latinul *alienus* (L. B.). Din derivatele maghiarului *ellen*, mai găsim în Dicționarul Mss. Bănățen circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 422):

„*Alensig*. Inimicitia“ (= *ellenéség*).

„*Alenish*. Inimicus (= *ellenes*).

„*Alenzuišk*. Contradico (= *elenezni*).

„*Alenzuiturë*. Contradictio“.

Aléneș figurază deja în Palia dela Oraștia din 1582 (Cipariu, Anal. p. 73).

Despre originea maghiară a cuvintului nu mai poate fi dară cea mai mică indoelă.

Ca termen poetic, el va rămâne în limbă.

I^o. *Alén* ca archaism:

Codicele Voronețian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.) Act. Apost.:

XXVI, 9: multe într'*alénu* se facu... | ... multa *contraria* agere...

XXVII, 4: de-rep-ce era vântul într'*alénu*... | ... quod essent *venti contra-rii*...

XXVIII, 17: nemică într'*alénu* feciu oameriloru... | ... nihil *adversus plebem* faciens...

Fiindcă Codicele Voronețian preface sistematic pe *n* între vocale în *r*, forma nerotacistică *alénu* în loc de *aléru* dovedește că acest maghiarism era pe

atunci pré de curând introdus în graiu, neajungând încă a se împămînteni.

Fragment biblic oltenesc circa 1560 (Cuv. d. bătr. I, 6—12):

Levit. XXVI, 17: voiu întorce fața mé în *alénul* vostru... | ... obfirmabo faciem meam in vos...

Ib. 27—8: să iară nici cu acé-sté nu vă veți învăța, ce veți înbla în *alénul* meu, eu încă voiu înbla în *alénul* vostru... | ... si autem in his non obedieritis mihi, et ambulaveritis erga me obliqui, et ipse ambulabo vobiscum in furore obliquo...

Noul Testament din 1648, Math. V, 23:

... fratele tău are ce-va *alén* spre tine... | ... frater tuus habet aliquid *adversum* te...

Ibid., Paul ad Gal. V, 20:

... pizmele, sfa-dele, *alénurele*, mâniile... | ... inimicitiae, contentiones, *emulationes*, irae...

Ib., Paul ad Col., II, 14:

... ștergându care ne era in-protivă scrisoare obiçaurelor care ne era întra *alénul*... | ... delens quod adversus nos *erat* chirographum decreti, quod *erat* *contra-rium* nobis...

O predică a Sf. Ioan Crisostom, sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov p. 513): „așa cade-se a goni pre toți ațavé, pre carii cugetă în *alénul*...“

II°. *Alén* în viul graiu:

Alexandri, Barbu Lăutarul: „Când se întâmpla de se îndrăgîa vre-un cuconăș de o cuconiță și vrea să'i spuie *alénu* sufletului, socotiți că'i scriea răvășele franțuzesci?..“

„Cântecelor triste li se ȳce: de *a-*

lén, de jale, de aht, de dor, de recorélă...“
(Iași, V. Mircea, c. Copoii; V. Lohan, c. Buciumii).

Balada „Tudor Vladimirescu“ :

Spune, maică, ce te dóre,
Că m'oiu face vrăjitoare,
De *alén* să te descânt,
Să calci vesel pe pământ...

(Alex., Poes. pop. 2., 216)

„Doină voinicescă“ :

Când eram de doă-deci,
Mă legam de Turci, de Greci,
Și de capete 'i scurtam
Și *alénu* 'mî ușuram...

(Ibid. 254).

Balada „Bogatul și săracul“ :

Tu ai galbeni la chimir,
Eu am un seléf cu fir,
Și 'n seléf un *étagan*
Ce mă scapă de *alén*...

(Ibid. 43)

Balada „Giurgiu“ :

Eu nu cânt în butul teii,
Ci horesc de *alénul* meu :
Mă tânguesc prunilor
De jelea părinților,
Și mă valer brașilor
De bănatul fraților...

(Pompiliu, Sibiu, 41)

O doină din Ardel :

Câte 's dela noi la dél,
Tóte țin pa mine-*alén* ;
Câte 's dela noi la vale,
Tóte staü să mă omóre...

(Jarnik-Bărsanu, 66).

O doină din Bucovina :

Să nu cânti sara pe lună,
C'a mea inimă nu'î bună,
Că 'i incinsă cu curele
Măncată de multe rele,
Și 'i incinsă cu colan
Mult ofteză de *alén*...

(Marian, II, 74)

O doină din Basarabia :

Și să staü, să m'odihnesc,
Să plâng și să mă jelesc
Și de bune și de rele,
De *alénul* vieței mele...

(Alex., Poes. pop. 2., 410)

Alén e mult mai frumos decât neologismul melancoliă și va rămâne în graiu, mai ales ca termen poetic alături cu sinonimul mai figurat, dar mai puțin energic : inimă-albastră.

v. *Albastru*. — *But*.

A-lène, adv. ; nonchalamment. Din *lene* „paresse“, prin prepozițiunea *a* (=lat. ad).

Basmul „Brósca țestósă“ (Ispirescu, Leg. 33) : „Mișca și el piclórele *a-lene* unul după altul înaintea lui, numai să dică că umblă...“

De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sul-tanica p. 195 : „Spicele răscópte și țepóse, încărcate cu bob mare și greu, se clătenau *a lene*, încovăindu-se în văi și deluri de aur ruginit...“

A. Odobescu, Dómna Chiajna p. 81, întrebuinteză cu multă eleganță pe *a-lene* ca adjectiv : „În răpaosul noptii se auđia numai clătirea undelor ce se isblău încetișor de mal și susurul *alene* al vintulețului de vară...“

v. *Lene*. — *Tembel*.

Alèneș	} — v. <i>Alén</i> .
Alenșig	
Alenzuêsc	
Alenzuitură	

Aleò! interj. ; exclamation de désap-pointement. O nuanță a interjecțiunii *aleü*. Cu poeticul *ă* se face *daleo*.

O doină din Ardel :

Pentr'un pic de sărutat
Tótă nóptea-am tremurat ;
Când a fost la sărutat,
Bună palm' am căpétat ;
Daleo, Dómne, ce păcat !..

(Jarnik-Bărsanu, 377)

Balada „Corbea Haiducul“ :

Aleo! maică, maica mea,
Nu sta, maică, de ședé,

Că'mi răpune viața
Și'mi stinge tinerețea...

și mai jos:

Aleo! maică măiculiță,
Pole lungi și minte scurtă,
Femea nepricepută!..

(Țara nouă 1885, p. 490, 492).

v. *Oleoleo!* — *Valeii!*

¹⁻². **Aleodör**; ¹o. n. pr. m.: Héliodore;
²o. t. de Myth. pop.: nom d'un héros
fabuleux.

¹o. Ca nume de botez, *Aleodor* corespunde formei latine împrumutate *Heliodorus*, nu formei grece originale *Ἡλιόδωρος*, din care se face românește *Iliodor*. În adevăr, nu *Aleodor*, ci „*Iliodor*“ se chiamă un faimos romanț grecesc, introdus la Români în secolul trecut (Dr. Gaster, Lit. popul. 128). Grecul *η* trece la noi tot-d'a-una în *i*: *ifos* = *ἴφος*, *igumen* = *ἡγούμενος*, *iroū* = *ἴρω* etc., care *i* nici o dată nu se face *a*, după cum se poate face *a* din *e*: *aleg* = *eligo*, *aricū* = *hericius*, *argat* = *ἐργάτης*. Așa dară *Aleodor* = *Heliodorus* indică o provenință directă latină, fiind grecesc numai într'un mod indirect. Sub variantul ulterior *Aledar*, același nume ne întimpină în *Aledăresci* adecă „descendenții lui *Aledar*“, un sat din Moldova, care în secolul XVII aparțineuse cronicarului Miron Costin (A. I. R. III, 281).

Biserica resăritenă serbeză vr'o trei sfinți cu numele de *Ἡλιόδωρος*; cel mai vestit însă a fost sântul „*Heliodorus*“ din Dalmația, celebrat de biserica apusenă, născut în secolul IV, compatriot și amic al sântului Ieronim și care, după mai multe călătorie prin Tracia și prin Asia-mică, a murit ca episcop de Altino în Italia (Migne, Dict. hagiogr. I, 1310). Provenința latină, nu grécă saū slavică, a românului *Aleodor* ne

face a bănuî în el anume pe sântul Eliodor Dalmatinul, al căruia cult se va fi introdus în Dacia prin propaganda occidentală înainte de despărțirea celor două rituri. Forma *Aleodor* în loc de „*Aiodor*“, adecă cu *l* nemuiat, pare a indica aceeași epocă în care, pintre alți termeni specifici creștini, întrase în limba română „*Rusalii*“ (= lat. *Rosalia*) în loc de „*Rusai*“.

v. *Argeș*. — *Duminică*. — *Iliodor*. — *Rusalii*. — *Septemână*. — *Serbez*..

^{II}o. Ca termen mitologic poporan, într'un basm muntenesc publicat de Ispirescu (Legende p. 41—8), vedem pe „*Aleodor-impărat*“ în luptă cu monstrul „*Jumătate-de-om-pe-jumătate-de-îepure-șchiop*“, care'l biruesce și'l trimite a'i aduce pe fêta lui „*Verdeș-impărat*“, dar el scapă de ispită și ese învingător cu ajutorul unor animale ce'i datoriau recunoștință, făcându-se de'ntăiu un puî de pesce pe fundul Mării, apoi un corbuleț urcat pină la vîntul turbat, în sfîrșit o lindine.

Basmuri analoge din așa numitul ciclu al „animalelor recunoșcătoare“ (Benfey, *Pantschatantra*, I, 192-222) amestecat cu ciclul „metamorfoselor“ (Cuv. d. bătr. II, 550-553) se află la mai tôte popórele. O variantă românească este și „*Povestea lui Harap-alb*“ (Conv. lit. 1877 p. 172-96). Grecii moderni posedă de asemenea basmuri paralele (Hahn, *Griech. Märchen*, I, 109, 223; II, 202, 243). *Povestea românească* totuși se deosebesce într'un mod esențial prin numele *Aleodor*, pe care nu'l găsim în basmurii străine. Acastă particularitate ne amintesce pe fabulosul fărmeacător *Elidoro* din Sicilia, despre care poporul de acolo povestescă pină astăzi minuni și care „fascinait ceux qui voulaient l'arrêter en prenant une figure et des formes qui n'étaient pas les siennes“ (Collin de Plancy, *Dict. infernal*, v. Hé-

liodore; cfr. Dunlop, *Gesch. d. Prosadichtungen* ed. Liebrecht p. 482). Se crede că el trăia cam în secolul V pe timpul papei St. Leon. Dar legenda siciliană cea cu metamorfozele lui *Aleodor* cum ôre și când anume putut'a ea străbate pînă la Români, pentru a se împletici la noi cu un basm de o altă natură?..

v. *Acioe*. — *Adamască*. — *Alamă*...

Alêr, s. m.; t. de Myth. popul.: nom invoqué comme refrain dans certaines chansons. *Aler* este una din numeroasele forme poporane ale acestui nume mitic, pe care o găsim la Cantemir, *Chron. I*, 292: „de este să putem amesteca cuvintele prostimei între dovedele istoricilor, ce ne-au povestit un voinic, Preda Stambol din țara Muntenescă, carele apoi din mila împăratescă și sotnic la târgul Harcovului au stătut, acesta dară ne spuné, precum în Țara Românescă aproape de Dunăre pe malul Oltului să să fie văzând niște temelii ca de cetate, cărora țărani de pre acolo lăcuitoari, din bătrâni lor apucând, le zic Curțile lui *Ler-împărat*, precum și în Colindele anului nou și astăz au luat de pomenesc: *Ler, Aler Domnul*, care nume sună: Avrelie, Avrelian...“ Acest *Aler* să fie *Aurelianus*, sau mai curând *Valerianus*? să fie el slavicul *Lel* „Cupidon“ (Cihac), ori și alt ce-va? o vom desbata pe larg a-urîa.

v. *Ler*.

Alêrg (*alergare, alergat*), vb.; courir, recourir; a se *al-rga*, surpasser l'un l'autre, concourir. Dintre verbi de mișcare: *merg, umblu, fug, pășesc, tréped, urdin, alerg* e sinonim mai ales cu primii doi, unit fie-care cu cel al treilea, adecă ca și când am țice:

„merg-fug“ sau „umblu-fug“, însemnând o mișcare momentană iute sau o mișcare frecuentativă iute, mai cu deosebire însă pe această din urmă.

Coresi, *Omiliar 1580, quatern. XVI* p. 15: „derepta-ne-va a înbla, și spre cărările lui celé nelunecoasele și neajunsei împărăției lui pre noi va întări a *alerga*...“

Doîna Oltenescă:

Am umblat, am *alergat*,
M'am milcuit, m'am rugat
De sărac și de bogat;
Nici că 'n sémă m'au băgat!..

(Alex., Poes. pop 2, 285)

Anton Pann, *Povestea vorbeii I*, 142:

La praznice și dumineci la biserică s'*alergi*,
Dacă nu te țartă lucrul și 'n alte țile să
mergi...

Locuțiunile pleonastice: „a *alerga* în fugă“ și „a *alerga* în fuga mare“ exprimă ôre-cum gradul comparativ și gradul superlativ al *alergării*.

Doîna „Nevasta harnică“:

Ea *alergă* 'n fuga mare,
Seceră orđ de prândare
Și'l usucă 'ntr'o căldare..

(Alex. Poes. pop 2, 353)

De asemenea: a *alerga* într'un suflet.

Basmul „Fiul Vinătorului“ (Col. I. Tr. 1876 p. 87): „într'un suflet *alergară* și spuseră împăratului cele ce auđiră...“

Cu același sens: a *alerga* pe capete (= medio-lat. per capita), dar numai atunci când mai mulți se 'ntrec a ajunge la o țintă.

Ispirescu, *Unchiașul sfătos* p. 51: „Când auđiră muștereturile despre una ca asta, se adunară numai într'o clipelă, ca frunđa și ca ierba, *alergând* pe capete, care de care să ajungă la Mare mai curând...“

v. *Cap*.

Alerg corespunde francesului „courir“, vechiu „courre“, pentru care se dicea altă dată și românește „a cură“ = lat. currere.

Dosofteiu, 1680, ps. XLIX :

De vedăi fu- rul, <i>alergai</i> cu dânsul...	Si videbas fu- rem, currebas cum eo...
---	--

unde la Coresi, 1577 : „să vedei furul, curai cu nusă...“, pe când la Silvestru, 1651, deși pune în text : „să vedei furul, curai cu el“, totuși la margine explică pe „curai“ prin „*alergai*“ ; iar la Arsenie din Bisericană, circa 1650 (Mss. în Acad. Rom.), se află alături ambiilor sinonimii :

... de vedzi fu- rul, tu curi cu nus...	... de vedzi fu- rul, tu <i>alergi</i> cu nus...
---	--

În același mod în psalmul CXLVII, acolo unde latinesce : „currit verbum ejus“, la Coresi : „curându *alérgă* cuvântul lui“, la Silvestru : „de grabi cură cuvântul lui“ cu scolia marginală : „*alîargă*“, la Arsenie : „de srăgă cură“ alături cu „de srăgă *alîargă*“, iar la Dosofteiu numai : „de sârgă cură“.

Ca paralelism cu francesul „courir“, în proverbi :

Cine <i>alérgă</i> du- pă doi iepuri, nici unul nu prinde (Pann, II, 86).	Qui court deux lièvres, n'en prendra aucun.
--	---

La copaciul că- dut toți <i>alérgă</i> să taie crengi (ibid. II, 87).	Quand l'arbre est tombé, tout le monde court aux branches.
--	---

Italianesce : „Come l'albero è caduto, ognuno vi corre colla scure...“

- I^o. *alerg* „courir“.

Varlam, 1643, II f. 45 a : „să ne oprimă ochii de-a prăviré lucruri de curvie, urechile de-a ascultare cântece lumești de iuboste, mânuile de-a apu-

cară și de-a prădară, piçoarele de-a *alergaria* în ucideri și în vărsări de sînge...“

Dosofteiu, 1680, f. 87 a : „*alergațu* de 'lă apucaț, că nu iaste cine'l izbăvi...“

Zilot, Cron. p. 73 :

Scii ce suna așa? aprôpe e de minte :
Alérgă care 'ntăiu să fugă mai nainte...

A. Pann, Prov. I, 19 :

Câte basne firoșcoșii
Unde-va spunea 'n vilég,
Și eă ca năbădăioșii
Alergam s'ascult cu drag...

Des în proverbi și locuțiuni proverbiale :

„Scumpul măi mult păgubesc și le neșul măi mult *alérgă*“ (Pann, III, 78).

„Omul la reă *alérgă* cu armăsarul și la bine merge cu carul“ (ibid. II, 21).

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 66) : „gura desfrănată mai tare *alîargă* decât pîatra din dîal răsturnată, pre caré un nebun cu piçorul poate a o prăvăli, și o mie de înțelepți a opri nu o pot...“

Balada „Român Grue Grozovanul“ :

Negrișor fugia, fugia,
Cum se fuge nu fugia,
Ci sârta tot epuresce
Ș'*alerga* tot ogăresce,
Nechezând tot voinicesc...

A. Odobescu, Dómna Chiajna p. 52 : „... iscoditori de desbinări, ce priviți de subt obială păsul țerei și *alergațu* ca dulații la pradă...“

Figurat : gândul *alérgă*, ochii *alérgă*, dorul *alérgă* etc.

Doină din Moldova :

Frunță verde érbă négră!
Gândul meă pe unde-*alérgă*,
Nu'i pasere să'l întrécă...

(Conv. lit. 1886 p. 188)

Alerg e un termen tehnic în privința cailor puși la întrecere.

Costachi Negruzzi, O alergare de căi, I: „numai armăsari și țepe sînt priimiți să *alerge*...”

Sub forma reciprocă, se ȳice: „caii se *alergă* = se întrec la fugă”.

De aci, generalisându-se noțiunea de „întrecere”, vine:

II°. a se *alerga* „concourir, se surpasser l'un l'autre”.

Așa se *alergă* ouăle dela Pasci, când le ciocnim pentru a vedé care se sparge cel întâiu:

Ca doă oă când s'*alergă*
Și a se ciocni apucă,
Un' din ei o să se spargă
Și trebuie să se ducă...

(Pann, II, 88).

În același mod se pôte ȳice despre ómenii că se *alergă*, când se silesc a se întrece care pe care.

O predică din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 621): „luna se va schimba spre sänge, cerul se va stränge ca o trâmă, cândü vom vedé agghelii tremiș și se vor *alerga* de pripă de vorü stränge robii lui Dumnedzäu...”

Tot dela fuga cailor, se nasce causativul *alerg* în idiotismul:

III°. î m i *alerg* c a l u l „faire courir le cheval”.

Doină din Ardél:

De ți 's dragă, bade, dragă;
De nu, iată lumea-î largă,
Îa'ți murgul și ți'l *alergă*
De'ți cată alta mai dragă...

(Jarnik-Bărsanu, 282)

Moxa, 1620, p. 388: „prinse calul de frău și'l și încălecă și *alergă* cătu-i fu voia...”

Proverb: „Cu mai marele teü calul nu'ți *alerga*” (Pann, II, 55), adecă feresce-te de a te pune la întrecere cu cei puternici; spaniolesce: „no poder hacer carrera con alguno”.

Locuțiune proverbială: „Lasă să'și

alerge calul cât o vré” (ibid. II, 100), care înseamnă: a sburda fără friü, ce-va ca italienesce în: „fare correre la cavallina”, franțusesce: „donner libre carrière à”.

O poveste din Ardél: „Drept că nu'î trec nici când pe dinainte, că'mî este stăpân și mai mare, dar mă are hăt bine la inimă și mă lasă une-orî de 'mî *alerg* c a i i cum am poftă și plăcere...” (Foișóra din Sibiu 1886 p. 11).

Figurat: „a 'și *alerga* o c h i i = faire courir ses yeux”, o admirabilă metaforă care ne amintesce că, în epoca primordială a familiei ario-europene, numele calului a k v a și numele ochiului a k a se formară din aceeași rădăcină a k cu sensul de „repedicune”.

Balada Mogoș Vornicul:

Pe drum ochi'și *alerga*
Și cu glas dogit striga...

IV°. *alerg* „recourir”.

Nic. Muste, Letop. III p. 39: „Agiuns'aü dară la Turc cu nădejde de ajutor să se poată desbate de supt stăpânia Némțului, cum fieș-cine căzând în primejdie și nenorocire *alergă* la prietiniî săi...”

Beldiman, Tragod. v. 9:

Sate, orașe, ținuturi, mai tóte pustii le veđi;
Ș'un norod în îngrijire, atâta încât nu cređi:
Povățuitor nu crede, n'ascultă mângăitor,
Alergă, ne-sciindü unde, vor liman, cer agtu-
tor...

Donici, Grierul și furnica:

La vecina sa furnică
Alergând cu lacrimi pică
Și se rógă să'î ajute...

A. Pann, Prov. III, 45:

Sătenii toți cum aftară,
Cu mari cu micii *alergarä*
Să se plângă fie-care,
Spuind päsul seü cel are...

Gr. Alexandrescu, Candela:

Voü *alerga* la tine în dureri și necazuri,
De ómenii și de sórtă când voü fi apăsät:

Astfel corăbierul când Marea e 'n talazuri
Alérgă la limanul ce-adesea l'a scăpat...

A. Odobescu, Mihnea-vodă p. 10: „La
Măria-Ta *alérgă* toți cu nădejdea, ca
puil la cloșcă...”

V°. Originea.

Nici vorbă nu p^ote fi despre vre-o
înrudire între *alerg* și maghiarul *nyar-*
galni „galopper” (Cihac, II, 475)!
Dar nici cu italianul *allegro* (L. B.)
n'are a face. Etimologia cea serioasă s'a
dat de Laurian-Maxim: „*alergare*, verb
format din *ad* și *larg*, ca și *alun-*
gare din *ad* și *lung*”. *Alerg* și *a-*
lung figuréză une-orî chiar ca sino-
nimî, bună oră în ghicit^orea despre
„r^otele”, în care se țice de o potrivă,
bine: „am patru surorî, una pe alta
se *alungă*...” și: „am patru surorî,
una pe alta se *alérgă*...” (G. D. Teo-
dorescu, Poes. pop. 242). Macedo-ro-
mânesce există simplul *alâgu* = *a-*
lârgu „courir” (Dr. Obedenaru) alături
cu compusul „*da* de *u-l a g â* = *da* de
a-l a r g â” cu același sens (Miklosich,
Rum. Unters., II, 21). La Bojadschi
159: „*acolo șă da cu di a l a g â un*
lêpure = *dort lâ u f t ein Haase*”. La
Istriano-români, întocmai ca la noi,
se țice: *alerg*, *alergat* „*rennen*” (I. Ma-
iorescu). În forma daco-română și is-
triano-română, finalul *-a r g* trece în
-e r g prin analogiă cu sinonimul *merg*
(= lat. *mergo*).

În latina vulgară „*ad largum va-*
dere” însemna „*aller ça et là*”: „*cum*
sit res mali exempli, quod homo ac-
cusatus de morte duorum hominum,
ita vadat ad largum” (Du Cange,
v. *Largus*). În dialecte italiene, *al-*
l a r g u = „*fugî încolo!*” (Traina). În-
tr'un text frances din sec. XV: „*les-*
sent les dettours aler a l a r g e a
lour voluté” (Godefroy). Fie din latina
rustică, fie dela Români, Albanesii au
imprumutat pe *largă* „*loin*”, *lă r-*

g u e m „*éloigner*”, dar nu cu sensul
de *alerg*.

Noțiunea fundamentală de „*aller à*
l a r g e” se învederéză pină astăzi în
unele asociațiuni ale lui *alerg*, bună-
oră:

Dosofteiu, 1673, f. 78 b:

Că'i deprins pre cale largă
Cătră perire de-*alérgă*...

Maî cu sémă însă în stereotipul „*a-*
l e r g c â m p u l” din ghicitorî.

Cimilitura despre „Ochîu”:

Tărtăcuță négră
Peste câmp *alérgă*...

(Revista populară 1884, p. 47)

Cimilitura despre „C^osă”:

Cățelușă négră
Tot câmpul *alérgă*...

(ibid. p. 67).

O variantă din Bucovina: „Coteîcuță
négră tot câmpul *alérgă* și tot urdă
face” (Sbiera, Povești, 320).

Cimilitura despre „Secere”:

Mititel și strâmb
Alérgă pe câmp...

(Sbiera, I. c.)

Cimilitura despre „Ci^oră”:

Am o țarcă
Bulérgă
Tot câmpul *alérgă*...

(Bălténu, Lumina 1886 p. 142)

Balada „Miorița”:

Măicuță bătrână
Cu brăul de lână,
Din ochi lăcrimând,
Pe câmpî *alergând*...

Și maî bine reese noțiunea de „*aller*
à-l a r g e” într'o doină din Ardél:

Haî, mândră, să te sărut,
Că îndată plec la plug
Să *alerg* în lat și'n lung...

(Jarnik-Bărsanu, 381)

Alerg și-a format în graiu o întinsă
familie: pe de o parte, substantivii
abstracti *alergare*, *alergat* și *a-*

l e r g ă t u r ă, având câte un sens bine determinat; pe de alta, substantivii de agent alergăciu și alergău cu adjectivul substantival alergător, represintănd fie-care câte o nuanță propriă; în fine, doi termi ni tecnici deosebiți: a l e r g ă t ă r e, fără a mai vorbi de adverbul pe - a l e r g a t e și de epitetul arcaic a l é r g ă - c a l e, despre cari tóte veđi mai jos.

v. ² *Cur.* — *Merg.* — ² *Meu...*

Alergăciu. — v. *Alergău.*

Alergare (pl. *alergări*), s. f.; l'influitiv substantiv d' a l e r g: course; fatigue; action de courir ou de se fatiguer. Sinonim cu substantivul a l e r g a t și cu a l e r g ă t u r ă, de cari însă diferă întru cât-va; așa bună-óră: „cal de *alergare*“ însemneză pe cel merit a fi trimis la întrecere cu alți cai; „cal de a l e r g a t“, pe cel gătit sau gata să alerge cu călărețul; „cal de a l e r g ă t u r ă“, pe cel întrebunțat fără cruțare la orice nevoie.

Ca termen tehnic, nu tocmai vechiu în limba română, după cum nici instituțiunea nu e veche, *alergare* este „une course de chevaux, le turf“, punându-se la încercare răpediciunea mai multor cai și resplătindu-se stăpânul aceleia care ajunge la țintă înainte de cei-l'alți.

În Dicționarul slavo-român circa 1670 (Mss. al Societății Archeologice din Moscva, f. 83 b): „*апподромъ*, loc unde a l é r g ă c a i i“.

O frumoasă navelă de Costachi Negruzzi este intitulată: „O *alergare* de c a i“.

Cu un sens figurat, *alergare* e sinonim cu o b o s ă l ă, chiar când nu este vorbă de picior.

Zilot, Cron. p. 115: „Așa remăind Brâncovénul odihnit, Toma spătar în-

dată aú pornit planul către marele Petru, carele vedând un vinat așa plăcut că'l căștigă fără *alergare*, îndată și plecă cu oștiri în țera Moldovei..“

Cu același sens, despre o b o s ă l a postului:

Ioan din Vinți, 1689, f. 193 b: „spodobéște pre toți în curăție a tréce *alergar*ia postului..“; ér la Dosofteiu, Liturgiar 1683, f. 45 a: „nevoința cé bună să nevoimă, a l e r g ă t u r a postului să obrășimă..“

v. *Alerg.* — ² *Alergat.* — *Alergătură.*

¹ **Alergat**, -ă, adj. — v. *Alerg.* — ² *Alergat.*

² **Alergăt**, s. n.; course. Participiul trecut din a l e r g, întrebunțat ca substantiv abstract și care fôrte rar funcționeză ca adjectiv. Sinonim cu a l e r g a r e și a l e r g ă t u r ă.

Dicționar Mss. Bănățén circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 422): „*Alergatul*. Cursus“.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 150): „... toată pasirea iute la zburat, toată jigania répede la *alergat*, și toată dihania ascuțită la aduimecat, pururea gata și fără préget să fie..“

Zilot, Cron. p. 73:

Dar acest *alergat* ce-aú trebuit a'l face
De parte-ne aú fost de iad puțin încóce,
Încát ne-aú dogorit a iadului văpafe:
Pré-puțin aú lipsit s'ardem ca niște paife..

Proverb:

Căine surd dus la vinat,
Cal șchiop pus la *alergat*.

(Pann, I, 104)

Urația de nuntă:

Mic de stat,
Dar bun de sfat,
Cari avem cai de-*alergat*...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 163)

v. *Alerg.* — *Alergare.* — *Alergătură.*

Alergâte (pe-, în-, într'), adv.; bon train, vite, promptement.

Costinescu: „Pe *alergate*, în *alergate* = cu fuga, în fugă“.

Dosofteiu, 1673, f. 227 b:

Boiariî eșiră în tr' *alergate*
In deșert făcându'mi răutate...

v. *Alerg.* — *Alergat.*

Alérgă-cale, subst. invar.; t. poét.: grand marcheur, grand coureur. O interesantă compozițiune nominală, pe care o găsim în Psaltirile române din secolul XVI pentru slavicul „tėsći pați“ = ad currendam viam = *δραμεῖν ὁδόν*, și care prin urmare nu corespunde nici unui context.

Psaltirea Șcheiană circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.), ps. VIII, 6: „Bucură-se ca uriașul *Alérgă-cale*...“

Coresi, 1577, diferă numai prin ortografiă: „bucură-se ca uriașul *Alérgă-cale*...“

„Uriașul *Alérgă-cale*“ este o compozițiune românească curat poporană, întocmai ca epitetul celor-l'alți uriași din basmele noastre: „Sfarmă-pétră“ și „Strîmbă-lemne“.

Alexandri, „Resbunarea lui Statu-palmă“:

Uriașul Strîmbă-lemne cu-al seǔ gemin
Sfarmă-pétră
Aǔ veđut căđend potopul ș'aǔ trecut potopu'n not.
De când sint povești în lume și se spun pe lîngă vatră,
Ei duc ȓile cu piticul Statu-palmă-barba-cot...

Coresi și predecesorii seǔ compus'au ei pe *Alérgă-cale* după analogia epitetelor poporane? ori nu cum-va il vor fi luat d'a-dreptul din vre-un basm românesc?

De aceiași natură sint termenii compuși ca: tărăe-brău, vintură-țéră, incurcă-negară, papă-lapte, frige-vacă etc.

În ori-ce cas, *Alérgă-cale* are în sine

ce-va epic, care ar trebui să'l mântuină în limba poetică a Românului.

v. *Alerg.* — *Cale.* — *Strîmbă-lemne.* — *Sfarmă-pétră.* — *Uriaș.*...

¹**Alergătôr**, -óre, subst. et adj.; coureur, courant, celui qui court. Care umblă iute saǔ merge iute, care se mișcă mult.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 152): „... prin luminatele noastre scrisori și decât vântul mai répezii noștri *alergători*, tuturor celor care a ști li să căde în știre am dat și prin strașnica noastră poruncă i-am chemat...“

Costachi Conachi, Poes. p. 251:

Cu cât meșteșug albina pe câmpii *alergătore*
Se vede din zori de ȓioă comorilor strîngătore
Și cu câtă iscusință singură a scôte scie
Dintr'un must plin de otravă cea mai bună doftorie!...

Ca termen tehnic de teologie, „înainte-*alergător*“ este Sântul Ion Botezătorul: „Prae-cursor“, slavonesce „Préd-teča. În vechile texturi figurează une-ori cuvîntul slav ic alături cu cel românesc.

Text omiletic din sec. XVII (Cod. Mss. mișcell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 274): „adevărú predtece, și cu nașteré și cu propovédaniia și cu deștingeré întrú ad întrecut'au pre Hristos, dereptú aceia nu numai glasul cuvântului chemă-se, ce și prooroc și înainte-*alergătoriu*, și se chemă și svěștnicul luminee...“

Ioan din Vinți, 1689, f. 85 b: „slăvitului proorocú înainte-*alergătoriu* și botedzătoriuului Ioannú...“

Astăđi se ȓice mai des: înainte-*mergător*.

La nunțile țerănesci, *alergători* se chiamă pe a-locuri într'un mod generic toți aceia cari, bărbați și femei,

daŭ vre-o mână de ajutor în casă, fac cumpărături din târg, aduc óspeți și altele.

„La noi pe aceia ce ȳeau parte la facerea unei cásatorii, poporul ȳi numesce *'alergători...*“ (P. Roșculescu, Dolj, c. Căpreni; N. Andriescu, Dobrogea, Constanța, c. Beilic).

Alergător de noapte = „coureur de filles“:

Omiliar dela Govora, 1640, p. 86, 88: „destul au alergat *alergătorii* de noapte după pășune păcatelor...“; și mai jos: „*alergătorii* de noapte și curvarii...“

v. *Alerg.*

¹*Alergătóre.* — v. *Alergător.*

²*Alergătóre* (plur. *alergători*); s. f.; t. de moulage: meule de moulin, surtout meule courante.

„In móră sînt trei-patru *alergători*; fie-care *alergătóre* se compune din doș petre, una d'asupra și alta de-desupt; d'asupra fie-cării *alergători* este câte un coș în care se pun bóbele de măcinat; în acest coș este câte un titirez care face a cădé bóbele în móră...“ (Preut D. Nisipescu, Vâlcea, c. Nisipi).

Mai în speciă, *pétra-alergătóre* se chiamă la toți Români numai *pétra* cea de sus, care se mișcă, în opozițiune cu cea de jos, *nemișcătóre*, care se ȳice: *sțătătóre* sau *zăcětóre* ori *ședětóre*.

„Părțile deosebite ale mórei se numesc: *róta-de-apă* și *róta-cu-măsele*, al cărora butuc la ambe capetele are câte un fus de oțel, care se învîrte în tígăile tot de oțel, aședate pe nesce bърne tari de stejariu. Róta-cu-măsele învîrte prisnelul, care e înțepenit în *pétra-alergătóre*, încongiurată de o *veșcă* de lemn.

Sub *pétra-alergătóre* este *pétra-stătătóre*, ér d'asupra se mișcă corețul în care vin bucatele din coș...“ (G. D. Păltinenu, Brașov, com. Tîntari).

„*Pétra-alergătóre* se află d'asupra petre-ședětóre sau *zăcětóre*, și împreună amîdoș petrele sînt aședate într'un cerc de lemn numit *veșcă*...“ (A. Minculescu, Putna, com. Ivesci).

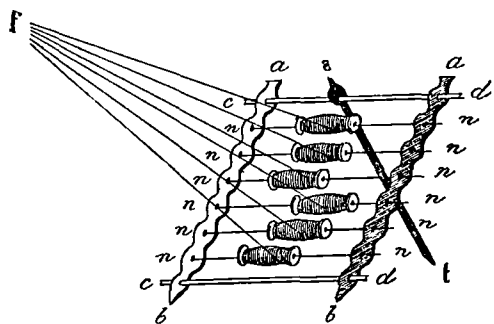
In Biblia Șerban-vodă din 1688, *pétra-alergătóre* se chiamă *părparița*:

Deuter. XXIV,	Non pignorabis
6: să nu zălo-	molam, neque
jești moara nici	superiorem
<i>părparița</i> mo-	lapidem mo-
rii, căci suflet a-	lae, quia animam
cesta zălojaște...	iste pignorat...

v. *Alerg.* — *Móră.* — *Părparița*...

³*Alergătóre* s. *lergătóre* (plur. *alergători* s. *lergători*), s. f.; t. d'Industr. pop.: sorte de bobinoir ou de bobineuse.

O uneltă de tot primitivă, naltă cam de un metru, ce-va mai puțin în lățime, compusă din cinci bețe și care servă femeilor dela țeră pentru a urȳi scurile de țesut. In Ilfov, după exemplarul pe care ni l'a procurat d-na Paulina Zaharescu, *alergătóre*a sau *lergătóre*a are forma următóre:

ab: cele doș laturı verticale cu găuri, în cari se petrece câte o șvóră cu câte un motor cu fire de urȳit.

cd: cele două laturi orizontale, din care în cea de sus e petrecut piciorul mişcător.

nn: şvórele pe care sînt înşirate mosórele, astfel că se învîrtesc cu înlesnire lăsînd a se desfăşura firele.

st: piciorul mişcător numit rađemătóre.

bbt: cele trei picóre pe care stă unélta.

f: firele ce se desfăşoră câte unul de pe fie-care mosor şi cu care, ţiindu-le într'o mână, alérgă ţesătórea de urđesce.

S. F. Marian, Cănepa (Familia 1885 p. 342): „Románcele din unele părţi ale Ungariei şi Banatului nu urđesc pánzele ca Románcele din Bucovina pe urđitóre, ci ele o orđesc pe pariî unui gard saú după nesce pomî; pun adică mosórele, cu tortul depínat pe dínsele, într'un instrument mic numit *lergătóre* saú *alergătóre*, şi prin ajutorul acesteia apoi le urđesc după pariî unui gard saú după nesce pomî. De-aice vine că firele astfel urđite capetă numirea de *córdă*...”

„*Alergătóre* este o unélta, pe care ţeranca aşedă mosórele ş'astfel cu dínşa în mână alérgă de urđesce pánza împregiurului casei, saú pe nisce pariî socotiţi a fi în depártare unul de altul după căţi coţi voesce a ţese; iar urđitóre este o altă unélta, pe care asemenea urđesce, întindénd firele pentru pánđă în loc de a alerga împregiurului casei saú parilor...” (G. Voicu, Tecuci, c. Stănişesci).

„Auxiliarele resboiului sînt: rişchitoriu, vatalele, vîrtelniţa saú róta, mosórele şi *alergătórea* saú *lergătórea*...” (Buzeu, c. Glod-Siliştea).

„In *alergătóre* se pun mosórele la urđela pánđei, dela 2 pînă la 24 şi chiar mai multe mosóre...” (N. P. Gurán, Craiova).

In unele locuri, ţeranca înfige *alergătórea* în pămînt prin cele trei picóre destul de ascuţite în vîrf, şi apoi alérgă ea singură cu firele ce se

desfăşoră de pe mosóre; mai adesea însă, îşi atírnă *alergătórea* de braţul stâng prin laturea orizontală superióră, şi astfel ţinénd'o şi mînuind tot-o-dată firele pintre degetele ambelor mîni, alérgă cu unélta din par în par, urđind cu multă íuţélă şi cu o mare îndemánare.

Acest mod de urđire pe alergate trebuî să'l vedă archeologul, dacă voesce să înţelegă ţesetoria cea primordială a familiei ario-europée şi să privescă aşa đicénd viuă pe Calypso a lui Homer: *ἰστόν ἐπιχοµένη* (Odys. V, 63), saú la Ovidiu: „Radio stantis percurrens stamina telae” (Metamorph. IV, 275).

v. *Alerg.* — *Resboiu.* — *Stativă.* — *Ţesetură.* — *Urđitóre*...

Alergătură (pl. *alergături*), s. f.; course; fatigue. Sinonim cu *alergare* şi *alergat*.

Dicţionar Mss. Bănăţen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 422): „*Alergătură*. Cursus”.

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XXIII p. 6: „nu-ţi e cu iscodire trebuinţa, nici cu multă *alergătură*, nici a şutili alţii...”

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 17): „de *alergăturile* íuţilor olăcari şi trópotele piciórelor a neobosiţilor alérgătoritoată pulberé de pre toată calé în ceriu să rídica...”

Costachi Stamati, Muza I, 157:

Sprinten la *alergătură*, ca calul cel mai sburdatec;
La trup puternic şi íute, la luptă nebiruit...

v. *Alerg.* — *Alergare.* — *Alergat*.

Alergău (plur. *alergăi*), s. m.; courier.

Lexicon Budan: „*Alergău* = alergătoriu, cursor, der Renner”.

Costinescu, I, 31, pune cu același sens: „alergaciū = alergătoriu, serv călăreț“.

Ambele derivate din *alerg*, unul prin sufixul -ău, cel-l'alt prin sufixul -aciū, sînt de o potrivă poporane (Cihac) și exprimă noțiunea de „courrier“ mai bine decît sinonimul *alergător*, care funcționează mai mult ca „coureur, celui qui court“. Un alt sinonim este vechiul *olăcariū*, care însă însemna mai în specie pe „courrier de l'Etat“.

v. *Aleg.* — *aciu.* — *ău.* — *Olăcaru.*

¹ *Alès, -ésă*, adj.; part. passé d'aleg pris adjectivement: 1°. choisi, élu, d'élite; 2°. délimité, précis, positif; 3°. notoire, de notoriété. Ca adjectiv, reprezintă toate sensurile verbului din care derivă.

1°. *ales* = ce-va saū cine-va luat din mai mulți saū din mai multe ca cel mai bun; de unde apoi: ce-va saū cine-va atît de bun încât dela sine'si se deosebesce din mulțime.

Balada „Petrea Bradului“:

Dar acum la înturnat,
Eū, măicuță, am aflat
Tôte holdele culese,
Tôte mândrele *alése*...

(Familia, 1886 p. 332)

Despre cai:

Balada „Opriganul“:

Doē, trei, cinci miū de epe,
Tot *alése* și sirepe,
Pintenóge la piclóre,
Cu cergi albe pe spinare...

Nic. Muste, Letop. III p. 59: „... venit'aū poroncă împărătescă la Nicolai-Vodă de aū dat cinci sute de cai de oaste de pre la boierii și de la mazilii, tot cai *alészi*...“

Despre grău:

„Grău frumos ca jarul, gîndesci că'i

ales pe masă“ (R. Simu, Transilv. c. Orlat).

v. *Colivă*.

Cîntec poporan din Bucovina:

Ba eū deū nu te-olu lua,
Deși tata m'ar lăsa,
Că vița mea nu'i c'a ta:
Vița mea'i de grău de vară,
A ta, lele, de săcară;
Vița mea'i de grău *ales*,
A ta, lele, de ovės...

(ibid., II, 216).

Despre boierii:

Mare masă e întinsă,
De boierii *alészi* coprinsă...

(Marian, I, 60)

Pravila Moldov. 1646 p. 158: „ruda că *alésă* ce să dzice boerii...“

Zilot, Cron. p. 109: „După venirea în Scaun a lui Caragea, fiind că țera după răzmiriță avea trebuință de îndreptare, și Vodă de o cam dată purtând chip părintesc pînă să'si întocmescă ficlenele lui mișcării, a lese de Vistier mare pe Banul Grigorie Brâncovenu, ca pe unul ce pe acea vreme era cel mai numit și *ales* boier al patriei despre tôte, adică împodobit cu înaltă învățatură, firesce blajin și ticnit, bogat forțe și după nēm mai slăvit decît toți...“

Despre femeii:

Un bôcet din Bucovina:

Să bată mirosu 'n casă,
Căci a fost o fióre-*alésă*...

(Marian, I, 90)

Balada „Fata Radului“:

Îară slușnica dicea:
— Draga mea, stăpâna mea,
Înălțată 'mpărătesă,
Dómnă mândră și *alésă*...

(Pompiliu, Sibiu, 40)

Balada „Doncilă“:

Îți aduc altă mirésă,
Mai frumósă, mai *alésă*...

Doină din Ardeł :

Vecină, mândruț' *alésă*,
De bădițu meū te lasă...

(Jarnik-Bărsanu, 278)

Idiotismul „puică *alésă*” exprimă curat romănesc pe francesul „coquette”.

Balada „Badiul” :

De vestita Bădfulesă,
Cu ochi de puică' *alésă*,
Cu chipul de jupănesă,
Ca ea nime de frumósă!..

(Marian, I, 128)

Balada „Codrénul” :

La Șanta, la crișmăresă
Cu ochi mari de puică' *alésă*,
Bea Codrén, se veselesce,
Cu Șanta se drăgostesce..

„Voinic *ales* = homme d'élite” în cimilitura despre „Carte” .

Radăcină
'Mpleticină,
Ales voinic o desbină..

(Ispirescu, Ghicitorî, p. 28)

II°. *ales* = despărțit de tot ce'l încungioră saū cu care s'ar puté amesteca, precum un pământ *ales* din alte pământuri, o casă *alésă* dintre alte case, o datoriă *alésă* dintre alte datorie etc., de unde apoī : ce-va saū cine-va lămurit, limpede, neamestecat.

Act moldovenesc din 1687 (A. I. R. I, 62) : „Viile afară dintru ale mânăstirii, care sânt *alése*, céle den Valé-Popei..”

Pravila Moldov. 1646, f. 31 : „cela ce va avia datorie și să va fi tocmit cu voia sa să ia vre un lucru în prețū, acesta iarăș nu poate lua fără de giudețū numai sângurū cu voia sa, de vréme ce datoriia nu va *alésă* să să știe..”

Ibid. f. 33 : „mai vrătosū cândū va fi zapisulū *alesū* și înțelegândū, dzăcândū fără de multe cuvinte și fără nice o gălčavă..”

Urația de nuntă :

Să ne spunem cuvintul
Cu adevărul,
Că de multe ce sint și dese
Nu le putem spune *alése*..

(G. D. Teodoroscu, Poes. pop. 174)

Maī cu sémă în construcțiune cu lucrū.

Doină din Ardeł :

Bade strucișor de rouă,
Nu ținé calea la două :
Decât la două și rar
Și să umbli înzădar,
Maī bine la una des :

Să se scie lucrū-*ales*

(Familia 1884 p. 203)

Fórte des în Pravila lui Vasile Lupul :
f. 71 : „să n'aibă voe nice putére să să mai mărite după al doile bărbatū, de-are aștepta cățū ai de mulți, daca nu va putia *alesū* lucrū să înțelegă de bărbatu'șū : viu-i au mortū ; numai cândū va înțelége foarte cu adevăratū, atunce-i slobodă..”

f. 75 : „de vréme ce nu să va arăta un lucrū *alesū* pentru această précurvie, bărbatulū nu va lua nemică den dzéstrele muerii-șū..”

f. 79 : „de pândză, sau fie ce altă să fie lucrū *alesū* de acéia trébă..”

Tot aci vine proverbul :

Socotéla désă
O frățiă *alésă*..

(Pann, II, 81)

III. *ales*, ca resultând din cele doé sensurī de maī sus = ce-va saū cine-va neobicinuit și fără soț, fie în bine saū în reū.

Pontbriant : „*ales* în felul seū=unique en son genre”.

Constantin Brăncovan, 1696 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 80) : „pentru rugaciunile aceluia luatū-s'au izbăvire cât toți s'au minunat de spăimata minune *alésă*..”

O predică circa 1600 (Cuv. d. bătr. II, 227) : „acolo în lăunūtru întrū adū

întunérecul *ales* fi-va, chină cumplită și durere nespūsă...”

Fragment omiletic din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 303): „focul nestinsă și întunérecul *ales* și în toate muncile celé iuțile...”

Pravila Moldov. 1646, f. 36: „de va fi om vestitū și *alesă* de om bun...”

Dar tot așa: „tălhar *ales* = brigand fieffé (Pontbriant), saū :

Bădiulésu mult frumósă,
Cu ochii de curv' *alésă*,
Unde' Badiul? — Nu' acasă...

(Caranfil, Valea Prutului, 77).

În sens bun ca și'n cel reū, se dice *ales* pe sprincénă saū de pe sprincénă = cel de 'ntăiu saū cel mai veđut dintre toți, ce-va ca grecesce *ὄφθαλμοί* saū *ὄφθαλμός*.

Basmul „Fiul vinătorului” (Col. I. Tr. 1876 p. 88): „Daca se adunară, alese din ei fiul vinătorului vr'o doē sute de meșteri, tot pe sprincénă, scii!...”

Filimon, Ciocoi vechi p. 104: „scóse pe sofragiū și pe stolnic, sub cuvint de mănătoriă, și puse în locul lor pe alții, *alesi* de dînsul dupe sprincénă...”

I. Caragiale (Conv. lit. 1880 p. 410):

„Leonida: Dar, da întrebă-mă să'ți spun ce fel de ómenī sînt.

„Cocóna: Ce-va tot unul și unul.

„Leonida: Ai mai prima, domnule, *alesi* pe sprincénă, care mai de care, dă-cu-pușca'n-Dumneđeū, volintiri mă rog...”

În graū, la plural feminin se aude adesea *alésă* saū *alésă* în loc de *alese*:

Câte stele 's mai *alésă*,
Tóte vin la noi a-casă...
(Foișóra din Sibiu, 1886 p. 10)

Critil și Andronius (Iași, 1794) p. 78: „una din cele mai *alésă* veselii...”

v. *Aleg.* — ^{3.4.} *Ales.*

^{3.} *Alés*, -*ésă*, adj.; t. d'Industr. pop.: façonné [tissu], brodé en couleurs, ornementé en parlant d'étoffes. Ca verb, se dice: a alege cu puī, cu flori, cu rîuri; ca substantiv: *alesetură*, și mai cu sémă la plural: *aleseturi*; ca participiū trecut adjectivat: o țesetură *alésă*, când e chitită cu figure colorate, în opozițiune cu țesetură sadē, „éttoffe unie”, adecă fără figure saū fără culori.

De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sul-tanica p. 8: „Pe patul de scânduri e așternută o scórță *alésă* în fel de fel de migălituri...”

S. F. Marian, Chromatica p. 49: „Traiște și trăistuțe de serbători, cari sînt fórte frumos *alese* și țesute, și traiste simple, cari sînt numai câte cu doē feluri de virste țesute...”

„Ștergare cu cari țerancele împodobesc casele atirându-le de cuiē în intrul pe lingă păreți, le fac de obicei-nuit *alese* frumos saū învêrgate cu diferite culori, ca roșu, verde, negru etc.” (I. Ștefan, Buzeū, c. Zernesă-Călnău).

„Covor se dice cel lucrat cu iglița; chilim, cel *ales*, adică țesut cu flori...” (P. Bădescu, Dolj, c. Filiaș).

„... cămăși subțiri de borangic *alese* și cu fluturi; bete *alese*, cu mărgelē și cu fluturi...” (A. Iliescu, Dimbovița, c. Sărdanu).

„Scórțele se fac în doē ițe și orī-cât de gróse, cu puișori *alesi* de deosebite culori...” (N. Teodorescu, Iași, c. Sinesci).

În același sens: „mésă *alésă*”, „fótă *alésă*”, „lănă *alésă*” și așa înainte.

v. *Aleg.* — ^{3.} *Alesetură*.

^{3.} *Alés*, adv.; précisément, décidément, notamment. Sinonim cu: *de bună sémă*. La comparativ se dice: *mai ales* = *mai cu sémă* „surtout, principalement”. Diferă cu totul prin

sens de locuțiunea adverbială „în tr'ales“, care însemnează numai „au choix“.

Dicționar Mss. Bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 422): „*Alès*. Punctatim“.

Codicele Voronețian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.):

Act. Ap. XXI, 34: iară alții altu ce-va striga în gloată cum nu putia înțelége *alesu* dereptu vorova...

XXV, 26: de elu *alesu* ce se scriu n'amudomnu-miu...

... alii autem aliud clamabant in turba; et quum non posset certum cognoscere prae tumultu...

... de quo quid certum scribam domino non habeo...

Pravila Moldov. 1646, f. 56: „cela ce va ucide pre cela ce-i înblă cu muțarța, și și pre muțare, *alesu* cându să va prileji să fie boțarinu sănguru mai marele lui, sau altu giudetu cine-va, acesta nice o certare să nu aibă...“

Ibid. f. 60: „unū om de va fi încinsu cu arme și de va da cui-va o palmă numai, ucidel' va de totu cela cu palma și nu să va certa, *alesu* de'l va fi suduit și'l va fi ocărat mainte de palmă...“

Nic. Muste, Letop. III p. 77: „In anul acesta iară aū scos Mihaī-Vodă desetina de stupi să dé toți; neplăcut lucru era *ales* boțerimeī și mănăstirilor acest obicei...“

I. Văcărescu, p. 353:

Ș'al vis că'n București stă'n scaun Bucuria! Avea ce să ved? *Ales* Neomenia

Stă: inimă și duh boldesce cătră fală:
Toți în mincună cred, înșal și se înșală...

Anton Pann, Prov. II, 11;

Deci ei cum s'o fi n'țeles,
Nu poclu să vē spuīu *ales*,
Că cu toți aū plecat
Ș'aū mers la zapciū în sat
Să'ī împace la un fel...

Doină oltenescă:

Din baltag să'mī fac eū plug,
Pistolele să le 'njug
Ca să brăzduesc *ale*:
Unde-a fi crângul maī des...

(Alex. Poes pop. 2. 285)

Ca adverb, simplul *ales* se întrebuintează astăzi rar; foarte des însă comparativul: maī *ales*.

Nicolae Costin, Letop. II p. 98: „[Mavrocordat] era grabnic la mănec, și maī *ales* asupra acelora ce'ī cunoștea că mânca baniī Visteriei...“

Zilot, Cron. p. 32: „Și pentru acēsta maī vīrtos l'aū trimis Pazvantoglu pe dinsul, fiind-că era umblat prin tēră, maī *ales* peste Olt...“

v. *Aleg*. — ⁴*Ales*.

⁴*Alès*, *alésă*, s. m. et f.; un être élu, quelqu'un d'élite. Același cuvīnt cu cele precedinți, dar întrebuintat ca substantiv despre ființele presupuse a fi cele maī bune, fie într'un sens comun, fie în cel teologic, fie în cel juridic.

I^o. În sens comun.

Doină din Ardeł:

Mē dusei pe sat în jos
Să'mī a leg drăguț frumos;
Amar de *alesul* meū,
Cum mī-am a l e s eū de reū!..

(Jarnik-Bărsanu, 180)

Din Bucovina:

Mărită-te sănătósă!
Mī-oū gāsi și eū *alésă*
Alta 'n lume maī frumósă...

(Marian, II, 173)

II°. În sens teologic, maī cu sēmă la plural: *alesii* = „les élus“.

Călătoria Maiceī Domnului la Iad, circa 1550 (Cuv. d. bătr. II, 364): „eu merșu la Iadul, vrăjumașul călcau și *alesii* mei învișu...“

III°. În sens juridic.

Nic. Muste, Letop. III p. 7: „Nu-

mai chemând pre boierii la Poartă, cum s'au ȳis mai sus, au tocmit trebile Cuparul, să nu se facă vre o împărechere între boierii pentru *alesul* dintre dănsii la Domnie...“

v. *Aleg.*—^{1.3} ⁵ *Ales.*

⁵ *Alès* (plur. *alesii*), s. m.; t. d'Administr.: notable de village. Archaism. *Aleşii* formaū altă dată un fel de consiliu comunal al satului, numindu se astfel mai cu sémă în Țera-Românescă.

Dr. Polysu: „*Aleşii* satului, die Dorfgewählten“.

Boliac, Sila:

Și mama e bătrână, și n'avem nici gătejă;
Pe nenea de trei ȳile de când l'au dat de
strējă;

Aleşii l'au luat...

și mai jos:

Pe frate-seu il dase *alesii* la oștire,
Și singură orfana plângea în zăpăcire
Și pėrul își smulgea...

Astăȳi numai bătrânii dela ȳeră își mai aduc câte ce-va a-minte despre vremea *alesilor*.

„Bătrânii spun că satul se cărmuia de patru *alesii*, avėnd în capul lor pe logofet. Acesta din urmă purta pecetea satului și făcea orice-i plăcea. Părcălabul era și el dintre săteni, avėnd pe sémă cislă satului, la facerea cării il ajutaū *alesii*...“ (G. Constantinescu, Gorj, c. Ionescii).

„Vătafi, ca vătășei de acum, alergau prin sat pe la ómenii după trebile sătesci, trimiși de cătră *alesii* satului, pe lângă cari era părcălabul ca stringetor de bani și logofetul care sciea carte...“ (I. Rădulescu, Romanati, c. Balșu).

„Fie-care sat, adecă ceia ce se chiamă astăȳi cătun, avea câte un logofet, lângă care se alegea, ca subordinati ai lui, trei ómenii numiți jurati, mai în urmă *alesii* satului. A-

ceștia, fie-care câte o septémână pe rind, judecaū pricinele mai mici ce se iviaū între săteni, iar la pricine mai mari se întruniaū tus-trei cu logofetul și osândiaū pe cel vinovat: sau il băgaū la jug, ori il țineaū noē ȳile închis, ori il băteaū cu nuiele, ori il globiaū...“ (G. Verlan, Mehedinți, c. Glogova).

Pe alocuri *alesilor* li se ȳicea pasnici (I. Chiru, Putna, c. Păunescii); ba încă și dipotaȳii (I. Stefan, Buzeu, c. Zernescii).

v. *Aleg.*—^{1.4} *Ales.*—*Cisla.*—*Părcălab.*
Pasnic.—*Vătav.*—*Vataman*...

⁶ *Alès* (plur. *alesuri* și *alese*), s. n.; part. passé d'aleg pris substantive: 1°. choix; 2°. préférence; 3°. délimitation; 4°. résultat. In primele doē sensuri se întrebunțeză numai asociat cu prepozițiunile de, pe, întru, cari îi daū o funcțiune adverbială. Prin acēsta și prin cele-lalte doē sensuri ferte restrinse diferă de sinonimii alegere, alegetură, alesetură.

I^o. *ales* „choix“.

Act țerănesc moldovenesc din sec. XVIII (A. I. R. III, 278): „neavăndu bani să'm de, au zis să'm de 60 de prăjini de păpușoi să'm aleg din 300 de prăjini care m'e plăce mie, dar să mi'i prășescu eu; și am așazat așe; dar cându au fostu vreme prășitului am vinit și am plătit câte o para pe prăgină, dar el au pus pricină că nu m'e da într'*ales*...“

Donici, Lupul și Lupușorul:

Cole subt dél se pasc mulțime de oi grasă;
Putem întru *ales* vre una să luăm
Și să mâncăm...

Tot așa se ȳice: pe *ales*, sau la plural: pe *alese*, într'*alese*. Negativul: „pe ne-*ales*=pėle-mėle“ (Pontbriant).

II°. *ales* „préférence“.

Caragea, Pravila 1818 p. 95: „La tocmelele cėle cu indoială căutăm mai

mult la voința celor ce să tocmească decât la vorbă, și mai mult la ceia ce să face decât la ceia ce să zice, pentru că mai de *ales* și mai cu putere iaste înțelegere decât vorbele..“

III°. *ales* „délimitation“.

Inventariul Cotrocenilor 1681 (Mss. Arch. Stat.) f. 10: „1 carte a lu Dragotă județul pentru *alesul* acei pră[vă]-lii..“; și mai jos: „1 carte a lu Dragotă județul pentru *alesul* acestor 2 prăvălii..“

Constantin Brâncovan, 1697 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 231): „precum am văzut Domnia mé și carté acestor 12 boiari de *alesul* și de hotărnicia aceștii moșii dela Godeni..“

Același, 1692 (ibid. p. 14): „și carté Gherghini județul cu pargarii și cu oroșanii de *alesul* acestui loc al sfintii mânăstiri..“

IV°. *ales* „résultat“.

Nic. Muste, Letop. III p. 51: „Dimitrașco Vodă grabnic la Domnie neschimbată, precum este obiceiul la creștinii, n'au așteptat *alesul* oștirilor între Impărați să vază cum își vor alege, ce agiungându-se cu unul din sfetnicii împăratului, anume Sinior Sava, dându'i și căți-va bani, au statut pre lângă Impăratul..“

v. *Aleg.* — 1. 2. 3. 4. 5. *Ales.*

⁷. *Alès* (plur. *alesurî*), s. n.; vendange. Formă bănățenă pentru *culesul* [vielor].

Dicționar Mss. Bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 422): „*Alèsul* vinilor“.

v. ². *Cules.*

⁸. *Alès*, s. m. sing.; t. de bergerie: triage de brebis dont on sépare les agneaux; sorte de fête populaire qui accompagne cette opération. Numele

și obiceiul există la toți Români, mai cu sémă însă în Banat.

„*Alesul* = când se aleg oile; tot în ziua de *Ales* dreg vacile ca să deele lapte mult și bun și să nu'l pótă lua strigoii. Locuțiunea: pină la timpul *Alesului* te aștept, însemneză: după Pascii..“ (Liviū Iancu, Banat, c. Visagu).

A. M. Marienescu (Familia 1873 p. 237): „*Alesul* e o serbătore a pécurarilor români, și se serbeză tot-d'una în 22 aprilile vechiu, cu pregătire în 21 și încheiare în 23 aprilile ce e ziua de Sân-Georgiu. *Alesul* e timpul când poporul ésă afară la câmp și începe viața păstorescă, când se fac strungele și colibele pentru anul acesta. Acuma e, în înțeles strîns, începutul economiei cu oile, întâia mulsóre a lor, întâiul *ales* al mieilor dintre ei, și serbătorela dela acest *ales* și-a căpétat numele..“

S. Mangiucă, Călindar 1882: „22 Aprilile, Joi, *Alesul* lui Sân-George. Pre ziua acésta cad și următorele serbătorei, datine și credințe: 1°. Suflarea bucinului pentru curățirea locuințelor, staulilor și a aerului = lat. *tubilustrium*; 2°. Curățirea vitelor, oilor și a pécurarilor prin foc și apă = lat. *lustratio per ignem et aquam*; 3°. Facerea untorei pentru ungerea vitelor; 4°. Punerea oilor la măsură (după alți și numărarea oilor); 5°. Descântarea leușténului, pelinului și bozului, cari astfel descântate în séra spre Sân-George se pun în staul la piciorile vitelor și a oilor, ca să nu li se țiea laptele și să nu se întâmple rele; 6°. În ziua *Alesului* lui Sân-George, după amiazi, se séménă tóte florile: bosiocul (după alții în ziua de Sân-George), cucumerele, sémînța de varďă sau curechiu etc.“

v. *Aleg.* — ⁹. *Ales.* — *Croban.* — *Cuțit.* — *Nunta-berbecilor.* — *Sarea-oilor.*...

ALESETURI
Moldova și Țera Românească

Magnum Etymologicum

Țeseturi țerănesci din colecțiunea în
a M. S. Regner Elisaveta.

⁹Alès, interj.; t. de bergerie: sorte d'exclamation invariable, signifiant quelque chose comme: séparez-vous! triez-vous!

„Cîobanii când a leg oile, strigă: bār oîă, ales oîă, ales la strungă! și ele se a leg...“ (C. Ionescu Iconom, Iași, c. Sinescii).

„Ca să deosebescă oile una de alta, cîobanii le dau numiri: ales bela, ales bucălaea, buzata, ócheșă...“ (N. Ludovic, Tulcea, c. Niculițel).

v. ⁸Ales.

Alesător (pl. alesători), s. m.; agrimenseur, arpenteur, quelqu'un préposé à la délimitation des terres. Cuvînt desparut din graiu, și care totuși nu pôte fi înlocuit prin alt ce-va mai bun.

Urechea, Letop. I. 104: „Logofăt mare, giudecător și alesător de ocini...“, ceia ce Picot (Chronique de Moldavie p. 643) explică necorect prin: „arbitre“.

v. Aleg. — ¹⁶Ales.

¹Alesătură, s. f.; 1°. élection; 2°. séparation des cheveux, raie. Formă veche pentru alegătură și sinonim cu alegere.

Dicționar Mss. Bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 422): „Alēsăturē. Electio“.

Dosofteiu 1680, f. 148 a, în titlul psalmului CXII pune: „a noului popor alesătură“, unde în contextul slav: „novych liudii iz branie“.

La Costinescu (I, 31): „Alesură, alegătură, alesătură = alegerea părului în cărări, în codițe.“

v. Aleg. — Alegere.

²Alesătură (plur. alesături), s. f.; t. d'Industr. popul.: fleurs ou desseins tissus, broderie, façonnage d'une étoffe, ornamentation. Cuvînt uitat în dicțio-

nare, deși circulază în toate Țările în întreaga Daciă.

Un călător engles, vorbind despre industria țerancelor române din Ardél, ȳice: „Covórele a l e s e (woven) pe alocuri de cătră femeii mai dibace sînt atît de frumoșe, încât ar fi privite ca o podóbă în orî-ce salon din London sau din Paris. Gustul, cu care ele a l e g și potrivesc culorile e admirabil, și desemnurile, deși orientale în fond, sînt totuși curat românesci. E nemărginită varietatea isvódelor prin îmbinarea vâpselelor și a linielor, tóte aceste mosaicuri fiind născocite și apoi țesute cu o de o potrivă ușurință...“ (Boner, Transylvania 1865, p. 241).

Iată ce se chiamă alesătură, sau mai bine alesături, căci cuvîntul se întrebuintează mai mult la plural. Se pot a l e g e însă nu numai covóre, ci orî-ce fel de țesătură, și nu numai țesătură, adecă alesături din resboiu, dar une-orî și cusuturile cele figurate se chiamă alesături de mână.

„Alesăturile închipuesc un meșteșug a-parte (D. Huțu, Tecuci, c. Nârtescii). Dibăcia în a l e g e este o adeverată fală pentru o fată dela țeră. Intr'un bócet din Dobrogea:

Alesăturile ei

Mare cu drag le privei...

(Burada, Inmormint., 126)

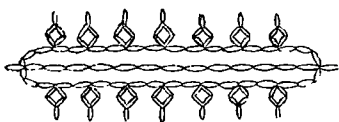
unde să se observe construcțiunea curat latină: „magno cum amore“.

Ca meșteșug a-parte, alesăturile își aũ o bogată terminologie proprie: ele se fac în florî, în rîuri, în puișori, în costițe, în fluturi etc.

„Țeseturile în patru ițe, când aũ numai o față, se chiamă: în scripete; țeseturile cu desemne din urđelă sau nevedelă se chiamă: cu speteze; dacã aũ florî în țesetură se ȳice: alesături, iar la covóre foite. Alesātu-

rile în pânză aū diferite numiri: bró-sca, brédurile, omida, păpușă, porumbelii, vîrfu-cuțitului, roșcova, șărâmpoiiul, butucel..." (G. Eftușescu, Dobrogea, Constanța, c. Ciobanu).

Ce pôte fi mai desgustător și mai monoton ca o omidă? Și totuși în *alesăturile* românesce omida, un tipar cunoscut tuturor țesetoreselor dela țeră, capetă o figură din cele mai grațiose. Iată-o, bună-óră, de pe o brobódă a Societății „Furnica”, cu fire albe pe pânză ca vișina putredă :

Sub raportul culorilor, cari -- dice poporul -- se mușcă când nu se potrivesc una cu alta, iar când se potrivesc atunci te prinde saū te apucă de ochi (Marian, Chrom. 49), țerancele nóstre rîvnesc a reproduce mai cu sémă armoniósă colorațiune a salamandreii.

„Șulumândrița este un fel de șopărlă fórte frumos înpestrităată : négră cu picături galbene, albe, roșii, verđi. De aceia o caută mult fetele mică, puindu'și mâinele în calea ei ca să trecă peste dînsele, căci cred că apoi se învață ușor la flori saū rîuri de cămăși și fóte..." (I. Aldoiu, c. Voinesci; G. Tuțuiianu, c. Valea-mare).

O admirabilă reproducere în culori, cu aur și cu argint, de *alesături* românesce din Banat și Ardél, se află la Pulszky și Fischbach, Ornaments de l'Industrie domestique de la Hongrie, Pesth, 1878.

v. *Aleg.* — *Ales.* — Brădișor. — Butucel. — Fir. — Resboiu...

^{1.2.} Alêsc. — v. ^{1.2.} Hălesc.

Alestincă, s. f.; étoffe de coton, indienne ordinaire.

O doină din Moldova :

Cum te plâng surorile
Pe tóte cărările !
Cum te plânge cea mai mare
Cu pěr galbèn pe spinare,
Cu lacrămi pină 'n paftale !
Te plânge cea mijlociă
Cu rochița vișiniă,
Cu lacrimă pină 'n bărbiă,
Se despică frunđa 'n viă !
Cum te plânge cea mai mică
Cu rochița de-alestincă...

Alexandri, Scara mâteii, sc. 4 : „Am să cumpěr o rochie de *halastincă* Floricăi ; da scii ! cole ghiurghiulie, să'ți iee ochii cale de-o poștă...

E cuvîntul rusesc *holstinka* „guingan”, literalmente „toile de Holstein” (Cihac), după cum și francesul „guingan” însemnéază literalmente „toile de Guingamp”, orașel în Bretania cu fabrici de țesături (Litré).

La Români cuvîntul e noū și circulează numai în Moldova.

v. *Americă.* — *Angliă.*

Alesură. — v. ^{1.} *Alesătură.*

^{1.} **A-lêș**, adv.; insidieusement, de guet-apens. Pândind dintr'ascuns, întînd cuiva o cursă. Ca adverb, se găsește numai în vechile texturi.

Pravila Moldov. 1646, f. 172 : „cela ce'ș va zăloja casa sa la omū ucigătoriu, pentru să se pue *a-leș* (além) acolo să paziască pre vrăjmașulū său cândū va tréce să iasă înainte'i să'lū ucigă, acesta să va certa ca și unū ucigătoriu...”

Din prepozițiunea *a* = lat. ad și din *leș* = ung. *les* „embûche, aguets”.

v. ^{2.} *Aleș.* — *Aleșuesc.* — *Pândesc.*

^{2.} **Alêș** (plur. *aleșuri*), s. n.; embûche, piége. Același cuvînt cu cel precedinte,

dar trecând la un sens de tot substantival.

Lex. Bud.: „*Aleşu*, die Nachstellung, das Lauern, der Hinterhalt“.

v. ¹*A-leş*.

Alèşii, n. pr. loc. m. plur. Frunġescu (Dict. top. 5) aduce trei localităţi numite *Aleşii*, literalmente „les élus“, câte-trele în districtul Ilfov.

v. ¹*Ales*.

Aleşuèsc (*aleşuit*, *aleşuire*), vb.; dresser des embûches, tendre des pièges. Sinonim cu pândesc. Se întrebuintează şi forma *leşuesc*, fără prepoziţionalul *a*. Astăzi se aude mai mult numai peste Carpaţi.

Dosofteiu, Paremiar 1683, f. 11 a, ca sinonim cu pândesc:

Genes III, 15:
Îa te-a *aleşui* la
capū şi tu o veî
pândi la căl-
căi...

... *αὐτός σου*
τηρησει κεκα-
λῆν καὶ σὺ τηρη-
σεις αὐτοῦ πτερο-
ναν...

dar în Psaltirea, 1680, f. 10 a, forma *leşuesc*:

ps. IX: şġade
în *leşuituri*
cu bogăţii într'a-
scunderi a ucide
pre nevinovatul;
ochiulū spre mġa-
serul prġvġscū,
leşuġaste într'a-
scunderi...

... sedet in in-
sidiis cum diviti-
bus in occultis,
ut interficiat in-
nocentem; oculi
ejus in pauperem
respiciunt; in si-
diatur in oc-
culto...

şi tot aşa la Silvestru, 1651, pe când la Cantemir (A. I. R. II, 125): „pre sărac să'l apuce *aleşuġaste*...”

v. ¹*A-leş*. — *Pândesc*.

Aleşuire }
Aleşuitòr } v. *Aleşuesc*.

Alèu! interj. — v. *Aleo!* — *Valeu!*

Alèur, ş. m.; t. de Botan. — v. *Alior*.

Alevèş (pl. *aleveşuri*), s. n.; „piquette-mauvais vin“ (Pontbriant). Din maghia, rul le vé s „jus, potage“ (Cihac). Cuvînt abia cunoscut în popor.

v. *Lăurcă*.

Alèxa. — v. *Alexie*.

Alexandra, n. pr. f.; Alexandrine, Forma femească corespunġătoare lui *Alexandru*. Rar se întrebuintează în popor.

Constantin Brâncovan, 1693 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 30): „au fostu vândut această jumătate de sat den Roşul ce scrie mai sus surorilor lui, jupănesii *Alexandrii* şi jupănesii Gherghinii...”

Formă mai poporană este *Sanda*, cunoscută şi la Serbi. O variantă a aceleiaşi nume, la Serbi şi la Români, este *Rosanda* sau *Roxanda* ori *Roxandra*.

v. *Alexandru*. — *Roxanda*.

Alexandria, s. f.; t. de Litt. pop.: Alexandréide, le Pseudo-Callisthène, histoire fabuleuse d'Alexandre le Grand. Un fel de romanġ eroic, alcătuit de vre-un Grec din Egipt cam în secolul IV şi care în vécul de mijloc reuşise a se respândi, în traduceri şi 'n imitaġiuni, în proză şi 'n versuri, la mai tóte popórele. Primul studiu serios asupra acestui apocrif este de Berger de Xivrey în Notices des manuscrits t. XIII (1838) part. II p. 162—305, iar prima ediġiune critică a textului grecesc s'a făcut de K. Müller în Bibliothèque des auteurs grecs a lui Firmin Didot (1846). Cfr. Zacher, Pseudo-callisthenes, Halle 1867. La Români *Alexandria* a străbătut prin Slavġi pela jumătatea secolului XVI ş'aġ ajuns a fi cea mai lăġită din tóte cărġile poporane.

Gr. Alexandrescu, Satira duhului
meu :

Nu mai ești tu acela care 'n copilărie
Scieai pe din afară vestit' *Alexandrie*...

Costachi Stamatii, Muza I, 472, pu-
nând pe o cucónă din secolul trecut
să vorbescă cu un dascăl despre edu-
cațiunea fiului ei: „să faci așa ma-
rafet, ca el fără de multă ostenelă să
scie pe de rost câte-va întâmplări din
Alexandria lui Machedon, precum de
căpcâni și de furnicile cele mari cât
omul...”

În secolul XVII *Alexandria* era deja
atât de lătită între Români, încât
cronicarii noștri se cred datorii s'o în-
frunte.

Miron Costin, Letop. I, 256: „Scrie
Plutarh, vestit istoric, la viața lui A-
l e x a n d r u Machedon, carele a scris
Alexandria cea adevărată, nu basne
cum scrie o *Alexandrie* din
grece ori dintr'alte limbi scoasă pre
limba românescă, plină de basne și
scornituri...”

Nicolae Costin, Letop. I, 59: „nu a-
cea *Alexandrie* minciunosă ce 'i
pre limba românescă, plină de basne...”

Alexandria la Români se clasifică în:

I^o. Scrisă slavonesce, după care s'a
tradus apoi în limba română. În Bi-
blioteca Imperială dela Petersburg se
află un prețios manuscris de această
natură, executat la 1562 în Moldova
din ordinul mitropolitului Grigorie, care
l'a dăruit mănăstirii Némțul: „nače se
i süvrüsi sią kniga rekoma *Alexan-
dria* poveleniemü i daanemü preosve-
ščennago mitropolita kyr Grigoria Su-
čavskago...” (Jagić în Starine, V, 26;
cfr. Jireček, Gesch. d. Bulg. 440).

II°. Redacțiunii românesce manuscrip-
te, dintre cari cele mai vechi cuno-
scute sint:

a) Un codice, depus actualmente la

Academia Română și scris la 1620 în
Transilvania de către un popă Ion din
Sim-Petru: „Cu mila lu Dumnezeu sfră-
șiiu eu Popa Ion diin Sim-Pietru a-
castă carte ce se camă *Alexandrie*; me-
sețu Cireșeriu să incepu în 15 zile și
să sfrăși în luna lu Agust 4 zile, vü let
7128, în zilele lu Betliian Gabor Craiu...”
(Bianu în Col. I. Tr. 1883 p. 324).

b) Un codice, depus la Archiva Sta-
tului din Bucuresci și'n care se află
(f. 137 b) următoarea interesantă no-
țiță: „Acastă carte ce se chiamă *Alexandrie*
o am scris eu Bucur Grămă-
ticol din Sămbăta de-sus, nepotul lui
Man Barbu, și o am scris în oraș în
București când învățam eu cântări la
dascalul Coman, domnesc era acel das-
cal și mă dedese măriia sa vodă la
acel dascal, în zilele pre-luminatului și
innălțatului și de Dumnezău iubitor lo
Costandin voevod a toată Țara Rumă-
nescă Domnă; și mă pusese pe mine
dascalul vătaf peste școala lui, peste
50 de copii, și îmbla vălétul atunci
7212 (1714) martie 18 zile”.

III. Tipărituri, nu inse înainte de
1700. Între cărțile tipărite, pe cari le-a
găsit Italianul Del Chiaro (1718) în Ro-
mânia pe la începutul secolului trecut,
figurază și o edițiune a *Alexandriei*:
„Alexandrie, o sia Storia di Alessandro
„il Macedone, stampata in Lingua Va-
„laca; ma detta Storia è veramente
„curiosa per le molte favole che in
„essa vedonsi frammischiate“. Nu nu-
mai acea edițiune, dar nici una pină
la cea scosă în Sibiiu la 1794, nu se
mai pôte găsi nicăiri, necunoscându-li-
se nici măcar anul publicațiunii, tôte
fiind de-demult exterminate prin desă
întrebuințare. În edițiunile *Alexandriei*,
pe câte le cunoscem noi, se adauge
tot-d'una la sfirșit, ca un fel de apen-
dice: „Vrednica de însemnare întâmplare
a patru corăbieri rusesci, cari aü fost

strimtorai de iarnă în ostrovul Spitzberg“. Un om nedepins cu apucăturile acestei ramure a literaturii populare, s'ar întreba neapărat: ce are a face marinarul rusesc Șarapov cu sublimul eroi al *Alexandriei*?

Despre manuscrite și edițiuni mai nouă, se găsește la Dr. Gaster, Lit. popul. 14 sqq., unde se resumă și cu-prinsul *Alexandriei*.

v. *Iele*. — *Ivan-impărat*. — *Machedon*...

Alexandru, n. pr. m.; Alexandre, Ἀλέξανδρος. Formele curat populare ale acestui nume de botez sînt: Săndu cu patronimicul Săndulescu și topicul Săndulesci; mai rar Lisandru; în orașe: Alecu. Ca deminutivi: Sandulachi, Alecachi, Sănduț, Alecuț etc. În onomastica veche: Șendre cu derivatele topice Șendreni, Șendresci, Șendriceni. Forma organică *Alexandru*, tot-d'a-una rar întrebuițată la Români, era privită altă dată ca de piéză bună la Domni, dintre cari cei mai de frunte fuseseră *Alexandru* Basarab și *Alexandru* cel Bun. Astfel la urcare pe tron se putea schimba numele în *Alexandru*. Urechia, Letop. I, 176: „aū rădicat Domn pre Petre Stolnicul și'i schimbară numele de'i zicea *Alexandru* vodă, pre carele l'aū poreclit Lăpușnenul...“

v. *Radu*. — *Alexie*.

Alexandru-Machedon. — v. *Alexandria*. — *Machedon*.

Alèxie, n. pr. m.; Alexis. O formă populară, împrumutată dela Slavii meridionali, este *Leca*, une-orî și pentru „Alexandru“. Patronul acestui nume este Sf. *Alexie* Omul-lui-Dumneșe (Homo Dei), născut la Roma în secolul IV, una din figurele cele

mai romantice ale patrologiei creștine și a căruia legendă, în proză și'n versuri, devenise o adevărată carte populară în vécul de mijloc. E mai ales remarcabilă poema franceză despre dînsul, scrisă în secolul XI (Gaston Paris, Vie de St. Alexis, 1872). Acéstă legendă a circulat și la Români, dar nu s'a vulgarizat înainte de 1700. Dr. Gaster a găsit'o într'un codice de pe la 1750 (Tocilescu, Revista III, 342), de unde éca un pasagiū:

„Văzi pre nește coconi tineri ca aceia fecori de boeri mari și de împărați călcândū bogăția, cinste și și alte patimi pămăntești și trupești, încă și pre iubiți lor părinți și, ce este lucru mai minunat, și pre iubită sa soție, pentru dragosté făcătorului și mântuitorului nostru. Ačastă osăbire de bună voe aū răbdat mulți robi ai lui Hs. cerescul împărat, și s'aū lipsat de tote dulcețurile trupești, cinstindū mai înainte dulcéta cé dumnezăescă. Care mai mult decât alți aū îndreptat ačasta cel sărac cu trupul și bogat cu sufletu *Alecsăe*, omul lui Dumnezăū și rob adevărat al lui Hs., carele au petrecut atăța ani în casa părinților săi necunoscut și de robi lui bajocorit. Acésté tote le-aū răbdat vitézul nevoitorul, cugetândū pururé în plata cé bogată și la cununa cé de mult preț, care vré să i o dé în rai Hs. împăratul slavei. Pentru aceia s'aū lepădat cu totul de omul cel din afară și luundū crucé mântuitorului cé cu scărbe, aū urmat stăpănului bucurându-să...“

După calendarul popular:

„Primăvara se'ncepe, precum spun uni, cu întâia di a lunii lui Martie, iar după alții când se sfîrșesc dițele Babei Dochiei, și anume dela *Alexi* Boji, omul lui D-de-ū, 17 Martie, și ține pînă la Sf. Onofreiu, 12 Iuniū. Iarna incepe mai

'nainte de Sf. Nicolai și ține pînă spre *Alexi* Boji...“ (Albina Carpaților, 1879 p. 27).

Epitetul „Boji“ al Sf. *Alexie* vine din slavicul „bozii = divinus“.

În mitologia noastră poporană sf. *Alexie* este unul din obrazele cele mai cu vedită.

„Sf. *Alexa* e privit ca mai mare peste șerpilor...“ (N. Bălăuț, Vasluu, c. Ivănesci; preut N. Ionescu, Iași, c. Prisacani).

„Sf. *Alexe* o mul lui Dumneșu, feritorul de cumpene pe ape...“ (N. Andriescu, Iași, c. Hermeziu).

În Banat și pe așuri țuia Sf-lui *Alexie*, 17 Martiu, se chiamă la plural *Alexiile*.

S. Mangiucă, Călindariu 1882: „*Alexiile*, când se afumă moșiile, grădinele și casele“.

Tote credințele despre caracterul cel apărător al Sf. *Alexie*, fie contra veninului șerpilor, fie contra furtunei sau bôlelor, se datoresc etimologiei poporane grecesci, numele Ἀλέξιος însemnând „preservateur“, și n'au a face întru nemic cu legenda cea medievală. Sf. *Alexie* din mitologia poporană română este Ercule ὁ ἀλεξικακος al vechilor Greci, iar pluralul bănățenesc *Alexiile* represintă și mai învederat pe colectivul οἱ ἀλεξικακοι, spiritele cele bune din panteismul elenic.

v. *Foca*.

Alexeni, s. m. plur.; n. pr. loc. Mai multe sate în România, după numele personal *Alexie*, se chiamă *Alexeni* (Gorj, Ialomița), altele *Alexesci* (Vasluu, Buzeu).

Alexesci. — v. *Alexeni*.

Alexiile. — v. *Alexie*.

Alfa, s. f.; ἄ, ἄλφα, nom de la pre-

miere lettre de l'alphabet grec; fig.: le premier, le principal.

Noul Testament 1648, Apocal. 1, 8:
Eu sânt *Alfa* | Ἐγώ εἰμι τὸ Α
și Omega, ce să | καὶ τὸ Ω, ἀρχὴ
zice începutul și | καὶ τέλος...
sfârșitul...

Chiar înainte de epoca Fanarioților, această locuțiune biblică trecuse în graul comun cu sensul de „cel de capetenia“ sau „stăpân peste toate“.

Neculce, Letop. II p. 252: „Toderage Visternicul, feciorul lui Iordachi Cantacuzino celui bătrân, fiind văr primare cu Dumitrașco-Vodă, era în mare cinste la Dumitrașco-Vodă; el era *alfa* și omega atunce în țara Moldovii...“

v. *Omega*.

Alfavita, s. f.; ἄ-β, ἄλφα-βῆτα, alphabet. Sinonim cu *Azbucovina* de altă dată, pe când cuvîntul grecesc se întrebuița alături cu cel slav.

Lex. Bud.: „*Alfavita*, abecedarium. Est etiam quidam liber asceticus, qui vocatur *Alfavita*“.

Cartea ascetică despre care vorbește Lexiconul Budan, este: „*Alfavita* sufletescă“, tradusă din grecesce și tipărită în Sibiu la 1803, apoi a doua oară la 1839 in-4.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 275): „iarăș *alfavita* di'nceput a citi și buchele din capăt a prociti începură...“

Costachi Negruzzi, Cum am învățat românește: „D-ta vrei să mă batjocoresci, să mă pui la *Alfavita*, pre mine care știu grecesce mai mult decât oricare tinăr de vîrsta mea...“

Alexandri, Covrigarul, în stilul din epoca fanariotică:

Esti evghenistă cât Afrodita,
Iar eu din pricina dumitale
Am uitat chiar și *alfa-vita*:
Ah! te iubesc și cînt de jale...

v. *Azbuchi*.

Alfël. — *Altfel.*

Alfôr. — *Alior.*

Ăli! interj. — v. *Alei!* — *Dali!*

Alibiũ. — v. *Arbir.*

¹*Alic* s. *alică* s. *alicũ* (plur. *alice* s. *alicũri*), s. n.; grenaille, menu plomb, dragée. „Plumb mărunt pentru vînat. A încărca o pușcă cu *alice* = charger un fusil de menu plomb, avec de la grenaille. Acastă pușcă respîndesce *alicele* = ce fusil écarte la dragée“ (Costinescu). „*Alică*, grăunț mic de plumb, cu care vîntorii încarcă pușca cînd au să dea în animal mai mic. Sint *alice* mici, franțuzesce: cendrée, și *alice* mari: chevrotines“ (L. M.).

Se întrebuintează și forma aspirată: *halic*, *halicũ*.

Alexandri, Istoria unui galben: „Ți-am spus că el iubia vînatul. Acastă patimă se desvâlise în inima lui cu atât mai strașnic că era foarte reu chițaș și, în urmare, mai tóte paserile îi trecea pe la nas. În zadar el le alunga cu *halicũrile* prin vîzduh...“

De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sultana p. 113: „Suspinele ei erau sugrumate, dese, repedi, și tóte isbiau sigur și adânc, ca niște *alice*, în inima bietului Moroũ...“

Doină din Bucovina:

Dór nu's femee cu fes,
La potire să nu es;
Da's voinic cu comanac,
Sciũ potiri ce să' fac!
Prav cu chivra oũ lua
Și *halicũri* cu mâna,
Și de-alung oũ impușca:
Potirașil or pica!...

(Aurora română, 1881 p. 14)

„*Halic*, *alic*, *halicũ* = neogr. χαλις caillou, vgr. χαλις“ (Cihac).

² *Alic*. — v. *Alicesc*.

Alicesc (*alicit*, *alici*re), vb.; a se *alici* = paraître confusément, luire indistinctement. Un termen foarte interesant, păstrat astăzi — pare-ni-se — numai în Oltenia.

Basmul din Mehedinți „Copiii văduvului“ (Ispirescu, Legende p. 336): „Nu văd nimic decât, uite, în partea asta încoa drept înainte mi se *alicesce* albind ce-va, dară nu știu ce este, că nu mi s' alege fiind pré-departe...“

Impersonalul „se *alicesce*“ însemneză dară „abia se zăresce“, fără a se pute „alege“, adecă „distinge“. Ca și'n „zare“, în *alicesc* noțiunea fundamentală este cea de „lumină“, cuprinzînd aceiași rădăcină *lic* = *luc* pe care o vedem în *licur* sau *licuresc* „luire, étinceler“ și în *licuriciu* „vers luisant, feu follet“, ambele acestea fără nici o legătură cu greul *λαμπουρίδα* (Cihac), ci formate prin sufixul verbal deminutival -ur (=lat. -ulo) ca în „tremur“, „scutur“, „ajutur“ și „ajuturesc“ sau „ajuturez“ etc. Olténul *alicesce* este latinul *allucescit* din „alluceo“ întocmai ca „lucescit“ din „luceo“. „Lucescit, *allucescit*“ însemneză: „în-cepe a se lumina, abia cât-va se luminéză“, ca în greul „νῦξ ἀμφιλύκη“, unde *λύκη* aparține aceleiași rădăcine *luc* = *luc*. Trecerea lui *lu* (*λυ*) în *li*: „licuresc“, „licuriciu“, „*alicesce*“, alături cu conservarea *li* în „lucesc“, „liciu“, „lucéfer“, „lucóre“, pare a indica un fonetism latin rustic șovăitor, ca în „limbric = lat. lumbricus“ față cu „luntre = lat. linter“, și chiar în latina clasică: „libet“ din „lubet“.

Daco-românul *alicesc* nu póte avé nici o legătură cu macedo-românul *alic*, care însemneză „ponce, écarlate“ și este identic cu neo-greul provincial *άλικος*, bună-óră: „*άλικό μου*

καροσύλλι και γαλάζιο μου ζιμπίλι“ (Passow, 239), din turcul a l „stacoșiū“ (cfr. Șainénu, Elem. turc. p. 116).

În acest mod, *alicesc* merită a 'și relua locul în graiul nostru comun, ca sinonim cu „se zărește“.

v. *Licur.* — *Luciū.* — *Nălucă.* — *Zăresc.*

Aliflă (pl. *aliflă*), s. f.; onguent, pomade. Grecul *ἀλειφή, ἀλοιφή* (Cihac). Ori-ce u n s ó r e, întrebuițată cu scop medicinal pentru bube, rane etc. sau numai ca mijloc cosmetic.

Cuvîntul e cu mult mai vechiu la noi decât epoca Fanarioților și e foarte răspândit de'ncôce și dincolo de Carpați, cea ce pôte să nu fie fără însemnătate pentru istoria medicinei grecesci la Români.

Dicționar slavo-românesc circa 1670 (Mss. în Bibliot. Societății arheologice din Moscva, f. 128 a): *пластырь*, legătură, pétécul, *alifie* care o légă dohtorii la rană“.

Un specimen de *aliflă* poporană, la Flórea Copilul, Insemnare pentru câte dohtorii, 1788 (Mss. în Arch. Stat. p. 10): „Când se umflă mâinile de-asupra de ori-ce boală, și la unii coc și la alții fac bube pã mâini, să facă *aliflă*: să ia unt-de-lemn și céră albă și tãmăe albă și să le amestice toate să le fiarbă să să ungă pã mâini de 3-4 ori...“

A. Pann, Prov. I, 172 :

Veđi tu astă *alife*
Și acel clondir lucios ?
Cei mai urite stafe
Îi dă aer drăgăstos...

I. Créngă, Moș Nichifor Coțcarîul (Conv. lit. 1877 p. 376): „jupân Strul din Tîrgul Némțului, negustor de băcan, iruri, ghilélă, suliminélă, boiă de pěr, ciclazuri, pétră-vînată, pétra sulimanului său pétră bună pentru făcut *alife* de obraz, salcie, fumuri și alte otrăvuri...“

Generalmente, chiar în Moldova, se rostesc *aliflă*, nu *alihlă* (D. Alboténu, Covurluiu, c. Mastacan). În unele locuri însă s'a operat deja trecerea lui *fi* în *hi*; bună-óră în Dimbovița (com. Băleni-Sěrbi, D. Poppescu) și în Buzeu (c. Stilpu, I. Teodorescu) poporul ȕice: hidea = fidea, stahidă = stafidă, *alihie* pentru *alife*.

Jipescu, Opincaru p. 132 : „dă cu ochi dē dînsili și spuni-le dēla mine multă sănătate și arată-le să mai lase focului frunđișóra și *alihlă* dē pē față, că par'că's niște paparude 'mbreziăte...“

Peste Carpați se aude și *alefie* (L. B.).

În timpul Fanarioților, alături cu *aliflă* începuse a se introduce cu același sens turcul *mehlem*. Așa în Cartea de medicină poporană de pe la finea secolului trecut (Mss. în Arch. Stat.): „*Alifie* bună de vindecat la răni: trementin, samoladon, sacáz și céră albă, acésté topite amestecându-le și făcând *mehlem*, să ungi...“

v. *Mehlem.* — *Unsóre.*

Alifina, n. pr. f.; *Aliphine*. Ne întimpină în vechiul Pomelnic al mănăstirii Bistrița din Moldova (Mss. în Acad. Rom. p. 80): „*Старинн и поддржнл его Алнфннл...*“ Nu pare a fi fost vre-o dată poporan.

Alignesc (*alignit, alignire*), vb.; deveni maigre, tomber en défaillance. Se ȕice mai mult *lignesc* și mai ales *lihnesc*, fără proteticul *a-*. Deși cuvîntul e numai din epoca fanarotică, derivat din neo-grecul *λιγναινω* „deveni maigre“ (Cihac), și deși în principiu grupul consonantic *-gn-* e contrariu foneticei române, care 'l preface în *-mn-*, totuși Costachi Negruzzi întrebuițeză pe reflexivul „mē *alignesc*“ ca sinonim cu leși în „Potopul“ :

Edvin sprijinia în brațe p'a lui scumpă amorează
 Ce de silnica suflare a furtunei s'*alignia*;
 Căuta nenorocitul ca să o îmbărbătează,
 Să'î astimpere durerea, și acestea îi dicea...

v. *Lihnesc.* — *Lihneld.* — *Sagnă.*

Alimăn; s. m.; 1°. n. pr. étn.: Al-
 lemand; 2°. n. pr. pers.; 3°. figur.: o-
 gre, monstre vorace, insatiabile. Archa-
 ism în câte-trele sensuri. Prin cel de
 'ntăiu, e sinonim cu Némțu. În Critil
 și Andronius (Iași, 1794, p. 73): „s'au
 arătatū unulū ce grăia cu gura închisă,
 pre care îlū socotiia de unū adevăratū
Alimană...“, pare a fi o simplă repro-
 ducere a francesului „Al le mand“;
 este însă nu mai puțin adevărat că
 acest termen a fost o dată poporan la
 Români, astfel că ciobanii îl păstrează
 pînă astăzi în nomenclatura cea etnică
 a cânilor.

„Numirile cânilor ciobănesci: Roșca,
 Corbea, Griveiu, Balan, Codrea, Mur-
 gea, *Aliman*, Golea, Cazacu, Lupu, Mo-
 zoc, Frunța, Némțu, Ungurénu, Tur-
 cu...“ (I. Stănescu, Teleorman, c. O-
 daia), unde *Aliman* este un nume de
 aceeași natură ca: Némțu, Cazacu, Un-
 gurénu și Turcu.

Afară de acesta, *Aliman* existase
 ore-când la noi ca nume personal bār-
 bătesc, bună oră în Muscel „*Alămanu*
 (Алманъ) vătah cu fiii sei Gândé și
 Négoe“ într'un crisov dela Radu-vodă
 din 24 octombrie 1536 (Arch. Stat., M-rea
 Valea); ér de aci, prin patronimicul A-
 lă m ă n e s c u, s'au format numile to-
 pice ale satelor Ală m ă n e s c i, de
 exemplu în Olt și'n Argeș, cari astăzi
 se chiamă Alimănesci (Frunțescu,
 ad voc.), cu aceeași scădere vocalică ca
 în *Aliman* = *Alăman*.

Peste Carpați, în acte din secolii
 XV-XVI, ne întimpină nu o dată A-
 lăman, și tot-d'a-una ca nume româ-

nesc, nici o dată săsesc sau unguresc,
 pe care Sașii și Ungurii nu scieau să'l
 scrie din cauza vocalei obscure, ro-
 stindu'l *Aluman* sau *Alluman*.

Așa în Registrele municipale dela Si-
 biu (Rechnungen aus dem Archiv, Her-
 mannstadt 1880, t. 1):

Sub anul 1504 (p. 415): „Misso *Al-
 lumano* k n e s i o versus Volachiam ad
 banum et Radul spatayerium...“ (cfr.
 ibid. p. 428);

Sub anul 1507 (p. 467): „In festo
 beati Viti certis Volachis robustis, qui
 ordinati sunt ad persecuendos male-
 factores et semitas alpium custodien-
 das sub strictissimo iuramento, quo-
 rum antecessores Demetrius et *Alu-
 man* fuerunt designati...“ (cfr. p. 479,
 525);

Sub același an (p. 469): „*Alluman*
 Wolacho et suis collegis...“ (cfr. ibid.
 p. 470, 472).

Astăzi:

„Numele *Alăman* împregiurul Sibiū-
 lui este obicinuit la Români, și ca nu-
 me de botez, și ca nume de familie.
 Astfel este în Sibiū un judecător A-
 lăman, iar în Rășinar un preot A-
 lăman Cioran și un fost primar A-
 lăman Dancăș“ (I. Slavici).

Intorcându-ne la Țera-Românescă, e
 interesantă istoria unui *Alăman* din
 satul Ală m ă n e s c i sau Alimă-
 nesci în Teleorman, al căruia unic
 nepot, pe la începutul secolului XVII,
 cădând rob peste Dunăre și fiind tur-
 cit, s'a întors apoi în țeră și s'a cre-
 știnat din nou, dar totuși a ramas cu-
 noscut sub numele de Cerkezu.
 Iată în această privință un crisov dela
 Radu-vodă Tomșa din 1668 (Arch.
 Stat., Bis. Obedenu): „lu Cerkezu
 care au fostu peic la răposatul Mateiu
 vovod, ot Ală m ă n e ș t i ot sud Te-
 lorm, și cu feçorii lui ce-i va da Dum-
 nezeu, ca să'i fie lui ocină în sat în

A l ă m ă n e ște ti toată parté moșu-său lu *Alăman*, den câmpu, den pădure și den apă și den șăzutul satului și de preste tot hotarul oare-căt să va a-lége, pentru căce cându au fostu în zilele răposatului Mateiu voevod, iar stăpânii acestor moșii, ei fiindu niște oameni răi și ficlénii, n'au vrut să șază la moșiile lor să'ș plătéscă birul și ce au fostu haračul cinstitului împărat, ce au fugit de ș'au năpustit moșiile și ș'au lăsat birul în spinaré lu *Alăman* moșul lu Cerkez de au plătit tot dela casa lui; iar după moarté lu *Alăman* moșul lu Cerkez rămas'au acéstă moșie pustie și făr de bir, deč au căzut a fi pre séma domnéscă, pân' au scos Dumnezeu pre Cerkez den robie și au venit aice în țară la creștinătate, deč răposatul Mateiu voevod, ca un domnu milostiv, l'au botezat și l'au făcut peic și au slujit atăta vréme în paicie etc."

v. *Cerchez*.

La Serbî A l a m a n s'a conservat numai în vechile balade ca „sablja A l a m a n k a = sabiă *Alămancă*“:

On poteže sablju A l a m a n k u,
Udara ga po svilenu pasu...

(Karadžić, Pjesme III, 389);

apoî în numele personal femeiesc L a m e n k a, la Bulgari A l a m a n k a:

Zgodila se A l a m a n k a devojka,
Sopasala svilen pojas ot sebe...

(Miladinovtzi, Bălgarski pēsni, 32);

și 'n fine, în locuțiunea: „kao A l a m a n i navalise, kao A l a m a n i poja-doše“=„aū năvălit ca nesce *Alăman*, ca nesce *Alăman* aū mănecat“, adecă „gierig, avidé“ (Karadžić, Lex. ad voc.).

În legătură cu acest sens este la Oleni participialul *alimănit*:

„Ca ocară, se đice *alimănitule*!“ (R. Michailénu, Mehedinți, c. Vinju-mare).

„Blăstem de mamă: fir'ar *alimănit* să fie!“ (G. Bobocescu, Dolj și Mehedintși).

Cihac (II, 633) citéză locuțiunea: „am ajuns la *aliman*“, pe care o traduce prin „je suis à l'extrémité“, derivând pe *aliman* din interjecțiunea *ἀλλοίμονον* „hélas, ahi, malheur“. Acest *aliman* nu se pôte despărți de olténul *alimănit* și n'are de loc a face cu vorba neo-grecă, cu care nici prin accent nu se împacă, nici prin vocalism, ba nici măcar prin funcțiune, de óră ce singurul sens al lui *ἀλλοίμονον* este acela de „aoleo“ la începutul unei propozițiuni, de ex.:

A o l e o, măi hoț de dor,
N'am topor să te omor...

(Jarnik-Bărsanu, 98)

față cu:

Ἀλλοίμονον δὲν βρίζεται στὴ 'Ρούμελι
λεμόνι,
Νὲ μού τὸ ζιγουν νὰ τὸ πιῶ, νὰ μού διαβοῦν
οἱ πόνοι...

(Passow, 487)

ceia ce, negreșit, e cam departe de *aliman*.

Nu măi puțin cu arabul e l - e m ă n „sûreté“ și cu l i m a n „port“ (Șăinénu, Elem. turc. p. 9) românul *aliman* nu se înrudesce.

v. *Aman*. — *Iiman*.

„Am ajuns la *aliman*“ însemnéză: „am ajuns la dracu=nu măi e chip de scăpare“; ocară „alimănitule“ exprimă aceiași noțiune ca „îndrăcitule“ orî „drăcosule“ saū „om al dracului“; în sfirșit, blăstemul „fir'ar alimănit“ vrea să đică: „fire-ar al dracului“; în tôte aceste casuri *aliman* implică noțiunea unei ființe infernale, a unui demon saū monstru.

Romani și Serbi, întrebuintând pe *Aliman*, nu măi sciū că așa se chiăma una din cele măi resboinice triburi germane de pe la începutul vécului de

mijloc, aceia despre care Sidoniū Apollinare űicea :

Romano exierat populato trux Alaman-
nus.,

saū :

Rhenumque ferox Alamanne bibebas
Romanis ripis ...;

dar însuși numele și gróza acestuī nume datéză tocmai din acea epocă. Sub Aurelian, însăși Italia fusese năpăstuită de cătră *Alămani* : „cujus urbes Al-
lamanorum vexationibus affli-
gebantur“ (Aurel. Vict. de Caesar.).

În limba românescă *Aliman*, vechiu *Alăman*, precede slavicultuī *Némț*, prin care a fost înlăturat din graū, nu însă nimicic fără urmă. Serbiū n'au putut să capete pe latinul *Alamanus* decât numai dóră prin Români, la carī finalul *-annus* (*Allamannus*, *Almannus*) trece regulat în *-an*, ca în „an = annus“, nu în *-ân*, după cum ar fi trecut simplul *-anus*. Afară de acésta, dacă vorba ar fi venit Românilor dela Serbi, ea ar suna *Alăman*, după cum din serbul „župan“ noi am făcut „jupân“.

Nici cu românul *Aliman*, nici cu serbul *Alaman*, nici cu latinul *Alamannus*, n'are a face turcul osmanliū *alaman* „brigand“ (*Miklosich*, *Türk. Elem.* I p. 9), a căruia formă organică s'a păstrat în dialectul *djagataic* al Turcilor orientali : *alaqman* „cavalerie, bande de brigands“ dela *alaqmak* „renverser, culbuter, détruire“ (*Vambéry*, *čagataische Sprachstud.* p. 212).

v. *Căpcân*. — *Hantătar*. — *Némț*...

Alimănesci. }
Alimănescu. } v. *Aliman*
Alimănit. }

Alime. — v. *Ală*.

Alimdn, s. m.; t. de Botan. : Citro-nelle, *Artemisia abrotanum*. Se întrebuintéză numai în regiunea dunărenă, mai ales în Dobrogea și'n Ialomița.

„*Alimon* se űice la Lemnul-Domnului și este la foi ca mărariū“ (*G. Eftușescu*, *Constanța*, c. *Ciobanu*; *G. Ștefănescu*, c. *Satu-noū*).

„*Alimon* se resădesce în grădină. El nu crește mai mare decât pînă la înălțime de 35—40 cmtm. Are mai multe rădăcine de carī se țin o mulțime de fibre, și stă verde pînă dă zăpada. Face un fel de flóre galbenă ca flórea pelinului, mică ca gămălia de bold. La foi se asemănă cu mărariū. Are un miros fórte plăcut. Femeile îl întrebuintéză mai mult pentru împodobirea morților, iar fetele îl pun la cap, și când se gătesc cu *alimon*, încep a cânta :

Fóia verde *alimon*,
În grădină la Ion...

(*P. Teodorescu*, *Ialomița*, c. *Șocariciu*)

v. *Alion*.

Intr'o doină din Dobrogea :

Fóia verde *alimon*,
Se pun murgul la pripon,
Să'mi aștern jos bănciluța
Și la căpătăiu șeluța...

(*Burada*, *CĂlăt.* p. 241),

unde editorul din eróre explică pe *alimon* prin *alămăe*. Negreșit, *alimon* și *alămăe* forméză un dublet etimologic, derivând ambele din neo-grecul *λεμόνι*, dar fie-care a căpătat un alt înțeles. Sub raportul sensului, *alimon* se referă cătră *alămăe* întocmai ca francesul *citronelle* „*Artemisia abrotanum*“ cătră *citron* „*citrus medica*“.

v. *Alămăe*. — *Alămăiță*. — *Lemnul-Domnului*.

Alimdrī, s. m. pl.; t. de Mythol. : nom d'une fête populaire, le jour des

Brandons, la Valentine. O remășiță forțe interesantă din vechiul cult roman, pătrată mai cu sémă în Banat.

D. Mângiucă, Călindar 1882, indică la Români Bănățeni mai multe ȝile cu *Alimori*:

1°. „30 Ianuariu, Sămbăta. *Alimori* s. Róta-de-foc, pre alocuriă cade duminica la începutul păresimilor;

2°. „6 Februariu, Sămbăta. *Alimori*, pre alocuriă sămbăta înaintea lăsatului de carne;

3°. „25 Martiu, Joi. *Alimori*, pre alocuriă în duminica lăsatului de brândă...“

D. S. Liuba ne împărtășește următoarele amănunte asupra *Alimoriilor*:

„La zăpostitul de Pasci sau la lăsatul de brândă se face în unul sau mai multe locuri foc, fie-care părtaș aducând partea sa de lemne, paiă etc. Acolo cântă, strigă, jócă și urédă sau chieue poporul adunat din tineri și bătrâni. Acest foc se numește priveghiu. În intervalul petrecerii ieau tinerii din focul priveghiuului tăciuni aprinși în mâni și i întorc pre lingă sau în jurul corpului, formându-se din tăciune sau paiele legate și aprinse pe tăciune un cerc de foc. La întorcearea cercului în Lugoș se strigă: *Alimori!* *Alimori!* pină cât îl întorce. În alte locuri fac din nuiele o róta, sau chیار ieau o róta de car ori de plug, o învălue cu paie legate, paiele le aprind și așa lasă róta de pe un dél pre cóstă la vale, strigând: *Alimori!* La priveghurile acestea povestesc bătrâni despre timpurile bune din trecut; iar tinerii în unele locuri se adună la astfel de priveghuri pentru a ride de fetele mari ce au remas nemăritate. La noi în Maidan în loc de *Alimori* se ȝice: ha! la móră!...“

„Ha! la móră“ este o ingenioasă etimologiă poporană, prin care Românul

caută să și explice pe enigmaticul *Alimori*, pe care altfel, deși l păstrează din véc în véc, totuși nu l mai înțelege. Din *Alimori* se putea inchipui commentativul „ha! la móră“; din „ha! la móră“, din contra, nu se putea nasce *Alimori*, de órá ce n'are nici un înțeles în graiu. Este așa ȝicând o petrificațiune din arhaicul nume latin: *Lemures*, în care ambele prime silabe fiind scurte, romănesce cuvântul trece în *lemori*, cu *le*=lat. *lě*- ca în „legumă=lėgumen“ și cu *-o*=lat. *-ă*- ca în „noră=nurus“, „móre=múria“, „roib=rubeus“ etc. Inițialul *a*- ar pute să fie o simplă protesă de naintea lui *l* (v. *Alămăe*); mai probabil însă este prepoziționalul *a*, de órá ce *Alimori* se întrebuinteză numai ca invocațiune: *Ad-Lemures!*

Lătinesce *Lemures* însemna sufletele cele rele ale morților deveniți strigoii, în opozițiune cu „lares“ cari erau morții cei buni, pe când „manes“ se ȝicea despre reposații cei de mijloc, nici buni, nici rei. Romanii avea gróză de *Lemures*. Trei ȝile în șir pe la începutul lunei lui Maiu se serbau „Lemuria“ sau „Lemuralia“ pentru îmblandirea acestor suflete ne'mpăcate, despre cari se credea că ele ese atunci din morminte și umblă nóptea pe la némuri. Pentru a i goni, Romanul îi amenința cu degetul, făcea sgomot cu aramă, arunca îndărit cu bóbe de fasole: „*fabam iactant noctu ac dicunt se Lemures domo extra ianuam eiicere*“ (Varr.). Róta-de-foc dela *Alimori* este un fel de alungare de aceiași natură, dar mai energică. Prin cercul de flăcări împregiurul corpului Românul se apără pe sine și, iar prin cercul rostogolit la vale prăvălesce pe dușmanul cel inchipuit, în care însă recunósce pe un moș sau strămoș al seú, și tocmai de aceia îi

face tot-o-dată priveghiu (=lat. *pervigilium*), și acesta mai ales într'o ȕi de Sămbătă, consacrată la noi anume cultului morȕilor.

Alimori ne presintă doă trăsuri caracteristice, prin cari ei se deosebesc cu desăvirșire de focuri festive, uneori chiar sub forma de rôtă-de-foc, la popóre germanice și slavice:

1°. Particularitatea de a fi un priveghiu, adecă „*excubiae juxta cadaver mortui*“ (Lex. Bud. 551), un fel de moșă, o solemnitate pentru sufletele străbunilor;

2°. Particularitatea de a îndemna pe cei tineri la căsătoria, la înmulțirea nĂmului, la înlocuirea generaȕiunilor dispărute prin alte generaȕiuni viitoare, și acestu ridĂnd de fetele nemăritate.

Una din cele doă trăsuri caracteristice, însoțită de asemenea de formalitatea focului, se regăsește la NeolatiniĂ din Occident, mai ales în Franța, și tot pe la începutul primăverei, în Februarie și în Martie, dar abia mai păstrĂnd, fôrte întunecată, urma numelui arhaic *Alimori* = *A d-Lemures*.

În partea italiană a Tirolului tinerii se adună sĂra pe un dĂl sĂu o movilă, aprind un foc, și încep apoi a striga măritișurile, de exemplu:

In questo Marzo chi è la più bella
Tra le putte da maritar?
La più bella è N. N.
A chi la vogliamo dar?
A chi non la vogliamo dar?
Diamola a N. N. che l'è un bel par!...

și la fie-care strigăt se face sgomot cu cornuri, fĂre și altele.

În Franța se strigă: „Qui dĂne? Qui dĂne? Je dĂne! Je dĂne! — Qui marie? Qui marie? Je marie! Je marie! — Monsieur NN. avec Mademoiselle NN.“ Dar tot o dată în munȕii Vogesi se străvestesc un cioban și, ur-

cĂnd o stĂncă, povestesc de acolo cu o vĂce schimbată tĂte scandalurile cele intime ale satului. În alte localități se cĂntă:

Brandons brulez
Pour les filles à marier...

adĂogĂndu-se apoi satiric:

Mais les vieilles n'en auront pas...

Pe a-locuri mirii astfel îmbinaȕi se chiamă „*fĂchenots*“ și „*fĂchenottes*“, și Conciliul provincial din Toul, la 1663, se cređuse dator a stigmatiza pe calea bisericescĂ pe aceia cari „font des jeux dits Fassenottes, esquels ils designent à hauts cris des époux et épouses à tous les fils et filles du village...“

În departamentul Orne serbătĂrea focului se face nu numai pentru măritișuri, dar și pentru a apĂra pomii cei roditori, mai cu sĂmă perii și merii, cĂntĂndu-se:

Taupes et mulots, sortez de mon enclos,
Ou je vous brûlerai la barbe et les os...

unde se străvĂd deja pe deplin latiniĂ *Lemures*, dar scĂduȕi la *mures* = „*taupes et mulots*“, o etimologiă poporană adusă dela sineși prin stingerea paganismului pe de o parte, iar pe de alta prin aceia cĂ în mitologia ario-europeĂ șĂrecii sĂnt priviȕi ca sufletele cele rele sĂu resbunĂtĂre ale repositĂilor (Gubernatis, Zoolog. Myth. II, 67).

Din Franța, de mpreună cu cucerirea normandă, obiceiul străbătuse în Anglia, unde e fôrte poporan sub numele de „*Valentine*“, fiind-că se serbĂză la 14 februarie în ȕiua de SĂntul Valentin, cĂnd tot-o-dată — printr'o asociaȕiune de idei propriĂ credinȕelor poporane — se ȕice cĂ se căsĂtoresc și pĂserile.

Alte amărunte se pot vedé la Mannhardt, Der Baumkultus p. 455 sqq.

Prin alăturarea datinei române cu datinele franceze și italiene, întregindu-se într'un mod metodic unele prin altele, se reconstituă astfel o străveche serbare rustică latină, în privința căriia clasicitatea rămâne aprópe mută.

Intr'un alt loc vom urmări acéstă datină afară din Banat.

v. *Silitamore*.

Alimòș s. **Alimos**, n. pr.; personnage légendaire. Toma *Alimòș*, eroul uneia din cele mai frumoșe balade poporane moldovenesci din colecțiunea lui Alexandri:

Ședeá Toma *Alimòș*,
Boer din țera de jos,
Ședeá Toma cel vestit
Língă murgu'í priponit...

unde Alexandri observă (p. 76) că: „unii din cântăreți numesc pe Toma *Alimòș* Toma a lui Moș.“

În variantul muntenesc, publicat de G. D. Teodorescu (Poes. pop. 581—584):

Șéde Toma *Alimòș*,
Haíduc din țera de jos,
Nalt la stat,
Mare la sfat
Și vitéz cum n'a mai stat...

Intr'un alt variant muntenesc:

Șéde Toma *Dalimòș*
C'o ploschiță
D'o vedriță,
Vadra Țarigradului,
Mésura 'mpératului...

(Bălténu, Lumina 1886 p. 575)

Un al treilea variant muntenesc despre Toma a lui Moș (Calendarul lui Ioanid, 1860 p. 149—152), n'are nici o valóre poporană.

v. *Sávaž*.

Un dublet al aceleiași balade, cunoscut éráși în mai multe varianturi, este acela cu „Aguș al lui Topală“

saú „Agușita lui Topală“, fóрте res-pândit în Banat și'n Oltenia.

„Topal“ însemnézá turcesce „șchióp“. Toma din Moldova pare a fi o etimologiă poporană pentru Topal din Banat. Printr'o altă etimologiă poporană, *Alimòș* și mai cu sémă „a lui Moș“ saú „al lui Moș“ reprezintă un nume curat mahometan: Ali-Musà. Eroul dară ar fi un Topal-Ali-Musà, Turc saú Tătar, agă după dubletul oltenesc.

Adversarul lui *Alimòș*, care'l omórá prin trădare, este Manea, un nume de reu ogur în poesia poporană română ca și'n acea slavică meridională: la Serbi și la Bulgari Manoilo Grecul este personificațiunea epică a crudiții și a perfidiei tot-o-dată (Bezsonov, Bolgarskiia pésni, I, 83).

Cu acest material onomastic în mână, ar fi interesant de a urmări cineva mai departe originea baladei române.

v. *Aguș*. — *Manea*.

¹**Alin** (*alinare*, *alinat*), vb.; calmer, apaiser, adoucir. *Alin* este etimologicesce paralel italianului *alleno* din latinul vulgar *adleno* saú *alleno*. Sinonim cu înruditele *liniștesc* și *alint*, dar mai desmierdător decât cel de'ntăiu și mai puțin desmierdător decât cel al doilea, apropiându-se prin sens de *mângăiu* și de *adorm*, bună-óră:

Costachi Stamate, Muza I, 281:

Iată se urcă luna în carul de lumină
Pe albăstria boltă a cerului senin;
Rațele ei sînt blânde, lumina ei îi lină:
Ea mângăie și'alină a omului suspin...

Gr. Alexandrescu, „Un cés“:

A! dacă'n astă lume ce-va putea fi 'n stare
S'aline, să adormă un chin sfișitor,
O sciú, ar fi frăția'ți acea mângăitóre...

Și chiar cu sensul material de adormire în balada „Balaurul“:

Ist copil chîtar din pruncie
 Maica sa mi l'a dat mie,
 Că adesea îl blăstema
 Și'i dicea când îl culca :
 Culcă-te, *alină*-te,
 Șerpele sugă-mi-te!...

saū :

Câte păsărele sînt
 Trăesc bine pe pămînt :
 Tóte cină
 Și s'*alină* ;
 Numa io 's pasere strină :
 Nice cin,
 Nice m'*alin*...

(Pompiliu, Sibiu, 34)

Se întrebuinteză adesea în loc de
 a stîmpĕr saū potolesc.

Cron. Zilot, p. 26 : „decî cu acĕsta
 s'aū a stîmpĕr at furtunele țĕrei,
 aū maī *alinat* durerile creștinilor...”

Doîna „Turturica” după variantul
 dela Abrud :

Unde vede apa plină
 Tot cu năroiu și cu tină,
 Merge și setea și *alină*,
 Și de soțul ei suspină...
 (Reteganu, Trandafir p. 14)

Doîna din Ardeł :

Străină 's, Dómne, străină,
 De nicî apa nu m'*alină*,
 De-ar ploua o săptămână...
 (Jarnik-Bărsanu, 207)

Din Bucovina :

Dacă și mie mi'ți da
 Un păhar de vin pelin
 Gătul să mi'l maī *alin*...
 (Marian, I, 85)

Alta :

O ucă de vin pelin
 Setea ca să mi-o *alin*...
 (Ibid. I, 138).

Beldiman, Tragod. v. 4263 :

A Domniei începuturî, acele m'or lumina,
 Voiū cunósce de sînt semne Ceriul a se
alina...

Nic. Muste, Letop. III p. 76 : „Și
 numaī căt aū ars curțile domnești, în-
 dată aū stătut vântul și s'aū *alinat*...”

Costachi Conachi, Poes. p. 221 :

Și dacă vremea s'*alină*, par'că mă maī ră-
 coresc,
 Ș'atuncea, printre suspinurî, imî fur glasul
 și răcnesc,
 Dicĕnd : Pentru ce nu vine? ce face? ce l'au
 oprit?!..

Maī cu sémă insă în loc de ușu-
 rez saū domolesc.

I. Văcărescu p. 245 :

Nimic nu are putere
 A mea gróznica durere
 Un minut a'mî *alina*;
 Firea astăđi se silesce,
 Sărbătórea își gătcesce,
 Mie 'mî dice-a suspina...

Doîna „Singur pe lume” :

Frunđă verde măracine,
 Numa mie n'are cine
 Durerile să'mî *aline*...
 (G. D. Teodorescu, Poes. pop. 283)

Doîna „Măndra Lița” :

Și că'n lume 's fete multe
 Carî ar vré să mă asculte
 Și să facă tot ce vreū
 Ca s'*aline* dorul meū...
 (Alex. Poes. pop. 2, 303).

Din Bucovina :

Bé-aș apă să tot beū
 Din pumnî dela puil meū,
 Să 'mî *alin* chinul cel greū,
 Să *alin* suspinul meū...
 (Marian, II, 127)

Doîna „Dis'aū badea” :

De-ai venit, bine-ai venit,
 Trandafirul meū iubit!
 Că cu tine mă maī ieū
 De'mî *alin* necazul greū...
 (Alex. Poes. pop. 2, 360)

Doîna „Grăū mărunt” :

Apă rece de fântăna,
 Cine bea, de dor i'*alină*...
 (G. D. Teodorescu, Poes. pop. 319)

unde „i'*alină*” = „îl *alină* pe ei”, iar
 nu : „îl *alină* lui”, după cum s'ar păre
 la prima vedere.

Alăturî cu *alin*, în popor circuléză

alinez, și chiar forma *alinesc*, prin care verbul trece din prima în a patra conjugățiune.

Ioan din Vinți, 1689, f. 71 b : „stânge într'ansă para că ardzătoare, *alinédză*'i chinurile, gonéște'i toată duréré trupască...“

Costachi Negruzzi, Cărlani sc. 21 :

Dacă brudnica juniă
Amor caută, viséză,
Gingașa prieniă
Patimile *alinéză*...

Basmul bucovinén „Fata Ciudei“ (Sbiera, Povești p. 55) : „După prând n'aū vrut boierul să se mai *alinéscă* la cumnatu-seū, că tare'i era greū la inimă și dor de soțiea sa...“, unde însă reflexivul mă *alinesc* se depărteză de mă *alin* nu numai prin formă, ci și prin sens, însemnând „mă odihnesc“, „reposer“.

Alin își asociază foarte des pe mai cu înțeles de „un peu“.

Dr. Polysu : „Durerile s'aū mai *alinat* = die Schmerzen haben sich gelindert; vîntul s'a mai *alinat* = der Wind hat etwas nachgelassen“.

C. Negruzzi, O alergare de cai, IV : „Tu îmi scrii să te însciințez ce face? cum suferă depărtarea ta? și dacă durerea'i s'a mai *alinat*...“

v. *Alint*. — ¹*Lin*. — *Liniștesc*.

²*Alin*, adv.; doucement, tranquillement. Cu o nuanță mai desmierdătoare decât sinonimii *incetișor* sau *cătinel*, dar aproape fără nici o deosebire de adverbul *lin*, din care s'a și format prin prepositionalul *a-*.

Alexandri, „Concertul în luncă“ :

În a nopții liniștire o divină melodiă
Ca suflarea unui geniū printre frunzi *alin*
adiă...

său în „Vînătorul“ :

Valuri limpede de aer, ca o Mare nevăduță,
Trec *alin* pe fața lumii și din trecet o sărută...

În vechiul graū se întrebuița cu același sens cătelin.

v. *Cătelin*. — ²*Lin*.

Alināre, s. f.; adoucissement, relache. Se țice și *alinătură* (Cihac). Costachi Negruzzi, Melancolia :

Fie ca aceste versuri ce curind vor fi uitate
Să aducă *alinare* vr'unor inimī întristate...

„Stihuirea lui Ghica-Voevod“, circa 1780 (Conv. lit. 1875 p. 462) :

De Duminecă'n desară
— O ce cés și ți amară! —
Aū poroncit să gătéscă
Careta sa cea domnéscă,
Par'car merge la primblare
Vesel și cu *alinare*...

Zilot, Cron. p. 51 : „și cu un cuvînt, toți locuitorii țerei, care cu una, care cu alta, își căuta de agonisita lor, bucurându-se și veselindu-se că s'aū ivit primăvera și le-aū sosit *alinarea* furtunilor, durerilor...“

O doină din Bucovina :

Cătă bōlă și durere,
Are léc și m ā n g ā e r e ;
Cătă bōlă și oftare,
Are léc și *alinare*...

(Marian, Bucov. II, 161.)

v. ¹*Alin*.

Alinăt, -ă. — v. *Alin*.

Alinătōr, -ōre, adj.; „calmant, lénitif, adoucissant“ (Cihac). — v. *Alin*.

Alinătūră. — v. *Alinare*.

Alinēsc }
Alinēz } v. ¹*Alin*.

Alinōr. — v. ³*Alion*.

Alint (*alintat, alintare*), vb.; mi-gnarder, caresser, amadoner, dorloter. Format prin sufixul verbal *-t-* ca în

„capto“ din „capio“, „iacto“ din „iacio“, „habito“ din „habeo“, „agito“ din „ago“ etc., *alint* este frecventativ din alin, însemnând literalmente „alin des“ sau „alin mult“. De aceea noțiunea de plăcere este și mai accentuată în *alint* decât în alin. E sinonim cu desmierd, resfăț, resgâesc, mângâiu, cocolesc etc. Acest verb atât de frumos și derivațiile lui s'au păstrat pe deplin numai în graiul din Moldova, pe ațuri aușindu-se abia într'un mod sporadic.

Costachi Conachi, Poes. p. 235 :

Abia somnul îmi închide genile cu lăcră-
mare,
Și amoriul mi s'arată cu aripi d'ismerdă-
tore,
Mă *alintă* și'mi sfetesc acele nopți fericite,
Ce petreceam într'o vreme, cu desfătări
însoțite...

Costachi Stamati, Muza I, p. 277,
„Luntrea“ :

Senin de-asupra cerul, sub ea ca steclă mare,
Ș'a florilor mirazmă, ș'a zefririlor boare
Gingaș o d'ismerdă;
Incât părea că tóte i se supun, se plécă
Și vor ca a lor grații numai decât să'i placă,
Iar luntrea s'*alinta*...

Alexandri, Hartă Rezeșul, sc. I :
„Acum m'am retras la moșia mea, la Bursufeni, ca să respir aerul câmpiei, să visez, să mă *alint* și să'mi caut amorul...“, unde în glosarul din tom. IV (Teatru, ed. Sococ) p. 1753 *alint* e explicat prin „fasolesc“.

Să se observe că precum *alint* n'are a face cu l i n t e, tot așa nici „fasolesc“ cu „fasole“, dar nici cu germanul „faseln“ (Cihac, II, 107), ci este un neologism „fasonesc = faire trop de façons, être façonnier“.

v. *Fasolesc*.

Costachi Negruzzi, Muza dela Burdujăni, sc. 2 : „Când rea și nesuferită, când sentimentală și cochetă, s'aprinde și se *alintă* ca o copilă brudnică...“

1. Créngă, Amintiri din copilăria (Conv. lit. 1881 p. 2) : „brațele ei m'au legănat, când îi sugeam țigăa cea dulce și mă *alintam* la sinu'i gângurind și uitându-mă în ochi'i cu drag...“

A. Vlăhuță, Nuvele p. 49 : „se așeza pe genunchii lui și'l săruta, *alintându* și vorbele și neteșindu'i pėrul...“

În graiul vechiu abia există o deosebire de sens între *alint* și alin.

Dosofteiu, 1673, ps. LXXXVII :

Ț'ai pusu't asupra'mi mânia ta sfântă,
Preste mine valuri trec de nu s'*alintă*...

Același în Paremiar 1683, f. 51 b :

Jon. I, 12: lua- țã-mã și mã a- runcațu în Mare și va <i>alinta</i> Ma- ria de pre voi...	... Tollite me et mittite me in mare, et quie- scet mare a vo- bis...
---	---

Iar mai jos, f. 108 : „adecã suindũ Hs. la muntele Eleonului la Văznese-
nie, *alintindu*-le inema și m a n g â i n d u - i pre iubițai săi...“

De aceea și la Budai-Delėnu (Dicț. Mss. în Muzeul istoric din Bucuresci), care cunoscea cuvintul numai după vechile texturi, găsim : „*alintezu* = ali-
n e z u, lindern, mildern“.

Vechiul frances a l e n t e r are ace-
lași înțeles, bună-órã la Ronsard :

Mais la fievre d'amours
Qui me tourmente
Demeure en moy tousjours
Et ne s'alenté...

sau :

A ma douleur, qui jamais ne s'alenté...

v. ¹ *Alin*. — *Mădăresc*.

Alintăre. — v. *Alint*.

Alintat, -ă, adj.; part. passé d' al i n t :
dorloté, cajolé, amadoué.

Intr'un mic glosar, Costachi Stamati,
Muza I p. 532, explică pe *alintat* prin

„cocolit, dismerdat, gingă-
șit“.

Alexandri, Chirița în Iași, act 1 sc. I, face pe Guliță al cucónei Chirița să vorbescă „cepelég și *alintat*“, ceia ce în glosarul din tom. IV (Teatru, ed. Socec) p. 1757 se explică prin: „pel-tic și resfățat“.

Același, Concina sc. 2: „Gândesce-te la dulcea fericire de a te vedé iu-bit, dismierdat, *alintat* de o co-pilă ca Lina...“

A. Vlăhuța, Nuvele p. 80: „privind duos îndărit și suridënd, *alintată* și copilărosă...“

v. *Alint.*

Alintător, -óre, adj. et subst.; cares-sant. — v. *Alint.*

Alintătură (pl. *alintături*), s. f.; „ca-resse, mignardise = ital. *allentatura* relâchement“ (Cihac). *Alintăturile* co-piilor = „*les petites façons des en-fants*“. Cuvînt foarte frumos, care ar pu-té să înlocuescă adesea neologismul „cochetăria“.

v. *Alint.* — *Alintat.*

¹. **Alion**, n. pr. pers. m.; Léon, *Λέων*. Formă poporană pentru Leon.

Tocilescu, Documente inedite (Rev. II, I, 235): „Intr’o poruncă a lui Con-stantin Brâncovénul din 1704, ce ni s’a comunicat de d. St. Grecénul din arhivul familiei d-sale, ne întimpină chiar forma *Alion* Vodă în loc de Leon Vodă...“

„Și între numirile cânilor cîobănesci este *Alion*“ (R. Michailénu, Mehedinți, c. Vinju-mare).

Același protetic *a-* și același voca-lism ni se presintă în cuvîntul ce ur-meză.

². **Alion**, s. m.; t. de Zool.: le pro-

yer, *Emberiza miliaria*. O păsăruică din felul presurelor, numită în specie presură-sură sau presură-mare și care numai în unele locuri de peste Olt pörtă numele de *alion*.

„*Alionul* este o pasere de mărimea unei pitulici, cu cõda scurtă și cîocul scurt cam gros, pe cap și corp cu vergi mărunte albe, puțin cenușii, negre, galbene și puțin cânăbii; trăesce cu perechiă pe câmpia, nutrindu-se cu semințe de boji, de știr, lobodă, etc.; face cuibul jos prin crâng, oușle sînt albe picate cu negru. Dela un timp încõce se arată pe la noi foarte rar...“ (R. Michailénu, Mehedinți, c. Vinju-Mare).

Din cauza traifului pe câmpu, *alionul* se chiamă franțuzesce „proyer = prayer, pradier“ și „allouette de pré“; din cauza formei cîocului, în unele dialecte i se dîce „gros-bec“; din cauza vergi-lor pe corp se numesce în ornitologiă: „miliaria = cu bóbe de meu“, iar ro-mânesce „presură = aspergée“; în fine, din cause necunoscute noue, el pörtă în unele limbî numiri creștine din ca-lendar: în Pireneii orientali „Santa Catharina“ (Rolland, Faune II, 198), în Italia „Petrona“ sau „Petronello“ (Nemnich), iar la Olteni *Alion*, adecă forma poporană a numelui „Leon“.

v. ^{1,3}. *Alion.*

³. **Alion**, s. m.; terme botanique de Poés. popul.: une espèce de plante.

În districtul Olt e foarte poporan cân-tecul *Alion*, care se începe așa:

Frunțuliță *alion*,
La livadea lui Ion
Tóte paserile dorm,
Numai una n’are somn,
Și sbóră din pom în pom,
Strigând pe nume „Ion“.
Nu e Ion, nu-i nimic:
Ion s’a dus la iubit,
Fi-l-ar iubitul de cap,

Că cu ala m'a mâncat,
M'a mâncat și m'a uscat
Și nu s'a mai săturat!
Câte fete-aū fost în sat,
Mică-mare n'a scăpat...

(G. Popescu, com. ViișóraMărunței, Coll. Mss.)

În Moldova se cântă aprópe tot așa,
dar cu alior în loc de *alion*:

Frunđă verde *alior*,
La fântána lui Ion
Tóte păsáville dorm,
Numái una n'are somn...

(I. Mironescu, Némț, c. Dobrenii)

Se scie că alior este „Euphorbia“
și, după cum vom vedé la locul seū,
derivă din *ἐλλέβορος* (v. *Alior*), pe când
în *alion* nasala finală este organică, de
óra ce 'l găsim și sub forma *alim*
într'o doină din Transilvania:

Frunđă verde de *alim*,
Te-am iubit și n'ai fost om:
Ai fost o gură căscată
De ne-a sciut lumea tótă...

(Foișóra din Sibiu, 1886 p. 10)

Tot așa numai prin confusiune în
Ialomița se aude:

Fóia verde *alimon*,
În grădină la Ion...

v. *Alimon*.

Același termen botanic într'un cântec
poporan din Bucovina:

Frunđă verde de *alimor*,
Plânge-mé mamă cu dor,
Că țî-am fost voinic fecior...

(Marian, II, 114)

Ambele forme: *alion* și *alimor*, cu o-
bicînuita protesă a lui *a-* de'naintea lui
-l, rezultă de o potrivă din prototipul
leonorus, numele tehnic al plantei
„agripaume“, de unde derivă normal:
alimor, iar de aci apoi o formă scur-
tată *alion* și o formă contrasă *alimor*.

v. *Alimor*. — ¹ *Alion*.

Pe când *alion* și *alimor* ne mai în-
timpină astăzi numai în poesia popo-
rană, care păstrează adesea archaismii
de mult despăruți din graiu (v. *Ale-*

mes), numirile românesce cele obicî-
nuite ale plantei „*Leonurus cardiaca*“
sint: talpagașcei și creșta-co-
coșului, apoi după dr. Brândză (Pro-
drom p. 399): ierba-flocósă și
cióne.

v. *Ción*. — *Leu*.

Alior, s. m.; t. de Botan.: épurge,
Euphorbia; *alior mic* = Euphorbia e-
sula, *alior de pădure* = Euphorbia
sylvatica, *alior de baltă* = Euphor-
bia palustris. Se mai dice românesce:
laptele-cucului, laptele-ca-
nelui, laptele-lupului, din cau-
sa sucului otrăvicios, alb ca laptele,
propriu tuturor varietăților acestei
plante, a cării flóre e galbenă.

Doină din Moldova:

Frunđă verde *alior*,
Cine are frățior
Are-un cuvint bunisor!
Păseruică pe harag
Nu mé blăstema să zac...

(Conv. lit. 1886 p. 90)

Altă:

Frunđă verde *alior*,
La fântána cu isvor
Se'ntălnesce dor cu dor:
Smarandica cu Ion!
Este-un șerpe mușcător,
M'o mușcat de cheptu gol...

(I. Mironescu, Némț, c. Dobrescii)

Din Bucovina:

Frunđă verde de *alior*,
Ce vii bade târđior?
Aū de mine nu țî-i dor?..

(Aurora română, 1881 p. 14)

În industria poporană:

„Cu *alior* țerancele vėpsesc oușle
galbene la Pasci...“ (D. Huțu, Te-
cuciu, c. Nărtescii; I. Corciová, Tu-
tova, c. Docani).

Despre modul cum se fac „gálbe-
nele“ din *alior*, nu numai pentru ouș,
dar și pentru vėpsirea țeseturilor țe-

rănesci, veđi S. F. Marian în Col. I. Tr. 1882 p. 263—4.

În medicina poporană :

„*Alior*, cu apă caldă, se bé ca purgativ, iar în hapuri cu făină de grâu se íea pentru durere de stomah“ (I. Nour, Bérlad).

Se dá și la friguri, de unde'í vine numele *buruénă-de-friguri* (Dr. Brândză).

La bóle de vite :

„Sucul de *alior* țeranií îl întrebuintează la spélatul oilor de ráiă“ (St. Ne-goescu, Rímnic-Sárat, c. Bogza).

Acéstă întrebuintare cíobánescă a sucului de *alior* ca unsóre pare a fi dat nascere unei forme *alfior* = *alifior*, prin etimologiă poporană din *alifiă*, deși ar fi nu mai puțin cu puțință o etimologiă poporană dela *fior* „fièvre“, de óră ce este „buruénă-de-friguri“; în orí-ce cas, vre-un fel de etimologiă poporană trebui să fie, căci pe calea istorică forma *alfior* nu se explică.

Doină din Ardél :

Frunđă verde de-*alfior*,
Mi'í bárbatul beutor,
La tótă crișma 'í dator
Și la lucru n'are spor...
(Familia, 1884 p. 240)

Altă :

Frunđă verde de-*alfior*,
Eú de slab ce sint mai mor,
Și 'ncă nimie nu mé crede,
Că pe picíóre mé vede...
(Amicul familiei 1879 p. 83)

Doină din Bucovina :

Géba puică mé mângái
Cu gutái, cu alámái,
Că de mine tot remái!
Géba bade mé desmerđi
Cu-*alfior* și mere verđi,
Că de-acum nu mé mai veđi...
(Familia, 1878 p. 116).

Fără etimologiă poporană, ci dintr'ó simplă aseménare fonetică, *alior* se confundă adesea cu *aiór* „*Allium ur-*

sinum“ (v. ¹.*Aior*); iar prin asimilațiune regresivă între ambele liquide *-l-r*, din *alior* s'a născut variantul *a-rrior* (Lex. Bud. 31).

Tipul organic al lui *alior* este *alèur*, care se și păstrează în graú în mai multe localități.

„O plântă veninosă, naltă de 2—4 decimetri și cu flórea ca o umbrelă, se chiamă *alèur*, și se đice și la ptele cucului, fiind-că rumpénd o fóiă dá un suc alb...“ (I. Popescu, Buzeú, c. Mărácineni; D. Georgescu, Ialomița, c. Coșereni).

Între *aliór* și *alèur* se află același raport de accent și de vocalism ca între românul *fiór* și latinul *fèbris*, macedo-romănesce *hévră* = *féură*. De aci se limpedesce dela sine obírșia cuvîntului, căci *alèur* nu póte fi decât *helleborus* = gr. *ἐλλέβορος*, italienesce *ellèboro*, în dialectul sicilian *ellèbburu*, în texturi mediolatine *ellèbrum* (Diefenbach, Novum gloss. 147), adică o plântă numită astăzi romănesce „spânz“ și „érba-nibunilor“, la Olteni „cutcurigí“ și „bojoțéi“ (Dr. Brândză), dar al căriia nume primitiv era *alèur*, trecut apoi asupra euforbiei, cu care se întâlnește prin aceia că ambele sînt de o potrivă otrăvitóre.

v. ³.*Alion*. — *Bojoțel*. — *Cutcurig*. — *Laptele-cucului*. — *Laur*...

Alipesc (*alipit*, *alipire*), vb.; accoler, serrer contre. Din *lipesc* cu prepoziționalul *a* (=lat. ad).

De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sultânica p. 16: „Se *alipi* de bătrână, ó cuprinse pe după gát cu brațele eí rumenite de dogórea focului, și mult timp privi...“

Macedo-romănesce *alichesc* se đice în loc de *lipesc* (Dr. Obedenaru).

v. *Lipesc*.

Alipire }
Alipit } v. *Alipesc. — Lipesc.*

Alişveriş (plur. *alişverişuri*), s. n.; „trafic, vente, débit qui se fait dans le marché“ (Cihac), „literalmente luare-dare, daravere, negoț, vânzare, târgu-élă, din turcul *alys-veriş commerce*“ (Şainénu, Elem. turc. 9). Cuvânt introdus în graiu abia de prin secolul trecut, dar devenit necesar.

Istoria de patimă Galaților 1769:

Că ori-cine ce ducea
Tot *alişveriş* făcea,
Că cu bun preț le vindea
Și nevoea își prindea...

și mai jos:

Vedeai un norod ferbând,
Alişverişuri făcând,
Vedeai corăbii în vad
Sosite din Țarigrad
Cu fel de fel de bucate;
Intraî, cumpăraî de tote...

(Conv. lit. 1875 p. 326)

Dionisie Eclesiarcul, Cron. (Papiu, Tes. II, 166) sub anul 1775: „neguțătorii se lăția cu *alişverişurile* lor la câștig, meșteșugareții sporia în lucrarea sa, țăraniî își lucra pământurile lor...”

Ianachi Văcărescu, Ist. (ibid. 299) sub 1790: „vindea cum vrea, feluri de lucruri, fin, lemne, zaherele de tot felul, și făcea *alişveriş* cu îndestulare...”

Beldiman, Tragod., v. 3333:

De te jăluiaî de vr'unul, neputând mai mult
răbda,
Nu te mântuiaî de dînsul, se fălia că foc țî-a
da:

Alişveriş era focul, căci prăda fățiș pe totî,
Câte în trei-patru locuri auđiaî în tote nopți...

Filimon, Cîcoiî vechî p. 238: „Îa spune-mî, cum mergî cu *alişverişurile*?...”

v. *Saftea. — 1. Turc.*

-ălnic. — v. *-elnic. — nic.*

Alivâncă (plur. *alivencî*), s. f.; t. de cuisine populaire: ramequin, raton, sorte de gâteau de maïs au fromage. Cuvîntul rare-orî se întrebuinteză la singular. Se aude aprôpe numai în Moldova, ca și sinonimul *ghîțumane* sau *ghîsmane*. In unele locuri (Covurluiu, c. Jorăscî) se đice la singular *alivenciu*, și atunci pluralul este *alivencîuri*.

„Turte subțiri făcute din făină de popușoiu cu chișléc și brândă se numesc *alivencî*“ (G. Siretenu, Botoșani, c. Ringhilescî).

Alexandri, Rusaliile, sc. 13:

Du-te ca gândul, te fă țerancă,
Și te întorçe vesel, gigăt,
Că'i găsi gata o *alivancă*,
Care'ți va merge cam greu pe găt...

Țeranul din Moldova privesce *alivencile* ca ce-va atât de delicios, încât se pôte pune la întrecere numai dóră cu „purcel fript“.

Intr'o doină din Covurluiu:

Révaș puică, révaș dragă,
Révaș dela vornicu
Că 'ți vine ibovnicu!
— Las' să vie,
Domnu 'l scie,
Calea trandafir să'î fie!
Că cămeșa î-am spalat,
Cu busuloc o-am freat,
De mâncare î-am gătit
Alivencî ș'on purcel fript...

(Iconomul G. Teodorescu, Galați, Mavromolu)

Alexandri, Surugiul: „Măriuco fa, să mă așteptî cu *alivencî* pe când mă voiu întorçe, că țî-oîu aduce un tulpan nou...”

Același, Scara mâtei, sc. 6: „Mê rog, sorióră, să'î poroncesci să'mî facă un borș cu perișóre și *alivence*...” unde editorul explică (t. IV p. 1747) că *alivencile* sint „plăcinte mici de țeră“.

Costachi Negruzzi, Scrisórea IV: „Diminêța vom mânca cotlete și vei bé un pahar de porter în loc de dicocț;

la prând, jambon, macaróne, *alivencî*, cu vin de Odobesci...“

Fără amestec de neologismî, la I. Créngă, Capra cu trei ieđi (Conv. lit. 1875 p. 342): „Face ea sarmale, face plachie, face *alivencî*, face pască cu smăntână și cu ouă și fel de fel de bucate...“

Același, Amintiri (Conv. lit. 1881 p. 10): „făcend mama un cuptior sdravan de *alivencî* și plăcinte...“

„*Alivencî* saű ghismane sînt un fel de plăcinte țerănesci, cari se fac din trei părți făină de popușoiu cernută prin sită desă, din o parte făină de grău, din doă părți brăndă de vacă prospetă, tóte amestecate împreună și cu câte-va ouă, așa ca aluatul să nu fie virtos; apoi se fac din acésta mici mălăeșe puse pe frunđe de popușoiu, de nuc, de hrén, cum se întâmplă, și după ce se coc în cuptoriu, se scot, se ung încă ferbinți cu unt saű cu smăntână, și atunci să tot mănânci...“ (N. Bălăuț, Vasluu, c. Ivănesci).

Cihac (II, 2) a indicat fôrte bine originea slavică a cuvîntului. Bohemesce *liwanec* saű *léwanec* „orbiculus farinaceus fusus“ (Jungmann). Negreșit însă nu din bohema d'a-dreptul vine românul *alivancă*, ci din vre-o formă provincială polónă saű ruténă, de unde l'au împrumutat Moldovenii, și nu trebui identificat etimologicesce nici cu adverbul *alivanta*, nici cu terminul choreografic *alivencî*, despre cari mai jos.

v. *Ghismandă*. — *Plăcintă*. — *Turtă*.

Alivanda s. *alivanta*, adv.; à la culbute, en culbutant. „A da, a cădé, a se duce *alivanda* = a cădé în cap; a se da *alivanda* = a se da peste cap; a da pe cine-va *alivanda* = a ruina; a da *alivanda* = a cădé din mărirea sa, a se ruina, a perde starea“ (L. M.).

Cuvîntul se aude mai ales în Moldova și peste Olt; în Transilvania pare a nu fi cunoscut.

I. Créngă, Amintiri (Conv. lit. 1881 p. 459): „Ion însă, împiedecat cu picórele în mánicile contășului, căduse *alivanta* la pămînt...“

Alexandri, Iorgu dela Sadagura, act I sc. 1:

„Găngu: Să te păzesci, dragă cucónă Gahița, pentru că la vîrsta nóstră cataroile sînt fôrte șugubețe.

„Gahița: Cine ți-a spus d-tale că am cataroi?...“

„Găngu: Precum ții fôrte bine... ele de-o dată, nitam nisam, te trântesc *alivanta* plăcinta'n grópă...“

Același, Pétra din casă, sc. 9: „cine scie? mání, poimání, póte *alivanta* 'n grópă...“

Același, Florin și Florica, sc. 11: „(se împedecă în pólele rochiei) Na! că era să daű *alivanta* peste cap...“

Același, Kera Nastasia: „Ađi tare, máne tare, poimáne pe spinare, adică *alivanta*...“

În Oltenia:

„Când se restórnă o trăsură, auđi đicend: vėđut'aű cum boierul și cocóna aű venit *alivanta* peste cap? Intre copii, când se încurcă smeii: ți l'am dat *alivanta*! A venit smeul *alivanta*!“ (Chr. Cuțana, Craiova).

Cihac (II, 2) crede că *alivanta* „culbute“ ar fi aceiași vorbă cu *alivancă* „găteau“: „l'acception de culbute est déduite de la manière de faire ces petits gâteaux, que l'on roule“. Asociațiunea lui *alivanta* cu plăcinta s'ar păré la prima vedere a justifica acéstă derivațiune; în fond însă acea asociațiune nu este alt ce-va decât tocmai rezultatul unei etimologie poporane. Față cu aseménarea materială a ambelor cuvinte, poporul — ca și Cihac — și-a inchipuit că ele trebui să fie în-

rudite; apoi de aci, ca un fel de explicațiune la *alivanta*, s'a adaos plăcinta în: *alivanta-plăcinta*. Cihac citează locuțiunea: „a căde *alivanta-plăcinta* ca o bróscă = faire une culbute comme une grenouille“. Mai adesea însă se dice: „*alivanta* în grópă“, „*alivanta* peste cap“, „*alivanta* pe spinare“. *Alivanta-plăcinta* se aude numai în Moldova, nu și la Olteni, în graul cărora nu există *alivencî*, și prin urmare o asemenea etimologiă poporană nu avea cum să se nască.

Finalul *-că* din *alivancă*, fiind un sufix foarte răspândit în limba română, nu putea să trecă în *-ta* și *-da* din *alivanta* sau *alivanda*, o terminațiune de tot rară. Afară de acesta, s'ar fi đis: „a căde *alivancă*“, după cum se dice într'un mod adverbial: „cade morman“, „curge gârlă“, „légă fedeleș“ etc. (cfr. Jarnik, Rumän. Volksmärch. 21), iar nu articulat: „a căde *alivanta*“. În scurt, din toate puncturile de vedere, *alivanta* n'are a face cu *alivancă*.

Forma *-anta* sau *-anda* în loc de *-anta* ori *ânda* dovedește că vorba nu e veche la Români. Este terminul italian de marină *alla-banda* (Tom-maseo, vv. *alla-banda* și *banda*), cu un consonantism care indică trecerea în gura marinarilor bizantinî, căci în medio-gréca italianul *banda* se rostia $\beta \acute{\alpha} \nu \tau \alpha$ (Du Cange, Gloss. graec. ad voc.). Italianesce „andare *alla banda*“ se dice despre corăbiile când se plăcă pe o parte, și de aci materialmente: „andare *alla banda* = a se povîrni, a sta să cadă, a șovăi ca bețivi“, iar figurat: „andare *alla banda* = a se ruina, a suferi o nenorocire și chiar a muri“, adecă într'un mod adverbial toate accepțiunile românului *alivanda* sau *alivanta*.

Este încă una dintr'o sémă de vorbe italiene străbătute la noi dela Marea-Négră prin comerțul venețian și genoves de pe la finea vécului de mijloc.

v. *Acioe*. — *Alamă*. — *Aleodor*.

Alivânt, s. m.; t. de Botan.: Lavandula, lavande. Se aude în Moldova (Vasluiu, c. Munteni-de-jos). În Țera-Românescă se dice *levantă* (Poenar-Aaron-Hill). Numele cel mai românesc, care merită a fi generalizat, este *aspic*. O plântă de grădină, cultivată mai cu sémă din cauza plăcutului se miros și care a păstrat aproape în toate țările numele în tecnic latin *Lavandula*: nemțesce *Lavendel*, rusesce *lavendul*, polonesce *lewanda* etc. Forma moldovenescă *alivânt* este o apropiere prin etimologia poporană de *alivanta*. Cuvîntul nu e vechiu la noi.

v. *Alivanta*. — *Aspic*. — *Levantă*.

¹ **Alivencî**. — v. *Alivancă*.

² **Alivencî** s. *alivencî*, s. f. plur.; t. de choréogr. popul.: ronde, danse en cercle, sorte de ballet. Un fel de horă foarte răspândit în Moldova. Unii au descris'o ca: „sorte de danse rustique, comme la hora, pendant laquelle hommes et femmes se versent mutuellement à boire“ (Cihac, II, 2), o particularitate de tot fantastică, născocită numai și numai pentru a pute trage cuvîntul din slavicul „liti=verser“. *Alivencile* n'au a face cu nici un fel de bețișă sau bătură.

I. Créngă, Amintiri (Conv. lit. 1881 p. 449): „... ne cânta din fluer: Doina care te umple de flori, Corăbiasca, Măriuța, Horodincea, *Alivencile*, Țiitura, Calaușa-cortului...“

Burada, Almanah musical 1877 p. 63: „*Alivencile*. Acest joc se jôcă ca

și hora, femeile și bărbații la un loc formeză un cerc, din când în când se despart în părechii și bat în palme și apoi éráși întră în cerc...“

O descriere din districtul Iașilor :

„*Alivencile* sînt o horă din mai multe părechii de jucători, fie-care păreche un bărbat și o femeie, numai în lipsă de o femeie doi bărbați. Toți jócă cu pași mărunți și repede, saú înspre drépta saú înspre stînga ; după ce s'aú învîrtit de 2—4 ori împregiur, se opresc, eșînd în mijloc o singură păreche și jucând amîndoi, pe când cei-l'altți staú pe loc ; apoi femeia din păreche își lasă pe bărbat și începe dela un capăt al horei a lua la braț câte o persoană de o învîrtesce, de aci mai íea la brațul drept și pe bărbatul cu care jócă în păreche și se învîrtesc împreună tus-trei o dată, la drépta saú la stînga ; după aceia cei doi se lasă trecînd la loc, iar femeia íea o altă persoană din joc, făcînd ca și cu cea de 'ntăiu, și așa pe rînd una câte una ; apoi după ce isprăvise a juca pe toți, atunci tóte părechile din horă se învîrtesc împreună, o dată la drépta și o dată la stînga, fie-care a-parte ; în urmă se opresc, bat din palme și strigă : *J o i s a ú M a r ț i !* De aci se aședă hora la loc, și ese din ea o altă păreche, jucând singură și jucând pe cei-l'altți întocmai după cum făcuse cea de'ntăiu, pînă ce es tóte părechile în mijloc saú pînă ce li se uresce...“ (I. Vasiliú, c. Gropnița).

O descriere din Covurluú (D. Alboténu, c. Mastacani). „Este o horă din părechii : bărbat și femeie saú flecáu și fată, prinși de mîni, femeia la drépta bărbatului. După o mișcare cu toții dela drépta spre stînga și înapoi, hora se opresce, și atunci bărbatul, care se crede ca mai însemnat între jucători, înaintéză cu părechea sa în mijlocul

horei jucând, se întorce înapoi, o învîrtesce o dată cu brațul drept, o lasă și cu brațul stîng învîrtesce pe bărbatul care vine la drépta părechii lui, îl lasă și cu brațul drept învîrtesce éráși pe părechea sa ca întăiu, apoi o lasă din nou și cu brațul stîng învîrtesce pe părechea bărbatului pe care 'l învîrtise mai 'nainte, de aci éráși se duce la părechea sa de o învîrtesce, pe urmă trece de jócă pe părechea a treia, întăiu pe bărbat și apoi pe femeie, și urméză tot așa înainte, pînă ce isprăvesce de învîrtit la rînd pe toți jucătorii, bărbați și femei. După aceia strigă : *Alivencî !* și toți jucătorii se învîrtesc a-parte cu părechile lor. Unii strigă în glumă : *Alivencî p l a c i n t e g ó l e !* Incepe din nou jocul printr'o mișcare comună, și apoi părechea bărbatului ce jucase face întocmai după cum făcuse el. După aceia bărbatul din a doua păreche, apoi părechea lui, și așa înainte cu tóte părechile. Aria acestui joc este móle și lină. Poporul nu'l pré jócă pe la noi, ci mai mult cíocoșii saú surtucarii dela țérá pe la petrecerile lor...“

Deși jocul *alivencî* n'are nici o legătură cu turtele de acest nume și cu onomastica propriă, totuși prin etimologiă poporană el se confundă cu ambele :

„Jocul *Alivencî-plăcintă*“ (G. Popovicî, Iași, c. Golăesci).

„*Alivencî* se dice la noi hora lui *L i v e n t e*“ (I. Chirica, Tutova, c. Cârjeónii).

v. *Livente*. — *Plăcintă*.

Apoi poporul din Moldova privesce *alivencile* ca un joc ne-romănesc :

„*Alivencile* este un fel de horă *e v r e é s c ă*...“ (G. Căderea, Némț, c. Buhalnița).

Originea străină a acestui joc, care n'a reușit a se răspândi afară din Mol-

dova și a ramas abia pe jumătate împămîntenit chiar acolo, ne explică mulțimea etimologiilor poporane.

Numele *alivencî*, mai corect *alevincî*, vine din strigătul ce se scóte atunci când toți jucătorii trebuî să se învîrtesc. Este germanul: *Alle winden!* Tot nemțesc trebuî să fie și strigătul cel-alt: „*Jo i saũ Mar ț i!*“ care n'are nici un înțeles și pare a fi o curioasă românizare assonantică din: „*So man walzt*“, după cum se ȳice și romănesce: „așa jócă pe la noi!“ În adevěr, în multe jocuri d'ale poporului se pomenesc ȳilele septemănei. Așa, de exemplu, la *Alunel* se strigă în *Vâlcea* (I. Stănescu, c. Recea):

Aȳi e luni și mâine mar ț i,
Alunelul să mi' bați!
Aȳi e miercuri, mâine joi,
Alunelul la bătăi..;

dar nicăiri și nici o dată „joi“ nu se pune înainte de „mar ț i“, ba încă fără trebuința rimei. Nu póte fi decăt rezultatul unei etimologie poporane.

Alivencile este o horă nu evreescă, precum crede poporul din Moldova fiind-că Evreii vorbesc acolo nemțesce, ci un fel de balet pe care l vor fi întrodus la Români aceiași musicanți ambulanti din Germania, dela cari noi am căpėtat și pe lăută, vechiu lăută = germ. *Laute*, ba și cuvîntul devenit de tot poporan, mai ales la nunțile țerănesce: *dant* = germ. *Tanze*. În Occident o mulțime de termenii choroograficii sînt de asemenea de provenință germană, precum și la Slavi

Din „*alle winden*“ *alivencî* saũ *alevincî*, pe alocuri la singular *alevincă* (C. Alexandrescu, Némț, c. Bistricióra), și de aci apoi „hora lui *Livente*“, astfel străvestesce poporul prin propria sa etimologie tóte vorbele străine fără familiă în țeră, căutând să le găsescă cu orice preț nesce némuri pămîntene în fondul cel vechiu al graului.

Aria *Alivencilor*, așa după cum s'a cules în Moldova de căpitanul A. Munțenu (Vulpian, Jocuri de brău, No. 13):

Allegro.

rubato v. 4

v. *Alăută*. — *Danț*. — *Horă*. — ¹*Némț*. — *Staer*...

Allilúia. — v. *Aleluxa*.

Alimpesci, n. pr. loc. m pl.; un vilage dans la Petite-Valachie. Sat în Gorj, formând o comună cu satul Berescii. Numele topic *Alimpesci* presu-

pune un nume personal Alimpu saŭ Alimpea, care ar pute reprezenta aprópe de o potrivă bine pe sântul Alipius și pe sântul Olympius, mai curînd însă pe acesta din urmă, prin trecerea inițialului ol. în al. ca în „altoiu“ din „oltoiu“.

Alivineț. — v. ². *Alivencă*.

Aljòsul. — v. *Naljòsul*.

Alma, n. pr. loc. f.; un village roumain en Transylvanie.

O doină din Ardél:

Dragostele din *Alma*
S'aũ dus tot pe Tirova,
Pin'aũ stat la Mediaș
Că-i locul mai drăgălaș...

(Jarnik-Bársanu, 385).

Din maghlarul alma „pomme“. Tot de acolo vin numirile topice a o mulțime de sate române, délurî și pârae: Almaș (= ung. Almás) și Almaj (= ung. Almágy) cu deminutivii lor Almășel și Almăjel și cu derivatele Almăjenî, Almășenî etc. Acéstă nomenclatură e mai cu sémă désă în Ardél și 'n Banat, apoi în Oltenia și 'n districtul Némțului, adecă în regiunile învecinate cu elementul etnic unguresc.

Act moldovenesc din 1644 (A. I. R. I, 87): „un sat anumé Siliște în ținutul Némțului pe Almașul cel mic...“

v. *Almaș*.

Al-maî-reũ, s. m.; Satan. — v. ¹. *Al. — Drac*.

Almáj. — v. *Alma. — Almaș*.

Almàre, n. pr. loc. m.; localité dans la Petite-Valachie. Numele unui dél în

Romanați (Frunđescu), compus din al-mare, literalmente „le grand“.

v. ¹. *Al*.

Almarîu (plur. *almare*), s. n.; armoire. Cuvînt întrebuințat numai peste Carpați. Sinonim cu *dulap*.

Strigătură de lingă Beiuș:

Bagă-mě Dómne 'n potică
Să'mî ieũ gură de-o groșiță;
Iar mẽ bagă în *almarîu*,
Să'mî ieũ gură de-un grițariũ...

(Familia, 1885 p. 307)

Nu vine d'a-dreptul din latinul *armarium*, ci prin maghiarul *almariom* saũ prin germanul *Almer* (cfr. Cihac, I 17, II 2).

v. *Dulap*.

Almăș s. **Almáj**, n. pr. loc. m.; une partie du Banat. O regiune din Banat învecinată cu cea a Mehadieî și cunoscută în popor mai mult sub numele de „Valea *Almașului*“. Forma cea veche este *Almaj* saũ *Halmaj* = ung. *Almágy* saũ *Halalmágy*. Într'un act din 1387 (Kurz, Magaz. II, 304), banul unguresc al Severinului Ștefan de Losoncz dá o moșiă Romănului „Petrus filius Dees Kenezius“ din districtul *Halmagy*.

Sub Constantin Brâncovanu un însemnat număr de *Almăjenî* s'aũ aședat în România, închipuind ca un fel de brésă deosebită, supusă la o dare fiscală a-parte. Astfel în Con-dica Vistieriei dintre 1694 — 1704 (Mss. în Arch. Stat.) ne întimpină:

Sub anul 1694 aprilie 12: „Semele bréslelor cine cum au dat la lipsa harăului:

„Brăilénii, jumătate ughi 140;

„Vtori armași, ughi 30;

„Slujitorii, pre jumătate ughi 3750;

„*Almăjani*, ughi 266 $\frac{1}{2}$...“

Sub anul 1696 martiū 1, tot pentru plata haracului:

„Satul Albescii, ughi 200;

„Satele cu rumptoarele céle vechi, ughi 3200;

„Satele cu rumptoarele céle noao, ughi 1668;

„Hălmajanii, ughi 266 1/2;

„Ungurénii ot heleșteul lu Costantin Vodă i ot Cornățeni, ughi 400...”

Almăjenii plățiaū, prin urmare, aprópe tot atât ca satul Albescii, în care se afla o bréslă a petrarilor (v. *Albesci*), și pe jumătate cât dedeaū „Ungurenii“, adecă o imigrațiune din Ardél.

Dela 1696 nu’i mai găsim pe Almăjenii ca bréslă, căci unii vor fi intrat în numărul birnicilor ordinari din Mehedinți, iar alții — póte — se vor fi întors în *Almaș*.

În graū, prin metatesa liquidei, Românii rostiaū une-orî *Amlaș* în loc de *Almaș*.

Cronica anonimă (Laurian-Bălcescu, *Magaz. V*, 101): „[Cantacuzinii cereaū dela împératul Leopold] să le dea o parte de loc a Ardélului, unde sînt cetățile acestea: Logoșul, Cavarán-Sebeș, Mehedia, Lipova cu ținutul *Amlașului*, ca să fie moșie cu privileghii dela împératul date némului Cantacuzinesc...”

v. *Alma*. — *Amlaș*.

Almăjén }
Almășén } v. *Alma*. — *Almaș*.

Almintre. — v. *Altminstre*.

A-lòcuri s. a-lòcure, adv.; par-ci par-là, par endroits. Generalmente construit cu pe și întărit prin emfaticul -a (v. *5A*): pe *alocurra* = pe unele locuri, nu pretutindenii, nu în multe locuri.

Cantemir, *Chron. II*, 261: „însă pre furig, pre *alocuré* suppuindu-să, apoi tot de odată arătându-să...”

Dionisie Ecclesiarc, *Cron. (Papiū, Monum. II*, 167): „spunea unii că s’au și găsit bani pe *alocurri*...”

Zilot, *Cron. p. 29*: „că nu numai nu făcea vr’o împedicare Pazvangiilor, ci încă pe *alocurra* unii din ei se și întovărășia cu dinșii la prăđi și la jafuri...”

A. Odobescu, *Pseudokyn. p. 14*: „une-orî cerul se încingea pe *alocuré*, în depărtare, de o vilvóre roșiatică...”

De la Vrancea (B. Ștefănescu), *Sultanica p. 215*: „*P’alocurea* viile sē mlădieaū, încărcate cu ciorchinii, pe araciū plecați puțin de greutatea rodului...”

Alocurii se compune din prepoziționalul *a* (= lat. ad) și din pluralul *locuri*, vechi *locure*. Într’un text din sec. XVII (*Cod. Mss. miscell. al bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 673*): „se face acestū săborū întru cinstitulū al ei hram în Vlaherna și se prăznuiaște și prespre toate *a-locure* unde sântū sfintele beséreci...”

v. *12A* (p. 39). — *Loc*.

1. Alòyu. — v. *Odogaciū*.

2. Alòiu. — v. *Sabur*.

Alòv. — v. *Halăii*.

Aloviță, s. f.; bête errante. Cuvînt adus de Pisone (*Dicț. 1865 p. 50*) alături cu sinonimul bitang, traducându-se prin: „pecus errans, das herumirrende Vieh“. Este slavicul *alova*, *alovitza*, *ialovitza* „sterilis de pecore et poma“ (*Miklosich, Lex. 4, 1145*) și prin urmare însemneză literalmente: „vită stérpă“, de unde „vită

fără spor“, și de aci apoi „vită retăcită“.

v. *Bitang*. — *Ialomîța*.

Alsëu (plur. *Alseuri*), s. n.; nature particuliere, propriété. Cuvînt format din artichul posesiv al și din pronumele seü, prin care vechii scriitorii români au căutat a traduce pe paleoslavul *svoistvo dela svoi* „suus“ și pe greul *ιδιότης* din *ιδιος*.

Dosofteiu, *Paremiar* 1683 f. 127 a: „cum are părintele *alsăulü* său a naște pre fiulü și a scoate duhulü svântü, și cumü are fiulü *alsăul* său a să naște din părintele, așa și duhulü svântü are *alsăul* său a purciade din părintele și a să odihni pre fiul; așa li-ö osăbicünia numai cu câtü să osăbăscü *alsăurile*...“

Același, *Synaxar* 1683, Dec. 3: „binelui acesta'i *alsăulü* cel hireșü să'ș dîa și la alțăi din binele său...“

Din substantivul *alseü* s'a format apoi verbul *alseuesc* „approprier“, care represintă semasiologic pe paleoslavul *svoiti* sau *usvoiti* = gr. *ιδιόω*.

Aceste formațiuni cărturăresci n'au devenit tocmai poporane. Curat românește: însușire și însușesc.

Lexicon Budan, 39: „a să uesc sau *alsă uesc* = însușesc, adproprio, proprium reddo“; a să uință, *alsă uință* = însușire, proprietas“.

v. *Allesesc*. — *Insușesc*.

Alseüesc }
Alseuință } — v. *Alseü*.

¹Alt, -ă, și alalt, -ă, adj. et pron.; autre, autrui. Este *alt* cea ce nu e același. Se declină ca pronumii „un“, „acest“, „acel“ etc. și tot așa primesce în flexiune pe emfaticul -a (v. ⁵A): *altüi* sau *altüia*, *alter* sau *alteia*,

altor sau *altora*, *alaltü*, *alaltüia*, *alaltei*, *alalteia*, *alaltor*, *alaltora*; dar forma *alt* se post-articulază la nominativ ca adjectivii și nu are pe emfaticul -a: *altul*, *alta*, *alțăi*, *altele*.

Latina avea pe *alius* și *alter*, cel întâiu mai puțin determinat: „*ein anderer*“, cel-l'alt mai determinat: „*der andere*“. Româniü au păstrat ca materie numai pe *alt* = *alter*, dar moștenind tot-o-dată ca funcțiune pe acea diferențiere între „*alius*“ și „*alter*“, ei au plăsmuit pe lângă *alt* o nouă formă *alalt*, rezervând lui *alt* sensul de „*alius*“, ér lui *alalt* pe acela de „*alter*“. În *alter* finalul -ter este un sufix comparativ, ca și când am dice „plus autre“; în *alalt* inițialul al- este un artichul posesiv, compus din ad-illum (v. ³A); în ambele casuri noțiunea simplului *alt* e întărită. Negreșit, une-ori *alt* se confundă cu *alalt*, ca și lătinesce *alius* cu *alter*; însă despărțirea lor în principiu e nu mai puțin sigură. În graul vechiu, aceleași texturi ne înfățișează ambele forme, fie-care cu nuanța sa proprie. Bună-öră în Codicele Voronețian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.) alăturat cu Noul Testament din 1648:

1550:

Jacob. V. 12:
nece cu *altul* oare-
carele giurămăntu-
tu...

1648:

...nece cu *altü*
giurămăntü...

= „neque aliud quodcumque iuramentum...“; dar cu câte-va rînduri mai jos:

Jacob. V, 16:
ispovediți-vă u-
rul *alaltui* greșalele...

...ispovediți-vă
păcatele voastre
unulü cătră *alaltu*...

= „confitemini ergo alterutrum peccata...“

Intr'un alt pasagiu:

Act. Ap. XXVIII,
9: și *alalți* ciînre
avé lăîngedzi în-
tru ostrovu, ur-
dira și se vein-
deca...

...și *alții* carii
avé nepotînțe în
ostrovulü acela,
veniia și să vin-
deca...

vedem numai pe articulatul *alții* co-
respundënd nearticulatului *alalți*.

Deasemenea nearticulatul *alaltă* =
articulatul *alta* la Dosofteiu, Pare-
miar 1683 f. 75 a: „Suindu-te Hri-
stoase de pre muntele Eleonului, pu-
terile prăvindü *alaltă* cătră *alta* striga:
cine iaste acesta...”

In doîna:

Uritul din ce'i făcut?
Din omul care'i tăcut:
Pune-o buză peste *alta*,
Și iată uritu'i gata!..

(Jarnik-Bărsanu, Transilv. 80)

în loc de articulatul *alta* s'ar fi pus
în vechiul grafu nearticulatul *alaltă*:

Pune-o buză peste-*alaltă*...

Intr'unul și același pasagiu din Noul
Testament, Act. Ap. XXVII, 44: „iară
alalți, unii pre scânduri, *alții* pre frân-
turi dein corabie...”, *alalți* însemneză
totalitatea precisă a celor remași, iar
alții numai o parte nedefinită din a-
cea totalitate.

In textul omiletic din sec. XVI
(Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nic. din
Brașov, p. 379): „unul *alaltui* greulü
să purtămü, căce că unulu e mai slab,
altulu e mai tare...”, *alalt* este ce-va
determinat, fie-care din cei doi fiind
alalt față cu soțul seü, pe când *altul*
nu e determinat, deși se articulează,
fiind că nu se scie care anume este
din cei doi.

Alt, ca și *alalt*, presupune tot-d'a-una
o comparațiune, dar cu acea esențială
deosebire că *alalt* specifică, iar *alt* ge-
neraliséză. In proverbul:

El pórtă ponosul
Ș'*altul* róde osul...

(Pann, I, 82)

altul este tótă lumea, pe când *alalt*
s'ar poté dice numai atunci când ar
fi vorba de o ființă hotărîtă. In balada
„Mănăstirea Argeș”:

Mănăstire naltă
Cum n'a mai fost *altă*...

dacă s'ar pune: „cum n'a mai fost
alaltă”, s'ar înțelege că n'a fost nici
o dată așa de naltă mănăstirea cutare
sau cutare.

In expresiunea: „de *altă* parte”, de
exemplu la Anton Pann (Prov. I, 42):

Socotind acestea, se călătorîa
Și'și vestejia fața de inimă rea;
D'*altă* parte iarăși vedea pe Tatar
Stând și el pe gândurî și oftând amar...

se vorbesce de una óre-care din cele
multe părți; când se arată însă direc-
țiunea, atunci trebuii dis: „de *alaltă*
parte” după limba vechilor texturî, „de
c e a - *laltă* parte” după graiul de astăzi.

Alt și *alalt* sînt dară doé cuvinte,
carî urméză a fi cercetate fie-care în
deosebi. Vom începe prin *alalt*, deve-
nit arhaic și care merită a fi re'n-
trodus în limba literară în locul tră-
gênatului *cel-alalt*.

I. *Alalt* „autre, l'autre”.

Macedo-romănesce *alantu*, *alantă*,
bună óră: „trei dule me duc tu lumea
alantă” (Petrescu, Mostre I, p. 10).
Pentru compusul *alaltă-ierî* Macedo-
romăniî aü: *aualta-đi*. Istriano-romă-
niî aü perdut pe *alalt*, dacă nu cum-
va o remășiță din el va fi pluralul
ailți citat de Ion Maiorescu (Itinerar
p. 84).

Alalt este tot-d'a-una numai pro-
nume și nu se post-articulează nici-o
dată ca *alt*.

In flexiune, pe lîngă *alaltuî* etc., ca
și pentru simplul *alt*, limba veche ad-

mite și chiar preferă o formă fonetică scâdută: *alăltuî, alăltor*, sau cu emfaticul *-a*: *alăltuua, alăltora*.

Codicele Voronețian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.):

Act. Ap. XXVI, 31: déci eșiră de băsăduiră urulă cătră *alaltu* grăindu...

...et quum secessissent, loquebantur ad invicem dicentes...

Petr. I, 1, 22: urul *alaltu* iubiți adesu...

...invicem diligite attentius...

Petr. V, 5: toți urul *alaltu* supindu-se...

...omnes autem invicem humilitatem insinuate..

Radu din Mănicesci, 1574 (Mss. Harl. 6311 B. British Museum):

Marc. IX, 33: unul cătră *alaltu* se întreba...

...inter se disputaverant...

Coresi, Omiliar 1580 quat. XXIV p. 10: „să nu avăm noi ascunsă ačasta ce trebuiaște *alăltora* sau ce e a căuta unul *alăltuî* folosul...”

Același quat. II p. 11: „noi toți văm cunoaște păcatele unul *alăltuî*...”

Același, quat. I p. 9: „ale noastre păcate, ce ne’su puse înainté ochilor noștri, mai vrătoase și mai amărâte să le cugetăm decâtă ale *alăltor*...”

Același, quat. IX p. 16: „arătă-se Mariei la mormântu și *alăltor* mueri...”

Popa Grigorie din Măhaciu, 1600 (Cuv. de bătr. II, 51): „du-te de te iartă cu insul și să lăsați gréșalele urul *alaltu*...”

Același (ib. 53): „căstă carte să o cetéscă, săva preutú, săva diacú, între oamenii, și să învete și să o tremetă dela unrii *alaltu*...”

Cuvintul Sf. Ioan Crisostom, text

din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nic. din Brașov p. 530): „ce rău facú glasurile tãmpãnelorú și ale fluierelorú și ale *alăltorú* vase de glasure...”

Ion din Sim-Petru, Alexandria din 1620, (Mss. Acad. Rom. p. 12): „Alexandru să sărută cu Evantú împăratú, și plãnse, și se ertară unu de cătră *alaltu*...”

Moxa, 1620, p. 348: „ei se mântuiră, iară *alaltu* toți se necară...”

Ibid. p. 382: „eșiră unii l’*alaltu* cu oști, ce nu se loviră, că se spăreră...”

Ib. p. 397: „Monomahú la războiu nu știia rândulú, iară la *alalte* la toate era bunú și înțeleptú...”

Pravila Moldov. 1646, f. 69: „cândú vor fi totú unii ca *alaltu* amãndoã parțile și la tot meștersugul să vor tocni într’o fire și într’unú cumpăt...”

Ibid. f. 58: „cândú să vor fi pré iubindú unul pre *alaltu*...”

Constandin Brâncovanu, 1695 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 99): „înțelepčuné lãudãndu-o minunatul și pré înțeleptul Solomon, o propoveduiaște a fi decât toate *alalte* zidiri ale lui D-zeu și cerești și pãmãntești mai înaltă și mai vrédnică...” ; și cu câteva rîndurî mai jos: „iarăș o mărturisește a fi mai scumpă decât aurul și mai de mult de preț decât toate diãmanturile și *alalte* avuții ale lumii...”

Corbea, 1700, psalm. IX (Mss. în Acad. Rom.):

Iară ei păcătoșii
Să ’ntoarcă ticãloșii
La Iad cu toate *alalte*
Limbi, ce zac în păcate...

Printr’o duplă articulare, se nasce forma cel-*alalt*=lat. ecc’illum-ad’illum-alterum, în care cel se supune motiunii și flexiunii, ér al remâne invariabil: cea-*alaltă*, cei-*alaltu*, celo-*alaltu* etc.

Text omiletic din sec. XVII (Cod. Mss. misc. al bis. Sf. Nic. din Braşov, p. 686): „ačasta iaste vrémé de pocaanie, iară c é i a *alaltă* de judeţu ; ačasta iaste vrémé de nevoinţa, iară c é i a *alaltă* de cununi...”

În graiul de astădî *alalt* se mai aude numai dóră în asociaţiunea cel-*alalt* şi în adverbul olaltă = o-*alaltă* :

Ca pe lumea ce i a-*laltă*
Să fim dragă la o-*laltă*...

(Jarnik-Bărsanu, Transilv. 57)

Intr'un mod sporadic :

Zilot, Cron. 104 :

Deci dintre tóte
A ce l-*lalte*
Némurî scăđute
În vremî perdute...

Dionisie Eclesiarcul, Cron. (Papiu, Monum. II, 207): „Franţozii şî-aũ pus împărat însişî de sine pe Bonaparte, fără ştirea şî iscălitura acestor-*alaltî* împăraţi...”

A. Pann, Prov. I, 12: „Puţin daca trece, şî a c e s t-*lalt* ese...”

În graiu se rostesc adesea: ă l-*al-*
alt, ă l-*lant*, cel-*alant*.

Costachi Stamati, Muza I p. 342 :
„iar cel-*alant* mănios...”

Jipescu, Opincaru p. 21: „când glă-
suleţu mieu ar puté pătrunde dēla un
cap pină la ă l-*lant* al ţeri...”

Ibid. p. 11: „nu miroase bine, mi-
roase a unt după tērāmu ă l-*alalt*...”

Forma *alalt* deşteptă următórele ob-
servaţiuni :

1° Relaţiunea funcţională între *alalt*
şî latinul alter apare mai cu sémă
limpede în compusele *alaltă-ierî* „a-
vant-hier” şî *alaltă-séră* „avant-hier
au soir”. Latinesce „altero vicesimo
die = 22”, „altero et sexagesimo
anno = 62”, „trigesimo et altero =
32” etc., întocmai precum *alaltă-ierî*
însemnéză „al-doilea ierî”, *alaltă-*
séră — „a doua a-séră”, pe când

un simplu „*altă séră*” sau „*altă ierî*”,
„*alius dies*”, „*alius annus*”, arată
numai că nu este vorba de timpul
cutare.

Cugetări în óra mortîi, circa 1550
(Cuv. d. bătr. II, 449): „plângeţi dupa
mine, fraţilor şî soţii miei şî gintul şî
cunoscuţii miei, că până a-seră *alalta-*
séră cu voi grăiia şî de năprasnă mi
vine şî mi sosi časul de mortia...”

Cantemir, Chron. II, 189: „minčună
născând, ca pre bureţi de erî de *alalta-*
erî îi faceţi...”

Alaltă-ierî nu este „ad alteram
heri” (Cihac), ci „ad-illam alteram heri”,
precum şî *alaltă-séră* = „ad-illa al-
tera sera”, amîndóe fără paralelurî ro-
manice, de óră ce numai Românî aũ
articolul posesiv a l. Istriano-romānul a l-
tă-erî (Miklosich, Untersuch. I, 19)
se datoresce italianului al trieri.

2°. Modul întrebuintării lui *alalt*
fórtē des în vechile texturî: „iubiţi
unul *alalt* = pe *altul*”, „să trimită dela
unii *alaltî* = la *altî*” etc., confirmă de-
rivaţiunea articolului posesiv a l din lat.
ad-illum, ceia ce este şî mai înve-
derat în compusul olaltă „ensemble”
= una-a-d-illa-m-altera m.”

3°. Construcţiunea cel-*alalt*, cu doî
articoli fie-care de altă origine, core-
spunde pe deplin în principiũ albane-
sului t i a t ă r ă = tã-i-atără, compus
din a t ă r ă „autre” cu doî articoli di-
feriţi t ă şî i.

II°. Alt „autre, un autre”.

Codicele Voroneţian circa 1550 (Mss.
în Acad. Rom.):

Jacob II, 25:	... alia via
pre <i>altă</i> cale i	ejiciens...
scoase...	

Paralel cu ital. altro, provenç al-
tre, reto-rom. a uter, span. otro, por-
tug. outro, franc. autre, sard. a-
ter u, în dialectul gallures alt u, după

cum e și la Români în ambele dialecte de căpeteniă, ér în cel istriano-român *at* și *oat*.

Forma organică dissilabică *altu* nu e rară în vechile texturi:

Psaltirea Șcheiană circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.) ps. XLVII, 14: „că se spure în gintu *altu*...”

Miron-vodă Barnovski la 1627 (A. I. R. I, 1, p. 14) certy pe parcălabii dela Némțu că: „de se va svădi vre un om cu *altu* om, voi și mérgeți de-i prădați și le faceți răutate multă...”

Articulatul trisilabic *altulu*:

Radu din Mănicesci, 1574, Luc. XXII, 58:

... după acéia prespre neșchitū <i>altulu</i> 'lū vāzu elū...	... et post pu- sillum, alius videns eum...
--	---

În cazul oblic, aprópe tot-d'a-una *alt* își însoțesc pe emfaticul *-a*:

Dosofteiu, 1673, f. 5 b:

Și cînd te mîni, nu face
Rēu *altuia* ce nu'ț place...

saū ibid. f. 10 a:

Cine va săpa groapa *altuia* s'ă surpe,
Sîngur 'ș va cădia 'n rāpā și viața ș'a
rumpe...

La plural, ib. f. 40 b:

Cu năravuri riale în mînule sale,
Ce-au făcut *altora*, s'ă le fac cu cale...

Locuțiune proverbială: „Este la largul lui și la strîmtul *altuia*...” (Pann, Prov. III, 53).

La genitivo-dativ femeiesc singular, în graū în loc de *altei* saū *alteia* se aude une-orī *altii* și *altia*:

Pravila Moldov. 1646, f. 153: „unū gudețū ce va isprāvi și va svrāși lé-gia *altui* gudețū *altii* eparhii, nu s'ă va certa...”

Mitropolitul Varlam, 1646 (A. I. R. III, 226): „s'ă ție frățéște Zlata și cu

șoru-sa, și ș'aū făcut zapis una *altia* ca s'ă nu s'ă mai pārsacă...”

La genitivo-dativ bărbătesc singular, Moldovenii rostesc *altue* în loc de *altuia*.

Nicolae Costin, Letop. II g. 84: „s'ă facă și unue și *altue* supār...”

Donici, Cheltuioriul și rîndunica:

De ce tot omul, cînd greșāsce,
Asupra *altue* se dezvinovătesce?...

Tot acolo se aude pluralul bărbătesc *altii* pentru *altii*:

Dosofteiu, 1673, f. 3 a:

Iar acmu voi, împărățai,
Sama v'ă luaț și *altii*...

saū ibid. f. 13 a:

Sfatul și voroava ce fac necurațai,
Tind s'ălte și lațuri s'ă strice pre *altii*...

Cu poeticul *d* ca în „dalb=alb”:

Doină din Ardél:

Frunță verde și iar verde,
Mândra mea cu *daltul* șede...

(Jarnik-Bărsanu, 158).

saū:

Place'mi mie d'a juca
Cu drăguța *daltuia*...

(Ibid. 360)

Represintând prin funcțiune pe latinul „alius”, *alt* se repetă și el cînd e vorba de un șir de lucruri, ca: „alii statim dissupari, alii diu permanere, alii semper” (Cic.); bună-óră:

Cugetări în óra morții, circa 1550 (Cuv. d. bătr. II, 469—70): „Unora le va fi fața ca țărăna pământului, *altii* ca tina spurcată diin uliță, *altii* ca guno-ūl, *altii* le va fi trupul putredu ca un cāine mortu cāndu-i saru viermii dintru elu, *altora* le va cură diintre ochi smrad cu puroi și vor fi îngānfați, *altii* voru fi negri ca însuș diavolul, *altii* vor fi ca peile aspideei...”

Balada Vulcan:

Unii dicea s'ă omóre
Cu laț de spinđurătóre,

Alții să 'l cufunde 'n apă,
Alții să 'l înfigă 'n țepă,
Alții să 'l tae pe loc,
Alții să 'l arunce 'n foc...

Coresi, Omiliar 1580 quat. II. p. 1 : „uin duhū iaste duhū de curvie, e *altulu* e de sașiu, *altulu* e de iubitire argintului, iară *altulii* măriia, e *alte* și de *alte* păcate...”

Pravila Moldov. 1646, f. 34 : „Prepusul furtușagului să arată pre numele omului cel rău, ce să dzice: *altū* om iaste vestitū de om bunū, și *altulu*-i vestit de omū rău...”

Cantemir, Chron. I, 205 : „câte și câte fêluri de schimosituri și din zi în zi *altele* și *altele*...”

Reduplicându-se numai „și” :

Varlam, 1643, II f. 346 a : „acestia și ș' *alte* isprăvi de trebă mentia le svătuiăște...”

Cu reduplicarea lui *alt* și a lui *și* :

Pravila dela Govora, 1640, f. 49 a : „piscă sau ariciu sau pâlșu sau nevăstuică sau véveriță și ș' *altele-altele* câte sântū necurate...”

v. *Și*.

În construcțiune cu *ce-va*, *alt* sau *altă* funcționează ca adjectiv, dar se confundă deja cu adverbialul *alt*, despre care veđi la articolul următor.

Biblia Șerban-vodă din 1688, Act. Ap. XXIX, 32 :

... *altii* ce-va | ... aliud clamabant...

Constantin Brâncovan, 1675 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 120) : „ca să fie metoh la sfânta mănăstire a Domniei mele dela Hurezi și ca să dau Domniia mé *alt ce-va* în locul ei la Sfântul Mormânt...”

I. Créngă, Harap-alb (Conv. lit. 1877 p. 178) : „par'că imi vine să sbor, nu *altă ce-va*...”

Același, Punguța cu doi bani (ibid., 1876 p. 404) : „Atunci tôte paserile din

ograda boerescă s'aū luat după cucuș, de ți se părea că'i o nuntă și nu *altă ce-va*...”

Ca exclamațiune, „*alt ce-va!*” sau „și *alt ce-va!*” înseamnă: „certamente!”

„Când întrebî pe țeran: Ai isprăvit cutare lucru? el în loc de da ȕice: O-ho! ș' *alt ce-va!*” (Buzeū, c. Glod-Siliștea).

v. ² *Alt. — Ce-va.*

Circulațiunea cea mai desă a lui *alt* este în corelațiune cu un.

Codicele Voronețian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.) :

Act. Ap. XXVIII, 24 : și urii credé grăiteloru de Pavel, iară *alții* nu credé...

... quidam credebant his quae dicebantur, quidam vero non credebant...

Radu din Mănicesci, 1574, Matth. XXIV, 40 :

...doi vor fi în satū, unulu se va lua e *altulu* se va lăsa; e doi rășnind în rășniță, unulu se va lăsa e *altulu* se va lua...

... duo erunt in agro: unus assumetur, et unus relinquetur; duoe molentes in mola: una assumetur, et una relinquetur..

Moxa, 1620, p. 346 : „ceriul cu stéle și cu luciăferi, cu soarele și cu luna, de se întrecū una cu *altă* întru lauda cui le-au faptū...”

Pravila dela Govora, 1640, f. 21 b : „cândū va spune unele și *altele*, iară să'lū întrebe...”

Act muntenesc din 1682 (A. I. R. I, 61) : „să avem pace unul de către *altul*...”

Des în proverbî și locuțiuni proverbiale :

Doi inși una nu ȕicea :
 Unul hăis' și *altul* cea!

(Pann, II, 76).

„Unul face ș'altul trage....“ (ibid. II, 30).

Unul trage să moră
Ș'altul jocă, se 'nsoră...

(ibid., II, 148).

„Unul ș'altul tot un drac“ (ibid. I, 88).

Gr. Alexandrescu, Dervișul :

Dintr'una n' n'r'alta vorba aduse,
Și in stil neted patima'și spuse...

Basmul „Lucéfêrul“ (Ispirescu, Leg. 382): „Ei, nici una nici alta, voiaș să vîneze tot lighioi sălbatică...“

Cu un sens de tot diferit este arhaicul „ni un ul ni altul“, unde ni-ni (= lat. en = gr. *ἦνι*) înseamnă i a t ă - i a t ă sau a c u m - a c u m :

Ion Neculce, Letop. II p. 225: „tot trimetea ni pre unul, ni pre altul înaintea lui să vie mai curând...“

Același p. 259: „tot trimetea la sute de pungă de bani, de lua ni cu o pricină, ni cu alta...“

Același p. 301: „tot îmbla cărțile și soliile, ni la unul, ni la altul, de'i tot îndemna...“

Din cauza deseî corelațiunii între un și alt, vine apoi aglutinarea ambelor cuvinte: un ul - altul, un i i - alțiș, un a - alta etc.

Pravila Moldov. 1646, f. 90: „cândă nu va vré mușaria să înble după bărbat, ce va înbla cu șuvele, un a - altă va găsi să să poată mântui, dzicândă că nu ăaste obicéiulă să înble muerile după bărbat, nu i să voră prinde acéștiă...“

Zilot, Cron. p. 33: „Inșă pînă a trece, zăbovindu-se ôre-și-ce și apucându'i điuă, i-au vędut un i i - alțiș și au venit scire în Craiova...“

Anton Pann, Prov. I, 11:

Vorbind un a - alta cu toți împreună,
Ca și un i i - alțiș când - va când s'adună...

Același, I, 141:

Apucă-te, đic, de muncă și nu umbla
halmănind

Și ușele un e i - altei înverigând și pázind...

Același, III, 87:

Nu ai să'mi faci nici o trébă, ci de urit,
să nu ședă.

Să 'ngrijescă de un a - alta, de argați și
slugă să veđă...

Gr. Alexandrescu, Elefantul :

O! asta nu se pôte —

Đic un i i - alțiș 'n lume...

— Domniț mei, se pot tôte...

„[Descântătórelor] e datina a li se da câte un a - alta din casă, numai să se đică că n'au descântat de giaba“ (S. F. Marian, Descantece p. 71).

De aci apoi locuțiunea: pînă un a - alta = „en attendant“.

Basmul „Iléna Sinđiana“ (Ispirescu, Leg. 15): „Și pînă un a - alta, ea i-și aduse a-minte de vitejiile tatălui seú...“

Basmul „Ceí trei frați“ (ibid. 280): „pînă un a - alta, ăea și tu halăul ăla și veđă de'i puté să prinđă vr'o fiță de pesce...“

Alt basm (ibid. 290): „Pînă un a - alta, Cotoșmanul se dete pe lîngă stăpănul seú...“

I. Créngă, Harap-alb (Conv. lit. 1877 p. 182): „ăa să lăsăm tôte la o parte, și pînă la un a - alta, hai să vedem ce'i de făcut...“

Același p. 192: „pînă un a - altă, ăa să mă duc să vęd...“

A. Pann, Prov. III, 83:

Pînă un a - alta, fuse și prăngu 'ndată
gătít...

„Glume din popor“ (Foișóra din Sibiu 1886 p. 11): „Pînă un a - altă, ț'a plăti Cel de sus!...“

In sfîrșit, printr'o fusiune deplină între ambele vorbe, s'a născut cuvîntul un é l t ă „instrument“, care întru nemic n'are a face cu latinul „utensilia“

(Cihac), ci este une-alte „tot feluri de lucruri“, de'ntăiu întrebuițat numai la plural, de exemplu într'un act din 28 octobrie 1593 din Arhivul lui Petru Schiöpul (Mss. în Acad. Rom.), unde se vorbește despre deșterarea principelui: „cum acestü om cu tôte unéltele lui să mérgă în crăiră noastră, fără grije, cu voia împăratului...“ Aci „töate unéltele“ însemnéză învederat „tot ce are“ sau „tot ce trebue“.

v. *Un.* — *Unr.* — *Unéltă.*

Despre đicerile alte-alea „paralisiă“ și altă-aia „monstre“,

v. ¹·*Ale.*

A. Odobescu, Dómna Chiajna p. 76: „Pehlivanii arapi și hindii, ce'i aduseră din țera Turcescă, făcură și ei feluri de năsdărăvăni și de jocuri minunate și nevăđute locurilor nöstre; unii săriaü în vėzduh, cu capetele în jos, peste opt bivoli puși în rind, alții călcaü cu iuțelă pe o fășiă de tulpan întinsă fără d'a se cufunda, iar unul măi ales schimba în tot chipul o căciulă, care, când o arunca de pămînt, pe loc se prefăcea în feluri de căciuli deosebite. De acolo a și eșit vorba romanescă: *altă căciulă!* când vrea omul să đică că s'a schimbat starea de măi nainte a unui lucru...“

Despre originea istorică förte interesantă a locuțiunii proverbiale „*altă căciulă*“ = „c'est une autre paire de manches“, care nu vine de loc dela „pehlivanii arapi și hindii“,

v. *Căciulă.*

Cu un sens apropiat, se măi đice: a întörce saü a schimba pe *altă fóiă*.

Jipescu, Opincaru p. 120: „omu când vede el bine că nu merge drept și nețid ceva, lesne schimbă vorba d'intăi p'*altă fói*...“

Intocmăi așa đic Sicilianii: „vutari

'n autra fogg hia = cambiar materia del discorso“ (Traina).

v. *A-ho!* — *Fóia.*

Cu negațiune, se đice ne-*alt* „exceptionnel“ în locuțiunea: „a face ce-va saü a fi ca ne-*altă* lume“, de unde apoi la comparativ: ne-ma-*alt* „sans pareil“.

Basmul „Petrea Făt-Frumos“ (Sbiera, Povești p. 118): „ar nasce un prunca ne-ma-*altul* pe lume, un Făt-frumos din poveste...“

Adjectivul și pronumele *alt* se deosebesc de tot prin funcțiune de neutrul *alt*, de adverbul *alta* și de termenul poporan medical *alta*, pe cari veđi-le măi jos, ca și derivatele:

altă-dată. — *altă-óră.* — *alt-cum.* — *alt-fel.* — *alt-unde...*

²·*Alt* s. *áltă*; pas șa, pas ceci. Nume general pentru tot ce nu este a c e s t a saü a c e i a. Are măi adesea forma *alta*, în care finalul -*a* nu pare a fi articol, căci atunci și la masculin s'ar đice *altul*, ci măi curând este emfaticul -*a* (v. ⁵·*A*) funcționând ca în adverb. E învederat că în: „nu dinsa, ci *alta* vorbește = c'est une autre qui parle“ și în „el *alta* vorbește = il parle a u t r e m e n t“, primul *alta* și al doilea *alta* sînt doē cuvinte cu totul deosebite în fond, deși identice în formă. Neutrul *alta* funcționează ca ceva mijlociü între pronume și adverb, nemic adjectival.

Balada „Golea hađducul“:

Voinici, stați
De nu măi dați,
Pe mine nu mă stricați!
Că asta nu e *alta*,
Ci este greșela mea...
(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 589).

Balada Oprișanul:

Nu mă e cüdă de asta,
Căt mă e cüdă de *alta*...

Basmul „Țugulea“ (Ispirescu, Leg. 327): „Mai Țiseră unii u n a, alții *alta*...“

Se pôte inse și fără emfasă: *altă*.

Pravila Moldov. 1646, f. 15: „să'șu piardzâ toată ustenela, și necumü *altă*, ce cheltuiala încă să nu'șu ia...“

Costachi Negruzzi, la M***:

Nici ura, nici amorul, nici lumea 'nșelătore
Ce ne'ncetat m'adapă cu fiere și venin,
Nu pot să facă *altă* decât să mă omóre...

A. Pann, Prov. I, 87:

Pe loc se desbracă, se aruncă 'n baltă,
Negândind nerodu c'o să pață ș'*altă*...

Apoi cu același înțeles forma bărbătescă *alt*, tot-d'a-una nearticulată, bună-óră în Codicele Voronețian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.) alăturat cu Noul Testament din 1648:

1550: Act. Ap. XIX, 32: iară alții amu <i>altu</i> oare-ce stri- ga...	1648: ... iară alții <i>altă</i> striga...
--	--

C. Negruzzi, Zoe, I: „Pe semne tu nu scii că te iubesc mai mult decât ori-ce *alt* pe lumea asta...“

Förte des în construcțiune negativă.

Miron Costin, Letop. I p. 307: „a-césta este pricina, nu *alta*...“

I. Créngă, Harap-alb (Conv. lit. 1877 p. 174): „să mă duc și eü pe urma fraților mei; n u d e *altă*, dar ca să'mi încerc norocul...“

Basmul „Pepelea“ (Sbiera, Povești p. 8): „tôte de prinprejurul lui aü prins a juca de se sfărma, n u *alta*...“

Basmul „Voinicul florilor“ (ibid. p. 77): „dară Țiganul să crepe, n u *alta*, de ciudă și de urgie...“

La Macedo-Români, negativul fără -de-*altu* este o locuțiune adverbială însemnând „sans faute“, de ex.: „să'nî aduci fără -d e- *altu*=să'mî aduci n e-

greșit“ (Dr. Obedenaru, Dict. Mss. în Acad. Rom., I, 369).

v. ¹.*Alt*.—¹.*Alta*.

¹.*Alta* s. *ältă*, adv.; secondement, puis. Se desvöltă din neutrul a l t, despre care mai sus, căpătând o funcțiune pe deplin adverbială. Sinonim cu a p o i.

Cuvîntul Sf. Ioan Crisostom, text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nic. din Brașov, p. 556): „doao face acicé Domnulü: u n a, arată iu-bire de oameni și putere; *alta*, se ché-mă pre sine sâracelorü pârinte și vâ-duolorü judecatorü...“

Simeon Movilă, 1602 (Cuv. d. bătr. I, 113): „am miluit boiarinul domniei méle Preda Ținterénul cu satul Borăștii și cu Baia în județul Mehedinților, căce c'au fost lui de moșie mai de-ainte vréme, și *altă* pentru ce au slujit și s'au nevoit la slujba domniei méle...“

Miron-vodă, 1628 (A. I. R. I, 175): „s'aü jăluit innainté domniei méle rugătorii noștri episcopii și egumenii de prin toate mănăstirile, și mazillii și fe-corii de boiari de țară, și giupânese sârace, într'acela chip zicând, că li s'au pustiit satele și li s'au rășchirat ve-cini prin slobozii și prin satele boie-rești, și ei au rămas numai cu săli-știle; *alta* s'au jăluit pre părcălabii de ținuturi că le întră în sate de le pradă vecini și-i çobotescu fără de ispravă; *alta* îmblă dișugubinariii în toată vré-mé de facu năpăști a femeii și a fete de oameni buni și a sârace pre min-çuni de facu pradă și-i bagă în fieră și-i çobotescu; *alta* umblă slugile hăt-mănești și giuzii țigănești de le învâ-luescu Țiganii și-i pradă...“

Un act moldovenesc din secolul XVII (A. I. R. I, 135) se începe chiar așa: „Gavriil hetman i părcălab su-

čavskii scriem la priiatenul nostru la Neculai de Vaslui, *alta* dăm știre că ni s'au jeluït etc."

Tot așa mitropolitul Dosifteiu din Ardél, 1627 (ibid. 93), după titlul seü începe d'a-dreptul: „*Alta* pentru ce me-aț fostu scris molitvele voastre cu Ioan pentru zapisele celor poeni..."

v. 1. *Alt.* — 2. *Alt.* — *Apoř.*

2. *Alta*, s. f. art. invar.; t. de Sorcellerie populaire: 1°. mercure employé comme antidote dans l'empoisonnement mercuriel; 2°. moyen similaire pour réagir contre l'ensorcellement de quelcun. La fermecătoresele din Oltenia se înțelege óre-cum prin *alta* vechiul precept medical anti-hipocratic de „similia similibus curantur“, mai în specie însă vindecarea prin mercuriü a celor înveninați prin mercuriü și însănătoșarea prin descântec a celor îmbolnăviți prin descântec.

„Poporul ȝice: ȝ-a făcut de *alta* = ȝ-a dat argint-viü, adecă atunci când s'a fost dat cui-va în beutură argint-viü descântat ca să'l prăpădescă, i se dă apoi un alt argint-viü iar descântat, care — bēndu'l bolnavul — scóte pe cel de'ntăiu și omul se însănătoșeză. *Alta* mai are încă un înțeles în fermecătoria bábescă. Se crede că muierile meștere dacă pun o góngă la o flóre dela un isvor și o sorocesc că este a altèi femeï, pe care vor s'o omóre, apoi închid acea góngă într'o sticlă și o căznesc pînă când móre, atunci móre și femeïa pe numele căriïa se prinsese góngă; dacă însă se prinde de veste mai din vreme, o altă muierē și mai meșteră descântă pînă scapă góngă cea prinsă, însănătoșindu-se tot-o-dată și femeïa cea bolnavă. Intr'un cas ca și'n cel-lalt, se ȝice: a face de *alta*“ (Preut R. Popescu, Mehedinți, c. Isverna).

v. *Argint-viü.* + *Descântec.*

Altanâc. — *Altângic.*

Altâr s. altăriu (plur. *altare*), s. n.; autel. „Despărțire din întrul bisericeï, făcută prin catapetéză și unde preutul săvîrșesce misterele liturgiei“ (Costinescu). Din lat. *altarium*, formă colaterală cu *altare* (= ital. *altare*, span. *altar* etc.), *altar* este una din vorbele cari dovedesc prima întrodúcere a creștinismului la Români prin biserica latină, ér nu prin acea grécă și slavică.

Versetul din Psaltire, XXV, 6: „circumdabo *altare* tuum Domine...“, se traduce în:

Psaltirea Șcheiană circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.); „cungîurai *altarîul* tău, Doamne...“;

Coresi, 1577: „încungîurü *altarîulü* tău, Doamne...“;

Dosofteiu, 1680: „încungîura-voïu *altarîulü* tău...“

Pentru alte vechi texturi, v. Cipariu, Principia p. 388:

Altarul se face spre resărit, avēnd în față spre apus pridvorul saü tinda.

Balada „Inelul și naframa“:

Și pe dînsul ȝ'a zidit
In *altar*, la resărit,
Pe ea 'n tindă l'asfînit..

Unele biserici aü doē și mai multe *altare*.

Descântec de „săgetătură“:

Mergeam la biserica cea mare
Cu trei *altare*,
Ne-am luat năframele
Să ștergem icónele,
Ne-am luat ștergarele
Să curățim stranele..

(Alex., Poes. pop. 2., 272)

In „Basmul lui Dumneȝeu“:

A fost o-dată un om mare,
Și și-a luat un topor mare,
Și s'a dus într'o pădure mare,
Și a tăiat un copaciu mare,

Și a făcut o biserică mare
Cu noș uși, cu noș *altare*,
Cu noș jehióre...

(Țara-nouă, 1896 p. 698).

Proverb luat din Faptele Apostolilor: „Cine slujesce *altarului*, din *altar* mănâncă“ (Pann, III, 28).

De aceia în satirele poporane contra preuților nu rare-ori figurază și *altarul*.

Doină din Ardel:

Și ședând pre pătinel
Să mănânc carne de miel;
Popa jóră din *altariu*
C'a furat'o-un pëcurariu...

(Reteganu, Poes. pop. 42)

Altă:

Strigă popa din *altar*
Cătră slugă că-i tâlhar;
Preotésa de pe vatră
Jură că sluga-i deréptă...

(Jarnik-Bársanu, 469)

Doina unei femeii leneșe:

Mă duc la biserică,
Furca'mi pune pëdică;
Eü mă 'nchin pe la icóne,
Fusul mă ține de póle;
Iară popa din *altariu*
Sbiară ca un harmasariu...

(N. Bălăuț. Vastuiu, c. Ivănesci)

„Poporul injură de cruce, lumînare, D-geü, papucii Precistei, céră, Vavilon, Adam, Eva, biserică, mănăstire, *altar*, cocoșul din raïu...“ (St. Istrătescu, Dâmbovița, c. Cobia).

Alături cu romanicul *altar*, Româniü aü căpëtat prin Slavii dubletul *ol tar* = paleo-sl. *ol tar i*. Ambele forme circulază une-ori în aceiași scriitorii.

Omiliar dela Govora 1640, p. 29: „voi carii stați lângă *altariu* slujind Domnului...“, iar cu o pagină mai sus: „preuții carii slujesc lui la *ol tariu*...“

Gr. Alexandrescu, Cimitirul:

Iartă cumplita spalmă ce în sînu'mi
aprinse
Uriciósă privire a foștilor Părinți,

Și *altarul* de pëtră pe care staü întinse
Mădulare de sfinți...

și același în „Te mai veđui“:

Ca să mai vërs o dată o lacrimă ferbinte
P'al inimi'ți oltar...

v. *Aghios*. — *Aleluia*. — *Oltar*. — *Popă*...

Altă-dată, **alte-date**, adv.; une autre fois. Pe când forma poporană *altă-dată* are mai adesea sensul de *odinióră* „autrefois, jadis“, forma istorică *altă-dată* e sinonimă cu *altă-órá*, avënd înțeles de „într'un alt rînd“, „alia vice“, fie în privința trecutului, fie în a viitorului: „*altă-dată* să nu mai vorbesci așa“, „aï mai făcut'o și *altă-dată*“; în texturi nu e rar și pluralul *alte-date*, în locul căruia graiul actual preferă pe *alte-ori*.

Moxa, 1620, p. 377: „de acii se lovira ș'*altă-dată* și biruiră atunce pre Greci...“

Pravila Moldov. 1646, f. 169: „Iară de să va afla cumü acelü furü au fostü învățatü și de *altă-dată* să fure, atunce cela ce'lü va fi svătuitü nu să va certa...“

În opozițiune cu *une-date* și *une-ori*:

Ibid. f. 110: „cela č'au făcut silă iaste om den clirosul beséricii, să va certa după voia giudețului, și *une-date* să va globi cu bani, *alte-date* să lepădă de totü den meserere'șü, iară *une-ori* să opréște de beserică...“

La negativ:

Ib. f. 60: „va fi mäsü asupra-i cu armele goale sau cu soții multe ca nu *altă-dată*...“

Astăđi se đice obicînuit: „ca ne *altă-dată*“.

v. *Al-dată*. — *Altă-órá*. — *Ne*. — *Odinióră*...

Altân-baștiriác, s. m.; t. de Méd.: sorte de thériaque. Una din numeró-

sele preparațiunii farmaceutice, foarte amestecate, prin cari medicina de altă dată vindeca rănile și mușcăturile cele veninoase.

La Flórea Copilul, Insemnare pentru câte doftorii, 1788 (Mss. în Arch. Stat.), care de altmintrea întrebuintează numai cuvinte devenite poporane în timpul seǔ: „Pentru cǔmica, ferescă Dumnezeu, când nu sparge curăud, să caute melci să-i piseze cu coajă cu tot, sau icre negre ca să spargă buba, sau *altâmbaștirăac* dela băcan cu cărpă să ungă să pue de-asupra bubei...”

Turcesce *altîn-baștiriâq* înseamnă literalmente „archi-thériaque d'or”.

v. *Crumică. — Tiriatic.*

Altângea. — v. *Altângic.*

Altângic (pl. *altângicuri*), s. n.; t. de Botan.: capucine, *Tropaeolum majus*. O frumoasă flóre de grădină de origine din America, cunoscută la noi în popor mai cu sémă sub numele de *condurul-Dómnei* și pe a-locuri *căltunaș*. *Altângic* se aude numai în Moldova și'n Dobrogea.

„*Altângicuri* se chiamă *căltunașii*” (St. Voinea, Dobrogea, c. Somalia).

„Același fel de flóre se ȃice *conduri* și *altângicuri*...” (I. Maior, Tutova, c. Plopana).

În Dobrogea circuléză și forma *altanáe* (N. Andriescu, Constanța, c. Beilie).

Dr. D. Brândză a auȃit pe la Bérliad variantul feminin *altângea*, la plural *altângele*.

Cuvânt turcesc, dela *altîn* „aur”, din cauza culorii „aurore foncé” a acestei flóri (Litré, v. Capucine). Bulgăresce se chiamă *latinka* prin me-

tatesă din *altinka*, forma cea mai apropiată de *dobrogénul altanáe*.

v. *Blabornic. — Condurul-Dómnei.*

Altă-órá, alte-orǐ, adv.; une autre fois. În graul actual e sinonim cu *altă-dată*, cu care se și amestecă în flexiune; în vechile texturi, când se construesce cu *de*, înseamnă *odini-óra* și *óre-când*.

Codicele Voronețian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.):

Petr. I, 2, 10:	... qui ali-
ceia ce de <i>altă</i>	quando non
<i>oară</i> neoamenri,	populus, nunc au-
e iacmu oamerii	tem populus Dei..
lu Dumnedzeu...	

în Noul Testament din 1648: „cari oare-cândǔ nu erațǔ oameni...”, iar în Biblia din 1688: „carii *odini-oară* nu erați norodǔ...”; și tot așa în alte pasage, pretutindenǐ de *altă órá* „aliquando” din Codicele Voronețian corespundénd cu *oare-când* și *odinióra* din cele-l'alte doǔ contexturi.

În opozițiune cu *une-orǐ*:

Costachi Negruzzi, Zoe, III: „*une-orǐ* un tremur fioros o apuca, *alte-orǐ* ridica frumoșii seǐ ochǐ spre cer și suspinând își frângea mâinele...”

Proverb: „*Une-orǐ* curge și *alte-orǐ* pică” (Pann, II, 69).

v. *Altă-dată. — Oare-când. — Odinióra.*

Alt-cum, adv.; autrement. Sinonim cu *altmintre* și *altfel*. Se aude des în Ardél și'n Banat.

v. *Aimintre. — Altfel. — Cum.*

^{1 2 3} **Altfel** s. *altfel*, subst., adj. et adv.; 1°. autre sorte, autre espèce; 2°. d'autre sorte, d'autre espèce, autre; 3°. autrement, d'une manière différente, sinon.

Și ca substantiv saǔ adjectiv, și ca

adverb, *altfel* este în opozițiune cu *astfel*, câte-o dată însă și cu *unfel*, de ex: „unfel de plată cere el, și *altfel* i se plătesce“.

Zilot, Cron. p. 77 :

Unul dicea *unfel*, altul *altfel* respunde;
Săracul adevăr cum supt minciuni s'ascunde!..

Compus din *alt* și *fel*, cari nu sînt destul de fusionate, *altfel* funcționează când ca adjectiv, dacă precumpenește elementul *alt*, și când ca substantiv, precumpenind *fel*. Așa în construcțiune cu genitivalul *de*, bună-ora: „*altfel* de lemn = autre espèce de bois“, el este un substantiv ca și'n „unfel de lemn“, „cefel de lemn“ etc.; dar în „un *altfel* de lucru“ alături cu „o *altfel* de treabă“ și cu „nesce *altfel* de dovești“ ne apare ca adjectiv, feminin ori masculin, singular sau plural, după genul și numărul substantivului ce'i urmează: un *altfel*, o *altfel*, unu *altfel*, unor *altfel*, nesce *altfel* și așa înainte.

Ca locuțiune curat adjectivală, *altfel* se construiesc cu substantivul se'u prin verbul „a fi“: „*altfel* este omul despre care vorbesci“, sa'u: „acest om este *altfel* decum il crești“.

Costachi Negruzzi, Scrisoarea VIII: „Privesce, e'u sînt rumen și gras, iar d-ta sémēni c'o gutăe, pentru că nici poști să fii *altfel*: tot cu nasul în cărți...“

Cu alți verbi, *altfel* pôte fi adjectiv sau adverb, după cum se concórdă. De exemplu, în „l'am vădut pe el *altfel*“ este adverb, decă se referă la „am vădut“: „je l'ai vu autrement“, dar este adjectiv când se légă cu „el“: „autre je l'ai vu“.

Ca adverb, e sinonim cu *altmîntre* și cu *într'alt chip*.

Géba puică mă mângâi,
Că mîni tu o să remâi!

Privesce-mă de departe,
Altfelu de mine n'ăi parte...

(Burada, Dobrogea p. 250)

În graiu se aude mai adesea *alfel*, cu pierderea lui *t* ca și'n *astfel* = *astfel*.

Jipescu, Opincaru p. 67: „Vădut'ăi pē moșneni că trăiesc *alfel*, că se păstrează dîn tôte și pricep cum să'ncépă lucrurili...“

v. *Aimintre*. — *Alt*. — *Alt-cum*. — *Astfel*. — *Chip*. — *Fel*. — *Fele*...

Altiță (pl. *altițe*), s. f.; épaulette d'une chemise. „O cusătură de diferite culori ce fac femeile de munte pe cămeși“ (Costinescu). „*Altiță*, umărul unei iie cusut cu flori de fire de lână sa'u de mătasa și adesea adornat și cu fluturei; la Moldoveni însémă și iia sa'u cămeșa întrégă“ (L. M.).

Act moldovenesc din sec. XVII (A. I. R. I, 63): „o fotă roșie; 2 peșchire; o părăche de *altițe* cu sarmă...“

Costachi Stamatî, Muza I, 108:

Cu cămeșă de melez,
Ce pe la mînici și piept
Avea grele cusături
Cu sarmă și cu mărăgen,
Ce *altițe* se numesc...

O doină din Ardel:

Otu lua o sermăncuță,
Care pörtă opincuță
Și cămeșă cu *altiță*,
Și pe șolduri o catrință...

(Alex., Poes. pop. 2, 263)

Doina „Săbărelul“:

Cu flori roșii la costiță,
Cu cămeșă în *altiță*,
Cămeșă ca lebeda,
Se vede țuța prin ea...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 305).

Altițe se pun nu numai la cămeși femeiesci, ci și la cele bărbătesci.

Alexandri, Istoria unui galben: „Tótă haîna ei era o cămeșă albă cusută cu

altife de fir și de mătăasă pe la umeri și pe la gât, și o fotă albastră cu dungă vișinii..."; dar același, O primblare la munți: „măcar că era cel mai frumos dintre toți flăcăii, nici o fată nu se uita la el, pentru că era sărac, pentru că n'avea cămeșă cu *altife* și pălărie cu mărele...”

O doină de peste Carpați:

Badiu care 'mî place mie
N'are casă, nici moșie,
Numai péné 'n pălărie;
Nici o brazdă în holdiță,
Făr' cămașe cu *altifă*...

(Jarnik-Bărsanu, 39)

Derivațiunea cuvîntului: „*altifă* ab ala, littera t interposita, quasi parva ala, cuneus“ (Quintescu, Deminut. p. 28) e ingenioasă, dar este de prisos.

În Banat se dice „lătițariu sau lătiță“ (D. Recénu, Lugos, c. Bucova). Serbesce latitza „Armzwickel“ (Karadžić). Această formă indică d'a-dreptul originea vorbeii ca deminutiv din lat = latinul vulgar *latus* „margină, căpetaiu, umăr“, de unde italianul *lato*, vechiul frances *lez* etc. În medio-latina erau sinonimi *latus* și „spatula = épaule“ (Du Cange, v. Spatula), al căruia deminutiv „épaulette“ vrea să dică tocmai *altifă*, o formă metatetică din lătiță. Serbii au primit cuvîntul dela Români, iar nu Români dela Serbi, și cu totul altce-va este polono-bohemul „lata = morceau de ravaudage“, „latati = rapiécer“ (Cihac). Românul *altifă* din lătiță și serbul *latitza* nu însemnează „petec“, ci numai „épaulette“, și'n Transilvania se și chiamă în unele locuri *umărași*:

„Chindiséla de preste umeri se numesce *umărași* și *altifă*“ (I. Floca, Sibiu, c. Sina).

Un alt sinonim al *altifei* este *pavă* „petite pièce de toile carrée qu'on at-

tache à la jointure de la chemise avec sa manche“ (Costinescu), care nu derivă din limba maghiară, după cum au crețut-o unii, ci din latinul vulgar *pala* „dorsi dextra levaque eminentia membra“ (Du Cange), cu aceeași trecere a finalului -la în -vă ca în „pivă = lat. pila“ (Cihac). Ungurii, luând cuvîntul dela Români, îl rostesc de o potrivă: *pála* și *páha*, pe lingă o a treia formă intermediară „*pálha*“. Atât *pálha* precum și *pálă* cată să fi existat la Români alături cu *pavă*, după cum există „*măduhă*“ și „*mădu-lar*“ alături cu „*măduvă*“.

E foarte posnașă metoda acelora cari, ori-când una și aceeași vorbă se găsesce tot-o-dată în graiul românesc și la vre-unul din popórele învecinate, se grăbesc a susține că Români au împrumutat-o dela alți, ca și când nunași dela Români nemine nu putea să împrumute nemica.

Limba românescă trebuî să păstreze câte-trei sinonimi, pe cari póte să le diferențieze sub raportul sensului, lăsând pe *altifă* și pe *pavă* cusuturilor de pe cămeșă, ér prin *umărași* înlocuind pe neologismul milităresc neasimilat și neasimilabil „epolete“.

Macedo-romănesce *altifă* se chiamă *vătrahiă* = vechiul grec *βατραχία* „*εἶδος ἐσθῆτος ἀνδρῆνης*“ (Suidas).

v. *Clin.* — *Pavă*.

Altmintre, adv.; autrement; sinon. În primul sens sinonim cu altfel; în al-doilea, cu de nu saș de unde nu (Lex. Bud.); dar ambele sensuri se împleticesc; bună-órá, în „să faci cum îți am spus, *altmintre* o pați“, se traduce de o potrivă bine prin „autrement“ și prin „sinon“. În primul sens *altmintre* își póte prepune pe de: „sînt obosit și mî-e lene, de *altmintre* mă simțesc sănătos“, unde „de“ func-

ționeză întocmai ca în francesul „d'ailleurs“.

Vechea formă organică a cuvîntului este *a i m i n t r e* = lat. *alia-mente*. Analogic *altmîntre*, format prin asociațiune logică cu *alt*, apare pentru prima oară în texturi cam în secolul XVIII și de pe atunci circulază în graiu într'o mulțime de variante: *altmîntrele*, *altmîntrene*, *altmîntire*, *altmîntere* etc., mai adesea cu *al-* în loc de *alt-*.

Tóte varianturile își acață generalmente pe emfaticul *-a* (v. ⁵·^Á): *altmîntrelea*, *altmîntrenea*, *alminterea* și altele.

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 221: „atuncea s'au făcut și perirea soarelui într'o zi la vreme de bucate, și au ținut ca două césuri, cât se făcuse pămîntul și lumea *altmîntrelea*...“; dar același mai jos p. 229: „de poți, fă și *alminterea*...“

E mai poporană și mai corectă forma *a m i n t r e* cu varianturile sale *a m i n t r e l e*, *a m i n t e r e*, *a m i n t e r i* etc., cari de asemenea își asociază mai tot-d'a-una pe emfaticul *-a*.
v. *Almîntre*. — *Altfel*

Altoàn s. **altoănă**, s. m. et f.; jeune arbre greffé, plante greffée. Acéstă formă circulază în popor, mai ales în Moldova, alături cu formele *oltoàn*, *ultoàn* sau *hultoàn* și *oltoănă*, pe cari le indică Cihac (II, 518). Variantul cel mai răspândit este aspiratul *hultoan* și *hultoană*. La masculin, *altoan* sau *hultoan* se chiamă în genere tot felul de pomi altoiți (V. Florescu, Sucéva, c. Ruginósa); la feminin, *altoănă* sau *hultoană*, o varietate de struguri cu bóbe mari cărnoșe, numite și „pómă grasă“ (N. Teodorescu, Iași, c. Sinescii); apoi la feminin și la masculin de o potrivă, se dice la un soiu de cireși, „cerise

bigarreau“ (Cihac), *altoan* sau *hultoan*, *altoănă* sau *hultoană*, deosebindu-se o varietate albă și o varietate neagră.

Deja în Pravila lui Vasile Lupul, 1646, f. 15: „cela ce răsădește pomi pre pămîntulú altuía, sau ultuíaște pre acel pămîntú, íșú piiarde și *ultuonele* și alte totú ce va răsădi...“

Este maghiarul *oltvány* „greffe, ente“.

v. *Altoesc*. — *Altoiu*.

Altoănă. — v. *Altoan*.

Altoèsc (*altoire*, *altoit*), vb.; enter, greffer; inoculer, vacciner. Este maghiarul *oltani* „enter“. Alături cu *altoesc* circulază formele *oltoesc*, *ultoesc*, *hultoesc* (Cihac). Sensul de „inoculer, vacciner“ e de tot nou; înțelesul vechiu al cuvîntului este numai „enter, greffer“.

Proverb:

Salcia cât să căznesci,
Pom nu poți s'o *altoesci*...

(Pann, III, 40)

O colindă:

Grădin'a făcut,
Flori și-a presădit,
Flori și-a *altoit*,
Flori din tóte flori,
Mai mult busuoc
Decât siminoc...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 91)

v. *Altoan*. — *Altoiu*. — *Ultuesc*.

Altoire }
Altoit } v. *Altoesc*.

Altoitòr, **-òre**, adj. et subst.; greffeur, enteur, vaccinateur.

v. *Altoesc*.

Altòiu (plur. *altòe*), s. n.; greffe, ente, oeilleton. Formele colaterale: *ol-*

toiu, ultoiu, hultoiu (Cihac). *Altoiu* se deosebeste de *altoan*, care înseamnă numai pomul supus altoirii sau trecut prin altoire, pe când *altoiu* este materia cu care se altoește. Derivă din maghiarul *oltó* „greffeur“, de unde o formațiune foneticescă mai corectă ar fi fost „altau“, care însă s'ar fi confundat cu pronumele posesiv.

I. Văcărescu p. 54:

Din șapte ani în șapte
Năravuri felurite;
In om se pun *altoae*,
Când rele, și când bune...

Anton Pann, Prov. I, 171:

Școla face pe-omul om
Ș'altoitul pe pomul pom...

De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sultana p. 44: „Să dă ea pe lingă mulți, și mulți să dă pe lingă ea, c'ar avé bune părăluțe; da ce face, ce drege, că n'are *altoiu* de vino'n coa; pré e greóe...“

Intr'o doină din Banat:

Frunză verde de *altoi*,
Dauțiți voi junii feciori;
Ce eú vréú să vè grăesc
O cântare mucutea,
Dacă v'a fi drag de ea...

(Tribuna din Sibiu, 1886 p. 1086)

prin *altoiu* se înțelege un arbore altoit, adică un *altoan*.

v. *Altoan*. — *Altoesc*.

Al-trèilea, a-trèiã, adj.; troisième. Proverb: „*a-treia* și după infierbințelã“ (C. Golescu) = „de la moutarde après dîner“.

v. *Al*. — *Trex*.

Alt-unde, adv.; ailleurs quelque part. Compus din *alt* și *unde*, se întrebuintează mult peste Carpați, mai ales în Banat, ca sinonim cu *aiuri*

sau *airi*, de care însă diferă prin aceea că înseamnă *aiuri* unde-va.
v. *Aiuri*. — *Unde*.

Alțea. — v. ² *Furcă*.

Alțina, n. pr. loc.; un village en Transylvanie. Un mare sat în țera Făgărașului, nemțesce *Alzen*, în vechile documente *Alznau* (*Windisch*, Geogr. d. Siebenb. 251).

O doină:

Mândra mea dela *Alțina*,
Fața ei ca și coprina...
(A. Bunea, Făgăraș, c. Vaidarecea)

v. *Coprina*.

Aluât s. *aloât* (pl. *aluaturî, aloaturî*), s. n.; levain aigre, ferment, pâte, pâtisserie. Făină cu apă și sare. „O bucată de *aluat* acrit care, amestecat în *aluatul* din care voește cine-va a scóte pâine, servă a' l face să créscă și să se dospéscă, se đice plã m a d ă = ferment“ (Costinescu). *Aluatul* deja plãmădit se chiamă *cocă* = „pâte“. Apoi se numește într'un mod generic *aluat* orice mâncare din făină = „pâtisserie“.

Macedo romănesce tot *aluat*. La Itriano-romăni *alvat* și *avlat*. Corespunde formelor romanice: provent. *levat* = ital. *levato* = portug. *levado*, tóte din latinul *levatum*, inițialul *a-* în *aluat* fiind protetic, fără a fi nevoe de a admite pentru variantul romănesc un prototip latin deosebit al *levatum*, care totuși e cu puțință (Cihac).

Dicționar Mss. Bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 423): „*Aloat. Aluat. Fermentum. Massa*“.

Noul Testament din 1648, Luc. XII, I:
...întăiu vă păziț de *aluatului* fariseiloră, care iaste fățăriia...
... attendite a fermento pharisaeorum, quod est hypocrisis...

Coresi, Omiliar 1580 quatern. XXXII p. 4: „prespre puțină după aceia plânge-vor și și de alți lor lipsi-se-vor, că cămătnicia oare-ce uin *aluat* vechiu iaste și, vare-unde să cade, necurăție lucrăză...”

Dosofteiu, Paremiar 1683 f. 78 a: „așia lesne cum soagemu noi pita din *aloat* și de-acii o și coacemă de ni-î de sațau vieții, așia lesne svinția-sa ne-au frământatū din lutū și ne-au soptū și ne-au însuflețatū...”

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 26): „precum *aluatul* mic într'o covată mare toată frământătura dospēște, așa un om rău...”

Ibid. p. 237: „bucătēoa *aluatului* la toată covata destul iaste, și din scântēe mică mare pojar a să ațūta poate...”

„Macedo-romānesce *aluatlu* ce se păstrēză pentru a face nou *aluat* se chiamă a p r u m t u, iar *aluatlu* cel nou se numesce v i n i t.” (M. Iuța, Crușova).

Deminutivul din *aluat* este aluățel, după cum se numesce în munții Némțului și o plantă „care crește cu două frunze în două părți” (I. Selăgenu, com. Hangu), probabilmente o varietate de „Ophrys”, franțusesce „double-feuille”, ital. „bifoglio”, germ. „Zweiblatt” etc., deși nu ne putem rosti cu siguranță.

În loc de aluățel se ȳice și aloțel, ca în Dicționarul Mss. Bănățen circa 1700 (Col. I. Tr. 1883 p. 423).

v. *Cocă*. — *Plămadă*.

¹ Aluățel, s. m.; dimin. d'aluat.
v. *Aluat*.

² Aluățel, s. m.; t. de Botan. —
v. *Aluat*.

Aluȳesc (*aluȳit*, *aluȳire*), vb.; faire des enfantillages, des puérilités; tomber en enfance. Provincialism bănățenesc, destul de vechiu. Se rostesce cu *d=dz*.

Dicționar Mss. circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 423):

„*Aludžesk*. Puerasco.

„*Aludžit*.”

„A *aludzi*, *aludžit*, se ȳice pe la noi unui om saū unei vite ce și-a perdut din minte, de ex.: a *aludžit*, nu mai e cine a fost, vorbesce saū face copi-lării...” (S. Liuba, Banat, c. Maidan).

Din serbul luditi-se „sich nārrisch stellen”, lud „nārrisch, thōricht, unreif” (Karadžić), prin prepoziționalul *a* = lat. ad.

v. *Agrāesc*. — *Lud*. — *Zelud*.

Alulu? Ne întimpină în Dicționarul Mss. romāno-latin din Banat circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 423): *alulu*; dar fără nici o explicație, alături cu *alumat*, lăsat ȳrăși fără traducere.

Alumat? — v. *Alulu*. — Nu credem să aibă vre-o legătură cu macedo-romānul a l u m a c h e „branche”, care este albanesul *ljovmazzje* (Hahn).

¹ Alun (plur. *alunū*), s. m.; t. de Botan.: noisetier, coudrier, Coryllus avellana. Copăcel din familia celor cu rōde acoperite cu poșghiță.

A. Odobescu, Dōmna Chiajna p. 88: „... acolo salciea pletōsă, socul miro-sitor, *alunū* mlădioși, arțarii...”

Alunul ocupă unul din locurile cele mai importante în mitologia noastră poporană.

„Un tiner aprins de iubire—ȳice Alexandri (Poes. pop. 2-9)—e fermecat de vre-o babă Clōnță ce i-a făcut cu ulcica. Acel nenorocit este expus a încăleca pe o prăjină și a se duce prin vȳzduh după glasul fermecătōrei care, bătēnd cu o vȳrguță de *alun* peste o ulcică din vatră, chiamă necontentit pe iubitul ei...”

Și nu numai vėrguța babei e de *alun*, ci tot de *alun* este și prăjina pe care călătoresce bietul fermecat, căci el cântă într'o doină :

Să scii că eū vin nebun
Pe-o prăjină de *alun*...

(Alex., Poes. pop. 2. 234)

E și mai curios, când un asemenea aeronaut încalecă pe o simplă frunză, și totuși lucrul nu e imposibil după credința poporului :

Poruncitu-mi-a mīndra
Să mă duc pîn' la dīnsa :
Duce-m'oiu ca un nebun
Pe-o frunzuță de *alun*...

(Ibid. 371)

saū :

Fata'mi dice : ești nebun !
Mergi pe-o frunză de *alun*,
Că te-așteptă óre-cine
Și rīde 'n brață streine...

(Familia, 1884 p. 539)

„Babele fac de dragoste pentru fete cu ulcicuța în vatră, bătēnd în ea :

Cu o vėrguță de *alun*
Ca să'l aducă nebun,
Și cu vėrguță de so c
Ca să'l aducă prin foc...

și atunci Țelele îl aduc pe cel dorit pe sus prin văzduh, călare pe o prăjină...“ (Preut G. Talpalar, Tirgu-frumos).

Deja la I. Văcărescu p. 330 :

De sānger bețe, d'*alun* nuele,
Frige și ferbe pe trei ulcele...

În Vălcea (com. Zăvoeni și Nisipii) fetele mari se duc la un „hududu“, adecă un păriiaș, fac peste el o punctecă din surcele de *alun*, arțar și scaete, la capētul căriia pun un busu-ȳoc, și apoi recită invocānd fie-care pe „s crisul“ ei :

Tu, *alun*,
Să mi'l aduci ca pe-un nebun !
Tu, harțar,
Să mi'l aduci ca pe-un călușar !
Tu, scaete,
Să mi'l aduci ca pe-un herete!..

Alunul are puterea de a băga în neastēmpēr nu numai pe om, dar pīnă și pe o pāseriucă care cutēză a se încuiba în frunzișul lui :

Numa io's pasere strinā,
Nice cin,
Nice m'alīn,
Că m'i cuibul līngă drum
Pe-o crenguță de *alun*...

(Pompiliu, Sibiu, 35)

Ce să vorbim însă de o sārmană pāserică, când chīar jigania cea mai veninosă se teme de *alun* ? „Șerpele, fie cât de mare, dacā'l găsește omul încolătăcit și'l va descānta cu băț de *alun*, pōte să'l pōrte și după gāt, și nimica nu'ī face“ (Starețul G. Theodorescu, Galați). De aceia țēraniī în unele locuri ȳic că : „*alunul* este nașul șērpelui“.

Jipescu, Opincaru p. 43 :

„— Ăă ! ia viniți, viniți încoa, ȳise Costandin. Cātă șarpili !

„— Prinde'l băiețel ; croiește'l piste mijloc c'o nuēlușcă dē *alun*, că *alunul* e nașu lu'ī, și mōre...“

De aci unele precepte de medicină poporană :

„Un om mușcat de șērpe, se oblojesce cu frunze de *alun* și 'ī trece...“ (D. Cerbulescu, Mehedinți, c. Rudina).

Sint și o mulțime de descāntece speciale, în carī se ȳice, bună-óra :

Lēc din ce să'ī fie ?
Din rădēcīnă de boz
Și māsă d'*alun* verde :
Fuge șērpele, se perde...

saū :

Ȫa cuțit,
De gāsīt,
Parā de argint,
Lemn de corn,
Nuia de *alun*,
Apā ne'nceputā
De vīnt nebātutā...

saū :

Cu *alunul* am descântat,
Mușcătura s'a vindecat...
(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 393-4)

saŭ :

Vita sécă
Prisécă,
Cu cincî degete luată,
Peste gardurî aruncată,
Cu boz, cu *alun* descântată...
(Burada, Dobrogea, 274)

Acest băț de *alun* mai servă Româ-
nului la altele multe, bune și rele.
Așa, de exemplu, pentru ca să nu ȳea
cine-va „mana” adecă laptele dela vite,
pe a-locurî țĕraniî „ingrôpă în pămînt
casa dela vacile fĕtate întăiŭ, de'npre-
ună cu un fir de mătase și un băț de
alun...” (Rîmnic-Sărat, c. Dedulescî).

Afară de verguță de *alun*, créngă
de *alun*, frunță de *alun*, prăjină de *a-
lun*, băț de *alun*, din trunchiul acestuî
copăcel se pôte face o măciucă, înze-
strată și ea cu puterî miraculoșe. Un
Român din Ardél, furios pe Unguri-
mea care'î gonesce pe frațîl seî, cântă:

De-or fi morțî, să mi'î resbun
Cu-o măciucă de *alun*
Ce'î bună de descântat
Și morțîl de resbunat...
(Alex. 2., 317)

În viața cea haîducéscă, *alunul* mai
are și o altfel de însemnătate. Hoțul,
silit ȳerna a argăți pe la cĕcoi, a-
ștĕptă cu nerăbdare:

Pin' ce-a da frunđa'n cătun
Ș'a cânta cucu'n *alun*;
Primăvara de-a veni,
Iar la codru ne-om porni...
(ibid. 258)

Apoi o dată în codru, ca un fel de
petrecere,—dice Alexandri (Poes. pop.
2: 235) — „flăcăîl Români de astăđî aŭ
încă obiceiul de a face să plesnescă
în palme frunđe de *alun*...”

Însă frunđa *alunului*, după credința
poporană, ține numai pînă la Crăcĕun:

Mĕ usuc ca frunđa 'n vînt:
Ca frunđa curechĭului
În postul Săn-Petrului,
Ca frunđa *alunului*
În postul Crăcĕunului...
(Marian, Bucov. II, 182)

Pînă ce dară frunđa de *alun* apucă
„a se usca în vînt”, Românul se in-
spiră dela ea într'o mulțime de cân-
tece, bună-ôră:

Frunđa verde de *alun*,
Într'o Joi după Crăcĕun
La cătane m'a luat,
Pĕrul mi l'a retezat
Și departe am plecat...
(Jarnik-Bărsanu, Transilv. 318)

saŭ :

Frunđa verde trei *aluni*,
Auđit'ați ómenĭ bunĭ?
Că de-asupra satului
Potira ținutului
De'mprejur că s'a sculat...
(Marian, Bucov. I, 6)

Doîná din Vlașca :

Fóia verde de *alun*,
Sărmanul voinic străin:
Ese-afară 'n bătătură
Și cu foc cântă din gură...
(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 285)

Une-orĭ în loc de tristeță cobĭtore,
ne întĭmpină ironia :

Frunđa verde trei *aluni*,
În grădina cea cu pruni
Fac fetele rugăcĕunĭ
Sămbăta, Dumineca,
Să se pótă mărita!...
(Jarnik-Bărsanu, Transilv. 449)

Măi nici o dată însă, *alunul* nu in-
spiră veselĭă, ci aprópe tot-d'a-una un
simțimĭnt melancolic și chiar ce-va in-
fernal. În balada lui Ghemiș :

Într'o đĭ Ghemiș punea
Șapte buți alătura,
Cu vinăta le sărĭa,
Pe vinăta o spĕtia ;
Iar Ghemiș ca un nebun
O lega de un *alun*

Și trei țile o plângea,
Nici că se mai mângăia!
Apoi, mări, se 'ndrăcia,
Colé 'n vale se ducea...

În Transilvania (Lex. Budan.) și 'n Bucovina *alunul* se numește pe alocuri și tufă, adecă copăcel, „arbrisseau par excellence“.

„Flóre de *alun* saũ tufă spun femeile că e bună pentru cei bețivi. Cine voește ca bețivii să nu mai bee holercă saũ rachiũ, adună câte noë floricele de *alun* dela noë tufe, și după ce le adună, le pune în aghiasmă ca să mocnescă; érá după ce mocnesc, dá o cătime anumită de aghiasmă de acésta celui bețiv de bėut, pe când sînt preuții în biserică, și se crede că bețivul, după ce bé aghiasmă de acésta, se lasă cu totul de bėut...” (Aurora Română 1881 p. 8).

v. *Aghiasmă*. — *Bețidă*.

Caracterul magic al *alunului* aparține unui ciclu legendar respândit de secolii în Europa întregă, luând în fiecare țeră câte o nuanță propriă. „La verge des magiciens devait être en bois de noisetier“ (Gubernatis, Mithol. d. plantes, II, 240; cfr. Collin de Plancy, Dict. infernal, v. baguette divinatoire). De asemenea și credința în puterea *alunului* asupra șerpelui se regăsește întocmai la Italiani, cari cred că: „toccandosi le serpi con verghe di avellane, rimangono come intorpidite e finalmente si muoiono“ (Pitrè, Archivio delle tradizioni popolari, t. IV (1885) p. 137).

v. ¹*Al* (p. 654). — *Alună*. — *Colindăță*. — *Cuțit*. — *Fluer*. — *Șerpe*. — *Solomonar*. — *Tufă*...

²*Alũ*, n. pr. loc. Așa se chiamă mai multe localități în România, de unde și porecla *Alunénu*, după care

apoi ȳarăși numele de sat *Aluneni* în districtul Dolj (Frunțescu, ad voc.)
v. ¹*Alun*.

¹*Alunăriũ*, s. m.; le mois de juillet. Numele macedo-român al lunii când încep a se culege alunele, macedo-românește *allune*, *αλλοũνε* (Miklosich, Rum. Untersuch. II, 60). De aci, prin împrumut, albanesul toskic *αλονάρι* și *λονάρι* (Hahn), neo-grecul *ελωνάρις* (Passow).

v. *Alun*. — *ariũ*.

²*Alunăriũ*, s. m.; coudraie, aulnaie. Pădurice de aluni. Formă puțin întrebuintată.

v. *Aluniș*.

³*Alunăriũ*, s. m.; vendeur de noisettes. Precupețul care vinde alune.
v. ¹*Alună*. — *ariũ*.

⁴*Alunăriũ*, s. m.; t. de Zool.: casse-noix, Nucifraga caryocatactes. Pasere numită de asemenea *Gaiță-demunte*.

Marian, Ornit. II, 407: „*Alunăriũ*. Acesta trăește prin alunișuri și se nutrește cu alune, pe cari le sparge cu ciocul și apoi le mănăncă. El e de colóre pestriță și de mărimea unei ciorii. E bun vinat. Numirea e usitată atât în Bucovina, cât și 'n Țéra Barsei în Transilvania. Se pare a fi paserea care se numește germ. Hasel- oder Rothhuhn, saũ póte și aceea care se numește germ. Nussknacker“.

Numai identificarea din urmă e corectă. Acésta păseriică pórtă aprópe același nume în Savoia și 'n Elveția romandă: *casse-alogne*, *alognier* (Rolland, Faune popul. II, 130), ȳar la Nizza se chiamă *avelanié*. În Savoia și 'n Elveția i se mai dá numele

de „geai de montagne“, care corespunde sinonimului român „gaiță-de-munte“.

v. ¹. *Alun.* — *Alună.* — *Gaiță.*

⁵. *Alunăriu*, s. m.; t. de Zool.: muscardin, *myoxus avellanarius*; „mic șórece de pădure de culóre roșietică“ (Prahova, com. Mălăesci; Némț, c. Dobreni și Galu, etc.).

Peste Olt (Dolj, com. Bodăesci), acest șórece se chiamă *pricoliciu*; în munții Némțului nișin ar alături cu *alunăriu*; în fórté multe localități: p álșu sau p áșu.

„*Le myoxus avellanarius est un grand mangeur de noix et de noisettes*“ (Roland, Faune popul. I, 39). De aci numele frances al acestui șórece „*croque-noisette*“, nemțesce „*Haselmaus*“ etc.

v. *Nișinar.* — ². *Pricoliciu.* — *Pálșu.*

¹. *Alunăș*, s. m.; petit noisetier. Diminutiv dela *alun*, cu același sens.

Intr'o doină:

Alunăș cu-*alune* multe,
Am drăguț și'i dus la munte;
Alunăș cu-*alune* mici,
Am drăguț și nu'i pe-aiel...

(Marian, Bucov. II, 175).

². *Alunăș.* — v. ³. *Alunel.*

Alunăt, adj.; écarquillé. Se întrebuințează în Moldova numai despre ochi, ca sinonim cu *holbat* sau *sgăit*.

Anecdota poporană „*Țiganul la pescă*“:

Toți ou ochii *alunați*
Și la gușă toți imflați...

(Contimporanul, II p. 654)

Povestea „*Baba și Țiganul*“ (ibid. p. 848): „Când s'a vécút afară, gândia că a scăpat din iad. Mai nici a vorbi nu putea: îi luase Avram sporul. Șe-dea cu ochii *alunați* și se tot feria, când încóce, când încólo...“

Literalmente: „rătund ca *aluna*“.
v. *Alună.* — *Boboșat.* — *at.*

Alună, s. f.; t. de Botan.; noisette. Rodul copăcelului numit *alun*.

O ghicitóre descrie fórté comic aspectul *alunei* pe créngă:

Săcâita, vai de ea,
Șéde 'ntr'un vírf de nufa...

(Ispirescu, Pilde, 24)

Pe aúri variantul:

Cucuiata, vai de ea...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 216)

În comparațiuni poetice *aluna* se ăea și ca o măsură, bună óră într'un descântec:

Gálca cât măru,
Gálca cât para,
Gálca cât nuca,
Gálca cât *aluna*,
Gálca cât bobu,
Gálca cât fasolea,
Gálca cât mazerea,
Gálca cât grăunțu,
Gálca cât malaú,
Gálca cât pásatu,
Gálca cât un fir de mac uscat
În patru despícat...

(Marian, Descântece p. 125)

Proverb: „Doé *alune* sînt tabără la o nucă“ (Baronzi, Limba p. 49).

Alunele fiind hrana de predilecțiune a veverițelor, de aci într'o fabulă a lui Donicî:

Veverița cinste mare
Dela leú a dobândit,
Ș'aú luat făgăduință
Că, din dările ce vin,
Îi va da spre cunoscință
Un car de *alune* plin...

Caracterul infernal al alunului s'a resfrânt întru cât-va și asupra *alunei*. Așa într'o doină:

Frunză verde de *alună*,
Sună, sună și resună,

Sună petricica 'n vale
Resturnându-se pe cale,
Mândra mea plânge cu jale...

și mai jos :

Frunză verde de *alună*,
Duce-se lelea nebună...

(Alex. Poes. pop. 2, 283)

În variantul oltenesc :

Foiă verde ș'o *alună*,
Sună, sună și răsună,
Sună petricica 'n gărlă,
Puica mea plânge cu milă;
Sună petricica 'n Olt,
Puica mea plânge cu foc...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 325)

Într'o altă doină, care se cântă în Transilvania, o fătă se hotăresce a cununa pe iubitul ei cu o altă fătă, pe care însă vrea tot-o-dată s'o fermece prin *alune* :

Cununa-l'aș cunună,
Da la fină ce 'i voiu da ?
Da o mână de *alune*,
Să se ducă fina 'n lume,
Să rămână finul june,
Cu mine să se 'mpreune!..

(Jarnik-Bărsanu, Transilv. 99)

Prin accepțiunea sa diabolică *aluna* fiind în antagonism cu Sântul Ilie, tradiționalul vrăjmaș al dracului, Româniî din țera Făgărașului, pôte și de pe aîurî, cred că : „dacă durdue în diua de Sânt-Ilie, în acel an se ghiermănoșeză *alunele*“ (com. Copăcel și Ohaba).

În cântecele poporane figurază forțe des „frunză verde de *alună*“ în loc de „frunză verde de al un“, deși frunza, neapărat, aparține copaciului, iar nu rodului. Cele mai multe din aceste cântece, ca și acele cu „frunză verde de al un“, sînt cu pornire voinicescă. Așa în balada „Codrénul“ :

Frunză verde de *alună*,
Codrenaș cu voe bună
Se urca în dél la stână,

Se urca și chiula,
Toți ciobaniî că fugia...

saû :

Frunză verde de *alună*,
Mulți feciori frumoși s'adună
Și 'ntr'o cătă se 'mpreună!
Toți imî plécă la bătaie
Între sunet de cimpóie...

(Pompiliu, Sibiu, 77)

Une-orî se începe alt-fel :

Foiă verde ș'o *alună*,
Italia 'i țera bună,
Fără mie 'mî pare rea,
C'am șeșut doi ani în ea
Departa de mândra mea...

(Jarnik-Bărsanu, Transilv. 320)

Dar rolul principal al *aluneî*, prin care ea se distinge de al un, este erotic :

Pe sub póle de pădure
Merg copilele la mure,
Nevestele la *alune*
Și rid ca niște nebune :
Eü m'am dus să taü nulele
Și pin huciu am dat de ele..

(Alex. 2 • 365)

saû :

Frunză verde de *alună*,
Mê duseî nóptea pe lună
Se găsesc o florica
Care mult inima 'mî strică...

(Ibid. 232)

saû :

Frunză verde de *alună*,
Decât c'un tată ș'o mumă
Mai bine c'o mândră bună..

(Jarnik-Bărsanu, 13)

După cum se vorbește în munții Némțului :

Frunză verdi triî *aluni*,
Câti focuri ard pi lumi,
Niși unu nu ardi ghini
Cum ardi inima'n mini..

saû :

Frunză verdi triî *aluni*,
Șiniî nî-i drag pi lumi ?
Calu bun și armi buni
Și potica din paduri
Pardosită cu *aluni*,

Cu *aluni* mărunțeli
Să calși murgu pi țeli,
C'ășa plași mândrii meli...

(I. Mironescu, c. Dobrenii)

O variantă muntenescă veđi la G. D. Teodorescu, Poes. pop. 325.

În următórea doină de peste Carpați, fra g a simboliséză începutul iubirii, l e m n - u s c a t sfîrșitul ei, iar la mijloc este *aluna*:

Ca să vađă
Și să crédă,
Foița verde de fragă,
Că i-am fost iubită dragă;
Foița verde de *alună*,
Că i-am fost mândruță bună;
Foaie verde l e m n - u s c a t,
Și acuma m'o lăsat
Pentru sluta cea din sat !...

(Jarnik-Bărsanu, 253)

Elementul erotic al *alunei* ne întîmpină și la alte popóre. Francesul ȓice că: „lorsque l'année est fertile en noisettes, il y a beaucoup de naissances illégitimes“ (De Nore, ap. Mannhardt, Wolf's Z. f. d. Mythol. III, 100), La Germani, a merge la alune și a face curte este tot una: „in die Haseln gehen“. La vechii Romani însă, dragostea era într'o legătură mai strînsă cu nuca:

..... tibi ducitur uxor,
Sparge, marite, nucas...

În fine, *aluna* are în popor și un caracter medical, însoțit însă de un element mitologic:

„În ȓiua de Schimbarea-la-față se duc femeile în pădure, se desbracă în pîiele góle și caută *alune*, pe carí le culeg făcînd trei închinăcîuni la D-ȓeu; aceste *alune* sînt bune pentru friguri...“ (R. Michailénu, Mehedinți, c. Vinjumar).

E peste putință a deriva pe *alună* din latinul *avellana*, de unde s'ar fi născut la noi cel mult „aulănă“ să

„olănă“. În provențala nu se găsesce forma „aulona“ (Cihac, I, 10), ci „aulana“ (Raynouard, II, 156). Și totuși cuvîntul este romanic, căci se află și în dialecte franceze, carí nu puteau să'l ȓea dela noi, dară nici noi dela dinsele. Într'un document din 1358 în dialectul liones: „figues, reysins, ris, cumin, a l o n n...“ (Romania 1884, t. XIII p. 578). În franceza dela Fribourg în Elveția pînă astăȓi se ȓice a l o g n e, cea ce presupune o formă latină rustică adjectivală a l o n e a, întocmai ca „chataigne = castanea“ sau carogne = caronea“, derivată dintr'un substantiv a l o n a, de unde al nostru *alună*. Latinul vulgar a l o n a, cu o scurt, să fi fost óre paralel sau nu clasicului a - v e l l a n a, acésta'í o cestiune secundară; cea ce ne preocupă aci este numai că un asemenea prototip a trebuit să existe, de óră-ce fără el nu se explică românul *alună* față cu francesul a l o g n e. După femininul *alună* Românií au format apoi pe masculinul a l u n, întocmai ca spaniolesce „avellano“ după „avellana“, căci lătinesce nu era „avellanus“, ci „corylus“ sau „corulus“.

În Bucovina, „un struȓșor de mai multe *alune* se numesce căluș sau c ă l u ș e l“ (Aurora română, 1882 p. 9).

Pentru poșhița sau învălitórea *alunei*, ieromonahul Macarie în Lexiconul slavo-român din 1773 (Mss. în Bibl. Centrală din Buc.) numeră următorii sinonimi: „fa ș a *alunei*, pl i u p a sau g ă ó c e a *alunei*, ț ă s t u l o r c o a j a *alunei*“, dintre carí cel mai interesant este fa ș ă.

v. *Alun.* — Căluș. — Fașă...

Alună-de-pămînt, s. f.; t. de Botan.: terre-noix, Bunium bulbocastanum.

v. ³ *Alunele*.

Aluneà, s. f.; lentilles, envie. Mici semne pe corp și mai ales pe obraz. Se întrebuințează mai mult la plural: *alunele*.

Din *alunea*, cu aferesa lui *a* și prin asimilațiune consonantică regresivă. s'a născut forma transilvană *n u n e a*, *n u n e l e* (Lex. Bud. 452), după cum tot pe acolo se dice „ningă“ în loc de „lîngă“.

v. ². *Alunel*. — ². *Aluniță*. — *Nunea*.

Alùnec }
Alunecàre } v. *Lunec*.
Alunecât }

¹. **Alunèl**, s. m.; diminutiv d' *alun*: petit coudrier. Sinonim cu *alunaș*. Doină din Banat:

Câmpie, câmpie,
 Rămăre-ai pustie!
 Numai să rămăie
 Buciumel de vie
 Ș'un fir d'*alunel*
 Să mă sulu în el,
 Să'mi fac (chi) rôtă,
 Să ved lumea tótă ...

(S. Liuba, c. Maïdan, Coll. Mss.)

v. ¹. *Alun*.

². **Alunèl**, s. m., lentilles, envie. Ace-
 lași sens ca în *alunea*.
 Ne întimpină numai la plural:

Lelițo cu *alunei*,
 Nu căta la doi, la trei,
 Și cată la ochii mei
 Că 's albaștri ca ș'ai tei ...

(Alex. Poes. pop. 2., 344)

v. *Alunea*. — ¹. *Alunel*. — ². *Aluniță*.

³. **Alunèl**, s. m.; nom d'une danse
 populaire. Așa se chiamă o horă țeră-

nescă, foarte respândită pe ambele ma-
 luri ale Oltului (Vâlcea, Romanățî,
 Dolj, Mehedinți, Teleorman, Olt)

În Dîmbovița se dice *Alunaș*
 (com. Sardanu).

„La *Alunel* jucătorii, băeți și fete,
 se țin de mână ca în ori-ce horă, apoi
 fac trei mișcări duble spre drepta,
 pornind cu piciorul drept înainte, miș-
 cându-se înainte și'ndărît, de aci patru
 mișcări simple numai spre drepta, după
 aceia se re'ncepe același lucru spre
 stînga, însă tot cu piciorul drept ina-
 inte. Se jôcă iute. Cîntecul:

Alunel cu alunele
 Drag m'e neica cu sprincene,
 Deștele numai inele!
Alunel dărăpănat,
 Drag m'e neica sprincenat
 Și cu semne de vèrsat!
Alunel cu crecă'n dos,
 Aoleo ce om ai fost
 Că m'ai sărutat pre post:
 Nu mă lași pre carnelegi,
 Să'ți dau gură să te'neci!..“

(I. Popescu, Dolj, c. Băilescu)

Jucătorii bătînd cu picîore, câte de
 trei ori la fie-care oprire, cîntă în
 unele localități:

Ađi e luni și măine marți,
Alunelul să m'i bați!
 Ađi e miercuri, măine joi,
Alunelul la bătăi!..

(Preut I. Stănescu, Vâlcea. c. Recea)

În altele:

Alunel cu alunele!
 Vin' la leica, băiețele!
 Prin crânguri și prin vâlcele
 Să te joci mereu cu ele!..

Așa se cîntă în Romanățî, de unde
 étă și aria, comunicată de d. prof. Mo-
 cónu:

v. ². *Alunică*.

¹. Alunële, s. f. plur. — v. *Alunea*.

². Alunële, s. f. plur.; t. de Botan.: millefeuille, Achillea millefolium. Nume de plantă întrebuințat mai ales în Banat: „Alunele, Schafgarbe, cu această plantă se vindecă alunelele (Sommersprossen) de pe fața ómenilor“ (Mangiuca în Familia 1874 p. 586).

Pe așuri se chiamă generalmente Coda-șoricelului.

v. ³. *Alunele*. — Coda-șoricelului.

³. Alunële s. f. plur.; t. de Botan.: Bunium bulbocastanum, terre-noix. Plântă din familia ombeliferelor, cunoscută sub numele de mândălac sau mândănac, al cărui rod, negru pe din afară, alb pe din întru, mare ce-va cât o alună, se întrebuințază la mâncare, având un gust cam apropiat de al castanei.

Cihac (I, 10) aplică același termen la „Fumaria solida et cava“, ceia ce noi n'am putut verifica.

Se mai chiamă și alună-de-pământ (Covurlușu).

v. ⁴. *Alunică*. — Mândălac.

¹. Alunică, s. f.; petite noisette. Denumitiv dela alună, cu același sens.

Ca ce-va foarte mic, într'o doină din Dîmbovița:

Când vîd vre o nevestică,
La inimă mă 'nfurnică,
Mă fac cât o *alunică*,
Daă după ea pe potică...

(D. Vulpianu, Text p. 33).

E de observat că doinele câte se încep cu „frunză verde *alunică*“ povestesc sau prevestesc mai tot-d'a-una o nenorocire.

Așa într'un cântec de doliu:

Frunză verde *alunică*,
Pe casa lui Vasilică
Sint doi puț de rindunică...

(Marian, Bucov. II, 126).

În balada lui Iordache al Lupului:

Frunză verde *alunică*,
Grea pulbere se ridică
Dela Eșî în spre Milesclî;
Iar printr'insa ce zăresclî?
Arnăuți cu șusanele,
Cu argint pe la oșele...

În balada „Năluca“:

Frunză verde *alunică*,
Mircea sue pe potică
Și 'ntâlnește o fetică
Ce purta cofiță 'n mână
Cu apă...

din care Mircea bea și móre de dor.

În balada „Miul Cobiul“:

Frunză d'alunică,
Cine se'ntunică
Și nu mănâncă
Sfinta duminică?
Miul Cobiul,
Ăla sglobiul...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 490)

Intr'o doină:

Frunză verde *alunică*,
Am avut o mândră mică
Ș'am lăsat'o să mai crască
Minte 'n cap să dobândescă,
Dar de când o am lăsat,
Aū crescut, s'au măritat...

(Alex., Poes. pop. 303)

În munții Némțului o mulțime de doine se încep cu „frunză verde *alunică*“, bună-ora după cum se rostesc pe acolo:

Frunză verdi *alunică*,
Mă sui în dél la stâncă,
Mă uitai pi gîos pi luncă...

saū:

Frunză verdi *alunică*,
Măi bădită Ionică!
Dac'ai avut gând di ducă,
La și m'ai prins ibovnică?...

saū:

Frunză verdi *alunică*,
Șini șuiră pi luncă?
Costachi și Ionică...

saū:

Frunză verdi *alunică*,
Șepti răchi ș'o vali-adâncă,
Valeū! lupu mă mănâncă...

(I. Mironescu, c. Dobreni, Coll. Mss.)

v. *Alună*.

²·*Alunică*, s. f.; nom d'une danse populaire. Așa se chiamă un danț țărănesc în Râmnicul-Sărat (com. Vișan), pôte același cu danțul cunoscut în partea occidentală a Țerei-Romănesci sub numele de *alunel*, în Dimbovița *alunaș*.

v. ³·*Alunel*.

³·*Alunică*, s. f.; lentilles, envie. Același sens ca în *alunea* și'n *aluniță*.

Într'o doină:

Când mă uit la casa ta,
Mi se rupe inima;
Alunica'ți dela git
M'au aprins, m'au omorit;
Alunica'ți de pe brață
A să mă scotă din vieță...

(Alex., Poes. pop. 2, 344)

v. *Alunea*.

⁴·*Alunică*, s. f.; t. de Botan.: *Bunium bulbocastanum*, terre-noix. Același plantă care pe auri se chiamă *alunee*, *alună-de-pământ*, *mândălac*.

„*Alunică*, cu o rădăcină rotundă ca o *alună*, de unde și-a luat și numele, se întrebunțeză de popor contra durerii de stomah: pisând rădăcina, o plămădesci cu țuica două ore, apoi o beî...“ (N. Panaitescu, Muscel, c. Băjeni).

„*Alunică* este o buruună ce crește prin păduri în mare număr, cu cotorul scurt, având frunzele și mirosul ca al cucutei, iar rădăcina cât o *alună* și dulce la gust...“ (I. Chirvășuță, Tecuciu, c. Ionășesci).

v. *Alunele*.

¹·*Aluniș* (plur. *alunișuri*), s. n.; cou-draie, aulnaie. Pădurice de *aluni*.

E des în poesia poporană.

În balada lui Meșter-Manole:

Nu cumva-î vęđut
Pe unde-ai trecut
Un zid părăsit
Și neisprăvit
La loc de grindis,
La verde-*aluniș* ?..

Intr'o doină din Transilvania:

Aluniș cu-alune multe,
Spune la badea din curte,

Pe Duminică ce vine
Să 'și gătescă péna bine...
(Jarnik-Bărsanu, Transilv. 40)

Intr'o altă doină :

Aluniș cu frunța 'n criș,
Ibovnic tinăr mî-am prins;
Aluniș cu frunța désă,
Frică mi-î să nu mă lasă!

(Ibid. 51)

În *alunișuri* cresc adesea carpeni și palteni, ast-fel că ele sînt în același timp cărpenișuri sau pâltenișuri.

A. Odobescu, Dómna Chiajna p. 102 :
„începuse a 'nopta, când trăsura 'î sco borî într'o luncă, unde, printre carpeni stufoși, printre des *aluniș* se strecură apele gălbenatece ale unui riú...”

În balada lui Ghemiș :

Frunță verde de-*aluniș*,
Tace cucul la răriș,
La răriș, la cărpeniș,
De frica celui Ghemiș,
Că de-î mic și ghemuit,
Are fața de 'ngrozit...

În balada „Mihu Copilul“, hoții lui Ianoș Ungurén petrec :

La valea adîncă,
La multe de stîncă,
La des pâlteniș,
Mărunt *aluniș*...

Amestecul *alunișului* cu întregă natură dela țeră se caracterisă de minune în „Viața cămpenescă“ de Gr. Alexandrescu :

În vale se vîd desîșuri,
Păduri, liveți, *alunișuri*,
Pe urmă ochiul zăresce
Un dél ce se prelungesce
Verde și împestrițat...

Etimologia : *alun* cu sufixul colectiv -*iș*, ca și 'n cărpeniș, pâlteniș, stejăriș etc.

v. ¹. *Alun.* — *iș*.

². *Aluniș*, n. pr. loc. Așa se chiamă o mulțime de localități în România (Frunțescu, ad voc.).

v. ¹. *Aluniș*.

¹. *Aluniță* (pl. *alunițe*), s. f.; diminutiv d' *alună*. Sinonim cu *alunică*.

Doină din Ardél :

Frunțuliță *aluniță*,
Am avut o mândruliță
Și mî-a fost cam tinerea,
Draga neîchii turturea...
(G. I. Bibicescu, Coll. Mss.)

Altă :

Foicică *aluniță*,
Mă suiam pe Alomiță,
Mă 'ntâlنام c'o copiliță
În fustă și în rochiță...

saú :

Frunță verde *aluniță*,
Prăpădi-te-ai, neîculiță,
Pe la noi prin grădiniță! ...

(Ibid)

v. ¹. *Alunică*.

² *Aluniță*, s. f.; lentile, envie. Același sens ca în *alune* a. „*Aluniță*, pată négră rotungioră ce se face pe pelea omului“ (Costinescu).

Acéstă formă cu aceeași semnificațiune aú împrumutat' o dela Români Bulgariî : *luniză*, mai formând apoi din ea un deminutiv curat bulgăresc : *lunička*.

v. *Alunea*.

Aluniu, -*iă*, adj. ; couleur de noisette. O culóre brună-roșietecă (Marian, Chromatica poporului român, 50).

Cihac (I, 10) trage acest adjectiv dintr'un prototip latin imaginar *avelanivius*. Este o formațiune curat romănescă din *alun* cu sufixul *iú* ca în „vișiniú“ dela „vișină“ saú „undelemniiú“ dela „unt-de-lemn“, fără să aibă a face d'a-dreptul cu epoca romană.

v. -*iú*.

Alung (*alungăre*, *alungat*), vb.; chasser, expulser. Sinonim cu *gonesc* și *pefug*.

În psalmul CXVIII, 161 :

Dosofteiu, 1680:	Silvestru, 1651:
boiari mă <i>alungară</i> în zădar...	boiarii goniră-mă fără vină...

ină cu unt próspect orî cu untură și cu zahar, de culóre roșiă închisă. Dela Turcî cuvîntul a trecut și la Grecî: *χαλβάς, χαλβατζής*; de asemenea la Serbî și la Bulgarî. Cihac (II, 584) crede că din prototipul arab „al-helava“ a căpătat și limba portugeză acéstă vorbă sub forma „alfeloa = espèce de confitures“. In adevăr, Portugesii aũ o *alva* de zahar: „alfeloa de açucar“, și o *alva* de miere: „alfeloa de miel“. O a treia varietate la Români este deminutivul *alviță*, despre care mai jos.

v. *Acadea*. — *Cataif*. — *Sarailiă*. — *Tahîn*...

Alvageriă }
Alvagiũ } v. *Alva*.

Alvițar. — v. ¹*Alviță*.

¹*Alviță*, s. f.; espèce de nougat oriental. Amestec din nucî, scrobélă albă și zahar saũ miere. Când nu e de post, se pune albuș de ou în loc de scrobélă. Cel ce o face e *alvițar*, ér locul *alvițării*.

v. *Alva*. — ²*Alviță*.

²*Alviță*, s. f.; sorte de jeu enfantin.

„La lăsatul secului de brănză, este obiceiũ între copii să bătă *alvița*. Acésta se face séra, după cină, și în chipul următor: De un cuiũ bătut în tavan se légă o ață, lungă pînă să vie în dreptul peptului copiilor. La capétul de jos al aței se légă o bucată de *alviță* cât o portocală de mare. Doi copii, pînă la vîrsta de 15 ani cel mult, se pun față în față, avénd la mijloc *alvița*, adecă între ei. Se depărtéză cu un pas unul de altul. Un al treilea face vînt *alviței* cătră unul din copii. Acesta este dator, fără a pune mâna, să o apuce cu gura. Daca nu pôte, trebue să o atingă cel puțin cu buzele, trimițénd'o

cătră tovaroșul seũ, carele și el se aține cu gura, ca s'o prindă. Sint unii copii dibaci de prind *alvița* de mai multe ori. Sint alții cari nu pot să o prindă nici odată. Cel care o prinde de mai multe ori, estelăudat de tótă adunarea. Ast-fel se trimite dela unul la altul, pînă ce ori apucă *alvița* și o mănâncă, ori n'o prinde și se lasă de a o mai bate, ca să facă rînd și altor copii, cari așteptă cu nerăbdare. Și rid mari și mici, și fac chef, petrecere și chiloman mare. Să se mai scie că la asemenea și se adună câte doẽ saũ mai multe gasde la un loc, ca să fie mai mulți copii. După ce se isprăvesce jocul, se cercă norocul fie-căruia. Acésta se face ast-fel: Cu luminarea se dă foc aței, așa unsă de *alviță* cum este, în norocul cutăruia și sorocind'o pîna unde are să arđă. Daca se stinge și n'ajunge pînă unde este sorocită ață, se đice că n'are noroc în anul acela. Apoi dându'i din noũ foc, o sorocesc pînă unde are să arđă pentru altul. Daca arde pînă unde ață e sorocită, đic că în anul acela va avé noroc, și o sorocesc pentru alt copil...“ (P. Ispirescu, Bucuresci).

Acest joc copilăresc se află și la Macedo-români, unde se chiamă *ască*, adecă: „*ască* să prindă *alvița*“ (M. Iutza, Crușova).

v. ¹*Alviță*. — *Bat*. — *Casc*. — *Joc*. — *Vînt*...

Alvițăriă. — v. ¹*Alviță*.

¹*Am* (*avut, avere*), vb.; avoir: 1°. posséder, tenir; 2°. sentir, ressentir; 3°. devoir, être forcé. Unul din cei trei verbî activi și auxiliari tot-o-dată, alăturate cu sint saũ fiũ și voiũ, cu cari se și compune pentru a obține unele forme, după cum se compune și cu sine însuși: *am avut, aș fi avut*,

voiu fi *avut* și așa mai departe. Fiind în graiu de o circulațiune extremă, ar fi peste putință a studia pe *am* destul de bine, decât n'am despărți din capul locului pe cel activ de cel auxiliar; și acesta mai cu sémă în limba română, care a reușit a'i diferenția pe amîndoi chiar foneticese.

În propozițiunea „*am* un cal bun, pe care *am* cumpărat”, ambii *am* sînt etimologicesce unul și același cuvînt, ca și franțusesce „ai” în: „j'ai un bon cheval que j'ai acheté”; dar pe cînd franțusesce activul „ai” și auxiliarul „ai” se conjugă într'un mod identic: j'ai, tu as, il a, nous avons etc., românesce activul *am* are o flexiune diferită de auxiliarul *am*:

eü <i>am</i>	} un cal pe care	eü <i>am</i>	} cumpărat,
tu <i>ai</i>		tu <i>ai</i>	
el <i>are</i>		el <i>a</i>	
noi <i>avem</i>		noi <i>am</i>	
voi <i>aveți</i>		voi <i>ați</i>	
ei <i>au</i>		ei <i>au</i>	

unde auxiliarul ne presintă forme contrase: *a*, *am*, *ați*, acolo unde la activ vedem: *are*, *avem*, *aveți*; o dissociare morfologică pe care o găsim și 'n unele dialecte italiene, bună oră în cîntecetele poporane marchigiane (Gianandrea):

Bello, che m'ête da tto ra parola,
Tanto ro core mia se ne fida;
Ro cervello l'avete a banderolla...;

une-orî cu *a*:

Ma vo' senza carbò 'gran foco fate,
Pazienza, bello mia, si perso m'âte...

În acest mod, nu numai în fond, dar și prin formă, ambii *am* urméză a fi studiatî fie-care în parte, deși e mai pe sus de orî-ce îndoelă că materialmente *ați* (= ital. *ate*) este identic cu *aveți* (= ital. *avete*).

I^o. Sensurile.

a) *am* „posséder, tenir”.

Verbul activ *am* se apropia prin sens de *stăpănesc*, dar exprimă ce-va cu mult mai general, fără nici o noțiune de drept său de mod: cine *stăpănesc* un lucru, îl și *are*; cine însă îl *are*, pôte să nu fie *stăpân* peste acel lucru. Eü *am* un cal, și totuși calul nu este al meü, ca în cîntecul poporan:

Bădiță de peste dél
Ar veni și n'are cal;
Iea'ti, bădiță, cal cu plată
Și mai vin' la noi vr'o dată...

(Jarnik-Bărsanu, Transilv. 105)

Este dară numai o quasi-stăpănire, un fel de *ținere*, dar cu o nuanță mai puțin materială. Tocmai din cauza generalității pré-mlădiöse a sensului seü, *am* a putut să scadă treptat la o funcțiune curat auxiliară, după cum — ce-va mai anevoe — a scădut în unele dialecte neo-latine și sinonimul *țin*, bună-oră la Spaniolî.

Sensul cel nedecis al lui *am* ne apare mai cu sémă în ghicitori, unde el însemneză ce-va ca „ținere”, însă cu o nuanță de tot abstractă saü chiar metafisică; de ex.: Ce este luna?

Am o miță, albă, grasă,
'Tótă nóptea îmbă 'n casă...

(Sbiera, Povești, p. 322)

Ce este negura?

Am o vacă suriă,
Vine din pustiă,
Cuprinde luncile
Cu brâncile...

(Ibid.)

Locuțiuni metaforice:

Am gură „parler sans gêne, oser ouvrir la bouche...”

Vai, vai, vai inima mea,
Multu'i bună, multu'i rea,
Multu'i negră ca tina:
Mult se arde și se frige
Și n'are gură să strige...

(Jarnik-Bărsanu, 213)

v. *Gură*.

Am n a s „avoir du toupet, être considéré“ : „Minciunosul nu are n a s la nime = a nemine honoratur“ (L. B.).

v. *Nas*.

Am c a p „être en état de faire quelque chose“ :

Poți desface ce-ai făcut,
Dar eü n'am c a p să te uit,
Că cu gândul te-aș uita,
Nu mă lasă inima...

(Jarnik-Bărsanu, 164).

v. *Cap*.

Am p a r t e „avoir de la chance, avoir sa part de“ :

Ocolii țerile tóte
Și de bine n'avui p a r t e...

(Ibid. 131)

v. *Arte. — Parte*.

Am c i n s t e „être honoré“ :

Moxa, 1620, p. 372: „c i n s t e să aibă dela domniia ta, iară de nu voü fi dereptü să'm tai capul...“

Am t r é b ă „être occupé“ :

Act moldovenesc din 1638 (A. I. R. III, 223): „să nu mai avăm noi trăsura pentru garduri, nice să avăm tré b ă la acele vii...“, unde ne întimpină tot-o dată arhaicul :

Am t r ă s u r ă „être tergiversé“.

Apoi: „am pe dracu“, „am haz“, „am pe vino'ncóce“, „am găr-găunı“ și altele, despre cari se va vorbi la substantivii lor.

A treia persónă imperativă: „n'ai-bă...!“ constituă un fel de blăstem: „n'aibă parte!“ „n'aibă noroc!“ „n'aibă pace!“ „n'aibă casă!“ etc. Când pomenesce poporul pe drac, adauge cu gróză: „n'aibă loc aici!“ (L. M., Gloss. 402), de unde apoi unul din numeroasele epitețe ale necuratului: n a i b ă, format printr'un imperativ ca și 'n „ucigă-l tóca!“ . Termen curat românesc de baștină, n a i b ă n'are a face nici cu italianul „nabisso“ (L. B.), care însemnéză „prăpastiă“, dar nici cu tur-

cul „nāibè“, „ce qui vient tour à tour“ (Cihac, II, 599), care este feminin din arabul „nāib=lieutenant, gouverneur“ (Șainénu, Elem. turc. 75).

v. *Naibă*.

Tot sensul de „stăpānesc“ sau „țin“ predomnesce în construcțiunea lui *am* cu un adjectiv sau cu un calitativ în genere: o *am* iubită, il *am* vrăjmaș, îi *am* bunı pentru tréba acésta etc., unde românesc se și ȳice de o potrivă bine: il țin bun.

Vai de mine, ce să fac!
Că n'am pe nimene dra g...

(Jarnik-Bărsanu, 208)

Act moldovenesc circa 1626 (A. I. R. I, 92): „acéle urice au fost date de părintele İosip starițul mănăstirii la nește poslușnici, č'au fost avāndu demult credinčoși, ca să le ție...“

Zilot, Cron. p. 37: „acest tâlhar însovonit măi mult aü prădat și aü jefuit, ca unul ce sciea tóte pe larg ale Craiovei, avēndu-le ochite din vreme...“.

De aci nu măi e decât un pas pină la verbul auxiliar al trecutului: *am* pe cineva ochit = a m ochit pe cineva.

b) *am* „sentir, ressentir“.

Intru cât noțiunea de stăpānire sau ținere trece din lumea exterioră în sfera intimă, ea se preface în simțire, de unde locuțiunea: *am* pe inimă, sau: *am* ce-va, sau chiar simplul *am* însemnând „je sens, je ressens“.

Costachi Negruzzi, Cărlaniı, sc. 1: „En nu măi înbla, și'mı spune ce ai? Sciı că eü ție iți spun tot ce *am* pe inimă...“

Pentru a exprime noțiunea cuprinsă în francesul „indisposition“, Românul ȳice: „*am* ce *am*, că nu mă-e bine...“

Am lipsă = simțesc lipsă;

Am nădejde = simțesc nădejde;

Am bucuriă = simțesc bucuriă;

Am poftă = simțesc poftă, etc.

În multe din asemenea locuțiuni *am* poate fi înlocuit prin *este*: *am* dor = *mă dor*, *am* gând = *mă gând*, *am* grijă = *mă grijă* etc., după cum și lătineste se dicea „*curae alicui esse*“ alături cu „*curae aliquid habere*“. Câte o dată însă printr’o astfel de înlocuire s’ar schimba înțelesul, bunăoară în „*mă milă = misericordiam habeo*“ lângă „*am milă*“ nu numai „*miserere*“, ci și „*misericiordiam consequor*“.

Străinu ’s ca puțu de cuc,
Milă n’am unde mă duc...

(Jarnik-Bărsanu, 207)

v. *Milă*.

Tot aci vine reciprocul „a se *avé* = a se simți“: „cum te *ai*? = *quomodo vales*; *mă am* cu cine-va bine sau rău = *convenio*; cum te *ai* cu frate-teu? = *quomodo convenit tibi cum fratre?*“ (Lex. Bud.).

Enachi Cogălnicénu, Letop. II p. 260: „Grigorie Vodă îl pune la multe trebă, *avându-s e* pré bine...“

Un țeran din Ialomița: „*mă-a* spus unchiu Barbu câte-va cuvinte de *nă-a* intrat la inimă; el e un om cu minte și înțelept grozav; cu mine s *ă are* ghine de *ninune*...“ (Th. Theodorescu, c. Lupșanu).

c) *am* „*devoir, être forcé*“.

Construit cu infinitivul, deja în latina „*habeo*“ căpătase sensul de *trebuie*, trecut apoi în toate limbile române și care în Occident a dat naștere formei viitorului: *dir-a i = dicere habeo*. La Români această construcțiune și-a dezvoltat două nuanțe proprii diferențiate: pe când numai viitorul „*voiu face*“ arată o acțiune liberă, condiționalul „*a m face*“ exprimă o învoelă, er noțiunea de necesitate sau fatalitate, „*faciendum est*“, și-a rezervat pe „*am a face*“, foarte des în vechile tex-

tură, dar pe care nemic nu ne îndreptățește de a’l crede că a fost vre-o dată la noi „în loc de viitor“ (Cipariu, Principia p. 183). Când Coresi dice: „*cine va bé amu deîntru elu, n’are a se însetoș a în vecie*“, „*va bé*“ este o formă gramaticală, dar „*are a se însetoș a*“ constituă o propozițiune saă o construcțiune sintactică cu sensul de: „nu va pute să se însetoșeze“ saă „*îl va fi peste putință a se însetoș a*“.

Din nenumărate exemple lesne de adunat, etă câte-va:

Codicele Voronețian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.):

Act. Ap. XXVIII,
26: cu audzul audziți și nu *aveți* a înțelege, și vădzându prăviți și nu *aveți* a vedé...

... aure audietis, et non intelligetis; et videntes videbitis, et non perspicietis...

Radu din Mănicesci, 1574 (British Mus. Mss. Harl. 6311 B):

Matth. XVII,
21: pridăditu *are* a fi fiul omenesc...

... filius hominis tradendus est...

unde în Noul Testament din 1648: „*da-să-va* fiulul omenesc“, iar în Biblia Șerban-vodă din 1688: „*va-să-să* de fiulul omenesc...“

Text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 647): „ca să poată fi izbăviți de mânia acéia și de foc și de greul ce *are* a fi...“

Ibid. 487: „eu gol *am* eșit diin matele mamei, și iară golu *am* a mērg e...“

Ib. 501: „carii laptele și lăna diin turmă iau, iară de oi nu se grijesc, de carile cuvântu *aveți* a da în zua céia maré...“

Ib. 504: „a veni *avé*-voru în zilele de apoi bățjocoritori...“

Ib. 510: „cine nu va socoti câte-amă grăitū, nice de mai multe nu va *avé* a *créde*...”

Varlam, 1643, I f. 73 a: „așé *are* a păți de oameni ca și Ioanū...”

Simeon Movilă, 1602 (Cuv. d. bătr. I, 127): „de vréme ce veți vedé carté domnie-méle, iară voi să *avăți* a vâferi de acel satu...”

Pătrașco Pățurniche, 1597 (ibid. I, 77): „nime din ruda mé ca să *n'arbă* a pără...”

Și la trecut se pôte exprime un grad de fatalitate prin „*avea* a...”, de exemplu la Dosofteiu, 1680, ps. LXXI, 12:

... c'au izbăvit
pre mișel de săl-
nicū și pre mîa-
serū căruia *n'avia*
cine'î fi
ağutoriu...

... quia libera-
vit egenum a po-
tente, et paupe-
rem cui non e-
rat adjutor...

unde la Silvestru, 1651: „care *n'are* ağutoriu”; la Arsenie din Bisericanî circa 1650 (Mss. în Acad. Rom.): „ce elū *n'avia* ağiutătorū”; la Coresi, 1577: „cui nu éra ajutoriu...”

În graul de astăđi:

Pentru mândra care'mî place
Nici părinții *n'au* ce'mî face...

(J. B. 11)

N'am ce face, sus îi locul,
Inima'mî arde ca focul!
N'am ce face, sus îi délul,
Inima'mî arde ca jarul!..

(Ibid. 193)

Frunđă verde lapte acru,
Mê băgaî slugă la dracu,
Dar la dracu nu'mî pré place;
Cat' să șed, că *n'am* ce face...

(Ibid. 189).

Remâneți cu toți 'n pace,
Eū mê duc, că *n'am* ce face,
Că'î poruncă 'mpărătescă,
Trebue să se 'mplinescă...

(Ibid. 322).

Jele'i, Dómne, codrului
De armele hoțului,

Că le plouă și le ninge
Și *n'are* cine le 'ncinge...

(Ibid. 288)

Bădiță cu șese boi
N'are ce căta la noî...

(Ibid. 38).

De aci exclamațiunea: ce *are* a face!
= „impossible! incroyable!” = italie-
nesce: „non ha a far!” „che ha da far!”

Cu conjunctivul în loc de infinitiv:

Bate, Dómne, Némțu 'n drum,
C'o ales ce-o fost mai bun
Ș'or remas nesce pitic,
Altfel *n'ai* cum să le đici!

(J. B. 298)

Bat'o cruculița lele,
N'avă cum să nu mê 'șele,
C'o veđuî albă la pele
Și la grumaz cu măргеle...

(Ibid., 242).

Tot așa în locuțiunea proverbială:
„*are* cui să semene”=ital. „ha a chi
somiigliare”, care însemneză: „tre-
buî să fie cum este, căci așa i-a fost
némul”.

Cu conjunctivul însă, sensul de „de-
voir, être forcé” e mai puțin lămurit.
„*Am* a face” vrea să đică: „je dois
faire”; „*am* să fac” pôte să însem-
neze numai: „je suis disposé à
faire”. Așa într'o satiră poporană din
Bucovina, o femeie đice câte ar fi dis-
pusă ea să facă numai ca să nu'î în-
vie bărbatul pe care'l îngropase:

Ș'*am* să daū o pălăria
Să'î citescă-o liturghiă
Colea 'n colț la chir-iliă;
Ș'*am* să'î vind ismenele,
Ș'*am* să'î port pomenele
Pîn' l'or lua îelele;
Ș'*am* să'î vind mânușele,
Ș'*am* să'î port și slujbele
Prin tôte crijmuțele;
Ș'*am* să'î daū hosmete
Ca să'l plângă fetele;
Ș'*am* să'î daū clobotele
Să'l bocescă mândrele;
Ș'*am* să'î daū opincele

Să'l bocéscă mățele
Prin tóte cotruțele ;
Ș'am s ă 'i daū și pĕptarul
Să'l plângă hantătarul!..

(Tribuna din Sibiu, 1886 p. 246)

În tóte acestea conjunctivalul „*am* s ă” este cu totul alt ce-va decât infinitivalul „*am* a”, care singur exprimă pe deplin noțiunea de „devoir, être forcé”.

În fine, cu infinitivul său cu conjunctivul sub-înțeles: *n'at* c u m ! *n'at* i n c o t r o ! *n'at* u n d e ! ..

De urit te poți ascunde,
Dar de dragoste *n'at* u n d e . . .

(J. B. 9)

Tot cu nuanța de „devoir, être forcé” figuréază *am* unit cu supin prin prepozițiunea de: *am* de făcut, *am* avut de scris, *aveam* de ținut, voi *avé* de mers etc., cari tóte, mai mult sau mai puțin, s'ar puté traduce prin *trebu* i.

Și atunci când însemnéază „sentir”, *am* se póte construi une-orí cu de urmat de substantiv. Așa se țin de o potrivă bine: „*am* gând” și „*am* de gând”, „*am* grijă” și „*am* de grijă”, unde de ne amintesc pe genitivul latin în „*curae habeo*” :

Același de pe lingă *am* „posséder” ne întimpină în Legenda Sf. Nicolae, sec. XVI (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nic. din Brașov, p. 134): „era buni creștini și bogați și *avé* de destul...” , unde „de destul” se datoréază analogiei cu „de ajuns”.

Ca normă însă, graul românesc post-pune pe de numai lui *am* „devoir”.

v. *De*.

II°. F o r m e g r a m a t i c a l e .

a) *am* și *arb*.

Din latinul *habeo* derivă *arb* în loc de „*abiu*”, cu metatesa lui *i* ca în „*roib* = *rubeus*”, și nici într'un cas nu póte să derive de acolo *am*, după cum

se crede generalmente (Cihac), care este o contractiune din *avem*: „*eū am* = „*ego habemus*”, întocmai ca francesul poporan „*j'avons*”. În rădăcinându-se *am* pentru prima persónă a presintelui indicativ, *arb* a trecut asupra subiectivului: ca s ă *arb*, de unde éráși în graul actual a început a' l goni *am*, astfel că se țin mai adesea: s ă *am*, și numai la a treia persónă persistă nestrămutat: s ă *arbă*. În vechile texturi *arb* sau *arbu*, la a doua persónă *arbi* sau *arbi*, este o formă predominantă. Cipar (Principia p. 139-40) citéază o mulțime de exemple de prin tipăriturile din secolii XVI și XVII; e nu mai puțin des în acte :

Contăș Uricar, 1656 (A. I. R. III, 235): „*deci eu s ă arbu* a da cuconilor a iuré altă falce de vie...”

Nécșul Cantaragiul, 1683 (A. I. R. I, 62): „*s ă arbu* a i da banii la cărtovul viilor...”

Ion sin Vătav Roman, 1715 (A. I. R. III, 276): „*aic* în țara leșască s ă *n'arbu* amestec la nemic, iar după ce a hi mila lui Dumnezeu s ă eșim în țară la pământul nostru, s ă *arbu* și eu trabă...”

Dar și'n scriitorii din secolul nostru, dintre cari ajunge a cita pe Beldiman, Tragod. v. 3223 :

Dumnegeule Inalte, condeul meu este slab
S'arăt sgomotul, strigare, putere nu pot s ă

Atâta voi ^{*arb*} puté țin, mai pre scurt într'un
cuvint,

Că nu s'auđia nimica, nici în cer, nici pre
pământ..

b) *arbend* și *avend*.

Din latinul *habendo* derivă d'a dreptul *avend*, care însă în vechile texturi se cîocnesc cu forma *arbend*, născută sub înriurirea lui *arb* = *habeo*, după cum și'n vechea italiană era o formă *abbendo* dela *abbia* pe lingă forma obicinuită *avendo*.

Codicele Voronețian circa 1550 alăturat cu Noul Testament din 1648 :

Act. Ap. XXIV, 15: upovăința <i>aibându</i> spre Dumnezeu...	... <i>avându</i> nă- dėje în Dumne- zău...
---	---

Radu din Mănicesci, 1574 :

Matth. I, 18 : afă-se <i>aibându</i> în mațe de Duhul sfântă...	.. inventa est in utero habens de Spiritu sanc- to...
--	--

Matth. VII, 29: învăța ei ca des- punsu <i>aibându</i> docens eos sicut potestatem habens...
--	---

c) condiționalul : să *avure*.

Codicele Voronețian în alăturare cu Testamentul din 1648 :

Iacob II, 17 : așa și credința, se n u <i>avure</i> lu- cru, moartă iaste de siinre...	... așa și cre- dința, să nu va <i>avé</i> fapte, moar- tă'î întru ia-ș...
--	---

Macedo-romănesce se ȳice pînă astăȳi la condițional (Bojadschi) : si *avurimu*, a treia persoană : si *avuri*. Este latinul *habuerim*.

III°. Fonetica.

În vechile texturi nu e rar *avdm* în loc de *avem*, ca și văm pentru vom.

Radu din Mănicesci 1574 :

Io. VIII, 41 : părinte <i>avdmă</i> Dumnezeu...	... patrem ha- bem us Deum...
---	----------------------------------

ibid. XIX, 7 lege <i>avdmă</i> legem ha- bem us...
---------------------------------------	----------------------------

ibid. 15: nu <i>avdmă</i> înpăratu...	... non ha- bem us regem...
--	--------------------------------

Coresi, Omiliar 1580, quat. XVI p. 3 : „de multe ori grăescu bogații : ce *avdmă* a mâinca demăneta...”

Varlam, 1643, II f. 51 b : „să ne bucurămū, că multă plată *avdm*...”

Ibid. f. 55 b : „a doa învățatură *avdmă*...”

În poesia poporană ne întimpină „a *davé* = a *avé*”, cu proteticul *d* ca în „dalb=alb” :

O colindă muntenescă :

Ferice 'mî ferice,
Ferice de mine
Și de maica mea ;
'n ȳile ce-am născut,
Parte ce-am *davut*...

(G. D Teodorescu, Poes. pop. 78)

Balada „Rusalin” :

Num' un fecior a *davut* ,
Ce Rusalin l'a chemat,
Șapte școli l'a învățat
Ca să mi'l popescă 'n sat ;
Nevestă pe cin' și-a luat ?
Pe Lena dela Măidanî
Numai c'un șfertar de banî ;
Ibovnică imî *davea*
Pe Veta dela Soceni...

(Reteganu, Poes. pop. 22)

v. 1^oD.

Pe alocuri se aude *avă* în loc de *aibă* :

„Ca jurămint, poporul ȳice : să nu *avă* parte de luminile ochilor, să nu *avă* parte de ce e mai drag în lume...” (P. Iftimie, Tutova, c. Obârșeni).

E și mai curiosă forma poporană trisilabică *avëndă* pentru disilabicul *avënd* (Jipescu, Opincaru p. 20), precum și macedo-romănesce sînt doă forme : *avëndălu* și *avëndu* (Bojadschi).

v. 2^oAm. — *Avere*. — *Avut*.

*Am, vb. auxil. ; avoir. În articolul precedent s'a vȳdut modalitatea materială și logică a născerii auxiliarului *am* din activul a m. Aci dară ne mărginim a'l urmări în sineși.

Auxiliarul *am* se conjugă numai la presinte indicativ, unde se unesce cu participiul trecut :

(eū) <i>am</i>	(tu) <i>ai</i>	(el, ea) <i>a</i>	} făcut ;
(noi) <i>am</i>	(voi) <i>ați</i>	(ei, ele) <i>au</i>	

și la optativ, unde se unesc cu infinitivul :

(eu) *aș* (tu) *ai* (el, ea) *ar* } *face*.
(noi) *am* (voi) *ați* (ei, ele) *ar* }

La indicativ, ca și la optativ, *am* se poate construi cu verbul său în două feluri :

direct : *am făcut, aș face*.

invers : *făcut'am, facere-aș*, unde revine la optativ forma infinitivală nescurtată, deși pe a-locuri se aude în popor : *face-ă-aș*.

Construcțiunea directă poate să fie :

continuă : *am făcut, aș face* ;

întreruptă : *am eu ce-va cum-va făcut, aș eu ce-va cum-va face*.

Construcțiunea indirectă poate să fie întreruptă numai prin pronumele personal : *făcutu-m'ai, face-m'aș*.

Funcțiunea cea obișnuită în ambele timpuri este cea directă continuă ; nu e rară însă, și uneori nu e fără eleganță, cea întreruptă, mai ales la indicativ.

Moxa, 1620, p. 372 : „de *amă* eu *făcută* ce-va cu nedereptul, nu-mi veghé voe nemică. . .“

Act rustic din Mehedinți, 1599 (Cuv. d. bătr. I, 88) : „*au* ei lăsat cu al lor cuvântu. . .“

Psaltirea Șcheiană circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.), X, 4 : „că ce *ai* tu sfrășit, e ei sparseră. . .“

Förte des într'un fragment mähăcén circa 1600 (Cuv. d. bătr. II, 78 sqq.) :

„*s'au* neștire de întâia čas lucrătu“ ;

„*s'au* neștire după al treile čas veritū“ ;

„*s'au* neștire după al șasele čas ajunsu“ ; etc.

Pronumele reflexiv se pune de'naintea lui *am* : *m'am făcut, făcutu-s'ai* ; există însă și exemple ca :

Pravila dela Govora, 1640, f. 25 a :

„deci acéste noao *au* grăitu-se. . .“
= „noé *s'ai* grăit“.

Construcțiunea inversă alături cu cea directă, fără ca ele să se deosebescă prin ce-va sub raportul sensului, permite graiului românesc încrușișarea ambelor întocmai după regula chiasmului în retorică, deși procesul e de tot poporan.

Așa ne întimpină mereu în cântece :

Mers'ai el pîn' la un loc
Ș'ai aprins un mare foc. . .

(Alex., Poes. pop. 2, 20).

Sămënat'am grâu de vară,
Ai eșit numai negară ;
Sămënat'am orđ, ovës,
Ai eșit mohor pe șës ;
Sămënat'am popușoiu,
Ai eșit érbă 'n fușoiu. . .

(Ibid. 223)

Fost'ai, hadeo, om voinic,
Ș'ai remas chiar de nemic. . .

(Ibid. 338).

Duce-m'aș la cununiă,
Și m'aș duce ca vintul
Când spulberă pămintul. . .

(Ibid. 307)

Bere-aș vin cu mintă crétă,
Ș'aș durmi la mândra 'n brată. . .

(Familia, 1886 p. 115).

Proverb :

Fost'ai, lele, ce *ai* fost,
Dar acum ești lucru prost. . .

Acésta încrușișare a ambelor construcțiuni e cu atât mai désă în cronicile nóstre, cu cât mai necărturar era cronicarul, adecă mai puțin înrui rit de modeluri grece și slavice, căci la Slavii și la Grecii nu se găsește nemic analog. Așa în letopiseșul lui Ion Neculce se află peste două sute de chiasmuri analoge, dintre cari étă patru unul lingă altul :

Letop. II p. 363 : „Maierșutu'*ai* Turcii Azacul, și *s'ai* apucat Rușii săl' dee cu tot venitul și hotarul lui. *Cerșutu'ai* și bir să le dee și chel-

tuéla oștii, ce bir n'au primit. Dis'au Turcii să mai strice și alte pălânci ce sânt pre marginea hotarului pre lângă Zaporojeni și la pragurile Niprului, anume Camen, Zoton și altele, și s'au apucat că le-or strica. Mai dis'au Turcii și pentru Ucraina etc."

Din diferite construcțiuni chiasmatiche, cari nu sînt tocmai puține la noi, cea mai în circulațiune decât celelalte tóte la un loc este aceea prin auxiliarul *am*; apoi pe a doua și pe a treia liniă prin auxiliarul *voiu*, prin elemente pronominale și altele: merge-voiu și voiu vedé, bucură-te și te veselesce etc.

v. *Eu*. — *Se*. — *Voiu*.

În vechea italiană ni se presintă din când în când un fenomen foarte înrudit. Așa sînt exemplele citate de Tommaseo: „Grazie ti rendo, Iddio mio, perocchè tu m' ai visitato, ed hâmi dimostrato li peccati miei...”; sau la San-Francesco d'Assisi:

Perdonami, Signore,
Che t'ho fora serrato:
No hotti ricambiato
Un vero amore...

Formele istorice pentru monosilabice *am*, *ar* și *aș* sînt dissilabice: *amu*, *are* și *ași*.

Act rustic din Ilfov circa 1600 (Cuv. d. bătr. I, 94) de doă ori: „*amu* lăsatu eu cu sufletul miu...”

Act muntenesc din 1622 (A. I. R. I, 31): „auzindu că va să facă sfântă mănăstire, ne-*amu* adunatu toți și *amu* vorbitu...”

Altul din 1612 (ibid. 71): „*amu* întorsu parté lui Săban Gliga...”

Varlam, 1643, I f. 51 a: „mulți *are* hi mai bucuroși să moară decât să șădescopere boala ca să o vadă toți...”

Pe lângă *are* este și forma *ară*, de unde apoi actualul *ar*:

Silvestru, 1651, f. 96 a: „mănâncă pre oamenii miei cumă *are* mănca pâine...”; iar f. 111 b: „deșartie sântu fi oamenii, minciunoși's fi barbătuului; de s'*ară* pune în cumpănă, mai iușori *ară* fi decât deșertăia...”

Moxa, 1620, p. 352: „*ară* fi mai bine ce va naște să'l arunci în foc...”

Radu din Mănesci 1574 (Mss. în British Mus., Harl. 6311 B):

Io. III, 12: cum, de <i>ași</i> (amu) zice voao de ceri, cre- dere- <i>ași</i> quomodo, si dixero vobis coe- lestia, credetis...
--	---

Și lângă *ași* forma *așu* prin analogie cu *amu*:

Psaltirea Șcheiană circa 1550: „Doamne Dumnedzăul meu, se *așu* face časta...”

Unii derivă pe *aș* din neo-greul *ās* în *ās γράφη*, *ās γράφομεν* (Cihac, II, 637), care represintă pe vechiul grec imperativ *ās* = *āsēs* din *αγιημι* (Du Cange, Gloss. med. Graec., introd.). O asemenea derivațiune nu se discută. Tóte formele auxiliarului *am* s'au născut printr'unul și același proces fonetic al suprimării silabei mijlocie -ve- = -be- din prototipurile latine, și anume:

am = a v e m = h a b e m u s ;
ai = h a b e s ;
a, ai = h a b e t, h a b e n t ;
ași = a v e ț i = h a b e t i s ;
are = h a b e r e t ;
aș = h a b e s s i m .

Pentru *aș* deja canonicul Cipariu (Gramm. 278) indicase foarte bine paralelul italian *avessi*, care înse vine din latinul „habuissem”, ci din arhaicul *habessim*, de ex. la Cicerone, De leg. II, 8: „separatim nemo habessit deos”.

În graiul *a* sau *ai* se reduce mai adesea la *o*.

În următorea doină din Ardél acest

o = *ai* ne întimpină chiar într'o construcțiune chiasmatică :

Es afară, luna'î sus,
Badea vint' o și s'o dus;
Es afară, luna'î jos,
Badea vint'o și s'o 'ntors...

(Jarnik-Bărsanu, 184)

Apoi pentru plural circulază alături cu *ai* o formă foarte interesantă *or* = lat. *habuerunt* :

Bate, Doamne, Némțu 'n drum,
C'o ales ce-o fost mai bun
Ș'or rămas niște pitici,
Alt-fel n'ai cum să le ȳici;
Piticiu care-or rămas,
Pun căciulele pe nas
Și fac la fete necaz!...

(J. B. 298)

Și mi-or ȳis flóre de fragă,
Tuturor pe lume dragă;
Mi-or ȳis flórea florilor,
Dragostea fecilorilor...

(Ib. 156)

Cununa o fost la mine,
Da ochi' or fost la tine,
Să fi luat séma bine...

(Ib. 171).

Ambele forme *ai* și *or* în același cântec :

Cu cheile s'or jucat
Mulți pruncuți
Nepri-cepuți :
Nu sciú în foc le-ai ȳipat,
O'n apă le-ai aruncat...

(Pompiliú, Sibílu, 54)

După vocala unui cuvânt monosilabic, în unele vechi texturi inițialul *a* se elide, ceia ce s'aude adesea și'n graiul poporan. Așa :

Legenda Duminiceí, 1600 (Cuv. d. bătr. II, 44) : „ăastă carte o-u tremesu“ = „o *au* tremesu“.

Ruga Sf. Sisinie circa 1580 (ib. 289) : „laptere mări-ta ce-i suptu“ = „ce *ai* suptu...“

Călătoria la Iad, circa 1550 (ib. passim) : „ce-u răstignit = ce *au*“ ; „se-u scu-

latu = se *au*“ ; „născutu-se-u = se *au*“ ; „ne-u spus = ne *au*“ ; „te-i ivitu = te *ai*“ ; „o-u pădzitu = o *au*“ ; „și-u necat = și *au*“ ; „se-rá aprinde = se *ară*“ , etc.

Cugetări în óra morții, circa 1550 (ib. passim) : „o, cum ne-mú (=ne *am*) pierdut vréme de pocáințe de-mú (= de *am*) badgocuritú și amú gucatu și-mú (=și *am*) sáritu...“

În graiu se mai observă și un alt-fel de „sandhi“ :

„Se ȳice *i-an* dat în loc de : *i-am* dat ; dar : *am* veȳut, nu : *an* veȳut...“ (D. Georgescu, Iași, c. Băceni).

În fine, despre formele istriano-române, foarte curioase, veȳi pe Ascoli, Studj critici I, 64-67.

v. ¹. *Am.* - ^{1.2}. *Aș.* - *R.*

-*am.* - v. -*an.*

Amà! s. **a-mà!** interj. ; eh mais ! E-ditorul operelor lui Alexandri (t. IV p. 1775) explică pe *ama* prin : ce mai tré-bă ! Este o exclamațiune de mirare unită cu indoelă, care se aude numai pe'n orașe, aprópe necunoscută pe la țéră.

Costinescu, Vocab. I, 34 : „*A-ma!* așa ! ce ai făcut ? de ce așa ?...“

Alexandri, Gură-cască : „... vė inchi-puiți pe mine Nae Găscănescu înbrăcat husăresce, cu nădragi strimți și cu chiveră ? *Ama!* frumos m'a prinde...“

Același, Sandu Napoilă : „... să fiú de o potrivă cu Chiosa vezeteul și cu Mănciurică bucătarul ?... *ama* rindu-élă !..“

Același, Hagi-Petcu, act I sc. 4 : „*Ama!* Atăta m'ar fi trebuit să'l ascult pe d-lu' !..“

Același, Boier și Ciocoi, act II sc. 13 : „*Ama!* Ai vorbit de te-ai pripit...“

Filimon, Ciocoi vechi p. 186 : „pare că auȳ de acum pe acei clevetitori ȳi-

când : *Ama*, cap și la Banul ! mai deună-dă nu voi să dea pe fie-sa după Postelnicul Andronache, boier simandicos și om al lui Caragea, și acum o dă slugii aceluia boier..

Aceiași interjecțiune este la Neogreci, Serbi, Bulgari și Turci (Miklosich, Türk. Elem. I, 11). Românii au căpătat-o abia în epoca Fanarioților. Curat românesc, cu același sens, se dice „a-ba !“ de exemplu la De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sultanica p. 244 : „A b a, moșule, încotro ? un'te duci p'ășa zăpușelă?..“ sau oltenesc în „Jocul păpușilor“ :

A-ba, fă, unde ți-e tetele
Ca să'mi dea pușchetele
Să împușc vrăbetele?...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 121)

v. *A-ba !—Dec !*

Amâl.—v. *Hamal.*

Amân ! interj. ; grăce ! miséricorde ! pardon ! Acastă exclamațiune arabă de iertare au căpătat-o prin Osmanlii toate popórele de pe peninsula balcanică, căci Turcii, când ardeau și pîrjolău tot pînă la Dunăre și pînă la Carpați, n'aveai încotro, ci trebuia să le strigi turcesce „*aman !*“ fiind-că altfel nu te înțelegeau.

În Cronice *aman* ne întimpină numai când e vorba de Turci, sau când vorbesc Turcii.

Neculce, Letop. II p. 377 : „nu mai avea nici o putere, numai ce striga *aman*, deci noi văzându-i că strigă *aman*, ne-au căutat numai a face pace...“

Dionisie Eclesiarcul, Cron. (Papiu, Monum. II, 172) : „și așa se sparge ordiea Turcilor, caii se duc în lume sbierând și Turcii căduți țipând : *aman ! aman !*...“

Enachi Cogălnicenu, Letop. III p. 224 : „[Antiohi Caragă] nu le da obraz

[Turcilor] nici de cum, nici să ședă jos înaintea lui nu'i pune, și să răstia asupra lor, ca când n'ar fi fost Turci, ci se ruga cu *aman boier*, care nu cred că a fi mai fost altă dată...“

Păreche cu „*aman boier !*“ este „*aman puile !*“, când nu supusul cerea iertare dela mai marele seú, ci femeea dela bărbat.

I. Créngă, Amintiri din copilăria (Conv. lit. 1881 p. 10) : „Pe semne te mănâncă spinarea, cum ved eu ; și ia acuș te scarpin, dacă vrei ; ba ș'un topor îți fac, dacă mă cređi, de'i dice *aman puile !* când îi scăpa din mâna mea...“

Nu e rar și'n poesia poporană, dar numai în balade.

„Român Grue Grozovanul“ :

Aman ei cu toți răcnia
Și din față'i toți peria...

O baladă din Bucovina :

El striga în gura mare,
Eu îi dam peste spinare ;
El striga : *aman ! aman !*
Eu mă 'ntorceam și'i mai dam...

(Marian, II, 59)

În balada „Doncilă“ :

Ah, a m a r, a m a r Doncilă !
N'am cerut așa copilă...

pare a fi o eróre în loc de :

Ah, *aman, aman*, Doncilă !..

căci vorbește un Turc amenințat de mórte și care cu un moment înainte dicea adversarului seú : „ghăaur Doncilă !“..

v. ¹ *Turc.*

Amandeă ! interj. ; tout d'un coup ! à l'assaut ! vite ! Sinonim cu *busta*. Se aude numai în Moldova, unde pare a fi destul de răspândit. S'a introdus în graú cel mult de prin secolul trecut.

I. Créngă, Amintiri din copilăria (Conv. lit. 1881 p. 460) : „Iară eu, *a-*

mandea pe uşă afară plângând și încep a răzni cât își lua gura, strigând megieșii...“

Alexandri, Scara măței, sc. 12: „Ei, apoi ce fac eu acum? Ha!.. Mări să fac și eu ca cuconu Măgdian... *Amandea* la scară!..“

Același, Iorgu dela Sadagura, act I sc. 8: „Dos la față, ș' *amandea* la moș Niron!..“

Același, Rusaliile, sc. 14:

„Veveriță: Rusaliile se primblă noptea prin sat; cum le-om zări, *amandea* pe ele!

„Gheorghe: Dar dac'or da ele busta la noi?...“

Seulescu, Gramm. 1833 p. 170, aduce ca sinonimi: „*amandè* pe dînsul, dați de tot, nu lăsa, nu te da...“

După d. Șăinenu (Elem. turc. p. 55) *amandea* este un participiu persian *ī agmandè*, trecut la noi prin Turci și însemnând literalmente „predând“, „năvălind“; o etimologie foarte corectă foneticesece și pe care tot-o-dată, sub raportul semasiologic, o întărește analogia latinului „raptim“ din „rapere“, ba și românește „grabă“ din slavicul „grabiti = piller“.

v. *Busta*. — *Īamā* — *Īamandī*. — *Īurāš*. — 1. *Turc*...

Amanet (plur. *amaneturī*), s. n.; gage, nantissement. Sinonim cu *zălog*. Derivate: *amanetar* „créancier hypothécaire“ și *amanetez* „mettre en gage, hypothéquer“. Din turcul *emānet* „dépôt“ prin neo-greul *ἀμανατί* „gage“, *ἀμανατεύω* „engager“ (Cihac).

Enachi Cogălnicenu, Letop. III p. 233: „aū chemat un Mirzac, ce avea musafir într'o casă la pörtă, zicându'i: am un *amanet* ca să'ti dai, dar voiu să'ti pui capul și *amanetul* din mână să nu'ti dai...“

Beldiman, Tragod. v. 4019:

Săraciī ce-aveau prin casă, mergea punea *amanet*,
Dându'i bani să'l imblândescă, să'l vedă desmăniat...“

Filimon, Cîcoiī vechi p. 249: „...*iea* condica de *amaneturī* și trece banii boierului la partida plășilor...“

Jipescu, Opincaru p. 108: „vă și 'mprumutăm, dar puneți-ne *amanet*, zălog, or moșiile, or sarea, or vitu...“

De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sultunica p. 113: „Ce-o să mai *amanetăm* la urma urmelor, dacă perdem și'n astă-seră?...“

v. *Zălog*.

Amanetăr }
Amanetěz } v. *Amanet*.

1. **Amăr**, -ă, adj.; amer; fig. triste, pénible, afligeant, dur à supporter. In sens figurat se apropie de *amarnic*. In sens propriu, distinge gustul neplăcut al unor substanțe, mai ales al unor plante prin cari îl și definesce poporul. Așa e *amar pelinul*.

Doină muntenescă:

Mă muncesc de vine-un an
La pörtă la Leurden
Să fac pelinul zahar,
Dar pelinu'i tot *amar*...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 285).

Din Bucovina:

Dar pelinu'i tot *amar*
Și dușmanu'i tot dușman!..

(Marian, II, 27)

Moxa, 1620, p. 382: „beu păharū *amarū* și pelinatū...“

Pe lingă „*amar* ca pelinul“, se dice: „*amar* ca fierea“, cea ce se rostese în unele locuri: „*amar* ca șerea“ (I. Gheorghiu, Iași, c. Cârjôia), în altele: „*amar* ca cerea“ (G. Baltă, Némț, c. Bistriciôra).

„*Amar* ca ghințura“ (Gentiana cruciata), plantă numită și fierea-pământului.

„*Amar* ca mătrăguna“ (Atropa Belladonna).

Deși leușténul (*Ligusticum levisticum*) nu e tare *amar*, totuși în Banat se aude: „măe *amară* viața ca leușténul“ (L. Iancu, c. Visagu).

Despre medicamente *amare*, generalmente vegetale și tonice, cunoscute și franțusește sub termenul generic de „les amers“:

Că nu dau lécuri *amare*
Să fie cu supărare,
Ci tot buze rumețore,
Care plac la fetișore...

(J. B. 374)

În sens propriu și 'n sens figurat tot-o-dată:

Amară 'i frunđa de nuc,
Mai *amar* doru ce'l duc;
Amară 'i frunđa de fag,
Mai *amar* doru ce'l trag...

(ibid. 90)

Intr'o frumósă antitesă:

Fóia verde n u c ' *amară*,
Badea'i mánios de-aseră,
Că n'am șest cu el afară;
Fóia verde florí de fragă,
Iartă badeo, iértă dragă...

(ibid. 105)

v. *Fiere*. — *Ghințură*. — *Leuștén*. — *Mătrăguna*. — *Nuc*. — *Pelin*.

Ca și a c r u, *amar* este în opozițiune cu dulce.

Proverb:

Cine a mâncat papară,
Scie dulce'i or *amară*...

(Pann, II, 14).

Ghicitórea despre „nuc“:

Nalt cât casa,
Verde ca mētasă,
Dulce ca mērea,
Amar ca fiera...

care e și franțusește:

Amer comme fiel,
Doux comme miel...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 235)

Codicele Voronețian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.):

Jacob. III, 11:	doară izvorul di- înracéiași curere izvori-va dulce și <i>amaru</i> ?...	... numquid fons de eodem fo- ramine emanat dulcem et amara- ram aquam?...
-----------------	---	--

Coresi, Omiliar 1580, quat. XXIX p. 12: „foarte întunecă minté lor și nu-i lasă să caute adevărul, ce grăescă că dulcele e *amară*...“

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 35): „cu bucățéoa dulce a vulpii înghiți și undița otrăvii *amară*...“

Ibid. p. 171: „nimii închise și de grijă cuprinse, tot dulcele *amar* și tot largul strimpt îi iaste...“

Enachi Cogălnicénu, Letop. II, p. 282:

Oh! lume înșălătoare,
De 'mpărați învrăjbitoare!
Cum era de dulce mērea,
Acum este-*amară* fiera...

Balada „Doncilă“:

Pentru dînsul nu e vară,
Nu e dulce primăvară,
Ci numai viéță *amară*!

Doină din Dobrogea:

Fântână cu cincî izvora,
Doé dulce și trei *amară*,
Să bé dușmanii să móră...

(Burada, Oălét. 281).

Altă din Moldova:

Ce-a fost veșted înverdesce,
Ce'i *amar* se îndulcesce,
Ce'i mahnit se 'nveselesce...

(Alex., Poes. pop. 2, 336)

După cum dulce se ăea ca sinonim cu tot ce e plăcut saū bun, de asemenea *amar* se întrebunțeză metafo-

ric pentru noțiunea de orî-ce neplăcut, reu, trist, încât din acest punct de vedere pînă și dulcéța pôte fi *amară*, ca în doîna :

Și eû unde mă voîu duce ?
Unde mîerea e mai dulce,
Căci aice 'n astă țară
Deû! și mîerea e *amară*...

(Marian, Bucov. II, 13).

Istoria lui Brâncovénu 1730 (Conv. lit. 1875 p. 328):

Oh! *amară* primăvară,
Cum ne ie Turcîi din țară...

Coresi, 1577, ps. LXIII:

... întinseră ar- culu său, lucru <i>amaru</i> intenderunt arcum, rem a- m a r a m...
--	--	--

Moxa, 1620, p. 380: „o, *amaru* leu cu sufletu cruntû și cu minte de fiară vrăjmașe, câtă pagubă feceși!...”

Beldiman, Tragod. v. 1:

Ce necaz, ce osîndire, vai miel! ce foc *amar*,
Ce tresnet și ce lovire, ce otrăvitor pahar!...

O baladă din Bucovina:

Și cu gura'i blăstăma
Cu blăstăm *amar* de foc
Să n'albă 'n lume noroc,
Cu blăstăm *amar* de morțe
Ca să n'albă 'n lume parte...

(Marian, II, 123)

Doîna din Ardél:

Bine-a ȝis frunȝa de vie
Că dragostea nu'î moșie,
Că dragostea se sfîrșește
Și cât lumea nu trăește:
Dragostea e 'nșelătore
Ș'aduce chinurî *amare*!...

(J. B. 219).

Din Moldova:

Că mî-e sufletul *amar*
Și'mî e traful în zadar!
Vai de mine și de mine,
Nu mai sciû ce'î reu, ce'î bine...

(Alex., Poes. pop. 2. 313).

Pentru popor, o mamă pôte fi a-
spră, dar o sócră este a cră, iar o
mumă-vitregă e *amară*:

Câte pôme sint de vară,
Nice una nu'î *amară*
Ca maica de-a doua óră...

(J B 209)

v. *Acru*.

La plural feminin, în graiu se aude
mai adesea *amară* în loc de *amare*;
une-orî și'n vechile texturî:

Sf. Ioan Crisostom, text din sec.
XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf.
Nicolae din Brașov, p. 483): „nice zdă-
răindû fața sau bătândû în pieptû sau
glasuri lăsândû, ce numai diîn inimă
să lăsăm lacrăme *amară*...”

Poetul însă, din contra, își permite
în asemeni casurî și pe masculinul *a-
marî*:

Zilot, Cron. p. 52:

Lucru vrednic d'*amarî* lacrămi, numai jale,
numai foc,
Care este pustiirea acestuî românesc loc!...

Adjectivul *amar*, fórte des el-insușî
în graiu, s'a mai rămurit la noi în a-
tâtea crengî unele peste altele, ca ni-
căirî în limbile neo-latine din Occident.
Pe lingă substantivul a m a r, adver-
bul a m a r, interjecțiunea a m a r, vine
apoi verbul a m ă r e s c, adjectiviî a-
m a r n i c și a m ă r i ũ, substantiviî
a m ă r é l ă, a m ă r i m e, a m ă r ă-
c i u n e, a m ă r ă t u r ă etc., fie-care
exprimend o nuanță și avend o func-
țiune propriă bine determinată.

v. ^{2.4} *Amar*. — ^{1.2} *Amarnic*. — *Amără-
cîune*. — *Amăresc*...

³ *Amăr* (plur. *amarurî*), s. n.; souf-
france, peine, tristesse. Sinonim cu a-
m ă r ă c i u n e, cu a m ă r i m e, cu
a m ă r é l ă, dar cu o nuanță mai pu-
țin materială; așa despre gustul buca-

telor, al beuturilor, al lécurilor etc. se p^ote \dot{c} ice a m^ăr^ăcⁱuⁿe sau a m^ăr^él^ă, de asemenea a m^ărⁱm^e, nici o dat^ă ins^ă *amar*; a \dot{i} ng^hi^ți a m^ăr^él^ă sau a m^ăr^ăcⁱuⁿe orⁱ a m^ărⁱm^e este alt ce-va dec^{ăt}:

Multe rele-am p^ătimit,
Mult *amar* a mⁱng^hi^țit...

(Alex., Poes. pop. 2. 379)

sau la A. Odobescu, Mihnea-vodă p. 23: „am obosit tot \dot{i} ng^hi^țindu'mⁱ *amarul*...”

Pină și pelinul \dot{i} ea un sens metaforic c^{ând} e sinonim cu *amar*, ca \dot{i} n doina muntenesc^ă:

D^omne, cui s^ă m^ăi m^ênchin,
C^ă de-*amar* și de pelin
Bⁱetu'mⁱ suflet este plin...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 352)

Astfel *amar* e sinonim cu jale, cu durere, cu gre^u etc.

Predic^ă 1600 (Cuv. d. b^ătr. II, 228): „adul \dot{i} aste plin^u de *amar^u* fierbinte și durere f^{ără} s^ém^ă...”

Text omiletic din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 293): „pizmașilor^u mare boal^ă \dot{i} aste-le, și *amar* și jale \dot{i} aste lor, numai c^ăce 'ș v^ăd cu ochii pre cine- \dot{i} \dot{i} aste pizm^ă și b^ăs^ău...”

Act moldovenesc din 1677 (A. I. R. III, 251): „ \dot{i} aste a m^é moșⁱa den moșⁱi și str^ămoșⁱi mei, și eu am dat n^ăpotului meu p^ănt^ru sprijin^ăl^ă și so- cot^ăn^ță care am avut la gr^ăul și la *amarul* meu...”

Varlam, 1643, I f. 115 a: „mai mult^u *amar^u* și durere avu c^{ând}u pogor^ăr^ă pre Hs. de pre cruce...” și mai jos f. 119 a: „pre mene m'[']ai l^ăsat \dot{i} n scr^ăb^ă și \dot{i} n *amar^u* mare...”

A. Pann, Prov. I, 42:

Plec^ă ghicitorul cu acel Tatar,
Dar pr^é trist cu totul și plin de *amar*,
Mir^ăndu-se 'n sine cu ce meșteșug
Ș'acolo s^ă 'nt^orc^ă vre un vicleșug...

22,083

Doină din Ard^él:

M^ê duseⁱ cu c^osa 'n d^él,
Cosii iarb^ă și *amar*;
M^ê duseⁱ cu c^osa 'n lunc^ă
Și cosii jale ad^ânc^ă!...

(Jarnik-Bărsanu, 222)

Costachi Negruzzi, O alergare de c^ăi, I: „ce *amar* trebuie s^ă fie \dot{i} n sufletul lui și c^{ăt}ă jale \dot{i} n inima soțⁱeii sale...”
Orⁱ-ce suferinț^ă se p^ote numi *amar*:

Vino, m^ăndr^ă, sus pe d^él,
Und' se face gr^ăul rar,
Ca s^ă sc^ăp^ăm de *amar*!...

(J. B. 162)

Sf. Ioan Chrisostom, text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 508): „oamenii ce^ă r^ăii ajut^ă-se spre mai *amar^u*, \dot{i} nș^ăl^ănd^u și \dot{i} nș^ăl^ățⁱ fiind^u...” și mai jos p. 528: „oamenii ce^ă hitl^énii și vr^ăjitorii dospⁱ-vor^u mai spre *amar^u*, \dot{i} nș^ăl^ănd^u și \dot{i} nș^ăl^ăndu-se...”

Gr. Alexandrescu, „Te m^ăi vețⁱu”:

Pl^ăcerea, frumuseț^{ea}, pod^ob^e felurite,
Tot era \dot{i} n zadar;
Ele nu pot s^ă'nvie simțⁱri-le-amorțⁱte
D'[']al patⁱnei *amar*...

La plural *amarurⁱ*:

Dosofteiu, Synaxar 1683, Dec. 10: „mulț^ămind^u lui Dumnedz^ău, s^ă ruga s^ă'l m^ăntuⁱasc^ă dⁱ-acⁱale *amarurⁱ*...”

Samuil Cl^ăin, Inv^ăț^ăturⁱ (Blaj, 1784 p. 61): „Foarte mare dor^u am^u eu, ca s^ă v^ă pocⁱu ar^ăta fericir^e vre-unuⁱ drept^u, carele cu sf^ănt^ă moarte se v^éde, cum s^ă izb^ăv^éște de *amarurile* viețⁱi acești^ă...”

Prin asociațⁱunea de ideⁱ: suferinț^ă = neajuns = cusur, admirabil^ă locuțⁱune proverbial^ă din Moldova la I. Cr^éng^ă, Povestea lui Harap-alb (Conv. lit. 1877 p. 193): „tot omul are un dar și un *amar*, și unde prisosesc darul, nu se m^ăi bag^ă \dot{i} n sam^ă *amarul*...”

Construcțⁱunea cu *amar*:

Moxa, 1620, p. 367: „nice un^u bine

32

pre lume nu ăaste ca să nu se améstece cu scrăba și c u multă *amaru*...”

Predică 1619 (Cuv. d. bătr. II, 122): „duce-te-veri cu elu în focul nestinsu și întru ’nturécurecul dé afară întru viermii neadurmiți, ăuo scărécăre dînțiloru și plăngere c u *amaru*...”

Doină din Bocovina :

Nu vē uitați la avere,
Că'n ea n'afiați mângăere.
Că averea trece délul
Și tu remăi c u *amaru*...

(Marian, II, 71)

Maî obicînit însă „c u *amar*“ funcționează ca adverb.

Omiliar dela Govora, 1642, p. 67: „păcătoșii se vor plănge și vor încépe c u *amar* a tângui...”

Istoria lui Brâncovénu 1730 (Conv. lit. 1875, 330):

Pe rând în casă intra
Și c u *amar* suspina...

Doină din Ardél :

De când, malcă, m'ai băiat,
C u *amar* m'ai blăstemat
Cu mânile cătră sóre,
Să trăesc cu supérare...

(J. B. 188).

În fine :

„Între înjurături: dă'l bólei! dă'l focului! dă'l *amarului*!...” (P. Olténu, Hațeg).

v. ¹. *Amar*. — ³⁻⁴. *Amar*. — ¹⁻². *Amarnic*.

³. **Amăr**, adv.; amérement, péniblement, tristement. Nicî o dată nu se întrebuintează despre gust, ci numai despre suferințe sau neajunsuri morale.

Nic. Muste, Letop. III, p. 69—70: „cum era saniile cu bejăniile, așa le aducea încărcate de muierî și de copii și pe drum copii degerați și fete mari cum era maî *amar*...”

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 172): „giurămîntul între muritori apa curății fiind, vinul și veninul

fără-ăagii s'au făcut, carile întâiu dulce înbată, apoi *amar* otrăvéște și înniacă...”

I. Văcărescu, p. 539 :

Și'ncepe *amar* ohtând,
Ah! ah! a! cu dor, cu jînd...

A. Pann, Prov. I, 42 :

D'altă parte iarăși vedea pe Tatar
Stând și el pe gânduri și oftând *amar*...

Balada „Român Grue Grozovanul“:

Doi Tătari țépa 'i gătesc,
Doi *amar* îl chinuesc,
Dar el cântă 'n nepăsare
Par' c'ar fi la masă mare...

Balada „Stefăniță-vodă“ :

Frunză verde stejărel!
Am un frate voinicel
Și mă tem *amar* de el...

Balada „Voinea“ :

Se bocia, se tânguia
Și din ochi *amar* plăngea...

(Pompiliu, Sibiu, 78)

v. ². *Amar*. — ¹⁻². *Amarnic*.

⁴. **Amăr** ! interj.; hélas! Sinonim cu v a i ! și cu cele-l'alte exclamațiuni de suferință.

O grămădire de sinonimi reduplicați la Varlam, 1643, I f. 119 b : „o h, o h! mare nevoe! v a i ! v a i ! mare greutate! *amar*, *amar*!...”

Omiliar dela Govora, 1642, p. 90 : „așa cu țipet mare și înfricoșat se va implé gheena, și urechile căroră vor fi acolo nemică altă nu vor auzi numai acésté: *amar* ! *amar* !...”

Maî adesea „*amar* !” își asociază pe „v a i !” căpătând prin acésta o nuanță óre-cum superlativă.

Casa unui țeran :

Făcută 'i din pămînt ars,
În lăuntru 'i tot necaz!
Văruiță 'i tot cu var,
În lăuntru 'i v a i ! *amar*!...

(Familia, 1884 p. 420)

Se construiesc cu dativul, ca și lă-
tinesce „vae“.

Noul Testament din 1648, Matth.
XI, 21:

... <i>amar</i> ție,		... vae tibi,
Horazin! <i>amar</i>		Corozain! vae
ție, Vithsaida!..		tibi, Bethsaida!..

Beldiman, Tragod. v. 5:

In ce stare, *amar* mie! te cutremurî când
privescî;
A lacrărilor năvală chip nu este s'o o-
prescî..

Zilot, Cron. p. 15: „Ah, *amar* mie!
cum m'am născut într'acéstă Téra-
Rumânescă...“

Adesea se întrebuițeză în construc-
țiune cu de.

Costachi Conachi, Poes. p. 239:

Și voi, Dumneșei amarnici, pentru ce mai
prelungiți?
Aū câte-am tras nu's destule? aū pe-semne
imî gătiți
Alte morți, alte ucideri, *amar* de viața mea!..

Doină din Moldova:

Sărăcuț, *amar* de mine!
De-aș simți mórtea că vine..
(Alex., Poes. pop. 2° 276)

Balada „Inelul și năframa“:

De altul póte-ar fi bine,
Dar e reū ș'*amar* de tine!..

„Nevasta tálharului“:

C'am remas cu rod în sîn,
Și nu 'i rod de bun Român,
Ci e rod de om mișel,
Sărăcuț, *amar* de el!..
(Alex., Poes. pop. 2° 280)

Balada „Jianul“:

Vai, sermanul voinicel,
Sărăcuț, *amar* de el!..

Doină din Bucovina:

Căci traful cu tine,
Vai ș'*amar* de mine!..

(Marian, I, 96)

Din Ardél:

Scólă, Marcule, stăpăne,
Că'i *amar* și vai de tine!..
(Pompiliu, Sibiu, 23)

Idiotismî: *amar* de cap! *amar* de
dile!

Of bărbate, bărbățele,
Amar de dîlele mele!..
(Marian, I, 9)

Căci *amar* de capul meu,
N'oiu avé odihnă eu!..
(Ibid. I, 104)

Ș'acolo mi-a merge reū,
Căci *amar* de capul meu,
N'oiu avé hodină eu
De zuraful ferelor,
De plânsul nevestelor..
(Pompiliu, Sibiu, 16)

Reduplicat:

Frunđa verde mărăcine,
Vai ș'*amar*, *amar* de mine!..
(Alex., Poes. pop. 2° 386)

Adesea își asociază pe interjecțiu-
nea „o!“

În Cugetări în óra morții, circa 1550
(Cuv. d. bătr. II, 463-5), de doș-deci și
cinci de ori se repetă: „o, *amar*!“ con-
struit cu dativul său cu vocativul, bună
órá: „o, *amaru* mencióșiloru! o, *amar*
ceia ce gîurá pré cruce...“, și apoi se
închee prin: „o, munca și a marul
mare! și oamenii nu precepu...“

Moxa, 1620, p. 364: „se stinseră
curându, o, *amaru*! că se sfădiră a-
dinsu eiși...“

Zilot, Cron. p. 28: „dar, o *amar*!
nevoile aū început și despre Pazvan-
toglu...“

Une-ori „*amar*!“ figuréză ca un
„parbleu!“ fără nici un amestec de
suferință; de exemplu:

Haí, mândră, la cununie
Pînă-í frunđa verde 'n vie;
Décă frunđa s'a usca,
Cin', *amar*! ne-a cununa?..
(Jarnik-Bársanu, 49)

Cu românul „*amar de mine!*“ deja Diez (Wtb. ³I, 18) alăturase cu drept cuvînt pe portugezul „*a m a r o d e m i!*“ Se mai adăugăm că și'n Sicilia: „*a m a r u a d i d d u!*“ literalmente „*amar la el!*“ are același sens (Pitrè, Arch. delle trad. popol. I, 519). De asemenea „*a m a r u m i a!*“ = *misero me!* (Traina). În toată Italia sudică *a m a r u* și *m a r u* însemnă „*misero*“, de unde apoi sub forma *μάρω* a trecut și 'n dialectul neo-grec de Bova (Pellegrini).

v. ²*Amar.* — *Amăresc.*

⁵*Amăr (atât')*, subst. masc. invar.; grand nombre, grande quantité, foison. Ne întîmpină numai în idiotismul, comun tuturor Românilor din Dacia lui Traian: „*a t â t ' a m a r d e . . .*“, când e vorba de ce-va foarte mult.

În Ardél:

Basmul „*Îndărîtnicul*“ (Tribuna din Sibîu, 1885 p. 606): „*nu scieaî cuî va rămăne a t â t a a m a r d e a v u ț i ă și p e n t r u c i n e s ' a u t r u d i t o v i e ț ă î n t r e g ă . . .*“

Basmul „*Lumea proștilor*“ (ibid. 1886 p. 1098): „*la noi reî te veî odihni, c ă a t â t a a m a r d e g o n g u ț e a v e m d e n e r o d și u r e c h i l e . . .*“

În Moldova:

Costachi Negruzzi, Scrisoarea VIII: „*c ă n d c i n e - v a a t â t ' a m a r d e v r e m e n ' a m ă n c a t d e c ă t p u î , p a r e - m i s e c ă a r e d r e p t a t e a f i s ă t u l d e e î . . .*“

I. Créngă, Stan Pățitul (Conv. lit. 1877 p. 26): „*c r e ț i t u c ă v o m p u t e n o î s i n g u r î s e c e r a și s t r i n g e a t â t a a m a r d e g r ă u . . . ?*“

În Muntenia:

Jipescu, Opîncaru p. 11: „*d ă n ' o c o n t i n a s t a r e a d ă m i ț e l i i s u p t c a r e s ă s b a t e o p i n c a r u d ' a t â t ' a m a r d ă v r e m e , n u m i r o ș e b i n e . . .*“

„*A t â t a a m a r d e*“ n'are a face în-

tru nemic cu „*amărăciune*“, ci numai cu un mare număr sau o mare câtime de ce-va; este dară „*atâta mare de*“, cu pierderea vocalei finale ca în „*abur = abure*“, „*afar' = afară*“ etc. Sub raportul timpului, „*atâta mare de*“ este în opozițiune cu „*o mică de cîas*“ = „*une minute*“. Inițialul *a-* în „*atâta amar*“ nu e protetic ca la Macedo-românii în: „*a m a r e = mare*“, ci se datorază propaginațiunii din „*a t â t a*“.

Alexandri, O primblare la munți, pune la plural: „*Nevasta'mî era cea mai frumoasă femeie dela munte; pare c ă o v ă d î n c ă d u p ă a t â ț i a a m a r î d e a n î*“, unde însă nu este decât un cas de atracțiune sintactică.

v. *Mar.* — ²*Mare.*

⁶*Amăr*, n. pr. pers. m. — v. *Amărescu.*

⁷*Amăr*, n. pr. loc. m.; nom de certaines localités en Valachie. Despre un riuuleț cu acest nume vorbesce Dumitru Dudescu la 1638 (Arch. Stat., Marea Căldărușani No. 1): „*s ă s e ș t i e c u m î - a m v ă n d u t o j u m ă t a t e d e s a t c e s e c h ă m ă H a m z ă e ș t i i d e l a A m a r u l o t s u d s t v o S a c , d e î n c ă n p u și d e î n a p ă c e s e c h ă m ă A m a r u l . . .*“

v. *Amara.*

Amàra, n. pr. loc. f.; nom de certaines localités en Valachie. Frunțescu indică vr'o două sate numite *A m a r*, apoi o baltă *Amara* și *Sloboșia-Amara*. Tote acestea însemnă literalmente „*L'amère*“.

v. ¹*Amar.* — ⁷*Amar.*

¹*Amarădia*, n. pr. loc. f.; une rivière dans la Petite-Valachie. „*Amarădie*, rîu ce isvoresce din munții județului Gorj, percurge parte din județul Dolj, pri-

mesce în sine pîraele : A m ă r ă d ă o e , Bărcesci, Futio, Frumușel, Séca și Plósca, și apoi se vérsă în Jiú lingă satul Ișalnița“ (Frunțescu). După numele acestui riú , câte-va localități învecinate, o vale în Gorj și o plasă, apoi o plasă în Dolj și un sat, se chiamă de asemenea *Amaradiă*.

Noi am arătat aiuri (p. 338) că finalul *a dia* este un sufix topic la Români și la Serbi, care nu e nici latin, nici slav, și pe care l găsim în *Meh-a dia*, *Cioc-a dia*, *Arp-a dia*, *Ap-a dia*, *Var-a dia*, *Mănăr-a dia* etc. Fiind vorba de un riuleț fără nici un fel de *a m ă r ă c i u n e*, nî-ar fi a-nevoie a căuta în *Amaradiă* pe adjectivul *a m a r* = lat *a m a r u s*. Mai bine se potrivește greul *α μ ά ρ α* „canal, aqueduc, ruisseau“, de unde *α μ α ρ ε υ ω* „couler, arroser“. Benfey (Wurzellex. II, 284) indică și'n dialecte celtice *a m a r* „auge, lit d'une rivière“. In medio-latina *a m a r a* „cloaca, tubiculus“ (Du Cange).
v. *-adia*. — *Apadia*.

²*Amarădia* (ca pe), t. de Choréogr. popul.: nom d'une danse en Petite-Valachie. Vulpénu (Salba română II, No. 23) publică aria unei hore oltenesci numite : „Ca pe *Amaradia*“, fără alte amărunte.

v. ¹*Amaradia*.

¹*Amărnic*, -ă, adj.; „austère, sévère, vif, véhément, impétueux, vigoureux“ (Cihac). Nu derivă din adjectivul *a m a r* „amer“, ci din substantivul *a m a r* „tristesse“ prin sufixul *-nic*, ca în „puternic“ dela „putere“, „trainic“ dela „traiu“, „falnic“ dela „fală“, „jalnic“ dela „jale“ etc.

v. *-nic*.

Amarnic e necesar în graiu, de óră ce sinonimul *a m a r* este nu numai pré-șovăitor, funcționând ca adjectiv

și ca substantiv, dar nici nu exprimă nuanța de silă, proprieă lui *amarnic*.

Moxa, 1620, p. 347: „O *marnică* neascultare! o năprasnică cădere!...“

Samuil Clain, Invățături (Blaj 1784 p. 90): „Dulcele mieu soț, de mare jéle și întristare ce m'au venit prin časul *amarnice* morți, multe nu'ți pocîu grăi...“

Costachi Conachi, Poes. p. 100:

Ah! *amarnică* durere, despărțirea de amoru!
Ce-óu să mă fac? vai de mine! nu pot scăpa ș'óu să moru!...

Din inima nici că'm eșe ghimpul acel ascuțit
Ce mă giunghe, mă rânese și'mi dá morți
fără sfișit!...

Același p. 239:

„Și voi, Dumneșei *amarnici*, pentru ce mai prelungiți?
Aú câte-am tras nu's destule? aú pe-semne imi gâtiți
Alte morți, alte ucideri, a m a r de viața mea!...“

Costachi Negruzzi, Zoe, II: „când am slobozit pistolu în tine, nu sciú ce putere străină și *amarnică* imi împingea mâna...“

Același, „Potopul“:

Draga mea! Nici o ființă pe lume nu măi trăsese,
Din obștéseca prăpădire nici un om n'a măi remas,
Numai noi măi viem încă, dar și pentru noi sosese
Mórtea să ne'mbrătoșeză în acest *amarnic* cés...“

A. Odobescu, Dómna Chiajna p. 109: „Iartă-mé, căci cu *amarnice* dureri am ispășit, vai! și eú păcătósa'mi rătăcire...“

²*Amar*. — ³*Amarnic*.

³*Amărnic*, adv.; impétueusement, terriblement, vivement, avec véhémence. Diferă numai prin funcțiune de adjectivul *a m a r n i c*, din care derivă. E sinonim cu adverbul *a m a r*,

dar cu o nuanță proprie de violență saă de energiă, pe care cel-alalt n'o are.

Beldiman, Tragod. v. 759 :

Blestemații ies afară cu gura lor mulțămind,
Dar din inimă *amarnic* ocărînd și suduind...

E des în cântecele poporane din Bucovina :

Ioviță când mi'l vedea,
Amarnic se spăriea...

(Marian, I, 80)

Copilele mi'l bocfa,
Amarnic mi'l mai jelfa...

(Ibid. I, 65)

Balaban când l'auđia,
Amarnic se mâniaa...

(Ibid. I, 83)

In satira poporană „Pascile Țigani-
lor“ :

Toți Țiganii se stringea,
La biserică venia,
Cu femeii, cu micii, cu marii,
Cu șetrarii și lingurarii;
Și'n biserică întraii,
La un loc se grămădăii
Și *amarnic* mai cântăii...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 264,

v. 1. *Amarnic*.

Amăgélă (plur. *amăgele* s. *amăgelă*), s. f.; tromperie, ruse, séduction, leurre, ensorcellement. Sinonim cu *amăgire*, care însă arată o acțiune, pe când *amăgélă* exprimă o stare. Sinonim și cu *amăgitură*, care cuprinde însă o nuanță de despreț.

Dosofteiu, Liturgiar 1683, f. 30 a : „l'au ziditu'lă și de *amăgala* șiarpelui domolitu supus...“

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 26) : „apoi și alte lucruri de vicleșuguri, îngăiméle de *amăgele* și fapte pline de răutate...“

Același p. 177 : „de lucru spurcat scărândăvičos ca acesta se apuca, ca el organul fără-légii, vasul otrăvii, lingura vrăjbiei, tocul minciunilor, sălța a-

măgélă, cursa vicleșugului, văpsala strămbătății și vânditorii dreptății să se facă priimi...“

Același, Divanul 1698 f. 98) : „a mă pazi foarte mi se cuviind cade, ca în tine [lume] lăcuind, ca cum n'aș fi în tine să mă socotesc, și cu ačasta de ale tale indivuri-închipurii de *amăgele* să mă scutesc...“

Ibid. p. 148 : „alta nu ıaste fără numai căptușituri, *amăgele* și mascarale...“

Neculce, Letop. II, 436 : „tot ca să se mai lungescă, să trecă vara cu *amăgele*, după cum este natura Turciilor...“

v. *Amăgesc*. — *Amăgire*. — *Amăgitură*. — *ăla*.

Amăgèlnic, -ă; adj.; trompeur, séducteur. Sinonim cu *amăgitor*, dar cu o nuanță mai energetică. Derivă din *amăgélă* prin sufixul -nic.

Cantemir, Divanul 1698 f. 3 b, cu vintele înțeleptului cătră Lume : „deci acmu, o *amăgèlnico*, ačasta ıaste înpărățiia ta!...“

v. *Amăgélă*. — *nic*.

Amăgèsc (*amăgit*, *amăgire*), vb.; „charmer, séduire, éblouir, surprendre, enchanter, fasciner, tromper etc.“ (Pontbriant). Sinonim cu *înșel*, dar exprimând mai multă dibăciă, un meșteșug mai suptire.

Un act din 1594 (Archivul Mss. al lui Petru Șchiopul în Acad. Rom.) povesteste istoria unui vestit *amăgitor* de atunci : „dăm știre de Giva și de frate-său Pascali cine sămtu ei; sămtu ei eșiți dela Răguza la Sofiia întru oraș turcescu, și acolo lăcuindu oarecâtă vréme s'au îndătoritu, apoi prentu dătorii au fugit în Țara Muntenescă, făcându-se acolo negoțitori; și lăcuindu acolo, au îndrăgit acolo acel

Giva o văduvă Griacă bogată, și pe-
tîndu-se ei pre ȳa, lăuda-se că ȳaste
neguțator mare și cu avuție multă și
de casa mare dela Raguza și să făcia
că e de légia grească; așia până o
amăgi și luo acia giupăniasă după sine,
carȳa lăcuindu cu nusul vădzu că e
a m ā g i t ā și înșelata de el, ne-
cum să aibā nescae bunătate și avu-
ție cumu se lăudase, ce încă de dătorie
scăpase de acolo; carȳa mai multu
n'au vrut cu nusul să lăcuiască, ce
s'au înpărțit de 'nsul. Cătrā acasta
ȳarā mărturisim, după acāia acestui
sau acelui Givei s'au incredzut ȳarā
acolo în Țara Munteniască un neguțā-
toriu den Raguza ce lăcuia în Trāgo-
viște, ca unui priiaten și ca unuia ce
era de o limbā și de o țarā și de un
loc; la moartia sa ș'au lāsāt casa, mu-
ȳaria și fečorii săi să'i fie grije și milā,
carele după aciaia așā au fost bunu
că ȳ-au *amăgit* fata lui și o au ruși-
nat; și după ce o au rușinat, nu pu-
ținā avuție ȳ-au luat și au fugit la
Moldova...“, și se mai adauge apoi
că, *amăgind* mereu în drēpta și'n stînga,
Giva a căpētāt în arendā tōte vāmile
Moldovei.

I^o. Funcțiunile.

a) Sub forma activā.

Pravila Moldov. 1646, f. 92: „hotru
sā chīamā nu numai cela ce îndēmnā
muerile spre zburdăciune și spre poftā
rīa, ce încă și cela ce le *amăgēște* cu
alte meștersuguri...“

Noul Testament din 1648, Marc. XII,
13: „trimēsērā la elū unii deîn farisei
și deîn irodiȳani ca să'l prinzā cu
c u v ā n t u l ū“, explicat la margine
prin: „sā'l *amăgēsca*...“

Dosofteiu, Synaxar 1683, Dec. 29:
„făcāndū ei așia, vădzu Irodū că'l *a-
māgirā* și să manie foarte...“

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în A-
cad. Rom. p. 41): „odānāoarā un blā-

naru în meștersug isteț pre altul în
cunoștințā prostatec au *amăgit*, și în
loc de piale de breb ȳ-au vāndut blanā
de vidrā...“

Același, Chron. II, 355: „crude
basmē și rāncede minciūni, cu carele
un Sirbac au *amăgit* pre un Rusac...“

Mihaȳu Racovița, 1725 (A. I. R. III,
279): „ȳarā alți bani 61 lei tot au
rāmas, și tot l'au *amăgit* că ȳ-a da și
nu ȳ-au mai dat...“

Mitrop. Antim, Predice p. 101: „frum-
seșea pomului celui oprit nu'l va
înșela, șarpele nu'l va vicleni,
muerea nu'l va *amăgi*...“

Beldiman, Tragod. v. 405:

Atunce toți d'impreună, Greci, boțeri, negu-
țitori,
Luānd cu ei din călugări, pentru că's bunī
cerșitori,
Se pornesc în tot orașul, toți încep a in-
demna,
Nu se rușinā a dice la căți ȳi întimpina;
Vrēnd sā *amăgēsca* lumea, credințā la mij-
loc scot
Cā dau rāsboiu pentru dinsa, incredințēzā
cāt pot...

Zilot, Cron. p. 3:

Diavolul și atāta, vōdēnd pre om fericit,
Prin muere ficlenesce pre Adam l'āu *amā-
git*...

A. Pann, Prov. I, 76:

Ce ai socotit, Țigane? Pe Dumneșeū s'*amā-
gesci*?

Amar de tine...!

O doinā:

Iar nevasta, de iubescē,
Se preface că bolesce,
Geme, zace, se bocesce,
Și bărbatu 'și *amăgesce*...

(Alex. Poes. pop. r 358)

Altā:

El pe cāte le-a iubit,
Pe tōte le-a *amăgit*,
Le-a lāsāt și a fugit...

(Ibid. 160)

Altă :

Draga mea suptire 'n trup,
Harnică maic'ăi avut !
De frumoasă te-a făcut
Cu ochi negri de ochit,
Cu sprâncene de-amăgit...

(Jarnik-Bărsanu, 30)

b) Sub forma reflexivă.

Moxa, 1620, p. 369 : „elu se *amăgi* de dragosté aurului...“

Pravila Moldov. 1646, f. 145 : „mai vrătosu vinulu ce va fi băutu, vădzându'lu limpede și frumosu la față și moale și dulce la gustare, de-are fi și înțeleptu neștine, totu s ă *amăgiaște*, părându-i că nu s ă va înbăta...“

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 21) : „putința în mândria sa *amăgindu-s ă*, lucruri peste putința sa începe...“

Samuil Clăin, Învățătură (Blaj 1784 p. 14) : „Cu adevăratu ne *amăgimă* cându trăimă, ca cum nu amă crede că vomă s ă murimă...“

Beldiman, Tragod. v. 2613 :

Ș'așa într'o diminétă, cu un chip mult tăl-
hăresc,
Amăgindu-s ă portarul, toți în nuntru năvă-
lesc...

Zilot, Cron. p. 117 :

Săracul vultur românesc, cum s'*amăgi* de
vulpe
Cu lșborul lui cel strămoșesc în gura ei s ă'l
surpe !
Pre tótă hlara și pre leu făcutu-le-au s ă
crape,
Iar d'ale vulpii lingușeli nu au putut s ă
scape !...

A. Pann, Prov. II, 83 :

Tinăra nevinovată
Lăsă s ă se *amăgescă*
Și'î zîmbi câte o dată...

Gr. Alexandrescu, „Nina“ :

În sfîrșit, Nino, simț că traesc ;
Înima'mî astăđi e izbăvită
D'acea robiă nesuferită ;
Mai mult asupra'mî nu m'*amăgesc*...

II°. Originea.

Asemnarea fonetică între *amăgesc* și spaniolul a m a g a r „menacer“ (Lex. Bud.) se înlătură prin marea deosebire logică între ambele cuvinte ; asemnarea logică între *amăgesc* și maghiarul á m i t g a t n i „séduire“ (Cihac) se înlătură prin imposibilitatea fonetică de a le apropia pe unul de altul. Ambele aceste etimologie ar trebui respinse chiar dacă nu s'ar găsi una pe deplin îndeplătore, care—credem noi—se găsesc în cazul de față fără multă greutate. *Amăgesc* presupune pe m a g , după cum „îndrăgesc“ presupune pe „drag“. Inițialul a fiind prepozițional în toți verbiți căți se încep prin a m : ameninț, ameteșc, amorteșc, amuțesc etc., rămâne simplul *măgesc*, corespunđător grecului μ α γ ε ú ω „ensorcelor, duper, tromper“ din μάγος „magicien, sorcier“, cu un sens fundamental de „fermec“, care nici la Romăni nu s'a pierdut de tot, bună-óră într'un text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 494) : „hitlénii oameni și f ă r m ă c ă t o r i i îndémná apre mai amară, *amăgindă* și *amăgindu-se*...“ ; sau la A. Odobescu, Dómna Chiajna p. 63 : „Firea le este a se strecura pe la cei cu puterea și a le *amăgi* mințile printr'un f a r m e c...“ ; dar mai ales la mitropolitul Varlam, 1643, I f. 62 b, unde se întrebuinteză anume cu sensul de „fasciner“ : „cându voră s ă ș facă cruce, numai ce m ă h ă e s c ă c u m ă n a c u m a r e *amăgi* o a r e c e , acéia nu iaste cruce, ce'i o m ă n i e c i e...“

Pe la 1790, domnind în Țera-Romănescă Mavrogheni, devine favorit al principelui un Perticari :

Cu mincună đicend că scie
Fórte bine-astronomie,
Adicâte ghicitor
Și d e s t e l e c i t i t o r ,

După care *amăgire*
Credea'ntr'insul peste fire...

spune o cronică rimată de atunci (Buciumul, 1863 p. 28), unde în loc de *amăgire* grecesce s'ar pute pune *μάγευμα*.

Sub raportul curat istoric de relațiunii internaționale, *amăgesc* este grecul *μαγεύω* pe aceiași cale ca *farmec* = gr. *φάρμακον*. Acestă derivațiune se'mpacă dară de o potrivă cu fonologia, cu semasiologia și cu istoria. Deși ambele vorbe *μαγεία* și *φαρμακεία* străbătuseră în Occident deja în epoca romană și deși în dialectul sicilian se află chiar un derivat *amagari*, „far inganno abbagliando la mente, affascinare, sorprendere con meraviglia, incantare” (Traina), adevă intocmai românul *amăgesc*, ba încă și cu prepoziționalul *a*, totuși pentru acesta din urmă este mai de creșut un imprumut dela Grecii Bizantinii, de pe când ei stăpâniău peninsula balcanică pînă la Dunăre. Tot de atunci datēză *staffiă* = gr. *στοιχείον*, *bosconesc* = gr. *βασκαίνω* etc.

În acest mod se întăresce bănuela lui Laurian și Maxim (I, 56) despre *amăgesc*: „derivațiunea cu probabilitate este dela *magus* (*μάγος*), care însemnă și fermecător și înșelător și *amăgitor*”, cu acea rezervă însă foarte esențială că vorba nu ni-a venit din Roma, ci dela Bizantinii. Să nu uităm a mai adăugi, că deja Bobb (1822, I, 38) propusese: „*amăgesc* = quasi *magico*, *magice* decipio”.

v. *Amăgeii*. — *Boscónă*. — *Farmec*. — *Grec*...

Amăgëu (plur. *amăgeii*), s. m.; séducteur, faiseur, charlatan. A despărut din graiu, dar ar trebui re'nviat. E sinonim cu *amăgitor*, care însă funcționează și ca adjectiv, pe când *amăgeii* este numai substantiv. Finalul *-eii*

nu e un sufix românesc, ci un rest din grecul *μαγευ[τής]* „sorcier, charlatan”.

Omiliar dela Govora, 1642, p. 59: „ș'atunce minciunile și înșălăciune a celui *amăgeii* [Anticrist] ei o vor vădi...”

Varlam, 1643, I f. 333 a: „de multe ori s'are închipui dracii în trupuri de oameni morți ș'ar smenti pre mulți; și diintru oameni sânguri s'are scula *amăgei* și menčunoși...”

Dosofteiu, Synaxar 1683, Dec. 16: „viciénulă sămănândă neghină în urechile împăratului Vasilie de pre limba săhastrului *amăgeu* Avva Santavarinū, acela *amăgeu* păcăli de cădzu la 'nchi-soare Leonū cu femăia'ș...”

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 226): „a *amăgeilor* cé mai de frunte învățătură și mai de trebă schimonositură iaste, ca în inimă pre cacodemonul, iară în față eudemonul să poarte...”

Ibid. p. 219: „au nu *amăgeul* și sifarul acela atâtia crunte sudori mi-au vărsat?...”

Este cu desăvîrșire fals că *amăgeii* însemnēză „în vechii nostri cronicari curtén, curtisan” (L. M., Gloss. p. 19).

v. *Amăgesc*. — *Amăgitor*.

Amăgire (plur. *amăgiri*), s. f.; illusion, séduction, alléchement. Sinonim cu *amăgélă*, dar exprimēnd o durată mai trecătoare, o acțiune, nu o stare.

Zilot, Cron. p. 92: „care monedă fiind foarte próstă și mincinosă și risipindu-se ș'aici în țēră, pe care vedēndu-o și neguțătorii și alții locuitorii ai Bucurescilor și cunoscēndu-o de față *amăgire* și sărăciă, turburându-se toți și închiđēnd prăvăliile...”

Critil și Andronius (Iași, 1794 p. 81): „ce vomū poté noi a mai afla aicē decâtū *amăgiri* preste *amăgiri*?...”

Costachi Conachi, Poes. p. 232 :

Maî stringe-mă cu durere, maî cuprinde-mă
în braţă ;
Şi de este *amăgire*, dar îi plină de dulcătă...

Acelaşi, p. 89 :

Ticălosul om te gustă, şi într'a sa *amăgire*,
Abia Ńice : o, pré dulce şi hazlie fericire...

Gr. Alexandrescu, Viaţa câmpenească:

Şi florile tinereţei,
Visuri, nădejdi, *amăgiri*,
Acea ghirland'a vieţii
Ţesută de năluciri...

v. *Amăgesc. — Amăgêdă.*

Amăgit, -ă, adj.; part. passé d' a -
măgesc : trompé, ébloui, séduit. Pe
cine l'aŭ a măgit alţii, saŭ care s'a
a măgit pe sineşi.

Zilot, Cron. p. 61 :

O Dómne, ce vorbeşti ? citeşte-acésta carte,
De cele ce vorbeşti cât este de departe !
Citeşte-o, mă rog, cu bună desluşire,
Veđi că eşti *amăgit* şi'ti vino în simţire...

A. Pann, Moş Albu, I p. 63 :

Te ţineam că eşti cu minte, dar acum te veđ
pré-prost,
Şi la părerile mele de tot *amăgit* am fost...

v. *Amăgesc. — Amăgitor.*

Amăgitor, -óre, adj. et subst.; celui
ou celle qui trompe, qui dupe, qui
séduit. Sinonim cu înşelător, dar
prin mijlôce maî măiestrite. Se deose-
besce de măgeŭ, care e numai sub-
stantiv şi numai masculin.

Varlam, 1643, I f. 34 a : „aicé pre
pământu'i iaste şi inima şi gândulŭ
şi toată nedéjde şi avuţiia, care lucru
iaste *amăgitoriu*, că de nu o fură furii
sau de nu ruginéşte şi de nu putre-
déşte, totuş vine moarté şi rămăine
altora...”

Critil şi Andronius (Iaşi, 1794 p. 76):
„Acastă parte a cetăţii—aŭ Ńisŭ unŭ
omŭ înbrăcatŭ cu verde—este pentru

cei vicleni a măgitŭ, şi ceia-laltă pen-
tru cei vicleni *amăgitori*...”

Neculce, Letop. II p. 313 : „se po-
trivia amândoi acesti boieri [Ilie Can-
tacuzino şi Panaŭotachi Morona] într'o
fire, după cum se zice : calul răios
găseşte copaciul scortos ; iuţi, mândri,
minciunoşi, făţarnici, jurători pentru
fie-ce, *amăgitori*...”

I. Văcărescu p. 8 :

Când cu mreji *amăgitore*
Viŭ prindeam păsări din zbor
Când prin ţevi fulgerătoare
Cu plumb le-asvirliam omor...

Costachi Conachi, Poes. p. 89 :

Ticălosul om te gustă, şi într'a sa a mă-
gire,
Abia Ńice : o, pré dulce şi hazlie fericire !
Şi îndată de pe limbă
In otravă i se schimbă
Acel *amăgitoriu* bine,
Ce dintr'o părere vine...

Costachi Negruzzi, Aprodul Purice :

Se fălia deşertul Ungur cu-acel vis *amăgitor*
Că o ţeră neapêrată va pustii pré ușor,
Şi'n a sa zădărniciă i se părè că vedea
Lacrimile cum se varsă, sângele cum şiroia...

Jipescu, Opincaru p. 10 : „Ce'i maî
rêmâne ţăranuluŭ la sat ? Paili, finu,
coceni, pătulili, o cârciumă cu ochi de
lele *amăgitoare*...”

Doîna „Lume” :

C'asa'i lumea trecătoare,
De voînici *amăgitore*,
Ca o apă curgătoare :
Unul nasce ş'altul móre...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 287)

Altă :

Că lumea 'i *amăgitore*,
Ca o flóre trecătoare,
Ca o apă curgătoare...

(Alex., Poes. pop. r 386)

v. *Amăgesc. — Amăgeŭ. — Amăgit.*

***Amăgitore.**—v. *Amăgitor.*

²**Amăgitóre**, s. f.; t. de Zool.: varieté de pie-grièche, *Lanius excubitor*. Sinonim cu berbecel, lupul-vrăbiilor, capra-dracului, sfrâncioc etc., „o pasere de o fire rea, căci imităză vîersul paserilor mai mici și mai slabe, și astfel înșelându-le la sine, le prinde și le omórá” (Marian, Ornit. II, 78). Numele *amăgitóre*, deși foarte potrivit, totuși se aude pe a-locuri numai în Moldova (S. Poppoviciu, Iași, c. Golăesci). Același sufix e foarte des în nomenclatura ornitologică: bocănitóre, cățărátóre, ciocănitóre, priveghitóre etc.

v. *Amăgesc*. — *Amăgitor*. — ²*Berbecel*. — *tóre*.

Amăgitorêsc, -*escă*, adj.; appartenant au trompeur, dépendant d'un séducteur. Derivat din substantivul *amăgitor*, acest cuvînt ne întimpină la Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 125): „Acéstia și altele multe ca acéstia *amăgitoarești* și tragodicești Moimița descântând...”

În graiu se aude une-orî și adverbul *amăgitoresce* (Pisone).

v. *Amăgitor*.

Amăgitorêsc, adv. — v. *Amăgitoresc*.

Amăgitură (plur. *amăgituri*), s. f.; ruse, tromperie. Sinonim cu *amăgélă*, dar cu o nuanță de despreț. *Amăgitură* se referă la *amăgélă* ca „înșelătoria” la „înșelăciune”. Se întrebuinteză mai ales la plural: *amăgituri* = *amăgele mărunte*.

Fragment dintr'un Synaxar din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov p. 658): „Atunce zise Simon frăjitorîul cătră Eparhul: zi să-mi tae capul și voiu înviia a treia zi; și puse în nălucă un berbecel și tăiară capul berbecelui și nărodul

nu precepé; iară Sveti Petrú oblici pre el și'i arată *amăgitura*...”

Miron Movilă Barnovski, 1628 (A. I. R. I, II, 187); „eu fiind acuma în mîna păgănilor de bună voia mé venit în mîna lor, pre *amăgiturile* și înșelăciunile lor...”

Varlam, 1643, I f. 73 b: „binele și slava aceștii lumi de răs și de smen-téla să o avemû, cum au dzisû înțeleptul: răsului am dzisû *amăgitură*...”

Pravila Moldov. 1646, f. 24: „oricine va înbla cu *amăgituri* și nu va plăti vama cé Domnêscă, acela iaste ca un furû...”

Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.) ps. XXXIII:

Limba'ți dela reu îți opréște
Și buzele'ți ți le păzéște,
Ca nu vicleșug să grăiască
Și *amăgituri* să bârfiască...

v. *Amăgélă*. — *tură*.

Amăgulêsc (*amăgulit*, *amăgulire*), vb.; cajoler, câliner, caresser, flatter. Același cuvînt cu *amăgulesc*, numai amplificat prin prepoziționalul *a*.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 87), vorbind despre Veverița, care e mândră de a'si ține cîoda peste cap, urmêză: „într'acesta chip coada în loc de cap puindu-i, *amăgulind*'o o așezară...”

v. *Măgulesc*.

Amân. — v. *Amîn*.

Amânăr. — v. *Amnar*.

Amânàre. — v. *Amînare*.

Amânàt. — v. *Amînat*.

A-mână, adv.; sous la main. Vechiul adverb românesc *a-mână* corespunde pe deplin latinului *a d manu* în:

„servum habere a d m a n u m“ (Cic.) sau: „aliquid a d m a n u m habere“ (Quinct.), arătând un raport direct sau o apropiere imediată între un lucru sau o ființă ore-care și între m â n a noastră, fără ca acea ființă sau acel lucru să fie neapărat chiar în m â n ă = lat. i n m a n u. Cu același sens se dice italienește și spaniolesce a - m a n o, portugesește à - m a o, franțuzesce în dialectul normand: „a m a i n, adv.=d'un usage commode, à portée de sa main“ (Duméril, Dict. du patois normand, p. 15).

Cantemir, Chron. I, 157: „Laslău picepând că așutorul îi este trimis dela Dumnezeu, coborându-să de pe stâlp să fie încălecat pe calul cel năzdrăvan din ceru coborât și să fie luat *amână* toporul...“; iar pe pagina următoare: „făcând chipul lui Laslău de aramă vărsat, pe cal călare și în m â n ă toporul ținând...“; unde în primul pasagiu toporul e mai mult gata de a fi apucat, dar poate să fie și alături, pe când în pasagiul al doilea el este deja ținut cu mâna; sau cu alte cuvinte, primul pasagiu represintă un punct dinamic, cel al-doilea un punct static.

Tot așa la Dosofteiu, 1673 f. 38 a:

Și cei fără liage să nu'm fie 'n viață,
Cruntăi și vicliani de caril ț-i grătă,
Ce sint pre tot césul cu răul *amână*
Și de măzi strâmbe li-i dirépta plină...

unde „cu reul *a-mână*“ nu însemnează în m â n ă.

Intr'o frumoasă doină din Ardél, unde *a-mână* mai circulază pînă astăzi, pe când de dincóce de Carpați pare a fi dispărut din graiu:

Decât în țeră straină
Cu colac de grâu *amână*,
Mai bine în satul teú
Cu pâne de mălaful reú...

(Familia 1886 p. 268; cfr. Marian, Bucov. II, 197)

colac sau pâine *a-mână* ar pute să le aibă și un cîung, deși n'ar fi în stare de a le avé în m â n ă.

Cu tóte astea, *a-mână* cu sensul concret de „în m â n ă“ e fórte legitim și des în vechile texturi.

Legenda Sf. Maria Egiptenă, text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 392): „cum veri săpa să faci groapă, neavându nemic *a-mână*?..“

Urechia, Letop. I p. 105: „cu spata incins și cu buzduganul *amână*...“

Mitropolitul Dosofteiu din Ardél, 1627 (A. I. R. I, 93), vorbind despre nesce acte putređite în pămînt: „cându mi le-au adus, n'am avut ce prinde *a-mână*, că a fostu stricatu-se de tot de n'am avutu ce prinde *amână*...“

Varlam, 1643, I, 143: „a doua dzi săinbătă avia Jidovii sârbătoare mare, că siinbăta nice unú lucru *amână* nu prindé...“

Dosofteiu, 1673, f. 9 b:

Și de nu v'eț intoarce cătră pocăință,
Are săgeț *amână*, scoase din tulbiță...

Nicolae Costin, Letop. II p. 99: „veniă înaintea lui un Turc cu o ghigă lungă de lemn ținând *amână*...“

Neculce, Letop. II p. 255: „Velicico năvălia în războiu singur cu sulița *a-mână*...“

Nic. Muste, Letop. III p. 58: „încungîurând Turcii casa, aú năvălit să'l ȳa din casă (pe Carol XII), ȳară el aú sărit pe o feréstră cu șpaga *amână* în gloata Turcilor, și apucându'l Turcii l'aú dus la Țarigrad...“

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 251: „s'aú tras puțin înapoi Mitropolitul și aú început întăi a mulțami lui Dumnezeu, stând în picioare cu cârja *amână*...“

Tot așa într'un descântec „dintru ȳele“ din Transilvania (A. Popp, Năsăud):

S'o luat N.
 Dela casă,
 Dela masă,
 Sănătos
 Și voios,
 Și s'o dus
 În poiana mare
 La meru tufos,
 Meru crânguros,
 Două mere *amăn'o* luat,
 Ca cu două mere de aur s'o giucat...

Cu prepozițiunea de, la Miron Costin, Letop. I p. 257: „Avea o slugă Radul Vodă încă din copilăria sa, căruia socotind că nu'i este de boierie, îl socotia de-*amână*, iar boierie nu'i da...”, unde de-*amână* înseamnă numai „bon à servir”; dar la același p. 249: „vr'o 2000 de Căzaci cari'i păștea caii, țindu'i de-*amână*...”, este deja o „ținere cu mâna”, iar la p. 290: „luatu-mi-au Ceplinski Sobotovul și tot ce am avut, iară sabiea de-*amâna* nu mi-au luat...” ne apare articulatul *a-mâna*.

Moxa, 1620 p. 392: „celuia ce avé pâne de sațiu, se apucă de *a-mână*'i și se sătura ai lui, iară sătulul ră-mase flământu...”

Cu prepozițiunea pre:

Dosofteiu, 1673, f. 15 a:

Și vin prin 'tuniarec cu arce pre-*amână*
 Întru să săglate pre ce'i fără vină...

Cu un sens apropiat se aude pînă astăzi în Moldova la plural articulat într'o locuțiune proverbială:

I. Créngă, Moș Nichifor Coțcariul (Conv. lit. 1877 p. 375): „Spunea tata că i-au spus și lui bătrâni'i, care au-șiseră din gura lui Moș Nichifor, că pe vremea aceia era bine să fii harabagiu în Tîrgul Némțului, că te apucă u pe-*amânele*...”, adică „care mai de care” sau „pe 'ntrecute”.

În fine, *a-mână* s'a cristalisat în doi idiotismii, cari merită a se păstra în limba literară: „a umbla cu dîlele

a-mână”=„être dans des transes mortelles”, și „a scăpa cu capul *a-mână*”=„conjurer l'orage, détourner la mort, échapper sain et sauf à un grand danger”.

Miron Costin, Letop. I p. 231: „nice ei fără groaza morții nu era, ce îmbla în tot césul cum se zice: cu zilele *amână*...”

Același p. 308: „îmbla și ei cu zilele *amână* și s'au cerșut la Vasilie Vodă să'i lasă să mERGă la țară...”

Dionisie Eclesiarc, Cron. (Papiu, Monum. II p. 201): „prins'au [Pazvantoglu] și pe boieri ispravnicii și'i ținea la Diu închiși, până când da câte 40 sau 50 de pungii de bani, apoi scăpa cu capu *a-mână*...”; și mai jos p. 205: „Capicheheiaoa dela Țarigrad au scris lui vodă [Constantin Ipsilant] cu grabnicii olăcarii Turci, dându-le mulți bani să mERGă forțe iute la beul cu însciintare, scriindu-i de tôte, și să facă cum va face să scape cu vieță; tată-seu Alexandru vodă Ipsilant încă i-au scris cumcă s'au hotărît să'i Iea vieță, ci să caute cum va puté să scape cu capu *a-mână*; capicheheiaoa dela Rușciuc simțind ce se lucréază pentru Vodă, încă i-au scris că Trăstăninoglu se gătesce ca fără de veste să'l cuprindă cu ôste, ci să fugă cu capul *a-mână*...”

v. *A-ochiu*. — *A-uměr*. — *Mână*.

Amândoi. — v. *Amîndoi*.

A-mângăiare. — v. *Mângăiare*.

Amărăciune (plur. *amărăciuni*), s. f.; amertume, au physique et au moral. Mult mai întrebuintat decât sinonimii amărime și amărélă. Sub raportul suferințelor morale circuléază în concurență cu substantivul amar, dar expriménd o nuanță mai vulgară și

mai puțin intimă. E tot o dată sinonim cu toate cuvintele relative la suferință omenescă.

Omiliar dela Govora, 1642, p. 34: „și începu întru *amărăciune* sufletului său a grăi...”

Dosofteiu, 1673, f. 13 b:

Gura îi taste plină de *amărăciune*,
De blăstăm, de gfulă și de nșelăciune..

Ioan din Vinți, 1689, f. 2 a: „o fereste pre ia de toată ispitiră diavolului, și cuconul care s'au născută dintru ia ilă socotește, de toată *amărăciunea*, de toată răutatea, de tot vihorulă protivnicului...”

Cantemir, Divanul 1698, f. 81 a: „apele, adevă Mară, *amărăciuni* și do deială să tâlcuiască: nevoile, neașezările și *amărăciunile* lumii apelor și Mării să asemănă...” unde în contextul grec: $\pi \iota \kappa \rho \acute{\alpha} \delta \alpha, \acute{\alpha} \iota \pi \iota \kappa \rho \acute{\iota} \alpha \iota \varsigma$...”

Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.), ps. LVI:

Căce din cer au trimis, și de sâng pre mine
El m'au mântuit deplin din *amărăciune*...

Ca sinonim cu „întristare” și n antitesă cu „bucuriă” și „veseliă”:

Mitrop. Antim, Predice p. 158: „din ziua aceia până la Paști este a întristării și a *amărăciunii*; iar dela Paști până la Rusalii este vremea bucuriei și a veseliei...”

În antitesă cu „amor” la Costachi Conachi, Poes. p. 230:

Acele inimă unite nu sciă ce'i deșertăciune,
Căci iubirea mistuesce ori-și-ce *amărăciune*,
Și fiind înpreunate, și la haz și la durere:
Un năcaz la amindoă firesce are scădere...

Dar *amărăciune* este și o urmare a amorului:

Costachi Negruzzi, Șalul negru:

Căci atunce lesne în amor credeam
Și *amărăciunea* încă n'o scieam...

Gr. Alexandrescu, „Când dar...”:

Când dar o să gusti pacea, o inimă măhnită!
Când dar o să ncezeze a amarul teususpîn?
Viața ta e luptă, grozavă, ne'mblândită,
Iubirea vecinic chin.
Din cupa desfătării *amărăciunea* nasce...

v. ^{1,2} *Amar*. — ¹ *Amărelă*. — *Amărime*.
— *-ciune*.

Amărăciobs, -ósă. — v. *Amărui*.

Amărădoe, n. pr. loc. f.; un ruisseau dans la Petite-Valachie.

v. ¹ *Amaradia*. — -óe.

Amărălută, s. f.; t. de Botan.: gentianelle, Exacum (Cihac). Plântă exotică, înrudită cu ghințura.

v. *Ghințura*.

A-mărâmi, t. de Choréogr. popul. — v. *Mărâmi*.

Amărător, -óre, subst. et adj.; ce qui rend amer, qui vexe, qui irrite, qui exaspère. Ce-va sau cine-va care amăresce în sensul moral al acestui verb. Sinonimica se cuprinde în următoarele contexturi:

Psalm LXXVII, 8, după Coresi, Silvestru și Dosofteiu:

1577:	1651:	1680:
... rudă ré și măniasă...	... némă despărțit dela Dum- nezău și in- dărăptnic...	... rod ță- pos și <i>amă- rătoriu</i> ...

= γενεά σκολιά καὶ πικραπικραίνονσα = generatio prava et exasperans.

Același pasaj la Corbea, circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.):

Ca părinților ei să nu fie
Rudă rea, fără de omenie,
În toartă, crudă, *amărătoare*,
O țărăciasă...

v. *Amăresc*.

Amărătură (plur. *amărătură*), s. f.; amertume. Sinonim foarte rar cu amărăciune, amărălă, amărrire etc., care presupune ce-va amar îndesat, fără a fi mult ca în amărime.

Dosofteiu, 1680, ps. XCIV:

... nu năsprireț
inemile voastre
ca întru *amără-*
tură...

... μή σκληρό-
νῆτε τὰς καρδίας
ὑμῶν, ὡς ἐν τῷ
πικροκρασ-
μῳ...

unde la Coresi, 1577: „că în mănăie“.

v. *Amărăciune*.

¹Amăreă. — v. ¹Amărel.

²Amăreă (plur. *amărele*), s. f.; t. de Botan.: chardon-Marie, Carduus Mariae. Termen întrebuintat peste Carpați (Lex. Bud.). Nu derivă din amar, ci din Maria, modificându-se prin etimologieă poporană.

¹Amărêl, amăreă, diminut. d'amar: un peu amer. — v. ¹Amar. — ²Amărea.

²Amărêl, s. m.; t. de Botan. În nomenclatura botanică germano-românorutenă a lui Alth (Hauptbericht f. Bucovina, 1862 p. 82): „Bitterandron = Amărel = Terpke zilie“. — ?

Amărălă, s. f.; amertume. *Amărălă* lângă amărime, ca „acrêlă“ lângă „acrime“, ambiî terminî foarte rar întrebuintați în alăturare cu sinonimul amărăciune în privința gustului și cu substantivul amar despre suferințe morale.

Samuil Clain, *Învățături* (Blaj, 1784 p. 62): „în inșele dezmiardări aflăm și ce-va *amărălă*, așa jocul, înbuibaré, desfătaré trupescă, bețiia și altele de acésté, urăciune, gréțșă, durere de cap și alte nevoi și boale ne pricinuescū...“

Barac, *Risipirea Ierusalimului*, 44:

Dintr'înșii cei mai cu minte
Și bărbați mai dinainte,
Vedea unde va greșala
Să'ș răsufle *amărăla*...

v. ²Amar. — *Amărăciune*. — *Amărime*.

²Amărălă, s. f.; t. de Botan.: herbe à lait, Polygala vulgaris. Se chiamă mai obicînit șerpărițșă (Dr. D. Brândză). Se țice și latinesce „Polygala amara“.

v. *Șerpărițșă*.

Amărêsc (*amărît, amărîre*), vb.; rendre amer, aigrir, affliger. Ca verb activ, înșemneză a face amar ce-va și a supêra pe cine-va; ca verb reflexiv saũ reciproc: a se face amar însuși ori unul pe altul, a fi supêrat însuși saũ unul pe altul.

Biblia Șerban-vođă din 1688:

Sirach. XXXVIII,	... amarum
17: amărăște plân-	f a c ploratum
geré și înfierbân-	et calefac planc-
tă tânguiala...	tum...

Formele: *amărăsc, amărăscî, amărăsce*, adecă cu a și ă pentru e, sint foarte obicînite în graiu:

Anton Pann, *Erotocrit II*, 34:

Iată'l cu tôte aceste,
Acuma biruit este:
Vedeți cum se *amărăsce*
Ș'abla carul își tirasce...

Cântec poporan din Bucovina:

Să mă chinuesc
Și să'mi *amărăsc*
Inimăra mea,
Sărmana de ea!..

(Marian, 98)

În vechile texturi *amărêsc* corespunde obicînit paleo-slavicului *ogorîcati* dela *gorîkŭ* „amar“ și grecului *πικροκαίνω* dela *πικρός* „amar“, iar corespundintele latin este *exacerbo*.

Dar cu același sens se ȳice și italie-nesce a m a r e g g i o , a m a r e z z o , saũ chȳar a m a r i s c o , de ex. într'un vers citat de Tommaseo :

Non posso lo meo cor sempre a m a r i r e
Come a m a r i s c o n o i p o e t i i n v e r s i . . .

Fragment circa 1600 (Cuv. d. bȳatr. II, 81): „muinci iȳadul cela ce au p o g o r i t u i n i ȳ a d u ; a m ȳ a r i - s e c ȳ a i n b u c ȳ a d e t r u p u l l u . . . ” ; și mai jos: „iȳadul se a - m ȳ a r i s e și c ȳ a z u g o s u , a m ȳ a r ȳ a - s e și s e d e ș e r t ȳ a , a m ȳ a r i - s e și f u b a t j o c u r ȳ a . . . ” , unde i n c o n t e x t u l s l a v i c p r e t u t i n d e n i : o g o r ȳ i - s e ș e .

Psalm LXXVII, 40, 56 :

Coresi, 1577 :
de cȳate ori a m ȳ -
r ȳ r ȳ a e l ȳ i i n p u -
s t i e , i n t ȳ a r ȳ a t a -
r ȳ a e l ȳ i i n p ȳ a -
m ȳ n t ȳ u f ȳ a r ȳ a p ȳ a . . .

Dosofteiu, 1680:
și i s p i t i r ȳ a și a m ȳ -
r ȳ r ȳ a p r e D - d z ȳ u l
c e l d e s u s . . .

Dosofteiu, 1680:
de cȳate ori l'au
a m ȳ r ȳ t ȳ u ' l i n p u -
s t i e , l'au m ȳ n i a -
t u ' l i n p ȳ a m ȳ n t ȳ u
f ȳ a r ȳ a d e a p ȳ a . . .

Silvestru, 1651:
mai i s p i t i r ȳ a și
m ȳ n i a r ȳ a D u m -
n e z ȳ u l d e n n ȳ l -
ȳ i e . . .

= e x a c e r b a v e r u n t = π α ρ ε π ι κ ρ α ν α ν .

Ca sinonim cu vechiul dodeesc :

Coresi, Omiliar 1580, quatern. VI
p. 1 : „ a m ȳ r ȳ i - m ȳ a și m i s e d o d e i c u
v o i n e c r e d i n ȳ o ș i i l ȳ c u i n d ȳ u . . . ”

In antitesȳa cu i n d u l c e s c :

Același, quat. XIV p. 1 : „ a p a
d e i n c e r i u d e ș t i n g e d e h r ȳ n e ș t e și a -
d a p ȳ a , și i n t r u o v e d ȳ e f i i n d ȳ u și i n
m u l t e c h i p u r e a r e f i r i , c ȳ a i n ȳ l b ȳ e ș t e și
n e g r ȳ e ș t e , r u ș ȳ a ș t e și m o h o r ȳ a ș t e , i n -
d u l c ȳ e ș t e și a m ȳ r ȳ a ș t e . . . ”

Amȳresc i n s p e c i e c a v e r b a c t i v :

Samuil Clȳain, Invȳȳtȳturi (Blaj, 1784
p. 87) : „ i n p r o t i v ȳ t ȳ a m ȳ g r ȳ i t ȳ u , i n -
p r o t i v ȳ t ȳ a m ȳ r ȳ s p u n s ȳ u , și t e - a m ȳ s u -
p ȳ r ȳ a t ȳ u și t e - a m ȳ a m ȳ r ȳ t ȳ u și t e - a m ȳ
i n t r i s t ȳ a t ȳ u . . . ”

Costachi Conachi, Poes. p. 99 :

De-acum nȳdejdi le t ȳ t e d e l a m i n e s ' a ȳ s f i r -
ș i t ,
M o r i ȳ l u ȳ n d u ' m i ȳ i a b u n ȳ d e l a c e ȳ a c e - a m
i u b i t . . .
M ȳ d u c , m ȳ ' n g r o p i n p u s t i u r i , l u m i n ȳ s ȳ
n u m ȳ i v ȳ z !
A h ! a s c u l t ȳ - m ȳ s t ȳ p ȳ n ȳ , p i n ȳ n u m ȳ d e p ȳ r -
t e z :
A s t ȳ ȳ i m ȳ d e s p a r t d e t i n e c u s u f l e t u l m ȳ i
s f i r ș i t ,
P e n t r u c ȳ a t a c r u ȳ i m e l ' a ȳ a r s ș i l ' a ȳ a -
m ȳ r i t ! . .

Amȳresc i n s p e c i e c a v e r b r e f l e x i v
s ȳ u r e c i p r o c :

Anton Pann, Prov. II, 132 :

D a n ț u l c ȳ s n i c e s c s ȳ t r a g ȳ a
F ȳ r ȳ a s ȳ s e i n ț e l ȳ g ȳ a ,
T o t c u g i r - m i r s ȳ t r ȳ e s c ȳ a ,
V e c i n i c s ȳ s e a m ȳ r ȳ e s c ȳ a . . .

„ F r a t e l e r ȳ s n e ț ȳ ” :

C ȳ d e c ȳ n d n e - a i p ȳ r ȳ s i t ,
C ȳ r ȳ r i l e - a ȳ i n v e r ț i t ,
S u f l e t u ' m i s ' a a m ȳ r i t ,
F ȳ ȳ a m i s ' a v e ș t e ț i t ,
S ȳ r e l e s ' a i n n e g r i t . . .

(Alex., Poes. pop. 2., 280)

Idiotism : „ a ' ș i a m ȳ r i ȳ i l e l e ” :

Ș t e r g e ț i v o i l a c r i m e l e ,
N u v ' a m ȳ r i t ȳ i l e l e ! . .

(Jarnik-Bȳarsanu, Transilv. 193)

v. ^{1,2} Amar. — Amȳrit.

Amȳr ȳ s c u (pl. Amȳresc ȳ i), n. pr. m.;
u n e f a m i l l e n o b l e d e P e t i t e - V a l a c h i e .
P o s t e r i t a t e a u n u i A m a r , A m ȳ r e s c ȳ i
n e i n t i m p i n ȳ i n t r e a c e i b o i e r i p e c ȳ r i
l a 1719 i i g ȳ s i s e i n D o l j a d m i n i s t r a -
ȳ i u n e a a u s t r i a c ȳ :

„ D r a g a n A m a r e s c u l ,

„ D o m i t r a s c o A m a r e s c u l ,

„ I l i e A m a r e s c u l ,

„ C o n s t . A m a r e s c u l e t G l i g o r i e A l -
k i r k e i (a l C h i r c ȳ i) . . . ” (D o c u m . H u r m u -
z a c h i , t . V I p . 321).

v. Amȳresc ȳ .

Amărăesci, n. pr. loc. plur. m.; certaines villages dans la Petite-Valachie. Sate înființate de câte un A m a r sau A m ă r e s c u. Frunțescu (Dict. top. 7) indică *Amărăesci* în Dolj, în Vâlcea și'n Romanați, nicăiri însă afară din Oltenia.

v. *Amărăescu*.

Amărăță, s. f.; amertume. In dialectul daco-român nu se întrebuintează, deși este indicat la Cihac (I, 11), ci numai la Macedo-români. Lat. a m a r i t i e s.

v. ¹ *Amărălă*.

Amăria, s. f.; amertume. Sinonim cu a m ă r ă l ă , a m ă r ă c i u n e și celelalte derivate substantivale din a m a r , care însă ni se pare a fi făurit numai pentru rimă de cătră Alexandri, Cetatea Némțului, act II sc. 1 :

Frunță verde de sălcie!
Am căzut în grea robie,
Și tot plâng cu *amărie*
După scumpă mea moșie...

Nu e tocmai nemerit.

v. ² *Amar*. — *lă*.

Amărime (plur. *amărime*), s. f.; amertume. Sinonim cu a m ă r ă c i u n e , a m ă r i r e , a m ă r ă l ă , a m ă r ă t u r ă etc., dar cu o nuanță de mult a m a r grămădit.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 149) : „a viclesugului sămințe vara să samănă dulci și iarna răsar amară, a căroră poamă întâiu îndulcesc, apoi cu nesufferită *amărime* otrăvesc...”

v. *Amărăciune*. — *ime*.

Amărire (pl. *amărire*), s. f.; „action de rendre amer, amertume“ (Cihac).

v. *Amărăesc*.

¹ **Amărit**, -ă, adj.; part. passé d' a m ă r e s c pris adjectivement : rendu a m e r ; mais surtout au figuré : 1°. affligé, vexé, irrité; 2°. faible, indolent, vaurien. In primul din cele două sensuri figurate, se ține ca un fel de superlativ „cătrănit și *amărit*“ (Ispirescu, Legende, '26), când este cineva supărat la culme. In al doilea sens, care s'a dezvoltat din cel de'ntăiu ca și franțuzesce în „triste personnage“, cuvintul circulază mai mult în ocări.

Varlam, 1643, I pref. : „toate faptele ceriului și a pământului înblă și mărgu toate caréș la sorocul și la marginia sa la caré înțelepčună cîa vécnică le-au făcut, și nice puțin nu smențescă nice greșescă sâmnul său; numai sângurū *amăratulū* omū departe rămăine...”

Psaltirea Șcheiană circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.) p. XXXVII, 9 :

... <i>amărit</i> fuū,	... afflictus
plecaū-me foar-	sum et humiliatus
te...	sum usque
	nimis...;

tot așa la Coresi, 1577, iar la Silvestru și la Dosofteiu :

1651 :	1680 :
... slăbitu's	... r ă u ț ă t
și zdrobit foarte...	fuū și smeriū-
	-mă până foarte...

apoi la Arsenie din Bisericană și'n Biblia lui Șerban-vodă :

1650 :	1688 :
do s ă d i t fuū...	... chinuiū-
	-mă...

Fragment omiletic din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. S. Nicolae din Brașov, p. 265) : „și așa muincindu-se *amăratulū*, încă și cu alte mii de réle chinuiă-se pânășū lepădă cu a m a r ū și hitlénulū și râu sufletulū său și așa muri...”

A. Văcărescu, p. 61 :

Oïu să mor, ah! oïu să mor
Amărit și plin de dor :
 Nu știu scris, nu știu făcut,
 Vêd că parte n'am avut..!

Balada „Voïna“ :

Mulți voïnici frumoși cădea,
 Numaï Voïnea remănea,
Amărit în loc ședea
 Pe spatele murgului,
 In sângele Turcului..

și mai jos :

Iară mândra'i remănea,
 Remănea ca vai de ea,
 Supărată, *amărită*,
 Ca o flóre dogorită...

(Pompiliu, Sibiu, 77-8)

Despre o colectivitate de ómenï, la
 Zilot, Cron. p. 33: „O ticălos și *amărit*
 norod!..“

Despre alte vietăți :

Amărita turturică,
 O, sărmana, vai de ea... ,

un cântec despre care s'ar puté scrie
 un volum întreg.

Su flet *amărit* :

Legenda Sf. Maria Egipténă, text din
 sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis.
 Sf. Nicolae din Brașov, p. 377): „să
 gonéscă dela mine acéste cugete ce'mi
 topiïa sufletul meu *amăratul*..“

Costachi Conachi, Poes. p. 139 :

Ah! suflete *amărit*,
 Eși! cu viață s'au sfîrșit!..
 Eși! și nu mai suspina,
 C'ai perdut suflarea ta..

Cântec poporan din Moldova :

Și de când tu haïducesci,
 Nebăut, nemăncat ești,
 Și la trup nepriminit,
 Și la suflet *amărit*!..

(Caranfil, Valea Prutului, 48)

Inimă *amărită* :

I. Văcărescu, p. 60 :

Și eü pré jalnic te găsesc,
 Cu inim' *amărită*;
 Cu tine mult mă potrivesc:
 Lumea imi e urită... .

A. Pann, Prov. II, 103 :

Nu'mi e, fétul meü, atâta de cea ce s'a'n-
 tâmplat,
 Cât mî-e inim'*amărită* de cea ce-a mai ur-
 mat... .

M u n c ă *amărită* :

Coresi, Omiliar 1580, quatern. X p.
 8: „au izbăvitü noi de muïncă cea
amărita a diavolului și de sfétul lui
 și de răimé lui..“

T r a î u *amărit* :

Moș Albu, I p. 75 :

Deü! Iacăți spuïu dreptul că mi s'a urit
 Cu așa viață și traïu *amărit*!
 Și d'o fi tot asfel să mă pedepsesc,
 Mai bine o mörte decât să trăesc..

Costachi Negruzzi, Zoe III : „nu știu
 ce înfricoșătoare presimțiri a unui traïu
amărit și chinuit aü venit și aü sfă-
 șiat biata sa inimă..“

C é s *amărit* :

Zilot, Cron. p. 55 :

Săracii tîrgoveți, nimic avënd în scire
 D'acest *amărit* cés, d'acest foc și peire,
 Remas'aü de pămînt, de tot încremenira:
 Care ce aü avut, lăsară și fugiră..

Tot la Zilot, p. 54, f o c *amărit* :

Și stele, voi
 Lumine pré înalte,
 Vedeți ce reutate
 Și ce foc *amărit*
 Pre noi toți ne coprînde,
 Téra-ne o aprînde
 Acest ném pré urit..

Đ i l e *amărite*, în locuțiunea prover-
 bială :

Niște đile *amărite*,
 Necăjite și tîrite...

(Pann, III, 160)

Asociatul „*amărit* și necăjit“ e
 fórte des în graïul familiar.

Intr'o satiră poporană din Bucovina:

De trei ori am genunchiat,
Raful mi s'a descurat,
Ș'un inger cum m'a zărit
Înainte mi-a eșit
Și din gură mi-a vorbit :
— Of! suflete necăjite,
Năcăjite ș'amărîte!..

(Col. I. Tr. 1883 p. 139)

Povestea lui „Petrea cel strașnic“
(ibid. p. 165) : „ce să mai facă și cum
să'și mai măie vieța cea amărîtă și
năcăjită dintr'o ți într'alta...“

Despre locuțiunea interjecțională „a-
maritul de = amărît al-de“,

v. ²Alde (p. 789).

La plural, prin atracțiune sintactică,
se face „amărîții de“ în loc de „amă-
rîți al-de.

A. Pann, Prov. II, 158 :

O amărîții de noi,
Nu ne unim amîndoi!
Eū Țic tunsă și el rasa,
Nu sciū la ce o să iasă!..

Amărîțile! este o ocară cunoscută
tuturor Românilor, circuiând ca sino-
nim cu: mișelule! nevoiașule!
prăpăditule! vaî de capul
teū! etc.

În fine, d. N. Densușianu ne comu-
nică următorea interesantă notiță de-
spre istoria cuvîntului *amărît* și a so-
țului seū năcăjit la Sașii din Ardél :

„In Korrespondenzblatt des Vereines
„für siebenbürgische Landeskunde, 1884
„p. 48, un Dr. K. întreba :

„Wie ist a meritig abzuleiten? a me-
„ritig wird gebraucht für elend, Krüppel-
„haft, schlecht genährt: a meritig mäntsch
„etc.

„La p. 50 din același an respunde
„Dr. Fuss din Strassburg :

„A meritig für elend ist durch Aphä-
„resis entstanden. Schon im Althochdeut-
„schen kommt âmer neben jâmer, und dem
„entsprechend auch im Mittelhochd. âmer ne-
„ben jâmer gleich Neuhoehd. Jammer vor.

„Tot acolo însă întimpină Fr. Schu-
„ster din St. Georgen :

„A meritig ist offenbar rumänisch, we-
„nigstens nach dem Gebrauch im Nösnerland
„zu schliessen. Es gehört zu amár, bitter; om
„amerit im Rumänischen heisst zu deutsch :
„ein verbitterter Mensch ; aber auch im Ru-
„mänischen wird *amerit* in der Bedeutung von
„verkrümmert, elend, oft auch in der des
„sächsischen bekrit (bekümmert) gebraucht.

„La pag. 71 din același an respunde
„apoî Z. Boŭu :

„A meritig. Das Wort ist nichts ande-
„res als das rumänische *amărît*=verbittert.
„A m a r = bitter, *amărît*= verbittert, müh-
„selig. Es unterliegt dies gar keinem Zweifel,
„da das sächs. Landvolk statt a m ä r i t i c h
„liewen oft auch n e c a j i t i c h liewen sagt,
„was ebenfalls rumänisch ist; von necaz =
„Not, necajit=notreich, bedrängt...“

Mult *amărît* și năcăjit trebuia să
fi fost de vécuri némul românesc din
Ardél, pentru ca vecinii Sașii, auzind
mereū din gură'i aceste doé cuvinte,
în carī se cuprinde o lungă istoriă de
martirologiă, să le fi împrumutat pe
de'ntregul ! Ei aū adaos numai sufixul
german adjectival -ig cătră sufixul ro-
mănesc participial -it.

v. *Amăresc.* — ²*Amărît.*

³*Amărît*, adv.; part. passé d' a m ä-
r e s c pris adverbialement: amèrement,
tristement. Sinonim cu adverbul a-
m a r și cu locuțiunea adverbială cu
a m a r.

Zilot, Cron. p. 11 :

Ci dupa puține Țile mazilia îi sosi,
Fără veste, negândită, ș'amărît i se vesti!..

A. Văcărescu, p. 28 :

Ochilor! ajung'atât,
Nu mai plângeți amărât:
Vreme este să uscați
Păraele ce vërsați!..

Cu sensul de a m a r n i c, la A. Pann,
Erotocrit p. 39 :

De o parte și de altă toți săbiile își scot,
Se izbesc cu grozăvie, dau, se lovesc cât pot,
Incât doș-spre'ce săbiil, de cumplit ce se izbîa,
Ca fulgerul scânteele dintr'insele strălucia;
Se împleticesc, se luptă, se răsboesc *amăril*,
După care din cei țece doi pe loc s'au o-
morit...

v. ¹ *Amărit*. — ² *Amarnic*.

Amăriū, -ie, adj.; un peu amer. Deminutiv din *amar* și sinonim cu *amărel*, *amăruț*, *amăruș*. Fără formă deminutivală, aproape același înțeles are *amărăcios*. *Amăriū* e cel mai în circulațiune.

De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sultana p. 152: „pe gât simți un gust de rugină, *amăriū*, coclit, putred, cald, pînă ce se întinse în tótă gura lui arșă o umezélă crudă și sărată...”

„După gust, vinul se țice: dulcég, acriū, mistreț, sălcii, *amăriū*...” (G. Chisencu, Dobrogea, c. Satu-noū; G. Gorescu, Iași, c. Șipotetele).

„Vinul pregătit cu pelin are un gust *amăriū*” (I. Chirică, Tutova, c. Cârjeonii).

v. ¹ *Amar*.

¹ **Amărunt** (plur. *amărunte* s. *amărunturi*), s. n.; détail. Ca substantiv, de ex.: „nu cunosc tóte *amăruntele*” (L. M.), acest cuvînt nu ne întimpină în vechile texturi, ba nici în graiul poporan, unde *amărunt* funcționează tot d'a-una ca adverb. Se țice: „nu cunosc cê-va cu d' *amăruntul*”. Totuși substantivul *amărunt* e fôrte trebucios.

v. ² *Amărunt*.

² **Amărunt** s. **amănunt**, **amăruntul**, s. **amănuntul**, adv.; en détail, particulièrement, scrupuleusement. Compus din prepozițiunea *a* și adjectivul *mărunt*, *amărunt* corespunde deplin latinului vulgar *ad minutum* (= ital.

ad minutum), care era opus lui „ad grossum”, „cu toptanul”, „cu rădicata” sau „cu arsa”, bună-óră: „*ventibus vinum sive ad minutum, sive ad grossum*” (Du Cange). Sensul vorbei se exprimă cu multă energiă la Cantemir, Chron. II p. 42: „mai pre toți, poate fi, cu *amăruntul* i-am cercat și, cum să zice cuvîntul, nici o pētră neclătītă și nici un unghiu nescocorit n'am lăsat...”

Pe când *a* se întrebuița ca o prepozițiune independinte, adverbul *amărunt* sau *amăruntul* circula și fără alt element prepozițional; de exemplu:

Legenda Sf. Vineri, text din sec. XVI (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 78): „Intr'acéiașu noapte și unii dulce-govitoare și înțelptă muiare ce o chema Eyfimia arăta-i-se vedere în chipulū vederiei ce văzuse Gheorghie, și amândoi demăneța tuturor *a-măruntulū* vederé ce văzuse spuseră...”

Legenda Sf. Dimitrie, text din sec. XVII (ibid. p. 121): „de tot *a-măruntulū* înainté tuturoră spuné cumu i se au arătat sfântul...”

O predică a Sf. Ioan Crisostom, din același secol (ibid. p. 504): „nu cu evangheliia numai strigă, ce și cu dumnezeestii prooroci și cu de Dumnedzau grăitorii ai săi ucenici *a-măruntū* spune...”

Tot așa în Dicționarul Mss. Bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 402): „*Amănuntul*. Minutatim”.

Mai adesea însă cu *pre*, adecă literalmente: „per ad minutum”.

Coresi, Omiliar 1580, quatern. p. 12: „le spune *pre-amăruntulū* și le arată pilda...”

Varlam, 1643, I f. 136 b: „Thoma *pre-amăruntulū* socoti și pipăi...”

Pravila Moldov. 1646, f. 31: „tre-

bue întâi să'șu ia sama pre-amănuntulu...“

Ibid. p. 102 : „să socotescă tot lucrul p re-amănuntul...“

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 179) : „cartia dacă citi și celiă ce într'insa să cuprindea dacă p re-amăruntul înțălîasă...“

Același, Divanul 1698, f. 41 b : „ca unū înțăleptū, foarte p re-amănuntul să ia a-minte și să socotiască...“

Constantin Brâncovan, 1697 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 233) : „într'aceia, domnia mé vrând ca să li se descopere dreptatē și să li se ia séama p re-amăruntul...“

Același, 1698 (ibid. p. 254) : „le-au luat séama foarte p re-amăruntul și le-au citit toate cărțile și hrisoavele de moșie și zapisele cine ce au avut...“

Nic. Muste, Letop. III p. 43 : „Fost'au la acel răsboiū și mulți din Moldoveni, uni la Sveđi, alți la Moscali, carii după risipa răsboiului au venit aice în țară la Mihaï-vodă de'i spunea p re amărunt de răsboiul lor precum au fost...“

Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.), ps. CXVIII :

Sa învăța și p re amăruntu
Socotia înțelesul lor svântu...“

Samuil Clăin, Invățături (Blaj, 1784 p. 23) : „moartē iaste mai groaznică și mai amară decâtū toate nevoile și rélele ce să potū întâmpla omului în viață ; cum că acasta iaste așa, lezne vomū pricepe, de vomū lua p re amăruntului a-minte și vom socoti ce iaste moartea...“

Mai rară în vechile texturi este construcțiunea : cu amăruntul.

Nic. Muste, Letop. III p. 34, despre vodă Mihaïu Racoviță : „domnia țara cu cumpăt bun, și la judecată foarte cu dreptate, și nimăruī nu'ī era po-

prită ușa, ce care cu ce trebă saū nevoe ar fi avut, nu numai boieri, ce și din cei proști, pré lesne întra de'și isprăvia lucrurile lor, tuturor le zicea pre nume, și judecata o cerca foarte cu amăruntul și pré încet cu îngăduelă...“

Zilot, Cron. p. 15 : „Ah ! amar mie, cum m'am născut într'acéstă Țeră-Rumânescă, în care pină la vârsta în care sînt, trecută peste 20 de ani, luând séama cu amăruntul, nu numai că dreptate saū semn al dreptății n'am văđut, ci încă...“

Beldiman, Tragod. v. 3649 :

Ce vreți, — ție Serascherul, — ce cereți, ce ați venit ?
Balș, cu plecăciune mare, scârbit și fórte mahnit,
A'ī imblânđi se silește, vorovindu'ī mult sus,
Tótă pricina venirei cu amăruntul i-au spus...

A. Pann, Prov. III, 87 :

Și cu amăruntul tóte, cum s'au întîmplat, i-a spus...

Și mai rară este construcțiunea : de amărunt.

Cantemir, Ist. Ieroglif. p. 74 : „de amănuntul să o ispitim, ca oare-ce pentru dinsa adevărul și socotiāla ce ne va arăta să oblicim...“

I. Văcarescu, p. 11 :

D'amărunt privind făptura,
Planeți, Răsărit, Apus,
Stam gândind : așa natura
Cin'ar fi 'mvirtind de sus ?..

Astăđi circulēză în graū mai ales „cu amăruntul“ și chiar „cu de amăruntul“, în care se asociază trei prepozițiuni. Dr. Polysu : „a povesti cu amăruntul = umständlich erzählen ; a cerceta cu de amăruntul = durchsuchen“.

v. ¹ Amărunt. — Mărunt.

Amărunt. — v. Amărunțesc.

Amărunțelul (d'), adv.; très en détail, très minutieusement. Deminutiv poporan din d' a m ă r u n t u l, exprimând un chip și mai migălos de a face ce-va. Se aude mai ales în Moldova.

Basmul „Voinicul florilor“ (Sbiera, Povești p. 68): „ei i-au spus toate de *amărunțelul*, ce li s'au întâmplat, cum au rătăcit și ce au văzut...“; și mai jos p. 75: „Smêul au cercat toate ungherele de *amărunțelul*...“

v. ² *Amărunt*.

Amărunțesc (*amărunțit, amărunțire*), vb.; t. d' Agricult. : mouver la terre. A f ă r î m a p ă m î n t u l, a' l face să nu fie tare sau grundos, pentru ca semințele să încolțescă mai repede și să rodască mai bine.

Ion Ionescu, Calendar 1845 p. 79: „dacă mai înainte de a sămăna malaialul am *amărunți* bine pământul și nu am arunca sămînța peste brazdele nesfărămate cu borona, precum facem acum, atunce de bună samă am dobândi mai îmbelșugată rodă...“

Același p. 31: „înghețuri de primăvară sînt foarte priitoare pămînturilor lutose, *amărunțindu-le* mai bine decît ori-ce uneltă de gospodărie...“

Același p. 13: „în lucrarea grădinelor tréba cea mai de căpetenie este, ca pământul să fie a m ă r u n ț i t cu desăvîrșire, atît pentru a închizășului încolțirea semințelor, cît și pentru a da tuturor legumilor o creștere bogată și răpide...“

În Dicționarul Mss. Bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 402) ne întipină forma *amărunț* (*amărunțat, amărunțare*), corespundînd foneticesele italianului [a m] m i n u z z a r e = lat. rustic [a d] m i n u t i a r e.

v. *Boronesc. — Mărunțesc.*

Amărunțire }
Amărunțit } . — v. *Amărunțesc.*

¹ **Amărûș**, adj.; diminut. d' a m a r . — v. *Amărûș*. — ² *Amărûș*.

² **Amărûș**, s. m.; t. de Botan. : aubier, Viburnum opulus. Numele obișnuit în Bucovina după Alth (Hauptbericht f. Bucovina 1862 p. 91): „Schneeballen, *Amărûș*“.

v. *Călin*.

Amărûță, s. f.; t. de Botan. : herbe aux vermisseaux, Picris hieracioides. Termen întrebuintat în Banat (Dr. D. Brândză) pentru o plântă a m a r ă , de unde 'i vine și numele tehnic π ι - x ρ ι σ .

v. *Îerba-găii*.

Ambâr s. **hambâr** (plur. *ambare* sau *hambare*), s. n.; „grange, grenier, magasin à blé; turc a m b ă r , e m b ă r , vulg. a m b ă r , h a m b ă r“ (Cihac). Fie prin Osmanlii, fie prin Tătari, cuvîntul a străbătut în toate limbile din răsăritul Europei: la Slavii, la Unguri, la Greci. Sinonim cu a r m a n , de asemenea de origine turcă.

Balada „Voichița“:

Ie'ți, puile, cheile,
Deschide'ți *ambarele*
Și cercă'ți fărinele
Și chiamă'ți slujnicele...

(Marian, Bucov. I, 32).

A. Odobescu, Dómna Chiajna p. 67: „tot în rînd cu acestea veniaî grajdurile, *ambarele* și șóprele cu tóte tacamurile de drum, sub îngrijirea Coșișilor și a Șătrarilor...“

De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sul-tanica p. 223: „Beilicul Némțului, Muscalului, Turcului, e tot beilic. Or-care din ei ar călca țara, *ambarele* se golesc...“

În graiu se aude la plural mai adesea *ambară*.

Ianachi Văcărescu, Istor. (Papiu, Monum. II p. 293): „La lét 1787, Ghenarie, mă făcuse vistier din dvornec Mavrogheni, și în grabă văzuî doo-trei fermanuri împărătesci, unul ca să trimitem sumă multă de zahărea la *ambarăle* Sacsiei, altul ca să trimitem salahori...”

E foarte des aspirat: *hambar*.

Enachi Cogălnicenu, Letop. III p. 278: „lovindu-se acolo, aū făcut o mare răsipă în Turci, aprinzându-le și arzându-le *hambarele* și târgul...”

v. *Arman.* — *Șopru.* — *Zaherea.*

Ambesci, n. pr. loc. plur. m.; un village en Valachie. Nu se menționează în dicționarul topografic al lui Frunțescu.

Hrizea Vornicul, 1641 (Arch. Stat., M-rea Plumbuita): „ca să fie sfintei mănăstiri toată ocina câtă am în *Ambesti*, toate cumpărătorile câte am cumpărat dela megiiși din Dobroești, și toată ocina care să chiiamă Siliște, toate cumpărătorile câte am cumpărat dela megiiși den câmpu și den pădure și den apă, den hotar până în hotar, cât să va alége parté mé de cumpărătoare den *Ambesti* și den Siliște...”

Ca plural din *Ambescu*, care e patronimic, *Ambesci* presupune un nume personal *Ambu* sau *Ambă*, care astăzi nu se mai întrebuințează. Intr'un act din Transilvania din 1279 (Deutsch-Firnhaber, Urkundenb. 116): „comes Hegun filius *Ambus* et Goganus banus...”

v. *Ampoșu*.

Ambi, -be, adj. num.; les deux, l'un et l'autre. Sinonim cu *amîndoi*.

Costachi Negruzzi, Alergare de cai,

I: „*Amîndoi* era acum ca la cincisute pași de țintă, când Meleli înfipse *ambi* pintenii în còstele armasarului...”

Deși forma *ambi* a devenit literară și se va mântui, totuși poporană ea nu este, și nici în vechile texturi nu se găsește, în cari ne întimpină numai *îmbi* sau *îmbi*, formă organică din latinul *ambo*.

v. *Amîndoi*. — *Îmbi*.

Ambon s. **amvòn**, s. m.; t. éccles.: chaire, tribune sacrée. „Tribuna în biserică din care se predică sau se spune Evangeliul” (Costinescu). Din greul *ἄμβων*, acest cuvînt s'a introdus la noi sub forma de *amvon*, pe lângă care însă, prin înriurirea polonă, circula în Moldova și formă *ambon*.

Varlam, 1643, II f. 11 b: „patriarhul Macarie să sui pre *amboni* și rădică cinstita cruce...”

Dosofteiu, Liturgiar 1683, f. 24 b: „și eșind popa dzăce mărgând în mijlocul besiaricii după *ambon*: cu pace să eșim...”

Gheorgachi Logofăt, Letop. III p. 312: „Evanghelia cea mai după urmă o ceteste diaconul Curții în *Amvon*...”

Colindă muntenescă:

Cununa'n *amvon* punea

Și din gură că'mi grăia...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 90).

A. Pann, Moș-Albu, I p. 52:

Acest cuvînt isprăvindu'l, acel preot cuvios
Spre altar făcendu'si cruce, se dete din *ambon*
jos...

Ambon și *amvon* nu sună romănesce, grupul inițial *amb-* (*amv-*, *amp-*) conservându-se numai în numi proprie. De aceia în popor se aude mai mult *amvon*, ba încă și *amvonă*.

Enachi Cogălnicenu, Letop. III p. 219: „un preot ce'l avea Măria sa

[Constantin Mavrocordat], învățat la carte Grecescă și Românescă de se suia în *anvonă* de le cetia după cum se cade a ști fiește-care preot...“

v. *Biserică*.

Ambră (plur. *ambre*), s. f.; ambre jaune, succin. Sinonim cu turcul *chilimbar*, *ambră* din francesul *ambre* (= arab. *anbar*) s'a introdus la noi deja de vr'un secol.

Critil și Andronius (Iași, 1794 p. 9): „să scoată de acolo mărgăritari, *ambre* și curéle, pentru ca să'șu facă niște podoaabe...“

v. *Chilimbar*. — *Sucin*.

Ambribôiu, s. m.; 1°. t. de Botan.: sorte de Centaurée; 2°. t. de Chromatique: rouge foncé, mordoré. In ambele sensuri cuvîntul pare a fi despărut din graiu.

Colonelul rusesc Meyer, într'o fisiografică a Basarabiei publicată în secolul trecut (Opisanie Očakovskiia zemli, Petersb. 1794 p. 168), dice că „*Gentiana centaurium* se chiamă moldovenesce: *abrimboiu* di cã m p“. *Abrimboiu* — mai bine *ambriboiu*, după cum vom vedé îndată—este o varietate de „Centauria“, anume „Centauria *amberboa*, nemțesce „gelbe Sultan“, franțuscesce „barbeau jaune“ sau „fleur du Grand-Seigneur“ și chiar „*amberboi*“ (Nemnich), o frumósă flóre adusă în Europa din Turcia și conservând numele seü turcesc. Basarabienii par a fi deosebit „*ambriboiu* de grã dină“ și „*ambriboiu* de cã m p“.

După flóre, se dicea românesce *ambriboiu* și la o culóre, despre care tratatul de medicină populară de pe la finea secolului XVIII (Mss. în Arch. Stat.) dice:

„*Mohorât* sau *ambriboiu* cum se face. Jumătate oca lână să facă întâiu

roșie, apoi să ia de 10 parale calacan, platră acră de 5 parale, la acesté la toate să se scoată lăna, să o înfloréscă la soare și iar să o bage în puțină; care se poate și mătásé să se vâp-séscă. Din mătase roșietecă să se facă *ambriboiu*: her ruginit să pui în oțet tare; să freci her cu her să cază rugina după el; apoi să pui mătásé să sté; de vei vré să fie mai deschisă, să sté mai puțin, adecă 3, 4 césuri; iar de vei vré să fie mai închisă, să sté mai mult, adecă 7, 8 césuri...“

v. *Corobățică*. — *Mohorit*. — *Peșmă*. — ¹. *Turc*.

Ambus. — v. *Ilăi*.

-*ame*, suffixe servant à former des noms collectifs. Unul din cele mai instructive resturi ale vechii morfologie române și romanice, sufixul *-ame* merită pe deplin a fi studiat cu o deosebită stăruință.

„Italienii, Spaniolii și Portugesii — dice Diez (Gramm.³, II, p. 332)— întrebuințéază sufixul *-amen* cu un sens colectiv al străin limbei latine.“ Așa lătinesce în: *aeramen*, *certamen*, *tentamen*, *ligamen*, *velamen*, *vexamen* etc. nu se implică de loc ideia de mulțime, pe când italianesce: *velame* „multe véluri“, *bestiame* „multe vite“, *contadiname* „mulți țărani“, *gentame* „multă glótă“, *legname* „multe lemne“, *ossame* „multe óse“, *saettame* „multe săgeți“, sau spaniolesce: *bestiame* „multe vite“, *botamen* „multe buți“, *cochambre* „mulți porci“, *osambre* „multe óse“ și așa mai încolo, sînt nesce expresiuni eminentemente colective.

Sufixul latin propriu dice nu este *-amen*, ci numai *-men*, identic cu latinul *-mon*, cu grecul *-μων*, *-μεν*, *-μιν*, etc., cu sanscritul *-man*. Inițialul *a-* în *-amen*

este tot atât de extra-sufixal ca și în reg-i-men sau u în ac-u-men, în cari toate sufix e numai -men, întocmai ca în ger-men, ag-men, cul-men, ver-men etc. În fond dară, așa numitele sufixuri romanice -a m e n, -imen, -umen, pe cari Diez le pune în deosebii, se reduc la singurul sufix latin -men. Cu atât și mai interesant ar fi de a urmări modalitatea nasterii sensului colectiv în Occident pentru -a m e n, fără ca să'l aibă acolo și -imen, dacă nu și -umen. Singurul cuvânt latin cu -a m e n, în care se cuprinde ideea de mulțime, ba încă numai această idee, este: examen „roiu de albine“, „glotă de oameni“, „grămadă de animale“, „mare câtime de lucruri“ : examen juvenum, examen muscarum, examen piscium, examen locustarum, examen infantium, examen malorum etc. Puțin ne interesează aici, dacă „examen“ este sau nu o contracțiune din „exagmen“, adică „ex-ag-men“, unde -a- aparține cu totul rădăcinei, iar nu elementului formativ. Poporul roman cunoșcea numai forma „examen“, ca și când finalul ar fi -a m e n, precum este în velamen sau în ligamen, unde rădăcina fiind vel- și lig-, restul -a m e n constituă element formativ. Toate graiurile neo-latine din Occident au moștenit pe acest „examen“: ita!. sciame, span. enjambre, port. exame, catalan. exam sau axam, provenç. ayssam sau issam, franc. essain etc. N'ar fi peste putință, prin urmare, ca această vorbă, deși singură, dar foarte răspândită pentru a exprime tot felul de mulțimi, să fi concurs la poporele romanice a însuși sufixului -a m e n sensul colectiv, pe care el nu'l avusese în latina propriu zisă. Noi nu găsim o altă cale mai nemerită pentru a ne explica un asemenea fenomen, afară numai dora acea împregiurare că substantivii cu sufixul -a m e n se întrebuntau în latina

vulgară mai cu seamă la plural, ceia-ce îi va fi dat cu timpul un sens general de pluralitate: generamina, linteamina, odoramina, pinguamina, sputamina, vitulamina etc. (cfr. Rönsch, Itala und Vulgata, p. 26—27). Ori-cum însă, fenomenul există, și o dată existând, întrebarea cea importantă este de a se ști, dacă el e numai occidental, după cum părea a crede Diez, ori dacă e comun tuturor Neo-latinilor.

În vechile texturi ne întimpină nu o dată *voinicame* cu înțeles de „mulți voinici“. Coresi, Omiliar 1580, quat. XIII p. 1: „ce-au fostu la codrul Eleonului, acolo amu îngereștile țării și *voinicame* arhanghelilor unii nuori cu arepile vânturi aducé...“ Alt pasagiū, quat. XXII p. 1: „acastă oaste a lu Dumnezeu chemăse a cerului *voinicame*...“ În ambele pasage, cuvântul însemnează „oștire“, „exercitus.“ *Voinicame* este un derivat dela „voinic“ prin același sufix colectiv -a m e n, pe care Diez îl afla numai în Italia și'n Spania. Dar „voinic“ e din punct în punct slavicul *воинъ* „miles, στρατιώτης“ (Mikl. Lex. p. 71). Cum dară i s'ar fi putut adăuga sufixul exclusivamente romanic -a m e n, dacă acest element formativ nu exista pe atunci la Români în mai multe vorbe de provenință latină, ast-fel că străbunii noștri erau deprinși a'l întrebunța și aveau conștiință de semnificațiunea lui cea colectivă?

v. *Voinicame*.

Vechile noastre texturi ne-au mai conservat în această privință un specimen foarte prețios. În Omiliarul de pe la 1570, pe care noi îl cunoșcem numai după extracte (Cipariū, Analecte p. 16—29), ne întimpină de trei ori vorba „*mișelame*“ cu sens de „sărăcime“; și anume: „Mergū oamenii la beserecā, cumū acolo popa să spue cuvântul lu

Dumnezeu sfânta evanghelie în limba pre caré grăescú oamenii, să putemú înţelege noi mişelamé; ce folosu e lor déca popa grăiaşte în limbă striină Rumânilor, sârbéşte, de nu înţelegú, saú pre altá limbá ce nu vor înţelege ascultătorii? cumú zice Pavel Apostolú câtrá Corinténi 155 zice: aşa şi voi cândú cu limbi grăitú, d'unde nu daţi uin cuvântú adeveratú, cumú poate înţelege omú ce e grăit? fi-va amu de veţi grái în vântú? deîn care învăţaturá să învête mişelamé în ce chipú trebuiaşte a cinsti pre Dumnezeu, şi cine e Dumnezeu, şi noi creştinii slugile lui în ce chipú putemú face şi viía dupá voía şi lásata lui, şi în ce putemú sfinţi numele lui; aicé trebuiaşte cum popa să fie ştiutorú cãrţilor, aşa va puté învăţa pre mişelame...“ Românul „mişel“ fiind latinul „misellus“, vechiul nostru mişelame corespunde unui italian misellame „mulţi mişei“. Sufixul -amen are aci, ca şi'n voînica me, acel sens colectiv de o naturá romanică specificá, pe care în deşert îl vom căuta la Latini în miseramen şi'n alte formaţiuni analóge. Însá printr'o singurá vorbá ca mişelame, fie ea cât de désá în circulaţiune, dar în care ideia de „mulţime“ nu este cea esenţialá, sufixul -amen n'ar fi căpétat nici o datá în limba română o misiune colectivá atât de pronunţată, încât poporul să'l adauge chiar la slavicul „voinic“ în voînica me. Este învederat dará că Românii catá să fi avut un număr însemnat de cuvinte cu -ame, de ex. : osame „multe óse“, vitame „multe vite“, ţerăname „mulţi ţerani“, porcame „mulţi porci“ etc., întocmai precum le aú Italianii saú Spaniolii.

v. *Mişelame*.

În Banat acest sufix tráia în gura poporului piná la secolul XVIII. Dicţio-

narul Mss. dela Lugoş circa 1670 (Mss. în Bibl. Univers. din Buda-Pesta) ne dá :

„Heidukame. Hajdones.

„Lotrame. Latrones.

„Prostame. Rustici...“

Piná astăđi acest sufix tráesce la Macedo-români, deşi materialul lexicografic adunat de Kavalliotis şi de Daniil nu ne oferá nici o urmă de colectivul -ame, precum nici gramatica lui Bojadschi. În Mostre de Petrescu (I, 48) :

luá şiiac dela orfanție,
se duse Pirlep la o duviano
şi se aşirná la croiere,
tea şi 'l cósá cuparane,
tea şi 'l vindá ti Bairame,
pe la Turci şi la domname
tea şi plătéscá la orfanie...

ceia ce se traduce :

luá postav de om sârac,
se duse în Pârlep la prăvălia
şi se puse la croire,
ca sa 'l facá ghebá,
ca să 'l vindá la Bairame,
pe la Turci şi la domni,
ca să plătéscá la sárăcia...

În aceeaşi colecţiune, p. 120—21, găsim un pasagiú din balada nóstrá despre „meşterul Manole“ :

Ca să 'mí rádicati
Aici să 'mí duraţi
Mănăstire naltá
Cum n'a mai fost altá,
Ca v'oiú da averi,
V'oiú face boieri...

tradus macedo-românesce :

Tea să 'ní análtaţi
Aóce să 'ní adáraţi
Monastir analtu
Cum nu mai fu altu,
Cá va să vă daú averi,
Va să vă fac domname....

Apoi în nota dela p. 153 editorul ne spune că : „domname înseamnă domni, domnitori străini, boerii turcesci“.

Intr'o colecțiune de cântece popo-
rane macedo-române de d. Caragiani :

C'un căpitan se se marită,
Ș'un mușat gione cu el s'amintă,
Și armatele amele acel s'le lta
Și pri Turc a me tut se da...,

tradus prin :

Cu un căpitan sa se mărite,
Și un frumos june cu el să facă,
Și armele mele acela să le lta
Și în contra Turcilor mereu să dea...
(Conv. lit. 1863 p. 337).

adecă Macedo-românul Turc a me
corespunde actualului daco-român Tur-
cime.

De asemenea, în colecțiunea postumă
a lui Dr. Obedenaru (Mss. în Acad.
Rom.) :

Avđiți, ah, soți, avđiți, ah, frați!
Voi fecior a me ne'nsurați!...

tradus prin :

Entendez, ô mes compagnons! entendez, ô
mes frères!
Vous, jeunes gens non mariés...

sau :

Voi gion a me tinirați!...

= :

Vous garçons, vous célibataires...

Se dice și m ul i e r a m e „maî multe
femei“ (M. Iutza, Crușova).

v. -ime. — Samă. — Spurcălamă.

¹⁻² Ameliț. — v. Ameninț. — ¹⁻² Meliț.

Amèniņ s. amèriņ s. ameliņ s.
ameliț (amenințat, amenințare), vb.; 1°.
menacer; 2°. vouloir, ordonner; 3°.
faire signe, clignotter; 4°. mentionner
en passant. Ultimele trei sensuri a-
partin vechiului gău. Prin sensul de
'ntăiu, cel fundamental și mai respân-
dit, ameninț e sinonim cu în g r o z e s c
și cu în f r i c o ș e z , carî însă amîn-
doe presupun că cine-va nu numai a-
menință, dar este tot-o-dată sau pôte

să fie temut. Se dice: „amenințându'l,
îl îngrozesci sau îl înfricoșezi“ atunci
când amenințarea speria; adesea însă
se întâmplă că: amenințându'l, nu'l
îngrozesci, nu'l înfricoșezi, căci el de
unul ca tine nu se teme.

Pentru a puté expune succesiva des-
fășurare formală și logică a acestuî
verb, cată să plecăm dela prototipul
latin rustic a m m i n a t i a r e (= ad-
minatiare), de unde spaniolul a m e n a -
z a r, provenț. a m e n a s s a r, portug.
a m e a ç a r, sardul meridional a m e -
l e z z a i, în dialectul sicilian a m m i -
n a z z a r i, pretutindenî cu sensul cel
obiceiuit al românului :

a) ameninț „menacer“.

În ameninț = a m m i n a t i a r e al
doilea n s'a desvoltat prin propagina-
țiune, ca în „cănunt = canutus“, „mă-
nunt = minutus“ etc.; apoi tot ca în
„cărunt“ sau „mărunt“, primul n s'a
dissimilat în r în forma cea mai po-
porană amerinț, pe lângă care se mai
aude într'un mod sporadic ameliniț cu
l=n, și chiar ameliț ca în sardul „ame-
lezzai“.

Coresi, Omiliar 1580, quat. XVIII
p. 9: „Hristos însuș Dumnezeu acesta
și domnū prespre toate, toate făptu-
rile opriă-le; aoré amu cătră Mare
grăiă: înțăta mlăcomū; iară aoré că-
tră stricatulū: voiu curățeste-te; și ne-
curatului dracului opriă-i și zicé: și
ție grăescū eșū diin omulū acesta; și
acimu cătū amerință cu tăriia-șū, toate
câte să va elū lucréza...“

Balada „Mănăstirea Argeș“ :

Ș'apoi se 'ncrunta
Și 'i amenința
Sa'i pue de vii
Chiar în temelii...

A. Pann, Erotocrit, II p. 43 :

Că el amerința într'o parte,
Ș'intr'altă rână cumplit ș'amar...

și același p. 70 :

Lua sémă fôrte bine la sabia când lovía
Și trupul seú ca un vultur il zburá și se
pázia;
Se repeđta înainte, îndarít iar se trăgea,
Pin'a nu sosi lovirea cu sabia o opría,
Se apêra cu pāvaza cum *amelința* pe loc,
Incât când izbía într'insa sáría scântee de
foc...

Colinda „Tóder Diaconul“ :

Sfintul Miháilă
Cu sabia 'n mână,
Déc' așa vedea,
Cu ea c'adia
Și *amenința*...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 36)

Descântec de „Dragoste“ :

Mê sculaí astáđi Duminică de diminéță
Pe rouă, pe cétă,
Cu buclumul buclumaí,
Dela patru-deci de floricele miróse le luaí
Și cu ele mê spêlaí,
De dragoste mê încărcaí,
Și apucaí pe cale pe cãrare,
Mê 'ntálnii cu noê ingerí în cale,
In nouê scaune de argint ședea
Și noê bastóne în mână avea :
Cu sórele mê încinseră,
Cu luna mê cuprinséră,
Sfintii ingerí cu bastónele *amelítară*,
Tóte dragostile le adunáră,
Pe minê le aruncáră...

(A. Iiescu, Dimbovița, c. Sardanu)

Costachi Negruzzi, Aprodul Purice :

Ș'*amenințindu*'i din urmă cușitul moldove-
nesc,
Să plece acum de fugă se îndesă, se gâtesc...

Din acest sens de „menacer“, adecă
de a sili să se facă ce-va, se nasce
d'a-dreptul :

b) *ameninț* „vouloir“.

Dicționar slavo-român circa 1670
(Mss. în Bibl. Soc. Archeologice din
Moscva, f. 110 a) : „*amerințare*, vré-
re“.

Dosofteiu, Acatist 1673, f. 18, în a-
lăturare cu pasajul corespunđător din
Acatistul lui Samuil Claîn, Sibiiu, 1801:

... In zgăul pre
cuvîntul l'ai prii-
mit, pre cela ce
țâne toate l'ai țî-
nut, cu lapte l'ai
hrănit, cu *ameli-
țaria* ce hrăniă-
ște lumia toată...

... Primit'ai in
pantece pre Cu-
ventul, shi ai pur-
tat pre celce poar-
ta toate, shi ai
hrannit curata cu
lapte pre cel ce
hranneste toata
lumea cu buna-
voe...

În Acatistul tipărit la Rîmnic, 1784,
f. 35 a : „cela ce hrănêște toată lumé
cu buna-voire“.

Coresi, 1580, quat. XXIII p. 14 :
„cu meștersugulú pãscãriei vãnã uce-
nici, ca să înțelégã cã putéré toată o
are cu vréré'șu și cu frãmsété dum-
nezeiãsc'a *amerințarei* lui făpturile'i
toate slujescú...“

Tot acolo quat. XXXII p. 1 : „cu
dumnezeiãsc'a a lui *amerințare* orbului
dãrui și lumina trupului și lumina
înțelegutului...“

Cu același sens în Pravila lui Ma-
teiu Basarab, 1652, p. 594 : „sfãn-
tulú și a toată lumé sãború, carele
se-au adunatú dupã *amenințare* dum-
nezeiãscã...“

Dela sensul de „vouloir“, ca o ma-
nifestațiune exteriórã a voinței, se des-
fășurã acela de :

c) *ameninț* „faire signe, cligner“.

Dicționarul Mss. slavo-romãnesc circa
1670, f. 100 a : „*mañie*, *amerințare* cu
mãna; *mañie*, facere cu ochiul“.

De aci, cu perderea inițialului *a*-, la
Dosofteiu, 1680, ps. XXXIV, 19 :

... cariî mê u- rãscú înzãdar și <i>melitã</i> cu ochiî...		... oderunt me gratis et a ñn u- unt oculis...
--	--	--

unde la Coresi, 1577 : „clipescú cu
ochiî“; la Silvestru, 1651 : „clipindú
cu ochiul“.

In fine, dela sensul de „clignotter“,

prin noțiunea intermediară de clipită saŭ ce-va fôrte trecător, ajungem la :

d) *amelit̃* „mentionner en passant“.

Comentatorul lui Urechia, Letop. I p. 99, vorbind despre Dragoș : „alți istorici megieși nemică n'au *amelit̃at* de acéstă Domnie...“

Cantemir, Chron., II p. 72 : „noi pre scurt pentru acéstă *amelit̃ind*, cuvîntul am cruțat, ca aici la locul saŭ pre larg să'l zicem...“

Budai-Delénu (Dict. Mss. în Muz. istor. din Bucur.) ne dă forma *amenit̃*, intermediară între *amenit̃* și *amelit̃*, traducéndo prin : „winken, andeuten, ein Zeichen geben mit dem Kopfe oder Finger, drohen, bedrohen“. Noi am vedut mai sus, că filiațiunea tuturor sensurilor nu se explică decât prin mijlocirea lui „vouloir“. Din romanicul comun a m m a n i t i a r e „menacer“ numai graiul românesc a înlănțuit vérigele : „vouloir, ordonner, faire signe, clignotter, mentionner en passant“, ale cărora margini la prima vedere se par a fi atât de depărtate, și totuși legătura treptată între ele e fôrte consecute.

Cu totul alt ce-va este a m e l i t̃ saŭ m e l i t̃ „broyer, macquer“, despre care se va vorbi la locul seŭ.

v. *Clipesc.* — ²*Melit̃.*

Amenințare }
Amenințat } v. *Amenit̃.*

Amenințătôr s. *amerințătôr*, -ôre, adj. et subst. ; celui ou celle qui menace, menaçant. Calitativ puténdo să exprime tôte sensurile verbului a m e n i n ț, mai cu sémă însă sensul cel fundamental.

Costachi Negruzzi, Alexandru Lăpușnénu, IV : „i se părea că vede tôte jertfele cruđiei sale, fioróse și *amerin-*

țătóre, îngrozindu'l și chemându'l la judecata Dumneđeului dreptății...“

v. *Amenit̃.* — *Îngrozitor.*

Amenințătură s. *amerințătură*, s. f.; menace. Sinonim cu a m e n i n ț a r e, dar cu o nuanță de despreț. Se întrebuintéază mai mult la plural, de ex. : „ce de mai *amenințături* în vînt, și la adecă nici o trébă...“

v. *Amenit̃.*

¹**Amèrică**, s. f.; t. de Géogr. : Amérique. Una din cele cinci părți ale lumii.

Amfilohie, Gheografie, Iași 1795 p. 5 : „*America* până acum s'au numitŭ ca unŭ mare ostrovŭ, care este mai ca doaa părți de aceste de-asupra pământului, darŭ acumŭ mulți au începutŭ a zice din cei ce călătorescŭ, cumŭ că și *America* ar fi prinsă de Asia, după polu articu ; fie cumŭ să fie, acasta nu ne strică, căci noi voimŭ a serie locurile cele mai cunoscute și mai știute de toți, altele ce nu să știu bine le lăsămŭ altora...“

²*Americă.* — *Americuță.*

³**Amèrică**, s. f.; t. de Comm. : toile de coton, calicot (Pontbriant). O pânză de fabrică, próstă și netrainică.

Intr'un cântec poporan din Moldova, femeia leneșă se vaetă :

Cine-o stîrnit furcă, fus,
Mânca-î-ar carnea un urs !
Ard'o focul cânepa,
Că'i mai bun' *america* !
De uritul cânipei
Luaî calea pivniței :
Decât aș tórce la in,
Mai bine-oiu bé tot la vin...

(N. Bălăuț, Vasluiu, c. Ivănesci).

Pe când cânepa și inul trebuiaŭ lucrare, *americă* o aduceaŭ gata tolbașii, đicéndo că vine hât colo din *America*. E curios a trage acest cuvînt

atât de simplu din neo-grecul βαμβακερινόν πανί (Cihac, II, 633), pe când tot în acest fel o altă stofă se numește la noi în popor a nglie, fiind că aceiași tolbași se laudau că o aduc din A n g l i a.

v. *Anglie.* — *Alestincă.*

Americută, s. f.; t. de Botan.: sorte de Géranium, Pelargonium hortulanorum (Dr. Brândză). „O flóre exotică, cultivată la noi numai în ghiveci, cu frumoșe flori de culóre roșă sau trandafiră“ (P. Teodorescu, Ialomița, c. Socariciu).

Dar de ce se va fi chiâmând *americută*?

v. *Mușcată.*

Amerindez (*amerindat, amerindare*), vb.; approvisionner. — v. *Merindă.*

¹ **Amestec** (*amestecat, amestecare*), vb.; 1°. mâcher; 2°. mêler, mélanger, confondre, copuler; 3°. remuer, brouiller, tripoter, ingérer. În primul sens: „*amestec* mâncarea în gură“ (Lex. Bud.) se întrebuintează mai tot-d’-una simplul mestec = lat. mastico, de unde derivă *amestec* prin prepoziționalul *a* = lat. ad. Gura saŭ dinții mestecă bucatele. Mâna saŭ degetele *amestecă*, mintea de asemenea *amestecă*, când se pun la o-laltă ființe, lucruri saŭ vederi felurite, fie acésta în cunoscință pentru a scóte din ele ce-va nou saŭ pentru a ajunge la un scop, fie în necunoscință, nesciénd a le deosebi pe unele de altele. De aci se trag tóte sensurile lui *amestec*, cari se pot clasifica în doé ramure: de’n-tăiu, când elementele cele amestecate ne preocupă de o potrivă în sine’si, fără a considera mai în specie pe unele din ele saŭ pe instrumentul căruia i se datoréză amestecul; al doilea, când e vorba de un asemenea

instrument saŭ când totalitatea e privită în genere numai întru cât se rapórtă la unele din elemente. În primul cas noțiunea fundamentală este „mêler“; în cel-alalt, „remuer“. În ambele, verbul póte funcționa ca activ și ca reflexiv.

1°. *amestec* „mêler, mélanger, confondre, copuler“; de exemplu:

amestec cărțile la joc;

amestecă var cu năsip;

să *amestecă* vin cu apă;

nu *amesteca* pe Ion cu Petru;

patimele sufletesci, ca și bólele trupesci, ca și retăcirile minții, adesea se *amestecă* mai multe la un loc...

Proverbi și locuțiunii proverbiale:

„Nu te *amesteca* ca mărarul în tóte bucatele“ (Pann, I, 24) saŭ: „te *amestecă* ca mărarul în bucate“ (Baronzi, Limba p. 59).

„Cine s’*amestecă* în tărițe, porcii îl mănâncă“ (Baronzi, p. 50).

„Nu’ți *amesteca* lingura unde nu’ți fierbe óla“ (ibid. p. 59).

Cantemir, Divanul 1698, f. 46 b.: „mai pre urmă rásul durerilor să va *amesteca*...“

Același, Chron. I, p. 258: „pentre flori cépa cíoarăi și pentre grău neghină să *amestece*...“

De aci, aplicându-se la unirea sexuală, ca lătinesce: „miscere sanguinem et genus“, în graful vechiu ne întimpină:

Moxa, 1620, p. 381: „și ’șu călugări muțări și se *amestecă* cu alta...“

Ibid. p. 355: „se sculă Nemitoră de ucise pe fečorii lu Amulie toți, iară pre o fată elú o puse popă, și puse lége: fêtele ce vorú fi popi să nu se mărite; iară ia se *amestecase* cu oarecine; déca auzi Nemitoră că e gré, puse de o păziia până cândú născură doi gémeni...“

v. *Împreunez.*

II°. *amestec* „remuer, brouiller, tri-poter, îngérer“; de exemplu :

amestec ciorba;

amestec aluatul;

amestec ce-va cu lingura saŭ cu degetul;

mai *amestecă* cēful, că nu s'a topit zaharul...

Proverb. : „*amestecă* vorba ca făcălețul mămăliga“ (Conv. lit. 1874, p. 73).

În același sens la Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 262 : „cu o falcă în ceriu și cu alta în pământ la șoim alergă, cătră carile ochii întorcând, fața în divuri în chipuri mutând, voroava *amestecând*, limba bolborosindu-i...“

Italianesce „masticare le parole tra'denti=proferirle borbottando ed in maniera intelligibile“ (Tommaseo).

În graiul vechiu, a *amesteca* pe cineva cu limba saŭ cu condeul, însemnăză figurat : a cleveti saŭ a înnegri.

Nic. Muste, Letop. III, p. 31 : „dacă aŭ venit [Constantin Duca] la Domnie, îndată aŭ început a răsplăti binele ce i-aŭ făcut socru-său [Brâncovanu] cu necunoaștere de bine; și în loc de mulțumită, l'aŭ *amestecat* la Poartă cu multe cuvinte rele...“

Neculce, Letop. II, p. 316 : „Antioh-vodă pre urmă oblicind acest lucru și altele multe mestecături a lui Iordachi Rusăt, ce ămbra cu cărți, *amestecând* în Țarigrad la Mihaïu-vodă și la frații lui și la Paladi în țara Ungurască, mâniau-s'aŭ Antioh-vodă și aŭ închis pre Iordachi Rusăt...“

Ca termen juridic, a se *amesteca* = a exercita o ingerință ore care în avearea saŭ în afacerile altuia.

Eftimie dela Bistrița, 1573 (Cuv. d. bătr. I, 23) : „să fie [iazul] sfântei mânăstiri de hrană, iar cine se va *amesteca* într'acest iază, să fie procler...“

Simion Movilă, 1602 (ibid. p. 113):

„nimenile să nu să mai *amestece* prespre carté domniei méle...“

Stefan Tomșa, 1622 (A. I. R. III, p. 217) : „să aibă ei a ținé acéle părți de sat până cându li se va face plata cât mai sus scrie, ca să nu aibă nime a să *amesteca* acolé înainté cărții dumnii méle...“

Act moldovenesc din 1638 (A. I. R. III p. 223) : „din cuconii noștrii nime să n'aibe a să *amesteca* la acéle vii, pentru căce i le-am dat cu voia tuturor fraților...“

Gheorghie Stefan, 1657 (ibid. p. 237) : „să fie și dela noi slugilor noastre Murgeștilor acela sat Mihaïlul driaptă ocină și moșie nerușeită nice dănăoară în véci, și alt nime să nu să *amestece*...“

Constantin Brâncovénu, 1694 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 95) : „Iar vameșul să nu să *amestece* la ce ar fi venitul moșiiilor boiarilor...“

În fine, a nu se *amesteca* = a fi hotărît de a nu lua parte la ce-va.

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 203 : „Ce să facem? că vremea muca-relului aŭ sosit; aici banî nu putem găsi; Domnul de acolo încă nu ne triuete, nici ne scrie nimică; și așa noi nu ne *amestecăm*...“

A. Odobescu, Dómna Chiajna p. 100, cu o elegantă întrebuintare a infinitivului nescurtat : „[Căzaci] is răsboinici și 'n veci gata a se *amestecare* în tot felul de vrăjbî și de sfădirî...“

De aci expresiunea familiară : „nu mé *amestec*“, saŭ idiotismul : „nu mé bag, nu mé *amestec* = ich mische mich nicht darein“ (Dr. Polysu).

v. ². *Amestec*.

². *Amestec* (plur. *amestecuri*). s. n.; mélange; connivence; ingénence; intervention. Ca substantiv abstract, representă tóte sensurile verbului *ame-*

stec, într'un mod mai puțin trecător ca în amestecare și fără nuanță de despreț ca în amestecătură.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 24): „câinele Mării și vidra cu jigăniile uscatului ce trebuie sau ce amestec pot avea?...“

Beldiman, Tragod. v. 957 :

Că nici de cum să nu fie Serascheriul la prepus

Că Moldova și boierii Eteriei s'au supus;
Ce, ratele credincioase, cum au fost vor fi în

veci,
Fără nici o părtinire să amestec între
Greci...

Act moldovenesc din 1621 (A. I. R. III, p. 215) : „să n'aibă ceia frații amestec într'acele vii, niț Coste în viile cele de moșie carele mai sus scrii, niț să să sfădească...“

Alexandri, Boierii și ciocoii, act I sc. 7 : „Cine chiamă ș'aduce amestec străin în țară, îi mai nelegiuit decât Iuda vinđătoriiul...“

v. ¹ Amestec. — Amestecare. — Amestecăciune. — Amestecătură.

Amestecare (plur. amestecări), s. f.; l'infinitiv substantivé d'amestec : mélange, embrouillement etc. Sinonim cu amestecătură, cu amestecăciune, cu substantivul amestec, dar exprimând o acțiune, nu o stare.

Miron Costin, Letop. I, p. 292, despre politica tradițională a Moldovei : „țara acésta fiind mai mică, nice un lucru singură de sine fără adunare și amestecare cu alte țeri n'au făcut...“

Nic. Muste, Letop. III, p. 31 : „Brâncovanu înțalesese de amestecarea ce l'au amestecat ginere-său Constantin Duca Vodă...“

Vechiul graiu făcea o deosebire între „amestecarea sângelui = alliance, parenté, croisement“ și între „ameste-

care de sânge = inceste, mariage il-
légitime“.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. Acad. Rom. p. 120) : „amestecaria sângelui amestecă sufletele...“

Pravila Moldov. 1646, f. 117 : „amestecare de sânge să face în doo chipuri : chipul de'ntăi iaste cu nuntă, cându să va cununa neștine cu vre o mușare caria nu i o au dat pravila; iară a doo iaste fără de nuntă, ce să dzice să împreună cu dănsă încă mainte de cununie...“

v. ¹⁻² Amestec. — Amestecat. — Împreunare.

Amestecat, -ă, adj. ; part. passé d'amestec : mêlé, mélangé. pele-mele ; confondu, embrouillé etc.

Locuțiune proverbială : „Ris amestecat cu plâns...“ (Pann, III, 7).

Constantin Brâncovénu, 1693 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 39) : „fiind moșia Ulmuleților amestecată și nehotărită de cătră alte siliști ale lor...“

Miron Costin, Letop. I p. 342 : „Neculai Cărnul încă, văzând pogorirea lui Racoți și amestecate lucruri, au venit cu óstea ce se trimisese...“

Nic. Muste, Letop. III p. 19 : „Accest Dimitrașco-vodă au scos hărtii pre fețele oamenilor, care angărie până atunci n'au mai fost în țară nici la o Domnie, fiind țara amestecată, oamenii strămutați dela locurile lor după ernatul Tătarilor, că așași de atunci au rămas țara pustie din Prut până în Nistru până astăzi...“

I. Văcărescu p. 281 :

După cum vrei să ne-arăți
Toți ingerii coboriți
Și cerul amestecat,
Cu pământul cu fundat...

Zilot, Cron. p. 2 : „Mai alcatuii și acéstă scurtă scrisóre tot după obiceiul meu, adică amestecată puțină próstă

scrisore cu mai multă poezie în chip de tragodie...”

Balada „Gheorghelaș” :

Se pleca ca să bé apă,
Macoveiu îi da în cefă
De bé apă sângerată,
Cu măsele-*amestecată*...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 592, 598).

Doîna „Oltul” :

Oltule, câine spurcat,
Ce vii așa turburat?
Aă la códă te-a plouat
De 'mî vii așa mâniat
Și cu sânge-*amestecat*?
Tot cu sânge de haîducî,
Cu căpestre de cai murgî...

(ibid. 320).

Costachi Negruzzi, Alexandru Lăpuș-nénu, III: „În lupta și trînta acesta, masa se resturnase; ulcióarele se spâr-seseră, și vinul *amestecat* cu sânge fă-cuse o baltă pe lespețile salei...”

În graiul vechiu, expresiunea „sân-ge *amestecat*” avea un deosebit înțe-les juridic:

Pravila Moldov. 1646, f. 94: „ceia ce facū sâ nge *amestecatū*, ce sâ dzice ceia ce'ș curvâscū cu rudele și cu cu-scriile și cu cumătrele sau finele lorū, acesta sâ chiamă sâ nge *amestecatū*, acesta ver va fi bărbatū, verū mu-îare, cu moarte sâ se cêrte...”

v. ^{1,2}. *Amestec*. — *Amestecare*. — *Ame-
stecăciune*.

Amestecăciune (plur. *amestecăciuni*), s. f.; mélange. O formă rară și de prisos în loc de *amestec* sau *amestecare*. Pravila dela Govora, 1640, f. 19 b, o întrebuițeză cu sensul de „incest”: „fiiu de a treia nuntă sau născutū întru *amestecăciune* de sâ nge, de unii ca aceștē toți sâ nu cutéze a se chemarē preoți...”

v. *Amestecare*. — *Amestecat*.

Amestecătôr, -óre; adj. et subst.; brouillon, intrigant. Cine *amestecă*

lucurile, mai cu sémă însă în sens moral.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 238): „*amestecătôrîi* de răutăți și a păcii nepriiatini într'alt chip îl zugrăviia, iară eu la dânsul alt chip am cunoscut...”

Nic. Costin, Letop. II p. 115: „l'aū părit Dumitrașco-vodă [pe Iordachi Cantacuzino] precum are frați în Tarigrad și sint *amestecătôrî* de domni...”

Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.) ps. XC:

Și de cuvîntul turburătôrîi,
Amestecătôrîi și pierzătôrîi...

v. ^{1,2}. *Amestec*. — *Amestecătură*.

Amestecătură (plur. *amestecături*), s. f.; 1°. pêle-mêle, confusion, bouleversement, embrouillement; 2°. ingénance, intrigue, commérage. Desvóltă tóte sen-surile lui *amestec*, însă numai în reū saū cu despreț.

1°. *amestecătură* „pêle-mêle”.

Miron Costin, Letop. I p. 252: „acea spaîmă și glogozală făcându-se în ó-
stea turcescă, cât jumătate de óste fu-gise de supt corturî la altă parte de tabără de părăsise și pușcile și se fă-cuse o *amestecătură* mare...”

Zilot, Cron. p. 76:

Oh, și să fi vėđut, ce *amestecătură*,
Ce fierbere de om, toți strigând cu o gură...

Neculce, Letop. II p. 230: „aū mur-it și Craiul Leșesc Mihaîu Vișnovet-
chi și era multă *amestecătură* între Leși, că nu'și putea alege Craiu...”

A. Pann, Erotocrit, II p. 22:

El credea 'n sabia'și numai și la dînsa se'n-
china,
Tot-d'a-una vrea rėsbóe ș'in véc certe scor-
monia,

Asupra păcilor fórte avea el în viața 'și urî
Și cu mare bucuriă căut'*amestecăturî*...

2°. *amestecătură* „ingénance”.

Act moldovenesc din 1677 (A. I. R.

III p. 251): „nimine den ruda mé și den oaminiî mei cu acia moșia traba să n'aibă nič vré-o amestecătură...“

Nic. Muste, Letop. III p. 59: „După ce s'au rădicat feciorii lui Constantin Vodă Brâncovenul și cu ginerii, au început a face multe amestecături și lucruri neplăcute între acești boieri, batgîocorindu'i...“

Mateiu Basarab, 1649 (A. I. R. I p. 107), cătră tóte autoritățile și toți locuitorii din Argeș, contra cărora se plânseseră călugării de acolo că fac „mă-năstire de răs și de măscară“: „mai mult să nu înțeleg dumnîe-mé că mai unblați făcând amestecături și cuvinte fără lucru...“

v. ¹⁻² Amestec. — tură.

Amèt (ames, ametere). — v. Amețesc.

Amețélă (plur. amețelă), s. f.; vertige, tournoiment de tête, éblouissement. „Invirtirea minții, eșire din minte, smintire momentană“ (Costinescu). Exprimă ca stare ceia ce amēțire însemneză ca acțiune. Sinonim și cu amēțitură, care se întrebuinteză fórte rar și numai cu o nuanță ironică. In graiu se rostesc mai tot-d'una amețală.

Enachi Cogălnicenu, Letop. III, p. 193: „nu întreba cătă amețală și oftare și lacrimi, căt s'au măhnit toată Curtea și urdia Domnului...“

Costachi Conachi, Poes. p. 116:

Ah, Doamne! ce necaz mare: a iubi ș'a fi închis!

Dar ce amețală 'i asta, de care mă ved cuprins?

Au întunecat văzduhul, ochii mi-au painjinit,

Am remas ulmit, pe gânduri... nu mă lăsați, ca's perit!...

Alexandri, Boieri și cîcoi, act. IV sc. 5: „Dee Dumneșu să nu vă tređiți din amețală pré târđiú...“

I. Créngă, Stan Pățitul (Conv. lit. 1877 p. 32): „Femeia lui Ipate și cu baba, când se trezesc din amețală, nici tu drumeț, nici tu copil, nici tu nimica!...“

In amețelă, ca stare patologică, nu se pare că tóte lucrurile se invirtesc în gîurul nostru.

„Ca să'i trecă de amețelă, țeranul se afumă cu pěr de urs...“ (A. Paraschivescu, Muscel, c. Valea-mare).

„Un fel de amețală se chiamă în popor c a p c h i ú“ (C. Alexandrescu, Némț, c. Bistricióra).

v. Amețesc. — Capiú.

Amețesc (amețit, amēțire), vb.; perdre les sens, donner ou avoir des vertiges, tourner la tête. Amețesc nu e departe prin sens de uimesc și uluesc, din cari însă cel de'ntăiu vine numai printr'o impresiune din afară, ér cel al doilea este un început al amēțirii, judecata fiind turburată dintr'o cauză internă sau externă, dar fără a înceta. Orice se ivesce de'nainte'mi într'un mod neașteptat mă uimesc; dacă trebui să mă lupt cu doi dușmani de o dată, cari se aruncă asupra'mi din dos și din față, mă uluesc; in ambele împregiurări póte să ajungă la amēțire, dacă pierd consciința de insumi, și totuși póte să nu ajungă tocmai pînă acolo. Ca stare patologică, amețesc se apropiă de leșin.

v. Leșin. — Uimesc. — Uluesc.

Amețesc funcționeză de o potrivă ca transitiv și ca netransitiv, dar in ultimul cas i se póte da și forma reflexivă: eú l'am amēțit, noi amēțim, ei se amēțesc. Se đice de o potrivă correct, fără vre-o deosebire de sens: „eú amēțesc“ și „eú mă amēțesc.“

Dicționar Mss. Bănățén circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 402):

„Ameczesk. Deliquium patior.

tru funcțiunea transitivă s'a închipuit amplificatul *amețesc*, care a reușit apoi a goni de tot pe primitivul *amet*.

v. *Amețelă*. — *Amețit*. — *Cumet*. — *Desmetic*. — *Sumet*. — *Trimet*...

Amețire. — v. *Amețelă*. — *Amețesc*.

Amețit, -ă, adj.; part. passé d'amețesc: abazourdi, dupéfié, ébloui, éperdu, étourdi, ivre, etc. Exprimă ca adjectiv toate sensurile verbului din care derivă.

„*Amețit* = b e u t, betrunken; *amețit* = l e ș i n a t, ohnmächtig“ (Dr. Polysu).

„E *amețit* ca un pește afară din apă“ (L. M.).

„Nu poți sta pe picioare de *amețit* ce sînt“ (ibid.).

Beldiman, Tragod., v. 125 :

Jăcuesc, pradă, omoră, mărfurile împărțesc,
Și cu cât privesc folosul, cu atâta se iuțesc;
Cine să se împotrivescă, căci săracii, *amețit*,
Fiind toți în așternuturi și întru somn adânciți...

A. Pann, Erotocrit p. 22 :

Ah! acesta om nu este, negreșit este vr'un
deu,
Care se pogoră noaptea din nălțimile ceresci
Și vine ca să smintescă simțirile omenesci;
D'aceia ș'in acea vreme *amețită* a ramas
Și asculta să 'nțelégă vorbele aceluia glas...

A. Odobescu, Pseudokyneg. p. 34:
„Blânda turturică a sosit *amețită* de bucurie...“

Mai cu deosebire se dice *amețit* la cei m a h m u r i de beutură, cari adevărat au trecut peste măsura chefului.

Miron Costin, Letop. I p. 311, despre vestitul Căzac Timuș: „aș dat foc caselor, dacă s'aș sculat dela masă *amețit* de vin...“

Moș Albu, I p. 15 :

Dar d'a nopții neodină și de câte le-am pă-
țit,
Cum și de vinul din ploscă tã m a i a t și
amețit,
Eram ca bătut în pivă, capul îmi atirna
greu...

Un cântec poporan din Moldova :

O!o!o măi lăutar!
Mult ai tras din cel păhar
De ție glasul răgușit
Și'ți e capul *amețit*...

(Orașul, Valea Prutului, p. 2)

Balada „Marcu Vitezul“ :

Și cugetul căl' mustra
Și inima nu'l lăsa
Să'l omóre *amețit*,
Să'l omóre adormit...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 665)

„La noi pentru turléc saș *amețit* de beutură se dice: rã t u t i t de beutură și i n v i n o ș a t...“ (N. Guran, Craiova).

v. *Amețesc*. — *Afumat*. — *Bét*. — *Mahmur*. — *Tãmăiat*...

Amețitor, -óre, adj. et subst.; qui étourdit, éblouit, abazourdit etc.

Dr. Polysu: „*Amețitor* = betäubend, schwindelerregend, narkotisch“.

Costachi Negruzzi, O alergare de căl, II: „O greutate îmi apăsa inima; un nor *amețitor* veni și se puse pe ochii mei. Mi se părea că biserica se învîrtesce cu mine...“

v. *Amețesc*.

Amețitoria, s. f.; étourdissement. Formă necunoscută noastră, pe care Cihac o dă ca sinonim cu a m e ț i t u r ă.

Amețitură. — v. *Amețelă*.

¹Amiați s. amiați-și, adv.; à midi. Lătinesce ad medium diem sau ad mediam diem. Óra a doê-spredecea după mieșul nopții. In graiul vechiu *amrađi* se întrebunțeză ca un

adverb de timp în toată puterea cuvîntului, alături cu „acum“, „atunci“, „astăzi“, „séra“, „diminéța“ etc., fără a i se mai adăoga prepozițiunile la saú în, prin cari se substantivéză.

Dosofteiu, 1680, f. 67 b:

Sara și dimi- néta și <i>amiază-</i> <i>dză</i> spune-voî și vesti-voî...	Vespere et ma- ne et meridie narrabo et an- nuntiabo...
--	--

unde la Silvestru, 1651, numai ca locuțiune adverbială: „séra și diminéța și la *amiazăzi*...“, precum și la Arsenie din Bisericanî circa 1650 (Mss. în Acad. Rom.): „și ' n t r ' *amédzâdzi*...“

Dosofteiu, 1673, f. 88 b:

Sara ș'*amiazădz* și diminéță
Grăesc la Domnul fără de grétă...

Beldiman, Tragod. v. 325:

Maî ales Trei-Sfetiténul, călugărul cel pu-
chios,
Care maî în toată vremea îți părea că'i mă-
nios,
Mergënd la el diminéța ș'*améiă-di* după
somm,
Pînă nu și-ar fi dres cheful, nu te socotia
de om...

Alexandri, Legenda ciocărliei:

Și riurile sôrbe, și paseri săgetéză,
Și umbra o înghite când sôrele'i *amiază*...

Cu prepozițiunea pe, ca în „pe a-tunci“, însemnézá: „vers midi, à midi à peu près“.

Neculce, Letop. II p. 339: „acest răspuns aú venit lui Dimitrașco-vodă într'o zi pre *amiazăzi*...“

Costachi Negruzzi, Aprodul Purice:

Și mergënd cu un marș grabnic toată nóptea
pînă 'n Ți,
Adouădi pe *amiază* în șes la Siret sosi...

Tot ca adverb funcționéză *amiază* în construcțiunile: „în de *amédi* = spre séră“ (D. Alboténu, Covurluiu, c. Mastacanî) saú: „de-*amédi* în de séră“ (C. Melinte, c. Gănesci).

În texturile din secolul XVI circu-léză pleonasticul „*amiază-di* de Ți“, de ex. la Coresi, 1577: „séra și demá-néța și *amiază-zi* de zi“, ca și când s'ar Țice: „la 12 óre de Ți“

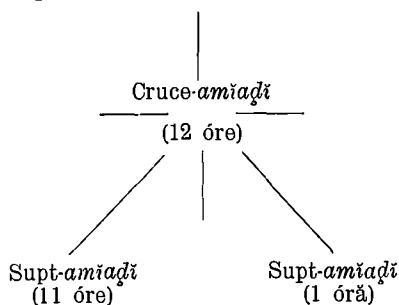
La popor momentul precis de 12 óre meridiane se chiamă c r u c e - *amiază*, iar timpul ce 'i precede saú îi urméză: s u p t - *amiază*.

Basmul „Petrea Voinicul“ (Sbiera, Povești p. 25): „Mergi pînă aprópe de cuibul paseriî măiestre și te ascunde acolo ca să nu te vadă nime, și când va fi sôrele c r u c e - *amiazădi*, atuncea te răpede iute și apucă un puîu, căci numai pe acel timp merge pase-rea după hrană...“

În graiul țerănesc din Vasluiu (Dăscălescu, c. Șcheia): „vêdind că sôrele aú venit în prânđu cel mare, am îngugat boi și la dél am plecat; cu greú am agiuns în virful lui; acu sôrele era c r u c e - *amiază*, și încet cu încetu am mers tot înainte pe podișul delu-lui celuî vrajmaș ce'l suisem cu atăta grenta; de o dată daú peste o vale, pogor eú valea, sôrele vine s u p t - *amiază*...“

Pe la 11 óre se Țice sub *amiază*“ (T. Crișianu, Transilv., Cugier), și tot s u p t - *amiază* este pe la óra 1 post-meridiană.

Raportul între c r u c e - *amiază* și cele doé s u p t - *amiază* se póte repre-sinta prin următórea figură:

În acéstă figură, ajuns la c r u c e - *amiază*, sôrele se află în rescrucea celor

patru puncturi cardinale, având de de-
supt atât pe s u p t-*amîaȚi* de unde
s'a urcat, precum și pe s u p t-*amîaȚi*
la care se va pogori.

v. *Cruce*.

Pentru locuțiunea adverbială fran-
cesă „en plein midi = publiquement“,
Românul are: Ț i u a *amîaȚi-Ți m a r e*“.

Neculce, Letop. II p. 249 : „o chie-
ma Anița, și era Țiitorea lui Dimitrașco-
vodă (Cantacuzin), și o purta în vedelă
între toată boherimea, și o ținea în
brațe de o săruta, și o purta cu sălbi
de galbini și cu haîne de șahmarand
și cu șlic de sobol și cu multe odoare
împodobită, și era tânără și frumoasă
și plină de suliman ca o fată de ra-
chierită, și o trimetea cu careta dom-
nescă cu Siimeni și cu Vornici și cu
Comiși zio a *amîazăzi m a r e* pe ulița
la feredeū...“

Același p. 252 : „l'aū legat (pre un
Grec anume Mavrodin Paharnic) și l'aū
pus pe un cal, îndărăt cu fața spre
coada calului, și'i didese coada în mîni
de o ținea în loc de frăū, și'l ducea
prin mijlocul tîrgului la Copoū la prim-
blare, și'l privia tot norodul zio a *a-
mîazăzi m a r e*...“

Cînd nu este însă ce-va fôrte neobici-
nuit, atunci nu se mai adaogă *m a r e*,
precum tot la Neculce, p. 237 : „le-aū
tăiat capetele a tustrii zio a *amîa-
zăzi* la fântăna de'nainte a porții...“,
căci o simplă tăiere a cător-va capete
era pe atunci ce-va cu mult mai în-
tâmplător decăt o fêtă de rachierită
în careta domnescă saū un postelnic
călărind cu fața spre cōda calului.

În loc de „Ț i u a *amîaȚa*“ astăȚi
se Țice mai mult : Ț i u a n a mî a Ț a =
în-*amîaȚi*-a.

Jipescu, Opincaru p. 68 : „și te dai
dē ripă singur la orî-ce daravelă, hiē
și Ț i u a 'n *amîeȚia m a r e*...“

Cîntec poporan din Moldova :

FrunȚă verde clocotici,
Ce caȚi, Iancule, pre-aici ?
Numai cu palmele gōle
Ț i o a 'n *amîeȚa* cea m a r e...
(Caranfil, Valea Prutului, I).

Însă compusul n a m i a Ț a trece deja
în substantiv.

v. 2. *AmîaȚi*.

2. *AmîaȚi* (artic. *amîaȚa*), subst. fem.,
s. *amîaȚi* (artic. *amîaȚul*), subst. masc.;
midi, le milieu du jour. Este adverbul
a m i a Ț i „à midi“ luat ca substantiv.
În vechile texturi se substantivēză
chiar nescurtatul a m i a Ț i - Ț i , între-
buintându-se articulat orî nearticulat,
mai adesea cu prepozițiunile în, întru,
căt ră, spre etc. Dēsa construcțiune
cu în dete nascere formei poporane
aglutinate *namîaȚi* saū *namîeȚi* orî *ne-
mîeȚ* și *nimîeȚ*; mai rar, prin agluti-
nare cu de, se aude *demîaȚi* saū *de-
mîeȚ* (Fălciū, c. Oltenesci; Tutova, c.
Țepurenî). În multe locuri se rostesc
amîaȚi lingă *amîaȚi*, de unde apoi for-
ma mixtă *amîaȚi*, nu rară mai a-
les în Moldova și 'n Banat.

„Cînd pomul lasă umbra sa drept
la rădăcină, atunci se Țice că e *amî-
Țul*“ (C. BungeȚenu, MehedinȚi, c. Co-
soveȚ).

Dosofteiu, 1680, f. 43 a :

...scoate-va ca
lumina dreptatē
ta, și giudecata
ta ca *amîadză-
dza*...

...educet quasi
lumen justitiam
tuam, et judi-
cium tuum tan-
quam meridi-
em...

de asemenea la Silvestru, 1651 : „giu-
decările tale ca *amîazăzia*...“ și la Co-
resi, 1577 : „judeȚul tău ca *amîazăzi*
de zi...“, după cum e și'n Psaltirea
Scheiană circa 1550 (Mss. în Acad.
Rom.) : „ca *amîadzădzi* de dzi...“

Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. în
Acad. Rom.) 'ps. XXXVI :

Și judecata ca *amiazăzi* chitară,
O va face ca 'n zi senină de vară...

In construcțiunii prepoziționale :

Codicele Voronețian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.) :

Act. Ap. XXII, 6 : întru <i>ami-</i> <i>adzăzi</i> străluci lumiră multă...	...περὶ μεσημ- βριαν — περι- σφάσαι φῶς λα- vov...
--	---

unde în Noul Testament din 1648 :
„cătră *amiazăzi*“, iar în Biblia lui
Șerban-vodă din 1688 : „spre *ami-*
azăzi“.

Moxa 1620, p. 402 : „întunecă soa-
rele într'o *amiazăzi* cătu se vedé
stélele...“

Poporul prânzesc cu mult înainte
de *amiazăzi*; de aci într'o doină din
Ardél :

Să n'am prânz
Fără de plâus,
Nici *amiaz*
Fără năcaz...

(Jarnik-Bărsanu, 195)

Jipescu, Opincaru, p. 113 : „la prân-
đu-ăl-mare, te face nebun; între prânđu
și *namiazăzi* îți spune că iești lingău
mare; în toiu *namieșilor*, Rumân har-
nic...“; unde e forte remarcabil plu-
ralul „*namieșilor*“.

„Poporul ȳice că sórele e tras de
boi de diminéță și pînă la prânđu, de
bivolí dela prânđu pînă la *amieșii*, de
caí dela *amieșii* și pînă séră...“ (P.
Diaconescu, Muscel, c. Godeni).

De aci, timpul între diminéță și *a-*
miazăzi fiind privit ca fórte lung, s'a
născut proverbul despre ómenii ceí mo-
lăí la faptă saú la vorbă :

Pină să ȳică „boú bréz“,
Vine sórele l'*amiaz*...

(Pann, I, 96.)

Poporul împarte ȳiua în doé co-
nace saú popasurí: unul e la
amiazăzi, cel-alalt la asfințitul sóreíui.

A. Odobescu, Pseudokyneq. p. 8 :

„... bietul George ȳiantă, cel care cu
o rugină de pușcă pe care orí-ce vîná-
tor ar fi asvîrlit'o în gunoú, nimeria
maí bine decât altul cu o carabină
ghintuită, și care pe mine, nemerni-
cul, m'a adus de multe orí cu vînat
la conacul de *amiazăzi*...“

„Poporul ȳice că la *amiazăzi* saú *ni-*
meșii și la sfințit stă sórele de mánăncă
un corn de prescură și bea un páhar
de vin...“ (A. Iliescu, Dímbovița, c.
Sárdaru).

„Când la noi e césul 12, ȳic țeranií
că sórele stă în scaun saú se
odihnesce...“ (D. Arghirescu, Co-
vurluú, c. Moscu).

„La *amieșii* cíobanií de aice ȳic
staul“ (T. Vasiliú, Tecuciú, c. Tu-
dor-Vladimirescu).

Basmul „Voinicul cel fără tatá“ (I-
spirescu, Leg. p. 127): „íi ȳise că toc-
maí la *amiazăzi*, când va fi sórele în
cruci, să inalțe o prăjină și în vir-
ful eí să puie o mahramă roșia...“

Basmul „Poveste țeránescă“ (ibid.
p. 260): „Drăcóica de mumă a Smeu-
lú dormia numai la *namieșii* când só-
rele stă în cruci...“

„La cíobani, timpul dela 9 pînă la
11 óre se chiamă *amiazăzi* oílor; dela
11 pînă la 2 după 12, sub-*amiazăzi*...“
(T. Bălănescu, Némț, c. Bălțetesci).

Afară de scaun, staul și în cruci,
se maí aud pe a-locurí în popor alți
doí sinonimí cu *amiazăzi*.

„Uníi dintre cíobani ȳic hojină
când sórele este la *amiazăzi*...“ (Severin,
Tecuci, c. Godinesci).

„La 12 óre se ȳice p andela saú
nameșii (T. Popárlan, Brăila, c. Cazas).

Ambíi acești terminí, de o întrebun-
ințare fórte restrinsă, sînt slavici:
hojină saú maí bine ojină este
paleo-slavicul „užina“, rusesce „uzin“,
adecă „măncare după prânđu“, iar p an-
dela, care circuléază numai pe lingă

Dunăre, este o metatesă din bulgarul „pladnia=midî“, paleo-slavic „pladīne“, literalmente „jumătate Ți = medius dies“.

În Buzeu (com. Chiojdu-Basca) se aude în loc de *amîaȚi* — Ți u a - j u m â t a t e.

v. ^{1.3.} *AmîaȚi*. — *Ți*.

^{3.} *AmîaȚi* (art. *amîaȚa*), subst. f., s. a. *miâȚi* (art. *amîaȚul*), subst. m.; midî, sud, un des quatre points cardinaux. Partea spațiului numită în limba literară de astăzi „sud“, opusă nordului, care se cheamă *mî a Ți - n ó p t e*. Când stăm cu fața spre răsăritul soarelui, *amîaȚa* e la dreapta noastră.

„Pămînturi despre *amîaȚi* = die Südländer“ (Dr. Polysu).

Călătoria Maicei Domnului, text circa 1550 (Cuv. d. bătr. II, 314): „patru sutia de îngeri cu elu, o sută despre răsăritu, altă sută despre apusu, altă sută despre *amiadzădzi*, altă sută despre *meadză-noapte...*“; și tot acolo (p. 322) într'un singur pasagiu cuvîntul e scris în trei feluri: *AMEAZȚI*, *AMIAȚȚI* și *AMIAȚEȚI*.

Silvestru, 1651, f. 169 b: „miază-noapte și *amiazăzia* tu ai ziditū...“

Dosofteiu, Synaxar 1683, 23 oct., f. 80 b: „unghiulū despre apus era viarde a ceriulū, ca prajii; iară a răsăritulū ca trestia; iară *mîadză-noapȚia* ca sângele curatū; iară *amîadzădzul* albū ca omătulū...“

Predică din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 190): „date fură noao patru eyagghelii, derepce săntū stâlpi acésté lumiei, că și lumé patru părȚi avăndū: răsăritulū, apusul, *miază-noapte*, *amiazăzé...*“

v. ^{1.2.} *AmîaȚi*. — *CrivăȚ*.

Amigdal. — v. *Migdal*.

A-mija (d') } v. *Ajumitul*. — *A-*
A-mijotcă (d') } *scunsele*. — *Mijotcă*.

Amijesc (*amijit*, *amijire*), vb.; s'as-soupir, avoir les yeux à demi fermés. *Amijesce* cine-va când începe a moȚăi, moȚăesce când începe a aȚipi, aȚipesce când începe a adormi. Semnul exterior al *amijirii* este că ochii nu sînt încă închiși, dar deja acoperiȚi cu gene. Se Țice mai mult *mijesc*, fără prepoȚionalul *a*. Figurat, Ți o a *mijesce*, adecă este cu ochii numai pe jumătate deschiiși, când vine sêra și când vine diminêȚa.

Basmul „Mîntă-crêȚă“ (Sbiera, Po-veȚti p. 100): „êȚă că începe a în-sêra; ea aprinde lumina și cöse necurmat; cum numai aū *amijit*, pe loc aū sosit Mîntă-crêȚă...“

I. Crêngă, Stan PăȚitul (Conv. lit. 1877 p. 22): „ajungênd el în pădure pe când se *amija* de Țiuă, a tăet lemne, a încârcat carul zdravăn și l'a cetluit bine...“

v. *Adorm*. — *Ajumitul*. — *AȚipesc*. — *Mijesc*.

A-mijloc, adv.; au milieu. Lătinesce: *ad medium locum*. Ceia ce astăzi se exprimă prin locuȚiunea adverbială în mijloc sau la mijloc.

v. ^{12.} *A* (p. 40). — *Mijloc*.

A-milă, adv.; piteusement, à faire pitié. Se aude mai adesea în Oltenia.

„... când un om vede pe altul călare pe un cal bun, îl privesce *a-milă*, și de pe faȚă'i se pôte citi dorinȚa de a avé și el un cal bun...“ (Preut C. Ionescu, MehedinȚi, c. ȘiȚescii de jos).

v. *Milă*.

A-miljoc. — v. ^{12.} *A* (p. 40).

¹ **Amin**, s. m.; amen. Cuvînt ebraic, care înseamnă „aşa să fie“ şi se întrebuinţează în tipicul bisericesc.

Şapte taîne, 1644, f. 12 a: „botédzã-sã robulũ lui Dumnedzãu imerek în numele Tatãlui, *amin*; şi sã 'l rădice diîntr'apã, de-acia sã'l afunde adoa oarã şi sã dzicã: şi a Fiului, *amin*...”

DosoŃteiu, 1680, ps. CV, 48:

... blagoslovitũ Domnulũ Dum- nedzãul lui Iz- rail dela véc şi pãnã la vécũ; şi va dzãce tot nã- rodul: <i>amin</i> , <i>a- min</i> !...	... benedictus Dominus Deus Israël, a saeculo et usque in sae- culum, et dicet omnis populus: fiat, fiat!...
--	--

unde la Coresi şi la Silvestru:

1577: ... şi zice-vorũ toŃi oamenii: fi- -va, fi-va...	1651: ... şi zicã toŃ oamenii: fie, fie...
---	---

Codicele VoroneŃian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.) p. 160: „aceluia e slava şi Ńinrutul în vécii vécilor *amin*...”

Din acéstã locuŃiune bisericescã „în vecii vecilor *amin*“ s'a format românul „în veci de *amin*“ cu sensul de „pentru tot-d'a-una“.

Un act moldovenesc din 1683 (A. I. R. III p. 257): „am vândutu-o dumisale ġupãnului Nicolai MurguleŃ ftori lugofet, ca sã-i fie dumisale moŃie în veci de *amin*...”

Descãntecele poporane cele cu forma religiøsã Ńi-au însuŃit şi ele pe *amin*; bunã-órã:

Amin, amin.

Dela mine descãntecul,
Dela Mãica Domnului lécul..

(Burada, Dobrogea p. 269)

saũ:

Amin! amin!

Ca sórele în senin;

Dela mine descãntecul,
Dela Dumneđeũ lécul..

(Familia, 1832 p. 263, 292)

saũ:

Amin! amin!

Cosmandin!

Descãntecul Sãntei Marii..

(Ibid. 1874, p. 549)

De asemenea în cãntece poporane *amin* figuréazã ca o formulã conclusivã.

Incheiãrea baladei „Doncilã“:

Eũ mã 'nchin cu cãntecul
Ca lupul cu urletul;
Mãi daŃi o ocã de vin,
Sã ġic: la mulŃi ani *amin*!...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 581)

Balada „IoviŃã“:

Mãi ġiceŃi, boieri, *amin!*
Mãi daŃi cu plosca cu vin;
Mãi daŃi şi cu udãtura,
Sã'Ńi ungã boieriĩ gura!...

(D. Pavelescu, com. Chiora, Coll. Mss.)

O exclamaŃiune familiarã la Alexandri, Pétra din casã, sc. 3:

„FranŃ. He, he... (strãnutã).

„Zamfira. Sã'Ńi, fie de bine! (strãnutã).

„FranŃ. Fórte 'Ńi mulŃ... Sã'Ńi fie de bine.

„Zamfira. *Amin* şi într'un cés bun!...”

LocuŃiuni proverbiale:

„Pîn la *amin* = bis an's Ende“ (Dr. Polysu).

„Nici la *amin*“ înseamnă: nici o datã.

Basmul „Poveste Ńerãnescã“ (Ispirescu, Legende p. 254): „trebuia sã'Ńi mute ġãndul: nu mãi putea adecã sã'l desgrópe nici la *amin*...”

AcelaŃi înŃeles are locuŃiunea proverbialã: „cãt *aminul*“, despre care d. Ńãinenu ne împãrtãŃeŃe urmãtoarele patru exemple din Calendarul Basmelor pe 1882 (p. 44) şi 1883 (p. 33, 34, 57):

Basmul „Peneș împărat“: „Dacă vei zăcea mereu cum zaci acum pe coste, n'o să te pricopsesc cât *aminul*; dar dacă vei băga inima în tine și m'ei asculta și vei face ori-ce 'ți voiți dice eă, să scii că am să te fac ginere de împărat...“

Basmul „Pipelcuța sau Cenușăreșă“: „După ce o ismeniră astfel, o mai mânăzăliră pe obraz cu cenușă și cărbuni, de nu mai credea că t *aminul* că'i fată de boier mare...“

Ibidem: „Dar nu'i dăduse c a t *aminul* prin gând...“

Ib. „Să nu'l zărăscă c a t *aminul* nici măcar cu lumina...“

Ca și cei-lalți terminii bisericesci, *amin* n'a putut să nu capete în graiul poporan o aplicațiune comică.

Așa când găsesci pe cine-va la mesă și'i urezi de bine, el îți răspunde: *amin!* iar tu:

Amin, amin!
Și eă m'anin...

(Baican, Vorbe bune p. 10).

I. Créngă, Amintiri (Conv. lit. 1882 p. 459):

„—*Amin!* bleștesc eă cu jumătate de gură.

„—Și eă m e a n i n; spuse Pavel de după sobă.

„—*Amin*, ne-*amin*, ștergeți-vă pe bot despre purcei! ăise Mogorogea cu ciudă. Înțeleș'ăți? Nu tot umblați după bunătați; mai mâncați și răbdări prăjite...“

v. *Aghios*. — *Aleluia*.

²*Amin*, s. m.; t. de Botan.: *Ammi*. O plântă ombeliferă apropiată de c h e m i n (Carum Carvi). Termenul se întrebuințază în Banat. Nemșesce se chiamă *Ammei*. Polonesce *aminek*, adecă „le petit a men“. Românul *amin*, cuvânt foarte frumos, este învederat o etimologia poporană, cu atât mai ni-

merită cu cât c h e m i n u l în genere este privit la mai tôte popórele ca o plântă sacră: „le basilic et le cumin, deux plantes chères au peuple et qui ont toutes les deux un caractère p r e s q u e s a c r é“ (Gubernatis, Mythol. d. plantes, II, 112). După legenda poporană română, flórea *aminului*, ca și cuvântul *amin*, ne vine de pe „câmpul lui Iordan“.

Rugăciunea poporană către sf. Vineri, după cum se aude în Banat:

Sfinta Vineri a avut un fecior,
Ca un mândru domnișor;
Din ochi lacrimi îi mergea,
Din inimă sânge 'i curia,
Nime 'n lume nu sciea,
Făr' de Lină
Magdalina
Și surorile lui Lazar,
Cari se duseră pe câmpul lui Iordan
Culegând florii de *amin*,
Și deteră cu picioru 'n spin;
Ci acela nu fu spin,
Ci fu albin,
Din albini se făcu mîierea,
Mîierea făcu c e r a . . .

(S Liuba, c. Maïdan)

v. *Chemin*.

¹*A-minte*, adv.; mentalement: ¹o. *ie a ă a-minte* = observer, être attentif, entendre; ²o. *a d u c a-minte* = faire souvenir, rappeler, recommander; ³o. *e s t e a-minte* = avoir soin, ne pas oublier; ⁴o. *v i n e a-minte* = se rappeler. Adverbul *a-minte* = lat. *ad mentem* se întrebuințază numai în asociațiune cu cei patru verbi: a lua, a aduce, a fi și a veni, din cari cu acești doi din urmă numai impersonal: *imi este a-minte*, *imi vine a-minte*. În vechile texturi e foarte désă forma: *a-mente*. Afară de exemplele de mai jos, a se vedé altele la verbi respectivi.

¹o. *ie a ă a-minte*.

Sinonim cu *bag de s e m a* și cu vechiul *adint*. Se construesce cu a-

cusativul și cu dativul, cu prepozițiunile de, spre și despre, mai rar cu în.

Coresi, Omiliar 1580, quat. IV p. 12: „noi nu mulțemim ũ lu Dumnezeu, nici ne ispovedim ũ lui, și nu lu o m ũ noi *aminte* daré lui céia buna...”

Predică din 1619 (Cuv. d. bătr. II, 120): „bine socotiți și loați *amente* ce grăiaște Dumnedzeu...”

În psalmul LXV după Coresi și Dosofteiu :

1680:	1577:
... lu a t' a u	... înțelése
<i>aminte</i> glasului	glasul ũ rugăciuni-
rugii miale...	niei méle...

la Silvestru, 1651: „lu o *aminte* glasul rugăciunii méle“, în contextul latin: „a t t e n d i t voci...”

În psalmul CXXI :

1680:	1577:
... ȳ a <i>aminte</i>	... socotése
spre ruga mĩa...	rugăciuné mĩa...

la Silvestru, 1651: „ȳ a *aminte* rugăciunia mĩa...” = „i n t e n d e ad deprecationem meam...”

În psalmul XXXVII :

1577:	1680:
... ȳ a <i>aminte</i> în	... ȳ a <i>aminte</i> într'a-
ajutorũl ũ meu..	șutorũl mũeu...

= „i n t e n d e in adiutorium meum...”

Biblia lui Șerban-vodă din 1688:

Gen. XXIV, 6:	... a t t e n d e
ȳ a <i>amente</i> întru	tibi ne revoces
tine, ca să nu în-	filiũm meum il-
torci pre feçorul	luc...
mieu acolo...	

Deuter. XI, 15:	... cum come-
măncându și să-	deris et satia-
turându-te, ȳ a te	tus fueris, a t-
<i>amente</i> pre tine	t e n d e tibi ip-
să nu țȳ să lăț-	sine dilatetur cor-
scă inima...	tuum...

În ultimul pasagi ũ, reflexivul „a se lu a *a-minte* pe sine” și „însemnéză

„prendre garde à soi-même“, ca și 'n următorul text :

Legenda Sf. Dimitrie, sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 120): „diũntru acé Onisifor ũ puținel lu o - s e *aminte*, iară pentru căce i se arată blând ũ, el iarăș se slăbi și se întoarse iarăș în năra vul său...”

Derivate verbale: lu a r e *a-minte* „attention“, lu a t *a-minte* „observé“, lu ă t o r *a-minte* „attentif“.

Critil și Andronius (Iași, 1794 p. 13): „făcându-mă asemenea vulturului celui mai lu ă t o r ũ *aminte*...”

v. *Adint*.-- *ȳcaũ*.

2°. a d u c *a-minte*.

Maũ adesea se construesce cu acusativul său cu prepozițiunea de orũ despre. E sinonim cu a m i n t e s c.

Varlam, 1643, f. 20 a: „A d u c e ț i - v ă *amente* cât ũ pot ũ lacrămile, cum ũ Manasiia, râul și spurcatul ũ înpărat ũ, plănsă și Dumnedzău ertă'l ũ...”

Șepte-taine, 1644, f. 78 b: „ș'au a d u s ũ *amente* de cuvântul ũ svântului părinte Isaiia...”

Dosofteiu, 1673, f. 16 a:

Până cînd, milostive, nu țȳ a d u c e *aminte* De mă uũț cu totul, o Dumnedzău sfinte?..

Biblia Șerban-vodă 1688, p. 901 :

Paul. ad Tit.	... a d m o n e
III, 1: a d u - l e a -	illos principibus
<i>mintelor</i> , la dom-	et potestatibus
nii și la puterni-	subditos esse...
cii să se supue...	

Costachi Negruzzi, Gelosia :

Nu țȳ lași capul ades plecat pe mâna ta, Ș' *aminte* nu țȳ a d u c i atuncũ de cine-va?..

De aci: a d u c e r e *a-minte* „souvenir“, a d u s *a-minte* „rappelé“, a d u c ă t o r *a-minte* „rappelant“, „se souvenir“.

v. ¹. *Aduc*. - *Amintesc*.

3°. e s t e *a-minte*.

Sinonim cu: am grijă saŭ port grijă, grijesc.

Lexicon Budan: „îmi este *a-minte* = curae mihi est“.

Dr. Polysu: „a fi cui-va *a-minte* = wollen, an Etwas denken, im Schilde führen; nu'î e *a-minte* = es ist nicht sein Ernst, er will nicht“.

Nic. Muste, Letop. III p. 18: „Domnul era un Grec străin; boierii numai cine'și pentru sine grijă, iară pentru bine cel de obște nimene nu căuta ca cum vra fi țara fără de Domn nimăruî trebuind; ca cum vra fi săracii pricină răutății, să fie sfătuit ei pre Leși să vie în țară, nimăruî *aminte* n' a ŭ fost să le dea știre...“

v. *Fiă*. — *Grijă*.

4°. vine *a-minte*.

E sinonim cu „a'și a d u c e *a-minte*“, dar exprimând ce-va întâmplător saŭ nevoluntar.

Și macedo-romănesce se ȳice: „nî vine *a-minte*“ cu sensul latinului: „in mentem venit“ (Dr. Obedenaru, Dict. Mss. în Acad. Rom. I, 16).

Vocabularul Bănăȳen Mss. circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 402): „*Aminte*'m vine. Reminiscor“.

v. ¹. *Vin*.

Printr'o licenȳă poetică, Dosofteiu, 1673, f. 30 a, întrebuiȳeză pe *a-minte* fără verb:

Dzua 'ȳ voi striga, Dumnedzău sfinte;
Nu mă veî asculta, nici *aminte*...

E și mai remarcabil că'n Omiliarul dela Govora, 1642, p. 100, *amente* figuréză ca substantiv: „veselește sufletul tău cu acest strugur de vin dulce, care ȳi iaste adus din țara cé făgăduită cu mâna curând-înblătoarei *amentei* méle; cunoaște poama ei că iaste bună...“

Din adverbul *a-minte*, s'aŭ născut

frumósele derivate: amintesc și amintire.

v. *Minte*.

². *Aminte*, subst.—v. ¹. *A-minte*.

Amintélă, s. f.; souvenir, ressouvenir. Se aude în Transilvania (G. I. Popescu, Selagiü). Sinonim cu obicnuita formă amintire.

v. ^{1,2}. *Aminte*. — *Amintire*.

Amintire (plur. *amintiri*), s. f.; ressouvenir, réminiscence. Cuvînt format pe calea poporană, deja înrădăcinat în graŭu și trebuincios, căci a d u c e r e a a - m i n t e este „souvenir“, ér nu „réminiscence“. A d u c e r e a a - m i n t e póte să fie despre ce-va fórte próspet și e tot-d'a-una chiară; *amintirea* este numai despre cele de demult saŭ cari ni se re'nfăȳeză într'un chip nu destul de limpede.

Costachi Negruzzi, O alergare de caŭ, I: „eŭ slăvesc tóte femeile tinere și cinstesc pe bătrâne în *amintirea* trecutêi lor frumuseȳi...“

De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sulțanica p. 226: „Tămăduénul să scărpină în cap, își drese glasul și începu cuvîntul, privind lung, dibuind în puștiul *amintirilor*...“

v. ^{1,2}. *A-minte*.

Amintesc (*amintit*, *amintire*), vb.; ressouvenir. A'și a d u c e *a-minte* într'un mod puȳin lămurit despre ce-va ce nu mai este de-mult.

Costachi Negruzzi, Scrisórea XXVIII: „turnul acesta, care ne *amintesc* de niște timpuri de barbariă, ce din norocire s'aŭ cufundat pentru tot-d'a-una în noianul vremii...“

A. Odobescu, Pseudo-kyneg. p. 80: „... Urmașii lui, geloși de a sa mărire, mai mult se gândiră a-și face

loruși monumente, decât a consacra pe cele ce *amintiau* poporului neasemuita gloriă și dreptate a fericitului Traian...“

v. ¹*A-minte*. — *Amintire*.

Amintre, *amintrele* etc. — v. *Amintre*. — *Altmintre*.

A-minune, adv.; à merveille, merveilleusement. Din prepoziționalul *a* și *minune*. Sinonim cu adverbul *minunat*, care însă e mai puțin energic.

Dosofteiu, Synaxar 1683, april. 23 (f. 96 a): „pusă stlăpulu în rând din a-dirépta, unde scria scriptura, carele stă și până astădză *a-minune* de să pomeniaște...“

v. *A-mirarea*.

Amir (*amirat*, *amirare*), vb.; admirer. Budai-Delénu (Dict. Mss. în Muz. istor. din Bucuresci): „*Amiru* = mit Bewunderung ansehen, bewundern; *amiratu* = bewundert; *amirătoru* = Bewunderer, bewundernd; *amirăciune* = die Bewunderung“. Negreșit, românul *amir* corespunde pe deplin latinului *admirō*; dar cuvântul să fie ore în adevăr poporan?

v. *A-mirarea*. — ¹*Mir*. — *Mirac*.

A-mirărea (d'), adv.; à merveille, à ne pas y croire. Din prepozițiunea *a* și *mirare*, acest frumos adverb se aude adesea la popor, mai ales în Moldova. În „Povestea lui Harap-alb“ de I. Crângă (Conv. lit. 1877) el ne întimpină de patru ori:

p. 175: „mi-î de *a-mirarea* de unde ai să-î ieî, dacă n'are ființă pe lume...“;

p. 180: „Impăratul și fetele sale vedând acesta, le-a fost de *a-mirarea*...“;

p. 181: „Mulți împărați și crai înadins vin să le vadă, și li-î de *a-mirarea* de unde le am...“;

p. 188: „Impăratului î-a fost de *a-mirarea*, vedând că niște golani au asemene îndrăznělă de vin cu nerușinare să-î cêră fata...“

v. *Mirare*.

<i>Amirare</i>	}	v. <i>Amir</i> .
<i>Amirat</i>		
<i>Amirăciune</i>		
<i>Amirător</i>		

Amirós (*amirosit*, *amirosire*), vb.; sentir bon ou mauvais, flairer, avoir de l'odeur. Din *miros* și prepoziționalul *a*, *amiros* înseamnă „a cunoște din *miros*“ (Costinescu).

Lex. Bud.: „*amiros* cutare flóre = olfacio; această flóre *amiróse* frumos = pulchre olet; *amiros*, daă din mine *miros* = odorem edo.“

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 64): „Armăsarul văzând că lupul, nu ca dintăiu vrăjmaș năvăliaște, ce ca stărvul mort pământului să li-piaște, întâiu de departe pre nări forălia, apoi mai cu îndrăznială de lup să apropiia, de ciia — după cum a tuturor dobitoacelor obiăful iaste când vre un stărv mort află a' *amirosi* — din coace și din colé a' *adulmăca* începu. Deci armăsarul, precum am zis, din tóte părțile *amirosindu'*, și despre parté botului vini...“

v. *Adulmec*.

Ca netransitiv, *amiros* se unesce cu substantivul dependente prin prepozițiunea *a* (v. ¹⁸*A*).

Alexandri, Florin și Florica, sc. 2: „s'agiung de-o dată cucónă, pălămăresă; să *amiros* tot a tãmăe și să mē hrănesc tot cu colivă...“

Doină din Ardel:

Lelea cu mărgelile multe
Amiróse-a florî mărunte
 De pe vale, dela munte;

Dar cea cu mai puținele
Amiróse-a floricele
 Dela munte, din vâlcele...

(Jarnik-Bărsanu, 36)

Figurat, *amiros* înseamnă „savoir confusément ou superficiellement, presensitir vaguement“.

Cantemir, Chron. I, 205: „pare-mi-să că cine-va, carele macar cât de puțin cetéla sfintelor și a profanelor scri-sorî va fi *amirosit*—precum să zice cu-vîntul—macar den afară de prag...“

De aci derivate: *amirosélă*, *amirosire*, *amirositură* „odoratio, odoramen“; *amirositor* „odoros, oleus“ (Lex. Bud.), în locul că-rora se dice însă mai des: *mirosélă*, *mirosire*, *mirositură*, *mirositor*.

v. *Miros*.

<i>Amirosélă</i>	} v. <i>Amiros</i> .— <i>Miros</i> .
<i>Amirosire</i>	
<i>Amirositor</i>	
<i>Amirositură</i>	

Amiruesc (*amiruît*, *amiruire*), vb.; gagner, avoir du profit, bénéficiér. Sinonim cu *căștig* și *dobândesc*. Se întrebuinteză numai peste Carpați.

Bărcianu: „*Amiruesc*=verdienen, er-werben, gewinnen“.

Compus din prepoziționalul *a* și din *miruesc*, pe care ni'l dă Lexiconul Budan: „*miruesc*=*dobândesc*“ ală-turî cu o formă mai scurtă *miruîu*.

N'are a face cu greul *μυγιζω* „un-guentis inungo“, ci este maghiarul *nyér* „căștig“. În Ardél se aude și substantivul *mirișug* „dobândă“ (L. B.)=ung. *nyereség*.

v. ²*Miruesc*.

<i>Amiruire</i>	} v. <i>Amiruesc</i> .— ² <i>Miru-esc</i> .
<i>Amiruît</i>	

Amistuesc.—v. *Mistuesc*.

Amîn s. **amînez** (*amînat*, *amînare*), vb.; ajourner, reculer, temporiser, tar-der, sursoir. Din prepoziționalul *a* și *mîn* = lat. vulg. *mino*, cu același sens ca *italienesce* în „*m en a r* per la lunga“ (Cihac). Sinonim cu *zăbovesc*, *preget*, *întârziu*, *pestesc*. În opozițiune cu *grăbesc*, *iuteșc*, *pripesc*.

Dicționar Mss. Bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 402): „*Amenédz*. Tardo. Moror“.

Psaltirea Șcheiană circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.), XXXIX, 18:

... dzeul meu,	... Deus meus,
nu <i>amâna</i> ...	ne tardave-
	ris...

și tot așa la Coresi, 1577: „nu *amâna*“, iar la Silvestru, 1651, și la Dosofteiu, 1680: „nu *pesti*“.

A. Pann, Prov. III, 59:

Aușind leul aceste, ceru dela coî-lalți sfat,
 Dicend: spuneți ce să facem? că nu e de
amânat,

Ci trebuie mai în *grăbă*...

Jipescu, Opincaru p. 135: „Lucru din mână nu'l *amâna* pe mâine, da cu judecata minți poți *s'amâi* și pe poi-mâine 'ndisără...“

Costachi Conachi, Poes. p. 258:

Iar vrîsta, obicînuința, grijile cu ispitirea
 Stîmpără sborul cel iute și-î *amîneză* por-
nirea...

v. *Min*.—*Pestesc*.—*Preget*.

Amînare (plur. *amînări*), s. f.; ac-tion de temporiser, de tarder. Infinitiv substantival din *amîn*. Sinonim cu *zăbavă* și 'n opozițiune cu *grăbă*.

A. Pann, Prov. III, 61:

Carîl vèdend masa 'ntinsă și pe nimené aci,
 Fu pricina ca să iasă la ușă d'a se suci
 Ș'a privi, când de o parte, când de alta ne-
'nctat,

Că dór vor vedé să vie marele lor împérat;
 Dar ședend cu *amînare* pe verdéță ș'adă-
stând...

v. *Amîn*.—^{1,2}*Amînat*.

¹**Amînăt**, -ă; part. passé d'a mîn pris comme adjectif: 1°. tardif; 2°. retardé, ajourné.

Codicele Voronețian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.):

Jacob. I, 19:		... tardus
<i>amînatu</i> a grăi		ad loquendum et
și <i>amînatu</i> întru mânia...		tardus ad iram...

unde în Noul Testament din 1648: „pestit a grăi, pestit spre mânia...“, iar în Biblia lui Șerban-vodă din 1688: „târziu a grăi, zăbavnic spre mânia...“

Dicționarul Mss. Bănățen circa 1670 (Col. 1. Tr. 1883 p. 402) pune cu același sens: „Am en ă c s o s. Tardus“, iar participiul trecut din a mîn numai ca adverb: „Am ă n a t. Tarde. Sero“. În adevăr, sensul cel mai potrivit pentru „tardif“ este a m î n ă c i o s și a m î n ă t o r, iar *amînăt* ca adjectiv se iese mai mult în sens de „retardé, ajourné“: un lucru *amînăt*, nu trebui *amînăt* pe mâine etc.

v. *Amîn*. — ²*Amînăt*.

²**Amînăt**, adv.; part. passé d'a mîn pris comme adverbe: tard, tardivement.

Codicele Voronețian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.):

Act. Ap. XXVII, 14: nu <i>amînatu</i> elu maisuflă protivnicu vântu...		... non post
		multum autem
		misit se ventus typhonicus...

unde în Noul Testament din 1648: „nu preste multă vréne“, iar în Biblia lui Șerban-vodă din 1688: „nu după multă vréme“.

„Bănățenesc, *amînăt* = t ă r ă i ă , mai *amînăt* = m a i t ă r ă i ă , de ex.: a doua séră séu chîr și m a i *amînăt*...“ (I. Iancu, c. Visagu).

A Pann, II, 64:

Unul tot-d'a-una nevasta 'și certa,
O făcea lenósa și fi imputa,
Căci nu găsia séra gata de cinat,
Ci fi punea masa cât de *amînăt*...

v. *Amîn*. — ¹*Amînăt*.

Amînăciós, -ósă, adj.; tardif. — v. ¹*Amînăt*.

Amînătòr, -óre, adj. et subst.; tardif, ajournant. — v. ¹*Amînăt*.

A-mînecate (d'), adv.; de grand matin. Derivat din m î n e c „se lever de grand matin“. O formă de tot poporană.

„Când se scólă omul înainte de revărsatul zorilor, ăce că s'a sculat de *amînecatele*...“ (G. Popovicî, Némț, c. Siliștea).

„Ciobanii, ca și cei-lalți săteni, împărțesc nóptea în: de-cu-séră, la mîedul-noptii, după mîedul-noptii, aprópe de ăiuă 'și revărsatul-zorilor său de *amînecate*...“ (I. Chirică, Tutova, c. Cărjeónii).

v. *Mînece*.

Amîndòî, -òè, pron. et adj.; les deux, tous les deux, toutes les deux. O compozițiune latină din ambo și duo, trecută în toate limbile romanice, în unele dialecte italiene chîr cu perderea lui -b-: a m e n d u a, a m e n d u e, a m e n d u n i, a m e n d u o i (Cihac), ceia ce dovedesce că exista deja în latinitatea rustică.

În flexiune, *amîndòî* urmează ca toți: *amînduror* ca *tuturor*, său cu emfaticul -a (v. ⁵A): *amîndurora* = *tuturora*; și cere după sine un substantiv articulat: *amîndòî* caii, *amînduror* cailor = toți caii, *tuturor* cailor.

Sinonim cu imbîi său imbe (=lat. ambo).

Ioan din Vinți, 1689, f. 78 a : „Cu boală cumplită fiindu cuprinsu, de în be părțile pătrunsu, sufletulū imi slăbēște în păcate multe, trupulū iară'mi bolēște cu rane putrede, de *amândouo* mă tāmăduiaște, Născătoare...”

Cantemir, Chron. I, 66 : „intr'în be părțile mare moarte, *amânduror* împărașilor de plâns și de olecăit sfăr-mare și rāsipă...”

1°. Ca pronume.

Omiliar dela Govora, 1642, p. 40 : „pre mēserul înbogățiș și pre bogatul de meserătate izbăviș, *amândurora* le-ai dat ajutoriul mǎinilor sfinției tale...”

Varlam, 1646 (A. I. R. III p. 226) : „și pre-aiurelé pre unde vor mai hi ocine *amândorora*, să'ș ție frățēște...”

Balada „Sórele și luna” :

Haideti să ne logodim,
C'*amindoi* ne potrivim
Și la plete și la fețe
Și la dalbe frumusețe...

Balada „Inelul și naframa” :

Amindoi îmbrățișai,
Pe nāsip galben culcați;
Amindoi senini la față
De păreau că sint în viētă...

Doină din Moldova :

Tu n'ai tată, eū n'am mamă,
Amindoi sintem de-o sēmă;
Tu n'ai frați, eū n'am surori,
Amindoi ca doi bujori...

(Alex. Poes. pop. 242)

Doină din Basarabia :

Frunță verde de pelin,
Tu străină, eū străin,
Amindoi ne potrivim,
Ha! în codru să trāim...

(Ibid 403)

Proverbi :

„O mână spală pe alta și *amindoe* față” (Baronzi, Limba p. 53); în Sicilia : „una manu lava all' altra e tutti dui lavanu la facci” (Traina).

v. *Mână*.

Amindoi

Doē nevoi

=alle beide taugen nichts“ (Dr. Polysu).

Unul ș'altul tot un drac :

Amindoi un ban nu fac.

(Pann, I, 88).

II°. Ca adjectiv.

Moxa, 1620, p. 401 : „multū sänge se vrāsă într'*amândoao* oștile, apoi biruiră Turcii...”

Pravila Moldov. 1646, f. 119 : „avu-țiia *amândurorū* obrazele ce vor face mestecare de sänge să fie toată dom-nescă...”, unde este de observat : „ob-razele” în loc de „obrazelor”.

Copiii, cređend că *amin-* însemnăză to ții, adecă : *amindoi* = to ții doi, ȕic une-orī : a m i n t r e i, a m i n p a t r u etc. Printr'o procedere copilarēscă a-nalógă, la Radu din Mānicesci, 1574 (Mss. în British Muz., Harl. 6311 B):

Math. XXVI,	... discumbebat
20 : șezu cu a-	cum d u o d e -
m ā n d o i s p r ā -	c i m d i s c i p u l i s ...
z é c e u c e n i c i ...	

v. *Ambi*. — *Doi*. — *Tot*.

Amindoi-spre-ȕece.—v. *Amindoi*.

Amlăș; n. pr. loc. m.; village, anciennement ville en Transylvanie. O localitate în Ardél, nu departe de Sibiu și de Miercurea, numită săsesce H a m l e s c h, unguresce Omlás, în gura Romanilor *Amlăș*, *Amnaș*, une-orī *Al-maș*. Jócă un rol fórte însemnat în vechea istoriă a Țerei-Romānesci.

Incepēnd din a doua jumătate a secolulū XIV, titulatura normală a Domnilor Muntenesci coprindea în sine pe „duce al țerilor de peste plaiuri *Amlăș* și Făgăraș”, slavonesce : „zaplan-skim stranam *Amlășu* i Fagrașu Hertzeg” (A. I. R. I, 5). Lătinesce, ba chiar în acte internaționale cu regiū Ungariei, se ȕicea : „terrarium de Om-

lasch et de Fogaras Dux" (Kemény în Kurz's Magaz. II, 45). Se scie ce este țera Făgărașului. Prin ducatul *Amlășului* se înțelegea o regiune învecinată a Ardélului, al căriia centru era actualul sat cu acest nume, altă dată orașel nu fără însemnătate, numit „oppidum *Omlasch*“ (Chron. Fuchsio-Lupino-Oltardinum, I p. 40; Schwandtner, Script. Rer. Hung. I, 886; Kationa, Hist. crit. XIV, 338). Apucat cam sub domnia lui Vladislav Basarab (1360—74), acest teritoriū a fost apoi în curs de peste o sută de ani un măr de discordiă între Munteni și Unguri, trecând din când în când dela uniū la alții, fie prin luptă, fie prin surprindere. Dela 1500 încóce Țera-Romănescă nu l'aū mai stăpănit nici o dată, dar totuși în titulatura domnescă cea solemnă, aprópe pînă la epoca Fanariótilor, se dicea mereū: „duce al *Amlășului*“.

v. *Almaș*.—*Făgăraș*.

Amlășén, -éncă, subst. et adj.; habitant d' *Amlăș*.—v. *Amlăș*.

Amnâr s. **amănâr** (plur. *amnări*, *amănarî*, s. *amnare*, *amănare*), s. f. ou m.; 1°. fusil à allumer, fusil à aiguiser; 2°. t. de Tissanderie: partie du métier à tisser servant à étendre ou à détendre la toile; 3°. t. d'Agric.: une partie du soc de la charrue; 4°. une partie de la ridelle du chariot; 5°. t. d'Archit.: poutre verticale soutenant aux angles la toiture d'un bâtiment, solivau horizontal reliant les solives du plancher.

Afară de Dr. Polysu, care cunósce forma *amănar*, și afară de Costinescu, care indică *amnare* în arhitectură, celor-lalți lexicografii ai noștri aū fost cunoscute pînă acum numai forma *amnâr* și numai sensul de „briquet“,

astfel că ei toți pe rind n'aū pregetat a trage cuvîntul dintr'un prototip latin *igniarium* „instrument pentru foc“. Negreșit, latinul *-gn-* trece la noi în *-mn-* ca în „lemn=lignum“ și 'n altele; dar nici o dată în cuvinte latine inițialul *i-* nu se urcă la *a-* și nici o dată grupul *-nia-* nu devine *-na-*. Un *igniarium*, din cauza celor doi *i* urmați de vocale, a cărora proprietate după fonetica română este de a muia consónele învecinate, ar fi dat romănesce pe un „iaū“, cel mult un „iar“ sau „iâr“, cătu-ī lumea pe un *amnâr*. Dar această imposibilitate curat materială nu este singură. Sub raportul logic, cum óre dela „ignis“ să ajungem la noțiunea de nesce stâlpi ai casei sau ai morii, cari tocmai de foc trebuī să fie feriți? Afară de tóte acestea, se scie că „ignis“ n'a trecut nicăiri în vre-unul din dialecte neo-latine, pretutindenī fiind înlocuit prin „focus“. În fine, lătinesce „*igniarium*“, în graiul vulgar „focale“ sau „focaris“, se chiăma nu *amnarul*, ci cremenele: „*petra quae ferro par-cussa scintillam emittit*“ (Du Cange).

Tóte sensurile cuvîntului *amnâr* și tóte dificultățile fonetice se împacă din dată ce plecăm dela forma *amănar*, fórte întrebuintată în popor și de unde *amnâr* vine prin aceeași scurtare ca în: destul = desătul = lat. *desatullo*. Macedo-romănesce *amnarul* se dice numai *mănar* și *mănare* (Dr. Obedenaru, Dict. Mss. în Acad. Rom., I p. 16). Este latinul *manuarium*, tot ce e la mână sau îndemână sau ca mână. În latina vulgară (Du Cange, ad. voc.): *manaria* „*faucille, serpette, quod ad manum facilis*“; *manuales* „*forcipes ferrarii, longum ferrarii*“; *manualis* „*instrumentum medicorum sic dictum quod manu astringatur, dum plurima continet ferra-*

menta“. De aci lesne putem urmări toate înțelesurile cuvîntului românesc, cari nu sînt puține.

I^o. *Amănar* sau *amnar* de scăpărat și de ascuțit.

Este un oțel care, lovind în cremene peste éscă, scapără scantei și o aprinde, sau care prin frecare ascute un bricég, un cuțit, o armă. În cazul de'ntăiu se ȳice: a da în *amnar*; în cazul al doilea, a da pe *amnar*.

Cantemir, Ist. Jeroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 79): „Au nu pricepi că scanteia *amnarului*, până a nu să stinge, ȳasca aprinde, ȳară stingându-să, a doa și a triia lovitură pofteste?...“

Ghicitórea despre „éscă, *amnar* și cremene“: „Mirésa 'n pădure, gine-rele'n Tȳarigrad și nuna'n gȳrlă“ (G. D. Teodorescu, Poes. pop. 226), ceia ce presupune că *amnarele* ni se aduceaũ ore-când de peste Dunăre.

„Hora vinului“:

Băga! mȳna 'n posunare,
Gȳsi! cremene ș'amnare...

(G. D. Teodorescu, 333)

Balada „Enciu Sȳbienciu“:

Dar și Enciu ce 'mȳ făcea?
Din *amnar*ȳ că scăpăra,
Ciubucul și'l aprindea...

(Burada, Dobrogea, 178)

Puscele cele vechi, de cari se mai gȳsesce ici-colea pe la țȳră, în loc de piston aveaũ cremene și *amnare*.

Balada „Busuȳoc“:

Dar Busuȳoc ce făcea?
Mȳna pe durdă punea,
De *amnare* mȳ-o 'ntindea,
Cremenea că 'ȳ potrivȳa,
Drept afară că'mȳ eșȳa,
Potera se spȳimȳnta...

(G. D. Teodorescu, 605)

Locuȳiunea proverbială „cȳt aȳ da în *amnar*“ însemnȳzȳ: într'o clipă.

Basmul „Voinicul cel cu cartea“ (Ispirescu, Legende p. 104): „ȳi dete și pe vizitiul Curȳii, om vechiu, cre-dincȳos și ȳute la slujbȳ, care să nu se deslipéscȳ de stȳpȳnul seũ nici cȳt aȳ da în *amnar*...“

De la Vrancea (B. Stefȳnescu), Sul-tanica p. 83: „N'a trecut nici cȳt aȳ scȳpȳra din *amnar*...“

Povestea „Vlad și Catrina“ (Tribuna dela Sibiu, 1885 p. 818): „Cȳt aȳ da o datȳ de doé orȳ cu *amnarul*, pu-teaȳ s'o duci cu loc cu tot...“

Un idiotism:

„Zama acrȳ se ȳice la noi zama de *amnar*iu...“ (D. Pop, Transilv., Fȳgȳraș, c. Copȳcel); pe la Nȳsȳud: „zama de cute“ (A. Pop, c. Sȳn-Georgiu); în ambele casuri, ca ce-va sec, ca și cȳnd ar fi fiert cu fer sau cu pȳtrȳ în loc de carne.

Amnarul de ascuțit pȳte să fie ace-lași care servȳ la scăpărat, orȳ este ce-va mai mare, mai ales cȳnd e vorba de a ascuȳi o sabiȳ; cȳnd însȳ e de pȳtrȳ, atunci nu se mai ȳice *amnar*, ci cute sau gresȳa.

v. *Cute*.

I. Crȳngȳ, Moș Nichifor Coțcȳriul (Conv. lit. 1877 p. 381): [Stricȳndu-se un capȳt dela cȳruȳȳ și neavȳnd se-cure ca să taiȳ un gȳrnetȳ, moș Ni-chifor] scȳte bulicherul din tȳcȳ, ȳl dȳ pe *amȳnar* și începe a cȳocȳrti un gȳrnetȳ...“

Balada „Balaurul“:

Cȳnd tinȳr Hușȳn,
Puȳu de Moldovȳn,
Vitȳz și hielȳn,
Paloșul scotea,
Pe *amnar* ȳl da
De și'l ascuȳia...

(G. D. Teodorescu, 450)

Balada „Marcu Vitȳzul“:

Paloș din tȳcȳ scotea,
Pe *amnar* cȳ'l ascuȳia...

(Ibid. 665; cfr. 668).

Balada „Rusalin“ :

Rusalin ce mi'și făcea?
Bagă mâna 'n busunariu,
Scóte micutel *amnarîu*,
Bagă mâna pe turéc,
Scóte cuțit de casap,
Și se pune-a'l ascuți...

(Reteganu, Poes pop 25)

„Cuțit de casap“ este acela pe care Italianii îl numesc *mannaja*, la Sicilienii *mannara* (Traina), adecă *manariu*, fiind că măcelarul îl pórta tot-d'a-una cu sine, avéndu'l purure la mână, după cum țeranul român nu se desparte de *amnar*.

„Ceia ce pórta ciobanii la braă, sint :
cuțit, fluer, *amnarîu*, éscă și cremene“
(A. Ilescu, Dimbovița, c. Sărdanu).

Acéstă enumerațiune ne aduce aminte dintr'un text medio-latin : „*accipiens de domo mannariam, asciam et cutellum, ascendit in montem ubi cedrina ligna caedebat*“ (Du Cange), unde *mannaria* nu póte fi topor, dar nici cuțit, căci ambele se menționéză alături, ci numai dóră *amnar*.

După expresiunea Românului, culmea sărăciei este atunci când rămâne cine-va chiar fără *amnar*.

O doină din Bucovina :

Să nu mai ajungă nime
Să bee 'n crișmă cu minel
Că 's fecior de gospodariu,
Ș'am remas făr'de *amnarîu*;
Și's fecior de gasda bună,
Ș'am remas cu bota 'n mână...

(Aurora română, 1881 p 16)

În adevăr, servind în același timp a scăpăra foc și a ascuți arma, *amnarîul* este pentru țeran unelta cea mai folositore, mai ad *manum*, mai trebuincioasă și mai purtăreță tot-o-dată, mai *amânar*.

v. *A-mână*.

II°. *Amânar* saú *amnar* la țesut.

Termenul e fórte respândit la toți

Româniî din Dacia lui Traian. Nu scim dacă nu cum-va îl va fi avénd și dialectul macedo-român sub forma de *mânare*.

„Între unelte de țesut, ca părți ale resboiului, una se chiamă *amnar*“ (A. Copuzén, Ialomița, c. Copuzu; R. Simu, Transilv., c. Orlat; A. Bunea, Făgăraș, c. Vaidarecea; T. Crișianu, c. Cugieru, etc).

„La resboiu, *amnarîu* se dîce acea parte cu care se întinde pânza“ (P. Popescu, Buzeu, c. Chiojdu-Bâasca).

„*Amnarul* dela resboiu se mai numesce câte o dată și întindător. E lung dela una pînă la doé palme. Prin el se fixéză întinderea natrei, adecă a spațiului dintre cele doé suluri. Spetéza servă de ajutor *amnarului*...“ (C. Negoescu, Rînnic-Sărat, c. Bogza).

„*Amnarul* dela resboiu stă în tot timpul țesutului în una din cele patru găuri a sulului de 'nainte, în partea dréptă spre acela care țese. Prin ajutorul *amnarului* se ține întinsă partea țeseturei dela sulul de dinapoi pînă la cel de dinainte. Dacă partea țesută s'a pré lungit, atunci o stringem pe sulul de dinainte, învîrtind sulul cu *amnarul*. Are forma unui diapazon saú camerton, dar cu cele doé extremități de sus unite. E de lemn...“ (S. Mironescu, Némț, c. Dobreni).

În Dolj, *amnarul* dela resboiu se chiamă întorcătorul, fiind-că „prin învîrtirea lui se ține pânza întinsă“ (N. Guran, Craiova).

v. ². *Resboiu*.

În dialectul sicilian se chiamă „*manuță*“ o parte a resboiului prin care el se întinde saú se strînge : „*manuzza, regoli che servono ad allargare e stringere il telaio*“ (Traian), fiind că facultatea de a strînge și a întinde aparține mai în specie *manei*. Tot dela mână și din aceeași cauză o parte a

re sboiului se ȳice romănesc *amnar*, adecă *amănar*, unde noȳiunea fundamentală nu mai este aceea de ad-manum ca în unelta de scăpărat și de ascuȳit, ci aceia de manu: ce-va care reproduce instrumentalitatea mânei.

Aprópe în același sens se chiamă:

III° *Amănar* saũ *amnar* la plug.

„La plug ferul lat este cel ce umbă prin pămînt, iar *amnarũ* se ȳice o bucată de fer saũ un fel de cuiu prin care se afundăză orĩ ce rădică ferul lat...” (S. Liuba, Banat, c. Maĩdan).

„...andrea se chiamă un fer lung, care prinde ferul-lat de grindeiũ, avēnd în capul de sus un alt fer ȳis *amnar*...” (Preut R. Popescu, Mehedinȳi, c. Isverna).

v. ² *Andrea*.

Pentru a afunda saũ a rădica ferul-lat, plugarul întórcē saũ învîrtesce cuiul numit *amnar*, după cum se întórcē saũ se învîrtesce *amnarul* dela resboiũ pentru a da pânzei trebuincioasa întindere.

Intre lucrarea ambelor *amnare* este o deplină analogiă.

v. *Bărsă*. — *Plug*.

Tot ca imitând instrumentalitatea mânei, se ȳice *amnar* saũ *amănar* la căruȳă o spetěză care, fără a se asemăna cătuși de puȳin în formă cu unelta de scăpărat și de ascuȳit, cu lemnul întindător dela resboiũ saũ cu ferul cel mișcător dela plug, este un bēȳ ce ține saũ susține capetele loĩtrelor:

IV°. *Amănar* saũ *amnar* la căruȳă.

„O căruȳă are doē părȳi de căpeteniă: coș și dric. La coș sînt patru druci: doĩ d'asupra și doĩ dedesupt; druciĩ de asupra sînt uniȳi cu cei de desupt prin opt speteze, cari forméză draginile; cele patru speteze dela extremităȳile draginelor se chiamă *am-*

narĩ...” (Preut N. Sandovicĩ, Dorohoiu, c. Tirnauca).

„Deosebitele părȳi ale carului, una câte una, se numesc: róte, osiĩ, perinóce, inimă, *amănare*, chisc, splină...” (G. Balaban, Putna, c. Răcăciuni).

Prin capetele de jos ale celor patru *amnare*, la unele căruȳe numai doē, loĩtrele saũ draginele sînt aședate pe dricul căruȳei.

Pe la Năsăud aceste *amnare* se chiamă *mănușe*, iar spetezele loĩtrelor în genere se numesc *brăȳtare* (A. Pop, c. Săn-Georgiũ).

v. *Brăȳtar*. — *Car*.

Cele patru *amnare* dela căruȳă susțin loĩtrele, formănd din acestea ca doē garduri saũ doĩ părēȳi. Un rol analog de susținătorĩ, cam tot în număr de patru, distinge pe:

V^o. *Amănar* saũ *amnar* în arhitectură.

Ion Ionescu, Calendar 1845 p. 115: „Stogul clădit și păluit bine opresce răsbaterea aerului într'insul, și așa nu se smintesce finul. Nemȳiĩ fac acoperișuri de pae, în alte locuri se lasă un ogég în mijlocul stogului, pe aĩure vîrfurile de pae a stogurilor se rădică și se pogóră cu scripȳi, pe une locuri acoperișurile sînt puse pe 4 *amnare*; pe aĩure numai pe unul în mijloc...”

I. Créngă, Danilă Prepeléc (Conv. lit. 1876 p. 456): „Am să durez o mănăstire pe pajiștea asta, să se ducă vestea în lume; ȳise el. Și de o dată se și apucă. Face mai întăiũ o cruce și o înfige în pămînt, de insamnă locul. Apoi se duce prin pădure și începe a chiti copaciĩ trebuitori: ista'ĩ bun de *amănare*, cela de tălpĩ, ista de grindĩ, cela de tumurugi, cela de costoróbe...”

„La morĩ, ca și la case, una diu părȳile de căpeteniă ale clădirĩ sînt *amănare* saũ *amănarĩ*. *Amănare* la moră se numesc acele lemne, cari sînt în

colțuri în număr de patru, fiind dăltuite, iar prin dăltuituri intră palanturile. La casă, *amânare* se numesc acele lemne cari se pun în colțuri, doă în față, doă în dos, apoi câte unul la cōste, cu partea de jos fiind îngropate în pămînt, iar pe virfurî d'asupra se rădică acoperemîntul casei" (C. Melinte, Covurluū c. Gănesci).

"Casa morii se compune din opt tălpî, pe cari se pun mai mulți *amnarî* dăltuiți la doă părți, pentru a putē sta scândurile ce formēză părății; în capētul *amnarilor* se pun opt costorōve, pe cari se face acoperemîntul cu stuh saū șindrilă..." (Preut S. Vrâncēnu, Iași, c. Bivolar).

"In *amnarele* morii sînt băgate arepile, înțepenite prin nesce icurî ce se numesc pene..." (R. Simu, Transilv., c. Orlat).

"*Amânare* la mōră sînt un fel de furcî, pe cari se formēză corpul morii, și sînt înfiptî pe rēscrucea dela baba-lu c..." (T. Coate, Covurluū, Tîrgu-Beresci).

Amnarele în sensul de mai sus sînt verticale; tot *amnare* se chiamă la zidari nesce bārne orizontale, „lemne scurte cu cari se prind grindile unuî tavan" (Costineșcu).

v. *Casă.—Mōră.*

Cēia ce a concurs a da în zidăria românescă unor asemenî bārne numele de *amânare*, este acea particularitate că obicînit ele se fac în furcă. Și la Sicilienî o furcă se dice *manuzza* (Trăina). Din aceiași causă macedo-românesce se chiamă *mānar* sfeșnicul cel mare dela biserică (Dr. Obedenaru, Dict. Mss. II, 500), care în mână nu se pōrtă, dar este făcut „à branches".

Tōte sensurile cuvîntului *amnar* derivă dară de o potrivă dela mână, dar se pot clasifica în doă rubrice: 1°

obiecte îndemânatece, ca *amnarul* de scăpērat și de ascuțit; 2° obiecte în felul mînei, ca *amnarul* dela resboiu, dela plug, dela căruță, dela casă, dela mōră și — la Macedo-români — din biserică.

v. *Cremene — Escă.*

Amnū, adv.; à présent, de suite. Se aude la nordul Transilvaniei (G. I. Popescu, Selagiū). Precum forma bânățēnă *acnū* represintă un prototip latin „eccu'nunc", tot așa *amnū* al Moșilor, compus din *am u* și din *n u*, este: *modo-nunc*.

v. *Acum.—Anu.*

Amoietură.—v. 1° *Amoiu*.

1° **Amoïu** (*amoïut, amoïare*), vb. „*Amoïa*=a muia, a topi, a descăli. *Amoïetură* = descălitură, topitură" (Costinescu). Etimologicesce este același cuvînt cu cel ce urmēză.

v. 2° *Amoïu*.

2° **Amoïu**, adv.; à mouiller. Din poziționalul *a* (= lat. ad) și *moïu* (= lat. mollio), adverbul *amoïu* saū *a-moïu* se mai aude peste Carpați, tot d'a-una în construcțiune cu verbul *pun*.

Dictionar Mss. Bănățēn circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 402): „*Amoy* pun. Repono ut mollescat."

Lexidon Budan: „*Amoïu*, ad macerandum, emolliendum. Pun curechiū *amoïu* = ich beitze oder weiche Kohl ein."

Iser: „*Amoïu* = zum Beitzen oder Einweichen".

v. *Amuiez.—Mōle.*

Amōr (plur. *amorurî*), s. n.; amour. Sinonim cu dragoste și cu iubire, cari sînt ambele de provenință slavică, *amorul* nî-a venit abia pe la

finea secolului trecut prin cultura italiană a unor boieri ca Văcăresciî saū a unor scriitori ca Iorgoviciî; ŝi totuŝi cuvîntul a devenit fôrte poporan pe'n oraŝe, de unde apoi a reuŝit a se furiŝa ŝi pe la cătune. Romănul însă nu'l înțelege tocmai ca dragoste saū ca iubire, cea de 'ntăiu exprimēnd sentimentul în sine, iar cea-laltă acțiunea, pe cānd *amor* se ŝea obicînuit ca o personificare, dānd nascere ŝi deminutivului *amoraŝ*.

A. Văcărescu p. 42:

Că ŝi 'n iad ŝi fi-te-unde,
Voiu striga făr de-a ascunde,
Că tu eŝti *amorul* meū...

Costachi Conachi, p. 224:

Tu mî-ai đis cumcā tot omul ce *amoriu* aū
înșelat
Ŧi vrednic de tōtă môrtea, fără a fi giudecat...

Beldiman, Tragod. v. 4025, despre nesce nenorocite femeî din timpul resmeriței:

La Bahlulu vr'o paî-spre-dece, ucise le-aū
innecat;
Apoi prin fântāni, prin puțuri, pré multe aū
aruncat;
La acēsta pré cu cale că aū făcut socotesc:
Să se sature, le lasă, de *amorul* cel turcesc...

Costachi Negruzzi, „Șalul negru“:

Dar statornicia este pe pămînt?
Credința e vorbă, *amorul* cuvînt!...

Doină din Arđel:

— Fōiă verde trei nuitele,
Jele mi-î, deū, mare jele
De frunđuța munților,
De dorul părinților;
Dar mi-î jele, frate, jele
De-a cāmpului floricele,
De *amorul* mândrei mele...

(Jarnik-Bărsanu, 311)

In doina din Basarabia:

Ar cunoŝce lumea tōtă,
Cāt *amor* ŝi cāt venin
Bea inima la străin...

(Alex., Poes. pop. 2. 406)

amor este o greșelă a editorului în loc de amar.

Doină muntenescă:

Cine la *amor* nu crede,
N'ar mai călcă erbă verde
Ș'ar călca pămînt uscat,
Să sciū că l'am blestemat!
Veđi *amorul* ce lucrază:
Te bucură, te'ntristeză,
Inimiōra friptă 'ți lasă!
Amorul cānd se'mpreună,
Par'că bei vutcă d'a bună;
Amorul cānd se desparte,
Par'că bei păhar de môrte...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 303)

Doină din Moldova:

Fōiă verde pelinița!
Eșî, Catincă, dela pāndă,
Că te strigă unu'n frunđuța:
Of, *amorule*!
Din frunđuța stejarului,
Feciorul vătavului:
Of, *amorule*!...

(D. Arghirescu, Covurluiu, c. Moscu)

Doină din Dobrogea:

Amorule, a m o r a ŝ,
Vide-te-aș călugăraș!
Fină'n patru-deci de đile
Să te ved la mănăstire
Cu cotele pe psaltire...

(Burada, 226)

Intre strigături dela jocuri țerănesci:

Duce-m'aș cu puica'n nor
Să mē satur de *amor*!...

(C. Alexandrescu, Ialomita, c. Rēviga)

Sunānd mereū în gura lăutarilor Țigani, *amorul* nu putea, vrēnd-nevrēnd, a nu deveni gutural, uniî rostindu'l. *hamor*, alții chiār *ahmor*.

„Cântecul đis al *hamorului* se începe așa:

De h a m u r i z a t ce sînt,
Nu veđ ierba pe pămînt!..“

(I. Comanescu, Teleorman, c. Voivoda)

Alexandri, Covrigarul:

Incāt scos fiind din minte,
Nu mai poți vinde plăcinte,

Căci în focul de *ahmor*
Arși, te coci ca în cuptor...

E foarte curios că ilustrul Bopp cre-
duse că țigănitul *hamor* este nu numai
o veche formă românească, ci chiar un
archaism latin. Apropiând pe latinul
amo de sanscritul kam, el țice că gutu-
rala primitivă s'a păstrat la Români:
„lingua Valachica offert vocem *chamor*
a m o r” (Gloss. sanscr.³. 71).

Afară de deminutivul a m o r a ș,
amorul a produs derivate: a m o r e z,
a m o r e z e z, a m o r e z a t, cari și ele
în graiu se aspiră adesea în h a m-.

v. *Dragoste*.

Amorăș, s. m.; petit amour. Demi-
nutiv din a m o r, care însă nici odată
nu exprimă sentimentul său acțiunea
de a iubi, dar nici cea ce înseamnă
deminutivul italian a m o r a z z o și
amoraccio său amoretto și fran-
cesul a m o u r e t t e, ci numai pe per-
sona cea iubită.

O elegiă quasi-poporană înainte de
1832:

Amoraș tiran,
Tiran și dușman,
Tare te-ai silit
Și mai despărțit
De-al meu pușor...

(Albina Pindului, 1868 p. 90)

Doină din Moldova:

Mângăe-l'ar Dumneșe
Numai cum voiu țice eș,
C'a fost *amorașul* meu...
(D. Arg. Irescu, Covurlui, c. Moscu)

Tot de acolo:

Amoraș, amoraș!
Vide-te-aș călugăraș,
Cu mâna pe la icône
Și cu ochii la cucóne...
(D. Alboténu, Covurlui, c. Mastacan)

v. *Amor*.

¹ **Amoréz**,-ă; subst. et adj.; amant,

amoureux. Sinonim cu i b o v n i c și
d r ă g u ț, dintre cari poporul pe cel
de'ntău îl ȳea în sens reș, pe cel-lalt
în sens bun, iar *amorezul* — o pro-
prietate mai mult orășenească — este
incolor.

Costachi Negruzzi, Zoe, I:

„ — Spune'mi, mă iubesci?

„ — Mă întrebî un lucru care pôte
șî l'am spus de o mie de orî; respunse
cu rēcêla nesimșitorul *amorez*...”

Același în „Potopul”:

Edvin sprijinia în brațe p'a lui scumpă
amoreză...

v. *Amor*.-² *Amorez*.

² **Amoréz** s. *amorezéz*, vb.; amou-
racher, aimer. Se întrebuinteză tot-
d'a-una sub forma reflexivă, și numai
în Banat se aude ca activ:

„Pe la noi se țice: te *amoréză* = te
iubesce” (L. Iancu, c. Visagu).

A. Pann, Moș Albu, I, 66:

Dar câtă îi fu mirarea, când auđi că și el
Nu voesce să se'nsóre cu altă fată de fel,
Ci tot pe acea din casă, care cel-laltî o cerea,
Asupră'î s'*amorezase* și după dinsa murfa...

Același, Erotocrit, II p. 95:

Inimîora ei în pieptu'î foarte tare se bătea,
Și alt decât Efrosina nimeni nu o pricepea:
Tinerile ce vr'odată se vor fi *amurezat*,
Pot cunósce cu lesnire ce dureri ea a'neercat...

Cântec muntenesc:

Foiă verde maghiran
Ș'o cracă de leuștén!
În credință de scieam,
Nu mă mai *amurezam*,
Că a m o r u l dela tine
M'a ofticat, vai de mine!...
(G. D. Teodoroscu, Poes. p. 303)

v. *Amor*.

Amorezăt, -ă, adj. et subst.; amou-
reux, amant. Diferă de *amorez* nu-
mai prin funcțiunea adjectivală.

Costachi Corachi p. 57:

Doi ochi porți
Ce fac morți
Ca nisce gelatți!
Și arunci
Tot în munci
Pre amorezați!.

Același, p. 109—110:

Duceți, spuneți cu putere,
Că amorezatul pier
In pustiu, plin de durere!.

Costachi Negruzzi, „Gelosia“:

Cunosc că mă iubesci, o vâd neîncetat;
Dar ore n'ai avut vr'un alt amorezat...?

Cântec muntenesc:

Cine nu 'i amurezat,
Las'să móră, nu 'i păcat,
Să móră necununat...
(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 303)

v. *Amor.* — *Amorez.*

Amòrt s. **amùrt.** — v. *Amorțesc.*

Amorțelă (pl. *amorțeli*), s. f.; engourdissement. Stare ce urmăze după amortire.

A. Odobescu, Mihnea-vodă p. 33: „Mircea și Stoica încă nu eşiseră din a lor *amorțelă*; spaîma și obosirea sleise cu totul sângele într'înșii. Ei ședeau încremențiți pe lavițe cu capetele pe mână, cu ochii turburiți și holbați; semenaș a fi pierdut ori-ce simțire...”

In graiu se aude mai ades *amurțală*.

Dicționar Mss. Bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 402): „*Amurtzală*. Stupor.”

v. *Amorțesc.* — *elă*.

Amorțesc (*amorțit*, *amorțire*), vb.; „amortir, s'amortir, engourdir, s'engourdir, se relâcher, transir, s'émousser, s'éteindre, s'enrouer, s'assoupir,

s'ndormir. Ital. a m m o r t i r e, a m m o r t a r e, a m m o r z a r e; v. span. a m o r t i r, a m o r t e c e r; n. span. a m o r t i g u a r, a m o r t i z a r; portug. a m o r t e c e r, a m o r t i ç a r; provenç. a m o r t i r e t c. Mi-a *amorțit* piciorul = j'ai la jambe engourdie“ (Cihac, I, 170).

Amorțesc e sinonim cu încremenesc, împetresc, înlemnesc, înțepenesc, cari însă exprimă ce-va mai mult: o nesimțire desăvirșită ca a petrei sau a lemnului, pe când *amorțire* destinge numai ființele supuse morții și mai păstrând o brumă de simțire.

I. Văcărescu, p. 286:

Inima'mi e tot acela!...
Iubirea'mi ai *amorțit*'o,
Dar ea n'a putut să móră...

In graiu se rostesc mai mult: *amurțesc*. In Banat există și o formă mai primitivă *amort* sau *amurt*.

Dicționar Mss. Bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 402):

„*Amurt*. Obstupefacio.
„*Amurtzesk*. Obstipo. Flaccesco.”

Acastă diferențiere între sensul transitiv și între cel netransitiv nu se pré observă:

„După ce s'a astrucat cu pămînt mortul, toți se spală pre mâni cu apa mortului preste grópă, pentru ca să nu le *amurtă* orî asude mânil...“ (S. Liuba, Banat, c. Maîdan).

Budai-Delenu (Dicț. Mss. în Muz. istor. din Bucur.): „*amurt*=*amorțesc*.”

Și macedo-romănesce se dice *amurt*. Dosofteiu, 1673, f. 41 a:

Amurțât am de'm sint oasele vechite,
Toată dzua ce-am strigat, Dumnedzău sfinte...
și f. 61 a:

Amurțăiu de nu mî-am mai deșchisu'm rostul...

Același, 1680, ps. LXVIII.

...ostenitu-m'am
strigându, *amur-*
tăt' au gâtlejul
mieu...

la Coresi, 1577: „tăcu grumazu-
lui mieu...“; la Arsenie din Bisericană
circa 1650 (Mss. în Acad. Rom.): „*a-*
morfiră grumazii mie...“

Biblia lui Șerban-vodă din 1688:

Job. XXXIII,
19: și mulțimé
oaselorū lui aū
amorțitū...

....laboravi cla-
mans, rau cae
factae sunt
fauces meae...

....et multitudo
ossium ejus ob-
torpuit...

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad.
Rom. p. 171): „coteii de cehnit, oga-
rii de scâncit, dulăii de brehăit și șoi-
mul de piuit *amurțisă*...“

I. Văcărescu p. 258:

Oscar cânta pe lină
De zefir adiere,
D'o dat'a sa vedere
Un fulger *amorțesce*:
A lunéi plină
Lumină
Îi plere,
Glonțu'l răpesc...

A. Pann, Erotocrit p. 26:

Simț un pré dulce leșin, tôte vinele'mi
slăbesc,
Nisce sfirșituri imi vin,
De nicl nu pocl să suspin
Pină de tot *amorțesc*...

Gr. Alexandrescu, „Anul 1870“:

După suferiri multe, inima se 'n petresce,
Lațul ce 'n veci ne-apasă uităm cât e de
greū;

Reul se face fire, simțirea *amorțesce*,
Și trăesc în durere ca 'n elementul meu...

Costachi Negruzzi, Aū măi pățit'o
și alții: „când fericirea *amorțesce* ori-
care alte simțiri ale năstre...“

Același, Scrisórea VII: „*a amorți* su-
ferința prin vesela petrecere...“

v. *Mórte*. — *Incremenesc*.

Amorțire (pl. *amorțiri*), s. f.; en-
gourdissement. Ce-va măi trecător de-

cât sinonimul a morté-lă și ce-va
cu măi puțină intensitate decât sinoni-
mii încremenire, impetriere,
inlemnire, ințepenire.

Alexandri, „Gerul“:

Gerul aspru și sêlbatic strînge 'n brațe'i cu
jălire

Négra luncă de pe vale care zace 'n *amorțire*;
El ca pe-o mirésă mórtă o 'ncunună

despre zori
C'un vël alb de promorócă și cu țurțuri
lucitorî...

v. *Amorțesc*.

Amorțit, -ă, adj.; part. passé d'a-
mortesc; engourdi, émoussé, transi
etc. Se întrebuintéază d'o potrivă în
sens fisic și 'n cel moral saū intelec-
tual pentru a exprime o lipsă aprópe
desăvirșită de energiă saū de activi-
tate.

Dicționar Mss. Bănățén circa 1670
(Col. I. Tr. 1883 p. 402): „*Amurcît*.
Stupefactus. Stupidus.“

Beldiman, Tragod., v. 4045:

Chifucuc-Ahmet, fórte strașnic, zulumuri nu
suferia;
Décă îndrăznia vre unul, sub topuzul lui
peria;
Ședeau *amorțiti* prin sate și pe la boferi
supuși...

Gr. Alexandrescu, „Te măi veđui...“:

Placerea, frumusețea, podóbe felurite,
Tot era inzădar;
Ele nu pot să 'nvie simțirile-*amorțite*
D'al patimeî amar...

v. *Amorțesc*.

Ampoŭu, n. pr. loc. m.; une rivière
en Transylvanie. Rîul *Amporu*, ungu-
resce O m p o l y, un braț al Murășu-
lui, curge prin partea cea aurósă a
Ardélului, în regiunea Abrudului și a
Zlatnei, din cari acéstă din urmă deja
în epoca romană purta numele de
A m p e i u m, într'o inscripțiune din
timpul Antoninilor: „ordo A m p e -

ie[nsium]" (Mommsen, Corp. Inscr. Lat. III No. 1293, 1308; Ackner, Inscr. No. 547, 598). În forma românească, *-e-* a trecut în *-o-*: *Ampoïu* = *A m p e i u m*, sub înriurirea celor două consoane labiale *-mp-*. În forma ungară „*O m p o l y*“ *l* nu este organic, căci nici o inscripțiune romană nu are „*Ampel-*“. La intrarea lor în Transilvania, Ungurii au găsit la Români pe *Ampoïu* = *A m p e i u m*, și au trecut pe finalul român *-oïu* în *-o l y* întocmai precum din românul „*cimpoïu* (= ital. *zampogna*)“ ei au făcut „*csimpolya*“.

v. *Abrud*.

Ampròor s. **ampròr**, s. m.; 1°. veille de la Saint-Georges; 2°. un certain intervalle de temps après le minuit et avant le midi. Sub forme mai mult sau mai puțin divergenți și cu órecări șovăiri sub raportul sensului, acest cuvânt e foarte răspândit pe la țară, deși aprópe necunoscut orășenilor. Tot-o-dată există și la Macedo-români.

No. 1°. „Impărțirea țilei la popor: revărsatul zorilor; în zori; în răsăritul sórelui; la țiuă; prânzișor; *ampróor* (cu doi *o* ca în: noor) pe la 9—10 óre...“ (S. Liuba, Banat, c. Maïdan).

No. 2°. „Pînă pe la 8 óre diminéța se țice: pînă la *impróor*“ (D. Recénu, Banat, c. Bucova).

No. 3°. „Pe la 9 óre ante-meridiane se țice *năpróor*“ (I. Bombăcilă, Banat, c. Teregova).

Tot așa la Orșova și la Mehadia.

No. 4°. „La cîobani, când nu mulg oile diminéța, ci înainte de amiazi, se țice că: fac *năpróor*“ (R. Popescu, Mehedinți, c. Isverna).

No. 5°. „La 12 óre cîobanii țice *năpróor*“ (I. Spinénu, Mehedinți, Severin).

No. 6°. O rugăciune poporană:

De cu séră *'npróri*
Pin' la cinióri,
Dela cinióri
Pin' la cîntători,
Dela cîntători
Pină'n dalbe zóri...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 189)

No. 7°. „Diminéța, când este promovă, cîobanii țice *impróor*, și tot *impróor* se chiamă ajunul lui Sf. Gheorghe, când se póte găsi — țice poporul — ierba férelor...“ (v. Iftimiy, Tutova, c. Obîrșeni; I. Pandelescu, Fălciú, c. Grumezóia).

N. 8°. „*Próor* înseamnă ajunul lui Sf. Gheorghe, adecă țiuă de 22 aprilie. Poporul țice că Sf. Gheorghe în *próorul* lui pornesce călare de închee toți codrii, finațele și tótă verdéța câmpului...“ (D. Arghirescu, Covurlu, c. Moscu).

No. 9°. „Poporul crede că sint femeii, cari prin vrăji și descáncețe íeău mana vacilor cu lapte în *próorul* adecă ajunul lui Sf. Gheorghe...“ (M. Țigăiu, Covurlu, c. Foltesc).

No. 10. „La Sân-Giorgiu ómenii se udă cu apă, ceia ce se țice că se ímpróoră, alții țice ímpróoră...“ (P. Olténu, Hațeg).

No. 11°. Un descánceț de „íele“:

Savatina,
Mărgălina
Și cu ele Rujalina,
Gătițele
'npróorele,
Cu betițe puchițele
Cu șistori roși cinsățele...

(Marian, Descáncețe, p. 268)

No. 12°. „La cîobanii români dela Pind *próor* sau *próor* înseamnă timpul pe la 2-3 óre după miezul noptii. Se țice: „duc oile în *próor* = duc oile să pască înainte de zori“, sau: „sărmă oile tu *próor* = mână oile la păscut de cu nópte“ (I. Caragiani).

Cuvîntul n'are a face cu latinul

prior „de mai 'nainte“ (A. T. Marienescu, Familia, 1873 p. 239, 241), deși este de o origine curat latină.

Cele douăsprezece numere de mai sus ne permit a urmări fără multă greutate forma cea primitivă și fundamentalul sens al acestei foarte interesante vorbe.

De'ntăiu, trebui să înlăturăm prepozițiunea în, cătră care în Banat se mai adaugă prepozițiunea *a*: *amproor* = *a'm-proor* = *a · în-proor*.

Al doilea, *oo* sau *ou*, adică o dublă vocală, fiind comun dialectului daco-român (NNo. 1, 3, 4, 7–12) și dialectului macedo-român (No. 12), este învederat că prototipul pan-romănesc e *proor* sau *prour*, iar nu *pror* ca în forma cea contrasă (No. 2, 5, 6).

Proor este pe *rour* sau pe *roor* = lat. *per rorem*, timpul cel mai priincios pentru păscutul oilor, după cum ne asigură de două ori Virgiliu:

At vero, zephyris quum laeta vocantibus
aestas
In saltus utrumque gregem atque in pascua
mittet,
Luciferi prima cum sidere frigida rura
Carpamus, dum mane novum, dum gramina
canent,
Et ros in tenera pecori gratissimus
herba...

(Georg. III, 322 sqq.; cfr. Bucol. VIII, 15)

Iată de ce la Fălciu dimineța se dice *înprour* numai atunci „când este promorocă“ (No. 7), și etă de ce în Hațeg „a împroora“ înseamnă că unii pe alții „se udă cu apă“ (No. 10), adică „se rouréză“, „s'arrosent“.

Romănesce din verbul latin *roro* s'a făcut *rourez* sau *roorez*; tot așa din substantivul masculin *rorem* forma noastră organică trebui să fie *roor* sau *rour*, care s'a și păstrat în *proor* sau *prour*, fiind înlocuită pe

aîurii prin formațiunea analogică posterioară *rouă*.

În acest mod *amproor*, termen eminentemente ciobănesc, însemna de'ntăiu numai pascerea cea foarte matinală a oilor pe *rouă*, de unde apoi a trecut la semnificațiunea mai generală de cea ce precede zilei, aplicându-se la ora cutare sau cutare, dar în orice cas înainte de amiazi, și totodată s'a aplicat mai în specie cătră ajunul lui sf. George, un ajun când — după credința poporului — desdiminețta pe *rouă* babele umblă după mana vacilor și tălharii după érba-férelor.

v. *Georgiū*.

Amù, adv.; 1°. donc, déjà; 2°. à présent, de suite. În graiul de astăzi, mai ales în Moldova, s'a confundat pe deplin *amu* contras din *a c m u* (= lat. *eccu' modo*) cu *amu* din *admodum* sau — mai corect — format prin prepoziționalul *a* din adverbul latin *modo* întrebuintat ca în: „tace *modo*“, „advenis *modo*“, „*modo* ait *modo* negat“ etc., care deja în latina clasică avea uneori înțelesul de „nunc“ și de unde vine și italianul *mo* „de-ună-zi“, în unele dialecte *am m ò*. Identitatea materială și o mare apropiere logică între ambii termiți nu putea să nu aducă cu încetul o asemenea amalgamare, pe când în vechile texturi, mai cu sémă în cele din secolul XVI, în cât timp *a c m u* nu perduse încă pe *c*, ei circulau fie-care în deosebi, rare-ori amestecându-se la o-laltă, și anume *a c m u* cu sensul de „à présent“, ér *amu* cu acela de „donc“ sau ca o simplă amplificatiune sintactică de felul greului *γάρο, δέ, μέν*.

În Codicele Voronețian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.) *amu* ne întimpină de vr'o cincideci de ori, corespundend

adverbilor latinî : enim, autem, vero, ergo, igitur, quidem, tamen, itaque, quoniam, ecce, jam, nici o dată însă nunc; de exemplu :

Act. Ap. XVIII
18: avé *amu* rugă...

ib. XXIII, 8 :
Saduchieii *amu* dzicu...

ib. XXIII, 6 :
înţelese *amu* Pavel că o parte ăste...

Petr. III, 12 :
faţa *amu* Domnului spre cela ce face reu...

Act. Ap. XXIII,
21: tu *amu* se nu ascuţi de ei...

ib. XXVIII ,
28: a şti *amu* se vă fie voao...

ib. XXV, 1 : şi
Fistu *amu* preemi despus...

ib. XXI, 22 :
ce *amu* ăste ?..

ib. XXIII, 22:
miăşul *amu* lăasă gîurele...

ib. XXVI, 9 :
eu *amu* mi păre siînre înprotiva...

Jacob. II, 8: se
amu înpărătescă sfrăşiretu...

Petr. IV, 7: în-
tregumândriţi *amu* şi trezviţivă...

Jacob. II, 24 :
vedeţi *amu* că de lucru...

... habebat enim votum...

... Sadducaei enim dicunt...

... sciens autem Paulus quia una pars esset...

... vultus autem Domini super facientes mala...

...tu vero ne credideris illis...

...notum ergo sit vobis...

... Festus ergo quum venisset in provinciam...

... quid ergo est?..

... tribunus igitur dimisit adolescentem...

... ego quidem existimaveram me adversus...

... si tamen legem perficitis regalem...

... estote itaque prudentes et vigilate...

... videtis quoniam ex operibus...

ib. IV, 13: *amu* acmu cînre gra-
ăşte...

... ecce nunc qui dicitis...
In ultimul pasagiū *amu* figuréză alăturî cu acmu, dar fie-care avënd un alt înţeles.

Apoi cu sensul de „dējă“ :

Act. Ap. XXVII,
9: derepce postul era *amu* veinritu...

... quod et jejunium jam prae-
teritisset...

In Psaltirea Şcheiană circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.) vedem pe faţă şovăirea semasiologică şi chîiar un început de identificare între *amu* şi acmu; bună-óră :

XXXIX, 16 :
se preimescă *amu* récele său...

... ferant con-
festim confu-
sionem suam...

unde la Coresi, 1577: „să priimescă acmu...“, dar la Dosofteiu, 1680 : „priimască’ş de pripă...“, în contextul slavîc: „abie“ :

LVIII, 4: că
amu vărără sufle-
tul mieu...

... quia ecce
venati sunt ani-
mam meam...

unde şi la Coresi: „*amu* vănară...“, dar la Silvestru: „iata văneză...“, la Dosofteiu: „iata că vănară...“, în contextul slavîc: „se“.

LXIX, 4: se
toarne-se *amuru*-
şirându-se...

... avertantur
statim erube-
scentes...

la Coresi: „să se toarne *amu*...“, la Silvestru: „să se întoarne în degreb...“

La Dosofteiu procesul de identifica-re între *amu* şi acmu face un pas şi mai departe, dar totuşî nu este încă deplin. Aşa în psalmul CXVI :

Dzâcă *amu* ca-
sa lui Izrail...

Dicat nunc
domus Israel...

Dzâcă dar a
casa lui Aaron...

Dicat nunc
domus Aaron...

Dzâcă *amu* toţ
cariî să tem...

Dicant nunc
omnesquitiment...

amu corespunde latinului *n u n c*, însă același *n u n c* se traduce prin *d a r ă*, iar în contextul slav ic în căte-trele verseturile: „*ubo = e n i m*“.

Independința organică a ambelor cu-vinte se constată mai cu sémă lim-pede prin dicționarele române din se-colul XVII.

În glosarul slavo-român circa 1600 (Cuv. d. bătr. I, 268) termenii slavici *u z e* și *u b o*, cel de'nțăiu însemnând „*jam, жам*“, cel-lalt „*igitur, оѣ*“, sînt traduși de o potrivă prin *amu*, căruia i se dă ca sinonimi: *î a t ă*, *d a r ă*, *a d e c ă*, dar nici decum *a c m u*.

În Vocabularul Mss. Bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 400, 402):

„*A k m u*. Nunc.

„*Amu*. Jam“.

Am citat mai sus numai acele vechi traduceri române, în cari sensul precis se constată prin cuvîntul co-respunđător dintr'un original ; acolo însă unde contextul lipsesce, lesne se pôte nasce controversa, dacă *amu* în-semnéază *d o n c* sau *à p r é s e n t*. Ast-fel în Pravila lui Vasile Lupul, 1646, *a c m u* e fôrte des și pretutindenî cu sensul lămurit de „*à présent*“, iar *amu* se întrebuintează una singură dată, și nici atunci nu este destul de limpede ; a-nume f. 185 : „*gudețul de nu va amu potia cunoaște cu sémne, în ce chipă au făcut neștine précurvie, de zbur-dăcune au numai pentru să facă ru-șine bărbatului aceii mueri, atunce cré-de gudețul c'au făcut de zburdăcune...*“

În graiul de astăđi, vechea formă *a c m u* bifurcându-se în două varian-turi scăđute : *a c ù* și *a m ù*, acesta din urmă a înghițit cu desăvîrșire pe ar-chaicul *amu* „*donc, déjà*“, care abia se mai străvede în unele locuțiuni.

Într'o doină din Ardél :

Fost'am tînăr și brudiu,
Pare'mî reu ș'*amu*'î târđiü...

amu este învederat *a c m u* ; nu însă tocmai așa de învederat în următorele texturi poporane din Moldova :

I. Créngă, Stan Pățitul (Conv. lit. 1877 p. 22) : „*Amu* într'una din ăile flecăul se scólă de nópte, face mama-ligă îmbrăndită și ce-a mai dat Dum-neđeü, pune mîncarea în traistă...“

Același, Povestea lui Harap-alb (ibid. p. 172) : „*Amu* ci-că era o-dată într'o țară un craiu...“

În ambele aceste pasaje *amu* s'ar puté traduce prin „*a i n s i d o n c*“ sau „*o r*“.

Basmul „Pepelea“ (Sbiera, Povești p. 13) : „... aü ospétat pentru sufle-tele tuturor morților pînă *amu* într'un timp când aü început a se rădica, mai ales nevestele...“

Basmul „Petrea Fét-frumos“ (ibid. 35) : „Aü mers *amu* cât aü mers și aü dat de nisce bătrâni...“

În ultimele două pasaje *amu* se apro-piă de „*d é j ă*“.

În orî-ce cas, e sigur că actualul *amu* s'a fusionat din două cuvinte nea-tîrnate, a căror independință primitivă a-nevoie se mai pôte recunósce.

v. *Acum*. — *Amușă*.

Amuăre. }
Amuăț, -ă. } v. *Amuiez*.

Amuiez (*amuăț, amuăre*), vb. ; trem-per, mouiller, humecter. Alături cu *amoïu*, Budan-Delénu (Dict. Mss. în Muz. istor. din Bucur.) pune pe *amu-iez*, traducéndu'l prin „*befeuchten, er-weichen, eintauchen etc.*“ Mai întrebuintat în graiu este *immoïu*.

v. ¹⁻² *Amoïu*. — *Immoïu*. — *Moïu*.

Amürg, s. m. ; crépuscule, entre chien et loup, la tombée de la nuit. „Pe la șése óre séra, când cîobaniđ ăic m ul-gătórea, căci atunci eî își m ulg vitele“ (N. Mereuță, Tutova, c. Mân-zațil), timpul pe care și vechii Greci,

din aceeași cauză, îl numău *ἀμολγος* dela *ἀμέλω*, se chiamă la noi mai obicnuit *amurg*.

Alexandri, Legenda Ciocărliei :

Dar după multă trudă și mult amar de cale, Odată cu *amurgul* ajunge într'o vale...

și mai jos :

Copila varsă lacrimi ; uimită ea simțesce
Că inima'i ferice în sinu'i se topesce,
Ca ziua cea de vară când rațele se scurg
Topindu-se în umbra adincă din *amurg*...

Costachi Negruzzi, Aū mai pățit'o
și alții :

Cuprinsă de un trist necaz,
Az
Priviam *amurgu* 'ntunecat ;
Cat,
Și vĕd că dintr'un nour des
Es
Mulțime de draci fioroși
Roși...

De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sul-
tanica p. 5 : „*amurgul* sereī înfașe fi-
rea într'un zăbranic sur...”

Ibid. p. 229 : „pleca din revărsatul
zorilor și se întorcea pe la *amurg* cu
alb în căpesterie...”

Intr'un sens figurat :

A. Odobescu, Dómna Chiajna p. 103 :
„se'nălța pe albăstréla întunecată a ce-
rului un părete îngust și negru, cu
mucnea surpată, cu laturile crăpate,
fioros și cobitor ca urma unui păcat
în *amurgul* consciinței...”

Pentru *amurg* se mai aude în po-
por a m u r g é l ă (Rimnic-sărat, c. Bog-
za), a m u r g i t saū a m u r g i t e, per-
sonificatul M u r g i l ă, impersonalul
m u r g e s c e saū a m u r g e s c e etc.,
tôte din aceeași tulpină, despre care :
v. *Murg*.

Amurgélă.—v. *Amurg*.

Amurgesc (*amurgit*, *amurgire*), vb. ;
s'obscurec, tomber (du jour, de la nuit).
Sinonim cu înserez.

Alexandri, „Plugurile“ :

Dar lumina *amurgesce*, și plugarii cătră sat,
Haulind pe lângă juguri, se întorc dela arat...

O colindă din Dobrogea :

Iar când sórele se duse
Și de tot el se ascunse,
Pe când ziua *amurgia*,
Ochiul el își arunca
Sub o tufă
De schindufă...

(Burada, p. 86).

Mai adesea funcționează impersonal.

Costachi Negruzzi, Alexandru Lă-
pușnénu, IV : „Abia *amurgise* când
Ștroici și Spancioc sosiră...

Alexandri, O primblare la munți :
„Acum *amurgise* mai de tot, caī obo-
siseră, și noi începuserăm a simți ôre-
care dureri prin șolduri...”

Balada „Lécul“ :

Și colea când *amurgia*,
La mândra lui ajungea...

(Marian, Bucov. I, 184).

Participiul trecut luat ca adjectiv :

A. Odobescu, Pseudokyn. p. 110 :
„la ôra când aburii, înălțându-se pe apă,
începeau a înnegura orizontele a m u r g i t e...”

v. *Amurg*.—*Murgesc*.

Amurgire }
Amurgit } v. *Amurgesc*.

²**Amurgit** (plur. *amurgite*), s. n. ; part.
passé d' a m u r g e s c pris substanti-
vement : crépuscule, la tombée de la
nuit. Sinonim cu a m u r g. Se între-
buintează adesea la plural.

Basmul „Tugulea“ (Ispirescu, Le-
gende p. 321) : „Merse ce mai merse,
și când fu pe la *amurgit*, întâlni un
om care se uita în sus cu un arc în
mână...”

„De-cu-séră se dice și la *amur-
gite*“ (P. Căderea, Némț, c. Bistricióra).

„Când se îngână ziua cunóp-
tea, poporul dice că e : pe-*amurgite*“
(M. Lupescu, Sucéva, c. Broșteni).

v. *Amurg*.—*Murgilă*.

Amurt }
Amurțélă } v. *Amurțélă*.—*Amurțesc*.
Amurțesc }

Addenda

La colóna 102 după rindul 40:

Abûrc (*aburcare, aburcat*), vb.; s'élève, monter, gravir. — v. *Burec*.

La col. 290 după rindul 18:

Palia din Orăștia, 1582 (Cipariu, *Anal.* 57):

Genes. XLIX, 7: împărți-voiu pre ei în Iacovî și voiu <i>adâvâsi</i> în Izdrail...	... dividam eos in Jacob et dis- pergam eos in Israel...
--	---

La col. 584 după rindul 29:

Din literatura poporană cunoscem trei texturi cu *ăiept*.

Basmul „Nuscîu-Impărat” (Tribuna din Sibiu, 1886 p. 1118): „acum se *ăieptă* o dată calul și ca fulgerul trece preste pîrtă...”;

Basmul „Teiulegănat” (ibid. 1885 p. 38) „croiește un șoșonete bun din pulpa piciorului stîng și'l aruncă în gura pajurei, care cu o *ăieptare* a și fost afară [din lumea cea-laltă pe lumea noastră]”;

Proverb:

Mă ieai cu a i e p t u l ,
Ți-a pîrăi pîeptul ;
Mă ieai cu de-acelea,
Te-a ustura pîlea...

(Ibid. 1885 p 22)

În primele două pasaje, *ăiept* însemnează o avîntare sau o răpedire; în pasajul al treilea, cel mai important prin natura sa stereotipă de proverb și unde cuvîntul ne întîmpină ca substantiv, *ăiept* poate să însemneze de o potrivă avîntare sau răpedire la luptă și înșelăciune, șoșele-momele, „alléchement”.

Câte-trele texturile sînt din Transil-

vania, unde—după cum am vedut mai sus—predomnesce în această vorbă sensul derivat de „aruncare”.

La colóna 676 după rindul 16:

Cu toate acestea, al nostru *ala'n-dala* ar pute să fie tot așa de bine grecul *ἀλλα τῶν ἀλλων*, după cum ne asigură d. A. Odobescu; de ex.: *ὀμιλῶ ἀλλὰ τῶν ἀλλων* = vorbesc *ala'n-dala*. În adevăr, Costachi Negruzzi, Muza dela Burdujăni, sc. 11, scrie această vorbă cu *t* și o pune în gura unui Grec Lakerdopulos: „Ti ine keramu? itî vorbesc creștinesce și'mî răspunđi *alan-tala*...”

În ambele cazuri, fie neo-grec sau neo-albanes, cuvîntul nî-a venit pe aceiași cale în ținuturile Fanarioților.

Dacă însă va fi cum-va adevărat că *ala'n-dala* sau *ala'n-tala* se află ca vorbă curat poporană și la Români de peste Carpați, precum ne afirmă orecine din Selagiu în fundul Transilvaniei, atunci nici albanes el nu mai poate să fie, nici grecesc, ci va fi un rest medieval lăsat de năvălirile turanice, Comani sau Pecenegi, căci în dialectul turc djagataic din Asia—printr'o coincidență foarte curioasă—pînă astăzi *alantalan* însemnează „grand désordre”, „grosser Wirwarr” (Vámbéry, *Sprachstud.* p. 256).

La colóna 676 după rindul 17:

Alăs (*alăsat, alăsare*), vb.; laisser. Formă macedo-română pentru *las*, care ne întîmpină în Penticostarul Mss. pe de la începutul secolului XVII, pe care'l avem dela d. Ar. Densușianu, p. 184: „cele nebune ale lumii *alăsă*”

Dumnezău ca să rușineze pre cele tari înțelepte; și cele neputințoase ale lumii *alusă* Dumnezău ca să rușineze pre cele tari; și cele fără de rod ale lumii și cele batgocorite și călcate *ulasă* Domnul...“

v. *Las*.

La col. 726 după rindul 35:

²*Albe* s. *albele*, s. f. pl.; t. de Mythol. popul.: 1°. *fées bienfaisantes* chez les Daco-roumains; 2°. *fées malfaisantes* chez les Macédo-roumains.

v. ²*Albul*.

La col. 741 după rindul 3:

Albiă, s. f.; *blancheur*. In loc de *albéțșă* sau *albime*, la Dosofteiu, Synaxar 1683, 23 oct. f. 81 a: „și i era părul alb ca omătul: ni să punia pre ochi cațșă de *albăia* lor; și vădzumă fața lui, și de multe bătrănițe nu i să vedă ochii...“

v. *Albățșă*. — *ia*.

La col. 763 după rindul 5:

La Macedo-români, din contra, *Albe* sau *ține albe* sînt Ielele. „Credința populară le atribuie aceiași putere reu-făcătoare ca și Ielelor, adică: paralizarea diferitelor membre și părți ale cor-

pului, a limbei, a auzului chiar. Expresiunile consacrate pentru a desemna pretinsa bôlă căpătată dela *Albe* sînt: *agudit di Albe* (lovit de Iele) sau: *loat di Albe...*“ (Șăinenu, Ielele, p. 25-6).

La col. 764. in rindul 8 să se suprimă „dispărut“, și apoi după rindul 35 să se adauge:

Substantivul *alboro*, de unde vine *alburii*, se mai aude în Bucovina.

Basmul „Sucnă-murgă“ (Sbiera, Povești p. 91): „N'am vădut nimică—dise el — decât că i pămîntul ca un mușunoiu, și un felu de *alboro* ca apa pinprejurul lui...“

La col. 904 după rindul 17:

Almăș, s. m.; diamant. Din grecul *ἀδάμας*, prin forma turco-persiană *almas*, acest cuvînt a străbătut la Ruși și la Români. Se află mai de multe ori în inventarul autograf de odorele lui Petru-vodă Șchiopul, 1580 (Mss. în Acad. Rom.), de ex.: „on left cu *almas*, altul left mai mic cu *almas*, iară un căsnic cu *almas* cu iacut...“; sau: „on *almas* mari migloc, 20 *almas* pirăgor lui...“

v. *Adamant*. — *Diamant*.

FINEA

TOMULUI I.

ERRATA

Coloana	Rind:	Tipărit:	Citesce:
96	16 de sus	¹ <i>Abur</i>	¹ <i>Abur</i>
128	21 „	lână	lână sau de picior.
201	12 „	timp	loc
270	16 de jos	reciprocul	reflexivul
969	2 „	teur	tour
1049	23 „	ammanitiare	amminatiare

NB. Pentru indicarea primului erratum sîntem recunoscători d-lui H. Tikin din Iași, care a bine-voit a' l semnală într'un articol special din *Litteraturblatt für germanische und romanische Philologie*. Vom profita și pe viitor cu grațitudine de ori-ce îndreptări analoage din parte!

